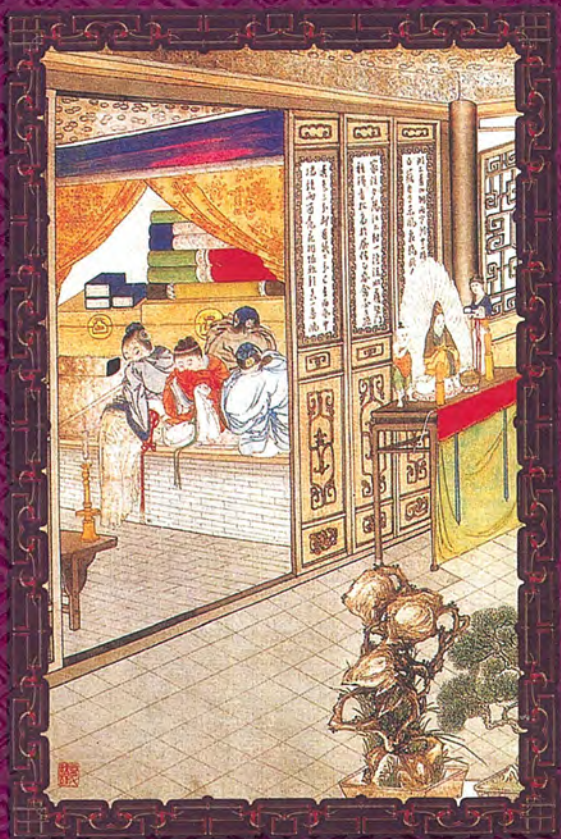
ساۋ شۆچىن ، گاۋئې

国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

قىزىل راۋاقتىكى چوڭ ئۆي

3

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

جۇڭگو كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر ئەسەر

قىزىل ئۆزەنلىكى چوڭ ئىشى

3

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

جۇڭخۇا نادىر ئەسەرلەر تەرجىمە قۇرۇلۇشى

中华经典翻译工程

ISBN 978-7-228-16052-5

9 787228 160525

定价：60.00元

国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

ساۋ شۆچىن ، گاۋئې

قىزىل راۋاقتىكى چوڭ ئۆي

3

تەرجىمە قىلغۇچىلار: ئابدۇكېرىم خوجا
ئىمىن تۇرسۇن
رەھمىتۇللا جارى
راخمان مامۇت

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

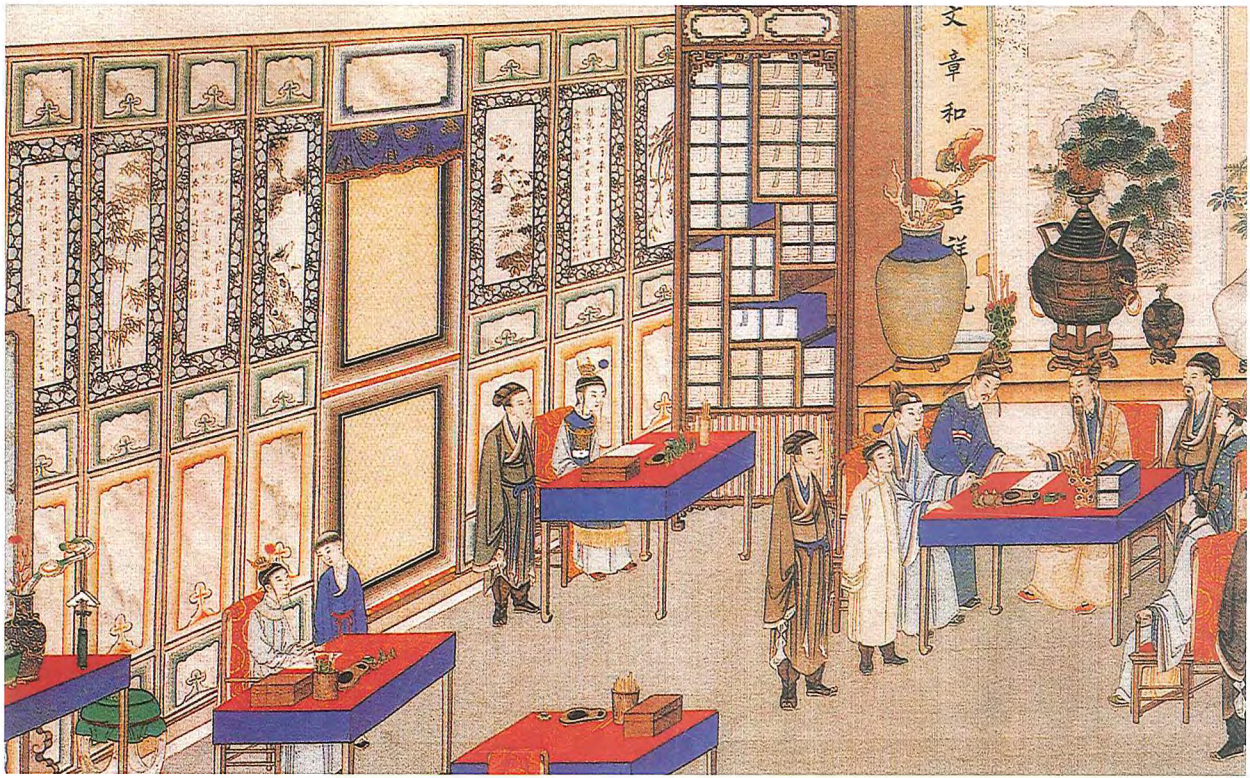
图书在版编目(CIP)数据

红楼梦. 3 ：维吾尔文 / 曹雪芹，高鹗著；热合曼·马木提等译. — 2版. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2012.11
ISBN 978-7-228-16052-5

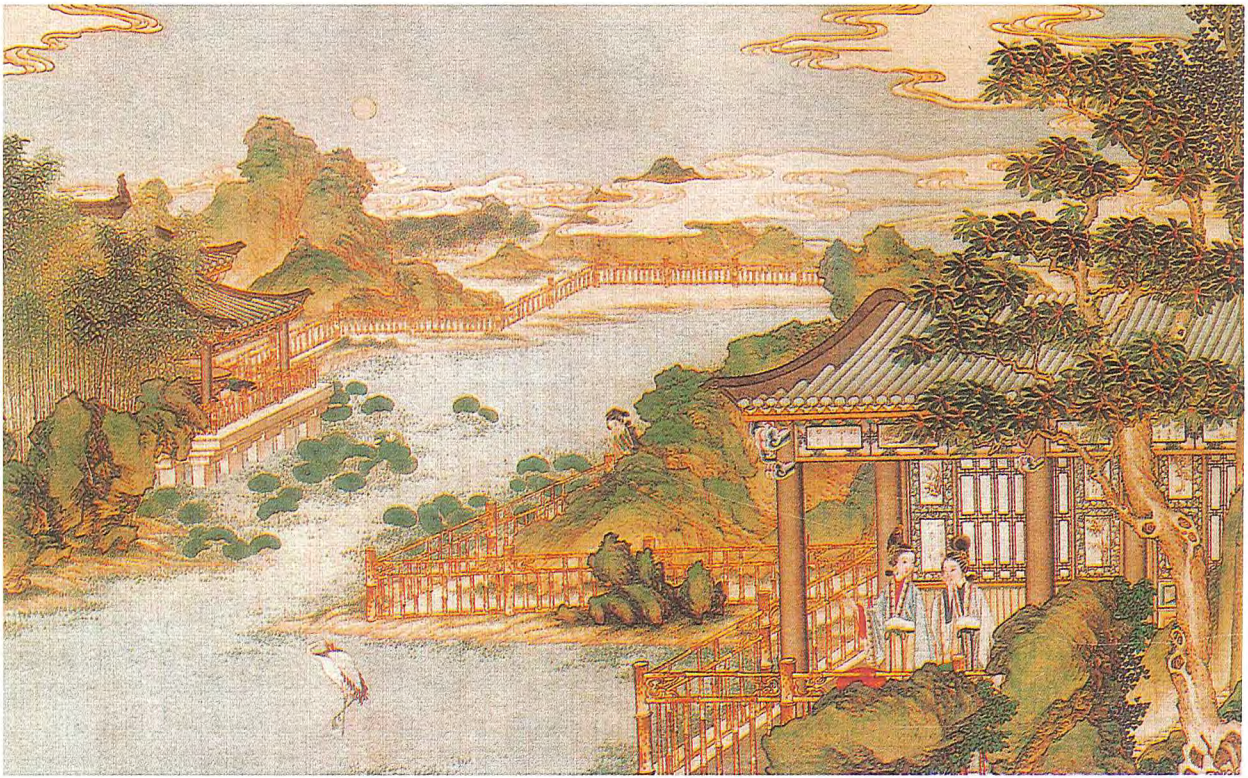
Ⅰ.①红… Ⅱ.①曹… ②高… ③热… Ⅲ.①章回小说 — 中国 — 清代 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①I242.4

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2012)第251758号

责任编辑	穆纳尔江·托合塔洪
编　　辑	热合曼·马木提
责任校对	阿达来提，阿依古丽，阿孜古丽，热娜古丽
封面设计	买买提·诺比提
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	北京盛通印刷股份有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 32开本
印　　张	24
插　　页	8
版　　次	2012年11月第2版
印　　次	2012年11月第1次印刷
印　　数	1—5000
定　　价	60.00 元

ئوقۇموشلۇق تۆرىنىڭ باتۇر ئايال توغرىسىدا بىھۇدە گەپ ساتقانلىقى

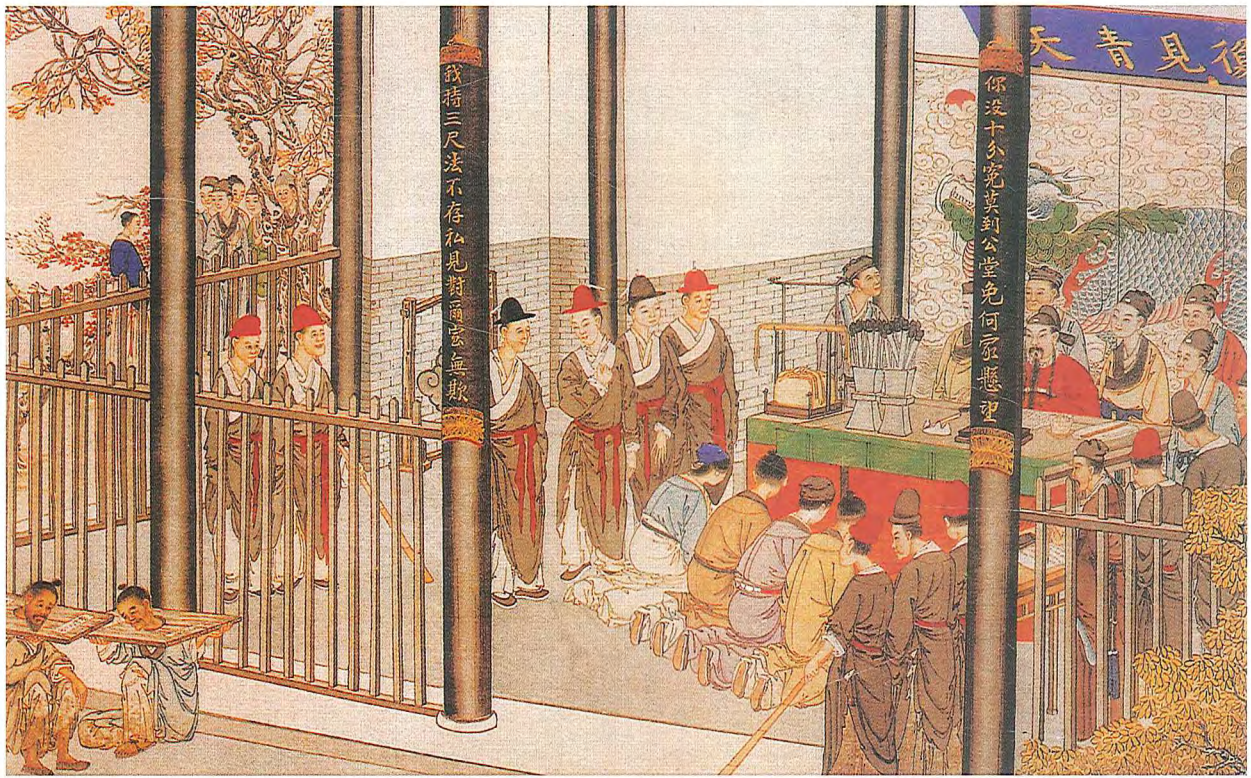
كۆك تۆپە ئايۇاندا نەي ساداسىدىن تەسىرلىنىپ مۇڭلانغانلىقى

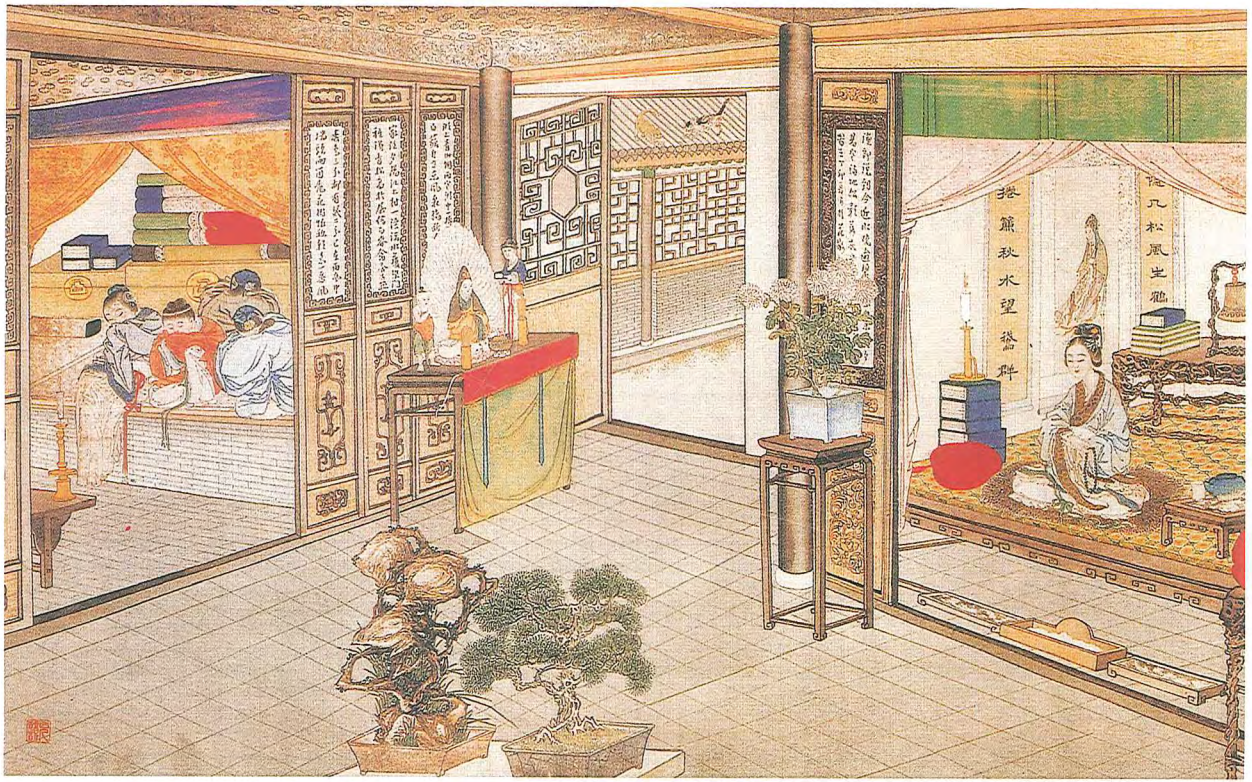
كىسەل تەككەن خانىش يۈەنچۈننى تۇغقانلىرىنىڭ ئوردىغا كىرىپ يوقلىغانلىقى

لىن دەيىۇنىڭ بامبۇكزار سارايدا كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغانلىقى

ئامبالىنىڭ پارا يەپ دەۋا ئەنزىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەنلىكى

ئېتىكاپتا ئولتۇرغان مياۋيۇينىڭ خىيالەتتە كۆرگە جىن كۆرۈنگەنلىكى

مۇندەرىجە

ئاتمىش بىرىنچى باب 1

باۋيۇيىنىڭ ئوغرىلىقىنى يوشۇرىمەن دەپ ئىككى ئارىدا تەڭلىكتە قالغانلىقى

پىڭئېرىنىڭ هوقۇق ئىشلىتىپ هەق ـ ناهەقنى ئايرىپ هۆكۈم چىقارغانلىقى

ئاتمىش ئىككىنچى باب 22

گول شياڭيۈننىڭ مەستلىكتە چوغلۇقنى كۆرۈپە قىلىپ ئۇخلاپ قالغانلىقى

مۆڭ شياڭلىڭنىڭ مەستانىلىقىدىن ئانار گۈللۈك كۆڭلىكىنى يەڭگۈشلەپ تۇرغانلىقى

ئاتمىش ئۈچىنچى باب 61

ئارامبەخش شاهزادىنى قۇتلاپ گۈل چېهرىلەرنىڭ كېچىلىك زىياپەت ئۆتكۈزگەنلىكى

نايان يەپ ئۆلگەن قېيىنئاتىسىغا يالغۇز ئايالنىڭ مۇسىبەت بىلدۈرگەنلىكى

ئاتمىش تۆتىنچى باب 94

غەمكىن ساهىبجامالنىڭ هەسرەت ئىچىده بەش گۈزەلنى كۈيلەپ شېئىر يازغانلىقى

شاللاق يىگىتنىڭ ئىشق ئوتىدا توققۇز ئەجدىها گۈللۈك كەمىرىنى هەدىيە قىلغانلىقى

ئاتمىش بەشىنچى باب 126

بايۇەچچە جيا ليەننىڭ يۇ ئېرجيېنى ئوغرىلىقچە خوتۇنلۇققا ئالغانلىقى

يۇ سەنجيېنىڭ لىيۇ شياڭليەنگە ياتلىق بولۇش ئارزۇسىدا بولغانلىقى

ئاتمش ئالتىنچى باب 149
ئاشق بولغان سىلىنىڭ ئىشق دەردىدە خورلۇق كۆرۈپ جەھەننەمگە سەپەر قىلغانلىقى
رايى قايتقان يىگىتنىڭ كۆڭلى سوۋۇپ دەرۋىشلىك يولىغا قەدەم قويغانلىقى
ئاتمش يەتتىنچى باب 167
قەلەم قاشنىڭ يۇرتىدىن كەلتۈرۈلگەن بۇيۇملارنى كۆرۈپ يۇرتىنى سېغىنغانلىقى
فېئوديەنىڭ خۇپيانە ئىشنى ئاڭلاپ قېلىپ چاكار بالىنى سوراققا تارتقانلىقى
ئاتمش سەككىزىنچى باب 196
بىچارە يۇ ئېرجىيەنىڭ ئالدىنىپ نەزەرباغقا كىرىپ قالغانلىقى
كۈنچى ۋاڭ فېئوديەنىڭ نىگو قەسىرىدە چوڭ غوۋغا چىقارغانلىقى
ئاتمش توققۇزىنچى باب 223
ئەپچىللىك بىلەن خەقنىڭ قولى ئارقىلىق ئادەم ئۆلتۈرگەنلىكى
ئەجىلى يەتكەنلىكىنى سېزىپ ئالتۇن يۈتۈپ ئۆلۈۋالغانلىقى
يەتمىشىنچى باب 245
لىن دەييۇينىڭ يېئىباشتىن شاپتۇل چېچىكى جەمئىيىتىنى تەسىس قىلغانلىقى
شى شياڭيۈننىڭ سۆگەت پوتلىسى توغرىسىدا تاسادىپىي نەزم يازغانلىقى
يەتمىش بىرىنچى باب 266
قورسىقىدا غوم ساقلاپ يۇرگۈچىنىڭ قەستەن غوم پەيدا قىلغانلىقى
يۈەنياڭنىڭ ئويلىمىغان يەردە ئاشق ـ مەشۇقلارنى كۆرۈپ قالغانلىقى
يەتمىش ئىككىنچى باب 293
ۋاڭ شىفېڭنىڭ چوڭچىلىق قىلىپ ئۆزىنى ئاغرىق دەپىشتىن نومۇس قىلغانلىقى

لەي ژاڭنىڭ خوتۇننىڭ ئۆز ھىماتىغا تايىنىپ خەقنى قۇدا چۈشۈشكە زورلىغانلىقى
يەتمىش ئۈچىنچى باب 317
گالۋاڭ چۆرە قىزنىڭ كەشتىلىك جۇپ تەن ئىپار قاپچۇقىنى ئۇقۇشماي تېپىۋالغانلىقى
بوزەك خان قىزنىڭ ئالتۇن زەنجىرلىك مەرۋايىت سۇمۇرغنى سۇرۇشتە قىلمىغانلىقى
يەتمىش تۆتىنچى باب 340
ھىيلىگەر چېقىمچىنىڭ ئېزىتقۇلۇقى بىلەن نەزەرباغنىڭ تىنتىلغانلىقى
گۇماندىن ساقلىنىش ئۈچۈن نىگگو قەسىرىگە ئۆتۈشتىن ئۆزىنى تارتقانلىقى
يەتمىش بەشىنچى باب 375
كېچىلىك زىياپەت ئۆتكۈزۈلگەندە غەلىتە نادامەت ئاڭلىنىپ نەسلىكتىن بېشارەت بېرىلگەنلىكى
كۈزگى تولۇن ئاي تاماشىسىدا يېڭى نەزىلەر مۇكاپاتلىنىپ ياخشى تىلەككە ئېرىشىلگەنلىكى
يەتمىش ئالتىنچى باب 403
كۆك تۆپە ئايۇاندا نەي ساداسىدىن تەسىرلىنىپ مۇڭلانغانلىقى ئاق ئويمان سارايدا بېيىت ئېيتىشىپ ئېچ پۇشۇقىدىن زارلانغانلىقى
يەتمىش يەتتىنچى باب 428
چىرايلىق دېدەكنىڭ نوچىلىقىدىن دەرد ئىچىدە ۋاقىتسىز قازا تاپقانلىقى
گۈزەل ئويۇنچىنىڭ ھەۋەستىن قول ئۈزۈپ بۇۋىلىك يولىغا قەدەم قويغانلىقى
يەتمىش سەككىزىنچى باب 461
ئوقۇمۇشلۇق تۆرىنىڭ باتۇر ئايال توغرىسىدا بىھۇدە گەپ سانقانلىقى مەستانە بەگزادىنىڭ نېلۇپەر تەزىيەنامىسىنى توقۇپ چىققانلىقى
يەتمىش توققۇزىنچى باب 495
شۆ پەننىڭ بىشەم ئايالغا ئۆيلەنگەنلىكىدىن پۇشايمان يەپ قالغانلىقى

جيا يىڭچۈننى ئۇقۇشماي «جۇڭشەن بۆرىسى»گە ياتلىق قىلىپ قويغانلىقى
سەكسىنىنچى باب 511
ساھىبجامال شياڭلىڭنىڭ ئاچ كۆز ئېرىدىن كالتەك يېگەنلىكى ۋاڭ دەرۋىشنىڭ كۈنداشلىق دورىسى ئۈستىدە جۆيلۈگەنلىكى
سەكسەن بىرىنچى باب 532
تۆت ساھىبجامالنىڭ تەلەي سىناپ بېلىق تۇتۇپ ئويىنىغانلىقى ئاتىسىنىڭ قاتتىق تەنبىھى بىلەن باۋيۈينىڭ مەكتەپكە قايتا بارغانلىقى
سەكسەن ئىككىنچى باب 553
مويسىپىت موللامنىڭ زەمىردىن دەرس ئېيتىپ تەرسا يېگىتكە تەنبىھ بەرگەنلىكى
كېسەلچان بامبۇكزار مەلىكىسىنىڭ مەستانىلىق قىلىپ يامان چۈشىدىن چۆچۈگەنلىكى
سەكسەن ئۈچىنچى باب 580
كېسەل تەگكەن خانىش يۈەنچۈننى تۇغقانلىرىنىڭ ئوردىغا كىرىپ يوقلىغانلىقى
ھۈجرىدىكى غەلۋىگە شۆ باۋچەينىڭ لېۋىنى چىشلەپ چىداپ تۇرغانلىقى
سەكسەن تۆتىنچى باب 606
باۋيۈينى يېزىقچىلىقتىن سىناپ باقىقانلىقى ۋە ئۆيلەپ قويۇش توغرىسىدا گەپ بولغانلىقى
جيا خۈەننىڭ ئۇچۇق تەگكەن چياۋجيېنى يوقلاپ كېلىپ ئاداۋەت ئۈستىگە ئاداۋەت پەيدا قىلغانلىقى
سەكسەن بەشىنچى باب 630
جيا جېڭنىڭ تەۋسىيە بىلەن ئورپاق بەگلىك مەنسىپىگە چىققانلىقى شۆ پەننىڭ يەنە چاتاق چىقىرىپ سۇرگۈنگە ھەيدەلمەك بولغانلىقى
سەكسەن ئالتىنچى باب 656
ئامبالنىڭ پارا يەپ دەۋا ـ ئەنزىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتكەنلىكى
ساھىبجامالنىڭ دىلسۇزلۇق بىلەن قالۇن رىسالىسىنى چۈشەندۈرگەنلىكى

سەكسەن يەتتىنچى باب 679
كۆز شەپسىدىن تەسىرلەنگەن قىزنىڭ قالۇن چېلىپ ئۆتكەن ئىشتىن ھەسرەتلەنگەنلىكى
ئېتىكاپتا ئولتۇرغان مياۋيۇينىڭ خىيالەتتە كۆزىگە جىن كۆرۈنگەنلىكى
سەكسەن سەككىزىنچى باب 702
باۋيۇينىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن يېتىم بالىنى ماختىغانلىقى
جيا جېننىڭ ئائىلە قائىدە ـ قانۇنىنى ئىجرا قىلىپ غالچىلىرىنى قاتتىق دۈمبالىغانلىقى
سەكسەن توققۇزىنچى باب 723
ھالاك بولغۇچىنىڭ يادىكارىنى كۆرۈپ بەگزادىنىڭ نەزم يازغانلىقى
ئۆز ـ ئۆزىدىن خۇدۇكسىرىگەن قەلەم قاشىنىڭ غىزادىن قالغانلىقى
توقسىنىنچى باب 743
چاپىنىنى يوقىتىپ قويغان نامرات قىزنىڭ غەلۋىگە بەرداشلىق بەرگەنلىكى
مېۋە ـ گېزەكلەر سۇنۇلغانلىقىغا ھەيران بولغان يىگىتنىڭ شۇبھىگە چۆمگەنلىكى

ئاتمىش بىرىنچى باب

باۋيۇينىڭ ئوغرىلىقنى يوشۇرىمەن دەپ ئىككى ئارىدا تەڭلىكتە قالغانلىقى
پىڭئېرنىڭ ھوقۇق ئىشلىتىپ ھەق ـ ناھەقنى ئايرىپ ھۆكۈم چىقارغانلىقى

لىيۇ يەڭگە ھېلىقى مۇلازىم بالىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

ـــ ھوي مايمۇن ! ـــ دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ مەندەك خان ئاچاڭ تالاغا ئاشنا ئىزدەپ چىققان بولسا، يەنە بىر تاغنىغا ئېگە بولمامسەن؟ گۇمانلىنىدىغان نەرى بولاتتى؟ ھېلى بىكار كۈكۈلاڭنى يۇلۇۋالمەن ! ماڭا چاپسانراق ئىشىك ئاچماي نېمىگە قاراپ تۇرىسەن !

ـــ ئوبدان يەڭگە ! ـــ دېدى ھېلىقى مۇلازىم بالا ئىشىكنى ئاچماي لىيۇ يەڭگىنى توسۇپ، ـــ بۇ دورەم كىرىشىڭىزدە بىر ئامال قىلىپ ماڭا بىرنەچچە تال ئۆرۈك ئوغرىلاپ ئاچقىپ بەرسىڭىز ئىكەن. مەن كەتمەي مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇرىمەن. ئەگەر ئۇنتۇپ قالىدىغان بولسىڭىز، بۇنىڭدىن كېيىن يېرىم كېچىلەردە ھاراق ـ شاراب، ياغ ـ پاغ ئالغىلى چىققىنىڭىزدا سىزگە ئىشىك ئېچىپ بەرمەيمەن، «ھە» مۇ دەپ قويمايمەن، بىكار ۋاقىراپ تۇرىۋېرىسىز.

ـــ ھەي، كاللىسى ئېلىشىپ قالغان ! ـــ دېدى لىيۇ يەڭگە تۇكۇرۇپ، ـــ بۇ يىل ئۆتكەن يىللارغا ئوخشامتى؟ ئۇ نەرسىلەرنى

ئىنىگىلەرگە بۆلۈپ بېرىشتى. ئۇلار بىر - بىرىدىن ئۆتۈپ كەتكەن يۈزى قېلىنلار ! بىرەر ئادەم ئۆرۈكنىڭ تۈۋىدىن ئۆتۈپ قالسا، كۆزلىرى خۇددى قۇرغۇينىڭكىدەك بولۇپ كېتىدۇ. شۇنداق تۇرسا ئۇلارنىڭ ئۆرۈكىگە قول ئۇزارتقىلى بولامدۇ؟ تاغاناڭ بىلەن كىچىك ئاناڭ بولۇپ تۇغقانلىرىڭدىن ئۇچ - تۆتى باغقا قارايدۇغۇ، شۇلاردىن سورىماي مېنىڭدىن سورىغىنىڭ نېمىسى؟ بۇمۇ خۇددى «ساڭا چاشقىنى قاغىدىن ئاشلىق سورىغان» دەك گەپ بولدى. بېقىپ ياتقانلاردا بولماي، ئۇچۇۋاتقانلاردا بولاتتىمۇ؟

— ۋاي - ۋۇي، — دېدى مۇلازىم بالا كۇلۇپ، — قولىڭىزدىن كەلمىسە بوپتۇ، نېمانچە قۇرۇق گەپ بۇ ! بۇنىڭدىن كېيىن مەن سىزگە كېرەك بولمايدىكەنمەن - دە ! كېيىنچىرەك ئاچام ئوبدان جايغا ئۇلىشىپ قالسا، قېنى سەن، دەپ مېنى چاقىرىپ توختىمايدىغان چاغلارمۇ كېلىپ قالار ! ئۇنىڭغا كۆپرەك خوشلا دەپ بەرسەم، تىلىگەن نېمەم قولغا كىرمەي قالمايدۇ جۇمۇ !

بۇ گەپتىن لېۋ يەڭگە كۇلۇپ كېتىپ شۇنداق دېدى:

— سەن مايمۇن، يەنە شۇملۇق قىلۇپتىپسەن - ھە ! ئاچاڭغا نەدىن ياخشى جاي چىققۇدەك؟

— مېنى گوللىمايلا قويۇڭ ! بۇ ئىشتىن مېنىڭ خېلى بۇرۇنلا خەۋىرىم بار، — دېدى ھېلىقى مۇلازىم بالا ھىجىيىپ، — سىلەرنىڭلا ئىچكىرىدە كۆز - قۇلىقىڭلار بولۇپ، بىزنىڭ كۆز - قۇلىقىمىز يوق ئەمەستۇ؟ مەن بۇ يەرنىڭ چاكىرى بولسامۇ، ئىچكىرىدە ئىككى ئاچام بار، ئۇلار ماڭا ناھايىتى يېقىن، شۇڭا مەن بىلمەيدىغان ھېچقانداق ئىش يوق !

دەل شۇ گەپلەر بولۇۋاتقاندا، ئىچكىرىدىن بىر خىزمەتكار ئايالنىڭ:

— ھەي مايمۇن، چاپسان بېرىپ لېۋ يەڭگەنى چاقىرىپ كەل، ئەمدى كەلمىسە ھايال قالىدۇ ! — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

لېۋ يەڭگە شۇئان مۇلازىم بالا بىلەن قىلىشىۋاتقان گەپنى

توختىتىپلا، ئىشكىنى ئىتتىرگەن پېتى ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىۋېتىپ:

— ئالدىرىماڭ، مانا مەن كەلدىم! — دېدى ـ دە، ئۇدۇل ئاشخانىغا كىردى. ئاشخاندا بىرقانچە ھەمراھلىرى بولسىمۇ، لېۋ يەڭگە كېلىپ ئۆز لايىقىدا ئىش كۆرسىتىپ بەرمىگۈچە ئۇلار ئۆز بېشىمچىلىق قىلالمايتتى.

— مېنىڭ قىزىم نەگە كەتتى؟ — دەپ سورىدى لېۋ يەڭگە.

— تېخى بايىراقتا ھەمشىرىلىرىمىزنى ئىزدەپ چايخانىغا كەتكەنىدى! — دەپ جاۋاب بېرىشتى تۇرغانلار.

لېۋ يەڭگە زەمبۇرۇغ تالقىنىنى قويۇپ قويۇپ، ھۇجرا ئىگىلىرىگە قاراپ سەي ـ تائاملارنى بۆلۈشكە كىرىشىپ كەتتى. شۇ ئارىدا ئۇشتۇمتۇت يىگىچۇەننىڭ ھۇجرىسىدىكى چۆرە قىز لېيەنخۇار پەيدا بولۇپ:

— سىچى ھەدەم يۇمشاققىنا قىلىپ بىر چىنە تۇخۇم پىشۇرۇپ بەرسۇن دەيدۇ، — دېدى.

— ھازىر مۇشۇ بىر نېمىلا ئەتىۋار بولۇپ كەتتى ھازىر، — دېدى لېۋ يەڭگە، — نېمىشقىكىنتاڭ، بۇ يىل تۇخۇم بۆلەكچىلا قىسقۇ، بىرىنى ئون ياماققىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ. تۇنۇگۈن چوڭلار تۇغقانلىرىغا شوۋۇنگۈرۇچ سۇنماقچى بولۇپ، تۆت ـ بەش دەللالنى چىقىرىپتىكەن، ئۇلار مىڭ تەسلىكتە ئىككى مىڭ تۇخۇم تېپىپ كەپتۇ. مەن نەگە بېرىپ ئىزدىيەلەيمەن؟ ئۇنىڭغا بېرىپ ئېيتىپ قويغىن، باشقا كۈنى پىشۇرۇپ بېرەي.

— ئۇلۇشكۇن ئۇ دۇفۇ يەيمەن دېگەندە، سىز بىقىسىپ قالغانلىرىدىن ئېتىپ بېرىپتىكەنسىز، ماڭا بىرمۇنچە ئاھانەت قىلدى. بۇگۈن تۇخۇم يەيمەن دېسە، يەنە يوق دەۋاتىسىز! قانچىلىك تۇتىيا نېمىدى ئۇ؟ تۇخۇم يوق دېگىنىڭىزگە چىنپۇتمەيمەن! ئاختۇرۇپ تېپىۋالسامچۇ؟ — لېيەنخۇار شۇنداق دېدى ـ دە، راستلا كېلىپ كۆكتات ساندۇقىنى ئېچىپ قارىدى، دېگەندەك ساندۇقتا ئون نەچچە تۇخۇم تۇراتتى، — بۇ نېمە؟ سىز

شۇنچە يامان بولۇپ كەتتىڭىزمۇ؟ بىز يېسەك غوجاملار بۆلۈپ بەرگەن نېسۋىمىزنى يەيمىز، بۇنىڭغا سىزنىڭ نېمانچە ئىچىڭىز ئاداپ كېتىدۇ؟ خەق يەپ كېتىدۇ دەپ قورقىدىغانغا سىز تۇغقان تۇخۇم ئەمەسقۇ بۇ !

لېيۇ يەڭگە قولىدىكى ئىشنى ئالمان ـ تالمان تاشلاپلا، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ شۇنداق دېدى:

ـــ ئاغزىمغا كەلدى دەپ كاسىلداۋەرمە ! تۇخۇم تۇغىدىغان ئۇ سېنىڭ ئاناڭ ! بارى ـ يوقى مۇشۇ بىرنەچچە تۇخۇم قالدى، بۇنى سەيگە چەلگە قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ قويغان، خان قىزلار سوراتمىغاچقا، ئۇلارغىمۇ ئېتىپ سۇنۇپ بەرمەي، دەمال لازىم بولۇپ قالغاندا ئىشلىتەرمەن دەپ قالدۇرغان. بۇنى سىلەر يەپ كېتىپ، تۇيۇقسىزلا سوراپ ـ تارتىپ قالسا، تۇزۇكرەك باشقا نەرسە بويماقتا تۇرسۇن، ھەتتا تۇخۇمىمۇ بولمىسا قانداق بولغىنى؟ سىلەر باغنىڭ ئىچكىرىسىدە ئولتۇرۇۋېلىپ، «كاككۇك بالىسىدەك» ئاغزىڭلارنى ئېچىپلا تۇرىدىكەنسىلەر. تۇخۇمنىڭ ئادەتتىكى نەرسە ئىكەنلىكىنىلا بىلىسىلەر، بازاردىكى سودا ـ سېتىقنىڭ ئەھۋالىنى نەدىن بىلەتتىڭلار؟ تۇخۇم بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئوتنىڭ پىلىكىمۇ تېپىلمايدىغان كۈنلەر كېلىدۇ تېخى ! سىلەرگە بېرىدىغان نەسىھەتىم، گۈرۈچ ئاشنىڭ ئېقىنى، توخۇ ـ ئۆردەك گۆشىنىڭ سېمىزىنى يەۋاتقان مۇشۇ كۈنلىرىڭلەرگە شۈكۈر قىلىڭلار. ھازىر ئۇچىيىڭلارنى ياغ قاپلاپ كېتىپ، كۈندە دېگۈدەك ئۇنى يەيمىز، بۇنى يەيمىز دەپ جېدەل قىلىپلا تۇرىسىلەر، بىردەم تۇخۇم، دۇفۇ دەۋاتقان، بىردەم ئۇن تىلىپى، جاڭيۇ بىلەن قورۇلغان تۇرۇپ دەۋاتقان. سىلەر ئاشۇنداق ھەدىسىلا غىزا تالىلايسىلەر. مەن پەقەت سىلەر نېمە دېسەڭلار خوشلا دەپ تۇرىدىغان ئادەم ئەمەس. بىر ھۇجرىدىن بىر خىل نەرسە سوراتسا، ئون ھۇجرىدىن ئون خىل دېگەن گەپ. ئۇ چاغدا مەن ھۇجرا غوجايىنلىرىنى كۆتمەي، سىلەردەك ئىككىنچى قاتاردىكى غوجايىنلارنىلا كۈتسەم بولىدۇ شۇ !

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ لىيەنخۇار ھۇپىدە قىزىرىپ، ۋارقىراپ كەتتى:

— كىم سىزدىن ھەر كۇنى بىر نېمە سوراپ كەپتۇ؟ ئىككى ھارۋىغا يۈك بولغۇدەك نېمانچە تولا گەپ بۇ ! سىزنى بۇ يەرگە خەققە پايدىسى تېگەرمىكىن دەپ ئەكەلمىسە، نېمىگە ئەكېلىدۇ؟ قايسى كۇنى چۇنيەن كېلىپ چىڭۇېن ئاچام ئەمەن غولى يەيمەن دەيدۇ دېسە، سىز قوي گۆشى بىلەن قورۇپ بېرەيمۇ ياكى توخۇ گۆشى بىلەنمۇ دەپ بۆلەكچىلا پايپېتەك بولۇپ كەتتىڭىزغۇ؟ چۇنيەن قوپۇپ، گۆش ئوبدان ئەمەس، خېمىر تىلىپى بىلەن قورۇپ بېرىڭ، ياغنى ئازراق قۇيسىڭىز ئوبدان بولىدۇ، دېۋىدى، سىز شۇئان ئۆزىڭىزنى «ئالجىپتىمەن» دەپ ئەيىبلەپ، ئالدىراپ ـ تېنەپ قوللىرىڭىزنى يۇيۇپ، قورۇيدىغانىنى قورۇپ، خۇددى ئىتتەك قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ ئۆزىڭىز ئىككى قوللاپ ئاپىرىپ بەردىڭىز، ئەمدى بۇگۇن ماڭا كەلگەندە، ئۇنىڭ تەتۇرسىچە مېنى شەرمەندە قىلىپ، خەقنىڭ ئالدىدا دوق قىلىۋاتىسىز.

— توۋا، بۇ ئىشنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ ! قايسى كۇندىكى ئۇ ئىشلا ئەمەس، ئۆتكەنكى يىللاردىن تارتىپ قايسى ھۇجرىدىن مەيلى خانىقىزلار ياكى ئۆي قىزلىرى ناگان ـ ناگاندا بىرەر ـ يېرىم خىل غىزانى ئوشۇقراق بۇيرۇتسا، كىمگىلا بولسۇن، پۇل چىقارغاندىن كېيىن ئايرىم سېتىۋېلىپ ئاندىن شۇنىڭغا قوشۇپ ئېتىپ بېرىۋاتىمەنغۇ؟ بولسۇن ـ بولمىسۇن ئاتاقلا چىرايلىق. ھېسابلاپ باقساق، خان قىزلار، ئۆي خېنىملىرى بولۇپ قىرىق ـ ئەللىك ئادەمگە ھەر كۇنى بېرىلىدىغىنى ناھايىتى شۇ ئىككى توخۇ، ئىككى ئۆردەك، ئون ـ يىگىرمە جىڭ گۆش، بىر تىزىق يارماقلىق كۆكتات، ھېسابلاپ بېقىڭلار، بۇ نېمىگە يېتىدۇ؟ بۇ نەرسىلەر ئەسلىدىكى بەلگىلىمە بويىچە ئىككى ۋاخلىق تاماققىمۇ يەتمەيۋاتقان يەردە، ئۇ كېلىپ بۇنى، بۇ كېلىپ ئۇنى دەپ جورۇتۇشى ئۇچۇن ئېلىپ قويىدىغانغا نەدىكەن؟ يەنە كېلىپ سېتىپ ئەكەلگەننى يېمەي، باشقا بىر نېمىنى جورۇتۇشىدۇ !

ئۇنداق بولمىدىغان بولسا، ئەگە ياخشىسى ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ، ئۇلۇشنى كۆپەيتىش كېرەك ! بولمىسا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ غىزاسىنى ئېتىۋاتقان چوگە ئاشخانىدىكىگە ئوخشاش، جاھانىدا بارلىكى كۆكتاتلارنىڭ ھەممىسىنى تاختىغا پۈتۈپ قويۇپ، كۈندە بىرلا ھېساب ـ كىتاب قىلىساق تېخى ئوبدان بولاتتى ! ئۇلۇشكۈنلا ئۇچىنچى خان قىز بىلەن باۋچەي خان قىز مەسلىھەتلىشىپ، ياغ بىلەن تۇزدا قورۇلغان پۇرچاق ئۇندۇرمىسىنى يېگۈسى كېلىپ قېلىپ، ئاۋۋال بىر قىزدىن ماڭا بەش يۈز يارماق چىقارتىپتۇ. مەن بۇنى كۆرۈپ كۇلۇپ كېتىپ: «بۇ ئىككى خېنىم يوغان قورساق مىترا بوددا بولسىمۇ، بۇ بەش يۈز يارماقچىلىك نەرسىنى يەپ بولالماس. بۇ ناھايىتى كەلسە يىگىرمە ـ ئوتتۇز يارماقنىڭلا ئىشى، بۇنچىلىك نەرسىنى ھازىرلىغۇچىلىكىم بار» دەپ ئۇ پۇلنى ئاپىرىپ بېرىۋېدىم، ئالغىلى ئۇنمىماي، بۇ بىزدىن سىزگە تارتۇق قىلىنغان شاراب پۇلى بولسۇن، دېيىشتى. ئاندىن يەنە: «ھازىر ئاشخانا ئىچكىرىدە بولۇپ قالدى، ھەرقايسى ھۇجرىدىكى قىزلارنى بېرىپ سىزنىڭ قۇلىقىڭىزنى ئاغرىتمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ. بىر چىمدىم تۇز، بىر قوشۇق جياڭيۇنىڭ قايسىبىرى پۇلغا كەلمەيدۇ؟ ئۇلار سورىغانىنى بەرمىسىڭىز تېخى، بېرەي دېسىڭىز ئۇنىڭ ھېسابى بار، شۇڭا بۇ پۇلنى شۇلار غەلۋە قىلىپ ئالغان نەرسىلەرنىڭ كېمىگە سەپلەشكە ئىشلىتەرسىز» دېدى. قول ئاستىدىكىلەرنى چۈشەنگەن خېنىملار مانا مۇشۇنداق بولىدۇ. بىزمۇ چىن دىلىمىزدىن ئۇلارغا دۇئا قىلىمىز، بۇ ئىشنى جاۋ كىچىك خېنىم ئاڭلاپ ئىچى چىدىماي، ماڭا ئۇ پۇلنى بىكار كېتىپتۇ دەپ چالۋاقاپتۇمىش. ئاردىدىن ئون كۈن ئۆتمەيلا ئۇمۇ چۆرە قىزىنى ئەۋەتىپ ئۇنى ـ بۇنى سوراتقىلى تۇردى، ئۇنىڭ بۇ قىلىقلىرىغا كۈلگۈم كەلدى. بۈگۈن سىلەرمۇ شۇنىڭ سىڭىرى ئىش قىلىۋاتىسىلەر. تۇرۇپ ئۇنى دەيسىلەر، تۇرۇپ بۇنى دەيسىلەر، مېنىڭ نەدە بۇ نەرسىلەرنى تۆلىگۈچىلىكىم بولسۇن؟

تازا جاڭجال بولۇۋاتقاندا، سىچى ليەنخۇارنى سۆيلەپ ئەۋەتكەن يەنە بىرسى كېلىپ:

ــ ئۆلدۈڭمۇ بۇ يەردە؟ نېمىشقا قايتمايسەن؟ ــ دەپ كايىدى.

ليەنخۇار باتىنغىنىچە يېنىپ كېلىپ، بىرمۇنچە گەپلەرنى قوشۇپ سىچىغا دادلاپ بەردى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ سىچىنىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىقى كەلدى. دەرھال يېڭچۈەننىڭ تامىقىنى بىرئۆبتىپ، چۆرە قىزلارنى ئەگەشتۈرۈپ ئاشخانىغا يېتىپ كەلدى. بىر مۇنچەيلەن تاماق يەپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار سىچىنىڭ پەيلى يامانلىقىنى كۆرۈپ، ئالمان ـ تالمان ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ھەجىيىشقان پېتى ئۇنىڭغا ئولتۇرۇشقا ئورۇن كۆرسەتمىشتى.

ــ ساندۇق ـ پاندۇقلاردىكى ھەممە كۆكتاتلارنى ئاچچىقىپ ئىتقا تاشلاپ بېرىڭلار، ھېچكىمگە نەپ تەگمىسۇن ! ــ دېدى سىچى ۋارقىراپ چۆرە قىزلارغا.

چۆرە قىزلار ئۇنىڭ ئاغزىدىن گەپ چىقىپ بولا ـ بولمايلا ئولاش ـ چولاش كېلىپ ساندۇق ـ جاۋەنلەرنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتتى. ئەتراپتا تۇرغانلار ھودۇقۇشۇپ بىردەم چۆرە قىزلارنى توسۇيتتى، بىردەم سىچىغا يالۇۋراتتى:

ــ كىچىك بالىنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ كەتمەڭ خېنىم ! سىزنى رەنجىتىشكە ليۇ يەڭگىمىزنىڭ ھېشى ئون ئەمەس. بازاردا تۇخۇمنىڭ قىسلىقى راست. بىز ھېلى ليۇ يەڭگىنى بىرمۇنچە ئەيىبلىدۇق. ھەرنېمە بولسىمۇ بىر ئامال قىلسا بولاتتى. ھازىر ئۇ بايىقى ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ، دەرھال پىشۇرۇپ قويىدى، ئىشەنمىسىڭىز ئوچاق ھېشىغا قاراپ بېقىڭ !

كۆپچىلىكنىڭ ياخشى گەپلىرى بىلەن سىچىنىڭ ئاچچىقى بىر ئاز بېسىلدى. نەرسە ـ كېرەكلەرنى تېخى تەلتۆكۈس تاشلاپ بولمىغان چۆرە قىزلارمۇ توختاپ قېلىشتى. سىچى سۆزلەپ، كايىپ بىر پەس غوۋغا كۆتۈرگەندىن كېيىن، كۆپچىلىك تەسەللى بېرىپ ئۇنى يولغا سېلىپ قويىدى. ليۇ يەڭگە جاراڭ ـ جۇرۇڭ

قىلىپ ئاچچىقىنى چىنە - قاچىلاردىن چىقىرىپ بىردەم غودۇڭشىدى - دە، بىر چىنە تۇخۇمنى پىشۇرۇپ سىچىنىڭ ئارقىسىدىن ئەۋەتىپ بەردى. سىچى تۇخۇمنىڭ ھەممىسىنى يەرگە تۆكۈۋەتتى. تۇخۇمنى ئاپارغان كىشى يەنە بىر غوۋغا چىقىپ قالمىسۇن دەپ قورقۇپ، بۇ ھەقتە لىيۇ يەڭگە بىر ئېغىز تىنمىدى.

لىيۇ يەڭگە قىزىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا بىر چىنە شورپا، بىر چىنە شۇڭگۇروچ ئىچۈردى، ئارقىدىن زەمبۇرۇغ تالقىنىڭ گېپىنى قىلىپ بەردى. ۋۇئېر بۇنى ئاڭلاپ زەمبۇرۇغ تالقىندىن فاڭگۇەنگە ئازراق بېرىش خىيالىغا كەلدى - دە، ئۇنىڭ يېرىمىنى بىر قېغىزگە بولىدى، كەچقۇرۇن قاش قارىيىپ، ئادەم شالاڭشىغاندا گۇل - چېچەك، دەل - دەرەخلەرنىڭ دالدىسى بىلەن فاڭگۇەننى ئىزدەپ كەلدى. ھېلىمۇ ياخشى ھېچكىممۇ كۆرۈپ قالمىدى. ئۇ ئۇدۇل ئارامبەخش ھويلىنىڭ دەرۋازىسىغا كېلىپ، ئىچكىرىگە كىرىشكە پېتىنالماي، بىر تۇپ قىزىلگۈلنىڭ ئالدىدا يىراقتىن ھويلىغا قاراپ تۇردى. ئاردىن بىر پىيالە چاي ئىچكۈچىلىك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، تەلىيىگە چۈنيەن چىقىپ قالدى، ۋۇئېر ئۇنى چاقىرىپ توختاتتى. چۈنيەن قاراڭغۇدا ئۇنىڭ كىملىكىنى تونۇيالماي، ۋۇئېر يېقىن كەلگەندە، ئاندىن تونۇدى ۋە:

— نېمىشقا كەلدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

— فاڭگۇەننى چاقىرىۋەتسىڭىز، ئۇنىڭغا گېپىم بار ئىدى، — دېدى ۋۇئېر كۈلۈپ تۇرۇپ.

— بەك ئالدىراڭغۇ ئىكەنسىز ئاچا، — دېدى چۈنيەن ئاستا كۈلۈپ، — يەنە بەش - ئون كۈندىن كېيىن ئۆزىڭىز بۇ يەرگە كېلەتتىڭىزغۇ. ئۇنى ئىزدەپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ تېخى بايىلا ئۇنى ئالدىنقى ھويلىغا بىر ئىش بىلەن جورۇۋەتكەنىدى، ئۇنى بىردەم كۈتۈڭ، بولمىسا دەيدىغان گېپىڭىزنى ماڭا دەڭ، مەن ئۇنىڭغا يەتكۈزۈپ قويای. ئۇنى ساقلاپ تۇرسىڭىز باغنىڭ ئىشىكى

ئېتىلىپ قالمىسۇن يەنە.

ۋۇئېر ھېلىقى زەمبۇرۇغ تالقىنىنى چۈنىيەنگە بېرىۋېتىپ، يەنە:

— بۇ زەمبۇرۇغ تالقىنى، بىر يەردىن ئازراق تېپىۋېدىم، فاڭگۇەنگە بىزە بېرەي دەپ ئېلىپ كەلدىم، خاپا بولماي بۇنى شۇنىڭغا بېرىپ قويسىڭىز، — دېدى، ئارقىدىن ئۇنى قانداق كاپ ئېتىدىغانلىقىنى، قانداق قۇۋۇەت بېرىدىغانلىقىنى دەپ بېرىپ كەينىگە ياندى.

ۋۇئېر قايتىپ كېتىۋېتىپ چاكاندىلىق قىرغاق بويىغا كەلگەندە، ئۇشتۇمتۇت لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىرقانچە خىزمەتكار ئايالىلارنى باشلاپ ئالدىدىنلا چىقىپ قالدى، ۋۇئېر ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشقا ئولگۇرەلمەي، نائىلاج ئالدىغا بېرىپ ئامانلىشىشقا توغرا كەلدى.

— سېنى كېسەل بولۇپ قالدى دەپ ئاڭلىۋىدىم، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سورىدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى.

— ئىككى كۈندىن بېرى بىرئاز ئوڭلىنىپ قېلىپ، ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقىراي دەپ بۇگۈن ئاپام بىلەن كىرگەن. بايا ئاپام ماڭا ئارامبەخش ھويلىغا بىر نەرسە ئاپىرىپ بېرىشنى بۇيرۇۋېدى، شۇنىڭغا كەلگەن، — دېدى ۋۇئېر كۈلۈمسىرەپ.

— گېپىڭدىن پۈتاق چىقىپ قالدى: بايا مەن ئاناڭنىڭ چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىشكنى تاقۇەتكەن تۇرسام؟ ئەگەر ئاناڭ سېنى ئىشقا بۇيرۇغان بولسا، نېمىشقا ئۇ ماڭا سېنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىڭنى ئېيتىپ قويمايدۇ؟ چىقىپ كېتىۋېتىپ ماڭا ئىشكنى تاقۇۋال دېيىشىدىكى غەرىزى نېمە؟ يالغان ئېيتىۋاتقىنىڭ مانا مەن دەپ تۇرىدۇ، — دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى.

ۋۇئېر بۇ گەپنى ئاڭلاپ جاۋاب بېرەلمەي قالدى، ئارانلا:

— ئەسلىدە ئانام بۇ ئىشنى ماڭا ئەتىگەنلا تاپىلىغان، ئۇنتۇپ

قاپتىمەن. تېخى بايا ئېسىمگە كەلدى، ھەرقاچان ئانام مېنى ئەتىگەنلا بېرىپ كەلدى دەپ ئويلاپ، ئۆزلىرىگە دەپ قويمىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ۋۇئېرنىڭ سەل تىل تۇتۇقى بارلىقىنى پەملەپ، كۆڭلىگە گۇمان چۈشتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ يېقىنقى كۈنلەردە نېرىقى تەرەپتىكى چوڭ ئۆيدە بىر نەرسىلەرنىڭ يوقالغانلىقىنى، بىرقانچە دېدەكلەرنىڭ يۈزىگە سېلىپمۇ ئېگە تاپالمايۋاتقانلىقىنى يۈيچۈەردىن ئاڭلىغانىدى. شۇ ئارىدا خۇددى بىرسى بېرىپ چاقىرىپ كەلگەندەك، شياۋچەن، لىيەنخۇار ۋە بىرقانچە خىزمەتكار ئاياللار كېلىپ قالدى، ئۇلار بۇ ئىشنى كۆرۈپ:

ــ لىن ئانكا، ئۇنى ئوبدان بىر سوراققا تارتسىلا، ئىككى كۈندىن بېرى ئۇ بۇياققا بۆلەكچىلا قاترايدىغان بولۇۋالدى. ئوغرى مۇشۇكتەك تىمسىقلاپ نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەنلىكىنى بىلىپ بولمايدۇ، ــ دېيىشتى.

ــ راست شۇنداق، ــ دېدى شياۋچەن، ــ تۇنۈگۈن يۈيچۈەر ئاچام: «ئاغىچا خېنىمنىڭ يان ھۈجرىسىدىكى ساندۇقنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قاپتۇ، بىرمۇنچە ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلەر يوق تۇرىدۇ» دەۋاتاتتى. جيالىيەن بېگىمنىڭ ئاغىچىسىمۇ پىكىر خېنىمنى يۈيچۈەرنىڭ قېشىغا گۈلاب سورىتىپ ئەۋەتكەنكەن، قارىسا، ئۇنىڭمۇ بىر قۇتىسى يوقمىش. ئىزدىمىگەن بولسا ئۇنىڭمۇ يوقالغىنىنى بىلمەيدىكەندۇق.

ــ بۇ ئىشنى مەن ئاڭلىماپتىمەن، ــ دېدى لىيەنخۇار ھەجىيىپ، ــ بۇگۈن مەن ئۇلارنىڭكىدە شەرىەت بوتۇلكىسىنى كۆرۈپ قالدىم.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى مۇشۇ ئىشنىڭ ئېگىسىنى تاپالمايۋاتقانلىقى ئۈچۈن، فېڭجيې ھەركۈنى پېكىنغا جورۇپ لىن جىشياۋنىڭ ئايالىنى قىستاۋاتاتتى، شۇڭا ئۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپلا ئالدىراپ سورىدى:

ـــ نەدە كۆردۇڭ؟

ـــ مۇشۇلارنىڭ ئاشخانىسىدا، ـــ دەپ جاۋاب بەردى لىيەنخۇار.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شۇ ھامان خىزمەتكارلارغا پانۇس كۆتۈرگۈزۈپ كۆپچىلىكنى باشلاپ شەربەت بوتۇلكىسىنى تېپىش ئۈچۈن ئاشخانىغا ماڭدى.

ـــ ئەسلىي ئۇنى ماڭا باۋيۇي غوجامنىڭ ھۇجرىسىدىكى فاڭگۇەن بەرگەن، ـــ دېدى ۋۇئېر ھودۇقۇپ.

ـــ «فاڭگۇەن»، «ماڭگۇەن» لىرىڭ بىلەن كارىم نېمە! ئىسپات قولغا چۈشتى! يۇقىرىغا مەلۇم قىلغىنىم قىلغان. دەيدىغان گېپىڭ بولسا غوجايىنلارنىڭ ئالدىغا بارغاندا دېگىن، ـــ لىن جىشياۋنىڭ ئايالى لىيەنخۇارنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئاشخانىغا كىرىپ شەربەت بوتۇلكىسىنى تاپتى. ئوغرىلانغان يەنە باشقا نەرسىلەر بولمىسۇن دەپ، بىر قۇر ئوبدان ئاختۇرۇپ چىقىپ، يەنە بىر بولاق زەمبۇرۇغ تالقىنى تېپىۋالدى. بۇ ئىككى نەرسىنى ئېلىپ، ۋۇئېرنى ئالدىغا سېلىپ، لى ۋەن بىلەن تەنچۇنگە مەلۇم قىلىشقا ماڭدى.

بۇ كۈنلەردە، لى ۋەن ئوغلى جيالەن ئاغرىپ قالغانلىقتىن، ئائىلە ئىشلىرى بىلەن كارى بولماي قالغانىدى، شۇڭا ئۇلارنى بېرىپ تەنچۇن بىلەن كۆرۈشۈشكە بۇيرۇدى. تەنچۇن ھۇجرىسىغا خېلى بۇرۇنلا قايتىپ كەلگەنىدى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بايىقى ئىشنى مەلۇم قىلىشقا بىرىنى كىرگۈزدى. چۆرە قىزلار ھويلىدا سالقىنداپ ئولتۇرۇشقان، تەنچۇن ھاممامدا يۇيۇنۇۋاتقانكەن، يالغۇز سىشۇنىڭ ئۆزى كىرىپ مەلۇم قىلدى ۋە بىر ھازادىن كېيىن چىقىپ:

ـــ خېنىم بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپتى، سىلەرنى پىكىرگە دەپ، ئىككىنچى كېلىن خېنىمغا مەلۇم قىلسۇن، دەيدۇ، ـــ دېدى.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى يەنە ئۇلارنى باشلاپ چىقىپ فېڭجيېنىڭ ھويلىسىغا ئۆتتى ۋە ئالدى بىلەن پىكىرنى تېپىپ فېڭجيېگە مەلۇم قىلدۇردى. فېڭجيې تېخى يېڭىلا ياتقانىدى، ئۇ

بۇ ئىشنى ئاڭلاپ شۇنداق دېدى:

ــ ۋۇئېرنىڭ ئانىسىنى قىرىق دەررە ئۇرۇپ قوغلاپ چىقىرىڭلار، ئارا ئىشىككە مەڭگۈ ئاياغ باسقۇچى بولمىسۇن. قىزى ۋۇئېرنى قىرىق دەررە ئۇرۇپ، جاڭزىغا تاپشۇرۇڭلار، جاڭزىدا يا سېتىلسۇن، ياكى بىرسىگە چېتىپ قويۇلسۇن.

پىڭئېر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ چىقىپ، لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا ئەينى بويىچە يەتكۈزدى. ۋۇئېر قورققىنىدىن زار ـ زار يىغلاپ، پىڭئېرنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە فاڭگۈەن بىلەن بولغان ئىشلارنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردى.

ــ بۇمۇ تەس گەپ ئەمەس، ــ دېدى پىڭئېر، ــ ئەتە فاڭگۈەنىدىن سوراپ كۆرسەڭلا راست ـ يالغىنى ئايان بولىدۇ. بىراق، بۇ زەمبۇرۇغ تالقىنىنى تېخى ئالدىنقى كۈنىلا بىرسى سوۋغا قىلىپ ئەكەلگەنىدى، بۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىم ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، ئاندىن قول تەگكۈزۈلىدىغان نەرسە، بۇنى ئوغرىلىماسلىقىڭلار كېرەك ئىدى.

ۋۇئېر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، زەمبۇرۇغ تالقىنىنى تاغىسىنىڭ بەرگەنلىكىنى دەرھال سۆزلەپ بەردى.

ــ ئۇنداقتا سەن گۇناھسىز ئاق ئادەم ئىكەنسەن، ئۇلار سېنى بۇ يەرگە تۆھمەت بىلەن ئەكەپتۇ ـ دە، ــ دېدى پىڭئېر ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپ، ــ ھازىر كەچ كىرىپ كەتتى، كېلىن ئاغىچا تېخى يېڭىلا دورا ئىچىپ ياتتى، ئۇ كىشىنى ئۇششاق ـ چۈشەك ئىشلار ئۈچۈن ئاۋارە قىلىشمۇ بەكمۇ، بۇگۈنچە بۇ قىزغا جېسىكچىلەر بىر كېچە قاراپ قويسۇن، ئەتە مەن كېلىن ئاغىچىغا دەپ، ئاق ـ قارىنى ئايرىغاندىن كېيىن بىر تەرەپ قىلايلى.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى پىڭئېرنىڭ سۆزىنى يىرىۋېتىشكە پېتىنالماي، ۋۇئېرنى ئاچىقىپ جېسىكچى ئايالىرنىڭ ساقلاپ تۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ ئۆيىگە ياندى.

شۇنداق قىلىپ، ۋۇئېر بۇ يەردە تەقىب ئاستىغا ئېلىنىپ بىر

قەدەممۇ نېرى ـ بېرى بولالمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە جېسەكچى ئايالارنىڭ بەزىلىرى: «بۇنداق بەتقىلىق ئىشنى قىلماسلىقىڭ كېرەك ئىدى» دەپ ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلسا، بەزىلىرى ئۇنى ئۆزلىرىگە قارىتىپ قويغانلىقىدىن ئاغرىنىپ: «جېسەكنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي تۇرغان چاغدا، بىزنى يەنە ئوغرىغا قارىتىپ قويدى. كۆزىمىزنى غەلىتە قىلىپ ئۆلۈۋالسا ياكى قېچىپ كەتسە، ھەممە دەرد ـ ئېسەگە بىز قالمىز» دەيىشەتتى. يەنە ئادەتتە لېيۇ يەڭگە بىلەن پۇرچىقى پىشىشمايدىغانلار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇش بولۇشۇپ، ۋۇئېرنى زاڭلىق قىلىپ ئويناشتى. ۋۇئېر ئىچ ـ ئىچىدىن جىلە بولۇپ خورسىنىدى، دەردىگە دەرمان تاپالمىدى. ئەسلىدە ئۇ ئاجىز، كېسەلچان ئىدى، كېچىچە ئىچەي دېسە بىر يۇتۇم چاي، بىر يۇتۇم داغ سۇ، ئۇخلاي دېسە ياستۇق يوق، تاڭ ئاتقۇچە قاقشاپ ـ ئۆپكىدەپ يىغلاپ چىقتى.

ئانا ـ بالا ئىككىسى بىلەن ئېپى كېلىشمەيدىغانلار ۋۇئېرنىڭ بۇ يەردىن دەرھال قوغلىنىپ كېتىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈشۈپ تۇراتتى. ئۇ كىشىلەر ئەتىسى بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ، ھەممىدىن سەھەر قوپۇپ، ئاستا كېلىپ پىڭئېرنى ئايلاندۇرغىلى تۇردى ۋە ئۇنىڭغا سوۋغا ـ سالام سۇنۇپ، بىر چەتتىن ئۇنىڭ بىر ئىش قىلىشتا كەسكىنلىكىنى ماختىسا، بىر چەتتىن ۋۇئېرنىڭ ئانىسى ئادەتتە ئۇنداق ئىدى، بۇنداق ئىدى، دەپ ئانىسىنى يامانلاپ بەردى. پىڭئېر ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە ھە دەپلا قويۇپ، ئۇلارنى يولغا سالدى ـ دە، ئۆزى ئاستا شىرىنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن فاڭگۈەنگە راستلا گۇلاب بەرگەن ـ بەرمىگەنلىكىنى سورىۋىدى. شىرىن:

ـــ گۇلابتىن فاڭگۈەنگە بەرگەن، فاڭگۈەن ئۇنى كىمگە بەردى، ئۇ ماڭا قاراڭغۇ، ـــ دېدى ۋە ئارقىدىنلا فاڭگۈەندىن سورىۋىدى، فاڭگۈەن چۆچۈپ كېتىپ، ۋۇئېرگە بەرگەنلىكىنى شۇ ھامان ئىقرار قىلدى. فاڭگۈەن بۇ گەپنى يەنە باۋيۇيگە

دېۋىدى، باۋيۇيمۇ تەمتىرەپ قېلىپ:

ــ گۇلابنىڭغۇ دېرىكى چىقتى، ئەمدى بۇنىڭغا چېتىلىپ زەمبۇرۇغ تالقىنىنىڭمۇ گېپى چىقىپ قالسا، ئۇنىڭ راستىنى دېيىشى تۇرغانلا گەپ. ناۋادا بۇ زەمبۇرۇغ تالقىنىنى ئۇنىڭ تاغىسىنىڭ دەرۋازا باقىقاندا ئىگە بولغانلىقىنى ئاڭلاپ قېلىشىدىغان بولسا، ئۇ ئادەمگىمۇ بىرمۇنچە خاپىلىق كېلىدۇ. بۇنداقتا، ياخشى كۆڭلى بىلەن قىلغان ئىشى ئۇچۇن بىز خەقنى بالاغا تىقىپ قويغان بولمايمىزمۇ؟ ــ دېدى ۋە ئارقىدىنلا پىكىرگە مەسلىھەت سالدى، ــ گۇلابنىڭ ئىشىغۇ تۇگەپتۇ، ئەمدى يەنە زەمبۇرۇغ تالقىنىنىڭمۇ چاتىقى بار ئىكەن. جېنىم ئاچا، ئۇنىمۇ فاڭگۇەن بەردى دېگىن دەپ ئۆگىتىڭ، شۇنىڭ بىلەن ئىش تۇگىسۇن.

ــ شۇنداقمۇغۇ دەرمەن، ــ دېدى پىكىر كۇلۇپ، ــ بىراق، ئاخشام ئۇ خەقلەرنىڭ ئالدىدا تاغام بەرگەن دېگەن تۇرسا، ئەمدى كېلىپ سىلىنى بېرىپتۇ دېسەم قانداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇياقتا يىتكەن زەمبۇرۇغ تالقىنىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى تاپالمايۋاتقان بىر چاغدا، مال ئوغرىسىنى بىكارلا قويۇۋېتىپ بېرىپ كىمنى تۇتقۇلۇق؟ كىم بۇنى ئۇستىگە ئالار؟ بۇنداق قىلساق كۆپچىلىك كۆڭلىدە قايىل بولمايدۇ.

ــ ئاغىچا خىنىمنىڭ ئۆيىدىن يىتىپ كەتكەن گۇلابنى باشقىسى ئەمەس، سەييۇن ئوغرىلاپ چىقىپ جياخۇەن غوجىغا بەرگەن نېمە، سىلەرمۇ قارىسىغا سۆزلەۋېرىدىكەنسىلەر، ــ دېدى چىڭۇېن ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ كۇلگەن پېتى.

ــ بۇنداقلىقىنى كىم بىلمەيتتى؟ ــ دېدى پىكىر كۇلۇپ، ــ شۇ تۇرقىدا يۇيچۇەر جىلە بولۇپ يىغلاپ يۇرىدۇ. ئاستا بېرىپ سەييۇندىن سورىساق، ئۇ ئىقرار قىلىۋەتسىلا يۇيچۇەرگىمۇ ھېچ بالا تەگمەيتتى، ھەممەيلەن دوپپا ياپما قىلىپ ئۆتكۈزۈۋېتەتتۇق، كىم بۇ ئىشنى بوپتىلا، مەن ئۇستۇمگە ئالاي دەيدۇ؟ سەييۇن دېگەن نەس ماقۇل كېلىش بۇياقتا تۇرسۇن، بۇ ئىشنى يۇيچۇەرگە

دۆڭگەپ، شۇ ئوغرىلىدى دەۋاتىدۇ ! ئىككىسى ئۇۋۇسىدا شۇنداق چىشلىشىۋاتىدۇكى، بۇلارنىڭ بۇ جەدىلى پۈتۈن قەسىرگە پۇر كەتتى. ئەمدى بۇ ئىشقا بىز قانداقمۇ قۇلىقىمىزنى يوپۇرۇپ يۈرەلەيمىز؟ بۇ ئىش تەكشۈرۈلمەي قالمايدۇ. ئوغرى ئالدى دېگۈچىنىڭ ئۆزىنىڭ ئوغرى ئىكەنلىكى مەلۇم ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىسپات بولمىسا، ئۇنى قانداق ئوغرى دېگىلى بولسۇن؟

ــ بوپتىلا، ــ دېدى باۋيۇي، ــ بۇ ئىشنىمۇ مەن ئۇستۇمگە ئالاي، ئەسلىدە بۇلارنى قورقۇتۇش ئۈچۈن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىن ئاستىلا مەن ئوغرىلاپ چىققانىدىم، دېسەم، ھەر ئىككىلا ئىش تۈگىمەمدۇ.

ــ بۇمۇ بىر ساۋابلىق ئىش بولغۇدەك، خەقنى ئوغرى دېگەن ئاتاقتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغىلى بولىدىكەن. بىراق، ئاغىچا خېنىم ئاڭلىسا: بالىلىق قىپتۇ، ياخشى ـ ياماننى پەرق ئەتمەپتۇ، دەپ كايىيدۇ ! ــ دېدى شىرېن.

ــ بۇغۇ ئۇنچىۋالامۇ چوڭ ئىش ئەمەس، ــ دېدى پىڭئېر كۈلۈپ قويۇپ، ــ ھازىرلا جاۋ كىچىك خېنىمنىڭ ھۇجرىسىغا بارساق يوقالغان نەرسىنى تېپىپ چىقىش قىيىنغا چۈشمەيدۇ، بىراق بىر ياخشى ئادەمنىڭ يەرگە قاراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن. باشقىلىرى بىلەنمۇ كارىم يوق، ئالدىمنى توسۇپ تۇرۇۋاتقان ئەنە شۇ بىر ئادەم. ئۇ بۇ ئىشنى ئاڭلىسا خاپا بولماسمۇ؟ شۇ كىشىگە ئىچىم ئاغرىغاچقا، چاشقاننى ئۇرىمەن دەپ لوڭقىنى چېقىۋەتكۈم كەلمەيدۇ، ــ پىڭئېر شۇنداق دەپ ئارقىدىن ئۈچ بارمىقىنى چىقىرىپ قويدى.

شىرېن ۋە باشقىلار پىڭئېرنىڭ تەنچۈننى دەۋاتقانلىقىنى پەملەپ، تەڭلا:

ــ شۇ گەپ ئەمەسمۇ، ھەر نېمە بولسۇن، بۇ ئىشنى بىزلا ئۇستىمىزگە ئالغىنىمىز تۈزۈك ئىكەن، ــ دېيىشتى.

ــ سەييۇن بىلەن يۈيچۈەر دېگەن بۇ قارغىش تەگكۈرلەرنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇلاردىن ئوبدان ئېنىقلىۋالغىنىمىز تۈزۈك.

بولمسا، ئۇلار تېخىمۇ كېرىلىپ كېتىپ، بىزنىڭ ئۇلارنى ئايىغانلىقىمىزنى بىلمەي، ئەكسىچە مېنى بىگىسىي يوق، ھېچنېمە چىقىرالمىدى، دېيىشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە بۇ ئىشنى مۇشۇ يەردە توگىدى دېگىنىمىز بىلەن، ئۇلار بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ ئەدەپ، ئوغرىلايدىغانلىق ئوغرىلاپ، ھېچنېمە كۆرمىگەن بولۇۋالىدۇ، ــ دېدى پىڭشېر يەنە كۇلۇپ تۇرۇپ.

ــ راست گەپ، ــ دېيىشتى شىرىن ژە باشقىلار كۇلۇشكەن پېتى، ــ سىزگىمۇ ئىمكانىيەت قالدۇرۇش كېرەك.

پىڭشېر بىر كىمنى ئەۋەتىپ، ئۇ ئىككىسىنى چاقىرتىپ كەلدى.

ــ ئەمدى ھودۇقماڭلار، ئوغرى تېپىلدى، ــ دېدى پىڭشېر.

ــ قېنى ئۇ ئوغرى؟ ــ دەپ سوردى يۇيچۇەر بىرىنچى بولۇپ.

ــ ھازىر ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىڭ ھۇجرىسىدا، ــ دېدى پىڭشېر، ــ ئۇنىڭدىن نېمىنىلا سورىسا، شۇنى ئىقرار قىلىۋاتىدۇ. مېنىڭ كۆڭلۈمگە ئايان، ئۇنىڭ ئوغرىلىمىغانلىقىنى مەن بىلىمەن، بىراق ئۇ بىچارە قورقىنىدىنلا ھەممىگە ئىقرار كېلىۋاتىدۇ. باۋيۇي غوجامنىڭ كۆڭلى ئۇنىماي، ئۇنىڭ ئۇچۇن يېرىمىنى مەن ئۇستۇمگە ئالاي، دەپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئوغرىنىڭ كىملىكىنى دەۋېتەي دېسەم، ئۇ ئادەتتە مېنىڭ بىلەن ياخشى ئۆتىدىغان ھەمشىرىلەردىن بىرسى، ئوغرىلانغان نەرسىنى سىڭدۇرۇپ بەرگۇچى بۇنداقچىلا بىر ئادەم، ئەمما ئاردا بىر ياخشى ئادەمنىڭ يۇزىگە سەتچىلىك بولىدىكەن، شۇڭا تەڭلىكتە قالدىم. ئەمدى ھەممەيلەنگە گەپ كەلمەسلىك ئۇچۇن، باۋيۇي غوجامغا بۇ ئىشنى ئۆز ئۇستىگە ئېلىشنى يالۇۇرماي بولمىدى. قېنى ئىككىڭلار دەپ بېقىڭلارچۇ، قانداق قىلساق بولار؟ بۇنىڭدىن كېيىن ھەممىمىز پەخەس بولۇپ، يۇزىمىزنى ساقلايلى دەيدىغان بولساق، مەن باۋيۇي غوجامدىن بۇ ئىشنى ئۆز ئۇستىگە ئېلىشنى ئۆتۇنەي، بولمىسا ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا بېرىپ

ئوغرىنى مەلۇم قىلاي ـ دە، بىگۇناھ ئادەمگە ئۇۋال بولمىسۇن.

سەييۇن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاۋېتىپ ئىختىيارسىز ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى، نومۇس ھەم خىجىلچىلىق ئىچىدە قېلىپ:

ــ ئاچا، خاتىرجەم بولۇڭ، ــ دېدى ئۇ، ــ بىگۇناھ ئادەمگىمۇ ئۇۋال بولمىسۇن، مەن دەۋېتەي: جاۋ كىچىك خېنىم ماڭا يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغاچقا، نومۇسنى قايرىپ قويۇپ ئوغرىلىق قىلدىم، ئۇ نەرسىلەردىن بىزە ئېلىپ جياخۇەن غوجامغا بەرگىنىم راست. ھەتتا ئاغىچا خېنىم ئۆيدىكى چاغدىمۇ بىز شۇنداق ئىشلارنى قىلىپ، خالىغان كىشىمىزگە ئاپىرىپ بەرگەن، بۇ ئىش ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. مەن بىرەر ـ ئىككى كۈن ۋاري ـ ۋاري بولۇپ، ئاندىن بېسىلىپ قالدۇ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن، ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە بىگۇناھ بىر ئادەمگە ئۇۋال بوپتۇ، بۇنىڭغا مەنمۇ چىدىيالمايمەن. ئاچا، مېنى ئېلىپ بېرىپ كېلىن ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىڭ، ھەممىنى ئۈستۈمگە ئالاي، ئىش تۈگىسۇن.

تۇرغانلار سەييۇننىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بۇنداق يۈرەكلىكىگە ھەيران قېلىشتى.

ــ سەييۇن ئاچام ھەقىقەتەن ۋىجدانلىق ئىكەن، ــ دېدى باۋيۇي شۇئان كۈلۈپ، ــ بۇ ئىشنى ئەمدى سەنمۇ ئۈستۈڭگە ئالمايلا قوي، مەن ئۇلارنى قورقۇتۇپ ئويناش ئۈچۈن ئاستىلا ئوغرىلاپ چىققانىدىم، بۇگۈن بۇ ئىش چىڭىغا چىقىپ كېتىۋاتىدۇ، ئۆزۈم قىلغان ئىشنى ئۆزۈم ئۈستۈمگە ئالمەن، دەيمەن. ئاچىلىرىمدىن تىلەيدىغىنىم، بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق ئىشلارغا دىققەت قىلىڭلار، شۇنداق قىلساڭلار ھەممىمىزگە ئوبدان.

ــ مەن قىلغان ئىشنى نېمىدەپ سىلى ئۇستىلىرىگە ئالىلا؟ ئۆلسەممۇ بۇ ئۆزۈمنىڭ شورى، ــ دېدى سەييۇن.

ــ گەپ ئۇنداق ئەمەس، ــ دېدى پىڭىئېر بىلەن شىربىن ئالدىراپ، ــ سەن ئۈستۈڭگە ئالغان زامان، بۇنىڭغا جاۋ كىچىك

خېنىم چېتىلىپ چىقماي قالمايدۇ، ئۇ چاغدا بۇ گەپ بېرىپ تەنچۇن خېنىمنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالسا ئۇ خاپا بولمامدۇ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە، باۋيۇي غوجاملا ئۇستىگە ئالغىنى تۇزۇك، ھەممەيلەنگە گەپ كەلمەيدۇ، مۇشۇ بىرقانچەيلەندىن باشقا ھېچكىم بىلمەي قالىدۇ، بۇنىڭدا ئىش شۇنداق چىرايلىق تۈگەيدۇ ! ئەمدى گەپ، بۇنىڭدىن كېيىن ھەممەيلەن بۇنداق ئىشلاردىن قاتتىق ئېھتىيات قىلايلى. بىر نېمە كېرەك بولغاندا، ھەرقانداق ئەھۋالدا بولسۇن، ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيدە بولۇشىنى كۈتۈش كېرەك، ئۇ چاغدا ھەتتا پۈتۈن ئۆيىنى قوشۇپ بېرىۋەتسىمۇ چاتىقمىز بولمايدۇ.

سەييۇن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئويلاندى ـ دە، ئاخىر ماقۇل بولدى.

شۇنداق قىلىپ، كۆچىلىك ئوبدان مەسلىھەتلىشىۋالغاندىن كېيىن، پىڭئېر ئۇ ئىككىسى بىلەن فاڭگۇەننى ئېلىپ جېسەكچىخانىغا كەلدى، ۋۇئېرنى چاقىرتىپ چىقىپ، ئۇنىڭغا ئاستاغىنا زەمبۇرۇغ تالقىنىنمۇ فاڭگۇەن بەرگەن، دېگىن دەپ ئۆگىتىپ قويدى. ۋۇئېر ئۇنىڭدىن چەكسىز مىننەتدار بولدى. ئاندىن پىڭئېر ئۇلارنى ئەگەشتۇرۇپ ئۆزى تۇرغان ھويلىغا ئۆتتى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىرقانچە ئاياللار بىلەن لىيۇ يەڭگىنى يالاپ كېلىپ پىڭئېرنى ساقلاپ تۇرغىلى خېلى بولغانىدى.

ـــ بۇنى سەھەردىلا يالاپ كېلىۋىدۇق، باغدىكىلەرنىڭ ناشتىلىق تامىقىنى ئېتىپ بېرىشكە ئادەم بولماي قالمىسۇن دەپ، چىن شيەننىڭ ئايالىنى قىزلارنىڭ تامىقىنى ئېتىپ تۇرۇشقا جورۇدۇم، ـــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى پىڭئېرگە.

ـــ چىن شيەننىڭ ئايالى كىم بولىدۇ؟ مەن ئانچە تونۇمايدىكەنمەنغۇ؟ ـــ دېدى پىڭئېر.

ـــ ئۇ، باغنىڭ جەنۇبىي بۇلۇڭىدا كېچىلىك جېسەكتە تۇرىدۇ. ئۇنىڭ كۈندۈزى كۆپ ئىشى بولمىغاچقا بۇ تەرەپلەرگە

ئۆتمەيدۇ، شۇڭا ئۇنى تونۇمايسىز، ــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى، ــ مەڭزى دومباق، كۆزلىرى يوغان، بەكمۇ پاكىز ھەم چەبدەس ئايال.

ــ شۇنداق، ــ دېدى يۈيچۈەر، ــ ئاچا، نېمىشقا ئۇنتۇپ قالدىڭىز؟ ئۇ ئىككىنچى خان قىزنىڭ ھۇجرىسىدىكى سىچىنىڭ خان ئاچىسى، سىچىنىڭ ئاتىسى چوڭ بېگىمنىڭ ھويلىسىدىكى ئادەم بولغىنى بىلەن، ئۇنىڭ تاغىسى بىز تەرەپتە.

پىڭئېر يۈيچۈەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئاندىن ئۇ ئايالىنى ئېسىگە ئالالىدى:

ــ بايىلا شۇنى دېگەن بولسىڭىز ئۇقمامتىم، ــ دېدى ئۇ ۋە ئارقىدىن يەنە، ــ ئالدىراپ ئادەم تەيىنلەپ قويۇپسىز. بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىگە خېلىلا يەتتۇق، ھەتتا قايسى كۇنى ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىن يىتكەن نەرسىنىڭمۇ ئىگىسى چىقتى. ئۆتكەن كۇنى باۋيۇي بۇ ئىككى قارغىش تەگكۇردىن نېمىدۇر بىر نەرسە سوراپ بېرىپتىكەن، بۇ ئىككىسى ئۇنى جىلە قىلىپ ئويناپ: «ئاغىچا خېنىم ئۆيدە يوق، ئۆز بېشىمچىلىق قىلالمايمىز» دەپتۇ. باۋيۇي ئۇلارنىڭ دىققەتسىزلىكىدىن پايدىلىنىپ ھۇجرىغا كىرىپتۇ ـ دە، بەزىبىر نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ ئىككى قارغىش تەگكۇر بۇنى بىلمەي، قورقۇپ جېنى چىقىپتۇ. باۋيۇي باشقا بىرسىنىڭ شۇ ئىش سەۋەبىدىن بالاغا تىقىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، بولغان ئىشنى ماڭا بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى ھەم ئۇ نەرسىلەرنى ئاچىقىپ كۆرسەتتى، ھەممىسى ساق بار ئىكەن. ھېلىقى زەمبۇرۇغ تالقىنىمۇ باۋيۇي سىرتتىن تېپىپتىكەن، خېلى كۆپ كىشىلەرگە سوۋغاتمۇ قىپتىكەن. شۇڭا، باغدىكىلەرلا ئىگە بولۇپ قالماستىن، ھەتتا ئانىكاملارمۇ تىلەپ ئېلىپ سىرتتىكى تۇغقانلىرىغا بەرگەچكە، ئۇلارمۇ باشقىلارغا سوۋغات قىلىشىپتۇ. شىرىنمۇ فاڭگۇەنگە ئوخشاشلارغا سوۋغات قىپتىكەن. ئۆزئارا ئادەمگەرچىلىك قىلىپ ئالدى ـ بەردى قىلىش ئادەتتە بولۇپ

تۇرىدىغان ئىش، تېخى ئالدىنقى كۈنلا مەسلىھەتخانىدا ئىككى سېۋەت پېچىتى بىلەن بىر ئوبدان تۇراتتى، ئەمدى قانداقسىغا خەققە تۆھمەت قىلىشقا بولىدۇ؟ مەن كېلىن خېنىمغا مەلۇم قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن سۆزلىشەيلى، ــ دېدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ياتاقخانىغا كىرىپ كەتتى ۋە ئىشلارنى بايا كېلىشكەن سۆز بويىچە بىر قۇر مەلۇم قىلىپ ئۆتتى.

ــ شۇنداقمۇ دەيسەن، ــ دېدى فىڭجېي، ــ بىراق باۋيۈينىڭ خەقنى دەپ ئاق ـ قارىنى سۈرۈشتۈرمەيلا، ھەممە ئىللەتنى ئۈستىگە ئارتىۋالىدىغان قىلىقى بار، باشقىلار ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ يالۋۇرۇپ، ئىككى ئېغىز چىرايلىق گەپ بىلەن پۈتىغا ھۆل كېسەكتىن ئىككىنىلا قويسا، قايسىبىر ئىشنى ئۈستىگە ئالمايدۇ؟ ئەگەر بۇنىڭ ئۇنداق ئىشلىرىغا ئىشىنۈېرىدىغان بولساق، كېيىن بېرىپ چوڭ ـ چوڭ ئىشلاردىمۇ شۇنداق قىلىۋېرىدۇ، ئۇ چاغدا خەقنى قانداق باشقۇرىمىز؟ بۇ ئىشنى يەنىمۇ ئوبدان ئىنچىكىلەپ سۈرۈشتۈرۈش كېرەك. مېنىڭچە بولغاندا، ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدىكى دېدەكلەرنىڭ ھەننۇاسىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇرۇپ ـ تىللىمىساقمۇ، ئۇلارنى ئاپتاپتا چىنە چاقچۇقلىرىغا تىزلاندۇرۇپ قويۇپ، چايمۇ، تاماقمۇ بەرمەسلىك كېرەك، كەچكىچە ئېيتمىسا، كەچكىچە شۇنداق تىزلىنىپ ئولتۇرسۇن، ئۇ خەقنىڭ جېنى ھەرقانچە تۆمۈردىن سوقۇلغان بولسىمۇ، بىر كۈن ئىچىدە ھەممىگە ئىقرار قىلىدۇ، ــ ئارقىدىن ئۇ يەنە شۇنداق دېدى، ــ «چۈنىمۇ دەزى يوق تۇخۇمغا قونمايدۇ»، لېۋۇ يەڭگە ئوغرىلىمىغان بولسىمۇ، ئانچە ـ مۇنچە ئۇنىڭغا گۇمان بار، شۇڭا خەق ئۇنىڭ ئۈستىدىن گەپ قىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئوغرى دېگەن جىنايەتنى ئارتمىساقمۇ، ئۇنى ئىشتىن بوشىتۈېتىش كېرەك. بۇنداق بىر ئىش بىلەن چېتىشلىقى بارلارنى ئىشتىن بوشىتۈېتىش ئىشى ئوردىدىمۇ بار، بۇ ئۇنىڭغا ئۇۋال قىلغانلىق بولمايدۇ.

ــ بۇنىڭغا ئۆزلىرىنى ئۈپرىتىپ نېمە قىلىلا؟ ــ دېدى

پىكئىر، ــ كەڭ قوللۇق قىلىدىغان يەرگە كەڭ قوللۇق قىلىش كېرەك. بۇ ھېچقانچە چوڭ ئىش بولمىغاندىكىن، خۇشخۇيلۇق بىلەن شەپقەت قىلسىلا. مېنىكچە، بۇ ياندىكى ھۇجرىدا تۇرۇپ ھەرقانچە كۆيۈپ ـ پىشىپ غەم يېگەنلىرى بىلەن، بەربىر سىلى يەنىلا نېرىقى ياندىكى ئۆيگە كېتىدىغان ئادەم، بۇ يەردىكى چاكارلارنى ئۆزلىرىگە ئۆچ قىلىۋالغانلىرى قالىدۇ. نەتىجىدە، كىشىلەر سىلىنى ئۆچ كۆرىدىغان، سىلىدىن ئاغرىنىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزلىرىمۇ بالا ـ قازادىن نېرى بولالماي كېلىۋاتىدىلا، ئاران دېگەندە بىر غوجامغا قورساق كۆتۈرۈۋىدىلە، ئالتە ـ يەتتە ئايلىق بولۇپ چۈشۈپ كەتتى، بۇمۇ ئادەتتە تولىمۇ غەم يەپ، ئاچچىق يۈتقانلىرىنىڭ كاساپىتىدىن ئەمەسمۇ؟ ئەمدى مۇشۇ كۈندىن باشلاپ بەزى نەرسىنى كۆرسىلىمۇ كۆرمەسكە سالغانلىرى ياخشى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ فېڭجيې كۈلۈپ كەتتى ۋە:

ــ بوپتۇ، بىلگىنىڭلارنى قىلىڭلار، قورساق كۆپۈكى بولمىسۇنلا، ــ دېدى.

پىكئىر كۈلۈپ:

ــ مانا بۇ راۋرۇس گەپ بولمىدىمۇ؟ ــ دەپ قويۇپ، بۇرىلىپ چىقىپ كېتىپ، تۈتۈلغانلارنى بىر ـ بىرلەپ قويدۇرۇۋەتتى. ئەمدى نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش ئىككىنچى باب

گول شياڭيۈننىڭ مەستلىكتە چوغلۇقنى كۆرۈپە قىلىپ ئۇخلاپ قالغانلىقى
مۆڭ شياڭلىڭنىڭ مەستانىلىقىدىن ئانار گۈلىلۈك كۆڭلىكىنى يەڭگۈشلەپ تۇرغانلىقى

پىڭئېر چىقىپ، لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا جېكىلىدى:

ــ «چوڭ ئىشنى كىچىك قىلىپ، كىچىك ئىشنى يوق قىلىپ كۆرسىتىش كېرەك»، شۇنداق بولغاندا، بىزنىڭ بۇ ئائىلە گۈللەپ ـ ياشنىغان ئائىلە ھېسابلىنىدۇ. كىچىككىنە ئىشقىمۇ چاڭىلداپ چۈقان كۆتۈرۈپ ھاس ـ ھاسلاپ كېتىدىغان بولساق توغرا بولمايدۇ. ھازىر ئانا ـ بالا ئىككىسىنى ئاچىقىپ كېتىڭ، ئۇلار ئاۋۇالقىدەك ئۆز ئىشىنى قىلىۋەرسۇن، چىن شىيەنىڭ ئايالىنىمۇ ئۆز جايىغا يانداۋرۇۋېتىڭ. بۇ ئىشنى بۇنىڭدىن كېيىن تەرگەپ يۈرمەي، ھەر كۈنى پەخەس بولۇپ چارلاپ يۈرۈۋېرىڭ.

پىڭئېر گېپىنى تۈگىتىپ ماڭدى. لىيۇ يەڭگە بىلەن قىزى دەرھال ئۇنىڭغا باش قويدى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ئۇلارنى باغقا باشلاپ كىرىپ، لى ۋەن ھەم تەنچۈنلەرگە مەلۇم قىلدى.

ــ ئۇقتۇق، ئىش تېرىلمىغىنى ياخشى، ــ دېدى لى ۋەن بىلەن تەنچۈن.

سىچىلار بىردەملىكلا خۇشال بولغىنىچە قالدى. چىن شىيەنىڭ ئايالىمۇ مىڭ تەسلىكتە بۇ يوچۇقنى تېپىپ ئەمدىلا بېشىنى تىقىشىغا، ئاران يېرىم كۈنلا يايراپ قالالىدى. بۇ ئايال

ئاشخانىدا پايپاسلاپ يۈرۈپ، قاچا ـ قومۇچ، ئۇن ـ گۈرۈچ، ئوتۇن ـ كۆمۈر دېگەندەك نەرسىلەرنى يىغىشتۇردى. تېخى بىر مۇنچە «زىيان»نىمۇ تەكشۈرۈپ تېپىپ: «خاسە گۈرۈچتىن ئىككى دەن كەم ئىكەن، ئادەتتىكى گۈرۈچتىنمۇ بىر ئايلىق ئوشۇق چىقىم قىلىنىپتۇ، كۆمۈرمۇ نورمىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ» دەپلا كەتتى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا سوۋغات قىلىش ئۈچۈن بىر سېۋەت كۆمۈر ۋە بىر دەن خاسە گۈرۈچنى غىپىدە تالاغا ئاچىقىپ قويۇپ، لىن جىشياۋنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتىپمۇ بەرگەن، دەپتەرخانىغا ئەۋەتىدىغان سوۋغاتلىقنىمۇ تەييارلاپ قويغان، ئاندىن بىرنەچچە خىل سەي قورۇپ، بىللە ئىشلەۋاتقانلارنىمۇ چىللىۋالغانىدى.

ـــ ئەمدى مەن كەلدىم، پۈتۈنلەي سىلەرگە تايىنىمەن، ھەر بىرىڭلار ماڭا يار ـ يۆلەك بولۇڭلار. بۇنىڭدىن كېيىن ھەممىمىز بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرىدەك ئۆتىمىز. مېنىڭ يېتىشەلمەي قالغان يەرلىرىم بولسا، ئىشقىلىپ، ھەر بىرىڭلار خەۋەر ئېلىپ تۇرۇڭلار، ـــ دېگەندەك گەپلەرنىمۇ قىلغانىدى.

ئاشۇنداق پايپاسلاپ تۇرغىنىدا، بىر كىم كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ـــ مۇشۇ ئەتىگەنلىك غىزانى بېرىپ بولغاندىن كېيىن بۇ يەردىن چىقىپ كېتىڭ. لىيۇ يەڭگەمدە ھېچقانداق ئىش يوق ئىكەن، ئىشنى يەنە شۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىڭ.

چىن شىيەننىڭ ئايالى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئەرۋاھى ئۇچتى ـ دە، سالپىيىپلا قالدى، كۆدە ـ كۆرپىسىنى يىغىشتۇرۇپ، كەشنى توغرىلىدى. كىشىلەرگە سوۋغات قىلغان بىرمۇنچە نەرسىسىمۇ بىكارغا كەتكەننىڭ ئۈستىگە، بۇ كېمەيگەن نەرسىلەرنىڭ ھەقىقىنى ئۆزى تۆلىدى. ھەتتا سېچىمۇ كۆزلىرىنى پارقىراتقىنچە قاراپلا قالدى، ئىشنى ئوڭلاشقا ئامال تاپالماي، بولدى قىلدى.

سەييۇن ئۆز بېشىغا بىرمۇنچە نەرسىنى تارتۇق قىلىپ

ئەكىلىپ بەرگەنلىكىنى يۈيچۈەر ئۇقۇپ قىلىپ چۈقان كۆتۈرگەچكە، جاۋ كىچىك ئاپا، يۈقىرىدىكىلەر بۇ ئىشنى سۈرۈشتۈرۈپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرەپ، كۈن ـ كۈنلەپ تەرلەپ ـ تەپچىپ، يوشۇرۇنچە تىكتىكلاپ يۈردى.

ـــ ھەممە ئىشنى باۋيۈي ئۆز ئۈستىگە ئالىدىغان بولدى، ئەمدى چاتاق تۈگىدى، ـــ دېدى سەييۈن كىرىپلا.

جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ ئاندىن كۆڭلى تىندى. لېكىن، بۇ گەپنى ئاڭلاپ، جيا خۈەننىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشتى، ئۇ سەييۈننىڭ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئەكىلىپ بەرگەن نەرسىلىرىنى ئاچقىپ سەييۈننىڭ يۈزىگە ئاتتى:

ـــ سەندەك ئىككى يۈزلۈك نېمىگە مەن ھۆ ! سەن باۋيۈي بىلەن چىقىشۇالمىغان بولساڭ، ئۇ نېمىشقا سەن ئۈچۈن بۇ ئىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدىكەن؟ سەن ئۆز زىممەڭگە ئېلىپ ماڭا بەرگەندىن كېيىن، ھېچكىمگە بىلدۈرمەسلىكىڭ كېرەك ئىدى. ئەمدى بۇنى باۋيۈيگە ئېيتىپ قويۇپسەن، بۇنى ئالغىنىم بىلەن ماڭمۇ سەتچىلىك بولىدۇ !

سەييۈن بۇنىڭغا جىلە بولۇپ، قەسەم ئىچىپ يىغلاپ تاشلىدى. ھەرقانچە چۈشەنچە بەرسىمۇ جيا خۈەن ئىشەنمەي تۈرۈۋالدى:

ـــ ئادەتتە قانداق بولۇشۇڭغا قارىماي، ئوتتۇرانچى يەڭگەمگە مۇشۇ ئىشىڭنىلا ئېيتىمەن، بۇنى ماڭا ئوغرىلاپ ئەكەلگەنكەن، ئېلىشقا پېتىنالمىدىم، دەيمەن. ئۆزۈڭگە ئوبدان ھېزى بول ! ـــ جيا خۈەن قول سىلكىپ چىقىپ كەتتى.

ـــ بىتەلەي شۇمتەك ! بۇ قانداق گەپ بولدى ! ـــ دەپ كايىدى جاۋ كىچىك ئاپا ھودۇقۇپ.

سەييۈن ئاچچىقىدا يىغلاپ، ئادا بولۇپ كېتەي دېدى. جاۋ كىچىك خېنىم ئۇنى ھەر نېمە دەپ بەزلىگىلى تۇردى:

ـــ جېنىم بالام، ئۇ سېنىڭ كۆڭلۈڭنى يەرگە ئۇردى. بەربىر مەن سېنى ئوبدان بىلىمەن. مەن بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ

قويايي، بىر ـ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ بەربىر ئېسىنى تاپىدۇ.

جاۋ كىچىك ئاپا بايىقى نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇۋاتاتتى. سەييۇن قېيىداپ، ھەممىنى بوغچىغا تۈگىدى ـ دە، كىشىگە كۆرۈنمەيلا باغقا كىرىپ ئۆستەڭگە چۆرۈۋەتتى. ئۇ نەرسىلەردىن بەزىلىرى چۆكۈپ كەتتى، بەزىلىرى لەيلەپ قالدى. ئۇ ئاچچىقىغا پايلىماي، يوتقاندا كېچىچە يىغلاپ چىقتى.

باۋيۈينىڭ تۈغۈلغان كۈنى كېلىپ قالغانىدى. باۋچىننىڭمۇ شۇ كۈنى بولۇپ، ئىككىسى بىر كۈندە تۈغۈلغانىكەن. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆيىدە بولمىغاچقا، قۇتلاش ئىشىمۇ بالدۇرقى يىللاردىكىدەك قىزىق بولمىدى. پەقەت جاڭ دەرۋىش تۆت خىل سۆۋغات ئەۋەتتى، ئات قويۇش تۇمارىنى يەڭگۈشلەپ قويدى. ئاندىن بىرقانچە ئىبادەتخانىلاردىكى راھىب ـ راھىبىلەر سەدىقەتۇش، سۇھەيل يۇلتۇز، قەغەز ئات، تەۋسىپنامە، ئۆز يۇلتۇزىنىڭ مۇئەككىلى، بۇ يىلنىڭ نۆۋەتچىسى مۇشتەرى يۇلتۇز، ياش تولغاندا ئالماشتۇرىدىغان قۇلۇپ سۆۋغا قىلدى. ئۆيىگە دائىم كېلىپ تۇرىدىغان ئەر ـ ئاياللار بىر كۈن بۇرۇن كېلىپ قۇتلاپ قويۇشتى. ۋاڭ زىشىڭ تەرەپتىن بىر قۇر كېيىم، بىر پار كەش ـ پايپاق، يۈز دانە ئۆمۈر شاپتۇلى، خانلىق ئىنچىكە كەسمە چۆپتىن يۈز باغلام سۆۋغات قىلىندى. شۆ ھامما تەرەپتىنمۇ شۇ نەرسىلەرنىڭ يېرىمىچىلىكلا سۆۋغا قىلىندى. باشقا خانىدانلاردىن يۇشى خېنىم بىر پار كەش ـ پايپاق، فېڭجيې ئوردىدا ياسالغان ۋە تۆت تەرەپتىن ئىزمىلىنىدىغان كەشتىلىك ھەميانغا ئالتۇن سۇھەيل يۇلتۇزنى سېلىپ، بىر دانە ئىران ئويۇنچۇقى بىلەن سۆۋغات قىلدى. بۇتخانىلاردىكى شەيخ ـ راھىبلارغا ئالا قويماي پۇل چاچقۇ قىلىندى. باۋچىنگە بېرىلگەن سۆۋغاتلارمۇ بار، بۇنى بايان قىلىپ ئولتۇرمايمىز. ھەمشىرىلەر ئۆزلىرى خالىغىنىچە سۆۋغات قىلىشتى، ئۇلاردىن بەزىسى بىر

دانە يەلپۈگۈچ، بەزىسى بىرەر پارچە ھۆسنخەت، بەزىسى بىر پارچە رەسىم، بەزىسى بىرەر شېئىر تۇتۇپ يارىشىقىنى قىلىپلا قويىدى.

شۇ كۈنى باۋيۇي قاق سەھەردە ئورنىدىن تۇردى، يۈيۈنۈپ - تارىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئالدىنقى مېھمانخانىنىڭ ھويلىسىغا كەلدى، لى گۇي قاتارلىق تۆت كىشى شۇ يەردە ئاسمان - زېمىن كۈجىلىرىنى تەييارلاپ قويغانىدى. باۋيۇي كۈجە يېقىپ تەزىم قىلدى، ئەرۋاھلارغا ئاتاپ چاي تۇتۇپ، قەغەز كۆيدۈرگەندىن كېيىن، نېگۇ قەسىرىدىكى ئەجداد خانىقاسىغا كېلىپ، بوۋىلىرىغا ئاتالغان ئىككى مېھرابقا تەزىم قىلدى. پېشايۋانغا چىقىپ، جيا ئانا، جيا جېڭ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارغا يۈزلىنىپ تەزىم قىلدى. يول ئۆتەر يۇشى خېنىمىڭ تۆر ئۆيىگە كىرىپ تەزىم قىلدى، بىردەم ئولتۇرۇپ، رۇخسەت قەسىرىگە يېنىپ چىقتى. ئاۋۋال شۆ ھاممىنىڭكىگە كەلدى. ئۇلار ئۇنى زادىلا سالام قىلغىلى قويمىدى. ئۇ يەردىن چىقىپ، شۆ كې بىلەن كۆرۈشتى، ئۇنىڭ بىلەن بىردەم پاراڭلىشىپ، ئاندىن باغقا يېنىپ كىردى. چېڭ ۋېن بىلەن شېيۆ ئۇنىڭغا سوۋغاتى، چۆرە قىز قولتۇقىغا كىگىز قىستۇرۇپ كەينىدىن ماڭدى. لى ۋەندىن باشلاپ ئۆزىدىن چوڭ‌راقلارنىڭ ئۆيلىرىگە بىر - بىرلەپ كىرىپ چىقتى. قايتا ئارا دەرۋازىغا كېلىپ تۆت ئېمىكئاننىڭ ئۆيلىرىگە كىرىپ، بىر پەس تۇرۇت قىلىپ قويۇپ يېنىپ كەلدى. خىزمەتكارلار تەزىم قىلماقچى بولۇۋىدى، ئۇلارنى تەزىم قىلدۇرمىدى. ھۇجرىسىغا يېنىپ كىرگەندە، شىرېن ۋە باشقىلار چىقىپ: بولدى قىلىڭلار، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ياش ئادەم تەزىم قوبۇل قىلمىسۇن، بولمىسا بەختىيار ئۆمرىگە نۇقسان يېتىدۇ دەپ تاپىلىغان، دېگەچكە، خىزمەتكارلار ئۇنىڭغا باش قويمىدى.

بىردەمدىن كېيىن جياخۇەن بىلەن جيالەن كەلدى، شىرېن دەرھال ئۇلارنى تەزىمدىن توسۇپ قالدى، ئۇلار بىردەم ئولتۇرۇپ چىقىپ كېتىشتى.

ـــ مېڭىۋېرىپ ھېرىپ كەتتىم ! ـــ دېدى كۇلۇپ باۋۇيۇي ۋە كاتقا قىڭغايدى. ئەمدىلا يېرىم پىيالە چاي ئىچىپ تۇرۇشىغا، تالادا گۈدۈڭلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى، بىر توپ چۆرە قىزلار كۇلۇشكىنىچە كىرىپ كېلىشىۋاتاتتى، سۇيمو، شياۋلو، سۇيلۇ، رۇخۇا، شاڭ شيۇيەننىڭ چۆرىسى جۇەنئېر ۋە ئىنىگە كۆتۈرۈۋالغان چياۋجيېر، سەيلۇەن، شيۇلۇەن بولۇپ سەككىز ـ توققۇزەيلەن قىزىل كىگىز كۆتۈرۈپ كىرىشتى. ئۇلار:

ـــ قۇتلاپ تەزىم قىلغىلى كەلگەنلەر قىستىشىپ ئىشكىنى سۇندۇرۇۋېتەي دېدى، قورسىقىمىزغا چاپسانراق ئۇگرە ئاش بېرىڭلار ! ـــ دېدى كۇلۇشۇپ.

ئۇلار كىرىپ تۇرۇشىغا، تەنچۇن، شياڭيۇن، باۋچىن، شيۇيەن، شىچۇنلەرمۇ كېلىشتى. باۋيۇي دەرھال ئالدىغا چىقىپ:

ـــ سىلەرنى يول ماڭدۇرۇپ قويۇپتىمەن. قېنى ئوبدان چايدىن دەملەڭلار، ـــ دېدى.

ئۇلار ئۆيگە كىرىپ بىردەم تۇزۇت قىلىشقاندىن كېيىن ئولتۇرۇشتى. شىرىنلەر ئۇلارغا چاي تۇتتى، چايدىن ئەمدىلا ئولتۇرۇشتى، پىڭئېرمۇ گۈلدەك ياسانغان پېتى كىرىپ كەلدى.

ـــ بايىلا مەن فېڭجيې ئاچامنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ، كىرىشكە خەۋەر قىلدۇرسام كۆرۈشەلمەيمەن دەپتۇ، ـــ دېدى باۋيۇي ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ـــ ئاندىن سىزنى كەلسۇن دەپ كىشى كىرگۈزگەنىدىم.

ـــ مەن ئاچىلىرىنىڭ باش ـ كۆزىنى يۇيۇشىغا قارىشۇاتاتتىم، چىقىپ ئۆزلىرىگە ئۇچۇرىنى بېرەلمىدىم، ـــ دېدى پىڭئېر كۇلۇپ، ـــ كېيىن ئاڭلىسام، مېنى كەلسۇن دەپتىلا، بۇ ئىلتىپاتنى مەن كۆتۈرەلمەتتىم؟ شۇڭا، غوجامغا باش قويايي دەپ ئالاھىدە كېلىشىم.

ـــ مەنمۇ بۇ ئىلتىپاتنى كۆتۈرەلمەيمەن، ـــ دېدى كۇلۇپ باۋيۇي.

شىرىن ئىشىك يېنىغا ئورۇن راسلاپ پىڭئېرنى

ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن پىكىر باۋيۇيگە تەزىم قىلدى، باۋيۇيمۇ كەينى - كەينىدىن قول جۇپتەكلەپ سالام قايتۇردى. پىكىر يۇكۇنۇۋىدى، باۋيۇيمۇ تەڭلا يۇكۇندى، شىرىن دەرھال ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قويدى. پىكىر يەنە تەزىم قىلدى، باۋيۇيمۇ قول جۇپتەكلەپ سالام قايتۇردى.

— يەنە سالام قىلىڭ، — دېدى كۇلگىنچە شىرىن ئۇنى تۇرتۇپ.

— تۇگەپ بولسا نېمىدەپ يەنە سالام قىلمەن؟ — دېدى باۋيۇي.

— بۇ سىزنى قۇتلاپ تەزىم قىلىۋاتىدۇ، — دېدى شىرىن، — بۇگۇن ئۇنىڭمۇ تۇغۇلغان كۇنى، سىزمۇ ئۇنى قۇتلاپ تەزىم قىلسىڭىز بولىدۇ.

— بۇگۇن پىكىر ئاچامنىڭمۇ تۇغۇلغان كۇنى ئىكەن - دە ! — دېدى كۇلگىنچە باۋيۇي خۇشال بولۇپ، ئاندىن قول جۇپتەكلەپ سالام قىلدى.

پىكىرمۇ دەرھال جاۋابەن تەزىم قىلدى.

— سىلەر تۆتىكلار بىر - بىرىڭلارنى قۇتلاپ، بىر كۇن كەچكىچە تەزىم قىلىشساڭلار بولغۇدەك، — دېدى شياڭيۇن باۋچىن بىلەن شيۇيەننى تارتىپ.

— شيۇ يەن سىڭلىمنىڭمۇ مۇشۇ كۇن ئوخشىمامدۇ؟ مەن نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغاندىمەن ! — دېدى تەنچۇن ۋە دەرھال چۆرە قىزنى بۇيرۇدى، — ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا بېرىپ ئېيتقىن، باۋچىن قىزنىڭكىگە ئوخشاش قىلىپ دەرھال بىر ئۇلۇش سۇۋغات تەييارلاپ، ئىككىنچى خان قىزنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتكۇزۇپ بەرسۇن.

چۆرە قىز خوش دەپ چىقىپ كەتتى، شياڭيۇن شۆپۈڭ ئېغىزلىق قىلىپ دەپ قويغاچقا، شيۇيەن ھەرقايسى ئۆيلەرگە بېرىپ كېلىشكە مەجبۇر بولدى.

— ھەر ھالدا قىزىق بولدى، — دېدى تەنچۇن كۇلۇپ، —

يىلنىڭ ئون ئىككى ئېيى ئىچىدە، ھەر ئايدا بىرقانچە تۇغۇلغان كۈن بولۇپ تۇرىدىكەن. ئادەم كۆپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق توغرا كېلىپ قالمىدىغان گەپ ـ دە. گاھىدا ئۇچەيلەنگىڭ بىر كۈندە، گاھىدا ئىككىيلەنگىڭ بىر كۈندە ئىكەن. چاغانگىڭ بىرىنچى كۈنىمۇ بىكار ئۆتمىدى، ئۇ كۈنىنى چوڭ ئاچام ئىگىلىدى. ئۇنىڭ بەخت ـ تەلىيى چوڭ بولغاچقا، تۇغۇلغان كۈنىمۇ باشقىلارنىڭكىدىن ئىلگىرى بولدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلۇغ بوۋىمىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە توغرا كەلدى. پانۇس بايرىمى ئۆتكەندىن كېيىن، چوڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن باۋچەي ئاچامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولدى، ئۇ ئىككىسىنىڭمۇ تۇغۇلغان كۈنى بىر كۈنگە توغرا كېلىپ قاپتۇ. ئۇچىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى ئاغىچا خېنىمنىڭ، توققۇزىنچى كۈنى جيالىيەن غوجاكامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، ئىككىنچى ئايدا ئادەم يوق ئىكەن.

ــ نېمىشقا يوق ئىكەن؟ ئىككىنچى ئاينىڭ ئون ئىككىنچى كۈنى دەييۇي قىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، شۇغىنىسى بىزنىڭ ئائىلىنىڭ ئادىمى ئەمەس ـ دە، ــ دېدى شىرېن.

ــ قارا، مېنىڭ زېھنىمنى ! ــ دەپ كۈلدى تەنچۇن.

ــ بۇنىڭكى بىلەن دەييۇي سىڭلىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بىر ئىكەن، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ شىرېننى كۆرسىتىپ، ــ شۇڭا ئۇنىڭ ئېسىدە تۇرىدۇ.

ــ ئىككىڭلارنىڭ كۈنى بىرمىدى؟ ــ دەپ كۈلدى تەنچۇن.

ــ ھەر يىلى بىزگە بىرەر قېتىممۇ باش قويمايسەن ! پىڭئېرنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنىمۇ بىز ئۇقمايتتۇق، ئەمدى بىلىۋالدۇق.

ــ بىز دېگەن پەگاھتىدىكى ئادەملەر تۇرساق ! ــ دېدى پىڭئېر كۈلۈپ، ــ تۇغۇلغان كۈنىمىزنى قۇتلاش بەختى بىزگە يار بولمىغان، تەزىم قوبۇل قىلىشمۇ بىزگە نېسىپ بولمىغان. چۇقان كۆتۈرۈشنىڭ نېمە كېرىكى بار، جىم ـ جىمغىنا ئۆتۈپ كەتسە بولىۋەرمەمدۇ؟ بۇگۈن مۇنۇ شىرېن ئەتەي ئاغزى قىچىشىپ

ئېيتىپ قويدى. خان قىز، ئۆيلىرىگە قايتقانلىرىدىن كېيىن، مەن تەزىم قىلغىلى باراي.

— سېنى ئاۋارە قىلالمايمەن، — دېدى كۈلۈپ تەنچۇن، — بۇگۈنلا سېنىڭمۇ تۇغۇلغان كۈنۈڭنى قىلىپ بەرسەك، كۆڭلۈم ئاندىن يېرىم بولمايدۇ.

— توغرا گەپ بولدى، — دېيىشتى باۋيۇي ۋە شياڭيۈنلەر تەڭلا.

تەنچۇن چۆرە قىزغا گەپ تاپىلاپ، ئۇنى كېلىن ئاغىچىغا بېرىپ ئېيتىپ قويۇشقا بۇيرۇدى:

— بىز ھەممىمىز شۇنىڭغا كېلىشتۇق، بۇگۈن كەچكىچە پىڭئېرنى قويۇپ بەرمەيمىز. ھەممىمىز ئۆز ئۇلۇشلىرىمىزنى يىغىش قىلىپ ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى قىلىپ بېرىمىز.

چۆرە قىز كۈلگىنىچە چىقىپ كېتىپ، بىر ھازادىن كېيىن كېلىپ مەلۇم قىلدى:

— كېلىن ئاغىچام: ئۇنىڭ يۈزىنى قىلغانلىقى ئۈچۈن خان قىزلارغا رەھمەت ئېيتىمەن، تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزگەندە، ئۇنىڭغا قانداق غىزا ئەتكۈزۈپ بېرەركىن؟ غىزادا مېنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن، مەن بېرىپ ئۇنى جوڭتىپ يۈرمەي، دەيدۇ.

ھەممەيلەن بۇ گەپكە كۈلۈشتى.

— شۇغىنىسى، بۇگۈن ئىچكىرىكى ئاشخانىدا غىزا ئەتمەيدۇ، — دېدى تەنچۇن، — ئادەتتە بىز تۆۋەندىكىلەر چاي ئۆتكۈزگەندە تاشقىرىقى ئاشخانىدا راسلاپ بېرەتتى، ئەمدى بىز پۈل يىغىش قىلىپ لىيۇ يەڭگە بېرەيلى، ئۇ بىزنىڭ ئىچكىرىكى ئاشخانىدىلا راسلاپ بەرسە تۈزۈك بولغۇدەك.

— شۇنداق قىلايلى، — دېيىشتى ھەممەيلەن.

تەنچۇن ئاۋۋال لى ۋەن، باۋچەي، دەيىيۈيلەرنى تەكلىپ قىلغىلى كىشى ئەۋەتتى، ئاندىن لىيۇ يەڭگىنى چاقىرتىپ كىرىپ، ئۇنىڭغا ئىچكىرىكى ئاشخانىدا دەرھال ئىككى جۈزا زىياپەت داستىخىنى تەييارلاشنى تاپىلىدى. لىيۇ يەڭگە نېمە ئىش

ئىكەنلىكىنى ئۇقالماي:

ــ تاشقىرىقى ئاشخانىدا تەييارلاپ قويغان، ــ دېدى.

ــ سىز ئۇقمايسىز، بۇگۈن پىكئىر قىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، ــ دېدى تەنچۈن كۈلۈمسىرەپ، ــ تاشقىرىقى ئاشخانىدا تەييارلىغىنى يۇقىرىدىكى چوڭلار ئۈچۈن. بىز ئۆز بېشىمىزغا پۇل چىقىرىپ، پىكئىر قىز ئۈچۈنلا ئىككى جوزا زىياپەت تەييارلاپ ئۇنى مېھمان قىلماقچىمىز. مەززىلىك يېگى سەيلەردىن قورۇپ تەييارلاپ قويۇڭ. ھېسابىنى قىلىپ، پۇلىنى مەندىن ئېلىڭ.

ــ بۇگۈن پىكئىر خېنىمنىڭمۇ قۇتلۇق كۈنمىكەن؟ بىز ئۇقماپتۇق، ــ دەپ كۈلگىنىچە لىيۇ يەڭگە پىكئىرغا باش قويۇۋىدى، پىكئىر ھودۇقۇپ كېتىپ، ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قويدى. لىيۇ يەڭگە زىياپەت تەييارلىقىنى قىلىشقا ئالدىراش چىقىپ كەتتى.

تەنچۈن باۋيۈينى بىللە مېھمانخانىغا بېرىپ ئۇگرە ئاش ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى. لى ۋەن، باۋچەيلەر كېلىپ بولغاندىن كېيىن، شۆ ھامما بىلەن دەييۈينى تەكلىپ قىلىشقا ئادەم ئەۋەتتى. كۈن ئىللىپ، دۈييۈينىڭ كېسىلى خېلىلا تۈزلىپ قالغاچقا، ئۇمۇ كەلدى. دۇردۇن ـ تاۋارغا ئورنىپ گۈلدەك ياسانغانلار مېھمانخانىغا سىغدىلىشتى. شۆ كېمۇ قۇتلاپ، باۋيۈيگە ياغلىق، يەلپۈگۈچ، خۇشبۇيلۇق، تورقا قاتارلىق تۆت خىل سوۋغات سۇنۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن باۋيۈي ئۇيانغا ئۆتۈپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇگرە ئىچىشتى. ئىككىسى بىر ـ بىرىنى قۇتلاپ زىياپەت قىلىشىپ، ئۆزئارا رەھمەت ـ ھەشقالىلا ئىيتىشتى. چۇش بولغاندا باۋيۈي يەنە شۆ كې بىلەن شاراب تۇتۇشۇپ ئىككى قەدەھتىن شاراب ئىچىشتى. باۋچەي باۋچىننى باشلاپ كىرىپ شۆ كېگە تەزىم قىلدى. قەدەھ تۇتۇپ بولغاندىن كېيىن، باۋچەي شۆ كېگە:

ــ بۇياندىن ئۇيانغا ئۆتۇپ شاراب تۇتۇپ يۈرۈشىنىڭمۇ ھاجىتى يوق، ئۇنداق قۇرۇق تەكەللۇپنى قىلمايلا قوي. دۇكاندىكى

چۆپقەتلىرىكنى مېھمان قىلساڭلا بولدى. بىز باۋيۇي ئۇكام بىلەن ئىچكىرىگە كىرىپ مېھمانلارنى كۈتۈۋالمىساق بولمايدۇ، ساڭا ھەمراھ بولالمايمىز، ــ دەپ تاپىلىدى.

ــ ئاچا، ئۇكام، مەرھەمەت قىلىشسىلا، دۇكاندىكى ئىشداشلىرىمىزمۇ كېلىپ قالار، ــ دېدى شۆ كې.

باۋيۇي دەرھال كەچۈرۈم سوراپ، ھەمشىرىلىرى بىلەن يېنىپ كەلدى. يان ئىشكىتىن كىرىشىگىلا، باۋچەي خىزمەتكار ئايالنى يان ئىشىكنى قۇلۇپلىۋېتىشكە بۇيرۇپ، ئاچىقۇچنى ئۆزى ئېلىۋالدى.

ــ بۇ ئىشكنى ئەتكۈزۈۋېتىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ــ دېدى كۇلۇپ باۋيۇي، ــ بۇ يەردىن ئۆتىدىغان كىشىلەرمۇ كۆپ ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھامماملا، سىز، سىڭلىم ئىچكىرىدە تۇرىسىلەر، ئۆيگە چىقىپ بىرەر نەرسە ئېلىشقا توغرا كەلگەندە ئاۋارىچىلىك بولۇپ قالمامدۇ؟

ــ ئېھتىيات قىلغان ئوشۇقچىلىق قىلمايدۇ! ــ دېدى باۋچەي كۇلۇپ، ــ سىلەر تەرەپتە بىرنەچچە كۈندىن بۇيان بىرمۇنچە چاتاق چىقتى، بۇنىڭغا بىز تەرەپتىكى كىشىلەردىن چېتىلىپ قالغىنى بولمىدى. دېمەك، بۇ، مۇشۇ ئىشكنى ئېتىپ قويغانلىقىنىڭ شاراپىتى. ئەگەر ئوچۇق تۇرغان بولسا، ھېلىقىدەك ئادەملەر يېقىن دەپ بۇ ئىشكىتىن ماڭغان بولسا ئۇلارنى كىم توسۇۋالالايتتى؟ ئۇنىڭدىن كۆرە قۇلۇپلاپ قويغان ياخشى، ئانام بىلەن مەنمۇ بۇ يەردىن ماڭمايلا قويساق، ھېچكىم ماڭمايدۇ. بىرەر ئىش تۇغۇلۇپ قالغاندىمۇ، بۇياندىكى كىشىلەرگە دۆڭگىلىپ قالمايدۇ.

ــ بىز تەرەپتە يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان بىر نەرسىلەرنىڭ يىتكەنلىكىنى، ئاچا، سىزمۇ ئۇقۇپسىز ـ دە! ــ دېدى باۋيۇي كۇلۇپ.

ــ سىزچۇ، شەربەت بىلەن زەمبۇرۇغ تالقىنىلا بىلمىسىز، بىلگەندىمۇ كىشىلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن بىلمىسىز. ئەگەر بۇ

ئىشقا ئادەملىرىڭىز ئىلىشىپ قالمىغان بولسا، سىز ئاشۇ ئىككى ئىشنىمۇ بىلمەيتتىڭىز. بۇ ئىككى ئىشتىنىمۇ يوغان يەنە بىرقانچە ئىش بولغانلىقىنى تېخىمۇ بىلمەيسىز. كېيىن بىرەرسى شەپشەكلىك قىلىپ ئېيتىپ قويمىسا، ھەممەيلەننىڭ تەلىپى بىر يەردىن چىققان بولىدۇ. ئېيتىپ قويىدىغان بولسىزە، بۇنىڭ قانچە كىشىگە كاساپىتى تېگەركىنىتاڭ، سىز ئىش باشقۇرغۇچىلاردىن بولمىغاچقا، سىزگە دەۋاتمەن. پىكىر ھەممىنى چۈشىنىدىغان قىز، ئۇنىڭ كېلىن ئاغىچىسى تالاغا چىقالمايۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئالدىنقى كۈنى ئۇنىڭغىمۇ دېدىم، ئۇ ئىش يېپىقلىق پېتىچە قېلىۋەرسىغۇ ھەممىمىزنىڭ كارى بولمايدۇ، ئېچىلىپ قالسىمۇ، ئۇ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغاچقا، ئىشىنىڭ باش ـ ئايىغى تايىنلىق بولىدۇ ـ دە، باشقىلارغا ناھەقچىلىق بولمايدۇ. گېپىمگە قۇلاق سېلىپ، بۇنىڭدىن كېيىن پەخەس بولسىڭىزلا بولدى. بۇ گەپنى ئىككىنچى بىر كىمگە دەپ قويماڭ.

ئىككىسى گەپ قىلىشقاچ ئەترەپشان شىپاڭىغا كەلدى. شىرېن، شىاڭلىڭ، سىشۇ، چىڭژېن، شېيۆ، فاڭگۈەن، رۈيگۈەن، ئۇۋگۈەن قاتارلىق ئون نەچچەيلەن شۇ يەردە بېلىقلارنى تاماشا قىلىۋاتاتتى، باۋيۈيلەرنى كۆرۈپ، ئۇلار:

ـــ چوغلۇق قاشىسىدا ئورۇن راسلاپ قويۇلدى، چاپسانراق داستىخانغا بېرىشسىلا، ـــ دېيىشتى.

باۋچەيلەر ئۇلار بىلەن چوغلۇق قاشىسىدىكى قىزىل خۇشبۇيزارغا سېلىنغان ئوچ ئېغىزلىق ئوچۇق ئايۋانغا كېلىشتى. يۇشى خېنىمىمۇ تەكلىپ قىلىنغانىكەن، ھەممەيلەن شۇ يەردە، پەقەت پىكىرلا يوق ئىدى.

پىكىر بۇ يەردىن چىقىپ كەتكەنىدى، چۈنكى لەي دا، لىن جىشياۋ ئائىلىلىرىدىن سوۋغاتلار سۇنۇلغانىدى. يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆي خىزمەتكارلىرىدىن ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ، قۇتلاپ تەزىم قىلغان ۋە سوۋغات تۇتقانلارمۇ

ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇلارغا پىكىر شۇ زامان پۈل ئىنئام قىلىپ رەھمەت ئېيتىتى ۋە ھەر خىل سوۋغاتلارنى بىر - بىرلەپ فېكىجىبەگە مەلۇم قىلىپ تۇردى. سوۋغاتلاردىن بىرقانچە خىلىنىلا ئېلىپ قالدى، بەزىلىرىنى قوبۇل قىلمىدى، بەزىلىرىنى باشقىلارغا ئىنئام قىلىۋەتتى. بىردەم ئاشۇنداق ئالدىرىدى. فېكىجىي ئۇگرە ئاش ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، پىكىر ئاندىن كېيىمنى يېكىشلەپ باغقا قاراپ ماڭدى. باغقا كىرىشىگىلا، بىرقانچە دېدەك ئۇنى ئىزدەپ كېلىپ قالدى. پىكىر ئۇلار بىلەن بىللە قىزىل خۇشبۇيزارغا كەلدى. ئۇ يەردە ئېسىل نازۇ نېمەتلەر تىزىلغان، نېلۇپەر كەشتىلەنگەن تۆشەكلەر سېلىنغانىدى.

— سۇھەيل يۇلتۇزلار تەل بولدى ! — دەپ كۇلۇشتى ھەممەيلەن.

تۆردە ئاشۇ تۆتەيلەننى ئولتۇرغۇزۇش ئۈچۈن تۆت ئورۇن راسلانغانىدى. تۆتىلىسىنىڭ ئۇ يەردە ئولتۇرغۇسى كەلمىدى.

— مەن ياشقا چوڭ بولۇپ قالغان ئادەم، — دېدى شۆ ھاماما، — سىلەرنىڭ توپىكلارغا قوشۇلالمايدىكەنمەن، ئاندىن قورۇنۇپمۇ قالمىدىكەنمەن. ئۇنىڭدىن كۆرە، مەسلىھەتخانىغا كىرىپ بەھۇزۇر ياتقىنىم تۈزۈك ئوخشايدۇ. بىر نەرسىمۇ يېيەلمەيمەن، شارابنىمۇ ئانچە ئىچەلمەيمەن، بۇ يەرنى بۇلارغا قويۇپ بەرسەم ئوبدان بولغۇدەك.

يۇشې خېنىم ۋە باشقىلار ئۇنىماي تۇرۇۋالدى.

— بوپتۇ، شۇنداق قىلسۇنلا، ئانام مەسلىھەتخانىدا ئازادىرەك ياتسۇن، — دېدى باۋچەي، — ياقتۇرمىغان غىزالاردىن كىرگۈزۈپ بەرسەك، شۇ يەردە بەھۇزۇر غىزالىنالايدۇ. ئالدىدا ھېچكىم بولمىغاندىن كېيىن، بىزمۇ خەۋەر ئېلىپ تۇرالايمىز.

— شۇنداق قىلايلى، ھۆرمەتتىن كۆرە، ئىتائەت زۆرۈر، — دېدى تەنچۇن.

شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىك شۆ ھاممىنى مەسلىھەتخانىغا ئۇزىتىپ قويدى، چۆرە قىزلارنى بۇيرۇپ، كىمخاب كۆرپە

سالدۇرۇپ ۋە يۆلەنچۈك تەكىيە قويدۇرۇپ بەردى. ئاندىن ئۇلارغا:

ــ ھاممـا خېنىمنىڭ پۇتىنى تۇتۇپ قويۇڭلار، چاي ياكى سۇ كېرەك بولسا «سەن سالا ـ مەن سالا» قىلماي، دەرھال يەتكۈزۈپ بېرىڭلار. غىزا تارتىلغاندا ئەكېلىپ بېرىڭلار، ھاممـا خېنىم يەپ بولغاندىن كېيىن، قالغان غىزانى سىلەرگە ئىنئام قىلىدۇ. بۇ يەردىن ھەرگىز نېرى كەتمەڭلار، ــ دەپ تاپىلاپ قويدى.

چۆرە قىزلار خوش دەپ جاۋاب بېرىشتى. ئاندىن تەنچۈلەر قايتىپ كېلىشتى. باۋچىن بىلەن شيۇيەن ئىككىسىنى تۆرگە، پىڭئېرنى غەربكە، باۋيۈينى شەرققە قارىتىپ ئولتۇرغۇزدى. تەنچۈن يۈەنياڭنى يېنىغا ئېلىپ، تۆتەيلەننىڭ ئۇدۇلغا كېلىپ ئولتۇردى. غەربتىكى جوزىغا باۋچەي، دەيۈي، شياڭيۈن، يىڭچۈن، شىچۈنلەر ئۆز رېتى بويىچە ئولتۇرۇشتى، شياڭلىڭ بىلەن يۈيچۈەر ئىككىسىنىمۇ توغرىسىغا ئولتۇرۇڭلار دەپ تارتتى. ئۇچىنچى جوزىدا يۈشى خېنىم ۋە لى ۋەنلەر شىرىن بىلەن سەييۈننى كېلىپ ئولتۇرۇشقا تارتتى. تۆتىنچى جوزىغا زىجۈەن، يىڭئېر، چىڭژېن، شياۋلو، سىچىلەر چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى.

تەنچۈنلەر قەدەھ تۇتماقچى بولۇپ تۇراتتى، باۋچىن باشلىق تۆتەيلەن:

ــ مۇنداق غەلۋە قىلمۇرسەك، كەچكىچىمۇ داستىخانغا ئولتۇرۇپ بولالمىغۇدەكمىز ! ــ دېيىشتى.

شۇ گەپ بىلەن باشقىلار بولدى قىلىشتى. ئىككى كور ئايال مەددىاھ غەزەل ئېيتىپ قۇتلىماقچى بولۇۋىدى، باشقىلار:

ــ بۇ يەردىكىلەردىن ھېچكىم ئۇنداق سەھرايى گەپلەرنى ئاڭلىمايدۇ، مەسلىھەتخانىغا بېرىپ، شۇ يەردە ئېيتىپ ھاممـا خېنىمنىڭ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىڭلار، ــ دېدى ۋە تۇرلۇك يېمەكلىكلەردىن ئېلىپ، شۆ ھاممـغا سۇنۇپ بېرىشكە كىشى بۇيرۇدى.

ــ مۇنداق ئېسىللىشىپ ئولتۇرۇۋەرگەننىڭ قىزىقى يوق،

شاراب ئويۇنى ئۆتكۈزسەك ئوبداق بولاتتى، ــ دېدى باۋيۇي.

بەزىلەر شاراب ئويۇنىنىڭ مۇندىقىنى قىلايلى دېسە، بەزىلەر ئۇندىقى ئوبدان، دەپ بىردەم تالاشتى.

ــ مېنىڭچە بولسا، ــ دېدى دەييۇي، ــ دۇۋەت ـ قەلەم ئالدۇرۇپ، ھەر خىل شاراب ئويۇنلىرىنى يېزىپ، يىمىرىپ چەك قىلايلى، قولىمىزغا قايسى چىقسا شۇنى ئوينايلى.

ــ ئوبدان چارە بولدى ! ــ دېيىشتى باشقىلار.

دۇۋەت ـ قەلەم ۋە گۈللۈك قەغەز ئالدۇرۇشتى. شياڭلىڭ يېقىندىن بۇيان شېئىر ئۆگىنىپ، ھەر كۈنى خەت يېزىشنىمۇ مەشىق قىلىپ تۇراتتى، دۇۋەت ـ قەلەمنى كۆرۈشى بىلەنلا، ئۇ ئىنتىزارلىق بىلەن:

ــ مەن يازاي، ــ دېدى.

كۆپچىلىك بىردەم ئويلاشقاندىن كېيىن، شاراب ئويۇنىدىن ئون نەچچە تۈرلۈكنى تېپىپ ئېيتىپ بەردى، شياڭلىڭ بىر ـ بىرلەپ يېزىپ، يىمىرىپ چەك قىلىپ شېشىگە سالدى. تەنچۇن پىڭئېرنى ئال دەپ بۇيرۇدى، پىڭئېر چەكلەرنى بىر قۇر ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ، چوكا بىلەن بىرنى قىسىپ ئالدى، قارىسا، «يوشۇرماق ـ تاپماق» دەپ يېزىلغىنى چىقىپتۇ.

ــ شاراب ئويۇنىنىڭ بوۋىسىنى ئاپتۇغۇ بۇ ! ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ــ «يوشۇرماق ـ تاپماق» دېگەن ئويۇن قەدىمدە بار ئىدى، ھازىر ئۇنتۇلۇپ كەتكەن. ھازىرقىسى كېيىنكى كۈنلەردە ئۆزگەرتىلگىنى، باشقا شاراب ئويۇنلىرىدىن بۇ بەك تەس. بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ يېرىمى بۇنى بىلمەيدۇ، ئۇنى يىرتىۋېتىپ، ھەممەيلەن تەڭ لەززەت ئالالايدىغىنىدىن بىرنى ئالايلى، ــ ئاندىن ئۇ شىرىننى ئېلىشقا بۇيرۇدى. ئۇنىڭغا «بارماق جېكى» دېگەن چىنەك ئويۇنى چىقتى.

ــ بۇ ئاددىي ھەم چاققان ئويۇن، مېنىڭ مىجەزىمگە ياقىدۇ، ــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ، ــ «يوشۇرماق ـ تاپماق»نى

ئويىنمايمەن، كىشىنىڭ ئىچىنى پۇشۇرۇۋېتىدۇ، مەن چىنەك ئويۇنىغا قاتنىشاي.

ــ مۇشۇلا ئىشنى بۇزىدىكەن. باۋچەي ئاچا، ئۇنىڭغا بىر قەدەھ جەرىمانە قويۇڭ! ــ دېدى تەنچۇن.

باۋ چەي سۆز قىلىشقىمۇ يول قويماي، كۈلگىنىچە شياڭيۈنگە بىر قەدەھ قۇيدى.

ــ مەن بىر قەدەھ ئىچەي، مەن ئويۇننى باشقۇرغۇچى، ــ دېدى تەنچۇن، ــ جاكارلاپ ئولتۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، مەن بەلگىلىسەملا بولدى. شىشخال بىلەن تەخسە ئەكېلىڭلار، باۋچىن سىڭلىمدىن باشلاپ قاتارىسىغا تاشلايلى، چېكىتى جۈپ كەلگەن ئىككىيلەن يوشۇرماق ـ تاپماق قىلىشسۇن.

باۋچىن شىشخالنى تاشلىۋىدى، «ئۇچ» كە ئولتۇردى، شيۇ يەن، باۋيۈيلەرنىڭ تاشلىغان شىشخاللىرىنىڭ چېكىتلىرى ئۇنىڭغا جۈپ كەلمىدى، شياڭلىڭ تاشلىغاندا «ئۇچ» چىقتى.

ــ گەپ ـ سۆزلىرىمىز ئۆيئىچى بىلەنلا چەكلەنسۇن، تالانىڭ گەپلىرىنىمۇ ئارىلاشتۇرۇۋالساق، گەپ بەك چىگىچلىشىپ كېتىدۇ، ــ دېدى باۋچىن كۈلۈپ.

ــ ئەلۋەتتە، ــ دېدى تەنچۇن، ــ ئۇچ قېتىم تاشلاپمۇ دەل كەلتۈرەلمىگۈچىگە بىر قەدەھ جەرىمانە قويۇلىدۇ. قېنى ئۆزىڭىز باشلاپ بېرىڭ.

باۋچىن بىردەم ئويلىنىۋېلىپ، «پېشقەدەم» دېگەن سۆزنى ئېيتتى. شياڭلىڭ بۇ ئويۇنغا خام بولغاچقا، دەرھال ئويلاپ تاپالمىدى. ئۆيدە، ھەممە داستىخاندا «پېشقەدەم» سۆزى بىلەن چېتىلىدىغان ماقال ـ تەمسىل چىلىقمىدى. شياڭيۈن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ھامان، ئۇدۇل كەلگەن نەرسىگە كۆز يۈگۈرتۈپ باققانىدى، ئىشكنىڭ ئەگمىگە چاپلاقلىق «قىزىل خۇشبۇيزار» دېگەن خەتكە بىردىنلا كۆزى چۈشۈپ، باۋچىنىڭ يوشۇرغىنى

«مەن پېشقەدەم كۆكتاتچىغا يەتمەيمەن» دېگەندەكى «كۆكتاتچى» دېگەن سۆزگە چېتىلىدىغانلىقىنى بىلدى. شياڭلىڭنىڭ بۇنى تاپالمىغانلىقىنى كۆرۈپ، كۆپچىلىك دۇمباق چېلىپ يەنە ئالدىراتقاندى، شياڭيۈن ئاستا شياڭلىڭنى تارتىپ، «چوغلۇق» دەپ ئۆگەتتى. دەييۇي كۆرۈپ قېلىپ:

ــ شياڭيۈنگە جەرىمانە قويۇش كېرەك ! ئۇ ئۇنىڭغا دەپ بېرىۋاتىدۇ ! ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىك بىلىپ قېلىپ، ئۇنىڭغا شۇ زامانلا بىر قەدەھ جەرىمانە سالدى. شياڭيۈن ئاچچىقىدا دەيۈينىڭ قولىغا چوكا بىلەن سالدى. ئاندىن شياڭلىڭغا بىر قەدەھ جەرىمانە قويدى. بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن باۋچەي بىلەن تەنچۇننىڭ تاشلىغان چېكىتلىرى جۇپ كېلىپ، تەنچۇن «كىشى» دېگەن سۆزنى يوشۇردى.

ــ «كىشى» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى تولىمۇ كەڭ، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

ــ يەنە بىر سۆز قوشۇپ، يوشۇرۇنغان ئىككى سۆزگە بىر مەنە تاپسا كەڭ مەنىلىك بولۇپ كەتمەيدۇ، ــ دېدى تەنچۇن، ئاندىن يەنە «پەنجىرە» دېگەن سۆزنى ئېيتتى.

باۋچەي ئويلاپ تۇرۇپ كېتىپ، داستىخاندىكى توخۇ گۆشىنى كۆرۈپ، تەنچۇننىڭ «توخۇلۇق پەنجىرە[1]» بىلەن «جاكارچى» دېگەن ئىككى تەمسىلنى قوللانغانلىقىنى پەملەپ، «كاتەك» دەپ

---

① «توخۇلۇق پەنجىرە» ــ رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، جىن زامانىدىكى سۇڭ چۇزۇڭ خورازنى پەنجىرىسىنىڭ تۆۋىگە قويۇپتۇ. كېيىن خوراز بىردىنلا ئادەمدەك سۆزلەيدىغان بولۇپ، سۇڭ چۇزۇڭ بىلەن كۆنبويى گەپلىشىپ چىقىدىغان بولۇپ قاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن سۇڭ چۇزۇڭ جىق ئىلىم ھاسىل قىپتۇ. كېيىنكى زامان كىشىلىرى «توخۇلۇق پەنجىرە» دېگەن سۆز بىلەن «كۆتۈپخانا»نى بىلدۈرىدىغان بولۇشقان. بۇ تەمسىلدە لاۋزى ـ جۇاڭزى تەلىماتىغا ئىشەنگۈچىلەرنىڭ سىر ـ ھېكمەت ئىدىيەسى تەرغىب قىلىنغان؛ «جاكارچى» ــ قەدىمكى زامانىدا، چوڭ نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزىدىغان كېچىسى ئەمەلدارلارنى ئەتىگەن تۇرۇشقا ئويغىتىدىغان ئەمەلدار.

جاۋاب بەردى. تەنچۇن ئۇنىڭ تېپىۋالغانلىقىنى بىلىپ، «توخۇ كاتەككە قونۇپتۇ» دېگەن تەمسىلنى ئىشلەتتى. ئىككىسى كۈلۈشۈپ قويۇپ، ئالدىدىكى قەدەھنى كۆتۈرۈشتى.

شياڭيۈن تاقىلداپ كېتىپ، باۋيۇي بىلەن «ئۇچ»، «بەش» دەپ ۋارقىرىشىپ، چىنەك ئويۇنىغا كىرىشىپ كەتتى. يۇشى خېنىم بىلەن يۇەنياڭمۇ نېرىقى داستىخاندا «يەتتە»، «سەككىز» دەپ چىنەك ئويۇنىغا چۈشتى. پىڭئېر بىلەن شىرېنمۇ جۇپ بولۇشتى، بېغىشلاردىكى بىلەزۈكلەر جىرىڭ ـ جىرىڭ، جىلدىر ـ جىلدىر قىلىشقا باشلىدى. بىردەمدىن كېيىن، شياڭيۈن باۋيۇينى ئۇتۇۋالدى، پىڭئېر شىرېننى ئۇتۇۋالدى، ئىككىسى شاراب توغرىسىدا شەرتلەشتى.

ـــ شاراب ئىچىش ئالدىدا، ـــ دېدى شياڭيۈن، ـــ بىر جۈملە قەدىمكى ئىبارە، بىر مىسرا كونا شېئىر، بىر ئېغىز كوزىر ئويۇنىنىڭ نامى، بىرەر غەزەلنىڭ نامى، ئاندىن يەنە تەقۋىمدە① بار گەپلەردىن بىرەرسىنى دەپ، ھەممىسىنى يىغىپ بىر جۈملە قىلىپ ئېيتىپ بېرىدۇ. شارابنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، جاھاندارچىلىققا ئالاقىدار بولغان مېۋە ياكى سەينىڭ نامىنى دەپ بېرىدۇ.

ـــ مۇشۇنىڭ ئويۇنىلا باشقىلارنىڭكىگە قارىغاندا ئاشۇنداق مىلجىڭ، لېكىن خېلى قىزىقارلىق، ـــ دېيىشتى باشقىلار ۋە باۋيۇينى سۆزلەشكە ئالدىراتتى.

ـــ كىم دەپ بېقىپتۇ بۇنى؟ ئويلىنىۋالايلا، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

ـــ سىز بىر قەدەھنى ئارتۇق ئىچىڭ، سىزنىڭ ئورنىڭىزدا مەن دەپ بېرەي، ـــ دېدى دەييۇي.

---

① تەقۋىم ـــ شۇ زامانىدىكى كالېندار. مۇنداق كالېندارىدا ئاي ـ كۈنلەر كۆرسىتىلگەندىن باشقا، تەقىب قىلىنغان خۇراپىي ئىشلارمۇ يېزىلىدۇ.

راست دېگەندەك باۋيۇي ئىچىۋەتتى. دەييۇي دېدى:

سۇندى شەپەق، يېتىم ئۆردەك تەڭلا ئۇچتى،
سوقتى شامال، ئىگراپ غازمۇ غولدىن ئۆتتى؛
يەكپاي ياۋا غاز ئاتىلۇر بۇنىڭ نامى،
قار ـ قار قىلىپ كىشىنى زەپ مۇڭ ـ زار تۇتتى.
ـــ كېلىپتۇ غاز مېھمان بولۇپ①.

بۇ جاۋابقا ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ:
ـــ بۇ بىر يۇرۇش گەپلەر خېلى مەنىلىك بولدى ! ـــ دېيىشتى.
دەييۇي چوكا سېلىۋېدى، چوكىغا «بۇندۇق تىلىپى» دەپ يېزىلىغان چەك چىقىۋېدى، ئۇ شاراب ئاخىرىنى مۇنداق دەپ چۈشۈردى:

يان ھويلىدا دۆشە بىلەن بۇندۇقنىڭ يوق ھېچ ئىشى،
پاقىلدىتىپ كىر يۇغىلى نەدىن كەپتۇ شۇنچە كىشى؟

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز نۆۋىتىنى تۈگەتتى. يۇەنياڭ، شىرېنلەر «ئۆمۇر» دېگەن سۆز بىلەن كەلگەن تەمسىل گەپلەردىن دەپ بەردى. ئەمدى ئوشۇق گەپنى قويۇپ تۇرايلى.
كۆپچىلىك نۆۋەت بىلەن بىر پەس كالدىرلاشتى. ئۇستىلەپ شياڭيۇن يەنە باۋچىن بىلەن جۇپ بولدى، لى ۋەن بىلەن شيۇيەننىڭ شىشخال چېكىتلىرى جۇپ كېلىپ قالدى. لى ۋەن

① بىرىنچى مىسرا تاڭ زامانىسىدىكى شائىر ۋاڭ بونىڭ «تېڭۈاڭ راۋنقى ھەققىدە مۇقەددىمە» دېگەن شېئىرىدىن ئېلىنغان؛ ئىككىنچى مىسرا لويۇنىڭ مىسرالىرىدىن ئۆزگەرتىپ ئېلىنغان؛ ئۈچىنچى مىسرا ئۇستىخان كوزىر ئويۇنىدىكى «قىلىچ توققۇز» دېگەن ئويۇن بولۇپ، ئالتە يېشىل چېكىت ۋە ئوچ قىزىل چېكىت قاتارلىق سىغا تىزىلىپ، غازغا ۋە غازنىڭ پۇتىغا ئوخشاپ كۆرۈنىدۇ؛ تۆتىنچى مىسرا، ئەسلىدە «توققۇز ئەگىم ئۇچەي» (جيۇخۇيچاڭ) دېگەن غەزەلنىڭ نامى.

«قاپاق» سۆزىنى يوشۇردى، شىئويەن ئۇنىڭغا «يېشىل» سۆزى بىلەن جاۋاب تاپتى. ئىككىسى مەنىسىنى چۈشىنىپ، بىر ئوتلامدىن شاراب ئىچىشتى. شىائۇيۈن چىنەك ئويۇنىدا ئۇتتۇرۇپ قويۇپ، شاراب ئىچىش توغرىسىدا شەرتلىشەيلى، دېدى.

ــ كۈپكە مەرھەمەت قىلغايلا①، ــ دېدى كۈلۈپ باۋچىن.

ــ بۇ تەمىسىلىنى جايىدا ئېيتتىڭ، ــ دەپ كۈلۈشتى ھەممەيلەن. ئاندىن شىائۇيۈن مۇنداق دېدى:

ئۆركەش مەۋج ئۇرۇپ ئۇچقۇن چېچىلدى،
دەريادا دولقۇن كۆككە ئېتىلدى،
زەنجىرگە يالغۇز قېيىق چېتىلدى؛
دەريادا چىقسا بىر بوران ئەگەر،
ــ لايىق كەلمەس سەپەر②.

ــ شىائۇيۈن كۈلدۈرۈپ ئۇچەيلىرىمىزنى ئۇزۇۋۈتكۈدەك قىزىق گەپ قىلدى! ــ دەپ كۈلۈشتى ھەممەيلەن، ــ بۇچۇ، ئەتەي بىزنى كۈلدۈرۈش ئۈچۈن مۇشۇ تېپىشماقنى ئېيتتىڭ، ــ ئاندىن ئۇنى يەنە سۈيلىدى، ــ جاۋاب ئاخىرىدىكىسىنى

---

① «كۈپكە مەرھەمەت قىلغايلا» ــ ئۆزىنى ئۆزى ھالاك قىلىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. تاڭ سۇلالىسى تەيزۇڭ 2 ــ يىلى (691)، ۋۇزېتىيەننىڭ بۈيرۇقى بويىچە، لەي چۈنجېڭ جۈشكىنى سوراق قىلىدۇ، ئۇ ئاۋۋال جۈشكىدىن سوراق قىلىشنىڭ ئۇنۇمىلۈك ئۈسۈلىنى سورايدۇ. جۈشك: گۇناھكارنى كۈپكە سولاپ، ئەتراپىدىن ئوت قالىساڭ، گۇناھكار ئىقرار قىلمايدۇ، دەيدۇ. لەي چۈنجېڭ ئاشۇ ئۈسۇل بويىچە جۈشكىنىڭ ئۆزىنى سوراق قىلىدۇ، جۈشك گۇناھىنى بويىنىغا ئالىدۇ.

② بىرىنچى مىسرا سۈڭ دەۋرىدىكى ئوۋ ياڭشيۈنىڭ «كۈز ساداسى ھەققىدە نەزم» سىدىن كەلتۈرۈلگەن؛ ئىككىنچى مىسرا دۇفۇنىڭ «كۈز زوقى ھەققىدە سەككىز شېئىر»دىن كەلتۈرۈلگەن؛ ئۈچىنچى مىسرادا قىزىل ۋە يېشىل چېكىتلەردىن تەركىب تاپقان ۋە خۇددى ئالتە تال زەنجىر بىلەن چېتىلغان يالغۇز قېيىق شەكلىگە ئوخشايدىغان ئۇچ دانە ئۈستىخان كوزىرنىڭ شەكلى ئىپادىلەنگەن؛ تۆتىنچى مىسرا «دەريادا بوران» (يىجياڭفېڭ) غەزەلنىڭ نامى؛ ئاخىرقى «لايىق كەلمەس سەپەر» تەقۇمدە «پالانى كۈنى سەپەرگە چىقماسلىق» دەپ يېزىلغان خۇراپىي سۆز.

چاپسانراق دەڭ.

شياڭيۇن شارابنى ئىچىپ بولۇپ، كەينىدىنلا ئۆردەك گۆشىدىن بىر تۇغرام يېدى. ئاندىن يەنە چىنىدە ئۆردەكنىڭ يېرىم كاللىسى قالغىنىغا كۆزى چۈشۈپ، شۇنى قىسىپ ئالدى ـ دە، مېڭىسىنى يېيىشكە باشلىدى.

ـــ يەۋېرەمسىز، چاپسانراق دېسىڭىزچۇ، ـــ دەپ كۆپچىلىك ئۇنى ئالدىراتتى.

شياڭيۇن چوكىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

بۇ «ياتۇ» ئەمەس، ئۇ «ياتۇ» ① تېخى
نەدە بار ئىكەن چېچىدا دالچىن گۈل يېغى.

كۆپچىلىك تېخىمۇ كۈلۈشۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن چىڭۈېن، شياۋلو قاتارلىق دېدەك قىزلار ئالدىغا كېلىپ:

ـــ شياڭيۇن خېنىم بىزنى زاڭلىق قىلىپ كۆڭۈل ئېچىشقا خويمۇ ئۇستا ئىكەن، بىر قېدەھ جەرىمانە قويۇش كېرەك! بىزنىڭ نەدە دالچىن يېغى سۈرتكۈچىلىكسىز بولسۇن! ئەمدى بىزگە سۈرتۈش ئۈچۈن بىر شېشىدىن دالچىن يېغى بەرسۇن! ـــ دەپ تۇرۇۋېلىشتى.

ـــ ئۇنىڭ ھەر بىرىڭلارغا بىر شېشىدىن گۈل يېغى بەرگۈسى بار ئىدى، ئۇنى بەرسە ئوغرىلىق دەۋاسىغا ئىلىنىپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرىگەن بولسا كېرەك، ـــ دەپ كۈلدى دەييۇي.

كۆپچىلىك بۇ گەپكە ئانچە ئېرەن قىلمىدى. باۋيۇي بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ بېشىنى ساڭگىلىتىۋالدى، سەييۇننىڭ يۈرىكى پوك ـ پوك بولغاچقا، ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى. باۋچەي شۇ زامانلا دەييۇيگە لاپپىدە بىر قاراپ قويدى. دەييۇي ئېغىز يۇگۇرۈكلۈك قىلىپ قويغىنىغا ئۆكۈندى، باۋيۈينى زاڭلىق قىلمەن دەپ، بۇ گەپنىڭ سەييۇنگە تېگىپ

---

① سۆز ئويۇنى. ئاھاڭداش «ياتۇ» سۆزلىرىدىن بىرسى «ئۆردەك كاللىسى»، بىرسى «چۆرە قىز» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

كېتىدىغانلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغانىدى. ئۇ پۈشايمانىنى ئېلىشقا قاچا تاپالماي، دەرھال بىر يۈرۈش چىنەك ئويۇنى باشلاپ، ئۇ گەپنى يېتىۇرۇۋەتتى. ئاندىن باۋيۇي بىلەن باۋچەي تاشلىغان شىشخالنىڭ چېكىتلىرى جۈپ كېلىپ قېلىپ، باۋچەي «باۋ» دېگەن سۆز يوشۇرۇنغان تېپىشماقنى ئېيتتى. باۋيۇي ئويلىنىپ بېقىپ، باۋچەينىڭ ئويىنىشىپ، ئۆزىنىڭ «ھېكمەتلىك قاشتېشى»غا ئىشارەت قىلىپ دېگەنلىكىنى بىلدى:

— باۋچەي ئاچام مېنى شاڭخو قىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭ جاۋابىنى تېپىۋالدىم، — دېدى ئۇ، — مەن دېسەم، ئاچا، سىز خاپا بولۇپ قالماڭ، سىزنىڭ ئىسمىڭىزدىكى «چەي» سۆزىنىڭ نەق ئۆزى شۇ.

— قانداقسىغا؟ — دەپ سورىدى كۆچىلىك.

— ئۇ «باۋ» دېدى، ئاخىرى ئەلۋەتتە «يۈي» بولىدۇ، مەن «چەي» دەپ جاۋاب بەردىم. كونا شېئىردا «چېكىۋەتسە يۈچەي[1]نى كۆزنى يۇمغاي قىزىل شام» دېگەن مىسرا بار. قانداق، تېپىۋاپتىمەنمۇ؟ — دېدى باۋيۇي.

— بۇنداق ۋاقتى ھازىرلىق قىلىپ سۆزلەشكە بولمايدۇ، ئىككىلىسىگە جەرىمانە قويۇش كېرەك، — دېدى شياڭيۈن.

— ۋاقتى ھازىرلىق بولمىسا كېرەك. بۇ سۆزنىڭ كېلىپ چىققان مەنبەسى بار، — دېدى شياڭلىڭ.

— «باۋيۇي»[2] دېگەن سۆزنىڭ ھېچقانداق نەقلى قىلىنغان مەنبەسى يوق، — دېدى شياڭيۈن، — پەقەت چاغانلىق بېيىتىلاردىلا ئانچە ـ مۇنچە ئۇچراپ قالىدۇ، شېئىرنامىلەردە قەيت قىلىنمىغان سۆزنى ھېسابقا ئالغىلى بولمايدۇ.

— قايسى كۈنى مەن سېن جياجۇ[3] نىڭ بەش سۆزلۈك

---

① «يۈچەي» (قاشتاش جىغا) — بۇ يەردە شامنىڭ چېچىكىنى كۆرسىتىدۇ.

② «باۋيۇي» — ئېسىل قاشتاش.

③ سېن جياجۇ — تاڭ دەۋرىدىكى شائىر سېن سەن (715 — 770)، جياجۇ ژىلايىتىگە ژالىي بولغاچقا، سېن جياجۇ دەپ نام ئالغان؛ «ئېسىل جىغا (باۋچەي) غا قونماق» — بۇ، ئايالىلارنىڭ پەرداز قىلىشقا ئېرىنگەنلىكىنى تەسۋىرلىگەن سۆز.

شېئىرلىرىنى ئوقۇغانىدىم، ــ دېدى شىياڭلىڭ، ــ شۇنىڭدا: «ئېسىل قاشتاش كۆپ ئىكەن بۇ ماكاندا» دېگەن مىسرانى ئۇچراتتىم. بۇنى ئەجەب ئۇنتۇپ قاپسىز ـ ھە؟ كېيىن لى يىشەننىڭ رۇبائىيلىرىنى ئوقۇغىنىمدا «چاڭ قونمايدۇ ھېچقاچان ئېسىل جىغىدا» دېگەن مىسرانى كۆردۈم. شۇڭا، مېنىڭمۇ چاقچاق قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ: بۇ ئىككىسىنىڭ ئىسمى تاڭ زامانىدىكى شېئىرلاردىمۇ بار ئىكەن.

ــ گەپتە تۇتۇۋالدى مانا، بىر قەدەھ جەرىمانە قويۇش كېرەك ! ــ دېدى باشقىلار كۈلۈشۈپ.

شياڭيۈن گەپ تاپالماي، نائىلاج بىر قەدەھ ئىچتى. كۆپچىلىك يەنە شىشخال چېكىتلىرىنى جۈپ كەلتۈرۈپ، چىنەك ئويۇنىغا كىرىشىپ كەتتى. جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆيدە بولمىغاچقا، بۇلار ھېيىقماي، خالىغانچە ئويۇن ـ چاقچاق قىلىشىپ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ شاۋقۇن كۆتۈرۈشتى، ياقۇت ـ زۇمرەت، ئۇنچە ـ مەرۋايىت بىلەن بېزەلگەنلەر مېھمانخانىنى بىر ئېلىپ راسا قىزىپ كېتىشتى. كۆپچىلىك بىرپەس تاماشا قىلغاندىن كېيىن، داستىخاندىن يېنىشتى. شۇ ئارىدا شياڭيۈن كۆرۈنمەي قالدى. ئۇنى تالاغا ئەدەپكە چىقىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دېيىشكەنىدى، شۇنچە كۈتۈشسىمۇ، ئۇنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمىدى. تەرەپ ـ تەرەپكە كىشىلەرنى ئەۋەتىپ ئىزدەشتۈردى، ھېچ يەردىن تاپالمىدى.

ئاندىن، لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىلەن بىرنەچچە خىزمەتكار مومای، بىر تەرەپتىن، بىرەر رەسمىي ئىش چىقىپ قېلىپ بىزنى چاقىرتقاندۇ دەپ، يەنە بىر تەرەپتىن، دېدەكلەر ياشلىق قىلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيدە يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ، تەنچۈنلەرنىڭ چەكلىگىنىگىمۇ بوي بەرمەي، ئۆز مەيلىچە كۆپرەك ئىچىپ قويۇپ، ئەدەپ ـ قائىدىدىن چىقىپ كەتمىسۇن، دېگەن ئەندىشە بىلەن كېلىپ ئىش بارمۇ دەپ سوراشتى. تەنچۈن ئۇلارنى كۆرۈپلا مەقسىتىنى چۈشەندى ـ دە:

— سىلەر ئەنسىرەپ بىزنى تەكشۈرگىلى كەپسىلەر — دە، شارابنى ئانچە كۆپ ئىچمىدۇق، ھەممىمىز ئويۇن — چاقچاق قىلىش ئۈچۈنلا شارابنى باشلامچى قىلىدۇق، ئانىكىلار، ئەنسىرەشمەڭلار، — دېدى.

— سىلەرمۇ چىقىپ ئارام ئېلىڭلار، بىزمۇ ئۇلارغا كۆپ ئىچۈرمەيمىز، — دېدى لى ۋەن بىلەن يۈشى خېنىم كۈلۈپ.

— بىز ئۇقمىمىز، — دېيىشتى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىلەن خىزمەتكار مومايلار، — ھەتتا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىممۇ خان قىزلارنى شاراب ئىچىڭلار دېسە، خان قىزلارنىڭ تېخى ئىچكۈسى كەلمەيدۇ. ئاغىچا خېنىملار ئۆيدە بولمىغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە، ئويۇن — تاماشا قىلىشسىلا، بىز بىرەر ئىش — پىش بارمىكىن دەپ قۇلاق سېلىپ كەلگەنىدۇق. ئۇنىڭدىن باشقا، كۈن ئۇزۇراپ قالدى، خان قىزلار بىردەم ئويۇن — تاماشا قىلىشقاندىن كېيىن، ھەربىرلىرىگە ئانچە — مۇنچە يېمەكلىك سۇنۇپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. ئادەتتە، ئۇنداق — مۇنداق نەرسىلەرنى ئانچە كۆپ يېيىشمەيلا، بۇگۈن بىر — ئىككى قەدەھ ئىچىپ قويغاندىن كېيىن، غىزانى كۆپرەك يېمىسە سالامەتلىككە زىيان يېتىدۇ.

— ئانىكاملارنىڭ ئېيتقىنى توغرا، بىزمۇ غىزالىنايلى دەپ تۇراتتۇق، — دېدى تەنچۇن ۋە پېچىنە — توقاچلارنى ئەكېلىشكە كىشى بۇيرۇدى. ئىككى ياندىكى دېدەكلەر تەڭلا «خوش» دەپ، يېمەكلىك ئەكېلىشكە خەۋەر قىلىشتى.

— سىلەر ئارام ئېلىڭلار، — دېدى يەنە تەنچۇن كۈلۈپ، — ياكى بولمىسا، ھامما خېنىمنىڭ يېنىغا كىرىپ پاراڭ سېلىشىڭلار، سىلەرگە شاراب كىرگۈزۈپ بېرەيلى.

— يوقسۇ، ھەر قايسىلىرىنى جوۋنتالمايمىز، — دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ۋە خىزمەتكار مومايلار. ئۇلار بىردەم تۇرۇشقاندىن كېيىن چىقىپ كېتىشتى.

— يۇزلىرىم قىزىپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى پىڭئېر مەڭزىنى سىلاپ، — ئۇلارغا قاراشقىمۇ ئۇياتقۇم كەلدى. بولدى،

يىغىشتۇرۇۋېتەيلى. بىكار، ئۇلار يەنە كەلسە سەتچىلىك بولمىسۇن.

— ھېچقىسى يوق، بولۇشچە شاراب ئىچمىسەكلا بولىۋېرىدۇ، — دېدى تەنچۇن كۈلۈپ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، بىر چۆرە قاقاھلاپ كۈلگىنىچە كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— خان قىزلار، چىقىپ قاراپ بېقىشسىلا، شياڭيۈن خېنىم مەست بولۇپ قاپتۇ، سەگىدەيمەن دەپ سۇنئىي تاغنىڭ كەينىدىكى قارا تاش ئورۇندۇقتا ئۇخلاپ ياتىدۇ!

— بولدى، ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرمەڭلار، — دېدى باشقىلار.

ھەممەيلەن كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، شياڭيۈن سۇنئىي تاغنىڭ خىلۋەت يېرىدىكى بىر تاش ئورۇندۇقتا يېتىپ تاتلىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ، تەرەپ ـ تەرەپتىن توزۇپ كەلگەن چوغلۇق چېچەكلىرى ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزى ۋە ئېتەكلىرىنى قاپلاپ، قىزىل چوغلۇق چۈمكىۋاپتۇ. قولىدىكى يەلپۈگۈچ يەرگە چۈشۈپ كېتىپ، چېچەكلەرگە كۆمۈلۈپ قالاي دەپتۇ، بىر توپ ھەسەل ھەرىلىرى ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنى ئورىۋاپتۇ، شياڭيۈن تۇتۇن ياغلىققا چوغلۇق گۈل بەرگىلىرىنى ئوراپ بېشىغا قويۇۋاپتۇ. ھەممەيلەننىڭ بۇنىڭغا ھەۋىسىمۇ كەلدى، كۈلگۈسىمۇ كەلدى. يېقىن كېلىپ ئۇنى تۇرتۇپ ئويغىتىپ، يۆلەپ تۇرغۇزدى. شياڭيۈن چۈشەكەپ، تۆتۆتلەپ شاراب تېپىشمىقى ئېيتتى:

خۇشبۇي بۇلاق سۈيىدە سۈزۈك بولدى مەي،
... ياندى خۇددىنى بىلمەي.
— يېقىن ـ يورۇق ئۇچرىشىش پەيتىدۇر شۇدەم.

— كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، بېرىپ غىزا يەيمىز. سوغۇق تاشنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاۋېرىسىڭىز كېسەل بولۇپ قالىسىز! — دېدى كۆپچىلىك كۈلۈشكەن پېتى ئۇنى تۇرتۇپ.

شياڭيۇن ئاستا كۆزلىرىنى سۈزۈپ كۆپچىلىككە قاراپ، ئاندىن ئۇستىبېشىغا قاراپ، مەست بولۇپ قالغانلىقىنى بىلدى. ئەسلىدە ئۇ خالىي جايدا سەگىدەي دەپ چىقىۋالماقچى بولغان ئىدى، جەريانىسىگە بىر - ئىككى قەدەمنى ئارتۇقراق ئىچىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنى تۇتالماي ناياقلاپ كېتىپ، بۇ يەرگە كېلىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇ بۇ ئىشىغا كۆڭلىدە پۇشايمان قىلدى. يۈز - كۆزىنى يۇيۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا چۆرە قىز بىر داس سۇ ئەكېلىپ بەردى، ئىككى چۆرە قىز پەرداز ساندۇقىنى تۇتۇپ بەردى. باشقىلار ئۇنى كۈتۈپ تۇردى. شياڭيۇن تاش ئورۇندۇقتا ئولتۇرغىنىچە يۈزىنى يۇيۇپ، سېكىلەكلىرىنى تۈزەشتۈردى. ئاندىن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇلار بىلەن بىللە قىزىل خۇشبۇيزارغا يېنىپ كېلىپ ئىككى پىيالە قېنىق چاي ئىچتى، تەنچۇن مەستلىكتىن يېشىدىغان تاشنى ئالدۇرۇپ ئۇنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇنىڭغا ئاچچىق - چۈچۈك شورپا ئىچۈردى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ مەستلىكى بىرئاز يېشىلدى.

ئۇلار فېڭجيېگە مېۋە - چېۋە، سەيلەردىن بىرنەچچە خىلىنى تاللاپ ئەۋەتكۈزۈپ بەردى، فېڭجيېمۇ بىرنەچچە خىل نەرسىدىن يان تاۋاق قىلدى. باۋچەيلەر پېچىنە - توقاچلاردىن يەپ بولغاندىن كېيىن، بەزىلىرى ئولتۇردى، بەزىلىرى ئۆرە تۇردى، بەزىلىرى تالادا گۈل تاماشىسى قىلسا، بەزىلىرى شادىغا يۆلىنىپ، بېلىق تاماشىسى قىلدى. ئىشقىلىپ، ھەركىم ئۆزى خالىغان ئويۇن - كۈلكە بىلەن شۇغۇللاندى. تەنچۇن بىلەن باۋچىن قورشام دامكا ئوينىدى، باۋچەي بىلەن شيۇيەن ئۇلارنىڭ ئويۇنىغا قاراپ تۇردى. دەييۇي بىلەن باۋيۇي بىر توپ گۈل تۇۋىدە بىر نېمىلەرنى دەپ گۇدۇڭلىشىۋاتاتتى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىلەن بىر توپ ئايالار بىر خىزمەتكار ئايالىنى كەينىگە سېلىپ كىرىپ كېلىشتى. خىزمەتكار ئايال قاپاقلىرى تۇرۇلگەن، كۆزلىرى ياش يۇقى، مېھمانخانىغا كىرىشكە پېتىنالماي، پەلەمپەي تۇۋىدىلا

يۈكۈنۈپ باش قويغىلى تۇردى. تەنچۇن بىر تال ئۇرۇقى ھۇجۇم ئاستىدا قالغاچقا، ھېسابلاپ يۈرۈپ، ئاخىر ئىككى يۈرۈش يولغا ئىگە بولدى ـ دە، ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ پەيتنى قولغا كەلتۈرۈۋالدى. ئۇ دامكا تاختىسىدىن كۆزنىنى ئۇزمەي، بىر قولىنى ئۇرۇق قۇتىسىغا سوزۇپ، ئۇرۇقلارنى تۈتۈپ خىيال سۈرۈۋاتاتتى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىر ھازاغىچە تۇرۇپ قالدى. تەنچۇن بۇرىلىپ قاراپ چاي سوراتقاندا، ئۇ ئايالنى كۆرۈپ قېلىپ:

— نېمە ئىش؟ — دەپ سورىدى.

— بۇ ئايال تۆتىنچى خان قىزنىڭ ئۆيىدىكى چۆرە قىز سەيئېرنىڭ ئانىسى، — دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ئۇنى كۆرسىتىپ، — ھازىر باغدا خىزمەت قىلىدۇ. ئاغزى بەك ئەسكى ئىكەن. مەن بايا ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن سورىدىم، ئۇنىڭ دېگەن گەپلىرىنى خان قىزغا ئېيتىشقىمۇ ئاغزىم بارمايدۇ. بۇنى قوغلاپ چىقىرىۋەتسەكلا ئىش تۈگەيدۇ.

— چوڭ كېلىن ئاغىچىغا نېمە ئۈچۈن مەلۇم قىلمىدىڭلار؟ — دېدى تەنچۇن.

— بايا، چوڭ كېلىن ئاغىچا مېھمانخانىغا ھامما خېنىمنىڭ يېنىغا كېتىۋاتقانىكەن، — دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى، — ئۇدۇل كېلىپ قېلىپ مەلۇم قىلغانىدىم، بېرىپ خان قىزغا مەلۇم قىل، دېدى.

— نېمىشقا ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا مەلۇم قىلمايسىلەر؟ — دېدى يەنە تەنچۇن.

— مەلۇم قىلمايلا قويسۇن، مەن قايتقاندا دەپ قويسامۇ بولىۋېرىدۇ، — دېدى پىڭئېر، — ئۇنداق بولسا، بۇنى چىقىرىۋەتسەك، ئاغىچا خېنىم كەلگەندە ئاندىن مەلۇم قىلساق بولامدىكىن، خان قىز، ئۆزلىرى كېسىپ بىر نېمە دېسىلە.

تەنچۇن بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ دامكىسىنى ئوينىۋەردى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ھېلىقى ئايالنى باشلاپ چىقىپ كەتتى.

دەيىۋي بىلەن باۋيۇي گۈل تۈۋىدە يىراقتىن كۆز سېلىپ تۇرۇشاتتى.

— سىلەرنىڭ ئائىلىدىكى ئۇچىنچى خان قىز چېچەن ئىكەن، — دېدى دەيىۋي، — ئۇنى ئانچە - مۇنچە ئىشلارنى باشقۇرۇشقا قويۇۋېدى، ئۇ بىر قەدەمنىمۇ ئارتۇق باسمىدى. ئۇنداقلارنىڭ تولىسى ئاللىقاچان سىپايىگەرچىلىك قىلىشقا باشلىغان بولاتتى.

— سىز ئۇقمايسىز، — دېدى باۋيۇي، — سىز ئاغرىپ قالغاندا ئۇ بىرنەچچە ئىش قىلىپ، بۇ باغنى خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن بىرقانچە كىشىگە تەقسىم قىلىپ بەردى. ھازىر باغدا بىرەر تال ئوتنىمۇ يۇلغىلى بولمايدۇ. يەنە بىرقانچە ئىشنى بىكار قىلىۋېتىپ، مەن بىلەن فېڭجيې ئاچامنى يەرگە قارىتىتى. قورسىقىدا دىتى بار ئادەمنى چېچەن دېسىلا كۆپايە قىلماس!

— ئاشۇنداق بولغىنى ياخشى، — دېدى دەيىۋي، — بىز تولىمۇ ئىسراپخور بولۇپ كەتتۇق. مەنمۇ ئىش باشقۇرمايمەن. بىكار بولغان چاغلىرىمدا، ئىچىمدە ئۇلارنىڭ ھېسابىنى قىلىپ كۆرسەم، چىقىم كۆپ، كىرىم ئاز ئىكەن. ئەگەر ھازىردىن باشلاپ تېجىمەيدىغان بولسا كېيىن قولى قىسقىراپ قالىدۇ.

— كېيىن ھەرقانچە قولى قىسقىراپ قالغان تەقدىردىمۇ، بەرىبىر بىز تۆتىمىزنىڭ رىزقى كېمىيىپ قالمايدۇ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

دەيىۋي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، باۋچەي بىلەن چاقچاقلىشىش ئۈچۈن بۇرىلىپلا مېھمانخانىغا ماڭدى. باۋيۇي ماڭاي دەپ تۇراتتى، شىرىن كېلىپ قالدى. ئۇ پەرەڭ سىردا سىرلانغان چەمبەر گۈللۈك پەتنۇسقا ئىككى پىيالە يېڭى دەملەنگەن چاي قۇيۇپ كۆتۈرۈپ كەلگەنىدى.

— ئۇ نەگە كەتتى؟ — دەپ دوريدى شىرىن، — قارىسام، ئىككىنچىلار چاي ئىچمىگىلى خېلى بولدى، ئاتايىن ئىككى پىيالە چاي ئەكەلسەم، ئۇ كېتىپ قاپتۇ.

ـــ ئەنە تۇرۇپتۇغۇ، ئاپىرىپ بەرگىن، ـــ دېدى باۋۇيۇي ۋە ئۆزى بىر پىيالە چاينى ئالدى.

شىرىن قالغان بىر پىيالە چاينى كۆتۈرۈپ بېرىۋىدى، قارىسا، ئۇ باۋچەي بىلەن بىللە ئولتۇرۇپتۇ، چاي بىر پىيالىلا بولغاچقا، شىرىن:

ـــ قايسىلىرىنىڭ ئىچكۈسى كەلگەن بولسا، ئاۋۇال ئىچكەچ تۇرسىلا، مەن بېرىپ يەنە قۇيۇپ كېلەي، ـــ دېدى.

ـــ مەنغۇ ئىچمەيمەن، بىرلا ئوتلاپ ئاغزىمنى چايقىۋەتسەم بولدى، ـــ دەپلا باۋچەي چاينى ئېلىپ، بىر ئوتلىدى ـ دە، قالغان يېرىمىنى دەييۇينىڭ قولىغا ئۇزارتتى.

ـــ مەن باشقا چاي قۇيۇپ كېلەي، ـــ دېدى شىرىن.

ـــ مېنىڭ كېسىلىمنى سەن بىلىسەنغۇ، تېۋىپ چاينى تولا ئىچمىسۇن دېگەن، مۇشۇ يېرىم پىيالىمۇ يېتىدۇ، جوۋاپ بىزنى ياد ئېتىپسەن، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ ۋە چاينى ئىچىپ بولۇپ پىيالىنى پەتنۇسقا قويدى. شىرىن كېلىپ باۋيۇينىڭ قولىدىكى پىيالىنى ئالدى.

ـــ بۇگۈن فاڭگۇەن كۆرۈنمەيدۇ، نەگە كەتتى ئۇ؟ ـــ دەپ سوردى باۋيۇي.

ـــ بايىلا مۇشۇ يەردە ئىدى، ـــ دېدى شىرىن ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ، ـــ بىرنەچچىسى ئوت ـ چۆپ ئۈزۈپ ئويىنىشۋاتاتتى، بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ:

باۋيۇي شۇئان ئۆيگە قايتتى. فاڭگۇەن تامغا قاراپ كارىۋاتتا ئۇخلاۋېتىپتۇ، باۋيۇي ئۇنى تۇرتتى:

ـــ بولدى ئۇخلىما، تالاغا چىقىپ ئويناىلى، بىردەمدىن كېيىن غىزا يەيمىز.

ـــ سىلەر شاراب ئىچكەندە، مېنىڭ بىلەن كارىڭلار بولمىدى، ـــ دېدى فاڭگۇەن، ـــ بىر ھازاغچە قاراپ تۇرۇپ ئىچىم پۇشۇپ كەتتى، ئاندىن قايتىپ كېلىپ ئۇخلىدىم.

ـــ ئاخشاملىقا ئۆز ئۆيىمىزدە يەنە ئىچىشىمىز، ـــ دېدى

باۋيۇي ئۇنى تارتىپ تۇرغۇزۇپ، ــ قايتىپ كەلگىنىمىزده مەن شىرىنگە ئېيتاي، شىرىن ئاچاڭ سېنى داستىخانغا ئولتۇرغۇزۇپ بىللە غىزا يېسۇن، بولامدۇ؟

ــ ئوۋگۇەن، رۇيگۇەنلەر داستىخاندا ئولتۇرماي مەنلا ئولتۇرسام ئوبدان بولمايدۇ، مېنىڭمۇ ئۇگرە ئاش بىلەن خۇشۇم يوق، ئەتىگەنمۇ تۇزۇكرەك ناشتا قىلالمىغانىدىم. بايا تىن قورسىقىم ئېچىپ، لېۋۇ يەڭگەمگە ئاۋۋال ماڭا بىر قاچا شورپا، خاسە گۇرۇچتە دۇملەنگەن يېرىم چىنە گاڭچەن ئەۋەتىپ بېرىڭ، دەپ قويدۇم، مۇشۇ يەردىلا قورساقنى توقلىۋالسام بولدى، ئاخشاملىققا شاراب ئىچىدىغان ئىش بولسا، ھېچكىمنىڭ مەن بىلەن كارى بولمىسۇن، كۆتۇرەلمىشىمچە ئىچىپ بولدى قىلىمەن. ئۆيۇمدىكى چاغدا ئېسىل خۇيچۇەن شارابدىن ئىككى ـ ئۈچ جىڭنى ئىچىۋېتەتتىم، ئۇلار ئاۋازىڭنى بۇزۇۋالسەن دەپ، ئىچۇرمىدى. شۇڭا، بىرنەچچە يىل بولدى، شارابنى پۈراپمۇ باقمىغان، بۈگۈن ئەمدى روزامنى بۇزىدىغان بولدۇم.

ــ ئۇ ئاسان گەپ، ــ دېدى باۋيۇي.

شۇ ئاردىدا لېۋۇ يەڭگە بىر كىمدىن تاماق قوتىسىنى ئەۋەتىپتۇ، قوتىنى چۈنيەن ئېلىپ ئېچىپ قارىۋىدى، توخۇ گۆشىدىن خام قىيما قىلىنغان بىر چىنە شورپا، شارابتا ئېچىتىپ قاسقاندا ياغسىز دۇملەنگەن بىر چىنە ئۆردەك گۆشى، تۇزلانغان بىر چىنە ئەڭلىكتەك قىپقىزىل غاز گۆشى قېقى، يەنە بىر تەخسىدە سېرىق ياغدا قىلىنغان تېتىلىپ تۇرىدىغان تۆت دانە يۇتازا، مەرۋايىتتەك ئاپپاق خۇشبۇي خاسە گۇرۇچتە ئېتىلگەن بىر ئاپقۇر ئىسسىق گاڭچەن بار ئىكەن، چۈنيەن قوتىنى شىرەگە قويۇپ، سەي چىنىسى ۋە چوكا كەلتۇرۇپ، بىر چىنە گاڭچەن ئۇستى.

ــ ئۇنداق ياغلىق نېمىنى كىم يەيتتى ! ــ دېدى فاڭگۇەن ۋە ئۆزى ئاش ئۇستىگە شورپىنى قۇيۇپ ئىچتى، تۇزلانغان غاز گۆشى قېقىدىن ئىككى پارچە ئېلىپ يېدى، باۋيۇي ھىدلاپ

بېقىپ، ئادەتتىكىدىن ئارتۇقراق مەززىلىك بىلىنگەچكە، يۈتازىدىن بىرنى يېدى. چۈنىيەنگە گاڭپەندىن بىر چىنە ئۈستۈرۈپ، ئۈستىگە شورپا قۇيۇپ يەۋېدى، باۋيۇيگە قەۋەتلا تېتىپ كەتتى، چۈنيەن بىلەن فاڭگۈەن كۈلۈشتى. غىزالىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئاشقان ـ تاشقاننى يانداۋرۇۋەتمەكچى بولۇۋېدى، باۋيۇي:

ـــ سەن يەۋەتكىن، يەتمىسە يەنە ئالداۋرغىن، ـــ دېدى.

ـــ ئالداۋرمىسامۇ بولىدۇ، مۇشۇ يېتىدۇ، ـــ دېدى چۈنيەن، ـــ بايىراقتا شېيۇ ئاچام پېچىنە ـ توقاچ ئەۋەتكەنىكەن، شۇنى يېدۇق، مۇشۇنى يېسەممۇ ماڭا يېتىدۇ، ئۈستىلەپ يېيەلمەيمەن.

چۈنيەن شىرە يېنىدا ئۆرە تۇرۇپلا بىر ۋاخلىق غىزاسىنى يەۋالدى، شۇنىڭدىمۇ يەنە ئىككى يۈتازا ئېشىپ قالدى:

ـــ مۇنۇنى ئانامغا ئېلىپ قويای، ئاخشاملىقا شاراب ئىچكەندە ماڭا ئىككى پىيالە شاراب بەرسىلەلا بولىدۇ.

ـــ سەنمۇ شارابقا ئامراقمۇ؟ ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ ئاخشاملىقا راسا ھۇزۇر قىلىپ بىر ئىچىشەيلى. شىرىن ئاچاڭ بىلەن چىڭۈبن ئاچاڭنىڭمۇ ئىشتىيى ئوبدان، ئۇلارمۇ ئىچەتتى. لېكىن، ھەر كۈنى ئىچىش مۆرىتى كەلگەندە تارتىنىپ قېلىشاتتى. بۈگۈن ھەممىڭلار روزاڭلارنى بۇزۇڭلار. يەنە بىر گەپ بار، سىلەرگە دەپ قويىمەن دەپ ئۇنتۇپ قاپتىمەن. ھازىر ئېسىمگە كېلىپ قالدى: بۇنىڭدىن كېيىن فاڭگۈەندىن پۈتۈنلەي سەن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن، ئۇنىڭ يېتىشسىزلىكلىرى بولسا سەمىگە سېلىپ تۇر، شىرىن بۇلاردىن خەۋەر ئېلىشقا يېتىشەلمەيۋاتىدۇ.

ـــ ھەممە ئىش ماڭا مەلۇم، بۇنىڭدىن غەم تارتمىسىلا، ـــ دېدى چۈنيەن، ـــ ۋۇئېرنىڭ ئىشى قانداق بولدى؟

ـــ سەن لىيۇ يەڭگىگە ئېيتىپ قوي، ئەتە ئۇنى ئۆزىلا باغقا كىرگۈزۈۋەتسۇن. مەن ئۇلارغا دەپ قويسامىلا بولدى، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ مانا بۇ جايدا ئىش بولدى، ـــ دەپ كۈلدى فاڭگۇەن.

چۈنىەن چۆرە قىزلاردىن ئىككىسىنى قولغا سۇ قۇيۇشقا، چاي كەلتۇرۇشكە چاقىردى، ئۆزى قاچا ـ قومۇچنى يىغىشتۇرۇپ، خىزمەتكار مومايغا بېرىۋېتىپ، قولىنى يۇدى، ئاندىن لىيۇ يەڭگىنىڭ يېنىغا چىقىپ كەتتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

باۋيۇي تالاغا چىقىپ، قىزىل خۇشبۇيزارغا ھەمشىرىلىرىنى ئىزدەپ ماڭدى. ئۇنىڭ كەينىدىن فاڭگۇەن ياغلىق، يەلپۈگۈچ كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۇلار باغ دەرۋازىسىدىن چىقىشىغىلا، شىرېن بىلەن چىگۈەن قول تۇتۇشۇپ قايتىپ كېلىپ قالدى.

ـــ نېمە قىلىپ يۈرسىلەر؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ـــ غىزا تارتىلدى، سىزنى ساقلىشىپ قالدى، ـــ دېدى شىرېن.

باۋيۇي كۈلۈپ قويۇپ، بايا غىزا يېگەنلىكىنى ئۇ ئىككىسىگە ئېيتىپ بەردى.

ـــ سىزنى ئاسلاندەك تاماق يەيسىز[1] دېگەنىدىم، ـــ دېدى شىرېن كۈلۈپ، ـــ شۇنداق بولسىمۇ، بېرىپ ئۇلارغا ئۇلپەت بولۇپ، قاتاردىن قالماي ئانچە ـ مۇنچە يەپ قويۇڭ.

ـــ سەن ئېزىتقۇچۇ ! ـــ دېدى چىگۈەن فاڭگۇەنىنىڭ پېشانىسىغا نوقۇپ، ـــ پەيتىنى تاپساڭلا قورساق تويدۇرۇشقا چاپسەن ! بۇ ئىككىسى قاچانلاردا كېلىشىپ قويغان بولغىيدى؟ بىزگە تىنىپمۇ قويماپتۇ.

ـــ ئۇدۇل كېلىپ قالغاندۇ، كېلىشىپ قويغان ئىش بولمىسا كېرەك، ـــ دېدى شىرېن كۈلۈپ.

ـــ ئۇنداق بولسا بىز كېرەك بولمىغۇدەكمىز، ئەتە ـ ئۆگۈن بىز كەتكەندە، يالغۇز فاڭگۇەننىڭ ئۆزىلا ھەممىگە يېتىشكۈدەك، ـــ دېدى چىگۈەن.

ـــ بىز كەتسەك بولىۋېرىدۇ، سەن كەتسەڭ بولمايدۇ، ـــ دېدى

---

① بۇ، ئىشتىھاسى ئاز، غىزانى ژاقتىدا يېمەي، ئۇدۇل كەلگىنىچە پارچە ـ پۈرات غىزا يەيدىغان كىشىنى زاڭلىق قىلغانلىق.

كۆلۈپ شىرىن.

— بىرىنچى بولۇپ مانا مەن كېتىمەن، — دېدى چىكۆزىن، — مەن دېگەن ھۇرۇن ھەم كالانپاي، خۇيۇمۇ ئەسكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېرەككىمۇ كەلمەيمەن.

— توس ماموق يېپىنچىنىڭ ئېتىكى كۆيۈپ تۆشۈك بولۇپ قالسا، سەن كەتسەڭ ئۇنى كىم يامايدۇ؟ — دەپ كۈلدى شىرىن، — ئۇنداق يوقىلاڭ گېپىڭنى قوي. بىرەر ئىشنى قىلىپ بەر دەپ جۇڭاتسام يىڭنىگە يىپمۇ سالالمايدىغان دەرىجىدە ئېرىنىپ قالاتتىڭ. ئادەتتىغۇ سېنى ئۆزۈمنىڭ شەخسي ئىشىمغا سالمايتتىم، قىلىدىغان ئىشىڭ مۇشۇ غوجامنىڭ ئىشى تۇرۇقلۇقمۇ قىلغۇڭ كەلمەيتتى. بىرنەچچە كۈن ئۆيۈمگە كەتكىنىمدە، ئاغرىپ ئۆلەي دەپ يېتىپمۇ، كېچىچە جېنىڭنى ئايىماي ئۇنىڭ يېپىنچىسىنى ياماپ بېرىپسەن، ئۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ قېنى گەپ قىلساڭچۇ ! ئۆزۈڭنى گومۇشلۇققا سېلىپ نېمىگە كۆلىسەن؟ بۇنداق قىلىشىڭمۇ ھېچنېمىگە ئارا تۇرالمايدۇ.

چىكۆزىن كۆلگىنىچە «تۇفى» دەپ تۈكۈرۈپ قويدى. ھەممەيلەن گەپلەشكەچ مېھمانخانىغا كەلدى. شۆ ھاممىمۇ كەلگەندى. ئۆز قاتارى بويىچە ئورۇن ئېلىپ غىزا يېيىشكە باشلىدى. باۋيۇي بىر چىنە گاڭپەنگە چاي قۇيۇپلا ئەل قاتارى يەپ قويدى. غىزا يەپ بولۇپ، ھەممەيلەن چاي ئىچىشكەچ پاراڭغا چۈشۈپ ئىختىيارىچە ئويۇن ـ چاقچاق قىلىشتى. تاشقىرىدا شياۋلو بىلەن شياڭلىڭ، فاڭگۇەن، رۇيگۇەن، ئۇۋگۇەن، دۇگۇەن بولۇپ تۆت ـ بەشەيلەن باغنى بىر ئېلىپ دېگۈدەك بىردەم ئۇيناشتى، گۈل ـ گىياھ ئۈزۈشۈپ، چىمەنلىكتە چۆرىدەپ ئوت ـ چۆپ ئويۇنى قىلىشتى.

— شاپائەت سۆگىتىنى تاپتىم، — دېدى بىرسى.

— ئارخات قوچۇرى تاپتىم، — دېدى يەنە بىرسى.

— مەن موللام قومۇچىنى تاپتىم، — دېدى باشقا بىرسى.

— مەن خۇشرۇي گۈلنى تاپتىم، — دېدى يەنە بىرسى.

— مەن ئۇچقۇن زۇمرەتنى تاپتىم، — دېدى يەنە بىرسى.
— مەن ئەتىرگۈل تاپتىم، — دېدى باشقا بىرسى.
— «مودەن شىپاڭى» دىكى مودەن گۈلىنى تاپتىم، — دېدى باشقا بىرسى.
— «ئۇدنامە»دىكى ئۇد مېۋىسىنى تاپتىم، — دېدى يەنە بىرسى.
— مەن ھەمشىرە گۈلنى تاپتىم، — دېدى دۇگۇەن.
— مەن «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات»نى تاپتىم، — دېدى باشقىلار دەپ بولغاندىن كېيىن شياڭلىڭ.
— «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات» دېگەننى زادىلا ئاڭلاپ باقمىغانكەنمىز ! — دېدى دۇگۇەن.
— بىر شاختا بىر تال گۈل ئېچىلغىنى «خۇشبۇي چېچەك» دېيىلىدۇ، بىر شاختا بىرقانچە چېچەك ئېچىلغىنى «خۇشبۇي قات» بولىدۇ، ئاستىدىن چېچەكلىگىنى «ئاكا ـ ئۇكا خۇشبۇي قات»، بېشى جۇپ بولۇپ چېچەكلىگىنى «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات» بولىدۇ. مېنىڭ تاپقىنىم بېشى جۇپ بولۇپ ئېچىلغىنى تۇرسا، نېمىشقا «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات» بولمايدىكەن؟
دۇگۇەن گەپ تاپالماي قېلىپ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە، كۈلگىنىچە:
— سىزچە بولغاندا، مۇنۇ ئىككى تالدىن بىرسى چوڭ، بىرسى كىچىك بولسا، «ئاتا ـ بالا خۇشبۇي قات»، ئىككىسى بىر ـ بىرىگە تەتۇر قاراپ ئېچىلغان بولسا، «رەقىب خۇشبۇي قات» بولىدىكەن ـ دە؟ ئېرىڭىز كەتكىلى يېرىم يىلدىن ئاشقانىدى، ئۇنى سېغىنغانلىقىڭىزدىن، خۇشبۇي قاتقا يامزىلاپ، بۇنىڭدىمۇ ئەر ـ خوتۇن بار دەۋاتىسىز، ئىزامۇ تارتمايدىكەنسىز !
شياڭلىڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ شۇئانلا قىزىرىپ كەتتى، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى چىمدىماقچى بولۇپ، كۈلگىنىچە:
— سەن جاۋىلداق شۇمنى نېمە قىلىۋەتسەم بولار ! ئاغزىڭدىن

نېمىلەر ئېقىۋاتىدۇ ! ـــ دېدى.

دۇگۇەن ئۇنىڭ ئورنىدىن تۇرماقچى بولغانلىقىنى كۆرۈپ، يول قويماي، شۇئان ئۆزىنى ئۇستىگە تاشلاپ ئۇنى بېسىۋالدى ۋە كەينىگە قاراپ كۈلگىنىچە رۇيگۇەنلەرگە يالۋۇردى:

ـــ ۋاي، بۇ يەرگە كېلىڭلار، بۇنىڭ ئاغزىنى يىمىرىڭلار !

ئىككىسى يەردە دومىلىشىپ كەتتى، باشقىلار چاۋاك چېلىپ كۈلۈشتى:

ـــ هاي، بولمىدى ! ئاۋۇ ئازگالدا سۇ بار ئىكەن، ئۇنىڭ يېڭى كۆڭلىكى بۇلغىنىپ كېتىدۇ.

دۇگۇەن كەينىگە قارىغۇدەك بولسا، يېنىدىلا يامغۇر سۇيى يىغىلىپ قالغان بىر ئازگال تۇرۇپتۇ، شياڭلىڭنىڭ كۆڭلىكى لاي سۇدا پۈتۈنلەي بۇلغىنىپ كېتەي دەپتۇ. دۇگۇەن خجىل بولۇپ، شياڭلىڭدىن قولىنى ئاجرىتىپلا قاچتى. باشقىلار كۈلكىسىنى توختىتالماي قالدى، شياڭلىڭ ئاچچىقىنى بىزدىن ئالمىسۇن دەپ، ئۇلارمۇ كۈلۈشكىنىچە تارقاپ كېتىشتى. شياڭلىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ بېلىنىڭ تۆۋىنىگە قارىغاندى، كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىدىن يېشىل سۇ تامچىلاۋاتىپتۇ، ئاچچىقىدا كاسلىداپ تىللاشقا باشلىدى. باۋيۇي ئۇلارنىڭ گۈل ئوينىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، گۈل ـ گىياھ تېپىپ ئويۇنغا قوشۇلماقچى بولۇپ كەلگەندى، ئۇنىڭ كېلىشىگە باشقىلار قېچىپ كېتىپ، شياڭلىڭ يالغۇز قېلىپ ئېتىكىنى سىيرىۋاتاتتى.

ـــ نېمىشقا تارقاپ كەتتىڭلار؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ـــ مەن بىر تال «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات» گۈلىنى تاپقانىدىم، ئۇلار بىلمەيدىكەن، تېخى مېنى يالغاندىن توقۇۋاتىسەن دېدى، ئاندىن غەلۋە قىلىشىپ قالدۇق، مېنىڭ يېڭى كۆڭلىكىمنىمۇ بۇلغىۋەتتى، ـــ دېدى شياڭلىڭ.

ـــ سىز «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات»نى تاپقان بولسىڭىز، مەن «قوشماق ساپاقلىق پىچىم گۈل» تاپتىم، ـــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي. ئۇنىڭ قولىدا راستلا بىر تال قوشماق ساپاقلىق پىچىم

گۈل تۇراتتى، ئۇ شياڭلىڭنىڭ قولىدىكى «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات» نى ئالدى.

ـــ ئەر ـ خوتۇنمۇ ياكى قوشماق ساپاقلىقمۇ، نېمە بولسا بولمامدۇ ! قارىسىلا مېنىڭ كۆڭلىكىمگە ! ـــ دېدى شياڭلىڭ.

باۋيۇي ئېڭىشىپ قاراپ بېقىپ، «ئاپلا» دەۋەتتى ۋە:

ـــ نېمىشقىمۇ لايغا سۆرەپ كىرگەندۇ سېنى؟ ئىسسىت ! بۇ ئانار گۈللۈك قىزىل دارايىغا داغ تەگسە زادىلا بولمايتتى، ـــ دېدى.

ـــ بۇنى قايسى كۈنى باۋچىن قىز ئالغاچ كەلگەنكەن، خان قىز ئۆزىگە بىرنى، ماڭا بىرنى تىكتۇرۇپ بەرگەن، بۇگۈنلا كىيگەنىدىم، ـــ دېدى شياڭلىڭ.

ـــ سىلەرنىڭ ئائىلىدىغۇ مۇنداق كۆڭلەكنى بىر كۈندە بېزەپ قىلۇەتسىمۇ ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي يەرنى تەپكىلەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــ بۇنى باۋچىن قىز ئالغاچ كەلگەنكەن، سىز بىلەن باۋچەي ئاچام ئىككىڭلارغا ئاران بىردىنلا تىكتۇرۇپ بەرگەن، ئۇنىڭ ئۆز پېتىچە تۇرۇپ، سىزنىڭ بۇلغىنىپ كەتسە، ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولمامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاممامنىڭ ئۇششاق گېپى تولا، بۇنىڭغا كايىيدۇ. ئۇنىڭ دائىم سىلەرنى كۇن ئۆتكۈزۈشنى بىلمەيسىلەر، بەخت ـ دۆلەتنىڭ قەدرىنى بىلمەي، نەرسىلەرنى زايە قىلىسىلەر دەپ جىملەپ تۇرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بۇنى ھاممام كۆرۈپ قالسا، ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا كېتىدۇ ـ دە !

بۇ گەپلەر شياڭلىڭنىڭ يۈرىكىگە جاقىدە تەگدى، لېكىن ئەكسىچە خۇشال بولۇپ:

ـــ شۇنى دېسىلە. مېنىڭغۇ بىرقانچە دانە يېڭى كۆڭلىكىم بار، لېكىن ھېچقايسىسى بۇنىڭغا يەتمەيدۇ، بىرەرسى ئوخشىغان بولسىمۇغۇ، كاشكى، يەڭگۈشلۈپلىپ تۇرغان بولسام كېيىنچە بىر گەپ بولاتتى.

ـــ قىمىرلىماي جىم تۇرغىنىڭىز ياخشى، بولمىسا، ئىچ

كۆڭلەك، تىزلىق تامبال، خەيلىرىڭىزنىڭ يۈزلىرىگە لاي چاچرايدۇ. مېنىڭ مۇنداق مەسلىھەتىم بار: شىرېن ئۆتكەن ئايدا مۇشۇنىڭغا ئوخشاشتىن بىرنى تىكتۇرگەنىدى. ئۇ قارىلىق تۇتۇۋاتقاچقا، تېخىچە كىيمىگەن، شۇنى سىزگە بەرسە يەڭگۈشلىۋالسىڭىز قانداق؟

— ياق بولمايدۇ، — دېدى شياڭلىڭ كۈلۈپ بېشىنى چايقاپ، — ئۇلار ئاڭلاپ قالسا ياخشى بولمايدۇ.

— ئۇنىڭدىن نېمە قورقۇلۇق؟ — دېدى باۋيۈي، — شىرېننىڭ قارىسى ئوشتۇلغاندىن كېيىن، ئۇ قاندىقىنى ياقتۇرسا، ئۇنىڭغا شۇندىقىدىن بەرسىڭىز بولمايدىغان نېمىسى بار؟ مۇنداق قىلسىڭىز، ئادەتتە، كىشىنىڭ ياخشى كۆڭلىنى چۈشەنمىگەن بولۇپ قالسىز. بۇ، باشقىلارنىڭ كۆزىنى بويىغان ئىشمۇ ئەمەس، باۋچەي ئاچامغا دەپ قويساقلا بولىۋېرىدۇ. پەقەت ھاممامىلا خاپا بولۇشى مۇمكىن.

شياڭلىڭ ئويلىنىپ بېقىپ، بۇ گەپنى ئورۇنلۇق تاپتى:

— بوپتۇ، شۇنداق قىلاي، كۆڭۈللىرىنى يەردە قويماي. سىلىنى كۈتۈپ تۇرىمەن، ھەرقانداق قىلىپ بولسىمۇ ئۇنىڭ ئۆزى ئەكېلىپ بەرگىنى ياخشى!

باۋيۈي بەك خۇشال بولۇپ ماقۇل كۆردى ـ دە، دەرھال كەينىگە يېنىپ، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئويلىنىپ ماڭدى: «ئىسىت، يا ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى يوق، ھەتتا ئۇ ئۆزىنىڭ فامىلىسىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ. قەلاپ ئېلىپ قېچىپ، قېرىشقاندەك، ئۇششۇق شۆ پەنگە سېتىپ بېرىپتۇ.» ئۇ ئەنە شۇنداق ھەر قىسما خىياللارنى قىلىپ مېڭىپ ئۆز ئۆيىگە كەلدى. شىرېننى يېنىغا تارتىپ، بولغان ۋەقەنى ئۇنىڭغا بىر ـ بىرلەپ ئېيتىپ بەردى.

شياڭلىڭنىڭ تۇزۇتلۇكىنى ياقتۇرمايدىغان كىشى يوق ئىدى، يەنە كېلىپ شىرېننىڭ ئۆزىمۇ قولى ئوچۇق ۋە شياڭلىڭ بىلەن ئەپلىك بولغاچقا، بۇ خەۋەرنى ئاڭلىشى بىلەنلا ساندۇقىنى ئېچىپ

كۆڭلىكىنى ئالدى ـ دە، چىرايلىق قاتلاپ باۋيۇينىڭ كەينىدىن شياڭلىڭنى ئىزدەپ ماڭدى. شياڭلىڭ تېخىچە شۇ يەردە تۇراتتى.

ـــ مەن سىزنى تولىمۇ كەپسىز، ئاخىر كەپسىزلىكتىن چاتاق تاپسىز، دەيتتىم، ـــ دېدى شىرىن كۈلۈپ.

ـــ رەھمەت سىزگە، ئاچا، ـــ دېدى شياڭلىڭ قىزىرىپ، ـــ نەدىن بىلەي، ئۇ شەيتاننى ئىشقا سالىدىغانلارنىڭ بەتنىيىتىنى!

شياڭلىڭ كۆڭلەكنى ئېلىپ يېيىپ قاراپ باقتى، ئۆزىنىڭكى بىلەن ئوخشاش ئىكەن. ئاندىن ئۇ باۋيۇينى تەتۈر قاراپ تۇرسىلا، دېدى، ئۆزى بۇ يېنىغا قاراپ، كۆڭلەكنى يەڭگۈشلىدى.

ـــ مۇنۇ بۇلغانغىنىنى ماڭا بېرىڭ، ئېرىغداپ بولۇپ سىزگە قايتۇرۇپ بېرەي، ـــ دېدى شىرىن، ـــ ئۆزىڭىز ھازىر ئالغاچ كەتسىڭىز، ئۇلار كۆرۈپ قالسا سۈرۈشتۈرمەي قالمايدۇ.

ـــ جېنىم ئاچا، ـــ دېدى شياڭلىڭ، ـــ سىز ئالغاچ كېتىڭ، قايسىلا سىڭىلىغا بەرسىڭىز بېرىڭ، مۇنۇ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ماڭا كېرىكى يوق.

ـــ تولىمۇ سېخىي ئىكەنسىز، ـــ دېدى شىرىن.

شياڭلىڭ دەرھال ئىككى قېتىم تەزىم قىلىپ شىرىنگە رەھمەت ئېيتتى. شىرىن بايىقى بۇلغانغان كۆڭلەكنى ئېلىپ كەتتى.

باۋيۇي شۇ يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ بايىقى «ئەر ـ خوتۇن خۇشبۇي قات» بىلەن «قوشماق ساپاقلىق پىچىم گۈل» ئوچۇن يەرنى چىۋىتىق بىلەن قازدى، ئۇ يەرگە توزۇغان چېچەكلەرنى سىيرىپ سالدى، پىچىم گۈل بىلەن خۇشبۇي قاتنى شۇنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، يەنە توزۇغان چېچەكلەر بىلەن كۆمۈپ، توپا تاشلاپ ئۈستىنى تۈزلەۋەتتى. شياڭلىڭ بۇ ھالنى كۆرۈپ باۋيۇينى قولىدىن تارتىپ كۈلدى:

ـــ بۇنى نېمە دېگۈلۈك؟ خەقلەر سىلىنى ھەدىسىلا تىمسىقلاپ يۈرۈپ، كىشىنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرىدىغان ئىشلارنى قىلىدۇ دەپ بىكارغا دېمەپتىكەن. قارىسىلا، قوللىرى لايدا مەينەت

بولۇپ كېتىپتۇ، چاپسانراق بېرىپ قوللىرىنى يۇيۇۋەتسىلە !

باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، قولىنى يۇغىلى كەتتى. شىياڭلىڭمۇ ئۆز يولىغا ماڭدى. ئىككىسى بىرنەچچە قەدەمدىن ماڭا ـ ماڭمايلا، شىياڭلىڭ كەينىگە بۇرىلىپ باۋيۇينى قىچقاردى، باۋيۇي نېمە گېپى بارىكىن دەپ، لاي قوللىرىنى كېرىپ، پىخىلداپ كۈلگىنىچە كەينىگە ياندى:

ـــ نېمە بولدى؟

شىياڭلىڭ قىزارغىنىچە كۈلۈپلا تۇراتتى، نېمىدۇر دېمەكچى بولاتتى، ھېچلا ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى. نېرىقى ياندىن ئۇنىڭ چۆرە قىزى جېنىغىر كېلىپ:

ـــ ئىككىنچى خان قىزنىڭ سىلىگە گېپى بار ئىكەن، ـــ دېدى.

شىياڭلىڭ يەنە ھۇپپىدە قىزارغىنىچە، باۋيۇيگە:

ـــ كۆڭلەكنىڭ گېپىنى ئاكىلىرىغا دېمىسىلا ئىش تۇگەيدۇ، ـــ دەپلا كەينىگە بۇرىلىپ كېتىۋەردى.

ـــ سارىڭ بولۇپ قالمىدىم ! يولۇاسنىڭ ئاغزىغا توشقاننى سېلىپ بېرىدىغانغا ! ـــ دەپ قويۇپ، باۋيۇي ئۆيگە ياندى. ئاندىن نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش ئۇچىنچى باب

ئارامبەخش شاھزادىنى قۇتلاپ گۈل چېھرىلەرنىڭ كېچىلىك زىياپەت ئۆتكۈزگەنلىكى
نايابا يەپ ئۆلگەن قېينئاتىسىغا يالغۇز ئايالنىڭ مۇسبەت بىلدۈرگەنلىكى

باۋىيۇي ھۇجرىسىغا كېلىپ قولىنى يۇدى ۋە شىرىنگە مەسلىھەت سالدى:

— ئاخشاملىققا شاراب ئىچىشكەندە قورۇنۇپ ئولتۇرماي، ھەممەيلەن تەڭ كۆڭۈل ئاچساق بولىدۇ. بۇگۈن قانداق غىزا يېسەك بولار؟ بالدۇرراق ئېيتىپ قويساڭ، ئۇلار راسكالىقىنى قىلىۋەرسۇن.

— بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى شىرىن كۈلۈپ، — مەن بىلەن چىڭۇېن، شېيۆ، چيۇۋېن تۆتەيلەن بەش مىسقالدىن جەمئىي ئىككى سەر كۈمۈش چىقاردۇق؛ فاڭگۇەن، بىخېن، چۇنيەن، سىئېر تۆتى ئۇچ مىسقالدىن كۈمۈش چىقاردى. رۇخسەت سورىغانلارنى ھېسابلىمىدۇق. شۇنداق قىلىپ، جەمئىي ئۇچ سەر ئىككى مىسقال كۈمۈش يىغىلىۋىدى، لىيۇ يەڭگىگە قىرىق تەخسە مېۋە ـ گېزەك تەييارلاڭ، دەپ بېرىپ قويدۇق. مەن پىڭئېرگە دېگەنىدىم، شاۋشىڭ شارابىدىن بىر كوزا بەردى، ئەكېلىپ ئاۋۇ يەرگە يوشۇرۇپ قويدۇق. بىز سەكسەنىلەن يالغۇز سىزنىڭلا تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى قىلىپ بېرىمىز.

— ئۇلارغا نەدىن كەلگەن پۇل ئىكەن؟ پۇل چىقارغۇزماسلىق

كېرەك ئىدى، ــ دېدى باۋيۇي خۇشاللىقىدا ئالدىراپ.

ــ ئۇلارنىڭ پۇلى بولمىسا بىزنىڭ بارمىدى؟ ــ دېدى چىڭژېن، ــ بۇ ھەر كىمنىڭ ئۆز كۆڭلى. ئۇ ئۇلار ئوغرىلاپ كەلگەن بولسىمۇ مەيلى، ئۇلارنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنى قوبۇل قىلسىلالا بولدى.

ــ توغرا دېدىڭ، ــ دېدى كۇلۇپ باۋيۇي.

ــ سىزچۇ، ھەر كۈنى بىر ـ ئىككى ئېغىز قاتتىق گەپ ئاڭلاپ ئەدىپىڭىزنى يەپ تۇرمىسىڭىز كۈنىڭىز كۈن بولمايدۇ، ــ دېدى شىرېن كۇلۇپ.

ــ سەنمۇچۇ، بارغانسېرى ئەسكىلىشىپ، چېقىمچى بولۇپ كېتىۋاتسەن ! ــ دېدى چىڭژېن.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۇلۇشۇپ كەتتى.

ــ ھويلىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقۇەتسۇن، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ كىشىلەر سىزنى «بىكارچى ئالدىراڭغۇ» دەپ بىكار ئېيتمىغانىكەن ! ــ دېدى كۇلۇپ شىرېن، ــ شۇ تاپتىلا دەرۋازىنى تاقۇەتسەك خەقلەر گۇمان قىلىپ قالىدۇ، شۇڭا سەل تەخىر قىلايلى.

ــ مەن تالاغا چىقىپ ئايلىنىپ كېرەي، ــ دېدى باۋيۇي ئۇنىڭ گېپىگە بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ــ سىئېر سۇ ئەكېلىپ قويسۇن، چۇنيەن كەينىمدىن بىللە چىقسۇن.

باۋيۇي تالاغا چىقتى، باشقا ھېچكىم بولمىغاچقا، چۇنيەندىن ۋۇئېرنىڭ ئىشىنى سوردى.

ــ لىيۇ يەڭگىگە بايىراقتا دېگەنىدىم، ئۇ بەك خۇشال بولدى، ــ دېدى چۇنيەن، ــ بىراق، ۋۇئېر قايسى كۈنى ئازار يەپ بىر كېچە ئازابلانغاچقا، ئۆيىگە بېرىپلا ئاچچىقىدا ئاغرىپ قاپتۇ، ئۇ ھالدا قانداق كېلەلەيدۇ؟ ساقايغاندىن كېيىن كەلسۇن.

باۋيۇي بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ، پۇشايمان يەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى ـ دە، ئۇنىڭدىن يەنە سوردى:

ــ بۇ ئىشنى شىرېن بىلەمدۇ؟

— ئۇنىڭغا دېمىدىم، فاڭگۇەن دېدىمىكىنتاڭ؟

— مەنغۇ ئۇنىڭغا دېمىگەن. بوپتۇ، مەن دەپ قويماي، — دېدى باۋيۇي ۋە ئۆيگە يېنىپ كىرىپ ئەتەي قولىنى يۇيۇپ قويدى.

چىراغ ياقىدىغان ۋاقىت بولغاندا، ھويلىغا بىر توپ ئادەم كىرىپ كېلىشتى. ئۆيدىكىلەر دېرىزىدىن قارىغانىدى، لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ۋە بىرقانچە غوجىدار ئاياللار كىرىشۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىرسى يوغان پانۇس كۆتۈرۈۋالغانىدى.

— ئۇلار جەسەكچىلەرنى چارلاپ كەپتۇ. بۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن دەرۋازىنى تاقۇۋەتسەك بولىدۇ، — دېدى ئاستا كۇلۇپ چىڭۇېن.

ئارامبەخش ھويلىدا جەسەكچىلىك قىلىدىغانلار ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىشتى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ئەتراپقا ئىنچىكە كۆز يۈگۈرتۈپ بولۇپ، جەسەكچىلەرگە جەكلەپ قويدى:

— قىمار ئويناىدىغان، شاراب ئىچىدىغان، خالىغانچە يېتىپ تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلايدىغان ئىشنى قىلماڭلار، ئاڭلاپ قالسام رەئايە قىلمايمەن.

— ئارىمىزدا ئۇنداق يۇرىكى چوڭلاردىن يوق ! — دەپ كۇلۇشتى جەسەكچىلەر.

— باۋيۇي غوجام ئۇخلاپتۇمۇ؟

— ئۇقمىدۇق.

شىرېن دەرھال باۋيۇينى تۇرتكىلەپ قويدى. باۋيۇي كەشنى سېپىپلا ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى ۋە:

— تېخى ئۇخلىمىدىم. ئانىكا، كىرىپ بىردەم ئارام ئېلىڭ، — دەپ قويۇپ شىرېننى چاقىردى، — شىرېن، چاي قۇي.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ئۆيگە كىردى ۋە:

— تېخىچە ياتماپتىلا؟ ھازىر كۇن ئۇزىراپ، تۇن قىسقىراپ قالدى. بالىدۇررىق ياتسىلا ئەتىسى ئەتىگەن تۇرالايلا، كەچرەك

تۇرۇپ قالسىلا خەقلەر زاڭلىق قىلىدۇ. مەدرىسەدە ئوقۇۋاتقان بەگزادە ئەمەس، يۇگۇر ـ يېتىمچى يالاڭ ئاياغلارغا ئوخشاپ قالىدىلا، ـــ دەپ كۈلۈپ قويدى.

ـــ ئانىكا، دېگەنلىرى توغرا، ـــ دېدى باۋيۇيمۇ كۈلۈمسىرەپ، ـــ ھەر كۈنى بالدۇر ياتاتتىم، ئۇخلاپ قېلىپ، سىلىنىڭ قاچان كىرگەنلىرىنىمۇ ئۇقمايتتىم. بۈگۈن ئۇگرە ئاش ئىچىپ قويدۇم، مەيدەمدە تۇرۇپ قالمىسۇن دەپ بىردەم مېڭىپ يۈرۈۋاتىمەن.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى كۈلۈمسىرەپ، شىرىنلەرگە:

ـــ غوجامغا پۈئېر چېيىدىن دەملەپ بېرىڭلار، ـــ دېدى.

ـــ بىر چىنىگە قىز چايدىن① دەملەپ بەرگەنىدۇق، ئىككى پىيالە ئىچتى. ئانىكا، ئۆزلىرىمۇ بىر پىيالە ئىچسىلە، چايمۇ تەييار، ـــ دېدى شىرىن.

شۇئان چىڭۈبن چاي قۇيۇپ كەلدى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى ئورنىدىن تۇرۇپ چاينى ئېلىپ گەپ باشلىدى:

ـــ يېقىندىن بۇيان قۇلاق سالغۇدەك بولسام، غوجامنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى ئۆزگىرىپ قاپتۇ، چوپچوك قىزلارنىڭمۇ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىرىدىكەن. بۇلارغۇ مۇشۇ ھۇجرىدىكى قىزلار، شۇنداقتىمۇ يەنىلا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئادەملىرى، ئېغىزدا بولسىمۇ ئۇلارنىڭ سەل ھۆرمىتىنى قىلغانلىرى ياخشى ئىدى. گاھىدا ئۇشتۇمتۇت ئىسمىنى قىچقىرىپ قالىدىغان چاغلارمۇغۇ بولىدۇ، لېكىن بارا ـ بارا ئېغىز شۇنىڭغا كۆنۈپ قېلىپ، كېيىنچە ئىنىلىرى، جىيەنلىرىمۇ شۇنداق دەپ قىچقىرىدىغان بولۇپ قالسا، خەقلەر بۇ ئائىلىدە چوڭ ـ كىچىكنىڭ پەرقى يوق ئىكەن دەپ زاڭلىق قىلىدۇ.

---

① پۈئېر چېيى ـــ يۈننەنىڭ پۈئېر تېغىدىن چىقىدىغان چاي. بۇ چاينىڭ مەستلىكتىن سەگىتىش، ھەزىم قىلدۇرۇش، بەلغەمنى بوشىتىش، مەيدىنى تازىلاش خۇسۇسىيەتلىرى بار، دېيىشىدۇ؛ قىز چاي ـــ تەيشەندىن چىقىدىغان كۆك چىنارنىڭ بىخى.

ـــ ئانكا، توغرا دېدىلە، ـــ دېدى كۆلۈپ باۋيۇي، ـــ گاھىدا شۇنداق قىچقىرىپ قالىدىغان چاغلىرىمۇ بار.

ـــ ئۇنداق دەپ غوجامغا ئۇۋال قىلمىسىلا، ـــ دېدى شېرىن بىلەن چىكۆبەن كۆلۈشۈپ، ـــ تا شۇ كەمگىچە بۇ كىشىنىڭ ئاغزىدىن «ئاچا» دېگەن سۆز چۈشمەيدۇ، ئوينىشقان چاغلاردا، ئىسمىمىزنى بىرەر ـ يېرىم قېتىم چاقىرىپ قالىدۇ. خەقلەرنىڭ ئالدىدا بولسا يەنە ئاۋۋالقىدەكلا.

ـــ ئاشۇنداق قىلغىنى ياخشى، ـــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى كۆلۈپ قويۇپ، ـــ ئوقۇغان، ئەدەپ ـ قائىدىنى بىلىدىغان كىشى شۇنداق بولىدۇ. ئۆزى قانچە كەمتەر بولسا، شۇنچە ئىززەتلىك بولىدۇ. تۆت ـ بەش بوغۇندىن بۇيان خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقانلار، ھەتتا ھازىر ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ۋە ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيلىرىدىن يۆتكەپ كېلىنگەنلەر بۇياقتا تۇرسۇن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ۋە ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيلىرىدىكى ئىت ـ مۇشۇكلەرگىمۇ يېنىكلىك قىلىپ ئازار بەرگىلى بولمايدۇ. تەربىيە كۆرگەن بەگزادە دېگەن مانا شۇنداق قىلىدۇ، ـــ ئاندىن ئۇ چاي ئىچىپ بولۇپ يەنە شۇنداق دەپ قويدى، ـــ ئارام ئالسىلا، بىز كېتەيلى.

ـــ يەنە بىرئاز ئولتۇرسىلا، ـــ دېدى باۋيۇي.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى خىزمەتكارلارنى ئەگەشتۈرۈپ باشقا جايلارنى چارلىغىلى چىقىپ كەتتى. چىكۆبەنلەر دەرھال دەرۋازىنى تاقاپ كىرىشتى:

ـــ بۇ ئانىكام نەدە يۈرۈپ ئىچىۋالغانكىن؟ ئەجەبمۇ كاسىلداپ كەتتى، بىزنىمۇ بىر قۇر گەپتە ئۇچۇقلاپ قويدى، ـــ دېدى چىكۆبەن كۆلۈپ.

ـــ ئۇمۇ ياخشى كۆڭلى بىلەن دېگەندۇ ! ھەر ھالدا ئۇنىڭ پات ـ پات شۇنداق دەپ تۇرسام ئېھتىيات قىلىدۇ، قائىدىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ دېگىنى بولسا كېرەك، ـــ دېدى شېيۆ كۆلۈپ، ئاندىن ئۇ شاراب، مېۋە ـ گېزەكلەرنى تىزماقچى بولدى.

ـــ ئېگىز جوزىنى ئىشلەتمەي، گۈللۈك ئامۇت ياغىچىدىن ياسالغان يۇمىلاق شىرەنى كاڭغا قويايلى، ئازادە ھەم ئولتۇرۇشقىمۇ ئەپلىك، ـــ دېدى شىرىن.

شىرەنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى. شېيۇ بىلەن سىئېر مېۋە ـ گېزەك توشۇغىلى ماڭدى. يوغان ئىككى پەتنۇس بىلەن تۆت ـ بەش قېتىمدا توشۇپ بولدى. ئىككى خىزمەتكار موماي تالادا خوپلىق بىلەن زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ شاراب ئىسسىتىۋاتاتتى.

ـــ ھاۋا ئىسسىق، چاپانلىرىمىزنى سېلىۋەتسەك ئوبدان بولاتتى، دېدى باۋيۇي.

ـــ سىلى سالسىلا سېلىۋەتسىلە، بىز تېخى قاتارسىغا قۇتلاش يارىشىقىنى[1] قىلىمىز، ـــ دېدى باشقىلار.

ـــ مۇشۇنداق يارىشىق قىلىمىز دېسەڭلار بەشىنچى جېسىق ۋاقتىغىچە بارارمىكىن، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ ئۇنداق چاكىنا تەكەللۇپتىن قاچىدىغانلىقىمىنى بىلمىسىلەر. يات ئادەملەرنىڭ ئالدىدا نائىلاج شۇنداق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ تۇرقىدا ئۇنداق چىشمىغا تېگىدىغان ئىشنى قىلىشىڭلار ياخشى ئەمەس.

ـــ ئەمىسە سىلىنىڭ رايلىرى بويىچە بولسۇن، ـــ دېدى باشقىلار.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار داستىخانغا ئولتۇرمايلا، ئالدىراش ـ تېنەش كىيىم ـ كېچەكلىرىنى سېلىشتى. بىردەمدىلا رەسمىيانە بېزەكلىرىنى ئېلىۋېتىپ، باشلىرىغا چاچلىرىنى ئاندا ـ مۇندىلا تۇرمىلەكلەپ قويدى. ئۇچىلىرىدا يالاڭ كۆرمىلىرىلا قالدى. باۋيۇي ئۇستىگە قىزىل چۇچۇنچە پەشمەت كىيگەن، قارا بۆرتمە گۈللۈك يېشىل دارايى شالۋۇر كىيىپ، پۇچقىقىنى بوغمىغان ۋە ئىشتانباغ بىلەن باغلىۋالغانىدى. رەڭگارەڭ ئەتىرگۈل ۋە چوغلۇق بەرگىلىرى بىلەن تولدۇرۇپ يېڭى تىكىلگەن يۇرۇن

---

① قۇتلاش يارىشىقى ـــ زىياپەت داستىخىنىغا ئولتۇرىدىغان چاغدا شاراب تۇتۇپ تەزىم قىلىدۇ، شۇڭا ئۇ چاغدا ئەدەپ يۇزىسىدىن چاپانىنى سالمايدۇ.

شايى ياستۇققا يۆلىنىپ، ھەممىدىن بۇرۇن فاڭگۇەن بىلەن چىنەك ئويۇنىغا چۈشتى. فاڭگۇەن، ئىسسىپ كەتتىم دەپ ۋايساپ تۇراتتى. ئۇ يۇرۇن، قۇلپى، تۆگىرەڭ بولۇپ ئۇچ خىل رەڭلىك تاۋاردىن قۇراشتۇرۇلغان كاتەكچە پەشمەت كىيىپ، كۆكۈچ يېشىل بەلباغ ئورىۋالغان، چاچما گۈللۈك ئاچ قىزىل شالۋار كىيىپ، پۇچقاقلىرىنى بوغمىغان، چېكە چاچلىرىنى ئۇششاق ئۆرۈپ، چوققىسىغا تۇرمىلەپ يوغان بىر ئۆرۈمە قىلىپ كەينىگە تاشلىغان، ئوڭ قۇلىقىغا يوغانلىقى گۈرۈچتەك قاشتاش پۈگەت سانجىپ، سول قۇلىقىغا يوغانلىقى مېغىزدەك قىزىل ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن سىرغا سالغان، يۈزى تولۇن ئايدەك ئاپپاق، كۆزلىرى كۆزنەك سۈيىدەك تىنىق ئىدى. باۋيۇي ئىككىسىنىڭ بۇ تۇرقىدىن باشقىلار كۈلۈشۈپ:

— بۇ ئىككىسى قوشكېزەك ئاكا ـ ئۇكىلارغا ئوخشاپ قاپتۇ، — دېيىشتى.

شىرىنلەر بىر ـ بىرلەپ شاراب قۇيۇپ:

— چىنەك ئويۇنىنى قويۇپ تۇرسىلا، قۇتلاش يارىشىقىنى قىلمىساقمۇ، ھەر ھالدا ھەر بىرىمىزنىڭ قولىدىن بىر ئوتلامدىن ئىچىپ قويسىلا، — دېدى.

ھەممىدىن ئاۋۋال شىرىن قەدەھنى باۋيۇينىڭ ئاغزىغا سۇندى، باۋيۇي بىر ئوتلىدى، قالغانلارنىڭكىنىمۇ قاتارىسىغا بىر ـ بىرلەپ ئوتلاپ چىقتى. ئاندىن ھەممەيلەن چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. چۈنىەن، سىئېرلەر كاڭنىڭ لېۋىگە پاتماي قېلىپ، مەخمەل قاپلانغان يۇمىلاق ئىككى كۇرسىنى كاڭنىڭ يېنىغا قويۇپ ئولتۇرۇشتى. بايىقى مېۋە ـ گېزەك كەلتۇرۇلگەن قىرىق تەخسىنىڭ ھەممىسى دېگىياۋ خۇمدىنىدا ئىشلەنگەن ئاق تەخسىلەر ئىدى، چوڭ تەخسىلەرگە ئىقلىمنىڭ تاغ ـ دېڭىزلىرىدىن چىقىدىغان سۇ ۋە قۇرۇقلۇق مەھسۇلاتلىرىنىڭ قۇرۇق ياكى يېڭى خىللىرى بولۇپ، شاراب ئىچىشكە لايىق كۆڭ ـ گېزەكلەر ئۇسۇلغانىدى.

— بىزمۇ شاراب تېپىشمىقى ئويىنىساق ئوبدان بولاتتى، — دېدى باۋيۇي.

— ئەدەپلىكرەك بولساق، كىشىلەرگە ئاڭلىتىپ ژاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرمىسەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز ساۋاتسىز، ئۇنداق ئەدەبىي تېپىشماقلارنى ئىشلەتمىسەك، — دېدى شىرېن.

— شىشخال تاشلاپ، كىمنىڭ قىزىل چېكىتى كۆپ بولسا، شۇ ئۇتقان بولسۇن ئەمىسە، — دېدى شېيۇ كۈلۈپ.

— قىزىقى يوق، ياخشى ئەمەس، چوپتەك ئېلىپ ئويناپلى، — دېدى باۋيۇي.

— شۇنداق قىلايلى، بالدۇرلا شۇنى ئويىنىغۇم بار ئىدى، — دەپ كۈلدى چىگژېن.

— بۇ ئويۇنغۇ ئوبدان، لېكىن ئادەم ئاز بولسا قىزىقى بولمايدۇ، — دېدى شىرېن.

— مېنىڭچە بولسا، ئاستاغىنا باۋچەي خېنىم، شياڭيۈن خېنىم، دەييۇي خېنىملارنى تەكلىپ قىلىپ، بىردەم ئويۇن - كۈلكە قىلىشىپ، ئىككىنچى جېسەك ژاقتىدا ئۇخلىساقمۇ كەچ قالغان بولمايتتۇق، — دېدى چۇنيەن كۈلۈپ.

— ئۆيمۇئۆي جار سېلىپ يۈرسەك، — دېدى شىرېن، — تۇن كۆزەتچىلىرىگە يولۇقۇپ قېلىپ ...

— نېمە قورقۇش ! — دەپ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى باۋيۇي، — ئۇچىنچى خان قىزمۇ شاراب ئىچەلەيدۇ، ئۇنىمۇ تەكلىپ قىلىپ قويغىنىمىز ئوبدان، ئاندىن باۋچىن قىزمۇ بار.

— باۋچىن خېنىمنى قىچقارمايلا قويايلى، ئۇ چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ ئۆيىدە، ئۇنى چاقىرساق غەلۋىمىز ئېشىپ كېتەرمىكىن، — دېدى باشقىلار.

— نېمىدىن قورقاتتۇق ! — چاپسانراق بېرىپ تەكلىپ قىلىڭلار، — دېدى باۋيۇي.

چۇنيەن، سىئېر هايت - هۇيت دېگۈچە ئىشكتىن چىقىپ، چۆرە قىزلارنى كەينىگە سېلىپ، ئىككىسى ئىككى تەرەپكە

چاپتى.

ــ ئۇ ئىككىسى بارغانغا ئۇلار كەلمەي قويارمىكىن، بىز بارساق، ھەرنېمە قىلىپ بولسىمۇ ئۇلارنى ئەكېلىمىز، ــ دېدى چىگۈېن، شېيۆ، شىرېن ئۇچى.

شۇنىڭ بىلەن شىرېن، چىگۈېن ئىككىسى خىزمەتكار مومايغا پانۇس كۆتۈرتكۈزۈپ چىقىپ كەتتى. دېگەندەك، باۋچەي: «كەچ بولۇپ كەتتى» دېدى، دەييۇي: «مەجەزىم يوق» دېدى. شىرېن بىلەن چىگۈېن «قانداقلا بولسۇن، ئازراق يۈزىمىزنى قىلىپ، بېرىپ بىردەم ئولتۇرۇشۇپ بەرسىلە» دەپ يالۇۋۇپ يۈرۈپ ئۇلارنى ئاران ئەكېلىشتى. بۇلارنىڭ كەلگىنىگە ھەممەيلەن خۇشال بولۇشتى. لى ۋېن ئۆزىنىڭ تەكلىپ قىلىنمىغانلىقىنى ئاڭلاپ قالسا ياخشى بولماس دېگەن يەرگە كېلىشىپ، سۈيمۇنى چۈنيەن بىلەن بىللە بېرىپ لى ۋېن بىلەن باۋچىن ئىككىسىنى تەكلىپ قىلىشقا ئەۋەتتى. تەكلىپ قىلىنغانلار كەينى ــ كەينىدىن ئارامبەخش ھويلىغا يىغىلىشتى. شىرېن ھەر نېمە قىلىپ يۈرۈپ، شياڭلىڭنىمۇ سۆرەپ ئەكەلدى. كاڭغا يەنە شىرە قوشلاپ ئولتۇرۇشتى.

ــ دەييۇي سىڭلىم، سوغۇققا چىدىمايسىز، بۇيافقا ئۆتۈپ تاختاي تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇڭ، ــ دېدى باۋيۇي.

ئۇنىڭغا يەنە بىر يۆلەنچۇك ياستۇق ئېلىپ قويۇپ بەردى. شىرېنلەر كاڭنىڭ تۇۋىگە ئورۇندۇق قويۇپ ئولتۇرۇشتى. دەييۇي شىرەدىن يىراقراقتا يۆلەنچۇككە تايىنىپ، باۋچەي، لى ۋېن، تەنچۇنلەرگە قاراپ، كۈلۈپ شۇنداق دېدى:

ــ سىلەر ھەر كۈنى خەقلەرنى كېچە ـ كېچىلەپ شاراب ئىچىپ، قىمار ئويناپدۇ، دەيتىڭلار، بۈگۈن ئۆزىمىزمۇ شۇنداق قىلىدىغان بولدۇق. ئەمدى ئۇلار توغرىسىدا ئېغىز ئاچالمايمىز ئەمدى!

ــ بۇنىڭ نېمە كارايىتى بولاتتى؟ ــ دېدى لى ۋېن كۈلۈپ، ــ يىل بويى بىز پەقەت مەۋلۈت ـ ئايەم كۈنلىرىدىلا شۇنداق قىلىپ

قويمىز، ھەر كىچىسى ئۇنداق قىلىپ ئولتۇرمىغاندىن كېيىن، ھېچقانداق قورقىدىغان يېرىمىز يوق.

شۇ ئارىدا چىكۈېن بامبۇكتا ئويۇلغان چوپداننى ئېلىپ كەلدى، ئۇنىڭغا پىل چىشىدىن قىلىنغان چوپتەكلەر سېلىنغانىدى، چىگۈېن چوپتەكلەرنى رالىۋېتىپ شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويدى. ئاندىن شىشخال ئېلىپ قۇتىغا سېلىپ، ئۇنىمۇ بىر شاراقشىتىۋېتىپ قۇتىنى ئاچقانىدى، ئالتە چېكىت كۆرۈندى. بۇ ساناق بويىچە باۋچەيگە توغرا كەلدى.

ــ ئاۋۋال مەن ئالاي، قولۇمغا قاندىقى چىقارگىنتاڭ! ــ دەپ باۋچەي كۈلگىنىچە چوپدانىنى بىر رالىۋېتىپ، ئاندىن بىر تال چوپتەكنى ئالدى. ھەممەيلەن قارىغۇدەك بولسا، چوپتەككە بىر تال مودەن گۈل سىزىلغان، «گۈل چېھرىلەر تاجى» دەپ يېزىلغان، ئۇنىڭ ئايىغىغا ئۇششاق خەت بىلەن تاڭ زامانىسىدىكى مۇنۇ مىسرا ئويۇلغانىكەن:

گەرچە ئىشقى بولمىسا ھەم قوزغىغاي دىلدا ئەسەر.

ئاندىن، «داستىخاندىكىلەر مۇبارەكلەپ بىر قەدەھ تۇتقاي، مەزكۇر گۈل چېھرىلەرنىڭ تاجى خالىغىنىچە كىشىلەرگە بۇيرۇق قىلغايكى، «شېئىر ـ نەزم ۋە لەتىپە ياكى يېڭى غەزەللەردىن بىرەرنى ئېيتىپ مۇبارەكلىسۇن» دەپ ئىزاھلاپ قويۇپتۇ.

ــ راسا باب كەلدى، سىز ئەسلىدە مودەن گۈلگە جۈپ ئىدىڭىز، ــ دېدى كۆپچىلىك ۋە قەدەھ تۇتۇپ قۇتلىدى. باۋچەي ئىچىپ بولۇپ، كۈلۈمسىرەپ:

ــ فاڭگۈەن بىزگە بىر ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن، ــ دېدى.

ــ ئۇنداق بولسا، ھەممەيلەن ئالدىدىكى شارابلارنى ئىچىۋەتسە، ناخشا چىرايلىق ئاڭلىنىدۇ، ــ دېدى فاڭگۈەن.

شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن قەدەھلىرىنى كۆتۈرۈشتى، فاڭگۈەن ناخشا باشلىدى.

شۇ مۇبارەك بەزمە ـ سورۇن بولدى، ھەي،
خۇش مەنزىرە ...

ـــ قوي، بۇ ناخشىنى ! شۇ تاپتا سېنىڭ قۇتلاپ ئولتۇرۇشۇڭنىڭ زادىلا كېرىكى يوق. ناخشىلىرىڭنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى ئېيتىپ بەر، ـــ دېدى كۆپچىلىك.

ئاخىر، فاڭگۇەن «گۈل تاماشا پەيتى» دېگەن غەزەلنى لەرزان ئېيتىپ بەردى:

گۈل ـ بېزەك قىلىپ ساپاققا سۈمۈرغ موي ـ پەرىنى،
ئەرشىگە چىقىپ سۈپۈرگەي توزۇغان گۈل بەرگىنى.
.....

باۋيۇي قولىدا چوپتەكنى تۇتقىنىچە، ھەدەپ «گەرچە ئىشقى بولمىسا ھەم قوزغىغاي دىلدا ئەسەر» دېگەن مىسرانى ئوڭ ـ تەتۇر ئوقۇپ ئولتۇراتتى، فاڭگۇەننىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىشى بىلەنلا، زۇۋان سۈرمەي، فاڭگۇەنگە قاراپلا قالدى. شياڭيۈن ئۇنىڭ قولىدىن چوپتەكنى تارتىۋېلىپ باۋچەيگە تاشلاپ بەردى. باۋچەي شىشخالنى يەنە بىر تاشلىۋىدى، ئون ئالتە چېكىتكە توختاپ، سانىق تەنچۇنگە توغرا كەلدى.

ـــ نېمە چىقاركىنتاڭ ! ـــ دېدى كۇلگىنىچە تەنچۇن. ئاندىن قولىنى سوزۇپ چوپتەكتىن بىر تالنى ئېلىپ، قاراپ بېقىپ يەنە شىرەگە چۆرۈۋەتتى ۋە قىزىرىپ كېتىپ:

ـــ مۇنداق ئويۇننى ئويىنىماسلىق كېرەك ئىدى ! بۇ ئەسلىدە تالادىكى ئېرەكتىلەرنىڭ ئويۇنى، بۇنىڭدا بولمىغۇر گەپلەر تولا ئىكەن، ـــ دېدى.

باشقىلار بۇ گەپنى چۈشەنمەي، شىرىنلەر بايىقى چوپتەكنى ئوپۇل ـ توپۇل ئېلىپ كۆپچىلىككە كۆرسەتتى. ئۇنىڭغا بىر تال

ئۆرۈك چېچىكى سىزىلىپ، قىزىل خەت بىلەن «قاش بۇلاق ھور مېۋىسى» ۋە:

كۈن يېنى بۇلۇتقا يانداپ ئۆرۈك تىكىلگەن

دېگەن مىسرا يېزىلغان ھەمدە «بۇ چوپىتەكنى ئالغۇچى ئېسىل كۈيۈگە ئېرىشىدۇ، كۆپچىلىك مۇبارەكلەپ بىر قەدەھ تۇتقاي، ئاندىن يەنە بىر قەدەھنى بىللە ئىچىشكەي» دەپ ئىزاھلانغانكەن.

ــ نېمىكىن دەپتىكەنمىز ! ــ دېدى باشقىلار كۈلۈشۈپ، ــ بۇ ئەسلىدە قىز ھۇجرىسىدا قىلىنىدىغان چاقچاق. چوپىتەكلەرنىڭ ئىككى ـ ئۈچ تېلىدىلا مۇشۇنداق گەپلەر بار، قالغانلىرىدا ھېچقانداق تېتىقسىز گەپلەر يوق. بۇنىڭ نېمە زىيىنى بار؟ بىزنىڭ ئائىلىدىن خانىش چىقتى، سىزمۇ خانىش بولىدىغان ئوخشىمامسىز؟ مۇبارەك بولسۇن ! مۇبارەك بولسۇن !

شۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن تەنچۈنگە قەدەھ تۇتتى. ئۇنى ئىچىشكە تەنچۇن نەدە كۆنسۇن؟ شىياڭيۇن، شىياڭلىڭ، لى ۋەن بولۇپ ئۈچ ـ تۆتى زورلاپ يۇرۇپ، بىر قەدەھنى ئۇنىڭ ئاغزىغا قۇيۇپ، ئاندىن بولدى قىلدى.

ــ بۇنى چۆرۈۋېتىپ باشقىسىنى ئويناىلى، ــ دېدى تەنچۇن.

باشقىلار ئۇنىڭغا ھەرگىز ئۇناشمىدى. شىياڭيۇن تەنچۇننىڭ قولىدىن تۇتۇپ شىشىخالنى تاشلاتقۇزۇۋىدى، ئون توققۇز چېكىت چىقتى، بۇ ساناق بويىچە لى ۋەن چوپىتەك ئېلىشقا توغرا كەلدى. لى ۋەن چوپداننى رالىۋېتىپ، چوپىتەكتىن بىر تالنى ئالدى ـ دە، قاراپ بېقىپ كۈلۈپ كەتتى:

ــ قالتىس ئىكەن بۇ ! قاراڭلار بۇنىڭغا، ئەجەب قىزىق ئىكەن.

باشقىلار چوپىتەككە قارىدى، ئۇنىڭغا قېرىغان بىر تال مېيخۇا گۈل سىزىلىپ، «تاڭ قىروۋدا ئاق قامەت» دەپ، ئۇ يېنىغا كونا

شېئىرلاردىن بىر مىسرا يېزىلغانىكەن:

قاشا ئارا چەللىسىدىن دىلى خوي مەمنۇن ئىكەن

ئاندىن، «ئۆزى بىر قەدەھ ئىچكەي، يېنىدىكى كىشى شىشخالنى تاشلىغاي» دەپ ئىزاھلىنىپتۇ.

ــ راستلا قىزىق ئويۇن ئىكەن. سىلەر شىشخالنى تاشلاڭ، ئۆزۈمگە تېگىشلىك قەدەھنى ئىچەي، سىلەرنىڭ ئالتوپىلاڭ قىلىشىڭلار بىلەنمۇ كارىم يوق، ــ دېدى كۇلۇپ لى ۋەن ۋە شارابنى ئىچىپ، شىشخالنى دەييۇيگە بەردى، دەييۇي تاشلىغاندى، ئون سەككىز چېكىتكە توختاپ، شياڭيۇنگە توغرا كەلدى.

شياڭيۇن كۇلگىنىچە يەڭلىرىنى شىمايلاپ، چوپتەكتىن بىر تالنى ئالدى. كۆپچىلىك قارىغۇدەك بولسا، ئۇنىڭغا بىر تال يەسمەن سىزىلىپ، «شېرىن خىيال لەززىتى» دەپ، نېرىقى يېنىغا مۇنداق مىسرا يېزىلغانىكەن:

نىسپىي تۇن بولغاچقا گۇللەر ئۇيقۇغا كەتكەنمىكىن

ــ «نىسپىي تۇن» دېگەن سۆزنى «تاش سوغۇق» دەپ ئۆزگەرتكەن بولسا ياخشى بولاتتىكەن، ــ دېدى كۇلۇپ دەييۇي.

باشقىلار شياڭيۇننىڭ كۇندۇزى مەست بولۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقىغا دائىتقانلىقىنى بىلىپ كۇلۇشۇپ كەتتى. شياڭيۇنمۇ كۇلۇپ كېتىپ، ئۆزى يۇرەر قېيىقنى دەييۇيگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

ــ تولا گەپ قىلماي، ئاۋۇ قېيىققا ئولتۇرۇپ ئۆيىڭىزگە كېتىڭ ! ــ دېدى.

باشقىلار كۇلۇشتى. بايىقى چوپتەكنىڭ بىر يېنىغا «مەزكۇر شېرىن خىيال لەززىتى دەپ قەيت قىلىنغان چوپتەكنى ئالغۇچى

ئۆزى ئىچمىگەي، ئوڭ ۋە سول يانلىرىدىكىلەرگە بىر قەدەھتىن ئىچۈرگەي» دەپ ئىزاھلانغانىكەن.

ــ ئامىتابا ! ئەجەبمۇ ئوبدان چوپتەك ئىكەن بۇ ! ــ دېدى كۈلۈپ شياڭيۈن چاۋاك چېلىپ.

ــ ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا دەيدۇي، سول يېنىدا باۋيۇي ئولتۇراتتى. ئۇ ئىككىسىگە ئىككى قەدەھ قۇيۇپ، ئۇلارنى ئىچىشكە قىستىدى، باۋيۇي يېرىم قەدەھ ئىچىپ باشقىلارغا تۇيدۇرماي فاڭگۇەنگە بەردى، فاڭگۇەن ئېلىپلا گېلىغا ئۆڭتۇردى. دەيىۇي باشقىلار بىلەن سۆزلەشكەن بولۇپ، شارابنى تۈكۈرۈكدانغا تۆكۈۋەتتى.

شياڭيۈن شىشخالنى ئېلىپ تاشلىۋىدى، توققۇز چېكىتكە توختىدى، ساناق بويىچە شېيۆگە توغرا كەلدى. شېيۆ چوپتەكتىن بىرنى ئالدى، ئۇنىڭغا بىر تال نەسرىن گۈل سىزلىپ، «گۈل باھار ۋايىگە يەتتى» دەپ، يېنىغا كونا شېئىردىن بىر مىسرا يېزىلغانىكەن:

ئېچىلىش پەيتىدە نەسرىن بارچە گۈل بولغاي خازان

ئاندىن، «داستىخاندىكىلەر ئۈچ قەدەھتىن ئىچىپ، باھارنى ئۇزاتقاي» دەپ ئىزاھلىنىپتۇ.

ــ بۇ قانداق گەپ بولدى؟ ــ دەپ سوردى شېيۆ.

باۋيۇي قاپىقىنى تۈرۈپ، چوپتەكنى ئېلىپ يوشۇرۇۋالدى ۋە:

ــ قېنى بىز ئىچىۋېرەيلى، ــ دېدى.

ھەممەيلەن ئۈچ ئوتلامدىن ئىچىپ، ئۈچ قەدەھتىن ئىچكەنگە ھېساب قىلدى. شېيۆ شىشخالنى تاشلىدى، ئون چېكىتكە توختىدى. بۇ شياڭلىڭغا توغرا كەلدى. شياڭلىڭنىڭ قولىغا قوشماق ساپاقلىق گۈل دېگەن چوپتەك چىقتى، ئۇنىڭغا «باھارغا چىرماش سائادەت» دەپ، ئۇ يېنىغا كونا شېئىردىن بىر مىسرا يېزىلغان:

قوشماق بولۇپ شاخ ئۇچىدا چېچەك ئېچىلدى

ئاندىن، «بۇ چوپتەكنى ئالغۇچى ئۇچ قەدەھ بىلەن قۇتلانغاي، ھەممەيلەن بىر قەدەھتىن ئىچىشكەي» دەپ ئىزاھلانغان. شىاڭلىڭ شىشىخالنى تاشلىدى، ئالتە چېكىتكە توختاپ، دەييۇيگە توغرا كەلدى. دەييۇي: «قولۇمغا ئوبدانراقى چىقسا ياخشى بولاتتى» دېگەن خىيال بىلەن قولىنى سوزۇپ بىر تالنى ئالدى، چوپتەككە بىر تال نېلۇپەر سىزىلىپ، «سەلكىن شەبنەم غەمنى سۈردى» دەپ، ئۇ يېنىغا كونا شېئىردىن بىر مىسرا يېزىلغان:

چەكمە ھەسرەت شەرق شامىلى كەلدى دەپ سەن قايغۇرۇپ

ئاندىن، «ئۆزى بىر قەدەھ ئىچكەي، مودەن بىر قەدەھنى بىللە ئىچىشكەي» دەپ ئىزاھلانغان.

ــ قالتىس جايىدا كەلدى ! ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم نېلۇپەرگە جۈپ بولالمايتتى ! ــ دېيىشتى كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ.

دەييۇي ئۆزىمۇ كۈلۈۋېتىپ شارابنى ئىچتى، ئاندىن ششىخالنى تاشلىدى، يىگىرمە چېكىتكە توختاپ، شىرىنگە توغرا كەلدى. شىرىننىڭ قولىغا شاپتۇل چېچىكى دېگەن چوپتەك چىقتى. ئۇنىڭغا «ۋۇلىڭنىڭ ئۆزگىچە مەنزىرىسى» دەپ، ئۇ يېنىغا كونا بىر شېئىر يېزىلغان:

قىزىرىپ شاپتۇل چېچەك ئاچسا يەنە كەلگەي باھار.

ئاندىن، «ئۆرۈك چېچىكى ئۇلپەت بولۇپ بىر قەدەھ ئىچكەي، ئولتۇرغانلاردىن تەڭتۇشلار بىر قەدەھ ئىچكەي، فامىلىداشلار بىر قەدەھ ئىچكەي» دەپ ئىزاھلانغان.

ــ بۇ تېخىمۇ قىزىتىدىغان بولدى، ــ دەپ كۈلۈشتى

كۆپچىلىك.

ـــ ھېسابلاپ كۆرۈشۈڭدى: شياڭلىڭ، چىڭژېن، باۋچەي ئۇچى شىرېن بىلەن تەڭتۇش ئىكەن، دەييۇي ئۇنىڭ بىلەن مۇچەلداش بولۇپ چىقتى، فامىلىداشلار يوق ئىكەن.

ـــ مېنىڭمۇ فامىلەم خۇا، ئۇنىڭغا مەنمۇ ئۇلپەت بولۇپ بىر قەدەھ ئىچەي، ـــ دېدى شۇئان فاڭگۈەن.

شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن شاراب قۇيۇشتى.

ـــ ھوي، پېشانىسىگە ئېسىل كۆيۈ پۈتۈلگەن قىز ! سىز دېگەن ئۆرۈك چېچىكى، چاپسانراق ئىچىۋېتىڭ، ئاندىن بىزمۇ ئىچىمىز، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ تەنچۇنگە.

ـــ بۇ قانداق گەپ بولدى؟ چوڭ يەڭگە، بۇنى بىر كاچات سېلىڭ ! ـــ دېدى تەنچۇنمۇ كۈلۈپ.

ـــ ئۇ ئېسىل كۆيۈگە ئېرىشەلمىگەننىڭ ئۇستىگە تاياق يېسە، مەنمۇ چىداپ تۇرالمايمەن، ـــ دېدى كۈلۈپ لى ژەن.

باشقىلارمۇ كۈلۈشتى. شىرېن شىشىخالنى تاشلاي دەپ تۇرۇشىغا، ئىشىك قېقىلدى، خىزمەتكار موماي دەرھال چىقىپ سۇرۇشتۇرگەندى، شۆ ھامما دەييۇينى ئەكېلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن كىشى ئىكەن.

ـــ قانچىنچى جېسىمك ۋاقتى بولدى؟ ـــ دەپ سورىدى كۆپچىلىك.

ـــ ئىككىنچى جېسىمك ۋاقتىدىن ئۆتتى، سائەت ئون بىرگە جاڭ ئۇردى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى بىر كىم.

باۋيۇي بۇنىڭغا ئىشەنمەي، سائەتنى ئالدۇرۇپ قاراپ باقتى. نىسپىي شەپ ۋاقتىدىن بىر چارەك ئون مىنۇت ئۆتۈپتۇ.

ـــ مېنىڭ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، بېرىپ دورا ئىچىمەن تېخى، ـــ دېدى دەييۇي ئورنىدىن تۇرۇپ.

ـــ ھەممىمىز تارقىساق بولىدۇ ئەمدى، ـــ دېيىشتى باشقىلار.

شىرېن، باۋيۇيلەر ئۇلارنى تۇتۇپ قېلىشماقچى بولدى.

ـــ تۇن يېرىمىدىن ئېشىپ كەتسە قاملاشمايدۇ. ھېلىمۇ چېكىدىن ئېشىپ كەتتى، ـــ دېدى لى ۋەن بىلەن تەنچۇن.

ـــ ئۇنداق بولسا، ھەربىرلىرى بىر قەدەھتىن ئىچىپ مېڭىشسىلا، ـــ دېدى شىرېن.

چىگۈنلەر قەدەھلەرنى توشتۇرۇپ شاراب قۇيدى. ھەممەيلەن بىر قەدەھتىن ئىچتى. پانۇس يېقىشقا كىشىلەرنى بۇيرۇشتى. شىرىنلەر ئۇلارنى ئەترەپشان شىپىگىنچە ئۇزىتىپ، ئۆستەڭدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ قايتىپ كەلدى. دەرۋازىنى تاقاپ، قايتىدىن شاراب ئويۇنىغا چۈشتى. شىرىنلەر يوغان بىرقانچە جامغا شاراب قۇيۇپ، پەتنۇسقا ھەرخىل كۆك ـ گېزەكلەرنى سېلىپ، پەگاھتىكى ئىنىگە مومايلارغا بەردى. بۇلارمۇ بىرئاز مەست بولۇپ، چىنەك ئويۇنى قىلىشتى، ناخشا ـ غەزەل ئېيتىشتى. تۆتىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندا، ئىنىگە مومايلار ئاشكارا ھەم يوشۇرۇنچە شاراب ئىچىۋېرىپ، شاراب كوزىسىنى تاكىراڭشتىۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن شىرىنلەر داستىخاننى يىغىشتۇرۇپ، ئېغىزلىرىنى چايقاپ ئۇخلىماقچى بولۇشتى.

فاڭگۇەننىڭ مەڭزىلىرى ئەڭلىكتەك قىزىرىپ كەتتى، قاش ـ كۆزلىرىنى سۈزۈپ، تېخىمۇ زىبالىشىپ، ئۆزىنى ئىلىكدالماي شىرىننىڭ قۇچىقىغا ئاتتى:

ـــ ئاچا، يۈرىكىم سېلىپ كېتىۋاتىدۇ.

ـــ كىم سېنى بولۇشچە ئىچسۇن دەپتۇ ! ـــ دېدى شىرىن كۈلۈپ.

چۈنيەن، سىئېرلارمۇ ئۆزلىرىنى ئىلىكدالماي ئۇخلاشقا ياتتى، چىگۈنلەر ھەدەپ ئۇلارنى قىچقىرغىلى تۇردى.

ـــ بولدى، قىچقىرما، ئۆمە ـ دۆمە ئارام ئېلىۋالساقلا بولىۋېرىدۇ، ـــ دېدى باۋيۈي ۋە ئۆزى قىزىل چوغلۇق گۈللۈك ياستۇقنى قويۇپ قىگىغايدى ـ دە، ئۇيقۇغا كەتتى. فاڭگۇەن بەك مەست بولۇپ كەتكەنلىكىدىن، ئۇنى قۇسۇۋەتمىسۇن دەپ، شىرىن ئاستا يۆلەپ باۋيۈينىڭ يېنىغا ياتقۇزۇپ قويدى، ئۆزى ئۇدۇلدىكى

كاتقا چىقىپ يىقىلدى. ھەممەيلەن نېمە بولغىنىنى بىلىشمەي تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى تاڭ سۈزۈلگەندە شىرىن كۆزىنى ئاچتى. كۈن ئاللىقاچان يورۇپ ئەينەكتەك يالتىراپ تۇراتتى.

— ۋاق قاپتۇق ! — دېدى شىرىن ۋە ئۇدۇلدىكى كارىۋاتقا كۆز يۈگۈرتكەنىدى، فاڭگۇەن بېشىنى كاڭنىڭ لېۋىگە قويۇپ ياتقىنىچە ئويغانماي ياتاتتى. شىرىن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى قىچقىردى. باۋيۇي ئويغىنىپ، بۇ يانغا ئۆرۈلۈپ:

— ۋاق قاپتۇق ! — دېدى كۈلۈمسىرەپ ۋە فاڭگۇەننى تۇرتتى.

فاڭگۇەن قوپۇپ، ھاڭقايغىنىچە كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى.

— ئىزا تارتمايدىغان ! — دەپ كۈلدى شىرىن، — مەست بولۇپ قالساڭمۇ، قاراپ باقمايلا ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۆزۈڭنى تاشلاپ ياتامسەن؟

فاڭگۇەن ئەتراپقا قاراپ بېقىپ، باۋيۇي بىلەن بىر كارىۋاتتا ياتقانلىقىنى ئاندىن بىلدى ـ دە، ئىزا تارتىپ كېتىپ يەرگە قارىۋالدى. ئۇ:

— مەن نېمىشقا ... — دېدى ـ يۇ، گەپنىڭ ئايىغىنى چىقىرالمىدى.

— مەنمۇ ئۇقالماي قاپتىمەن. ئۇقىقان بولسام يۈزىگە قارا سۈركەپ قويىاتتىم ! — دېدى كۈلۈپ باۋيۇي.

شۇ ئەسنادا چۆرە قىز كىرىپ، يۇيۇنۇش ـ تارىنىش ئىشلىرىغا قاراشتى.

— تۈنۈگۈن پاراكەندە قىلىپ قويدۇم، بۈگۈن ئاخشام مەن داستىخان ياندۇرىمەن، — دېدى باۋيۇي.

— بولدى، ئەمدى ! بۈگۈن غەلۋە قىلمايلى، يەنە غەلۋە قىلىدىغان بولساق خەق گەپ قىلىدۇ، — دېدى شىرىن كۈلۈپ.

— نېمىدىن قورققۇلۇق ! ناھايىتى شۇ، ئىككى قېتىملا بولدىغۇ، بىزمۇ شاراب ئىچەلەيدىغانلاردىن ئىكەنمىز، بىر كۈزا

شارابنى ئىچىپ تۇگىتىۋېتىپتۇق. ھەي، راسا مەززە قىلىۋاتقاندا شاراب تۇگەپ قالدى ـ دە.

ـــ ئاشۇنچىلىك بولسا قىزىقى بولىدۇ، قانغۇچە ئىچكەن بىلەن ئۇنىڭ مەززىسى بولمايدۇ. تۇنۇگۈن ھەممەيلەننىڭ كەيپى چاغ بولدى، چىكۈېن ھەتتا ئىزا تارتىشنىمۇ ئۇنتۇپ، تېخى بىر ناخشا ئېيتتى ! ـــ دېدى شىرېن كۈلۈپ.

ـــ ئاچا، ئۆزىڭىزچۇ، ھەتتا سىزمۇ ئېيتتىڭىز ! داستىخاندا ئولتۇرغانلاردىن ناخشا ئېيتمىغان كىم بار دەيسىز؟ ـــ دېدى كۈلۈپ سىئېر.

ھەممەيلەن بۇ گەپ بىلەن قىزىرىپ، قوللىرى بىلەن يۈزلىرىنى توسقىنىچە توختىماي كۈلۈشۈپ تۇراتتى، بىردىنلا پىكئېر قاقاھلاپ كۈلۈپ كىرىپ كەلدى:

ـــ تۇنۇگۈنكى زىياپەتكە قاتناشقانلارنى تەكلىپ قىلغىلى ئۆزۈم كەلدىم. بۈگۈن مەن ساھىبخانا بولىمەن، بىرەرسى كەلمەي قالسا بولمايدۇ.

ھەممەيلەن ئۇنى ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى.

ـــ ھەتتىگىنەي، ئاخشام بۇ بولماي قالدى ـ دە، ـــ دېدى چىكۈېن.

ـــ كېچىچە نېمە ئىش قىلدىڭلار؟ ـــ دەپ سورىدى پىكئېر.

ـــ ساڭا ئېيتقىلى بولمايدۇ ! ـــ دېدى كۈلۈپ شىرېن، ـــ تۇنۇگۈن ئاخشام قالتىس قىزىتىۋەتتۇق، ئۆتكەن چاغلاردا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىملار باش بولۇپ قىلغان ئويۇن ـ تاماشىلىرىمىزمۇ تۇنۇگۈن ئاخشامقىغا يەتمەيدۇ. بىر كۈزا شارابنى پاكپاكىز ئۆڭتۇرۇپ بولدۇق. ھەممەيلەن ئىچىپ، ئىزانىمۇ قايرىپ قويۇپ ناخشا ئېيتىشتى، تۆتىنچى جېسىمك ۋاقتىدىن ئۆتكەندە، ئۇيان ـ بۇيان سۇنايلىنىپ ياتقىنىمىزچە ئۇخلاپ قاپتۇق.

ـــ مانا كۆرۈڭ ! شارابنى مەندىن ئېلىپ، مېنى قىچقىرمىغانىنىڭ ئۈستىگە، تېخى ماڭا دەپ بېرىپ قورسىقىمنى

كۆپتۇرگىنىنى بۇلارنىڭ ! ــ دېدى پىڭئېر كۈلۈپ.

ــ بۇگۈن ئۇ داستىخان ياندۇرىمەن دەيدۇ، سىزنى ئەلۋەتتە چىللايدۇ، كۈتۈپ تۇرۇڭ، ــ دېدى چىڭۇېن.

ــ «ئۇ» دېگىنىڭ كىم؟ كىم ئىكەن «ئۇ» دېگىنىڭ؟ ــ دەپ سورىدى پىڭئېر.

چىڭۇېن ھۇپپىدە قىزىرىپ كېتىپ، ئۇنى ئۇرماقچى بولۇپ كۈلدى:

ــ قۇلىقىڭىز ئەجەبمۇ ئىتتىك ئىكەن، ئاڭلاپ قاپسىز !

ــ تۇفې ! ... ــ دەپ تۇكۇردى پىڭئېر كۈلۈپ، ــ داپشاق قىز ! ھازىر ئىشىم بار، سەن بىلەن گەپلەشمەيمەن. بېرىپ ئىشىمنى تۇگىتىپ كەلگەندىن كېيىن سىلەرنى چىللىغىلى ئادەم ئەۋەتمەن. بىرەرسىڭ كەلمەي قالمىغان بولسا ئۆزۈم كېلىپ شۇنىڭ ئىشىكىنى چاقمەن !

ئۇ باۋيۇي ۋە باشقىلارنىڭ بىردەم ئولتۇرۇڭ دېگىنىگە قارىماي چىقىپ كەتتى. باۋيۇي يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ بولۇپ چاي ئىچىۋاتقىنىدا، سىياھدانىڭ تېگىگە باستۇرۇقلۇق تۇرغان بىر پارچە قەغەزگە كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ دە:

ــ بۇ نەرسىنى مۇشۇنداق خالىغىنىڭلارچە باستۇرۇپ قويۇشۇڭلار ياخشى ئەمەس، ــ دېدى.

ــ يەنە نېمە بوپتۇ؟ كىم ناماقۇل ئىش قىپتۇ؟ ــ دەپ سورىدى شىرىن بىلەن چىڭۇېن ئالدىرىشىپ.

ــ سىياھدانىڭ تېگىدىكى نېمە ئۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي كۆرسىتىپ، ــ ھەرقاچان بىرەرسىنىڭ ئۆرنىكى بولغىيدى، ئېلىۋېلىش يادىدىن چىقىپتۇ.

چىڭۇېن دەرھال سىياھدانىنى كۆتۈرۈپ بىر پارچە باغاقنى ئېلىپ باۋيۇيگە ئۇزارتتى. ئۇ قىزغۇچ قەغەزگە «بوسۇغا سىرتىدىكى مياۋيۇي ھۆرمەت بىلەن يىراقتا تۇرۇپ باش قويۇپ، مۇبارەك يېشىڭىزنى قۇتلايدۇ» دەپ يېزىلغان تەبرىكنامە ئىكەن. باۋيۇي ئوقۇپ بولۇپ سەكرەپ كەتتى:

ـــ بۇنى كىم ئالغان؟ ئېيتىپمۇ قويماپتۇ !

شىرىن بىلەن چىكىۋېن بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، قايسى كاتتىلاردىن كەلگەن باغاقكەن دەپ، ئالمان ـ تالمان سۇرۇشتۇردى:

ـــ تۇنۇگۈن بۇ باغاقنى كىم ئالغان؟

سىئېر يۈگۈرۈپ كىرىپ، كۈلۈمسىرەپ:

ـــ تۇنۇگۈن مياۋيۇي ئۆزى كەلمىگەن، بىر ئانىكامدىن ئەۋەتىپتىكەن، مەن شۇ يەرگە قويۇپ قويغان، شاراب ئىچىپ قويۇش بىلەن بۇنى ئۇنتۇپ قاپتىمەنغۇ تاڭ، ـــ دېدى.

ـــ بۇنچە ھەيران قالغۇدەك كىم ئىكەن دەپتۇق، ئەرزىمەس بىر نېمە ئىكەنغۇ، ـــ دېدى باشقىلار.

ـــ چاپسان قەغەز كەلتۈرۈڭلار، ـــ دەپ بۇيرۇدى باۋيۇي.

قەغەز كەلتۈرۈپ، سىياھ ئېزىپ بەردى. باۋيۇي «بوسۇغا سىرتىدىكى ئادەم» دەپ يېزىلغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇنىڭغا قانداق سۆز بىلەن جاۋاب ياندۇرسام لايىقىدا بولار، دەپ قەلەمنى تۇتقىنىچە بىر پىكىرگە كېلەلمەي تۇرۇپ قالدى. ئاندىن: «بېرىپ باۋچەيدىن سورای دېسەم، ئەجەبسىنىپ كېتىپسەن دەپ تەنقىد قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە دەييۇيدىن سورای» دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە، تەبرىكنامىنى يېڭىگە قىستۇرۇپ، دەييۇينى ئىزدەپ ماڭدى. ئەترەپشان شىپىڭدىن ئۆتۈشىگىلا، شيۇيەن تايتاڭلاپ ئۇدۇل كېلىپ قالدى.

ـــ ئاچا، نەگە ماڭدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ـــ مياۋيۇيگە گېپىم بار ئىدى، شۇنىڭكىگە كېتىۋاتىمەن، ـــ دېدى شيۇيەن كۈلۈمسىرەپ.

ـــ ئۇ ئۆزىنى كىشىلەردىن قاچۇراتتى، ۋاقىت ـ سائىتى توغرا كەلمىسە ھېچكىمگە نەزەر ـ گۇزىرىنىمۇ سالمايتتى. ئۇ سىزنى قەدىرلەيدىكەن، بايا. دېمەك، سىز بىزدەك چاكىنا ئادەملەردىن ئەمەس ئىكەنسىز ! ـــ دەپ ھەيران بولدى باۋيۇي.

ـــ ئۇمۇ ھېچقاچان مېنى چىن كۆڭلىدىن قەدىرلەپ

كەتمەيدۇ، ــ دەپ كۈلدى شيۇيەن، ــ لېكىن، مەن بۇرۇن ئۇنىڭ بىلەن ئاراتام قوشنا بولغان، ئۇ پەنشياڭ خانىقاسىدا ئېتىكاپتا ئولتۇراتتى، مېنىڭ ئائىلەم ئەزەلدىن كەمبەغەل بولغاچقا، ئىجارە ئۆيدە ئولتۇراتتۇق، شۇ تۇرغان ئىبادەتخانىدا ئۆي ئىجارىگە ئېلىپ ئون يىل ئولتۇرغانىدۇق. ئىشىم بولمىغان چاغلاردا ئۇنىڭ ئىبادەتخانىسىغا بېرىپ ئۇنىڭغا ھەمراھ بولاتتىم. ئۇ خەت تونۇتۇپ، مېنى خېلىلا ساۋاتلىق قىلىپ قويغان. شۇڭا، مەن ئۇنىڭ نامرات ھەقەمسايىسى، ئۇنى مەن يېرىم - يارتا ئۇستازىم دېسەممۇ بولىدۇ. بىز ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىزنى پاناھ تارتىپ ئۇ يەردىن كېتىپ قالدۇق. زامانىنىڭ مۇڭاپىق كەلمىگەنلىكى ۋە ھوقۇق - كۈچىنىڭ يول قويمىغانلىقى سەۋەبىدىن، ئۇمۇ بۇ يەرگە پاناھ تارتىپ كەپتىكەن. بۈگۈنكى كۈندە تەقدىرنىڭ ھۆكمى بىلەن بىر يەرگە كېلىپ يەنە ئۇچرىشىپ قالدۇق. قەدىناسلىقىمىز ئۆزگەرمەپتۇ، ھازىر ئۇ مېنى ئۆز ۋاقتىدىكىدىنمۇ ئارتۇقراق ياخشى كۆرىدۇ.

باۋيۈيگە بۇ گەپلەر خۇددى بىر دىنلا گۈلدۈرلىگەن گۈلدۇرماما دەك تۇيۇلۇپ، خۇشاللىقىدا كۈلۈپ كەتتى:

ــ ھە، ئاچا، سىزنىڭ يۈرۈش - تۇرۇش، گەپ - سۆزلىرىڭىزنىڭ خۇددى بۇلۇتتا پەرۋاز قىلغان ياۋا تۇرنىلارغا ئوخشاش زاھىتلاردىن ئېشىپ چۈشىدىغانلىقىنىڭ ئاشۇنداق مەنبەسى بار ئىكەن - دە، بايا ! ئۇنىڭغا تەئەللۇق بىر ئىش توغرىسىدا بېشىم قېتىپ، باشقىلاردىن ئەقىل سوراي دەپ كېتىۋاتاتتىم. سىز بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشىممۇ تەقدىرنىڭ ھۆكمى ئىكەن. ئاچا، ماڭا ئەقىل كۆرسەتكەن بولسىڭىز، ــ باۋيۈي شۇنداق دەپ، بايىقى تەبرىكنامىنى شيۇيەنگە كۆرسەتتى.

ــ ئۇنىڭ بۇ خۇيى زادىلا ئۆزگەرمەيدۇ، ــ دېدى كۈلۈمسىرەپ شيۇيەن، ــ ھەمىشە مۇشۇنداق ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلارنى ئويلاپ تاپىدۇ. تەبرىكنامىگە ئۆزىنىڭ لەقمىنى يازغانلىقىنى زادىلا كۆرمەپتىكەنمەن. ئۇ خۇددى تەمسىلىدە ئېيتىلغاندەك:

«راهىب دېسه راهىب ئەمەس، ئاۋام دېسه ئاۋام ئەمەس، ئايال دېسه ئايال ئەمەس، ئەر دېسه ئەر ئەمەس» بىر نېمە، ئۇنى نېمە دەپ ئاتىسا بولارکىنتاڭ !

ــ ئاچا، سىز بىلمەيدىکەنسىز، ئۇ ئەسلىدە ئۇنداق كىشىلەر قاتارىدىکى ئادەم ئەمەس، ئۇ ئاددىي ئادەملەر چۈشەنچىسىدىن تاشقىرىسىدىکى ئادەم. مېنى ئانچە ـ مۇنچە بىلىمى بار دەپ بىلگەچكە، ماڭا تەبرىکنامە ئەۋەتکەن گەپ، شۇڭا مەن قانداق سۆز بىلەن جاۋاب يانداۋۇرسام ياخشى بولار دەپ بىر پىکىرگە كېلەلمەي، دەييۇي سىڭلىمدىن سوراي دەپ كېتىۋاتاتتىم، سىز بىلەن بۇ يەردە ئۇچرىشىپ قالدىم.

شيۇيەن باۋيۇينىڭ بۇ گەپىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بېشىدىن تاپىنىغىچە سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن شۇنداق دېدى:

ــ «ئىسمىنى ئاڭلىغاندىن، ئۆزىنى كۆرگەن مىڭ ئەلا» دېگەن تەمسىل بىكار ئېيتىلماپتىکەن. مياۋيۇينىڭ سىزگە بۇ باغاقنى ئەۋەتکەنلىکىدىن، ئۆتکەن يىلى سىزگە ھېلىقى مېيخۇا گۈللىرىنى بەرگەنلىکىدىن ئەجەبلەنمىسەکمۇ بولغۇدەك. ئۇ ئۇدا ئاشۇنداق قىلىۋاتقاندىن كېيىن، ئەمدى مەنمۇ سىزگە بۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەرمىسەم بولماس. مياۋيۇي ئادەتتە: «قەدىمکى كىشىلەر ئارىسىدا، خەن، چىن، بەش خانلىق، تاڭ، سۇڭ زامانلىرىدىن بۇيان، ھېچقانداق ياخشى شېئىرلار يارىتىلغىنى يوق، ‹بولسىمۇ مىڭ يىللىغان تۆمۈردىن بوسۇغا، ئاخىر كىرەر ھەر كىشى توپا دۆۋىسىگە› دېگەن ئىككى مىسرالا شېئىر بار» دەيتتى. شۇڭا، ئۇ ئۆزىنى «بوسۇغا سىرتىدىکى ئادەم» دەپ ئاتايدۇ. ئاندىن ئۇ يەنە «نەسرىي ئەسەر جەھەتتە جۇاڭزىنىڭ ياخشى» دەپ ماختايتتى. شۇڭا، ئۇنى «غەيرىي تەبىئىي ئىنسان» دېسىمۇ بولىدۇ. ئۇ باغاقتا ئۆزىنى «غەيرىي تەبىئىي ئىنسان» دەپ ئاتىغان بولسا، سىز ئۇنىڭغا «ئاددىي ئىنسان» دەپ جاۋاب يانداۋۇرسىڭىزمۇ بولاتتى. «غەيرىي تەبىئىي ئىنسان» دېگىنى ئۆزىنى غەلىتە ـ يېگانە ئادەم دەپ ئاتىغانلىقى. سىز كەمتەرلىك

بىلەن ئۆزىڭىزنى ئاددىي ئىنسانلاردەك پاراكەندىلىك تۇغدۇرغۇچى ئادەم دەپسىڭىز ئۇنىڭغا بەك ياقاتتى. ھازىر ئۇ ئۆزىنى «بوسۇغا سىرتىدىكى ئادەم» دەپ ئاتىغانلىقى «تۆمۈر بوسۇغا»دىن ئاتلاپ چىققان ئادەم دېگەنلىكى بولىدۇ. شۇڭا، سىزمۇ ئەمدى «بوسۇغا ئىچىدىكى ئادەم» دەپ جاۋاب ياندۇرسىڭىز ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىگە راسا باب كېلىدۇ.

باۋيۇيگە بۇ گەپ سېرىق ياغدەك يېقىپ، «ھەببەللى» دەپ كەتتى.

ـــ ئائىلىمىزگە خاس بۇتخانىنى «تۆمۈر ئاستانىلىق مازار» دېگىنى بىكار ئەمەس ئىكەن ـ دە ! ، ـــ دېدى ئۇ، ـــ بۇ ئاشۇ گەپتىن چىققانىكەن. ئاچا، سىز مەرھەمەت قىلىۋېرىڭ، مەن بېرىپ جاۋابنامە يازاي.

شيۇيەن يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىغا كەتتى. باۋيۇي ھۇجرىسىغا قايتىپ جاۋاب يېزىشقا تۇتۇندى. «بوسۇغا ئىچىدىكى ئادەم باۋيۇي تەرىبىيەلىرى شاراپىتىدە ئېھتىرام بىلەن تەزىم قىلىدۇ» دېگەن سۆزلەرنى يېزىپ، ئۆزى يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىغا ئاپىرىپ ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن تاشلىۋېتىپ قايتىپ كەلدى.

غىزادىن كېيىن، پىكئېر داستىخان ياندۇرماقچى بولدى. قىزىل خۇشبۇيزارنى بەك ئىسسىق دېيىشىپ، سۆگەتلىك ئايۋاندا يېڭى شاراب ۋە ئېسىل تائاملار بىلەن بىرنەچچە سورۇنغا داستىخان تەييارلاندى. يۇشى خېنىم كۆڭۈلدىكىنى قىلىپ، ئۆزى بىلەن پېيغېمڭ ۋە شيېلۇەن دېگەن ئىككى توقالنى تاماشىغا بىللە ئالغاچ كەپتۇ. بۇ ئىككى توقالمۇ چىرايلىق ـ ساددا چوكانلار ئىدى، ئادەتتە بۇيانغا ئانچە كۆپ ئۆتمەيتتى. بۇگۈن بۇيانغا كېلىشى بىلەنلا، شيائىيۈن، شيائىلىڭ، فاڭگۈەن، رۇيگۈەن قاتارلىق قىزلارنى كۆرۈپ، راستلا «ھەركىم ئۆز قاياشى بىلەن، ھەر نەرسە ئۆز تەڭدىشى بىلەن» دېگەندەك، ئۇلار بىلەن ئېچىلىپ ـ

يېيىلىپ كۈلكە ـ پاراڭ قىلىشتى، يۈشى خېنىم بىلەنمۇ كارى بولماي، ئۇنى كۈتۈش ئىشىنى دېدەكلەرگە تاشلاپ بېرىپ، ئۆزلىرى باشقىلار بىلەن ئويۇن ـ تاماشىغا چۈشۈپ كەتتى.

بىكار پاراڭنى قويۇپ، ئۆز ھېكايىمىزگە كېلەيلى. كۆپچىلىك سۆگەتلىك ئايۈاندا شارابنى باھانە قىلىپ ئويۇن ـ كۈلكىگە چۈشۈپ كەتتى. كور ئايال مەددىاھنى دۇمباق چېلىشقا بۇيرۇدى. پىڭئېر چوغلۇق گۈلدىن بىر تال ئۈزۈپ كەلدى، ھەممەيلەن بولۇپ يىگىرمىچە كىشى گۈلنى قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈش يولى بىلەن بىر پەس قىزىقچىلىق قىلىشتى.

ـــ جېن ئائىلىسىدىن ئىككى ئايال نەرسە ـ كېرەك ئېلىپ كەپتۇ، ـــ دەپ بىر كىم مەلۇم قىلدى.

تەنچۇن بىلەن لى ژەن، يۈشى ئۇچى كەلگەن ئاياللار بىلەن كۆرۈشۈش ئۇچۇن مەسلىھەتخانىغا چىقىپ كەتتى. قالغانلار ئايلىنىپ كېلىش ئۇچۇن تارقىلىشتى. پېيفېڭ بىلەن شيېلۇەن ئىككىسى ئىلەڭگۈچ ئويىنغىلى ماڭدى.

ـــ ئىككىڭلار چىقىڭلار، مەن ئىلەڭگىتەي، ـــ دېدى باۋيۈي.

ـــ يوقسۇ، بىزنى دەپ غەلۋە چىقىرىپ بەرمەسىلە، ـــ دېدى ئالاقزەدە بولۇپ پېيفېڭ.

شۇ ئەسنادا شەرقىي قەسىردىن بىر قانچەيلەن ھودۇقۇپ ـ تەمتىرەپ يۈگۈرگىنىچە كىرىپ مەلۇم قىلىشتى:

ـــ ئۇلۇغ بېگىم ئەرشكە راۋان بوپتۇ!

ـــ ھېچقانداق كېسىلى يوق، ساپساق ئىدىغۇ، قانداق بولۇپ قازا تاپقاندۇ! ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك ئالمان ـ تالمان.

ـــ ئۇلۇغ بېگىم كېچە ـ كۈندۈزلەپ ئىستىقامەت قىلغاچقا، تەلىپى ئىجابەت بولۇپ، ئەۋلىيالىق ماقامىغا يەتكەن ئوخشايدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى خىزمەتكار ئايال.

يۈشى خېنىم بۇ خەۋەرنى ئاڭلىشى بىلەن، جيا جېن، جيا رۇڭ ئاتا ـ بالا ئىككىسى ھەم جيالىيەن قاتارلىقلار ئۆيدە بولمىغانلىقى ئۈچۈن، دەرھال ئەسقاتىدىغان بىرەر ئىشەنچلىك

ئېرەكتىنىڭ يوقلۇقىنى ئويلاپ تەمتىرەپ قالدى. دەرھال بېزەكلىرىنى ئېلىۋېتىپ، ئاۋۇال ھېكمەت خانىقاسىغا كىشى ئەۋەتىپ، ئۇ يەردىكى ھەممە دەرۋىشلەرنى جيا جېن بېگىم ئۆيگە قايتىپ سوراق قىلغۇچە سولاپ قويدۇردى. ئاندىن ئۆزى دەرھال مەپىگە چۈشۈپ، لەي شېئ قاتارلىق ياشانغان ئەر ـ ئايال خىزمەتكارلارنى ئېلىپ شەھەردىن چىقتى. زادى قانداق كېسەل بولغانلىقىنى ئېنىقلاپ بېقىش ئۈچۈن تېۋىپ تەكلىپ قىلدۇردى. تېۋىپلار كېلىپ قارىغىنى بىلەنمۇ، ئاللىقاچان ئۆلگەن ئادەم تۇرسا، قانداق قىلىپ تومۇر تۇتالىسۇن؟ ئۇلارمۇ جيا جىڭنىڭ شۇغۇللانغان كەسپى ـــ روھ تەرزى بىھۇدە ئاۋارىچىلىك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قۇتۇپ يۇلتۇزىغا سەجدە قىلىپ، شۇڭا قەدىر كېچىلىرى ئىستىقامەت قىلىشى، ئىكسىر ـ ناياپ يېيىشى پۈتۈنلەي تەلۇبلەرچە ساختا ئىش ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنى ئاۋارە قىلىپ ھەددىدىن ئارتۇق كۈچىنىپ كەتكەنلىكىدىن ئۆز جېنىنى نابۇت قىلغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ جېنى چىقىپ، قورسىقى تۆمۈردەك قېتىپ، يۈز ۋە لەۋلىرى كۆكىرىپ يېرىلىپ كەتكەندى. شۇڭا، تېۋىپلار خىزمەتكار ئاياللارغا:

ـــ داۋجياۋ دىنى بويىچە، ئېكسىر ـ ناياپ يەپ، ئىچ ـ باغرى كۆيۈپ كەتكەنلىكىدىن قازا تېپىپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى.

دەرۋىشلەرمۇ ھودۇققىنىچە مەلۇم قىلىشتى:

ـــ مەخپىي رۇشەتتە بويىچە ئىشلەنگەن سىر سۇرۇخ ـ ناياپ يەپ ئۆزىنى نابۇت قىلىۋالدى، پېقىر دەرۋىشلەرمۇ «ئىستىقامەتلىرى ئۆز ماقامىغا يەتمىگۈچە ئۇنى يېگىلى بولمايدۇ» دەپ نەسىھەت قىلغاندۇق. ئۇلۇغ بېگىم بۇگۈن كېچە شۇڭا قەدىرنى كۈتۈپ ئىستىقامەت قىلغانىدى، تۈيدۇرمايلا يەۋېلىپ ئەرشكە راۋان بوپتۇ. بۇ ئۇ جانابنىڭ ئىخلاس بىلەن ئەۋلىيالىق ماقامىغا ئېرىشىپ، كۈلپەت دېڭىزىدىن قۇتۇلۇپ، جېنى تەن پوستىدىن خالاس تاپقانلىقى.

يۇشى خېنىم بۇ گەپلەرگىمۇ قۇلاق سالماي، ئۇلارنى جيا جېن

كېلىپ ئۆزى قويۇپ بەرگۈچە سولاپ قويۇشقا بۇيرۇدى ۋە جيا جېنىغا خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئاتلىق چاپارمەن ماڭدۇردى. خانىقانىڭ ئىچى تار ئىدى، شۇڭا جەسەتنى ئۇ يەردە ساقلاشقا ۋە شەھەرگە ئەكىرىشكىمۇ بولمايدىغانلىقىنى پەملەپ، دەرھال كېپەنلىككە ئالدۇرۇپ، يۈمشاق تەختىراۋان بىلەن تۆمۈر ئاستانىلىق مازارغا ئېلىپ بارغۇزدى. يۇشى خېنىم بارماقلىرى بىلەن ھېسابلاپ باقتى، جيا جېن تېز دېگەندە يەنە يېرىم ئايدا ئۇلگۇرۇپ كېلەلەيدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر تومۇز كۈنلىرى بولغاچقا، جەسەتنى ئۇزاقراق ساقلاپ تۇرۇشقا بولمايتتى. شۇڭلاشقا، ئۆزى ئىگىدارلىق قىلىپ، يەرلىكىگە قويۇش ئۈچۈن كۈن تاللاشنى مۇنەججىمگە بۇيرۇدى. جەسەت ساندۇقىنى ئۇلۇش يىلىلا ياسىتىپ مۇشۇ ئىبادەتخانىغا ئامانەت قىلىپ قويغاچقا، ئۇ تەييار ئىدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن قارىلىق تۈتۈپ ھازا ئېچىپ، تىلاۋەت ئۇچۈن سورۇن تەييارلاندى. نېرىقى يىلدىكى رۇڭگو قەسىرىدىن فېڭجيې تېخىچە تالا ـ تۈزگە چىقالمايدىغانلىقى، لى ۋەن ھەمشىرىلەردىن خەۋەر ئېلىشقا توغرا كەلگەنلىكى، باۋيۈي تېخى ئىش كۆرمىگەنلىكى ئۈچۈن، تالا ـ تۈزنىڭ ئىشلىرى ۋاقتىنچە ئائىلىدىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك غوجىدارلارغا تاپشۇرۇلدى. جيا بيەن، جيا گۇاڭ، جيا خېڭ، جيا يىن، جيا چاڭ، جيا لىڭلارغىمۇ تېگىشلىك ئىشلار تاپىلاندى. يۇشى خېنىم ئۆيگە قايتالمىغاچقا، ئۆگەي ئانىسىنى رۇڭگو قەسىرىگە ئالدۇرۇپ ئۆيگە قاراشقا قويدى. بۇ ئۆگەي ئانىسىمۇ تېخى ياتلىق قىلىنمىغان ئىككى قىزىنى ئۆزى بىلەن ئالغاچ كېلىپ، بىللە تۇرغاندىلا كۆڭلى تىناتتى.

جيا جېن بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەرھال رۇخسەت سورىدى، چۈنكى جيا رۇڭ بىلەن ئىككىسى ئوردىدا خىزمەتتى بار خادىملاردىن ئىدى. مەرىپەت دىۋانى ھازىر كاتتىلارغا بېغىشلانغان چوڭ تەزىيە مەزگىلى بولغىنى ئۈچۈن، ئۆز ئالدىغا جاۋاب بېرىشكە پېتىنالمای خانغا ئىلتىماس قىلدى. خاقان ئىگىمىز

ئەسلىدە ئىنسانىيەتچىلىك ۋە ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادارلىق بىلەن ئۆتۈۋاتقان زات بولغاچقا، خىزمەت كۆرسەتكەن ئەربابلارنىڭ ئەۋلادلىرىنى بەك قەدىرلەيتتى، دۇاننىڭ ئىلتىماسنامىسىنى كۆرۈشى بىلەنلا، ئىلتىپات قىلىپ، جيا جىڭنىڭ قانداق ۋەزىپىدە ئىكەنلىكىنى سورىدى. مەرپەت دۇاندىن: «جيا جىڭنىڭ تەركىبى جىنشىلاردىن، بوۋىسىنىڭ ۋەزىپىسى ئۇنىڭ ئوغلى جيا جىنغا ئاتا قىلىنغان. جيا جىڭ ياشقا چوڭ ۋە كېسەلچان بولغاچقا، پايتەخت سىرتىدىكى ھېكمەت خانىقاسىدا ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ھازىر كېسەل تۈپەيلىدىن مەزكۇر خانىقادا قازا تېپىپتۇ. ئۇنىڭ ئوغلى جيا جېن ۋە نەۋرىسى جيا رۇڭ دۆلەت مۇسىبىتى مۇناسىۋىتى بىلەن خان ئالىيلىرىغا ئەگىشىپ بۇ يەردە تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا، قايتىپ بېرىپ دەپنە ئىشلىرىنى ئادا قىلىشقا رۇخسەت سورايدۇ» دەپ جيا جېنغا ۋاكالىتەن ئىلتىجا قىلىندى. خاقان ئىگىمىز بۇنى ئاڭلىغان ھامان، ئادەتتىن تاشقىرى شەپقەت ياغدۇرۇپ: «جيا جىڭ گەرچە دۆلەت ئۈچۈن خىزمەت كۆرسەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بوۋىسىنىڭ سادىقلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا بەشىنچى جىركىلىك مەنسەپ ئىنئام قىلىنسۇن. ئۇنىڭ ئوغلى ھەم نەۋرىسى مېيىتىنى ئېلىپ شىمالىي تۆۋەنكى قوۋۇقتىن پايتەختكە كىرىپ، بەخشەندە قىلىنغان جايىدا جەسەتنى كېپەنلەپ، پەرزەنتلىرى ماتەم تۇتسۇن. ماتەم رەسمىيەتلىرى ئادا بولغاندىن كېيىن، مېيىتنى ئۆزى تۇغۇلغان يۇرتىغا ئېلىپ بېرىپ قويسۇن. بۇنىڭدىن تاشقىرى، مەئىشەت مەھكىمىسى ئالىي يوسۇن بويىچە نەزىر ـ چىراغلىق ئىنئام قىلسۇن، سۇلالىمىزدىكى ۋاڭ ـ گۇڭلاردىن تۆۋەنلەرنىڭ ھەممىسى ماتەم بىلدۇرسۇن. يارلىق شۇنىڭ بىلەن تامام» دەپ ئىلتىپات كۆرسەتتى، خانىنىڭ بۇ يارلىقى چۈشۈشى بىلەن، بۇ شەپقەتكە جيا خانىدانىدىكى كىشىلەرلا رەھمەت بايان قىلىپ قالماستىن، خانلىقنىڭ بارلىق ۋەزىر ـ ئەربابلىرىمۇ ھەددى ـ ھېسابسىز

باركاللا ئوقۇدى.

جيا جهن بىلەن جيا رۇك ئاتا ـ بالا ئىككىسى ئاتلىق كېچىلەپ يولغا چىقتى. يېرىم يولغا كەلگەندە، جيا بيەن بىلەن جيا گۇاك ئىككىسى ئائىلە چاكارلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، ئاتلىق ئۇچقاندەك كېلىپ ئۇ ئىككىسى بىلەن ئۇچراشتى. بۇلار جيا جهننى كۆرۈشى بىلەن تەڭلا ئاتتىن چۈشۈپ سالام بېرىشتى.

ـــ نېمىشقا كەلدىڭلار؟ ـــ دەپ سورىدى جيا جهن دەرھال.

ـــ يەڭگەم: ئاكام بىلەن جيەنىمنى قايتىپ كەلسە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يولدا ھەمراھ بولىدىغان ئادەم قالمايدۇ دەپ ئەنسىرەپ، بىز ئىككىمىزنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى ئۇزىتىپ مېڭىشقا ئەۋەتتى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى جيا بيەن.

جيا جهن يۈشى خېنىمنىڭ بۇ ئىشىنى ماختىدى ۋە:

ـــ ئائىلىدە ئىشلارنى قانداق قىلىۋاتىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

جيا بيەنلەر دەرۋىشلەرنىڭ قانداق چاقىرتىلغانلىقىنى، ئائىلىگە خاس ئىبادەتخانىغا مېيىتنى قانداق ئېلىپ باردۇرغانلىقىنى، ئۆيدە قارايدىغان كىشى يوقلۇقىدىن ئەنسىرەپ، جيا جهننىڭ قېينىنانىسى ۋە ئىككى قېينىسىڭلىسىنى ئالدۇرۇپ كېلىپ تۆر ئۆيگە جايلاشتۇرغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. جيا رۇڭمۇ شۇ يەردىلا ئاتتىن چۈشتى ۋە ئىككى قېينىبويان ھەمشىرىسى كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدا ئاغزى قۇلىقىغا يېتەي دېدى. جيا جهن كەينى ـ كەينىدىن «ئوبدان بوپتۇ» دەپ قويۇپ، ئېتىنى قامچىلاپ يۈرۈپ كەتتى. دەڭلەرگىمۇ چۈشمەي، ئات يەڭگۈشلەپ، كېچە ـ كۈندۈزلەپ ئات چاپتۇرۇپ مېڭىۋەردى.

بىر كۈنى ئۇلار پايتەخت قوۋۇقىغا يېتىپ كەلدى. ئاۋۋال تۆمۈر ئاستانىلىق مازارغا باردى. ئۇ كۈنى تۆتىنچى جېسەك ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى، جېسەكچىلەر خەۋەر تېپىپ، باشقىلارنى دەرھال ئويغاتتى. جيا جهن ئاتتىن چۈشۈپ، جيا رۇك بىلەن ئىككىسى ئۇن سېلىپ يىغلىدى. تاشقىرىقى دەرۋازىدىن ئۆمىلەپ، مېيىتنىڭ ئالدىغا بارغۇچە يەرگە باش ئۇرۇۋېرىپ

پېشانىلىرى قاناپ كەتتى، تاكى تاڭ ئاتقۇچە يىغلاپ ئۇنلىرىمۇ پۈتۈپ كەتكەندىن كېيىن يىغىدىن توختىدى. يۈشى خېنىم ۋە باشقىلار بىلەن كۆرۈشتى. جيا جېن بىلەن جيا رۇڭ ئاتا ـ بالا ئىككىسى رەسمىيەت بويىچە قارىلىق كىيىم كىيىپ، مېيىت ئالدىغا يەنە بىر قېتىم ئۆزىنى تاشلاشتى. جيا جېن ئىشلاردىن ئۆزى خەۋەر ئېلىشقا توغرا كەلگەنلىكتىن، باشقىلارنى ئىشقا جورۇش ئۈچۈن قايغۇسىنى بىرئاز بېسۋېلىشقا مەجبۇر بولدى. خان ئالىيلىرىنىڭ يارلىقىنى ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرىگە بايان قىلىپ بەردى، ئاندىن مېيىتنى توختىتىپ تۇرۇش ئىشلىرىنىڭ تەييارلىقىنى قىلىش ئۈچۈن، جيا رۇڭنى ئۆيىگە ئەۋەتىۋەتتى.

جيا رۇڭ هايىت ـ هۇيت دېگۈچىلا ئاتلىنىپ ئۆيگە قاراپ چاپتى. ئۆيگە كېلىشى بىلەنلا، ئالدىنقى مېھمانخانىدىكى ئورۇندۇق ـ ئۈستەللەرنى يىغىشتۇرغۇزۇۋەتتى، دەرپەردە ـ شىرمەللەرنى قويدۇرۇپ، قارىلىق كۈشكىلىرىنى تارتقۇزدى. دەرۋازا ئالدىغا دۈمباق چېلىش كەپسى، پەيلۇ ياساتتى. ئالدىراش كىرىپ، چوڭ ئانىسى ۋە ئىككى قېينىبويان هەمشىرىسى بىلەن كۆرۈشتى. يۈشىنىڭ ئانىسى خان مومۇ ياشىنىپ قالغان، ئۈيقۇچان ئايال بولغاچقا، هەمىشە يانپاشلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى قىزلىرى هەم چۆرىلىرى يېڭىنە ئىشى قىلىۋاتاتتى. جيا رۇڭنى كۆرۈپ ئۇلارنىڭ بېشى قاتتى.

جيا رۇڭ پىخىلداپ كۈلگىنىچە ئىككىنچى هەمشىرىگە قارىدى:

ـــ بۇيان كەپسىز ! ئاتام سىزنى ياد ئېتىپ تۇراتتى.

ئوتتۇرانچى قىز يۈئېرجيې هۇپپىدە قىزىرىپ، ئۇنى تىللاپ:

ـــ خەپ، جيا رۇڭ سولتەك ! سىزنى بىر كۈن تىللىمايلا قويمىدىغان بولسام، كۈنىگىز كۈن بولمايدۇ، بارغانسېرى قائىدىدىن چىقىپ كېتىۋاتىسىز ! ئىسىت، سىزنىڭ چوڭ خانىدانىڭ بەگزادىسى بولغىنىگىزغا ! هەر كۈنى كىتاب ئوقۇپ،

ئەدەپ ـ يوسۇن ئۆگىنىۋاتقان تۇرۇقلۇق، ھەتتا چۈپرەندىلەرچىلىكمۇ بولالمايۋاتىسىز ! ـــ دېدى ـ دە، دەزمالنى ئېلىپ جيا رۇكۈنىڭ بېشىغا ئاتماقچى بولۇۋىدى، جيا رۇك قورققىنىدىن بېشىنى تۇتقىنىچە ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئېتىپ يېلىنىپ تۇرۇۋالدى. ئۇچىنچى قېتىم يۈسەنجيې تەتۇر قاراپ تۇرۇپ:

ـــ ئاچام كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا دەيلى ! ـــ دېدى.

جيا رۇك ھاپىلا ـ شاپىلا كاكىدا يۇكۇنۇپ يالۋۇردى ۋە يۇئېرجيېنىڭ يەۋاتقان قاقىلە مېۋىسىنى تالاشتى، يۇئېرجيې چاياۋاتقان قاقىلىنىڭ تىلىپىنى ئۇنىڭ يۈزىگە تۇكۇرۇۋىدى، جيا رۇك تىلى بىلەن يالاپ يەۋالدى. چۆرە قېزلارغا بۇ ئىش غەلىتە تۇيۇلۇپ، ئۇلاردىن بىرسى:

ـــ ئۇچىلىرىدا قارىلىق تۇرۇپتۇ، ئانىكىمىز يېڭىلا ئۇخلىدى. بۇ ئىككى خېنىم ياش بولسىمۇ، ھەر ھالدا سىلىنىڭ قېينىبويان ھەمشىرىلىرى. سىلى ئاغىچا خېنىمنى زادىلا كۆزگە ئىلمايدىكەنلا ! كېيىن بۇ ئىشلىرىنى بېگىمگە دەيدىغان بولساق، چىدىماي قۇيرۇقلىرىنى تىكىۋېتەلمىكىن ! ـــ دېدى كۇلۇپ.

جيا رۇك يۇئېرجيېنى تاشلاپ، گەپ قىلغان چۆرە قېزنى قۇچاقلاپ سۆيگىلى تۇردى:

ـــ جېنىم ! راست ئېيتتىڭ، بىز ئىككىمىز بۇ ئىككىسىگە بىر كۆرسىتىپ قويايلى.

ـــ ئۆلۈم كەلمىگەن ! ـــ دەپ تىللاپ ئۇنى ئىتتىردى ئۇ چۆرە قىز، ـــ خوتۇنلىرى، دېدەكلىرى بار كىشى تۇرۇقلۇق بىز بىلەنلا ئېيتىشىلا ! بىلگەنلەرغۇ ئويناشتى دەيدۇ، بىلمىگەنلەر نېمە دەيدۇ؟ نېيىتى يامان قىتىغۇرلار، يوقىلاڭ ئىشقا ئارىلىشىپ تىلىنى چاينايدىغانلار كۆرۈپ قالسا، چۇقان كۆتۈرۈپ نېرىقى قەسىرگە يەتكۈزۈپ، بىزنى بۇ يەردە ئەسكىلىك قىلىۋاتىدۇ دەپ كەينىمىزدىن غاجايدۇ.

ـــ ھەر كىمنىڭ ئۆيى باشقا، كىم بىلەن كىمنىڭ كارى؟ ـــ

دېدى جيا رۇك ھەجەيىپ، ــ ھەممىنىڭ يېتىپ ـ ئېشىپ تۇرۇپتۇ ! بۇ قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە بار ئىش، خەن ـ تاڭ سۇلالىلىرىدىمۇ مۇنداق ئىشلار كۆپ بولغان. كىشىلەر: «خەن ـ تاڭ سۇلالىلىرىدىمۇ مۇنداق ئىشلار تولا ئىدى» دەۋاتقان يەردە، بىزدەك كىشىلەرگە نېمە گەپ كېلەتتى ! قايسى ئائىلىدە ئىشقىۋازلىق يوق ئىكەن؟ بولدى، مېنىڭ ئاغزىمنى ئاچمايلا قوي. نېرىقى قەسىرىكى چوڭ بېگىمنىڭ شۇنداق چىڭ تۇتۇشىغا قارىماي، جيا لىيەن تاغامنىڭمۇ ئۆز قېينىسىگىلىسى بىلەن چاتىقى بار ! فېڭجيې خان ئاچام ئۆزىگە شۇنچە مەھكەم بولسىمۇ، جيا رۇي تاغىمىز ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن. قېنى ئۇلارنىڭ قايسىبىر ئىشى مېنىڭ كۆزۈمدىن قېچىپ قۇتۇلالىغان؟

جيا رۇك تىلىنى تارتماي ئاغزىغا كەلگىنىنى دەۋەردى، يۈسەنجيې چىرايىنى تۇرۇپ، كاڭدىن چۈشۈپلا ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ، ئانىسى يۇ مومايىنى ئويغاتتى. جيا رۇك ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ ئويغانغانلىقىنى بىلىپ، دەرھال كىرىپ، ئېسەن ـ ئامانلىق سورىدى:

ــ چوڭ ئانا، بىزدىن ئۈيەپ بۇ يەرگە ئىلتىپات قىلىپلا، تېخى ئىككى خان قىزىنمۇ جۇڭتىپ ئالغاچ كەپلا. بىز ئاتا ـ بالا ئىككىمىز سىلىدىن چەكسىز مىننەتدار بولدۇق ! تەزىيە ئىشلىرى تۈگىگەندىن كېيىن، پۈتۈن بىر ئۆيلۈك چوڭ ـ كىچىك ھەممىمىز ئىشكىلىرىگە بېرىپ باش قويىمىز.

ــ بالام، خېلى گەپدان بوپسەن ! بىز ئۇرۇق ـ تۇغقان تۇرساق، ئەلۋەتتە كېلىپ قارىشىمىز كېرەك ـ دە، ــ دېدى يۇ مومای بېشىنى لىڭشىتىپ، ــ ئاتاڭ ئوبدان تۇرغاندۇ؟ قاچان خەۋەر تېپىپ ئۇلگۈرۈپ كەلدى؟

ــ بايىراقتا يېتىپ كەلگەن، مېنى ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ كەل، دەپ ئەۋەتتى. چوڭ ئانا، تەزىيە ئىشلىرىمىزنى تۈگەتكۈچە تۇرۇشۇپ بېرەرلا، ــ جيا رۇك ھەجەيىپ يالۋۇردى ۋە

يۇئېرجيېگە قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويدى.

ــ ھۇي، جاۋىلداق مايمۇن كۆچۈكى ! بىزنى ئېلىپ قېلىپ، ئاتىڭىزغا ئانا قىلماقچىمىدىڭىز؟ ــ دېدى يۇ ئېرجيې ئاستا چىشىنى غۇچۇرلىتىپ قويۇپ.

ــ ئانا، سىلى خاتىرجەم بولسىلا، ــ دېدى جيا رۇڭ يەنە مومايغا، ــ ئاتام ھەمىشە مۇشۇ ئىككى خېنىمنىڭ غېمىنى يەيدۇ، ئاتام بۇ ئىككى خان قىزنى ياتلىق قىلىش ئۈچۈن، تېگى ـ تەكتى ئوبدان ۋە قول ـ ئىلكىدە بار ئېسىلزادىلەردىن ياش ھەم شوخ ئىككى باجا ئىزدەشتۇرۇۋاتىدۇ. نەچچە يىلدىن بۇيان لايىق تاپالمىغانىدى، قايسى كۈنى يولدا بىر كىمنى لايىق كۆردى.

ــ كىمنىڭ بالىسى ئىكەن؟ ــ دەپ ئالمان ـ تالمان سورىدى يۇ موماي ئۇنىڭ گېپىگە چىنپۇتۇپ.

يۇئېرجيې قىلىۋاتقان يېڭىنە ئىشىنى تاشلاپ، كۈلگىنىچە جيا رۇڭنى ئۇرماقچى بولۇپ قوغلىدى:

ــ ئانا، بۇ دۆيۈز شۇمتەكنىڭ گېپىگە ئىشەنمەڭ !

ــ رۇڭئېر ! توغرا گېپىڭىز بولسا دەڭ، لېكىن ئاغزىمغا كەلدى دەپ ھەر نېمىلەرنى دەۋەرمەڭ ! ــ دېدى يۇسەنجيې.

شۇ ئارىدا بىر كىم كىرىپ خەۋەر قىلدى:

ــ تەزىيە راسكارلىقى تۈگىدى، غوجام چىقىپ كۆزدىن كەچۈرۈپ، بېگىمگە بېرىپ مەلۇم قىلسىلا.

جيا رۇڭ قاقاھلاپ كۈلگىنىچە چىقىپ كەتتى. ئەمدى قانداق بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش تۆتىنچى باب

غەمكىن ساھىبجامالنىڭ ھەسرەت ئىچىدە بەش گۈزەلنى كۆيلەپ شېئىر يازغانلىقى
شاللاق يىگىتنىڭ ئىشق ئوتىدا توقۇز ئەجدىھا گۈللۈك كەمرىنى ھەدىيە قىلغانلىقى

جيا رۇڭ ئائىلىدىكى تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ ئېپى - جېپى بىلەن ئورۇنلانغانلىقىنى كۆرۈپ، تۆمۈر ئاستانىلىق مازارغا دەرھال قايتىپ بېرىپ جيا جېنغا مەلۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن تەزىيەگە كېرەكلىك ئىش - كۆش ۋە ئادەملەر كېچىلەپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى، لازىملىق تۇغ - بۇيداش ساپلىرى قاتارلىق نەرسىلەر تەييارلاندى، ئاينىڭ تۆتىنچى كۈنى سەھەر ۋاقتىدا مېيىتنى شەھەرگە يۆتكەيدىغان بولدى. يەنە ئۇرۇق - تۇغقان، يار - بۇرادەرلەرگىمۇ ئۇقتۇرۇلدى. شۇ كۈنى تەزىيە مۇراسىمى ئىنتايىن ھەشەمەتلىك بولدى، مېھمانلار مىغلداپ كەتتى. تۆمۈر ئاستانىلىق مازاردىن نىڭگو قەسىرىگىچە يولنىڭ قاسناقلىرىدا تۇرغان كىشىلەر بىرقانچە تۇمەندىن كەم ئەمەس ئىدى. بۇلاردىن بەزىلىرى ئاھ ئۇرۇشاتتى، بەزىلىرى ھەۋىسى كېلىپ قاراپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئانچە - مۇنچە ئوقۇغان «چالا موللىلار» ماتەم مۇراسىمىنى مۇنداق بۇزۇپ - چېچىپ ئىسراپخورلۇق بىلەن ئەمەس، ئاددىي - سادىدا قىلىپ قايغۇ بىلەن ئۆتكۈزگىنى ياخشى ئىدى، دېيىشەتتى. يول بويى ئاشۇنداق ھەر خىل گەپ - سۆزلەر بولۇپ تۇردى. ئاخىر -

پىشىن بىلەن دىگەر ۋاقتى ئارىلىقىدا يېتىپ كېلىپ مېيىتنى چوڭ مېھمانخانىغا قويۇشتى. پەتە ئوقۇپ تەزىيە بىلدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلەر بىر ـ بىرلەپ قايتىپ كېتىشتى. ئۆز جەمەتىدىكىلەردىن پەقەت مېھمانلارنى قارشى ئېلىش ـ ئۇزىتىش ئىشلىرىغا قارايدىغانلارلا قالدى. يېقىن تۇغقانلاردىن شاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىنىسى غوجا شاڭ تاغىلا ھەمراھ بولۇپ قېلىپ قالدى.

جيا جېن بىلەن جيا رۇڭ ھازىر ئەدەپ ـ رەسمىيەت يۇزىسىدىن، مېيىت يېنىدا باشلىرىغا پاخالنى تەكىيە قىلىپ، قاتتىق ھەسرەت چېكىپ ھازىدار بولدى، كىشىلەر تارقالغاندىن كېيىن، ئېپىنى تاپسىلا ئىچكىرىگە كىرىپ قېينىبويان ھەمشىرىلەر ئارىسىدا تېتىقسىزلىق قىلىپمۇ تۇردى، باۋيۇيمۇ قارىلىق كىيىم بىلەن ھەر كۇنى نىڭگو قەسىردە بولۇپ، ئاخشىمى كىشىلەر تارقالغاندىن كېيىن باغقا يېنىپ كېلەتتى. فېڭجيې تېخىچە ساقىيىپ كېتەلمىگىنى ئۈچۇن، نىڭگو قەسىردە دائىم بىللە بولالمىدى، تىلاۋەت ئۆتكۇزگەن ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلار نەزىر ـ سەدىقە قىلغىلى كەلگەن كۇنلىرىدىلا، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ كېلىپ، يۇشى خېنىمغا قارىشىپ بېرىپ تۇردى.

بىر كۇنى ناشتىدىن كېيىن، كۇن ئۇزاق بولغانلىقى ئۈچۇن، جيا جېنلار ئۇدا نەچچە كۇنگىچە ھازىدار بولۇپ ھېرىپ كېتىپ، مېيىتنىڭ يېنىدىلا كات قويۇپ ئارام ئېلىشتى. بۇگۇن پەتىگە كەلگۈچىلەر بولمىغانلىقتىن، باۋيۇي باغقا قايتىپ دەييۇينى يوقلىماقچى بولدى. ئۇ ئاۋۋال ئارامبەخش ھويلىغا كەلدى. ئىشكتىن كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، ھويلا ئادەمسىز تىپتىنچ ئىدى، بىرقانچە خىزمەتكار مومايلار بىلەن چۆرە قىزلار ئەگىم ئايۋاندا سەگىدىشىپ ئولتۇراتتى، بەزىلىرى يېتىپ ئۇخلاۋاتاتتى،

بەزىلىرى مۇگدىشىپ ئولتۇراتتى. باۋيۇي ئۇلارغا دەخلى قىلماي ئاستا مېڭىپ ئۆتۈپ كەتتى. باۋيۇينى سىئېر كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭغا دەرھال مىلەڭزە قايرىپ بەردى. بوسۇغىدىن ئاتلىشىغا، فاڭگۇەن كۈلگىنىچە ئىچكىرىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، باۋيۇينىڭ كۆكسىگە ئۇسۇۋالغىلى تاسلا قالدى، باۋيۇينى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ توختىدى:

ــ يېنىپ كەپلىغۇ؟ چىڭۇېننى توسۇۋالسىلا، مېنى ئۇرىمەن دەۋاتىدۇ ...

ئۇنىڭ گېپى تۈگە ـ تۈگىمەيلا، ئۆيدە نېمىدۇر بىر نەرسە يەرگە چېچىلىپ شاراقلاپ كەتتى. ئاندىن چىڭۇېن تىللىغىنىچە قوغلاپ چىقىپ كەلدى:

ھە، قېنى نەگە قاچىسەنكىن سەن جۇۋاينىمەك؟ ئۇتتۇرۇپ قويۇپمۇ ئۇردۇرمامتىڭ؟ باۋيۇي يوق، قېنى كۆرەي، سېنى كىم قۇتقۇزۇۋالاركىن !

باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ ئۇنى توسۇۋالدى:

ــ سىڭلىڭ كىچىك، سېنى نېمىشقا رەنجىتىپ قويغاندۇ، مېنىڭ يۈزۈمنى قىلىپ بولسىمۇ ئۇنى كەچۈرگىن.

چىڭۇېن شۇ تاپتىلا باۋيۇينى كېلىپ قالىدۇ دەپ ئويلىمىغانىدى، شۇنداق قاراپلا كۈلۈۋېتىپ:

ــ فاڭگۇەن راستلا ئادەم سىياقىغا كىرىۋالغان غەنىمەت ئوخشىمامدۇ؟ مالائىكىلەرنى چىللاپ ھەرقانچە دۇرۇت ئوقۇغىنى بىلەنمۇ مۇنچە تېز چاقىرىپ كېلەلمەس ئىدى ! مەيلى، سەن راستلا مالائىكىنى چىللاپ كەلتۈرگىنىڭ بىلەنمۇ قورقۇپ قالمايمەن، ــ دېدى ـ دە، فاڭگۇەننى تۇتماقچى بولۇپ قول ئۇزارتىۋىدى، فاڭگۇەن باۋيۇينىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ، ئۇنىڭغا چىڭ چاپلىشىۋالدى. باۋيۇي بىر قولىدا چىڭۇېننى تارتىپ، بىر قولىدا فاڭگۇەننى يېتىلەپ ئۆيگە كىردى. كۈنپېتىش يانداكى كاڭدا شېيۆ، چيۈۋېن، بىخېن، چۈنيەنلەر ئوقتاش

ئويناۋېتىپتىكەن. فاڭگۇەن چىكۆينگە ئۇتتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزىنى ئۇردۇرماي قېچىپ چىققان، چىكۆين ئۇنى قوغلاپ ماڭغاندا قوينىدىكى ئوقتاشلار چېچىلىپ كەتكەنكەن.

ــ مۇشۇنداق ئۇزۇن كۈنلەردە، مەن ئۆيدە بولماي قېلىپ، سىلەرنى ئىچى پۇشۇپ، غىزادىن كېينىلا ئۇخلاپ قالسا كېسەل تېپىۋالارمىكىن دەپ ئەنسىرىگەنىدىم، ئويۇن تېپىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقارغىنىڭلار ئوبدان بوپتۇ، ــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي. ئاندىن شىرىن كۆرۈنمىگەنلىكتىن ئۇنى سوردى، ــ شىرىن ئاچاڭ كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ــ شىرىنمۇ؟ ئۇ بارغانسېرى تەقۋالىشىپ كېتىۋاتىدۇ، ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۆزى يالغۇز تامغا يۆزلىنىپ ئېتىكاپتا ئولتۇرىدۇ، ــ دېدى چىكۆين، ــ خېلى ۋاق بولۇپ قالدى، كىرىپمۇ باقمىدۇق، نېمە قىلۋاتىدىكىنتاڭ، ئۇن ـ تىنمۇ ئاڭلانمايدىغۇ، كىرىپ باقسىلا، بەلكىم بۇ چاغقىچە ئېتىكاپتىن پارىخ بولسىمۇ بولغاندۇ!

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ قويۇپ، ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى. شىرىن دېرىزە تۈۋىدىكى كارىۋاتتا گۈل رەڭ چىلىتەكتە تۇپچا تۇگۇپ ئولتۇراتتى، باۋيۇينى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇرۇپ كۈلدى:

ــ چىكۆين دېگەن ۋىت ـ ۋىت مېنى نېمە دەپ زاڭلىق قىلىۋاتىدۇ؟ مۇشۇ توپچىنى تۇگىتىۋېتەي دەپ ئالدىراپ، ئۇلار بىلەن ئويناشقا چولام تەگمەي: «سىلەر ئويناۋېرىڭلار، غوجام ئۆيدە يوق چېغىدا بىردەم جىم ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىۋالاي» دەپ ئالداپ قويغانىدىم. ئۇ مېنى «تامغا يۆزلىنىپ» دەمدۇ، «ئېتىكاپتا ئولتۇردى» دەمدۇ، بىر نېمىلەرنى دەپ زاڭلىق قىلىۋاتىدۇ. خەپ توختاپ تۇر، ئاغزىڭنى يىرتىۋەتمەيدىغان بولسام!

باۋيۇي كۈلۈپ كېتىپ، شىرىنىڭ يېنىدا ئولتۇردى ۋە ئۇنىڭ تۇگۇۋاتقان توپچىسىغا قاراپ سوردى:

ــ كۈن شۇنداق ئۇزۇن بولغاندىن كېيىن، سەنمۇ ئارام

ئالساڭ ياكى ئۇلار بىلەن ئويۇن - كۆلكە قىلىشساڭ، ياكى بولمىسا دەييۇي سىڭلىمنى يوقلاپ كەلسەڭ بولغانىكەن. مۇنداق پىژغىرىم ئىسسىقتا بۇنى تۆگۈپ نېمىگە ئىشلەتمەكچىدىڭ؟

— يېنىڭىزغا ئېسىۋالغان يەلپۈگۈچ قېپىنى قايسى يىلى جىيا رۇڭ غوجامنىڭ ئاغىچىسىنىڭ مۇسىبىتى بىلەن تەككەندىم، — دېدى شىربن، — ئۇنداق نەرسىنى ئۆز جەمەت ئىچىدە ياكى ئۇرۇق - تۇغقان، يار - بۇرادەرلەر ئارىسىدا ياز كۈنلىرى مۇسىبەت ئىشلىرى بولۇپ قالغاندا ئېسىۋالىدۇ. بەك مۇھىممۇ بىرەر يىل ئىچىدە شۇنداق ئىشلار بولۇپ قالغاندا بىر - ئىككى قېتىملا ئېسىۋالسا بولىدىغان نەرسە. ئادەتتە ئۇنى تەكىپمۇ ئولتۇرمايمىز، ھازىر نېرىقى قەسىردە مۇسىبەت ئىشى بولۇپ قالدى، بۇنى ئىلگىرىكى چاغلاردا ھەر كۈنى ئېسىپ يۈرىدىغان نەرسە بولغاچقا، باشقا بىرنى تۆگۈپ بېرەي دەپ ئالدىراۋاتىمەن. تۆگۈپ بولغاندىن كېيىن، يېنىڭىزدىكى كونىسىنى يەڭگۈشلىۋېتىڭ، سىزغۇ، بۇنداق نەرسىلەرگە ئېتىبار قىلىپمۇ كەتمەيسىز. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم قايتىپ كەلگەندە كۆرۈپ قالسا، بىزنى ھۆرۈنلۈق قىلىپ، بۇنىڭ كىيىدىغان - ئاسىدىغان نەرسىلىرىگىمۇ كۆڭۈل بۆلمەپسىلەر، دەپ كايىيدۇ.

— ئۆزۈڭنى ئۇپرىتىپ بۇنى ئويلاپ يېتىپسەن. شۇنداقتىمۇ، ئۇلگۇرتىمەن دەپ، ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ كەتمە. ساڭا ئىسسىق ئۆتۈپ كەتسە چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ، — دەپ باۋيۇي كۈلۈمسىرىدى.

ئاڭغىچە فاڭگۇەن مۇزدەك سۇغا سېلىپ سوۋۇتۇلغان چايدىن بىر پىيالە ئەكەلدى. باۋيۇي ئاجىز بولغاچقا، تومۇز ئايلىرىدا سوغۇق نەرسىنى ئىچەلمەيتتى. لېكىن، داسقا يېڭى تارتىلغان قۇدۇق سۇيىنى قۇيۇپ، شۇنىڭغا چاي دەملەنگەن چەينەكنى چىلاپ، سۇيىنى پات - پات يەڭگۈشلەپ چاينى سوۋۇتۇپ بېرەتتى. باۋيۇي فاڭگۇەننىڭ قولىدىن يېرىم پىيالە چاي ئىچتى،

ئاندىن شىرىنگە:

ــ مەن قايتىپ كېلىۋېتىپ بېيىمكەغا: جيا جېن چوڭ ئاكام تەرەپتە مۇھىم مېھمانلار كېلىپ قالغاندا ماڭا دەرھال خەۋەر قىل، زۆرۈر ئىش بولمىسا مەن ئۇيانغا ئۆتمەيمەن، دەپ تاپىلاپ قويدۇم، ــ دەپلا ئۆيدىن تالاغا چىقتى ۋە كەينىگە قايرىلىپ بىخېنلارغا، ــ ئىش چىقىپ قالسا مېنى دەييۇي قىزنىكىگە ئىزدەپ بارغىن، ــ دەپ تاپىلىدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ بامبۇكزار سارايغا دەييۇي قىزنى كۆرگىلى ماڭدى. ئەترەپشان كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈشىگىلا، شۆيەن ئىككى خىزمەتكار مومايىنى كەينىگە سېلىپ كېلىپ قالدى. مومايلار پىچىم گۈل، نېلۇپەر يىلتىزى، مېۋە ـ چىۋە دېگەندەك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈۋالغاندى. باۋيۇي شۆيەندىن سورىدى:

ــ سىلەرنىڭ خان قىز مۇنداق سوغۇق نەرسىلەرنى يېمەيتتى، بۇ مېۋە ـ چىۋىلەرنى نېمە قىلىدىغاندۇ؟ خان قىز ياكى كېلىن ئاغىچىلاردىن بىرەرسىنى چىللامدىكەن يا؟

ــ مەن سىلىگە دەپ بەرسەم، خان قىزغا دەپ قويمىسىلا جۇمۇ ! ــ دېدى شۆيەن كۈلۈپ.

باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇل بولدى. شۆيەن:

ــ مېۋىلەرنى ئاپىرىپ، زىجۇەن ئاچامغا بېرىڭلار. مېنى سوراپ قالسا، بىرەر ئىشى بار ئوخشايدۇ، ھازىر كېلىدۇ دەپ قويۇڭلار، ــ دەپ مومايلارنى يولغا سالدى، ئاندىن باۋيۇيگە ئېيتىپ بەردى، ــ بىزنىڭ خان قىز بىر ـ ئىككى كۈندىن بۇيان خېلى ئوبدانلا تۇزىلىپ قالدى. بۈگۈن غىزادىن كېيىن ئۆچىنچى خان قىز كېلىپ، ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنى يوقلاپ كېلەيلى، دېگەنىدى، خان قىز بارماي قويدى. خىيالىغا نېمە كەچتىكىن، ئۆزى يالغۇز بىر پەس كۆز يېشى قىلدى، قولىغا قەلەمنى ئېلىپ، شېئىرمىكىن، نەزمىكىن، ئىشقىلىپ، بىرنېمىلەرنى يازدى. مېنى مېۋە ـ چىۋە ئالدۇرۇشقا جورۇغانىدى، چىقىپ

كېتىۋاتقىنىمدا، خان قىزنىڭ: زىجۇەننى ئىچكىرىكى ئۆيدىن جىغانە شىرەسىدىكى تىزىقلىق نەرسىلەرنى ئېلىۋېتىپ، شىرەنى تاشقىرىقى ئۆيگە ئاچقىپ شۇ يەرگە قوي، ئاندىن ئەجدىھا گۈللۈك كۇجىدانىنى شىرەگە قويۇپ قوي، مېۋىلەر كەلگەندە ئىشلىتىمىز، دەپ جورىغانلىقى قۇلقىمغا كىرىپ قالدى. بىر كىمنى چىللامدىكىن دېسە، ئۇنداق ئالدىراش - تېنىەش كۇجىدانىنى قويدۇرمايتتى؛ كۇجە ياقامدىكىن دېسە، بىزنىڭ خان قىز يېڭى گۈل، مېۋە - چېۋە قاتارلىق نەرسىلەرنىلا قويدۇرۇپ، كىيىم - كېچەكنى ئىسلىتىۋېتىدىغان ئۇنداق نەرسىنى ياقتۇرمايتتى. كۇجە كۆيدۇرگەن تەقدىردىمۇ، ئۆزى دائىم ياتىدىغان جايدىلا كۆيدۇرەتتى ياكى خىزمەتكار مومايلار ئۆينى ئىسلاپ سېسىتىۋەتتى دەپ، كۇجە تۇتۇۋېتەيلى دېگىنىمكىن؟ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىنى مەنمۇ ئۇقالمايلا قالدىم. غوجام، ئۆزلىرى كىرىپ مۇنداقلا بىر قاراپ باقسىلا.

باۋيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئىختىيارسىز ئويغا كەتتى: «شۆيەننىڭ گېپىگە قارىغاندا، ئۇنداق قىلىشنىڭ بىر سەۋەبى بولسا كېرەك. ھەمىشىرىلەردىن بىرەرسى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرماقچى بولغان بولسا، ئالدى بىلەن مۇنداق قاچا - قۇچىلارنى تىزدۇرۇپ قويمايتتى. قېيىنئاغىنىڭ ياكى ھامامنىڭ ۋاپات بولغان كۇنىمۇ يا؟ ياق، ئېسىمدە قېلىشچە، ھەر يىلى شۇ كۇنلىرى كەلگەندە، چوڭ ئانام نەزىر قىلىشقا كېرەكلىك يېمەكلىكلەرنى ئايرىم تەييارلاتقۇزۇپ، دەييۇي سىڭلىمنىڭ ئۆز ئالدىغا نەزىر قىلىشى ئۈچۈن ئەۋەتكۇزۇپ بېرەتتى، بىراق ئۇ كۇنلەر ئۆتۈپ كەتكەن. ئېھتىمال يەتتىنچى ئاي ۋاقتى مېۋە - چېۋە پەسلى بولغاچقا، ھەممە ئائىلىلەر قەبىرە بېشىغا چىقاتتى. شۇڭا، دەييۇي سىڭلىمنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ھۇجرىسىدا ئۆزى يالغۇز نەزىر ئۆتكۇزۇۋېتەي دېگەن ئوخشايدۇ. «يوسۇننامە»دە قەيت قىلىنغان «تۆت پەسلىدىكى يېڭى

يېمەكلىكلەر بىلەن نەزىر ـ سەدىقە ئۆتكۈزگەي» دېگەن مەنىدە شۇنداق قىلسىمۇ قىلغاندۇ ... لېكىن شۇ تۇرقىدا كىرسەم، ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتماي بولمايدۇ، ئۇنداق قىلسام، تېخىمۇ پەرىشان بولۇپ، يۈرىكىگە دەرد تۈگۈلۈپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن، كىرمەي دېسەم، ئۇ تېخىمۇ مەيۈسلىنىپ، تەسەللى ئېيتىدىغان ئادەم بولماي قالىدۇ. كىرسەمۇ، كىرمىسەمۇ ھەر ئىككىسى دەردكە سەۋەبچى بولۇپ قالغۇدەك. ئۇنىڭدىن كۆرە، بېرىپ فېڭجىيې ئاچامنى يوقلاپ بىردەم ئولتۇرۇپ كېلەي. ئۇ چاغدىمۇ دەييۇي سىڭلىم يەنىلا كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئولتۇرغان بولسا، ئاندىن بىر ئامال قىلىپ ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتارمەن. شۇنداق قىلسام، ھەددىدىن ئارتۇق ھەسرەت چېكىشىگىمۇ سەۋەبكار بولۇپ قالمىغۇدەكمەن، قايغۇسى سەل بېسىلسا، دەرد ـ ئەلەم تۈپەيلىدىن كېسەلمۇ بولۇپ قالمايدۇ.» خىيالى شۇ يەرگە يەتكەندە، باۋيۇي شۆيەننى ئۇزىتىۋېتىپ، باغدىن چىقتى ـ دە، فېڭجيېنىڭ ھويلىسىغا كەلدى. ئۇ يەردە بىرقانچە خىزمەتكار مومايلار ئۆز ئىشلىرىدىن ئۇچۇر بېرىپ قايتىپ چىقىشۋاتقان، فېڭجيې ئىشككە يۆلىنىپ، پىڭئېر بىلەن گەپلىشۋاتقانكەن.

ــ يېنىپ چىقتىڭمۇ؟ ــ دېدى باۋيۇينى كۆرۈشى بىلەنلا فېڭجيې، ــ مەن تېخى يېڭىلا لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا بىر كىمدىن، باۋيۇينىڭ مۇلازىمىغا ئېيتقۇزۇپ قويۇڭ، باشقا ئىشى بولمىسا، قايتىپ كېلىپ ئارام ئالسۇن، دەپ تاپىلىغانىدىم. بولمىسا ئۇ يەردە ئادەم تولا، ئۇنداق بەتبۇيچىلىقىغا سەن چىداپ تۇرالامتىڭ؟ بىلگەندەك مانا ئۆزۈڭمۇ يېنىپ كەپسەن.

ــ ئاچا، ياد ئەتكىنىڭىزگە رەھمەت، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ ــ قارىسام، بۇگۈن باشقا ئىشمۇ يوق ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىزمۇ بىر ـ ئىككى كۈندىن بۇيان نېرىقى قەسىرگە ئۆتمىدىڭىز، سەللىمازا ساقىيىپ كەتتىمكىن، قانداق

بولدىكەن دەپ، سىزنى يوقلاپ كەلدىم.

ــ يەنىلا شۇ پېتىچە تۇرۇپتىمەن، ئۈچ كۈن ساق بولسام، ئىككى كۈن ئاغرىق، ــ دېدى فېڭجيې، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىم ئۆيدە بولمىغاندىن كېيىن، مۇنۇ خىزمەتكار ئانىكىلارنى قويغىنا ! ئۇلارنىڭ قايسىبىرى ئۆز نېسىۋىسىگە شۈكۈر قىلىدۇ دەيسەن؟ بۇلارنىڭ ئۇرۇشمايدىغان، تاكاللاشمايدىغان كۈنى يوق، قىمار ئويناش، ئوغرىلىق قىلىش ۋەقەلىرى ئىككى ـ ئۈچ قېتىم بولدى. ئۇچىنچى خان قىزغۇ ئىشلارغا قارىشىپ بېرىۋاتىدۇ. ئۇ تېخى ياتلىق قىلىنمىغان قىز بولغاچقا، ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇشقا بولىدىغان ئىشلارمۇ بار، دېگىلى بولمايدىغان ئىشلارمۇ بار. شۇڭا، ئۆزۈم زورۇقۇپ بولسىمۇ تىرمىشىپ يۈرىمەن، بىرەردەمدىمۇ كۆڭلۈم ئارام تاپمايدۇ ! كېسىلمىنىڭ ساقىيىشى بۇياقتا تۇرسۇن، ئۇستىلەپ كېسەل چاپلاشمىسىلا بولاتتىغۇ !

ــ ئاچا، شۇنداقمۇ دەيسىز، لېكىن سالامەتلىكىڭىزنى ئوبدان ئاسرىڭ، تولا غەم يەپ كەتمەڭ، ــ دېدى. باۋيۇي ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىردەم قۇرۇق پاراڭ سېلىپ ئاندىن فېڭجيې بىلەن خوشلىشىپ باغقا يېنىپ كىردى. بامبۇكزار سارايىنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ قاراپ باقتى، كۈجىداندا ئازراق ئىس تۇتەپ تۇراتتى، نەزىر قىلىنغان شارابلاردىن ئېشىپ قالغانلىرى بار ئىدى، زىجۇەن ئۆيگە شىرەنى يۆتكىتىپ، نەرسە ـ كېرەكلەرنى توشۇتقۇزۇۋاتاتتى. باۋيۇي نەزىر ـ چىراغ تۇگمەنلىكىنى بىلىپ ئۆيگە كىردى. دەييۇي تامغا قاراپ قېڭغىيىپ، ماغدۇرى ئۇزۇلۇپ ھالىدىن كەتكەندەك ياتاتتى.

ــ باۋيۇي غوجام كەلدى، ــ دېدى ئالدىراپ زىجۇەن.

دەييۇي ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، كۈلۈمسىرەپ ئولتۇردى.

ــ سىڭلىم، بىر ـ ئىككى كۈندىن بۇيان خېلىلا ياخشى بولۇپ قالغان ئوخشايسىز ! رەڭگرويىڭىزدىن خاتىرجەم

كۆرۈنمىسىز. لېكىن، نېمىشقىدۇر كۆڭلىڭىز يەنە يېرىم ئوخشىمامدۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي.

ــ بۇ گېپىڭىز توغرا بولمىدى! ــ دېدى دەييۇي، ــ ئوبدان تۇرۇپتۇمەنغۇ، قاچان كۆڭلۈمنى يېرىم قىپتىمەن؟

ــ سىڭلىم، يۈزىڭىزدە ياش يۈقى تۇرسا، مېنى قانداق ئالدىيالايسىز؟ خىيالىمچە، سىز تولا كېسەل بولمىسىز، شۇڭا ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىڭىزگە تەسەللى بېرىپ تۇرسىڭىز بولىدۇ. بىھۇدە ھەسرەت چەكمەنناڭ پايدىسى يوق. ئۆزىڭىزنى نابۇت قىلىۋالسىڭىز. مېنى ... ــ گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە باۋيۇي ئاخىرىنى دېيەلمەي دەرھال گېپىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئۇ دەييۇي بىلەن بىللە ئويناپ چوڭ بولغاچقا، بىر ـ بىرى بىلەن چىقىشاتتى، ئۆلۈم ـ كۆرۈمدە بىللە بولۇشنى خالايتتى. بۇنى ئۇلار كۆڭلىدىلا بىلىپ، بىر ـ بىرىگە يۈزتۇرا دېيىشمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە دەييۇي گۇمانخور بولغاچقا، گەپ ـ سۆز قىلىشقانلىرىدا باۋيۇي كۆپىنچە قارامىلىق قىلىپ قويۇپ ئۇنى رەنجىتىپ قويياتتى. بۇگۈن دەييۇيگە تەسەللى بەرگىلى كەلگەندە، يەنە قارامىلىق قىلىپ دېمەيدىغان گەپنى دەپ تاشلاپ، گېپىنىڭ ئاخىرىنى چىقىرالماي ھودۇقۇپ قالدى. دەييۇينى ئاغرىنىپ قالمىسۇن دەپ، ئۆز كۆڭلىدە ھەقىقەتەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق تىلەپ شۇنداق قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتقىلا، بىردىنلا كۆڭلى يېرىم بولدى ـ دە، كۆزىگە ياش ئالدى.

دەييۇي بالدۇر باۋيۇينى گەپنىڭ قاتتىق ـ يۇمشاقلىقىنى سۈرۈشتۇرمەي سۆزلەۋېرىدۇ دەپ، ئۇنىڭدىن ئاغرىناتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى ئەۋزايىنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلدى، ئەزەلدىن يىغلاڭغۇ بولغاچقا، شۇ تاپتا گەپ قىلالماي تەڭلا ئۆكسۈپ يىغلىۋەتتى.

زىجۇەن چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ، ئۇ ئىككىسى يەنە نېمىشقا گەپ تالىشىپ قالغاندۇ دېگەن پەرەز بىلەن:

ــ خان قىز ئەمدىلا ياخشى بولۇپ قالغاندى، غوجام كېلىپلا

يەنە جىلە قىلىپ قويۇپتۇ، زادى نېمە بولدى؟ ــ دېدى.

ــ سىڭلىمنى جىلە قىلدىغانغا كىمنىڭ ھەددى ئىكەن؟ ــ دېدى باۋيۇي يېشىنى سۇرتىۋېتىپ ۋە گەپ ئېچىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇيان ــ بۇيان ماڭدى. بىر چاغدا سىياھدانىنىڭ تېگىدە ئارانچە كۆرۈنۈپ تۇرغان قەغەزنىڭ بۇرجىكىگە كۆزى چۈشۈپ قېلىپ، ئىختىيارسىز قولىنى سوزۇپ قەغەزنى ئالدى. دەيىۋي ئورنىدىن تۇرۇپ تارتىۋالماقچى بولغاندى، باۋيۇي قەغەزنى دەرھال قوينىغا تىقىۋالدى.

ــ ئوبدان سىڭلىم، مەن بىر كۆرۈپ باقايلا ! ــ دەپ يالۋۇردى ئۇ.

ــ بۇ يەرگە كەلسىڭىز، كۆرۈنگەنلا نېمىگە ئوڭ ــ تەتۇر قول ئۇزارتىۋېرىدىكەنسىز ! ــ دېدى دەيىۋي.

شۇ ئارىدا باۋچەي كىرىپ قالدى.

ــ باۋيۇي ئۇكام، نېمىنى كۆرەي دەيسىز؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ.

باۋيۇي ئۇ قەغەزگە قانداق سۆز ــ ئىبارىلەر يېزىلغانلىقىنى تېخى كۆرمىگەنىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەيىۋىنىڭ كۆڭلىدە نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. شۇڭا، قارىسىغا جاۋاب بېرىشكە پېتىنالماي، دەيىۋيگە قارىغىنىچە كۈلۈپ تۇرىۋەردى، دەيىۋي باۋچەينى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ:

ــ قەدىمكى تارىخ كىتابلىرىنى ئوقۇغىنىمدا، ئۇلاردا بايان قىلىنغان ئىستېداتلىق ئاياللارنى ئۇچراتقانىدىم، ئۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىگە قارىغاندا، كىشىلەرنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان، ھەۋىسىنى قوزغايدىغان، ھەم كىشىلەرنى ھەسرەتلەندۈرىدىغان ۋە ئاھ ئۇردۇرىدىغانلىرىمۇ تولا ئىكەن. بۈگۈن غىزادىن كېيىن قولۇم بوشاپ قاپتىكەن، شۇلاردىن بىرقانچىسىنى تاللاپ، ئۆز تەسراتىمنىڭ ئىپادىسى سۈپىتىدە، بىلىشىمچە شۇلار ھەققىدە بىرنەچچە شېئىر يازاي دەپ تۇراتتىم.

تەنچۇن قىز فېكىجىيىنى يوقلاپ كېلەيلى دەپ كەپتۇ، قارىسام، پۇت ـ قولۇمنىڭ ھېچ ماغدۇرى يوق، شۇڭا بىللە بارماي، ئولتۇرۇپ شېئىر يازدىم. بەش شېئىرنى يازا ـ يازمايلا ھېرىپ قېلىپ ئاۋۇ يەرگە تاشلاپ قويغانىدىم، باۋيۇي غوجام كېلىپ كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ كۆرسىمۇغۇ ھېچنېمە بولمايدۇ، بىراق ئۇنىڭ ھەدىسىلا كۆچۈرۈۋېلىپ، خەققە كۆرسىتىدىغانلىقىدىن بىزار بولدۇم.

ـــ قاچانلاردا خەققە كۆرسىتىپتىمەن؟ ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ «ئاق يەسمەن ھەققىدە» دېگەن شېئىرلارنى ياقتۇرغانلىقىم ئۈچۈن، دائىم قولۇمدا بولسا كۆرۈشكە ئەپلىك بولارمىكىن دەپ، قايسى كۈنكى ھېلىقى يەلپۈگۈچكە ئۇششاق خەت بىلەن رەسمىيانە يېزىۋالغانىدىم. ھەرەمخانا قىزلىرىنىڭ شېئىر ـ پۈتۈكلىرىنى خالىغانچە تالا ـ تۇزدە قىرائەت قىلىپ يۈرۈشكە بولمايدىغانلىقىنى بىلمەمتىم؟ سىز مېنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويغاندىن تارتىپ باغدىن تاشقىرىسىغا زادىلا ئاچىقمىدىم.

ـــ دەييۇي سىكىلىمنىڭ بۇنداق ئەندىشە قىلىشى ئورۇنلۇق، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ يەلپۈگۈچكە يېزىۋالدىم دېگىنىڭىز بىلەن يادىڭىزدىن چىقىپ قىرائەتخانىغا ئېلىپ بارسىڭىز، ئۇ يەردىكى پۈتۈكچى مولىلار كۆرۈپ قالسا، كىم يازغان دەپ سورىماي قالارمۇ؟ ئاندىن ئۇلار سىرتقا تارقىتىۋەتسە چىرايلىق ئىش بولمايدۇ. قەدىمدىن تارتىپ «ئايالنىڭ پەزىلىتى نادانلىقتا» دېگەن گەپ بار. ئىپپەتلىك بولۇش بىرىنچى ئورۇندىكى ئىش. ئاياللارنىڭ قول ھۈنىرى بولسا ئىككىنچى ئورۇندىكى ئىش. ئاندىن قالسا، شېئىر، نەزم ھەرەمخانىدىكىلەر ئۈچۈن ئەرمەك ھېسابلىنىدۇ، بۇ بىلىسمۇ بولىدىغان، بىلمىسمۇ بولۇۋېرىدىغان نەرسە. بىزدەك خەقنىڭ قىزلىرىغا ئۇنداق ئىستېداتلىق دېگەن نام ـ شۆھرەتنىڭ زادىلا كېرىكى يوق، ـــ ئاندىن ئۇ كۈلۈمسىرەپ دەييۇيگە قارىدى، ـــ ماڭا كۆرسەتسىڭىز ھېچنېمە بولمايدۇ، باۋيۇي ئۈكام ئاچىقىپ كەتمىسىلا بولدى.

ـــ ئۇنداق دېسىڭىز سىزمۇ كۆرمەيلا قويۇڭ، ـــ دېدى كۈلۈپ

دەيىۋي، ئاندىن باۋيۇينى كۆرسىتىپ، ــ ئۇ ئاللىقاچان تارتىۋالغان، ــ دېدى.

باۋيۇي ئاخىر شېئىرلارنى قوينىدىن چىقىرىپ باۋچەينىكى يېنىغا كەلدى. ئۇلار بىرلىكتە ئوقۇپ چىقتى. ئۇ شېئىرلار مۇنداق ئىدى:

شى شى①

داڭقى چىققان نى گۈزەللەر بولدى غەرق سۇ قوينىدا،
چەكتى پىراق ۋۇ قەسرىدە ئۆز يۈرتىنىكى غەم ـ كويىدا.
كۈلمىگەي ئەل قوشنا قىزدىن قوشۇما دوراپتۇ دەپ،
يۈيدى كىر ئاقارغۇچە ئۇ چاچلىرى سۇ بويىدا.

يۈي جى②

كۆك بوز ئات كىشنەپتۇ تۇندە سوقسا يەل دەھشەت بىلەن،
يۈي قاراپتۇ قوش قاراققا تۇگمەس نەپرەت بىلەن؛
قىيما ـ چىيما بولسىمۇ چىكى ـ پىكى يېتەلمەس يۈي جىگە،
يۈي ئۆزىگە ئۇردى شەمشەر چۇ قوشىدا دەرد بىلەن.

---

① شى شى ــ ئەمىنىيە دەۋرىدە (مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 481 ــ 722 يىللار)، يۈي پادىشاھلىقىدىكى گۈزەل ئايال. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، يۈي پادىشاھى گۇجيەن ۋۇ پادىشاھىنى چىرايلىق ئايالغا مەپتۇن بولۇپ، دۆلەت ئىشلىرى بىلەن كارى بولمايدىغان قىلىش ئۈچۈن، ئۇ ئايالنى ۋۇ پادىشاھىغا تەقدىم قىلىدۇ. ئاخىرىدا ۋۇ پادىشاھى شۇ ھىيلە بىلەن تۇزاققا چۈشۈپ، يۈي پادىشاھى تەرىپىدىن يوقىتىلىدۇ. ۋۇ پادىشاھى يوقىلىش ئالدىدا، شى شىنى بالايىئاپەت دەپ دەريياغا تاشلايدۇ.

② يۈي جى ــ شىكى يۈينىك ئامراق كىچىك خوتۇنى. لىيۇبىكى قوشۇنى شىكى يۈينى گەيشىادا قورشۇالغاندا، يۈي جى شىكى يۈي بىلەن ۋىدالىشىپ، چۇ (شىكى يۈي) بارگاھىدا ئۆزىگە شەمشەر ئۇرىدۇ؛ قوش قاراق ــ شىكى يۈينىك لەقمى، ئۇنىك كۆز قارىچۇقى قوش ئىمىش؛ چىكى (چىكىبۇ)، پىكى (پىكى يۈي) ــ ئەسلىدە شىكى يۈينىك سەركەردىلىرى، كېيىن لىيۇبىكا تەسلىم بولۇپ، ۋاڭلىق مەنسەپلىرىگە ئىگە بولغان، لېكىن ئىسيان كۆتۈرگەنلىكى ئۈچۈن، قىيما ـ چىيما قىلىپ تاشلانغان.

مىڭ فېي①

كەتتى خەن خان ئوردىسىدىن، ژاھ، ئەجەب ئايدەك جامال،
تا ئەزەلدىن شور پېشانە بولدى قىز تاپماي كامال؛
خان ئەگەر سالماي نەزەر قويغاندىمۇ گۈل ھۆسنىگە،
نە ئۇچۇن رەسسامغا بەردى تەقدىرنى بىمالال؟

لۇيجۇ②

پاخشە كاشىن، ئۇنچە دۇردۇن بارچە ژاز كەچكەندە، بەس،
شى بېگىم قانداقمۇ قىلغاي نازەننىغا كۆپ ھەۋەس.
بەخت ـ تەلەي ئەلمىساقتا پۈتۈلۈپ پېشانىگە،
تاپتى تەسكىن كۆڭلى گۈلنىڭ بىللە ئۇزگەچكە نەپەس.

خۇڭفۇ③

ئۆزگىچە سىياقى، گەپدان، ئاسقىنى چوڭ زۇلپىقار،

---

① مىڭ فېي ـــ ژاڭ جاۋجۇن، خەن سۇلالىسىدىن يۇەندى خانلىقى ئوردا كېنىزىكى. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، رەسسام ماۋيەنشۇ ئۇنىڭدىن پارا ئالالمىغانلىقى ئۈچۇن، ئۇنىڭ رەسمىنى سەت قىلىپ سىزىدۇ. يۇەندى خان ئۇنىڭ رەسمىنى كۆرۈپ ياراتماي، ئۇنى ھۇن پادىشاھىغا بېرىۋېتىدۇ. مىڭ فېي ماڭار چېغىدا، يۇەندى خان ئۇنىڭ چىرايلىقلىقىنى كۆرۈپ، ماۋيەنشۇنى، ئۇنى قەستەن سەت سىزىپسەن، دەپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ.

② لۇيجۇ ـــ جىن دەۋرىدىكى باي تۆرە شى چۇڭنىڭ توقىلى. سەككىز ژاڭ توپىلىڭى ژاقتىدا، شى چۇڭ ئەمىلىدىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ. سۇن شىيۇ لۇيجۇنى تارتىۋالماقچى بولغىنىدا، لۇيجۇ ئۆزىنى راۋاقتىن تاشلاپ ئۆلۈۋالىدۇ. بۇ نەزمىنىڭ مەنىسى: ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدا ھەممە ئادەم ئۆيۈڭلى، ئۇنچە ـ دۇرلىرىدىن ژاز كەچكەن ژە شى چۇڭ ئۆز جېنىدىن ئايرىلغان تۇرسا، شى چۇڭ ھەۋەس قىلىپ لۇيجۇنى ساقلاپ قالالامتى.

③ خۇڭفۇ ـــ تاڭ دەۋرىدىكىلەرنىڭ ئاساتىر ـ ھېكايىلىرىدىكى قىز، سۇي دەۋرىدىكى يۇي بېگى ياڭ سۇنىڭ يېنىدا قىزىل چۈتىن قورۇغۇچ تۇتۇپ تۇرىدىغان بىر قىز (خۇڭفۇ ـــ قىزىل چۈتىن قورۇغۇچ). ئۇ قىز شۇ يەرگە مۇساپىر بولۇپ كەلگەن سەركەردە لى چىڭنى باتۇر چاغلاپ، كېچىسى ئۇنىڭ بىلەن تەييۇەنگە قېچىپ كېتىدۇ. ئىنتايىن چىرىكلەشكەن ياڭ سۇ بەگنىڭ بارگاھى ئۇ قىزنى ئۆز ئاسارىتىدە تۇتۇپ قالالمايدۇ.

بولسىمۇ موھتاج ـ مۇساپىر، بىلدى باتۇر دەپ نىگار؛
سەكراتتا قالسا ياڭ گۈڭ باركاھى مۇردىدەك،
شۇنچە مەردانە ئايالنى ئىلكىدە قانداق تۇتار؟

باۋيۇي بۇ شېئىرلارنى ئوقۇپ، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى ۋە:

ـــ دەيىۋي سىڭلىم بۇ شېئىرلاردىن دەل بەشىنلا يېزىپتۇ، بۇنى «بەش گۈزەل ھەققىدە كۇي» دەپ ئاتىساق بولمامدۇ؟ ـــ دەپلا، باشقىلارنىڭ سۆزلىشىگىمۇ يول قويماي، قەلەم ئېلىپ كەينىگە شۇنداق دەپ يېزىپ قويدى.

ـــ مەيلى شېئىر قانداق تېمىدا يېزىلسۇن، ئۇنىڭدىكى قەدىمكى كىشىلەرنىڭ پىكىرلىرىنى ئۇستىلىق بىلەن ئاغدۇرۇۋېتىش كېرەك، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ كىشىلەرنىڭ باسقاق ئىزىدىن كېتىۋەرسە، سۆز ـ ئىبارىلەرنى ھەرقانچە تاللاپ ئىشلەتكىنى بىلەنمۇ، مەنە جەھەتتىن ئىككىنچى ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ، ئۇنداق شېئىرنى بەربىر ياخشى شېئىر دەپ ھېسابلىغىلى بولمايدۇ. ئىلگىرىكى ئادەملەرنىڭ ژاڭ جاۋجۇن ھەققىدە كۇيلەپ يازغان شېئىرلىرى ناھايىتى تولا، ئۇلاردىن ژاڭ جاۋجۇنگە ئېچىنغانلىرىمۇ بار، ماۋيەنشۇغا نەپرەتلەنگەنلىرىمۇ بار، ۋەسسامنى دانا ئەربابلارنىڭ ۋەسىلىرىنى سىزىشقا سالماي، ئۇنىڭغا گۈزەللەرنىڭ ۋەسىلىرىنى سىزدۇرغان دەپ، خەن پادىشاھىنى ھەجۋ قىلغانلىرىمۇ بار. ئىشقىلىپ، ئۇ ھەقتىكى مۇلاھىزىلەر ئاشۇنداق بىر خىل ئەمەس. كېيىن جىڭگوگۈڭ ژاڭ ئەنشىنىڭ قايتا: «ۋەسىنى سىزالمىغاي ئۇ ـــ ئەسلىي شۇنداق مۇددىئا، قەتل قىلغان بىگۇناھ مايەنشۇنى ئۆز ژاقتىدا» دەپ يازغىنى، يۇڭشۇنىڭ «يەنىلا شۇنداق ئىدى ـ دە، ئاڭلىغان ھەم كۆرگىنى، مەقسىتى ياتلارنى چەكلەپ تىنچىتىش كەڭ ئۆلكىنى» دېگەن شېئىرىمۇ بار. بۇ ئىككى شېئىردا باشقىلارنىڭكىدىن ئۆزگىچە بولغان خاس پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. دەيىۋي

سىڭلىمىنىڭ يازغان بۇ بەش شېئىرىدا يېڭى مەزمۇن ئىپادىلىنىپ، ئاجايىپ يېڭىلىق يارىتىلىپتۇ.

ئۇ گېپىنى يەنە داۋام قىلدۇراي دەپ تۇراتتى، بىركىم كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— جىيا لىيەن بېگىم يېنىپ كەپتۇ دەپ، تېخى بايىلا تاشقىرىدىن خەۋەر يەتكۈزگەنىدى. شەرقىي قەسىرگە كىرىپ كەتكىنىگە خېلى بوپتۇ، قايتىپ چىقىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى.

باۋيۈي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، چوڭ دەرۋازىغا چىقىپ كۈتۈپ تۇرۇشىغا، جىيا لىيەن تالادا ئاتتىن چۈشۈپ كىرىپ كەلدى. باۋيۈي ئالدىغا چىقىپ جىيا لىيەنگە ئېگىلىپ تەزىم قىلدى، جىيا ئانا ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنىڭ ئېسىنلىكىنى سورىدى، جىيا لىيەندىنمۇ ئامان ـ ئېسىنلىك سورىدى. ئىككىسى قول تۇتۇشۇپ ئىچكىرىگە كىرىشتى. لى ۋەن، فېڭجيې، باۋچەي، دەيۈي، يېڭچۈن، تەنچۈن، شىچۈنلەر ئوتتۇرا ئايۋان سارايدا كۈتۈپ تۇرۇشاتتى، ئۇلار بىلەن كۆرۈشتى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئەتە ئەتىگەندە يېتىپ كېلىدۇ، — دېدى جيالىيەن، — يول ئۇستىدە سالامەتلىكى ئوبدان كەلدى. بۈگۈن ئۆيگە بېرىپ خەۋەر بەرگەچ تۇر، دەپ مېنى ئەۋەتتۈەتتى. ئەتە بەشىنچى جېسىڭ ۋاقتىدا شەھەردىن چىقىپ كۈتۈۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئاندىن، باشقىلار سەپەر ئۈستىدىكى ئىشلاردىن ئەھۋال سورىدى. جىيا لىيەن يىراق سەپەردىن كەلگەنلىكى ئۈچۈن، باشقىلار ھۈجرىسىغىچە بىللە بارماي، ئۇنىڭ ئارام ئېلىشىغا يول قويدى. ھۈجرىسىغا كىرگەندە بولغان ئەھۋاللارنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

ئەتىسى، تەخمىنەن ئاش ۋاقتىدا، جىيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار يېتىپ كېلىشتى. كۆپچىلىك بىلەن كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، بىردەم ئولتۇرۇپ بىر پىيالە چاي ئىچتى،

ئاندىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنى ئېلىپ نىڭگو قەسىرىگە ئۆتتى. ئىچكىرىسىدىن قۇلاقنى يارغۇدەك يىغا ـ زار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. جيا شې بىلەن جيا لىيەن جيا ئانىنى ئۆيىگە ئۇزىتىپ قويۇپلا بۇيانغا ئۆتۈپ كەتكەندى، جيا ئانىنىڭ كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ جيا شى بىلەن جيا لىيەن ئۆز جەمەتىدىكىلەرنى باشلاپ، يىغلىغان پېتى ئالدىغا چىقتى. ئاتا ـ بالا ئىككىسى جيا ئانىنى قولتۇقلاپ، مېيىت ئالدىغا باشلاپ كەلدى. جيا جېن بىلەن جيا رۇڭ يۈكۈنۈپ، ئۆزلىرىنى جيا ئانىنىڭ قوينىغا ئېتىپ قاتتىق يىغلاشتى. جيا ئانا ياشانغان ئايال بولغاچقا، بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، جيا جېن، جيا رۇڭلارنى قۇچاقلىغىنىچە ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى. جيا شې بىلەن جيا لىيەن تەسەللى ئېيتىپ يۇرۇپ، ئۇنى يىغىدىن ئاران توختاتتى. جيا ئانا ئايلىنىپ مېيىتىنىڭ ئوڭ يېنىغا ئۆتتى، ئۇ يەردە يۇشى خېنىم بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى كۆرۈپ، بىر ـ بىرىگە تاشلانغىنىچە يەنە بىر پەس قاتتىق يىغا ـ زار قىلدى. ئاندىن، باشقىلار بىر ـ بىرلەپ ئالدىغا كېلىپ ئېسىن ـ ئامانلىق سورىدى.

جيا ئانا يېڭىلا سەپەردىن كېلىپ تېخى ئارام ئالالمىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە قاراپ ئولتۇرۇۋەرسە يەنە كۆڭلى بۇزۇلمىسۇن دەپ، جيا لىيەن ئۇنىڭغا قايتا ـ قايتا تەسەللى خاتىر ئېيتتى. جيا ئانا نائىلاج قايتىپ چىقتى. جيا ئانا ياشىنىپ قالغان ئايال بولغاچقا، يول ئازابىغا ۋە دەرد ـ ئەلەمگە پايلىيالماي، كېچىسى بېشى چىڭقىلىپ، يۈرىكى سىقىلىپ، دىمىقى پۈتۈپ، ئۇنلىرى گاراڭ ـ گۇرۇڭ بولۇپ بىتاپ بولۇپ قالدى. دەرھال تېۋىپ تەكلىپ قىلىپ، تومۇر تۇتقۇزۇش، دورا بېرىش ئىشلىرى بىلەن بىرىم كېچىگىچە ئوپۇر ـ توپۇر بولۇپ كېتىشتى. بەختكە يارىشا، كېسەل ئىچىگە ئۆتۈپ كەتمەي تېزلا قويۇپ بەردى. ئۇچىنچى جېسىمگە ۋاقتىدا بىرئاز تەرلەپ، تومۇر سوقۇشى سەل ئورنىغا چۈشۈپ، قىزىتمىسى يانغاندىن كېيىن، باشقىلارنىڭ كۆڭلى تىندى. ئەتىسى يەنە دورا ئىچۈرۈپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ

تۇرۇشتى.

بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، جيا جىڭنىڭ مېيىتىنى ئۇزىتىش ۋاقتى بولۇپ قالدى. جيا ئانا تېخىچە ئوبدان تۇزلىپ كېتەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ تۇرۇشقا ئۆيدە باۋيۇينى قالدۇرۇپ قويدى. فېڭجيېمۇ راسا تۇزلىپ كېتەلمىگەچكە مېيىت ئۇزىتىشقا چىقمىدى. جيا شې، جيا لىيەن، شىڭ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار ئۆيئىچىدىكىلەر بىلەن خىزمەتكارلارنى باشلاپ، مېيىتنى تۆمۈر ئاستانىلىق مازارغىچە ئۇزىتىپ قويۇپ ئاخشىمى قايتىپ كېلىشتى. جيا جېن بىلەن يۈشى خېنىم ۋە جيا رۇڭ مازاردا سىپارىسى توشقاندىن كېيىن مېيىتنى ئۆز يۇرتىغا ئېلىپ بارماقچى بولۇپ مېيىت يېنىدا قالدى. ئائىلە ئىشىدىن خەۋەر ئېلىشنى يەنىلا يۈشى خېنىمنىڭ ئانىسى بىلەن ئىككى سىڭلىسىغا ھاۋالە قىلدى.

جيا لىيەن ئادەتتە يۈشى خېنىمنىڭ سىڭىللىرىنىڭ ئىسىملىرىنى تولا ئاڭلاپ، ئۇلارنى كۆرۈشكە ھېچ نېسىپ بولمايۋاتقىنىغا ئىچى پۈشۈپ يۇرەتتى. جيا جىڭنىڭ مېيىتى ئائىلىدە توختىتىلغانلىقى ئۈچۈن، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەر كۈنى شۇ يەرگە كىرىپ، ئېرجيې، سەنجيېلەر بىلەن ئوبدانلا تونۇشۇۋالدى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشقىدا ئۆزىنى باسالماي چاكىلداپ كەتتى، جيا جېن بىلەن جيا رۇڭ ئاتا ـ بالا ئىككىسى بىر مارالغا ئېسىلغان بۇغىلاردەك بىر ئايالنىڭ كەينىگە چۈشۈۋالغانلىقىنى جيا لىيەن ئوبدان بىلەتتى، شۇڭا پەيتتىن پايدىلىنىپ، ئۇ قىزلارنى ھەدەپ ئۆزىگە تارتىپ قاش ـ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ئۇ قىزلارغا ئۆز ئىشقىنى بىلدۈرگىلى تۇردى. يۈسەنجيې ئۇنىڭغا توڭلۇق قىلاتتى، پەقەت يۈئېرجيېنىڭلا ئۇنىڭغا ئازراق كۆڭلى تارتىپ قالغانىدى. لېكىن، كۆز ـ قۇلاق بولغۇچىلارنىڭ كۆپلۈكىدىن ئامال تاپالماي يۇرۇشەتتى. جيا لىيەنمۇ جيا جېننىڭ كۈنلىشىدىن قورقۇپ؛ يېنىكلىك قىلىشقا پېتىنالماي، ئېرجيې ئىككىسى پەقەت

كۆڭلىدىلا بىلىپ يۈرۈشتى.

مېيىتنى ئۇزىتىش ۋاقتى كەلگەندىن كېيىن، جيا جېننىڭ ئائىلىسىدە ئادەم ئاز بولغاچقا، يۇ ئانىكا ئۆزىنىڭ ئىككى قىزى ھەم قاتتىق ـ قۇرۇق ئىشلارنى قىلىدىغان بىرقانچە چۆرە ۋە خىزمەتكار مومايلار بىلەن تۆر ئۆيدە قېلىپ قالغاندىن باشقا، قالغان كىچىك خوتۇن ۋە دېدەكلەر مازارغا بىللە چىقىپ كەتتى. قەسىردە قالغان چاكارلار ۋە خىزمەتكار ئاياللار كېچىلىرى جېسەكچىلىك قىلاتتى، كۈندۈزلىرى ئىشىككە قارايتتى، بىرەر ئىش چىقىپ قالمىسا، ئەتىسى كەچكىچە ئىچكىرىكى ھويلىغا كىرمەيتتى. شۇڭا، جيا لىيەن ئەنە شۇ پەيتتىن پايدىلىنىپ قول سالماقچى بولدى. جيا جېنغا ھەمراھ بولىمەن دېگەننى باھانە قىلىپ، مازاردا تۇنەپ تۇردى، جيا جېننىڭ ئورنىدا ئائىلە ئىشلىرىدىن خەۋەر ئالىمەن دەپ، پات ـ پات نىڭگو قەسىرىگە كېلىپ ئېرجيې بىلەن يەڭ ئىچىدە ئالاقىلىشىپمۇ يۈردى.

بىر كۈنى كىچىك غوجىدار يۈي لۇ كېلىپ جيا جېنغا مەلۇم قىلدى:

ــ لەمپىلەرگە ئېسىلغان قارىلىق رەخت ۋە تۇغ ـ بويداش كۆتۈرگۈچىلەرنىڭ قارا كىيىملىرى ئۈچۈن جەمئىي بىرمىڭ بىر يۈز ئون سەر كۈمۈش سەرپ قىلىنغانىدى، بەش يۈز سەر نەق بېرىلدى، ئالتە يۈز ئون سەر نېسى قالغان. تۇنۇگۈن ئىككى سودىگەر تەڭلا قەرزنى سۈيلەپ كەپتۇ. شۇڭا، پېقىر قۇللىرىنىڭ جانابلىرىدىن يولىيورۇق سوراپ كېلىشىم.

ــ ھازىرچە خەزىنىدىن ئېلىپ تۇرساڭ بولىۋېرەتتىغۇ، ماڭا مەلۇم قىلىشىڭ ھاجەتى يوق ئىدى، ــ دەپ جاۋاب بەردى جيا جېن.

ــ تۇنۇگۈن خەزىنىگە پۇل ئالغىلى بارغانىدىم، ــ دېدى يۈي لۇ، ــ لېكىن ئۇلۇغ بېگىم ئەرشكە راۋان بولغاندىن كېيىن، ھەر خىل چىقىملار كۆپ بولۇپ، قالغان پۇلنى سىپارىسى ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلىدىغان تىلاۋەتكە ۋە مازاردا قىلىنىدىغان خىراجەتكە

ئاتاپ قويغانكەن، ھازىرچە ئۇ پۇلدىن بېرىشكە بولمايدىكەن. شۇڭا، پېقىر قۇللىرى جانابلىرىغا مەلۇم قىلىپ كەلگەنىدىم. ھازىرچە جانابلىرىغا خاس ئىچكى خەزىنىدىن بېرىپ تۇرساق ياكى بىرەر يەردىن قەرز ئېلىپ تۇرساق. بۇ ھەقتە پېقىر قۇللىرى جانابلىرىنىڭ گەپلىرىگە قاراپ ئىشنى توغرىلىغان بولاتتىم.

ــ سەن يەنىلا بالدۇرقىدەك، پۇل بار تۇرۇقلۇق ئىشلەتمەيۋاتىدۇ، دەپ ئويلايدىغان ئوخشايسەن، ــ دېدى كۇلۇپ جيا جېن، ــ نەدىن پۇل بولسۇن، قەرز ئېلىپ بېرىپ تۇرغىن.

ــ بىر ـ ئىككى يۈز سەر بولسىمۇ كاشكى، پېقىر قۇللىرى ئەپلەپ ـ سەپلەپ تۇراتتى، بۇ دېگەن بەش ـ ئالتە يۈز سەر تۇرسا، پېقىر قۇللىرىنىڭ قانداقمۇ قولىدىن كېلەر؟

ــ سەن ئاناڭدىن سوراپ باق، ــ دېدى جيا جېن بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ جيا رۇڭغا، ــ تۇنۇگۈن مېيىتنى ئېلىپ ماڭغاندىن كېيىن، جياڭنەندىكى جېن ئائىلىسىدىن تەزىيە ـ نەزىر ئىشلىرى ئۇچۇن بەش يۈز سەر كۈمۈش ئەۋەتكەنىكەن، تېخىچە خەزىنىگە تاپشۇرمىغان. ئۆيىگىچىدىن يەنە ئىزدەشتۇرۇپ باقسۇن، بولسا يىغىشتۇرۇپ، تەل قىلىپ بۇنىڭغا بېرىڭلار.

جيا رۇڭ خوش دەپ دەرھال بۇيانغا ئۆتۈپ، يۇشى خېنىمغا مەلۇم قىلدى، ئاندىن يەنە قايتىپ كېلىپ ئاتىسىغا ئۇچۇرىنى بەردى:

ــ تۇنۇگۈنكى ئۇ پۇلدىن ئىككى يۈز سەرنى ئىشلىتىۋېتىپتۇ، ئۇچ يۈز سەر قاپتىكەن، ئۇنى ئۆيگە ئەۋەتىپ چوڭ ئانكامغا تاپشۇرغۇزۇپ بېرىپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، بۇنى باشلاپ بېرىپ چوڭ ئانكاڭدىن ئېلىپ بۇنىڭغا بەرگىن، ــ دېدى جيا جېن، ــ ئاندىن، ئۆيدە ئىش ـ پىش بارمۇ، قاراپ باق، قېينىۋيان ھەمشىرىلىرىڭدىن ھال سوراپ قوي. قالغان پۇلنى يوي لۇ قەرز ئېلىپ سەپلەپ قويۇپ تۇرسۇن.

جيا روڭ بىلەن يۇي لۇ خوش ئېيتىپ، يېنىپ چىقايلى دەپ تۇرۇشىغا جيا لىيەن كىرىپ كەلدى. يۇي لۇ ھاپىلا ـ شاپىلا ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ سالام بەردى.

ـــ نېمە ئىش؟ ـــ دەپ سوردى جيا لىيەن.

جيا جېن ئۇنىڭغا تولۇق دەپ بەردى، جيا لىيەن كۆڭلىدە: «راسا پەيتى كەپتۇ، نىڭگو قەسىرىگە بېرىپ، ئېرجيې بىلەن كۆرۈشۈۋالاي» دېگەن ئويغا كېلىپ:

ـــ ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس ئىكەن، خەقتىن قەرز ئېلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ تۇنۇگۈن قولۇمغا ئازراق كۈمۈش چۈشكەن، تېخى ئىشلەتمىدىم، بۇنىڭغا شۇنى بېرىپ تۇرساق ئىش ئازايمامدۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ ئۇنداق بولسا تېخىمۇ قاملىشىدۇ. جيا روڭغا تاپىلاپ قويساڭ، ھەممىنى يىغىشتۇرۇپ ئېلىپ بەرسۇن، ـــ دېدى جيا جېن.

ـــ بۇنى ئۆزۈم ئېلىپ بەرمىسەم بولمايدۇ، ـــ دېدى ئالمان ـ تالمان جيا لىيەن، ـــ ئۆيگە قايتمىغىنىمغا نەچچە كۈن بولۇپ قالدى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، بېگىم، ئاغىچا خېنىمدىن ئېسەنلىك سوراپ، سالامغا بېرىشىم بار ئىدى. ئاندىن سىز تەرەپكە ئۆتۈپ، كىشىلەر بىرەر ئىش تۇغدۇرۇپ قويدىمۇ، يوق، شۇنىمۇ كۆزدىن كەچۈرگەچ، قۇدا خېنىمدىن ئەھۋال سوراپ قويايي.

ـــ سېنى يەنە جوۋىتىدىغانغا كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ، ـــ دەپ كۈلدى جيا جېن.

ـــ بىز دېگەن ئاكا ـ ئۇكا تۇرساق، بۇنىڭ نېمە كارايىتى؟ ـــ دەپ كۈلدى جيا لىيەنمۇ.

ـــ سەن تاغاڭ بىلەن بىللە بار، ـــ دەپ جيا روڭغا جېكىلىدى جيا جېن، ـــ ئاندىن نېرىقى قەسىرگە ئۆتۈپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، بېگىم، ئاغىچا خېنىملاردىن ئېسەنلىك سورىغىن، مەندىن ۋە ئاناڭدىن سالام ئېيتقىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ

ساقلىقى خېلى ئوبدان بولۇپ قاپتۇمۇ، دورا ئىچىۋېتىپتىمۇ، سۈرۈشتۈرۈپ باق.

جيا رۇك ھەممە گەپكە بىر ـ بىرلەپ خوش دەپ، جيا ليەن بىلەن بىللە يېنىپ چىقىپ، مۇلازىملاردىن بىرنەچچىسىنى ئەگەشتۈرۈپ بىللە شەھەرگە قاراپ ئاتلاندى. يول بويى، تاغا بىلەن جيەن ئىككىسى پاراك سېلىشقاچ ماڭدى. جيالىيەننىڭ غەربىزى باشقا بولغاچقا، يۇئېرجيېنىڭ گېپىنى قىلىپ، ئۇنى ئۇنداق كېلىشكەن قىز ئىكەن، مۇنداق ياخشى ئادەم بوپتۇ دەپ ماختاپ كەتتى:

ـــ يۈرۈش ـ تۈرۈشلىرى بەك يارىشىملىق، گەپ ـ سۆزدە يېقىملىق، كىشىنىڭ ئامراقلىقى كەلمەيدىغان بىرمۇ يېرى يوق ئىكەن. ھەممە ئادەم فېڭجيې خان ئاچاڭنى ماختايدۇ، مېنىڭچە بولغاندا، ئۇ سېنىڭ بۇ قېينىبويان ھەمشىرەڭنىڭ قولىغا سۇمۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ جۇمۇ!

ـــ تاغا، ئۇنىڭغا بۇنچە كۆيۈپ قالغان بولسىڭىز، سىزگە مەن سوچى بولۇپ، ئۇنى سىزگە ئىككىنچى ئاغىچىلىققا ئېلىپ بېرسەك قانداق دەيسىز؟ ـــ دەپ كۈلدى جيا رۇك ئۇنىڭ غەربىزىنى بىلىپ.

ـــ بۇ دېگىنىڭ چاقچاقمۇ ياكى راست گەپمۇ؟ ـــ دەپ كۈلدى جيا ليەن.

ـــ مېنىڭ دېگىنىم راست گەپ.

ـــ ئۇنداقتىغۇ ياخشى بولاتتى، لېكىن خان ئاناڭ كۆنمەسمىكىن؟ ئاندىن چوڭ ئانىكاڭمۇ ئۇنمايدۇ. ئاڭلىشىمچە، ئېرجيېنى بىر كىمگە ماقۇل كېلىشىپ قويۇپتىكەنغۇ؟

ـــ ئۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، ئىككىنچى، ئۇچىنچى قېينى ھەمشىرىلەر چوڭ ئاتامغا ئۆگەي، ئەسلىدە ئۇلارنى چوڭ ئانىكام ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ كەلگەنىكەن. ئاڭلىشىمچە، چوڭ ئانىكام بالدۇرقى ئېرىنىڭ قولىدىكى چاغدا، ئىككىنچى قېينى ھەمشىرەمنى خانلىق جاڭزىنىڭ ئاقساقىلى جاڭ دېگەن كىشىنىڭ

ئوغلىغا قورساقتا چېغىدىلا ماقۇل كېلىشىپ قويغانىكەن. كېيىن جاڭ ئائىلىسى دەۋا ـ دەستۇر ئىشى بىلەن ۋەيران بوپتۇ، چوڭ ئانىكام ئۇ ئېرىدىن چىقىپ باشقا ئەرگە ياتلىق بولۇپ كېتىپتۇ. ئىككى ئائىلە بىر ـ بىرىدىن خەت ـ خەۋەر ئېلىشمىغىنىغا ئون نەچچە يىل بوپتۇ. چوڭ ئانىكام ئۇلاردىن يېنىشىپ كەتسەك بولاتتى دەپ ھەمىشە دادلاپ تۇرىدۇ. ئاتامۇ بۇ قېيىنسىڭلىمىزنى باشقا بىر كىمگە ياتلىق قىلساق دەپ، ئوبدان يەردىن لايىق چىقىشىنى كۆتۈپ تۇرىدۇ. بىر كىم ئارقىلىق جاڭ ئائىلىسىنى ئىزدەشتۇرۇپ، ئۇلارغا ئون نەچچە سەر كۈمۈش بېرىپ، يېنىشىپ كەتكەنلىك توغرىسىدا بىر پارچە تىلخەت يازدۇرۇۋالساقلا بولىدىغان ئىش. جاڭ ئائىلىسى نامراتلىشىپ كەتكەن خەق، پۇلنى كۆرسە ئۇلارنىڭ ئۇنىمايدىغان نېمىسى بار دەيسىز؟ ئاندىن ئۇلارمۇ بىزدەك كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ كۆنمەسلىكىدىن قورقۇپ قالمايدىغانلىقىمىزنى بىلىدۇ. سىزدەك تاغام ئىككىنچى ئاغىچىلىققا ئالىمەن دېسە، چوڭ ئانىكام بىلەن ئاتامۇ، ئانامۇ، ھۆددىگە ماقۇل بولىدۇ. لېكىنزە، فېڭجيې خان ئاچامنى بۇنىڭغا كۆندۈرۈش تەس جۇمۇ.

بايىقى گەپلەرنى ئاڭلاپ، جيا لىيەننىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن تۇرسا دەيدىغان يەنە نېمە گېپى بولاتتى؟ كېيىنكى گەپكە پەقەت ئازراق مەڭدەپ كۈلۈپلا قويدى. جيا رۇڭ يەنە بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ كۈلدى:

ـــ تاغا، بۇ ئىشقا يۈرىكىڭىزنى توختىتىدىغانلا بولسىڭىز، مېنىڭ مەسلىھەتىم بويىچە بولغاندا ھېچقانداق كاشىلا بولمايدۇ، پەقەت بىرنەچچە سەر پۇلنى ئارتۇقراق خەجلەشكە توغرا كېلىدۇ.

ـــ ئوبدان يىگىت! ـــ دېدى ئالدىراپ جيا لىيەن، ـــ نېمە مەسلىھەتىڭ بار، ئېيتقىنا، مەن ئاڭلاپ باقاي.

ـــ سىز ئۆيگە بارغاندا، چىرايىڭىزدىن ھېچنېمىنى بىلىندۈرمەڭ. ئاۋۋال مەن ئاتامغا ئۇقتۇرۇپ ئېيتاي، چوڭ ئانىكامغا دەپ ئىشنى ئەپلەشتۈرەي. ئاندىن بىزنىڭ قەسىرنىڭ

كەينىدىكى يېقىنراق يەردىن بىر ھويلا ۋە كىرەكلىك ئۆي سەرەمجان سېتىۋالمىز، ئۆي خىزمەتكارلىرىدىن ئىككىنى ئاجرىتىپ شۇ يەردە خىزمەتكە سالمىز. لايىق كۇننى تاللاپ، ئىنس ـ جىنغا تۇيدۇرماي نىكاھ قىلىپ شۇ يەرگە كۆچۈرۈپ بارىمىز. خىزمەتكارلارغا ئۇن ـ تىن چىقارمايسىلەر دەپ جېكىلەپ قويىمىز. فېڭجيې خان ئاچام ھويلىنىڭ ئىچكىرىسىدە ئولتۇرۇپ بۇنى نەدىن بىلىدۇ؟ تاغا، ئىككىڭىزلار شۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرسىڭىزلار، بىرەر ـ يېرىم يىل ئۆتكەندىن كېيىن، غەلۋە ـ غۇدۇر تۇغۇلۇپ قالغۇدەك بولسا، ناھايىتى شۇ، بېگىمدىن بىر قۇر ئاھانەت ئىشتىسىز. ئۇ چاغدا بېگىمگە سىز: فېڭجيې خان ئاچامنى قايتا تۇغمىدى، ئوغۇل يۇزى كۆرەرمەنمىكىن دەپ تالادا يوشۇرۇنچە مۇشۇ ئىشنى قىلىپ قويۇپتىمەن، دەيسىز. فېڭجيې خان ئاچامغۇ، قارىسا، «ئاش ئاللىقاچان دەم يەپ بولغان»، شۇنىڭ بىلەن بوپتىلا دېمەستىن باشقا ئىلاج تاپالمايدۇ، ئاندىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يالۋۇرسىڭىز، پۇتمەيدىغان ئىش يوق.

قەدىمكىلەر: «نەپسانىيەت ئەقىلدىن ئازدۇرىدۇ» دەپتىكەن. جيا لىيەن يۇئېرجيېنىڭ چىرايلىق ھۆسنىگە شەيدا بولۇپ يۇرگەچكە، جيا رۇڭنىڭ بۇ گەپلىرىنى قالتىس مۇكەممەل تەدبىر دەپ بىلدى. شۇ تاپتا ئۇ ئۇچىسىدىكى قارىلىق ئېگىننىنى، خوتۇن ئۇستىگە خوتۇن ئالماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى، ئاتىسىنىڭ قاتتىق قوللۇقلۇقىنى، خوتۇننىڭ ھەسەتخور ئىكەنلىكىنى ... ئەنە شۇنداق بىر قاتار ئوڭۇشسىزلىقلارنى بىر چەتكە قايرىپ قويغاندى. ئۇ تېخى جيا رۇڭنىڭ يامان غەرىزىنى بىلمەيتتى: جيا رۇڭ ئۆزىنىڭ قېينىبويان ھەمشىرىسىگە كۆڭلى تارتىپ يۈرەتتى، ئارىغا جيا جېن قىستۇرۇلۇۋالغاچقا، مەقسىتىگە يېتەلمەيۋاتاتتى. ئەمدى ئۇنى جيا لىيەن خوتۇنلۇقىغا ئالسا، بەربىر تاشقىرىدا تۇرغۇزىدۇ، جيا لىيەننىڭ يوق ۋاقتىدا كىرىپ ئىشنى ئەپلەۋەرمەيمەنمۇ دېگەن غەرەزدە ئىدى. جيا لىيەننىڭ خىيالىغا بۇ ئىشلار كېلەمدۇ؟ جيا رۇۋڭغا ئۇ رەھمەت ئېيتتى:

ــ ئوبدان ئۇكام، بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان بولساڭ، راسا كېلىشكەن چۆرە قىزدىن ئىككىنى سېتىۋېلىپ بېرىپ ئەجرىڭنى ياندۇرىمەن !

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار نىڭگو قەسىرىنىڭ دەرۋازىسىغا يېتىپ كەلدى.

ــ تاغا، سىز كىرىپ چوڭ ئانىكامدىن پۇلنى ئېلىپ، يۈي لۇغا بېرىڭ، مەن ئاۋۋال ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا سالام بېرىپ چىقاي، ــ دېدى جيا رۇڭ.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا مېنىڭ بىللە كەلگەنلىكىمنى دېمىگىن، ــ دېدى جيا لىەن كۇلۇپ بېشىنى لىڭشىتىپ.

ــ ئۇقمەن، ــ دېدى جيا رۇڭ، ئاندىن جيا لىەننىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، ــ بۇگۈن ئېرجيې بىلەن ئۇچرىشىپ قالىسىڭىز ئالدىراقسانلىق قىلىپ قويماڭ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ قالسا، كېيىن ئىش تەس بولىدۇ.

ــ تولا ۋالاقلىما ! يولۇڭغا مېڭىۋەر. سېنى مۇشۇ يەردە كۇتۇپ تۇرىمەن، ــ دېدى جيا لىەن.

جيا رۇڭ جيا ئانىغا سالام بەرگىلى ماڭدى. جيا لىەن نىڭگو قەسىرىگە كىرىشىگىلا، باش خىزمەتكار قول ئاستىدىكىلىرىنى باشلاپ سالام بەردى ۋە مېھمانخانىغچە سوڭدىشىپ كەلدى. جيا لىەن ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا بىر ـ بىرلەپ گەپ سوراپ قويۇپ، ئۇلارنى تارقىتىۋېتىپ، ئۆزى يالغۇز ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى. جيا لىەن بىلەن جيا جېن ئادەتتە ناھايىتى يېقىن ئۆتۈشەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار ئاكا ـ ئۇكىلاردىن ئىدى، شۇڭا ئۇلاردىن ھېچكىم ئۆزىنى چەتكە ئالمايتتى، ئۇ كەلگەندە ئىچكىرىگە خەۋەر بېرىپمۇ تۇرمايتتى. ئۇ ئۇدۇل تۆر ئۆيگە قاراپ ماڭدى، ئايۋاندا كۇتكۇچىلىك قىلىدىغان خىزمەتكار موماي جيا لىەنگە مىلەڭزە قايرىپ بەردى. جيا لىەن ئۆيگە كىرىپ كۆز يۈگۈرتتى. جەنۇب تەرەپتىكى كاڭدا يۇئېرجيې يېنىغا ئىككى دېدەكنى ئېلىپ بىللە يىگىنە ئىش قىلىۋاتاتتى، يۇ ئانىكا بىلەن سەنجيې كۆرۈنمەيتتى.

جيا ليەن دەرھال ئالدىغا كېلىپ، يۇئېرجيې بىلەن كۆرۈشتى. يۇئېرجيې كۈلۈمسىرەپ ئۇنى تۆرگە تەكلىپ قىلىپ، ئۆزى شەرقىي ياندىكى پەنجىرە تۈۋىدە ئولتۇردى. جيا ليەن يۇئېرجيېنى تۆرده ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. يۇز كۆرۈشكەندە بولىدىغان ئادەمگەرچىلىك يۇزسىدىن بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ھەجىيىپ سورىدى:

ـــ قۇدا ئاغىچا خېنىم بىلەن ئۇچىنچى سىڭىل نەگە كەتتى؟ كۆرۈنمەيدۇغۇ؟

ـــ ئىشى چىقىپ قېلىپ ئارقىغا كەتكەن، ھازىر كىرىدۇ، ـــ دېدى يۇئېرجيې كۈلۈپ.

شۇ ئەسنادا كۇتكۇچى دېدەك چاي قۇيغىلى چىقىپ كەتكەنىدى. بۇ يەردە باشقا ئادەم بولمىغانلىقى ئۈچۈن، جيا ليەن ھەدەپ يۇئېرجيېگە كۆزىنى قىسىپ قاش ئاتقىلى تۇردى. ئېرجيې بېشىنى ساڭگىلىتىۋېلىپ كۈلۈپلا قويدى. جيا ليەن چېقىلىشقا پېتىنالماي تۇراتتى، ئېرجيېنىڭ قولىدا ئوينىاپ ئولتۇرغان ھەمیان چىگىكلىك قول ياغلىققا كۆزى چۈشۈپ قېلىپ، گەپ ئېچىشقا باھانە ئىزدەپ، ئۆزىنىڭ بېلىنى سىلاپ بېقىپ:

ـــ سىپار مېۋىسى سالىدىغان ھەمیىنىمنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، سىڭلىم، سىزده سىپار مېۋىسى بولسا، يېيىشكە ماڭا بىر تال بەرسىڭىز ئىكەن، ـــ دېدى.

ـــ سىپار مېۋىسىغۇ بار، لېكىن مەن ئۇنى زادىلا بىر كىمگە بەرمەيمەن، ـــ دېدى ئېرجيې.

جيا ليەن ھەجىيىپ، ھەمیانىنى ئېلىش ئۈچۈن يېقىنلاپ كەلمەكچى بولۇۋىدى، ئېرجيې بىر كىم كىرىپ كۆرۈپ قالسا سەت بولمىسۇن دەپ، كۈلۈمسىرەپ، ھەمیاننى ئالمان ـ تالمان ئېتىپ بەردى. جيا ليەن كاپلا قىلىپ تۇتۇۋېلىپ، ھەمیاندىكى سىپار مېۋىلىرىنى ئالىقىنىغا تۆكتى، ئېرجيې چىشلەپ قويغان يېرىم تالىنى ئېلىپ ئاغزىغا سالدى، قالغانلىرىنى يېنىغا تىقىۋالدى. ھەمیاننى ئېرجيېنىڭ يېنىغا ئۆزى ئاپىرىپ بېرەي دەپ تۇرۇشىغا، ئىككى دېدەك چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ قالدى. جيا

لیەن قولىغا چاينى ئېلىۋېتىپ، بېلىدىكى خەن قاشتېشى بىلەن بېزىتىلگەن توققۇز ئەجدىها گۈللۈك كەمىرىنى بىلىندۇرمەي يېشىۋېلىپ قول ياغلىققا ئورىدى، ئۇنى دېدەكنىڭ ئۇيانغا قايرىلىش پەيتىدىن پايدىلىنىپ يۇئېرجيېگە تاشلاپ بەردى. ئېرجيې قولىغىمۇ ئالماي، كۆرمىگەنگە سېلىپ چاي ئىچىپ ئولتۇرۇۋەردى.

ئارقا ئىشىكتىن مىلەڭزىنىڭ قايرىلغانلىقى ئاڭلىنىپ، يۇ ئانىكا بىلەن سەنجيې ئىككى دېدەكنى كەينىگە سېلىپ كىرىپ كەلدى. جيا لیەن ئېرجيېنى بايىقى ياغلىقىنى ئېلىۋېلىشقا كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلدى، ئېرجيې يەنىلا پەرۋا قىلمىدى. جيا لیەن ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى چۈشىنەلمەي، تەمتىرەپ قالدى ـ دە، نائىلاج يۇ ئانىكا بىلەن سەنجيېنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتى. شۇ ئارىدا قايرىلىپ ئېرجيېگە قاراپ باقتى، ئېرجيې ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۈلۈمسىرەپ ئولتۇراتتى. يەنە بىر سىنچىلاپ قارىغىندا ياغلىق كۆرۈنمىدى، جيا لیەننىڭ ئاندىن كۆڭلى تىندى. ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى.

ـــ چوڭ يەڭگەمنىڭ دېيىشچە، ـــ دېدى جيا لیەن ـــ قايسى كۈنى بىر ئورام كۈمۈشنى ئۆزلىرىگە ئېلىپ قويسىلا دەپ بېرىپتىكەن، ھازىر خەققە پۇل ياندۇرۇشقا توغرا كەلگەنلىكتىن، ئاكىمىز شۇ پۇلنى ئېلىپ كەل، ئۆيدە ئىش ـ پىش بارمۇ ـ يوق، قارىغاچ كەل دەپ مېنى بۈيرۇغانىدى.

يۇ ئانىكا دەرھال يۇئېرجيېنى ئاچقۇچنى ئېلىپ كۈمۈشنى ئاچىقىشقا جورۇدى.

ـــ مەن ئۆزۈمۇ قۇدا خېنىمغا سالام بېرەي، ئىككى ھەمشىرىمىزنى يوقلاپ قويماي دەپ كەلگەنىدىم، ـــ دېدى جيا لیەن شۇ ئارىدا، ـــ قۇدا خېنىم ئۆزلىرىنىڭ چىرايلىرى بەك ئوبدان تۇرۇپتۇ. شۇغىنىسى، بۇ ئىككى ھەمشىرىمىز بىزنىڭ بۇ ئائىلىدە ئازار يەپ قالدىغۇ دەيمەن.

ـــ بىز دېگەن يېقىن ئۇرۇق ـ تۇغقان تۇرساق، نېمە

دېگەنلىرى ئۇ؟ ــ دېدى يۇ ئانىكا كۈلۈپ، ــ ئۆز ئۆيىمىزدىمۇ بىكار ئولتۇراتتى، بۇ يەردىمۇ بىكار ئولتۇرىدۇ، غوجام، ئۆزلىرىدىن يوشۇرمايمەن، ئېرىم ۋاپات بولغاندىن بۇيان، ئائىلە تىرىكچىلىكىمىز تەس بولۇپ قالدى، پۈتۈنلەي كۆيۈئوغلىمىزنىڭ ياردىمىگە تايىنىدىغان بولدۇق. كۆيۈئوغلىمىزنىڭ ئائىلىسىدە مۇنداق چوڭ مۇسىبەت ئىشى بولۇپ قالغاندا، بىز باشقا جەھەتتىن كۈچ چىقىرالمىساقمۇ، ئۆيىگە بولسىمۇ قارىشىپ بېرىشىمىز كېرەك ــ دە، بۇ يەردە نېمىدەپ ئازار يەيتتۇق؟

گەپ ئۇستىگە ئېرجىپ پۇلنى ئەكىرىپ يۇ ئانىكىغا بەردى، يۇ ئانىكا جىيا لىيەنگە سۇندى. جىيا لىيەن چۆرە قىزنى بۇيرۇپ، خىزمەتكار مومايلاردىن بىرنى قىچقارتتى:

ــ سەن بۇنى يۇي لۇغا ئاچىقىپ بەر، ئۇ ئېلىپ ئۇ يانغا ئۆتۈپ، مېنى كۈتۈپ تۇرسۇن، ــ دەپ تاپىلىدى.

خىزمەتكار مومای خوش دەپ چىقىپ كەتتى. هويلىدا جىيا رۇڭنىڭ گەپ قىلىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. شۇ ئاندىلا جىيا رۇڭ كىرىپ كەلدى ــ دە، چوڭ ئانىكىسى ۋە قېينى هەمشىرىلىرىدىن تىنچلىق سورىدى، ئاندىن جىيا لىيەنگە:

ــ بايىراقتا بېگىم سىزنى بۇيرۇيدىغان ئىش بار دەپ سورىغانىدى، مازارغا بېرىپ قىچقىرىپ كېلىشكە ئادەم بۇيرۇماقچى بولغاندا، مەن تاغام هازىر كېلىدۇ دەپ مەلۇم قىلىپ قويدۇم. بېگىم ماڭا: يولدا تاغاڭغا يولۇقۇپ قالساڭ ئېيتىپ قوي، چاپسانراق كەلسۇن دەپ تاپىلىدى، ــ دېدى.

جىيا لىيەن دەرهال ئورنىدىن تۇراي دېيىشگە، جىيا رۇڭ چوڭ ئانىكىسىغا:

ــ قايسى كۈنى چوڭ ئانا، سىزگە دېگەنىدىمغۇ، ئاتامنىڭ مۇنۇ ئىككىنچى هەمشىرىمىزگە تاپقان كۆيۈسى دەل مۇشۇ تاغىمىزنىڭ چىراي ــ تۇرقىدىن هېچقانچە پەرقلەنمەيدۇ. چوڭ ئانا، قانداق، يارامدۇ؟ ــ دەپ قويۇپ، ئاستاغىنا قولى بىلەن جىيا لىيەننى كۆرسىتىپ، ئېرجىيىگە ئاغزىنى ئۆمەللەپ قويدى. ئېرجىيي بىر نېمە دېيىشكە ئوڭايسىزلاندى، لېكىن سەنجىيي

كۈلمەي ھەم تېرىكمەي تۇرۇپ تىل سالدى:
ـــ پېسەندە مايمۇن كۆچۈكى ! دېمەيدىغان گېپى يوق، ئاناڭنىڭ غېرى ! بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئاغزىنى يىرتىۋەتمەيدىغان بولسام بۇنىڭ !
جيا رۇڭ كۈلگىنىچە قېچىپ چىقىپ كەتتى، جيا لىيەنمۇ ھەجىيىپ، خوشلىشىپ يېنىپ چىقتى. مېھمانخانىغا كەلگەندە، ئۇ ئۆي خىزمەتكارلىرىنى قىمار ئويناتقۇلار، ھاراق ئىچمەتقۇلار دەپ جىملەپ قويۇپ، ئاندىن ئۈچقاندەك بېرىپ، ئاتاڭغا ئېيتقىن، دەپ جيا رۇڭغا ئاستا يالۋۇردى. ئۆزى يۇي لۈنى ئەگەشتۇرۇپ بۇيانغا ئۆتتى، كۈمۈشنىڭ كېمىنى تولدۇرۇپ ئۈنىڭغا بەردى، جيا شېغا ۋە جيا ئانىلارغىمۇ سالام بېرىپ چىقتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

يۇي لۇ جيا لىيەن بىلەن كۈموش ئالغىلى كەتكەندىن كېيىن، جيا رۇڭ باشقا ئىشى بولمىغاچقا يەنە ئىچكىرىگە كىرىپ، قېينىنبويان ھەمشىرىلىرى بىلەن بىر پەس ئويىنىشىپ چىقتى. ئاخشىمى مازارغا يېنىپ كېلىپ، جيا جېنغا:
ـــ كۈمۈشنى يۇي لۇغا بەردۇق، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئوبدانلا ساقلىيپ قاپتۇ، ئەمدى دورىمۇ ئىچمەيدىغان بوپتۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى. ئاندىن يول ئۈستىدە جيا لىيەننىڭ ئېرجېينى ئىككىنچى ئاغىچىلىققا ئېلىش مەقسىتىنى ئېيتىپ بەردى. سىرتتا ئۆي راسلاپ ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقىنى، فېڭجېيگە بىلدۈرمەيدىغانلىقىنىمۇ سۆزلەپ بەردى:
ـــ شۇ تاپتا ئۇ ئوغۇل يۇزى كۆرۈش كويىدا تەڭلىكتە قاپتۇ. ئۇ ئىككىنچى ھەمشىرىمىزنى كۆرگەنىكەن، ئۇنى ئالسا سىز بىلەن تۇغقانلىقنىڭ ئۈستىگە باجا بولىدۇ. بىلمىگەن ـ ئۇقمىغان باشقا ئادەمگە بەرگەندىن كۆرە، شۇنىڭغا بەرگەن تۈزۈكتەك قىلىدۇ. شۇڭا، ئوتتۇرانچى تاغام ئاتاڭغا ئېيتىپ باقسا‌ڭ دەپ بەك يالۋۇرۇپ كەتتى، ـــ دېدى. لېكىن، بۇ ئىشنىڭ ئۆزىنىڭ كۆرسەتكەن مەسلىھەتى بىلەن بولۇۋاتقانلىقىنى دېمىدى.

ـــ شۇنداق بولسىمۇ بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، ـــ دېدى جيا جېن ئويلىنىپ بېقىپ، ـــ شۇغىنىسى، قېيىنسىڭىل خالامدىكىن، قانداقكىن. ئەتە سەن بېرىپ چوڭ ئانىكاڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باق. چوڭ ئانىكاڭ قېيىنسىڭلىنىڭ رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا بىر قارارغا كېلەيلى، ـــ ئاندىن ئۇ جيا رۇڭغا بىرمۇنچە گەپ ئۆگىتىپ قويدى، يۇشى خېنمنىڭ يېنىغا كىرىپ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ باقتى. يۇشى خېنىم بۇنىڭ لايىق ئىش بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ، كۇچىنىڭ بارىچە جيا جېننى رايىدىن ياندۇرۇشقا تىرىشتى. بىراق، جيا جېن بىر قارارغا كېلىپ بولغاندى، ئادەتتە يۇشى ئۇنىڭ رايىغا بويسۇنۇپ كېلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئېرجيې بىلەن بىر ئاندىن تۇغۇلمىغاچقا، ئانچە كارى بولۇپمۇ كەتمەي، ئىشنى ئۇلارنىڭ ئىختىيارىغا قويۇپ بەردى.

دېگەندەك، ئەتىسى ئەتىگەندىلا جيا رۇڭ شەھەرگە كىرىپ يۇ ئانىكا بىلەن كۆرۈشۇپ، ئاتىسىنىڭ مەقسىتىنى ئۇنىڭغا ئېيتتى. بىرمۇنچە گەپ قوشۇپ سۆزلەپ كەتتى: جيا لىەن بولسا ئۇنداق ياخشى ئادەم، ھازىر فېڭجيې كېسەل بولۇپ ياتىدۇ، ساقىيالمايدىغان ئوخشايدۇ. ھازىرچە سىرتتىن ئۆي - جاي سېتىۋېلىپ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرىدۇ، بىرەر - يېرىم يىل ئۆتۈپ، فېڭجيې ئۆلگەندىن كېيىن، ئوتتۇرانچى ھەمشىرىمىزنى ئىچكىرىگە كۆچۈرۈپ ئەكىرىپ، چوڭ ئاغىچىلىق ئورۇنغا چىقىرىدۇ. ئاتام شۇ تاپتىلا ماقۇللىشىپ قويدى، جيا لىەن تويلۇقنى ياخشى ئالىدۇ؛ «سىز ئانكامنى قېرىغىنىڭىزدا ئوبدان باقىدۇ، ئۇچىنچى ھەمشىرىگىمۇ ئۇياقتىن كۆيۈ تېپىپ قويدى» دېگەندەك چىرايلىق گەپلەرنى ياغدۇرۇپ، يۇ ئانىكىنى ياق دېيەلمەيدىغان يەرگە ئەكېلىپ قويدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە جيا جېن ئادەتتە ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇۋاتاتتى. يۇ ئانىكا، كۆيۈئوغۇلنى جيا جېن ئۆزى تاللاپتۇ، تويلۇق جابدۇقنى ئۆزىمىز سېتىۋالمايدىكەنمىز، جيا لىەن ياش بەگزادە، ئابرۇيلۇق - دۆلەتمەن ئائىلىنىڭ ئوغلى دېگەن خىيال بىلەن، شۇئانلا

ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ ئېرجىيې بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كۆردى، ئېرجىيې بولسا ئوڭايلا ئېرىپ كېتىدىغان قىز ئىدى، قېينىنئاغىسى بىلەن قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىمۇ مۇناسىپ ئەمەس ئىدى. ئاندىن ئۆز ۋاقتىدا جاڭ خۇاغا ماقۇللىشىپ قويۇپ، ئۆمۈر سودىسىدا ئۇتتۇرۇپ قويغانلىقىدىن ئاغرىنىپ يۈرەتتى. ھازىر قارىغۇدەك بولسا، جيا لىيەن ئىشقى بار يىگىت ئىكەن، قېينىنئاغىسىمۇ شۇنىڭغا بېرىدىغان بولۇپ تايىن تېپىپتۇ. بۇ ھالدا ئۇ قانداقسىغا ياق دېيەلىسۇن؟ شۇڭا، بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇل بولدى. ئاندىن ئۇلارغا جاۋاب بېرىشتى.

جيا رۇڭ ئەھۋالنى ئاتىسىغا مەلۇم قىلدى، ئەتىسى جيا لىيەننى مازارغا چاقىرتىپ كېلىپ، جيا جېن ئۇنىڭغا يۈ ئانكىنىڭ ماقۇل بولغانلىقىنى يۈزتۇرا ئېيتىپ بەردى. جيا لىيەن خۇشاللىقىدا قىن ـ قىنىغا پاتماي، جيا جېن، جيا رۇڭلارغا ئۇست ـ ئۈستىلەپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن ئۆي ـ جايغا قاراشتۇرىدىغانغا ئادەم بۈيرۇش، ئۆي جابدۇش، ئېرجيېگە تويلۇق بېزەك سېتىۋېلىش، يېڭى ھۇجرا ئۈچۈن كېرەكلىك كات ـ كېشەك قاتارلىق نەرسىلەرنى تەييارلاش ئىشلىرى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشۋالدى. بىرقانچە كۈندىن كېيىن، ھەممە ئىشنى ئېپى ـ جېپى بىلەن تۈگىتىپ، نىڭ ـ رۇڭ كوچىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئىككى چاقىرىم يىراقلىقتىكى غۇنچە مەھەللىسىدىن يىگىرمە نەچچە ئېغىزلىق ئۆيى بار بىر ھويلىنى ئالدى، ئىككى چۆرە قىز سېتىۋالدى. قەسىردىكى خىزمەتكارلاردىن يۆتكەشكە پېتىنالمىدى، سىرتتىن سېتىۋالسا، سىرداش بولمىغاندىن كېيىن ئىشنى ئاشكارا قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىپ تۇراتتى. بىردىنلا خىزمەتكارى باۋ ئېر ئېسىگە چۈشتى. جيا لىيەن ئۇنىڭ خوتۇنى بىلەن ئاشنا ئوينىغانلىقى ئۈچۈن، فېڭجيې بىر قۇر غەلۋە قىلغان، باۋئېرنىڭ خوتۇنى ئىزا ـ ئاھانەت ئىچىدە ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان، جيا لىيەن باۋئېرگە باشقا خوتۇن ئېلىۋال دەپ يۈز سەر كۈمۈش بەرگەنىدى. باۋئېر بالدۇردىنلا بىللە ئاشپەزلىك قىلىۋاتقان لايغەزەلنىڭ

خوتۇنى ــ نايناق چوكان بىلەن ئارىلىشىپ يۈرەتتى، كېيىن لايغەزەل ھاراقنىڭ كاساپىتىدىن ئۆلۈپ قالدى، نايناق چوكان باۋ ئېرىنىڭ قولىدا ئەركىن - ئازادە يۈرۈشنى پەملەپ، شۇنىڭغا تەگكەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ نايناق چوكان جيا ليەن بىلەنمۇ چىقىشۋالغانىدى. ھازىر ئەر - خوتۇن ئىككىسى سىرتقا كۆچۈپ چىقىپ كەتكەنىدى. شۇلار ئېسىگە چۈشۈشى بىلەنلا، جيا ليەن ئۇ ئەر - خوتۇن ئىككىسىنى يېڭى ھويلىغا چاقىرتىپ كېلىپ، ئېرجيېبنى كۆچۈرۈپ چىقاندا، شۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغانغا تەييار قىلىپ قويدى. باۋئېر ئەر - خوتۇن ئىككىسى بۇنداق نەپنى كۆرگەندە كەلمەي قالامتى؟

جاڭ خۇا توغرىسىدىكى گەپكە كەلسەك، ئۇنىڭ بوۋىسى ئەسلىدە خانلىق جاڭزىنىڭ ئاقساقلى ئىدى، ئۇ ئۆلۈپ كېتىپ، بۇ ۋەزىپىنى جاڭ خۇانىڭ ئاتىسى ئۆتەپ كېلىۋاتاتتى. جاڭ خۇانىڭ ئاتىسى يۇ ئانكىنىڭ بالدۇرقى ئېرى بىلەن قەدىناس بولغاچقا، جاڭ خۇا بىلەن يۇ ئېرجيېبنى تۇغۇلماس چېغىدىلا بىر - بىرىگە چېتىپ قويغانىدى. كېيىن كۇتۇلمىگەندە جاڭ ئائىلىسى دەۋا ئىشى بىلەن ئۆيۈاقىدىن ئايرىلىپ، قورسقىغا تاپسا، ئۇچىسىغا تاپالماي يۈرەتتى. بۇ ئەھۋالدا ئۇ خوتۇن ئالالامتى؟

يۇ ئانكا ئۇ ئائىلىدىن باشقا ئەرگە تېگىپ چىقىپ كەتتى، ئىككى ئائىلە بىر - بىرىدىن دېرەك ئالمىغىنىغا ئون نەچچە يىل بولغانىدى. ئەمدى ھازىر جيا قەسىرىدىن ئادەم كېلىپ، ئۇنى ئېرجيېبدىن يېنىپ كېتىشكە زورلىدى. ئۇ كۆڭلىدە نارازى بولسىمۇ، جيا جېنلارنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ، ياق دېيەلمىدى. ئاخىر، يېنىشقانلىق توغرىسىدا تىلخەت يېزىپ بەردى. يۇ ئانكا ئۇنىڭغا يىگىرمە سەر كۈمۈش بەردى. شۇنداق قىلىپ، ئىككى ئائىلە قۇدىلىقتىن يېنىشقان بولدى.

ئەمدى جيا ليەنلەر ھەممە ئىشنىڭ توغرىلانغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئاينىڭ ئۇچىنچى كۈنىنى ئەبىيەز كۈنى دەپ تاللاپ، شۇ كۈنى ئېرجيېبنى ئەمرىگە ئېلىپ كۆچۈرۈپ چىقىدىغان بولدى. قالغان گەپنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش بەشىنچى باب

بايۇەچچە جىا لىەننىڭ يۇ ئېرجىپنى ئوغرىلىقچە خوتۇنلۇققا ئالغانلىقى
يۇ سەنجىپنىڭ لىۇ شياۋلىەنگە ياتلىق بولۇش ئارزۇسىدا بولغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، جيالىيەن، جياجېن، جيارۇڭ ئۇچى مەسلىھەتنى پىشۇرۇپ، ھەممە ئىشنى تەخ قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئايىنىڭ ئىككىنچى كۈنى ئاۋۋال يۇ ئانىكا بىلەن يۇسەنجيېنى يېڭى ئۆيگە كۆچۈرۈپ كەلدى. يۇ ئانىكا ئۆيلەرگە كۆز يۇگۇرتۇپ چىقتى، گەرچە جيارۇڭنىڭ دېگىنىدەك بولمىسىمۇ، ھەر ھالدا ھەممە نەرسە تەلتۆكۈس بولغاچقا، ئانا ـ بالا ئىككىسىنىڭ كۆڭلىگە ياققاندەك بولدى. باۋئېر ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى ئۇلارنى كۆرۈپ ئوتتەك قىزغىنلىق بىلدۈرۈپ، يۇ ئانىكىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي «چوڭ ئانا»، «ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم»، يۇ سەنجيېنى «ئۇچىنچى يەزنىمىز»، «يەزنە خېنىم» دەپ پايپېتەك بولۇشۇپ كەتتى. ئەتىسى بەشىنچى جېسەك ۋاقتىدا يۇ ئېرجيېنى ئاددىي بىر تەختىراۋاندا كۆتۈرۈپ كېلىشتى، ھەر خىل كۇجە ـ شاملار، قەغەز ئات، ئورۇن ـ كۆرپىلەر، ھاراق ـ شاراب ۋە تائاملار ناھايىتى ئوبدان لايىقىدا قىلىپ ئاللىقاچان ھازىرلىنىپ قويۇلغانىدى. بىر دەمدىن كېيىن جيالىيەن قارىلىق كىيىملىرى بىلەنلا كىچىك تەختىراۋانغا چۈشۈپ كەلدى. ئاسمان ـ زېمىنغا سەجدە قىلىندى، قەغەز ئات كۆيدۈرۈلدى. يۇ

ئانكا يۇ ئېرجيېنىڭ ئۇستېشىنىڭ يېڭىلىنىپ، ئۆيدىكى سىياقىغا پۈتۈنلەي ئوخشىماي قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئىنتايىن سۆيۈندى. جيالىيەن بىلەن يۇ ئېرجيې قولتۇقلىشىپ ھۇجرىغا كىرىشتى، بۇ كېچىنى جيا ليەن بىلەن ئىككىسى خۇددى تېپىشقان ئاشىق ـ مەشۇقلاردەك ئىنتايىن مېھرىبانلىق بىلەن ئۆتكۈزدى. بۇ ھەقتە بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

جيالىيەن ئۇنىڭ جامالىغا قارىغانسېرى شۇنچە ئامراقلىقى تۇتۇپ، شۇنداق خۇشال بولۇپ كەتتىكى، يۇ ئېرجيېگە قانداق خۇشامەت قىلسا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالالايدىغانلىقىنى بىلمەيلا قالدى. باۋئېر قاتارلىقلارغا ئېرجيېنى پالانى خان، پوكۇنى خان دەپ يۇرمەي، توغرىدىن ـ توغرا «خان ئاغىچا» دەپ ئاتاشنى جېكىلىدى، ئۆزىمۇ «خان ئاغىچا» دەپ ئاتاپ، فېڭجيېنى بىراقلا يوققا چىقىرىۋەتتى. بەزىدە ئۆيگە قايتقان چاغلىرىدا، شەرقىي قەسىردە ئىشىم چىقىپ قالغان، دەپ قويىاتتى. فېڭجيېمۇ ئۇنىڭ جياجېن بىلەن ئوبدان چىقىشىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، مەسلىھەتلىشىدىغان ئىشلىرى بولسا كېرەك، دەپ قىلچە گۇمانلانمايتتى. خانداندا مالاي ـ چاكارلار كۆپ بولسىمۇ، بۇنداق ئىشلار بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق ئىدى. ئۇششاق ـ چۈشىنىڭ ئىشلارنىلا تىڭتىكلاپ يۈرىدىغان بىكار تەلەپلەرمۇ جيالىيەنگە خۇشامەت قىلىپ، ئانچە ـ مۇنچە نەپ ئېلىش كويىدا بولغاچقا، ئۇلارنىڭ بۇ ئىشنى ئاشكارىلىغۇسى كېلەمتى؟

بۇنىڭ بىلەن جيالىيەن جياجېندىن چەكسىز مىننەتدار بولدى. جيالىيەن ھەر ئايدا ئون بەش سەر كۈمۈش بېرىپ يۇ ئېرجيېلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنى قامداپ تۇردى. ئۇ كېلەلمەي قالغان چاغلىرىدا، تاماقنى ئانا ـ بالا ئۇچەيلەن بىللە يەيتتى. جيالىيەن كېلىپ قالسا، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بىللە غىزالىناتتى، يۇ سەنجيې بىلەن ئانىسى ئىككىسى ئۆز ھۇجرىسىغا چىقىپ غىزالىناتتى. جيالىيەن يەنە نەچچە يىللاردىن بۇيان يىغقان ـ تۇگكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئەكېلىپ يۇ

ئېرجىيېگە ساقلاشقا بەردى. ئۇ يەنە فېڭجيېنىڭ قىلغان ـ ئەتكەن ئىشلىرىنى يۇ ئېرجىيېگە يوتقاندا يېتىپ تۇرۇپ ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ سۆزلەپ بېرەتتى، فېڭجيې ئۆلۈشى بىلەنلا ئۇنى قەسىرگە كۆچۈرۈپ كىرىدىغانلىقىنى ئېيتاتتى. بۇ گەپلەر ئېرجىيېگە ئەلۋەتتە خۇشياقمىدۇ ـ دە. شۇنداق قىلىپ، بۇ يەردىكى ئون نەچچەيلەننىڭ كۈنى ناھايىتى بایاشات ئىچىدە ئۆتۈشكە باشلىدى.

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتتى. جیاجېن تۆمۈر ئاستانىلىق مازاردىكى ئىبادەت ئىشلىرىنى تۈگىتىپ كەچتە ئۆيگە قايتىدىغان چاغدا، قېينىسىڭىللىرىنى كۆرمىگىنىگە ئۇزاق بولغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، بېرىپ ئۇلارنى يوقلاپ كەلمەكچى بولۇپ، ئاۋۇال بىر مۇلازىمنى جیالیەننىڭ بار ـ يوقلۇقىنى ئۇقۇپ كېلىشكە ئەۋەتتى. مۇلازىم قايتىپ كېلىپ: «يوق ئىكەن» دەپ خەۋەر قىلدى، جیاجېن بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ، خىزمەتكارلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاۋۇال يولغا سېلىۋېتىپ، ئات يېتىلەيدىغانغا ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك ئىككى مۇلازىمنى ئېلىپ قالدى. ئۇلار يېڭى ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە چىراغ ياقمىدىغان چاغ بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار ھويلىغا ئاستا كىرىپ كەلدى. ئىككى مۇلازىم بالا ئاتنى ھويلىغا باغلاپ قويۇپ، چاكارلارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بۇيرۇق كۈتۈپ ئولتۇردى.

جیاجېن ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، ئاندىن چىراغ يېقىلدى. ئاۋۇال يۇ ئانىكا ۋە يۇسەنجيې بىلەن كۆرۈشتى، بىردەمدىن كېيىن ئېرجيې چىقىپ جیاجېن بىلەن كۆرۈشتى. ئېرجيېنى كۆرۈپ جیاجېنىنىڭ چىرايى ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ چايدىن ئوتلىغاچ ھەجىيىپ تۇرۇپ:

ـــ مەن كۆرسەتكەن تايانچىكلار قانداق ئىكەن؟ بۇنى قولدىن بېرىپ قويغان بولساڭلار بۇنداق ئادەمنى ھەرقانچە ئىزدىسەڭلارمۇ تاپالمايتتىڭلار. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن،

ئاچىكىز سوۋغات تەييارلاپ سىلەرنى يوقلاپ كېلىدۇ، ــ دېدى.

گەپ ئارىلىقىدا ئېرجىيې شاراب ـ تائام تەييارلاشقا كىشى بۇيرۇدى. ئىشىك ـ دەرۋازا تاقالدى. ھەممەيلەن بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى بولغاچقا، بىر ـ بىرىدىن قېچىشمۇ يوق ئىدى، باۋئېر جىياجېنغا سالام بېرىش ئۈچۈن كىرگەنىدى، جياجېن ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

ــ سېنىڭ خېلى ئىنسابىڭ بار ئادەم، شۇڭلاشقىمۇ غوجايىنىڭ سېنى بۇ يەرگە ئەكېلىپ خىزمەتكە سېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن سەن كېرەك بولىدىغان ئورۇنلار كۆپ، تالادا ھاراق ئىچىپ ئىش تېرىپ يۈرمەسەڭلا، ساڭا ئىنئام قىلىپ تۇرىمەن. ئەگەر بۇ يەردە بىرەر نەرسە ئۆكسۈپ قالسا، ئۇدۇل بېرىپ ماڭا مەلۇم قىل، غوجايىنىڭنىڭ ئىشى كۆپ، ئۇ قەسىردە ئادەملەر مۇرەككەپ، بىز ئاكا ـ ئىنى ئىككىمىز باشقىلارغا ئوخشىمايمىز.

ــ پېقىرلىرى ئۇقتۇم، ــ دېدى باۋئېر جاۋاب قىلىپ، ــ ساداقىتمەنى كۆرسەتمەيدىغان بولسام كاللام تېنىمدىن جۇدا بولسۇن.

ــ ئۇققان بولساڭ ياخشى! ــ دېدى جياجېن ھىجايغان پېتى بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ.

شۇنداق قىلىپ، تۆتەيلەن بىللە ئولتۇرۇپ شاراب ئىچىشتى، ئېرجيې شۇ تۇرقىدا جىيالىيەن كېلىپ قالسا، بىر ـ بىرىگە سەتچىلىك بولمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ، ئىككى قەدەھ ئىچكەندىن كېيىن بىر ئىشنى باھانە قىلىپ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. جياجېنمۇ ھېچ ئامال تاپالماي، ئېرجيېنىڭ كەينىدىن قاراپلا قالدى. ئۇنىڭغا ھەمداستىخان بولۇپ يۈ ئانىكا بىلەن سەنجيې قالدى. سەنجيې ناگان ـ ناگاندا جياجېن بىلەن چاقچاق گەپ قىلىشسىمۇ، لېكىن ئاچىسىدەك ئۇنداق رايىش ئەمەس ئىدى، شۇڭا جياجېن ئۇنىڭغا ئىچ پەش تارتسىمۇ، لېكىن قارامىلىق قىلىشقا پېتىنالماي كەيپى قېچىپ ئولتۇردى، ئۇنىڭ ئۇستىگە

يۇ ئانىكا يېنىدا ئولتۇرغاچقا، جىياجېن ئالدىراپ تەنتەكلىك قىلىپ قويۇشتىن خىجىل بولاتتى.

جيا جېننىڭ ئىككى مۇلازىمىغا كەلسەك، ئۇلار ئاشخانىغا كىرىپ باۋئېر بىلەن ھاراق ئىچكىلى تۇردى. باۋئېرنىڭ خوتۇنى ناياق چوكان ئوچاق بېشىدا ئىدى. شۇ ئارىدا ئۇشتۇمتۇت ئىككى چۆرە قىز كىرىپ زاڭلىق ئېتىپ ھاراق ئىچىمىز دېيىشتى. باۋئېر:

ــ غوجايىنىڭلارنىڭ خىزمىتىدە بولماي، سىلەرمۇ غىپىدە بۇ يەرگە كىرىپسىلەر ـ دە. غوجايىن «قېنى سىلەر» دېگەندە ئادەم بولمىسا، ئىش چاتاق بولمامدۇ، ــ دېۋىدى، خوتۇنى:

ــ ھاراقتا كاللىسى ئېلىشىپ كەتكەن نىجىس ! گېلىڭغا سېرىق زەردابنى ئۆڭتۇرۇشنىلا بىل. ئۆڭتۇرۇۋېرىپ مەست بولۇپ قالغان بولساڭ، بېشىڭنى ئىچىڭگە تىقىپ مۇردىدەك سوزۇلمۇرمەمسەن، ــ دەپ كايىدى، ــ چاقىرامدۇ، چاقىرامدۇ، ئۇنىڭ بىلەن سېنىڭ نېمە كارىڭ؟ ۋاقتى كەلگەندە مانا مەن بار، ھەرقانچە بوران چىقىپ سەل قۇيۇلغاندەك ئىش بولۇپ كەتسەمۇ، بەربىر سېنىڭ كاللاڭغا تامچىلىمايدۇ.

باۋئېر ئەسلىدە جيالىيەننىڭ ئالدىدا خوتۇننىڭ كۇچى بىلەنلا ناھايىتى يۇزلۇك ئىدى. يېقىنىڭياقى ئۇنىڭ خوتۇنى ئېرجيېنىڭ ئالدىدا ناھايىتى كۆيۈپ ـ پىشىپ خىزمەت قىلىۋاتاتتى، باۋئېر بولسا پۇل تېپىپ ھاراق ئىچىشتىن باشقا ھېچقانداق ئىش بىلەن چاتىقى يوق ئىدى. خوتۇنى نېمە دېسە، شۇنىڭ سىزىقىدىن چىقمايتتى. شۇڭا، ئۇ خوتۇننىڭ بايىقى گېپىدىن كېيىن يەنە ئازراق ئىچىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئۇنىڭ خوتۇنى دېدەكلەر، مۇلازىملار بىلەن بىللە ھاراق ئىچتى، مۇلازىملار بىلەن ئاغزىغا كەلگىنىچە چاقچاق قىلىشىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاچتى، ئارقىدىن بېرىپ جياجېنغىمۇ ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن تەييار تۇردى. ئۇلار ئەنە شۇنداق تازا ئىچىپ يايراۋاتقان چاغدا، بىردىنلا دەرۋازا قاقىقان ئاۋاز ئاڭلاندى،

باۋئېرنىڭ خوتۇنى ئىتتىك تالاغا چىقىپ دەرۋازىنى ئېچىپ قارىۋىدى، جيالىيەن ئاتتىن چۈشۈۋېتىپتۇ، جيالىيەن ئۇنىڭدىن بىرەر ئىش بولدىمۇ، دەپ سورىۋىدى، باۋئېرنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭغا ئاستا پىچىرلاپ:

ــ چوڭ بېگىم ھازىر مۈشۈ يەردە، كۈنپېتىش ھويلىدا، ــ دېدى.

جيالىيەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇدۇل ئۆز ھۈجرىسىغا ماڭدى، يۇ ئېرجيې ئىككى دېدەك بىلەن ھۈجرىدا ئولتۇراتتى، جيالىيەننى كۆرۈپ ئۇنىڭ چىرايىدا بىر ئاز خىجىللىق ئەكس ئېتىپ قالدى، جيالىيەن ھېچنېمە بىلمىگەن كىشى بولۇپ:

ــ چاپسان شاراب كەلتۈرۈڭلار، ئىككى قەدەھتىن ئىچىۋالساق ئوبدان ئۇخلايمىز، بۇگۈن مەن ھېرىپ كەتتىم، ــ دەپ بۇيرۇدى.

ئېرجيې دەررۇلا چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۇپ، ئۇنىڭ كىيىمىنى ئالدى، چاي تۈتتى ۋە ئۇنى ـ بۇنى سوردى. خۇشاللىقىدا جيالىيەننىڭ يۈرەكلىرى پىژىلداپ كەتتى. شۇ ئاردا باۋئېرنىڭ خوتۇنى شاراب ئەكىردى، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى قارىشىپ ئولتۇرۇپ ئىچىشتى، ئىككى دېدەك پەگاھتا تۈرۈپ ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلدى.

جيالىيەننىڭ ئىشەنچلىك مۇلازىمى لۈڭئېر ئاتنى باغلاپ قويغىلى بېرىپ، ئېغىلدا تۇرغان يەنە بىر ئاتنى كۆردى، تازا سىنچىلاپ قارىۋىدى، جياجېننىڭ ئېتى ئىكەن. لۈڭئېر بۇنى كۆڭلىدە بىلىپ، ئۇمۇ ئاشخانىغا كىردى. ئۇ يەردە شىڭئېر بىلەن شۇئېر ئىككىسىلا ھاراق ئىچىشىپ ئولتۇراتتى، ئۇلار لۈڭئېرنى كۆرۈپ، جيالىيەننىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدى ـ دە:

ــ تازىمۇ ئوبدان چاغدا كەپسەن. بىز بېگىمنىڭ ئېتىغا يېتىشەلمەي، كېچىلىك تەقىبكە خىلاپلىق قىلىپ قويمايلى دېيىشىپ، مۇشۇ يەردە بىر ئورۇن تېپىپ قونايلى دەپ كېلىۋىدۇق، ــ دېيىشتى.

— غوجام مېنى ئايلىق پۇلنى ئەكېلىپ بېرىشكە ئەۋەتكەن. پۇلنى خېنىمغا تاپشۇرۇپ بەردىم، مەنمۇ كەتمەي مۇشۇ يەردە قونىمەن، — دېدى لۇڭئېرمۇ كۈلۈپ.

— بىزنىڭ بۇ ئۆيدە كاڭ بولسا بار، ھەممىگىلار قونۇشقا نېمىشقا بولمايدىكەن؟ — دېدى باۋئېرنىڭ خوتۇنى.

— بىز كۆپ ئىچىپ كەتتۇق، سەنمۇ بىر قەدەھ ئىچكىن، — دېدى شىئېر.

لۇڭئېر ئولتۇرۇپ قەدەھنى قولىغا ئەمدىلا ئېلىپ تۇرۇشىغا، بىردىنلا ئېغىلنىڭ ئىچى ئوپۇر - توپۇر بولۇپ كەتتى، ئىككى ئات بىر ئوقۇردا سىغىشالماي، تېپىشىپ - چىشلىشىپ كەتكەندى. لۇڭئېر بىلەن ھېلىقىلار قوللىرىدىكى قەدەھلەرنى دەررۇ قويۇشۇپ ئېغىلغا يۈگۈردى. ئاتلارنى ۋاراقلاپ توختىتىپ، ئايرىم - ئايرىم باغلاپ قويۇپ، ئاندىن يېنىپ كىرىشتى.

— ئوبدان ئوكىلىرىم، ئەمدى ئوخلاڭلار ! مەن ئۇ تەرەپكە چىقىپ كېرەي، — دېدى باۋئېرنىڭ خوتۇنى كۈلۈپ.

ئوچى ئۇنى توسۇۋېلىپ ماڭدۇرماي، ئۇنىڭ مەڭزىدىن سۆيۈپ، مەيدىسىنى مىجىقلاپ ۋە ئېغىزلىرىغا كەلگىنىچە ۋالاقشىپ، ئاندىن ئۇنى قويۇۋېتىشتى.

بىرنەچچە قەدەھ ھاراق ئىچىپلا شىئېرنىڭ كۆزلىرى ئەلەس - بۇلەس بولغىلى تۇردى. لۇڭئېر بىلەن شوئېر ئىشكىنى تاقىدى، كاڭدا سۇنايلىنىپ ياتقان شىئېرنى ئويان - بۇيان ئىتتىرىپ:

— سادىغاڭ كېتەي بۇرادەر، قويۇپ تۇزۇكرەك ياتساڭچۇ، سەن بىر ئادەم راھەتتە ياتقىنىڭ بىلەن بىزگە جاپا بولىدىكەن، — دېيىشتى.

— بىززە بۇگۈن راسا جايىدا ئىش قىلىپ بىر ئوچاقتا كۆمەچ پىشۇرىدىغان بولدۇق - دە، — دېدى شىئېر.

لۇڭئېر بىلەن شوئېر ئۇنىڭ مەست بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي چىراغنى ئۆچۈرۈپ

يېتىشتى.

ئېرجيې ئاتلارنىڭ ئوپۇر ـ توپۇرىنى ئاڭلاپ بەك ئەنسىرىدى ۋە چاندۇرماسلىق ئۈچۈن گەپ ـ سۆزلەر بىلەن جيالىيەننىڭ دىققىتىنى چالغىتىپ تۇردى. بىرنەچچە قەدەھ ئىچىپلا جيالىيەننىڭ ياشلىق ئىشقى قوزغالدى ـ دە، شاراب، مېۋە ـ چۈملەرنى يىغىشتۇرۇۋېتىشنى بۇيرۇپ، ئىشكىنى ئېتىپ كىيىملىرىنى سالدى، ئېرجيېنىڭ ئۇچىسىدا توق قىزىل جۇيازىلا قالدى. ئۇنىڭ چۈۋۈۋەتكەن قۇندۇزدەك قاپقارا چاچلىرى، باھاردەك ئوچۇق چىرايى ئۇنى كۈندۈزدىكىدىنمۇ بەك چىرايلىق قىلىۋەتكەندى. جيالىيەن ئۇنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ ھەجىيىپ:

ـــ ھەممە ئادەم مېنىڭ ھېلىقى ھازاۋۇل خوتۇنۇمنى گۈزەل دېيىشىدۇ، مېنىڭچە، ئۇ سېنىڭ ئايىغىڭغا پېتەكمۇ بولالمايدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ھۆسن ـ چىرايىم بولسىمۇ، ئەمما سۈلكىتىم يوق، ئۇنىڭدىن كۆرە، ھۆسن ـ چىرايىنىڭ بولمىغىنىمۇ ياخشى ئىكەن، ـــ دېدى ئېرجيې.

ـــ نېمىشقا بۇنداق دەيسەن؟ گېپىڭنى چۈشەنمىدىم، ـــ دېدى جيالىيەن ئالدىراپ.

ـــ سىلەر مېنى ئەخمەق چاغلايسىلەر، مەن بىلمەيدىغان نېمە ئىش بار؟ ـــ دېدى ئېرجيې يىغلاپ، ـــ ئىككىمىزنىڭ ئەر ـ خوتۇن بولغىنىمىزغا ئىككى ئاي بولدى، بۇ ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ، مەن سىزنىڭ ئەخمەق ئەمەسلىكىڭىزنى چۈشەندىم. مېنىڭ تىرىكىمىمۇ سىزنىڭ، ئۆلۈكۈمۇ سىزنىڭ! ھازىرغۇ ئىككىمىز ئەر ـ خوتۇن بولدۇق، مەن ئۆمۈرۋايەت سىزگە تايىنىمەن، سىزدىن بىرەر ئېغىز گەپنى يوشۇرمايمەن. مېنىڭغۇ يۆلەنچۈكۈم بار بولدى، ئەمدى كەلگۈسىدە مېنىڭ سىڭلىمنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولار؟ مېنىڭچە، مۇشۇ ھالەتتە ئۆتۈۋېرىشىمۇ ياخشى چارە ئەمەس، ئۇزاقنى كۆزلەپ بىر ئامال قىلغىنىمىز

ياخشى بولارمكىن دەيمەن.

ــ خاتىرجەم بول، مەن ئۇنداق كۆنلەمچىلەردىن ئەمەس، ــ دېدى جيالىيەن ھەجىيىپ، ــ سېنىڭ ئالدىڭدا تۇرغان بۇ ئىشنى مەنمۇ بىلمەن، بۇ ھەقتە سەندە مۇجمەل خىياللار بولمىسۇن، ماڭا تەگكىنىڭدىن بۇيان، دەرۋەقە، چوڭ ئاكىمىزنىڭ ئالدىدا ساڭا يۇرۇش ـ تۇرۇش جەھەتتىن قورۇنۇشقا توغرا كېلىدۇ. مېنىڭ مەسلىھەتىمگە كىرسەڭ، سەنجىيېنىمۇ ئاكامغا ئېلىپ بەرمەكتىن ئوبدان ئىش يوق، بىزگىمۇ ھېچقانداق دەخلىسى يەتمەيدۇ، ھەممىمىز بىر داشقاينىاق بولمىز. سېنىڭچە قانداق؟

ــ بۇ نىيىتىڭىزغۇ ياخشى، بىراق، بىرىنچىدىن، سىڭلىمنىڭ مىجەزى ئەسكى، ئىككىنچىدىن، بېگىمنىڭ يۇزىگىمۇ ياخشى بولماسمىكىن دەيمەن، ــ دېدى ئېرجىيې يېشىنى سۇرتۇپ تۇرۇپ.

ــ بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، مەن مۇشۇ تۇرقىدىلا ئۇلارنىڭ قېشىغا كىرىپ پەردىشەپىنى بۇزۇۋەتسەم ئىش تۈگەيدۇ، ــ جيالىيەن شۇنداق دەپلا ھاراقنىڭ كەيپى بىلەن كۆنپېتىش ھويلىغا ئۆتتى. ھۇجرىدا شام ـ چىراغلار چاقناپ تۇراتتى، جيالىيەن:

ــ بېگىم بۇ يەردە ئىكەنسىز، كەمىنە ئىنىڭىز سالام بەرگىلى كىردىم، ــ دەپلا ئىشكنى ئىتتىرىپ كىردى.

جياجېن جيالىيەننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى ۋە ئۇنى كۆرۈپ خىجالەتچىلىكتە قالدى، يۇ ئانكىمۇ خىجىل بولدى.

ــ بۇنىڭ ھېچۇەقەسى يوق ! ــ دېدى جيالىيەن كۈلۈپ، ــ بىز دېگەن ئاكا ـ ئۇكا، بۇرۇن قانداق ئۆتۈشەتتۇق؟ ئاكا، سىز مېنىڭ غېممىنى يېدىڭىز، بۇنىڭ ئۈچۈن كۈكۈم ـ تالقان بولۇپ كەتسەممۇ مىننەتدارلىقىمنى ئادا قىلالمايمەن. ئەگەر كۆڭلىڭىزگە شەك كەلتۈرىدىغان بولسىڭىز، مەن بىئارام بولىمەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بالدۇرقىدەك ئۆتۈۋېرىشىڭىزنى ئۆتۈنىمەن. بولمىسا، كەمىنە ئىنىڭىز پۈتۈمنى تارتىمەن ـ دە،

بۇ يەرگە ئىككىنچى ئايىاغ باسقۇچى بولمايمەن، ــ ئۇ شۇنداق دەپلا تىزلانماقچى بولۇۋىدى، جىياجىن ھودۇقۇپ ئىتتىك ئۇنى يۆلەپ:

ــ ئۇكام، سەن نېمە دېسەڭ شۇ، بۇيرۇقۇڭغا ئىتائەت قىلىمەن، ــ دېدى.

ــ قېنى ئەكېلىڭلار، ئاكام بىلەن ئىككى قەدەھ ئىچىمەن، ــ دېدى جىيالىيەن. ئاندىن سەنجىيگە قاراپ پىخىلداپ كۈلدى، ــ سىڭلىم، نېمە ئۈچۈن ئاكام بىلەن جور بولۇپ ئىچمەيسىز؟ ئاكام بىلەن سىڭلىمنى مۇبارەكلەپ بىر قەدەھ تۇتاي، ــ دېدى.

سەنجىيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كاڭغا چىقتى ـ دە، جىياليەننى كۆرسىتىپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، شۇنداق دېدى:

ــ ماڭا تىل ياغلىمىچىلىق قىلمايلا قويسىلا ! مېڭ قاينىاتسىمۇ شورپىمىز قوشۇلمايدۇ، سىلى تاۋاقلىرىدىكىنى يەۋەرسىلە، ھېزى بولسىلا، قورچاق ئوينىتىمەن دەپ سەھنىگە چىقىپ كارامەتلىرى ئاشكارا بولۇپ قالمىسۇن. سىلى ئۇنداق ئەخمەقلەرچە ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئۆزلىرى ئالداپ، بىزنى سىلىنىڭ خانىدانلىرىدىكى ئىشلارنى بىلمەيدۇ، دەپ چاغلىمىسىلا ! شۇ تۇرقىدا سىلەر ئاكا ـ ئۇكا ئىككىڭلار سېپىق پۇلۇڭلاردىن ئازراق خەجلەپ قويۇپ، بىز ئاچا ـ سىڭىل ئىككىمىزنى جالاپ قاتاردا ئوينىتىپ كۆڭلۈڭلارنى ئاچماقچى بولۇۋاتىسىلەر. سىلەر چوتنى خاتا سوقۇۋاتىسىلەر ! سىلىنىڭ ئاۋۇ خوتۇنلىرىنىڭ راسا بالا ـ قازا خوتۇن ئىكەنلىكىنى مەنمۇ بىلىمەن، بۇگۈن سىلى مېنىڭ ئاچامنى ئالداپ ئىككىنچى ئاغىچىلىققا ئېلىۋالدىلا، ھازىر «ئوغرىلاپ كەلگەن ناغرىنى چالغىلى بولمىغانىدەك» ئىش بولۇۋاتىدۇ. مەنمۇ ئاشۇ فېكىچې خېنىم بىلەن بىر كۆرۈشۈپ باقاي، قېنى ئۇنىڭ نەچچە كاللىسى، نەچچە قولى باركىن؟ ئەگەر ھەممەيلەن تۇزۇك ئۆتىدىغان بولساق، مەيلى دەيمەن، ناۋادا سەللا كۆڭۈلگە

ياقمايدىغان ئىش چىقىپ قالسا، ئالدى بىلەن ئىككىلىرىنىڭ جانلىرىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويۇپ، ئاندىن ھېلىقى كۆكەرمە خوتۇنغا جېنىمنى تىكىمەن، بۇ قولۇمدىن كېلىدۇ ! شاراب ئىچىشتىن قورقۇپ نېمە كەپتۇ؟ قېنى ئىچىمىز ! ــ سەنجىي شۇنداق دەپلا شارابدانىنى قولىغا ئېلىپ بىر قەدەھ قۇيدى ـ دە، يېرىمىنى ئۆزى ئىچىپ، ئاندىن جيالىيەننى تارتىپ، قالغان يېرىمىنى ئۇنىڭغا ئىچۈرمەكچى بولدى، ــ سىلىنىڭ ئاكىلىرى بىلەن ئىچىشىپ باقمىدىم، ئەمدى سىلى بىلەن ئىچىمەن، قېنى ئىككىمىز بىر يېقىنلىشىپ باقايلى.

قورققىنىدىن جيالىيەننىڭ مەستلىكى يېشىلىپ كەتتى. جيانجېنمۇ سەنجېينى بۇنداق يۇزسىزلىك قىلىدۇ، دەپ ئويلىمىغانىدى. ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسى ئىشقىۋازلىق سورۇنلىرىدا ئويناپ ئۆگىنىپ قالغان ئادەملەردىن ئىدى، ئۇلار بۇگۈنكىدەك مۇشۇنداق بىر قىز بالىنىڭ گېپىگە گەپ يانداۋرالماي قېلىشلىرىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈشمىگەنىدى.

سەنجىي ئۇلارنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى:

ــ ئاچامنىمۇ چاقىرايلى ! كۆڭۈل ئاچىدىغان بولساق، تۆتىمىز بىللە ئولتۇرۇپ كۆڭۈل ئېچىشايلى ! «قولىغا كىرگەن غەنىيمەت» دېگەن گەپ بار، سىلەر ئىككىڭلار ئاكا ـ ئۇكا، بىز ئىككىمىز ئاچا ـ سىڭىل، بىر ـ بىرىمىزگە يات ئادەملەر ئەمەس، قېنى كېلەيلى ئەمىسە !

يۇ ئانىكا خىجالەتچىلىكتە قالدى. جيانجېن ئاستا تىكشۈەتمەكچى بولۇۋىدى، سەنجىي نەدە ئۇنىڭغا يول قويسۇن؟ جيانجېن شۇ تاپتا ئۇنىڭ بۇنداق قىز ئىكەنلىكىنى ئويلىمىغاچقا، جيالىيەن بىلەن ئۆزىنىڭ تەنتەكلىك قىلىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلىشقا باشلىدى.

سەنجىي بېشىدىكى بېزەكلىرىنى ئېلىۋەتتى، چاپىنىنى سالدى، چاچلىرىنى پاخپايتىپ ئۈستىگە تۇرمەللەپ قويدى،

ئۇچىسىدىكى توق قىزىل جۇياز سىنىڭ ئالدىنى يېرىم - يارتا ئېچىۋېتىپ، يېشىل باغىردىقىنى قەستەن چىقىرىۋىدى، ئاپپاق كۆكرىكى كۆرۈنۈپ قالدى. چىرايلىق يېشىل ئىشتىنى بىلەن قىزىل خېيى كۆزنى قاماشتۇراتتى. ئۇ بىردەم ئورنىدىن تۇراتتى، بىردەم ئولتۇراتتى، بىردەم خۇشال بولاتتى، بىردەم تېرىكەتتى، ئۇنىڭدا سىپايىلىكتىن قىلچە ئەسەر يوق ئىدى. قۇلىقىدىكى بىر جۈپ سىرغىسى خۇددى ئىلەڭگۈچەك سىلكىنىپ تۇراتتى، چىراغ يورۇقىدا ئەگىم قارا قاشلىرى تېخىمۇ قارىيىپ، لەۋلىرى ئانارنىڭ دانىسىدەك كۆرۈنەتتى. بىر جۈپ تىنىق كۆزلىرى بىرنەچچە قەدەھ شاراب ئىچكەندىن كېيىن، تېخىمۇ ئويناپ چاقناپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتىدىن جىاجېن بىلەن جىالىيەن يا يېقىن كىشىلىمەي، يا نېرى كېتەلمەي گاڭگىراپ، ئىككىسى ئەس - ھوشلىرىنى يوقىتىپ، ئېغىزلىرى ھاڭ قېلىشتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بايىقى گەپلىرى بۇ ئىككىسىنى قاققان قوزۇقتەك قىلىۋەتكەنىدى. ئاكا - ئۇكا ئىككىسى ئۇنىڭ ئالدىدا پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئامالسىز قالدى، ھېچكىمگە گەپ بەرمەي، ئىشقى گەپلەر بىلەن چاقچاق قىلىش بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا يۈرەكلىككىنە بىر ئېغىز گەپمۇ قىلىشالمىدى. سەنجىي ئۆزى گەپ سېتىپ، خالىغىنىچە ئېچىلىپ - يېيىلىپ، ئاغزىغا كەلگىنىچە ھەررەڭ - سەررەڭ گەپلەرنى قىلىپ، بىر پەس ئويناقشىپ، ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەننى ئۆز مەيلىچە مازاق قىلىپ كۆڭلىنى ئاچتى. بىردەمدىن كېيىن شارابقا تويۇپ راسا كەيپ بولۇپ، ئاكا - ئۇكا ئىككىسىنى كۆپ ئولتۇرغۇزماي، ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى - دە، ئىشىكنى ئېتىپ ئۇخلاشقا ياتتى.

شۇ ئىشتىن كېيىن ئۇ دېدەكلەر بىلەن خىزمەتكار ئايالىلار ئىشلىرىدا سەللا كەتكۈزۈپ قويىدىغان بولسا، جىاجېن، جىالىيەن، جىيارۇڭ ئۇچىنى تۇل خوتۇن بىلەن يېتىم قىزلارنى ئالدىدى، دەپ يامان سۆزلەر بىلەن قاتتىق تىللايدىغان بولۇۋالدى. جىاجېن شۇ كەتكەنچە بۇ يەرگە ئاسانلىقچە

كەلمەيدىغان بولدى. سەنجىپ خۇشى تۇتۇپ قالغان چاغلاردا، ئۇنى چاقىرىپ كېلىشكە مۇلازىم بالىنى بۇيرۇيتتى. جياجېن بۇ يەرگە كەلگەن ھالەتتىمۇ، سەنجىپىنىڭ مەيلىگە بېرىلىپ، ئۇنىڭغا گەپ قىلماي قاراپلا ئولتۇراتتى.

ئوقۇرمەن، قۇلاق سېلىڭ: يۇسەنجىپىنىڭ تۇغما مىجەزى باشقىلارنىڭكىدىن غەلىتە ئىدى. ئۇ چىراي ـ شەكلى كېلىشكەن گۈزەللەردىن ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزگىچە كىيىنىشنى ياخشى كۆرگەچكە، خىلمۇخىل ياسىنىپ يۈرەتتى ۋە ھەرقانداق ئادەم قاملاشتۇرالمايدىغان خىلمۇخىل ناز ـ قىلىقلارنى قىلاتتى. ئەرلەرنىڭ ئېچىدە جياجېن بىلەن جيالىيەنگە ئوخشاش ئىشقىۋاز بەگزادىلەر بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئىشقى يوق، ياۋاش ئادەملەر، ھەرقانچە تاش يۈرەك بولسىمۇ، ئۇنىڭ بۇ ئەپتىنى كۆرۈپ ئېرىمەي قالمايتتى. ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئۇنىڭ ھېيىقماس ئوچۇق كۆڭۈللۈكلۈكى، بىنەزەر كۆرەڭلىكى كىشىدە قوزغالغان ھەۋەسكە ھاي بېرەتتى ـ دە، كىشى ئۇنىڭغا چېقىلىشقا جۈرئەت قىلالماي قالاتتى. بالدۇر جياجېنىنىڭ ئېرجيې بىلەن قىلىشمىغىنى قالمىغان بولسىمۇ، لېكىن بارا ـ بارا ئۇنىڭدىن زېرىكىپ، پۈتۈن نىيىتىنى سەنجىپىگە باغلىغان، ئېرجيېنى بولسا خۇشاللىق بىلەن جيالىيەنگە ئۆتۈنۈپ، ئۆزى سەنجىپىگە چاپلاشقانىدى. بىراق، سەنجىپ كىشىنى چاقچاق قىلىشقا، چېقىلىشقا پېتىنالمايدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ، ئاجايىپ قىلىقلارنى قىلاتتى. ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن ئېرجيې ئۇنىڭغا كۆپ قېتىم نەسىھەت قىلسا، ئۇ: «ئاچا، ئەخمەق ئىكەنسەن! بىز بولساق ئالتۇندەك ئېسىل ئادەملەر، بىكاردىن ـ بىكار بۇنداق ئىككى شەرمەندە ـ رەسۋاغا ئۆزىمىزنى بۇلغاتساق، ئامالسىز بىچارىلەردىن سانىلىپ قالىمىز! ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇچىغا چىققان يامان خوتۇن، بۇگۈنغۇ ئۇنىڭدىن يوشۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، قارىماققا بۇ ئىشقۇ ياخشى، ناۋادا بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئۇ خەۋەر تاپىدىغان بولسا بىزنى جىم قويارمۇ؟

جەدەلىنىڭ چوڭى شۇ چاغدا چىقىدۇ، ئۇ چاغدا ئىككىڭلاردىن قايسىڭلار ئۆلۈپ، قايسىڭلار قالىسىلەر، تەڭرى ئۆزى بىلىدۇ. بۇنداق تۇرسا، بۇ يەرنى خۇشال - خۇرام كۇن ئۆتكۈزىدىغان جاي دېگىلى بولامدۇ؟» دەيتتى. ئانىسى بىلەن ئاچىسى ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا نەسىھەتنىڭ كار قىلمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكەنىدى.

سەنجيې ئەمدى ھەر كۇنى كىيىمنىڭ ياخشىسىنى، تاماقنىڭ سەرخىلىنى تاللايتتى، كۇموش جابدۇقلا قانائەتلەنمەي ئالتۇن جابدۇق تەلەپ قىلاتتى، مەرۋايىتقا ئىگە بولسا گۆھەر سورايتتى. بىر تۇرۇپ غاز گۆشى يەيمەن دېسە، بىر تۇرۇپ ئۆردەك گۆشى يەيمەن، دەيتتى. كۆڭلىگە ياقماي قالغاندا جوزىنى ئۇستىدىكى تاۋاملار بىلەن قوشۇپلا تېپىپ ئۆرۈۋېتەتتى. كىيىملىرى كۆڭلىگە پىسەنت كەلمىسە، مەيلى تاۋار - دۇردۇندىن تىكىلگەن يېڭى كىيىملەر بولسىمۇ قايچا بىلەن قىيىپ - قىيۋېتەتتى، ھەربىر يىرتقىنىدا بىر ئېغىز تىللايتتى. جياجېنلار بىر كۇن بولسىمۇ ھەرقانداق قىلىپ ئۇنىڭ رايىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن بەھۇدە پۇل خەجلەۋەتتى.

جيالىيەن كەلسە ئېرجيېنىڭ ھۇجرىسىدىلا بولاتتى، ئەمدى ئۇمۇ ئاستا - ئاستا پۇشايمان قىلىشقا باشلىدى، بىراق ئېرجيې مېھمانلىك ئايال ئىدى ھەم جيالىيەننى ئۆزىنىڭ ئۆمۇرلۇك غوجىسى دەپ بىلەتتى، ھەرقانداق ئىشتا كۆيۈمچانلىق كۆرسىتەتتى. ئېرجيې يېقىملىق ۋە مۇلايىملىقتا فېڭجيېدىن خېلى ئۇستۇن تۇراتتى، چىراي - شەكىل ۋە گەپ - سۆز، يۇرۇش - تۇرۇش جەھەتتىمۇ فېڭجيېدىن قېلىشمايتتى. لېكىن، مۇدۇرۇلۇپ كېتىپ، يولدىن «ئازدى» دېگەن ئاتاقنا قالغاندىن كېيىن، بىر ئادەمنىڭ ھەرقانچە ياخشى تەرەپلىرى بولسىمۇ بەربىر كۆزگە كۆرۇنمەيدىكەن. شۇنداقتىمۇ جيالىيەن: «كىم خاتالاشمايدۇ؟ خاتالىقنى بىلىپ ئۇنى تۇزەتسىلا بولدى» دەيتتى - دە، ئۇنىڭ يولدىن ئېزىپ قىلغان بۇرۇنقى ئىشلىرىنى تەگمەي،

هازىرقى ياخشىلىقنىلا نەزەردە تۇتاتتى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇ ئېرجىيەگە ئېجىل بولۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ھايات ـ ماماتتا بىللە بولۇشقا قەسەم قىلغان تۇرسا، ئۇنىڭ كۆڭلىدە قانداقسىغا فېڭجيې بىلەن پىكىر بولسۇن؟

ئېرجيەمۇ يوتقاندا يېتىپ تۇرۇپ دائىم جيالىيەنگە سىڭلىسى توغرۇلۇق گەپ قىلاتتى:

ـــ جيالجېن بېگىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئوبدان تونۇشلاردىن بىرنى تاپقان بولساڭلار، سىڭلىمنى ياتلىق قىلىۋەتكەن بولساق ئوبدان بولاتتى. ئۇنى ئەمدى داۋاملىق ساقلاۋېرىشىمۇ ياخشى ئەمەس، بۇنداق كېتىۋەرسە ئاخىر چاتاق چىقىدۇ.

جيالىيەن ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

ـــ قايسى كۈنى بۇ توغرىدا ئاكامغا مەلۇم قىلىۋىدىم، ئۇنىڭ سەنجيېگە زادىلا كۆزى قىيمايۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭغا يەنە: «قىزىق كاۋاپ ئېغىزنى كۆيدۈرىدۇ»، «قىزىلگۈل چىرايلىق بولغىنى بىلەن، تىكىنى تولا، قولغا سانجىلىدۇ»، بەربىر بىز ئۇنى تۇتۇپ قالالمايمىز، ئۇنىڭدىن كۆرە راۋرۇس ئادەم تېپىپ شۇنىڭغا ياتلىق قىلىۋېتەيلى، دېۋىدىم، ئۇ ئىككىلىنىپ بىر قارارغا كېلەلمەي قولىنى سىلكىپلا قويدى. بۇنىڭغا مېنىڭ نېمە ئامالىم بار دەيسەن؟

ـــ ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولسىلا، ـــ دېدى ئېرجيې، ـــ ئەتە بىز سەنجيېگە نەسىھەت قىلىپ باقايلى، كۆڭلىدىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئاندىن مەيلىگە قويۇۋېتەيلى. ئويناپ ـ ئويناپ ئامال بولمىغاندا، شۇنىڭغا تېگىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

ـــ بۇ جايدا گەپ بولدى، ـــ دېدى جيالىيەن ئۇنىڭ گېپىگە قوشۇلۇپ.

ئەتىسى ئېرجيې ئايرىم داستىخان راسلىدى، جيالىيەنمۇ تالاغا چىقىدى، چۈش بولغاندا ئېرجيې سىڭلىسى بىلەن ئانىسىنى ئالاھىدە تەكلىپ قىلىپ تۆرگە ئولتۇرغۇزدى. سەنجيې بۇ

ئولتۇرۇشنىڭ تېگىگە يەتتى ـ دە، ئاچىسى شارابنى ئەدلا قۇيۇپ ئېغىز ئاچقۇچە، كۆز يېشى قىلىپ ئۆزى ئاۋۇال ئېغىز ئاچتى:

ـــ ئاچا، بۇگۈن مېنى بۇ چىللىشىڭدا چوقۇم ماڭا قىلىدىغان مۇھىم بىر گېپىڭ بار. مەن ئۇنداق گالۋاڭ ئادەملەردىن ئەمەسمەن، ئەزمەڭنى ئېزىپ تىلىڭنى چاينىمايلا قوي، ئۆتكەنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋىرىم بار، ئۇ ئىشلارنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭمۇ پايدىسى يوق ! بۇگۈن سەن ئوبدان جاي تېپىپ ماكانلىق بولدۇڭ، ئانامۇ كۈننى ئۆتكۈزىدىغان جايغا ئىگە بولدى، ئەدى مەنمۇ ئۆزۈمگە لايىق بىر جاينى تاپسام، ئاندىن ئورۇنلۇق ئىش قىلغان بولىمەن، لېكىن ئادەم دۇنياغا بىر كېلىدۇ، بىر كېتىدۇ، توي ئىشى ئويۇنىشىدىغان ئىش ئەمەس، ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىش. خەقلەر بىزنىڭ ئىچىمىزدە ئېرەكتە يوقلۇقىنى كۆرۈپ، بىزنى قەستلەپ نېمە كويلاردا يۇرۇيدىكەنتاڭ ! مەن تەرىمنى تۇرۇپلا يۇزسىزلىك قىلغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇلار مېنى بوزەك قىلىشقا پېتىنالماي كەلدى. ئەدى بۇ ئۆمۈرلۈك ئىشنى قىلىشقا توغرا كەلگەندە، مەن نومۇسنى بىلمەيدىغان قىز بالا ئەمەس، مەن كۆڭلۈمگە ياقىدىغان، مىجەزىم كېلىشىدىغان ئادەمنى تاپقاندا، ئاندىن شۇنىڭغا تېگىمەن. سىلەر تاپقان ئادەمنىڭ پۇلى، ئابرۇيى بولسىمۇ، ئەمما كۆڭلۈم چۈشمىسە، ئۆمرۈم ئاققان سۈدەك بىكار ئۆتۈپ كېتىدۇ !

ـــ بۇمۇ ئاسان گەپ، ـــ دېدى جيالىيەن ھەجىيىپ تۇرۇپ، ـــ ئەمىسە سىز كىمنى دېسىڭىز، شۇنىڭغا قىلايلى. كېتىدىغان تويلۇقنى مانا بىز ئۈستىمىزگە ئالىمىز، ئانامۇ بۇنىڭغا باش قاتۇرمىسۇن.

ـــ بۇ ئىشتىن ئاچامنىڭ خەۋىرى بار، مېنىڭ دېيىشمىنىڭ ھاجىتى يوق، ـــ دېدى سەنجيې.

ـــ كىم ئۇ؟ ـــ دەپ سوردى جيالىيەن كۈلۈپ ئېرجيېدىن.

ئېرجيې دەماللىققا ئېسىگە ئالالمىدى. جيالىيەن كۆڭلىدە

چوقۇم شۇنىڭدىن باشقا ئادەم ئەمەس دەپ ئويلىدى ـ دە، ئالمىنىغا ئۇرغىنىچە:

ـــ مەن ئۇنىڭ كىملىكىنى بىلدىم، كۆزىڭىز راستلا ئۆتكۇر ئىكەن، ـــ دېدى.

ـــ كىم؟ ـــ دەپ سورىدى ئېرجېپ كۇلۇپ ئۇنىڭدىن.

ـــ ئۇنىڭدىن باشقا كىشىگە ئۇنىڭ كۆڭلى چۈشەمتى؟ ئۇ چوقۇم باۋيۇي، ـــ دېدى جيالىيەن ھىجىيىپ.

ئېرجېپ بىلەن يۇ ئانىكا بۇ گەپنى ئاڭلاپ، راست باۋيۇي ئوخشايدۇ، دەپ قېلىشتى.

سەنجېپ يەرگە بىرنى تۈكۈرۈپ قويۇپ:

ـــ مۇبادا بىز ئاچا ـ سىڭىل ئونەيلەن بولغان بولساق، سىلەر ئاكا ـ ئۇكا ئونەيلەنگە تېگىشمىز كېرەك ئىكەن ـ دە ! جاھاندا سىلەرنىڭ ئائىلىدىكىلەردىن باشقا ھېچقانداق ياخشى ئەر يوقمۇ؟ ـــ دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇچەيلەن ھەيران قېلىشتى ۋە:

ـــ ئۇ بولمىسا، ئەمىسە كىم؟ ـــ دېيىشتى.

ـــ كۆز ئالدىدىكىنىلا ئويلىماي، ئاچا، بەش يىلنىڭ ئالدىدىكىنى ئويلىساڭ بىلىسەن، ـــ دېدى سەنجېپ.

گەپ ئۇستىگە جيالىيەننىڭ ئىشەنچلىك مۇلازىمى شىڭئېر ئۇشتۇمتۇت جيالىيەننى چاقىرغىلى كىرىپ قالدى.

ـــ ئۇ تەرەپتە ئۆزلىرىنى كەلسۇن دەپ چوڭ بېگىم كۇتۇپ قالدى، پېقىرلىرى سىلىنى بەگ تاغىمىزنىڭكىگە كەتكەن دەپ جاۋاب بېرىپ، بۇ يەرگە ئالمان ـ تالمان چاقىرغىلى كەلدىم.

ـــ تۇنۇگۈن ئۆيدىكىلەر مېنىڭ كەلگەنلىكىمنى سورىدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى جيالىيەن ئالدىراپ.

ـــ پېقىرلىرى كېلىن ئاغىچىغا: بېگىم ئائىلىۋى ئىبادەتخانىدا جياجېن بېگىم بىلەن سەد پارە نەزىرسىنى ئۆتكۈزۈش ھەقىدە مەسلىھەتلىشىپ قالدى. بۇگۈن كېلەلمەسلىكى مۇمكىن، دېدىم، ـــ دېدى شىڭئېر.

جيالىيەن ئاتنى ئەكىلىشكە بۇيرۇدى، ئۇنىڭ بىلەن لۇڭئېر بىللە كېتىپ، شىڭئېر بۇ يەردىكى ئىشلاردىن خەۋەر ئېلىشقا قېلىپ قالدى.

يۇ ئېرجيې ئىككى تەخسە ئەكەلدۇردى ۋە چوڭ جامغا شاراب قۇيدۇرۇپ، شىڭئېرنى كاڭنىڭ تۆۋىدە ئۆرە تۇرغىنىچە ئىچىشكە بۇيرۇدى، ئاندىن ئۇ يەردىن ـ بۇ يەردىن گەپ قىلىپ، ئاخىرىدا ئۇنىڭدىن: «كىلىن خېنىملار نەچچە ياشلاردا بار؟ ئۇ قانداقسىغا يامان؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم نەچچە ياشقا كىردى؟ خان قىز نەچچەيلەن؟» دېگەنگە ئوخشاش ئادەتتىكى سوئاللارنى سورىغىلى تۇردى.

شىڭئېر كاڭنىڭ تۆۋىدە ھەجىيىپ ئۆرە تۇرغىنىچە، بىر تەرەپتىن شاراب ئىچىپ، بىر تەرەپتىن رۇڭگو قەسىرىدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى يېپىدىن ـ يېڭىسىگىچە ئۇلارغا سۆزلەپ بەردى. ئارقىدىن ئۇ يەنە شۇنداق دېدى:

ـــ مەن ئارا ئىشىككە قارايدىغان گېزەكچى، بىز جەمئىي ئىككى گېزەك ئادەم، ھەر گېزەكتە تۆتتىن جەمئىي سەككىز ئادەم بار. بىرنەچچەيلەن كىلىن ئاغىچىنىڭ يېقىنلىرى، بىرنەچچىمىز غوجامنىڭ يېقىنلىرى، كىلىن ئاغىچىنىڭ يېقىنلىرىغا بىز چېقىلالمايمىز، غوجامنىڭ يېقىنلىرىغا كىلىن ئاغىچا چېقىلالايدۇ. گەپ قىلىپ كەلسەك، كىلىن ئاغىچىمىزنىڭ ئىشىنى ئۆزلىرىگە دېگىلى بولمايدۇ! ئۇنىڭ دىلى زەھەر، تىلى نەشتەر. بىزنىڭ غوجامۇ يامان ئەمەس ئادەم، لېكىن ئۇ غوجامنى كۆزىگە ئىلمايدۇ! ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان پىڭئېر دېگەن بىر قىز بار، ئۇنىڭ خەقلەرگە مۇئامىلىسى بەك ئوبدان، ئۇمۇ كىلىن ئاغىچا بىلەن بىر مىجەزدە بولسىمۇ، ھەرھالدا كىلىن ئاغىچىغا ئۇقتۇرماي يەڭ ئىچىدە دائىم ئانچە ـ مۇنچە ياخشىلىق قىلىپ تۇرىدۇ. بىزدىن بىرەر ناماقۇلچىلىق ئۆتۈپ قالىدىغان بولسا، كىلىن ئاغىچا ھەرگىز يول قويمايدۇ، ئاشۇ پىڭئېرغا يالۇرساقلا ئىش تۈگەيدۇ. ھازىر خانداندا ئۇلۇغ

ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىم ئىككىيلەندىن باشقا، چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەننىڭ ئىچىدە فېڭجىيېگە ئۆچ ئەمەس بىرمۇ ئادەم يوق، بىراق ھەممەيلەن يۈز كېلەلمەيلا ئۇنىڭدىن ئەيمىنىدۇ. ئۇ ئۆزىگە ھېچكىمنى تەڭ كېلەلمەيدۇ دەپ چاغلاپ، ھەدىسىلا ئۇستاتلىق قىلىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمغا ياراپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ دېگىنى دېگەن، ئەتكىنى ئەتكەن، ئۇنى توسۇشقا ھېچكىم پېتىنالمايدۇ. ئۇ: كۆموش پۇلنى تېجەپ تاغدەك دۆۋىلىۋەتسەم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىم مېنى كۈن ئۆتكۈزۈشنىڭ يولىنى بىلىدۇ، دەپ ماختىسا دەيدىغان كويدىلا يۈرىدۇ. قول ئاستىدىكىلەرنىڭ قىينىلىشى بىلەن كارى يوق، ئۆزىلا ياخشىچاق بولسا بولدى. بىرەر ئوبدان ئىش بولۇپ قالسا، باشقىلار بىرىپ ئېيتقۇچە ئۇ ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ ياخشى نامغا ئىگە بولىدۇ. يامان ئىش بولۇپ قالسا ياكى ئۆزىدىن سەۋەنلىك ئۆتسە، بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ باشقىلارغا دۆڭگەيدۇ. تېخى بىر چەتتە تۇرۇپ ھەدەپ ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىدۇ. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ھەقسىي قېينىئانىسىمۇ ئۇنىڭدىن ئاغرىنىپ: «قۇشقاچتەك دان كۆپ يەرگە ئۇچىدۇ»، «قارا مېكىياندەك ھەممىگە قانات كېرىيدۇ» ئۆز ئائىلىسىنىڭ ئىشى بىلەن كارى يوق، باشقىلارنىڭ ئىشىغا قالايمىقان چات كېرىپ يۈرگىنى يۈرگەن، دەيدۇ. ئەگەر ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ھېمات بولمايدىغان بولسا، قېينىئانىسى ئاللىقاچان ئۇنى ئۆز يېنىغا ئاچىقۇالغان بولاتتى.

ـــ ئۇنىڭ كەينىدىن مۇنداق غەيۋەت قىلىشىڭغا قارىغاندا، كېيىن مېنىڭ كەينىمدىنمۇ نېمىلەرنى دەپ غەيۋەت قىلىسەنكىنتاڭ! مەن تېخى ئۇنىڭدىن بىر دەرىجە تۆۋەن تۇرىمەن، ئۇنداق بولغاندىكىن، مېنى تېخىمۇ دەپ ـ ئېيتارسىلەر، ـــ دېدى ئېرجيې كۇلۇپ.

ـــ خېنىم، ئۆزلىرى مۇنداق دەيدىغان بولسىلا، پېقىرلىرى بېشىمدا چاقماق چېقىشىدىن قورقمامدىمەن؟ ـــ دېدى شىڭئېر

ئىتتىك تىزلىنىپ، ــ بىز چاكارلارنىڭ تەلىيىمىز بولغان بولسا، غوجام ئۆزلىرىنى بالدۇر ئالغان بولاتتى، ئۆزلىرىدەك كىشىگە ئۇلاشقان بولساق بىز چاكارلارمۇ تىل ـ تاياقتا ئازراق ئۇچرىغان بولاتتۇق، كۇنىمىزمۇ ئانچە دەككە ـ دۈككىدە ئۆتمىگەن بولاتتى. غوجامنىڭ كەينىدە يۈرگەن بىز بىرنەچچىمىزدىن خېنىم ئۆزلىرىنى پەزىلەتتە كامىل ۋە قول ئاستىدىكىلەرگە ئىچ ئاغرىتمىدىغان خېنىم ئىكەن دەپ ئالدى ـ كەينىلىرىدە ماختىمايدىغىنىمىز يوق ! ئۆزلىرىنى، ئوتتۇرانچى غوجامدىن بىزنى سورىۋالغان بولسا، خېنىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا رازى ئىدۇق دەپ مەسلىھەتلىشىۋاتىمىز.

ــ بەك لولا نېمە ئىكەنسەن، تۇرە ئورنۇڭدىن ! ــ دېدى ئېرجىپ كۇلۇپ، ــ بىر ئېغىز چاقچاق گەپكىمۇ شۇنچىۋالا قورقۇپ كەتكەن بارمۇ؟ بۇ يەرگە كەلسەڭلار نېمە ئىش قىلاتتىڭلار، مەن تېخى بېرىپ سىلەرنىڭ كېلىن ئاغىچاڭلار بىلەن كۆرۈشمەكچىمەن.

ــ خېنىم، ھەرگىز بارغۇچى بولمىسلا ! ــ دېدى شىڭئېر ئىتتىك قولىنى چايقاپ، ــ ئۆزلىرىگە شۇنى دەپ قويايكى، ئۆمۈرۋايەت ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەي قويغانلىرى ياخشى ! «ئاغزى شېكەر، دىلى زەھەر، ئىككى يۈزلىمىچى»، «كۇلۇپ تۇرۇپ تۈيدۇرماستىن كىشىنى پۈتلايدۇ»، «ئالدى گۇل، كەينى تىكەن» دېگەندەك ئىللەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا تېپىلىدۇ، ھەتتا سەنجىپ خېنىممۇ ئۇنىڭغا گەپتە تەڭ كېلەلمەسمىكىن دەيمەن ! خېنىم، ئۆزلىرى دېگەن شۇنداق ئەدەپلىك، ئاق كۆڭۈل تۇرسىلا، ئۇنىڭغا قانداقمۇ تەڭ كېلەلەيلا؟

ــ مەن ئۇنىڭغا ئەدەپ ـ قائىدە بويىچە مۇئامىلە قىلسام، ئۇ مېنى نېمە قىلالايتتى؟ ــ دېدى ئېرجىپ كۇلۇپ.

ــ پېقىرلىرى ھاراق ئىچكەنلىكىمدىن ئاغزىمغا كەلگىنىنى سۆزلەۋاتقىنىم يوق، ــ دېدى شىڭئېر، ــ خېنىم، ئۆزلىرى ئۇنىڭغا يول قويغان تەقدىردىمۇ، ئۇ ئۆزىدىن سىلىنىڭ چىرايلىق

ئىكەنلىكلىرىنى ۋە خەقلەر ئۇنىڭغا قارىغاندا سىلىنى كۆپرەك ياقتۇرىدىغانلىقىنى كۆرسە، ئاسانلىقچە بوپتىلا دەپ جىم يۇرىدۇ دەملا؟ باشقىلار كۈنلەش سۇ كوزىسى بولسا، ئۇ دېگەن كۈنلەشنىڭ ئىدىشى، كۈپى ! غوجام دېدەكلەرنىڭ ئىچىدىن بىرسىگە كۆپرەك قاراپ قويسا، ئاشۇ دېدەكنى غوجامنىڭ كۆز ئالدىدىلا ئۇرۇپ ئاغزى ـ بۇرنىنى قان قىلىۋېتىش ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. پىكىئېر قىز ئۆي كىشىسى بولۇپ شۇ ھۇجىرىدا تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما يىلدا بىرەر قېتىم غوجام بىلەن بىر يەردە بولۇپ قالسا، ئۇ ئاغزىدىن چۈشۈرمەي تەرگەپ، ئون قېتىملاپ ئەدىپىنى بېرىدۇ. ئاچچىقىدا پىكىئېرنىڭ خۇيى تۇتۇپ: «ئۇنىڭ كەينىگە مەن كىرىۋالغىنىم يوققۇ ! ئۆزلىرى مېنى قىستايلا، ئۇنىمىسام، بويۇن تولغىدىك دەيلا، ئەمدى كېلىپ مۇنداق قىلىدىلا» دەپ يىغلاپ، ئۆينى بېشىغا كىيىدۇ. ئاندىن ئۇمۇ بولدى قىلىپ، پىكىئېرگە يالۇۋرغىلى تۇرىدۇ.

ـــ يالغان ئېيتمايدىغانسەن؟ ـــ دېدى ئېرجىپ كۈلۈپ، ـــ ئاشۇنداق ھازازۇل تۇرۇقلۇق، نېمىشقا ئۆي كىشىسىدىن قورقىدىكەن؟

ـــ «ئۇچ ئادەم تەڭ سۆزلىسىمۇ قائىدە ـ يوسۇن دېگەن بىر ئېغىز سۆزگە تەڭ كېلەلمەيدۇ»[1] دەيدىغان ماقال بار. پىكىئېر ئۇنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ بىللە كېلىۋاتقان دېدىكى، فېڭجېيگە يانچى بولۇپ تۆت دېدەك بىللە كەلگەنىدى. ئۇلاردىن ئۆلگىنى ئۆلۈپ، ياتلىق بولغىنى ياتلىق بولۇپ، ياخشى كۆرىدىغان مۇشۇ بىر دېدىكى قالغان، ئۇنى ئۆزىگە ھۇجىرىداش قىلىۋالغانىدى. ئۇ ھەممىگە قابىل ھەم غوجامنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە باغلىۋالغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە چېقىمچىلىق قىلمايدىغان راۋرۇس قىز، چىن كۆڭلى ۋە ساداقىتى بىلەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچقا، شۇ

---

① «قائىدە ـ يوسۇن» ـــ بۇ يەردە فېئودالىلىق ئەدەپ ـ ئەخلاق، يەنى «بىر ئەر كۆپ خوتۇن ئېلىش» تۈزۈمى دېگەن مەنىدە. فېڭجېيې ھازازۇل بولسىمۇ، بۇ قائىدىگە خىلاپلىق قىلالمايدۇ، دېمەكچى.

هۇجرىغا سىغىپ كىلىۋاتىدۇ.

ــ ھە، مۇنداق گەپ دېگىنە، ــ دېدى ئېرجىي تەبەسسۇم بىلەن، ــ ئاڭلىشىمچە، سىلەردە يەنە بىر تۇل كىلىن ئاغىچا بىلەن بىرنەچچە خان قىزلار بار ئىكەن، ئۇلار ئۇنىڭ شۇنداق يامانلىقىغا يول قويامدۇ؟

شىڭئېر ئالىقىنىغا ئۇرۇپ، كۈلۈپ كەتتى:

ــ خېنىم، ئۆزلىرىنىڭ ئۇ ئىشلاردىن خەۋەرلىرى بولمىسا كېرەك. بىزنىڭ خانداندىكى ئۇ تۇل كىلىن ئاغىچا بىرىنچى قاتاردىكى ئاق كۆڭۈل، پەزىلەتلىك ئايال، ئەزەلدىن ئائىلە ئىشلىرى بىلەن كارى يوق. خان قىزلارغا كىتاب ئوقۇش، خەت يېزىش، يىڭنە ئىشى قىلىشنى ئۆگىتىشنىلا بىلىدۇ، قىلىدىغان ئىشى شۇ. ئۆتكەندە بىزنىڭ كىلىن ئاغىچا كېسەل بولۇپ قېلىپ، بۇ چوڭ كىلىن ئاغىچا ئائىلە ئىشلىرىنى ۋاقىتلىق بىرنەچچە كۈن باشقۇرۇپ تۇرغاندا، ساپلا كونا قائىدە ــ تۈزۈملەر بويىچە ئىش ئېلىپ باردى، بىزنىڭ كىلىن ئاغىچىغا ئوخشاش ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن يوقىلاڭ ئىشلارغا ئارىلاشمىدى. بىزنىڭ چوڭ خان قىزنىڭ ياخشىلىقىغا گەپ سىغمايدۇ. ئىككىنچى خان قىزنىڭ لەقمى «ياغاچ»، ئۈچىنچى خان قىزنىڭ لەقمى «ئەتىرگۈل»: ھەم قىزىل، ھەم پۇراقلىق، ئۇنىڭغا ئامراقلىقى كەلمەيدىغان بىرمۇ ئادەم يوق، بىراق تىكىنى بار، قولغا سانجىلىدۇ. شۇغىنىسى، ئاغىچا خېنىم تۇغقان قىز ئەمەس، «قاغا چاڭگىسىدىن چىققان سۇمۇرغ» ! تۆتىنچى خان قىز تېخى كىچىك، جياجېن بېگىمنىڭ بىر تۇغقان سىڭلىسى، ئۇنى ئاغىچا خېنىم كىچىكىدىن بېقىپ چوڭ قىلغان، ئۇنىڭمۇ ھېچ ئىش بىلەن كارى يوق. خېنىم، سىلى ئۇقمايلا، بىزنىڭ خانىدانىدىكى خان قىزلاردىن باشقا يەنە ئىككى خان قىز بار، ئۇنداق قىزلار ھەقىقەتەن دۇنيادا ئاز ئۇچرايدۇ ! ئۇنىڭ بىرسى مەرھۇم چوڭ خېنىمنىڭ قىزى، فامىلىسى لىن، بىرسى ھامما خېنىمنىڭ قىزى، فامىلىسى شۆ. بۇ ئىككى خان قىز پەرىزاتنىڭ

ئۆزى، ئۇلار ھەم ئوقۇغان، ساۋاتلىق. بىز ئۇلارنى يا تالاغا چىقىش ئۈچۈن تەختىراۋانغا چۈشۈۋاتقان چاغدا ياكى بولمىسا باغدا ئۈچرىتىپ قالساق، تىنىقمىزنى چىقىرىشقىمۇ پېتىنالمايمىز.

— سىلەرنىڭ خانىدانلىقىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرى قاتتىق، ئۇلار بار يەرگە پەقەت كىچىك بالىلارلا كىرەلەيدىكەن، شۇلارمۇ خان قىزلارغا ئۈچرىشىپ قالغاندا، يىراقتىنلا ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشى كېرەك تۇرسا، تىنىقىڭلارنى چىقىرىشقا پېتىنغۇدەك نېمە تىنىق بولاتتى؟ — دېدى يۇ ئېرجيې كۈلۈپ كېتىپ.

— بۇ مېنىڭ تىنىشقىمۇ پېتىنالمايمىز دېگىنىم ئەمەس، — دېدى شىڭئېر قولىنى چايقاپ، — بىز، تىنىقىمىز قاتتىقراق چىقىپ كەتسە لىن خېنىمنى ئۆرۈۋېتەرمىكىن، ئىسسىقراق چىقىپ كەتسە شۆ خېنىمنى ئېرىتىۋېتەرمىكىن، دەپ قورقىمىز.

ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتى.

يۇ سەنجېيېنىڭ كىمگە ياتلىق بولماقچى ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش ئالتىنچى باب

ئاشىق بولغان سۆيگۈنىڭ ئىشىق دەرديدە خورلۇق كۆرۈپ جەھەننەمگە سەپەر قىلغانلىقى رايى قايتقان يىگىتنىڭ كۆڭلى سوۋۇپ دەرۋىشلىك يولىغا قەدەم قويغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، شۆئىبرنىڭ تىنىقمىز قاتتىقراق چىقىپ كەتسە، لىن خېنىمنىڭ ئۆرۈلۈپ چۈشۈشىدىن، ئىسسىقراق چىقىپ كەتسە، شۆ خېنىمنىڭ ئېرىپ كېتىشىدىن قورقمىز، دېگەن گېپى هەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى.

— بۇ گەپلەرنىڭ راستىمۇ بار، — دېدى باۋئېرنىڭ خوتۇنى شۆئىبرنى بىرنى ئۇرۇپ، كۈلگەن پېتى، — بۇ گەپلەر سېنىڭ ئاغزىڭغا چۈشكەندىن كېيىن باغلىقى ئۇزۇلگەن باغدەك ئاۋۇپلا كەتتىغۇ. هازىر سەن بۇ گەپلىرىڭدىن غوجامنىڭ ئادىمى ئەمەس، باۋيۈينىڭ ئادىمىگە ئوخشاپ قالدىڭ.

يۇ ئېرجيې يەنە بىرنېمە سورىماقچى بولۇپ تۇراتتى، ئاڭغىچە بىردىنلا يۇ سەنجيې كۈلۈپ تۇرۇپ، شۆئىبردىن:

— سىلەرنىڭ خانىدانىدىكى هېلىقى باۋيۈي دېگەن بالا مەكتەپكە بارغاندىن باشقا يەنە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ — دەپ سوراپ قالدى.

— سەنجيې خېنىم، ئۇنى سورىمايلا قويسىلا، — دېدى شۆئىبر كۈلۈپ، — ئۇنىڭ تۇغرىسىدا گەپ قىلىپ كەلسەم، خېنىم ئىشەنمەيمۇ قالارلا. شۇنچە ياشقا كىرىپ تۇرۇپ، مەكتەپتە

يالغۇز شۇلا راۋرۇس ئوقۇمىدى. بىزنىڭ خانىدانىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن تارتىپ تاكى ئوتتۇرانچى غوجامغىچە قايسىبىرى مەكتەپتىكى ئۇستازىنىڭ قاتتىق باشقۇرۇشىدا ئوقۇمىغان دەيلا؟ يالغۇز ئاشۇلا ئوقۇشنى ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئەتىۋارلىق نەۋرىسى. دەسلەپتە چوڭ بېگىم ئۇنى باشقۇرۇپ تۇراتتى، ئەمدى باشقۇرۇشقا جۇرئەت قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەتىدىن كەچكىچە مەجنۇنەك يۇرگىنى يۇرگەن. ئۇنىڭ دېگەن گېپىنى ئۇققىلى، قىلغان ئىشلىرىنى بىلگىلى بولمايدۇ. يات ئادەملەر ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتىنى كۆرۈپ، كۆڭلىدە ئۇنى ئەقىللىك چاغلىشىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەق ئىكەنلىكىنى بىلىشمەيدۇ. بىر كىم بىلەن كۆرۈشسە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايدۇ. بىرلا ئارتۇقچىلىقى، مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئانچە مۇنچە خەت ـ ساۋاتى بار. كۇندە يا قەلەم ئىشىنى مەشىق قىلمايدۇ، يا ئەلەم ئىشىنى ئۆگەنمەيدۇ، يەنە كېلىپ كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۇشتىن قاچىدۇ، ئەتىدىن كەچكىچە دېدەك قىزلارنىڭ ئارىسىدىلا ئويناىدۇ. جىگەرلىكمۇ ئەمەس، بىرەر قېتىم بىز بىلەن بىر يەردە ئۇچرىشىپ قالغاندا، خۇشاللىقى تۇتۇپ قالسا، ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى قايرىپ قويۇپ بىزدەك چاكارلار بىلەنمۇ بىر پەس ئوينىشىپ توپىلاڭ كۆتۈرۈۋېتىدۇ. خۇشى كەلمىسە، ھەرقايسىمىز ئۆز يولىمىزغا كېتىۋېرىمىز، ئۇمۇ پەرۋا قىلمايدۇ. ئولتۇرغان ياكى ياتقان چاغلىرىمىزدا، ئۇ كېلىپ قالسا بىزمۇ ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمايمىز، ئۇمۇ بىزنى ئەيىبلەپ كەتمەيدۇ، شۇڭا ھېچكىم ئۇنىڭدىن ئەيمەنمەيدۇ، خالىغىنىمىزچە يۇرسەكمۇ بىزدىن رەنجىمەيدۇ.

ـــ غوجايىن كەڭ قوللۇق قىلسا بۇنداق دەيدىكەنسىلەر، قاتتىق تۇتسا ئاغرىنىدىكەنسىلەر. دېمەك، سىلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىش تەس گەپ ئىكەن، ـــ دېدى يۇسەنجىي كۇلۇپ.

ـــ بىز تېخى ئۇنى ئوبدان يىگىت دەپ يۇرۇپتىكەنمىز،

ئەسلىدە مۇنداق ئىكەن ـ دە. ئىسسىت، ئوغۇل دەپ قورساق كۆتۈرگەنگە تۇشلۇق بولالماپتۇ، ـــ دېدى يۇئېرجيې.

ـــ ئۇنىڭ بۇ ھەر قىسما گەپلىرىگە ئىشەنمىگۈ، ئاچا؟ ـــ دېدى يۇسەنجيې، ـــ بىزمۇ ئۇنى بىر ـ ئىككى قېتىم كۆردۇققۇ؟ ئۇنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى، گەپ ـ سۆزلىرى، تاماق يېيىشلىرى راستلا قىزلارنىڭكىگە ئوخشاپراق كېتىدىكەن، ھەمىشە قىزلارنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ شۇنداق ئادەتلىنىپ قالسىمۇ قالغاندۇ. ئەخمەق دېگەن گەپكە كەلسەك، ئۇنىڭ نەرى ئەخمەق ئىكەن؟ ئاچا، ئېسىڭىدىدۇ، ھېلىقى قارىلىق تۇتۇش ۋاقتىدا بىز ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە تۇردۇق، شۇ كۈنى راھىبلار كىرىپ مېيىتنى ئايلانغان چاغدا بىز شۇ يەردە ئۆرە تۇراتتۇق، ئۇ ئالدىمىزغا ئۆتۈۋېلىپ خەقلەرنى توسۇپ تۇرۇۋالدى. باشقىلار ئۇنى ئەدەپ ـ قائىدىنى بىلمەيدىكەن، بېزەكچى ئىكەن دېۋىدى، قارىلىق تۇغقىنىدىن كېيىن ئۇ قېشىمىزغا كېلىپ، ئاستا بىزگە: «ئاچىلىرىم، ئۇقمايسىلەر، مەن بېزەكچى ئەمەس، قارىسام، راھىبلار بەك پاسكىنا، ئۇلارنىڭ بەتبۇيلىرى ئاچىلىرىمنى بۇلغاپ قويۇشىدىن ۋايىم يېدىم» دېمىدىمۇ؟ ئاندىن ئۇ چاي ئىچتى، شۇ چاغدا سېنىڭمۇ چاي ئىچكۈڭ كېلىپ قالدى، خىزمەتكار ئايال چاينى ئۇنىڭ چىنىسىگە قۇيۇپ بەرمەكچى بولۇۋىدى، ئۇ دەرھال: «بۇ چىنە مەينەت، باشقىدىن چايقۇيۇپ قۇيۇپ بەر» دېدى. ئاشۇ ئىككى ئىش بىلەن ئۇنىڭغا دىققەت قىلغۇدەك بولسام، قىزلارنىڭ ئالدىدا ئۇ قانداقلىكى ئىش قىلسۇن، بىلىندۇرمەي ئۆتۈپ كېتىۋېرىدىكەن. ئەمما، ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرى سىرتتىكىلەرنىڭ دىتىغا ياقمايدىكەن، ئۇلارنىڭ ئۇنى چۈشەنمەسلىكى شۇ سەۋەبتىن ئوخشايدۇ.

ـــ بۇ گەپلىرىگە قارىغاندا، ئىككىڭلار چىقىشىپ قالغان ئوخشىمامسىلەر، ـــ دېدى يۇ ئېرجيې ئۇنىڭ گېپىدىن كېيىن كۈلۈپ كېتىپ، ـــ سېنى شۇنىڭغىلا ياتلىق قىلساق ئوبدان بولىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

سەنجيي شىكئېرنىڭ ئالدىدا گەپ قىلىشتىن ئوڭايسىزلىنىپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ گازىر چېقىپ تۇرۇۋالدى.

ــ تەق ـ تۇرقى، قىلىقلىرىدىن قارىغاندا، راسا بىر ـ بىرىگە جۇپ كېلىدىكەن، ــ دېدى شىكئېر كۈلۈپ، ــ بىراق ئۇنىڭ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغىنى بار ـ دە. ھازىرچە ئاشكارا بولماي كېلىۋاتىدۇ، كەلگۈسىدە چوقۇم دەييۇي خېنىم بىلەن تويى بولىدۇ. دەييۇي خېنىم كېسەلچان، تېخى كىچىك بولغاچقا، بۇ ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايۋاتىدۇ. يەنە ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۇ تۇغرىدا ئېغىز ئاچىدىغانلا بولسا، ئۇ چاغدا شۇنداق بولماي قالمايدۇ.

كۆپچىلىك قىزىق پاراڭ سېلىشىۋاتقاندا، لۇكئېر كىرىپ شۇنداق دېدى:

ــ بېگىم چوڭ بىر مەخپىي ئىش بىلەن ئوتتۇرانچى غوجامنى پىكئەن ۋىلايىتىگە ئەۋەتمەكچى بوپتۇ، غوجام ئۈچ ـ تۆت كۈن ئىچىدىلا يولغا چىقىدىكەن، بېرىپ ـ كېلىشىگە ئون بەش ـ ئون ئالتە كۈن كېتىدىغان ئوخشايدۇ، شۇڭا غوجام بۈگۈن كېلەلمىگۈدەك، خان ئانىمىزنى ھېلىقى ئىش توغرىسىدا ئېرجيې خېنىم بىلەن پۈتۈشۈپ قويسۇن، ئەتە مەن بارغاندا بىر قارارغا كېلىشكە ئاسان بولىدۇ، دەيدۇ.

لۇكئېر شۇنداق دەپلا شىكئېرنى باشلاپ چىقىپ كەتتى. يۇ ئېرجيې دەررۇ ئىشكىلەرنى تاقىتىپ بالدۇرلا ياتتى ـ دە، كېچىچە سىكلىسىدىن گەپ سوراپ چىقتى.

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن جيالىيەن كەلدى. يۇ ئېرجيې ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ:

ــ مۇھىم ئىشلىرى تۇرۇقلۇق بۇنداق ئالدىراپ كېلىشىنىڭ نېمە ھاجىتى؟ مېنى دەپ ھەرگىزمۇ ئىشلىرىغا دەخلىسى يېتىپ قالمىسۇن، ــ دېدى.

ــ ھېچقانچىمۇ ئىش ئەمەس، قېرىشقاندەك يەنە بىر ئۇزاق

سەپەر چىقىپ قالدى، — دېدى جيالىيەن، — مۇشۇ ئاي چىقىشىغىلا يولغا چىقىمەن، يېرىم ئايدا قايتىپ كېلەلەيمەن.

— ئۇنداق بولسا خاتىرجەم كېتەۋېرىسىلە، بۇ يەردىكى ئىشلاردىن ۋايىم يەپ كەتمىسىلىمۇ بولىدۇ، — دېدى يۇ ئېرجيې، — سىڭلىمىنىڭ ئەزەلدىنلا قىلغان گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالىدىغان مىجەزى بار. ئۇ تېگىدىغان ئادىمىنى تاللاپ بوپتۇ، ئۇنى ئۆز رايىغا قويۇپ بەرسىلە بولغۇدەك.

— كىم ئىكەن ئۇ؟ — دەپ سوريدى جيالىيەن ئالدىراپ.

— ئۇ كىشى ھازىر بۇ يەردە يوق، قاچان كېلىدىغانلىقىمۇ مەلۇم ئەمەس، — دېدى ئېرجيې كۈلۈپ، — ئۇنىڭ كۆزلىگىنىمۇ قالتىس ئىكەن. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئۇ كىشى بىر يىلغىچە كەلمىسە، بىر يىل كۈتىدىكەن، ئون يىلغىچە كەلمىسە، ئون يىل كۈتىدىكەن. ناۋادا ئۇ كىشى ئۆلۈپ كېتىپ كېلەلمەيدىغان بولسا، چېچىنى چۈشۈرۈۋېتىپ راھىبە بولۇپ كېتىدىكەن، روزا تۇتۇپ تىلاۋەت قىلىپ، ئۆمۈرۋايەت ياتلىق بولمايدىكەن.

— ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە شۇنچىلىك رام قىلىۋالغان ئادەم زادى كىم ئىكەن؟ — دەپ سوريدى جيالىيەن.

— ئېيتىپ كەلسەم گەپ ئۇزۇن، — دېدى ئېرجيې كۈلۈپ، — بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن مومام تۇغۇلغان كۇنىنى ئۆتكۈزگەنىدى. ئانام بىلەن سىڭلىم، مەن ئۇچىمىز مومامنى مۇبارەكلەپ باردۇق. ئۇلار ھەۋەسكار ئويۇنچىلاردىنمۇ تەكلىپ قىلغانىكەن، ھەممىسى ئوبدان ئادەمنىڭ بالىلىرى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە يىگىت رولىنى ئوينايدىغان لىيۇ شياڭلىيەن دېگەن بىرسى بار ئىكەن، ئەگەر شۇ بولسا، شۇنىڭغا تېگىدىكەن. ئاڭلىشىمىزچە، بۇلتۇر ئۇ يىگىت بىر بالا تېرىپ قويۇپ قېچىپ كېتىپتۇ، ھازىر قايتىپ كەلدىمىكىن، قانداق؟

— قىزىق ئىش ! — دېدى جيالىيەن ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، — مەن تېخى كىمكىن دەپتىمەن، ئاشۇ

ئىكەن ـ دە ! دېگەندەك ئۇنىڭ كۆزى بار ئىكەن ! سەن ئۇقمايسەن، لىيۇ شياڭلىيەن ئاشۇنداق كېلىشكەن بولۇشىغا قارىماي، قاپقىدىن قار ياغىدىغان، باغرى قاتتىق، ھېچقانداق ئادەمگە رەھىم قىلمايدىغان يىگىت، ئۇنىڭ ئەڭ چىقىشىدىغان ئادىمى باۋيۇي. بۇلتۇر ئۇ شۆ پەن دېگەن دۇگىننى ئۇرۇپ قويۇپ، بىزگە كۆرۈنۈشتىن خىجىل بولدى بولغاي، نەگە كەتتىكىن، تېخىچە قايتىپ كەلمىدى. بەزىلەردىن ئۇنى كەپتۇ دەپ ئاڭلىدىم، كەلگىنى راست ـ يالغانلىقى نامەلۇم، بۇنى باۋيۇينىڭ مۇلازىملىرىدىن سوراپ كۆرسەكلا بىلىمىز. ئۇ يۇرتمۇ يۇرت كېزىپ يۈرىدىغان سەرگەردان يىگىت. ئەگەر كەلمىگەن بولسا، قاچان كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ بولامدۇ؟ ئۇنى كۈتسە، قاراپ تۇرۇپ ئۆمۈرلۈك ئىشىغا دەخلىسى يەتمەمدۇ؟

ـــ بىزنىڭ بۇ قىزىمىز قىلمەن دېگەننى قىلىدىغان قىز، ئۇ نېمە دېسە، شۇنىڭ رايىغا بېقىشقا توغرا كېلىدۇ، ـــ دېدى ئېرجىيې.

ئىككىيلەن شۇنداق پاراڭلىشىپ تۇرغاندا، سەنجىيې كىرىپ كەلدى:

ـــ قېيىنئاغا، سىلىمۇ بىزنىڭ قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىمىزنى بىلمەيلا. بۈگۈن ئالدىلىرىدا ئېيتىپ قويماي، خاتىرلىرى جەم بولسۇن، بىز ئۇنداق دىلى باشقا، تىلى باشقا ئادەملەردىن ئەمەس، قورسىقىدا نېمە بولسا شۇنى دەۋېرىدىغانلاردىن. ئەگەر لىيۇ دېگەن يىگىت كېلىدىغانلا بولسا، مەن شۇنىڭغا تېگىمەن. مانا بۈگۈندىن باشلاپ مەن روزى تۇتۇپ، تىلاۋەت قىلىپ ئانامنىڭ خىزمىتىنى قىلىمەن، ئۇ قاچان كەلسە شۇ چاغدا تېگىمەن، ناۋادا يۇز يىلغىچىمۇ كەلمىسە راھىبە بولۇپ كېتىمەن، ـــ سەنجىيې شۇنداق دەپلا بېشىدىن قاشتاش تۇرگۈچتىن بىرنى ئېلىپ ئۇنى ئىككى بۆلەك قىلىۋەتتى، ـــ قىلغان گەپلىرىمنىڭ بىر ئېغىزى يالغان بولسا، مانا مۇشۇ تۇرگۈچتەك پارە ـ پارە بولۇپ كېتەي، ـــ دېدى ـ دە،

ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن «ئەدەپكە سىغمىغانىنى قىلماسلىق، ئەدەپكە سىغمىغانىنى دېمەسلىك» يولىنى تۇتتى.

ئامالسىز قالغان جيالىەن ئېرجيې بىلەن ئائىلە ئىشلىرى توغرىسىدا بىر قۇر مەسلىھەتلىشىپ، ئاندىن ئۆيگە قايتىپ، يول تەييارلىقى ئۈستىدە فېڭجيې بىلەن مەسلىھەتلەشتى. لىيۇ شياڭلىيەننىڭ قايتىپ كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكىنى بىيىمڭدىن سوراتقۇزۇۋىدى، بىيىمڭ: «ئۇنىڭدىن خەۋىرىم يوق، كەلمىگەن بولسا كېرەك، كەلگەن بولسا مەن چوقۇم خەۋەر تاپاتتىم» دەپتۇ. كېيىن ئۇ يەنە لىيۇ شياڭلىيەننىڭ قوشنىلىرىدىن سوراتقۇزۇپ كۆردى، ئۇلارمۇ ئۇنىڭ كەلمىگەنلىكىنى ئېيتىشتى.

جيالىەن ئائىلاج بولۇپ بۇ خەۋەرنى ئېرجيېگە يەتكۈزدى. يولغا چىقىدىغان كۈنمۇ يېقىنلىشىپ قالغانىدى، يولغا چىقىشقا ئىككى كۈن قالغاندا، ماڭدىم دەپ قويۇپ، ئېرجيېنىڭ يېنىدا ئىككى كېچە قوندى، ئاندىن شۇ يەردىنلا ھېچكىمگە بىلدۈرمەي ئۇزاق سەپەرگە چىقىپ كەتتى. سەنجيېنىڭ يېقىنىنىڭياقى باشقىچە بىر ئادەم قىياپىتىگە كىرىپ قالغانلىقىنى، ئېرجيېنىڭ ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشتىكى پۈختىلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئەندىشىلەر كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى.

شۇ كۈنى سەھەردە شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ، پىڭئەن ۋىلايىتىگە بارىدىغان چوڭ يولغا چۈشۈپ، كۈندۈزى يۈرۈپ، كېچىسى قونۇپ، ئۇسسىغاندا ئۇسسۇلۇق ئىچىپ، قورسىقى ئاچقاندا غىزالىنىپ مېڭىۋەردى. ئۇچىنچى كۈنى يول ئۈستىدە ئۇنىڭ ئالدىدىن بىر توپ ئات ـ ئۇلاغ چىقىپ قالدى، بۇ يولۇچىلار غوجايىن، چاكارلار بولۇپ ئون نەچچە ئاتلىق ئىدى. ئۇلار يېقىنلىشىپ كەلگەندە قارىغۇدەك بولسا، ئۇلار باشقا ئادەم ئەمەس، شۆپەن بىلەن لىيۇ شياڭلىيەن ئىكەن. جيالىەن ھەيران بولۇپ، ئېتىنى دېۋىتىكىنىچە ئالدىغا بېرىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتى. ئايرىلىشقاندىن كېيىنكى ھال ـ ئەھۋاللىرىنى

سورىشىپ، بىر قاۋاقخانىغا كىرىپ ئارام ئالغاچ پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى.

ــ سىلەر ئازارلىشىپ قالغاندىن كېيىن، ئىككىڭلارنى ياراشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن خېلى ئالدىرىدۇق، ئەمما ئىنىمىز لىيۇ شياڭلىيەننىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ھېچيەردىن ئالالمىدۇق. ئىككىڭلار قانداق تېپىشىپ قالدىڭلار؟ ــ دەپ سورىدى جيالىيەن كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇ ئىككىسىدىن.

ــ دۇنيادا ئاجايىپ قىزىق ئىشلار بولىدىكەن، ــ دېدى شۆ پەن ھەجىيىپ، ــ مەن ۋە ھەمراھلىرىم سودا قىلىپ، ئەتىيازدا يولغا چىقىپ كەينىمىزگە ياندۇق. يول بويى تىنچ كېلىۋاتاتتۇق، قايسى كۈنى پېڭئەن ۋىلايىتى تەۋەسىگە كىرىشىمىزگىلا بىر توپ قاراقچىغا يولۇقۇپ قالدۇق، ئۇلار مالىلىرىمىزنى بۇلىۋالدى، شۇ ئارىلىقتا ئويلىمىغان يەردىن ئىنىمىز لىيۇ شياڭلىيەن ئۇ تەرەپتىن كېلىپ قېلىپ، ئوغرىلارنى قوغلىۋېتىپ مالىلىرىمىزنى تارتىپ ئېلىپ بەردى، جېنىمىزنىمۇ قۇتقۇزۇپ قالدى. بۇ ئەجرىنى ياندۇراي دېسەم قوبۇل قىلمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز قېيىمەتلىك ئاكا ـ ئۇكا بولۇپ پايتەختكە بىللە قايتىپ كېتىۋاتىمىز. بۇنىڭدىن كېيىن بىز بىر تۇغقان قېرىنداشلاردەك ئۆتىمىز، ئالدىمىزدىكى ئاچالدا ئايرىلماقچىمىز، ئاچالدىن جەنۇبقا ئايرىلغان يول بىلەن ئىككى يۈز چاقىرىم ماڭغاندا، شۇ يەردە بۇنىڭ بىر ھاممىسى بار ئىكەن، بېرىپ شۇ ياقنى يوقلاپ كەلمەكچى. مەن ئاۋۋال پايتەختكە بېرىپ ئۆزۈمنىڭ ئىشلىرىنى جايلاپ بولغاندىن كېيىن، بۇنىڭغا ئۆي ـ جاي راسلاپ، ئوبدانراق يەردىن لايىق تېپىپ، توي قىلىپ ھەممىمىز بىللە ئۆتمەكچى بولدۇق.

ــ ئەسلىدە مۇنداق ئىش ئىكەن ـ دە ! ياخشى بوپتۇ. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىز بىكار ئەنسىرەپ يۈرۈپتىمىز، ــ دېدى جيالىيەن ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن. ئاندىن ئۇ يەنە، ــ بايا ئىنىمىزغا لايىق تېپىشنىڭ گېپىنى قىلدىڭ، مەن ئوبدان

بىر لايىق تېپىپ قويغان، ئىنىمىزغا تازا باب كېلىدۇ، — دەپ ئۆزىنىڭ يۈ جەمەتىدىن قىز ئالغانلىقىنى، ھازىر قېينىسىگىلىسىنى ياتلىق قىلىشقا تەرەددۇت قىلىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئەمما، يۈسەنجېنىڭ لېيۇ شياۋلىيەننى ئۆزى تاللىغانلىقىنى دېمىدى. ئاخىرىدا ئۇ يەنە شۆپەنگە تاپىلاپ، — ھەرگىزمۇ ئۆيدىكىلەرگە ئېيتىپ قويغۇچى بولما، ئوغۇل يۈزى كۆرگەندىن كېيىن، ئەلۋەتتە ھەممىسى بىلىشىدۇ، — دېدى.

— بۇرۇنلا شۇنداق قىلىش كېرەك ئىدى، بۇنىڭ ھەممىسى ئاشۇ بىر نەۋرە سىگىلىمىنىڭ سەۋەنلىكىدىن بولدى، — دېدى جيالىيەننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ خۇشال بولغان شۆپەن.

— يەنە خۇدۇڭنى بىلمەي، ئاغزىڭغا كەلگەننى سۆزلىگىلى تۇردۇڭ، ئاغزىڭنى يۇم ! — دېدى دەرھال لېيۇ شياۋلىيەن كۈلۈپ تۇرۇپ.

شۆپەن دەرھاللا ئاغزىنى يىغۋېلىپ، باشقا گەپكە كۆچتى:

— ئەگەر سىز دېگەندەكلا بولسا، بۇ تويىنى قىلدۇق ئەمىسە.

— مېنىڭ تەڭداشسىز گۈزەل قىزغا ئۆيلىنىمەن دەيدىغان ئارزۇيۇم بار ئىدى، — دېدى شياۋلىيەن، — بۇگۈن ھۆرمەتلىك ئاكا ـ ئۆكىلار ماڭا مۇنداق قەدىردانلىق قىلغاندىن كېيىن، مەنمۇ تولا ئۇزۇنغا سۆرىمەسەم بولغۇدەك، قانداق قىلساڭلار، شۇنداق قىلىڭلار، مەن بويۇن تولغىمايمەن.

— ئېغىزدىكى گەپكە ئىشەنگىلى بولمايدۇ، ئىنىمىز شياۋلىيەن بىرىپ كۆرگەندە، ئاندىن مېنىڭ ئۇ قېينىسىگىلىمىنىڭ پەزىلەت ۋە قامەتتە قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە تەڭدىشى يوق بىرلا ئىكەنلىكىنى بىلىسىز، — دېدى جيالىيەن كۈلۈپ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شياۋلىيەن كارامەت خۇشال بولدى:

— ئۇنداق بولسا، كەمىنە ئىنىڭىز ھامامنى يوقلاپ بولۇپ، بىر ئايغا قالماي پايتەختتە ھازىر بولىمەن. بۇ ئىشنى شۇ چاغدا كېلىشسەك قانداق؟

— ئىككىمىز گەپنى مۇشۇ يەردىلا ئۈزۈۋېتەيلى. مەن سىز

ئىنىمىزغا ئىشىنەلمەيمەن، سىز يۇرت كېزىپ يۈرىدىغان يىگىت، ناۋادا مۇشۇ كەتكىنىڭىزچە كەلمەي قويسىڭىز، خەقنىڭ ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىشىغا دەخلى يەتمەمدۇ؟ ماقۇللۇقىڭىزنىڭ نىشانىسى ئۈچۈن بىر نەرسە قالدۇرۇپ كېتىڭ، ــ دېدى جيالىيەن كۈلۈپ.

ــ ئوغۇل بالا دېگەن سۆزىدىن يېنىۋالامدۇ؟ ــ دېدى شياڭلىيەن، ــ كەمىنە ئىنىڭىز كەمبەغەل، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەپەر ئۈستىدە تۇرسام، ماقۇللۇقنىڭ نىشانىسى ئۈچۈن بېرىشكە مەندە نېمە بار دەيسىز؟

ــ بولدى، مەندە بار، مەن بېرەي، ئاكام ئالغاچ كەتسۇن، ــ دېدى شۆپەن.

ــ ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئۇنچە ـ مەرۋايىتنىڭ لازىمى يوق، ئىنىمىز مەيلى قىممەت باھالىق ياكى ئەرزان باھالىق بولسۇن، ئۆز يېنىدىكى نەرسىدىن بەرسە بولىدۇ، ئۇ نەرسىنى ئىنىمىزنىڭ بەرگەن ئۈچۈرى سۈپىتىدە يەتكۈزىمەن، ــ دېدى جيالىيەن.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دېدى شياڭلىيەن، ــ ئىنىڭىزدە باشقا نەرسە يوق، خالتامدا بىر دانە «قوشماق شەمشەر» بار. ئۇ ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان تەۋەررۈك، كەمىنە ئىنىڭىز ئۇنى قالايمىقان ئىشلىتىشكە جۈرئەت قىلالمايمەن، يېنىمدا ساقلاپ كېلىۋاتاتتىم. ئاكا، ماقۇللۇقىمنىڭ نىشانىسى ئۈچۈن شۇنى ئېلىڭ، ئەمىسە. ھەرقانچە سەرسان ـ ۋەيران بولۇپ كەتسەممۇ بۇ شەمشەرنى زادىلا يېنىمدىن ئايرىمايتتىم.

شۇ گەپتىن كېيىن ئۈچەيلەن يەنە بىرنەچچە قەدەھتىن ئىچىشتى ـ دە، ئاندىن ئاتلىرىغا مىنىشىپ ئۆز يوللىرىغا راۋان بولۇشتى.

شۇنداق قىلىپ، جيالىيەن پىڭئەن ۋىلايىتىگە يېتىپ بېرىپ، ھىراۋۇل بەگ بىلەن كۆرۈشۈپ ھۆكۈمەت ئىشىنى تۈگەتتى ۋە ئونىنچى ئايلاردا يەنە بىر قېتىم كېلىش توغرىسىدا تاپشۇرۇق

ئېلىپ، ئەتىسى ئالدىراش يولغا چىقتى. پايتەختكە يېتىپ كەلگەندە، ئالدى بىلەن يۇ ئېرجيېنىڭ قېشىغا چۈشتى.

ئېرجيېگە كەلسەك، ئۇ ئۆي ئىشلىرىنى ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن پۈختا ئىدارە قىلدى، ھەر كۈنى ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى چىڭ تاقىتىپ، سىرتتىكى ئىشلارغا ئازراقمۇ قۇلاق سالمىدى. سەنجيې، دېگەندەكلا، كەسكىن قىز ئىدى، ھەر كۈنى ئانىسىنى كۈتۈپ، بوش ۋاقىتلىرىدا ئاچىسى بىلەن ئانچە ـ مۇنچە يېڭىنە ئىشلىرىنى قىلاتتى. جيالىيەننىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ جياجېن ئىككى قېتىم تىمىسقىلاپ كەلگەن بولسىمۇ، ئېرجيې ئۇنىڭغا زادىلا خېرىدارلىق قىلماي، بىرەر باھانە كۆرسىتىپ كۆرۈنمىدى. سەنجيېنىڭ مىجەزىنى جياجېن ئاللىقاچان بىلىپ قالغان تۇرسا، ئۇنىڭ چىشىغا تېگىشكە جۈرئەت قىلالامتى؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بۇ تەرەپكە قاترايدىغان قەدىمى شالاڭلىشىپ قالدى.

جيالىيەن ئىشكتىن كىرىپلا ئېرجيې بىلەن سەنجيېنىڭ بۇ ئەھۋاللىرىنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشال بولدى ۋە ئېرجيېنىڭ پەزىلىتىگە ئاپىرىن ئوقۇدى. ئۇلار بىر ـ بىرىدىن ھال ـ ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، جيالىيەن يولدا لېۋ شياڭلىيەن بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانلىقىنى ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپ، «قوشماق شەمشەر»نى سەنجيېگە سۇندى. سەنجيې شەمشەرنى قولىغا ئېلىپ قارىدى، شەمشەرنىڭ قىنىغا دەم تارتىپ تۇرغان ئەجدىها بىلەن ئۆزىنى قوغداپ تۇرغان بىر پۇتلۇق سايغاقنىڭ رەسىمى چۈشۈرۈلگەنىدى، ئۇنىڭغا قۇيۇلغان مەرۋايىت، ياقۇتلار يالتىراپ تۇراتتى. سەنجيې شەمشەرنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىۋىدى، شەمشەر قوش ئىكەن، ئۇنىڭ بىرىگە قوشماق ئۆردەكنىڭ ئەركىكىنىڭ، بىرىگە چىشسىنىڭ سۈرىتى ئويۇلغان، بۇلار خۇددى كۆزنىڭ سۈيىدەك سوغۇق ھەم چاقناق ئىدى. سەنجيې بۇنى كۆرۈپ ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال بولدى ـ دە، شەمشەرنى دەرھال ھۇجرىسىدىكى كارىۋىتىنىڭ بېشىغا ئېسىپ قويدى. ئۇ

ھەر كۈنى شۇ شەمشەرگە قاراپ يېتىپ، ئۆمۈرلۈك ھىماتقا ئىگە بولىدىغانلىقىدىن ئۆزىچە خۇشال بولدى.

جيالىيەن بۇ يەردە ئىككى كۈن تۇرغاندىن كېيىن، قەسىرگە كىرىپ، ئاتىسىنىڭ بۈيرۈقىنى ئورۇنلىغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. ئاندىن ئۆيىگە كىرىپ ئۆيىدىكىلەر بىلەن كۆرۈشتى. بۇ كۈنلەردە فېڭجيې خېلى ساقىيىپ، تالا ـ تۈزلەرگە چىقىپ ئىشلارغا قارىيالايدىغان بولۇپ قالغانىدى. كېيىن جيالىيەن سەنجيېنىڭ ئىشىنى جياجېنغا ئېيتىپ بەردى. جياجېن يېقىنىنىڭياقى يېڭى ئاشنا تاپقانلىقى ۋە ئاچا ـ سىڭىل ئىككىسىنى رەھىمسىز ئىكەن دەپ ئۇلارغا ماي تارتىپ قالغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىشتىن قولىنى ئۈزۈپ، ئۇلارنى پۈتۈنلەي كۆڭۈل ـ كۆكسىدىن چىقىرىۋەتكەن ۋە جيالىيەننىڭ مەيلىگە قويۇۋەتكەنىدى. ئۇ جيالىيەننى قولى قىسقىلىق قىلىپ يالغۇزلۇق تارتىپ قالمىسۇن دەپ، ئۇنىڭغا يەنە بىرقانچە ئون سەر كۈمۈش بەردى. جيالىيەن ئۇ پۇلنى ئېلىپ تويلۇق بېزەك تەييارلاش ئۈچۈن ئېرجيېگە تاپشۇردى.

شياڭلىيەن پايتەختكە سەككىزىنچى ئاينىڭ ئىچىدە يېتىپ كېلەلىدى ۋە كېلىپلا ئالدى بىلەن شۆ ھاما بىلەن كۆرۈشتى، ئاندىن شۆ پەن بىلەن كۆرۈشكىلى چىقتى. شۆپەن ئىسىسىق ـ سوغۇقىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ باقمىغانلىقى ۋە سەپەردە سۇ يارىشمىغانلىقى ئۈچۈن، پايتەختكە كېلىشى بىلەنلا ئاغرىپ يېتىپ قالغان، تېۋىپقا كۆرۈنۈپ داۋالىنىۋاتقانىدى. شۆپەن شياڭلىيەننىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنى ياتاقخانىسىغا تەكلىپ قىلىپ، شۇ يەردە كۆرۈشتى. شۆ ھاما بۈرۈنقى ئىشلارنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىقىدىن مىننەتدار بولۇپ، ئانا ـ بالا ئۈچى ئۇنىڭغا كۆپ رەھمەتلەر ئېيتىشتى. توي ئىشىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا تويغا كېتىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تەييارلاپ قويغانلىقىنى، ھازىر توي كۈنىنىلا كۈتۈپ تۇرۇشقانلىقىنى ئېيتتى.

شياڭليەنمۇ ئۇلارغا چوڭقۇر تەشەككۇر بىلدۈردى.

ئەتىسى شياڭلىيەن باۋيۇي بىلەن كۆرۈشكىلى كەلدى، ئىككىسى خۇددى سۇغا تەشنا بېلىقلاردەك شۇنداق قىزغىن كۆرۈشۈشتى. شياڭلىيەن ئۇنىڭدىن جيالىيەننىڭ ئوغرىلىقچە كىچىك خوتۇن ئالغانلىقىنى سورىۋىدى، باۋيۇي كۈلۈپ قويۇپ، ئۇنىڭغا:

ــ مەن بۇ ئىشنى بېيمىڭدىن ئاڭلىدىم، ئەمما ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگىنىم يوق، ئۇنداق ئىشلارغا ئانچە ئارىلاشمايمەن. بېيمىڭدىن ئاڭلىشىمچە، جيالىيەن ئاكام سىزنى بەك سۈرۈشتۇرۇپتۇ، قىلىدىغان نېمە گېپى بارکىنتاڭ؟ ــ دېدى.

شياڭلىيەن يول ئۈستىدە بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى باۋيۇيگە سۆزلەپ بەردى. باۋيۇي ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ:

ــ مۇبارەك بولسۇن ! قۇتلۇق بولسۇن ! بۇنداق گۈزەل گەپ ئېرىشمەك قىيىن ! دېگەندەكلا ئۇ قەدىمدىن ھازىرغىچە بولغان گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى، سىزگە تازىمۇ باب كېلىدۇ، ــ دېدى.

ــ ئۇنداق بولسا، ئۇنىڭغا ھازىرغىچە ئادەم تېپىلماي قالارمىدى؟ ــ دېدى شياڭلىيەن، ــ قانداقلارچە ئۇ مېنىلا ئەسلەپ قالغاندۇ؟ ئادەتتە مەن جيالىيەن بېگىم بىلەن ماڭا بۇنچە كۆيۈنگۈچىلىك دەرىجىدە يېقىنمۇ دوست ئەمەس. يول ئۈستىدە شۇنچە ئالدىراش ـ تېنەش مېنىڭ ماقۇل بولۇشۇمنى قايتا ـ قايتا سوراپ تۇرۇۋالدى. قىز تەرەپ ئوغۇل تەرەپنىڭ كەينىگە كىرىۋالمىدىغان ئىشمۇ بولامدۇ؟ مەن بۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ قېلىۋاتىمەن، شەمشىرىمنى بەرمەسەم بوپتىكەن دەپ پۇشايمانمۇ قىلىپ قالدىم. كېيىن سىز يادىمغا كېلىپ، بۇ ئىشنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىنى سىزدىن سوراپ بېقىش نىيىتىگە كەلدىم.

ــ سىز ئەزەلدىن ئىنچىكە ئادەم، ماقۇل كېلىپ بولۇپ، ئەمدى بولغاندا گۇمانلىنىپ قالغىنىڭىز نېمىسى؟ ــ دېدى باۋيۇي، ــ سىز دائىم تەڭداشسىز گۈزەلگە ئۆيلىنىمەن دەپ يۈرەتتىڭىز، بۈگۈن ئارزۇيىڭىزغا يەتكەندىن كېيىن، يەنە

نېمىدەپ كۆڭلىڭىزگە شەك كەلتۈرۈپ يۈرىسىز؟

— سىز ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ ئۇنىڭ تەڭداشسىز گۈزەل ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلىسىز؟ — دېدى شياڭلىيەن.

— ئۇلار يۇشى يەڭگەمنىڭ ئۆگەي ئانىسىنىڭ قىزلىرى، مەن ئۇياقتا ئۇلار بىلەن بىر ئايدەك بىللە يۇرگەن تۇرسام نېمىشقا بىلمەيمەن؟ ئۇلار بىر جۇپ تەڭداشسىز گۈزەللەر، گۈزەللىكى ئىسمىدىنمۇ چىقىپ تۇرىدۇ، — دېدى باۋيۇي.

— بۇ بولماپتۇ ! — دېدى باۋيۇينىڭ گېپىنى ئاڭلىغان شياڭلىيەن يەرگە تېپىپ قويۇپ، — بۇ ئىشنى زادىلا قىلماسلىق كېرەك ئىكەن ! سىلەرنىڭ بۇ شەرقىي قەسىردە پەقەت دەرۋازا ئالدىدىكى ئاشۇ ئىككى تاش شىرنىلا پاكىز دېسە بولىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋيۇي ھۇپپىدە قىزاردى. شياڭلىيەن ئۆزىنىڭ ئويلىمايى گەپ قىلىپ قويغانلىقىدىن خىجىل بولدى ـ ده، قولىنى جۇپتەكلەپلا① قويدى:

— ئېگىز ـ پەس گەپ قىلىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن مەن ئۆزۈمنى ! ماڭا زادى بىر دەپ بېرىڭا، ئۇنىڭ خۇيى ـ پەيلى قانداق؟

— ئۆزىڭىزمۇ ئوبدان بىلىدىكەنسىزغۇ، مەندىن سوراپ نېمە قىلىسىز؟ ھەتتا مەنمۇ پاكىز ئەمەس تۇرسام ! — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— بىر مەھەل خۇدۇمنى بىلمەي قېلىپ، شۇنداق دەپ قالدىم، كۆڭلىڭىزگە ئالمىسىڭىز ! — دېدى شياڭلىيەن ھەجىيىپ.

— بۇنى يەنە تەكرارلاپ نېمە قىلىسىز، كۆڭۈلدە نېمە بولسا ئېغىزدىن شۇ چىقىدۇ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

شياڭلىيەن قولىنى جۇپتەكلەپ باۋيۇي بىلەن خوشلىشىپ

---

① فېئودالىق ئەدەپ ـ رەسمىيەت بويىچە، كۈيۈئوغۇل قېينىئاتا ـ قېينىئانە ـ سىنى كۆرگەندە باش قويۇپ تەزىم قىلىدۇ، ئەگەر تىز پۈكمەي قولىنى جۇپتەكلەپلا تەزىم قىلسا كۈيۈئوغۇللۇق مۇناسىۋىتىنى ئىقرار قىلمىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

چىقىپ، شۇ پەننىڭ قېشىغا بارغۇسى كەلدى ـ يۇ، ئەمما ئۇنىڭ بىرنېچىدىن، كېسەللىكلىنى، ئىككىنچىدىن، يەڭگىلىتەكلىكىنى ئويلاپ ئۇ يەرگە بېرىشتىن يالتايدى ـ دە، ماقۇللۇق ئۇچۇن بەرگەن شەمشەرنى قايتۇرۇۋالماقچى بولۇپ، شۇ قارارغا كەلگەندىن كېيىن، جيالىيەننى ئىزدەپ ماڭدى. جيالىيەن يېڭى ھۇجرىسىدا ئىدى، ئۇ شياڭلىيەننىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن قىن ـ قىنىغا پاتماي كەتتى ـ دە، ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئۇنى ئىچكىرىكى مېھمانخانىغا باشلاپ، يۇ چوڭ ئانىكا بىلەن كۆرۈشتۇردى. شياڭلىيەن قولىنى جۇپتەكلەپ، يۇ ئانىكىنى «چوڭ ئانا»، ئۆزىنى «كەمىنىلىرى» دەپ سالام بەردى، جيالىيەن ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىگە ھەيران بولدى.

چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغاندا، شياڭلىيەن شۇنداق دېدى:

ــ مۇساپىرىڭىز سەپەر ئۇستىدە ئۇشتۇمتۇتلا بولغان بۇ ئىشتا ئالدىراقسانلىق قىلىپ قويۇپتىمەن. ھامىمام بۇ يىل تۆتىنچى ئايدا مەن ئۇچۇن بىر قىزغا چاي ئىچۇرۇپ قويغانىكەن، بۇنى ياندۇرۇۋېتىشكە گەپ تاپالمىدىم، سىز ئاكىمىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھامىمامدىن يۇز ئۆرۈي دېسەم، بۇ قائىدە ـ يوسۇنغا توغرا كەلمەيدىكەن، ئالتۇن ـ كۇموش ياكى لاتا ـ پۇتا بىلەن چاي ئىچۇرۇلگەن بولسىغۇ، ئىنىڭىز ئۇنداق نەرسىلەرنى ھەرگىز قايتۇرۇۋالمىغان بولاتتى، ئەمما بۇ شەمشەر بوۋامدىن مىراس قالغان، سىزدىن خۇش بولاي، شۇنى ئۆزۈمگە قايتۇرۇپ بەرسىڭىز.

جيالىيەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، كۆڭلى غەلىتە بولۇپ قالدى ۋە:

ــ ئىنىم، بۇ گەپنى سىز خاتا قىلدىڭىز، پۇتۇشكەنىدىن كېيىن ئەمدى بولدى. ئەسلىدە پۇشايمان قىلىدىغان ئىش بولۇپ قالمىسۇن دەپ ئىشنىڭ بېشىدىلا پۇتۇشكەنىدۇق. بۇ توي ئىشى تۇرسا، دېگەن گەپتىن يېنىۋالسىڭىز بولامدۇ؟ بۇ ئىشنى ياندۇرۇشقا ھەرگىز بولمايدۇ، ــ دېدى.

ـــ ھەرقانداق تاپا ـ تەنە، جەريمانىلىرىڭىزنى قوبۇل قىلىشقا رازىمەنكى، ئەمما بۇ ئىشتا گېپىڭىزگە كىرەلمەيمەن، ـــ دېدى شياڭلىيەن كۈلۈپ.

جيالىيەن يەنە بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تۇراتتى، ئاڭغىچە شياڭلىيەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

ـــ ئاكا، مەرھەمەت قىلىسىڭىز، تالادا پاراڭلاشساق، بۇ يەر بىئەپ ئىكەن، ـــ دېدى.

يۇ سەنجيې ھۇجرىدا تۇرۇپ ھەممە گەپنى ئېنىق ئاڭلىدى. كۈتكەن ئادەمنىڭ ئاران بىر كەلگىنىدە بىردىنلا پۈشايمان يەپ قېلىشىدىن ئۇنىڭ جيا قەسىرىدە بىرەر گەپ ئاڭلاپ قېلىپ، ئۆزىنى نومۇسسىز بۇزۇقچا چىقىرىپ، ئۆزىگە خوتۇن بولۇشقا مۇناسىپ كۆرمىگەنلىكىنى چۈشەندى. ھازىر ئۇنىڭ چىقىپ كېتىپ جيالىيەن بىلەن تويىنى يانداۋۇتۇپ ھەقىقەتەن سۆزلىشىگە يول قويىدىغان بولسا، جيالىيەن ئامالسىز ئورۇنغا چۈشۈش بىلەنلا تۇگىمەيدىغانلىقىغا، جيالىيەن تالاش ـ تارتىش قىلغان تەقدىردىمۇ سەنجيې ئۆزىنىڭمۇ ئوسال ھالەتكە چۈشۈپ قالىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، جيالىيەنىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن تالاغا چىقماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئىتتىك بېرىپ شەمشەرنى ئالدى ۋە شەمشەرنىڭ چىشى تېغلىق بىرىنىڭ بىس تەرىپىنى جەينىكىنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇپ، ھۇجرىدىن چىقتى:

ـــ بولدى، تالاغا چىقىپ قايتا مەسلىھەت قىلمايلا قويۇڭلار، پۈتۈملۈكىڭىزنى قايتۇرۇپ بېرەي، ـــ يۇ سەنجيې كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈپ تۇرۇپ، سول قولىدا شەمشەرنىڭ يەنە بىرسى بىلەن قىنىنى شياڭلىيەنگە سۇنۇپ، ئوڭ قولىدىكى شەمشەرنى جەينىكىنىڭ ئارقىسىدىن شارتلا قىلىپ چىقىرىپ بوينىغا ئۇردى. ھەي ئىسىت:

توزۇپ شاپتۇل چېچىكى يەر بويالدى قىزىلغا،
قاشتاش تېغى يىقىلدى تۆلەپ بولماس زادىلا.

قورقۇپ كەتكەن كىشىلەر ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن پايپېتەك بولۇپ كېتىشتى. يۇ ئانكا ھۇ تارتىپ يىغلىغىنچە شياڭلىيەننى قاتتىق تىللاپ كەتتى. جيالىيەن شياڭلىيەننى كاپىلا قىلىپ تۇتۇۋالدى ـ دە، ئادەملەرنى ئۇنى باغلاپ ياموۇلغا ئاپىرىپ بېرىشكە بۇيرۇدى. ئېرجيې دەررۇ يىغىسىنى توختاتتىپ، جيالىيەننى توستى:

ـــ خەق ئۇنى ئۆلۈۋېلىشقا قىستىغىنى يوق، ئۇ ئۆزى ئۆلۈۋالغان تۇرسا بۇ كىشىنى ياموۇلغا ئاپىرىپ بەرسىڭىز بۇنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ ئەكسىچە ئىش ئۇلغىيىپ، تېخىمۇ سەتچىلىك بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە ئۇنى قويۇۋەتكىنىڭىز ياخشى!

جيالىيەن نېمە قىلىشنى بىلەلمەي شياڭلىيەننى قويۇۋېتىپ، ئۇنى بۇ يەردىن تېز كەت دەپ قوغلىدى، شياڭلىيەن بولسا ئورنىدىن قوزغالماي، قول ياغلىقىنى چىقىرىپ، يېشىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ:

ـــ مەن ئۇنىڭ بۇنچىلىك ۋىجدانلىق قىز ئىكەنلىكىنى ئۇقماپتىمەن! ھەقىقەتەن ھۆرمەتلەشكە ئەرزىيدىغان قىز ئىكەن، مەن بىتەلەيگە نېسىپ بولماپتۇ، ـــ دەپ ھۆڭگىرەپ يىغلاپ كەتتى. جەسەت ساندۇقى ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن، جەسەتنى ئۇنىڭغا سالغۇچە قاراپ تۇرۇپ، جەسەت ساندۇقىنى سىلاپ يەنە بىر پەس قاتتىق يىغلىدى ـ دە، ئاندىن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. ئىشىكتىن چىقىپ قاياققا بېرىشىنى ئۇقماي، خۇدىنى يوقاتقان ھالدا تۇرۇپ قالدى، بايىقى ئىشلارنى ئەسلەپ: «ئەسلىدە ئۇ مۇنداق گۈزەل ھەم ۋىجدانلىق قىز ئىكەن ـ دە!» دەپ ئويلىدى، ئەمما پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالماي، بېشى قايغان، پۇتى تايغان ياققا قاراپ ماڭدى.

لیۇ شياڭلىيەن ئەنە شۇنداق كېتىۋاتقىنىدا، بىردىنلا قۇلىقىغا بېزەكلەرنىڭ جىرىڭلىغان ئاۋازى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئاڭلىنىپ، سەنجيې بىر قولىدا قوشاق شەمشەرنى، بىر قولىدا

بىر يۆگەم رىسالىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەلدى ـ دە، شياڭلىيەنگە قاراپ يىغلاپ تۇرۇپ: «رەپىقەڭ ئاشىق بولۇپ جانابىكىنى بەش يىل كۈتكەنىدىم، ئەمما ماڭا باغرى قاتتىقلىق قىلدىڭ، شۇڭا مەن ئۆز ئىشقىمغا ئۆلۈم بىلەن جاۋاب قايتۇردۇم. ھازىر مەن پەرىزات جىڭخۇەننىڭ بۇيرۇقى بىلەن، رويخەتتىكى جىمى ئاشىقلارنىڭ ئەرۋاھلىرى قاتارىغا قېتىلىش ئۈچۈن غايىب ئالەمگە كېتىۋاتىمەن. سەن بىلەن خوشلاشماي كېتىشكە كۆڭلۈم ئۇنىماي ئالايىتەن كېلىشىم، ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن قايتا كۆرۈشەلمەيمىز !» دېدى ـ دە، شياڭلىيەنگە بىرنەچچە تامچە يېشىنى چېچىپلا خوشلىشىپ ماڭدى. شياڭلىيەن ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى كەلمەي، ئىتتىك ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن گەپ سورىماقچى بولۇۋىدى، سەنجيې قولىنى سىلكىپلا يولىغا راۋان بولدى. لىيۇ شياڭلىيەن ئۇن سېلىپ يىغلاۋەردى، گويا چۈشىدە يىغلاپ ئويغىنىپ كەتكەندەك بولۇپ، بۇ ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ دەپ كۆزىنى ئېچىپ قارىۋىدى، ئالدىدا خارابە بىر بۇتخانا كۆرۈندى. بۇتخانا يېنىدا بىر ئاقساق دەرۋىش پىت بېقىپ ئولتۇرۇپتۇ.

شياڭلىيەن ئورنىدىن تۇرۇپ ھېلىقى دەرۋىشكە بېشى يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ سالام بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن:

— بۇ يەر نەۋ؟ پىر ـ ئۇستازىمىزنىڭ نامىشەرىپلىرى نېمىكىن؟ — دەپ سورىدى.

— بۇ يەرنىڭ نەلىكىنى، ئۆزۈمنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى مەنمۇ بىلمەيمەن، بۇ يەردە بىردەم ھاردۇق ئېلىش ئۈچۈنلا ئولتۇرغانىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى دەرۋىش كۈلۈپ.

— بۇ گەپنى ئاڭلاپ شياڭلىيەننىڭ بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك تەنلىرى شۇركىنىپ كەتتى. ئاندىن شەمشىرىنى قىنىدىن چىقىرىپ، ئۆزىگە كۈلپەت كەلتۈرگۈچى چېچىنى شارت قىلىپ كەستى ـ دە، دەرۋىشنىڭ كەينىدىن قاياقلارغىدۇر راۋان بولدى. بۇنىڭ ئاخىرىدىكى ئىشلارنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش يەتتىنچى باب

قەلەم قاشنىڭ يۈرتىدىن كەلتۈرۈلگەن بۇيۇملارنى كۆرۈپ يۈرتىنى سېغىنغانلىقى
فېڭجېينىڭ خۇپيانە ئىشنى ئاڭلاپ قېلىپ چاكار بالىنى سوراققا تارتقانلىقى

شۇنداق قىلىپ، سەنجيې ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغاندىن كېيىن، يۇ ئانكا بىلەن ئېرجيې، جيالىيەنلەر قاتتىق قايغۇ ـ ھەسرەت ئىچىدە قالدى. بۇ ھەقتە سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇلار دەررۇ كىشىلەرنى بۇيرۇپ مېيىتنى كاتتا كېپەنلىتىپ، شەھەرنىڭ سىرتىغا ئاچىقىپ كۆمۈپ قويۇشتى. سەنجيې ھالاك بولغاندىن كېيىن، لىيۇ شياڭلىيەن ئۇنىڭ ئىشقىدا شەيدا بولۇپ ئىچى سىيرىلىپ تۇراتتى، دەرۋىشنىڭ بىرنەچچە ئېغىز توك گېپىنى ئاڭلاپ، غاپىللىقتىن ئويغاندى ـ دە، چېچىنى كېسىپ تەركىدۇنيا بولۇپ، مەجنۇن دەرۋىشنىڭ ئارقىسىدىن قاياققىدۇر غۇيۇلداپ راۋان بولدى، ھازىرچە بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

ئەمدى شۆ ھاممىغا كەلسەك، ئۇ شياڭلىيەننىڭ يۈسەنجيېگە ئۆيلىنىش ھەققىدە سۆز بەرگەنلىكىنى ئاڭلاپ كۆڭلىدە بەكمۇ خۇشال بولغانىدى ۋە شۇ خۇشاللىقى بىلەن ئۆي ـ جاي سېتىۋېلىپ، ئۆي جابدۇقلىرى راسلاپ، قۇتلۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ تويىنى قىلىپ، ئۆز ئوغلىنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇپ

قىلغان ياخشىلىقىغا جاۋاب يانداۋروش كويىدا ئىدى. ئائىلىسىدىكى مۇلازىملار: «سەنجىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋاپتۇ» دەپ بىردىنلا ئاللا ـ تووا كۆتۈرۈشتى. بۇ گەپنى ئاڭلىغان چۆرە قىزلار بۇ ئىشنى شۆ ھاممىغا يەتكۈزۈشتى. شۆ ھاما ئۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئۆلۈۋالغانلىقىنى چۈشەنمەي قاتتىق ھەسرەت چەكتى. ئۇ شۇنداق دەرگۇمان بولۇپ تۇرغاندا، باۋچەي باغ تەرەپتىن قايتىپ كەلدى.

ـــ قىزىم، سەن ئاڭلىدىڭمۇ؟ ـــ دېدى شۆ ھاما باۋچەيگە، ـــ جياجېن تاغاڭنىڭ قېينىسىڭلىسى سەنجىپ خېنىمنى ئاكاڭنىڭ قىيامەتلىك ئۇكىسى لىيۇ شياڭلىيەنگە دېيىشىپ قويغان ئەمەسمىدى؟ شۇ قىز بالا نېمە سەۋەبتىنكىنتاڭ، ئۆزىنى بوغۇزلىۋاپتۇ ! شياڭلىيەنمۇ نەگىدۇر كېتىپتۇدەك ! ئادەم خىيالىغىمۇ كەلمەيدىغان بۆلەكچىلا بىر غەلىتە ئىشقۇ بۇ.

باۋچەي بۇ ئىشقا ئېرەن قىلماي شۇنداق دېدى:

ـــ «كۇتۇلمىگەن ھادىسىلەر بولۇپ تۇرار ئالەمدە، ئاپەت ياكى ئامەت كېلۇر ئەتە ـ ئاخشام ئادەمگە» دېگەن ماقال توغرا ئېيتىلغانىكەن. ئەزەلدە ئۇلارنىڭ پېشانىسىگە شۇنداق پۈتۈلگەن. قايسى كۈنلا سىز، ئاكامنى قۇتقۇزۇۋالغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش توغرىسىدا مەسلىھەتلەشكەنىدىڭىز، بۈگۈنكى كۈنلۈككە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ، كېتىدىغىنى كېتىپتۇ. مېنىڭچە، ئەمدى ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكەن ياخشى، سىزمۇ ئۇلار ئۈچۈن مەيۈسلەنمەڭ. ئاكامنىڭ جياڭنەندىن قايتىپ كەلگىنىگىمۇ ئون ـ يىگىرمە كۈن بولۇپ قالدى. ئەكەلگەن مالىلىرىنىمۇ بۇ چاغقىچە سېتىپ بولغاندۇ. ئاكامغا ھەمراھ بولۇپ بارغان خىزمەتكارلار بىرنەچچە ئاي جاپا چەكتى. ئاكام بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، شۇلارنى مېھمان قىلىپ رەھمەت ئېيتىدىغانلىقىڭ ئىشنى قىلسىڭىز. بولمىسا، باشقىلار ئاڭلىسا قائىدە ـ يوسۇنىنى ئۇقمايدىغان خەق ئىكەن دەپ قالمىسۇن يەنە.

ئانا ـ بالا ئىككىيلەن شۇنداق پاراڭلىشىپ تۇرغانلىقى ئۈستىگە شۆ پەن تالادىن كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى ياش يۇقى ئىدى. ئۇ ئىشكتىن كىرىپلا ئالىقىنىغا ئۇرۇپ، ئانىسىغا:

ــ ئانا، شياڭلىيەن ئاكام بىلەن يۈسەنجيېنىڭ ئىشلىرىنى ئۇقتىڭىزمۇ؟ ــ دېدى.

ــ مەن تېخى ئەمدى ئاڭلىدىم، سىڭلىڭ بىلەن ئىككىمىز مۇشۇ چىگىچ ۋەقە ئۈستىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتۇق، ــ دېدى شۆ هامما.

ــ شياڭلىيەننىڭ بىر دەرۋىشكە ئەگىشىپ تەركىدۇنيا بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدىڭىزمۇ ــ دېدى شۆ پەن.

ــ بۇ تېخىمۇ غەلىتە ئىشقۇ ! ــ دېدى شۆ هامما، ــ شياڭلىيەن بايۇەچچە شۇنداق بىر ئەقىللىك يىگىت تۇرۇقلۇق، بىردەملىك بېشى تەۋرەش بىلەنلا، نېمىدەپ دەرۋىشنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىدىغاندۇ؟ ئىككىڭلار بىر ئوبدان ئەپلىشىپ قاپتىكەنسىلەر، ئۇنىڭ ئانا ـ ئانىسى، يا قېرىنداشلىرى يوق، ئۆزى يالغۇزلا ئىكەن، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇنى ئىزدەشتۇرۇپ باققىن، بالام. ئۇ دەرۋىشنىڭ كەينىگە كىرىپ يىراق يەرلەرگە كېتەلمەسمىكىن؟ هەرقاچان بارسا، مۇشۇ يېقىن ئەتراپتىكى بۇتخانا ياكى مازارغا بارغاندۇ.

ــ مېنى شۇنداق قىلمىدى دەمسىز؟ ــ دېدى شۆ پەن، ــ مەن بۇ گەپنى ئاڭلاپلا، بىرنەچچە مۇلازىم بىلەن بېرىپ ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى، قارىسىنمۇ تاپالمىدۇق. خەقلەردىن سورىساق، كۆرمىدۇق، دېيىشىدۇ.

ــ ئىزدەپ تاپالمىغان بولساڭ، دېمەك، ئاغىنىدارچىلىقىنى يەتكۈزگەن بوپسەن، ــ دېدى شۆ هامما، ــ كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭ تەركىدۇنيا بولۇپ چىقىپ كېتىشىدە ئوبدانراق بىر ماكان تېپىش مەقسىتىمۇ بارمۇ تېخى؟ ئەمدى سەن سودىگەرچىلىك ئىشلىرىڭدىن خەۋەر ئالغىن، ئۇنىڭدىن باشقا، ئۆزۈڭنىڭ ئۆيلىنىشىڭگە كېرەكلىك بولغان ئىشلارغا هازىردىن باشلاپ

بالدۇرراق كويۇش قىلغىن. ئائىلىمىزدە باشقا ئادەم يوق، «قاشاڭ ئۆردەك بالدۇر ئۇچىدۇ» دەيدىغان گەپ بار، ۋاقتى كەلگەندە ئۇنى ـ بۇنى ئۇنتۇلۇپ قېلىپ، كېرەكلىك نەمىلەر تەخ بولماي قالسا، خەقنىڭ كۈلكىسىگە قالىمىز. يەنە بىر گەپ بار، بايا سىڭلىڭ: ئاكامنىڭ قايتىپ كەلگىنىگىمۇ يېرىم ئايدىن ئېشىپ قالدى، مالىلىرىنىمۇ سېتىپ بولغاندۇ. ئەمدى بىللە بارغان خىزمەتكارلىرىغا داستىخان سېلىپ ھاردۇق سوراپ ئۇلارغا رەھمەت ئېيتسا بولاتتى، دەيدۇ. ئۇلار سېنىڭ بىلەن ئىككى ـ ئۈچ مىڭ چاقىرىم يول يۈرۈپ، تۆت ـ بەش ئاي جاپا چەكتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار يولدا سېنى دەپ يۈرەكئالدى بولۇپ ئېغىر چىلىقىڭنى تارتىپتۇ.

ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ شۆ پەن شۇنداق دېدى:

ــ راست ئېيتىسىز، ئانا، يەنىلا شۇ سىڭلىم ھەممىنى ئويلاپ يېتىپتۇ، مېنىڭمۇ شۇنداق خىيالىم بار ئىدى، يېقىنىنىڭياقى ھەرقايسى ئورۇنلارغا مال تارقىتىش بىلەن بولۇپ، بېشىم قاپاق بولۇپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە شياڭلىيەن ئاكامنىڭ ئىشىغا بىرنەچچە كۈن پايپېتەك بولۇپ قۇرۇق ئاۋارە بولدۇم. بىر مەزگىل شۇ ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، دېگەندەكلا رەسمىي ئىشىمغا دەخلى يەتتى. ئەمىسە، ئەتە ـ ئۆگۈنىنىڭ ئىچىدىلا باغاق يېزىپ ئۇلارنى چىللىۋالاي.

ــ ئۇنى ئۆزۈڭ بىر ئىش قىل، ــ دېدى شۆ ھامما.

ئۇلارنىڭ سۆزى تېخى تۈگىمىگەندى، بىر مۇلازىم كىرىپ:

ــ باش گۇماشتا جاڭ ئاقساقال خىزمەتكارلاردىن ئىككى ساندۇق نەرسە ئەۋەتىپتۇ: «بۇنى غوجام ئۆزى سېتىۋالغان، مال ھېسابىغا كىرگۈزمىگەن، ئەسلىدە بالدۇرراق ئەۋەتىپ بېرىشىمىز كېرەك ئىدى. بىراق، ساندۇقلار مالنىڭ تېگىدە قېلىپ ئالالمىغاندۇق. مىللارنى تۈنۈگۈن تارقىتىپ بولغاچقا، بۇ نەرسىلەرنى بۈگۈن ئەۋەتەلىدىم» دەپتۇ، ــ دەپ مەلۇم قىلىپ تۇراتتى، ئارقىدىنلا ئىككى مۇلازىم پالما دەرىخىدىن ياسالغان

يوغان بىر ساندۇقنى كۆتۈرۈپ كىردى، ساندۇقنىڭ ئاستى ـ ئۈستى تاختاي بىلەن چىڭ تېڭىلغانىدى. شۆ پەن ساندۇقنى كۆرۈپلا:

ـــ ئاپلا ! كاللام تەۋرەپ مۇشۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغىنىمنى قاراڭ ! ئانام بىلەن سىڭلىمغا دەپ ئالايىتەن ئەكەلگەن نەرسىلەرنى ئۇنتۇپ قېلىپ ئۆيگە ئەكەلمەپتىمەن، مانا خىزمەتكارلار ئەكەپتۇ، ـــ دېدى.

ـــ ھېلىمۇ ياخشى «ئالايىتەن ئەكەلدىم» دېگەن نەرسە بولغىنى ئۈچۈن ئون ـ يىگىرمە كۈن تۇرۇپ قاپتۇ، ناۋادا «ئالايىتەن ئەكەلگەن» بولمىساڭزە، بۇ نەرسىلىرىڭ ئۆيگە يىلنىڭ ئاخىرىدا كېلەتتىكەنمۇ دەيمەن. پەمىچە، سەنچۇ نۇرغۇن ئىشلاردا تولىمۇ بىخەستەلىك قىلىسەن، ـــ دېدى باۋچەي.

ـــ يولدا خەق قورقۇتۇپ جېنىمنى چىقىرىۋېتىپتىكەنمۇ دەيمەن، تېخىچە ھوشۇمغا كېلەلمىگەن بولسام كېرەك، ـــ دېدى شۆ پەن كۈلۈپ كېتىپ.

شۇ گەپ بىلەن بىردەم كۈلۈشكەندىن كېيىن، شۆ پەن بىر چۆرە قىزغا:

ـــ چىقىپ مۇلازىملارغا ئېيتىپ قوي، نەرسە ـ كېرەكلىرنى تاپشۇرۇۋالدىم، قايتىپ كېتىشسۇن، ـــ دېدى.

ـــ زادى نېمىلەر بولغىيدى، شۇنچە چىڭ تېڭىۋېتىپسەن؟ ـــ دەپ سوراشتى شۆ ھاممۇ بىلەن باۋچەي.

شۆ پەن مۇلازىمدىن ئىككىنى چاقىرتىپ كىرىپ ئارغامچىنى يەشتۈردى، ئاستى ـ ئۈستىگە تېڭىلغان تاختايىنى ئالدۇرۇۋەتتى، ئاندىن قۇلۇپنى ئاچتى. ساندۇق غىچلا تاۋار ـ دۇردۇن، دارايى ـ كىمخاب، پەرەڭ ماللىرى قاتارلىق ئادەتتە ئىشلىتىدىغان نەرسىلەر بىلەن تولغانىدى.

ـــ ئاۋۇ ساندۇقتىكى سىڭلىمغا ئاتاپ ئەكەلگەن نەرسىلەر، ـــ دېدى شۆ پەن ھىجىيىپ ۋە ساندۇقنى ئۆزى ئاچتى.

شۆ ھاممۇ بىلەن باۋچەي كېلىپ ساندۇقتىكى نەرسىلەرنى

كۆزدىن كەچۈردى: ساندۇقتا قەلەم، سىياھ، قەغەز، دۇۋەت، ياڭزىمۇ ياڭزا خەت ـ چەك قەغەزلىرى، خۇشبۇيلۇق خالتىسى، ئىپار مونچاق، يەلپۇگۈچ، يەلپۇگۈچ سىرغىسى، ئۇپا ـ ئەڭلىك قاتارلىق نەرسىلەر. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە خۇچيۇدىن ئەكەلگەن ئۆزى ماڭار قورچاق، شاراب چۆپىتەكلىرى، ئىچىگە سىماب قۇيۇلغان مولاقچى بالا قورچاق، شېشە پانۇس، خىلمۇخىل ئويۇنچى لاي قورچاقلار تۇراتتى، بۇلار كۆك تاۋار بىلەن قاپلانغان قۇتىلارغا سېلىنغانىدى. شۆ پەننىڭ خۇچيۇشەن تېغىدا ياساتقان ھەيكىلىمۇ بار ئىدى. ھەيكەل شۆ پەنگە قىلچە ئوخشىمايتتى، باۋچەي باشقا نەرسىلەرگە قىزىقماي، شۆ پەننىڭ ھەيكىلىگە بۆلەكچىلا قىزىقتى ۋە ئۇنى قولىغا ئېلىپ، بىر ئاكىسىغا، بىر ھەيكەلگە سىنچىلاپ قاراپ، ئىختىيارسىز كۈلۈپ تاشلىدى. ئاندىن يېڭىبىرنى چاقىرتىپ، بىرنەچچە خىزمەتكار ئاياللارنى باشلاپ كىرىپ بۇ نەرسىلەرنى سانداۋقى بىلەن باغقا ئاپىرىشنى بۇيرۇدى، ئۆزى ئانىسى، ئاكىسى بىلەن بىرەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن باغقا قايتتى. شۆ ھامما سانداۋقتىكى نەرسىلەردىن ئايرىپ، بىر ئۇلۇش ـ بىر ئۇلۇشتىن ئېدىتلىق تەخلەپ، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيلىرىگە چۆرە قىز تۇڭشىدىن ئەۋەتىپ بەردى، بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

باۋچەيگە كەلسەك، ئۇ ھۇجرىسىغا قايتىپ كېلىپ ھېلىقى نەرسىلەرنى بىر ـ بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى ۋە ئۆزىگە لازىملىقلىرىدىن باشقىلىرىنى بىر ئۇلۇش ـ بىر ئۇلۇشتىن تەڭشەپ تەقسىم قىلدى: بەزىلىرىگە قەلەم، سىياھ ـ دۇۋەت، بەزىلىرىگە خۇشبۇيلۇق خالتىسى، يەلپۇگۈچ، يەلپۇگۈچ سىرغىسى، بەزىلىرىگە ئۇپا ـ ئەڭلىك، چاچ ماي، بەزىلىرىگە يەقەت ئويۇنچۇقلا سوۋغات قىلدى. يەقەت دەيىۋىگە باشقىلارنىڭكىدىن پەرقلىق قىلىپ بىر ھەسسە ئارتۇق ئايرىدى. ھەممىنى بىر ـ بىرلەپ تەخ قىلىپ بولغاندىن كېيىن، يېڭىبىرنى خىزمەتكار ئايالنى باشلاپ بۇ نەرسىلەرنى ھەرقايسى ھۇجرىلارغا

يەتكۈزۈپ بېرىشكە جورۇدى.

ھەمشىرىلەر سوۋغاتلارنى قوبۇل قىلىپ ئالغاندىن كېيىن، سوۋغات ئەكەلگۈچىلەرگە ئىنئام بېرىپ: «ئۆزى بىلەن كۆرۈشكەندە يەنە ئايرىم رەھمەت ئېيتىمىز» دېيىشتى. يالغۇز دەييۇيلا يۈرتىدىن كەلگەن نەرسىلەرنى كۆرۈپ كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئويغا پاتتى: «ئاتا ـ ئانام ئۆلۈپ كەتكەن تۇرسا، يا بىر تۇغقان قېرىنداشلىرىم بولمىسا، ئۆزۈم تۇغقانلارنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتسام، بۇ ھالدا يۈرتۇمنىڭ نەرسىلىرىدىن ماڭا ئەۋەتىپ بېرىدىغان كىم بار؟» خىيالى شۇ يەرگە يەتكەندە، ئىختىيارسىز كۆڭلى يەنە بۇزۇلدى.

زىچۇەن دەييۇينىڭ يۈرىكىدىكىنى چوڭقۇر چۈشەندى. لېكىن، ئوچۇق ئېيتىشقا پېتىنالماي، بىر چەتتە تۇرۇپ نەسىھەت قىلدى:

ـــ خېنىم، ئۆزلىرى كېسەلچان، ئەتە ـ ئاخشىمى دورا ئىچىپ تۇرۇۋاتىدىلا، ئىككى كۈن بولدى، بالدۇرقىدىن خېلى ئوڭلىنىپ، روھلىرى ئازراق كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەمما دېگەندىكىدەك تۇزلىپ كېتەلمىدىلە. باۋچەي خېنىمنىڭ بۇگۈنكى بۇ سوۋغاتلىرىدىن ئۇ خېنىمنىڭ سىلىنى بۆلەكچىلا ئەتىۋارلايدىغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن سىلى خۇشال بولسىلا بولاتتى، خۇشال بولماقتا يوق، ئەكسىچە نېمىشقا بۇنداق كۆڭۈللىرىنى بۇزىدىلا؟ بۇنداق قىلسىلا، باۋچەي خېنىم سوۋغات ئەۋەتىپ سىلىنى بىئارام‌لىققا سالغان بولۇپ قالمامدۇ؟ باۋچەي خېنىم ئاڭلاپ قالسا ئۇنىڭ يۈزىگە سەت بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سىلىنىڭ ساقسىزلىقلىرىنى ئويلاپ، ئاماللا بولسا قىلىپ، سىلىنى ساقايسۇن دەپ ئۈستا تېۋىپلارغا كۆرسىتىپ داۋالىتىۋاتىدۇ. ئەمدىلا ياخشى بولۇپ قېلىۋاتقانلىرىدا، يەنە مۇشۇنداق يىغلاۋەرسىلە، ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى نابۇت قىلىپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا غەم ئۈستىگە غەم تېپىپ بەرگەن بولمامىلا؟ سىلىنىڭ بۇ كېسەللىرىمۇ ئادەتتە

هەددىدىن تاشقىرى غەم ـ ئەندىشە قىلىۋېرىپ ماغدۇرلىرى ئۇزۇلگەندىن بولغان. ئۆزلىرى بىر ئېسىل خان قىز، ئۆزلىرىگە بۇنداق سەل قارىماي، ئالتۇن بويلىرىنى ئاسرىسىلا !

زىجۇەن شۇنداق نەسىھەت قىلىپ تۇراتتى، ھويلىدىن چۆرە قىزنىڭ:

ـــ باۋيۇي غوجام كەلدى ! ـــ دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ باۋيۇي غوجامنى باشلاپ كىرىڭلار، ـــ دېدى زىجۇەن ئىتتىكلا.

ـــ باۋيۇي ھۇجرىغا كىرىپ كەلدى. دەييۇي ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن، باۋيۇي ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىدىكى ياش يۇقىلىرىنى كۆرۈپ:

ـــ سىڭلىم، سىزنى يەنە كىم خاپا قىلدى؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ مېنى كىم خاپا قىلاتتى؟ ـــ دېدى دەييۇي زورغا كۈلۈمسىرەپ.

ياندا تۇرغان زىجۇەن تۇمشۇقى بىلەن كارىۋاتنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان شىرەنى شەرەت قىلىپ قويدى. باۋيۇي بۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ شىرەگە قارىدى. شىرەنىڭ ئۈستىدە تۇرغان بىر قۇچاق نەرسىلەرنى كۆردى ـ دە، بۇ نەرسىلەرنى باۋچەينىڭ سۇۋغات قىلغانلىقىنى بىلىپ، چاقچاق قىلىپ:

ـــ نەدىن كەلگەن نەرسىلەر بۇ؟ سىڭلىم، مىلىچمال دۇكىنى ئاچماقچىمۇ نېمە سىز؟ ـــ دېدى.

دەييۇي جاۋاب بەرمىدى.

ـــ غوجام، سىلىمۇ يەنە مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدىلا ! ـــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ، ـــ باۋچەي خان قىز بۇ نەرسىلەرنى سۇۋغات قىلىپ ئەۋەتىپتىكەن، بۇنى كۆرۈپ خېنىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى. مەن تېخى ھازىر خان قىزغا تەسەللى بېرىپ تۇراتتىم، ئۆزلىرىنىڭ كەلگەنلىرى تازا ئوبدان بولدى، ئەمدى بىز ئۇچۇن خان قىزغا سىلى نەسىھەت قىلىپ قويسىلا.

باۋيۇي دەييۇينىڭ مۇشۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلغانلىقىنى ئېنىق بىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما بۇ گەپنىڭ ئۇچىنى چىقىرىشقا پېتىنالماي، كۈلگەن پېتى شۇنداق دېدى:

ــ خان قىزىڭلارنىڭ كۆڭلىنىڭ بۇزۇلۇشى باشقا نەرسىدىن ئەمەس، چوقۇم باۋچەي خان قىزنىڭ سوۋغات قىلىپ ئەۋەتكەن نەرسىلىرى سىڭلىمغا ئازلىق قىلىپ قالغان، شۇڭا خاپا بولۇپ كۆڭلى بۇزۇلغان نېمە. سىڭلىم، غەم قىلماڭ، كېلەر يىلى مەن جىيالىنەنگە ئادەم ئەۋەتىپ، بۇ نەرسىلەردىن لىق ئىككى كېمە ئەكەلدۈرۈپ، سىزنى كۆز يېشى قىلىشتىن خالاس قىلايلى.

دەيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، باۋيۇينىڭ ئۆزىنى بەزلەۋاتقانلىقىنى بىلىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا يا ياق، يا ماقۇل دېيەلمەي:

ــ مەن ھەرقانچە بىرنېمە كۆرمەي چوڭ بولغان تەقدىردىمۇ، سوۋغات قىلغان نەرسىلەرنىڭ ئازلىقىدىن خاپا بولۇپ كۆڭلۈمنى يېرىم قىلىدىغان ھالەتتە ئەمەسمەن. مەن يا ئىككى ـ ئۈچ ياشتىكى بالا بولمىسام، سىزمۇ كىشىنى بەكمۇ كۆزى كىچىك چاغلايدىكەنسىز. مېنىڭ مۇنداق قىلىشىمنىڭمۇ سەۋەبى بار، بۇنى سىز نەدىن بىلەتتىڭىز؟ ــ دېدى ـ ده كۆزىدىن يەنە ياش قۇيۇلدى.

باۋيۇي دەررۇلا كارىۋاتقا كېلىپ دەييۇينىڭ يېنىدا ئولتۇردى ۋە ئۇ نەرسىلەرنى بىر ـ بىردىن قولىغا ئېلىپ ئۇياق ـ بۇياققا ئۆرۈپ سىنچىلاپ قارىدى ۋە قەستەنگە: «بۇ نېمە، بۇنى نېمە دەيدۇ؟» «ئاۋۇنى نېمىدىن ياسىغان، نېمانچە چىرايلىق؟»، «بۇ نېمە، بۇنىڭ نېمىگە كېرىكى بار؟»، «بۇنى ئالدىڭىزغا قويۇپ قويسىڭىز بولغۇدەك»، «ئاۋۇنى ئاسارئەتىقە سۈپىتىدە ئۆزۈن شىرەگە قويۇپ قويسا ئوبدان بولىدۇ» دېگەندەك يوقىلاڭ گەپلەر بىلەن دەييۇينى ئىلەشتۇرگىلى تۇردى.

باۋيۇي ئاشۇنداق دەۋەرگەندىن كېيىن، دەييۇيمۇ بىرئاز خىجىل بولدى ـ ده:

— بولدى، بۇ يەردە تولا ئىلەشتۇرمىسىگىز چۇ، يۇرۇڭ، ئىككىمىز باۋچەي ئاچامنىڭ قېشىغا بېرىپ كېلەيلى، — دېدى.

باۋيۇي دەييۇينى سىرتقا چىقىپ، بىردەم - يېرىمدەم ئايلىنىپ، غەم - غۇسسىدىن خالاس بولۇپ كىرسىكەن دەپ تەقەززا بولۇپ تۇراتتى، شۇڭا دەررۇلا:

— باۋچەي ئاچام بىزگە سوۋغات ئەۋەتكەندىن كېيىن، بىز ئىلۇەتتە، بېرىپ ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىشىمىز كېرەك، — دېدى.

— بىز بىر ئائىلىدىكى ھەمشىرىلەرنىڭ ئۇنداق قىلىشى ھاجەتسىز ئىدى. شۇڭ پەن ئاكام قايتىپ كەپتۇ، ئۇنىڭ قېشىغا بارساق، ئۇ بىزگە جەنۇبنىڭ قەدىمكى يادىكارلىقلىرى ھەققىدە سۆزلەپ بېرىدۇ، شۇلارنى ئاڭلىسام خۇددى يۇرتۇمغا بىر قېتىم بارغاندەك بولۇپ قالىمەن، — دەييۇي شۇنداق دەپلا كۆزىگە يەنە ياش ئالدى.

باۋيۇي ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى كۇتۇپ تۇردى. دەييۇي نائىلاج ئۇنىڭ بىلەن بىللە ھۇجرىسىدىن چىقىپ باۋچەي تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

شۇڭ پەنگە كەلسەك، ئۇ ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەررۇلا باغاق يېزىپ جوزا راسلىدى، ئەتىسى چاقىرغان تۆت خىزمەتكارنىڭ ھەممىسى تولۇق كەلدى. داستىخان سېلىنغۇچە بۇلار سودا - سېتىق، ھېسابات، مال تارقىتىش ئىشلىرى ئۇستىدە پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇردى. بىرئازدىن كېيىن داستىخانغا ئولتۇرۇشتى. شۇڭ پەن ئۇلارغا نۆۋەت بىلەن شاراب قۇيۇپ بەردى. شۇڭ ھامما ئۇلاردىن ئەھۋال سوراپ ئادەم كىرگۈزدى. ئۇلار ئەمدى شاراب ئىچكەچ قورۇق پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى قويۇپ:

— بۇگۈنكى بۇ ئولتۇرۇشىمىزدا يېقىن ئاغىنىلەردىن ئىككىسى يوق، — دېدى.

ـــ كىملەر ئۇ؟ ـــ دەپ سوراشتى كۆپچىلىك بىر دەكلا.

ـــ كىملەر بولاتتى، جيا قەسىرىدىكى جيالىەن بېگىم بىلەن بىزنىڭ چوڭ غوجامىنىڭ قىيامەتلىك قېرىندىشى شىياڭلىيەن غوجام بولمامدۇ، ـــ دېدى ھېلىقى كىشى.

كۆپچىلىك شۇنداللا ئۇلارنى ئېسىگە ئېلىپ، شۆ پەندىن سورىدى:

ـــ جيا لىيەن بېگىم بىلەن شياڭلىيەن غوجامنى نېمىشقا چاقىرمىدىلا؟

شۆ پەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ قوشۇمسىنى تۇرۇپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى:

ـــ جيالىەن بېگىم يەنە پىكىر ۋىلايىتىگە كەتتى، بۇنىڭدىن ئىككى كۈن بۇرۇن يولغا چىقىپ كەتكەن. شياڭلىيەن غوجامنى سورىمايلا قويۇڭلار، ئۇنىڭ ئىشى دۇنيادا بىرىنچى قېتىم كۆرۈلگەن غەلىتە ئىش! ئۇنىڭ نېمىسى «شياڭلىيەن غوجام» بولسۇن، ھازىر ئۇ نەلەردە «شياڭلىيەن دەرۋىش» بولۇپ يۇرىدىكىنىتاڭ، ـــ دېدى.

ـــ بۇ قانداق گەپ؟ ـــ دېيىشىپ كەتتى كۆپچىلىك ئەجەبلىنىپ.

شۆ پەن شياڭلىيەننىڭ ئىشلىرىنى باشتىن - ئايىغىغىچە بىر قۇر سۆزلەپ بەردى. كۆپچىلىك بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ئەجەبسىنىپ شۇنداق دېيىشتى:

ـــ قايسى كۈنى دۇكاندا بىزنىڭمۇ قۇلىقىمىزغا كىرگەندەك قىلىۋىدى، خەقلەر «بىر دەرۋىش ئىككى ئۇچ ئېغىز گەپ بىلەنلا بىر ئادەمنى كەينىگە سېلىپ باشلاپ كەتتى» دەپ ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلىشقان. ئۇلار يەنە: «قۇيرۇندەك ئۆتۈپ كەتتى» دېيىشۋاتقانىدى. ئۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى بىزمۇ ئۇقماپتۇق، بىزنىڭ مال تارقىتىۋاتقان ۋاقتىمىز ئىدى، بۇ ئىشنى سۇرۇشتۇرۇشكە نەدە چولىمىز تەگسۇن؟ ھازىرغىچە ئۇ ئىشقا بىر ئىشىپ، بىر ئىشەنمەي يۇرەتتۇق، ئۇ كىشىنىڭ شياڭلىيەن

غوجام ئىكەنلىكىنى كىم بىلسۇن ! شۇ ئىكەنلىكىنى بۇرۇنراق بىلگەن بولساق، ھەممىمىز ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، ھەرقانچە تۇرۇۋالغىنىغا قارىماي پەيلىدىن ياندۇرغان بولاتتۇق.

ــ ئۇنداقمۇ ئەمەستۇ؟ ــ دېدى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى.

ــ قانداق دەيسىز؟ ــ سورىدى كۆپچىلىك.

ــ شىئاڭليەن غوجام شۇنچىلىك زېرەك ئادەم تۇرۇپ، راستلا شۇ دەرۋىشنىڭ ئارقىسىدىن كېتەرمۇ؟ ــ دېدى ھېلىقى كىشى، ــ ئۇ چامباشچىلىقنى بىلمىدۇ، كۇچىمۇ بار، بەلكىم ئۇ ھېلىقى دەرۋىشنىڭ جادۇگەرلىك ھىيلىسىنى بىلىۋالغان بولسا، قەستەن ئۇنىڭ كەينىگە چۈشۈپ، تۈيدۇرماي ئۇنى چاتقىلىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن كەتتىمۇ، بۇنى بىلىپ بولامدۇ؟

ــ ئەگەر شۇنداقلا بولسىغۇ مەيلى ئىدى، ــ دېدى شۆ پەن، ــ جاھاندا پىتنە ـ پاسات تارقىتىپ، كىشىلەرنى ئازدۇرىدىغان ئاشۇنداق ئادەملەرنىڭ تانابىنى تارتىدىغانغا نېمىشقىمۇ بىرەر ئادەم چىقمايدىغاندۇ !

ــ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقانلىرىدىن كېيىن ئۇنى ئىزدەپ باقمىلىمۇ؟ ــ دېيىشتى كۆپچىلىك.

ــ شەھەرنىڭ ئىچى ـ تېشى بولۇپ مەن ئىزدىمىگەن يېر قالمىدى. مېنى زاڭلىق قىلساڭلارمۇ مەيلى، ئۇنى تاپالماي تېخى بىر پەس يىغلاپمۇ كەتتىم ! ــ شۆ پەن شۇنداق دەپلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ كەيپى ئۇچتى ـ دە، ئادەتتىكى خۇشاللىقلىرىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. خىزمەتكارلار ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ، ئۇزاق ئولتۇرۇشنى ئەپ كۆرمىدى بولغاي، ئىختىيار قىلغىنىچە بىرنەچچە قەدەمتىن ئىچىشتى، تاماق تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن تارقىلىپ كېتىشتى.

باۋيۇي بىلەن دەييۇيگە كەلسەك، ئۇلار شۇ ماڭغىنىچە باۋچەينىڭ ھوجرىسىغا كىرىپ كېلىشتى. باۋيۇي باۋچەي بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ:

ــ شۆ پەن ئاكام مىڭبىر مۇشەققەتلەر بىلەن ئەكەلگەن

نەرسىلەرنى ئۆزىڭىز ئىشلەتسىڭىز بولاتتى، يەنە بىزگە سوۋغات قىپسىز، ــ دېدى.

ــ ھېچقانچە ياخشى دېگۈدەك نەرسىلەر ئەمەس، يىراق يەردىن ئەكەلگەن يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار ئىكەن، ھەممەيلەنگە يېڭىلىق بولسۇن دەپ شۇنداق قىلدىم، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

ــ بۇ نەرسىلەرگە كىچىك ۋاقتىمىزدا ئانچە دىققەت قىلىپمۇ كەتمەيتتۇق، ئەمدى بىزگە باشقىچىلا يېڭىلىق بولۇپ كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى، ــ دېدى دەيۈي.

ــ سىڭلىم، بىلسىڭىز كېرەك، بۈمۈ خۇددى كونىلارنىڭ «ھەر نەرسە ئۆزگە يەردە قەدىرلىك» دېگىنىدەكلا گەپ، ئەمەلىيەتتە ئەرزىگۈچىلىك نەرسىلەرمۇ ئەمەس، ــ دېدى باۋچەي تەبەسسۇم بىلەن.

باۋيۈيگە بۇ گەپ دەيۈينىڭ بايقى خىيالىغا قارىتىلىپ ئېيتىلغاندەك تۇيۇلۇپ، دەررۇلا گەپنى يۆتكىۋەتتى:

ــ كېلەر يىلى شۆ پەن ئاكام يەنە بېرىپ قالسا، بىزگە بۇ نەرسىلەردىن كۆپرەك ئالغاچ كەلسۇنچۇ.

دەيۈي ئۇنىڭغا لاپپىدە بىر قاراپ قويۇپ:

ــ سىزگە لازىم بولسا ئۆزىڭىزلا دەڭ، خەقنى چېتىۋالماڭ. ئاچا، قاراڭ، باۋيۈي ئاكام سىزگە رەھمەت ئېيتقىلى ئەمەس، كېلەر يىلى ئەكەلدۇرىدىغان نەرسىلەرنى بۇيرۇتقىلى كەپتۇ، ــ دېدى.

ئۇنىڭ گېپىگە باۋچەي بىلەن باۋيۈي كۈلۈپ كەتتى. ئۇچەيلەن يەنە بىردەم پاراڭ سېلىشتى، دەيۈينىڭ كېسىلى ئۇستىدە پاراڭ بولغاندا، باۋچەي دەيۈيگە بىردەم تەسەللى ئېيتىپ شۇنداق دېدى:

ــ سىڭلىم، سەل كەيپىڭىز بولماي قالغان چاغلاردا زورلاپ بولسىمۇ تىرمىشىپ تالاغا چىقىپ، ئۈيەر ــ بۈيەرنى سەيلە قىلىپ كۆڭلىڭىزنى ئاچسىڭىز ھۈجرىدا بۇرۇقتۇم بولۇپ ئولتۇرغاندىن ھەر ھالدا ياخشى. مەنمۇ ئالدىنقى كۈنلىرى بوشۇشىپ، پۈتۈن

ئەزايىم قىزىپ ياتقۇملا كېلىپ تۇرىدۇ دېمىدىمۇ؟ ھاۋا ئوسال بولغاچقا، كېسەل بولۇپ قالماي دەپ قورقۇپ، مىلىك بولۇش ئۈچۈن ئۇنى ـ بۇنى قىلىپ يۈردۈم. مانا ئىككى كۈن بولدى، بىرئاز ياخشى.

ـــ ئاچا، دېگىنىڭىز توغرا بولمامدىغان، مەنمۇ شۇنى ئويلاۋاتىمەن، ـــ دېدى دەييۇي.

ئۈچەيلەن يەنە بىرئاز ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، باۋيۇي بىلەن دەييۇي قوزغىلىشتى. باۋيۇي دەييۇينى بامبۇكزار سارايىنىڭ ئىشىكىگىچە ئۇزىتىپ كېلىپ، ئاندىن ئۆز يولىغا كەتتى.

جاۋ كىچىك ئاپا باۋچەينىڭ جياخۇەنگە سۇۋغات قىلغان نەرسىلىرىنى كۆرۈپ ئاجايىپلا سۆيۈنۈپ كەتتى: «خەقلەر باۋچەينى ئوبدان قىز، ئادەمگەرچىلىكى بار، قولى كەڭ دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن، قارىسام، راستلا شۇنداق ئىكەن. ئۇنىڭ ئاكىسى قانچىلىك نەرسە ئەكېلەلەيتتى؟ ئۇ ئۆزۈمگە يېقىن ـ يىراق دېمەي، بىرىنىمۇ ئالا قويماي، ئۆيىمۇ ئۆي سۇۋغات قىپتۇ، ھەتتا بىزدەك تەلەيسىزلەرنىمۇ ئېسىدىن چىقارماپتۇ. ئەگەر ھېلىقى دەييۇي قىز بولىدىغان بولسا، بىز ئانا ـ بالا ئىككىمىزگە كۆزىنىڭ قىرىنىمۇ سېلىپ قويمىغان يەردە، بىزگە سۇۋغات قىلغۇسى كېلەمتى؟» شۇ خىياللار بىلەن ئۇ ھېلىقى نەرسىلەرنى ئۇياققا بىر ئۆرۈپ، بۇياققا بىر ئۆرۈپ قايتا ـ قايتا كۆرۈپ باقتى، بىردىنلا باۋچەينىڭ ۋاك ئاغىچا خېنىم بىلەن تۇغقان ئىكەنلىكى ئېسىگە چۈشتى ـ دە، نېمە ئۈچۈن بېرىپ ۋاك ئاغىچا خېنىمغا ياخشى كۆرۈنىدىغان ئىشنى قىلمايمەن دەپلا، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ھېلىقى نەرسىلەرنى ئېلىپ ۋاك ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كەلدى ۋە بىر چەتتە ئۆرە تۇرۇپ، ھىجايغان پېتى شۇنداق دېدى:

ـــ بۇ نەرسىلەرنى باۋچەي خان قىز تېخى يېڭىلا جيا خۇەنگە سۇۋغات قىلىپ ئەۋەتىپتۇ، خان قىز ياش تۇرۇپ ھەممىنى ئەتراپلىق ئويلاپ يېتىپتۇ. كاتتا ئادەملەرنىڭ بالىۋاقىسى دېگەن

شۇنداق چوڭ سۇپەت، قولى كەڭ كېلىدىكەن. بۇنداق قىزنى كىشىنىڭ بەك ئىززەت قىلغۇسى كەلمەي قالمايدۇ ! شۇڭا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرى ئۈنى ھەمىشە ماختاپ ئۇنىڭغا ئامراقلىق قىلىشىدىكەنلا. بۇ نەرسىلەرنى ئۆزۈملا كۆرۈپ خۇشال بولماي ئۆزلىرىنىمۇ كۆرۈپ خۇش بولسۇن دەپ ئالايىتەن ئالدىلىرىغا ئەكەلدىم.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىدىن نېمە غەرەز بىلەن كەلگەنلىكىنى ئاللىقاچان ئۇقۇپ بولدى. ئاندىن ئۇ قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي قويۇشقا ئوڭايسىزلىنىپ:

ــ ئۇبدان بوپتۇ. بۇ نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىپ جياخۇەن غوجىغا بېرىڭ، ئويىنسۇن، ــ دەپ قويدى.

جاۋ كىچىك ئاپا بۇ يەرگە كەلگەندە خۇشال كېلىۋىدى، ئەمما بۇرنىغا يەپ قېلىپ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، سىرتىغا چىقىرالماي، ئوسال بولغىنىچە قايتىپ چىقتى. ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا يېنىپ كەلگەندىن كېيىن، ھېلىقى نەرسىلەرنى بىر چەتكە چۆرۈۋېتىپ، ئۆز ـ ئۆزىگە: «بۇ قانچىلىك بىر ئەرزىگۈدەك نېمىلەر ئىدى؟» دەپ غودۇڭشىپ، ئۆزىچە بىردەم قورسىقى كۆپۈپ ئولتۇردى.

يېڭىبەر خىزمەتكار مومايلارنى باشلاپ سوۋغاتلارنى جاي ـ جايىغا يەتكۈزگەندىن كېيىن، قايتىپ كېلىپ ھەممەيلەننىڭ رەھمەت ئېيتقانلىقىنى ۋە ئۆزلىرىگە كۈمۈش پۇل ئىنئام قىلغانلىقىنى باۋچەيگە مەلۇم قىلدى. خىزمەتكار مومايلار چىقىپ كېتىشكەندىن كېيىن، يېڭىبەر باۋچەيگە يېقىن كېلىپ ئاستاغىنا شۇنداق دېدى:

ــ بايا ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا تەرەپكە بېرىۋىدىم، ئۇ چىرايىدىن بەك خاپا كۆرۈنىدۇ، مەن نەرسىلەرنى تاپشۇرۇپ بېرىپ قايتىپ چىقىپ شياۋخۇڭدىن ئاستا سوراپ باقتىم. ئۇ: «ئوتتۇرانچى ئاغىچا بايا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ

كەلگەندىن بۇيان شۇنداق خاپا، بۇرۇنقى خۇشخۇيلۇقلىرى يوق. پىكىرنى چاقىرىپ كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر نېمىلەرنى دەپ كۆسۈلداشتى» دېدى. ئەھۋالغا قارىغاندا، بىرەر چوڭ ۋەقە بولغان ئوخشايدۇ. خان قىز، ئۆزلىرى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تەرەپتە بىرەر ئىش بولغانلىقىنى ئاڭلىمىغانلا؟

باۋچەي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، فېڭجيېنىڭ نېمىگە خاپا بولغانلىقىنى ئويلاپ تاپالماي، دىققەت بولدى ۋە:

ــ ھەممە ئادەمنىڭ ئۆزىگە يارىشا ئىشى بولىدۇ، ئۇنىڭغا بىزنىڭ چىشىمىز پاتامتى؟ چىقىپ چاي دەملەپ كىر، ــ دېدى.

يىگىنىر چىقىپ كېتىپ چاي ئېلىپ كىردى، بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

باۋيۇي دەييۇينى ئۆزىتىپ قويۇپ قايتىپ كەلدى، دەييۇينىڭ غېرىبسىنىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ ئۇنىڭمۇ كۆڭلى يېرىم بولدى. بۇنى شىرىنگە دەپ بەرگۈسى كېلىپ ھۇجىرىسىغا كىرگەندە، ھۇجىرىدا پەقەت شېيۋ بىلەن چيۇۋېنلار تۇراتتى. ئۇلاردىن:

ــ شىرىن ئاچاڭ نەگە كەتتى؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ مۇشۇ ھويلىلارنىڭ بىرسىدە بارىدۇ، يوقاپ كېتەمتى ئۇ؟ بىرەملا بولماي قالسا ئىزدەپ كېتىدىكەنلا، ــ دېدى شېيۋ.

ــ يوقاپ كېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرىمىدىم، ــ دېدى باۋيۇي كۇلۇپ، ــ بايا دەييۇي قىزىنىڭكىگە بارغانىدىم، ئۇ يەنە كۆڭلى سۇنۇق ئولتۇرۇپتۇ، نېمە بولغانلىقىنى سورىسام، بايا ئۇنىڭغا باۋچەي بىر نەرسە سوۋغات قىپتىكەن، قارىسا، ئۆز يۇرتىنىڭ ئالاھىدە بۇيۇملىرى ئىكەن، شۇنىڭغا كۆڭلى بۇزۇلۇپ قاپتۇ. مەن شۇڭا شىرىن ئاچاڭغا دەپ، ئۇنى تەسەللى بېرىشكە ئەۋەتمەكچى ئىدىم.

باۋيۇي شۇنداق دەپ تۇرۇشىغلا چىگۈېن كىرىپ كەلدى ۋە باۋيۇيگە:

ــ قايتىپ كەپلا ! يەنە كىمگە تەسەللى بېرىشكە ئەۋەتمەكچىدىلە، ــ دېدى.

باۋيۇي ھېلىقى گەپنى يەنە بىر قېتىم دەپ بەردى.

ـــ شىرىن ئاچام تېخى يېڭىلا چىقىپ كەتكەن، ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا تەرەپكە بارمەن دېگەندەك قىلمۇاتاتتى. بەلكىم دەييۇي قىزنىڭكىگىمۇ بارارمىكىن، ـــ دېدى چىڭۇېن.

باۋيۇي ئۇنىڭ گېپىگە لام ـ جىم دېمىدى. چيۇۋېن چاي قۇيۇپ بەردى، ئۇ ئاغزىنى چايقاپ پىيالىنى چۆرە قىزغا بەردى ـ دە، كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ، ئۇدۇل كەلگىنىچە كارىۋاتقا قىڭغايدى.

باۋيۇي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، شىرىن بىر دەم يىڭنە ئىشى قىلمۇېتىپ، فېڭجيېنىڭ تاۋۇى يوقلۇقى، ئۇنى يوقلاپ بارمىغىنىغا بىرنەچچە كۈن بولۇپ قالغانلىقى بىردىنلا ئېسىگە كېلىپ قالغاندى. جيالىيەننىڭ سەپەرگە چىقىپ كەتكەنلىكىدىن ئۇنىڭ خەۋىرى بار ئىدى. شۇڭا، ئۇلار بىلەن مۇڭدىشىشقا ياخشى پۇرسەت كەپتۇ دەپ ئويلاپ، چىڭۇېنغا:

ـــ ئۆيدىن قوزغالماي ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، باۋيۇي غوجام كېلىپ قالسا ئادەم تاپالماي قالمىسۇن يەنە، ـــ دېدى.

ۋاي ـ ۋۇي ! ـــ دېدى چىڭۇېن، ـــ بۇ ھۇجرىدا يالغۇز سەنلا ئۇنىڭ غېمىنى يەپ، باشقىمىز بىكار يۇرۇپ ھارام تاماق يەيدىكەنمىز ـ دە !

شىرىن كۈلۈپ قويۇپ، باشقا گەپ قىلمايلا چىقىپ كەتتى. ئۇ ئەتىرەپشان كۆۋرۈكىگە يېتىپ كەلدى. ھازىر دەل يازنىڭ ئاخىرى، كۈزنىڭ بېشى ئىدى، كۆلدىكى نېلۇپەرلەرنىڭ ئېچىلغانلىرى بىلەن توزۇغانلىرى ئارىلىشىپ قىزىل ـ يېشىل بولۇپ تۇسلىنىپ تۇراتتى. شىرىن كۆلنى ياقلاپ تاماشا قىلىپ كېتىۋېتىپ، بېدىش تېگىدە بىر كىمنىڭ توزاڭ قاقىۋاتقان بىلەن بىر نېمىنى قېقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى، يېقىن كېلىپ قارىسا جۇ ئانىكا ئىكەن.

موماي ئۇنى كۆرۈپ، ھەجايغان پېتى شىرىنىڭ ئالدىغا چىقتى ۋە:

ـــ خېنىم، بۇگۈن قانداقلارچە ۋاقىتىڭىز يېتىپ بۇياقلارغا

تاماشىغا ئۆتۈپ قالدىڭىز؟ ــ دېدى.

ــ شۇنى دەڭا؟ ــ دېدى شىرېن، ــ ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنى يوقلاپ كېلەي دەپ كېتىۋاتىمەن، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟

ــ بۇ يەردە ھەربىلەرنى قورۇۋاتىمەن، ــ دېدى موماي، ــ بۇ يىل تومۇز كۈنلىرى يامغۇر ئاز يېغىپ، مېۋىلەردە ھەرە بولۇپ قېلىپ مېۋىلەرنى يەپ، ساپلا زېھە قىلىۋەتتى، بىرمۇنچىسى تۆكۈلۈپ كەتتى. سىز ئۇقمايسىز، ھەرە دېگەن تازىمۇ ئوسال نېمە، بىر ساپاقتىن ئىككى ـ ئۈچ دانىسىنى زېھە قىلىۋەتسە، زېھە بولغانلىرىنىڭ سۈيى ساقلىرىغا ئېقىپ، بىر ساپاق ئۇزۇم كېرەكتىن چىقىدۇ. قارىڭا، ئىككىمىز پاراڭلىشىپ تۇرغانىنىڭ ئارىلىقىدا قورۇمىۋىدىم بىرمۇنچىسى كېلىپ قونۇۋاپتۇ.

ــ توختىماي قورۇغىنىڭىز بىلەنمۇ ھېچقانچىسىنى قورۇپ كېتەلمەيسىز، ئۇنىڭدىن كۆرە، دەللالارغا ئېيتسىڭىز، ئۇلار داكىدىن بىرمۇنچە خالتا تىكتۇرۇپ بەرسە، بىر ساپقا بىردىن كىيدۈرۈپ قويسىڭىز، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ، ھەرىمۇ قونالمايدۇ، ــ دېدى شىرېن.

ــ راست دېدىڭىز، خېنىم، مەن تېخى بۇ يىلدىن تارتىپ قاراشقا باشلىدىم، بۇنداق ئەپچىل چارىنى نەدىن بىلەي؟ ــ دېدى موماي كۈلۈپ. ئاندىن ھەجىيىپ تۇرۇپ، ــ بۇ يىل ئۇزۇم بىر ئاز نابۇت بولغان بولسىمۇ، ئەمما تەمى ئوبدان، ئىشەنمىسىڭىز بىر تال ئۇزۇپ يەپ بېقىڭ، ــ دېدى.

ــ ئۇنداق قىلىشقا بولامدۇ؟ ــ دېدى شىرېن جىددىي قىياپەتتە، ــ ھازىرغۇ خام، يېگىلى بولمايدۇ، پىشقان ھالەتتىمۇ باش بۇرنىنى غوجايىنلار تېتىماي تۇرۇپ بىز يېسەك بولمايدۇ. سىز مۇشۇ خانىدانىڭ ئىشىنى قىلىپ ياشانغان ئايال تۇرۇقلۇق، مۇشۇنچىلىك قائىدە ـ يوسۇننىمۇ ئۇقمامسىز؟

ــ بۇ دېگىنىڭىزمۇ توغرا، خېنىم، ــ دېدى جۇ ئانىكا دەررۇلا چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، ــ قارىسام، سىزگە

يارىغاندەك قىلدى، شۇڭا قائىدە ـ يوسۇننى ئۇنتۇپ، شۇنداق دەپ تاشلاپتىمەن، قېرىغاندا كىشى ئالجىپ قالىدىكەن.

ـــ ھېچقىسى يوق، سىلەردەك ياشانغان ئانىكاملار مۇنداق ئىشنى باشلاپ بەرمىسەڭلارلا بولدى، ـــ شېرىن شۇنداق دەپلا باغنىڭ ئىشىكىدىن چىقىپ فېڭجيې تەرەپكە ماڭدى. ھويلىغا كىرگەندە فېڭجيېنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ ۋىجدان ـ ئىنساب دېگەن نەگە كەتكەندۇ ! بۇ ئۆيدە شۇنچە جاپا تارتقىنىمغا قارىماي، ئاخىرىدا مەن ئەسكى بولۇپ چىقىپتىمەن ـ دە !

شېرىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بۇنىڭ تېگىدە بىر گەپ بارلىقىنى بىلدى ـ دە، قايتىپ كېتەي دېسە تېخى، كىرەي دېسە تېخى، تۇرۇپ قېلىپ، ئاخىر چىڭ ـ چىڭ دەسسەپ كېلىپ، بىردىنلا:

ـــ پېڭئېر ئاچام بارمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

پېڭئېر دەرھال «مانا مەن» دەپلا ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى.

ـــ ئوتتۇرانچى خېنىمۇ ئۆيدە ئوخشىمامدۇ؟ خېلى ياخشى بولۇپ قالغاندۇ؟ ـــ دېگەچ شېرىن ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

فېڭجيې كارىۋاتتا يانپاشلاپ ياتقان بولۇۋالدى. ئۇ شېرىننى كۆرۈپ، كۈلۈپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە:

ـــ خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم، مېنى ئويلاپسەن، بىرنەچچە كۈن بولدى، بىز تەرەپكە كېلىپ ئولتۇرۇپ كېتەيمۇ دېمىدىڭ ! ـــ دېدى.

ـــ خېنىمنىڭ ساقلىقى بولمىغاندىن كېيىن، ھەر كۈنى كېلىپ ئەھۋال سوراپ تۇرۇشمىز كېرەك ئىدى، بىراق بىتاپ بولغاندا تىنچ يېتىپ ئارام ئېلىشقا توغرا كېلىدىكەن، بىز كەلسەك ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىپ بىئارام قىلمۇېتەرمىز دېدىم، ـــ دېدى شېرىن.

ـــ بىئارام بولىدىغان ئىش يوق. بىراق باۋيۇي ئىنىمنىڭ ھۇجرىسىدا ئادەم كۆپ بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان پەقەت سەن بىرلا، دېمىسىمۇ ئۇنىڭ يېنىدىن ئايرىلالمايسەن، ـــ

دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ پېڭئېردىن دائىم ئاڭلاپ تۇرۇۋاتقىنى، مېنىڭدىن ۋايىم يەپ، دائىم مېنى سوراپ تۇرىدىكەنسەن، بۇنىڭ سەۋەبىنى ماڭا كۆيۈنگەنلىكىڭ، ــ فېڭجيې پېڭئېرگە كىچىك كۈرسى ئەكەلدۈرۈپ كارىۋاتنىڭ يېنىغا قويدۇرۇپ، شېرىنىنى ئولتۇر، دېدى. فېڭئېر چاي ئەكىردى، شېرىن ئورنىدىن قوپۇپ چاينى ئېلىپ:

ــ سېڭلىم، ئاۋارە بولماي سەنمۇ ئولتۇرغىن، ــ دېدى.

ئۇلار پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرغاندا، بىر چۆرە قىز تاشقىرىقى ھۇجرىدا، پېڭئېرگە ئاستا: «ۋاڭئېر كەلدى، ئارا دەرۋازىدا كۈتۈپ قالدى» دېگىنى، ئاندىن پېڭئېرنىڭمۇ ئاستاغىنا: «ئۇقتۇم، بېرىپ ئۇنىڭغا ئېيىت، ھازىرچە كېتىپ تۇرۇپ چاقىرغاندا كەلسۇن، دەرۋازا ئالدىدا تۇرمىسۇن !» دېگىنى ئاڭلاندى.

شېرىن ئۇلارنىڭ ئىشى بارلىقىنى بىلىپ، يەنە بىر ــ ئىككى ئېغىز گەپ قىلدى ــ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭماقچى بولدى.

ــ قولۇڭ بوشىغاندا كېلىپ تۇرغىن، پاراڭلىشىپ ئولتۇرساق كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالىدىكەن، ــ دېدى فېڭجيې ۋە پېڭئېرنى بۇيرۇدى، ــ پېڭئېر، سېڭلىڭنى ئۇزىتىپ قوي.

پېڭئېر «خوش» دەپ، شېرىنىنى ئۇزىتىپ چىقتى، تاشقىرىدا ئىككى ــ ئۈچ چۆرە قىز ئۇن ــ تىن چىقارماستىن، خىزمەت كۈتۈپ قاتار تۇرۇشاتتى. شېرىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي قايتىپ كەتتى.

پېڭئېر شېرىنىنى ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىرگەندىن كېيىن:

ــ بايا ۋاڭئېر كەپتىكەن، شېرىن بۇ يەردە بولغاچقا، ئۇنى ھازىرچە تالادا ساقلاپ تۇرسۇن دەپ چىقىرىۋەتكەنىدىم، ئۇنى ھازىرلا چاقىرتىمىزمۇ ياكى بىردەم تۇرۇپمۇ؟ ــ دېدى.

ــ ھازىرلا چاقىرىڭلار ! ــ دېدى فېڭجيې.

پېڭئېر دەررۇلا ۋاڭئېرنى چاقىرىپ كىرىشكە چۆرە قىزنى بۇيرۇدى.

ــ زادى سېنىڭ ئاڭلىغىنىڭ قانداق گەپ؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې پىڭئېردىن يەنە.

ــ يەنە شۇ بايىقى چۆرە قىزنىڭ گېپى، ــ دېدى پىڭئېر، ــ ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئارا دەرۋازىدا ئىككى مۇلازىم بالا: «يېڭى كېلىن ئاغىچا كونا كېلىن ئاغىچىدىن چىرايلىق ئىكەن، مىجەزىمۇ ئوبدان ئىكەن» دېيىشۈېتىپتىكەن، ۋاڭئېرمىكىن، كىمدۇر بىركىم ئۇلارغا: «نېمە ئۇ، يېڭى كېلىن ئاغىچا، كونا كېلىن ئاغىچا دېگەن. جىم يۈرۈڭۈېرىشمەمسەن، ئىچكىرىدىكىلەر ئاڭلايدىغان بولسا تىللىرىڭنى كېسىۋېتىدۇ!» دەپ ۋارقىراپتۇ، ــ پىڭئېر گەپ قىلىپ بېرىۋاتاتتى، چۆرە قىز كىرىپ:

ــ ۋاڭئېر تالادا قالدى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى. فېڭجيې سوغۇققىنا كۇلۇپ قويۇپ:

ــ چاقىر، كىرسۇن! ــ دېدى.

ھېلىقى چۆرە قىز چىقىپ كېتىپ، ۋاڭئېرگە:

ــ خېنىم چاقىرىدۇ! ــ دېدى.

ۋاڭئېر خوش دېگىنىچە ئالمان ـ تالمان ئۆيگە كىردى. ۋاڭئېر تەزىم قىلىپ بولۇپ، تاشقىرىقى ئۆينىڭ ئىشكى تۈۋىدە قولىنى سېلىپ ئۆرە تۇردى.

ــ ئىچكىرىگە كىر! سەندىن گەپ سورايمەن، ــ دېدى فېڭجيې.

ۋاڭئېر ئىچكىرىكى ھۇجرىنىڭ ئىشكى يېنىغا كېلىپ ئۆرە تۇردى.

ــ ئوتتۇرانچى بېگىڭ سىرتتا بىرسى بىلەن ئۆي تۇتۇۋېتىپتۇدەك. بۇنىڭدىن سېنىڭ خەۋىرىڭ بارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ۋاڭئېر يەنە بىر تەزىم قىلىۋېتىپ، جاۋاب بەردى:

ــ قۇللىرى ھەر كۈنى ئارا دەرۋازىدا خىزمەتلىرىگە ھازىر بولۇپ تۇرۇۋاتسام، ئوتتۇرانچى بېگىمنىڭ سىرتتىكى ئىشلىرىنى نەدىن بىلەي؟

— راست، سەن ئەلۋەتتە «بىلمەيسەن !» بىلىدىغان بولساڭ، نېمىدەپ خەقنىڭ ئاغزىنى ياساتتىڭ ! — دېدى فېڭجىيې سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ.

ۋاڭئېر بايىقى گەپنىڭ ئالدىۋۇن فېڭجيېنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ بولغانلىقىنى بىلىپ، ئۇ ئىشىنى يوشۇرۇپ كېتەلمەسلىكىگە كۆزى يەتتى ـ دە، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— پېقىر قۇللىرى راستلا بىلمەيمەن، بايا شىڭئېر بىلەن شىئېر ئىككىسى ئاشۇ يەردە ئاغزىغا كەلگىنىنى دېيىشۋاتقانكەن، پېقىر ئۇلارغا بىر ـ ئىككى ئېغىز ۋاراقراپ قويغانىدىم. پېقىر بۇ گەپنىڭ تېگىدە نېمىلەر بارلىقىنى ئۇقالمايلا، سىلىگە قارىسىغا مەلۇم قىلىشقا پېتىنالمىدىم، ئۆزلىرىدىن ئۆتۈندىغىنىم، شىڭئېردىن سوراپ كۆرسىلە، ئۇ ئوتتۇرانچى بېگىم بىلەن دائىم سىرتقا بىللە چىقىپ تۇرىدۇ.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ قاتتىق بىرنى تۈكۈردى ـ دە، تىللاپ كەتتى:

— ھەممىڭ ئوخشاشلا ۋىجدانسىز، دۆيۈز ھارامزادىلەر ! ھەممىڭ بىر پىلەكنىڭ خەمەكلىرى ! مېنى ئۇقمايدۇ دەپ ئويلايدىكەنسىلەر ـ دە ! چىقىپ شىڭئېر دېگەن ھېلىقى نىجىسنى چاقىرىپ كىر، ئۆزۈڭمۇ كەتمە ! ئۇنىڭدىن سوراپ بىلگەندىن كېيىن، سەندىن يەنە گەپ سورايمەن. ياخشى، ياخشى، ياخشى ! مانا بۇ مەن ئىشلەتكەن ياخشى ئادەملىرىمنىڭ ئەھۋالى !

ۋاڭئېر ئارقا ـ ئارقىدىن «خوش، خوش» دەپ باش ئۇرۇپ ئورنىدىن ئۆمىلەپ قوپتى ـ دە، شىڭئېرنى چاقىرىپ كىرىشكە چىقىپ كەتتى.

شىڭئېر دەپتەرخانىدا مۇلازىملار بىلەن ئويىنىشۋاتاتتى، «ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا چاقىرىۋاتىدۇ» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قورقۇپ كەتتى ۋە ھېلىقى ئىشنىڭ ئېچىلىپ قالغانلىقىدىن خەۋىرى يوقلا، دەررۇ ۋاڭئېرنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ۋاڭئېر

ئالدى بىلەن ھۇجرىغا كىرىپ:

ــ شىڭئېر كەلدى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

ــ كىرسۇن ! ــ دەپ فېڭجيې قاتتىق ۋارقىرىدى.

شىڭئېر بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپلا قويدى، ئارقىدىن سەل يۇرىكىنى توختىتىۋېلىپ ھۇجرىغا كىردى. فېڭجيې ئۇنى كۆرۈپلا:

ــ ھوي، سولتەك ! بېگىڭ بىلەن ئوبدان ئىش قىلىشىپسەن ! قېنى راستىنى ئېيت ! ــ دېدى.

شىڭئېر بۇ گەپنى ئاڭلاپ ۋە فېڭجيېنىڭ غەزەپلىك چىرايىنى، ئەتراپتا تۇرغان دېدەكىلەرنىڭ ئەۋزايىنى كۆرۈپ، قورققىنىدىن بوشىشىپلا كەتتى، ئىختىيارسىز يەرگە تىزلىنىپ باش ئۇرۇشقا باشلىدى.

ــ بۇ ئىشنىڭ سېنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىكەنلىكىنىمۇ ئاڭلىدىم، بىراق بالدۇرراق كېلىپ ماڭا مەلۇم قىلماپسەن، مانا بۇ سېنىڭ سەۋەنلىكىڭ، ــ دېدى فېڭجيې، ــ ئەگەر راستىنى ئېيتىدىغان بولساڭ، سېنى كەچۈرىمەن، يەنە بىرەر ئېغىز يالغان گەپ قىلىدىغان بولساڭ، بېشىڭ ئون بولسىمۇ مەندىن قۇتۇلالمايسەن !

شىڭئېر تىترىگەن پېتى باش ئۇرۇپ تۇرۇپ:

ــ خېنىم، ئۆزلىرىنىڭ سوراۋاتقانلىرى مەن قۇللىرى بىلەن بېگىم قىلىپ قويغان قايسى يامان ئىشكىن؟ ــ دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ فېڭجيېنىڭ غۇۋزىدە ئاچچىقى كەلدى ـ دە:

ــ كاچاتقا سال ! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

ۋاڭئېر كېلىپ ئۇراي دەپ تۇرۇشىغا، فېڭجيې ئۇنى تىللىدى:

ــ ھارامدىن بولغان كالۋا ! ئۆزى ئۇرسۇن، سېنى ئۇر دېدىمۇ؟ ئالدىرىماي تۇر، بىردەمدىن كېيىن سەنمۇ ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ ئۇرىسەن !

شىڭئېر راستلا غۇلىچىنى كېرىپ، ئوڭ ـ سول كاچىتىغا

ئۆزى ئون نەچچىنى سالدى.

ــ توختا ! ــ دەپ ژارقىرىدى فېڭجيې ژە يەنە سورىدى، ــ ئوتتۇرانچى بېگىڭنىڭ سىرتتا قانداقتۇر «يېڭى كېلىن ئاغىچا»، «كونا كېلىن ئاغىچا» ئالغان ئىشلىرىنى سەن بىلمەيسەنغۇ دەيمەن؟

شىڭئېر بۇ گەپنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغانلىقىنى سېزىپ، تېخىمۇ هودۇقتى ـ دە، دەرهال بوكسىنى ئېلىۋېتىپ، خىش يەرگە بېشىنى دۇڭ ـ دۇڭ ئۇرۇپ، شۇنداق دېدى:

ــ خېنىم، ئۆزلىرىدىن بىر قوشۇق قېنىمنى تىلىسەم ! پېقىر ئەمدى بىر ئېغىزمۇ يالغان گەپ قىلمايمەن !

ــ ئەمىسە چاپسان سۆزلە ! ــ دېدى فېڭجيې.

شىڭئېر تىك يۇكۇنگىنىچە مەلۇم قىلىشقا باشلىدى:

ــ باشتا بۇ ئىشتىن پېقىرنىڭمۇ خەۋىرى يوق ئىدى، شەرقىي قەسىردىكى ئۇلۇغ بېگىمنىڭ مېيىتىنى ئۇزىتىدىغان كۈنى يۇي لۇ جياجېن بېگىمنىڭ ئىبادەتخانىسىغا كۆمۈش ئالغىلى كەتتى، ئوتتۇرانچى بېگىم بىلەن جيارۇڭ غوجام شەرقىي قەسىرگە كېلىۋېتىپ ئىككىيلەن يولدا جياجېن بېگىمنىڭ چوڭ ئاغىچىسىنىڭ ئىككى سىڭلىسى هەققىدە پاراڭلاشتى. ئوتتۇرانچى بېگىم ئۇلارنى ماختىۋىدى، جيارۇڭ غوجام چېقىشىپ، ئوتتۇرانچى يەزنە خېنىمنى ئوتتۇرانچى بېگىمگە ئېلىپ بەرمەكچى ...

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە فېڭجيې:

ــ تۇڤى ! ــ دەپ يەرگە بىرنى تۇكۇردى، ــ يۇزى قېلىن هارامزادە ! ئۇ سېنىڭ قايسى يەتمىش پۇشتۇڭنىڭ يەزنە خېنىمى ئىدى؟

شىڭئېر ئىتتىك يەنە باش ئۇرۇپ:

ــ ژاي مەن ئۆلەي، ــ دېدى ـ دە، سۆزلەشكە پېتىنالماي تورۇسقا تىكىلگىنىچە تۇرۇپ قالدى.

ــ تۇگىدىمۇ؟ نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟ ــ دېدى فېڭجيې.

شۇندىلا شىڭئېر يەنە زۇۋانغا كەلدى:

— خېنىم، مېنى كەچۈرسىلە، ئاندىن مەن دەپ بېرەلەيمەن.

— ئاناڭنىڭ غېرى! — دېدى فېڭجيې بىرنى تۇكۇرۇپ، — «كەچۈر - پەچۈر» دېگەن نېمە ئىكەن ئۇ، ئايىغىنى سۆزلىمەمسەن، يەنە تېخى جىق گەپ بار!

شىڭئېر سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئوتتۇرانچى بېگىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇش بولدى، كېيىن مەنمۇ بۇ ئىشنىڭ قانداقلارچە راستقا ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى ئۇقماي قالدىم.

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ - دە! بۇنى سەن نەدىن بىلەتتىڭ؟ سەن بالاغا قالماي دېگەننىلا بىلىسەن! شۇنداق، ئايغىنى سۆزلە! — دېدى فېڭجيې مىيىقىدا سوغۇققىنا كۇلۇپ قويۇپ.

— كېيىن جيارۇڭ غوجام ئوتتۇرانچى بېگىمگە ئۆي - جاي تېپىپ بەردى، — دېدى شىڭئېر.

— ئۇ ئۆي نەدە؟ — دەپ سورىدى فېڭجيې ئالدىراپ.

— قەسىرنىڭ ئارقىسىدا، — دەپ جاۋاب بەردى شىڭئېر.

— ھە! — فېڭجيې ئارقىسىغا قايرىلىپ پىڭئېرگە، — بىز ئۆلۈكتەك ئۇخلاپ يېتىۋېرىپتۇق! ماۋۇ گەپنى ئاڭلا! — دېدى.

پىڭئېر ئۇن چىقىرىشقا پېتىنالمىدى. شىڭئېر سۆزنى يەنە داۋام قىلدۇردى:

— جياجېن بېگىم تەرىپىدىن جاڭ ئائىلىسىگە قانچىلىك كۆمۈش بېرىلگەنكەن، جاڭ ئائىلىسى بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمايلا قويدى.

— بۇ ئىشقا جاڭ - پاڭ دېگەن نېمىلەر قانداقسىغا چېتىلىپ يۈرىدۇ؟ — دېدى فېڭجيې.

— خېنىم، ئۆزلىرى ئۇقمايلا. بۇ ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا ... — شىڭئېر بۇ گەپنى دەپ تاشلاپ ئۆزىنى يەنە كاچاتلاپ كەتتى، فېڭجيې ئۇنىڭ بۇ قىلمىقىدىن كۇلۇۋەتتى، ئىككى چەتتە

تۇرغان دېدەكلەرمۇ پىخىلداپ كۈلۈشۈپ كەتتى. شىڭئېر بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ جياجېن بېگىمنىڭ چوڭ ئاغىچىسىنىڭ سىڭلىسىنى ...

ــ قانداق بولدى؟ چاپسان سۆزلە ! ــ دەپ فېڭجيې ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى.

ــ جياجېن بېگىمنىڭ چوڭ ئاغىچىسىنىڭ سىڭلىسىنى كىچىكىدىنلا بىر كىمگە، فامىلىسىنى جاڭ دەمدۇ، ئىسمىنى جاڭ خۇا دەمدۇ، ئاشۇنداق بىر كىمگە دېيىشىپ قويغانىكەن، ھازىر ئۇ ئادەم نامراتلىشىپ تىلەمچىلىك قىلىش دەرىجىسىگە چۈشۈپ قاپتۇدەك، جياجېن بېگىم ئۇنىڭغا كۆمۈش بېرىپتىكەن، ئۇ يېنىشىپ كېتىپتۇ.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، فېڭجيې بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ۋە دېدەكلەرگە قاراپ:

ــ ھەممىڭلار ئاڭلىغانسىلەر؟ بۇ ھارامدىن بولغان شۇم، بايا ئۇقمايمەن دېگەنىدى ! ــ دېدى.

ــ كېيىن ئوتتۇرانچى بېگىم ئۆيلەرنى خۇيلىتىپ، ياساپ ـ جابدۇپ، ئۇنى كۆچۈرۈپ كەلدى، ــ دېدى شىڭئېر سۆزىنى داۋام قىلىپ.

ــ نەدىن كۆچۈرۈپ كەلدى؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ــ ئانىسىنىڭ ئۆيىدىن تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ كۆچۈرۈپ كەلدى، ــ دېدى شىڭئېر.

ــ پاھ، قالتىسقۇ ! ــ دېدى فېڭجيې. ئاندىن يەنە، ــ كۆچۈرۈشۈپ كەلگۈچىلەر بولمىدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ جيارۇڭ غوجام بىلەن يەنە بىرقانچە دېدەكلەر، خىزمەتكار ئاياللار بىلەن كۆچۈرۈپ كېلىشتى، ئۇلاردىن باشقا ئادەم يوق، ــ دېدى شىڭئېر.

ــ چوڭ كېلىن ئاغىچا كەلمىدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ــ ئىككى كۈندىن كېيىن، چوڭ كېلىن ئاغىچا بىر

نەرسىلەرنى ئېلىپ يوقلاپ بېرىپتۇ، ــ دېدى شىڭئېر.

فېڭجيې كۈلۈپ كېتىپ، كەينىگە قاراپ پىڭئېرگە:

ــ غوجامنىڭ ئاشۇ كۈنلەردە چوڭ كېلىن ئاغىچىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي ماختاپ يۈرگىنى بىكار ئەمەس ئىكەن ـ ده، ــ دەپ قويۇپ، شىڭئېر تەرەپكە بۇرىلىپ، يەنە ئۇنىڭدىن سوئال سوراشقا چۈشتى، ــ كىم ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتىدۇ؟ ھەرقاچان سەن قىلىۋاتىدىغانسەن.

شىڭئېر دەرھال باش ئۇرۇپ قويۇپ، زۇۋان سۈرمىدى.

ــ ئاشۇ كۈنلەردە، نېرىقى قەسىردە ئىشىم بار دەپ يۈرەتتى، قىلغىنى مۇشۇ ئىش ئىكەن ـ ده؟ ــ دېدى فېڭجيې يەنە.

ــ ئىش بېجىرگەن چاغلىرىمۇ بار، يېڭى ھۈجرىغا بارغان چاغلىرىمۇ بار، ــ دېدى شىڭئېر.

ــ ئۇنىڭ بىلەن كىم بىللە تۇرۇۋاتىدۇ؟ ــ دەپ يەنە سورىدى فېڭجيې.

ــ ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن سىڭلىسى، تۇنۇگۈن ئۇنىڭ سىڭلىسى ئۆزىنى بوغۇزلىۋالدى، ــ دېدى شىڭئېر.

ــ نېمە بوپتىكەن؟ ــ دېدى فېڭجيې.

شىڭئېر لىۇ شياڭلىيەننىڭ ئىشىنى باشتىن ـ ئاياغ سۆزلەپ بەردى.

ــ ئۇنى تەلىيى ئوڭ ئىكەن دېسىمۇ بولغۇدەك، ھەر نېمە بولسا، يامان ئاتاققا قېلىشتىن قۇتۇلۇپتۇ، ــ دېدى فېڭجيې ۋە يەنە، ــ باشقا ئىش يوقمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ باشقا ئىشلاردىن خەۋىرىم يوق، ــ دېدى شىڭئېر، ــ بايا دېگەن گەپلىرىمنىڭ ھەممىسى راست، ئەگەر بىر ئېغىز يالغان گەپ ئارىلىشىپ قېلىپ، خېنىم سۈرۈشتۈرۈپ ئۇقۇپ قالىدىغان بولسىلا، مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىلىمۇ مەن رازى!

فېڭجيې بېشىنى تۆۋەن سېلىپ بىرئاز تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، شىڭئېرگە قاراپ يەنە:

ــ سەن مايمۇن كۆچۈكىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسە بولىدۇ!

بۇنىڭ مەندىن يوشۇرىدىغان نېمىسى بار؟ بۇ ئىشنى مېنىڭدىن يوشۇرۇپ، گالۋاڭ بېگىڭگە ياخشىچاق بولۇپ، يېڭى كېلىن ئاغىچاڭنى ئۆزۈڭگە ئامراق قىلماقچى بولغانمىدىڭ! بايا بىرئاز قورققىنىڭدىن يالغان ئېيتمىغىنىڭنى دېمەسەم، پاچىقىڭنى چېقىۋەتكەن بولاتتىم، — دېدى، ئارقىدىنلا، — چىق! — دەپ ۋارقىرىدى.

شىڭئېر باش ئۇرۇپ ئورنىدىن ئۆمىلەپ قوپتى ۋە كەينىچە مېڭىپ تاشقىرىقى ھۇجرىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە چىقىپ كېتىشكە جۇرئەت قىلالماي تۇرۇپ قالدى.

— بۇ يەرگە كەل! يەنە دەيدىغان گېپىم بار، — دېدى فېڭجيې.

شىڭئېر ئىتتىك قولىنى سېلىپ، ھۆرمەت بىلەن قۇلاق سېلىپ تۇردى.

— نېمىگە ئالدىرايسەن؟ يېڭى كېلىن ئاغىچاڭ ساڭا بىرنېمە ئىنئام قىلمەن دەپ ساقلاپ تۇرامتى يا؟ — دېدى فېڭجيې.

شىڭئېر بېشىنى كۆتۈرۈشكىمۇ پېتىنالمىدى.

— سەن بۇگۈندىن باشلاپ ئۇ تەرەپكە ئۆتمەيسەن! مەن سېنى قاچان چاقىرسام، شۇ چاغدا ئالدىمدا ھازىر بولىسەن. بىرقەدەم كېچىكىدىغان بولساڭ، كۆرگۈلۈكنى شۇ چاغدا كۆرىسەن! ئەمدى چىق! — دېدى فېڭجيې.

شىڭئېر كەينى - كەينىدىن «خوش - خوش» دەپ قويۇپ، ئاندىن كەينىچىلەپ چىقىپ كەتتى.

— شىڭئېر! — فېڭجيې يەنە توۋلىدى.

شىڭئېر دەررۇلا كەينىگە ياندى.

— شاپاشلاپ بېرىپ بېگىڭگە ئېيتماقچىمۇ، شۇنداقمۇ؟ — دېدى فېڭجيې.

— قۇللىرىنىڭ ھەددى ئەمەس، — دېدى شىڭئېر.

— چىقىپ بۇ ھەقتە بىر ئېغىز تىندىغان بولساڭ تېرەڭنى تەتۇر سويىمەن! — دېدى فېڭجيې.

شىڭئېر دەررۇلا ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ چىقىپ كەتتى.
ــ ۋاڭئېر قېنى؟ ــ دەپ يەنە چاقىردى فېڭجيې.
ــ ۋاڭئېر ئىتتىك خوش دەپ ھۇجرىغا كىردى.
فېڭجيې ئۇنىڭغا ئىككى ـ ئۈچ ئېغىز گەپ قىلغۇچىلىك ۋاقىت ئۆتكۈچە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن:
ــ ياخشى، ۋاڭئېر، ناھايىتى ياخشى ! چىقىپ كەت ! ئەگەر سىرتتىكىلەرنىڭ ئاغزىدىن بۈگۈنكى ئىش ھەققىدە بىر ئېغىز گەپ ئاڭلاپ قالىدىغان بولسام ھېسابنى سېنىڭدىن ئالىمەن ! ــ دېدى.
ۋاڭئېر «خوش» دەپ كەينىگە ئاستا مېڭىپ چىقىپ كەتتى.
ــ بەزمە تۈگىدى ! ــ دېدى فېڭجيې.
دېدەكلەر بۈنى چۈشىنىپ، ھەممىسى چىقىپ كېتىشتى.
ــ ھەممىنى ئاڭلىغانسەن؟ ئەمدى ئوبدان بولدى ! ــ دېدى فېڭجيې پىڭئېرگە.
پىڭئېرمۇ ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋابەن بىر نەرسە دېيىشكە پېتىنالماي، كۈلۈپلا قويدى. فېڭجيې ئويلىغانسېرى ئاچچىقى كېلىپ، ياستۇقتا يۆلەنگىنىچە بۇرۇقتۇم ئىچىدە خىيالغا كەتتى. بىردىنلا قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ، كۆڭلىگە بىر ئۇي كەلدى ـ دە:
ــ پىڭئېر، بېرى كەل ! ــ دەپ پىڭئېرنى چاقىردى. پىڭئېر ئىتتىك ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.
ــ ئويلىسام، بۇ ئىشنى مۇنداق قىلساق ياخشى بولغۇدەك، غوجام قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاندىن مەسلىھەتلىشىمىز دەپ تۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق ئىكەن، ــ دېدى فېڭجيې.
فېڭجيېنىڭ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش سەككىزىنچى باب

بىچارە يۇ ئىرجىيىنىڭ ئالدىنىپ نەزەرباغقا كىرىپ قالغانلىقى كۈنچى ۋاڭ فېڭجىيىنىڭ نىگگو قەسىردە چوڭ غوۋغا چىقارغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، جيالىيەن سەپەرگە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، پىڭئەن ۋىلايىتىدىكى ھىراۋۇل بەگ قېرىشقاندەك چەت ـ ياقىنى چارلاشقا كېتىپ قالغاندى، ئۇنىڭ بىرەر ئاي ئىچىدە يېنىپ كېلىشىگە جيالىيەن ئىشەنچ قىلالماي، چۈشكەن راۋاتتا يېتىپ ساقلاشقا مەجبۇر بولدى. ھىراۋۇل بەگ يېنىپ كەلگەندە، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئىشنى تۈگىتىپ ئۆيگە قايتىپ بارغۇچە ئىككى ئايچە ۋاقىت كېتەتتى.

فېڭجيېمۇ ئاللىقاچان كۆڭلىدە چوت سوقۇپ قويغانىدى: جيالىيەن سەپەر ئۇچۇن بوسۇغىدىن چىقىشى بىلەنلا، فېڭجيې يېنىپ كىرىپ ھەر خىل ئۇستىكارلارنى چاقىرتتى. شەرقىي تامدىكى يان ھۇجرىلاردىن ئۇچ ئېغىزنى ئۆزىنىڭ تۆر ھۇجرىلىرىغا ئويۇخشاش قىلىپ ياستىپ چىرايلىق جابدۇتقۇزدى. ئون تۆتىنچى كۈنى جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا، ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى ئەتىگەندىلا راھىبەلەر بۇتخانىسىغا بېرىپ كۈجە كۆيدۇرۇپ كېلىمەن، دەپ مەلۇم قىلىپ قويدى. پىڭئېر، فېڭئېر، جۇرۇينىڭ ئايالى، ۋاڭ ئېرىنىڭ ئايالى بولۇپ تۆتەيلەننى يېنىغا ئالدى. مەپىگە چىقماي تۇرۇپلا، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئايال خىزمەتكارلىرىغا ئېيتىپ بېرىپ،

ئاردىدىن ئەر خىزمەتكارلىرىغىمۇ تاپىلاپ قويۇپ، ئۇستىبېشىغا ئاق ئېگىن كىيىپ يولغا راۋان بولدى. شىڭئىر يول باشلاپ، ئۇدۇل بىر دەرۋازىغا كەلگەندە دەرۋازىنى قاقتى. باۋئېرنىڭ خوتۇنى چىقىپ دەرۋازىنى ئاچتى.

— چاپسان كىرىپ ئىككىنچى كېلىن ئاغىچىغا مەلۇم قىلىڭ، چوڭ كېلىن ئاغىچا كەلدى، — دەپ ھىجايدى شىڭئىر.

باۋئېرنىڭ خوتۇنى بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەن جان - پېنى چىقىپ، ئۇچقاندەك كىرىپ يۈ ئېرجىيېگە مەلۇم قىلدى. يۈ ئېرجىيېمۇ چۆچۈگەندەك بولدى - يۈ، لېكىن ئىشىك ئالدىغا كېلىپ قالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن قائىدە - يوسۇن بويىچە كۆرۈشمەي بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇستىبېشىنى ئالمان - تالمان تۈزەشتۈرۈپ ئالدىغا چىقتى. يۈ ئېرجيې ئىشىككە چىقىشىغا، فېڭجيېمۇ مەپىدىن ئەمدىلا چۈشۈپ كىرىپ كېلىۋاتاتتى. قارىسا، ئۇ بېشىغا ئاپپاق كۈموش جابدۇق تاقىغان، ئۇستىگە ھاۋا رەڭ تاۋاردىن نىمچە، كۈموش كالاۋۇتۇندىن زەيلىك تۇتقان قارا تاۋار جىلىتكە، ئاق دارايىدا سىيدام بەل كۆڭلەك كىيىۋالغان؛ سۆگەت يوپۇرمىقىدەك ئەگىم قاشلىرىنىڭ قۇيرۇقى ئېگىلىپ چۈشكەن، ئەنقانىڭ تۇخۇمىدەك كۆزلىرىگە پۈتۈن ھېس - تۇيغۇلىرى ئۇيۇشقانىدى. لاتاپەتلىكىگە باھار كۈنلىرىدىكى شاپتۇل چېچىكى تەمسىل بولسا، نازاكەتلىكىگە كۈز كۈنلىرىدىكى جۈيخار گۈلى مىسال بولاتتى. جۇرۇينىڭ ئايالى بىلەن ۋاڭئېرنىڭ ئايالى ئۇنى يۆلەپ ھويلىغا ئەكىردى. ئېرجيې كۈلۈمسىرىگىنىچە دەرھال ئالدىغا كېلىپ تەزىم بىلەن قارشى ئالدى. ھە دېگەندىلا «ئاچا» دەپ گەپ باشلىدى:

— ئاچىمىزنىڭ بۇگۈن قەدەم تەشرىپ قىلىشىدىن ھەقمەتەن بەختۇەر قاپتىمەن، بالدۇرراق ئالدىلىرىغا چىقالمىغىنىم ئۈچۈن كەچۈرۈم سورايمەن!

ئېرجيې گېپىنى تۈگىتىپ يەنە تەزىم قىلدى. فېڭجيېمۇ دەرھال كۈلۈمسىرەپ كەينى - كەينىدىن تەزىم يانداردى.

ئېرجىيېنىڭ قولىدىن تۇتۇپ بىللە ھۇجرىغا كىردى. فېڭجيې تۆرگە چىقتى، ئېرجيې دەرھال دېدەكلەرنى تۆشەك سېلىشقا بۇيرۇدى، ئاندىن يەنە تەزىم قىلىپ تۇرۇپ:

— مەن سىڭىللىرى ياشتا كىچىك، بۇ يەرگە كەلگەندىن تارتىپ ھەممە ئىشتا ئانام بىلەن ئاچامنىڭ مەسلىھەتىگە قۇلاق سېلىپ كېلىۋاتاتتىم. بەختىمگە بۇگۈن سىلى بىلەن كۆرۈشتۇم. مېنى يوقسۇل كۆرۈپ تاشلىۋەتمەيدىغانلا بولسىلا، ھەرقانداق ئىشتا ئۆزلىرىنىڭ يول كۆرسىتىپ بېرىشلىرىنى ئۆتۈنىمەن، مەنمۇ جان ـ دىلىم بىلەن ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىنى قىلىشقا رازى، — دەپ يەنە تەزىم قىلدى.

فېڭجيېمۇ دەرھال ئورنىدىن چۈشۈپ تەزىم يانداۋردى ۋە شۇنداق دېدى:

— مېنىڭمۇ يېشىم كىچىك، — دېدى ئېغىز ئېچىپ، — ئەزەلدىن ئايال خەق دېگەننىڭ بىلىدىغىنى چاغلىقلا بولىدىكەن. ئۇلۇغ بېگىم بىلەن ئاغىچا خېنىملارنىڭ كۆڭلىگە مالالىق يەتمىگەي دېگەن. ئەندىشىدە، ئوتتۇرانچى غوجامغا، ئۆزىڭىزنى ئاياڭ، تالا ـ تۇزگە قاتراپ گۇل قايرىپ غۇنچە ئۇزۇپ يۈرمەڭ، دەپ ھەمىشە نەسىھەت قىپتىمەن. بۇ سىز بىلەن مېنىڭ نادانلىقىمىزدىن ئىكەن، بۇ مەقسىتىمنى ئوتتۇرانچى غوجام خاتا چۈشىنىۋالغانلىقىنى بىلمەپتىمەن. ناۋادا، تالا ـ تۇزدە بىرەر كىمنىڭ ئېگىچە ـ سىڭىللىرىغا قانات سۆرەپ قويۇپ، بۇ ئىشنى ئائىلىسىدىن يوشۇرغان بولسىمۇغۇ، ئۇنىڭ كارى چاغلىق ئىدى. لېكىن، سىزنى كىچىك ئاغىچىلىققا ئېلىپ، خەقلەر كاتتا توي ـ مەرىكە بىلەن ئۆتكۈزىدىغان مۇشۇنداق چوڭ رەسمىي ئىشنى ماڭمۇ دېمەپتۇ. مەنمۇ ئوتتۇرانچى غوجامغا بۇ ئىشنى بالدۇرراق قىلىۋېتىڭ، بىرەر پەرزەنت يۈزى كۆرۈپ قالسىڭىز، كېيىنكى كۈنلەردە ماڭمۇ يار ـ يۆلەك بولۇپ قالار، دەپ سايە قىلىپ كەلگەنىدىم. ئەتىمالىم ئوتتۇرانچى غوجام مېنى نەدىكى ھەسەتخورلاردەك چاغلىغان ئوخشايدۇ، بۇ ئىشنى يەڭ ئېچىدە

قىلىۋاپتۇ، بۇ توغرىدا راستىنى ئېيتسام دەردىم ئىچىمدە قالدى. مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئىگەمدىن ئۆزگىسى چۈشەنمەيدۇ. بۇنىڭدىن ئون كۈن بۇرۇنلا قۇلىقىمغا مىش ـ مىش گەپلەر يەتكەن، لېكىن ئوتتۇرانچى غوجامنى خاتا چۈشىنىپ قالمىغاي دەپ، بالدۇر ئېغىز ئېچىشقا پېتىنالمىغانىدىم. بۇگۈن خۇددى كۈتكەندەكلا غوجام سەپەرگە چىقىپ كەتتى، شۇڭا بۇ يەرگە ئۆزۈم زىيارەتكە كەلدىم. سىڭلىم، مېنىڭ دەردى ـ ھالىمغا يەتسىڭىز ئىكەن، مېنى قوزغىتىۋەتتى دەپ مالال كۆرمەي، ئىچكىرىگە كۆچۈپ كىرگەن بولسىڭىز، ئىككىمىز ئاچا ـ سىڭىل بولۇپ بىللە ئۆتسەك، ئوتتۇرانچى غوجامنى جاھاندارچىلىق ئىشلىرىدا ئېھتىياتچان بولۇپ، ئۆزىنى ئاسراشقا ئىككىمىز بىر نىيەتتە بولۇپ تەڭ دەۋەت قىلساق، ئاندىن راسا ئەدەپكە لايىق ئىش بولاتتى. مۇبادا، سىز تاشقىرىسىدا، مەن ئىچكىرىسىدە تۇرىۋېرىدىغان بولساق، سىڭلىم، ئوبدان ئويلىنىپ بېقىڭچۇ، بۇنىڭغا مېنىڭ قانداقمۇ كۆڭلۈم ئۇنىسۇن؟ ئاندىن يات كىشىلەر ئاڭلاپ تارتىپ قالسا، مېنىڭ نامىمغىمۇ ياخشى بولمايدۇ، سىزنىڭ نامىڭىزغىمۇ سەت بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز ئاچا ـ سىڭىل ئىككىيلەننىڭ ئۈستىدە سۆز ـ چۆچەك چىقىپ قالسا ئۇ چاغلىق ئىش، ئەمما ئوتتۇرانچى غوجامنىڭ ئاتاق ـ ئابرۇيىغا تەسىر يېتىدىغان ئىش بولۇپ قالسا، بۇ يامان، شۇڭا ئۇنىڭ ئابرۇيىنى ساقلاش ھەممىدىن مۇھىم ئىش. تۆۋەندىكى ھېلىقىدەك پەستەۋەت نائەھلىلەرنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە كەلسەك، ئادەتتە ئائىلە ئىشلىرىنى بەك چىڭ تۇتقانلىقىم ئۈچۈن، كەينىمدىن ئېغىز ـ پەس گەپ قىلىپ يۈرۈشسىمۇ يۈرگەندۇ، ئۇنداق بولۇشى تۇرغانلا گەپ. قەدىمكىلەر: «غوجىدارنىڭ ئىچى كەڭ، يۇندا قۇيار كۈپكە تەڭ» دەپتىكەن. راستلا مېنىڭ كىشىلەرگە يول قويمايدىغان يېرىم بولىدىغان بولسا، ئۇستۇمدە ئۇچ قات قېيىنئاتا ـ قېيىنئانىلىرىم، ئالدىمدا بىرقانچە ئاچا ـ سىڭىللىرىم،

ئەپيەتكىلىرىم تۇرغان يەردە، قانداقمۇ شۇ كەمگىچە ئۇلارنىڭ ئىچىگە سىغىپ كېلەلەيتتىم؟ مانا ھازىرقى ئىشنى ئالساق، ئوتتۇرانچى غوجام يەڭ ئىچىدىلا سىزنى ئېلىپ، تاشقىرىسىدا ئۆي تۆتۈپ بېرىپتۇ، ئەگەر يۇزىڭىزگە قارىغۇم كەلمىگەن بولسا، شۇ تاپتا نېمىدەپ ئالدىڭىزغا كېلەتتىم؟ بىزنىڭ مۇنۇ پىتىئېرنى دېسەم، ئوتتۇرانچى غوجامغا بۇنى ئۆزىڭىزگە قوبۇل قىلىپ ئېلىۋېلىڭ دەپ سايە قىلىۋاتىمەن. مېنى ئاشۇنداق نائەھلىلەرگە دەپسەندە قىلدۇرغىنىنى پەرۋەردىگارىم راۋا كۆرمەي، مېنى ھەممە ئىشتىن خەۋەردار قىلىپ تۇرسا كېرەك. سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، سىڭلىم، يۇرۇڭ، ئىچكىرىگە كۆچۈپ كىرىپ مەن بىلەن بىللە تۇرۇڭ، تۇرالغۇ، خەج ـ راسخوت، كىيىم ـ كېچەك، بېزەك ـ جابدۇق، ھەرقانداق ئىشتا ئوخشاش ئۆتىمىز. سىڭلىم، سىزدەك زېرەك ئادەم ماڭا چىن كۆڭلىدىن يار ـ يۆلەك بولىدىغان بولسا، مەنمۇ قانائەتلىنەتتىم. ھېلىقىدەك نائەھلىلەرنىڭمۇ ئاغزى تۇۋاقلىنالمايتتى. ئوتتۇرانچى غوجاممۇ يېنىپ كەلگەندە بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، مېنىڭ ئۇنداق كۆنچى قىتىغۇرلاردىن ئەمەسلىكىمنى چۈشىنىپ، بۇنىڭدىن كېيىن پۈشايمان يەيتتى ـ دە، بىز ئۇچىمىز تېخىمۇ ئەپ ئۆتەتتۇق. شۇڭا، سىزنى ئۆزۈمگە چوڭ شەپقەتچى دەپ بىلىۋاتىمەن. ناۋادا، مەن بىلەن بىللە كىرىپ كېتىشنى خالىمىسىڭىز، ئۇ چاغدا مانا مەن ئۆزۈم كۆچۈپ چىقىپ سىزگە ھەمراھ بولۇشنى خالايمەن. ئوتتۇرانچى غوجامنىڭ ئالدىدا مېنىڭ ياخشى گېپىمنى قىلىپ، ماڭا ئارامىمدا پۈت دەسسىگۈچىلىكلا جاي چىقىرىپ بەرسىڭىزلا، مېنى يۇيۇنۇش ـ تارىنىش ئىشلىرىڭىزغا سالسىڭىزمۇ مەن رازى ئىدىم، ـــ ئۇ دەپ بولۇپ، ئۆكسۈپ ـ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى، ئېرجىيېمۇ ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ كۆزىگە ياش ئالدى.

ئىككىسى روبىرو تەزىم قىلىشىپ، ئۆز ئورنىغا يارىشا ئولتۇرۇشتى. شۇئان پىتىئېرمۇ كېلىپ يۈز كۆرۈشۈش تەزىمى قىلدى. ئېرجىيې ئۇنىڭ ياسىنىشى ئۆزگىچە، يۇرۇش ـ تۇرۇش،

تەق ـ تۇرقى ئالاھىدە پەرقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، پىكىرىنى دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپ چاغلىدى ـ دە، دەرھال ئۇنى ئۆزى يۆلىۋالدى:

ـــ ئۇكام ئۇنداق قىلماڭ، سىز بىلەن مەن ئوخشاشلا ئادەم! ـــ دېدى ئېرجىپ.

ـــ بۇنچىۋالا ئىززەت قىلسىڭىز ئۇ كۆتۈرەلمەيدۇ! ـــ دېدى فېكىجىپمۇ ئورنىدىن قوزغىلىپ، ـــ سىكىلىم، سىز ئۇنىڭ تەزىمىنى قوبۇل قىلىۋېرىڭ، ئۇ دېگەن بىزنىڭ دېدىكىمىز. بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز بۇنداق قىلماڭ، ـــ ئاندىن ئۇ جۇرۇينىڭ ئايالىنى سالام ـ سوۋغىسىنى تۇتۇشقا بۇيرۇغانىدى، جۇرۇينىڭ ئايالى بوغجۇمىدىن تۆت توپ ئېسىل كىيىملىك، تۆت جۈپ ئالتۇن ـ مەرۋايىت تۇرگۈچ سىرغا ئېلىپ سۇندى، ئېرجىپ سوۋغىلارنى تەزىم بىلەن ئالدى. ئاندىن ئىككىسى چاي ئىچكەچ، ئۆتكەن ـ كەچكەن ئىشلار ئۈستىدە مۇڭداشتى.

ـــ مەن ھېچكىمدىن ئاغرىنمايمەن. سىكىلىم، ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن! ـــ دېدى فېكىجىپ ئاغزىدا ئۆزىنى ئەيىبكار ساناپ.

ئېرجىپ كۆڭلى تۇز ئايال بولغاچقا، فېكىجىپنى راستلا ياخشى ئايال ئىكەن دەپ بىلىپ: «چاكارلارنىڭ سەللا دىتىغا ياقماي قالسا، ئۆز غوجايىنلىرىنى يامانلايدىغىنى بار ئىش» دېگەن ئويغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن فېكىجىپنى ئۇنى ئۆزىگە سىرداش بىلىپ، كۆڭۈل ـ كۆكسىدىكىنى تۆكۈپ بىردەم ھال ئېيتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇرۇينىڭ ئايالى ۋە باشقىلارمۇ بىر چەتتىن فېكىجىپنىڭ ئادەتتىكى نۇرغۇنلىغان ياخشىلىقلىرىنى ماختىشىپ:

ـــ كۆڭلى تولىمۇ ساددا بولغاچقا، ئۆزى زىيان تارتقانىنىڭ ئۈستىگە خەقنى رەنجىتىپ قويىدۇ.

ـــ ھۇجرىلارنىمۇ تەييارلىتىپ قويدى، خېنىم، ئۆزلىرى كۆچۈپ كىرگەنلىرىدە، بىر قاراپلا خېنىمنىڭ كۆڭلىنىڭ قانداقلىقىنى بىلۈالمىلا، ـــ دېيىشىپمۇ بېرىۋاتاتتى.

ئېرجيې كۆڭلىدە، كۆچۈپ كىرىپ بىللە تۇرسام ئوبدان بولغۇدەك، دېگەن يەرگە بايىلا كېلىپ بولغىنىدى. ئەمدى يەنە مۇنداق گەپ ـ سۆزلەر بولۇۋاتسا، ئۇنىڭ ياق دېيىشىگە ئورۇن قالامتى؟

ـــ ئاچام بىلەن بىللىلا كىرىپ كەتسەمغۇ بولاتتى، بىراق بۇ يەرنى قانداق قىلساق بولاركىن؟ ـــ دېدى يۈئېرجيې.

ـــ ئۇنىڭ نېمە تەسچىلىكى بولاتتى؟ ساندۇق ـ پاندۇق، كىيىم ـ جابدۇقلىرىڭىزنى مۇلازىم بالىلار توشۇۋەرسۇن، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ ماۋۇ قاتتىق ـ قۇرۇق، قېقىر ـ چۇقۇرلىرىڭىزنىڭ نېمە كېرىكى بار، بۇلارنى بىر كىمگە قارىتىپ قويسىڭىز بولدى، كىمگە لايىق كۆرسىڭىز، شۇنى بۇ يەرگە قويۇڭ.

ـــ ئاچا، بۇگۈن سىز بىلەن كۆرۈشتۇم، كۆچۈپ كىرگەندىن كېيىن ھەرقانداق ئىشتا سىزنىڭ جورۇقىڭىزغا قارايمەن. مەن بولسام تېخى يېقىندىلا كەلدىم. ئۆي ئىشلىرىنى ئۇستۇمگە ئېلىپ باققىنىمۇ يوق ھەم ئۇقمايمەن، بۇ ئەھۋالىم بىلەن مەن ئىشلارغا قانداق ئىگىدارچىلىق قىلالايمەن؟ مۇنۇ ساندۇقلارنى ئەكىرىپ كېتەيلى. مېنىڭمۇ ھېچقانچە نەرسەم يوق، بۇنىڭدا ئوتتۇرانچى غوجامنىڭ نەرسىلىرى بار.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، جۇرۇينىڭ ئايالىغا ئېسىلىپ چىڭ تۇتۇپ، ئوبدان كۆز ـ قۇلاق بولۇشنى ۋە ساندۇقنى شەرقىي تامدىكى يان ھۇجرىغا ئاپىرىشنى تاپىلىدى. شۇنداق قىلىپ، يۇ ئېرجيېنى ئالدىرىتىپ چاپسان كىيىندۇردى ـ دە، ئىككىسى يېتىلىشىپ مەپىگە چۈشۈپ بىر يەردە ئولتۇردى.

ـــ خانىدانىمىزنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرى تولا، ـــ دېدى فېڭجيې كۈسۈرلاپ، ـــ بۇ ئىشنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تېخى بىر تالمۇ ئۇقمايدۇ، ئالمادىس بىلمىلا قالىدىغان بولسا، ئوتتۇرانچى غوجامنى قارىلىق تۇتۇۋېتىپمۇ سىزگە ئۆيلىنىپتۇ دەپ ئورۇپ ئولتۇرۇۋېتىشتىنمۇ يانمايدۇ.

هازىرچە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار بىلەن كۆرۈشمەي تۇرۇڭ. بىزنىڭ ناھايىتى يوغان بىر بېغىمىز بار، ھەمشىرىلەر شۇ باغدا تۇرىدۇ، ئۇ يەرگە بىر كىم ئاسانلىقچە كىرەلمەيدۇ. بۇگۈنچە سىز بېرىپ، ئاشۇ باغدا بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن بىر ئامال تېپىپ ئۇلارغا مەلۇم قىلىپ چۈشەندۈرەي، ئاندىن سىز بېرىپ كۆرۈنۈش قىلسىڭىز ئورۇنلۇق بولىدۇ.

ـــ سىز نېمە دېسىڭىز شۇ، ـــ دېدى ئېرجىيې.

مەپە بىلەن بىللە كېلىۋاتقان مۇلازىملار ئالدىنئالا خەۋەردار قىلىپ قويۇلغاچقا، مەپىنى چوڭ دەرۋازىغا ئەمەس، ئارقا دەرۋازىغا چاپتۇرۇپ كېلىشتى، فېڭجيې مەپىدىن چۈشۈپلا خىزمەتچىلەرنى قوغلۇۋەتتى، ئېرجيېنى باشلاپ نەزەرباغنىڭ ئارقا دەرۋازىسىدىن كىرىپ، لى ۋەننىڭ ھوجرىسىغا كېلىپ، لى ۋەن بىلەن كۆرۈشتۇردى.

بۇ ۋەقەنى نەزەرباغدىكىلەرنىڭ ئوندىن توققۇزى بىلىپ بولغانىدى. ئۇلار فېڭجيېنىڭ بىردىنلا ئېرجيېنى باشلاپ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى ھامىداشقا ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشۇپ كەتتى. ئېرجيې ئۇلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ كۆرۈشتى. كۆپچىلىك ئۇنىڭ كېلىشكەن، خۇشخۇي جامالىنى كۆرۈپ قەۋەتلا ماختاپ كېتىشتى. فېڭجيې:

ـــ تالا ـ تۇزدە بۇ توغرىدا گەپ ـ سۆز قىلىپ يۈرگۈچى بولماڭلار، ناۋادا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قۇلقىغا يېتىپ قالىدىغان بولسا، ئاۋۋال سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالىمەن ! ـــ دەپ بىر ـ بىرلەپ جېكىلىدى كۆپچىلىككە.

باغدىكى خىزمەتكار ئاياللار ۋە چۆرە قىزلار فېڭجيېدىن قورقاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دۆلەت مۇسىبىتى ھەم ئائىلە مۇسىبىتى ئۈستىدە جيالىيەننىڭ بۇ قىلغان ئىشى تولىمۇ خەۋپلىك ئىش ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ بۇ ئىش

بىلەن كارى بولمىدى.

فېڭجيې لى ۋەندىن بىرنەچچە كۈنگىچە ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشنى ئاستا سوريدى.

ــ مەلۇم قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە كۆچۈرۈپ چىقىپ كېتىمىز، ــ دېدى ئۇ.

لى ۋەنمۇ فېڭجيېنىڭ ئۇياقتا ھۇجرىلارنى جابدۇتۇپ قويغانلىقىنى بىلەتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇسىبەت ئۈستىدە تۇرۇۋاتقاندا بۇ ئىشنى داۋاڭ قىلغىلى بولمايتتى. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە مۇشۇنداق قىلىپ تۇرۇشنى توغرا تېپىپ، يېنىدا تۇرغۇزۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. فېڭجيې بېرىپ ئېرجيېنىڭ چۆرە قىزلىرىنى بىرىنى قويماي چىقىرىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ چۆرە قىزلىرىدىن بىرىنى ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بەردى، ئاندىن باغدىكى ئۆزىنىڭ خىزمەتكار ئاياللىرىغا:

ــ ئۇنىڭغا ئوبدان كۆز ـ قۇلاق بولۇپ تۇرۇڭلار، ناۋادا قېچىپ ـ تارتىپ كېتىدىغان بولسا، ھەممە ھېسابنى سىلەردىن ئالىمەن ! ــ دەپ يەڭ ئېچىدە تاپىلاپ قويدى. ئۆزى يەنە ئاستىرتىن ئىش كۆرۈشكە ماڭدى. بۇ ھەقتە ھازىرچە گەپ ئاچمايمىز.

ئەمدى خانداندىكىلەرگە كەلسەك، ھەممىسى ئېچىدە ھەيران بولۇشۇپ: «قاراڭلار، بۇ نېمانچە مېھرىبان بولۇپ كەتكەندۇ؟» دېيىشەتتى. ئېرجيې مۇنداق ماكانغا ئېگە بولغانلىقىنى ۋە باغدىكى ھەمشىرىلەرنىڭ بىر ـ بىرىدىن مۇلايىم ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆزۈمگە پاناھلىق جاي تېپىپتىمەن دەپ، خاتىرجەم ۋە مەمنۇن بولدى.

ئۇچ كۈن ئۆتە ـ ئۆتمەيلا، چۆرە قىز شەنجيې ئۇنىڭ جورۇقىغا ئانچە بويسۇنمايدىغان بولۇۋالدى. ئېرجيې ئۇنى:

ــ چاچ ماي قالماپتۇ، سەن بېرىپ چوڭ كېلىن ئاغىچامغا مەلۇم قىلىپ، ئازراق چاچ ماي ئەكەلگىن، ــ دەپ بۇيرۇغاندى، شەنجيې:

ـــ كېلىن خېنىم، نېمىشقا ياخشى - يامانىنى پەرق ئەتمەيسىز، كۆزىڭىز يوقمۇيا؟ بىزنىڭ خېنىمچۇ، ھەر كۈنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمىمىزنى كۈتۈشكە تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىققانىنىڭ تاشاينىدا، نېرىقى ھويلىدىكى، بېرىقى ھويلىدىكى ئاغىچا خېنىملارنى كۈتۈش ئىشلىرىنىڭمۇ ھۆددىسىدىن چىقىدۇ. خان قىزلار، ئەپەندىگىلەر، يۈقىرىدىن تارتىپ تۆۋەنگىچە نەچچە يۈزلىگەن ئەر - ئاياللار ھەر كۈنى ئورنىدىن قوپقان ھامان شۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرىدۇ. كۈنىگە ئاز دېگەندە، چوڭ - چوڭ ئىشلاردىن ئون - يىگىرمىسى، كىچىك ئىشلاردىنمۇ قىرىق - ئەللىكى چىقىپ تۇرىدۇ. تاشقىرىسىدىكى، خانىشتىن باشلاپ ھېسابلىغاندا، ۋاڭ - گۇڭ، خۇ - بو دېگەندەك ئېسىلزادىلەرگە بىرمۇنچە ئادەمگەرچىلىك قىلىپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. خانىدانىدا بولسا، شۇنچىۋالا كۆپ ئورۇق - تۇغقان، دوست - يارەنلەرگە جورۇقچىلىق قىلىدۇ. كۈنىگە مىڭ سەرلەپ، تۇمەن سەرلەپ كۈموش يالغۇز شۇنىڭ قولىدىن ئۆتىدۇ، شۇنىڭ گېپىي بىلەن ئۇيان - بۇيان قىلىنىدۇ. چاچ ماي سوراشتەك كىچىككىنە ئىش ئۈچۈنمۇ ئۇنى ئاۋارە قىلغان بارمۇ؟ ئۆز ھالىڭىزغا يارىشا ئەپلەپ - سەپلەپ تۇرسىڭىز بولارمىكىن ! ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز خەلقىئالەم ئالدىدا ئوچۇق - ئاشكارا ئالغان خوتۇن ئەمەس. ئۇ كىشى قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە كەم ئۈچرايدىغان پەزىلەتلىك ئايال بولغاچقا، سىزنى مۇشۇنداق ئىززەت قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر رەزگىرەك بىرەرىگە يولۇققان بولسىڭىز، بۇ گېپىڭىزنى ئاڭلايدىغان بولسا، ئۇ جېدەل قىلىپ، سىزنى ئاچقىپ تالاغا چۆرۈۋېتىپ، ئۆلەر - تىرىلىشىڭىز بىلەن كارى بولماي قويماتتى. ئۇ چاغدا سىز نېمىمۇ قىلالايتتىڭىز؟

بۇ سېپىق گەپلەر بىلەن ئېرجىيېنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى. بۇ گەپلەرگە قارىغاندا، ياداي - چۈدايلا ئۆتۈشكە مەجبۇر بولغۇدەكمەن، دېگەن ئويغا كەلدى. شەنجىي بارا - بارا ئۇنىڭغا غىزا ئەكېلىپ بېرىشكىمۇ گەدەنكەشلىك قىلىدىغان، بىر تۇرۇپ

بالدۇر، بىر تۈرۈپ كېيىن ئەكېلىپ بېرىدىغان، ئەكەلگەندىمۇ ئاشقان ـ تاشقانلىرىنى ئەكېلىدىغان بولۇۋالدى. ئېرجيې بىر ـ ئىككى قېتىم تەگمەيمۇ باقتى، لېكىن شەنجيې چەكچىيىپ ۋارقىراپ كەتتى. ئېرجيې كىشىلەر مېنى ئۆز نېسىۋىسىگە شۇكۇر قىلمىدى دەپ زاڭلىق قىلمىسۇن دېگەن ئەندىشە بىلەن، چىشىنى چىشلەپ ئۆتۈشكە مەجبۇر بولدى.

ئېرجيې بەش ـ ئون كۈندە بىرەر قېتىم فېڭجيې بىلەن كۆرۈشۈپ قالاتتى. فېڭجيې ئوچۇق چىراي ۋە خۇشخۇيلۇق بىلەن «ئوبدان سىڭلىم» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشەرمەيتتى. تېخى: «خىزمەتكارلار بىخەستەلىك قىلىپ قويسا، سىزگە بوي بەرمىسە ماڭا دەۋېرىڭ، ئۆزۈم جاجىسىنى بېرىمەن» دەپ قوياتتى. ئاندىن چۆرە قىزلار ۋە خىزمەتكار ئاياللارنى تىللاپ: «مەن سىلەرنىڭ يۈمشاقنى ئانىي تاپىدىغان، قاتتىقتىن قورقىدىغان مىجەزىڭلارنى ئوبدان بىلىمەن. كۆزۈمدىن نېرى بولساڭلار كىمدىن قورقاتتىڭلار؟ مۇبادا ئىككىنچى كېلىن ئاغىچىدىن سەللا بۇنداقراق گەپ ئاڭلاپ قالىدىغان بولسام، جېنىڭلارنى ئالىمەن !» دەپ كېتەتتى. ئېرجيې ئۇنىڭ بۇنچىلىك ئاق كۆڭۈللۈكىنى كۆرۈپ: «بۇ بولغاندىن كېيىن، يوقىلاڭ ئىشقا ئاۋارە بولۇپ نېمە قىلاتتىم؟ خىزمەتكارلارنىڭ ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئېتەلمەيدىغانلىقى بار ئىشقۇ؟ مەن ئۇلارنى چاقسام، ئۇلار ئازار يەپ قالسا، خەقلەر مېنى نائىنساب دەپ قېلىشى مۇمكىن» دېگەن ئوي بىلەن ئۇلارغا چاپان يېپىپ تۇراتتى.

فېڭجيې ۋاڭئېرنى جورۇپ، سىرتتا تىڭشىلاتقۇزۇپ ئېرجيېنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئوبدانلا بىلىۋالدى. دېگەندەكلا ئۇ قېينىئانىلىق بولغانىكەن، كۈيۈئوغۇل بولغۇچى ئەمدى ئون توققۇز ياشقا كىرىپتۇ. بۇ بالا ئەتىدىن ـ كەچكىچە تالا ـ تۈزدە قىمار ئويناپ ھېچقانداق ئوقەت قىلماي، ئۆي ـ بىساتىنى خەجلەپ تۈگىتىۋەتكەچكە، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى قوغلىۋېتىپتۇ،

هازىر ئۇنىڭ ماكانى قىمارخانا ئىكەن. ئۇنىڭ ئاتىسى يۇ مومايدىن يىگىرمە سەر كۆموش ئېلىپلا قۇدىلىقتىن يېنىشىپ كېتىپتۇ، بۇنى كۆيۈئوغۇل بولغۇچى بىلمەيدىكەن. بۇ يىگىتنىڭ ئىسمى جاڭ خۇا ئىكەن. فېڭجيې ئىشنىڭ باش ـ ئايىغىنى زىر ـ زەۋىرىگىچە ئوبدان ئۇقۇۋالغاندىن كېيىن، يىگىرمە سەر كۆموشنى پېچەتلەپ ۋاڭئېرغا بەردى ۋە: «مۇشۇنىڭ بىلەن جاڭ خۇانى ئۇندەككە چۈشۈرۈپ، بېرىپ دېگىن، ئۇ ئەرز يازسۇن، جيالىيەن غوجام دۆلەت ۋە ئائىلە مۇسىبىتى ئىچىدە يارلىققا خىلاپلىق قىلىپ، ئاتا ـ ئانىسىدىن يوشۇرۇپ، مال ـ دۇنياسى ۋە هوقۇقىغا تاينىپ، مېنى توي قىلىشىدىغان قىزدىن زورلۇق بىلەن ياندۇرۇۋەتتى. خوتۇنىنى قويۇۋېتىپ خوتۇن ئالدى، دېگەن مەزمۇندا يامۇلغا ئەرز قىلسۇن» دەپ ۋاڭئېرنى جىمغىنا بۇيرۇدى.

جاڭ خۇامۇ بۇنىڭ بوش ئىش ئەمەسلىكىنى ئوبدان بىلگەچكە، باشتا قارامىلىق قىلىشقا پېتىنالمىدى. ۋاڭئېر كېلىپ بۇ ئەھۋالنى فېڭجيېگە مەلۇم قىلدى. فېڭجيې ئاچچىقىدا ئۇنى تىللاپلا كەتتى:

ــ هوي، ئانىسىنىڭ غېرى ! «لالما ئىت ئۇۋۇغا يارماپتۇ» دېگەن راست گەپ ئىكەن ـ ده. سەن بېرىپ ئۇنىڭغا بىر ـ بىرلەپ ئۇقتۇرغىن: بىزنىڭ «خانىدانىمىزنى ئىسيان كۆتۈرمەكچى» دەپ چاقسىمۇ هېچقىسى يوق ! ئاشۇنىڭ باھانىسىدە غوۋغا كۆتۈرۈلسە هەممىمىزنىڭ يۈزى چۈشىدۇ. ئەمما، غەلۋە يوغىناپ كېتىدىغان ئىش بولسا ئۇنى بېسىۋېتىش ئەلۋەتتە مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ.

ۋاڭئېر ئاشۇ بۇيرۇق بويىچە بېرىپ جاڭ خۇاغا يەنە بىر ـ بىرلەپ چۈشەندۈردى. فېڭجيې يەنە ۋاڭئېرغا: «ئەگەر ئۇ سېنى ئەرز قىلسا، سەن ئۇنىڭغا جاۋابكار بولىۋەرگىن»، ئۇنداق قىل، مۇنداق قىل، «قالغان ئىشنى ئۆزۈم توغرىلايمەن» دەپ تاپىلىغانىدى. ۋاڭئېر بۇ ئىشقا فېڭجيېنىڭ ئۆزى ئىگە

بولىدىغانلىقىنىمۇ جاڭ خۇاغا دېدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە: «لەي ژاڭ دېگەن ئارىدا دەللاللىق قىلىپ، ئوتتۇرانچى غوجامنى مۇشۇنداق قىلىشقا كۈشكۈرتكەن دەپ مېنىڭ ئۈستۈمدە ئەرز قىل» دەپ، جاڭ خۇانىڭ ئەرزىگە ئۆزىنى قىستۇرغۇزۇپمۇ قويدى.

جاڭ خۇا ئىشنىڭ يولىنى بىلگەندىن كېيىن، ژاڭئېر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بىر پارچە ئەرز يازدى، ئەتىسى تەپتىش يامۇلىغا بېرىپ ئەرز ـ داد قىلدى. باش مۇپەتتىش داتاڭغا چىقىپ ئەرزىنى كۆزدىن كەچۈردى، ئەرز جيالىيەن ئۈستىدە يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا يەنە «خىزمەتچىسى لەي ژاڭ دېگەن كىشى»مۇ چېتىلغاندى. شۇنىڭ بىلەن لەي ژاڭنى چاقىرىپ كېلىپ جاۋابكارلىققا تارتىش ئۈچۈن جيا قەسرىگە كىشى ئەۋەتىلدى. يامۇلنىڭ دورغىلىرى قەسرگە ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن كىرىشكە پېتىنالماي، بىر كىمنى خەۋەر قىلىشقا بۈيرۇماقچى بولغاندى. لېكىن، خەۋەر قىلىشنىڭمۇ ھاجىتى بولمىدى، چۈنكى ژاڭئېر ئاشۇ ئىش ئۈچۈن ئاللىقاچان يامۇلنىڭ كوچىسىدا ساقلاپ تۇرغاندى. ئۇ دوغىلارنى كۆرۈشى بىلەنلا، ئالدىغا كېلىپ:

ـــ بۇرادەرلىرىمىزنى جۇۋىتىپ قويدۇم. ئەتىمالىم پېقىر ئىنىلىرىنىڭ جىنايەت ئىشى بىلەن ئاۋارە بولۇپ كېلىشكەنلا. گەپ لازىم ئەمەس، قېنى قولۇمغا كويزا سېلىشسىلا، ـــ دېدى ھىجىيىپ.

دورغىلار كويزا سېلىشقا پېتىنالماي:

ـــ ژاي، ئاكا، بولدى، مېڭىۋېرىڭ، ئۇنداق غەلۋە قىلماڭ، ـــ دېيىشتى.

شۇنىڭ بىلەن ژاڭئېر داتاڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ يۈكۈندى. باش مۇپەتتىش ئەرزىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىشكە بۈيرۇدى. ژاڭئېر قەستەن بىر قۇر كۆرگەن بولۇپ، باش ئۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ـــ بۇ ئىشتىن پېقىرلىرىنىڭ تولۇق خەۋىرىم بار،

غوجايىنىمىزدىن بۇ ئىشنىڭ ئۆتكىنىمۇ راست. بىراق، مەزكۇر جاڭ خۇانىڭ پېقىر بىلەن ئۆچمەنلىكى بولغىنى ئۈچۈن، قەستەن ئارىغا مېنى قىستۇرۇۋاپتۇ. ئەسلىدە بۇ ئىشتا باشقا ئادەملەرمۇ بار ئىدى، قايتا سۇرۇشتە قىلىشلىرىنى جانابلىرىدىن ئۆتۈنمەن.

ـــ باشقا ئادەمنىڭ بارلىقىمۇ بار، پېقىر ئۇنىڭ ئۈستىدە ئەرز قىلىشقا پېتىنالماي، ئۇ كىشىنىڭ خىزمەتكارى ئۈستىدىلا ئەرز قىلغانىدىم، ـــ دېدى جاڭ خۇا باش ئۇرۇپ.

ـــ هوي، بىغەرەز ! كىم ئىكەنلىكىنى چاپسان دېمەمسەن ! بۇ دېگەن ئوردا شېرىپىنىڭ ئادالەتلىك سوراقخانىسى. هەرقانچە غوجايىن بولسىمۇ دەۋېرىش كېرەك ! ـــ دېدى ۋاڭئېر قەستەن.

جاڭ خۇا ئاخىر جىيارۇڭنىڭ ئىسمىنى چىقاردى. باش مۇپەتتىش ئاڭلاپ، نائىلاج جىيارۇڭنى هازىر قىلىشقا ئادەم بۇيرۇدى.

فېڭجيې يەنە بىر تەرەپتىن چىڭئېرنى يوشۇرۇنچە تىڭتىڭلاشقا ئەۋەتتى، ئەرزنىڭ سوربىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، دەرهال ۋاڭ شىننى قىچقارتىپ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى ۋە ئۇنى باش مۇپەتتىش بىلەن كۆرۈشۈپ، قۇرۇق تېرە تاراقشىتىپ قورقۇتۇپ قويۇشنىلا هاۋالە قىلىشقا بۇيرۇدى هەم ئۇچ يۈز سەر كۈمۈشنى ئالدىغا قويۇش ئۈچۈن بەردى. شۇ كېچىسى ۋاڭ شىن باش مۇپەتتىشنىڭ شەخسىي خانىسىغا بېرىپ، ئىشنى توغرىلاشقا قۇلاق قېقىشۋالدى. باش مۇپەتتىشمۇ ئىشنىڭ باش ـ ئايىغىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، پارا پۇلنى ئالدى. ئەتىسى داتاڭغا چىقىپ: جاڭ خۇا مۇتتەهەم ئىكەن، جيا قەسىرىگە تۆلەيدىغان قەرزىنى كەينىگە سۇرۇش غەرىزىدە، يالغان ـ ياۋىداق گەپلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىپ ياخشى ئادەمگە تۆهمەت چاپلاپتۇ، دېدى. باش مۇپەتتىش ئەزەلدىنلا ۋاڭ زىتىڭ بىلەن ئوبدان چىقىشىپ كېلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاڭ شىن جيا قەسىرىنىڭ ئادىمى ئىدى، شۇڭا ۋاڭ شىن ئۇنىڭ ئۆيىگە

بەرىپ بىر ئېغىزلا تىنىپ قويۇۋېدى، بۇ ئىشنى شۇ پېتىچىلا يېغىشتۇرۇۋېتىپ قايتا تىلغا ئالمايلا قويدى، دەۋاگەر بىلەن جاۋابكارنى ھازىرچە تۇتۇپ قېلىپ، جيا رۇكنى جاۋاب بەرىشكە چاقىرغۇزدى.

جيا رۇك جيا لىيەننىڭ ئىشى بىلەن ئالدىراش يۈرگەندە، ئويلىمىغان يەردىن بىر كىم كېلىپ: «سىلەرنىڭ ئۇستۇڭلاردىن بىرسى ئەرز قىپتۇ»، ئۇنداق ئىش ئىكەن، مۇنداق ئىش ئىكەن، «چاپسانراق ئىشىنىڭ يولىنى قىلىڭلار» دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. جيارۇك ھودۇققىنىچە كېلىپ بۇ ئىشنى جياجېنغا مەلۇم قىلدى.

ـــ بۇنداق بولۇشنى ئاللىقاچان پەملەپ ئالدىنى ئېلىپ قويغانمەن. ئەجەبمۇ شۇنچە يۈرىكى چوڭلۇق قىپتۇ ئۇ، ـــ دېدى جياجېن ۋە دەرھال ئىككى يۈز سەر كۈمۈشنى پېچەتلەپ باش مۇپەتتىشكە سۇنۇپ بېرىشكە كىشى جورۇيدىغان، ئاندىن سوراققا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن خىزمەتكارلىرىدىن بىرسىنى بۇيرۇيدىغان بولۇپ مەسلىھەتلىشۇاتقاندا:

ـــ غەربىي قەسىردىكى ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا كەلدى، ـــ دەپ مەلۇم قىلىندى.

جيا جېن بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى، جيا رۇك بىلەن ئىككىسى ئالمان ـ تالمان ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالماقچى بولۇپ تۇراتتى، ئاڭغىچە فېڭجيې كىرىپ قېلىپ:

ـــ ياخشى، چوڭ ئاكا ! قېرىنداشلىرىڭىزغا باشلامچى بولۇپ ياخشى ئىش قىپسىز ! ـــ دېدى.

جيا رۇك دەرھال ئۇنىڭغا سالام قىلدى. فېڭجيې ئۇنى قولىدىن تارتىپ ئىچكىرىگە باشلاپ كىردى. جيا جېن ھەجىيىپ:

ـــ خان ئاچاڭنى ئوبدان كۈتۈۋال. ئۇلارغا بېرىپ تاپىلىغىن، توخۇ ئۆلتۈرۈپ غىزا تەييارلىسۇن، ـــ دەپ قويۇپ، ئېتىنى ئېگەرلەتتى ـ دە، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىش ئۈچۈن باشقا جايغا كەتتى.

فېڭجيې جيارۇڭنى باشلاپ تۆر ئۆيگە كىردى. يۇشى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. فېڭجيېنىڭ تەرى يامانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ نېمە ئىش بولدى، ئەجەب ئالدىراشقۇ؟ ــ دەپ ئالمان ـ تالمان سورىدى.

فېڭجيې ئۇنىڭ يۈزىگە شالاققىدە بىر تۇكۇرۇپ:

ــ يۇ جەمەتىنىڭ قىزلىرىغا ئەر تېپىلماي، ھەدەپ ئوغرىلىقچە جيا جەمەتىگە تۇتۇپسىلەر ـ دە ! جيا جەمەتىنىڭ ھەممە ئەرلىرى ياخشىمىكەن، ئالەمدە ئېرەكتە قالماي تۇگەپ كېتىپتۇمۇ يا؟ ھەرقانچە بەرگۈڭلار كېلىپ كەتكەن بولسىمۇ، خەلقئالەم ئالدىدا ئەلچى ـ سوچى ماڭدۇرۇپ، ئوچۇق ـ ئاشكارا دېيىشىپ بەرگەن بولساڭلارمۇ كاشكى، قائىدىگە لايىق ئىش قىلغان بولاتتىڭلار. ئەقلىڭدىن ئېزىپ، كۆزۈڭنى ياغ قاپلىۋاپتۇ ـ دە، سېنىڭ ! دۆلەتمۇ، ئائىلىمۇ مۇسىبەت ئىچىدە تۇرغاندا، ئاشۇنداق قوشلاپ ماتەمدار بولۇپ تۇرۇۋاتقان كىشىگە قاراپ تۇرۇپ توقال تۇتۇپ بېرىپسىلەر ! مانا ئەمدى خەق بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن ئەرز قىپتۇ، ھەتتا سوراق يامۇلىدىكىلەرمۇ مېنى يامان، كۇنچى ئىكەن، دېيىشىپ مېنىڭمۇ ئىسمىمنى ئاتاپتۇ، تېخى مېنى تالاق قىلدۇرۇۋەتمەكچىمۇ بوپتۇ. مەن بۇ خانىدانغا كەلگەندىن بۇيان، سەن ماڭا بۇنچە يامانلىق قىلغۇدەك زادى نېمە سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپتىمەن؟ ياكى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىملار ساڭا گەپ ـ سۆز قىلىپ، مېنى قاپقانغا چۈشۈرۈپ ئارىدىن سىقىپ چىقىرىۋېتىڭلار دېگەنمۇ يا؟ يۇر، ئەمدى ئىككىمىز يامۇلغا بىللە بېرىپ، شۇ يەردە ئاق ـ قارىنى ئايرىيلى، ئاندىن قايتىپ كېلىپ، پۈتۈن جەمەتتىكىلەرنى ئىككىمىز بىللە چىللاپ، شۇلارنىڭ ئالدىدا دەرقەمتە تۇرۇپ ئوچۇق سۆزلىشەيلى، ئاندىن تالاق خېتىمنى بەرسەڭلار، كېتىۋېرىمەن ! ــ فېڭجيې ئاشۇنداق دەپ تۇرۇپ ھۆڭگىرەپ يىغلاپ، يۇر، يامۇلغا دېگىنىچە، يۇشىنى سۆرىگىلى تۇردى.

جيارۇڭ تەمتىرەپ كېتىپ، دەرھال يۇكۇنۇپ باش قويۇپ:

ـــ خان ئاچا، ئاچچىقىڭىزنى بېسىۋېلىڭ ! ـــ دەپ يالۋۇردى.

ـــ سەن ۋىجدانسىزنى ئىلاھىم تۆپەڭدىن ئۇرسۇن، مۇنكەر ـ نەكىرلەر مۇرادىڭنى پارە ـ پارە قىلىۋەتسۇن ! سەن ھازىر كېرىلىپ تېرەڭگە پاتماي قېلىۋاتسەن، سېنىڭ كۇنبويى قىلىدىغان ئوقىتىڭ گەپ توشۇماق، شەرمەندىچىلىك قىلماق، پادىشاھلىق قانۇننى بۇزماق، بەتخەجلىك بىلەن مال ـ دۇنيانى بۇزۇپ ـ چاچماق ! ئۆلگەن ئاناڭنىڭ ئەرۋاھى ئۇرسۇن سېنى ! ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ ئەرۋاھى ئۇرسۇن سېنى ! تېخى ماڭا نەسىھەت قىلماقچى بولغىنىنى قارا بۇنىڭ ! ـــ دەپ تىللىغىنىچە فېڭجيې غۇلاچلاپ كاچىتىغا بىرنى سالدى. جيارۇڭ قورقىنىدىن دەرھال باش ئۇرۇپ:

ـــ خاپا بولماڭ، خان ئاچا ! سىزدىن ئۆتۈنەي. مۇشۇ قېتىمقىنىلا نەزەردە تۇتماڭ، مەن جىيەنىڭىز مىڭ قېتىملاپ يامانلىق قىلغان ھالەتتىمۇ، بىرەر قېتىم بولسىمۇ ياخشىلىق قىلغان يېرىم باردۇ؟ خان ئاچا، راستلا ئاچچىقىڭىزنى باسالمايۋاتقان بولسىڭىزمۇ سىزنىڭ ئۇرۇشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق، ئۆزۈمنى ئۆزۈم كاچاتلاپ بېرەي، خان ئاچا، زادى خاپا بولماڭ ! ـــ دەپ قولىنى كۆتۈرۈپ، غۇلاچلاپ تۇرۇپ ئۆزىنى كاچاتلاپ كەتتى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە سوراق قويۇشقا باشلىدى، ـــ بۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئالدى ـ كەينىگە باقماي ئىش قىلامسەن؟ بۇنىڭدىن كېيىن يەنە تاغاڭنىلا گېپىگە كىرىپ، خان ئاچاڭنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمايدىغان ئىشنى قىلامسەن؟ خان ئاچاڭ ساڭا نېمە ياخشىلىقلارنى قىلمىغانىدى؟ سەن شۇنچىمۇ يولدىن چىقىپ كېتەمسەن، ھەي، ۋىجدانسىز !

باشقىلار ئۇنىڭغا ھاي بەرمەكچى بولدى، كۇلگۇسى كەلسىمۇ كۇلۇشكە پېتىنالمىدى. فېڭجيې ئۆزىنى يۇشىنىڭ باغرىغا تاشلاپ، ئالەمنى بېشىغا كىيىپ، ھۆڭگىرەپ يىغلاپ، داد ـ پەرياد كۆتۈرۈۋەتتى:

ـــ ئىنىڭغا خوتۇن ئېلىپ بەرگىنىڭگە خاپا بولمايمەن، نېمە

ئۇچۇن ئۇنىڭغا يارلىققا خىلاپ كېلىدىغان، ئاتا ـ ئانىسىدىن يوشۇرىدىغان ئىشنى قىلدۇرۇپ، بەتنامنى ماڭا چاپلاپ قويىسىلەر؟ يۇر، يامۇلغا بارايلى، دوغلار مېنى تۇتۇش ئۇچۇن كەلمەيلا قويسۇن. ئاندىن يەنە ئىككىمىز نېرىقى قەسىرگە ئۆتۈپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىم ۋە ھەممە ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىلەن كۆرۈشەيلى، شۇلار خالىس بىر نېمە دېسۇن. مەن شۇنداق نائىنساب بولسام، ئېرىمنىڭ كىچىك خوتۇن ئېلىشىغىمۇ قورسىقى تارلىق قىلغان بولسام، مېنىڭ خېتىمنى بەرسۇن. مەنمۇ ئالدى ـ كەينىمگە قارىماي چىقىپ كېتىۋېرىمەن ! سىڭلىڭنىمۇ مەن ئۆزۇم بېرىپ ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئەكەلدىم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىملارنى خاپا بولۇپ قالارمىكىن دەپ، ئۇلارغىمۇ مەلۇم قىلمىغانىدىم. ھازىر ئۇ كەڭ ـ كۇشادە يەپ ـ ئىچىپ، ئېسىل چۆرىلىرى بىلەن باغدا تۇرۇۋاتىدۇ ! مەن بۇ يەردە ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭكىگە ئوخشاش قىلىپ ئۆي جايدۇپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا بىلىندۇرۇپ قويۇش كويىدا يۇرۇپتىمەن. باشتا، كۆچۈرۈپ كېلىپ ھەممىز ئۆز نېسۋىمىزگە شۇكۇر قىلىپ ئۆتەرمىز، مەنمۇ ئۆتكەن ئىشنى تەگمەسمەن دەپتىكەنمەن. كىم بىلسۇن، ئۇنىڭ دېيىشىپ قويغان ئادىمى بار ئىكەن ئەمەسمۇ؟ نېمە قىلغىنىڭلاركىنتاڭ ! ھېچنېمىسنى ئۇقالمايلا قالدىم. ئەمدى ئاڭلىسام، خەق مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئەرز قىپتۇ. تۇنۇگۇن ئىچىم تىتىلداپ كەتتى. يامۇلغا بېرىپ ـ تارتىپ قالسامۇ، بەربىر جيا خاندانىنىڭ يۈزى چۈشىدۇ، دەپ ئويلاپ ئاغىچا خېنىمنىڭ پۇلىدىن بەش يۈز سەرنى ئوغرىلاپ ئېلىپ پارا بەردىم. مېنىڭ ئادەملىرىم تېخىچە يامۇلدا قاماقلىق تۇرۇپتۇ ! ـــ دەپ بىردەم يىغلاپ، بىردەم تىللاپ كەتتى. ئاخىرىدا يەنە ئۇننى بولۇشچە قويۇۋېتىپ «ۋاي دادام، ۋاي ئانام» دەپ قاتتىق يىغلىدى، بىر تۇرۇپ ئۆلۈۋېلىش ئۈچۇن تامغا ئۇسمەكچىمۇ بولدى. شۇنداق قىلىپ، يۇشىنىمۇ ماخارەڭ قىلىۋەتتى، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزى كۆز يېشى ۋە پوتلىسى بىلەن

بۇلغاندى. يۇشى باشقا گەپ قىلالماي، پەقەت جيارۇڭنى:

ــ ۋۇي هارامدىن بولغان ! ئاتاڭ بىلەن بىرلىشىپ قىلغان ياخشى ئىشىڭلار مۇشۇمىدى ! باشتىلا مەن بولمايدۇ دېمىگەنمىدىم، ــ دەپ تىللىدى.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يىغلىغىنىچە، يۇشىنىڭ يۇزىگە دۆشكەلەپ:

ــ سېنىڭ ئەقىل ـ هوشۇڭ نەگە كەتكەن؟ ئاغزىڭغا پېدىگەن تىقىۋالغانمىدىڭ؟ ياكى ئۇلار ئاغزىڭغا يۇگەن سېلىپ قويغانمىدى؟ نېمىشقا بېرىپ ماڭا دېمەيسەن؟ ماڭا دەپ قويغان بولساڭ بۇگۈنكى پاراكەندىچىلىك بولامتى؟ يامۇلنى بىسەرەمجان قىلغۇچىلىك دەرىجىگە بېرىپ يېتەمتى؟ ئەمدى سەن تېخى ئۇلاردىن ئاغرىنىۋاتىسەن ! كونىلار «ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن، يەر قىلغانمۇ خوتۇن»، «تېشىڭ تازا بولغۇچە، ئىچىڭ تازا بولسۇن» دەپتىكەن. سەن ياخشى بولساڭ، ئۇلارنىڭ مۇنداق ئىش تېرىشقا هەددىمىدى؟ سەن ئۆزۇڭ كۆڭلىدە دىتى يوق، ئاغزىدا گېپى يوق، خۇددى بوينى كېسىلگەن بىر قاپاق، نېمىلا بولسا ۋاي دەپ ئېهتىيات قىلىپ، ئاق كۆڭۈل ئايال دېگەن نامغا ئىگە بولۇشنىڭلا كويىدا يۇرىسەن ! ــ دەپ بىرنەچچىنى تۈكۈرۈۋەتتى.

ــ قاچان بىر ئۇنداق قىلماڭلار دېمىگەن يېرىم بار مېنىڭ؟ ــ دەپ يىغلىدى يۇشىمۇ، ــ چىنپۇتمىسەڭ، شۇلارغا سۇدىشىپ يۇرىدىغانلاردىن سوراپ باق، قاچان ئۇلارنى هاي دەپ توسماپتىمەن؟ ئۇلارمۇ گېپىمگە قۇلاق سالسا بولاتتى ! مېنىڭ نېمە ئىلاجىم بار؟ سىڭلىم، سېنىڭ خاپا بولغىنىڭدىن ئاغرىنمايمەن، نېمە دېسەڭ دەۋەرگىن، مەن ئاڭلاي !

توقاللار، دېدەكلەر، خىزمەتكار ئاياللار گۇررىدە كېلىپ فېڭجيېنىڭ ئالدىدا يۇكۈندى.

ــ كېلىن خېنىم، ئۆزلىرى دېگەن دانالارنىڭ داناسى. بىزنىڭ خېنىمدىن ناماقۇلچىلىق ئۆتكەن بولسىمۇ، بىزدەك قۇل ـ

چاكارلارنىڭ ئالدىدىلا، دەپ ـ ئېيتىپ خېنىمنى يەر قىلىۋەتتىلە. ئىككىلىرى بالدۇردىن تارتىپ شۇنداق چىرايلىق ئۆتۈشۈپ كەلگەنغۇ؟ ھېلىمۇ بولسا ئۆزلىرىنىڭ ئازراق يۈز ـ خاتىر قىلىشلىرىنى سورايمىز ! ـــ دېيىشتى يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ. ئاندىن فېڭجيېگە چاي تۆتۈۋىدى، فېڭجيې چاينى يەرگە ئېتىۋەتتى. بىردەمدىن كېيىن يىغىسىنى توختىتىپ، چاچلىرىنى تۈزەشتۈردى، يەنە ۋارقىراپ جيارۇڭنى تىللاپ كەتتى:

ـــ ماڭ، بېرىپ ئاتاڭنى چىللاپ كەل، يۈزتۇرا ئۆزىدىن سورايمەن ! ئۇلۇغ بېگىمنىڭ مۇسىبەت كۈنلىرىدىن تېخى بەشىنچى يەتتىسى ئۆتە ـ ئۆتمەيلا جيەنگە خوتۇن ئېلىپ بېرىدىغان مۇنداق قائىدە ـ يوسۇننى مەن بىلمەيدىكەنمەن، مەن ئۇنىڭدىن سوراپ ئوبدانراق ئۆگىنىۋالاي، كېيىنكى كۈنلەردە سىلەرگە ئۆگىتىپ قويۇشقا كېرەك بولۇپ قالار ! ـــ دېدى.

ـــ ئاتام بىلەن ئانامنىڭ بۇ ئىش بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق، ـــ دېدى يۈكۈنۈپ باش ئۇرۇپ جيارۇڭ، ـــ مەن جيەنىڭز پوق يەپ تاغامنى شۇنداق قىلىشقا ئۈندەپتىمەن. بۇ ئىشتىن ئاتامنىڭمۇ خەۋىرى يوق. خان ئاچا، مۇنداق غۇۋغا كۆتۈرۈۋېرىدىغان بولسىڭىز، ماڭا ئۆلۈم راۋا بولۇپ قالىدۇ. سىزدىن ئۆتۈنىدىغىنىم، خان ئاچا، مېنى جازالاڭ، جازاغا مەن لايىق ! بۇ دەۋانىمۇ سىزنىڭ بىر ياقلىق قىلىشىڭىزنى سورايمەن، بۇنداق چوڭ ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ. خان ئاچا، سىز دېگەن قولىڭىزدىن ئىش كېلىدىغان قالتىس ئايال ! «بىلەك سۇنسا يەڭ ئىچىدە» دېگەن ماقالنى بىلمەمسىز؟ مەن ئەقىلىمدىن ئېزىپ، خۇددى ئىت ـ ئېشەكتەك مۇشۇنداق پەسلىكنى قىلىپ قويۇپتىمەن. خان ئاچا، يەنىلا سىز ئېغىر كۆرمەي كۈچ چىقىرىپ، تالادىكى بۇ غۇۋغانى بېسىۋەتسىڭىز ئوبدان بولاتتى. خان ئاچا، مەن بىر بىۋاپا پەرزەنت بولغىنىم ئۈچۈن، بالا ـ قازاغا مەن سەۋەبچى بولدۇم، مەن ئۈچۈن خورلۇق

تارتسىڭىزمۇ، ماڭا كۆيۈنىدىغان بەربىر يەنە سىز ! ــ جيارۇڭ ئارقا ـ ئارقىدىن باش ئۇرۇۋەردى.

جيارۇڭنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، فېڭجيېنىڭ دىلى يۇمشاپ قالدى. لېكىن، كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا دېگەن گەپىدىن يېنىۋالالماي، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، جيارۇڭنى تارتىپ تۇرغۇزدى ـ دە، كۆز يېشىنى ئېرتىپ، يۇشىغا گەپ قىلدى:

ــ يەڭگە، سىزمۇ مەندىن خاپا بولماڭ، مەن بولسام ھېچ ئىش كۆرمىگەن بىر گۆدەك، خەقنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا، ئەقىل ـ ھوشۇمنى يوقىتىپ، ئالدى ـ كەينىمگە باقماي مۇشۇنداق ھودۇقۇپ كېتىپتىمەن. جيارۇڭ غوجام دېگەندەك «بىلەك سۇنسا يەڭ ئىچىدە قالىدۇ». يەڭگە، بايا دېگەن گەپلىرىمنى ئېغىر ئالماڭ، ئاكامغا مېنىڭ ئورنۇمدا دەپ قويۇڭ، ھەممىدىن ئاۋۋال بۇ دەۋانى باستۇرۇۋەتكىنىمىز ياخشى.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، خېنىم، ــ دېدى يۇشى بىلەن جيارۇڭ تەڭلا، ــ قانداقلا بولسۇن، تاغنىڭىزغا زادىلا كاساپىتىم تەگمەيدۇ. بايا سىز بەش يۈز سەر كۈمۈش سەرپ قىلدىم دېدىڭىز، بىز ئانا ـ بالا ئىككىمىز بەش يۈز سەر كۈمۈش جايلاپ سىزگە چىقارتىپ بېرەيلى، ئورنىغا سەپلەپ قويۇڭ، سىزنى زىيان تارتقۇزغان بىلەن بولامدۇ؟ ئۇنداق قىلساق، بىزگە ئۆلۈم بەرھەق بولىدۇ ! يەنە بىر گەپ بار: ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنىڭ ئالدىدا گەپنى پۈختىراق تۇغرىلاپ، مۇنداق گەپلەرنى ئاغزىڭىزغا ئالمىغىنىڭىز ئوبدان !

ــ سىلەر مېنىڭ بېشىمغا دەسسەپ تۇرۇپ قىلىدىغانىنى قىلىپ بولۇپ، ئەمدى بىز ئۇچۇن گەپنى توغرىلاڭ دەپ مېنى ئالداۋاتسىلەر ـ ھە ! ــ دېدى سوغۇققىنا كۈلۈپ فېڭجيې، ــ مەن سارىڭ بولغاندىمۇ ئۇ ھالغا چۈشكۈچىلىك سارىڭ ئەمەس. يەڭگە، سىزنىڭ ئىنىڭىز مېنىڭ نېمەم؟ سىز ئۇنىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىسىڭىز، مەن سىزدىن بەكرەك ئەنسىرىمەمدىكەنمەن؟ سىزنىڭ سىڭلىڭىز ئۆزۇمنىڭ

سىڭلىسىغا ئوخشاش. مەن بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خۇشاللىقىمدا كېچىچە ئۇيقۇم كەلمىدى، دەرھال ئۇستىكارلارنى چاقىرتىپ ھۈجرىلارنى ياساپ ـ جابدۇتتۇم، بىللە ئۆتمەز دەپ كۆچۈرۈپ كىردىم. چاكار دېگەن چاكارلىقىنى قىلىدىكەن، تېخى ئۇلار نېمە دەيدۇ دېمەمسىز؟ «خېنىم، تولىمۇ ئالدىراپ كەتتى، بىزنىڭ مەسلىھەتمىزگە كىرسە، ئاۋۋال ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارغا مەلۇم قىلىپ باقسا، ئۇلار نېمە دەيدۇ، شۇنىڭغا قاراپ ئاندىن ئۆي جابدۇپ، كۆچۈرۈپ كىرسىمۇ كېچىكمەپ قالمايتتى» دەپتۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئۇرىدىغانىنى ئۇرۇپ، تىللايدىغانىنى تىللاپ بېرىۋىدىم، ئاندىن ئۇلارنىڭ ئاغزى بېسىلدى. لېكىن، ئىش مېنىڭ كۈتكىنىمدەك بولماي قالدى، تەتۈرسىچە ئاغزىمغا شاپىلاق تەگدى. خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا جاڭ خۇا دېگەن بىرنېمە پەيدا بولۇپ ئەرز قىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ قورقۇپ كەتكىنىمدىن ئىككى كېچە كىرپىك قاقمىدىم، ئۇن ـ تىنمىنمۇ چىقىرالمىدىم. ئاخىر، بۇنداق يۇرىكى چوڭلۇق قىلىدىغانغا جاڭ خۇا دېگەن ئۇ بىر نېمە زادى قانداق ئادەمدۇ دەپ تەكتىڭلاپ بېقىش ئۈچۈن كىشىلەرگە يېلىندىم. بىر ـ ئىككى كۈن تەكتىڭلىتىپ كۆرسەم، ئۇ بىر مۇتتەھەم قەلەندەر ئىكەن. مۇلازىملار ماڭا مۇنداق دەپ مەلۇم قىلىشتى: «كىچىك كېلىن ئاغىچىنى شۇنىڭغا بېرىدىغانغا ماقۇل كېلىشىپ بوپتىكەن. ئەمدى بۇ ئىشقا ئۇنىڭ ئىچى پۇشۇپ: سوغۇقتا ئۆلسىمۇ، ئاچلىقتا ئۆلسىمۇ بەربىر بىر ئۆلۈم، ئەمدى قولۇمغا بۇ ساپاق ئېلىندىمۇ، بولدى، قويۇپ بەرمەيمەن، مۇشۇ يولدا ئۆلۈپ كەتسەم تۇڭلاپ ياكى ئېچىرقاپ ئۆلگەندىن ئەۋزەلرەك» دەپتۇمىش. بۇنداق تۇرسا، ئەرز قىپتۇ دەپ ئۇنىڭدىن كۆرگىلى بولامدۇ؟ بۇ ئىشتا بېگىم تولىمۇ ئالدىراقسانلىق قىپتۇ، دۆلەت مۇسىبىتى مەزگىلىدە ئۆيلىنىش بىر گۇناھ، ئائىلە مۇسىبەت ئىچىدە تۇرغاندا ئۆيلىنىش بۇمۇ بىر گۇناھ، ئاتا ـ ئانىدىن يوشۇرۇنچە ئۆيلىنىش بۇمۇ گۇناھ، خوتۇن قويۇپ ـ

خوتۇن ئېلىش بۇيۇ گۇناھ. «مەيلى دەپتۇ بېشىغا كەلسە ھەر ئاپەت، خاننى ئاتتىن غۇلاتماقا قىپتۇ جۇرئەت» دېگەن ماقالدىكىدەك، نامراتلىقتىن تەلۈپ بولۇپ كەتكەن ئۇنداق ئادەمنىڭ قولىدىن ھەرقانداق يامانلىق كەلمەي قالارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە قولىدا بۇنداق ئاساس تۇرغان يەردە، ئەرز قىلماي چىللاپ باغاق يازامتى؟ يەڭگە، سىز دەپ بېقىڭا قېنى، مۇبادا مېنىڭ ئورنۇمدا خەن شېڭ، جاڭ لياڭلار بولغان تەقدىردىمۇ قورقۇپ ئەقلىدىن ئاداشقان بولاتتى ! بىرىنچىدىن، ئىنىڭىز ئۆيدە ئەمەس، ئىككىنچىدىن، مەسلىھەتلىشىدىغانغا ئادەم يوق، شۇڭا بۇ يوچۇقنى ئېتىش ئۈچۈن پۇل خەجلىمەكتىن باشقا ئىلاجىم بولمىدى. لېكىن، پۇل خەجلىگەنسېرى خەق پىچاقنىڭ دەستىسىنى قولغا چۈشۈرۈۋېلىپ تېخىمۇ تېرە تاراقشىتقىلى تۇردى. مەن شۇ تۇرقىدا «چىقان ياراشسا توقۇزى چىقىدۇ، ياراشمىسا ئوتتۇزى» دېگەندەكلا بولۇپ قالدىم ! شۇڭا، جىلە بولغانىڭ ئۇستىگە خاپا بولۇپ، نائىلاج سىز يەڭگەمنىڭ قېشىغا كەلدىم ...

— بولدى، غەم يېمەڭ، ئەلۋەتتە بىزمۇ قارىشىپ بېرىمىز، — دېيىشتى يۇشى بىلەن جيارۇڭ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ.

— ھېلىقى جاڭ خۇا دېگەن نامراتلىقتىن ئۆزىنى ئۇرىدىغان يەر تاپالماي قالغان نېمە، شۇڭا جېنىنى تىكىپ قويۇپ تۇرۇپ بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن ئەرز قىلغان، — دېدى يەنە جيارۇڭ، — شۇ تاپتا مەن مۇنداق بىر ئامالنى ئويلاۋاتىمەن: ئۇنىڭغا ئازراق پۇل بېرەيلى، ئۇ يالغاندىن تۆھمەت چاپلاپ ئەرز قىلدىم دېگەن گۇناھنى بوينىغا ئالسۇن، بىز ئۇنىڭ ئۈچۈن يامۇلغا پۇل خەجلەپ دەۋانى تۈگىتىۋېتەيلى. ئۇ بوشىتىلغاندا، ئۇنىڭغا يەنە ئازراق پۇل بەرسەكلا ئىش تۈگەيدۇ.

— پاھ، سېنىڭ ئويلىغانلىرىڭنى قارا ! — دېدى فېڭجېي تاڭلىينى چىكىلداتقىنىچە ھەجىيىپ، — سېنىڭ ھېچنېمىگە باقماي بۇنداق ئىشنى تېرىغانلىقىڭدىن ئاغرىنمىساقمۇ

بولىدىكەن. مەن سېنى خاتا چاغلاپ كەپتىكەنمەن، مۇشۇنچىلىكلا دېتالىق بار نېمە ئىكەنسەن ـ دە ! ماقۇل، سېنىڭ دېگىنىڭدەك بولۇپ، ئۇ ۋاقتىنچە كۆڭىگەنمۇ بولسۇن، يامۇلدىن بوشتىلغاندىن كېيىن پۇلغىمۇ ئىگە بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن ھازىرچە ئىش تۈگىگەنمۇ بولسۇن. بىراق، مۇنداق ئادەملەر مۇتتەھىم، نائەھلى كېلىدۇ، قولغا پۇل كىرگەندىن كېيىنلا، ئۇچ ـ تۆت كۈنگە قالماي تۈگىتىۋېتىدۇ ـ دە، يەنە كېلىپ چاتاق چىقىرىپ پوپوزا قىلىشقا باشلايدۇ، يەنە كونا خامانىنى سورۇغىلى تۇرىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ قورقۇپ قالمايمىز، شۇنداقتىمۇ كۆڭۈلنىڭ ئارامىنى قويمايدۇ. ئۇ ئۆزى گەپ كۆتۈرۈپ چىقىۋېچە، باشقىلار، مانا، قورسىقىدا ئاغرىقى بولمىسا نېمىشقا ئۇنىڭغا پۇل بېرىدۇ، دېگەن گەپ چىقىپ بولىدۇ.

جىيارۇڭ زېرەك ئادەم بولغاچقا، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كۈلدى.

ــ مېنىڭ يەنە بىر مەسلىھەتىم بار، ــ دېدى ئۇ، ــ «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا» دەپتىكەن. بۇ ئىشنى يەنە ئۆزۈم تۈگەتكىنىم تۈزۈك ئوخشايدۇ. مەن جاڭ خۇانىڭ غەرىزىنى ئۇقۇپ باقاي، ئۇ زادى ئادەمنى يانداۋرۇۋالمەن دەمدۇ ياكى بۇ ئىشنى بولدى قىلىپ، پۇلغا ئىگە بولسا باشقا خوتۇن ئېلىشقا رازىمۇ؟ شۇنى سوراپ كۆرەي. ئەگەر ئۇ زادى ئادەمنى يانداۋرۇۋالمەن دەيدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئېرجيې يەزنىمىزنى تاغامدىن ئاجرىشىپ، شۇنىڭغا تېگىشكە سايە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئەگەر پۇل كېرەك دېسە، ئۇنىڭغا ئازراق پۇل بەرمەي بولمايدۇ.

ــ ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن، يەزنەڭنىڭ ئاجرىشىپ چىقىپ كېتىشىگە مېنىڭ كۆزۈم قىيمايدۇ، ــ دېدى فېڭجيې ئالمان ـ تالمان، ــ مەنمۇ ئۇنى ئاجراشتۇرۇۋېتىشكە ھەرگىز ئۇنىمايمەن. ئۇ ئاجرىشىپ چىقىپ كەتسە، بىز يۈزىمىزنى نەگە قويىمىز؟ مېنىڭچە، ھەرقانچە پۇل كەتسىمۇ مەيلى، كۆپرەك پۇل بېرەيلى.

فېڭجيې ئاغزىدا شۇنداق دېگىنى بىلەن، كۆڭلىدە ئېرجيېنىڭ

چىقىپ كېتىشىگە ئالدىراۋاتقانلىقىنى، ھازىر ئۆزىنى ئاق كۆڭۈل قىلىپ كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى جىيارۇك ئوبدان بىلەتتى. بىراق، ئۇ ھازىر فېڭجيې نېمە دېسە، شۇنىڭ دېگىنىگە كۆنۈشكە مەجبۇر ئىدى.

— تاشقىرىدىكى ئىشىنىغۇ بىر نېمە قىلماق ئوڭاي، ئىچكىرىدىكى ئىشنى قانداق قىلساق بولار؟ — دېدى يەنە فېڭجيې، — سەن مەن بىلەن بىللە نېرىقى قەسىرگە ئۆتكىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئوچۇق مەلۇم قىلايلى، شۇنداق قىلغىنىمىز تۈزۈك.

يۈشى ھودۇقۇپ كېتىپ، فېڭجيېنىڭ يېڭىدىن تارتتى ۋە نېمە دەپ يالغان ئېيتسا بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئۇنىڭدىن مەسلىھەت كۆرسىتىشنى ئۆتۈندى.

— ھالىڭ شۇنچىلىك تۈرۈپ ھالىڭغا باقماي بۇنداق ئىشنى قىلىشقا سېنى كىم قويدى؟ ئەمدى بولغاندا بۇنداق دەيسەن، ئەپتىڭگە قارىغۇمۇ كەلمەيدۇ مېنىڭ ! مەسلىھەت كۆرسەتمەيمۇ دېۋىدىم، لېكىن مەن شۇنداق كۆڭلى يۇمشاق، يۈزۈم نېپىز ئادەم ئىكەنمەن، خەق مېنى كولىۋىرلاتسىمۇ، مەن يەنىلا كومشالىق قىلىپ يۈرۈۋېرىدىكەنمەن، بوپتۇ، بۇ ئىشنى ئۈستۈمگە ئالسامۇ ئالاي. ئەمسە، سىلەر ھازىرچە ئوتتۇرىغا چىقمايراق تۇرۇڭلار، سىڭلىڭنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنىڭ ئالدىغا مەنىلا تەزىمگە باشلاپ باراي. ئۇلارغا: «ئېرجيې خانغا ئەسلىدە مېنىڭ كۆزۈم چۈشكەن. مەن ئانچە تۇغۇمچان بولمىغاچقا، باشتىلا بىر ـ ئىككى قىزنى سېتىۋېلىپ بولسىمۇ ئۆي كىشىسى قىلىپ بېرەي دەپ كەلگەنىدىم. ئەمدى قارىغۇدەك بولسام، ئېرجيې خېنىم بەك ئوبدان قىز ئىكەن، ئاندىن تۇغقانىنىڭ ئۈستىگە تۇغقان بولىدىكەنمىز، شۇڭا مەن ئۇنى ئۆز رازىلىقىم بىلەن جيالىيەن بېگىمگە كىچىك ئاغىچىلىققا ئېلىپ بەردىم، بۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، ئېگىچە ـ سىڭىل، يېقىن ـ يورۇقلىرىدىن بىرسىمۇ قالماي ئۆلۈپ كېتىپتۇ، بېشىغا كۈن

چۈشۈپ كۆنى تەس بوپتۇ. سەدپاره كۆننىڭ ئۆتكۈزۈپ بولغۇچە كۆتىدىغان ئىش بولسا، ئۇ چاغدا نە ئۆيى، نە بىساتى يوق بىر كىشىنىڭ كۆتۈپ تۇرۇشىغا بەك تەس كېلىدىكەن، شۇڭا ئۆزۈمنىڭ خيالى بويىچىلا ئۇنى ئىچكىرىگە ئەكىرىۋالدىم، يان ھۇجرىلارنى راسلاپ بېرىۋىدىم، ھازىرچە شۇ يەردە تۇرۇۋاتىدۇ. قارىلىقنى سۈندۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن بېشىنى قوشۇپ قويماقچى بولدۇق» دەيمەن. يۈزۈمنى داپتەك قىلىپ ئاشۇنداق دەپ تۇرۇۋالاي، ناۋادا ئەپلەشمەي قالسا سىلەرگىمۇ گەپ كەلمەيدۇ. ئانا ـ بالا ئىككىگىلار ئويلىنىپ بېقىڭلار، شۇنداق قىلسام بولارمۇ؟

ـــ خان ئاچا، زادىلا سىزنىڭلا قورسىقىڭىز دەريا، سىزلا پەم ـ پاراسەتلىك ئىكەنسىز ! ـــ دېدى يۈشىغا قوشۇلۇپ جيا رۇڭمۇ تەڭلا كۈلۈپ، ـــ ئىش ئەپلەشكەندىن كېيىن، ئانا ـ بالا ئىككىمىز ئەلۋەتتە رەھمەت ئېيتىپ ئالدىڭىزغا تەزىمگە كىرىمىز.

ـــ قويغىنا ! ئۇنداق رەھمەت ـ تەزىم دەيدىغان گېپىڭنى ! ـــ دېدى فېڭجيې جيارۇڭغا قول شىلتىپ تۇرۇپ، ـــ سېنى ئەمدى بىلدىم ! ـــ شۇ گەپ بىلەن ئۇ ھۇپپىدە قىزىرىپ، خۇددى بىر مۇنچە دىل ئازار يېگەندەك، كۆزىگە ياش ئالدى.

ـــ بولدى، ئەمدى ! بۇ دورەمچە مۇشۇ ئېغىرلىقىمنى كۆتۈرۈڭ ! ـــ دېدى جيا رۇڭ ھەجىيىپ ۋە ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭ ئالدىغا يۈكۈندى.

فېڭجيې تەتۈر قارىۋېلىپ، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي قويدى. جيا رۇڭ كۈلۈۋېتىپ، ئورنىدىن تۇردى. يۈشى دەرھال چۆرە قىزلارنى سۈ، پەرداز قۇتىسى ئەكېلىپ، فېڭجيېنىڭ يۈيۇنۇپ ـ تارىنىشىغا قاراشقا ۋە كەچلىك غىزا تەييارلاشقا بۈيرۇدى. فېڭجيې كېتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى. يۈشى ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ـــ مۇشۇ تۇرقىڭىزچە چىقىپ كەتسىڭىز، بىز قايسى يۈزىمىز بىلەن سىز تەرەپكە ئۆتىمىز؟ ـــ دېدى.

ـــ ئوبدان خان ئاچا ! جېنىم خان ئاچا ! بۇنىڭدىن كېيىن سىزگە ھەقىقەتەن بىۋاپالىق قىلسام تەڭرى تۆپەمدىن ئۇرسۇن ! ـــ دېدى جىيارۇڭمۇ ھىجىيىپ ۋە ئۇنى غىزالىنىپ كېتىشكە سايە قىلىپ.

فېڭجيې ئۇنىڭغا بىر ئالىيىپ قويۇپ، چىرتلا قىلىپ تۇكۇرۇپ:

ـــ كىم ئىشىنىدۇ سېنىڭ بۇ... ـــ دەپلا، گېپىنىڭ ئايىغىنى يۇتۇۋەتتى.

خىزمەتكار ئاياللار، چۆرە قىزلار شاراب ـ تائام كەلتۈرۈشتى. ئۇنىڭغا يۇشى ئۆزى شاراب تۇتتى، ئالدىغا غىزا قويدى. جىيارۇڭ يۇكۇنۇپ تۇرۇپ بىر قەدەھ شاراب تۇتتى. فېڭجيې يۇشى بىلەن بىللە غىزالاندى، چۆرە قىزلار ئېغىز چايقايدىغان چاي كەلتۈرۈپ بەرگەندىن كېيىن، قايتا چاي سۇندى. فېڭجيې چايدىن ئىككى ئوتلاپلا، كېتىش ئۈچۈن ئورنىدىن قوزغالدى. جىيارۇڭ ئۆزى ئۇزىتىپ بىللە كەلدى، دەرۋازىدىن كىرگەندە، ئۇنىڭغا يالۇۋۇرۇپ، ئىچىدىكى گەپلىرىنى كۆسۈرلىدى، لېكىن فېڭجيې ئۇنىڭغا پەرۋامۇ قىلماي، باتىنغان پېتى ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى.

فېڭجيې نەزەرباغقا كىرىپ، ھېلىقى ئىشلارنى يۇ ئېرجيېگە دەپ بېرىپ: مەن سىزنىڭ ئۇنداق غېمىڭىزنى يېدىم، مۇنداق تىڭتىڭلىدىم، مۇنداق قىلىش كېرەك، ئۇنداق قىلىش كېرەك، شۇ چاغدا ھەممىمىزگە گۇناھ كەلمەيدۇ، «ئەمدى بىزگە مۇشۇ چارە بويىچە ئىش قىلماي بولمايدۇ» دېگەن گەپلەرنى قىلدى. فېڭجيې يەنە قانداق چارە ـ تەدبىرلەرنى ئويلاپ تاپقانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

ئاتمىش توققۇزىنچى باب

ئەپچىللىك بىلەن خەقنىڭ قولى ئارقىلىق ئادەم ئۆلتۈرگەنلىكى ئەجلى يەتكەنلىكىنى سېزىپ ئالتۇن يۈتۈپ ئۆلۈۋالغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، يۇ ئېرجيې فېڭجيېنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا چەكسىز مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ كەينىدىن ماڭدى. بۇ ھالدا يۇشمۇ نېرىقى قەسىرگە ئۆتمەي بولمايتتى، ئاخىر ئۇمۇ فېڭجيې بىلەن بىللە مەلۇم قىلىش ئۈچۈن بۇياققا ئۆتۈشكە مەجبۇر بولدى.

— سەن گەپ قىلمىغىن، ئاۋۋال مەن ئېغىز ئاچاي، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ـ دە. بىراق، قاملاشمايدىغان يېرى چىقىپ قالسا، ساڭلا دۆڭگەپ قويۇۋېرىمەن، — دېدى يۇشى.

بۇلار ئالدى بىلەن جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە كېلىشتى. جيا ئانا باغدىكى ھەمشىرىلەر بىلەن ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ چاقچاق قىلىشىپ ئولتۇرغانىدى. ئۇ فېڭجيېنىڭ ئىنتايىن كېلىشكەن بىر چوكانىنى باشلاپ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ، دەرھال ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ قىرىنى سالدى:

— بۇ كىمنىڭ بالىسى؟ ۋاي، بىچارەي!

— بۇزرۇكۇار ئانا، ئوبدانراق سەپسېلىپ باقسىلا، چىرايلىقمىكەن؟ — دېدى فېڭجيې كۈلگەن پېتى ئالدىغا بېرىپ ۋە يۇ ئېرجيېنى تارتىپ قويدى، — بۇ كىشى ئۇلۇغ

قېينىئانىمىز بولىدۇ، چاپسان باش قويۇڭ.

ئېرجيې دەرھال ھۆرمەت ـ ئېھتىرام بىلدۈردى. فېڭجيې ئاندىن ھەمشىرىلەرنى كۆرسىتىپ، بۇ پالانى، ماۋۇ پۈستانى دەپ تونۇشتۇرۇپ بولۇپ:

ـــ ئاغىچا خېنىمنىڭ نەزىرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، كېلىپ بۇلار بىلەن تونۇشۇۋالارسىز، ـــ دەپ قويدى.

يۇ ئېرجيې بۇلار بىلەن يېڭىباشتىن ئەھۋال سورىشىپ بولۇپ، بىر چەتتە يەردىن ئۇستۇن قارىماي تۇردى.

جيا ئانا ئۇنىڭغا باشتىن ـ ئۇچىغىچە سەپسېلىپ چىقىپ، تورۇسقا قاراپ بىر پەس ئويلاندى، ئاندىن كۈلۈمسىرەپ:

ـــ بۇ بالىنى مەن نەدىدۇر كۆرگەندەكلا قىلىمەن، كۆزۈمگە بەك تونۇش تۇرىدۇ!ـــ دېدى.

ـــ ھازىرچە بۇ گەپلەرنى قويۇپ تۇرسىلا، بۇزرۇكۇار ئانا، مەندىن چىرايلىقمىكەن، شۇنىلا دېسىلە، ـــ دېدى فېڭجيې يەنە كۈلۈپ.

جيا ئانا كۆزئەينىكىنى تاقاپ:

ـــ بۇ بالىنى ئالدىمغا ئەكېلىڭلار، مەن ئۇنىڭ ئەت ـ ئۆڭلىرىگە قاراپ باقاي، ـــ دەپ يۈەنياڭ بىلەن خۇپونى بۇيرۇدى. چەتتە تۇرغانلار مىيىقىدا كۈلۈشۈپ، ئېرجيېنى ئالدىغا ئىتتىرىشتى. جيا ئانا ئۇنىڭغا بىر قۇر سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن، خۇپوغا قاراپ:

ـــ ئۇنىڭ قولىنى ئەكېلە، كۆرۈپ باقاي، ـــ دېدى. جيا ئانا ئېرجيېنىڭ قولىنى كۆرۈپ بولۇپ، كۆزئەينىكىنى ئېلىۋەتتى:

ـــ توققۇزى تەل ئىكەن، مېنىڭچە، سەندىن چىرايلىق ئىكەن!ـــ دېدى كۈلۈپ.

فېڭجيې بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۈلۈپ قويۇپ، دەرھال يۈكۈندى ـ دە، يۇشىنىڭ ئۆيىدە توقۇۋالغان گەپلىرىنى يىپىدىن ـ يىڭنىسىگىچە بىر ـ بىرلەپ ئېيتىپ كېلىپ:

ـــ بۇ قىزغا بولغان مېھىر ـ شەپقەتلىرىنى ئايىمغايلا

بۇزرۇكۋار ئانا، ئاۋۋال بۇنىڭ كۆچۈپ كىرىشىگە ئىجازەت بەرسىلە، بىر يىلدىن كېيىن ئاندىن بېشىنى قوشۇپ قويارمىز، ــ دېدى.

ــ بۇنىڭ بولمايدىغان نەرى بولاتتى؟ سېنىڭ مۇنداق ئەدەپ ـ ئىنسابلىق بولغىنىڭ ناھايىتى ياخشى. لېكىن، سەن دېگەندەك بىر يىلدىن كېيىن ئاندىن بېشىنى قوشۇش كېرەك، ــ دېدى جيا ئانا.

فېڭجيې باش قويۇپ ئورنىدىن تۇردى، ئاندىن يەنە:

ــ خىزمەتكار ئاياللاردىن ئىككىنى بۇيرۇساق، بىللە بېرىپ ئاغىچا خېنىملارغا: بۇ بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ پىكرى دەپ، كۆرۈنۈش قىلىپ قويسا، ــ دېدى جيا ئانىغا ئۆتۈنۈش قىلىپ.

جيا ئانا ماقۇللۇق بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئىككى ئايالنى بۇيرۇدى، ئۇلار ئېرجيېنى شىڭ ئاغىچا خېنىملارغا كۆرۈنۈش قىلىش ئۈچۈن باشلاپ ماڭدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يۇ ئېرجيېنىڭ ئۇستىدىن ھەر قىسما مش ـ مش گەپلەرنى ئاڭلاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بەك تەشۋىشلەنگەنىدى، لېكىن بۇگۈن بولۇۋاتقان بۇ ئىشنى كۆرۈپ تۇرۇپ خۇشال بولماسلىقنىڭ ئورنى بولامتى؟ شۇنداق قىلىپ، يۇ ئېرجيې شۇ كۈندىن ئېتىبارەن يورۇق دۇنياغا چىقىپ، يان ھۇجرىغا كۆچۈپ كىرىپ جايلاشتى.

فېڭجيې يەنە بىر تەرەپتىن يەڭ ئىچىدە جاڭ خۇانى ئۆز خوتۇنۇمنى ياندۇرۇۋالمەن دېگىن، دەپ قۇتراتقىلى تۇردى، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە ساپ مال بېرىشتىن تاشقىرى، ئۆي ـ ئۇچاقلىق بولۇپ تىرىكچىلىك قىلىشى ئۈچۈنمۇ كۈمۈش بېرىدىغان بولدى. جاڭ خۇانىڭ جيا خانىدانى ئۇستىدىن ئەرز قىلىشقا جۇرئىتىمۇ ۋە ئۇنداق قىلىش نىيىتىمۇ يوق ئىدى. كېيىن جيارۇڭ ئۆزىنىڭ ئورنىغا باشقا بىر كىمنى جاۋابكارلىققا ئەۋەتتى، ئەۋەتكەن كىشىسى بالدۇرقى گەپ بويىچە: «جاڭ خۇا باشتا يېنىشىپ كەتكەن، يۇ ئېرجيېنىڭ ئەسلىدە بىز بىلەن تۇغقانچىلىقى بار ئىدى، ئۇنى خانىدانىمىزغا كۆچۈرۈپ

ئەكىلىۋالغانلىقىمىز راست. ئەمما، زورلاپ خوتۇنلۇققا ئېلىۋالغان دېگەن گەپ يوق، جاڭ خۇا بىزگە تۆلەيدىغان قەرزنى كەينىگە سۈرۈۋەردى، تۆلە دېسەك تۆلىمىدى، ئەمدى بولغاندا پېقىرنىڭ غوجايىنىغا تۆھمەت چاپلىدى» دەپ جاۋاب قىلغانىدى. باش مۇپەتتىشنىڭ جيا، ژاڭ خانىدانلىرى بىلەن چېتىشلىقى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ پارا يېگەنىدى. شۇڭا، ئۇ جاڭ خۇانى تۆھمەتخور، نامراتلىقىنى پەش قىلدى دەپ، ئەرزىنىمۇ قوبۇل قىلماي، تاياق ئاستىغا ئېلىپ قوغلۇۋەتكەنىدى. چىكىنىپ سىرتتا تۇرۇپ جاڭ خۇا ئۇچۇن پۇل خەجلەپ باقسىمۇ ئاقتۇرالمىدى. ئۇ يەنە: «ئەسلىدە قۇدا چۈشكۈچى سىلەر، سەن قۇدا چۈشكىنىمىز چۈشكەن دەپلا تۇرۇۋالساڭ، بۇ دەۋادا چوقۇم ئۇتۇپ چىقىسەن» دەپ جاڭ خۇانى كۈشكۈرتۈپ، قايتىدىن ئەرز قىلدۇردى. ژاڭ شىنمۇ بىر تەرەپتىن باش مۇپەتتىشكە گەپ پۇرىتىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن، باش مۇپەتتىش ئەرزگە: «جاڭ خۇا جيا خانىدانىدىن قەرز ئالغان كۈمۈشنى بەلگىلەنگەن مۇددەت ئىچىدە ئۆز ئەدىدى بويىچە تۆلىسۇن؛ چاي ئىچۇرۇپ قويغان لايىقىنى قۇربى يەتكەندە ئەمرىگە ئالسۇن» دەپ تەستىق سالدى ۋە ئۇنىڭ ئاتىسىنى چاقىرتىپ كېلىپ، بۇ ھۆكۈمنى داتاڭدا ئوقۇپ بەردى. جاڭ خۇانىڭ ئاتىسىمۇ ئىشىنىڭ تېگىنى چىكىئېردىن ئۇقۇۋالغانلىقى ئۈچۈن، ئادەمگىمۇ، پۇلغىمۇ ئىگە بولىدىغان بولدۇم دەپ خۇشال بولۇپ، ئېرجىيىنى ياندۇرۇۋېلىشقا جيا خانىدانىغا كەلدى.

فېكجيې بۇنىڭدىن چۆچۈپ كېتىپ، بېرىپلا جيا ئانىغا ئۇنداق بولغان، بۇنداق بولغان دەپ كېلىپ:

ـــ بۇنىڭ ھەممىسى جېن يەكىگىمىزنىڭ ئىشنى ئوچۇق - يورۇق قىلمىغانلىقىدىن بولغان. ئاشۇ قۇدا چۈشكۈچىلەر يېنىشىپ كەتمەپتىكەن، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئەرز قىلىشىغا سەۋەبچى بوپتۇ. مانا ئەمدى مۇشۇنداق ھۆكۈم چىقىرىپتۇ، ـــ دېدى.

جيا ئانا بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، دەرھال يۇشىنى چاقىرتىپ

كىرىپ، قىلغان ئىشىڭىز مۇڭاپىتۇ دەپ كېلىپ، ئاخىرىدا:

ــ سىڭلىڭىزنى قورساقتا چېغىدىلا كىشىگە بېرىدىغان بولۇپ تويىنى قىلۇېتىپتىكەنسىلەر، كېيىن يېنىشىپمۇ كەتمەپتىكەن، مانا ئەمدى خەق ئەرز قىپتۇ، بۇ قانداق بولغىنى؟ ــ دېدى.

ــ ئۇ كۇمۇشلىرىگىچە ياندۇرۇڭالغان تۇرسا، نېمىشقا يېنىشىپ كەتمىگەن بولىدىكەن؟ ــ دېيىلىدى يۇشى ئارانلا.

ــ جاڭ خۇا ئېغىزچە ئىقرارىدا كۇمۇشنىمۇ كۆرمىدىم، ئادەمنىمۇ كۆرمىدىم، دەپتۇدەك، ــ دېدى فېڭجيې بىر چەتتە تۇرۇپ، ــ ئۇنىڭ ئاتىسى يەنە: «قۇدىمىز بىر قېتىم شۇنداق دېگەن، لېكىن بىز ئۇنىڭغا تېخى ماقۇل دېمىگەن. قۇدىمىز ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، كۆچۇرۇپ ئەكىرىپ كىچىك ئاغىچا قىلۇالدىڭلار» دەپ، مۇشۇنداق جاۋابكارلىقى بولمىغان ئېگىز ــ پەس سۆزلەرنى ئاغزىغا كەلگىنىچە سۆزلەپ يۇرگۇدەك. ھېلىمۇ ياخشى، جيالىيەن بېگىم ئۆيدە بولماي، بۇلارنىڭ بېشىنىڭ قوشۇلمىغىنىغا شۇكۇر. بىراق، بۇنى بۇ يەرگە ئەكېلىۇالغان تۇرسا، قانداقمۇ ياندۇرۇۋەتكىلى بولار؟ يۇزىمىزگە سەت بولمامدۇ؟

ــ ئېرى بار ئادەمنى زورلۇق بىلەن ئىگىلىۇالغان دېگەن گەپكە قالسا، نامىغىمۇ سەت. تېخى بېشىنى قوشۇپ قويمىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ياندۇرۇپ بەرگەن تۇزۇك. ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىلىرى تېپىلماي قالاتتىمۇ؟ ــ دېدى جيا ئانا.

يۇ ئېرجيې بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئۇمۇ جيا ئانىغا مۇنداق دەپ مەلۇم قىلدى:

ــ ئانا، پالانى يىلى پوكۇنى ئاينىڭ پۈستانى كۇنى ئۇنىڭغا يىگىرمە سەر كۇمۇش بېرىپ ئۇزۇلۇشۇپ كەتكەنىدۇق. ئۇ كەمبەغەللىكىدىن كۇننى ئالالماي ئەرز قىلىپ، دېگەن لەۋزىدىن يېنىۋاپتۇ. بۇ ئىشتا ئاچام خاتا قىلغان ئەمەس.

ـــ تاداننىڭ چىشىغا تەگكىلى بولماس، دەپتىكەن، ئۇنداق بولسا، بۇ ئىشنى فېڭجيې ئۆزى بىر نېمە قىلسۇن، ـــ دېدى جيا ئانا.

فېڭجيې بۇنى نائىلاج ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ يېنىپ چىقىپ. جيارۇڭنى قىچقارغىلى كىشى جورۇدى. فېڭجيېنىڭ غەرىزىنى جيارۇڭ ئوبدان بىلەتتى. مۇبادا جاڭ خۇانى ئىشقا سېلىپ ئېرجيېنى ياندۇرغۇزۇۋالىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئەدەپ ـ قائىدە نەدە قالىدۇ؟ جيا رۇڭ شۇ ئوي بىلەن بۇ ئىشنى جيا جېنغا مەلۇم قىلىپ قويدى ۋە ئاستىرتىن كىشى ئەۋەتىپ جاڭ خۇاغا: «سەن ھازىر بىرمۇنچە كۈمۈشكە ئىگە بولۇپ تۇرۇقلۇق، يەنە نېمە ئۈچۈن ئادەمنى ياندۇرۇۋالمەن دەپ تۇرۇۋالىسەن؟ مۇشۇنداق دەپ كاجلىق قىلىپ تۇرۇۋالىدىغان بولساڭ، بەگ ـ غوجامىلار بىردىنلا غەزەپكە كېلىپ، سەندىن بىرەر پۇتاق تېپىپ، جېنىڭنى ئېلىپ جاڭگالدا قويىدۇ جۇمۇ ! قولۇڭغا كۈمۈش كىرگەندىن كېيىن، ئۆيۈڭگە قايتىپ كەتسەڭ، ساڭا نى ـ نى چىرايلىقلار تېپىلماي قالامتى؟ كېتىمەنلا دېسەڭ، ساڭا يەنە ئاز ـ پاز يول خىراجىتىمۇ ئىنئام قىلىنىدۇ» دەپ ئېيتقۇزۇپ قويدى. جاڭ خۇا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بىرئاز ئويلىنىپ قېلىپ:

ـــ بۇ ياخشى گەپ ئىكەن ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇ بېرىپ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر يەرگە كېلىشتى، جەمئىي بىرەر يۈز سەرچە كۈمۈشكە ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئاتا ـ بالا ئەتىسى بەشىنچى جېسەك ۋاقتىدا يولغا چىقىپ يۈرتىغا قايتىپ كېتىشتى.

جيارۇڭ بۇ ئەھۋالنىڭ راستلىقىنى تېكىتكىلاپ ئۇققاندىن كېيىن، كېلىپ جيا ئانا بىلەن فېڭجيېگە:

ـــ جاڭ خۇا ئاتا ـ بالا ئىككىسى ئاۋۋال تۆھمەت بىلەن ئەرز قىلىپ قويۇپ، ئەمدى بولغاندا جىنايىتىدىن قورقۇپ قېچىپ كېتىپتۇ، يامۇلمۇ بۇ ۋەقەنى ئۇقۇپ، ئىزدەڭ ـ سورىقىنى قىلماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ماجىرامۇ تۈگەپتۇ، ـــ دەپ مەلۇم

قىلدى.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كۆڭلىدە: «جاڭ خۇا راستلا ئېرجيېنى ياندۇرۇپ ئەكەتكەن تەقدىردىمۇ، جيالىيەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئانچە ـ مۇنچە پۇل خەجلەپلا، ئۇنى يەنە ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشى تۇرغانلا گەپ، ئۇ جاڭ خۇانىڭ كۆنمەسلىكىدىنمۇ قورقۇپ قالمايدۇ. شۇڭا، ئېرجيېنى كەتكۈزمەي، ئۆز يېنىمدا تۇتۇپ تۇرسام مۇۋاپىق بولغۇدەك، كېيىنچە يەنە بىر يولىنى تاپمايمەنمۇ. بىراق، جاڭ خۇا شۇ كەتكىنىچە نەگە كەتكەندۇ، بۇ ۋەقەنى باشقىلارغا دەپ بېرىپ يۈرسە ياكى بىر كۈنلەردە يەنە بىر پۇتاق چىقىرىپ خېمىغا يېنىۋالسا، ئۇ چاغدا ئۆزۈمگە ئۆزۈم بالا تاپقان بولمايمەنمۇ؟ ئەسلىدە پىچاقنىڭ سېپىنى خەققە مۇنداق تۇتقۇزۇپ قويمايدىغان ئىش ئىكەن» دەپ خىيال سۈرۈپ، ئۆزىنىڭ قىلغىنىغا قاتتىق پۇشايمان يېدى. ئۇ ئويلىنا ـ ئويلىنا، يەنە بىر ئامال تاپتى ـ دە، ۋاڭئېرنى چاقىرىپ: سەن ئادەم ئەۋەتىپ جاڭ خۇانى ئىزدەتكىن، ئۇنى ئوغرىلىق قىلدى دېگەن تۆھمەت بىلەن يامۇلغا ئەرز قىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىدىغانلىقىڭ ئىشىنى قىل ياكى بولمىسا بىر كىمنى ئىشقا سالغىن ـ دە، پەملەپ تۇرۇپ جاڭ خۇانى ئۆلتۈرۈۋەتسۇن. شۇنداق قىلغاندا جېدەلنى تومۇرى بىلەن قومۇرۇپ تاشلاپ، ئۆزىمىزنىڭ ئاتاق ـ ئابرۇيىمىزنى ساقلاپ قالىمىز، دەپ ئاستا ئىش تاپلىدى.

ۋاڭئېر بۇ بۇيرۇقنى ئېلىپ ئۆيىگە كېلىپ: «ئۇ كېتىپ بولسا، ئىشمۇ تۈگىگەن تۇرسا، نېمىگە مۇنچىۋالا قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟ بۇ جان ئىشى تۇرسا، ئۇيناشقىلى بولامدۇ؟ ھازىرچە ئالداپ ئۆتكۈزۈۋېتىپ، كېيىنچە بىر يولىنى قىلارمەن» دەپ ئويلاندى ـ دە، تالا ـ تۈزده بىرنەچچە كۈن داجىپ يۈردى، ئاندىن قايتىپ كېلىپ، فېڭجيېگە:

ـــ جاڭ خۇانىڭ يېنىدا بىرقانچە سەر كۈمۈش بار ئىكەن، ئۇ قېچىپ ئۇچىنچى كۈنى پايتەختكە كىرىدىغان ئېغىزغا بارغاندا،

بۇلاڭچىلار بەشىنچى جەسەك ۋاقتىدا ئۇنى تۇيۇقسىزدىن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئاتىسى قورقۇپ كېتىپ دەڭدە ئۆلۈپ قاپتۇ، شۇ يەردىلا جەسەتلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆمۈۋېتىپتۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى.

فېڭجيې بۇ گەپكە ئىشەنمەي:

— سەن يالغان گەپ قىلغان بولسايدىڭ، مەن يەنە ئادەم ئەۋەتىپ راستىنى ئۇقۇۋالسام، چىشلىرىڭنى تۆكۈۋېتىمەن ! — دېدى. شۇ كۈندىن تارتىپ ئۇ بۇ ئىشنى سۈرۈشتە قىلماي تاشلاپ قويدى. فېڭجيې بىلەن يۇ ئېرجيې ئاچا ـ سىڭىللاردىنمۇ نەچچە ھەسسە ئارتۇق قەدىردان بولۇپ، ئىنتايىن چىرايلىق ئۆتۈشتى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى جيا لىيەن ئىشىنى تۈگىتىپ ياندى، ئاۋۋال يېڭى ئۆيگە كەلدى. قارىسا، ئۆيئىچى جىمجىتلىق، ئىشىكلەر قۇلۇپلاقلىق، ئۆيگە قارايدىغان بىرلا بوۋاي قاپتۇ. جيالىيەن ئۇنىڭدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىدى، بوۋاي بولغان ئەھۋالنى بىر ـ بىرلەپ دەپ بېرىۋىدى، جيالىيەن تېپىرلاپلا كەتتى. دەرھال كېلىپ، جياشې بىلەن شىڭ ئاغىچا خېنىمغا كۆرۈنۈش قىلىپ، پۈتكۈزۈپ كەلگەن ئىشىنى مەلۇم قىلدى. جيا شې ئىنتايىن مەمنۇن بولۇپ، كارغا ياردىڭ دەپ، ئۇنىڭغا يۈز سەر كۈمۈش ۋە ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ئىشلەۋاتقان چيۈتۈڭ دېگەن ئون يەتتە ياشلىق دېدەكنى توقاللىققا ئىنئام قىلىۋەتتى. جيالىيەن ئىنئام ئۇچۇن باش قويدى ۋە ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز خۇشال بولدى. جيا ئانا ۋە باشقىلارغا كۆرۈنۈش قىلىپ بولۇپ، كېلىپ فېڭجيې بىلەن كۆرۈشكەندە، يۈزى سەل چىملىدى. لېكىن فېڭجيې ئۇنىڭ تەتۈرىچە، بالدۇرقىدىنمۇ ئارتۇق ئوچۇق چىراي ئېچىپ، يۇ ئېرجيې بىلەن بىللە ئالدىغا چىقىپ ھامىداشتى. جيالىيەن چيۈتۈڭ توغرىسىدىكى ئىشنى ئۇنىڭغا دەپ بېرىۋاتقاندا، چىرايىدىن بىرئاز كۆرەڭلىك ئىپادىسى بىلىنىپ قالدى.

فېڭجيې بۇ ئىشنى ئاڭلاپلا، ئىككى خىزمەتكار ئايالنى مەپە بىلەن ئەۋەتىپ چىيۇ تۇڭنى ئالدۇرۇپ كەلدى. يۇرىكىگە سانجىلغان بىر تال تىكەننى تېخى يۇلۇۋەتمەي تۇرۇپ، يەنە بىر تىكەن سانجىلغانىدى، نائىلاج دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئوچۇق چىراي بىلەن يوشۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ھاردۇق ئېشى ۋە شاراب تەييارلاشقا بۇيرۇپ قويۇپ، چيۇ تۇڭنى باشلاپ بېرىپ جيا ئانا ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارغا كۆرۈنۈش قىلدۇردى. جيالىيەن بۇنىڭغا ئىچىدە ھەيران قالدى. فېڭجيې ئۆيدە چاغلىرىدا، كۆرۈنۈشتە يۇ ئېرجيې بىلەن بولغان مۇئامىلىسىگە گەپ سىغمايتتى، لېكىن كۆڭلىدە باشقىچە غەرەز بىلەن يۇرەتتى. ئۆي خالىي قالغاندا، يۇ ئېرجيېگە شۇنداق دەيتتى:

ــ سىڭلىم، سىزنىڭ يامان ئاتىقىڭىز چىقىپ قاپتىكەن. خەقلەر سىزنى ئۆز ئۆيىدە قىز چېغىدىلا بۇلغىنىپ كەتكەن. قېينىنئاغىسى بىلەنمۇ ئالاقىسى بەك يېقىن ئىدى، دەيدىكەن، ھەتتا بۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارمۇ ئۇقۇپ: «ئەر ئالغان نېمىنى تالادىن تېرىپ كىرىپتۇ. تالاق خېتىنى بېرۈپتىپ، ئۇنىڭدىن ئوبدانراقىنى تېپىۋالسا بولاتتى!» دەيدۇ. مەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئاچچىقىمدا يېرىلىپ كېتەي دېدىم. كىملەر تاپقان گەپتۇ بۇ دەپ كەينىدىن سۈرۈشتۈرۈپمۇ باقتىم، گەپ تاپقۇچىنى تاپالمىدىم، مۇنداق كېتىۋەرسە، بۇ قۇل ـ چاكارلارنىڭ ئالدىدا قانداقمۇ چوڭ گەپ قىلغىلى بولاركىن؟ شۇ تۇرقىدىچۇ، بېشىمنىڭ ئىچىمۇ قاتتى، تېشىمۇ قاتتى! ــ ئۇ بۇنداق گەپلەرنى ئىككى قېتىم دېدى. باشتا ئۆزى «خاپىغان» بولۇپ، غىزامۇ يېمەي قويدى. پىڭئېردىن باشقا دېدەكلەر ۋە خىزمەتكار ئاياللارنىڭ يۇ ئېرجېيگە قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا، دېگەندەك ياپتا گەپ بىلەن دارتمىلاپ، دېمىگەن ـ ئېيتمىغىنى قالمىدى.

چيۇتۇڭغا كەلسەك، ئۇ ئۆزىنى جياشې ئىنئام قىلغانلىقىنى پەش قىلىپ، ھېچكىمنى ئۆزىگە تەڭ قىلمايتتى، ھەتتا فېڭجيې،

پىكئىرلارنىمۇ كۆزىنىڭ قىرىغىمۇ ئېلىپ قويمايتتى، بۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇ ئاۋۇال ئاشنا ئويناپ، كېيىن خوتۇن بولغان ۋە ھېچكىمنىڭ ئالدىدا ئېتىبارى بولمىغان بىر ئايالنى سىغدۇرامتى؟ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ فېكجيې ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈندى. فېكجيې يالغاندىن ئاغرىق بولۇۋالغاندىن بۇيان، يۇ ئېرجيې بىلەن بىللە غىزالانمايدىغان، ھەر كۈنى چاي - غىزانى ئېرجيېنىڭ ئۆيىگىلا ئەۋەتكۈزۈپ بېرىدىغان بولۇپ قالدى. ئەۋەتكۈزگەن غىزالىرىمۇ يېگۈسىز بىر نەرسىلەر ئىدى. بۇنىڭغا پىكئىرنىڭ كۆڭلى ئۇنىمايى، ئۆز يېنىدىن پۇل چىقىرىپ ئۇنىڭغا غىزا ئەتكۈزۈپ بېرىپ تۇردى، بەزى چاغلاردا باغقا كىرىپ ئايلىنىپ چىقىمىز دېگەن باھانە بىلەن، باغدىكى ئاشخانىدا ئۇنىڭغا ئايرىم سۈيۈق - سەلەڭ غىزا ئەتكۈزۈپ بېرەتتى. بۇ ئىشنى فېكجيېگە يەتكۈزۈشكە ھېچكىم جۈرئەت قىلالمايتتى. شۇ ئارىدا چيۇ تۇڭنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قېلىپ، ئۇ تىلىنى بىر غېرىچ ئۇزارتتى - دە، فېكجيېگە يەتكۈزدى:

— خېنىم، سىلىنىڭ ئابرۇيلىرىنى تۆككەن پىكئىر ئىكەن، ئۇلارچۇ شۇنداق ئوبدان غىزالارنى يېمەي زايە قىلىۋېتىپ، باغقا كىرىپ ئوغرىلىقچە غىزا ئەتكۈزۈپ يېيىشىدىكەن.

فېكجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— خەق باققان مۇشۇك چاشقان تۇتسا، مەن باققان مۇشۇك توخۇ بوغىدىكەن - دە ! — دەپ پىكئىرنى تىللىدى. پىكئىر ئوشۇق گەپ قىلالمىدى، شۇ كۈندىن باشلاپ يۇ ئېرجيېدىن ئۆزىنى تارتىپ، قورسىقىدا چيۇ تۇڭغا ئۆچمەنلىك قىلىپ يۈردى.

باغدىكى ھەمشىرىلەرنىڭ ھەممىسى يۇ ئېرجيېدىن غەم يەيتتى. ئوشۇقچە گەپ قىلىشقا پېتىنالمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتاتتى. كىشىلەردىن خالىي جايلاردا ئۇچرىشىپ، گەپلەشكەنلىرىدە، يۇ ئېرجيې يۇم - يۇم يىغلاپ كېتەتتى. لېكىن، فېكجيېنىڭ ئەپتىدىن بىرەر يامانلىق سەزمىگەنلىكى

ئۇچۇن، ئۇنىڭدىن ئاغرىنىشقا جۇرئەت قىلالمايتتى.

جيالىەن ئۆيگە يېنىپ كەلگەندىن كېيىن، فېڭجيېنىڭ ئەدەپ ـ ئىنسابلىق بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئانچە ئېرەن سالماي يۇرىۋەردى. ئۇ خېلى چاغلاردىن بېرى جيا شېنىڭ كېنىزەك ـ توقال، دېدەكلىرى بەك تولا ئىكەنلىكىگە كۆزى چۈشۈپ نىيىتىنى بۇزۇپ يۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن چېقىلالماي كېلىۋاتاتتى، مانا ئەمدى پېشانىگە پۈتۈلگەندەكلا ئىش ئوڭىدىن كېلىپ، چيۇ تۇڭ ئۇنىڭغا ئىنئام قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار جۈپلەشتى ـ دە، خۇددى قاقشال ئوتۇنغا ئوت كەتكەندەك كۆيۈشۈپ، بىر ـ بىرىگە يار يېلىمەك يەملىشىپ، يېڭى تويىنىڭ لەززىتىنى سۈرۈۋاتقان تۇرسا، بىر ـ بىرىدىن نېرى بولالامتى؟ جيالىيەننىڭ يۇ ئېرجيېگە بولغان كۆڭلى بارا ـ بارا سوۋۇپ، يالغۇز چيۇتۇڭلا ئۇنىڭ جېنى بولۇپ قالغانىدى.

فېڭجيې چيۇتۇڭغا چىشىنى بىلەپ يۈرسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئارقىلىق ئالدى بىلەن يۇ ئېرجيېنى كۆزدىن يوقىتىش، يەنى «باشقىلارنىڭ قولى بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈش» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئۆزى «تاغ تۆپىسىدە ئولتۇرۇپ يولۇاسلارنىڭ ئۇرۇشقىنىنى تاماشا قىلىش»، چيۇتۇڭ يۇ ئېرجيېنى ئۆلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، چيۇتۇڭنى ئۆزى ئۆلتۈرۈش كويىدا ئىدى. شۇ قارارغا كەلگەندىن كېيىن، ئۆي خالىي قالغان چاغلاردا:

ـــ سەن تېخى ياش، نادان، ئۇ ھازىر كىچىك كېلىن ئاغىچا بولۇپ قالدى، بېگىڭنىڭ يۈرىكىدىكى كىشىسى، مەن چېغىمدا ئۇنىڭغا ئانچە ـ مۇنچە يول قويۇپ كېلىۋاتقان يەردە، سەن ئۇنىڭغا تېگىشىسەك ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەن بولمامسەن؟ ـــ دەپ چيۇ تۇڭنى خۇپيانە نەسىھەتلىگەن بولاتتى.

چيۇتۇڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ تېرىكەتتى ـ دە، ئەتىدىن كەچكىچە ئاغزىنى بۇزۇپ يۇ ئېرجيېنى تىللايتتى.

ـــ خېنىم، سىلى ياۋاش ئىكەنلا، ـــ دەيتتى ئۇ فېڭجيېگە، ـــ مەن سىلىدەك ئىنسابلىق بولالمىغۇدەكمەن ! قېنى سىلىنىڭ

بالدۇرقى ھەيۋىلىرى ! خېنىم، سىلى ئۇنداق كەڭ قورساق بولغانلىرى بىلەن، مېنىڭ قورسىقىمغا تېرىقمۇ پاتمايدۇ. مەن ئۇ جالاپقا ئۆزۈمنى كۆرسىتىپ قويايچۇ، ئاندىن كىملىكىمنى بىلىپ قالار !

فېڭجيې لام ـ جىم دېمەستىن ئۆيده ئولتۇرۇۋەردى. قورساق كۆپۈكىده يۇ ئېرجيې ئۆز ھۇجرىسىدا يۇم ـ يۇم يىغلاپ، غىزامۇ يېمەي، جىيالىيەنگىمۇ دېمەي كۈن ئۆتكۈزدى. ئەتىسى جيا ئانا ئۇنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ، قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى سورىسىمۇ دېيىشكە پېتىنالمىدى.

چيۈتۇڭنىڭ راسا غىلجىڭلىق قىلىپ نازلىنىپ يۇرگەن چاغلىرى ئىدى، بىر كۈنى جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارغا:

ـــ ئۇ ئۆزىگه ئۆزى ئۆلۈم تىلەپلا يۈرىدۇ، بىر ئوبدان تۇرۇپ، ئەتىدىن ـ كەچكىچه ئاللا ـ توۋا سېلىپ يىغلايدۇ، ئوتتۇرانچى بېگىم بىلەن بىر جان ـ بىر تەن بولۇپلا ئۆتسەم دەپ، ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا بىلەن ئىككىمىزنىڭ كەينىمىزدىن قارغاپ ئۆلۈمىمىزنى تىلەيدۇ، ـــ دەپ كۈسۈرلاپ چېقىشتۇردى.

ـــ ئۆزى چىرايلىق بولغىنى بىلەن، ئىچى تار ئوخشىمامدۇ، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ فېڭجيې قىزىم ئۇنىڭغا شۇنچه ياخشى كۆڭلى بىلەن قاراۋاتسا، ئۇزە، شۇنداق كۈنداشلىق قىلمىدىكەن ـ دە، زادى تېگى پەس نېمە ئىكەن ئۇ !

شۇنىڭ بىلەن جيا ئانا بارا ـ بارا ئۇنى ئانچه ياراتمايدىغان بولۇپ قالدى، باشقىلارمۇ جيا ئانىنىڭ ياراتماس بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى دەپسەنده قىلىشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ، يۇ ئېرجيېنى ئۆلەي دېسه ئۆلۈم كەلمەگەن، كۈن كۆرەي دەپ كۆرۈم راۋا بولمىغان ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. خەيرىيەت، فېڭجيېدىن يوشۇرۇنچه پىكىر ئۇنىڭغا پات ـ پات تەسەللى بېرىپ تۇردى.

يۇ ئېرجيې ئەسلىده «كۆڭلى گۈلدەك نازۇك، ئۆڭى مۇنجام

قەغەزدىنمۇ نېپىز» چوكان تۇرسا، شۇنچىۋالا ئازاب ـ ئوقۇبەتنى كۆتۈرەلەمتى؟ بىر ئاي ئىچىدىلا ئىچىدىن ئاداپ، ھالىدىن كېتىپ ئاغرىقچان بولۇپ قالدى، پۇت ـ قوللىرى بوشىشىپ، گېلىدىن غىزامۇ ئۆتمەي، بارا ـ بارا سارغىيىپ جۇدەپلا كەتتى. كېچىلىرى كۆزىنى يۇما ـ يۇمايلا سىكلىسى قوشاق شەمشەرنى كۆتۈرۈپ كۆز ئالدىدا پەيدا بولاتتى ـ دە: «ئاچا، سەن ئۆمرۈڭ بويى گالۋاڭلىق ـ كۆڭۈلچەكلىك قىلىپ، ئاخىر مانا زىيان تارتتىڭ ! ئۇنداق تىل ياغلىمىچى، تېشىدا ئىنساب يالتىرايدىغان، ئىچىدە توڭگۇز قاتىرايدىغان ھەسەتخور خوتۇنغا چىنپۇتمە ! ئۇ ساڭا شۇنچىلىك ئۆچمەنلىك قىلىۋاتىدۇكى، سېنى ئۆلتۈرمىگۈچە قويمايدۇ. مەن ھايات بولغان بولسام سېنىڭ كۆچۈپ كىرىشىڭگە زادىلا ئۇنمايتتىم، كۆچۈپ كىرگىنىڭدىمۇ ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشىغا يول قويمايتتىم. بىراق، بۇ پېشانىگە پۈتۈلگەن قىسمەت ئوخشايدۇ. ياشلىقىڭدا بەڭباشلىقىڭدىن نالايىق ئىشلارنى قىلىپ، خەقنىڭ بۇزۇلۇپ يولدىن چىقىشىغا سەۋەبچى بولدۇڭ، شۇڭا مۇشۇ كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرۈۋاتسەن. ئەمدى چاپسان مېنىڭ گېپىمگە كىرىپ، مۇنۇ شەمشەر بىلەن ھېلىقى ھەسەتخور خوتۇنىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ، بىللىلا ھۆر قىز جىڭخۇەننىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ، شۇنىڭ ھۆكمىگە بويسۇن. بولمىسا، بىكاردىن ـ بىكار جېنىڭدىن ئايرىلسەن، ساڭا ھېچكىمنۇ ئېچىنمايدۇ !» دېدى. يۇ ئېرجىپ يىغلاپ تۇرۇپ: «سىكلىم، مەن بۇ ئۆمرۈمدە ئەخلاقسىزلىق قىلىدىم، شۇڭا بۇگۈنكى كۈندە مۇشۇنداق كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرۈۋاتىمەن، ئەمدى بولغاندا ئادەم ئۆلتۈرۈشتەك ئەسكىلىكنى قىلىپ نېمىمۇ قىلارمەن؟» دېدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ يۇ سەنجىپ ئولۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، بىردىنلا كۆزدىن غايىب بولدى.

يۇ ئېرجىپ چۆچۈپ ئويغانسا، چۈشى ئىكەن. جيالىيەن يوقلاپ كەلگەندە، ئۆي خالىي بولغاچقا، جيالىيەنگە يىغلاپ تۇرۇپ:

ـــ كېسىلىم ساقايمايدىغان ئوخشايدۇ ! مەن بۇ يەرگە

كەلگىلى يېرىم يىل بولدى، ھازىر بويۇمدا قاپتۇ، لېكىن ئوغۇلمۇ - قىزمۇ، بۇنى بىلمەپ بولمايدىكەن. تەكرى رەھمى قىلسا، ساق تۇغۇۋالسىلا بولاتتى. ئۇنداق بولماي قالسا، بالا تۇگۈل، جېنىمغىمۇ ئىشەنچىم يوق ! ــ دەپ ناله قىلدى.

ــ خاتىرجەم بولغىن، داڭلىق تېۋىپنى چاقىرتىپ كېلىپ داۋالىتىمەن، ــ دېدى جيالىيەنمۇ يىغلاپ.

شۇنداق بىلەن جيالىيەن تېۋىپ چاقىرغىلى چىقىپ كەتتى.

شۇ كۈنلەردە ئوردا تېۋىپى ۋاڭمۇ ئاغرىپ قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىلگىرى ھەربىي سەپتە خىزمەت كۆرستىپ كېلىپ، ئەمدى ھازىر خان ئالىيلىرىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن بىرەر مەرتىۋىگە ئىگە بولۇشنىڭ كويىدا يۈرۈۋاتقۇدەك. مۇلازىملار ئامالسىز، سوكۇلداپ يۈرۈپ ئاشۇ يىلى چىكۈننىڭ كېسىلىنى كۆرگەن ھېلىقى ئوردا تېۋىپى خۇجۇنرۇڭنى تەكلىپ قىلىپ كەلدى. ئۇ تومۇرنى تۇتۇپ بېقىپ، ھەيز ئېگىز - پەس بولۇپ قاپتۇ، ئوبدان بېقىش كېرەك دېدى.

ــ ئاي كۆرمىگىلى ئۇچ ئايدىن ئاشتى، ھەمىشە قەي قىلىپ تۇرىدۇ، بويىدا قالغان بولسا كېرەك، ــ دېدى جيالىيەن.

خۇجۇنرۇڭ شۇ گەپ بىلەن، خىزمەتكار مومايىنى ئېرجيېنىڭ قولىنى چىقىرىپ بېرىشكە جورۇدى، يەنە بىر پەس تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىپ:

ــ بويىدا قالغان بولسا، ئەلۋەتتە جىگەر تومۇرلىرى يوغىناپ كەتكەن بولاتتى. ھالبۇكى، قۇرۇق سەپرا ئۆرلەپ ئىسسىق چىرمۇۋاپتۇ، ھەيزىنىڭ مۇقەددەم - ئاخىر بولۇشى جىگەردىكى قۇرۇق سەپرادىن بولىدۇ. كەمىنە تېۋىپلىرى يۈرەكلىك گەپ قىلسام، خېنىم ئالتۇن ھۆسىنىنى ماڭا بىر ئاز كۆرسەتكەن بولسا، رەڭگىرويىغا نەزەر سالغاندىن كېيىن، دورا بۇيرۇشقا جۇرئەت قىلغان بولاتتىم، ــ دېدى.

جيالىيەن نائىلاج بولۇپ، چىملدىقنى قىيا ئېچىشقا بۇيرۇدى. يۇ ئېرجيې چىرايىنى كۆرسەتتى. خۇ جۇنرۇڭ ئۇنىڭ چىرايىنى

كۆرۈشى بىلەنلا ئەرۋاھى ئۇچۇپ خۇدىنى يوقىتىپ، ئۇنىڭ رەڭگىرويىنى پەرق ئېتەلمەي قالدى. چىملىدىق دەرھال چۈشۈرۈۋېتىلدى. جيالىەن ئۇنىڭ بىلەن چىقىۋېتىپ قانداقلىقىنى سوريدى.

ــ بويىدا قالماپتۇ، ئىچىدە قان ئۆيۈپ قاپتۇ. ئەمدى، ھەيز يولىنى راۋان قىلىۋېتىش زۆرۈر ئىكەن، ــ دېدى تېۋىپ خۇ جۇنرۇڭ. ئاندىن دورا يېزىپ بېرىپ خوشلىشىپ، ياندى.

جيالىەن دورا ھەقىقىنى بېرىشكە ۋە دورا ئەكىلىپ ئىچۈرۈشكە كىشى بۇيرۇدى. تۇن يېرىمى بولغاندا يۇ ئېرجيېنىڭ قورسىقى ئاغرىپ توختىمىدى، ئاخىر ھەممە ئەزايى پۈتۈپ بولغان بىر ئوغۇل بالا بويىدىن ئاجراپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن يۇ ئېرجيې قانسىراپ ھوشىدىن كەتتى. جيالىەن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، خۇ جۇنرۇڭنى راسا تىللىدى. بىر تەرەپتىن يەنە تېۋىپ چاقىرىپ داۋالىتىشقا، يەنە بىر تەرەپتىن خۇجۇنرۇڭنى ئىزدەپ تېپىشقا ئادەم ئەۋەتتى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان خۇ جۇنرۇڭ كۈدە ـ كۆرپىسىنى كۆتۈرۈپ ئاللىقاچان تىكىۋەتكەنىدى.

ــ ئەسلىدە كەم ماغدۇر ئىكەن، بويىدىن ئاجرىغاندىن كېيىن، خاپا بولۇپ، ئىچىگە ئاچچىق تۇگۇلۇۋاپتۇ. ھېلىقى تېۋىپ موللام قاراملىق قىلىپ دورىنى خاتا بېرىپ قويغاچقا، مەزكۇر ئۇلۇغزادە خېنىم پۈتۈنلەي دېگۈدەك ماغدۇرىدىن كېتىپ ئۇزۇلۇپ قاپتۇ، سەللىمازا ساقىيىپ كېتىشىگە ھۆددە قىلىش تەس. قاينىتىپ ئىچىدىغان دورا بىلەن كۈملاچ دورىنى تەڭلا ئىستېمال قىلغاي، بەزى قۇرۇق گەپ ـ سۆزلەرگە قۇلاق سالمىغاي، شۇنداق قىلغاندا ساقىيىپ قېلىشىدىن ئۈمىد كۈتكىلى بولىدۇ، ــ دېدى كېيىن چاقىرتىلغان ئوردا تېۋىپى. ئاندىن ئۇ قاينىتىپ ئىچىدىغان دورىغا ۋە دەردنى تارقىتىپ ماغدۇر كىرگۈزىدىغان كۈملاچ دورىغا قەغەز يېزىپ بەرگەندىن كېيىن چىقىپ كەتتى.

ــ ھېلىقى خۇجۇنرۇڭ دېگەن نېمىنى كىم چىللاپ كەلگەن؟ ــ

دەپ ئىزدەك ـ سورىقىنى قىلدى جىيالىيەن. ئۇنى چاقىرغان مۇلازىملارنى بىردەمدىلا تېپىپ، ئۇرۇپ نىمجان قىلىپ تاشلىدى. فېڭجيې جيالىيەندىن ئون ھەسسە ئارتۇق تىتىلداپ:

ـــ ئۆمرىمىزدە ئوغۇل يۇزى كۆرمەيدىغان ئوخشايمىز ! ئاران دېگەندە بىر ئوغۇلغا ئېرىشمەكچى بولغاندا، ئاشۇنداق قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان تېۋىپقا يولۇقۇپ قاپتۇق ! ـــ دېدى. ئاندىن تەڭرىگە ئاتاپ كۆجە يېقىپ ئىبادەت قىلدى، چىن ئىخلاس بىلەن تاۋاپ ـ تىلاۋەت قىلىپ:

ـــ مەن كېسەل بولسام بولايكى، سىڭلىمىز يۇ ئېرجىيېنىڭ كېسىلىگە شىپالىق بەرگەيسىز، يەنە بىر بالا ئاتا قىلىپ، ئوغۇل يۇزى كۆرسەتكەيسىز، بۇنىڭ ھەققى ئۈچۈن مەن دائىم روزى تۇتۇپ، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ تۇراي ! ـــ دەپ ناله قىلدى.

جيالىيەن ۋە باشقىلار ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇدى.

جيالىيەن چيۈتۇڭ بىلەن بىللە تۇراتتى. فېڭجيې سۇيۇق ـ سەلەڭ غىزا ئەتكۈزۈپ يۇ ئېرجيېگە كىرگۈزۈپ بېرىپ تۇردى. ئاندىن كىشى جورۇپ پال ئاچۇرۇپ، رەم سالدۇرۇپ باقتى. پال سالدۇرۇپ كەلگەن كىشى كېلىپ: «توشقان يىللىق مەزلۇم خەقنىڭ ئايىغى ياراشماپتۇ» دەپ مەلۇم قىلدى. ھەممەيلەن ھېسابلىشىپ كۆرۈۋىدى، ئاردىدا يالغۇز چيۈتۇڭلا توشقان يىللىق بولۇپ چىقىپ، ئاشۇنىڭ ئايىغى ياراشماپتىكەن، دېيىشتى.

چيۈتۇڭ جيالىيەننىڭ تېۋىپ چاقىرغۇزۇپ داۋالىتىپ، ئۇنى ئۇرۇپ، بۇنى تىللاپ دېگەندەك يۇئېرجيې ئۈچۈن قەۋەتلا جان كۆيدۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاللىقاچان كۈنداشلىق كۆپىگە چۆمۈپ كەتكەندى، ئۇستىلەپ بۇگۈن، «مۇشۇنىڭ ئايىغى ياراشماپتۇ» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالدى. فېڭجيې ئۇنى:

ـــ سەن ھازىرچە باشقا يەردە بىرنەچچە كۈن داجىپراق تۇرغىن، ـــ دەپ سايه قىلدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چيۈتۇڭ تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى.

ـــ ئاچتىن ئۆلۈمەيدىغان ئۇنداق ھارامدىن بولغان پەس

تىلىنى چاينىسا چاياۋەرمەمدۇ ! «ئۆستەڭدە سۇ تاشسا، ئۆردەكنىڭ نېمە پەرۋايى» دەپتىكەن. قانداق قىلىپ ئۇنىڭغا مېنىڭ ئايىغىم ياراشمايدىكەن؟ شۇنچە ئەتىۋارلىق بىر نېمىمكەن ئۇ ! تالا ـ تۇزدە ئۇ كۆرمىگەن ئادەمۇ بارمىكەن؟ ئەمدى كېلىپزە، مېنىڭ ئايىغىم ياراشماپتۇ ـ دە ! مەن ئۇنىڭدىن سوراپ باقايچۇ: ئۇ بالىنى زادى كىمدىن تېپىپتۇ؟ ئۇچۇ، بىزنىڭ ھېلىقى قۇلىقى يۇمشاق غوجىمزنىلا ئالدىيالايدۇ شۇ. ماقۇل، قورساق كۆتۈرگەن بولسا، ئۇ جاڭدىن بولغان بالىمۇ ياكى ۋاڭدىنمۇ، بۇنى كىم بىلىدۇ ! خېنىم، ئۇنداق ھارامدىن بولغان شۇمنى سىلى ئەتىۋارلىغانلىرى بىلەن مەن ھەرگىزمۇ ياقتۇرمايمەن ! كىم تۇغالمايدىكەن؟ بىرەر ـ يېرىم يىلدىن كېيىن، تۇغار بولسا، بىرەرمۇ ھارام قان ئارىلاشمىغىنىدىن بىرنى تۇغۇپبېرىمز ! ـــ دەپ يىغلىغىنىچە تىللاپلا كەتتى.

باشقىلارنىڭ كۇلكىسى قىستىغان بولسىمۇ، كۇلۇشكە پېتىنالمىدى. شۇ ئەسنادا شىڭ ئاغىچا خېنىم ئەھۋال سوراپ كىرىپ كەلدى. چيۇتۇڭ ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا:

ـــ ئوتتۇرانچى غوجام بىلەن كېلىن ئاغىچىلا مېنى پاتقۇزمايۋاتىدۇ، مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغۇچىلىكىم قالمىدى. ھەرقانداق بولسىمۇ، خېنىم ماڭا رەھىم ـ شەپقەت قىلسىلا ! ـــ دەپ دادلاپ بەردى.

شىڭ ئاغىچا خېنىم فېڭجيېنى بىر قۇر ئەيىبلەپتېپ، ئاندىن جيالىيەننى:

ـــ ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئەتمەيدىغان شۇم ! ھەرقانداق بولسىمۇ ئۇنى ساڭا بېگىم بەرگەن، تالادىن كەلگەن بىر نېمىنى دەپ بۇنى تەپىمەكچى بولغان بولساڭ، ئاتاڭنىمۇ نەزىرىڭگە ئالمايدىكەنسەن ـ دە ! ـــ دەپ تىللىدى ۋە شۇ گەپنى دەپلا قېيىداپ چىقىپ كەتتى.

چيۇتۇڭ تېخىمۇ كېرىلىپ، ھە دېسىلا پەنجىرە تۇۋىگە كېلىپ يۇ ئېرجيېنى تىللاۋېرىدىغان بولدى. بۇ ئاھانەتتىن يۇ

ئېرجىيىنىڭ دەردى ئۇستىگە ئەلەم قوشۇلدى. شۇ كېچىسى جىالىيەن چىۈتۈڭنىڭ ھۇجرىسىدا قونۇپ قالدى، فېڭجىيېمۇ ئۇخلاپ قالغانىدى. پېڭئېر يۇ ئېرجىيېنىڭ يېنىغا كىرىپ، بىر قۇر كۆڭلىنى ياساپ قويدى، يۇ ئېرجىيېمۇ يىغلاپ دەردىنى ئېيتتى. پېڭئېر يەنە بىرنەچچە ئېغىز گەپ تاپىلاپ، تۇن يېرىم بولغاندا ياتقىلى چىقىپ كەتتى.

يۇ ئېرجيې يالغۇز قالغاندا: «كېسىلىم پىشىپ قاپتۇ، كۇنىگە كۇتۇنۇشنىڭ ئورنىغا دىل ئازار يەۋاتىمەن، ساقىيىشىمغا كۆزۈم يەتمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بويۇمدىن ئاجراپ كەتتى. ئەمدى تارتىشىدىغان ھېچنېمەم بولمىسا، مۇنداق تۇگىمەس ئىزا ـ ئاھانەت ئىچىدە ياشاپ نېمىمۇ قىلاتتىم؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆلۈپلا تۇگەشكىنىم ياخشى. خەقلەرنىڭ «ئالتۇن يېسە ئۆلىدۇ» دېگەن گېپىنى تولا ئاڭلىغانىدىم. ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغاندىن كۆرە، بۇ تۇزۇكرەك ئىكەن» دەپ خىيال سۇرۇپ، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ئورنىدىن قوپتى ـ دە، ساندۇقىنى ئېچىپ، ئېغىرلىقى قانچىلىككىنتاك، بىر پارچە ئالتۇننى ئالدى، ئاندىن يەنە بىر پەس يىغلىدى، بەشىنچى جېسەك ۋاقتى بولۇپ قالاي دېگەنىدى، يۇ ئېرجيې چىشىنى چىشلەپ، جان ئاچچىقى بىلەن ئالتۇننى ئاغزىغا سالدى، نەچچە قېتىملاپ بوينىنى سوزۇپ، قېقىلىپ يۇرۇپ ئاران يۇتالدى. شۇنىڭدىن كېيىن دەرھال كىيىم ـ كېچەكلىرىنى كىيىپ، بېزەك ـ جابدۇقلىرىنى تاقاپ، ئۇستىبېشىنى ياساپ ـ جابدۇنۇپ بولۇپ، كاڭغا چىقىپ ياتتى. بۇنى ئىنس ـ جىنمۇ ئۇقماي قالدى.

ئەتىسى سەھەردە دېدەك ۋە خىزمەتكار ئاياللار يۇ ئېرجيېنىڭ ھېچكىمنى قىچقارمىغانلىقىدىن خۇشال بولۇشۇپ، ئۆزلىرى يۇيۇنۇپ ـ تارىنىشقا كىرىشىپ كەتتى. فېڭجيې بىلەن چيۈتۇڭ چوڭلارغا كۆرۈنۈش قىلىشقا كېتىشكەنىدى. پېڭئېرنىڭ كۆڭلى ئۇنىماي، چۆرە قىزلارنى:

ـــ سىلەرنىچۇ، باغرى قاتتىقلار ئۇرۇپ ـ تىللاپ يۇرۇپ

ئىشقا سالسا بولغۇدەك ! كېسەل كىشىگە ئىچ ئاغرىتىشىنمۇ ئۇقمايدىكەنسىلەر. ئۇ ياۋاش بولغاندىن كېيىن، سىلەرمۇ لايىقداراق بولۇشۇڭلار كېرەك ئىدى. «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» قىلىپ، ئۇنچىلىكمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەڭلار ! — دەپ كايىدى.

دېدەكلەر شۇ گەپ بىلەن ئالمان ـ تالمان ھۇجرىغا كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، ئېرجىپ راۋرۇس كىيىنىپ ـ ياسىنىپ، كاڭدا ياتقىنىچە ئۆلۈپ قاپتۇ. ئۇلار ئۇنى كۆرۈپ قورقۇپ ۋارقىرىشۇۋەتتى. پىڭئېرمۇ كىرىپ كۆرۈپلا ئۆزىنى تۇتالماي ھۆڭگىرەپ يىغلىۋەتتى.

باشقا خىزمەتكارلار ئادەتتە فېڭجىيېدىن بەك قورقسىمۇ، لېكىن ئېرجىيېنىڭ ھەقىقەتەن تۆۋەندىكىلەرگە مۇلايىم ۋە كۆيۈمچان ئىكەنلىكىنى ئەسلەپ، ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە ئۇلارمۇ ئېچىنىپ كۆز يېشى قىلماي تۇرالمىدى، ئەمما فېڭجىيېنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ھەزەر ئەيلەيتتى.

بۇ ئىشتىن پۈتۈن خانىدان خەۋەر تاپتى. جيالىيەن كىرىپ جەسەتنى قۇچاقلاپ، توختىماي قاتتىق يىغلىدى، فېڭجىيېمۇ يالغان ـ ياۋىداقتىن:

— ھەي، تاش يۈرەك سىڭلىم ! نېمىشقا مېنى تاشلاپ كەتتىڭىز؟ كۆڭلۈمنى يەردە قويدىڭىز ! — دەپ كۆز يېشى قىلدى.

يۇشى، جيارۇڭلارمۇ كېلىپ بىر پەس يىغا ـ زار قىلىشىپ بولۇپ، جيالىيەننى يىغدىن توختاتتى. جيالىيەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ، جەسەتنى تۆمۈر ئاستانىلىق مازارغا ئۇزاتقۇچە بەش كۈن توختىتىپ تۇرۇش ئۈچۈن نەشپۈتلۈك ھويلىنى بېرىپ تۇرۇشنى سورىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ماقۇل كۆردى. جيالىيەن دەرھال نەشپۈتلۈك ھويلىدا جەسەت قويىدىغان ئورۇننى راسلاش ئۈچۈن كىشىلەرنى جورۇدى، ئاندىن يۇ ئېرجيېنىڭ جەسەت ساندۇقىغا يوپۇق ياپتۇردى، جەسەت

ساندۇقنى سەككىز مۇلازىم كۆتۈرۈپ، سەككىز خىزمەتكار ئايال چۆرىدەپ، نەشپۈتلۈك ھويلىغا ئەكىردى. مۇنەججىمۇ تەكلىپ قىلىنىپ، ئەتىسى سۇبھى ۋاقتىنى كېپەنلىككە ئالسا بولىدىغان خاسىيەتلىك چاغ دەپ تاللىدى. ئاندىن بەشىنچى كۈنى ئۇزىتىشقا بولمايدۇ، يەتتىنچى كۈنى ئۇزىتىشقا بولىدۇ، دېدى.

ـــ يەتتىنچى كۈنى بولسىمۇ بولسۇن، ـــ دېدى جيالىيەن، ـــ تاغلىرىمىز، ئاكىلىرىمىزنىڭ ھەممىسى سىرتتا بولغاچقا، كەمىنىڭىز بۇ ئۆلۈمنى ئۇزىتىش ۋاقتىنى كېچىكتۈرۈشكە ھەددى ئەمەس.

مۇنەججىم ئۇنىڭ تەلىپىنى ماقۇل كۆرۈپ، بىر پارچە رەتنامە يېزىپ بېرىپ ياندى. باۋيۈيمۇ ئەتىگەندىلا كېلىپ بىر پەس ھازىدار بولۇشۇپ بەردى. ھەممە جەددى ـ جەمەتلەر كېلىشتى. جيالىيەن ئۆلۈم مەرىكىسىنى ئۇزىتىدىغانغا كۇمۇش ئېلىش ئۈچۈن دەرھال فېڭجيېنى ئىزدەپ كەلدى.

فېڭجيې ئېرجيېنىڭ جەسىتىنى ئاچقىپ كېتىشى بىلەنلا ئاغرىپ قالدىم دېگەن باھانە بىلەن:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىملار مېنى سەن ئاغرىق، ئۇچ ئۆيگە كىرىشتىن ھەزەر قىل[1] دەپ، مېنىڭ بېرىشىمغا رۇخسەت قىلمىدى. شۇ سەۋەبتىن مەنمۇ چىقىپ قارىلىق تۇتالمىدىم، ـــ دەپ نەزەرباغقا كىرىپ ئايلىنىپ يۈردى، شىمال تەرەپتىكى تام تۈۋىگە كەلگەندە، تاشقىرىسىدىن ئازراق گەپ ئاڭلاپ قېلىپ، باغدىن چىقىپلا جيا ئانىغا، خەقلەر ئۇنداق دەۋاتىدۇ، مۇنداق دەۋاتىدۇ دەپ مەلۇم قىلدى. جيا ئانا:

ـــ ھەرقىسما گەپلەرگە چىنپۇتمە ! قېنى، كىم سىل بولۇپ ئۆلگەن بالىنى كۆيدۈرمەپتۇ؟ ئۇنىڭغىمۇ ئالاھىدە ھازا ئېچىپ، يەرلىك قېزىپ يۈرەمدىكەن ! بىر مەزگىل كىچىك ئاغىچا

---

① ئۇچ ئۆيگە كىرىشتىن ھەزەر قىلماق ـــ كونا ئادەت بويىچە، ئاغرىپ قالغان ئادەم تۇغۇتلۇق ئۆيگە، يېڭى ھۇجرىغا (يېڭى توي بولغان ئۆيگە)، ھازىدار ئۆيگە (جەسەت قويۇلغان ئۆيگە) كىرىشتىن ئۆزىنى تارتىشى كېرەك.

بولغىنى ئۇچۇنلا، ئەر - خوتۇنلۇقنىڭ يۈزىنى قىلىپ، تۆت - بەش كۈن توختىتىپ، ئاندىن ئاچىقىپ كۆيدۈرۈۋەتسە ياكى بىرەر قىر بېشىغا بولۇشىغلا كۆمۈپ قويسا بولۇۋېرىدۇ، — دېدى.

— شۇ گەپ ئەمەسمۇ، مەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقىمۇ پېتىنالمىدىم، — دېدى كۈلۈپ فېڭجيې.

گەپ ئۇستىگە بىر دېدەك كىرىپ:

— ئوتتۇرانچى بېگىم ئۆيدە، كۈمۈش ئالمەن دەپ خېنىمنى ساقلاپ قالدى، — دەپ فېڭجيېنى تەكلىپ قىلدى.

فېڭجيې ئائىلاج يېنىپ كېلىپ:

— نەدىكى كۈمۈش ئىكەن؟ — دەپ سورىدى، — خانىدانىمزنىڭ يېقىندىن بۇيان قىسىلىپ قېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋرىڭىز يوقمىدى؟ ئايلىق خىراجىتىمىزمۇ ئايدىن - ئايغا يېتىشمەي كېلىۋاتىدۇ. تۇنۇگۈن ئىككى دانە ئالتۇن زۇننارىمنى ئۇچ يۈز سەر كۈمۈشكە گۆرۈگە قويغانىدىم، شۇ پۇلدىن يىگىرمە نەچچە سەر ئېشىپتۇ، ئالمەن دېسىڭىز شۇنى ئېلىڭ، — دەپلا، پىڭئېرگە ئاچىقتۇرۇپ جيالىيەنگە بەردى - دە، جيا ئاننىڭ گېپى بار ئىكەن دەپ قويۇپ يەنە چىقىپ كەتتى. جيالىيەن جۇدۇنى ئۆرلەپ گەپ قىلالماي قېلىپ، يۈ ئېرجيېنىڭ ساندۇقىنى ئېچىپ، ئۆزىنىڭ تاپقان - تۇققىنىدىن ئالماقچى بولدى. ساندۇقنى ئېچىپ قارىۋىدى، ساندۇقتا سۇنغان تۇرگۇچ، پۇرلەشكەن گۇل، ئادەتتە يۈ ئېرجيې كىيىپ يۇرىدىغان بىرنەچچە قۇر نىمكەش تاۋار - دۇردۇن كىيىملەردىن بۆلەك ھېچنېمە يوق ئىدى. جيالىيەن بۇنىڭدىن كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى. ئېرجيېنىڭ ئۆلۈش سەۋەبى تېخى ئېنىق ئەمەسلىكىنى خىيالىغا كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئېغىزىدىن چىقىرالمىدى. ئائىلاج بايىقى نەرسىلەرنى ئۆزى بوغچىغا ئوراپ، مۇلازىم ياكى دېدەكلەرگىمۇ كۆتۈرتكۈزمەي، ئۆزى كۆيدۈرۈۋېتىش ئۈچۈن كۆتۈرۈپ ماڭدى.

پىكئىرنىڭ بۇ ئىشقا بىر تۈرۈپ كۆڭلى يېرىم بولدى، بىر تۈرۈپ كۈلگۈسى كەلدى. ئۇ شۇ زامانلا ئىككى يۈز سەر چامىسىدىكى بىر بولاق پارچە ـ پۈرات كۈموشنى ئوغرىلىقچە ئاچقىپ جيالىيەنگە سۇنۇپ تۇرۇپ:

ـــ بىر كىمگە دەپ قويمىسلا بولدى، ـــ دېدى كۈسۈرلاپ، ـــ يىغلايدىغان ئىشلىرى بولسا، تالاغا چىقىپ ھەرقانچە يىغلىسىلا يىغلاۋەرمەملا؟ بۇ يەرگە كېلىپ يىغلىسىلا خەقنىڭ كۆزى چۈشمەمدۇ !

ـــ توغرا دېدىڭ، ـــ دېدى جيالىيەن. ئاندىن كۈموشنى ئېلىپ بىر تال ئىشتانباغنى پىكئىرگە سۇندى، ـــ بۇنى ئۇ دائىم باغلاپ يۈرەتتى، ماڭا ئوبدانراق ساقلاپ بەرگىن، يادىكارلىق قىلىمەن ! ـــ دېدى.

پىكئىر ئۇنى ئېلىپ ساقلاپ قويدى. جيالىيەن كۈموشنى ئېلىپ تاختاي سېتىۋالدۇرۇپ، كېچىچە جەسەت ساندۇقى ياساپ چىقىشقا كىشى جورۇدى. مېيىتكە ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن كىشىلەرنى تەيىنلىدى. ئاخشىمى ئۆيگە يانماي، مېيىتكە ھەمراھ بولۇپ تۇنەپ چىقتى. مېيىت يەتتە كۈن ساقلانغاندىن كېيىن، ئۇنچىلا داۋراڭ قىلىشقا پېتىنالمىغان بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئېرجيېنىڭ مېھرىبانلىقىنى ئەسلەپ، دەرۋىش ـ راھىبلارنى چىللاپ، مەرھۇمنىڭ ئەرۋاھىنى ئازابتىن خالاس قىلىش ئۈچۈن تىلاۋەت قىلدۇردى. شۇ ئەسنادا جيا ئانا ئۇنى ئۇشتۇمتۇت چاقىرتىپ قالدى. نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىشىنچى باب

لىن دەييۇپنىڭ يېڭىباشتىن شاپتۇل چېچىكى جەمئىيىتىنى تەسىس قىلغانلىقى
شى شياڭيۇننىڭ سۆگەت پوتلىسى توغرىسىدا تاسادىپىي نەزم يازغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، جيالىەن نەشپۈتلۈك ھويلىدا يۇ ئېرجيېنىڭ جەسىتىگە يەتتە كېچە - كۈندۈز ھەمراھ بولدى. راھىب - دەرۋىشلەر ھەر كۈنى بۇددا تىلاۋەت ئىشلىرىنى ئۇزۇلدۇرمەي قىلىپ تۇردى. جيا ئانا جيالىەننى چاقىرتىپ كىرىپ، ئېرجيېنىڭ جەسىتىنى خانىدان مازارىغا ئېلىپ بېرىشقا بولمايدۇ، دەپ جېكىلەپ قويدى، جيالىەن نائىلاج، شۇجۆگە يۇ سەنجيېنىڭ قەبرىسى ئۈستىدىن يەرلىك تاللاپ، شۇ يەرگە كۆمۈپ قويۇشنى ئېيتتى. مېيىت ئۇزىتىلىدىغان كۈنى پەقەت بىر جەمەتتىكىلەر بىلەن ژاڭ فامىلىلىك ئەر - خوتۇنلار، يۇشى ژە ئانىسلا چىقىشتى.

فېڭجيې بۇ ئىشنى جيالىەننىڭ ئۆزىگىلا تاشلاپ قويۇپ، ھېچقانداق ئىش بىلەن كارى بولمىدى. چۈنكى، چاغان قىستاپ كېلىپ قېلىپ، ئۇنى ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار بىسىۋالغانلىقى تاشاينىدا، لىن جىشياۋ بىر رويخەت تۇزۇپ: يېگىرمە بەش ياشقا كىرگەن مۇلازىملاردىن سەككىزى بار، بۇلارنى ئۆي - ئوچاقلىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، شۇلارغا ئۆز لايىقىدا چېتىپ قويۇش ئۈچۈن، ئىچكىرىدە ئازاد قىلىنىدىغان چۆرە قىزلارغا قاراپ

قالدۇق، دەپ مەلۇم قىلغاندى. فېڭجيې رويخەتنى كۆرۈپ، ئاۋۇال جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن سوردى، ھەممەيلەن بىللە ئولتۇرۇپ مەسلىھەتلەشتى. چېتىپ قويۇشقا تېگىشلىكلىرى بولسىمۇ، لېكىن ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق سەۋەبلىرى چىقىپ قالدى: ئۇلارنىڭ بىرسى يۇەنياڭ ئىدى. ئۇ ئەرگە تەگمەيمەن دەپ قەسەم ئىچكەن بولۇپ، ئاشۇ كۇندىن تارتىپ باۋيۇيگىمۇ زادىلا گەپ قىلمايدىغان، تولا ياسىنىپمۇ كەتمەيدىغان بولۇۋالغاندى. كۆپچىلىك ئۇنىڭ ئىرادىسى قەتئىي ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، زورلاشنى ئەپ كۆرمىدى. ئىككىنچىسى خۇپو ئىدى، لېكىن ئۇ ھازىر كېسەل بولغاچقا، بۇ قېتىمدا بۇنى ئۇنداق قىلىشقا بولمىدى. سەييۇن بولسا يېقىندىن بۇيان جياخۇەن بىلەن ئادا ـ جۇدا بولۇشۇپ كەتكەنلىكتىن، ئۇمۇ ئۆزىگە داۋاسىز كېسەل تېپىۋالغاندى. شۇنداق قىلىپ، فېڭجيې بىلەن لى ۋەننىڭ ھۇجرىلىرىدا قاتتىق ـ قۇرۇق ئىشلارغا سېلىپ كېلىۋاتقان چوڭ چۆرە قىزلارنىلا ياتلىق قىلىشتى. باشقىلىرىنىڭ ياشلىرى توشمىغانلىقتىن، قالغان بويتاقلارنى تالادىن ئۆزۈكلار تېپىۋىلىكلار، دەپ بۇيرۇدى.

ئەسلىدە فېڭجيې ئاغرىپ قېلىپ، ئائىلە ئىشلىرىدىن لى ۋەن بىلەن تەنچۇن خەۋەر ئېلىشقا توغرا كەلگەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ قوللىرى بوشىيالماي، ئاندىن ھېيت ـ ئايەم ئىشلىرى ۋە باشقا ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، مۇشائىرە جەمئىيىتى بىر ياقتا قايرىلىپ قالغاندى. ھازىر ئارا باھار كۇنلىرى كېلىپ، ئىشلار سىلىككەن بولسىمۇ، لېكىن لىيۇ شياۋلىيەننىڭ تەركىدۇنيا بولۇپ كۆزدىن يىتكەنلىكى سەۋەبىدىن، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇ سەنجيېبنىڭ ئۆزىنى بوغۇزلىۋالغانلىقى، فېڭجيېبنىڭ ئازابىدىن يۇ ئېرجېبنىڭ ئۆلگەنلىكى، يەنە كېلىپ لىيۇ ۋۇئېر ئاشۇ كېچىسى نەزەربەند قىلىنغاندىن كېيىن، كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلاشقانلىقى ... دېگەندەك ئىشلار كەينى ـ كەينىدىن بولۇۋەرگەنلىكى

تۇپەيلىدىن، باۋيۇي بىھۇدە غەم ـ غۇسسە ئىچىدە قېلىپ، دەرد ئۇستىگە دەرد چېكىپ، روھىي كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغاندەك، ئېگىز ـ پەس سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ بۇ ھالىدىن ھودۇقۇپ كەتكەن شىرىن ۋە باشقىلار جىيا ئانىغا مەلۇم قىلىشقىنىمۇ پېتىنالماي، ھەرنېمە قىلىپ بولسىمۇ ئۇنى ئويۇن ـ چاقچاققا قىزىقتۇرۇپ تۇرۇۋاتاتتى.

بىر كۈنى تاڭ سەھەردە باۋيۇي ئەمدىلا ئويغىنىپ تۇرۇشىغا، تاشقىرىقى ئارىلىق ئۆيدىن «ھا ـ ھا ـ ھا ... ھى ـ ھى ـ ھى ...» قىلىشقان كۈلكە ئاۋازى ئاڭلىنىۋەردى.

ـــ چاپسان بولۇڭ، چىقىپ ئۇلارنى ئاجرىتىپ قويۇڭ، چۈشۈن بىلەن شېيۋە ئىككىسى فاڭگۇەننى بېسىۋېلىپ، قىچقىلاۋاتىدۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ شىرىن.

باۋيۇي دەرھال تېيىن جۇۋىسىنى يېپىنچاقلاپ ئارىلىق ئۆيگە چىقتى. قارىسا، ئۇ ئۇچى ئورۇن ـ كۆرپىلىرىنىمۇ يىغماپتۇ، چاپانلىرىنىمۇ كىيىشمەپتۇ. چۈشۈن ئۇچىسىغا پىياز كۆكى خاڭجۇ شايىسىدىن ئىچ نىمچە، قىزىل شايى تامبال كىيگەن، چاچلىرى چۈۋۈق پېتىچە فاڭگۇەننىڭ ئۇستىگە مىنىۋاپتۇ؛ شېيۋە قىزىل دارايىدىن باغىرداق تارتىپ، كونا چاپىنىنى يېپىنچاقلىغىنىچە فاڭگۇەننىڭ بىقىنىنى قىچقىلاۋېتىپتۇ؛ فاڭگۇەن بولسا چاچما گۈللۈك جىلىتكە، قىزىل تامبال ۋە يېشىل پايپاق كىيگىنىچە، كاڭدا ئوڭدىسىغا يېتىپ تېپچەكلەپ، كۈلۈپ تېلىقىپلا قاپتۇ.

ـــ ئىككى چوڭ بىر كىچىكنى بوزەك قىلىۋېتىپسىلەر ـ دە ! سىلەرنى مەن بىر قىچىقلاپ باقايچۇ، ـــ دەپلا باۋيۇي كارىۋاتقا چىقىپ چىگۈۋېنىنى قىچقىلاشقا باشلىدى. چىگۈۋېنىنىڭ قىچقى كېلىپ كۈلۈۋېتىپ فاڭگۇەننى قويۇۋەتتى ـ دە، باۋيۇي بىلەن قىچقىلىشىپ كەتتى، فاڭگۇەن پەيتتىن پايدىلىنىپ چىگۈۋېنىنى بېسىۋالدى. شىرىن بۇ تۆتەيلەننىڭ پوملاقلىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، راسا كۈلدى ۋە:

ـــ پەخەس بولۇڭلار، سوغۇق تېگىپ قالسا ئىش چاتاق بولىدۇ، كىيىمىڭلارنى كىيىۋېلىڭلار ! ـــ دېدى.

شۇ ئارىدا بىيۆ كىرىپ كەلدى:

ـــ تۇنۇگۈن ئاخشام كېلىن ئاغىچا قول ياغلىقىنى ئۇنتۇپ قاپتىكەن، مۇشۇ يەردىمىكىن؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

ـــ مۇشۇ يەردە ئىكەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى چۈنىيەن دەرھال، ـــ مەن پەگاھتىن تېپىۋالغان، كىمنىڭ ئىكەنلىكىنى ئۇقالمىغانىدىم، بايىلا يۇيۇپ، يېيىپ قويدۇم، تېخى قۇرۇمىدى.

بىيۆ تۆتەيلەننىڭ دوملىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كۈلدى:

ـــ ھەممە تاماشا سىلەرنىڭ بۇ يەردە ئىكەن، قاق سەھەردىلا ھا ـ ھا، ھى ـ ھى قىلىپ ئويناشقىلى تۇرۇپسىلەر.

ـــ سىلەرنىڭكىدىمۇ ئادەم ئاز ئەمەس، نېمىشقا ئويىنىمايسىلەر؟ ـــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي.

ـــ بىزنىڭ كېلىن ئاغىچا ئويۇننى خالىمايدىكەن، ـــ دېدى بىيۆ، ـــ شۇڭا ئىككىلا كىچىك خېنىم ۋە خان قىزلار قورۇنۇپ قېلىشتى. ھازىر باۋچىن خان قىز ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىغا چىقىپ كېتىۋىدى، تېخىمۇ غېرىبسىنىپ قالدۇق. ئىككى كىچىك خېنىم ياندۇرقى يىلى قىشتا ئۆيلىرىگە كەتسە، تېخىمۇ بەك غېرىبسىنىدىغان بولدۇق ! كۆرمىدىلىمۇ، باۋچەي خان قىزنىڭكىدىن شىياڭلىڭ كۆچۈپ چىقىپ كېتىۋىدى، خۇددى ئۆيده ئادەم قالمىغاندەكلا بولۇپ قاپتۇ، ھەتتا شىياڭيۈن خان قىزمۇ يېتىمسىراپ قالدى.

شۇ گەپ ئۇستىگە شىياڭيۈن ئەۋەتكەن سۈيلۈ كىرىپ كەلدى:

ـــ غوجام، چاپسانراق بېرىپ، ئوبدان يېزىلغان بىر شېئىرنى كۆرۈپ باقسىلا، ـــ دېدى.

باۋيۇي ئالمان ـ تالمان يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ چىقىپ كەتتى، بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، دەيىۋي، باۋچەي، شىياڭيۈن، باۋچىن، تەنچۇنلەرنىڭ ھەممىسى شۇ يەردە، بىر پارچە شېئىرنى قولىدا تۇتۇپ ئوقۇشۇۋېتىپتۇ. ئۇلار باۋيۇينى كۆرۈپلا:

ـــ تېخىچە قويماي يېتىپسىز ! بىزنىڭ مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزنىڭ تارقىلىپ كەتكىنىگە بىر يىل بولدى، يا ئۇنى تىرىلدۈرىدىغانغا بىرەر كىم چىقمىدى. ھازىر ئەتىياز پەسلى، جىمى نەرسىلەر يېڭىباشتىن تىرىلىدىغان چاغ، بىزمۇ ئىلھام ئېلىپ، جەمئىيىتىمىزنى قايتا تىكلىسەك ئوبدان بولاتتى، ـــ دېيىشتى.

ـــ مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرۇلغان چاغ كۆز پەسلى ئىدى، شۇڭا روناق تاپالمىغان، ـــ دېدى شياڭيۈن كۈلۈپ، ـــ ھازىر جىمى نەرسىلەرنىڭ باھار بىلەن راسا ياشىرىدىغان پەيتى، بىزمۇ جەمئىيىتىمىزنى يېڭىباشتىن رەتلىسەك، ئەلۋەتتە گۈللەپ ـ ياشنايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «شاپتۇل چېچىكى توغرىسىدا نەزم» ئوبدان يېزىلىپتۇ، يەسمەن جەمئىيىتىنى شاپتۇل چېچىكى جەمئىيىتى دەپ ئۆزگەرتسەك راسا قاملاشقان ئىش بولمامدۇ؟

ـــ ناھايىتى ياخشى بولىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ ۋە شېئىرنى كۆرۈشكە ئالدىرىدى.

ـــ بىز شۇ تاپتىلا بېرىپ، «شالچى دېھقان»نى زىيارەت قىلىپ، مۇشائىرە جەمئىيىتى قۇرۇش ھەققىدە ھەممەيلەن بىر مەسلىھەتكە كېلىۋالايلى، ـــ دېيىشتى باشقىلار.

شۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن تەڭلا قوزغىلىپ، خۇشبۇي شالزارغا ماڭدى. باۋيۇي يولدا كېتىۋېتىپ شېئىرنى ئوقۇدى. شېئىر مۇنداق يېزىلغانىدى:

شاپتۇل چېچىكى توغرىسىدا نەزم

ئېچىلىپ شاپتۇل تالادا ئەستى سەلكىن لەرزىنىپ،
قىلمىدى پەرداز سەھەردە، ئۆيدە گۈلتەن ئېرىنىپ:
پەردىنىڭ سىرتىدا شاپتۇل، ئىچىدە نازبوي تۇرار،
ئارىسى يىراق ئەمەس، دەل بىر ـ بىرىگە كۆرۈنۈپ؛
قايىرىغاندەك قىلدى سەلكىن پەردىنىڭ بىر چېتىنى،

كۆرگۈچە چېچەك كىشىنى پەردە توستى سېرىنىپ.
پەردە سىرتىدا ياساپتۇ ئال چېچەك ئۇز بەستىنى،
ئىچىدە تۇرغان كىشىنىڭ خوي جۈدەپتۇ بەدىنى؛
قايغۇراتتى گۈلمۇ بىلسە شۇ كىشىنىڭ دەردىنى،
ئۆزئارا بەرگەي خەۋەر بەس بىرلا شەرقىنىڭ سەلكىنى.
كىردى سەلكىن پەردىدىن گۈلگە تولۇپتۇ هويلا ـ ئارام،
قىلدى دەردمەننى باهار تۈسى تېخىمۇ بىئارام:
قاپلىغان سەينانى مۇخ ـ چىم، يوق ئىشكىتە ئۇن ـ تۇش،
كەچكى ئاپتاپ قاشا بويلاپ كىشىگە چۈشتى تارام.
تەلمۈرۈپ سەلكىنگە يىغلار قىپ قاشانى تىرىكى،
ياندىشىپ شاپتۇل تۇۋىگە يەلپۈنەر ئال كۆڭلىكى؛
چىرمىشىپ شاپتۇلدا ياپراقلار بىلەن گۈل ـ غۇنچىلار،
ياپرىقى زۇمرەتكە كىرسە، قىزىرىپتۇ چېچىكى.
مىڭلىغان شاپتۇلنى قاپلاپتۇ گويا قىزىل تۈتەك،
تام ـ راۋاقنى خوي قىزارتقان ئوتمىدۇ ياكى چېچەك.
هۆر قىزىل زەرباب توقۇپ يايغانمىدۇ كەڭ ئەرشىدىن،
ئويغىنىپ مارجان تەكى سۈرۈلدى، باهار چۈشىدىن؛
كىردى ئاستا كۆتۈرۈپ سۇ ئالتۇن داستا چۆرە قىز،
سۈپسۈزۈك سۇ ئۇنچە بولۇپ تامچىدى ئەڭلىكىدىن.
نېمىگە ئوخشار شۇ ئەڭلىكىنىڭ قىزىل ـ ئال چاقنىشى،
مىسلى شاپتۇل چېچىكى هەم كىشىنىڭ قانلىق يېشى؛ ـــ
كۆز يېشى بولسا ئەگەر كىم مىسلى شاپتۇل چېچىكى،
ئۇز چېچەك جىلۋە ئېتەر، توختىماس هېچ كۆز يېشى؛
باقسا ياشلىق كۆز چېچەككە ياش قۇرۇپ كەتكەي ئاسان،
ياش تۇگەپ، ئۆتكەي باهارمۇ تۇگىشەر گۈلنىڭ ئىشى.
قاپلىغاي سولغۇن كىشىنى بەس، سۇلاشقان گۈل ـ چېچەك،
توزدى چېچەك، هاردى كىشى، يايدى زاۋالمۇ ئېتەك؛
سايرىدى كاككۇك پەرىشان، ئۇزىدى باهار تۇگەل،
قالدى مىسكىن پەردىدە ئايدىن پەقەت ئىز ۋە دېرەك !

باۋيۇي شېئىرنى ئوقۇپ بولۇپ، ماختاشنىڭ ئورنىغا ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قېتىپلا قېلىپ، بىردىنلا يىغلاپ تاشلىدى. لېكىن، باشقىلارنى كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، دەرھال يېشىنى سۈرتۈۋەتتى. باۋچىندىن:

— بۇ سىلەرنىڭ قولۇڭلارغا قانداق چۈشۈپ قالدى؟ — دەپ سورىدى.

— كىم يازغانلىقىنى تېپىڭلا، قېنى؟ — دەپ سورىدى باۋچىنمۇ كۈلۈپ.

— تايىنلىق بامبۇكزار مەلىكىسى يازغاندۇ، — دەپ جاۋاب بەردى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ.

— ھازىر مەن يازدىمغۇ ! — دېدى كۈلۈپ باۋچىن.

— ئىشەنمەيمەن ! — دېدى باۋيۇي، — بۇنىڭ ئۇرغۇسى، تەلەپپۇزى زادىلا سىزنىڭكىگە ئوخشمايدۇ.

— شۇڭا، سىزنى چۈشەنمەيدۇ دەيمەن، — دېدى باۋچىن كۈلۈپ، — ئىنشائات دىۋانىنىڭ چوپدار بېگى دۇفۇ ھەزرەتمۇ ھەممىلا شېئىرلىرىدا «ئېچىلىپ ئىككىلا جۈيخار ئۆزگە چاغدا يىغلىغاي» دەپ يازمىغاندۇ؟ ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا «مېيخۇا بولۇق بولغۇسى قىزىل كوستا»، «پاقا لېشى يەلدە لەيلەپ بولدى زۇمرەت لېنتىدەك» دېگەن مىسرالارمۇ بار.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — بىراق، مېنىڭ بىلىشىمچە، سىز سىڭلىمنىڭ مۇنداق ھەسرەتلىك جۇملىلەرنى ئىشلىتىشىگە ئاچىمىز ھەرگىزمۇ يول قويمايدۇ. سىزنىڭ مۇشۇنداق قابىلىيىتىڭىز بولسىمۇ، مۇنداق شېئىرلارنى زادىلا يازغۇڭىز كەلمەيدۇ. سىڭلىم دەييۇي ئۆز بېشىدىن جۇدالىق ـ مۇسىبەت ئىشلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، مۇنداق مەرسىيەلەرنى يېزىپ كۆڭگەن، سىز ئۇنىڭغا ئوخشمايسىز.

كۆپچىلىك بۇ گەپكە كۈلۈشتى. خۇشبۇي شالزارغا كېلىپ، ھېلىقى شېئىرنى لى ۋەنگە كۆرسەتتى. لى ۋەننىڭ ئۇ شېئىرنى

ئاجايىپ ماختىغانلىقى توغرىسىدا گەپ لازىم ئەمەس. مۇشائىرە جەمئىيىتى تەسىس قىلىش توغرىسىدا كۆپچىلىك مەسلىھەتلىشىپ، ئەتە، يەنى ئۇچىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى كۈنى تەسىس قىلىدىغان ۋە «يەسىمەن جەمئىيىتى»نى «شاپتۇل چېچىكى جەمئىيىتى»گە ئۆزگەرتىدىغان بولدى، دەيىۋي جەمئىيەتنىڭ رەئىسى قىلىپ سايلاندى.

ئەتىسى غىزادىن كېيىن، ھەممەيلەن بامبۇكزار سارايغا يىغىلىپ تېما ئۈستىدە پىكىرلەشتى.

— ھەممەيلەن شاپتۇل چېچىكى توغرىسىدا يۇز مىسرا غەزەل يازسۇن، — دېدى دەيىۋي.

— بولمايدۇ، — دېدى باۋچەي، — قەدىمدىن تارتىپ شاپتۇل چېچىكى توغرىسىدا يېزىلىپ كېلىۋاتقان شېئىرلار بەك كۆپ. يازغىنىمىز بىلەنمۇ بەربىر تەقلىدچىلىك بولۇپ قالىدۇ، ھەتتا سىزنىڭ مۇنۇ قەدىمكى ئۇسلۇبتىكى شېئىرىڭىزگىمۇ يېتەلمەيدۇ. شۇڭا، باشقا تېما ئۈستىدە ئويلىشايلى.

گەپ ئۈستىگە بىر كىم كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— تاغا ئاچا خېنىم كەلدى، خان قىزلارنى تەزىمگە كەلگەي، دەيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن ئالدىنقى ھويلىغا ئۆتۈپ، ۋاڭ زىشېڭنىڭ ئاغىچا خېنىمى بىلەن كۆرۈشتى ۋە ھەمسۆھبەتتە بولۇشتى. غىزادىن كېيىن ھەمشىرىلەر ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ باغقا كىرىپ بىر پەس سەيلە قىلدى، كەچلىك غىزانى يەپ بولۇپ، چىراغ يېقىلغاندا تارقىلىشتى.

ئەتىسى تەنچۇننىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولدى. يۇەنچۇن ئىككى ئاغۇات بالىدىن بىرنەچچە خىل ئويۇنچۇقلارنى چىقارتتى. ھەمجەمەتلەرمۇ ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈننىى قۇتلاپ سۇۋغاتلار تۈتۈشتى، بۇ ھەقتە بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. غىزادىن كېيىن تەنچۇن رەسمىيانە كىيىملىرىنى كىيىپ، ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ تەزىم قىلدى.

ـــ مېنىڭ بۇ مۇشائىرە جەمئىيىتىم بىئەپ بىر چاغدا تەسىس قىلىنىپ قاپتۇ، بۇ ئىككى كۈن ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپتۇق، ـــ دېدى دەييۇي كۇلۇپ كۆپچىلىككە، ـــ زىياپەت، ئويۇن هازىرلانمىغىنى بىلەن، هەممىمىز ئۇنىڭغا هەمراه بولۇپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ۋە ئاغىچا خېنىملارنىڭ ئالدىدا كۈنبويى ئويۇن ـ كۇلكە قىلمىساق بولمايدىكەن، بۇنداق ئەهۋالدا قانداقمۇ بىكار ۋاقىت چىقارغىلى بولسۇن؟

شۇ سەۋەبتىن، جەمئىيەتنىڭ يىغىلىشىنى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنىگە قالدۇردى. شۇ كۈنى هەمشىرىلەر ئۆز هۇجرىلىرىدا ناشتا قىلىپ بولۇپ تۇرۇشىغا جياجېڭدىن خەت كېلىپ قالدى. باۋيۇي تەزىم قىلىپ، جيا ئانىنىڭ هۇزۇر شەرىپىده خەتنى ئېچىپ جيا ئانىغا ئوقۇپ بەردى. خەتتە ئامان ـ ئېسەنلىك سوراپ سالام يوللاپ، ئالتىنچى ئايدا پايتەختكە چوقۇم يېنىپ كېلىدىغانلىقى يېزىلغانىكەن. بۇنىڭدىن باشقا، ئائىلە ئىشلىرىغا تەئەللۇق خەت ـ چەكلەرنى جيالىيەن بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئېچىپ ئوقۇشتى. كۆپچىلىك جياجېڭنىڭ ئالتە ـ يەتتىنچى ئايلاردا يېنىپ كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، چەكسىز خۇشال بولۇشتى. قېرىشقاندەك شۇ كۈنى ۋاڭ زىشېڭ جىيەن قىزىنى باۋنىڭخۇنىڭ ئوغلىغا بېرىشكە ماقۇل كېلىشىپ، بەشىنچى ئايدا ئۇزاتماقچى بولغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن فېڭجيې شۇ ئىش بىلەن ئالدىراپ، تۆت ـ بەش كۈنگىچە ئۆيده تۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇ كۈنى ۋاڭ زىشېڭنىڭ ئاغىچىسى فېڭجيېنى ئالغىلى كەلدى هەمده بىر تۇغقان هەمشىرىلىرىنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىنى بېرىپ بىر كۈن كۆڭۈل ئېچىپ كېلىشكە چىللاپ قويدى. جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، باۋيۇي، تەنچۇن، دەييۇي، باۋچەي تۆتىنى فېڭجيې بىلەن بىللە بېرىشقا بۇيرۇدى. بۇلار بۇيرۇقنى يىرالماي، ئائىلاج ئۆز هۇجرىلىرىغا يېنىپ بېرىپ باشقىدىن جابدۇنۇشتى. بۇ بەشەيلەن كۈنبويى شۇ يەرده بولۇپ، چىراغ يېقىلغاندا قايتىپ كېلىشتى.

باۋيۇي ئارامبەخش هويلىغا كېلىپ بىر پەس ئارام ئالدى، شىرىن بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، باۋيۇينى كۆڭلىنى بىر يەرگە قويۇپ، بىكار چاغلىرىدا كىتاب بىلەن بولۇپ، ئوبدانراق تەييارلىق كۆرۈپ قويۇشقا سايە قىلدى، باۋيۇي بارمىقى بىلەن ساناپ بېقىپ:

ـــ تېخى بالدۇر ئىكەن، ـــ دېدى.

ـــ كىتاب ئوقۇشقۇ ئىككىنچى ئىش، ـــ دېدى شىرىن، ـــ ۋاقتى كەلگەندە بەربىر قولىڭىزغا كىتاب چىقماي قالمايدۇ، قېنى سىزنىڭ يازغان مەشىق خەتلىرىڭىز؟

ـــ مەن ھەمىشە يېزىپلا كېلىۋاتىمەنغۇ، ئۇلارنى سەن ئېلىپ قويمىغانمىدىڭ؟

ـــ قاچان ئېلىپ قويماپتىمەن؟ تۇنۇگۈن سىز ئۆيدە يوق چاغدا ھەممىسىنى ئېلىپ ساناپ باقتىم، ھەممىسى بولۇپ ئاران بەش يۈز ئاتمىش نەچچە پارچە يېزىپسىز. مۇشۇ ئىككى - ئۈچ يىلىنىڭ ئارىلىقىدا ئاران مۇشۇ بىرقانچە پارچىلا يېزىلسا بولاتتىمۇ؟ مېنىڭ گېپىمگە كىرسىڭىز، ئەتىدىن باشلاپ باشقا ئىشلارغا بۆلۈنگەن كۆڭلىڭىزنى بىر يەرگە يىغىپ، ھەر كۈنى كەملىرىنى يېزىپ تېزرەك تولدۇرۇۋېلىڭ. ھەر كۈنىگە بىردىن توغرا كەلمىگەن تەقدىردىمۇ، ھەرھالدا مۇنداقلا كۆزدىن ئۆتكۈزگۈدەك بولسۇن.

باۋيۇي شۇ گەپ بىلەن ئۆزى يازغان خەتلەرنى ئالماق - تالماق بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى، راستلا ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتىپ:

ـــ ئەتىدىن باشلاپ كۈنىگە يۈز خەت يازسام ئاندىن بولغۇدەك، ـــ دېدى.

بۇلار گەپلىشىۋاتقاندا باشقىلار ئۇخلاپ قالغاندى. ئەتىسى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، يۇيۇنۇپ - تارىنىپ بولغاندىن كېيىن، دېرىزە تۈۋىدە راۋرۇس ئولتۇرۇپ مەشىق خەت يېزىشقا كىرىشتى. باۋيۇي كۆرۈنمىگەندىن كېيىن، جيا ئانا ئۇنى ئاغرىپ قالدىمىكىن دەپ،

دەرھال كىشى ئەۋەتىپ سۇرۇشتۇردى. باۋيۇي ئاندىن سالامغا كېلىپ، جيا ئانىغا:

ــ مەشىق خەت يازمەن دەپ، سالامغا كېچىكىپ قاپتىمەن، ــ دېدى.

جيا ئانا ئۇنىڭ بۇ ئىشىدىن ئىنتايىن خۇشال بولدى ۋە:

ــ بۇنىڭدىن كېيىن مەشىق خەت يېزىپ، كىتاب ئوقۇيدىغانلا ئىشىڭ بولسا كەلمىسەڭمۇ بولىدۇ، بېرىپ خان ئاناڭنىمۇ خەۋەردار قىلىپ قويغىن، ــ دەپ تاپىلىدى.

باۋيۇي شۇ گەپ بىلەن كېلىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغىمۇ ئېيتىپ قويدى.

ــ «سۇ كېلىپ بولغاندا تۇغان تۇتقان» بىلەن كارغا يارىمايدۇ ! ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ ئەمدى بولغاندا بۇنداق تېنەپ ـ تەمتىرىگۈچە، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا يېزىپ ـ ئوقۇپ تۇرغان بولساڭ، ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ بۇ چاغقىچە تۇگىمەمتى؟ مۇشۇنداق يېزىپ ئۇلگۈرتىمەن دەپ يۇرۇپ كېسەل تېپىۋالمىساڭلا بولاتتىغۇ.

ــ ھېچقىسى يوق، ــ دەپ جاۋاب بەردى باۋيۇي.

ــ ئاغىچا خېنىم، ئانچە ۋايىم يېمىسىلە، ــ دېيىشتى باۋچەي، تەنچۇنلەر كۇلۇشۇپ، ــ كىتابنىغۇ ئۇنىڭ ئورنىدا ئوقۇشۇپ بەرگىلى بولمايدۇ، خەتنى يېزىشىپ بەرگىلى بولىدۇ. ھەر بىرىمىز ھەر كۈنى ئۇنىڭغا بىر پارچىدىن يېزىشىپ بەرسەك، بۇ دورەمقى سوئال ـ سوراقتىن ئەپلەپ ئۆتۈۋالسىلا بولىدۇ. ئۇ چاغدا بەگ ئاتىمىز خاپا بولمايدۇ، بۇمۇ تېنىگەنلىك ئازابىدىن كېسەلگە گىرىپتار بولمايدۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپلا قويدى.

دەيۇي جياجېڭنىڭ يېنىپ كېلىدىغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپلا: جياجېڭ ھەرقاچان باۋيۇينىڭ دەرس تەكرار قىلىش ئەھۋالىنى سورايدۇ، باۋيۇي بولسا كۆڭلى بۆلۈنۈپ كەتكەچكە، ۋاقتى كەلگەندە چوقۇم زىيان تارتىدۇ، دەپ پەرەز قىلدى. شۇڭا، ئۇمۇ

ئۆزىنى بىتاپلىققا سېلىپ، مۇشائىرە جەمئىيىتى تۇغرىسىدا ئېغىز ئاچمايلا قويدى. تەنچۇن بىلەن باۋچەي ئىككىسى كۇنىگە بىر پارچىدىن رەسمىي نۇسخىدىكى مەشىق خېتى يېزىپ باۋيۇيگە بېرىپ تۇردى. باۋيۇي ئۆزىمۇ تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۇرۇپ كۇنىگە ئىككى - ئۈچ يۇز خەت يېزىشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇچىنچى ئايىنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە مەشىق خەتلىرى خېلىلا ئاۋۇدى. بىر كۇنى باۋيۇي يازغانلىرىنى ھېسابلاپ باقتى، يەنە بىرقانچە ئون پارچە يازسىلا، ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتۈۋالاتتى. شۇ كۇنى زىجۇەن كىرىپ بىر ئورام نەرسىنى باۋيۇيگە سۇندى. باۋيۇي ئورامنى ئېچىپ قارىۋىدى، سۇت قەغەزگە ۋېي جۇڭيۇ — ۋاڭ شېزى دېگەن خەتتاتلارنىڭ نۇسخىلىرى بويىچە يېزىلغان ئۇششاق رەسمىيانە مەشىق خەتلەر ئىكەن. خەتلەرنىڭ ئۇستىخىنى ئۆزىنىڭ يازغانلىرىغا بەك ئوخشايتتى. باۋيۇي خۇشاللىقىدا زىجۇەنگە قولىنى جۇپتەكلەپ سالام قىلدى، ئۆزى ئالايىتەن بېرىپ دەييۇيگە رەھمەت ئېيتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن شياڭيۇن بىلەن باۋچىن ئىككىسىمۇ بىرنەچچە پارچىدىن يېزىپ ئەۋەتىپ بېرىشتى. ھەممىسىنى يىغقاندىمۇ يەنە ئۆكسۈپ قالدى، شۇنداقتىمۇ بىر ئاماللارنى قىلىپ ئۆتكۈزۈۋېتىشكە بولاتتى.

باۋيۇي بۇنىڭدىن كۆڭلى تىنىپ، تەھسىل قىلىشقا تېگىشلىك كىتابلارنى يەنە بىرقانچە قېتىم تەكرار قىلىپ چىقتى. ئەنە شۇنداق كۇن - كۈنلەپ ئىجتىھات قىلىپ تۇرغىنىدا، دېڭىز بويىدىكى جايلاردا يەر تەۋرەپ دېڭىز داۋالغۇپ، بىرقانچە جايدىكى پۇقرالار نابۇت بولدى، شۇنىڭ بىلەن يەرلىك ئەمەلدارلار خانغا ئەرز - ئەھۋال ئېيتىپ ئىلتىماس تۇتتى. خان ئالىيلىرى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، جيا جېڭنى يول ئۆتە تەكشۈرۈپ، قۇتقۇزۇش ئىشلىرىنى ئورۇنلاپ قايتىشقا پەرمان بەردى. بۇ سەپىرىنى ھېسابلاپ كۆرگەندە، جيا جېڭ يەتتىنچى ئايىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئاندىن قايتىپ كېلەلەيتتى. باۋيۇي بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، كىتاب ئوقۇش ۋە خەت يېزىشنى بىر چەتكە قايرىپ

قويۇپ، يەنە بۇرۇنقىدەكلا ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ كەتتى.

بۇ چاغ كەچ باھار پەيتى ئىدى، شياڭيۇننىڭ ئىچى پۇشۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ لەرزان لەپىلدەپ تۇرغان سۆگەت پوتىلىرىغا كۆزى چۈشتى ـ دە، بىردىنلا كىچىككىنە بىر نەزم يازغۇسى كېلىپ، «رۇمېڭلىڭ» شەكلىدە تۆۋەندىكى نەزمنى يازدى:

مەشۇت يىپتەك، تال ـ سۆگەت ئەنە پوتلا ياراي دەپتۇ،
خۇش تۇماندەك، پەردىنى تەڭدىن تولا قاپلاي دەپتۇ،
ئەۋرىشىمدەك قولۇمنى سوزۇپ كاپلا ئۇنى تۇتسام،
كاككۇك سايراپ قارلىغاچ كۆرۈپ ھەسەت قىلاي دەپتۇ.
توختا، پوتلا، ھاي، توختا!
ئەگەشتۇرمە باھارنى سەن بىلەنلا ئۇچاي دەپتۇ.

شياڭيۇن بۇ يازغان نەزمىگە كۆڭلىدە مەمنۇن بولۇپ، ئۇنى بىر پارچە قەغەزگە كۆچۈرۈپلا باۋچەيگە كۆرسەتتى، ئاندىن دەييۇينىڭ قېشىغا كەلدى. دەييۇي كۆرۈپ بولۇپ:

ـــ بەك ياخشى ئىكەن! يېڭىلىق ھەم قىزىقارلىق بوپتۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ.

ـــ مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزنىڭ بىرقانچە يىغىلىشلىرىدا زادىلا نەزم يېزىپ باقمىدۇق، ـــ دېدى شياڭيۇن، ـــ سىز ئەتىلا جەمئىيەتنىڭ يىغىلىشىنى چاقىرىپ، نەزم يازدۇرسىڭىز تېخىمۇ يېڭىلىق بولماسمىدى؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەييۇي بىردىنلا روھلاندى ـ دە:

ـــ بۇمۇ توغرا گەپ بولدى، ـــ دېدى.

ـــ ئۇنداق بولسا، ـــ دېدى شياڭيۇن، ـــ بۈگۈن ھاۋا ياخشى، نېمىشقا بۈگۈنكى پەيتتىن پايدىلىنىپ، بۈگۈنلا ئۆتكۈزمەيمىز؟

ـــ شۇنداق قىلساقمۇ بولىدۇ، ـــ دەپلا دەييۇي بىرقانچە خىل مېۋە ـ گېزەك تەييارلاشقا تاپىلاپ قويۇپ، باشقىلارنى تەكلىپ قىلىش ئۈچۈن تەرەپ ـ تەرەپكە كىشىلەرنى ئەۋەتتى.

دەيىۋي بىلەن شياڭيۇن ئىككىسى «تال پوتلىسى»نى تېما قىلىپ بىرقانچە نەزم شەكلىنى بەلگىلەپ، ئاندىن يېزىپ تامغا چاپلاپ قويۇشتى. باشقىلار كېلىپ ئوقۇپ چىقىشتى. ئۇنىڭدا: «تال پوتلىسى تېما قىلىنىدۇ، ھەر خىل ئۇششاق نەزم شەكلىدە بولىدۇ» دەپ يېزىلغانىكەن. ئاندىن ئۇلار شياڭيۇن يازغان نەزمىنىمۇ ئوقۇپ چىقىپ، بىر پەس ماختاشتى.

ــ نەزمگە كەلگەندە مەن چاغلىقلا، ئاغزىمغا كەلگىنىنى دەيدىغان بولدۇم ـ دە، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىك چەك تاشلاشتى. باۋيۇي «تاتلىق چۈش» دېگەن كۇجىنى يېقىپ قويدى، ھەممەيلەن ئويلاشقا باشلىدى.

بىردەمدىن كېيىن دەيىۋي نەزمنى يېزىپ بولدى، ئاندىن باۋچىنمۇ ئالدىراپ يېزىشقا باشلىدى.

ــ مېنىڭمۇ پۈتتى، ــ دېدى كۈلۈپ باۋچەي، ــ ئاۋۋال سىلەرنىڭكىنى كۆرەي، ئاندىن مېنىڭكىنى كۆرۈڭلار.

ــ بۇگۈن بۇ كۇجە ئەجەبمۇ تېز كۆيگىلى تۇردىغۇ ! مېنىڭ ئەمدى تېخى يېرىمى پۈتتى، ــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ. ئاندىن باۋيۇيدىن سورىدى، ــ سېنىڭ قانداق بولدى؟

باۋيۇي يېزىپ بولغان بولسىمۇ، ئۆزى يارىتىماي ئۆچۈرۈۋېتىپ باشقىدىن يازماقچى بولدى، لېكىن كەينىگە قارىۋىدى، كۇجە كۆيۈپ بولاي دەپتۇ.

ــ باۋيۇي يەنە ئۇتتۇرۇپ قويىدىغان بولدى ! بانان قىزىنىڭ قانداق بولدى؟ ــ دېدى لى ۋەن كۈلۈپ.

شۇ ئارىلىقتا تەنچۇن يېزىپ بولدى، كۆپچىلىك قارىغۇدەك بولسا، ئۇ «نەنكىزى» شەكلىدە ئاران يېرىمىنىلا يېزىپتۇ. ئۇنىڭ يازغىنى مۇنداق ئىدى:

تالا ـ تالا ئەۋرىشىم ئېسىلىپتۇ بىكارلا،
ئەگىم ـ ئەگىم چىرمىشىپ ساڭگىلاپتۇ تالالار.

يۆگەشمۇ تەس، چۆگەشمۇ تەس كېلىدۇ، ئاقىۋەت ـــ
كېتەر توزۇپ ھەرياققا، يوق ئىلاجىم زادىلا.

بۇ ياخشى يېزىلىپتۇغۇ، نېمىشقا داۋامىنى يازمىدىڭىز؟ ـــ دېدى كۇلۇپ لى ۋەن.
باۋيۇي كۇجىنىڭ كۆيۈپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇتتۇرۇپ قويغانلىقىنى تەن ئالدى، يۆلەپ ـ سىيپاپ بىرنېمە قىلىشقا زورۇققۇسى كەلمەي، قەلەمنى تاشلاپ قويۇپ، ھېلىقى يېرىم نەزمنى كۆرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ تۇغمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ئىلھامى كېلىپ قالدى ـ دە، قەلەمنى ئېلىپلا داۋامىنى مۇنداق يازدى:

لەيلەپ چۈشسەم ئېچىنماڭ، ئەپسۇسلىنىپ سىز ئەسلا،
قاچان كېلەر ۋاقتىمنى بىلمەن بىر ئۆزۈملا.
كەچكى باھار پەيتى بۇ ـــ بۇلبۇل كېپىنەك قايغۇرار،
كۆرۈشسەكمۇ باھاردا ـــ
ئۆتەر بىر يىل يەنىلا !

ـــ ئۆز ئۇلۇشىڭىزنى يېزىش قولىڭىزدىن كەلمەيدۇ، بۇنىڭغا ئىلھامىڭىز كېلىپ قاپتۇ. ياخشى يېزىلغىنى بىلەنمۇ، بۇنى سىزنىڭ دەپ ھېسابلىغىلى بولمايدۇ، ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك كۇلۇشۇپ. ئاندىن دەييۇينىڭكىنى كۆرۈشتى. ئۇنىڭ يازغىنى «تاڭ دولىڭ» شەكلىدە ئىدى:

توزۇپ پوتلا شامالدا كېلىپ قوندى بوستانغا،
خۇشبۇيىنى قالدۇرۇپ قارلىغاچلىق ئەشيانغا.
توپ ـ توپ بولۇپ، سەپ تۈزۈپ،
ئۇچۇپ كەتتى ئاسمانغا.
سەرسانلىقتا ئادەمدەك شور پېشانە ئىكەن ئۇ:

ئاچمىغىل سۆز ئىشقىدىن،
ـــ كۆزۈڭ قىيماي جانانغا !

گىياھنىڭمۇ يېتىپتۇ ئەقلى ئاھۇ ـ پىغانغا؛
قىروۋ كېلىپ قونۇپتۇ ئاشۇ ياش ـ نەۋ جۇۋانغا.
ۋا دەرىخا، بۇ ئۆمۈر
كىمدىن كېتىپ، كىمگە بارۇر مېھمانغا !
باھار يىلى بىلەن كېتەي دېدىڭ باھار كۆز سالمىدى:
بىۋاپانىڭ دەردىدە سەن
كەتتىڭ توزۇپ ھەريانغا !

بۇ نەزمنى كۆپچىلىك كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، باشلىرىنى لىڭشىتىپ:
ـــ ياخشىلىقنىمۇ بەك ياخشى ئىكەن، بىراق تولىمۇ ھەسرەتلىك بولۇپ كېتىپتۇ، ـــ دەپ نادامەت قىلىشتى.
ئاندىن باۋچىنىڭ «شىجىياڭيۇ» شەكلىدە يازغان نەزمىنى ئوقۇشتى:

خەن بېغىدا شالاڭشىپ كەتسە تالنىڭ پوتلىسى،
تېرەك بىلەن بېزەلدى سۇي دەۋرىنىڭ توسمىسى:
شەرق شامالى ئۇچۇرۇپ كەتتى باھار پەيزىنى،
قالدى ئامۇت گۈلىدە چۈش كەبى ئاي شولىسى.

تولدى قىزىل بەرگ بىلەن قانچە كىشى ھويلىسى،
خۇددى ئاپپاق مامۇققا چۆمدى كىملەر پەردىسى؛
تەڭلا جياڭنەن ـ جياڭبېينى قاپلىدى باھار تۈسى،
بىرەھىم كەتتى ئەتەي، قالدى دىلدا قايغۇسى !

ـــ يەنىلا مۇشۇ قىز ۋەزنى بىلەن ئۇرغۇسىنى مۇڭلۇق ھەم ھەيۋەتلىك قىلىپ يېزىپتۇ. «تولدى ...»، «خۇددى ...» سۆزلىرى

بىلەن باشلانغان ئىككى مىسرا بەك ئېسىل چىقىپتۇ، ــ دېدى كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ.

ــ شۇنداقتىمۇ، ئارتۇقچە ھەسرەت ـ نادامەتتىن خالىي بولالماپتۇ، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈمسىرەپ، ــ تال پوتلىسىغۇ ئەسلىدە يىلتىزى يوق يەڭگىل بىرنېمە. مېنىڭ پىكرىمچە بولسا، ئۇنى ئەتەي ئىجابىي قىلىپ تەسۋىرلىسەك، ئاندىن قېلىپبازلىق قىلغان بولمايمىز. شۇڭا، مەنمۇ بىر كۆپلەت بىرنېمە دەپ باقتىم، سىلەرنىڭ دىتىڭلارغا يېقىشمۇ ناتايىن.

ــ ئۇنچىۋالا كەمتەرلىك قىلماڭ، سىزنىڭ ئەلۋەتتە ياخشى بولىدۇ، قېنى بىز بىر ھۇزۇرلىنىپ كۆرەيلى، ــ دېدى كۈلۈشۈپ باشقىلار. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار «لىڭجياڭشيەن» شەكلىدىكى مۇنۇ نەزمىگە نەزەر تاشلىدى:

ئاق كاشانە ئالدىدا چۈشتى باھار ساماغا،
شەرق شامالى پوتلىنى يايدى تەكشى ھاۋاغا…

ــ ھۇششەرە ! ــ دېدى شياڭيۈن ھەممىدىن بۇرۇن كۈلۈپ، ــ «شەرق شامالى پوتلىنى يايدى تەكشى ھاۋاغا» دېگەن مۇشۇ مىسرانىڭ ئۆزىلا باشقىلارنىڭكىنى بېسىپ چۈشىدۇ…

ھەرە بىلەن كېپىنەك ئۇچۇپ تۇرسا ۋاژىلداپ:
قاچاندا ئۇ سۇ بىلەن كەتتى ئۇزۇنغا؟
تاشلانغاندۇ نېمىشقا خۇشبۇي توزانغا؟

رىشتىسى چىڭ چىرماشقان ئۆزگەرمىگەي تا ئەبەد.
مەيلى بولسۇن ۋىسالغا ياكى ھىجرانغا.
زاتىدىن يوق يىلتىزى دەپ باھارسەن كۈلمىگىن:
مەدەت بېرىپ شەرق شامالى،
ئۆرلەيمەن تىك ئاسمانغا.

هەممەيلەن شىرەنى شاپىلاقلىغىنىچە بەكلا ماختىشىپ:

ــ راستلا قالتىس ئىجابىي قىلىپ تەسۈرلەپتۇ ! ئەلۋەتتە مۇشۇ شېئىر ئەڭ بىرىنچى بولىدۇ. كۆزى قىيماي ھەسرەت چېكىش بامبۇكزار مەلىكىسىگە تەن بولسا، ھېسسىي كۆركەملىك شەپەق يارغا خاس. باۋچىن قىزچاق بىلەن بانان مۇخلىسى بۇگۈن ئارقىدا قالدى. بۇلارغا جەرىمانە قويۇش كېرەك، ــ دېيىشىپ كەتتى.

ــ بىزگە جەرىمانە قويۇشۇڭلار تۇرغان گەپ، لېكىن قەغەزنى ئاق تاپشۇرغانلارغا قانداق جەرىمانە قويىسىلەركىنتاڭ؟ ــ دېدى كۈلۈپ باۋچىن.

ــ ئالدىرىماڭ، ــ دېدى لى ۋەن، ــ ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ئېغىر جەرىمانە قويىمىز، كېيىنكى دورەمدە كۆرەيلى قېنى.

گەپ تۇگىمەيلا، دېرىزە تۈۋىدىكى بامبۇكزاردىن خۇددى پەنجىرىنىڭ قاپقىقى ئۆرۈلۈپ چۈشكەندەك تاراقلىغان بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپ، ھەممەيلەن چۆچۈپ كېتىشتى. دېدەكلەر چىقىپ قاراپ باقتى، چۆرە قىزلار پەنجىرە تۈۋىدە تۇرۇپلا:

ــ بىر دانە كېپىنەك لەگلەك بامبۇك شېخىغا ئىلىنىپ قاپتۇ، ــ دەپ مەلۇم قىلىشتى.

ــ ساپساقلا لەگلەك ئىكەن ! كىم ئۇچۇرغانتىكىن، تانسى ئۇزۇلۇپ كېتىپتۇ. بىز ئۇنى ئېلىپ چۈشەيلى، ــ دېدى دېدەكلەر.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋيۈيلەرمۇ تالاغا چىقىپ قاراپ بېقىشتى.

ــ بۇ لەگلەكنى مەن تونۇيمەن، ــ دېدى باۋيۈي كۈلۈپ، ــ بۇنى ئۇلۇغ بېگىمنىڭ ھويلىسىدىكى يەنخۇڭ قىز ئۇچۇرغان. ئەپچۈشۈپ، ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بېرىڭلار.

ــ دۇنيادا ئوخشاش بولغان لەگلەكلەر يوقتەك، بۇندىقى شۇنىڭدىلا بولامدىكەن؟ غوجامۇزە، بەك كاجلىشىدىكەن ! ئۇنىڭ بىلەن كارىم يوق، مەن ئېلىۋالىمەن، ــ دېدى كۈلۈپ زىجۇەن.

ــ زىجۇەن، سەنمۇ بەك ئاچ كۆز ئىكەنسەن، ــ دېدى تەنچۇنمۇ كۈلۈپ، ــ ئۆزۈڭلارنىڭ بار تۇرۇقلۇق، خەقنىڭ ئولجا

كەتكەن لەگلىكىنى ئېلىۋالساڭ يامان بولمامدۇ؟

— شۇنى دەڭا، بىزنىڭكىنى ئاچىقىڭلار، بىزمۇ ئۇچۇرۇپ پىشكەللىكنى نېرى كەتكۇزۇۋېتەيلى، — دېدى دەييۇي.

چۆرە قىزلار، لەگلەك ئۇچۇرمىز دېگەن گەپ ئېغىزدىن چىقىشىغىلا، ھاپىلا — شاپىلا كىرىپ لەگلەكلەرنى ئېلىپ چىقىشتى. ئۇ لەگلەكلەرنىڭ بەزىسى ساھىبجامال لەگلەك، بەزىسى ساڭقارا لەگلەك ئىدى، چۆرە قىزلار كۆتۈرمىلەرنى ئاچىقىپ، تەڭشەكلەرنى باغلاپ، يىپ بالدىقىنى ئوڭشاشقا كىرىشىپ كەتتى. باۋچەيلەر ھويلا دەرۋازىسى ئالدىدا تۇرۇپ چۆرىلەرنى تالادىكى ئوچۇقچىلىقتا لەگلەكلەرنى ئۇچۇرۇشقا بۇيرۇدى.

— سىزنىڭ ماۋۇ سەت ئىكەن، — دېدى كۇلۇپ باۋچىن، — ئۇچىنچى ئاچىمىزنىڭ يۇمشاق قاناتلىق سۈمۈرغ لەگلىكىدەك چىرايلىق ئەمەس ئىكەن.

— ماڭ، سىلەرنىڭكىنى ئاچىقىپ ئۇچۇرۇپ باققىنا، — دېدى باۋچەي كەينىگە بۇرىلىپ باۋچىنگە.

باۋيۇينىڭمۇ ھەۋىسى كېلىپ قېلىپ، ئۇمۇ:

— تۇنۇگۈن لەي ئانىكام سوۋغا قىلغان ھېلىقى بېلىق لەگلەكنى ئاچىققىن، — دەپ چۆرە قىزنى بۇيرۇدى.

چۆرە قىز كېتىپ خېلىدىن كېيىن قۇرۇق قول يېنىپ كېلىپ:

— چىڭۇېن قىز تۇنۇگۈن ئۇچۇرمەن دەپ قاچۇرۇۋېتىپتۇ، — دېدى كۇلۇپ.

— مەن ئۇنى تېخى بىرەر قېتىمۇ ئۇچۇرۇپ باقمىغانىدىم! — دېدى باۋيۇي.

— ھەرنېمە بولسىمۇ سەندىكى پىشكەللىكنى ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ! — دېدى كۇلۇپ تەنچۇن. — ئەمىسە، ھېلىقى چوڭ قىسقۇچپاقا لەگلەكنى ئاچىققىن، — دېدى باۋيۇي.

چۆرە قىز كېتىپ، بىرقانچەيلەن بىلەن ساھىبجامال لەگلەكنى يىپ بالداقلىرى بىلەن قوشۇپ كۆتۈرۈپ چىقىپ:

ـــ شـىرىن قـىز: قىسقـۇچپاقا لـەگلەكنـى تۇنۇگۇن ئـۇچىنچـى غوجامغا بېرىۋەتكەن، بۇنى لىن ئانىكام بايارا‌قـتا كىرگـۈزۈپتىكـەن، مۇشۇنى ئۇچۇرغاي دەيدۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.

باۋيۇي لەگلەككە بىر قۇر سەپسېلىپ چىقتى، بۇ لەگلەكنىڭ ئىنتايىن نەپىس ئىشلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ، بەك سۆيۈنۈپ:

ـــ ئۇچۇرۇڭلار ! ـــ دېدى.

شـۇ ئارىدا چۆرە قـىزلار تەنچـۈننىڭكىنـىمـۇ ئەكـېلىشـىپ قـاپتالدا تـۇرۇپ ئۇچۇردى. باۋچـىن چۆرە قـىزغا چوڭ شەپـەرەڭ لەگلىكىنى ئۇچۇرغۇزدى، باۋچەيمۇ قاتـارىسىغـا تىزىلـغان يەتتە غاز لەگلىكىنى ئۇچـۇرغۇزدى. يالغـۇز باۋيۇينـىڭلا ساھـىبجامـال لەگلىكى ھېچ ئۇچالـمىدى. باۋيـۇي چۆرە قـىزلارنـى ئۇچۇرۇشنـى بـىلمەيدىكەن دەپ، ئۆزى خېلى ۋاقىتـقىچە ئـۇچۇرۇپ باقـتى، لېكىن ئۆگزە بويى كۆتۈرۈلۈپلا مولاق ئېتىپ چۈشەتتى. جىلە بولغـىنىدىن بـاۋيۇينـىڭ باش ـ كۆزىدىـن تەر چىقـىپ كەتـتى. باشقىلار ئۇنىڭدىن كۈلۈشكەنىدى، ئۇ ئاچچىقى بىلەن لەگلەكنـى يەرگە ئۇرۇپ:

ـــ ساھىبجامال بولـمىغان بـولساڭ، دەسسـەپ مىجـىقىڭنـى چىقىرىۋېتەتتىم ! ـــ دېدى.

ـــ تارازىسى ئوبدان تەڭشەلمەپتۇ، ـــ دېدى دەييۇي، ـــ بـىر كىمنى ئاپىرىپ يەڭگۈشلەتكۈزۈۋەتسە ياخشى ئۇچىدۇ. باشقىسىنى ئەكېلىپ ئۇچۇرۇڭ بولمىسا.

بـاۋيـۇي ۋە باشقـىلار ئاسـمانغا بـېقـىپ، ھـاۋادا يـۇرگـەن لەگلەكـلەرگە قارىشىپ تۇراتـتى. بىر‌دەمدىلا شامال كـۈچىيـىپ كېتىپ، چۆرە قىزلار ئالىقانلىرىغا قول ياغلىقلىرىنى قويۇپ تانا تارتتى. دەييۇي شامالنىڭ كۈچىيىۋاتقانلىقىنى بايقاپ، بېرىپلا بالداقنى بوشىتىۋىدى، لەگلەك غۇيۇلدىغىنىچە ئېگىز كۆتۈرۈلـدى ـ دە، بـىر‌دەمدىن كېيىن تانـىسى تۇگـەپ، لەگلەك شـامال بـىلـەن بىللە ئۇچـۇپ كەتتى. دەيـۇي باشقـىلارنـىمـۇ لەگلـەكـلىرىنـى قويۇۋېتىشكە ئۇندىدى.

ـــ دەيىۋي قىزنىڭ كېسىلىنىڭ يىلتىزىنىۋ ئۇچۇپ كەتتى، قېنى بىزنىۋ قويۇۋېتەيلى، ـــ دېدى باشقىلار كۈلۈشۈپ.

شۇنىڭ بىلەن چۆره قىزلار قايچا ئەكېلىپ تانىلارنى كېسىۋېتىۋىدى، لەگلەكلەر شامال بىلەن تەڭ لەيلەپ كېتىۋەردى. دەسلەپتە لەگلەكلەر تۈخۈمدەكلا كۆرۈندى، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قارا چېكىتكە ئايلىنىپ قېلىپ، بىر پەستىلا كۆزدىن غايىب بولدى.

ـــ قىزىق بولدى، راسا قىزىق بولدى ! ـــ دېيىشتى ھەممەيلەن ئاسمانغا بېقىپ. شۇ ئەسنادا چۆره قىز كېلىپ غىزاغا تەكلىپ قىلدى. ھەممەيلەن تارقالدى.

قايسى كۈندىن تارتىپ باۋيۇي دەرس ـ ساۋقىنى بالدۇرقىدەك بىر چەتكە قايرىپ قويۇشقا پېتىنالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. بەزىده ھۆسنىخەت يېزىشنى مەشىق قىلسا، بەزىده كىتاب ئوقۇيتتى. ئىچى پۇشۇپ قالغان چاغلاردا چىقىپ ھەمشىرىلىرى بىلەن ئازراق ئوينايتتى ياكى بامبۇكزار سارايغا كېلىپ بىر پەس پاراڭ سېلىشاتتى. ھەمشىرىلىرىمۇ ئۇنىڭ گەدىنىده تۇگىتەلمىگەن دەرس تاپشۇرۇقلىرى كۆپ ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، ئۇنى چاقىرىۋالغۇسى كەلمەي، ئۆزلىرى يىغىلىشىپ، شېئىر ئېيتىشىپ كۆڭۈل ئېچىشاتتى ياكى بولمىسا يىڭنە ئىشى ئۇستىده سۆزلىشەتتى. دەيىۋي جياجېڭ قايتىپ كەلگەنده باۋيۇينىڭ خاپىلىققا قېلىشىدىن تېخىمۇ ئەنسىرەپ، ھەر قېتىم كەلگەنلىرىده ئۇخلايمەن دەپ ئۆزره قويۇپ، ئۇنى ئولتۇرۇشقا ئانچە تۇتۇپ كەتمەيتتى. باۋيۇيمۇ نائىلاج قايتىپ كېتىپ ئۆز ئۆيىده خالىغىنىچە دەرسنى تەكرار قىلاتتى.

ھەش ـ پەش دېگۈچە ياز تۈگەپ كۈز كىرىپ قالدى. بىر كۈنى جيا ئانىنىڭ قېشىدىن ئىككى چۆره قىز ئالدىراپ ـ سالدىراپ كېلىپ باۋيۇينى چاقىردى. نېمە ئىش بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش بىرىنچى باب

قورسقىدا غۇم ساقلاپ يۈرگۈچىنىڭ قەستەن غۇم پەيدا قىلغانلىقى
يۈەنياڭنىڭ ئويلىمىغان يەردە ئاشىق ـ مەشۇقلارنى كۆرۈپ قالغانلىقى

جيا ئانىنىڭ قېشىدىكى ئىككى چۆرە قىز ھاپىلا ـ شاپىلا كېلىپ باۋيۈينى ئىزدەپ تاپتى:

ـــ غوجام، يۈرسىلە، چاپسان بولسىلا، بېگىم قايتىپ كەلدى.

باۋيۈي بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشالمۇ بولدى ھەم غەمگىمۇ چۆمدى، ئالمان ـ تالمان كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ سالامغا كەلدى. جيا جېڭ جيا ئانىنىڭ ئۆيىدە ئىكەن، ھەتتا كىيىملىرىنىمۇ يەڭگۈشلىمىگەنىكەن. ئۇ باۋيۈينى كۆرۈپ بەك خۇش بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆڭلى بۇزۇلغاندەكلا قىلدى. ئاندىن جيا ئانىغا خانىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئۆتەش جەريانىدىكى ئىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى.

ـــ ھېرىپ كېتىپسەن، چىقىپ ئارام ئالغىن، ـــ دېدى جيا ئانا.

جيا جېڭ ئورنىدىن تۇرۇپ، كۈلۈمسىرەپ خوش ئېيتتى، ئاندىن ئۆرە تۇرۇپ يەنە بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ يېنىپ چىقتى. باۋيۈيلەرمۇ بىللە چىقتى. جيا جېڭ ئۇنىڭدىن دەرس ـ ساۋاقلىرى توغرىسىدا سوراپ قويۇپ، ئۆيىگە ماڭدى.

جيا جېڭ پەرمانىنى ئادا قىلغانلىقىدىن پايتەختكە ئۇچۇر

بەرگىلى كەلگەندى. ئەسلىدە ئۇ مائارىپ تەپتىشلىكىگە بۇيرۇلغاچقا، ئاۋۇال ئۆيىگە كېلىشكە پېتىنالمىدى، جيا جېن، جيا ليەن، باۋيۇيلەر بىر كۈن بۇرۇن بىر ئۆتەڭ يەرگىچە ئالدىغا چىققانىدى. جيا جېڭ ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەندە، ئاۋۇال جيا ئانىنىڭ ئېسەنلىكىنى سوراپ ئۇلارنى ئۆيگە قايتۇرۇۋەتكەنىدى. ئەتىسى خانىغا كۆرۈنۈش قىلىپ، ھەممە ئىشى تۈگىگەندىن كېيىن، ئائىلىسىگە يېنىپ كەلدى. خان ئالىيلىرى مەرھەمەت كۆرسىتىپ، ئۇنىڭغا ئۆيىدە ئارام ئېلىش ئۈچۈن بىر ئايلىق رۇخسەت بەردى. جيا جېڭ ياشقا خېلى چوڭ بولۇپ قالغان، ۋەزىپىسىنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە بالىچاقسىدىن ئايرىلىپ بىرنەچچە يىل ياقا يۈرتلاردا يۈرگەنىدى. ھازىر ئۇلار بىلەن تىنچ ـ ئامان كۆرۈشكەنلىكى ئۈچۈن ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال ئىدى. چوڭ ـ كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى خىيالىدىن چىقىرىۋېتىپ، كىتاب ئوقۇش بىلەنلا بولدى، ئىچى پۈشۈپ قالسا سۈخەنچىلەر بىلەن شاھمات ئوينىغاچ شاراب ئىچەتتى ياكى بولمىسا بەزى كۈنلىرى ئىچكىرىكى ھويلىغا كىرىپ، ئانا ـ بالا، ئەر ـ خوتۇن بىرلىكتە جەددى ـ جەمەت جەملىكىدىن ھۇزۇرلىناتتى.

بۇ يىل سەككىزىنچى ئاينىڭ ئۇچىنچى كۈنى جيا ئانىنىڭ سەكسەن ياشقا تولغان چوڭ قۇتلۇق كۈنى بولغاچقا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلەرنىڭ ھەممىسى كەلسە، زىياپەت بېرىشكە يېتىشەلمەي قېلىشتىن ئەنسىرەپ، جيا جېڭ بالدۇرلا جيا شې ۋە جيا ليەنلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، يەتتىنچى ئاينىڭ يىگىرمە سەككىزىنچى كۈنىدىن باشلاپ سەككىزىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنىگىچە نېڭگو ـ رۇڭگو قەسىرلىرىدە تەڭلا زىياپەت ئۆتكۈزىدىغان بولدى، نېڭگو قەسىرىگە ئېرەكتە مېھمانلارنى، رۇڭگو قەسىرىگە ئايال مېھمانلارنى چىللايدىغان بولدى. نەزەرباغدا زەرەپشان بالىخانا ۋە شاراپەت ئايۇنىنى قاتارلىق بىرقانچە جاينى ئارام ئېلىش ئورۇنلىرى قىلىپ راسلايدىغان

بولدى. يىگىرمە سەككىزىنچى كۈنى خانىمىڭ تۇغقانلىرى، گورگان، ژاڭ ـ گۈڭ، ئىنالچى تۆرە، ئايماقبەگلەر، خانىش، خانىكە، تۆرە ئاغىچا، بىبكە، ئاغىچا خېنىملار، يىگىرمە توققۇزىنچى كۈنى دۇان ـ مەھكىملەرنىڭ نازىر ـ باسقاق بەگلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مەرتىۋىلىك خېنىملىرى، ئوتتۇزىنچى كۈنى باشقا مەنسەپدارلار ۋە ئۇلارنىڭ مەرتىۋىلىك خېنىملىرى ھەم يىراق ـ يېقىن ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئاياللىرى چىللىنىدىغان بولدى. سەككىزىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى جيا شې، ئىككىنچى كۈنى جيا جېڭ، ئۈچىنچى كۈنى جيا جېن بىلەن جيا لىيەن چاقىرىدىغان، تۆتىنچى كۈنى جيا قەسىرىدىكى ھەمجەمەت ئۇلۇغ ـ ئۇششاقلار قوشۇلۇپ ئائىلىۋى زىياپەت ئۆتكۈزىدىغان بولدى، بەشىنچى كۈنى لەي دا، لىن جىشياۋ قاتارلىق غوجىدارلار ئولاش ـ چولاش بىر كۈن زىياپەت بېرىدىغان بولدى.

يەتتىنچى ئاينىڭ بىرىنچى ئون كۈنىدىلا قۇتلاش سوۋغاتلىرى سۇنغۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. مەرىپەت دۇانى خانىمىڭ يارلىقى بويىچە، خان ئىنئام قىلغان ئالتۇن ـ قاشتاش مۇتكىدىن بىر دانە، رەڭدار تاۋاردىن تۆت ئۇچا، ئالتۇن ۋە قاشتاش قەدەھلەردىن تۆت دانىدىن، خەزىنە كۈمۈشىدىن بەش يۈز سەر سوۋغات قىلدى. يۈەنچۇنمۇ ھەرەم ئاغىسى ئارقىلىق قۇيما ئالتۇن ئۆمۈر يۇلتۇزىدىن بىر دانە، ئاقۇلە ھاسا بىر دانە، كەنان تەسۋىسىدىن بىر تىزىق، بەختلىك ئۆمۈر كۈجىسىدىن بىر قۇتا، ئالتۇن لەردۇدىن بىر جۇپ، كۈمۈش لەردۇدىن تۆت جۇپ، رەڭدار تاۋارلاردىن ئون ئىككى توپ، قاشتاش قەدەھتىن تۆت دانە چىقارتىپتۇ. ئاندىن قالسا تارخان، گورگان ۋە چوڭ ـ كىچىك قەلەم ـ ئەلەم مەنسەپدارلىرىدىن كەلگۈچىلەرنىڭ ھېچقايسىسى قۇرۇق كەلمەي، سوۋغات ئەكەلگەن، بۇلارنى بايان قىلىپ تۇگەتكىلى بولمايدۇ. ئايۇانغا چوڭ ئۇستەل قويۇپ، ئۈستىگە قىزىل كىگىز سېلىپ، سىپتا ـ ئىنچىكە ئىشلەتكەن

نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى شۇ يەرگە تىزىپ، جيا ئانىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە تەكلىپ قىلدى. جيا ئانا دەسلەپكى ئىككى كۈنى خۇشى تۇتۇپ كېلىپ كۆرۈپ باقتى، كېيىن ئېرىنىپ قېلىپ كۆرمەيلا قويدى.

ــ فېڭجيې قىز تاپشۇرۇۋالسۇن، كېيىن ئىچىم پۇشقاندا كۆرەرمەن، ــ دېدى ئۇ.

يىگىرمە سەككىزىنچى كۈنى ئىككى قەسىردە رەڭگارەڭ پانۇسلار ئېسىلىپ، قىزىل شەلپەرلەر تارتىلدى، سۇمۇرغلار قانات كەرگەندەك شىرمەللەر تىزىلدى، نېلۇپەر ئېچىلىغاندەك كۆرپە ـ تۆشەكلەر سېلىندى. نەي ـ يالغۇزەك، داپ ـ دۇمباقلار ياڭراپ، كوچا كويلىنى بىر ئالدى. نىڭگو قەسىردە بۇگۈنكى زىياپەتكە پەقەت بېيجىڭ ۋاڭ، نەنئەن جۇنۇڭ، يۇڭچاڭ گورگان، لېشەن جۇنۇڭ ۋە بىرقانچە قەدىناس گۇڭ ـ خۇلارنىڭ ۋارىس ئەۋلادلىرىلا كەلدى. رۇڭگو قەسىردىكى زىياپەتكە نەنئەن جۇنۇڭ ئۇلۇغ خانىشى، بېيجىڭ ۋاڭنىڭ خانىشى ۋە قەدىناس گۇڭ ـ خۇلارنىڭ مەرتىۋىلىك خېنىملىرى كەلدى. جيا ئانا ۋە باشقىلار ئۆزلىرىنىڭ مەرتىۋە ـ جىركىلىرى بويىچە كاتتا ياسىنىشىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. ھەممەيلەن كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، ئاۋۋال مېھمانلار نەزەرباغدىكى شاراپەت ئايۇنىنغا تەكلىپ قىلىندى. مېھمانلار چاي ئىچىپ بولۇپ، كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ، ئۇ يەردىن مۇبارەك ئايۇانغا كېلىپ، جيا ئانىنى قۇتلاپ بولۇپ داستىخانغا كېلىشتى ۋە بىر ھازاغىچە تۇرۇت قىلىشقاندىن كېيىن ئولتۇرۇشتى. تۆردىكى ئىككى ئورۇنغا نەنئەن، بېيجىڭ ۋاڭلارنىڭ خانىشلىرى، ئۇلارنىڭ تۆۋۈنىدە ئۆز ئورنى بويىچە گۇڭ ـ خۇلارنىڭ مەرتىۋىلىك خېنىملىرى ئولتۇرۇشتى. سول يانداكى ئورۇندا ئۇلارغا جىڭشياڭخۇنىڭ مەرتىۋىلىك خېنىمى ۋە لىڭچاڭبونىڭ مەرتىۋىلىك خېنىمى ھەمراھ بولدى. ئوڭ يانداكى ئورۇن جيا ئانىنىڭ ساھىبخانىلىق ئورنى ئىدى. شاڭ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ

ئاغىچا خېنىملار بولسا يۇشى، فېڭجيې ۋە بىر جەمەت كېلىنلەرنى باشلاپ، ئىككى ياندا غاز قانات بولۇپ، جيا ئانىنىڭ كەينىدە ئۆرە تۇرۇشتى؛ لىن جىشياۋ، لەي دانىڭ ئاياللىرى خىزمەتكار خوتۇنلارنى باشلاپ، بامبۇك پەردىنىڭ سىرتىدا سەي، غىزا، شاراب تارتىش ئىشلىرى بىلەن بولدى؛ جۇرۇينىڭ ئايالى بىرقانچە دېدەكلەرگە باشچىلىق قىلىپ، شىرمەلنىڭ كەينىدە كۇتۇش ـ چاقىرىش ئىشلىرىنى ئۆتىدى. مېھمانلارغا ئەگىشىپ كەلگەنلەرنى باشقا جايدا مەخسۇس كىشىلەر كۇتۇۋالدى.

بىردەمدىن كېيىن ئويۇنچىلار مۇبارەكلەپ كۆرۈنۈش بەردى، سەھنە تۇۋندە چاچ قويمىغان بىردەك ئون ئىككى قىز مۇلازىملارچە ياسىنىپ، قوللىرىنى سىلىپ كۇتۇپ تۇرۇشتى، شۇ ئەسنادا بىر كىم ئويۇن تىزىملىكىنى كۆتۈرۈپ پەلەمپەي تۇۋنگە كېلىپ، ئاۋۋال ئۇچۇرچى ئايالغا سۇندى؛ بۇ ئايال تىزىملىكنى ئېلىپ لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا ئۇزارتتى؛ لىن جىشياۋنىڭ ئايالى پەتنۇسقا سىلىپ، مىلەڭزىدىن يېنىچە كىرىپ، يۇشى خېنىمنىڭ دېدىكى توقال پېيغېڭغا ئۇزارتتى؛ پېيغېڭ ئېلىپ يۇشى خېنىمغا بەردى؛ يۇشى ئېلىپ تۆردىكى داستىخانغا كەلدى. نەنئەن جۇنۋاڭنىڭ خانىشى بىر پەس تۇزۇت قىلىپ تۇرۇۋېلىپ، ئاخىر مۇبارەكلەش ئويۇنلىرىدىن بىرىنى تاللاپ تىزىملىكنى قايتۇردى. ئاندىن بېيجىڭ ۋاڭنىڭ خانىشىمۇ بىرنى تاللىدى. باشقىلار يەنە بىردەم تۇزۇت قىلىشىپ، ئوبدان ئويۇنلارنى تاللاپ ئويناپ بەرسىلا بولدى، دەپ جورۇشتى.

ئۇزاق ئۆتمەي تۆت قېتىم سەي، بىر قېتىم شورپا تارتىلدى. مېھمانلارغا ئەگىشىپ كەلگەنلەرگە ئىنئاملار بېرىلدى. ھەممەيلەن يەنە كىيىملىرىنى يەڭگۇشلەپ باغقا يېنىپ كىرىشتى، باشقىدىن ئېسىل چاي تارتىلدى. نەنئەن جۇنۋاڭنىڭ خانىشى باۋيۇينى سورىغانىدى، جيا ئانا:

ـــ بۇگۈن بىرقانچە بۇتخانىدا «ئامانلىق ۋە ئۆمۈر ئۇزۇنلۇق تىلاۋەتنامە» سى ئوقۇلماقچىدى، باۋيۇي تىلاۋەتنامە ئاڭلىغىلى

كەتكەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

ئاندىن ئۇيغاق خان قىزلارنى سورىدى.

ــ ئۇلارنىڭ ھەمشىرىلىرىدىن بەزىلىرى كېسەل، بەزىلىرى ئاجىز، كىشىلەرگە كۆرۈنۈشتىن تارتىنىدۇ. شۇڭا، ئۇلارنى ئۆيگە قاراشقا قويغانىدىم. ئويۇنچى بالىلاردىن بىر بەنزىنى ئايرىپ بەرگەن، نېرىسىدىكى مېھمانخانىدا ھاممام خېنىمنىڭ خان قىزلىرى بىلەن بىللە ئويۇن كۆرۈۋاتىدۇ، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ ئۇنداق بولسا، ئۇلارنى تەكلىپ قىلىۋۇرۇپ كەلسەك بوپتىكەن، ــ دەپ كۈلدى نەنئەن جۇنژاڭنىڭ خانىشى.

جيا ئانا كەينىگە قاراپ، فېڭجيېگە بۇيرۇدى:

ــ سەن بېرىپ، شياڭيۈن، باۋچەي، باۋچەي، دەييۈي تۆت خان قىزنى باشلاپ كەل، ئۇلارغا تەنچۇن سىڭلىڭلا ھەمراھ بولۇپ كەلسۇن.

فېڭجيې خوش دەپ چىقىپ كېتىپ، جيا ئانىنىڭ ھويلىسىغا كەلدى، ئۇ يەردە ھەمشىرىلەر مېۋە - چىۋە يېگەچ ئويۇن كۆرۈۋاتقان، باۋيۈيمۇ تىلاۋەتنامە ئاڭلاپ بولۇپ بۇتخانىدىن يېنىپ كەلگەنكەن. فېڭجيې خەۋەر قىلغاندىن كېيىن، باۋچەي، باۋچىن بىلەن دەييۈي، شياڭيۈن ۋە تەنچۇن بەشەيلەن نەزەرباغقا كەلدى. مېھمانلارغا كۆرۈنۈش قىلىپ سالام بەردى. مېھمانلارنىڭ ئارىسىدا ئۇلار كۆرگەن كىشىلەرمۇ، تېخىچە كۆرمىگەن بىر - ئىككىسىمۇ بار ئىدى. مېھمانلار ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئۇلارنى ماختاشتى. ھەمشىرىلەردىن شياڭيۈن بەك تونۇش بولغاچقا، نەنئەن جۇنژاڭ خانىشى كۈلۈپ:

ــ سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز، مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلاپ تۇرۇپ تەكلىپ قىلمىغۇچە ئالدىمغا كەلمەپسىز! ئەتە تاغنىڭ بىلەن ھېسابلىشىمەن! ــ دەپ، بىر قولىدا تەنچۇننى، يەنە بىر قولىدا باۋچەينى ئالدىغا تارتىپ، ــ نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟ ــ دەپ سوراپ قويۇپ، ئۇنى قەۋەتلا ماختاپ كەتتى. ئاندىن ئۇ ئىككىسىنى قويۇۋېتىپ، دەييۈي بىلەن باۋچىننى تارتىپ،

تەبەسسۇم بىلەن سىنچىلاپ قاراپ، بىر پەس راسا ماختىدى، ــ ھەممىسى كېلىشكەن قىزلار ئىكەن ! قايسىسىنى ماختاشنى بىلمەي قېلىۋاتىمەن !

خانىشنىڭ خىزمەتكارلىرى ئاللىقاچان بىرنەچچە ئۇلۇش سوۋغاتلىق: ئالتۇن ـ قاشتاش ئۇزۇكتىن بەش دانە، بېغىشقا ئورايدىغان خۇشبۇي ئۇنچە ـ مونچاقتىن بەش تىزىق تەييارلاپ قويغانىدى.

ــ خان قىزلار، زاڭلىق قىلماي، بۇلارنى قوبۇل قىلىپ، دېدەكلىرىڭلارغا بېرىۋېتەرسىلەر، ــ دېدى نەنئەن جۇنۇڭ خانىشى كۈلۈپ.

بەشەيلەن دەرھال تەزىم قىلىپ ھەشقاللا ئېيتتى. بېيجىڭ ۋاڭنىڭ خانىشىمۇ بەش خىل سوۋغات بەردى، قالغانلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىپ ئولتۇرمايمىز.

چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن، مېھمانلار باغدا بىردەم سەيلە قىلىشتى، جيا ئانىلارنىڭ تەكلىپى بىلەن يەنە داستىخانغا كېلىشتى.

ــ ھېچلا كەيپىم يوق، بۇگۈن كەلمەي دېسەم زادىلا قامىلاشمىغۇدەك. كەچۇرۇشسىلە، بۇرۇنراق خوشلىشىدىغان بولدۇم، ــ دەپ، نەنئەن جۇنۇڭنىڭ خانىشى ئۆزرە ئېيتتى.

جيا ئانىلار يەنە بىر ئاز ئولتۇرۇپ بەرسىلە دەپ قىستاپمۇ كەتمىدى. بىر قۇر تۇزۇت قىلىشقاندىن كېيىن، خانىشنى باغنىڭ دەرۋازىسىغىچە ئۇزىتىپ قويۇشتى. خانىش تەختىراۋانغا چۈشۈپ قايتىپ كەتتى. ئاندىن كېيىن بېيجىڭ ۋاڭنىڭ خانىشىمۇ بىردەم ئولتۇرۇپ خوشلاشتى. قالغان مېھمانلاردىن بەزىلىرى زىياپەت ئاخىرلاشقۇچە ئولتۇردى، بەزىلىرى ئاخىرلاشمايلا كېتىپ قالدى. جيا ئانا شۇ كۈنى ھېرىقىپ كەتكەنلىكتىن ئەتىسى ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمەي قويدى. قالغان مېھمانلارنى شىڭ ئاغىچا خېنىم كۈتۈۋالدى. قەدىناس بەگلەرنىڭ پەرزەنتلىرىدىن قۇتلاپ كەلگەنلەر مېھمانخانىدىلا تەزىم

قىلىشتى، جيا شې، جيا جېكې، جيا جېنىلار تەزىمگە جاۋاب ياندۇرۇشۇپ، ئۇلارنى نىگگو قەسىرىدە مېھمان قىلدى. بۇ گەپ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

بىرقانچە كۈندىن بۇيان، يۇشى خېنىم ئاخشاملىرىمۇ نېرىقى قەسىرگە ئۆتەلمىدى. كۈندۈزلىرى مېھمان كۈتتى، ئاخشاملىرى جيا ئانىغا ھەمراھ بولۇپ، ئويۇن ـ كۈلكە قىلىشىپ بەردى. ئاندىن فېڭجيېنىڭ چوڭ ـ كىچىك قاچا ـ قۇچىلاردىن خەۋەر ئېلىشىغا ۋە سوۋغاتلارنى تاپشۇرۇۋېلىشىغا قارىشىپ بېرىپ تۇردى. ئاخشاملىرى باغقا كىرىپ، لى ۋەننىڭ ئۆيىدە ئارام ئېلىپ قونۇپ قالدى، شۇ كۈنى جيا ئاننىڭ كەچلىك غىزاسىدىن خەۋەر ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، جيا ئانا ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:

ـــ ھېرىپ كەتتىڭلار، چىقىپ ئارام ئېلىڭلار، ئەتە يەنە سەھەر تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

يۇشى خېنىم خوش دەپ يېنىپ چىقىپ، فېڭجيېنىڭ ئۆيىگە غىزا يېگىلى ماڭدى. فېڭجيې بالىخانىدا تاپشۇرۇۋېلىنغان شىرمەللەرنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتاتتى، ئۆيدە پىڭئېر يالغۇز قېلىپ فېڭجيېنىڭ كىيىملىرىنى قاتلاۋاتاتتى. يۇشى خېنىم يۇ ئېرجيې ھايات چېغىدا ئۇنىڭدىن كۆپىنچە پىڭئېر خەۋەر ئېلىپ تۇرغانلىقىنى ئەسلەپ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، پىڭئېرگە مۇنداق دېدى:

ـــ ئوبدان قىز ! ئاق كۆڭۈل ئىكەنسەن، بۇ يەردە ئۆزۈڭنى جوۋىتىپ جاپادا قاپسەن !

پىڭئېرنىڭ كۆزىدىن ياش ئەگمىدى، لېكىن دەرھاللا گەپنى چالغىتىۋەتتى.

ـــ كېلىن ئاغىچاڭ غىزا يەپ بولدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى يۇشى كۈلۈمسىرەپ.

ـــ غىزا يەيدىغان چاغدا ئۆزلىرىنى تەكلىپ قىلماي قالاتتىمۇ؟ ـــ دېدى كۈلۈپ پىڭئېر.

ـــ ئۇنداق بولسا، مەن باشقا جايغا بېرىپ غىزا يەي،

قورسىقىم ئېچىپ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، ــ دەپلا يۇشى كەينىگە يانغانىدى، پىكىر كۆلۈپ:

ــ خېنىم، بۇ ياقىقا كەلسىلە، بۇ يەردە توقاچ بار، ئاۋۇال قورساقنى ئازراق ئەستەرلىۋېلىپ، غىزا يېسىلە، ــ دېدى.

ــ سىلەر بەك ئالدىراش ئىكەنسىلەر، باغقا كىرىپ ھەمشىرىلەرنى ئېلىشتۇرۇپ چىقاي، ــ يۇشى خېنىم شۇنداق دەپ يولغا كېتىۋەردى. پىكىر ئۇنى تۇتۇپ قالالماي مەيلىگە قويدى.

يۇشى خېنىم شۇ ماكىغىنىچە باغقا كەلدى. باغنىڭ دەرۋازىسى ۋە يان ئىشىكلىرى تېخىچە چىڭ ئېتىلمىگەن، ھەر خىل رەڭدار پانۇسلار ئېسىقلىق تۇراتتى. شۇڭا، ئۇ كەينىدىن بىللە كېلىۋاتقان چۆرە قىزنى نۆۋەتچى ئايالنى چاقىرىشقا بۇيرۇدى. چۆرە قىز كۆزەتخانىغا كىرىپ قارىدى، ئۇ يەردە ئادەمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. قايتىپ چىقىپ يۇشى خېنىمغا مەلۇم قىلدى. يۇشى غوجىدار ئايالنى چاقىرىشقا بۇيرۇدى. چۆرە قىز خوش ئېيتىپ، دەرۋازىنىڭ سىرتىدىكى بۇغا ئەگمىگە، غوجىدار ئايالالر مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن يىغىلىدىغان جايغا كەلدى. ئۇ يەردە ئىككى خىزمەتكار ئايال مېۋە ـ گېزەك يېيىشۋاتقانىكەن.

ــ غوجىدار ئانىكىلاردىن بۇ يەردە كىم بار؟ شەرقىي قەسىردىكى كېلىن ئاغىچا كۆتۈپ قالدى، تاپىلايدىغان گېپى بار ئىكەن، ــ دېدى چۆرە قىز.

ئۇ ئىككى خىزمەتكار ئايال مېۋە ـ گېزەك يېيىش بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، شەرقىي قەسىردىكى كېلىن ئاغىچا قىچقىرىۋاتىدۇ دېگەن گەپكە ئانچە ئېرەنشىمەي:

ــ غوجىدار ئانىكىلار قايتىپ كېتىشكەن، ــ دەپلا جاۋاب بېرىشتى.

ــ قايتىپ كەتكەن بولسا ئۆيىدىن چاقىرىپ كېلىڭلار، ــ دېدى چۆرە قىز.

ــ بىز ئۆيگە قاراشنىلا بىلىمىز، ئادەم چاقىرىش بىزنىڭ ئىشىمىز ئەمەس. ئادەم چاقىرتىدىغان ئىشىڭىز بولسا ئادەم

چاقىرىدىغانلارنى بۇيرۇڭ.

ــ مانا كۆرۈڭ، قانداق تەتۈرچىلىك بۇ ! سىلەر نېمىشقا چاقىرتىپ قويمايسىلەر؟ يېڭى كەلگۈندىنى ئالدىساڭلارمۇغۇ مەيلى ئىدى، مېنى نېمىدەپ ئالدايسىلەر؟ ئادەتتە سىلەر چاقىرماي كىم چاقىراتتى؟ شۇ تۈرقىدا بىرەر نەپ يۇقىدىغان ئىشنى ياكى بىرەر غوجدارغا نەرسە ئىنئام قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان بولساڭلارغۇ، كىم ئىكەنلىكىنىمۇ سۈرۈشتۈرمەي، بىر – بىرىڭلاردىن ئىتتەك قىزغىنىشىپ چاقىرغىلى شاپاشلاپ كېتەر بولغىيدىڭلار ! ئەگەر فېئوجيې كېلىن ئاغىچا چاقىرىپ قوي دېسىمۇ مۇشۇنداق جاۋاب بېرىشكە پېتىنالامتىڭلار؟

بۇ خىزمەتكار ئايالىلار بىرىنچىدىن، شاراب ئىچكەن، ئىككىنچىدىن، بۇ چۆرە قىز يېغىرىنى تاتلاپ قويغان بولغاچقا، ئىزاغا چىدىمای ئاچچىقلاپ كەتتى:

ــ ماڭغىنا، سېسىتمای ! چاقىرامدۇق ـ چاقىرمامدۇق بىزنىڭ ئىشىمىز، سېنىڭ نېمە كارىڭ ! سەن بىرىنىڭكىنى ئاچمەن دېمەي، ئاۋۇال ئۆزۈڭنىڭ ئانىسىنى ئويلىغىنا، نېرىقى قەسىردىكى غوجدار بەگلەرنىڭ ئالدىدا ئاناڭ بىزدىنمۇ ئۆتە خۇشامەتچىلىك قىلىدۇ. سەن ئۇ ئائىلىنىڭ، بىز بۇ ئائىلىنىڭ ئادىمى، قېنى بېكسىڭ بولسا، سىلەر تەرەپتىكى كىشىلەرنى شۇنداق ئەيىبلەپ باقە ! بىزنىڭ بۇ تەرەپتىكىلەرگە سېنىڭ چىشىڭ پاتمايدۇ !

چۆرە قىز بۇ گەپنى ئاڭلاپ تاتىرىپ كەتتى ـ دە:

ــ ھە، شۇنداقمۇ تېخى ! بۇنى ئوبدان دېدىڭ ! ــ دەپلا كەينىگە بۇرىلىپ، مەلۇم قىلغىلى ماڭدى.

يۇشى خېنىم باغقا كىرىپ كەتكەندى. شىرىن، باۋچىن، شياڭيۇن ئۇچى يەر مۇئەككىلى ئىبادەتخانىسىدىكى ئىككى راھىبە قىز بىلەن كۇلكە ـ چاقچاقلارنى قىلىپ ئويۇنىشىپ كېلىۋاتاتتى. يۇشى خېنىم: «قورسىقىم ئاچتى» دېگەچكە، ئۇلار ئاۋۇال ئارامبەخش ھويلىغا كەلدى. شىرىن گۆشلۈك ۋە گۆشسىز

بىرنەچچە خىل سامسا ـ پىچىنىلەردىن يۇشى خېنىمغا ئاچىقىپ بەردى، بايىقى چۆرە قىز يۇشى خېنىمنى ئىزدە ـ ئىزدە شۇ يەرگە كەلدى ۋە ئاچچىقىدا يېرىلغۇدەك بولۇپ، ئۇ خىزمەتكار ئاياللارنىڭ ھېلىقى گەپلىرىنى ئېغىتماي ـ تىمتىماي مەلۇم قىلدى. يۇشى خېنىم دىمىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، بىر ھازادىن كېيىن:

ـــ ئۇ ئىككىسى قانداق ئاياللار ئىكەن؟ ـــ دېدى.

ـــ ھوي قىز، ئەجەبمۇ ئاچچىقىڭىز يامان ئىكەن ! ـــ دەپ، ئۇ چۆرە قىزنى كۈلۈپ نوقۇشلاپ قويدى ئىككى راھىبە، ـــ ئۇنداق ئەخمەق مومايلارنىڭ گەپلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ مەلۇم قىلمىسىڭىزمۇ بولاتتى. كېلىن ئاغىچا خېنىم ئالتۇن بويىنى ئۈپرىتىپ نەچچە كۈن جاپا چەكتى، قورسىقىغا زەردەب چاغلىق نەرسىمۇ يېيەلمىدى. ئامال قىلىپ خېنىمنىڭ كۆڭلىنى ئاچماقتا يوق، مۇنداق گەپلەرنى دەپ نېمە قىلاتتۇق؟

ـــ ئوبدان سىڭلىم ! ـــ دەپ تارتىتى شىرىنمۇ ئۇنى، ـــ چىقىپ بىردەم ئارام ئېلىڭ، مەن ئۇلارنى چاقىرىشقا ئادەم ئەۋەتەي.

ـــ ئادەم ئەۋەتمەيلا قوي، ئۆزۈڭ بېرىپ، ئاشۇ مومايىنى چاقىرىپ كەل. ئۇياقتا ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكى فېڭجيېنمۇ قىچقىرىپ كەل، ـــ دېدى يۇشى خېنىم.

ـــ ماقۇل، مەن باراي، ـــ دېدى كۈلۈپ شىرىن.

ـــ ئەتەي سېنى ئىشقا سېلىپ قويدۇم، ـــ دەپ كۈلدى يۇشى.

ئىككى راھىبە قىز دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ كۈلۈشتى:

ـــ خېنىم، ئۆزلىرى ناھايىتى كەڭ قورساق ئىدىلە، بۇگۈن بۇزرۇكۇار ئانىمىزنىڭ قۇتلۇق مەۋلۇت كۈنىدە خىزمەتكارلارغا خاپا بولسىلا، خەقلەرنىڭ گەپ ـ سۆزىگە قالارلىمىكىن؟

باۋچىن بىلەن شياڭيۈن ئىككىسىمۇ كۈلۈپ ئۈنىڭغا تەسەللى ئېيتىشتى.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قۇتلۇق مەۋلۇت كۈنىنى

دېمەيدىغان بولسام رايىمدىن زادىلا يانمايتتىم ! مەيلى، بولدى قىلسامۇ قىلايلا، ــ دېدى يۇشى.

گەپ ئارىلىقىدا، شەرىن ئادەم ئىزدىتىپ ئاللىقاچان بىر چۆرە قىزنى باغ دەرۋازىنىڭ سىرتىغا بۇيرۇۋەتكەنىدى. بۇ چۆرە قىز جۇرۇئىنىڭ ئايالىغا ئوچراپ قېلىپ، بايىقى گەپلەرنى دەپ بېرىپتۇ. جۇرۇئىنىڭ ئايالى ئىش باشقۇرغۇچى بولمىسىمۇ، لېكىن ۋاقى ئاغىچا خېنىمنىڭ مۇلازىم ئاتىسىنىڭ ئابرۇيى بىلەن ئۇمۇ بىرئاز يۇزلۈكىرەك ھەم قۇۋراق ئىدى، ئۇدۇل كەلگەن يەردە خۇشامەت قىلىپ ياخشىچاق بولۇپ يۈرەتتى، شۇڭا ھەرقايسى ھۇجرا غوجايىنلىرى ئۇنى ياقتۇراتتى. بۇگۈن بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا:

ــ ئۇنداقمۇ ئىش بولامدىغان ! خېنىمنىڭ بەك ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ ـ دە. ھەتتىگىنەي، مەن بولماي قاپتىمەن، بولمىسا، ئۇلارنىڭ ئاغزىغا نەچچە شاپىلاق سېلىپ، مۇنۇ قۇتلۇق كۈنلەر ئۆتكەندىن كېيىن قايتا ھېسابلاشقان بولاتتىم ! ــ دېگىنىچە، ھاپىلا ـ شاپىلا ئارامبەخش ھويلىغا قاراپ چاپتى.

يۇشى خېنىم ئۇنى كۆرۈپلا كۈلۈمسىرىدى:

ــ جۇ ئايلىكا، بۇ يەرگە كېلىڭ، ئىشىنىڭ يولىنى سىزگە دەپ بېرەي: شۇ چاغقىچە باغنىڭ دەرۋازىسى ئۇلۇغ ئوچۇق، شام ـ پانۇسلار يېنىقلىق، ھەر خىل ئادەملەر كىرىپ ـ چىقىپ تۇرسا، ناۋادا بىرەر كۈتۈلمىگەن ئىش بولۇپ قالسا قانداق بولغىنى؟ شۇڭا، كۆزەتچىلىك قىلىدىغانلار پانۇسلارنى ئۆچۈرۈپ، دەرۋازىنى تاقىۋېتىشى كېرەك ئىدى. قارىسام، بىرمۇ ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيدۇ !

ــ ئۇنداق قىلسا بولامدۇ ! ــ دېدى جۇرۇئىنىڭ ئايالى، ــ قايسى كۈنلا تېخى فېڭجيې خېنىم جېكىلەپ قويغان، بۇگۈن مانا ھېچكىمنىڭ كارى بولماپتۇ. مەۋلۈت كۈنلىرى ئۆتكەندىن كېيىن، بىرقانچىسىنى ئۇچۇقلاپ قويساق بولغۇدەك.

يۇشى خېنىم چۆرە قىزنىڭ كۆتۈرۈپ كەلگەن گەپلىرىنىمۇ

دەپ بەردى.

ــ خېنىم، ھەرگىز خاپا بولمىسلا، ــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى، ــ مەۋلۇت ئىشلىرى تۈگىگەندىن كېيىن، مەن غوجىدارغا ئېيتاي، ئۇنى جېنى چىققۇدەك ئۇرسۇن. باشقىسىنى قويۇپ «ئۇ ئائىلە، بۇ ئائىلە» دېگەم گەپنى كىم چىقارغان دەپ، شۇنىلا سۈرۈشتۈرسۇن. مەن پانۇسلارنى ئۆچۈرتكۈزۈپ، دەرۋازىنى تاقىتىۋەتتىم. خېنىم، ئەمدى ئاچچىقلىرى كەلمىسۇن.

شۇ ئەسنادا فېڭجيې غىزاغا تەكلىپ قىلىپ ئادەم ئەۋەتىپتۇ.

ــ قورسىقىممۇ تويۇپ قالدى، بىرنەچچە تال توقاچ يەۋالدىم. كېلىن ئاغىچا ئۆزى يەۋەرسۇن، ــ دېدى يۇشى.

بىر دەمدىن كېيىن جۇرۇينىڭ ئايالى چىقىپ كەتتى، بىرىپ بايىقى ئىشنى فېڭجيېگە مەلۇم قىلدى.

ــ ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىسمىنى خاتىرىلىۋېلىپ، مۇنۇ كۈنلەر ئۆتكەندىن كېيىن، باغلاپ نېرىقى قەسىرگە چىقارتىپ بېرىڭلار، يۇشى ئاغىچا قانداق قىلسا، شۇنداق قىلسۇن. ئۇرامدۇ ياكى رەھمى كېلەمدۇ، ئۆزىنىڭ ئىختىيارى. ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس ئىكەن ! ــ دەپ بۇيرۇدى فېڭجيې.

جۇرۇينىڭ ئايالى ئادەتتە ئاشۇ ئىككى ئايال بىلەن چىقىشالماي كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، بۇ بۇيرۇقنى ئاڭلىشى بىلەنلا تالاغا ماڭدى، مۇلازىم بالىنى لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا فېڭجيېنىڭ گېپىنى يەتكۈزۈپ، لىن جىشياۋنىڭ ئايالىنى دەرھال كىرىپ يۇشى خېنىم بىلەن كۆرۈشسۇن دەيدۇ دەپ چاقىرىشقا ئەۋەتتى. ئاندىن بايىقى ئىككى ئايالنى باغلىتىپ، ئېغىلىغا سولىتىپ، ئۇلارغا قاراپ تۇرىدىغانغا ئادەم قويدى.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئۇقالماي، ئالمان ـ تالمان مەپىگە چۈشۈپ يېتىپ كەلدى. ئاۋۇال فېڭجيې بىلەن كۆرۈشۈشكە ماڭدى. ئارا دەرۋازىغا كېلىپ مەلۇم قىلدۇرغاندى، چۆرە قىزلار چىقىپ:

ـــ كېلىن ئاغىچا يېڭىلا ئارام ئالغىلى ياتتى. چوڭ كېلىن ئاغىچا باغدا، ئانكا، ئۆزلىرىنى چوڭ كېلىن ئاغىچا بىلەن كۆرۈشسۇن دەيدۇ، ـــ دەپ ئۇچۇر بەردى.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى باغقا كىرىپ، خۇشبۇي شالزارغا كەلدى. چۆرە قىزلار مەلۇم قىلغىلى كىرىپ كەتتى. يۇشى خېنىم ئاڭلاپ تەڭلىكتە قېلىپ، دەرھال ئۇنى كىرسۇن، دېدى.

ـــ مەن خىزمەتكارلارنى ئىزدىتىپ تاپالمىغاندىن كېيىن، سىزنى سۈرۈشتۈرگەنىدىم، ـــ دېدى كۈلۈپ يۇشى خېنىم لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا، ـــ سىز كېتىپ قاپتىكەنسىز. ئانچىمۇ چوڭ ئىش ئەمەس ئىدى، سىزنى ئاۋارە قىلىپ كىم قىچقىرىپ كىرگەندۇ؟ سىزنى بىكارلا يول ماڭدۇرۇپتۇ. كارايىتى يوق ئىش ئىدى، بولدى قىلىۋەتكەنىدىم.

ـــ ئۆزلىرىنىڭ گېپى بار ئىكەن، دەپ، فېڭجيې خېنىم مېنى قىچقارتىپتىكەن، ـــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالىمۇ كۈلۈپ.

ـــ ھەرقاچان جۇ ئايلىكام دېگەن بولغىيدى، ـــ دېدى يۇشى، ـــ ئۆيىڭىزگە قايتىپ ئارام ئېلىڭ، ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس.

لى ۋەن بولغان ۋەقەنى دەپ بەرمەكچى بولغانىدى، يۇشى دېگۈزمىدى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ كەينىگە ياندى ـ دە، باغدىن چىقتى. يولدا جاۋ كىچىك خېنىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

ـــ ۋاي ئاتامەي، يەڭگە ! شۇ چاغقىچە ئۆيلىرىگە بېرىپ ئارام ئالماي نېمە قىلىپ يۈرىلا؟ ـــ دەپ سورىدى جاۋ كىچىك خېنىم.

ـــ بۇ چاغقىچە ئۆيگە قايتماي قالامتىم؟ ـــ شۇ گەپتىن كېيىن، لىن جىشياۋنىڭ ئايالى نېمە ئۈچۈن قايتا يېنىپ كىرگەنلىكىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەردى.

ـــ ئوسۈرۈقچىلىكىمۇ ئىش ئەمەس ئىكەن ! ـــ دېدى جاۋ كىچىك خېنىم، ـــ رەھمى كەلسە، ئاغزىغا ئالمايلا قويسا بولىدىغان ئىش. ئىچىگە سىڭدۈرەلمىگەن بولسا، بىرنەچچە تاياق

سالسلا تۇگىمەمدۇ. شۇنىڭغىمۇ سىلىنى چاقىرتىپ كەپتۇ ! سىلىنى چاي ئىچىۋالسىلا دەپمۇ ئولتۇرماي، بېرىپ ئارام ئالسىلا.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى چىقىپ يان ئىشىككە كەلگەندە، بايىقى ئىككى خىزمەتكار ئايالنىڭ قىزلىرى يىغلاپ يالۋۇرۇپ، ئالدىنى توسۇۋالدى.

ــ ھەي بالا، ئەجەبمۇ ئەقىلسىز ئىكەنسەن ! ــ دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى كۈلۈمسىرەپ، ــ كىم سېنىڭ ئاناڭنى ھاراق ئىچىۋېلىپ ئاغزىغا كەلگىنىنى كاپشىسۇن دەپتىكەن؟ ئۇنىڭ چاتاق چىقىرىپ قويغىنىنى مەنمۇ ئۇقماي قاپتىمەن. فېڭجيې ئاغىچا ئۇنى باغلىتىپ قويۇپتۇ، ھەتتا مەنمۇ يەرگە قاراپ قالدىم، مەن كىمگە ھال ئېيتارمەن؟

ھېلىقى ئىككى قىز ئەمدىلا ئون نەچچە ياشقا كىرگەن قىزلار ئىدى، ئىشنىڭ يولىنى بىلمىگەچكە، ھەدەپ يىغلاپ يالۋۇرۇپ، لىن جىشياۋنىڭ ئايالىنى ئىلەشتۇرۇپلۇەتتى.

ــ ھوي، كالۋا ! ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن ماڭماي ماڭىلا يامىشۇالغىنىنى بۇنىڭ ! سېنىڭ ئاچاڭنى ئۇ قاتتىكى چوڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ مۇلازىم ئانكىسى فېڭ ئانكىنىڭ ئوغلىغا بەرگەنغۇ، سەن بېرىپ ئاچاڭغا ئېيتساڭ، ئۇنىڭ قېيىنئانىسى چوڭ ئاغىچا خېنىمغا دېسە ئىش تۇگىمەمدۇ؟

بۇ گەپ بىلەن ئۇ قىز ئېسىنى يىغىۋالدى. لېكىن، يەنە بىرسى يەنىلا يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى.

ــ ھاماقەتنىڭ چاي خالتىسى ! بۇ بېرىپ دېسە، ھەممە ئىش پۈتىدۇ، بۇنىڭ ئانىسىنىلا قويۇپ بېرىپ، سېنىڭ ئاناڭنى ئۇرىدىغان ئىش بولمايدۇ ! ــ لىن جىشياۋنىڭ ئايالى شۇنداق دەپ قويۇپلا مەپىگە چۈشۈپ ئۆيىگە ياندى.

ھېلىقى قىز قايتىپ كېلىپ ئاچىسىغا ئېيتىۋىدى، ئاچىسى قېيىنئانىسىغا دېدى. فېڭ ئانىكا ئەزەلدىن پاراكەندە ئايال ئىدى، تامدىن نېرى ئۆتمەيلا بىر پەس قاتتىق تىللىۋېتىپ، شىڭ

ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىغا كىردى ۋە:

ــ قۇدام نېرىقى قەسىردىكى چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ چۆرە قىزىغا بىر ـ ئىككى ئېغىز قاتتىق گەپ قىلىپ تاشلاپتىكەن، جۇرۇيىنىڭ ئايالى فېڭجيې ئاغىچىنى كۆشكۈرتۈپ، قۇدىمزنى ئېغىلغا باغلىتىپ قويۇپتۇ. بىر ـ ئىككى كۈندىن كېيىن تېخى تاياق ئاستىغىمۇ ئالمىدىكەن. خېنىم، ئۆزلىرى فېڭجيې ئاغىچىغا تىنىپ قويغان بولسىلا، ئۇنىڭ بىر قېتىملىق گۇناھىدىن كەچسە ئىكەن ! ــ دەپ شۇڭ ئاغىچا خېنىمغا يالۋۇردى.

شۇڭ ئاغىچا خېنىم يۈەنياڭ توغرىسىدا لەت يەپ قالغاندىن بۇيان، جيا ئانا ئۇنىڭغا توڭ تېگىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇلۇشكۇن نەئەن جۇنۇاڭنىڭ چوڭ خانىشى كەلگەندە، جيا ئانا يالغۇز تەنچۇننىلا چاقىرتىپ كۆرۈشتۇرگەنلىكىگە شۇڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قورسىقى كۆپكەنىدى. ئۇنىڭ ئوستىگە يېنىدىكى كالتە ـ كۆسەيلەرمۇ ھەسەت قىلىپ، فېڭجيېگە ئاداۋەت ساقلاپ يۈرەتتى، ئۇلارمۇ ھەدەپ يەل بېرىپ، شۇڭ ئاغىچا خېنىمنى فېڭجيېگە تېخىمۇ ئۆچ قىلۇەتكەنىدى. ئەمدى بايقىدەك گەپلەرنى ئاڭلىشى بىلەن ئۇلارمۇ بىرمۇنچە قاپسىدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ھەممەيلەن جيا ئانىغا كۆرۈنۈش قىلىپ بولدى، ھەمجەمەتلەر تەل بولغاندىن كېيىن، سەھەنە ئويۇنى باشلاندى. جيا ئانا خۇشال ئىدى، ئۇنىڭ ئوستىگە بۇگۇن يىغىلغانلار ئۆزىنىڭ ئۇرۇق ـ ۋۇجۇدى ئىدى. شۇڭا، جابدۇنۇپ چىقىپ ئايۇاندىلا تەزىم قوبۇل قىلماقچى بولدى. ئوتتۇرىغا ئايرىم بىر كات قويۇلدى، تەكىيە، يۆلەنچۇك، دەسسىگۈچلەر تەل قىلىندى. جيا ئانا كات ئۇستىدە قىيسىيىپ ياتتى. كاتنىڭ چۆرىسىگە ئوخشاش پاكار كۆرسىلار قويۇلدى. باۋچەي، باۋچىن، دەيۈي، شياڭيۈن، يىڭچۈن، تەنچۈن، شىچۈن قاتارلىق ھەمشىرىلەر چۆرىدەپ ئولتۇردى. جيا پىيەننىڭ ئانىسىمۇ قىزى شلۇەننى، جيا چۇڭنىڭ ئانىسىمۇ قىزى سىجيېرنى ئالغاچ كەلگەنىكەن، يەنە باشقا ھۇجرىلاردىكى قىز نەۋرىلەر بىلەن

قوشۇلۇپ، ئۇلۇغ ـ ئۇششاق يىگىرمىچە ئادەم بولدى. جيا ئانا شىلۇەن بىلەن سىجيىرنىڭ چىرايلىق، گەپ ـ سۆز، يۈرۈش ـ تۇرۇشتا باشقىلاردىن ئۆزگىچە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى ياقتۇرۇپ قالدى ـ ده، ئۇ ئىككىسىنىمۇ چاقىرىپ كاتىنىڭ ئالدىغا ئولتۇرغۇزدى. باۋيۇي كات ئۇستىده جيا ئانىنىڭ پۇتىنى ئۇيقىلاۋاتاتتى. تۆرده شۆ هاممـا، ئۇنىڭ تۆۋۈنىده ئۆيلەرنىڭ كاتتىلىرى بولۇشىغا ۋه ياش قۇرامىغا قاراپ باشقىلار ئۆز قاتارى بويىچه ئولتۇرۇشتى. پەرده سىرتىدىكى ئىككى پېشايۋاندا ئۆز جەمەت ئەرلەرمۇ قاتارى بويىچه ئولتۇرۇشتى. ئاۋۋال ئاياللار بىر ـ بىرلەپ تەزىم قىلىشاتتى، ئاندىن ئەرلەر تەزىم قىلىشاتتى. جيا ئانا كات ئۇستىده قىڭغايغىنىچه:

ـــ بولدى، تەزىم قىلمايلا قويسۇن، ـــ دەپ بۇيرۇدى.

ئاندىن لەي دا قاتارلىقلار قول ئاستىدىكى ئۆي خىزمەتكارلىرىنى باشلاپ، مۇراسىم دەرۋازىسىدىن چوڭ مېهمانخانىغىچه يۈكۈنۈپ باش قويۇشتى. بۇلاردىن كېيىن خىزمەتكار ئاياللار، ئاندىن هەرقايسى هۇجرىلاردىكى دېدەك ـ چۆرىلەر تەزىم قىلىشتى. بۇنىڭغا ئىككى ـ ئۈچ ئاش پىشىمچه ۋاقىت كەتتى، ئاندىن كېيىن بىرمۇنچه قەپەسلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قۇشلارنى ئازاد قىلىۋەتتى. جيا شې قاتارلىقلار ئاسمان ـ زېمىن ئۆمۈر يۇلتۇزى قەغەزلىرىنى كۆيدۈردى. ئاندىن ئويۇن باشلىنىپ شاراب ئىچىلدى. ئويۇن يېرىمىلاشقاندا، جيا ئانا ئىچكىرىگه ئارام ئېلىشقا كىرىپ كېتىپ، باشقىلارنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بەردى. فېڭجيېگه، شىلۇەن، سىجيېلەر قېلىپ بىر ـ ئىككى كۇن تاماشا قىلىپ كەتسۇن، دەپ تاپىلىغانلىقتىن، ئۇ چىقىپ قىزلارنىڭ ئانىلىرىغا دەپ قويدى. ئادەتته، بۇ ئىككى قىز ئۆز ئانىلىرىنىڭ هالىدىن فېڭجيې خەۋەر ئېلىپ تۇرغاچقا، باغدا قېلىپ ئويناشقا رازى ئىدى، ئۇلار ئاخشىمى ئۆيگه قايتمايدىغان بولدى.

شىڭ ئاغىچا خېنىم ئاخشىمى مېهمانلار تارقىلىدىغان چاغدا،

كىشىلەرنىڭ ئالدىدىلا كۈلۈمسىرەپ، فېڭجيېگە يېلىندى:

— ئاڭلىسام، تۇنۇگۈن ئاخشام كېلىن ئاغىچا، سىز خاپا بولۇپ قاپسىز. جۇ غوجىدارنىڭ ئاغىچىسىنى بۇيرۇپ، ئىككى خىزمەتكار ئايالنى باغلىتىپ قويۇپسىز. ئۇلار نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيدىكىن؟ قائىدە بويىچىغۇ مېنىڭ ئەپۇ سورىماسلىقىم كېرەك ئىدى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قۇتلۇق مەۋلۇت كۈنلىرىدە پۇل ـ مال، ئۇن ـ گۈرۈچ سەدىقە قىلىپ، يوقسۇللار، قېرى ـ چۈرىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماقتا يوق، تېخى ياشانغان چاكارلارنى ئازابلىغىلى تۇرۇپتۇقمۇ دەيمەن؟ مېنىڭ يۈزۈمنى قىلمىسىڭىزمۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يۈزىنى قىلىپ، ھازىرچە ئۇلارنى قويۇۋەتسىڭىز ! — گېپىنى تۈگىتىپلا، شىڭ ئاغىچا خېنىم ئۆز يولىغا كېتىۋەردى.

فېڭجيې خەقلەرنىڭ ئالدىدا بۇنداق گەپ ئىشىتىپ قالغىنىغا ئىزا تارتتى ھەم ئاچچىقىمۇ كەلدى. بىر مەھەل بۇ گەپنىڭ باش ـ ئايىغىغا يېتەلمەي، بۆلەكچە بولۇپ تاتىرىپ كەتتى. كەينىگە بۇرىلىپ، لەي دانىڭ ئايالىغا قاراپ، سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ:

— بۇ قانداق گەپ بولدى؟ تۇنۇگۈن بۇ يەردىكىلەر نېرىقى قەسىردىكى چوڭ كېلىن ئاغىچىنى رەنجىتىپ قويۇپتىكەن، چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ قالمىسۇن دەپ، شۇنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرغانىدىم. مېنى رەنجىتتى دەپ قىلغان ئىش ئەمەس. مۇنداق تېز خەۋەر يەتكۈزگەن كىمنىڭ قۇلاقچى گۆشىدۇ؟ — دېدى.

— نېمە ئىش بولغانىدى؟ — دەپ سورىدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم.

فېڭجيې كۈلۈمسىرەپ، تۇنۇگۈن بولغان ئىشنى دەپ بەردى.

— مەنمۇ ئۇقماپتىمەن، سەنمۇغۇ تولىمۇ چېپىلغاق ! — دەپ كۈلدى يۇشى.

— مەن سېنىڭ يۈزۈڭنى ئاياپ، ئەدەپ يۈزىسىدىن سېنىڭ ئىختىيارىڭغا قويغان ئىش ئىدى، — دېدى فېڭجيې، —

سېنىڭكىدە مېنى بىر كىم رەنجىتىپ قويسا، ئەلۋەتتە سەنمۇ ماڭا شۇنداق ئادەمگەرچىلىك قىلىسەن. ھەرقانچە ئوبدان چاكار بولسىمۇ، بۇنداق ئەدەپ ـ قائىدىدىن چەتتە قالالمايدۇ. كىم بېرىپ دېگەن بولغىيدىكىن، خۇشامەتچىلىك قىلىدىغانغا ئىش تاپالماي، شۇنىمۇ بىر ئىش قىلىپ يەتكۈزۈپتۇ!

ـــ قېيىنئاناڭنىڭ دېگىنى توغرا، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، يۈشى يەڭگەڭمۇ يات ئادەم ئەمەس، مۇنداق قۇرۇق تەكەللۇپنىڭمۇ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ مەۋلۇت كۈنىنى ئۆتكۈزۈش ھەممىدىن مۇھىم ئىش، شۇڭا ئۇلارنى قويۇۋەتكەن تۈزۈك، ـــ شۇ گەپ بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كەينىگە بۇرىلىپ، ھېلىقى ئىككى ئايالنى قويۇۋېتىشكە ئادەم بۇيرۇدى.

فېڭجيې بۇ ئىشنى ئويلىغانسېرى قورسىقى كۆپۈپ، بىردىنلا كۆڭلى غەش بولدى ـ ده، كۆزىگە ياش ئالدى. دومسىيىپ ھۇجرىسىغا كىرىپ يىغلاشقا باشلىدى. بىر كىمگە بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشقانىدى، قېرىشقاندەك، جيا ئانا: دەرھال كەلسۇن، گېپىم بار، دەپ چاقىرتىپ خۇپونى ئەۋەتىپتۇ. خۇپو ئۇنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى:

ـــ بىر ئوبدانلا ئىدى، نېمە بولدىكىنە؟ سىلىنى چاقىرىۋاتىدۇ.

فېڭجيې ئالمان ـ تالمان يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ، يۈز ـ كۆزىنى يۇيۇپ، باشقىدىن ئۇپا ـ ئەڭلىك سۈرۈپ، خۇپو بىلەن بىللە بۇ ياققا ئۆتتى.

ـــ قايسى كۈندىكى خەقلەر ئەۋەتكەن سوۋغاتلارنىڭ ئىچىدە قانچە ئائىلىدىن شىرمەل كەپتۇ؟ ـــ دەپ سوردى جيا ئانا.

ـــ جەمئىي ئون ئالتە ئائىلىدىن، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ بۇلاردىن ئون ئىككىسى چوڭ شىرمەل، تۆتى كاڭغا قويۇلىدىغان شىرمەل ئىكەن. ئارىسىدا جېن ئائىلىسىدىن ئەۋەتىلگەن بىر دانىسى قىزىل نەقىشلىك «كارىۋاتقا تولغان تەمتەكلەر»

سۇرەتلىك تاۋار تارتىلغان ئون ئىككى قاناتلىق ئېسىل شىرمەل ئىكەن. ئۇنىڭ يەنە بىر يۈزىگە «ئۆمۈر» دېگەن خەت ئالتۇن بىلەن ھەل بېرىلىپ خىلمۇخىل قىلىپ ئويۇلغانىكەن. يۈيخەي دېڭىز سەركەردىسى ۋۇ ئائىلىسىدىن ئەۋەتىلگەن ئەينەكلىك شىرمەلمۇ يارايدىكەن.

ــ ئۇنداق بولسا، ئاشۇ ئىككىسىنى مىدىرلاتماي ئوبدان ساقلىتىپ قوي، خەققە سوۋغات قىلىمەن.

فېڭجيې خوش دەپ جاۋاب بەردى. يۈەنيالڭ بىردىنلا فېڭجيېنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يۈزىگە تىكىلىپ قارىغانىدى، جيا ئانا ئۇنىڭغا كۆزى چۈشۈپ:

ــ ئۇنى تونۇمامتىڭ؟ نېمانچە قاراپلا قالدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ قارىسام، قاپاقلىرى ئىششىپ قاپتۇ، شۇڭا ھەيران بولۇپ قاراۋاتىمەن، ــ دېدى يۈەنيالڭ كۈلۈپ.

ــ بېرى كەلگىنە، ــ دەپ جيا ئانا فېڭجيېنىى ئالدىغا چاقىرىپ. ئاندىن ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىگە سىنچىلاپ قاراپ باقتى.

ــ بايا كۆزۈم قىچىشۇپدى، ئۇۋۇلىسام ئىششىپ قاپتۇ، ــ دەپ كۈلۈمسىرىدى فېڭجيې.

ــ بىر كىم ئازار بەرگەن ئوخشايدۇ جۇمۇ ساڭا! ــ دېدى يۈەنيالڭ.

ــ ماڭا ئازار بېرىدىغان كىم ئىكەن ئۇ؟ ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ئازار يەپ قالسامۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ مۇنداق قۇتلۇق كۈنلىرىدە يىغلاشقا ھەددىم ئەمەس ـ دە.

ــ شۇنى دېگىنە، غىزا يەي دەپ تۇراتتىم. مەن غىزا يەۋالغۇچە سەن قاراپ تۇر، ئاشقىنىنى جيا جېن بالامنىڭ ئاغىچىسى بىلەن سەن يېگىن. ئىككىلار ئۇستاز بۇۋىملەرگە يارەملىشىپ، بۇددا تەڭرىمگە ئاتالغان پۇرچاقلاردىن پارلىشىپ بېرىپ، سىلەرمۇ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئۈچۈن ساۋاب تېپىڭلار. قايسى كۈنى ھەمشىرەڭلار بىلەن باۋيۈيگە پارلاتقانىدىم، بۈگۈن

سىلەرگە پارلاتقۇزاي، مېنى ئالا كۆڭۈللۈك قىلدى دەپ قالماڭلار يەنە.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، بىر شىرەگە گۆشسىز غىزا كەلتۈرۈلدى، ئىككى راھىبە غىزالاندى. ئاندىن گۆشلۈك غىزا كەلتۈرۈلۈپ، جىيا ئانا يەپ بولغاندىن كېيىن قالغىنىنى تاشقىرىقى ئۆيگە چىقارتىپ بەردى. يۇشى بىلەن فېڭجيې يېگىلى باشلىغاندا، جيا ئانا شىلۇەن بىلەن سجيېپرنىمۇ ئۇ ئىككىسى بىلەن بىللە غىزا يېيىشكە چاقىردى. غىزادىن كېيىن قوللىرىنى يۇيۇپ، كۈجە ياقتى، ئاندىن بىر شىلك پۈرچاق كەلتۈرۈلدى، ئىككى راھىبە «بۇددا گاتا» دۇرۇتى ئوقۇدى. ئاندىن پۈرچاقلارنى بىر - بىردىن تاللاپ پۈلۈققا سالدى، ئەتىسى قاسقاندا پىشۇرغۇزۇپ تۆت كوچىغا ئاچىقتۇرۇپ، باش - كۆزىدىن سەدىقە قىلدۇردى. جيا ئانا قىيسىيېپ يانقىنچە، ئىككى راھىبەنىڭ ساۋابلىق ئىشلار توغرىسىدىكى مۇكالىمىسىنى ئاڭلىدى.

يۇەنياڭ فېڭجيېنىڭ يىغلىغانلىقىنى خۇپودىن ئاڭلىغان ۋە پىڭئېردىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سۇرۇشتۇرۇپ بىلىۋالغانىدى. ئاخشىمى كىشىلەر تارقىلىشقاندىن كېيىن، جيا ئانىغا:

— ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا يىغلاشنى يىغلاپتۇ، نېرىقى هويلىدىكى چوڭ ئاغىچا خېنىم خەقلەرنىڭ ئالدىدىلا ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىڭ يۈزىنى يەر قىپتۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى.

— نېمە سەۋەبتىن؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.

يۇەنياڭ بولغان ئىشنى دەپ بەردى.

— فېڭجيې قىزنىڭ ئاشۇنداق قىلغىنى ئىشنىڭ يولىنى بىلگەنلىكى، — دېدى جيا ئانا، — مېنىڭ تۇغۇلغان كۈنۈمنى ئۆتكۈزۈۋاتقاندا، قۇل - چاكارلارنىڭ بىر جەمەت غوجايىنلارنى رەنجىتىشىگە يول قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىسا بولامدىكەن؟ چوڭ ئاغىچا خان ئادەتتە قورسقىدا غۇم ساقلاپ، دەردىنى ئالالماي يۇرگەچكە، بۇگۈن ئەتەي شۇنى باھانە قىلىپ خەقنىڭ ئالدىدا فېڭجيېنىي يەرگە قاراتقانلىقى مانا مەن دەپ

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇغۇ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا باۋچىن كىرىپ قېلىپ، جيا ئانا گېپىنى توختىتمۇالدى. جيا ئانا شىلۇەن بىلەن سىجيېرنى ئېسىگە ئېلىپ، باغدىكى خىزمەتكار ئاياللارغا: «ئۆز ئائىلىمىزدىكى خان قىزلاردىن قانداق خەۋەر ئالسا بۇلاردىنمۇ شۇنداق خەۋەر ئالسۇن. بىرەرىنىڭ ئۇلارنى كۆزگە ئىلمىغانلىقى قۇلىقىمغا كىرىپ قالىدىغان بولسا ئۇنى كەچۈرمەيمەن!» دەپ گەپ تاپىلاپ كىشى بۇيرۇدى. خىزمەتكار ئايال خوش دەپ ماڭاي دېيىشىگە، يۇەنياڭ:

ــ مەن بېرىپ دەپ قويايى، ئۇلار بۇنىڭ گېپىنى ئاڭلامتى؟ ــ دېدى ــ دە، ئۇدۇل باغقا كىردى. ئاۋۋال خۇشبۇي شالىزارغا كەلدى، لى ۋەن بىلەن يۇشى خېنىم بۇ يەردە يوق ئىكەن. دېدەكلەردىن سورىغاندى، ئۇلار:

ــ ئۇچىنچى خان قىزنىڭ ئۆيىدە، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

يۇەنياڭ كەينىگە يېنىپ، روشەن زۇمرەت ئايۇانغا كەلدى. باغدىكىلەرنىڭ ھەممىسى شۇ يەردە چاقچاق قىلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار يۇەنياڭنى كۆرۈشى بىلەنلا:

ــ بۇ يەرگە نېمە بار دەپ قاتراپ كەلدىڭ؟ ــ دېدى ۋە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ــ مېنى تاماشا قىلدۇرمامتىڭلار؟ ــ دېدى كۈلۈپ يۇەنياڭ ۋە جيا ئاننىڭ تاپىلىغان گېپىنى يەتكۈزدى. لى ۋەن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، گەپكە قۇلاق سېلىپ بولغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ كاتتىباشلىرىنى چاقىرتىپ كېلىپ، باشقىلارغا ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى جېكىلىدى.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ھەممە ئىشنى ئويلاپ يېتىدۇ، ــ دەپ كۈلدى يۇشى، ــ بىزدەك مەزمۇت ياشلاردىن ئوننى بىر قىلسىمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يېتەلمەيمىز.

ــ فېڭجيې خان ھوشيار بولغاچقا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ئوبدانلا سوڭدىشىپ ماڭالايدۇ، بۇ بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ، ــ

دېدى لى ژەن.

ـــ ژاي ـ ژۇي ! يەنىلا شۇ «فېڭجيې خان»، «مېڭجيې خان» نىڭ گېپى، ـــ دېدى يۈەنياڭ، ـــ ئۇنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنى دېسە، ئۇنىڭغا كىشىنىڭ ئىچ ئاغرىتقۇسى كېلىدۇ ! نەچچە يىل بولدى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىملارنىڭ ئالدىدا بىرمۇ سەۋەبلىك ئۆتكۈزمىدى، شۇنداقتىمۇ جىق ئادەمنى ئۆزى بىلىپ ـ بىلمەستىن رەنجىتىپ قويدى. قىسقىسى، كىشىلەرگە ياخشى بولماق تەس گەپ ئىكەن. تولىمۇ ياۋاش بولۇپ كېتىپ، ئۇستىلىق ئىشلىتىشنى ئۇقمىسا، قېينىئانا بولغۇچىمۇ بەك ياۋاش كۆرۈپ قالىدىكەن، خەقلەرمۇ ئۇنىڭدىن ھېيىقمايدىكەن. ئانچە ـ مۇنچە ئۇستاتلىق ئىشلەتسە، بىرىنىڭ كۆڭلىنى ئالغىنى بىلەن، يەنە بىرىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويىدىكەن. بۇ ئائىلىمىزغۇ بەك ئوبدان ئۆتۈۋاتىدۇ. يېڭىدىن تۆرگە چىققان تۆۋەندىكى ئاغىچىلارنىڭ ھەممىسى ئارزۇسىغا قېنىپ يۈرگەچكە، قانداق قىلسا ئوبدان بولاركىن دەپ نېمە قىلىشنى ئۇقمايۋاتىدۇ، سەللا دىتىغا ياقماي قالسا ياكى كەينىدىن غاجايدۇ، يا بولمىسا چېقىمچىلىق قىلىشىدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى خاپا بولۇپ قالمىسۇن دەپ، بۇ توغرىدا تىنماي كېلىۋاتىمەن. ئۇنداق قىلماي، دەپ قويىدىغان بولسامغۇ ھېچ كىمنىڭ كۆڭلى ئارام تاپالمايدۇ. تەنچۇن قىزنىڭ ئالدىدا دەۋاتقىنىم ئەمەس، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم باۋيۇيگە قەۋەتلا ئامراق، بەزىلەر كەينىدىن ئاغرىنىپ گەپ قىلسا ئۇنىڭ كارى چاغلىق، ناھايىتى شۇ ئالا كۆڭۈللۈك قىلدى، دەيدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تەنچۇن قىزغا ئامراقلىق قىلغىنىغا بەزىلەرنىڭ غوتۇلدىغىنى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. بۇ گەپكە كىشىنىڭ كۇلگۈسى كەلمەمدۇ؟

ـــ ھاماقەتلەر تولا، ئۇلارنىڭ قايسىبىرى بىلەن تەڭ كېلىپ ئۇلگۈرگىلى بولاتتى؟ ـــ دېدى تەنچۇن كۇلۇپ، ـــ بىزچۇ كالتە كۆسەي خەقلەرگىمۇ يېتەلمەيدىكەنمىز، ئۇلار نامرات بولسىمۇ، ئەتىدىن كەچكىچە ئانا ـ بالىلار خۇشال ـ خۇرام، كۆڭۈللۈك

ئۆتۈشىدىكەن. بىزدەك ئادەملەرنى، خەقلەر، پۇل ـ دۇنيادىن غېمى يوق، نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ياشايدىغان كىشىلەردۇ، دەپ قارايدۇ، بىزنىڭ دەرد ـ ئەھۋالىمىزنىڭ ئېيتقۇسىز دەرىجىدە يامان ئىكەنلىكىنى ئۇقمايدۇ!

ـــ سەندەك گاشاتخور ئادەمدىن يەنە تېپىلارمۇ؟ ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ مەن ھەمىشە ساڭا دەپ كېلىۋاتىمەن، ئۇنداق چاكىنا گەپلەرگە قۇلاق سالما، ئۇنداق چاكىنا ئىشلارنى ئويلىما، كۆرۈڭۈلتاقان دۆلىتىمىزگە شۇكۇر قىلىپ، شان ـ شۆھرىتىمىزنىڭ قەدرىگە يەتسەكلا بولدى، بىز دېگەن ئۇنداق راھەت ـ پاراغەت نېسىپ بولمىغان ئادەملەردەك پەلىپەتىش يۇرۇڭۇبرىدىغانلاردىن ئەمەس.

ـــ ھەممە ئادەم سەندەك قىلچە غەم يېمەس ئەمەس! ـــ دېدى يۇشى، ـــ سەنچۇ، ھەمشىرىلەر بىلەن ئويناپ ـ كۈلۈشنىلا بىلىسەن، قورسىقىڭ ئاچسا يەيسەن، مۇگدىسەڭ ئۇخلايسەن، بىرقانچە يىلدىن كېيىنمۇ مۇشۇنداقلا ئۆتۈڭۇبرىمەن دەپ، كېيىنكى ئىشلاردىن غەمىڭ يەپ قويمايسەن.

ـــ ھەمشىرىلىرىم بىلەن بىر كۈن بولسىمۇ بىللە ئۆتسەملا بولدى، ئۆلسەم تۇغىيدۇ شۇ، كېيىنكى ئىشلار بىلەن نېمە كارىم! ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

ـــ يەنىلا بىلجىرلاشقا باشلىدى بۇ! ـــ دېدى لى ۋەن ۋە باشقىلار كۈلۈشۈپ، ـــ قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان دەپ سېنى دېسە بولىدۇ. ھەمىشە ئۇلار بىلەن مۇشۇ يەردە بىللە ئۆتىمەن دەپ ئويلامسەن؟ سېنىڭچە، ھەمشىرىلىرىڭ ياتلىق بولمايدىكەن ـ دە!

ـــ خەقلەر سېنى دۇنياغا بېھۇدە تۆرەلگەن دەپ بىكار دېمەپتىكەن، راستلا ھاماقەت نېمە ئىكەنسەن! ـــ دېدى كۈلۈپ يۇشى.

ـــ بۇ دۇنيانىڭ ئىشىنى بىلمەك تەس، كىم ئۆلۈپ، كىم قالاتتى؟ ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ مەن بۇگۈن ـ ئەتە ياكى

بىر ـ ئىككى يىل ئىچىدە ئۆلۈپ كەتسەم، ئۆمۈرلۈك مۇرادىمغا يەتكەن بولىمەن !

ـــ تېخىمۇ ئالجىغىلى باشلىدىغۇ بۇ، ـــ دەپ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى باشقىلار، ـــ ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشمەيلا قويغان ياخشى، گەپلەشسىلا ياكى دۇگىنىلارچە گەپ قىلىدۇ، ياكى بولمىسا ئالجىغاندەك سۆزلەيدۇ.

ـــ باۋيۇي ئاكا، ئۇنداق دېمەڭ، ـــ دېدى كۇلۇپ شىلۇەن، ـــ بۇ يەردىكى ئاچىلىرىم ياتلىق بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، ھامان ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمنىڭ يالغۇزلۇقتىن ئىچى پۇشۇپ قالىدۇ، ئۇ چاغدا مەن كېلىپ سىزگە ھەمراھ بولىمەن.

ـــ سەنمۇ ئۇنداق دۇگىنىدەك گەپ قىلما، سەنمۇ ياتلىق بولماي قالامتىڭ؟ ـــ دەپ كۇلدى لى ۋەن بىلەن يۇشى.

بۇ گەپ بىلەن شىلۇەن ئىزا تارتىپ كېتىپ يەرگە قارىۋالدى. جېسىكچى چىقىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالغانىدى. ھەممەيلەن ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىپ ئارام ئېلىشتى.

يۇەنياڭ ئۇدۇل قايتىپ، باغنىڭ دەرۋازىسىغا كەلگەندە، يان ئىشىكىنىڭ تېخى تاقالماي قىيا ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆردى. باغقا كىرىپ ـ چىققۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلگەن، نۆۋەتچىلەرنىڭ ئۆيىدە چىراغ غۇۋا يېنىقلىق، ئاي خېلىلا كۆتۈرۈلگەنىدى. يۇەنياڭ يېنىغا ھەمراھىمۇ ئالماي، پانۇسمۇ كۆتۈرمەي، ئۆزى يالغۇز شىپ ـ شىپ مېڭىپ كەلگەچكە، ئۇنىڭ كەلگەنلىكىنى نۆۋەتچىلەر تۇيماي قالغانىدى. ئۇ تەرتى قىستاپ، كۆتۈرمە يولدىن چۈشۈپ ئوت ـ چۆپلەر شالاڭراق جاينى ئىزدەپ ماڭدى. بامبۇكلۇق قورام تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، دالچىن دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئەمدىلا ئوڭ يانغا بۇرىلىشىغا، كىيىمنىڭ شىرتىلدىغىنى ئاڭلىنىپ چۆچۈپ كەتتى. يۇرىكىنى سەل توختىتىۋېلىپ، سەپسېلىپ قارىۋىدى، شۇ يەردىلا ئىككى ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى. بۇلار يۇەنياڭنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى

كۆرۈپ، دەرەخ تۈۋىدىكى تاشنىڭ كەينىگە مۇكۈۋالماقچى بولغانىدى، يۈەنياڭنىڭ كۆزى ئىتتىك بولغاچقا، يېرىم - يارتا چۈشكەن ئاي يورۇقىدا، قىزىل جۇيازا كىيگەن، پاخماق باش، قامەتلىك بىر كىمنى، يەنى يىگىچۈننىڭ ھۈجرىسىدىكى سىچىنى كۆرۈپ قالدى. يۈەنياڭمۇ ئۇنى، مۇشۇ يەرنى ئەپ كۆرۈپ كەلگەن باشقا بىر قىز ئوخشايدۇ، مېنىڭ كېلىۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ، ئەتەي مۆكۈۋېلىپ، مېنى قورقۇتۇپ ئويناماقچى بولسا كېرەك، دەپ چاغلاپ:

— سىچى، بۇ ياققا چىق، مېنى قورقۇتۇۋەتتىڭ، بولمىسا «ئوغرى» دەپ ۋارقىرايمەن. چوپچوڭ بولۇپ قالغان قىزمۇ كېچە - كۈندۈز دېمەي ئويۇنغا تويمايدىكەنسەن! — دېدى.

بۇ ئەسلىدە يۈەنياڭنىڭ ئۇنى بۇ ياققا چىق دەپ ئويناشقان گېپى ئىدى. لېكىن، ئۇ قىزنىڭ يۈرىكى پوك - پوك بولغاچقا، يۈەنياڭ مېنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشىمنى كۆرۈپ قاپتۇ، ۋارقىراپ تاشلىسا باشقىلار بىلىپ قېلىپ، تېخىمۇ سەتچىلىك بولىدۇ، دەپ ئويلاپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يۈەنياڭ باشقىلارغا ئوخشىمايتتى، ئۇ قىزغا يۈەنياڭنىڭ كۆڭلى يېقىن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ قىز دەرەخنىڭ كەينىدىن ئىلدام چىقىپ، يۈەنياڭغا كاپلا ئېسىلدى - دە، يۈكۈنۈپ يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

— خېنىم ئاچا! ھەرگىزمۇ ئۇنىڭزنى چىقارمىسىڭىز!

يۈەنياڭ ئۇنىڭ نېمىشقا مۇنداق قىلىدىغانلىقىنى ئۇقالماي تارتىپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى:

— بۇ قانداق گەپ بولدى؟

سىچى زۇۋان سۇرمەي، غال - غال تىترەپ تۇراتتى. يۈەنياڭ تېخىمۇ ھەيران بولدى، نېرىسىغىراق يەنە بىر سىنچىلاپ قاراپ باققانىدى، يەنە بىر ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ، ئۇ مۇلازىم بالىدەك بىلىنىدى. يۈەنياڭ ئەھۋالنى خېلى ئوبدانلا پەملەپ، بىردىنلا ئىزا تارتىپ يۈرەكلىرى گۈپۈلدەپ، قورقۇشقا باشلىدى. بىردەمدىن كېيىن ئۆزىنى بېسۋېلىپ:

ـــ ئاۋۇ كىم؟ ـــ دەپ سورىدى.
ـــ بىر نەۋرە ئاكام، ـــ دەپ جاۋاب بەردى سىچى يەنە يۇكۇنۇپ.
يۇەنياڭ «تۇفى» دەپ تۇكۇرۇپ قويدى، ئىزا تارتقىنىدىن ئاغزى گەپكە كەلمەي قالدى.
ـــ بولدى، يوشۇرۇنمايلا قوي، ئاچام كۆرۈپ قاپتۇ، چاپسان كېلىپ باش قويغىن، ـــ دېدى ئاستا سىچى كەينىگە قاراپ.
ھېلىقى مۇلازىم بالا نائىلاج دەرەخنىڭ كەينىدىن چىقىپ، توكۇلدىتىپ باش قويۇۋەردى. يۇەنياڭ كەينىگە بۇرلىپلا ماڭاي دېيىشىگە، سىچى ئۇنىڭغا ئېسىلىپ يىغلاپ يالۋۇردى:
ـــ ئاچا، بىزنىڭ جېنىمىز سىزنىڭ قولىڭىزدا، جېنىمىزغا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن!
ـــ بولدى، تولا گەپ قىلما، ئاۋۇنى چاپسان بۇ يەردىن چىقىرىۋەت. ھېچكىمگە دېمىسەملا بولىدىغۇ، بۇ قىلىقىڭنى نېمە دېسە بولاركىنتاڭ!
شۇ ئەسنادا يان ئىشىكتىن بىركىمنىڭ: «يۇەنياڭ قىز چىقىپ كەتتى، يان ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ قويۇڭ» دېگىنى ئاڭلاندى. سىچى چىڭ ئېسىلىۋالغاچقا، يۇەنياڭ ئۇنىڭدىن بوشىنالماي تۇراتتى. بۇ گەپنى ئاڭلاپلا، يۇەنياڭ:
ـــ مەن بۇ يەردە، ئازراق ئىشىم بار، مەن چىقىۋالغۇچە سەل تۇرۇپ تۇرۇڭلار، ـــ دېدى.
سىچى نائىلاج ئۇنى قويۇپ بەردى، يۇەنياڭ باغدىن چىقىپ كەتتى. ئاندىن نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش ئىككىنچى باب

ۋاڭ شىفېڭنىڭ چوڭچىلىق قىلىپ ئۆزىنى ئاغرىق دېيىشتىن نومۇس قىلغانلىقى
لەي ۋاڭنىڭ خوتۇنىنىڭ ئۆز ھىماتىغا تايىنىپ خەقنى قۇدا چۈشۈشكە زورلىغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، يۈەنياڭ يان ئىشكىتىن چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈزى ئوت بولۇپ ياناتتى، يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇپ تۇراتتى. بۇ ھەقىقەتەن خىيالىغىمۇ كەلمەيدىغان ئىش بولغاچقا، ئويغا چۆمدى: «بۇ ئىش يامان بوپتۇ. ئەگەر ئېغىزدىن چىقىپ كېتىدىغان بولسا، بۈزۈقچىلىق بىلەن ئوغرىلىق قوشۇلۇپ خەقنىڭ جېنىغا بېرىپ تاقىلىدۇ، يەنە تېخى باشقىلارغىمۇ كاساپىتى تېگىشى تۇرغان گەپ. بەربىر بۇ ئىشنىڭ مېنىڭ بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىغاندىن كېيىن، ئىچىمگە سىغدۇرۇۋەتمەيمەنمۇ، ئاغزىمدىن چىقارمىساملا خەقمۇ ئۇقمايدىغۇ.» ئۇ ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، جىيا ئانا بۇيرۇغان ئىشنىڭ جاۋابىنى بەردى، ھەممەيلەن ئارام ئېلىپ ياتتى، بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

سىچى كىچىكىدىن ھاممىسىنىڭ ئوغلى بىلەن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، كىچىك چېغىدا بالىلىق قىلىپ ئويىنىشىپ، چوڭ بولغاندا ئېلىشمايمىز ـ تېگىشمەيمىز دەپ ۋەدە قىلىشقانىدى. ئەمدى چوڭ بولغاندىن كېيىن، ھەر ئىككىسى چىراي ـ تۇرقى يېتىلىپ باشقىچىلا بولۇپ قالغانىدى. ھەر قېتىم سىچى ئۆز

ئۆيگە كەلگەندە، ئىككىسى قاش - كۆزلىرىنى ئويناتتىشىپ بىر - بىرىگە بولغان كونا ئىشقىنى ئۇزەلمەي، پەقەت قول سېلىشالمايلا يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەر ئىككىلىسى ئاتا - ئانىلىرىنى ئۇنىماسمىكىن دەپمۇ ئەنسىرىشەتتى. شۇڭا، ئۇلار بىرسى باغنىڭ ئىچىدە، بىرسى سىرتىدا تۇرۇپ، بىر ئامال بىلەن باغدىكى خىزمەتكار مومايلارنى قولغا كىرگۈزۈپ، ئىشىككە قارىتىپ قويايتتى، بۈگۈنمۇ ئۇلار مالمانچىلىقتىن پايدىلىنىپ باغقا كىرىشكەنىدى. ئۇلار تۇنجى قېتىم ئىشىنىڭ ئېچىنى كەلتۈرۈپ، تېخى ئەر - خوتۇن بولۇشمىسمۇ، ۋەدە قىلىشىپ، قەسەم ئىچىشىپ، بىر - بىرىگە نىشانلىق بېرىشىپ، كۆيدۈم - پىشتىم دەپ تۇرۇشاتتى، بىردىنلا يۈەنياڭنى كۆرۈپ قېلىپ چۆچۈپ كېتىشتى، ئۇ مۇلازىم بالا گۇل - گىياھ، دەل - دەرەخلەرنىڭ دالدىسى بىلەن يان ئىشىكتىن قېچىپ چىقىپ كەتتى.

سىچى پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالماي، كېچىچە بىر ئۇخلىمىدى. ئەتىسى ئۇ يۈەنياڭنى كۆرۈپ، بىر قىزىرىپ، بىر تاتىرىپ بەك خىجىل بولدى، قورسىقىنىڭ ئاغرىقى بولغاچقا، كۆڭلى غىزاغا تارتماي، ئولتۇرسا - قوپسا كۆڭلى دەككە - دۈككىدىلا بولۇپ يۈردى. ئىككى كۈنگىچە ھېچقانداق تىۋىش بولمىغاندىن كېيىن، يۈرىكى ئازراق ئىزغا چۈشكەن بولدى. بىر كۈنى كەچتە ئۇشتۇمتۇت بىر مومای كىرىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ ھاممىگىزنىڭ ئوغلى قېچىپ كېتىپتۇ، كەلمىگىلى ئۈچ - تۆت كۈن بولدى، ھازىر تەرەپ - تەرەپكە ئادەم چىقىرىپ ئۇنى ئىزدەۋاتىدۇ، ـــ دەپ شىۋىرلاپ قويدى.

سىچى بۇ گەپنى ئاڭلاپ تىتىلداپ كەتتى، ئاچچىقىمۇ كەلدى ھەم قايغۇردى. «بولار ئىش بولغاندىن كېيىن، ئۆلسەكمۇ بىر يەردە ئۆلسەك بولاتتىغۇ. راستلا ئەركىشى دېگەننىڭ ئىشقى بولمايدىكەن - دە، مەندىن بۇرۇن قېچىپ كەتكىنىنى قارا!» دەپ ئويلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا يەنە بىر ئەلەم قېتىلدى. ئەتىسى

كۆڭلى غەش بولۇپ تاۋى قاچتى، ھېچ بەرداشلىق بېرەلمەي، بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ ئاغرىپ قالدى.

يۈەنياڭ ئۇ تەرەپتىكى بىر مۇلازىمنىڭ سەۋەبسىز قېچىپ كەتكەنلىكىنى، باغدا سىچىنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ سىرتقا چىقىرىۋېتىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، كۆڭلىدە: «ئىككىسى مېنى ئېيتىپ قويارمىكىن دەپ، ئۆز گۇناھىدىن قورقۇپ شۇنداق قىلغان ئوخشايدۇ» دېگەن يەرگە كېلىپ، خىجىل بولدى ۋە شۇ ئاندىلا سىچىنى يوقلاپ كەلدى. ھۇجرىدىكىلەرنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن، قەسەم ئىچىپ سىچىغا شۇنداق دېدى:

ــ ئەگەر سېنىڭ ئىشىڭنى بىرسىگە ئېيتىدىغان بولسام، شۇ يەردىلا تىن تارتماي ئۆلەي ! سەن خاتىرجەم بولۇپ كېسىلىڭنى ئوبدان باق، كىچىككىنە جېنىڭنى بىكاردىن ـ بىكار نابۇت قىلما !

ــ جېنىم ئاچا ! ــ دېدى سىچى يۈەنياڭغا ئېسىلغان پېتى يىغلاپ، ــ بىز كىچىكىمىزدىن تارتىپ بىر ـ بىرىمىزگە يامىشىپ ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ كەلدۇق، سىز مېنى يات كۆرمىدىڭىز، مەنمۇ سىزگە يۈزى سۆرۈنلۈك قىلمىدىم. ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە مەن خاتا قەدەم بېسىپ قويۇپتىمەن، ئەگەر راستلا بۇ ئىشنى بىرسىگە ئېيتىپ قويمايدىغان بولسىڭىز، سىزنى ئۆزۈمنىڭ ئانىسى ئورنىدا كۆرىمەن ! بۇنىڭدىن كېيىن مەن بىر كۈن ئۆمۈر كۆرسەم، شۇ بىر كۈنىمۇ سىزنى بەرگەن دەپ قارايمەن. ساقىيىپ قالمىغان بولسام، سىزنى ئۆمۈرلۈك چوقۇنمىغان ئادىمىم قىلىپ، ھەر كۈنى كۈجە كۆيدۈرۈپ باش قويۇپ، سىزنىڭ ئۆمۈرۋايەت بەختلىك بولۇپ ئۇزۇن ياشىشىڭىزنى تىلەيمەن. ئەگەر ئۆلۈپ كېتىدىغان بولسام، روھىم ئىت ـ ئېشەككە ئايلىنىپ، قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى ياندۇرسۇن ! ئاۋادا بۇ يەردىن چىقىپ كېتىپ، كېيىن يەنە ئۇچرىشىپ قالمىغان بولساق، قىلغان ياخشىلىقىڭىز ئۈچۈن قەرزىمنى ئادا قىلىمەن، ــ ئۇ سۆزلەپ تۇرۇپ يىغلايتتى.

بۇ گەپلەردىن يۇەنياڭنىڭ دىلى ئېرىپ، ئۇمۇ يىغلىۋەتتى:

ــ سەن ھازىر ئۆزۈڭنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىۋاتىسەن! ــ دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ، ــ مەن نېمىدەپ بۇ ئىشلارغا ئارىلىشىپ، نامىڭنى بۇلغاپ بىكاردىن ـ بىكارغا خەققە سۆز ـ چۆچەك قىلىپ بېرىدىكەنمەن؟ بۇ ئىشنىچۇ خەققە دېيىشكە مەنمۇ خىجىل بولىمەن. بۇنىڭدىن سەن خاتىرجەم بول، ساقىيىپ قويقىنىڭدىن كېيىن، ئۆز نېسىۋەڭگە شۈكۈر قىلىپ، ئۇنداق ئىشلارنى قىلماي جىم يۈرگىن.

سىچى بېشىنى ياستۇقىقا قويغىنىچە لىڭشىتىپ تۇردى. يۇەنياڭ ئۇنىڭغا يەنە بىر قۇر تەسەللى بېرىپ قايتىپ چىقتى. كېتىۋېتىپ جىيا لىيەننىڭ ئۆيىدە يوقلۇقىنى، بىر ـ ئىككى كۈندىن بۇيان فېڭجىيېننىڭ رەڭگرويى سۇلىشىپ، ئۆتكەن كۈنلەردىكىدىن ئۆزگىچە بولۇپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، ئۇنىڭدىن ئەھۋال سوراپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى. ئۇ فېڭجيېننىڭ ھويلىسىغا كىرىشى بىلەنلا، ئارا ئىشكىتىكىلەر ئۇنى كۆرۈپ دەررۇ ئورۇنلىرىدىن قوپۇشۇپ، ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتكۈچە ئۆرە تۇرۇشتى. يۇەنياڭ دالانغا كىرىشىگە پىڭئېر ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى. ئۇ يۇەنياڭنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۈلۈمسىرەپ:

ــ يېڭىلا بىر چىشلەم غىزا يەپ چۈشلۈك ئارام ئېلىشقا ياتتى. ماۋۇ ئۆيدە بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرغىن، ــ دېدى كۈسۈرلاپ.

يۇەنياڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ، پىڭئېر بىلەن كۈنچىقىش تەرەپتىكى ھۇجرىغا ئۆتتى. چۆرە قىز چاي ئېلىپ كىردى.

بىر ـ ئىككى كۈندىن بۇيان كېلىن ئاغىچاڭغا نېمە بولدى؟ يېقىننىڭياقى سەپسالسام، سۇلىشىپ قالغاندەك تۇرىدۇ، ــ دەپ سورىدى يۇەنياڭ ئاستاغىنا.

پىڭئېر ھۇجرىدا ھېچكىم بولمىغاچقا، ئۇنىڭ سوئالىغا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ شۇنداق دېدى:

ـــ ئۇنىڭ بۇنداق سۇلىشىپ قېلىشى بۇگۈنلا باشلانغان ئىش ئەمەس، بىر ئاي بۇرۇنلا مۇشۇنداق بولۇپ قالغان. بىرنەچچە كۈن ئالدىراپ ـ تېنىگەنىنىڭ ئۇستىگە يوقىلاڭ ئىشقا چېچىلىپ، يېڭىباشتىن ئۆزىگە دەرد تېپىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن كېسەل ئۇستىگە كېسەل چاپلىشىپ، بەرداشلىق بېرەلمەي ئاخىر بولالماي قالدى.

ـــ ئۇنداق بولسا، نېمىشقا بالدۇرراق تېۋىپقا كۆرۈنۈپ داۋالانمايدۇ؟ ـــ دېدى يۇەنياڭ.

ـــ ۋاي جېنىم ئاچا، ـــ دېدى پىڭئېر چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ، ـــ سەن تېخى ئۇنىڭ مىجەزىنى ئۇقمامسەن؟ تېۋىپقا كۆرۈنۈپ دورا يېسىلە دېيىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ ھالىغا چىدىماي «مىجەزلىرى قانداقراق؟» دەپ بىر ئېغىز سوراپ قويغىنىمغا ئاچچىقى كېلىپ، مېنى سەن قارغاپ كېسەل قىلىپ قويدۇڭ، دەۋاتىدۇ. ئۆزىنىڭ شۇنداقلىقىغا قارىماي، ھەر كۈنى يەنە ئۇنى ـ بۇنى سۇرۇشتۇرۇپ، ئەھۋال ئۇقۇشۇپ تۇرىدۇ، يا ئۆزىنىڭ ھالىغا ئۆزى يېتىپ ئۆزىنى ئاسرىمايدۇ!

ـــ شۇنداقتىمۇ، تېۋىپقا كۆرسىتىپ نېمە كېسەللىكىنى بىلىپ باقسا ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى تىناتتى ـ دە، ـــ دېدى يۇەنياڭ.

ـــ ئۇنىڭ كېسىلى، مېنىڭچە، ئادەتتىكى ئۇشتاق ـ چۈشىڭ كېسەللەردىن ئەمەس! ـــ دېدى پىڭئېر چوڭقۇر بىر تىنىپ قويۇپ.

ـــ نېمە كېسەل ئىكەن؟ ـــ دەپ سوردى يۇەنياڭ.

يۇەنياڭ بۇنى سوراپ قالغانلىقى ئۈچۈن، پىڭئېر ئۇنىڭغا يېقىنراق كېلىپ:

ـــ ئۆتكەن ئايدا ئۇ ھەيز كۆرگەندىن كېيىن، بىر ئايىنىڭياقى توختىماي خۇن كېلىۋاتىدۇ. بۇ چوڭ كېسەل بولماي نېمە؟ ـــ دېدى ئۇنىڭ قۇلىقىغا.

يۇەنياڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپلا:

ـــ ۋىيەي ! ئۇنداق بولسا «خۇن كېسىلى» بولۇپ قالغانمۇ نېمە؟ ـــ دېدى.

پىكئىر شارتلا بىرنى تۇكۇرۇۋېتىپ، ئارقىدىن يەنە ھەجىيىپ تۇرۇپ ئاستاغىنا:

ـــ سەن قىز بالا تۇرۇپ نېمە دېگەن گېپىك بۇ؟ ئادەم قارغاشنىمۇ بىلىدىكەنسەن ـ ھە ! ـــ دەپ قويدى.

يۇەنياك بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز قىزىرىپ كەتتى، ئارقىدىن كۇلۇپ كېتىپ، شۇئىرلاپ شۇنداق دېدى:

ـــ خۇن كېسىلى، پۇن كېسىلى دېگەننىك نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆزۈمۇ ئۇقمايمەن. ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ، مېنىك ئاچامۇ مۇشۇ كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ئەمەسمىدى؟ دەسلەپتە ئۇنىك نېمە كېسەللىكىنى ئۇقمايتتىم. كېيىن ئانام بىلەن قۇدا ئانىمىزنىك قىلىشقان پارىكى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. باشتا ئۇقماي ئىچىم پۇشۇپ يۈرەتتى، كېيىن ئەھۋالنى ئاڭلاپ، ئاندىن ئۇ كېسەلنى ئانچە ـ مۇنچە بىلىپ قالدىم.

ئىككىسى تازا پاراڭلىشىۋاتاتتى، بىر چۆرە قىز كىرىپ پىكئىرگە:

ـــ بايا جۇ ئانىكام يەنە كەپتىكەن، بىز ئۇنىڭغا: «كېلىن ئاغىچا تېخى يېڭىلا چۈشلۈك ئۇيقۇغا ياتتى» دېۋىدۇق، ئۇ ئاغىچا خېنىمنىك تۆر ئۆيىگە كەتتى، ـــ دېدى. پىكئىر بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

ـــ قايسى جۇ ئانىكا ئۇ؟ ـــ دەپ سورىدى يۇەنياك.

ـــ ھېلىقى دەللە جۇ يەڭگىچۇ. سۇن ئامبال دېگەن بىرسى بىزگە كۇيئوغۇل بولماقچى بوپتىكەن، شۇڭا ئۇ ئىككى كۇننىڭياقى ئايىغى ئۆزۈلمەي باغاق توشۇپ كىشىنى بىزار قىلىۋەتتى، ـــ پىكئىر شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا بىر چۆرە قىز يۇگۇرۇپ كىرىپ:

ـــ ئوتتۇرانچى بېگىم كەلدى ! ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

ئاڭغىچە جيا لىەن دالاننىك ئىشكى ئالدىغا كېلىپ بولدى،

پىكئىر ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى، جيا ليەن پىكئىرنىڭ شەرقىي ھۇجرىدىن چىققانلىقىنى كۆرۈپ شۇ ھۇجرىغا ماڭدى ۋە ئىشىكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، كاڭدا ئولتۇرغان يۈەنياڭغا كۆزى چۈشتى ـ دە، قەدىمىنى توختىتىپ، كۈلگەن پېتى:

ـــ يۈەنياڭ ئاچا، بۈگۈن مۇبارەك قەدىمىڭ بىزنىڭ بۇ غەربىبخانىمىزغا يېتىپ قاپتۇغۇ؟ ـــ دېدى.

يۈەنياڭ ئورنىدىن قوزغالماي ئولتۇرۇپ، تەبەسسۇم بىلەن:

ـــ بېگىم بىلەن كېلىن ئاغىچا خېنىمنىڭ تىنچ ـ ئامانلىقىنى سوراپ كېلىۋىدىم، كەلسەم، بىرسى ئۆيىدە يوق ئىكەن، بىرسى ئۇخلاپ قاپتۇ، ـــ دېدى.

ـــ ئاچىمىز بۈزرۈكۈار ئانىمىزنى كۈتىمەن دەپ يىل بويى جاپا چېكىۋاتسا، مەن بېرىپ سېنى يوقلىماقتا يوق، سەن ئاچىمىزنى ئاۋارە قىلىپ بىزنى يوقلىتىشقا ھەددىمىزمۇ ! ـــ دېدى جيا ليەن ھىجىيىپ. ئاندىن يەنە، ـــ ئەجەبمۇ ۋاقتىدا كەپسەن، مەن تېخى سېنىڭ قېشىڭغا بارماقچىدىم. مۇنۇ تون بەك ئىسسىتىۋېتىپ، ئۆيگە كېلىپ يەڭگۈشلەپ، يەكتەك كىيىپ ئاندىن باراي دېگەنىدىم، تەلىيىمگە تەڭرىنىڭ رەھمى كېلىپ مېنىڭ يولۇمنى قىسقارتىپتۇ، ـــ دېدى ـ دە، ئورۇندۇقتا كېلىپ ئولتۇردى.

ـــ يەنە نېمە گەپ بار ئىدى؟ ـــ دەپ سوردى يۈەنياڭ.

جيا ليەن ئاۋۋال بىر ھىجىيىۋېتىپ، ئاندىن ئېغىز ئاچتى:

ـــ مەن بىر ئىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، شۇ ئىش ئاچامنىڭ ئېسىدە بارمىكىن: ئۆتكەن يىلى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىدە، بىر مۇساپىر راھىب مومدىن ياسالغان بىر بەرغەمۇتنى سوۋغا قىلىۋىدى. ئۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنۈپ كېتىپ، دەررۇلا ئۇنى ئۆيگە تىزدۈرۈپ قويغان. ئۇلۇشكۇن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولغاندا، مەن ئاسارئەتىقلەر تىزىملىكىگە قارىسام، شۇ بەرغەمۇتمۇ تىزىملىكتە بار ئىكەن، ئەمما ئۇنىڭ ھازىر نەدە

ئىكەنلىكى مەلۇم ئەمەس. ئاسارئەتىقەخانىغا قارايدىغان كىشىمۇ ماڭا ئىككى قېتىم ئېيتتى، مەن بۇنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمۇېلىپ، تىزىملىككە ئەسكەرتىپ قويساق بولىدۇ، دېدىم. شۇڭا، ئاچامدىن سورايدىغىنىم: ئۇ نەرسە ھېلىمۇ ئۇلۇغ ئاغچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە تىزىقلىقمۇ ياكى بىركىمگە بېرىۋەتكەنمۇ؟

يۈەنياڭ بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شۇنداق دېدى:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىرنەچچە كۈندىن كېيىنلا ئۇ نەرسىدىن زېرىكىپ خېنىملىرىغا بېرىۋەتكەن. ئەمدى بولغاندا مەندىن سوراۋاتىدىلىغۇ؟ ئاي ـ كۈنمۇ ئېنىق ئېسىمدە، لاۋ ۋاڭنىڭ ئايالىدىن ئەۋەتىپ بەرگەنىدىم. سىلى ئۇنتۇپ قالغان بولسىلا، خېنىملىرى بىلەن پىكىرىدىن سوراپ باقسىلا.

پىكىر جيا لىيەننىڭ يەكگۈشلەيدىغان كىيىمىنى ئېلىش ئۈچۈن كىرىپ كەتكەنىدى، بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپلا ئۇلارنىڭ قېشىغا چىقتى ـ دە، شۇنداق دېدى:

ــ ئۇنى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرگەن، ھازىر بالىخانىدا تۇرۇپتۇ. خېنىم شۇ چاغدىلا ئۇلارغا ئادەم ئەۋەتىپ بۇ ئىشنى دەپ قويغان تۇرسا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كاللىسى ئېلىشىپ قېلىپ تىزىملىماستىن، ئەمدى كېلىپ بۇنداق يوقىلاڭ ئىش توغرىسىدا كاپشىپ كېلىشىپتۇ.

ئۇنى كېلىن ئاغىچاڭغا بەرگەن بولسا مەن نېمىدەپ ئۇقمايمەن، مېنىڭدىن يوشۇرۇپتىكەنسىلەر ـ دە ! ــ دېدى جيا لىيەن ھەجىيىپ.

ــ خېنىم سىلىگە دېگەندە، سىلى قوپۇپ ئۇنى بىرىگە سوۋغا قىلىمەن دېۋىدىلە، خېنىم ئۇنىماي مېڭىبىر تەسلىكتە ئېلىپ قالغانىدىغۇ؟ ــ دېدى پىكىر، ــ ئەمدىلىكتە ئۆزلىرى ئۇنتۇپ قېلىپ، بىزنى يوشۇرۇپسىلەر دەيدىلىغۇ؟ ئۇ قانچىلىك بىر ئېسىل نېمە ئىدى ! ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسىلەپ ياخشى نەرسىلەرنىمۇ سىلىدىن بىرەر قېتىمىمۇ يوشۇرۇپ باقمىغان ئادەم، ئەمدى كېلىپ بىر تىينىگە يارىمايدىغان ئاشۇ بىرنېمىگە

كۆزىمىز چۇشۇپ قالارمۇ؟

جيا ليەن بەشىنى ساڭگىلىتىپ، ھەجايغىنىچە بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن، ئالىقىنىغا ئورۇپ قويۇپ:

ــ راستلا كاللام ئېلىشىپ قاپتۇ جۇمۇ ! ئۇنتۇغاقلىق قىلىپ كەتكىنى رەنجىتىپتىمەن. ھەي، ھازىر ئىلگىرىكىگە جىق ئوخشىماي قېلىۋاتىمەن، ــ دېدى.

ــ سىلىدىن ئاغرىنىشقىمۇ بولمايدۇ، ــ دېدى يۇەنياڭ كۈلۈپ، ــ ئىشمۇ كۆپ، گەپ ـ سۆزمۇ تولا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى قەدەھ ئىچىۋالسىلا ئۇ ئىشلار ئەسلىرىدە قالامتى؟ ــ يۇەنياڭ شۇنداق دەپلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، جيا ليەنمۇ ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئوبدان ئاچا، بىردەم ئولتۇرغىن، ئىنىڭنىڭ سەندىن ئۆتۈنىدىغان يەنە بىر ئىشى بار ئىدى، ــ دەپ، ئارقىدىن چۆرە قىزنى تىللاپ، ــ نېمىشقا ئوبدان چايدىن دەملەپ كېلىشمەيسەن؟ قاپقاقلىق پاكىز چىنىگە تۇنۇگۈن تارتۇق قىلىپ ئەۋەتىلگەن يېڭى چايدىن دەملەپ چىقىش ! ــ دېدى ـ دە، يەنە يۇەنياڭغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئىككى كۈننىڭياقى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزىمىز دەپ، يېنىمىزدا بار بىرنەچچە مىڭ سەر كۈمۈشنىڭ ھەممىسىنى سەرپ قىلىۋەتتۇق. بىرقانچە جايلاردىكى ئۆيلەرنىڭ، يەرلەرنىڭ ئىجارە ھەققى توققۇزىنچى ئايدا قولغا تېگىدۇ، ھازىر پۇلدىن ئۇزۇلۇپ قالدۇق. ئەتە نەنئەن جۇنۇڭ قەسىرىگە سوۋغاتلىق ئاپىرىدىغان گەپ. ئاندىن خانىش ئۇچۇن توققۇزىنچى ئاينىڭ توقۇزىنچى كۈنىدىكى بايرامغا تەييارلىق قىلىش كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىرقانچە خانىدانغا تويلۇق، ئۆلۈملۈك ئۇچۇن ئادەمگەرچىلىك قىلىدىغان ئىشلارمۇ بار. بۇلارغا ئاز دېگەندە ئىككى ـ ئۈچ مىڭ سەر كۈمۈش كېتىدۇ، دەمالىلىقا بۇنچە پۇلنىڭ ئورنىنى قىلماقمۇ تەس، «ئۆزگىگە يالۇۋرغۇچە، ئۆزگە يالۇۋر» دېگەن ماقال توغرا ئېيتىلغانىكەن. شۇڭا، ئاچا، سېنى

مۇشۇ ئىشنى ئۇستىگە ئالالامدىكىن، بولسا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سۇرۇشتۇرمەيدىغان ئالتۇن - كۈمۈش جابدۇقلىرىدىن ئوغرىلىقچە بىر ساندۇق ئاچقىپ بەرگەن بولساڭ، بىرنەچچە مىڭ سەر كۈمۈشكە گۆرۈگە قويۇپ ئىشلىتىپ تۇرساق، يېرىم ئايغا قالمايلا قولغا پۇل تېگىدۇ. شۇ چاغدا گۆرۈگە قويغان نەرسىلەرنى قايتۇرۇپ ئەكېلىپ بېرەتتىم، سېنى ئوتتۇرىدا خىجىل قىلمىدىغان ئىش زادىلا بولمايتتى.

— ھەيلە ئىشلىتىشكىمۇ ئۇستىكەنلا ! قانداق ئويلاپ تاپتىلىكىن بۇ ئەقىلنى ! — دېدى يۈەنياڭ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولۇپ كۈلگىنىچە.

— يالغان گەپ قىلمۇاتقىنىم يوق ! — دېدى جيا لىيەن ھىجىيىپ، — گەپ قىلىپ كەلسەم، سەندىن باشقا مىڭ سەرلەپ كۈمۈشنى ئۇيان - بۇيان قىلالايدىغان ئادەملەرغۇ بار، بىراق ئۇلار خەقنىڭ ئىشىغا كەلگەندە ساڭا ئوخشاش ئوڭلۇق، يۈرەكلىك ئەمەس. مەن ئۇلارغا بۇ گەپنى شۇنداقلا دەيدىغان بولسام، ئۇلار قورقۇپ قېتىپلا قېلىشىدۇ. شۇڭا، مەن «تۇڭ جەزنى ئۇڭ مىڭ قېتىم ئۇرغاندىن كۆرە، ئالتۇن قوڭغۇراقنى بىر قېتىم چالاي»[1] دېدىم، — جيا لىيەن شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، جيا ئانىنىڭ يېنىدىن بىر چۆرە قىز يۈەنياڭنى ئىزدەپ ئالدىراپ - تېنەپ كىرىپ كەلدى:

— ئاچا، سىزنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چاقىرىۋاتىدۇ، بايىاتىندىن بېرى سىزنى ھېچ يەردىن تاپالمىدىم، بۇ يەردە ئىكەنسىز.

يۈەنياڭ دەرھال تۇرۇپ جيا ئانىنىڭ قېشىغا ماڭدى. يۈەنياڭ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، جيا لىيەن قايتىپ فېڭجيېنىڭ قېشىغا كىردى. فېڭجيې ئاللىقاچان ئويغىنىپ، يۈەنياڭ بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سودىنى ئاڭلاپ قېلىپ، ئۆزى جاۋاب

① «قۇربى يەتمەيدىغان ئادەمگە مىڭ قېتىم يالۋۇرغاندىن كۆرە، قۇربى يېتىدىغان ئادەمگە بىرلا قېتىم يالۋۇر» دېگەن مەنىدە.

بەرىشنى ئەپ كۆرمەي كارىۋاتتا ياتاتتى. ئۇ يۇەنياڭنىڭ چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، جيا لىەن كىرگەندە، ئۇنىڭدىن:

ــ ئۇ ماقۇلغا كەلدىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ماقۇل دېمىسىمۇ، ھەر ھالدا يېقىن كەلگەندەك تۇرىدۇ، ئەمدى سەن بېرىپ گەپ قىلساڭ، بۇ ئىش ئەلۋەتتە ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، ــ دېدى جيا لىەن ھەجىيىپ.

ــ بۇنداق ئىشلار بىلەن مېنىڭ كارىم يوق، ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ، ــ ئەگەر ئۇ ئۇناپ قالسا، ھازىر چىرايلىق گەپلەرنى ياغدۇرۇۋەتكىنىڭىز بىلەن، قولىڭىزغا پۇل كىرگەندە مېنى بىر چەتكە قايرىپ قويارسىز، ئۇ چاغدا كىم سىز بىلەن دە تالاش قىلىپ يۇرەتتى؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئاڭلاپ قالمىغان بولسا، نەچچە يىلدىن بۇيان تاپقان يۇزۇم يەر بولىدۇ!

ــ سەن بەلەن نېمە جۇمۇ! ــ دېدى جيا لىەن كۇلۇپ، ــ ئۇنى ماڭا ئۇنتۇپ بېرىدىغانلا بولساڭ، ساڭا رەھمەت ئېيتىمەن.

ــ نېمە بىلەن رەھمەت ئېيتاتتىڭىز؟ ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ.

ــ نېمە كېرەك دېسەڭ شۇنىڭ بىلەن، ــ دېدى جيا لىەن ھەجىيىپ.

ــ خېنىم، باشقا نېمىنى دېمىسىلە، ــ دېدى بىر چەتتە تۇرغان پېڭئېر كۇلۇپ، ــ بايا قانداقتۇر بىر ئىشقا بىر ـ ئىككى يۇز سەر كۇموش كەلەپ قالدى دەۋاتاتتىلە، بېگىم ئۆتنە ئېلىپ كەلگەندە شۇنىڭدىن بىر ـ ئىككى يۇز سەر كۇموش ئالسىلا، بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوققان بولمامدىلا؟

ــ ئېسىمگە سېلىپ ياخشى قىلدىڭ، ئەمىسە شۇنداق بولسۇن، ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ.

سىلەرزە، تولىمۇ باغرى قاتتىق ئىكەنسىلەر! ــ دېدى جيا لىەن كۇلۇپ، ــ شۇ تاپتا مىڭ سەر ئەمەس، نەق كۇموشتىن تۆت ـ بەش مىڭ سەر دېسەڭلارمۇ مېنى تەڭلىكتە قويالمايسىلەر، مەن

سىلەردىن ئۆتنە ئالمىساملا بولدىغۇ. بۇگۈن سېنى بىر ئېغىزلا گەپ قىلىشىپ بەر دېگىنىمگە تاپان ھەققى ئالساڭ، ئۇنداقتا سىلەر بىلەن مەن ...

ــ مەن تۆت ـ بەش مىڭ سەر كۆمۈشنى سىزدىن ھايان ئالغىنىم يوق ! ــ فېڭجيې ياتقان يېرىدىن قوپۇپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى، ــ مۇشۇ كۈنلەردە ئۆيدىكىلەر، تالادىكىلەر، مەيلى يۇقىرىدىكىلەر ياكى تۆۋەندىكىلەردىن بولسۇن، كەينىمدىن غاجايدىغانلار ئاز ئەمەس. بۇنىڭغا سىزلا كەملىك قىلىپ تۇراتتىڭىز ! «يېغى ياندىن قوپار، بالا كەلسە قېرىنداشتىن» دېگەن گەپمۇ راست ئىكەن. سىلەرنىڭ خانىدانىڭلار قايسىبىر شى چوڭ ـ دىڭ تۇڭلاردىن ئىدى[1] ! بىز ۋاڭ جەمەتىنىڭچۇ، بوسۇغىسىدىن سىيرىپ ـ سۈپۈرۈۋاتقانلارمۇ سىلەرگە ئۆمۈرۋايەت يېتىدۇ. ئىزا تارتماي شۇ گەپنىمۇ دەيدىكەن تېخى ! دەلىل ـ ئىسپاتمۇ تۇرۇپتۇ: ئاغىچا خېنىم بىلەن مېنىڭ بېزەكلىرىمنى ئوبدانراق كۆرۈپ چىقىپ سېلىشتۇرۇپ بېقىڭا، قايسىبىر نەرسىمىز سىلەرنىڭكىدىن قېلىشىدىكىن؟

ــ بىر ئېغىز چاقچاق گەپكىمۇ شۇنچىۋالا چېچىلىپ كېتىدىكەنسەن. بۇ قانچىلىك نېمە ئىدى؟ ــ دېدى جيا لىيەن ھىجىيىپ ــ ئىشلىتىمەن دېسەڭ بىر ـ ئىككى يۈز سەر كۈمۈش دېگەن نېمە ئۇ؟ كۆپ تاپالمىساممۇ، ئۇنىڭغا يەتكۈچىلىكى بار، ھازىرچە شۇنى ئېلىپ ئىشلەتكىن، ئاندىن بېرىپ دەپ باق، بولامدۇ؟

ــ «مۇردامنىڭ ئاغزىغا چىشلىتىدىغان، تېگىگە قويىدىغان»[2]غا

---

① شى چوڭ ــ غەربىي جىن (265 ــ 317) زامانىسىدىكى ئىنتايىن ئېيىش ـ ئىشرەتچى چوڭ باي؛ دىڭ تۇڭ ــ غەربىي خەن زامانىسىدىكى خۇسۇسىي تەڭگە ـ يارماق قۇيۇش يولى بىلەن پۇل تاپقان باي، بۇلار كېيىنكى زامانىدا باي ـ زەردارلارنىڭ نامايەندىسى بولۇپ قالغان.

② قەدىمكى زامانىدىكىلەر جەسەتنى دەپنە قىلىش ۋاقتىدىكى خۇراپىي ئادەت: جەسەتنىڭ ئاغزىغا مەۋرايىت، قاشتاش ياكى گۆرۈچ چىشلىتىپ ھەم جەسەتنى ياتقۇزغان تۆشەكنىڭ تېگىگە پۇل تىقىپ قويىاتتى.

قاراپ قالمىغاندىن كېيىن، نېمىگە ئالدىرايتتىم ! ــ دېدى فېڭجيې.

ــ نېمانچە قىلىدىغانسەن؟ بۇنچىلىك بۇنچىلىك سەپرايىڭنى ئۆرلىتىش كەتمەيدۇ ! ــ دېدى جيا ليەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ فېڭجيې كۈلۈپ كەتتى ۋە:

ــ مەن چېچىلىپ كەتمىدىم. بىراق، سىزنىڭ دېگەن گېپىڭىز يۈرەككە تەگدىچۇ. مېنىڭ ئويلىغىنىم، ئۆگۈنلۈككە ئېرجيېنىڭ يىلى بولىدۇ، ئىككىمىز بىر يەردە ئوبدان ئۆتۈشكەن، باشقا نەرسە قىلالمىسامۇ، ھەر ھالدا تۇپراق بېشىغا بېرىپ روھىغا ئاتاپ قەغەز كۆيدۈرسەممۇ ھەمشىرىلىكنى يەتكۈزگەن بولاتتىم. ئۇ پەرزەنت قالدۇرالمىغان بولسىمۇ، «ئالدىدىكىلەر توپا چاچسا، كەينىدىكىلەر كۆزىنى ئاچالمايدۇ» دېگەندەك بولۇپ قالغىنى ياخشى.

جيا ليەن بىر ھازادىن كېيىن زۇۋانغا كەلدى:

ــ ئەتراپلىق ئويلايسەن، ــ فېڭجيېنىڭ بىر ئېغىز گېپى بىلەن جيا ليەن ئۇن دېيەلمەي قېلىپ، يەرگە قاراپ بىردەم قورسىقىدا چوت سوقتى ـ دە، ئاندىن، ــ ئۆگۈنلۈككە ئىشلەتمەكچى بولساڭ، ئەتە پۇل قولغا كېلىپ قالسا، ئۆزۈڭ بىلىپ قانچىلىك ئىشلىتىمەن دېسەڭ ئىشلىتىۋەرمەمسەن، ــ دېدى. شۇ ئاردا ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى كىرىپ كەلدى.

ــ پۇتۇشتۇڭلارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې ئۇنىڭدىن.

ــ ئەپلەشمىدى، ــ دېدى ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى، ــ خېنىم، بۇ ئىشقا ئۆزلىرى باش بولغان بولسىلا پۈتەتتى.

ــ يەنە نېمە ئىش بۇ؟ ــ دەپ سورىدى جيا ليەن.

ــ چوڭ ئىشمۇ ئەمەس، ــ دېدى فېڭجيې جيا ليەن سوراپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ــ ۋاڭئېرنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى، بۇ يىل ئون يەتتە ياشقا كىردى، تېخى ئۆيلەنمىگەن، شۇنىڭغا ئاغچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىكى سەيشيانى بېرىشنى سورىغانكەن. ئاغچا خېنىمنىڭ بۇ ئىشقا نېمە دەيدىغانلىقى نامەلۇم. ئالدىنقى كۈنى

ئاغىچا خېنىم سەيشيانىڭ چوڭ بولۇپ قالغانلىقىنى، ئىككىنچىدىن، كېسەلچانلىقىنى كۆرۈپ رەھمى كېلىپ، ئۇنى ئازاد قىلىپ، كۈيۈئوغۇلنى ئۆزۈڭلار تېپىۋېلىڭلار دەپ ئاتىسىنىڭ ئىختىيارىغا بەرگەنكەن. شۇڭا، بۇ كېلىپ ماڭا يېلىنىۋاتىدۇ. مەنمۇ بۇ ئىككى ئائىلە بىر ـ بىرىگە تازا لايىق كېلىدۇ، ئېغىز ئېچىش بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ، دەپ ئويلىۋىدىم، بۇ كېلىپ، ئەپلەشمىدى، دەيدىغۇ تاڭ !

ـــ بۇ قانچىلىك چوڭ ئىش بولاتتى؟ سەيشيادىن ئېسىللىرى كۆپقۇ ! ـــ دېدى جيا لىيەن.

ـــ بېگىم، ئۆزلىرى بۇنداق دېگەنلىرى بىلەن، بىزنى ھەتتا ئاشۇلار چېغىدا ياراتمايۋاتقان يەردە، باشقىلار تېخىمۇ ياراتمايدۇ، ـــ دېدى ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى كۈلۈپ كېتىپ، ـــ بۇ كېلىنىنمۇ ئاران بىر تاللىۋىدىم. مەن تېخى بېگىم بىلەن خېنىمدىن ئىلتىپات تىلەپ ئېغىز ئاچساملا ئىش پۈتىدۇ، دەپتىكەنمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە كېلىن ئاغىچا: ئۇ جەزمەن ماقۇل بولىدۇ، دېگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ئادەمنى ئاۋارە قىلىپ ئۇلاردىن گەپ ئېلىپ بېقىشقا ئەۋەتىۋىدىم، ئۇ ئادەم سۈلىشىپ قۇرۇق قايتىپ كەپتۇ. ئۇ قىزغۇ بەكلا ئوبدان، ئادەتتە مەن ئەتەي ئۇنىڭدىن گەپ ئېلىپ باقىقان چاغلىرىمدا، كۆڭلىدە ياق دەيدىغانىدەك ئەمەس ئىدى. ھەممىنى قىلىۋاتقان ئاشۇ ئاتا ـ ئانىسى دېگەن ئىككى قېرى، بەكمۇ ئوقۇرى ئېگىزلىك قىلىشىۋاتىدۇ.

بۇ گەپ فېڭجيې بىلەن جيا لىيەنگە بېرىپ تەگدى. بۇ يەردە جيا لىيەن بولغاچقا، فېڭجيې ئۇن چىقارماي، جيا لىيەننىڭ ئەۋزايىغا قاراپ تۇردى. جيا لىيەننىڭ كۆڭلىدە باشقا ئىشلار تۇرسا، بۇنداق ئىش كىرىپ چىقامتى؟ ئەمما كارىم بولمايلا قويماي دېسە، بۇ فېڭجيېنىڭ ئاناغىسى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەجىر سىڭدۈرگەن تۇرسا، ئۇنداق قىلىشقا تېخى يۈزى چىدىمايدۇ، شۇڭا ئۇ:

ـــ قانچىلىك چوڭ ئىش ئىكەن ئۇ؟ جاۋىلداپلا كەتتىڭلارغۇ !

خاتىرجەم بولۇپ چىقىپ تۇرۇپ، ئەتە مەن ئۆزۈم سوچى بولۇپ يۇزلۇك ئادەمدىن ئىككىنى ئولارنىڭ ئالدىغا ئەۋەتەي. ئۇلار چايلىق نەرسىلەرنىمۇ ئالغاچ بېرىپ، بۇنى مېنىڭ مەسلىھەتىم قىلىپ دېسۇن. ئەگەر ئۇ زادىلا ئونىمايدىكەن، چاقىرتىپ ئۆزۈم سۆزلىشىمەن.

ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى ھېڭجيېگە قارىۋىدى، ھېڭجيې ئونىڭغا ئىملاپ قويدى، ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى چۈشىنىپ، ئىتتىكلا يۈگۈندى ـ دە، جيا لىيەنگە باش قويۇپ رەھمەت ئېيتقىلى تۇردى. جيا لىيەن ئالمان ـ تالمانلا:

ـــ مۇنۇ خېنىم قىزىڭغا باش قويۇڭ. مەنمۇ ئونىڭغا ئېيتارمەن، ھەر ھالدا خېنىم قىزىڭ ئادەم ئەۋەتىپ ئونىڭ خوتۇنىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئونىڭغا چىرايلىق گەپ قىلسا تېخىمۇ ئوبدان بولىدۇ. بولمىسا، زورلۇق قىلغان بولۇپ قېلىپ، كېيىنكى كۈنلەردە سىلەر قۇدىلارنىڭ باردى ـ كەلدى قىلىشىڭلار ئوچۇن ياخشى بولمايدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ھەتتا سىز چېغىڭىزدا مۇنداق ئىلتىپات كۆرسىتىپ غەمگۈزارلىق قىلىۋاتسىڭىز، مەنزە، چەتكە چىقىپ قاراپ تۇرىدىكەنمەن ـ دە ! ـــ دېدى ھېڭجيې ئىتتىكلا، ـــ يەڭگە، ئاڭلىدىڭىزغۇ؟ بۇ ئىشنى دېيىشتۇق، ئەمدى دەررۇ مېنىڭ ئىشمنى پۈتكۈزۈپ بولۇپ، ئاندىن بېرىپ ئېرىڭىزگە ئېيتىڭ، سىرتقا بېرىلگەن ھەممە قەرزلەرنى مۇشۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە پۈتۈنلەي يىغىشتۇرۇپ بولسۇن، بىر تىينىمۇ كەم قالسا بولمايدۇ. مېنىڭ ئاتىقىم يامان، يەنە بىر يىللا بېرىدىغان بولساق، بۇ خەق مېنى تىرىك تۇرغۇزۇپ يەيدۇ !

ـــ خېنىم، سىلىمۇ بەك يۈرەكسىز ئىكەنلا، ـــ دېدى ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى ھىجىيىپ، ـــ ئۆزلىرىنىڭ ئۇستىدىن سۆز ـ چۆچەك قىلىشقا كىمنىڭ ھەددى؟ ئۇ پۇللارنى يىغىشتۇرۇۋالىدىغان بولساق، مەنمۇ ئەخمەق بولۇپ بىكارلا ئەجىر قىلغان بولىمەن ـ دە !

— مەن كۆندىلىك خىراجەتلەرنى دېمىسەم، پۇل دەپ پۇلنى نېمە قىلاتتىم؟ — دېدى فېڭجيې، — هازىر چىقىم كۆپ، كىرىم ئاز. بۇ ئۆيدە بار - يوقى بولۇپ مەن بىلەن بېگىڭىزنىڭ بىر ئايلىق مائاشى، ئۇنىڭغا تۆت دېدەكنىڭ مائاشى قوشۇلسا جەمئىي ئون - يىگىرمە سەر كۈمۈش بولىدىكەن، بۇ پۇل ئۈچ - تۆت كۈنگىمۇ يەتمەيدۇ. ئەگەر مەن تۇرلۇك يوللار بىلەن تېرىپ - تېجەپ ئىش قىلمايدىغان بولسام، ياتار يېرىمىز ئاللىقاچان سامانلىق بولاتتى! هازىر بىز جازانخور دېگەن ئاتاقىقا ئىگە بولۇپ قالدۇق. بۇنداق بولغاندا، كېيىن پۇللارنى قايتۇرۇۋېلىشىم كېرەك - دە. مەن ئېيدىتلىق پۇل خەجلەشتە كىمدىن قېلىشىدىكەنمەن؟ بۇنىڭدىن كېيىن جىم ئولتۇرۇپ خەجلىشىپ باقايلى. قېنى قاچانغىچە يېتەركىن. ئالدىمىزدىن ئۆتتۇغۇ؟ ئۆتكەندە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولغاندا، ئاغىچا خېنىم ئىككى ئايغىچە شۇنچە ئالدىراپ باقتى، هېچ ئامال قىلالمىدى، شۇ چاغدىمۇ يەنە مەن سەمىگە سېلىپ قويۇۋىدىم، ئارقا بىنادىكى كېرەكسىز مىس - قەلەي جابدۇقلاردىن تۆت - بەش ساندۇق ئاچىقىپ ساتقۇزۇۋىدۇق، ئۈچ يۈز سەر كۈمۈشكە ياراپتۇ. ئاشۇ پۇل بىلەن ئاندىن ئاغىچا خېنىم سوۋغاتلىق تەييارلاپ ئىزادىن قۇتۇلۇپ قالدى. مېنى سىلەر بىلىسىلەر: هېلىقى ئالتۇندىن ياسالغان كاككۇك سائەتنى بەش يۈز ئاتمىش سەر كۈمۈشكە سېتىۋىدۇق، يېرىم ئايغا قالماي، چوڭ - كىچىك ئىشلاردىن ئونچىسى چىقتى، ئۇ پۇلمۇ قاراپ تۇرۇپ شۇلارغا سەپلىنىپ كەتتى. ئەمدى سىرتتىمۇ ئۆكسۈپ قاپتىكەن، كىمنىڭ پىلانىكىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يانچۇقىغا قول سۇنماقچى بولۇشۇپتۇ. يەنە بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۈستىبېشىمىزدىكى نەرسىلەرگە قول سۇنۇلسا، ئوبدان بولغىنىنى شۇ چاغدا كۆرىمىز!

— قايسىبىر ئاغىچا خېنىم، كېلىن ئاغىچىنىڭ ئۈستىبېشىدىكى نەرسىلەرنى ساتسا بىر ئۆمۈرگە يەتمەي قالار؟

بىراق، ئۇناشمايلىدە، ــ دېدى ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى ھەجىيىپ.

ــ بىتۇغۇشلۇقۇمدىن دەۋاتقان گېپىم ئەمەس، ئەگەر شۇنداق قىلىشقا توغرا كېلىپ قالسا، مەن ئۇنىڭغا ئۇنمايمەن، ــ دېدى فېڭجيې، ــ تۇنۇگۈن ئاخشام بىر چۈش كۆرۈپتىمەن، دېسەم بىر كۈلكىلىك ئىش: چۈشۈمدە بىر ئادەمنى كۆردۈم. چىرايى تونۇش بولسىمۇ، ئىسىم ـ فامىلىسىنى ئۇقمايمەن. ئۇ ماڭا: خانىش مېنى يۈز توپ كىمخاب ئېلىپ كەل دەپ ئەۋەتتى، دېدى. مەن ئۇنىڭدىن قايسى خانىش، دەپ سورىۋىدىم، ئۇنىڭ دېگىنى بىزنىڭ خانىش بولماي چىقتى. شۇنىڭ بىلەن كىمخابنى ئۇنىڭغا بەرگۈم كەلمىدى، ئۇ تارتىۋالماقچى بولدى. شۇنداق تارتىشىۋېتىپ ئويغىنىپ كەتتىم.

ــ خېنىم، ئوردىغا كېتىدىغان لازىمەتلىك ئىشلىرىنى يادىلىرىدىن چىقارمايلا، ھەر كۈنى غەم يەپ تۇرغانلىقىلىرىدىن شۇنداق چۈش كۆرۈپتىلا، ــ دېدى كۈلۈپ ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى.

شۇ ئارىدا بىرسى كىرىپ:

ــ ھەرەمئاغىسى شيا بېگىم ئاغۋات بالىلاردىن بىرسىنى گەپ تاپىلاپ ئەۋەتىپتۇ، ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىردىنلا جيا لىيەننىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى:

ــ يەنە نېمە گەپتۇ؟ يىل بويى ئۇلارنىڭ توشۇغىنىمۇ يېتىپ ئاشاتتى.

ــ سىز يوشۇرۇنۇۋېلىڭ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈم كۆرۈشەي، ئەگەر كىچىك ئىش بولسا مەيلى، چوڭراق ئىش بولۇپ قالسا، مېنىڭ دەيدىغان جاۋابىم تەييار، ــ دېدى فېڭجيې. شۇ گەپ بىلەن جيا لىيەن ئىچكىرىكى ھوجرىغا كىرىپ كەتتى.

فېڭجيې بۇيرۇغان كىشى بالا ئاغۋاتنى باشلاپ كىردى، ئۇنى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ ئالدىغا چاي كەلتۈردى. ئاندىن نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى سورىدى.

ــ شيا بېگىمگە بۇگۈن ئۇشتۇمتۇت بىر قورۇ ـ جاي ئۇچراپ

قاپتىكەن، ئۇنى سېتىۋېلىشقا ئىككى يۈز سەر كۆمۈش كەملەپ قاپتۇ، شۇڭا مېنى سىلى تاغا خېنىمغا، بولسا ۋاقىتلىق بىر - ئىككى يۈز سەر كۆمۈش ئۆتىنە بېرىپ تۇرسۇن، بىر - ئىككى كۈندىن كېيىن ئەۋەتىپ بېرىمەن، دەپ بۇيرۇغانىدى، — دېدى ھېلىقى بالا ئاغزىدىن.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— ئەۋەتىپ بېرىمەن دېگەنمۇ گەپمۇ؟ كۆمۈش دېگەن بار نېمە، ئاپىرىپ ئىشلىتىۋېرىڭلار. كېيىنچە بىزدە ئۆكسۈپ قالغاندا سىلەردىن ئۆتىنە ئالساقمۇ بولىدۇ.

— شيا بېگىم يەنە: ئۆتكەنكى ئىككى دورىمدە ئالغان بىرمىڭ ئىككى يۈز سەر كۆمۈشنى تېخى ئاپىرىپ بەرمىدۇق، مۇشۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ھەممىسىنى بىر يوللا ئەۋەتىپ بېرىمەن، دەيدۇ، — دېدى بالا ئاغزىدىن.

— شيا بېگىڭنىڭ قەۋەتلا كۆزى كىچىك ئادەم ئىكەن، شۇنچىلىك نېمىنىمۇ كۆڭلىدە ساقلاپ يۈرۈپتۇ ! بېگىڭنىڭ كۆڭلىگە كەلسىمۇ مەيلى، دەيدىغام بىر ئېغىز گېپىم بار: ئەگەر ئۆتىنە ئالغىنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرمەن دەپ مۇشۇنداق ئېدىتلىق ئەسلەپ تۇرىدىغان بولسا، قايسىبىرىنى قايتۇرۇپ بولاركىنتاڭ ! بىزدە ئۆكسۈپ قالمايى، بارلا بولسا ئاپىرىپ ئىشلىتىۋەرسۇن، — دەپ بولۇپ، فېڭجيې ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنىنى چاقىردى، — چىقىپ نەدىن بولسۇن، ھازىرچە ئىككى يۈز سەر كۆمۈش تېپىپ كېلىڭ.

ۋاڭئېرنىڭ خوتۇنى گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ، كۈلگەن پېتى:

— مەنمۇ تېخى باشقا يەردىن ھېچ يولىنى قىلالمايى، كېلىن ئاغىچىدىن ئالاي دەپ كېلىۋىدىم، — دېدى.

— سىلەر ئىچكىرىسىدىنلا ئېلىشنى بىلىسىلەر، سىرتتىن تېپىڭلار دېسە، تاپالمايسىلەر، — فېڭجيې شۇنداق دەپ، پىڭئېرنى چاقىرتتى، — مېنىڭ ھېلىقى ئىككى دانە ئالتۇن مۇزنىقىمنى ئاچىقىپ ھازىرچە تۆت يۈز سەر كۆمۈشكە گۆرۈگە

قويۇپ كىر.

پىكئېر ماقۇل دەپ چىقىپ كېتىپ، دېگەندەكلا بىر دانە كىمخاب تاشلىق قۇتىنى كۆتۈرۈپ كىردى، قۇتىنىڭ ئىچىدە ئىككى تاۋار بولاق تۇراتتى. بولاقنى ئېچىۋىدى، بىرىنىڭ ئىچىدىن ئالتۇن زەنجىرگە چوڭ ـ كىچىكلىكى نېلۇپەر ئۇرۇقىدەك مەرۋايىتلار قويۇلغان مۇزناق، يەنە بىرىنىڭ ئىچىدىن دان ـ دان يېشىل زۇمرەتلەرگە گۆھەر قۇيۇلغان مۇزناق چىقتى، بۇ مۇزناقلار ئوردىغا خاس بۇيۇملاردىن قېلىشمايتتى. بۇ ئىككى مۇزناقنى چىقارتىۋىدى، دېگەندەكلا تۆت يۈز سەر كۈمۈشكە ياراپتۇ. فېكجيې بالا ئاغۇاتقا كۈمۈشنىڭ يېرىمىنى بەرگۈزۈپ، قالغان يېرىمىنى تاۋۇز چاغىندا ئىشلىتىش ئۈچۈن چاكئېرنىڭ خوتۇنىغا بەردى. ھېلىقى بالا ئاغۇات خوشلىشىپ ماكىدى. فېكجيې بىرسىنى كۈمۈشنى كۆتۈرۈپ، ئاغۇاتنى چوڭ دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويۇشقا بۇيرۇدى.

ـــ بۇ غودۇر ئالۋاستىلاردىن قاچانمۇ قۇتۇلارمىز ! ـــ دېدى جيا ليەن ئىچكىرىكى ھۇجرىدىن چىقىپ.

ـــ پۇلنىڭ گېپىنى دەپ تۇرساق، مانا بىرسى پۇل دەپ كەپتۇ ! ـــ دېدى كۈلۈپ فېكجيې.

ـــ تۇنۇگۈن ھەرەمئاغىسى جۇ بېگىم كېلىپ مىڭ سەر كېرەك دەپ ئېغىز ئاچتى، سەل ئالدىرىمايراق جاۋاب قىلىۋىدىم. خاپا بولغاندەك قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەرنى رەنجىتىپ قويىدىغان ئىشلار كۆپىيىدىغان ئوخشايدۇ. مۇشۇ تاپتا يەنە قىرىق ـ ئەللىك مىڭ سەر پۇلنىڭ ئېپىنى قىلغان بولساق ئوبدان بولاتتى ! ـــ دېدى جيا ليەن.

شۇ گەپ ئارىلىقىدا، پىكئېرنىڭ كۈتۈشى بىلەن فېكجيې جيا ئانىنىڭ كەچلىك غىزاسىنى بېرىش ئۈچۈن شۇ ياقتا كەتتى.

جيا ليەن ھۇجرىدىن چىقىپ تاشقىرىقى كۈتۈپخانىغا كىرىشىگە، ئۇشتۇمتۇت لىن جىشياۋ يېتىپ كەلدى، جيا ليەن ئۇنىڭ نېمە ئىشقا كەلگەنلىكىنى سورىۋىدى، لىن جىشياۋ:

— بايا جيا يۇيسۇننى مەنسىپىدىن چۈشۈپتۇ دەپ ئاڭلىدىم، نېمە سەۋەبتىن ئىكەنلىكى نامەلۇم، بەلكىم بۇ گەپ راست ئەمەستۇ، — دېدى.

— مەيلى راست بولسۇن، بولمىسۇن، ئىشقىلىپ، ئۇ مەنسىپىنى ئۇزاقىچە ساقلىيالمايتتى، كېيىنكى كۈنلۈكتە چاتىقى تەگمىسۇن دېسەك، ئىلاج بار ئۇنىڭدىن يىراقراق تۇرغىنىمىز ياخشى، — دېدى جيا ليەن.

— شۇنداق قىلماي بولامدۇ؟ — دېدى لىن جىشياۋ، — ئەمما بىردىنلا يىراقلىشىپ كېتىش قىيىن - دە. ھازىر شەرقىي قەسىردىكى بېگىم ئۇنىڭ بىلەن بەك چىقىشىدۇ، بىزنىڭ ئۇلۇغ بېگىمۇ ئۇنى ياقتۇرىدۇ، دائىم بېرىش - كېلىش قىلىپ تۇرۇشىدۇ، بۇ ئىشلارنى كىم بىلمەيدۇ دەيلا؟

— بەربىر ئۇنىڭ بىلەن بىرەر ئىشنى بىرلىشىپ قەستلىمىگەندىن كېيىن، بىزنىڭ كارىمىز بولمايدۇ. سىز چىقىپ راست - يالغانلىقىنى، راست بولسا نېمە سەۋەبتىن ئىكەنلىكىنى تېكتىكلاپ بېقىڭ، — دېدى جيالىيەن.

لىن جىشياۋ ماقۇل دەپ قويۇپ، ئورنىدىن قوزغالماي، ئورۇندۇقتا ئولتۇرغىنىچە قۇرۇق پاراڭ سېلىشقا باشلىدى. ئاخىر خانداندىكى مۇشكۈلچىلىكلەر ئۈستىدە گەپ بولغاندا، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شۇنداق دېدى:

— جان سانىمىز بەك كۆپىيىپ كەتتى، بىكار ۋاقىتنى تاپقاندا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئۇلۇغ بېگىمگە مەلۇم قىلىپ باقساق، كۈچىدىن قالغان خىزمەتكار قېرىلاردىن كېرەكسىزلىرىنى ئىلتىپات كۆرسىتىپ يولغا سېلىپ قويساق، ئۇلار ھالىغا يارىشا كۈننى كۆن ئېتىپ كېتەلەيدۇ، بىزمۇ ھەر يىلى ئۇلارغا بېرىلىدىغان ئوزۇق - تۈلۈك، ئايلىق مائاشنى تېجەپ قالالايمىز. ئاندىن قالسا ئىچكىرىدىكى قىزلارمۇ بەك كۆپ، كونىلارنىڭ: «كۈندىن - كۈنگە بەتتەر» دەيدىغان بىر گېپى بار، ھازىرقى ئەھۋالىمىزنى بۇرۇنقىغا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ.

كىشىلەر رەنجىسىمۇ مەيلى، سەككىز ئادەم ئىشلىتىدىغانلار ئالتىنى ئىشلەتسە، تۆت ئادەم ئىشلىتىدىغانلار ئىككىنى ئىشلەتسە، مۇشۇنداق قىلساق، ھەربىر ھۇجرا بويىچە ھېسابلىغاندا، بىر يىلدا ئايلىق ئاشلىق بىلەن مائاشتىنلا بىرمۇنچە تېجەپ قالغىلى بولىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىچكىرىدىكى دېھەكلەرنىڭ تەڭدىن تولىسى چوڭ بولۇپ قالدى، چاتىدىغانلىرىنى مۇلازىملارغا چېتىپ ئۆي ـ ئوچاقلىق قىلىپ قويساق، ئۇلار بالىچاقىلىق بولۇپ بىزگە ئادەم يېتىشتۇرۇپ بېرىدۇ ئەمەسمۇ؟

ـــ مەنمۇ شۇنداق ئويلاپ يۈرەتتىم، ـــ دېدى جيا لىيەن، ـــ بىراق بېگىم تېخى يېقىندىلا قايتىپ كەلدى، بېگىمگە مەلۇم قىلمىغان شۇنچىلا كۆپ چوڭ ئىشلار تۇرغان يەردە، بۇ توغرىدا گەپ قىلىشقا نۆۋەت تېگەمتى؟ قايسى كۈنى بىر دەللە بىز بىلەن قۇدا چۈشىدىغانغا تەۋسىپىنامە كۆتۈرۈپ سوچى بولۇپ كەپتۇ. ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا بېگىم تېخى يېقىندا قايتىپ كەلدى، ھازىر «قوۋۇم ـ قېرىنداشلار جەم بولدۇق» دەپ خۇشاللىقى قىن ـ قىنىغا سىغمايۋاتقان چاغدا، ئۇشتۇمتۇت بۇ گەپنى دېسەك بېگىمنىڭ كۆڭلى يەنە يېرىم بولىدۇ، دەپ ھېلىقى دەللىگە ئۇ ئىش توغرۇلۇق ئېغىز ئاچۇرماپتۇ.

ـــ بۇ قىلغىنىمۇ ئورۇنلۇق ئىش بوپتۇ، ئاغىچا خېنىم ئەتراپلىق ئويلاپتۇ، ـــ دېدى لىن جىشياۋ.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى جيا لىيەن، ـــ بۇ گەپ بىلەن بىر ئىش ئېسىمگە كېلىپ قالدى: ژاڭئېرنىڭ ئوغلى ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدىكى سەيشيانى ئالىمەن دەيدىكەن، ئۇنىڭ ئۆيىدىكىلىرى تۇنۇگۈن كېلىپ ماڭا يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى. مېنىڭ خىيالىمچە بۇ ھېچقانچە چوڭ ئىشمۇ ئەمەس ئىكەن، كىملا بولسۇن، بېرىپ، مېنى دېدى دېسىلا بولىۋېرىدۇ.

لىن جىشياۋ خوش دەپ قويۇپ، بىر ھازادىن كېيىن كۈلگەن پېتى يەنە شۇنداق دېدى:

ـــ مېنىڭچە بولغاندا، بېگىم مۇشۇ ئىشقا ئارىلاشمىسىلىكەن. ژاكئېرنىڭ ئوغلى ئۆزى ياپياش تۇرۇپ، تالادا ھاراق ئىچىپ، قىمار ئويناپ، قىلمايدىغان قىلىقى يوق. ھەر ئىككىسى چاكار بولسىمۇ، بىراق بۇ ئۆمۈرلۈك ئىش ـ دە. سەيشىيا قىزنى بىرنەچچە يىل بولدى كۆرمىدىم، ئاكلىسام، بۇ بارغانسېرى ئۆسۈپ ژايىگە يېتىپتۇدەك. مۇشۇنداق بىر قىزنى بىكاردىن ـ بىكار نابۇت قىلىپ نېمە قىلىمىز؟

ـــ ھوي ! بۇ شۇم تېخىچە ئادەم بولماي ھاراق ئىچەمدىكەن؟ ئۇنداق بولسا ئۇنىڭغا نەدە خوتۇن؟ ئۇنى ئاۋۋال كالتەك بىلەن ئەدىپىنى بېرىپ سولاپ قويۇپ، ئاندىن ئاتا ـ ئانىسىدىن سوراپ بېقىش كېرەك ! ـــ دېدى جيا لىيەن.

ـــ ھازىر پەيتى ئەمەسمىكىن؟ ـــ دېدى لىن جىشياۋ ھىجىيىپ، ـــ ئۇ بىرەر چاتاق تېرىغاندىن كېيىن، ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلساق، ئاندىن ئەدىپىنى بېرىپ قويسىلا، ھازىرچە ئۇنى سۈرۈشتە قىلماي تۇرساق.

جيا لىيەن باشقا گەپ قىلمىدى. بىردەمدىن كېيىن لىن جىشياۋ چىقىپ كەتتى.

كەچقۇرۇن فېڭجيې سەيشيانىڭ ئانىسىنى چاقىرتىپ كېلىپ سوچىلىق توغرىسىدا ئۇنىڭغا گەپ قىلدى. سەيشيانىڭ ئانىسى بۇ ئىشقا كۆڭلىدىن زادىلا رازى ئەمەس ئىدى، بىراق بۇ ئىش توغرىسىدا فېڭجيې ئۆزى گەپ ئېچىپ ئۇنىڭ شۇنچە يۇزىنى قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئىختىيارسىز ماقۇل دەپ چىقىپ كەتتى. شۇ كۈنى فېڭجيې جيا لىيەندىن:

ـــ قانداق، ئېيتتىڭمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ مەن ئەسلىدە گەپ قىلاي دېگەنىدىم، ئاكلىسام، ئۇ شۇم ئانچە ياخشى ئادەم بولماپتۇ، شۇڭا تېخىچە دېمىدىم، ـــ دېدى جيا لىيەن.

ـــ ئەگەر ئۇ راستلا ئادەم بولمىغان بولسا، ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۇنىڭ ئەدىپىنى راسا بېرىپ، ئاندىن خوتۇن ئېلىپ بەرسەكمۇ

كېچىكمەيمىز.

ــ بىز ۋاقى جەمەتىنىڭ ئادەملىرىدىن ھەتتا مەن چېغىمدا سىلەرنىڭ دىتىڭلارغا ياقمايۋاتقان يەردە، غالچىلىرىمىز بايىلا باقمايدۇ! مەن سەيشيانىڭ ئانىسى بىلەن سۆزلەشتىم، خۇشاللىقىدىن ئۇنىڭ بېشى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك بولدى. ئەمدى ئۇنى يەنە چاقىرتىپ كىرىپ بۇ ئىشنى ياندۇرۇۋېتىمىزمۇ؟ ــ دېدى فېڭجيې ئاچچىق كۈلۈپ.

ــ ئېيتقان بولساڭ ياندۇرۇۋېتىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ــ ئەتە مەن ئۇنىڭ ئاتىسىغا ئېيتىپ قويايى، ئۇنى چىگىراق تۇتسىلا بولدى، ــ دېدى جيا ليەن. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

سەيشياغا كەلسەك، ئۇ قايسى كۈنى ئازاد قىلىنغاندىن بۇيان، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭغا لايىق ئىزدىشىپ يۈرەتتى. گەرچە ئۇنىڭ جيا خۇەنگە بۇرۇندىن مەيلى بار بولسىمۇ، ئەمما بۇ تېخى بىر قارارغا كېلىنمىگەن ئىش ئىدى. ئەمدى قارىسا، ۋاڭئېر قۇدا چۈشۈشىنى تەلەپ قىلىپ ھەدەپ كېلىۋەرگىلى تۇردى. ئۇ ۋاڭئېرنىڭ ئوغلىنىڭ ھاراقكەش، قىمارۋاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە چىرايى سەت بىرنەرسە ئىكەنلىكىنى خېلى بۇرۇنلا ئاڭلىغان، شۇڭا ئۇنى ئۆزىگە لايىق كۆرمىگەنىدى. بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن تارتىپ بارغانسېرى ئۇنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ، مۇبادا ۋاڭئېر ھىماتىغا تايىنىپ بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىۋالسا، ئۆمۈر بويى ئارمان بىلەن ئۆتەرمەنمۇ، دېگەن ئەندىشە بىلەن، تېخىمۇ ئىچى تىتىلداپ كەتتى. كەچقۇرۇنلۇقى ئۇ سىڭلىسى شياۋشياۋنى ئاستا ئارا ئىشكىتىن كىرىپ جاۋ كىچىك ئاپا بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن ئىشنىڭ قانداق بولغانلىقىنى سوراپ بىلىشكە ئەۋەتتى. جاۋ كىچىك ئاپا ئادەتتە سەيشيا بىلەن ناھايىتى ئوبدان چىقىشاتتى ۋە ئۇنىڭ سەيشيانى جيا خۇەنگە ئېلىپ بېرىپ، ئۇنى ئۆزىگە يانتاياق قىلىۋالغۇسى كېلەتتى. بىراق، ئويلىمىغان يەردىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى ئازاد قىلىۋەتتى. ئۇ جيا خۇەننى

پات ـ پات شۇ توغرىدا ئاغىچا خېنىمدىن سوراشقا كۈشكۈرتەتتى. ئەمما، جيا خۇەن بىرىنچىدىن، ئۇ ھەقتە ئېغىز ئېچىشتىن ئىزا تارتسا، ئىككىنچىدىن، ئۇنىڭغا ئانچىمۇ قىلىپ كەتمەي، ناھايىتى كەلسە ئۇ بىر دېدەكقۇ، ئۇ كېتىپ قالسا، كېيىن يەنە ئۇنىڭدىنمۇ ئوبدىنى چىقىپ قالمىغۇ، دېگەن ئوي بىلەن كەينىگە تارتىپ ئېغىز ئاچقۇسى كەلمەيۋاتاتتى، مەقسىتى ئۇنىڭدىن قول ئۈزۈش ئىدى. چارىسىز قالغان جاۋ كىچىك ئاپا سەيشىيادىن مېھرىنى ئۈزەلمەي تۇرغان چاغدا، سەيشيانىڭ سىڭلىسى كېلىپ قانداق بولغانلىقىنى سوراپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاخشىمى بىر پۈرسەت تېپىپ، بۇ تەلىپىنى جيا جېڭغا ئېيتتى.

ـــ نېمىگە ئالدىرايتتىڭ ! ـــ دېدى جيا جېڭ، ـــ ئۇلار يەنە بىر ـ ئىككى يىل ئوقۇسۇن، ئاندىن ئۆي كىشىسى قوشۇپ بەرسەكمۇ كېچىكمەيمىز. مەن خېلى بۇرۇنلا ئىككى دېدەككە كۆز سېلىپ قويغان، بىرسىنى باۋيۇيگە، يەنە بىرسىنى خۇەنئېرگە ئېلىپ بېرىمەن. تېخى ئۇلارنىڭ يېشى كىچىك، ئۇ ئىشنى قىلىپ قويساق، ئۇلارنىڭ ئوقۇشىغا تەسىر يېتىشتىن ئەنسىرەيمەن، بۇ ھەقتە بىرەر ـ ئىككى يىلدىن كېيىن بىرنېمە دەرمىز.

جاۋ كىچىك ئاپا يەنە گەپ قىلماقچى بولۇپ تۇراتتى، تالادا نېمىدۇر بىر نەرسە تاراڭلىغاندەك بولۇپ، ھۇجرىدىكىلەر چۆچۈپ كېتىشتى. نېمە بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش ئۇچىنچى باب

گالۋاڭ چۆرە قىزنىڭ كەشتىلىك جۇپ تەن ئىپار قاپچۇقنى ئۇقۇشماي تېپىۋالغانلىقى
بوزەك خان قىزنىڭ ئالتۇن زەنجىرلىك مەرۋايىت سۇمۇرغنى سۇرۇشتە قىلمىغانلىقى

جاۋ كىچىك ئاپا بىلەن جيا جېڭ پاراڭلىشىۋاتقاندا، تالادا نېمىدۇر بىر نەرسىنىڭ تاراڭلىغىنى ئاڭلاندى. دەرھال سۇرۇشتۇرگۈدەك بولسا، تاشقىرىقى ئۆينىڭ دېرىزىسىنىڭ قاپقىقى ئوبدان ئېتىلمىگەچكە، قاپقاقنى ئېتىدىغان تۆمۇر هالقا چۈشۈپ كەتكەنكەن. جاۋ كىچىك خېنىم چۆرە قىزلارنى بىرنەچچە ئېغىز تىللاپ، ئۆزى ئۇلارنى باشلاپ چىقىپ دېرىزىنى مەھكەم ئېتكۈزدى ـ دە، قايتىپ كىرىپ جيا جېڭغا ئورۇن سېلىپ بەردى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالسۇن.

ئەمدى ئارامبەخش هويلىغا كەلسەك، باۋيۇي تېخى يېڭىلا ئۇخلاشقا ياتقان، دېدەكلەر بولسا ئۆز ئورۇنلىرىغا تارقىلىپ ياتايلى دەپ تۇرۇشقانىدى. ئۇشتۇمتۇت، بىرسىنىڭ ئىشىك قاققانلىقى ئاڭلاندى. خىزمەتكار موماي ئىشكىنى ئېچىۋىدى، جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ هۇجرىسىدىكى چۆرە قىز شياۋچۆ ئىكەن، موماي ئۇنىڭدىن نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى سورىۋىدى، شياۋچۆ ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمەي، ئۇدۇل ئىچكىرىگە مېڭىپ باۋيۇينىڭ هۇجرىسىغا كىردى. باۋيۇي يېڭىلا ياتقان، چىڭۈبنىلار كاتتىڭ

لېۋىده چاقچاقلىشىپ ئولتۇراتتى. شياۋچۇنى كۆرۈپ، ھەممەيلەن ئۇنىڭدىن:

ــ نېمە ئىش بولدى؟ بۇ چاغ بولغاندا يەنە كەپسەنغۇ؟ ــ دەپ سوراشتى.

شياۋچۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ باۋيۇيگە:

ــ سىلىگە بىر ئىشنى ئېيتىپ قويايلى دەپ كېلىۋىدىم، بايا بىزنىڭ خېنىم ئۇلۇغ بېگىمگە سىلىنىڭ نېمە گەپلىرىنى قىلدىكىنتاك، بىرنېمىلەر دەپ كۆسۈرلىدى. ئۇنىڭ «باۋيۇي» دېگىنىنلا ئاڭلاپ قالدىم. سىلىنى پەخەس بولسۇن، ئەتە ئۇلۇغ بېگىم سىلىگە گەپ قىلىشى مۇمكىن، شۇنى دەپ قويغىلى كەلدىم، ــ دېدى ـ ده، ئارقىسىغا بۇرىلىپلا ماڭدى، شىرىنىڭ ئۇنىڭغا چاي قۇيۇپ بېرىڭلار، دېگىنىگىمۇ قارىماي، ئىشىك ئېتىلىپ قالمىسۇن، دەپ چىقىپ كەتتى.

باۋيۇي شياۋچۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، جاۋ كىچىك ئاپىنىڭ نېيىتى يامانلىقىنى بىلدى. لېكىن، ئۇنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى ئۇقالماي، خۇددى سۇئال ژۇكۇئال «ئىسكەنجىنى قىسىش ئەپسۇنى» نى ئاڭلىغاندىكىدەك، جىمى ئەزايىغا تىترەك ئولىشىپ بۆلەكچىلا بولۇپ كەتتى. ئويلا ـ ئويلا ئەتىكى سوئال ـ سوراقنا كىتاب ئوقۇپ دەرسىنى پىششىقلاشتىن باشقا ئامال تاپالمىدى. ئىشقىلىپ، كىتابتىنلا ئېلىشىپ قالمىسا، باشقا ئىشلاردا ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتۈپ كېتەتتى. باۋيۇي شۇ خىيال بىلەن ئىتتىك ئورنىدىن قوپۇپ چاپىنىنى يېپىنچاقلىدى ـ ده، كىتاب ئوقۇماقچى بولدى. يەنە تۇرۇپ، ئۆزىچە: «خېلى كۆنلەر بولدى، سۇرۇشتۇرمىدىغۇ دەپ تاشلىۋېتىپ ئۇنتۇپ كەتتىم. بۇرۇنراق بىلگەن بولسام، ھەر كۈنى ئوقۇپ تەكرارلاپ تۇراتتىم» دەپ پۇشايمانمۇ قىلدى. قورسىقىدا ياد بىلىدىغانلىرىنى چاغلاپ باقتى، ئاران «ئىلمى ئەزەم»، «مۇرەسسە ـ مادارا»، «ئىككى قىسىم مۇھاكىمە ژە بايان» نىلا ئوقۇپ بېرەلەيدىكەن. بىرىنچى

قىسىم «مېڭزى» نىڭ يېرىمىنى چالا بىلىدىكەن. ئەگەر بۇ كىتابتىن پوسۇقىدە بىر ئېغىز سوراپ قالسا يادلاپ بېرەلمەيدىكەن. ئىككىنچى قىسىم «مېڭزى»نىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى بىلمەيدىكەن. «بەش نامە» گە كەلسەك، يېقىنىنكىياقى شېئىر يېزىش ئۇچۇن دائىم «بەش نامە»دىن ئىبارە توپلاپ يۈرگەچكە، گەرچە پىششىق بىلىپ كەتمىسمۇ، ئەپلەپ ـ سەپلەپ بىرنېمە قىلالايدىكەن. بۇنىڭدىن باشقىلىرى ئۇنىڭ خاتىرىسىدە قالماپتۇ. ئۇنىڭ بەختىگە ئادەتتە جىياجېڭ ئوقۇ دېمىگەنلىكى ئۇچۇن بىلمىسمۇ ھېچقىسى يوق ئىدى. ئەمدى قەدىمكى ئەدەبىياتقا كەلسەك، بۇلاردىن ئۆتكەن يىللاردا «زۇچيۇماڭ يىلنامىسى»، «دۆلەتنى ئىداره قىلىش تەدبىرلىرى»، «گۇڭياڭ تەزكىرىسى»، «گۇلياڭ تەزكىرىسى» خەن، تاڭ زامانلىرىنىڭ ئەسەرلىرى بولۇپ بىرقانچە پارچىنىلا ئوقۇغان، ئەمما بۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان ئۇلارنى قايتا ئوقۇپ باقمىغانىدى، خۇشى تۇتۇپ قالغان چاغلاردا بىرەردەم ئوقۇپ قويياتتى. لېكىن، ئوقۇغىنىنى يەنە دەررۇ ئۇنتۇپ قالاتتى. ھېچقاچان قېتىرقىنىپ ئوقۇمىسا، ئۇنى قانداقمۇ ئەسته تۇتالمىسۇن؟ بۇ جەھەتتىن ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتۇپ كېتىش تېخىمۇ تەس ئىدى. زامانىۋى سەككىز بۆلۈك يېزىقچىلىقىدىن جاۋاب بېرىش ئۆتكىلىمۇ بار ئىدى. باۋيۇي ئادەتته بۇنداق ئۇسلۇبنى بەك ياماں كۆرەتتى، بۇنى ئەسلىده ئەۋلىيالار تەسنىپ قىلمىغان تۇرسا، ئۇ ئەۋلىيالارنىڭ سىر ـ ھېكمەتلىرىنى قانداقمۇ بايان قىلىپ بېرەلمىسۇن؟ كېيىنكىلەر ئۇچۇن ئۇ پەقەت نام چىقىرىش ۋە مەنسەپكە چىقىش شوتىسىلا بولۇپ قالغان، دەيتتى باۋيۇي. جياجېڭ سەپەرگە ئاتلىنىدىغان كۈنى ئوقۇغىن دەپ ئۇنىڭغا تاپشۇرغان بىرەر يۈزچە ئەسەرنىڭ ھەممىسى كېيىنكىلەر يازغان زامانىۋى ئەدەبىياتتىن ئىدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ـ ئىككى بۆلىكى، يەنى ماۋزۇ شەرھلەش ياكى بايان دېگەن بۆلەكلىرىدىن نەپىس يېزىلغانلىرىمۇ ئۇچراپ قالاتتى. مەسىلەن، سەرگەردانلىق، ئويۇن ـ

تاماشا ياكى قايغۇ - ھەسرەت توغرىسىدا يېزىلغانلىرىدىن كىشىنى ئانچە - مۇنچە قىزىقتۇرالايدىغانلىرىنى ئاندا - ساندا ئوقۇپ قويىاتتى. بىراق، ئۇلار بىردەملىك قىزىقىش بىلەن ئوقۇيدىغان نەرسىلەر تۇرسا، ئۇلارنى قانداقمۇ پۈتۈن باب بويىچە تولۇق زېھنىگە ئالالىسۇن؟ ئەمدى بۇگۈن باۋيۇي بۇنى تەكرارلاي دېسە، ئەتە ئاتىسىنىڭ ئۇنى سوراپ قېلىشىدىن، ئۇنى تەكرارلاي دېسە، بۇنى سوراپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگىلى تۇردى. قانداقلا بولسۇن، بىر كېچىنىڭ ئىچىدە ھەممىنى تەكرارلاپ بولغىلى بولمايتتى، شۇڭا ئۇ تېخىمۇ تىتىلداشقا باشلىدى. ئۆزى يالغۇز كىتاب ئوقۇسىغۇ كارايىتى چاغلىق ئىدى، بىراق ھۇجرىدىكى دېدەكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاۋازە قىلىپ ئۇخلاتمايدىغان بولدى. شىربن قاتارلىقلار بىر چەتتە چىراغنىڭ پوتلىسىنى كېسىپ، چاي قويۇپ بېرىپ ئولتۇرۇشاتتى، ئۇششاق چۆرە قىزلارنىڭ بولسا مۈگدەپ، بولالىغۇچىلىكى قالمىغانىدى.

— ھۇ جۇڭاينىمەك شۇملار ! — دەپ تىللىدى چىگۈېن، — كېچە - كۈندۈز مۇردىدەك سۇنايلىشىپ يېتىشقىنىنى ئاز دەپ، بىرەر قېتىم ۋاقچىرەك ئۇخلاشقا توغرا كېلىپ قالغانغا قىلىپ ئولتۇرغان قىلىقىنى قاراڭلار. يەنە مۇشۇنداق قىلىشىدىغان بولساڭ يېڭىنە سانجىيمەن.

چىگۈېن شۇنداق دەپ تۇراتتى، تاشقىرىقى ھۇجرىدىن «دۇڭ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇلار ھاپىلا - شاپىلا چىقىپ قارىسا، بىر چۆرە قىز مۈگدەپ قېلىپ تامغا ئوسۇۋالغانكەن، چىگۈېنىنىڭ بايىقى گېپى ئۇنىڭ تامغا ئوسۇۋېلىپ چۆچۈپ ئويغانغان ۋاقتىغا توغرا كېلىپ قالغاچقا، ئۇ چىگۈېن مېنى ئۇرغان ئوخشايدۇ دەپ تەمتىرەپ، يىغلامسىراپ:

— جېنىم ئاچا، مەن ئەمدى ئىككىنچى ئۇنداق قىلمايمەن، — دەپ يالۋۇردى. بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ئۇنى كەچۈرگىن، — دېدى باۋيۇي ئىتتىنىڭ چىگۈېنغا ھاي بېرىپ، — ئۇلارنى ئۇخلاشقا قويساڭلار بولىۋېرەتتى. سىلەرمۇ

نۆۋەتلىشىپ ئۇخلاۋېرىڭلار.

— بۇزرۇكۇار غوجام، — دېدى شېرىن، — سىز ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى بىلەن بولۇڭ! ئاران مۇشۇ بىر كېچىلا ۋاقتىڭىز بار، زېھنىڭىزنى ھازىرچە مۇنۇ بىرنەچچە كىتابقا قويۇپ، بۇ ئۆتكەلدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئاندىن باشقا ئىشلارغا قارىسىڭىزمۇ ھېچقانچە كېچىككەن بولمايسىز.

باۋيۇي ئۇنىڭ چىن يۈرىكىدىن دېگەن بۇ گېپىگە قۇلاق سېلىپ، كىتابتىن يەنە بىرنەچچە جۈملە ئوقۇدى. باۋيۇي ئېغىزىنى نەمدىۋالسۇن دەپ شېيۋ بىر پىيالە چاي قۇيۇپ كەلدى، باۋيۇي چاينى ئېلىپ ئىچتى. شېيۋىنىڭ بىرلا كالىتە پەشمىت كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ:

— كېچىمۇ جىمىقتى، ھاۋا سوغۇق، ھەر ھالدا ئۇزۇن چاپان كىيىۋالساڭ بولاتتى! — دېدى باۋيۇي.

شېيۋ كۈلگەن پېتى:

— بىزنى ۋاقتىنچە بولسىمۇ يادىلىرىدىن چىقىرىۋەتسىلە بولمامدىكەن؟ — دېدى كىتابنى كۆرسىتىپ، — زېھنىلىرىنى مانا مۇشۇنىڭغا قويسىلا.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، چۈنىەن بىلەن چىۋۈبن ئارقا ھۇجرىنىڭ ئىشىكىدىن:

— ۋاي بولمىدى! تامدىن بىرسى سەكرەپ چۈشتى! — دەپ ۋارقىرىغىنىچە يۈگۈرۈپ كىرىشتى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن ئالدىراپ:

— ۋاي، نەدە؟ — دەپ سوراشتى ـ دە، ئادەم چاقىرىپ ھەممە يەرنى ئاختۇرۇشقا چىقىپ كېتىشتى.

چىڭۈبن باۋيۇينىڭ كىتاب ئوقۇيمەن دەپ بېشى قاتقانلىقىنى، كېچىچە پۇتۇن پىكىر ـ زېھنىنى سەرپ قىلىسمۇ ئەتە سىناقتىن ئۆتەلىشىنىڭ ناتايىنلىقىنى پەملەپ، باۋيۇينى بۇ مۇشكۈللۈكتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدەۋاتاتتى. ئۇشتۇمتۇت دۈچ كەلگەن بۇ ئەنسىزلىك بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىر خىيال

كەلدى ـ دە، باۋيۇيگە:

ـــ بۇ پەيتنى قولدىن بەرمەي، قورقۇپ كەتتىم دەپ، ئاغرىپ قالغان بولۇپ يېتىۋالسىلا، ـــ دېدى.

بۇ گەپ باۋيۇيگە ياغدەك ياقتى. كېچىلىك جېسەكچىلەر ئويغىتىلىپ، پانۇس بىلەن ھەممە يەر ئاختۇرۇلدى، ئەمما ھېچقانداق ئىز كۆرۈنمىدى.

ـــ كىچىك قىزلارنىڭ ئۇيقۇسى كېلىپ، كۆزلىرى تورلىشىپ قالغاچقا، تالاغا چىقىپلا شامالدا لىڭشىغان دەرەخ شاخلىرىنى ئادەم دەپ خاتا كۆرۈپ قالغان ئوخشايدۇ، ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك.

ـــ قوي، بىكار گەپ قىلىشما! ـــ دېدى چىڭ‌ۇېن، ـــ ئۆزۈڭلار ئوبدان ئاختۇرۇشماي، بىز ئەيىبلىك بولۇپ قالمايلى دەپ قورقۇپ، مۇشۇ گەپ بىلەن ئۆزۈڭلارنى قاچۇرۇۋاتىسىلەر ـ ھە! بايا ئۇنى كۆرگەن يالغۇز بىرلا ئادەم ئەمەس، باۋيۇي بىلەن ھەممىمىز تالاغا چىقىپ ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. شۇ تاپتا باۋيۇي قورقىنىدىن چىرايلىرى تاتىرىپ پۈتۈن بەدىنى ئوت بولۇپ كەتتى. مۇشۇ تۇرقىدا مەن تۆر ئۆيگە يۇرەكنى ئورنىغا چۈشۈرىدىغان كۈمىلاچ ئەكېلىشكە بارمەن. ئاغىچا خېنىم سوراپ قالسا، ئەينەن ئەھۋالنى ئېيتىشىم كېرەك، سىلەرنىڭ گېپىڭلار بويىچە يەتكۈزسەم بولامتى يا؟

كۆپچىلىك بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قورقىنلىرىدىن بىر ئېغىز زۇۋان سۈرەلمەي، يەنە تەرەپ ـ تەرەپكە ئاختۇرۇپ كېتىشتى. چىڭ‌ۇېن بىلەن چيۇ ۋېن ئىككىسى راستلا دورىغا مېڭىشتى، ھەممەيلەن باۋيۇي قورقۇپ كېتىپ ئاغرىپ قاپتۇ، دېگەن تونۇشقا كەلسۇن دەپ قەستەن شۇنداق غوۋغا كۆتۈرۈشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئاڭلاپ، باۋيۇينى كۆرۈپ كېلىش ۋە ئۇنىڭغا دورا بېرىشكە دەررۇ كىشى بۇيرۇدى، ھەرقايسى جايلاردىكى كېچىلىك جېسەكچىلەرگىمۇ پۈختا ئاختۇرۇپ چىقىشنى تاپىلىدى. يەنە ئارا دەرۋازىنىڭ سىرتىدىكى قوشنا باغنىڭ تېمىدا جېسەكچىلىك

قىلىۋاتقان مۇلازىملارنى تەكشۈرۈپ چىقىشنى بۇيرۇدى. شۇنىڭ بىلەن باغنىڭ ئىچىدە، پانۇس بىلەن مەشئەل كۆتۈرۈپ ئاختۇرۇپ كېچىچە پاتىپاراق بولۇشتى. بەشىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندا، غوجىدارلارنى ياخشىلاپ كۆزدىن كەچۈرۈشكە چاقىرىشتى.

جيا ئانا باۋيۈينىڭ قورقۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈردى. كۆپچىلىك يوپۇتۇۋېتىشكە پېتىنالماي، بولغان ئەھۋالنى تولۇق ئېيتىپ بەردى.

ــ مەن بۇندىق ئىش چىقار دەپ ئويلىماپتىكەنمەن، ــ دېدى جيا ئانا، ــ ھەرقايسى جايلاردىكى كېچىلىك جېسەكچىلەرنىڭ ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ قويۇشلىرى كىچىك ئىش، كىم بىلسۇن، بەلكىم ئوغرى شۇلارمۇ تېخى.

بۇ يەرگە شىڭ ئاغىچا خېنىم، يۇشىلار سالامغا كەلگەندى، لى ۋېن، فېڭجيې ۋە ھەممە ھەمشىرىلەرمۇ جيا ئاننىڭ خىزمىتىگە كېلىشكەنىدى. ئۇلار جيا ئاننىڭ بۇ گېپىگە جاۋاب بەرمەي جىمجىت ئولتۇرۇشتى. يالغۇز تەنچۇنلا ئورنىدىن قوپۇپ شۇنداق دېدى:

ــ يېقىننىڭياقى فېڭجيې ئاچامنىڭ بىرنەچچە كۈن ساقلىقى بولماي قېلىۋېدى، باغدىكىلەر بۇرۇنقىدىن خېلى كۆپ بەڭباش بولۇپ كەتتى. بۇرۇن ئۇلار ناھايىتى كەلسە، ئوغرىلىقچە بىردەم ـ يېرىمدەم ئارام ئېلىشۋالاتتى ياكى كېچىدە جېسەكتە تۇرغاندا ھېرىپ مۇگدەپ قالمايلى دەپ، ئۇچ ـ تۆتى بىر يەرگە يىغىلىشىپ شىشخال، قەغەزگە ئوخشاش ئەرزىمەس بىرنېمىلەرنى ئوينىشاتتى. بۇگۈنكى كۈنلۈككە كەلگەندە، ئۇلار بارغانسېرى ھەددىدىن ئېشىپ تاۋكا قورۇپ، تاۋكا بېشى، دوكار بولۇشۇپ، قىرىق ـ ئەللىك تىزىقلاپ يارماق تىكىپ ئوينىشىدىغان بوپتۇ. بۇنىڭدىن يېرىم ئاي بۇرۇن تېخى سوقۇشۇپ چاچلىشىدىغان ئىشلارمۇ چىقتى.

ــ بۇ ئىشلارنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ماڭا بالدۇرراق مەلۇم قىلمىدىڭ؟ ــ دېدى جيا ئانا ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا.

— مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىشى تولا، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىنىڭىياقى كۆڭلى ئارامىدا ئەمەس، دەپ ئويلاپ، ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلماي، چوڭ يەڭگەم بىلەن ئىش باشقۇرىدىغانلارغا ئېيتقانىدىم. بىرقانچە قېتىم ئاگاھلاندۇرۇپ ئەيىبلىگەندىن كېيىن، ئۇلار خېلى تۇزلىپ قېلىشتى، — دېدى تەنچۇن.

— سەن دېگەن قىز بالا تۇرساڭ، بۇنىڭ ئاقۇتتىدە چىقىدىغان يامانلىقنى نەدىن بىلەتتىڭ؟ — دېدى جيا ئانا دەررۇلا، — سەن بىلمەيسەن، قىمار ئويناش ئادەتتىكى ئىش، ئۇرۇش - جېدەل چىقمىسلا بولدى، دەپ ئويلايسەن، ئەمما كېچىدە قىمار ئويىنىغاندا شاراب ئىچمەي قالمايدۇ، شاراب ئىچكەندىن كېيىن ئىشكىلەرنى ئۆز مەيلىچە ئېچىپ - يېپىپ، سىرتقا بىرنەرسە سېتىۋالغىلى چىقىشىدۇ. كېچىدە جىمجىتلىق بولىدۇ، ئادەملەر سېلىكىپ قالىدۇ، شۇنداق چاغدا ئوغرى - قاراقچىلارنى باشلاپ كىرسە، ئۇلار نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە باغدا ھەمشىرىلىرىڭگە يېتىپ - قوپۇشقا ھەمراھ بولۇۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى دېدەك قىزلار بىلەن ئايالىلار، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھوشيارلىرىمۇ، كالۋالىرىمۇ بار، بىر نەرسىنى ئوغرىغا ئالدۇرۇشقۇ كىچىك ئىش، ناۋادا باشقا ئىشلار بولۇپ قېلىپ، شەنىمىزگە ئازراق داغ چۈشۈپ قالغۇدەك بولسا، بۇنىڭ ئاقۇتىنى كىچىك چاغلىغىلى بولمايدۇ، بۇ ئىشنى بۇنداقلا ئەپۇ قىلۇەتكىلى بولامدۇ؟

تەنچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇندىمەي جايىغا بېرىپ ئولتۇردى. فېڭجيې گەرچە سەللىمازا ساقىيىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن روھى ئانچە چۈشكۈن ئەمەس ئىدى. ھازىر جيا ئانىنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپلا:

— قېرىشقاندەك مېنىڭ كېسەل بولۇپ قالغىنىم، — دېدى - دە، ئارقىغا بۇرلىپلا، لىن جىشياۋنىڭ ئايالى قاتارلىق تۆت نەپەر باش غوجىدار ئايالنى چاقىرتىپ كىرىپ، جيا ئانىنىڭ

كۆز ئالدىدىلا ئۇلارغا بىر قۇر تەنبىھ بەردى.

ــ دوكارنى، قىمارۋازلارنى ئېنىقلاپ دەرھال كەلتۈرۈڭلار ! باشلامچىلارنى پاش قىلغۇچىلارغا ئىنئام بېرىلسۇن، ئەھۋالنى يوشۇرۇپ مەلۇم قىلمىغۇچىلار جازاغا تارتىلسۇن ! ــ دېدى جيا ئانا بۇيرۇق بېرىپ.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى قاتارلىقلار جيا ئانىنىڭ غەزەپكە كەلگىنىنى كۆرۈپ، ھېچقايسىسى يۈز ـ خاتىر قىلىشقا پېتىنالماي، دەررۇلا باغقا كىرىپ ھەممىنى يىغدى ـ دە، بىر ـ بىردىن سوراپ چىقتى. دەسلەپتە ئۇلار بىردەم تېنىپ بېقىشتى، لېكىن ئاخىرىدا ھەممە ئىش ئايان بولماي قالمىدى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە، چوڭ دوكاردىن ئۇچى، كىچىك دوكاردىن سەككىزى، توپلىشىپ قىمار ئوينىغانلاردىن جەمئىي يىگىرمە نەچچە ئادەم چىقتى، بۇلارنى جيا ئانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇلار ھويلىدىلا يۈكۈنۈپ ھەدەپ باش ئۇرۇپ كەچۈرۈم سورىغىلى تۇردى.

جيا ئانا ئالدى بىلەن چوڭ دوكارلارنىڭ ئىسمىنى ۋە قانچىلىك پۇلى بارلىقىنى سورىدى. نەتىجىدە چوڭ دوكارلاردىن بىرسى لىن جىشياۋنىڭ ئايالىنىڭ ئىككى تۇغقان ھەمشىرىسى، بىرسى باغدىكى ئاشخانىدا ئىشلەيدىغان لىيۇ يەڭگىنىڭ سىڭلىسى، بىرسى يىگىچۇننىڭ ئېمىكئانىسى بولۇپ چىقتى. مۇشۇ ئۇچى باشلامچىلىرى ئىدى. باشقىلىرى بۇ يەردە ئانچە قەيت قىلىنمىدى. جيا ئانا: شىشىخال، قەغەز ـ پەغەزلىرى كۆيدۈرۈلسۇن؛ ھەممە پۇلى مۇسادىرە قىلىنىپ كۆپچىلىككە تارقىتىپ بېرىلسۇن؛ باشلامچىلىرىنى قىرىق پالاقتىن ئۇرۇپ، ئۇلار قوغلاپ چىقىرىلسۇن، بۇ يەرگە قايتا كىرگۈزۈلمىسۇن؛ ئەگەشكۈچىلىرىنى يىگىرمە پالاقتىن ئۇرۇپ، ئۈچ ئايلىقتىن مائاشىنى بەرمەي، ھاجەتخانا تازىلاشقا قويۇلسۇن، دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى، ئاندىن لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغىمۇ بىر قۇر تەنبىھ بەردى.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى توغقىنىنىڭ يەنە ئۆزىگە سەتچىلىك تېپىپ بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ كەيپى ئۇچتى. شۇ يەردە ئولتۇرغان يېگىچۇنمۇ ئوڭايسىزلاندى. دەييۇي، باۋچەي، تەنچۇنلەر يېگىچۇنىڭ ئېمىكئانىسىنىڭ بۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، «بىر ئۇينىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرسا، مىڭ ئۇينىڭ تۇيىقى سىرقىرايدۇ» دېگەندەك بولۇشۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، كۈلگەن پېتى جيا ئانىدىن كەچۈرۈم سوراشتى.

ــ بۇ ئانىكىمىز ئادەتتە ئۇنداق نەرسىلەرنى ئويناپيتتى، نېمە بولغانكىن، بىردىنلا خۇشلۇقى تۇتۇپ قېلىپ ئويناپ تاشلاپتۇ. ئىككىنچى ئاچىمىزنىڭ يۈزىنى قىلىپ، بۇ دورەمچە ئۇنى ئەپۇ قىلغان بولسىلا.

ــ سىلەر ئۇقمايسىلەر ! ــ دېدى جيا ئانا، ــ ئەتمالىم، بۇ ئېمىكىلەر غوجام ـ خېنىملارنى ئەمگۈزگەنلىكىنى دەستەك قىلىشىپ ئۆزلىرىنى باشقىلاردىن يۇزلۇكەرەك ساناشقان ـ دە، مۇشۇنداق ئىش تېرىشقان، باشقىلارغا قارىغاندا ئەڭ يامىنى مۇشۇلار ! غوجايىنلىرىنى كۈشكۈرتۈپ، يامانلارغا يانتايىاق بولىدۇ. بۇنداق ئىشلارنى مەن بېشىمدىن كەچۈرگەن. ئاشۇنداقلاردىن بىرىنى تۇتۇپ ئىبرەت قىلسام دەپ يۈرەتتىم، ئاخىر دېگەندەك بىرسى قولۇمغا چۈشتى. سىلەرنىڭ كارىڭلار بولمىسۇن، ئۇلارنى قانداق قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن.

باۋچەيلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، نائىلاج بولدى قىلدى.

جيا ئانىنىڭ چۈشلۈك ئارام ئېلىش ۋاقتى بولۇپ قالغاچقا، كۆپچىلىك ئۆيدىن تارقىلىشتى. ئەمما، ھەممەيلەن جيا ئانىنىڭ ئاچچىقى كەلگىنىنى بىلگەچكە، ئۆيلىرىگە قايتىشقا جۈرئەت قىلالماي، ۋاقتىنچە مۇشۇ يەردىرەك تۇرۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. يۈشى فېڭجيېنىڭ ھۇجرىسىغا كىلىپ بىردەم پاراڭ سېلىشتى، فېڭجيېنىڭمۇ كۆڭلى پەرىشان بولغاچقا، يۈشى ئۇ يەردىن چىقىپ باغقا قاراپ ماڭدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدا بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن،

ئۇنىڭمۇ باغقا كىرىپ ئايلىنىپ چىققۇسى كېلىپ قالدى. ئۇ ئەمدىلا باغنىڭ ئىشىكىگە كېلىشىگە، ئۇدۇلىدىن جيا ئانىنىڭ ھۇجرىسىدىكى بىر چۆرە قىز چىقىپ كەلدى. بۇ قىزنى گالۋاڭ داجيې دەپ چاقىرىشاتتى. ئۇ ھەجايغىنىچە قولىدىكى ئالىيېشىل بىر نەرسىگە بېشىنى كۆتۈرمەستىن قاراپ كېلىۋېتىپ شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى ۋە قىز بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ بېقىپ، ئاندىن توختىدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم:

ــ مۇنۇ گالۋاڭ يەنە قانداق ئەتىۋارلىق نەرسە تېپىۋالغانكەنە، ئەجەب خۇشالغۇ؟ ئەكېلە، مەنمۇ كۆرۈپ باقاي، ــ دېدى.

گالۋاڭ داجيې ئون تۆت ياشتا بولۇپ، جيا ئانىنىڭ ھۇجرىسىدىكى قاتتىق ــ قۇرۇق ئىشلارنى قىلىشقا يېڭىدىن سېتىۋېلىنغانىدى. ئۇ سېمىز، يۈزى تاۋاقتەك، پۈتلىرى يوغان قىز ئىدى. قاتتىق ــ قۇرۇق ئىشلارنى قىلىشقا شۇنچىلىك ئەپچىل ھەم چاققان، لېكىن ئەخمەق ھەم جاھىل، ھېچقانداق پەم ــ پاراسىتى يوق، قىلغان گەپلىرى ئادەمنىڭ كۈلگۈسىنى كەلتۈرەتتى. جيا ئانا ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭغا «گالۋاڭ داجيې» دەپ ئىسىم قويۇپ قويغانىدى. سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويسا، ئۇنى ئۇنچە ئەيىبلەپمۇ كەتمەيتتى. ئۇ ئىشى يوق چاغلاردا باغقا كىرىپ ئويناياتتى. يۇگۇن ئۇ سۇنئىي تاغنىڭ ئارقىسىدا چېكەتكە تۇتۇپ ئويناۋاتىپ، رەڭگارەڭ كەشتىلەنگەن ئىپار قاپچۇقى تېپىۋالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كەشتىلەنگىنى گۈلمۇ ئەمەس، قۇشمۇ ئەمەس، بىر تەرىپىدە قۇچاقلىشىپ تۇرغان قىپيالىڭاچ ئىككى ئادەمنىڭ سۈرىتى، بىر تەرىپىدە بىرنەچچە خەت بار ئىدى. بۇ گالۋاڭ قىز ئەسلىدە ئاشىق ــ مەشۇقلۇق نىشانىسىنى بىلمىگەچكە، كۆڭلىدە: «ئىككى ئالۋاستىنىڭ سوقۇشۇۋاتقانلىقى ئوخشىمامدۇ؟ ئالۋاستى بولمىسا، ئىككى ئادەمنىڭ سوقۇشۇۋاتقىنىدۇ ھەرقاچان؟» دەپ ئويلاپ، يا ئۇنى چۈشىنەلمەي، جيا ئانىغا كۆرسىتىپ بېقىش ئۈچۈن ھەجايغىنىچە كېتىۋاتاتتى. شىڭ ئاغىچا خېنىم شۇنداق دېيىشى

بىلەنلا، ئۇ ھەجىيىپ:

ــ ئاغىچا خېنىم تېپىپ دېدىلە، راستىلا ئەتىۋارلىق نېمە ئىكەن ! خېنىم، كۆرۈپ باقسىلا، ــ دەپ، ئۇ نەرسىنى ئۇزارتتى.

شىڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈپلا قورقۇپ كېتىپ، چىڭ مەجقىلىۋالدى ۋە ئالدىراپ:

ــ بۇنى سەن نەدىن تېپىۋالدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ چېكەتكە تۇتىمەن دەپ، سۇنئىي تاغنىڭ ئارقىسىدىن تېپىۋالدىم، ــ دېدى گالۋاڭ داجيې.

ــ بۇنى ھەرگىز بىر كىمگە ئېيتمىغۇچى بولما ! ــ دېدى شىڭ ئاغىچا خېنىم، ــ بۇ ياخشى نەرسە ئەمەس. بۇنى كۆتۈرۈپ يۈرسەڭ سەنمۇ تاياق ئاستىدا ئۆلىسەن، ئادەتتىمىغۇ سەن گالۋاڭ قىز، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھەقتە ھېچكىمگە ھېچنېمە دېمە.

گالۋاڭ داجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قورققىنىدىن تاتىرىپ كەتتى ـ دە:

ــ ئەمدى ھەرگىز ئۇنداق قىلمايمەن ! ــ دېگىنىچە شىڭ ئاغىچا خېنىمغا باش قويۇپ، ھاڭقىيىپ چىقىپ كەتتى.

شىڭ ئاغىچا خېنىم كەينىگە قاراپ باقتى، ئۇ يەردە تۇرغانلار ساپلا قىزلار ئىدى، بۇنى ئۇلارغا بېرىشنى ئەپ كۆرمەي يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىۋالدى. كۆڭلىدە بۇنىڭغا ھەيران بولدى، بۇ نەرسە نەدىن كىرىپ قالغاندۇ دەپ پەرەز قىلىپ باقتى، لېكىن تېگىگە يېتەلمىدى. چىرايىدىن بىلىندۇرمەي يېڭچۇنىنىڭ ھۇجرىسىغا كەلدى. يېڭچۇن ئېمىكئانىسىنىڭ گۇناھ قىلىپ قويغانلىقىدىن كۆڭلى چېچىلىپ ئولتۇراتتى، ئۇشتۇمتۇت ئانىسىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا چىقىپ ئۆيگە باشلىدى. يېڭچۇن ئانىسىغا چاي تۇتقاندىن كېيىن، شىڭ ئاغىچا خېنىم شۇنداق دېدى:

ــ چوپچوڭ قىز تۇرۇپ، ئېمىكئاناڭ شۇنداق ئىشلارنى قىلىپ يۈرسە ئۇنىڭغا گەپ قىلىپمۇ قويماپسەن. باشقىلاردىن ھېچ ئىش چىقماي، قېرىشقاندەك بىزنىڭ ئادەملىرىمىز

مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىپ يۈرسە، بۇ قانداق بولغىنى؟

يىگىچۇن بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي، بەلدەمچىسىنى مىجىقلاپ، بىر ھازادىن كېيىن:

ــ مەن ئۇنىڭغا ئىككى قېتىم ئېيتتىم، گەپ ئاڭلىمىغاندىن كېيىن، مېنىڭمۇ ئامالىم بولمىدى. قانداقلا بولسۇن، ئۇ ماڭا ئانا بولغاندىن كېيىن، ماڭا دەپ ـ ئېيتالايدىكەن، مەن ئۇنىڭغا دەپ ـ ئېيتالمايدىكەنمەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ــ بىكار گەپ، ــ دېدى شاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ سېنىڭدىن سەۋەنلىك ئۆتسە، ئەلۋەتتە، ئۇ ساڭا گەپ قىلىشقا تېگىشلىك. بۇگۈن ئۇ قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانىكەن، سەن ئۇنىڭغا خان قىزلىق سۈپىتىڭنى كۆرسىتىشىڭ كېرەك. ئۇنىڭ گەپكە كىرمەيدىغانغا ھەددى ئەمەس، گەپكە كىرمىسە، ماڭا مەلۇم قىلساڭ تۇغرا قىلغان بولىسەن. مانا بۇ ئىشنى ھەممە ئادەم بىلىپ قالدى، بۇ نېمىدېگەن سەتچىلىك ! ئاندىن ئۇ ياغلىما گەپلەرنى قىلىپ سېنىڭدىن تۇرگۈچ ـ ھالقا، كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئۆتنە ئېلىپ قىمارغا دەسمايە قىلىسمۇ قىلغاندۇ. سەن كۆڭلۈڭ يۇمشاق، يۈزۈڭ تۆۋەن بولغاچقا، ئۇنى ھاجىتىدىن چىقارمايمۇ تۇرمىغانسەن. ئەگەر ئۇ ئالداپ سېنىڭدىن ئەكەتكەن بولسا، مېنىڭ ساڭا بېرىدىغان بىر تىيىنىمۇ يوق. قېنى، ئەتە بايرامنى قانداق ئۆتكۈزىسەنكىن؟

يىگىچۇن زۇۋان سۇرمەي، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە جىم ئولتۇراتتى. شاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ يەنە شۇنداق دېدى:

ــ سېنى چوڭ بېگىمنىڭ يېنىدىكى ئايال تۇغقان، بۇ يەردىكى تەنچۇن قىزنى ئىككىنچى بېگىمنىڭ يېنىدىكى ئايال تۇغقان. كېلىپ چىقىشىڭلار ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن سېنىڭ ئاناڭ جاۋ كىچىك خېنىمدىن ئون ھەسسە ئۈستۈن تۇرىدۇ، سەنمۇ ئەلۋەتتە تەنچۇن قىزدىن ئۈستۈن تۇرۇشۇڭ كېرەك ئىدى. ئەكسىچە، سەن ئۇنىڭ پوقىنىمۇ دوريالمايسەن؟ ھەر نېمە

بولسا، مەن بالا يۈزى كۆرمەپتىمەن، ئۆمرۈم بويى گەپ - سۆزدىن خالىي بولۇپ، خەقنىڭ كۈلكىسىگىمۇ قالماي ئۆتۈۋاتىمەن !

— ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا كەلدى ! — دەپ بىرىكىم خەۋەر قىلدى.

شۇڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ، سوغۇققىنا بىر كۈلۈپ قويدى - دە، ئۇنىڭغا گەپ يەتكۈزۈشكە كىشى جورۇپ:

— ئۆزى ئوبدان كۈتۈنسۇن، بۇ يەردە ماڭا ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى.

ئارقىدىنلا يەنە بىر ئايغاقچى چۆرە قىز كېلىپ:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئويغانىدى، — دەپ خەۋەر قىلدى. شۇڭ ئاغىچا خېنىم ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدى تەرەپكە ماڭدى. يېڭچۇن ئانىسىنى ھويلىنىڭ تېشىغچە ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىردى.

— قانداق؟ — دېدى شيۇجۇي ئۇنىڭغا، — قايسى كۈنى مەن سىلىگە: «ھېلىقى ئالتۇن زەنجىرلىك مەۋرايىت سۈمۈرغ سۈرەتلىك جىغا نەگە كەتتىكىن» دەپ مەلۇم قىلسام، سىلى ئۇ توغرىدا بىر ئېغىزمۇ سۈرۈشتە قىلمىدىلا. مەن يەنە: «بۈنى ھەرقاچان ئېمىكئانا ئاچىقىپ گۆرۈگە قويۇپ قىمار ئوينىغان نېمە» دېسەم، ئۇنىڭغا سىلى ئىشەنمەي: «سىچى ئېلىپ قويغان» دەپ سىچىدىن سوراتقۇزدىلا. سىچى كېسەل بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئېنىق ئېسىدە بار ئىكەن، ئۇ: «مەن ئېلىپ قويغان، تېخىچە كىتاب جازىسىدىكى قۇتىنىڭ ئىچىدە، تاۋۇز چاغىنى كۈنى خان قىزنىڭ تاقىشى ئۈچۈن شۇ يەرگە قويۇپ قويغان» دېدى. خان قىز، ئەمدى بىر كىمنى بۈيرۇپ ئېمىكئانىدىن بىر سورتىپ باقمىساق بولمايدۇ.

— سوراشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ — دېدى يېڭچۇن، — دېسەم - دېمىسەم، ئۇ ئاچىقىپ گەدىنىدىكى قەرزىنى ئۈزگەندۇ. مەن ئۇنى خەققە تۈيدۈرماي ئاچىقىپ كەتكەندىن كېيىن، بىر مەزگىل ئۆتكەندە، يەنە تۈيدۈرماي جايىغا قويۇپ قويار دەپتىكەنمەن.

ۋايتاڭەي، ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايدۇ. بۇگۈن قېرىشقاندەك ئىش تېرىپتۇ، ئۇنىڭدىن سورىغانىنىڭمۇ پايدىسى يوق.

— قانداقسىغا ئۇنتۇپ قالسۇن؟ — دېدى شيۇجۇي، — ئۇ خان قىزنىڭ تومۇرىنى تۇتۇۋالغاچقا، ئاشۇنداق قىلىدۇ. ماڭا مۇنداق بىر ئوي كېلىۋاتىدۇ: ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىڭ ھۇجرىسىغا بېرىپ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا مەلۇم قىلايلى، ئۇ يا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنىڭدىن ياندۇرۇپ كېلەر، ياكى بولمىسا ئىشنى ئۇلغايتماي بىرنەچچە تىزىق داچەن چىقىرىپ ئۇ نەرسىنى گۆرۈگە قويغان يېرىدىن ياندۇرۇپ كېلەر، قانداق؟

— بولدى، بولدى ! — دېدى يىگىچۇن ئىتتىكلا، — ئىشنى ئاۋۇتمىغىنىمىز ياخشى. يوقاپ كەتكەن بولسا بوپتۇلا، ئىش تېپىپ نېمە قىلاتتۇق؟

— خان قىز، نېمانچە مۇنداق ياۋاش ـ يۇمشاقلىق قىلىدىغانلا؟ ھەممە ئىشتا مۇشۇنداق ئىشنى ئاۋۇتمايلى دەپ يۇرۇۋېرىدىغان بولسىلا، كەلگۈسىدە بۇ خەق ئۆزلىرىنىمۇ ئالداپ ئەكېتىدۇ ! مەن زادى باردىغىنى. — شيۇ جۇي شۇنداق دەپلا ماڭدى. يىگىچۇن گەپ قىلماي، ئۇنى مەيلىگە قويۇپ بەردى.

بايا يىگىچۇنىڭ ئېمىكئانىسىنىڭ كېلىنى — يۇيجۇرنىڭ خوتۇنى — قېيىنئانىسىنىڭ گۇناھ قىلىپ قويغانلىقىنى ئاڭلاپ، يىگىچۇندىن ئۇنىڭ گۇناھىنى سورىۋېلىشنى تىلەپ كەلگەن ۋە ئۇلار ئالتۇن سۇمۇرغ توغرىسىدا سۆزلىشىۋاتقاچقا ھۇجرىغا كىرمەي تۇرغانىكەن. بۇلار ئادەتتىمۇ يىگىچۇننى بوزەك كۆرۈپ، نەزىرىگىمۇ ئېلىپ قويمايتتى؛ ئەمدىلىكتە ئۇ شيۇجۇينىڭ بۇ ئىشنى فېڭجيېگە ئېيتىش قارارىغا كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، بۇ ئىشتىن ئەمدى قۇتۇلالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، ھۇجرىغا كىرىپلا ھەجايغىنىچە ئالدى بىلەن شيۇجۇيگە شۇنداق دېدى:

— ھەي قىز، ئۇ يەرگە بېرىپ ئىشنى غولداتماڭ، بىزنىڭ ئانىكىمىز قېرىغىنىدا ئالجىپ ئازراق پۇل ئۇتتۇرۇپ قويۇپتۇ،

دەسمايىسىنىمۇ تۆلۈالالماي، خان قىزنىڭ ئالتۇن زەنجىرلىك سۇمۇرغ جىغىسىنى ئاچقىچە ئىشلەتكەچ تۇرۇپتىكەن، ئويلىمىغان يەردىن بۇگۈن بۇ ئىش تېرىلىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ دېگەن غوجايىنىنىڭ نەرسىسى تۇرسا، بىزنىڭ ئۇ نەرسىنى قايتۇرۇپ كېلىشنى كەينىگە سۈرۈۋېرىشكە ھەددىمىز ئەمەس. ھامان بىر كۈنى پۇلىنى تۆلەپ قايتۇرۇپ كېلىمىز. خان قىزدىن شۇنى تىلىسەم، بوۋاق چاغلىرىدا سىلىگە بەرگەن ئاق سۈتىنىڭ خاتىرسى ئۈچۈن بولسىمۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تەرەپكە ئۆتۈپ كەچۈرۈم سوراپ، ئانىمىزنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغان بولسىلا ئوبدان بولاتتى!

ــ ئوبدان يەڭگە، بۇنداق خام خىيالنى بالدۇرراق تاشلاڭ، ــ دېدى يىگىچۇن، ــ مېنىڭ بېرىپ كەچۈرۈم سورىشىمنى كۈتسىڭىز كېلەر يىلغىچىمۇ ھېچنېمە چىقمايدۇ. بايا ھەتتا باۋچەي ئاچام، دەييۇي سىڭلىم قوشۇلۇپ ھەممەيلەن كەچۈرۈم سورىغاندا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇنىمىغان تۇرسا، مەن بىر ئادەمنىڭ گېپىنى ئىلىك ئالامدۇ؟ مۇشۇ تۇرقىدا تارتقان ئىزايىمغا ئۆلەي دەۋاتسام، يەنە ئىزا تىلەپ بارامدىمەن؟

ــ ئالتۇن سۇمۇرغ جىغىنى ياندۇرۇپ كېلىش بىر گەپ، كەچۈرۈم سوراش بولسا باشقا گەپ، ئىككىسىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەڭ. خان قىز بېرىپ كەچۈرۈم سورىمسا ئۇ نەرسىنى تۆلەپ بەرمەمتىڭىز؟ يەڭگە، ئاۋۋال ئالتۇن سۇمۇرغ جىغىنى ئەكېلىپ بېرىپ، ئاندىن قالغان گېپىڭىزنى دەڭ، ــ دېدى شيۇجۇي.

يۈيجۇرنىڭ خوتۇنى ئۆزىنىڭ گېپىنى يىگىچۇننىڭ رەت قىلغانلىقىنى، شيۇ جۇينىڭ نەشتەردەك گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا گەپ تېپىپ بېرەلمىدى ۋە يۈزىنى كۆتۈرەلمەي قالدى، بوزەك يىگىچۇننىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلگەچكە، شيۇ جۇيگە يەنە شۇنداق دېدى:

ــ ھەي قىز، ئۇنچۇالا كېرىلىپ كەتمەك! ھەممە

هۇجرىلارغا قاراپ بېقىڭا، قايسىبىر ئانىكا ـ ئېمىكئانىلار ئۆز غوجىسى بولغان غوجام ـ خان قىزلارنى ھىمات قىلىپ ئانچە ـ مۇنچە نەپ ئالماي كېلىۋېتىپتۇ؟ يالغۇز بىزلا مۇشۇنداق «غېزى غاز، ئۆردەكى ئۆردەك» بولامتۇق؟ يالغۇز سىلەرلا قونچۇم ئوغرى ـ بوغچۇم ئوغرى قىلىپ خەقنى ئالداپ يۈرسەڭلارلا بولىدىكەن ـ دە. شۇيۈەن خان قىز كەلگەندىن كېيىن، ئاغىچا خېنىم بىر سەر كۆمۈشنى تېجەپ تاغا ئاچا خېنىمغا بېرىشنى تاپىلىغاچقا، بۇ يەرگە شۇيۈەن خان قىزنىڭ خىراجىتى قوشۇلۇپ قېلىپ، بىر سەر كۆمۈش ئۆكسۈپ قالغان. ھەمىشە ئۇنىسى ئۆكسۈپ، بۇنىسى كېمىپ ـ تارتىپ تۇرىدۇ، قايسىبىرىنى بىز قامدىماپتۇق؟ ئۇنى كىم تەلەپ قىپتۇ؟ ھەممەيلەن ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتسەكلا بولىدىغان گەپ، بۇگۈنگىچە سەپلىگەننى ھېسابلايدىغان بولساق، ئاز دېگەندە ئوتتۇز سەرگە يېتىدۇ! بىزنىڭ بۇ پۇللىرىمىز بىكاردىن ـ بىكار سەپلىنىپ كېتىۋېرىدىكەن ـ دە؟

ئۇنىڭ گېپىنى ئۇزۇپلا شيۇجۇي بىرنى تۇكۇردى ـ دە:

ـــ سەن قايسى ئىشلارغا ئوتتۇز سەر كۆمۈش سەپلىدىڭ؟ مەن سېنىڭ بىلەن ھېسابلىشىمەن! خان قىز زادى قانداق نەرسىلىرىڭنى ئاپتۇ؟

يىگىچۇن بۇ خوتۇننىڭ شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قورسىقىدىكى گەپنى قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، دەررۇ ئۇلارنى توسۇپ:

ـــ بولدى، بولدى! ئالتۇن سۇمۇرغ جىڭنى دەپ ھەممىنى چىشلەپ ـ تارتىپ چۇقان كۆتۈرمەڭ. ماڭمۇ ئۇ جىڭنىڭ كېرىكى يوق. ئاغىچا خېنىم سوراپ قالسا، يىتتۇرۇپ قويىدۇم، دەيمەن، سىزگە ھېچقانداق كاشىلىسى تەگمەيدۇ. چىقىپ دەم ئېلىڭ، بۇنچىۋالا قىلىپ نېمە جاپا؟ ـــ دېدى يىگىچۇن ۋە شيۇجۇينى چاي كەلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.

ـــ خان قىز، سىلى قورقمىغانلىرى بىلەن مەن نېمە قىلىدىغان ئادەم؟ ـــ دېدى شيۇجۇي ئاچچىقلاپ ھەم تىتىلداپ، ـــ

خان قىزنىڭ نەرسىسىنى ئوغرىلاپ چىقىپ گۆرۈگە قويۇپ، يەنە تېخى خان قىز بىزنىڭ پۇلىمىزنى ئىشلەتتى، دەپ ئۇششۇقلۇق قىلىۋاتسا، زادى بۇگۈن بۇ گەپنىڭ ئېقىنى ئاق، قارىسىنى قارا قىلىش كېرەك ! ناۋادا ئاغىچا خېنىم خان قىزدىن نېمىشقا ئۇلارنىڭ پۇلىنى ئىشلەتتىڭ، دەپ سوراپ قالسا، بىز ئىككى ئوتتۇرىدا ھايان ئالغان بولۇپ قالمايمىزمۇ؟ ئۇنى بىز كۆتۈرەلمەيمىز ! ــ شيۇجۇي سۆزلەپ تۇرۇپ يىغلايتتى. سىچى چىدىيالماي ئارانلا ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، شيۇجۇيگە بولۇشۇپ، ھېلىقى ئايالغا سوئال قويدى. يىگچۇن ئۇلارنى ھاي دەپ توختىتالماي «ئىجابەتنامە» دېگەن كىتابنى ئېلىپ ئوقۇغىلى نېرى كەتتى.

بۇ ئۇچى ئەنە شۇنداق دە تالاش قىلىپ تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە باۋچەي، دەييۇي، باۋچىن، تەنچۇنلەر كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار بۇگۈن يىگچۇنىنىڭ كۆڭلى سۇنۇق، ھەممىمىز تەسەللى بېرىپ كېلەيلى دەپ كېلىشكەنىدى. ئۇلار ھويلىغا كىرگەندە، ھۇجرىدا بىرنەچچە ئادەمنىڭ كالدىرلىشۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى، تەنچۇن شايىلىك دېرىزىدىن ئىچكىرىسىگە قاراپ باقتى، يىگچۇن ھۇجرىسىدا بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئاڭلىمىغان كىشىدەك، كارىۋاتقا يۆلىنىپ كىتاب ئوقۇۋېتىپتۇ، تەنچۇن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى. چۆرە قىزلار دەرھال مىلەڭزىنى قايرىپ:

ــ خان قىزلار كەلدى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى.

يىگچۇن قولىدىكى كىتابنى قويۇپ ئورنىدىن تۇردى. ھېلىقى ئايال ئادەم كېلىپ قالغانلىقىنى، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدە تەنچۇنىنىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىگە ــ ئۆزى ھاي بەردى ــ دە، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنى تالاغا ئاتتى.

تەنچۇن ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن:

ــ بايا بۇ يەردە كىملەر گەپ قىلىشتى؟ خۇددى تاكالىشىپ قالغاندەكلا قىلىشىپ كەتتىڭلارغۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھېچ ئىش يوق، ئۇلار كىچىك ئىشنى يوغىنىتىۋاتقانلا

گەپ، ئۇنى سوراپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ ــ دېدى يېڭچۇن كۇلۇپ.

ــ قۇلىقىمغا «ئالتۇن سۇمۇرغ»، «پۇلۇڭلار قالمىغاندا بىز چاكارلاردىن ئالىسىلەر» دېگەندەك گەپلەر كىرىپ قالدى. كىم چاكارلاردىن پۇل ئاپىتۇ؟ ياكى ئاچام چاكارلاردىن پۇل ئالامدىكەن؟ ــ دېدى تەنچۇن تەبەسسۇم بىلەن.

ــ راست ئېيتتىلا، خان قىز ! بىزنىڭ خان قىز قاچانلاردا ئۇنىڭدىن بىرنېمە ئالغان يېرى بولاتتى؟ ــ دېدى سېچى بىلەن شيۇ جۇي.

ــ ئاچىمىز ئۇنىڭدىن ئالمىغان بولسا، بەلكىم بىز ئۇلاردىن ئالغان ئوخشىمامدۇق؟ ئۇنى چاقىرىپ كىرگىنە، مەن ئۇنىڭدىن سوراپ باقاي، ــ دېدى تەنچۇن.

ــ بۇمۇ قىزىق گەپ بولدى، ــ دېدى يېڭچۇن كۇلۇپ، ــ بۇ ئىشنىڭ سىلەرگە يۇقىدىغان يېرى بولمىسا، بۇنداق قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟

ــ ئۇنداق ئەمەس، ــ دېدى تەنچۇن، ــ ئاچا، سىز بىلەن مەن ئوخشاش، ئاچامنىڭ ئىشى مېنىڭ ئىشىم. ئۇنىڭ ئاچامنى دەپ ـ ئېيتقىنى مېنى دەپ ـ ئېيتقىنى. مەن تەرەپتە بىرسىنىڭ مەندىن ئاغرىنغانلىقىنى ئاچام ئاڭلاپ قالسا، ئوخشاشلا ئۇ ئاچامدىنمۇ ئاغرىنغان بولىدۇ. بىز بولساق غوجايىن، ھېچقاچان ئۇنداق پۇل ـ مال دېگەندەك چاكىنا ئىشلارنى ئېغىزغا ئېلىپ يۇرمەيمىز، خىيالىمىزغا نېمە كەلسە شۇنى ئېلىشنىلا بىلىمىز، بۇ بار ئىش. بىراق، زەنجىرلىك سۇمۇرغ جىغا نېمىدەپ بۇ گەپنىڭ ئىچىگە قىستۇرۇلۇپ يۇرىدۇ؟

يۇيجۇرنىڭ خوتۇنى شيۇ جۇيلەرنىڭ بايىقى گەپنى ئېيتىپ قويۇشىدىن قورقۇپ، ئىتتىك ھۇجرىغا كىرىپ گەپ بىلەن يوپۇتۇپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، تەنچۇن ئۇنىڭ غەرىزىنى ئوبدان بىلىپ، كۇلگەن پېتى شۇنداق دېدى:

ــ سىلەرمۇ تازا ئەخمەق ئىكەنسىلەر، ھازىر سىزنىڭ ئېمىكئانىڭىز ناماقۇل ئىش قىلىپ قويغاندىن كېيىن،

ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا يالۇۋۇپ، بايىقى پۇلنىڭ كىشىلەرگە تارقىتىلماي قالغىنىدىن ئازراق ئېلىپ سۇمۇرغ جىغىنى گۆرۈدىن ياندۇرۇپ كەلسەڭلارلا ئىش تۈگەيدۇغۇ؟ ھەممەيلەن يۈزۈڭلارنى ئايىساڭلار بولاتتى. ئەمدى يۈزۈڭلارمۇ يەرگە چۈشۈپتۇ، شۇ تاپتا ئونى گۇناھ ئۆتكۈزگە بولسىمۇ جازاسىنى بىرلا ئادەم تارتىدۇ، ئىككى باشنى تەڭ كېسىدىغان قائىدە يوق. سىز مېنىڭ سۆزۈمگە كىرىپ، ۋاقتىدا بېرىپ بۇ ئىشنى ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا ئېيتىڭ، بۇ يەرگە كېلىپ ۋارقىراپ ـ جارقىراپ چاكىنىلىق قىلىسىڭىز قانداق بولىدۇ؟...

تەنچۇننىڭ گەپلىرى ئۇ خوتۇننىڭ يېغىرىنى ئېچىۋەتكەچكە، يا تېنىۋالالماي، يا فېڭجىيېنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆزىنى ئۆزى مەلۇم قىلىشقا پېتىنالماي تۇرۇپ قالدى.

ــ مەن ئاڭلىمىسامغۇ مەيلى ئىدى، ــ دېدى تەنچۇن كۈلۈمسىرەپ، ــ ئاڭلاپ قالغاندىن كېيىن، سىلەرگە گەپنىڭ نەق يېرىنى دەپ بەرمىسەم بولمايدۇ ـ دە.

تەنچۇن بايىلا سىشۇغا كۆزى بىلەن شەرەت قىلىپ قويۇپتىكەنمۇ دەيمەن، سىشۇ چىقىپ كەتتى. ئۇلار پاراڭلىشىپ تۇرغانىنىڭ ئۇستىگە پېڭئېر كىرىپ كەلدى.

پېڭئېرنى كۆرۈپ باۋچىن چاۋاك چېلىپ، كۈلگەن پېتى:

ــ ئۇچىنچى ئاچامنىڭ مالائىكىنى ئەۋەتىپ سەركەردىنى چاقىرتىپ كېلىدىغان سېھىرگەرلىك ھۈنىرى بار ئوخشىمامدۇ؟ ــ دېدى.

ــ بۇ داۋجياۋچىلارنىڭ سېھىرگەرلىك ھۈنىرى ئەمەس، تەتۇرىسىچە لەشكەر ئىشلىتىشتىكى ماھارەت: «مۇداپىئە قىلغاندا قىز بالىدەك جىمجىت تۇرۇۋېلىش، ھۇجۇمغا ئۆتكەندە ئۆزىنى قۇتۇلدۇرغان توشقاندەك چاقماق بولۇش»، «قارشى تەرەپ تەييارلىقسىز تۇرغاندا ھۇجۇمغا ئۆتۈش» دېيىلگەن قالتىس تەدبىر بۇ، ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

ئۇ ئىككىسى ئاشۇنداق دەپ كۈلۈشۈۋاتقاندا، باۋچەي گەپنى

بۆلمەكلار، دېگەندەك قىلىپ ئىككىسىگە شەرەت قىلىپ قويدى. تەنچۇن پىكئىبرنى كۆرۈپ:

ـــ خېنىمىكى خېلى ساقىيىپ قالغاندۇ؟ كېسەل راستلا ئۇنىكى مېكسىنى قوچۇۋەتكەن ئوخشايدۇ، ھېچقانداق ئىش ئۇنىكى قۇلىقىغا كىرىپمۇ باقمايدىكەن، بىزنىلا مۇشۇنداق خورلۇققا سېلىپ قويۇۋاتىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ سىلىنى خاپا قىلىشقا پېتىنغان كىم ئىكەن ئۇ؟ خان قىز، ماڭا ئېيتسىلا، ـــ دېدى ئالدىراپ پىكئىبر.

يۈيجۇرنىكى خوتۇنى بۇ گەپتىن ھودۇقۇپ كېتىپ پىكئىبرنىكى قېشىغا كەلدى ـ دە:

ـــ خان قىز، ئولتۇرسىلا، مەن ئۇنىكى سەۋەبىنى دەپ بېرەي، سىلى ئاڭلاپ باقسىلا، ـــ دېدى.

ـــ خان قىز سۆزلەۋاتقان يەردە سىزنىكى قالايمىقان ئېغىز غېرىچلىشىكىزنىكى ئورنى بارمۇ؟ ـــ دېدى پىكئىبر چىرايىنى سۈرلۈك قىلىپ، ـــ قائىدە ـ يوسۇننى بىلىدىغان بولسىكىز، سىرتتا تۇرۇپ تۇرۇشىكىز كېرەك ئىدى. تالادىكى خىزمەتكارلار خان قىزلارنىكى ھۇجرىسىغا مۇشۇنداق سەۋەبسىزلا كىرىۋېرەمدىكەن؟

ـــ بىزنىكى بۇ ھۇجرىدا قائىدە ـ يوسۇننىكى يوقلۇقىنى سىز بىلمەيسىز، كىمنىكى كىرگۈسى كەلسە، كىرىۋېرىدۇ! ـــ دېدى شىۋجۇي.

ـــ ھەممە ئەيىب سىلەردە! ـــ دېدى پىكئىبر، ـــ خان قىز ياۋاشلىق قىلغان بولسا، سىلەر ئۇلارنى ھەيدەپ چىقىرىۋېتىپ، ئاندىن ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويساڭلار بولاتتى.

يۈيجۇرنىكى خوتۇنى پىكئىبرنىكى بۇ گېپىي بىلەن قىزارغان پېتى چىقىپ كەتتى. تەنچۇن سۆزىنى داۋام قىلدى:

ـــ مەن ساڭا شۇنى دەپ قويايي: ناۋادا باشقىلار مېنى رەنجىتكەن بولسا ئۇنىكى كارى چاغلىق ئىدى، ھازىر يۈيجۇرنىكى خوتۇنى بىلەن قېينىئانىسى ئېمكىئانلىقىنى ھىمات قىلىپ،

ئاندىن ئىككىنچى ئاچامنىڭ ياۋاشلىقىدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ ئالتۇن جابدۇقىنى يوشۇرۇنچە ئاچقىپ قىمار ئويناپتۇ. ئۇنى ئاز دەپ تېخى يالغان ھېسابات ياساپ چىقىپ، خەقنى كەچۈرۈم سوراشقا قىستاپ، ھۇجرىدا مۇنۇ ئىككى دېدەك بىلەن ھەدەپ ۋارقىرىشىۋېتىپتۇ، ئىككىنچى ئاچام بۇلارنى باشقۇرالماي قاپتۇ. مەن بۇنىڭغا چىدىماي، سېنىڭدىن بىر سوراپ باقاي دەپ چاقىرتقانىدىم. ئۇ قائىدىنى بىلمەيدىغانغا بۇ جاھاننىڭ سىرتىدا ياشاۋاتقان ئادەممۇ ياكى بىر كىم ئۇنىڭغا مۇشۇنداق قىل، ئاۋۋال ئىككىنچى خان قىزنى بويسۇندۇرۇپ، ئاندىن مېنىڭ بىلەن تۆتىنچى خان قىزنى بوسۇندۇرمىز دەپ يول كۆرسىتىۋاتامدۇ؟

— بۇگۈن نېمىدەپ بۇنداق گەپنى قىلىپ قالىلا؟ بۇ گەپنى بىزنىڭ خېنىم قانداق كۆتۈرىدۇ؟ — دېدى پىڭئېر دەرھال كۈلۈپ.

— «بىر ئۇينىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرسا، مىڭ ئۇينىڭ تۈيقى سىرقىرايدۇ. كالپۇك بولمىسا، چىش مۇزلايدۇ» دېگەنىدەك، ئەلۋەتتە مېنىڭمۇ يۈرىكىم جىغىلدايدۇ ـ دە ! — دېدى تەنچۇن سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ.

— مۇشۇ ئىش بىلەنلا ئۇنى ئاسانلا بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدۇ. بىراق، ئۇ خان قىزنىڭ ئېمىكئانىسى، ئۇنىڭغا خان قىز نېمە دەيدىكىن؟ — دەپ سورىدى پىڭئېر يىڭچۈندىن.

يىڭچۈن باۋچەي بىلەن «ئىجابەتنامە» دىكى قىسسىلەرنى ئوقۇۋاتاتتى، ھەتتا تەنچۇننىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكىنىمۇ ئاڭلىمىغانىدى. بىردىنلا پىڭئېرنىڭ بۇ گېپى قۇلىقىغا كىرىپ، يەنىلا كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— مېنىڭدىن سورىساڭلار، بۇنىڭغا مېنىڭمۇ ھېچقانداق ئامالىم يوق. ئۇلار ناماقۇل ئىشى قىلغاندىن كېيىن دەردىنى ئۆزى تارتسۇن. مەن گۇناھىنى تىلەپمۇ ئولتۇرمايمەن ھەم ئۇلارنى ئۇستىلەپ ئەيىبلەپمۇ كەتمەيمەن شۇ. ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ ئېلىپ كەتكەن نەرسىگە كەلسەك، ئۇنى قايتۇرۇپ

ئەكەلسە ئالىمەن، قايتۇرۇپ ئەكەلمىسە سۇرۇشتۇرۇپمۇ كەتمەيمەن. ئاغىچا خېنىملار مېنىڭدىن ئۇ نەرسىنى سوراپ - تارتىپ قالسا، يوشۇرۇپ كېتەلمىسەم، ئۇنىڭغا تەلىيى، يوشۇرۇپ كېتەلمىسەم، ئۇنىڭغا ئامالىم يوق. ئۇلارنى دەپ ئاغىچا خېنىملارنى ئالداشنىڭ ئورنى يوق، توغرىسىنلا ئېيتىمەن. سىلەر مېنى رايىش - يۇمشاق، كەسكىن ئەمەس، دەيسىلەر، مەسلىھەتنىڭ ياخشىسى شۇكى، ھەممىنى ئەتراپلىق ئويلاپ، ئاغىچا خېنىملارنى خاپا قىلىپ قويمىساقلا بولدى. ئۇنىڭغا قانداق چارە كۆرسەڭلار ئىختىيارىڭلار، مېنىڭ كارىم يوق.

ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— «يولۇاس تەخت ئاستانىسىغا كېلىپ قالسىمۇ، سەۋەبىيەت توغرىسىدا سۆزلىشىپتۇ» دېگەن مۇشۇ - دە. ئىككىنچى ئاچام ئەگەر ئەركىشى بولۇپ قالغان بولسا، پۇتۇن خانىدانىكى يۇقىرى - تۆۋەندىكىلەرنى قانداقمۇ يۇگەنلىگەن بولاتتىكىن؟ — دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

— شۇنى دەڭ، — دېدى يېڭچۇن تەبەسسۇم بىلەن، — ئەمەل تۇتقان مەن - مەن دېگەن ئەرلەرمۇ بېشىغا ئىش كەلگەندە شۇنداق بولىدۇ. ھالبۇكى، «ئىجابەتنامە» دە: كىشىلەرنى مۇشكۈلچىلىكتىن قۇتۇلدۇرۇش ئەڭ ساۋابلىق ئىش، دەپ ياخشى ئېيتىلغانىكەن. مەن كىشىلەرنى قۇتۇلدۇرالمايدىغان تۇرۇقلۇق، نېمىدەپ بىكاردىن - بىكارغا خەق بىلەن ئۆچەكىشىپ، ئۇنداق پايدىسى يوق، زىيىنى بار ئىشلارنى قىلاتتىم؟

يېڭچۇن شۇنداق دەپ تۇراتتى، ھۇجرىغا يەنە بىرەيلەن كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئايلىغايسىز.

يەتمىش تۆتىنچى باب

ھىيلىگەر چېقىمچىنىڭ ئېزىتقۇلۇقى بىلەن نەزەربىاغنىڭ تىنتىلغانلىقى
گۈماندىن ساقلىنىش ئۈچۈن نىگگو قەسىرىگە ئۆتۈشتىن ئۆزىنى تارتقانلىقى

يىگىچۇننىڭ گەپلىرىگە پىگىئېرنىڭ كۈلگۈسى كېلىپ تۇراتتى، ئۇشتۇمتۇت باۋيۇي كېلىپ قالدى. ئەسلىدە ئاشخانىنى باشقۇرىدىغان لیۇ يەگگىنىڭ سىگلىسمۇ تاۋكاغا چۈشۈپ قىمار ئويناپ ئەيىبلىك بولۇپ قالغانىدى. مۇشۇ پۈرسەتتە باغدا لیۇ يەگگە بىلەن چىقىشالماي كېلىۋاتقانلار لیۇ يەگگىنى، سىگلىسى بىلەن شېرىك، تاپقىنىنى تەڭ بۆلۈشىدۇ، دەپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئەرز ـ شىكايەت قىلىشقان. شۇنىڭ بىلەن فېگجيې لیۇ يەگگىگمۇ جازا بەرمەكچى بولغان، لیۇ يەگگە بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قېلىپ ھودۇقۇپ كەتكەن. ئارامبەخش ھويلىدىكىلەرنىڭ ئۆزىگە ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، شۇ يەرگە كىرگەن ـ ده، ئاستاغىنا چىگۈېن، فاڭگۇەنلەرگە يالۇۇرغان، شۇلار ئارقىلىق بۇ گەپنى باۋيۇيگە يەتكۈزگەن. باۋيۇي بۇلارنىڭ ئارىسىدا يىگچۇننىڭ ئېمىكئانىسمۇ مۇشۇنداق گۇناھ قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان، شۇڭا ئۇ ئۆزۈم يالغۇز بېرىپ لیۇ يەگگىنىڭ گۇناھىنى تىلىگەندىن كۆرە، يىگچۇن ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ بىللە بېرىپ كەچۈرۈم سورىغىنىمىز مۇۋاپىق، دېگەن ئوي بىلەن كەلگەنىدى. كىرىپ قارىسا، بۇ يەردە بىرمۇنچەيلەن تۇرۇپتۇ،

بۇلار باۋيۇينى كۆرۈپ تۇشمۇ تۇشتىن:
ــ كېسىلىڭىز ساقىيىپتىمۇ نېمە؟
ــ بۇ يەرگە نېمىشقا كەلدىڭىز؟ ــ دەپ سوراشتى، باۋيۇي كەچۈرۈم سوراشقا بارماقچى بولغانلىقىنى ئېيتىشقا ئەپسىزلىنىپ:
ــ ئىككىنچى ئاچامنى يوقلاپ كەلدىم، ــ دەپلا قويدى. ھۇجرىدىكىلەر ئانچە ئېرەن قىلماي، يەنە ئۆزلىرىنىڭ قۇرۇق پارىڭىغا چۈشۈپ كەتتى.
پىڭئېر «ئالتۇن زەنجىرلىك سۇمۇرغ جىغا» ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. يۈيجۇرنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭ كەينىدىن قالماي مېڭىپ، ھەدەپ ئۇنىڭغا:
ــ خېنىم، ماڭا بىر ياخشىلىق قىلىپ مۇشۇ ئىشتىن قۇتۇلدۇرۇپ قويغان بولسىڭىز، مەن چوقۇم ئۇ نەرسىنى قايتۇرۇپ ئەكېلىمەن، ــ دەپ يالۋۇراتتى.
ــ كېيىن بولسۇن، ھازىر بولسۇن، ئۇنى بەربىر ئەكېلىسىز، ــ دېدى پىڭئېر كۈلۈپ، ــ «ئۆزىنى چاغلىماي شىلتىڭ ئاتتى، بورىغا يۆگىنىپ ئون كۈن ياتتى» دېگەن مانا شۇ! سىزنىڭ غەرىزىڭىز بۇ ئىشنى ياپتى قىلىپ ئۆتكۈزۈۋېتىش. شۇنداق بولغاندىن كېيىن، مەنمۇ خەققە بۇ ئىشنى دېيىشتىن خىجىل بولىدىكەنمەن. بالدۇرراق ئەكېلىپ ماڭا تاپشۇرۇڭ، بۇنى تەگمەيلا قويايلى.
بۇ گەپنى ئاڭلاپ يۈيجۇرنىڭ خوتۇنىنىڭ يۈرىكى ئىزىغا چۈشتى ـ دە، پىڭئېرگە تەشەككۇر ئېيتىپ، يەنە شۇنداق دېدى:
ــ خېنىم، ئۆز ئىشىڭىزغا كېتىۋېرىڭ، بۇگۈن كەچكىچە ياندۇرۇپ ئەكېلىمەن، ئاۋۋال سىزگە كۆرسىتىپ، ئاندىن ئاپىرىپ بەرسەم قانداق؟
ــ كەچكىچە ئەكەلمىسىڭىز مېنىڭدىن ئاغرىنماڭ، ــ دېدى پىڭئېر. شۇ گەپتىن كېيىن ئىككىسى ئۆز يولىغا مېڭىشتى.
پىڭئېر ھۇجرىغا بارغاندا فېڭجيې ئۇنىڭدىن:

— ئۇچىنچى خان قىز سېنى نېمىشقا چاقىرتىپتىكەن؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇچىنچى خان قىز سىلى خېنىمنىڭ ئاچچىق يۈتۈپ قېلىشلىرىدىن ئەنسىرەپ، مېنى سىلىگە تەسەللى بېرىپ قويسۇن، دەپ چاقىرتىپتىكەن. ئىككى كۈنىنگىياقى نېمە يېگەنلىكلىرىنىمۇ سورىدى، — دېدى پىچىر كۈلۈپ.

— ھەر نېمە بولسا ئۇ يەنىلا مەندىن ئۈيەپ تۇرۇپتۇ، — دېدى فېچىپ كۈلۈپ، — يەنە بىر ئىش چىقتى. بايا بىرسى لېيۇ يەڭگە سىڭلىسى بىلەن بىرلىشىپ تاۋاكا ئېچىپتۇ، سىڭلىسىنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرى شۇنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بولغان، دەپ ئەرز قىلىپ كەپتۇ. سەن دائىم ماڭا، تولا ئىشقا ئۆزلىرىنى جۇڭاتماي، ئازراق باش قاتۇرسىلا، ئۆزلىرىنى ئوبدانراق ئاسرىغانلىرى ياخشى، دەپ نەسىھەت قىلساڭ، ئۇ گېپىڭنى ئاڭلىغۇم كەلمەي، ئاغزىمنىڭ ئۇچىدىلا ھە دەپ قويغانىكەنمەن، نەتىجىدە ئاغىچا خېنىمغا يامان بولۇپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى ئۆزۈمگە كېسەلمۇ تېپىۋالدىم. مانا ئەمدى ھەممىگە كۆزۈم يەتتى، ئۇ خەق نېمە قىلسا قىلىشسۇن ! ئىش تېرىپ يۈرگەنلەر تولا ! بىر مەزگىل بىكاردىن ـ بىكار غەم يەپ ئۆزۈمنى جۇڭتىپ، كۈرمىڭ ئادەمنىڭ قارغىشىغا قالدىم، ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆيۈمدە يېتىپ كېسىلمىنى كۈتكىنىم ياخشى ئىكەن. كېسىلىم ساقايغاندىن كېيىن، ياخشىچاق ئادەم بولۇپ، كۆڭۈل ئاچىدىغان يېرىدە كۆڭۈل ئېچىپ، كۈلىدىغان يېرىدە كۈلۈپ، ھەممە ئىشنى ئۇلارنىڭ ئىختىيارىغا تاشلاپ بېرىمەن. شۇڭلاشقىمۇ بايا ئەرز قىلىپ كەلگەن ئادەمگە «ئۇقتۇم» دەپلا قويدۇم.

— خېنىم، مۇشۇ دېگەنلىرىدەكلا قىلىدىغان بولسىلا، بىزنىڭ تەلىيىمىز كەلگەن بولاتتى ! — دېدى پىچىر كۈلۈپ.

شۇ ئارىدا جىيالىەن كىرىپ كەلدى ـ دە، ئالمىنىغا ئالمىنىنى ئۇرۇپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان پېتى سۆزلەپلا كەتتى:

— بىر ئوبدان كېتىۋاتاتتۇق، يەنە چاتاق چىقتى ! قايسى كۈنى يۈەنياڭدىن قەرز ئالغىنىمىزنى ئۇ تەرەپتىكى ئاغىچا خېنىم قانداق ئۇقۇپ قالدىكىنتاڭ؟ بايا ئاغىچا خېنىم مېنى چاقىرتىپ، تاۋۇز چاغىنى ئۈچۈن ئىشلىتىشكە نەدىن بولسۇن ئىككى يۈز سەركۈموش تېپىپ بەر، دېدى. ئۇنىڭغا قەرز ئالمىغان يەرمۇ يوق، دېسەم، ئۇ: «پۇلۇڭ بولمىسا، پۇلغا يارايدىغان نەرسە يۆتكەيدىغان يېرىڭ بارغۇ؟ مەن ھېچنېمىنى ئۇقماي تۇرۇپلا سېنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىۋاتقىنىم يوق، مېنى ئالدىماقچى بولۇۋاتقىنىڭنى قارا ! پۇل ئالمىغان يېرىڭ يوقمۇ؟ ئەمىسە ئالدىنقى كۈندىكى مىڭ سەر كۈموشلۇك ۋەج نەدىن كەلگەن. ھەتتا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ نەرسىلىرىنىمۇ ئۈستىلىق بىلەن ئاچقىش سېنىڭ قولۇڭدىن كەپتىكەن، ئەمدىزە ئىككى يۈز سەر كۈموش ساڭا شۇنچە تەس كېلىۋاتامدۇ؟ ھېلىمۇ ياخشى باشقا بىرسىگە دېمىگىنىم !» دەيدۇ. مېنىڭچە، ئاغىچا خېنىمدا زادىلا پۇل ئۆكسۈمەيتتى، نېمىشقا مۇنداق كىشىنى ئەتەي تەڭلىكتە قالدۇرىدىغاندۇ !

— ئۇ كۈنى بۇ يەردە يات ئادەم يوق ئىدى، بۇ خەۋەرنى كىم يەتكۈزگەندۇ؟ — دېدى فېڭجيې.

پىڭئېرمۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ، شۇ كۈنى بۇ يەردە كىملەرنىڭ بارلىقىنى ئېسىگە ئېلىشقا باشلاپ، بىر ھازادىن كېيىن كۈلگەن پېتى:

— ھە راست ! — دېدى ئۇ، — شۇ كۈنى ئۇ پاراڭ بولغاندا، بۇ يەردە ھېچكىم يوق ئىدى. كەچتە ئۇ نەرسىلەرنى يۆتكەپ كەلگەندە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تەرەپتىكى گالۋاڭ داجيېنىڭ ئانىسى يۈيۈلغان كىر ـ قاتلارنى ئەكېلىپ خىزمەتكارلارنىڭ ئۆيىدە بىردەم ئولتۇرۇپ قالغان، ھەرقاچان ئۇ شۇ چاغدا يوغان بىر ساندۇق نەرسىنى كۆرۈپ، نېمىلىكىنى سورىغان بولسا، چۆرە قىزلار خەۋىرىدە يوقلا دەپ قويغان بولسىمۇ قويغاندۇ.

شۇ گەپ بىلەن بىرقانچە چۆرە قىزلارنى چاقىرتىپ كىرىپ:

ـــ ئاشۇ كۈنى گالۇاڭ داجيېنىڭ ئانىسىغا كىم بىرنېمە دېدى؟ ـــ دەپ سوراشتى.

بۇ گەپتىن چۆرە قىزلار ھودۇقۇشۇپ، تىزلانغان پېتى:

ـــ بىز زادىلا بىرەر ئېغىزمۇ ئارتۇق گەپ قىلمايمىز، ئادەتتىمۇ بەزىلەر نېمىنىلا سورىسا، بىلمەيمىز دەپ جاۋاب بېرىمىز، بۇ ئىشنى ئېيتىشقا بىزنىڭ ھەددىمىزمۇ، ـــ دېيىشىپ مىڭ يەردىن قەسەم ئىچىشتى.

فېڭجيې پەرەز قىلىپ بېقىپ:

ـــ بۇلار بىرەر ئېغىز گەپنى ئارتۇق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ، بۇلارغا ئازار بەرمەيلى. ھازىرچە بۇ ئىشنى كېيىنگە قالدۇرۇپ، ئەڭ زۆرۈرى ئاغىچا خېنىمنىڭ دېگىنىنى توغرىلاپ بېرەيلى. ئۆزىمىز قىسىلساقمۇ مەيلى، مۇشۇ ئىش تۈپەيلىدىن يەنە كۆڭۈلسىزلىك چىقمىسۇن، ـــ دېدى. ئاندىن پىڭئېرنى بۇيرۇدى، ـــ مېنىڭ ئالتۇن جابدۇقلىرىمدىن ئاچىقىپ گۆرۈگە قويۇپ ئىككى يۈز سەر ئېلىپ كىرگىن، شۇ پۇلنى ئاپىرىپ بېرىپ بېشىمىزنى ساقايتايلى، ـــ دېدى.

ـــ ئارتۇقراق ئاچىقىپ يەنە ئىككى يۈز سەرلىك قويسۇن، ئۆزىمىزگىمۇ كېرەك، ـــ دېدى جيالىيەن.

ـــ زادىلا كېرىكى يوق، پۇل ئىشلىتىدىغان يېرىمۇ يوق، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ شۇ تاپتا قايسىبىرىنى ياندۇرۇۋېلىشنىمۇ ئۇقمايمىز!

پىڭئېر ئۇ نەرسىلەرنى ئاچىقىپ ۋاڭئېرنىڭ ئايالىغا بەردى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇ ئايال كۈمۈشنى ئېلىپ كىردى. جيالىيەن كۈمۈشنى ئۆز قولى بىلەن ئاپىرىپ بەردى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

ھۇجرىدا فېڭجيې بىلەن پىڭئېر:

ـــ ئەمدى بىزنىڭ كاساپىتىمىزدىن يۇھانياڭغا ئۇۋال بولىدىغان بولدى، ـــ دەپ، بۇ ئىشنى ئاشكارىلاپ قويغان ئادەم كىمدۇ دېگەن گۇمان بىلەن كەلسە ـ كەلمەس خىيال بىلەن

ئولتۇرۇشاتتى، بىرسى كىرىپ:

— ۋاقۇ ئاغىچا خېنىم كەلدى! — دەپ خەۋەر قىلىپ قالدى.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى ۋە ئاغىچا خېنىمنىڭ نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى ئۇقالماي، پېڭئېر بىلەن ئىتتىك ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. ۋاقۇ ئاغىچا خېنىم چىرايى ئۆڭگەن ھالدا ئۆزىنىڭ يېقىن بىرلا چۆرىسىنى ئېلىپ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي، ئۇدۇللا ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ ئولتۇردى. فېڭجيې ئالدىراپ ـ تېنەپ ئۇنىڭغا چاي تۇتتى. ئارقىدىن ھەجىيىپ تۇرۇپ:

— ئاغىچا خېنىم، بۇگۈن كەيپلىرى چاغ ئوخشىمامدۇ، شۇڭا بۇ تەرەپلەرگە كەپتىلا؟ — دېدى.

— پېڭئېر، چىقىپ كەت! — دەپ ۋارقىرىدى ۋاقۇ ئاغىچا خېنىم.

پېڭئېر بۇ ھالەتنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي، خوش دېدى ـ دە، چۆرە قىزلارنى باشلاپ چىقىپ كېتىپ، ئىشكنىڭ تېشىدا توختىدى، ئاندىن ئىشىكنى يېپىپ قويۇپ ئۆزى پەلەمپەيدە ئولتۇردى، ھۇجرىغا بىرمۇ ئادەمنى كىرگۈزمىدى.

فېڭجيېمۇ ھودۇقۇپ، نېمە ئىش بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭقىرالمايلا قالدى. ۋاقۇ ئاغىچا خېنىم كۆزىگە ياش ئېلىپ، يېڭنىڭ ئىچىدىن بىر ئىپار قاپچۇقنى چىقىرىپ ئاتتى ـ دە:

— بۇنى كۆر! — دېدى.

فېڭجيې ئىتتىك ئۇنى قولىغا ئالدى، قارىسا، ئاشىق ـ مەشۇقلار كەشتىلەنگەن كىمخاب ئىپار قاپچۇقى ئىكەن، ئۇمۇ كۆرۈپ قورقتى ـ دە، ئالدىراپ:

— ئاغىچا خېنىم، بۇنى نەدىن تېپىۋالدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

بۇ سوئال بىلەن ۋاقۇ ئاغىچا خېنىم بىردىنلا يىغلاپ كەتتى، تىترەك ئاۋاز بىلەن شۇنداق دېدى:

— مەن بۇنى نەدىن تېپىۋالاتتىم؟ مەن ئەتىدىن كەچكىچە

قۇدۇقنىڭ ئىچىدىلا ئولتۇرغان ئادەم ئىكەنمەن ! مەن سېنى ئىشقا پۇختا دەپ ئويلىغاچقا، قولۇمنى بۇ ئىشلاردىن تارتقانىدىم. ۋايتاڭەي، سەنمۇ ماڭا ئوخشاشلا ئىكەنسەن ! مۇشۇنداق نەرسە كۆپكۆندۈزدە باغدىكى سۈنئىي تاغنىڭ كەينىدە تۇرۇپتۇ، بۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ چۆرىسى تېپىۋاپتۇ. ھېلىمۇ ياخشى بۇنى قېيىنئاناڭ كۆرۈپ قاپتۇ، بولمىسا ئاللىقاچان ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردىكەن ! قېنى سەندىن سورايچۇ، بۇ نەرسىنى قانداقلارچە ئۇ يەرگە چۈشۈرۈپ قويدۇڭ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاڭ فېڭجيېنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى ۋە ئالدىراپ سورىدى:

ـــ ئاغىچا خېنىم، بۇ نەرسىنىڭ مېنىڭ ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلدىلە؟

ـــ تېخى مېنىڭدىن سورايسەنغۇ؟ ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يىغلاپ تۇرۇپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان ھالدا، ـــ ئويلاپ باق، پۇتۇن خانىداندا ياش ئەر ـ خوتۇنلاردىن سىلەر ئىككىڭلارلا بار، قالغىنى قېرى مومايلار تۇرسا، ئۇلار بۇ نەرسىنى نېمە قىلىدۇ؟ قىزلار بۇ نەرسىنى نەدىن ئالىدۇ؟ دېمەك، بۇنى جىيالىيەن دېگەن ئىلگىرى كەلمەيدىغان پەس بىر يەردىن تېپىپ كەلگەن بولغىيدى ! ئىككىڭ ئەپ بولغاچقا، بۇنى ئويۇنچۇق قاتارىدا كۆرۈپ كەلگەنسىلەر. ياشلار دېگەندە قىز ـ يىگىتنىڭ ھۇجرا تاماشىلىرى بولىدىغۇ، تېخى مېنىڭدىن يوشۇرماقچى بولۇۋاتىسەن ـ ھە ! ھېلىمۇ ياخشى، باغدىكى يۇقىرى ـ تۆۋەندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئىش ئۇقمايدىغانلار، بۇ نەرسە ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالماپتۇ. ناۋادا بۇنى دېدەكلەر تېپىۋېلىپ، ھەمشىرىلىرىڭ كۆرۈپ قالغان بولسا، ئىش تېخىمۇ ئوخشايىتتى ! ياكى بولمىسا بۇنى چۆرە قىزدىن بىرەرسى تېپىۋېلىپ سىرتقا ئاچقىپ، باغنىڭ ئىچىدىن تېپىۋالدىم دېسە، تالادىكى خەقلەر ئۇقۇپ كەتسە، بىزگە بۇ جان بىلەن يۈزنىڭ نېمە كېرىكى قالاتتى؟

فېڭجيې بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ جىلە بولدى ھەم ئىزا تارتتى،

شۇ ئاندىلا يۈزى تاتىرىپ ئېسىلىپ كەتتى، كاڭنىڭ لېۋىگە كېلىپ يۇقۇندى ـ دە، يىغلاپ تۇرۇپ دەرد تۆكتى:

ـــ ئاغىچا خېنىمنىڭ دېگەنلىرى ئەلۋەتتە ئورۇنلۇق، ئۆزۈمنى ئاقلاشقىمۇ ھەددىم ئەمەس. بىراق، مەندە ئۇنداق نەرسە زادىلا بولۇپ باقمىغان. ئۆزلىرىنىڭ ئوبدانراق ئويلىنىپ بېقىشلىرىنى ئۆتۈنىمەن. بۇ ئىپار قاپچۇقىنى سىرتتىكىلەر ھەرمىنىڭ كەشتە نۇسخىسىنى دوراپ تىككەن ئوخشايدۇ، ھەتتا تىكىلگەن باشاقلارمۇ بازاردا سېتىلىۋاتقانلىرىغا ئوخشاش ئىكەن. مەنغۇ ياش، ھەرقانچە ھۆرمەتسىزلىك قىلغان بولساممۇ، لېكىن بۇنداق نەرسىنى مەن تۇتمايمەن. يەنە كېلىپ بۇ دائىم يانداپ ئېلىپ يۈرىدىغان نەرسە ئەمەس، مېنىڭدە بولغان تەقدىردىمۇ، ئۆزۈمگە خاس جايدا قويۇپ قويماستىن، دائىم يېنىمغا ئېسىپ كۆرۈنگەن يەرلەرگە ئاپىرىپ يۈرەمتىم؟ تېخى باغنىڭ ئىچىگىمۇ ئېلىپ كىرەرمەنمۇ؟ ھەممە ھەمشىرىلەر بىر ـ بىرىمىز بىلەن ئوينىشىپ ـ تارتىشىپ يۈرۈۋاتساق، شۇنداق چاغلاردا بۇ بىر نېمە پوسۇققىدا چىقىپ قالسا، ھەمشىرىلەرلا ئەمەس، غالچىلارمۇ كۆرۈپ قالسا، مەن نېمە بولۇپ كېتەرمەن؟ يەنە بىر تەرەپتىن، مەن غوجايىنلارنىڭ ئىچىدىكى ياش كېلىن. ئويلاپ باقسام، چاكارلارنىڭ ئىچىدە مېنىڭدىنمۇ ياشلىرى بىرلا ئەمەس ئىكەن، ئۇلارمۇ دائىم باغقا كىرىپ ـ چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ نەرسىنى شۇلار چۈشۈرۈپ قويمىدى دېگىلى بولامدۇ؟ ئاندىن قالسا، مېنىڭدىن باشقا باغقا كىرىپ ـ چىقىدىغانلارمۇ تولا، نېرىقى ھويلىدىكى ئاغىچا خېنىمۇ ھېلىقى بىرنەچچە كىچىك خېنىمنى دائىم باشلاپ كىرىدۇ. يەنخۇڭ، سۇيۇن دېگەنلەرمۇ ياش بىر نېمىلەر، ئۇلاردا بۇنداق نەرسە ئەلۋەتتە بولۇشى مۇمكىن. ئاندىن نېرىقى قەسىردىكى چوڭ يەڭگىمىزنىمۇ ئۇنچىلا قېرى دېگىلى بولمايدۇ، ئۇمۇ دائىم پېيىپكىلارنى باشلاپ كېلىدۇ، بۇنى ئۇلارنىڭمۇ ئەمەس دېگىلى بولارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە باغدا چۆرە ـ دېدەكلەرمۇ كۆپ، ھەممىسىنىڭ راۋرۇس بولۇپ كېتىشىمۇ

ناتايىن. بەلكىم يېشى چوڭراقلىرىدىن ئىشىنىڭ يولىنى بىلىپ قالغانلىرى، ئانچە سۈرۈشتە قىلىنماي قالغان چاغلاردا يوشۇرۇنچە باغدىن چىقىپ، بىرەر باھانە ـ سەۋەب بىلەن، ئارا ئىشىكتىكى مۇلازىملارغا چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ غىلجىڭلىق قىلغان بولسا، شۇلار تالادىن تېپىپ بەرسىمۇ بەرگەندۇ. يالغۇز مەندىلا ئەمەس، ھۆددە قىلالايمەنكى، ھەتتا پىڭئېردىنمۇ مۇنداق ئىش ئۆتكىنى يوق. ئاغىچا خېنىم، ئوبدانراق ئويلاپ باققان بولسىلا.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم فېڭجيېنىڭ بۇ گەپلىرىنى خېلى ئەقىلگە سىغدىرغان گەپلەر دېگەن يەرگە كېلىپ:

ــ ئورنۇڭدىن تۇر، ــ دېدى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ــ مەنمۇ بىلىمەن، سەن چوڭ خانىدانىدىن چىققان قىز، سەنمۇ بۇنداق يەڭگىلىتەكلىك قىلمايسەن، مەن ئاچچىقىمدا ساڭا قاتتىق تېگىپ قويدۇم. ئەمدى بۇ ئىشنى قانداق قىلىش كېرەك؟ بايا قېيىنئاناڭ بۇنى پېچەتلەپ مېنى كۆرۈپ باقسۇن دەپ، بىرسىدىن ماڭا ئەۋەتىپتۇ، بۇنى كۆرۈپ ئاچچىقىمدا ئۆلەي دېدىم.

ــ ئاغىچا خېنىم، ھەرگىز خاپا بولمىسىلا، ــ دېدى فېڭجيې، ــ ناۋادا بۇ ئىشنى كۆپچىلىك سېزىپ قالىدىغان بولسا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇنىڭدىن خەۋەردار بولۇشى تۇرغانلا گەپ ! ئۆزىمىزنى توختىتىپ، ئاچچىقىمىزنى بېسىپ، يەڭ ئىچىدە كۆزىتىپ باقساق، ئاندىن بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلەيمىز. بۇنىڭ ئىگىسىنى تاپالمايلا قالغان تەقدىردىمۇ سىرتتىكىلەر ئۇقمايلا قالىدۇ. ھازىر بىردىنبىر چارە، قىمار ۋەقەسى بىلەن كۆپ ئادەملەر ھەيدەلگەن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، جۇرۇينىڭ ئايالى، ۋاڭئېرنىڭ ئايالى قاتارلىق ئىشەنچلىك، ئاغزى چىڭ ئاياللاردىن تۆت ـ بەشىنى قىمار ئوينىغانلارنى تەكشۈرىدۇ دېگەن باھانە بىلەن باغقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويايلى. ھازىر خان قىزلارنىڭ دېدەكلىرىمۇ كۆپىيىپ كەتتى، ئۇلارنى چوڭايغانسېرى يۇرىكىمۇ تەڭ يوغىناپ، ئىش تېرىپ

ئەسكىلىك قىلمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ، چاتاق چىقىرىپ قويغاندىن كېيىن، پۇشايمان قىلغان بىلەنمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ، مۇبادا باھانە ـ سەۋەبسىزلا ئۇ دېدەكلەرنى ھەيدىۋەتسەك، خان قىزلار ئازار يەپلا قالماستىن، ھەتتا ئۆزلىرى بىلەن مەنمۇ تەڭلىكتە قالىمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە، مۇشۇ پەيتىنى قولدىن بەرمەي، ھازىردىن باشلاپ يېشى چوڭراقلىرىنى ياكى ئۇرۇشقاق، چاتاقچىلارنى بىرەر گۇناھ قويۇپلا چىقىرىۋېتىپ، بىرەرسىگە چېتىپ قويساق ! بۇنىڭدا بىرىنچىدىن، بىرەر ئىش چىقىپ قېلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ، ئىككىنچىدىن، خىراجەتنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە تېجەپ قالالايمىز. ئاغىچا خېنىم، ئويلىنىپ باقسىلا، مېنىڭ بۇ گېپىم قانداقكىن؟

ـــ دېگەنلىرىڭ توغرا بولمامدىغان ! ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چوڭقۇر بىر تىنىپ قويۇپ، ـــ لېكىن، ئومۇمنى نەزەردە تۇتۇپ ئوبدانراق ئويلانغاندا، بىرنەچچە ھەمشىرىلىرىڭنىڭ ئىككى ـ ئۈچتىنلا تۇزۇكرەك دېدىكى بار، قالغانلىرى شەيتانىنىڭ ئۆزى، ئۇلارنى شۇ تۇرقىدىلا چىقىرىۋېتىشكە مېنىڭمۇ كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمىمۇ كۆنمەسمىكىن. ھازىر مۇشكۈلچىلىكتە قالغان بولساقمۇ، لېكىن نامراتلىشىپ ئادەم ئىشلىتەلمەيدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالمىدۇق. مەن چوڭ شان ـ شۆھرەتكە ئىگە بولالمىغان بولسامۇ، ھەر ھالدا سىلەردىن مەزمۇتراق، مېنىڭ خىراجىتىمنى تېجىسەك تېجەيلىكى، ئۇلارغا ئازار بېرىپ قويمايلى. ئەڭ زۆرۈرى، سەن شۇ تاپتىلا جۈرۈينىڭ ئايالى قاتارلىقلارنى چاقىرتىپ كېرىپ، ئۇلارغا بۇ ئىشنى يوشۇرۇنچە چاپسانراق سۈرۈشتە قىلىشنى تاپىلىغىن.

فېڭجيې دەررۇ پىڭئېرنى چاقىرتىپ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا جېكىلىدى.

ھايال بولمايلا جۈرۈينىڭ ئايالى بىلەن ۋۇشىڭنىڭ ئايالى، جىن خۇانىڭ ئايالى، لەي ۋاڭنىڭ ئايالى، لەي شىنىڭ ئايالى قاتارلىق بەش نەپەر ئانىغا ئايال كىرىپ كېلىشتى. ۋاڭ ئاغىچا

خېنىم بۇلارنى چارلاشقا يېتىشەلمەي ئازلىق قىلارمىكىن دەپ تۇراتتى، ئۇشتۇمتۇتلا شاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئانىغىسى ــ ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى كىرىپ كەلدى، ھېلىقى ئىپار قاپچۇقىنى ئاشۇ ئەكەلگەنىدى. ژاڭ ئاغىچا خېنىم شاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يارىلىق يېقىن ئادەملىرىگە ئەزەلدىنلا كۆز سېلىپ كېلىۋاتاتتى، لېكىن كۆڭلىدە باشقا غەرىزى يوق ئىدى، ھازىر ئۇنىڭ ھېلىقى ئىشنى سۆرۈشتۇرۇپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا:

ــ بېرىپ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن كېلىپ باغدا قىلىدىغان ئىشقا قارىشىپ بېرىڭ، باشقىلارغا قارىغاندا بۇ ئىشقا سىز پۇختىراق، ــ دېدى.

ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئادەتتە باغقا كىرىپ قالغان چاغلىرىدا، دېدەكلەر ئۇنىڭغا ئانچە خۇشامەت قىلىپ كەتمەيتتى، بۇ ئىش ئۇنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئىشىدىن بىرەر چاتاق تاپاي دېسە تاپالماي يۈرگىنىدە، تەلىيىگە بۇ ئىش چىقىپ قېلىپ، ئەمدىغۇ قولۇمغا چۈشكەندۇ، دەپ تۇراتتى، ژاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن بۇ تاپشۇرۇقى ئۇنىڭغا ياغدەك ياقتى:

ــ بۇ ئاسان، ــ دېدى ئۇ، ــ مەن قۇللىرىنىڭ گەپدانلىقىم ئەمەس، توغرىسىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىشنى بۇرۇنراق چىڭ تۇتۇش كېرەك ئىدى. خېنىم، ئۆزلىرىمۇ باغقا ئانچە كىرىپ تۇرمايلا، بۇ قىز بالىلار خۇددى يارلىق بويىچە مەرتىۋىگە ئېرىشكەندەك قىلىشىپ، ئېسىلزادە خان قىزلاردەك بولۇشۇۋالدى. ئۇلار ئالەمنى مالەم قىلىۋەتسىمۇ، بىر كىمنىڭ ئۇلارغا غەك دېيىشكە ھەددى ئەمەس ! ياكى خان قىزلارنى كۆشكۈرتۈپ، بىزنى بوزەك قىلدى، دېسىمۇ، ھېچكىم بۇ گەپنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ !

ــ خان قىزلارغا سوغۇدىشىپ يۈرىدىغان دېدەكلەر باشقىلىرىغا قارىغاندا ئۇستۇنرەك بولىدۇ، بۇمۇ ئادەتتە بار ئىش، ــ دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم بېشىنى لىڭشىتىپ.

ــ باشقىلىرىغۇ مەيلى، ــ دېدى ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى، ــ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى ئۇقمايلا، ئاشۇنداقلارنىڭ ئەڭ

بىرىنچىسى باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىدىكى ھېلىقى چىگۈپن دېگەن دېدەك. ئۇ چىرايىنىڭ باشقىلارنىڭكىدىن سەل تۇزۇكلۇكىگە بەكمۇ تەمەننا قويمىدۇ. ئۆزىمۇ بەك گەپدان. ئۇنىڭ ئۇستىگە كۇندە خۇددى شى شىغا ئوخشاش ياسىنىپلا يۇرىدۇ. خەققە زادىلا گەپ بەرمەي، ئۆزىنى كۆرسىتىپ مەنمەنلىك قىلمىدۇ، بىرەر ئېغىز گەپ كۆڭلىگە ياقماي قالىدىغان بولسا، شۇ زامانلا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ ئادەمنى تىللاپلا كېتىدۇ. شۇنداق شېتىلە بىرنېمىكىن، قائىدىدىن پەقەتلا چىقىپ كەتكەن!

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بىردىنلا ئۆتكەنكى ئىشنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، فېڭجيېدىن شۇنداق دەپ سورىدى:

— ئۆتكەن قېتىم بىز ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن باغنى ئايلىنىپ يۈرگىنىمىزدە، بىلى ئىنچىكە، مۇرىسى تۇز كەلگەن، قاش ـ كۆزى دەييۇي سىڭلىڭنىڭكىگە ئوخشاپراق كېتىدىغان بىرسى بىر چۆرە قىزنى تىللاۋېتىپتىكەن، مەن شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئۇنداق ھاكاۋۇرلۇقىنى زادىلا ياقتۇرمىغانىدىم. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن كېتىۋاتقاچقا، ئۇنىڭغا گەپ قىلمىدىم. كېيىن ئۇنىڭ كىملىكىنى سورايمەن دەپ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. بۇگۈن مېنىڭ كۆرگىنىم بۇنىڭ دېگەنلىرى بىلەن تازا بىر يەردىن چىقىۋاتىدۇ. بۇ دېدەك بەلكىم ئاشۇ ئوخشىمامدۇ؟

— بۇ دېدەكلەرنىڭ گېپىنى قىلىپ كەلسەك، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى چىگۈپندەك چىرايلىق ئەمەس، — دېدى فېڭجيې، — گەپ ـ سۆز، يۈرۈش ـ تۇرۇش جەھەتتە ئۇ بىر ئاز يېنىكرەك، ئاغىچا خېنىمنىڭ دەۋاتقىنى شۇنىڭغا بەكرەك ئوخشاپ تۇرىدۇ. شۇ كۈنكى ئىشنى مەنمۇ ئونتۇپ قاپتىمەن، قالايمىقان بىرنېمە دېيەلمەيمەن.

— بۇنداق دەپمۇ ئولتۇرمايلى. ئۇنى ھازىر چاقىرتىپ كېلىش تەس ئەمەس، ئاغىچا خېنىم ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ باقسۇن، — دېدى ۋاڭ شىيەنباۋنىڭ ئايالى.

— باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىدا دائىم كۆرۈپ تۇرىدىغىنىم شىرېن

بىلەن شېيۇ ئىدى، بۇ ئىككىسى پالاكەترەك بولسىمۇ ھەر ھالدا ياخشى، ئۇمۇ شۇ يەردە بولىدىغان بولسا، ئۇ كېلىپ مېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە پېتىنالمايدۇ ! مەن ئۆمرۈمدە مۇشۇنداق ئادەملەرنى ئەڭ ياماں كۆرەتتىم، ئۇنىڭغانىنى يونىغاندەك، بۇنداق ئادەمنىڭ تاپىنىمنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقىنىنى ! بىر ئوبدان باۋيۇينى بۇ جۇۋاينىمەك يولدىن ئازدۇرۇۋېتىدىغان بولسا قانداقمۇ قىلارمىز ! ــ دەپلا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆزىنىڭ دېدىكىنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپ تاپىلىدى، ــ سەن بېرىپ ئۇلارغا ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۇنىڭدىن سورايدىغان گېپى بار ئىكەن دېگىن، شىرىن بىلەن شېيۇ قېلىپ، باۋيۇينىڭ خىزمىتىنى قىلسۇن، ئۇلار كەلمىسىمۇ بولىدۇ، چىڭۇېن دەيدىغان زېرەك بىرسى بار، شۇنى تېز كەلسۇن دەيدۇ دەپ چاقىرىپ كەل، كەلگۈچە ئۇنىڭغا ھېچقانداق گەپ قىلغۇچى بولما !

چۆرە قىز خوش دەپ چىقىپ كېتىپ ئارامبەخش ھويلىغا كەلدى، چىڭۇېننىڭ تاۋى بولمىغاچقا، چۈشلۈك ئۇيقۇدىن تېخى يېڭىلا قوپۇپ ئېزىلىپ ئولتۇراتتى، چۆرە قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئامالسىز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

چىڭۇېن ئادەتتە ئوتتۇرىغا چىقىشقا پېتىنمايتتى. نەچچە كۈننىڭياقى تاۋى يوق بولۇپ قېلىپ، تازا ياسىنىپ ـ جابدۇنۇپ كەتمەي، ھېچ ئىش بولماس دەپلا يۈرگەندى. فېڭجېيېنىڭ ھۇجرىسىغا كىرگەندە، ئۇنىڭ چاچلىرى چۈۋۈق، جىغىسى مايماق، كۆڭلىكى ساڭگۇل ـ سۇڭگۇل، ئۇيقۇ بېسىپ تۇرغان ئېزىلەڭگۇ تۇرقىغا قاراپ ھەم ئۇنىڭ چىراي ـ شەكلىدىن بىر ئاي بۇرۇن ئۆزى كۆرگەن ھېلىقى دېدەكنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بايىقى ئاچچىقى غۇۋۇلدە تۇتتى.

ــ قالتىس ساھىبجامال ئىكەن بۇ ! ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، ــ «كېسەل شى شى» غا تازىمۇ ئوخشاپسەن ! ئەتىدىن كەچكىچە كىمگە بۇنداق شاللاقلىق قىلىپ بېرىپ يۈرسەن ! قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭنى مېنى ئۇقمايدۇ

دەپ ئويلايدىغانسەن ! مەن ئەتەي سېنى مۇشۇنداق قويۇپ بەرگەن، تېرەڭنى تەتۇر سويىدىغان كۈنلەرمۇ بار ! باۋيۇي بۇگۈن خېلى تۈزىلىپ قالغاندۇ؟

چىڭۇېن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران قالدى ۋە بىرىم يوشۇرۇنچە ئۆزىنىڭ پېيىگە چۈشكەنلىكىنى بىلىپ، غەزىپى كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى دېيىشكە پېتىنالمىدى. ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن زېرەك ئىدى، باۋيۇي خېلى تۈزىلىپ قالغاندۇ دېگەن گەپنى ئاڭلاپلا، راست گەپ قىلماي، ئىتتىك يۈكۈنۈپ، شۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— مەن باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىغا ئانچە كىرىپ قالمايمەن، باۋيۇي بىلەنمۇ دائىم بىللە تۇرمايمەن. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن تازا خەۋىرىم يوق. بۇ شېرېن بىلەن شېيۋ ئىككىسىنىڭ ئىشى. ئاغىچا خېنىم، شۇلاردىن سوراپ باققان بولسىلا.

— مۇشۇنىڭ ئۈچۈن كاچىتىڭغا سېلىش كېرەك ! — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — سەن ئۆلۈكمىدىڭ؟ سەنلەرنى نېمىدەپ ئەكەلگەن؟

— مەن ئەسلىدە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئادىمى ئىدىم، — دېدى چىڭۇېن، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم: باغ يوغان، ئادەم ئاز بولغاچقا، باۋيۇي قورقىدۇ دەپ مېنى باۋيۇينىڭ تاشقىرىقى ھۇجرىسىدا كېچىلىك جېسەكتە تۇرۇپ ھۇجرىغا قاراشقا چىقارغانىدى. شۇ چاغدا مەن، ئۆزۈم گالۋاڭراق، خىزمىتىنى ئەپلەشتۇرەلمەي قالارمەنمىكىن دېسەم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مېنى تىللاپ، «سېنى ئۇنىڭ ئىشىنى قىل دېمىگەندىن كېيىن، چېچەنلىكىڭنىڭ نېمە كېرىكى بار؟» دېدى. شۇ گەپ بىلەن بارماسلىققا پېتىنالماي، ئاخىر بارغانىدىم. ئون ـ يىگىرمە كۈندە بىرەر قېتىم باۋيۇي چاقىرىپ قالسا، كىرىپ گېپىنى ئاڭلاپلا چىقىپ كېتىمەن. باۋيۇينىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، يېتىپ ـ قوپۇشىغا قارايدىغانغا يۈقىرىدا ئېمىكئانىلار، ئانىكىلار بار، تۆۋەندە شېرېن، شېيۋ، چيۈۋېنلەر بار. بىكار بولۇپ قالغان

چاغلىرىمدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە يېگىنە ئىشلىرىنى قىلىمەن، شۇڭا باۋيۇينىڭ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلمەپتىكەنمەن. ئاغىچا خېنىم، بۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ئەيىبكە بۇيرۇيدىغان بولسىلا، بۇنىڭدىن كېيىن كۆڭۈل بۆلەي.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گېپىگە راست دەپ ئىشىنىپ قېلىپ، ئىتتىكلا:

ــ ئامىتابا! ھەرنېمە بولسا سەن باۋيۇيگە يېقىنلاشمايدىكەنسەن. مېنىڭ تەلىيىم بار ئىكەن. سېنىڭ ئۇنىڭغا جان كۆيدۈرۈپ كېتىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق ! سېنى باۋيۇينىڭ خىزمىتىگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بەرگەن بولسا، ئەتە ــ ئۆگۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ، ئاندىن سېنى قوغلايمەن ! ــ دېدى ــ دە، ئارقىدىن ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا، ــ سىلەر كىرىپ كېتىۋېرىڭلار، بۇنىڭغا بىرنەچچە كۈن ئوبدان قاراڭلار، باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىدا ئۇخلاشقا يول قويماڭلار، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن بۇنىڭ جاجىسىنى بېرىمەن، ــ دەپ بولۇپ، چىڭۈېنغا قاتتىق ۋارقىرىدى، ــ ماڭ چىق، بۇ يەردە كۆزۈمگە سەت كۆرۈنۈپ تۇرماي ! ساڭا بۇنداق ئالىيېشىل ياسىنىشنى كىم قويۇپتۇ !

چىڭۈېن ھۇجرىدىن يېنىپ چىقتى، بۇ ئەلەم سەل چاغلىغىلى بولمايدىغان ئەلەم ئىدى، ئۇ ھۇجرىدىن چىقىپلا قول ياغلىقى بىلەن يۈزىنى توسۇپ، يىغلىغان پېتى ئۇدۇل باغقا كەلدى.

چىڭۈېن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم فېڭجېيلەرگە ئۆزىدىن ئاغرىنىپ بەردى:

ــ بىرنەچچە يىل بولدى، بارغانسېرى ماغدۇرۇم كېتىپ، ھەممە ئىشقا يېتىشەلمەي قالدىم. مۇشۇنداق ئالۋاستىدەك بىر نېمىگىمۇ كۆزۈم چۈشمەپتۇ ! بۇنداقلاردىن يەنە بولۇشى مۇمكىن، ئەتە تەكشۈرۈپ بېقىش كېرەك.

فېڭجېينىڭ نەزىرىدە، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ راسا غەزىپى كەلگەندى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى شىڭ ئاغىچا

خېنىمنىڭ كۆز ـ قۇلىقى بولۇپ، دائىم شىڭ ئاغىچا خېنىمنى كۈشكۈرتۈپ چاتاق تۇغدۇرۇپ تۇراتتى، فېڭجىيېنىڭ دېمەكچى بولغان تۇمەنمىڭ تۇرلۇك گەپلىرى بولسىمۇ، شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدە بىر ئېغىز گەپ قىلىشقا پېتىنالماي، بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ھەممىگە خوش دەپلا ئولتۇردى.

ــ ئاغىچا خېنىم، ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا، ــ دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى، ــ بۇ كىچىك ئىشلار، بۇنى مەن چاكارلىرىغا تاپشۇرسىلا، ھازىر بۇنى تەكشۈرۈش ناھايىتى ئاسان. ئاخشاملىققا باغنىڭ ئىشكى ئېتىلگەن چاغدا ئىچكىرى بىلەن تاشقىرىنىڭ ئالاقىسى ئۈزۈلىدۇ، شۇ چاغدا بىز ئويلىمىغان يەردىن چىقىپ، كىشىلەرنى باشلاپ كىرىپلا ھەممە ئورۇنلاردىكى دېدەكلەرنىڭ ياتاقلىرىنى ئاختۇرايلى. مۇشۇ نەرسە پالانىنىڭ دەپ ئويلىغان بولساق، ئۇنىڭدا يالغۇز بۇلا ئەمەس، چوقۇم باشقا نەرسىمۇ چىقىپ قالىدۇ. ئۇ چاغدا باشقا نەرسىنى ئۇنىڭدىن ئاختۇرۇپ تېپىۋالدۇقمۇ، دېمەك بۇمۇ شۇنىڭ دېگەن گەپ.

ــ بۇ توغرا گەپ بولدى. ئۇنداق بولمىغاندا، بۇنى ئېنىقلاپ چىققىلى زادىلا بولمايدۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم. ئاندىن فېڭجيېدىن سورىدى، ــ قانداق؟

فېڭجيې باشقا گەپ قىلماي:

ــ ئاغىچا خېنىم بولىدۇلا دېسە، شۇنداق قىلايلى، ــ دەپ ماقۇل بولدى.

ــ بۇ ناھايىتى ئوبدان مەسلىھەت بولدى. بۇنداق قىلمىساق بىر يىلغىچىمۇ ئاختۇرۇپ تاپالمايمىز ! ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار مەسلىھەتنى پىشۇردى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن، جيا ئانا ئارام ئالغان، باۋچەيلەر باغقا كىرىپ كەتكەن چاغدا، ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى فېڭجيېنى تەكلىپ قىلىپ باغقا بىللە كىردى ـ دە، يان ئىشىكلەرگە قۇلۇپ سېلىشنى بۇيرۇپ، تىنىتىشنى كېچىلىك جېسەكتە تۇرىدىغان مومايلاردىن

باشلىدى. ئۇلاردىن تىنىتىپ تېپىلغىنى ئېشىپ قالغان شام، چىراغ يېغىغا ئوخشاش نەرسىلەر بولدى.

ــ بۇمۇ زاك مال، جايىدىن قوزغالمىسۇن، ئەتە ئاغچا خېنىمغا مەلۇم قىلغاندىن كېيىن قوزغاشقا بولىدۇ، ــ دېدى ژاك شەنباۋنىك ئايالى.

شۇنىك بىلەن ئۇلار ئاۋۋال ئارامبەخش ھويلىغا كېلىپ، ئىشىكنى تاقاشقا بۇيرۇق قىلدى.

باۋيۇي چىكۆبىنىك ئىشى بىلەن كۆڭلى غەش ئولتۇراتتى، ئۇشتۇمتۇت بىر توپ ئادەم كىرىپ كەلدى. باۋيۇي ئۇلارنىك نېمىگە كىرگەنلىكىنى ئۇقالماي، ئۇدۇل دېدەكلەرنىك قېشىغا ئۆزىنى ئېتىۋىدى، ھۇجرىدىن فېڭجيې چىقىپ قالدى، باۋيۇي ئۇنىڭدىن نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سورىغاندا، فېڭجيې ئۇنىڭغا:

ــ مۇھىم بىر نەرسە يېتىپ كەتكەنىدى، ھېچكىم ئۆزىنىك ئالغىنىنى ئېقرار قىلمىدى. شۇڭا، گۇمانىنى يوقىتىش ئۈچۈن دېدەكلەرنى ئالدىمىكىن دەپ ھەممەيلەننى ئاختۇرۇپ چىقماقچى، ــ دېدى ــ دە، ئولتۇرۇپ چاي ئىچتى.

ژاك شەنباۋنىك ئايالى قاتارلىقلار ھۇجرىنىك ئىچىنى بىر قۇر ئاختۇرۇپ چىققاندىن كېيىن، يەنە:

ــ بۇ ساندۇقلار كىمنىك؟ ــ دەپ بىر ــ بىرلەپ سوراپ چىقتى، ــ ساندۇقلارنى ئۆز ئىگىسى كېلىپ ئاچسۇن!

شىرېن چىكۆبىنىك ئەھۋالىنى كۆرۈپ، چوقۇم بۆلەكچە بىر ئىش بولىدى دەپ ئويلىغانىدى، ئارقىدىنلا بۇ ئاختۇرۇش باشلاندى. ئۇ ھەممىدىن بۇرۇن كېلىپ ئۆزىنىك ساندۇقى بىلەن قوتىسىنى ئۇلارنىك خالىغانچە ئاختۇرۇشى ئۈچۈن ئېچىپ بەردى، ئۇنىڭدا ئادەتتە دائىم ئىشلىتىدىغان نەرسىلەرلا بار ئىدى، ئۇلار بۇنى قويۇپ، باشقىسىنىڭكىنى ئاختۇردى. قاتارىسىغا بىر ــ بىردىن ئاختۇرۇپ چىقاندىن كېيىن، نۆۋەت چىكۆبىنىك ساندۇقىغا كەلگەندە:

ــ بۇ كىمنىك؟ نېمە ئۈچۈن ئېچىپ ئاختۇرغۇزمايدۇ؟ ــ دەپ

سوراشتى.

شـرېن چىگـۆېنىنـاڭ ئورنىدا ئېچىپ بېرەي دەپ تۇراتتى، چاچلىرىنى تۇرۇۋالغان چىگۆېن ئېتىلىپ كىرگىنىچە ساندۇقنى تاراق ـ تۇرۇق قىلىپ ئېچىپ، ساندۇقنى دۇم كۆمتۇرۇۋېدى، ساندۇقنىڭ ئىچىدىكى جىمى نەرسە يەرگە تۆكۈلدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئوڭايسىز ئەھۋالدا قېلىپ، تاتارغىنىچە شۇنداق دېدى:

ــ خېنىم، ئاچچىقىڭىز كەلمىسۇن، بىز ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ كەلگىنىمىز يوق، ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كېلىپ ئاختۇرۇۋاتىمىز. بىزنى ئاختۇرغۇزساڭلار، ئاختۇرىمىز، ئاختۇرغۇزمىساڭلار، قايتىپ بېرىپ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويىمىز شۇ. بۇنچىۋالا خاپا بولۇپ كەتكۈلۈك ئەمەس!

بۇ گەپ بىلەن چىگۆېن ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك تېخىمۇ ئۆرلەپ، ئۇنىڭ يۈزىگە قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ــ سەن ئۆزۈڭنى ئاغىچا خېنىم ئەۋەتكەن دېسەڭ، مېنىچۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئەۋەتكەن جۇمۇ! ئاغىچا خېنىم تەرەپتىكى ئادەملىرىنىڭ ھەممىسىنى مەن كۆرگەن، ئەمما سەندەك بېشى چوڭ، يۈزى بار، ھەممە ئىشقا چات كىرىۋالىدىغان ئاغىچىنى كۆرمەپتىكەنمەن.

چىگۆېنىنىڭ مۇنداق ئۆتكۈر، ئاچچىق گەپلىرىدىن فېڭجىيې ئىچىدە بەك خۇشال بولدى، ئەمما شۇڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يۈزىنى دەپ دەرھال ۋارقىراپ چىگۆېنىنىڭ ئاغزىنى باستى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئىزا ـ ئاھانەت ئىچىدە قېلىپ، ئۇنىڭغا گەپ قايتۇرماقچى بولۇپ تۇراتتى، فېڭجيې:

ــ ئانىكا، سىز دېگەن كۆپىنى كۆرگەن، ئۇلار بىلەن تەڭ بولمايلا قويۇڭ، ئاختۇرىدىغاننى ئاختۇرۇۋېرىڭ، يەنە تېخى باشقا يەرلەرگىمۇ بارىمىز ئەمەسمۇ. بۇ يەردە ھايال قىلىپ، بۇ ئىش ئاشكارىلىنىپ قالسا، بۇنى مەن ئۇستۇمگە ئالالمايمەن، ــ دېدى.

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى چىشىنى چىشلەپ، ئاچچىقىنى ئىچىگە

يۇتتى ـ ده، چىگىۋىنىڭ نەرسىلىرىنى ئوبدان قاراشتۇرۇپ، خيانەتكە ياتىدىغان ھېچبىر نەرسە تاپالماي، فېگجيېگە مەلۇم قىلىپ باشقا يەرگە بېرىشنى ئېيتتى.

ـــ زەن قويۇپ تەكشۈرۈڭ، مۇشۇ قېتىمدا ئاختۇرۇپ تاپالمىساق جاۋاب بەرمەك تەس، ـــ دېدى فېگجيې.

ـــ ھەممىنى تولۇق ئاختۇرۇپ چىقتۇق، ھېچقانداق چاتاق نەرسە چىقمىدى، ـــ دېيىشتى كۆپچىلىك، ـــ ئەرلەرگە كېرەكلىك بىرنەچچە خىل نەرسە بار ئىكەن، بىراق ھەممىسى ئۇششاق بالىلارنىڭ نەرسىلىرى ئىكەن، باۋيۇينىڭ كونا ئويۇنچۇقلىرى ئوخشايدۇ، ئالاقىسى يوق بىر نېمىلەر ئىكەن.

فېگجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كۈلۈپ قويۇپ:

ـــ ئۇنداق بولسا ماڭايلى، باشقا يەرلەرگە قاراپ چىقايلى، ـــ دېدى ـ ده، ھۇجرىدىن چىقىپلا ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا، ـــ مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىم بار، توغرىمۇ، يوق دەپ باقاي: تىنتىغاندا ئۆزىمىزنىڭكىلەرنى تىنتىساق، باۋچەي خان قىزنىڭ ھۇجرىسىنى تىنتىغان بىلەنمۇ چىقمايدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق، ئورۇق ـ تۇغقانىنىڭ ئۆيىنى تىنتىسا بولمايدۇ ! ـــ دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ھەجىيىپ.

ـــ مەنمۇ شۇنى دەيمەن، ـــ دېدى فېگجيې بېشىنى لىڭشىتىپ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار پاراڭ بىلەن بامبۇكزار سارايغا يېتىپ كېلىشتى.

دەيۇي ئۇخلاپ قالغانىدى، ئۇشتۇمتۇت بۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي، ئەمدى ئورنىدىن قوپاي دەپ تۇرۇشىغا، فېگجيې ھۇجرىغا كىرىپ كېلىپ، ئىتتىك ئۇنى مۇرىسىدىن بېسىپ قويغىلى قويماي:

ـــ ئۇخلاۋېرىڭ، بىز ھايال بولماي كېتىمىز، ـــ دېدى ـ ده، ئۇنىڭ بىلەن قورۇق پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى قالغانلارنى باشلاپ، دېدەكلەرنىڭ

ھۇجرىسىغا كىردى ـ دە، ساندۇق ـ پاندۇقلارنى ئېچىپ ئۆڭتۈرۈپ بىر قۇر ئاختۇرۇپ چىقتى. زىجۇەن ياتقان ھۇجرىدىن باۋيۇي ئۆتكەندە يەڭگۈشلەپ تاشلاپ قويغان ئىككى دانە ئات قويۇش تۇماری، بىر دانە باغلىق ئىلمە مۇرىلىك، ئىككى ھەميان ۋە يەلپۇگۈچ قاپچۇقى تېپىلدى، قاپچۇقنىڭ ئىچىدە يەلپۇگۈچمۇ بار ئىدى، ئۇلار بۇرۇن باۋيۇي ئۆز قولىدا كۆتۈرۈپ يۈرگەن نەرسىلەر ئىدى، ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئۆزىچە كۆرەڭلەپ كېتىپ، كۆزدىن كەچۈرۈپ بېقىشقا دەررۇ فېڭجيېنى تەكلىپ قىلدى ۋە:

ـــ بۇ نەرسىلەر نەدىن كەلگەن؟ ـــ دېدى.

ـــ باۋيۇي ئۇلار بىلەن كىچىكىدىن بىرنەچچە يىل بىللە ئارىلىشىپ ئۆتۈشكەن، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ـــ بۇ نەرسىلەر تايىنلىق باۋيۇينىڭ كونا نەرسىلىرى. تۇمار بىلەن يەلپۇگۈچكە كەلسەك، بۇ نەرسىلەرمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىم دائىم كۆرۈپ يۈرگەن نەرسىلەر، بۇنىڭغا ئىشەنمىسىڭىز، ئاپىرىپ ئۇلارغا كۆرسەتسەك بولىدۇ.

ـــ كېلىن ئاغىچا، ئۆزلىرىنىڭ خەۋەرلىرىدە بولغاندىن كېيىن بولدى، ـــ دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ھەجىيىپ.

ـــ بۇمۇ ھېچقانچە ھەيران قالغۇدەك ئىش ئەمەس، بۇنى قويۇپ تۇرۇپ، باشقا يەرگە بارغىنىمىز تۈزۈك، ـــ دېدى فېڭجيې.

ـــ تاكى بۈگۈنگىچە، بىز ئىككى ياقىنىڭ ھېسابىنى ئېنىقلىيالمايۋاتساق، بۇنى سورىغىنىڭلار بىلەن، بۇنىڭ قايسى يىلى، قايسى ئاي، قايسى كۈنلەردە بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى مەنمۇ ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ـــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ.

شۇنداق قىلىپ، فېڭجيې بىلەن ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى تەنچۈننىڭ ھويلىسىغا كېلىشتى. بۇ ئىشنى بىر كىم ئاللىقاچان تەنچۈنگە يەتكۈزۈپ بولغانىكەن. تەنچۈن بۇنىڭ بىر سەۋەبى بار، شۇڭا بۇلار مۇشۇنداق رەسۋا ئىش قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، دېدەكلەرگە چىراغ ياقتۇرۇپ، ئىشكىنى ئۇلۇغ ئاچۇرۇۋېتىپ

ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرغانىدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇلارمۇ يېتىپ كېلىشتى. تەنچۇن ئۇلاردىن قەستەنگە:

ــ نېمە ئىش؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ بىر نەرسە يوقالغانىدى، ئەتىگەندىن بېرى ئۇنىڭ ـ بۇنىڭدىن سوراشتۇرۇپ تاپالمىدۇق، باشقىلار ئۇنى بۇ قىزلارغا دۆڭگەپ قويمىسۇن دەپ، گۇمانىنى يوقىتىش ئۈچۈن ھەممەيلەننى ئاختۇرۇپ يۈرىمىز. بۇ ئۇلارنى ئاقلاشنىڭ ئوبدان چارىسى، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ.

تەنچۇن تەنە بىلەن كۈلۈپ قويۇپ:

ــ بىزنىڭ دېدەكلەرنىڭ ھەممىسى ئوغرى بولسا، دېمەك ئۇلارنىڭ باش يوشۇرغۇچىسى مەن بولىمەن. ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن مېنىڭ ساندۇقلىرىمنى تىنتىڭلار، ئۇلار ئوغرىلاپ كەلگەن نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ماڭا بېرىدۇ، مەن يوشۇرۇپ بېرىمەن، ــ دېدى ـ دە، دېدەكلەرگە ساندۇقلارنى، ئەينەك ـ ئەڭلىك قۇتىلىرىنى، ئورۇن ـ كۆرپە ياپقۇچلىرى، كىيىم بوغچىلىرى بولۇپ، چوڭ ـ كىچىك ھەممە نەرسىلەرنى بىر يولىلا ئاچقىشقا بۇيرۇپ، فېڭجيېنى ئاختۇرۇپ كۆرۈشكە تەكلىپ قىلدى.

ــ مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كەلدىم، باشقىچە چۈشىنىپ مېنىڭدىن رەنجىپ يۈرمەڭ، سىڭلىم، ــ دېدى فېڭجيې ھېجىيىپ. ئاندىن دېدەكلەرگە بۇيرۇق قىلدى، ــ خان قىزنىڭ ساندۇقلىرىنى چاپسان ئېتىۋېتىڭلار.

پېڭئېر، فېڭئېرلەرمۇ سىشۇلارغا يارەملىشىپ نەرسە ـ كېرەكلەرنىڭ ياپىدىغىنىنى يېپىپ، يىغىشتۇرىدىغىنىنى يىغىشتۇرۇشقا كىرىشتى.

ــ مېنىڭ نەرسىلىرىمنى ئاختۇرۇپ كۆرۈشۈڭلارغا بولىدۇ، ــ دېدى تەنچۇن، ــ ئەمما دېدەكلىرىمنىڭ نەرسىلىرىنى ئاختۇرماقچى بولىدىكەنسىلەر، بۇنىڭغا ئۇنىمايمەن ! مەن باشقىلارغا قارىغاندا ئەسكى، دېدەكلەرنىڭ ھەممە نەرسىلىرىنى

مەن بىلمەن، ھەممىسى مېنىڭ ئىچكى ھۇجرامدا ساقلاقلىق، بىر تال يېپ ـ يىڭنە چاغلىق نەرسىنىمۇ ئۇلار ئۆز ئالدىغا ساقلىمايدۇ. تىنتىماقچى بولساڭلار، مېنىڭكىنى تىنتىڭلار. ئۇنىڭغا ئۇنىمساڭلار، ئاغىچا خېنىمغا بېرىپ، مېنى ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنمىدى، دەپ مەلۇم قىلىڭلار، ماڭا قانداق چارە قوللانسا، ئۇنى قوبۇل قىلىمەن. سىلەر ئالدىراپ كەتمەڭلار، سىلەر تىنتىلىدىغان كۇنلەرمۇ كېلىدۇ ! سىلەر بۇگۈن ئەتىگەندىلا تېخى جېن جەھەتىنىڭ گېپىنى قىلىشىپ، ئۆزلىرى بىر ئوبدانلا تۇرۇپ، بىزنى تىنتىۋەتسىكەن دەپ ئارزۇ قىپتىكەن، دېگەندەكلا بوپتۇ، راستلا تىنتىلىپتۇ، دېگەندىڭلارغۇ ! مانا ئەمدى بىزگىمۇ يېقىنلىشىپ كېلىۋېتىپتۇ. شۇنىڭدىن مەلۇمكى، بۇنداق چوڭ ئۇرۇق ـ جەمەتنى سىرتتىن كېلىپ بوغسا، ھە دېگەندىلا بوغۇپ ئۆلتۈرەلمەيدۇ. بۇ خۇددى كونىلارنىڭ «مىڭئاياغ ئۆلىدۇ، ئەمما قاتمايدۇ» دېگىنىگە ئوخشاش. ئالدى بىلەن پەقەت جەمەت ئىچىدە بىر ـ بىرىنى بوغۇپ، ئۆز ـ ئۆزىنى ۋەيران قىلىش باشلانغاندىلا، ئاندىن يەر بىلەن يەكسان بولىدۇ ! ـــ شۇنداق دەپلا تەنچۇننىڭ كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى.

فېڭجيې خىزمەتكار ئاياللارغا قاراپلا قالدى.

ـــ قىزلارنىڭ ھەممە نەرسىلىرى مۇشۇ يەردە بولسا، كېلىن ئاغىچا خېنىم، باشقا يەرگە بارساقمىكىن، خان قىزمۇ ئارام ئالسۇن، ـــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى. فېڭجيې ئورنىدىن تۇرۇپ تەنچۇن بىلەن خوشلاشتى.

ـــ ئوبدان تىنتىڭلار، كۆڭلۈڭلار ئايدىڭلاشسۇن ! ئەگەر ئەتىگەنلىككە يەنە كېلىدىغان بولساڭلار، مەن ئۇنىڭغا ئۇنىمايمەن، ـــ دېدى تەنچۇن.

ـــ دېدەكلەرنىڭ نەرسىلىرى مۇشۇ يەردىلا بولسا تىنتىشنىڭ ھاجىتى يوق، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ تۇرۇپ.

ـــ ئۇستاتلىقىڭزنى كۆرۈڭ، ـــ دېدى تەنچۇن سوغۇققىنا

كۆلۈپ قويۇپ، ــ ھەتتا مېنىڭ بوغچىلىرىمدىن تارتىپ ئاچۇرۇپ بولۇپ، يەنە تېخى ئاختۇرمىدۇق دەيسىزغۇ ! ئەتىگەنلىكىكە مېنى دېدەكلەرنى ياقلىدى، ئاختۇرۇشقا قويمىدى دەپ بېقىڭلارچۇ قېنى ! گەپنىڭ ئېنىقىنى ئېيتىڭ، يەنە ئاختۇرىمىز دەيدىكەنسىلەر، مەرھەمەت، يەنە ئاختۇرۇڭلار، ھېچكىم توسقۇنلۇق قىلمايدۇ.

فېڭجيې تەنچۇننىڭ ئادەتتە باشقىلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى بىلگەچكە، كۆلكىگە زورلاپ:

ــ ھەتتا سىزنىڭ نەرسىلىرىڭىزنىمۇ تىنتىدۇق، كۆڭلىمىز ئايدىڭلاشتى، ــ دەپ قويدى.

ــ سىلەرمۇ تىنتىپ ئايدىڭلاشتۇردۇڭلارمۇ؟ ــ دەپ سوردى تەنچۇن قالغانلاردىن.

ــ ھەممىمىزگە ئايدىڭلاشتى، ــ دەپ جاۋاب بېرىشتى جۇرۇينىڭ ئايالى قاتارلىقلار كۆلۈمسىرىشىپ.

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئەسلىدە ئالدى ـ كەينىنى ئويلىمايدىغانراق ئايال ئىدى، ئادەتتە تەنچۇننىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما باشقىچە ئويلايتتى: بۇگۈن باشقىلار كۆزى يوق، يۈرەكسىز ئىكەن، قىز بالىمۇ شۇنچىۋالا يامان بولامدۇ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ دېگەن توقالدىن تۇغۇلغان، قولىدىن نېمە كېلەتتى ! ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چېغىدىمۇ ماڭا باشقىچە قاراۋاتقان يەردە باشقىلار نېمىدى؟ تەنچۇن يالغۇز فېڭجيېگىلا چېچىلىۋاتىدۇ، بىزگە چېچىلغىنى يوق، دەپ ئويلاپ، ھىماتىغا يۆلىنىپ ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولدى ـ دە، باشقىلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ تەنچۇننىڭ ئېتىكىدىن تارتىپ، قەستەن سىلكىپ قويۇپ قاقاھلاپ كۈلدى:

ــ خان قىزنىڭ ئۈستىبېشىنىمۇ ئاختۇرۇۋېدىم، دېگەندەك، ھېچنېمە چىقمىدى، ــ دېدى.

فېڭجيې ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ، ئىتتىكلا شۇنداق دېدى:

ــ ئانكا، مېڭىڭ، سارايدەك قىلىق قىلماڭ ...

گەپىنىڭ ئايىغى چۈشمەيلا «چاڭ» قىلىپ ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنى تەنچۈن بىر تەستەك سالدى، ئاندىن بىردىنلا غەزەپكە كېلىپ، قولىنى ئۇنىڭ كۆزىگە تىقىپ تۇرۇپ سۆزلەپ كەتتى:

ــ كېلىپ مېنىڭ كىيىمىنى تارتىشقا قولۇڭ بارغۇدەك قانچىلىك نېمە سەن! مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ يۈزىنى قىلىپ ھەم يېشىڭغا قاراپ «ئانىكا» دەپ قويسامزە، سەن ئىگىسىگە تايىنىپ ھەيۋە قىلىدىغان ئىتتەك ئەتىدىن كەچكىچە ئۇيۇراقچىلىق قىلىپ، بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۆزۈڭنى كۆرسىتىدىغان بىزنى كۆزگە ئىلمايدىغان بولۇپ كەتتىڭمۇ؟ بۇگۈن تېخىمۇ ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭغۇ! مېنىڭ ساڭا قول ياندۇرۇشۇمنى كۈتۈپ تۇرۇپتىكەنسەن ــ دە! مېنىمۇ ئۆزۈڭلارنىڭ خان قىزىڭلاردەك رايىش چاغلاپ، خالىغانچە بوزەك قىلىشماقچىمىدىڭ، چۆچۈرىنى خام ساناپسەن! بۇ يەرگە كېلىپ نەرسىلىرىمنى تىنتىغىنىڭغا مەن خاپا بولمايمەن، لېكىن مېنى زاڭلىق قىلغۇچى بولما! ــ تەنچۈن شۇنداق دەپلا، تۈگمىلىرىنى يېشىپ، فېڭجيېنى، ئوبدان ئاختۇرۇڭ، دەپ قولىدىن تارتتى، ــ سىلەرنىڭ غالچاڭلار ئاختۇرغاندىن كۆرە، كېلىپ سىز ئاختۇرۇڭ!

فېڭجيې، پىڭئېر ئالمان ــ تالمان كېلىپ تەنچۈننىڭ تۈگمىلىرىنى ئېتىپ، كىيىملىرىنى تۈزەشتۈردى ۋە ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا ۋارقىراپ:

ــ ئانىكا، سىز ئىككى يۈتۈم شاراب ئىچىۋالسىڭىزلا مۇشۇنداق سارىڭدەك قىلىدىكەنسىز. قايسى كۈنى ئاغىچا خېنىمنىڭمۇ چىشىغا تەگدىڭىز، مېڭىڭ چىقىڭ، تولا سەتلەشمەي! ــ دېدى. ئاندىن تەنچۈنگە تەسەللى ئېيتتى، ــ ئوبدان خان قىز، خاپا بولماڭ. ئۇ قانچىلىك بىرنېمىدى؟ سىزنىڭ بۇنچە خاپا بولۇشىڭىزغا ئەرزىمەيدىغان بىرنېمە ئۇ.

ــ ئاچچىقىم كەلگەن بولسا، ئاللىقاچان تامغا ئۇسۇپلا ئۆلۈۋالاتتىم! ئەمىسە نېمىشقا ئوغرىلانغان مالنى تاپمىز دەپ بىر چاكارنىڭ يېنىمنى ئاختۇرۇشىغا يول قويىسىلەر؟ ئەتە

ئەتىگەندە ئاۋۇال ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمغا بۇ ئىشنى مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ئانىكامنىڭ ئالدىغا ناماقۇللۇققا بارىمەن. نېمە قىلىمەن دېسە مانا مەن تەييار ! ــ دېدى تەنچۇن سوغۇققىنا كۇلۇپ قويۇپ.

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى بۇ ئىشتىن يۇزى يەر بولۇپ، ئالمان ـ تالمان ئۆزىنى دېرىزىنىڭ سىرتىغا ئالدى ـ دە، شۇنداق دېدى:

ــ بولدى، بولدى ! بۇ مېنىڭ تۇنجى قېتىم تاياق يېيىشىم ! ئەتە ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئانامنىڭ ئۆيىگە كېتىمەن ! قېرىغىنىمدا ماڭا بۇنداق جاننىڭ نېمە كېرىكى بار !

تەنچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دېدەكلەرگە ۋاقىرىدى:

ــ سەنلەر ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، يەنە مېنى ئۇنىڭ بىلەن تاكاللىششقا سالماقچىمۇ؟

سىشۆ شۇ گەپ بىلەن سىرتقا چىقتى ـ دە، ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا:

ــ ئانىكا، سىز بىرئاز بولسىمۇ غەرەز ئۇقۇپ، بىر ئېغىز گەپتىن قالسىڭىز بولمامدۇ؟ ئانىڭىزنىڭ ئۆيىگە كەتسىڭىزغۇ بىزنىڭ تەلىيىمىز كەلگەن بولاتتى. سىز كەتسىڭىز غوجايىنلارغا ياخشى كۆرۈنمەن دەپ خان قىزلارنى نازارەت قىلىدىغانغا، بىزنى قىينايدىغانغا، دەيدىغان قىلىدىغانغا ئادەم يوق، ئوبدان بولاتتى، ــ دېدى.

ــ پاھ، مۇنۇ قىزنى ! ئىگىسىگە بېقىپ چاكىرى بولىدۇ، دېگەننىڭ دەل ئۆزى ئىكەن، ــ دېدى فېڭجيې كۇلۇپ كېتىپ.

ــ بىزدەك ئوغرىلارنىڭ ئاغزىمىزدا ئانچە ـ مۇنچە گېپىمىز بولىدۇ. شۇغىنىسى، يەڭ ئىچىدە غوجايىنلارنى كۇشكۇرتۇشنى ئۇقمايدىكەنمىز، ــ دېدى تەنچۇن سوغۇققىنا كۇلۇپ قويۇپ.

پىڭئېرمۇ ھىجايغىنىچە ئىتتىك كېلىپ، ئۇلارنى ئايرىچىلاپ، سىشۆنى تارتىپ ھوجرىغا ئەكىردى. جۇرۇينىڭ ئايالى قاتارلىقلارمۇ بىر قۇر تەسەللى ئېيتىشتى. فېڭجيې دېدەكلەر تەنچۇننى ئوخلاتقۇچە قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن

كىشىلىرىنى باشلاپ ئىللىق توسۇق تەرەپكە كەتتى.

بۇ چاغدا لى ۋەن ئاغرىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغاندى، ئۇ شىچۈن بىلەن تام قوشنا، تەنچۈن بىلەنمۇ ئارىلىقى يېقىن ئىدى. شۇڭا، فېڭجيېلەر يول ئۆتەر ئالدى بىلەن مۇشۇ ئىككى ھۇجرىغا كىرمەكچى بولدى. لىن ۋەن تېخى يېڭىلا دورا يەپ ئۇخلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى پاراكەندە قىلمايلى دېيىشىپ، ئۇنىڭ دېدەكلىرىنىڭ ياتقىغا كىرىشتى ـ دە، ئۇلارنىمۇ بىر ـ بىردىن تىنتىپ ھېچنېمە تېپىشالمىدى، ئاندىن شىچۈننىڭ ھۇجرىسىغا كىرىشتى. شىچۈن تېخى كىچىك، ئانچە ئىش ئۇقمايدىغانلىقى ئۈچۈن، نېمە ۋەقە بولغاندۇ دەپ ئۇقالماي قورقۇپ كەتمىسۇن دەپ، فېڭجيې ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويدى. ئاختۇرۇش نەتىجىسىدە ئويلىمىغان يەردىن رۇخۇانىڭ ساندۇقىدىن يوغان بىر بولاقتا جەمئىي ئوتتۇز ـ قىرىق دانىچە كۈمۈش لەردۇ چىقىپ قالدى. ئۇلار بۇزۇقلارنى تاپمىز دەپ ئوغرىلانغان مال تېپىۋېلىشقانىدى. يەنە بىر دانە قاشتاش قۇيۇلغان بىلباغ، بىر بوپىدا ئەرەنچە ئۆتۈك ـ پايپاق قاتارلىق نەرسىلەرمۇ چىقتى. بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ فېڭجيېنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى:

ـــ بۇ نەدىن كەلگەن نەرسىلەر؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ رۇخۇادىن.

ـــ بۇ، جياجېن بېگىم ئاكامغا ئىنئام قىلغان نەرسىلەر ئىدى، ـــ رۇخۇا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغلىغان پېتى ھەقىقىي ئەھۋالنى سۆزلىدى، ـــ ئاتا ـ ئانىمىز جەنۇبتا بولغاچقا، ئاكام بۇ يەردە تاغامغا يۆلىنىپ جان بېقىپ كېلىۋاتاتتى، تاغام بىلەن ئايالى ئىككىسى ھەدىسىلا ھاراق ئىچىپ قىمار ئويناپدۇ، شۇڭا ئاكام تاپقان ـ تەرگىنىنى ئۇلارغا بەرسەم خەجلىۋېتىدۇ دەپ ئەنسىرەپ، خىزمەتكار ئانكام ئارقىلىق ئاستىلا كىرگۈزۈپ بېرىپ ماڭا ساقلىغىلى قويۇپ قويغان.

شىچۈن ئەسلىدە قورقۇنچاق قىز ئىدى، بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ تېخىمۇ قورقۇپ، فېڭجيېگە:

ـــ مېنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋىرىم يوق، بۇ قانداق گەپ بولدى؟ يەڭگە، ئۇنى ئۇرىدىغان بولساڭلار تالاغا ئاچىقىپ ئۇرۇڭلار، مەن ئاڭلىمايلا قويايي، ـــ دېدى.

ـــ ئەگەر ئۇنىڭ ئېيىتقانلىرى راستلا بولسا، ئۇنى كەچۈرۈشكىمۇ بولىدۇ، ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ كېتىپ، ـــ بىراق، ئۇلار ئۇنىڭغا ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ بۇنداق نەرسىلەرنى كىرگۈزۈپ بەرمەسلىكى كېرەك ئىدى. بۇنى قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە بولمايدىغان نېمىسى بار؟ گەپ ئېلىپ كىرگەن ئادەمدە. ئەگەر بۇ گېپىڭ راست بولماي، ئوغرىلاپ كەلگەن نەرسە بولسا، ئۇ چاغدا ساڭا كۇن يوق.

ـــ يالغان گەپ قىلىدىغانغا هەددىم ئەمەس، ـــ دېدى رۇخۇا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغلىغان پېتى، ـــ خېنىم، ئەتە بىزنىڭ خېنىم بىلەن بېگىمدىن سوراپ باقسىلا، ناۋادا ئىنئام قىلمىغان بولۇپ چىقسا، ئاكام ئىككىمىزنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىلمۇ بىز رازى.

ـــ بۇنى سوراشنىغۇ سورايمىز، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ راست ئىنئام قىلغان بولسىمۇ، بۇنىڭ يەنە توغرا بولمىغان تەرىپى بار. كىم سېنى باشباشتاقلىق قىلىپ بۇ نەرسىلەرنى ساقلاپ بېرىشكە ئالسۇن دېدى؟ بۇنى ئەكىرىپ بەرگەن كىشىنى ئېيتساڭ، سېنى كەچۈرىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز بۇنداق قىلما.

ـــ يەڭگە، ئۇنى كەچۈرمەڭ، ـــ دېدى شىچۇن، ـــ بۇ يەردە ئادەم كۆپ، بۇنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ قويمىساق، چوڭلىرى ئاڭلىسا، يەنە نېمە ئىشلارنى چىقىرىدىكىن تېخى. يەڭگە، سىز ئۇنىغىنىڭىز بىلەن، مەن ئۇنىمايمەن.

ـــ ئادەتتە كۆزىتىپ يۈرگىنىمگە قارىغاندا، ئۇنى يەنە ئىشلىتىشكە بولىدۇ. كىمدىن سەۋەنلىك ئۆتمەيدۇ؟ بۇ تۇنجى قېتىمقىسى، ئەگەر يەنە شۇنداق قىلىدىغان بولسا قوشلاپ جاجىسىنى بېرىمىز. بىراق بۇ نەرسىلەرنى باغقا ئەكىرىپ بەرگەن

ئادەم كىمكىن؟ شۇنى بىلسەك بولدى، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ ئەكىرىپ بەرگەن ئادەم باشقا بىرسى ئەمەس، ئارقا ئىشكتىكى لاۋجاڭ بولسا كېرەك. ئۇ دائىم مۇشۇ دېدەكلەر بىلەن تىمسىقلىشىپلا كۈسۈرلىشىپ يۈرەتتى، بۇلارمۇ ئۇنىڭغا بەك غەمخورلۇق قىلىپ كېتىشىدۇ، ــ دېدى شىچۈن.

فېڭجيې بۇ گەپنى يېزىپ قويۇشقا بىرسىنى بۇيرۇدى. نەرسە ـ كېرەكلەرنى بولسا ئەتە يۈزلەشتۇرۇپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن جۇرۇينىڭ ئايالىغا ۋاقتىنچە ساقلاپ تۇرۇشقا بەردى. لاۋجاڭ ئانىكىنىڭ ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى بىلەن تۈغقانچىلىقى بار ئىدى. يېقىنىنكىياقى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى بولۇۋالغاندىن كېيىن، تۈغقانلىرىنى ۋە بىللە ئىشلەيدىغان ھەمراھلىرىنى كۆزگە ئىلمايدىغان بولۇۋالغاندى. كېيىن جاڭ ئانىكىنىڭ بۇنىڭغا قورسىقى كۆپۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىككى قېتىم دېيىشىپ قالغان ۋە شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئىككىسى گەپلەشمەس بولۇپ قالغانىدى. ئەمدىلىكتە بۇ نەرسىلەرنى باغقا ئەكىرگەن ئادەمنىڭ جاڭ ئانىكا بولۇپ چىققانلىقى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا دەستەك بولدى ـ دە، بايا تەنچۇندىن يېگەن تاياق، سىشۇدىن ئاڭلىغان ئاھانەتلەرنىڭ دەردىنى چىقىرىدىغان يەر تاپالماي تۇرغان ئادەم جاڭ ئانىكىنىڭ بۇ ئىشىنى ئاڭلاپ، فېڭجيېنى قۇتراتماقچى بولدى:

ــ باغقا بىرنېمە ئەكىرىش دېگەن چوڭ ئىش. ئويلىسام، ھېلىقى نەرسىلەرمۇ مۇشۇ يول بىلەن ئەكىرىلگەن ئوخشايدۇ، خېنىم، بۇ ئىشنى سۈرۈشتە قىلمىساق بولمىغۇدەك.

ــ سىز دېمىسىڭىزمۇ مەن بىلىمەن، ــ فېڭجيې شۇنداق دەپلا شىچۈن بىلەن خوشلاشتى ـ دە، يېڭچۇنىڭ ھوجرىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

يېڭچۇن ئۇخلاپ قالغان، دېدەكلەرمۇ ئەمدىلا ئۇخلاشقا ياتقانىدى. ئۇلار كېلىپ ئىشكنى قېقىۋىدى، بىر ھازادىن كېيىن

ئىشىك ئېچىلدى، فېڭجيې ئۇلارغا:

ــ خان قىزنى ئويغىتىشنىڭ ھاجىتى يوق، ــ دەپ تاپىلاپ، ئۇدۇل دېدەكلەرنىڭ ياتقىغا ماڭدى. سىچى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنىڭ قىز نەۋرىسى ئىدى. فېڭجيې ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنى يۇز قارامدۇ، قارىمامدۇ دەپ، ئۇنىڭ ئاختۇرۇشىغا دىققەت قىلدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئالدى بىلەن باشقىلارنىڭ ساندۇقلىرىنى ئاختۇرۇپ، باشقا بىر نەرسە تاپالمىدى. نۆۋەت سىچىنىڭ ساندۇقىغا كەلگەندە مۇنداقلا بىر قېتىم مالتىلاپ قويۇپ:

ــ بۇنىڭدىمۇ ھېچنېمە يوق ئىكەن، ــ دەپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ياپاي دەپ تۇرۇشىغا، جۇرۇينىڭ ئايالى:

ــ بۇ قانداق گەپ؟ بار بولسۇن، يوق بولسۇن، ھەممىگە ئوخشاش قارىساق، ئاندىن ئادىللىق بولىدۇ ـ دە، ــ دەپلا بېرىپ ساندۇققا قولىنى سېلىپ بىر پار ئەرەنچە سەرناق پايپاق بىلەن تاۋاردىن تىكىلگەن بىر پار خەينى ئالدى، يەنە كىچىك بىر تۇگۇنچەكمۇ چىقتى. تۇگۇنچەكنى ئېچىۋىدى، ئىچىدىن بىر دانە «قوش مۇتكە» نەقىشلىق ئويۇنچۇق چىقتى. ئۇنىڭغا يانداپ بىر پارچە باغاقچىمۇ بار ئىدى. ھەممىسىنى قوشۇپ فېڭجيېگە ئۇزارتتى. ئائىلە ئىشلىرىنى باشقۇرۇۋاتقانغا ئۇزاق بولغاچقا، فېڭجيې ھەر خىل خەت ـ چەك، ھېسابات قاتارلىقلارنى كۆپ كۆرۈپ يۈرۈپ ئانچە ـ مۇنچە خەت تونۇيالايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ھېلىقى باغاق خۇشاللىق دېگەن جۈپ خەت چۈشۈرۈلگەن قىزىل قەغەز بولۇپ، باغاقنى مۇنداق دەپ يېزىلغانىدى:

ئۆتكەن ئاي سىز ئۆيگە كەلگەندە ئاتا ـ ئانىمىز ئىككىمىزنىڭ ئىشىنى سېزىپ قاپتۇ. شۇغىنىسى، خان قىز تېخى ياتلىق قىلىنمىغاچقا، ھازىرچە ئىككىمىز مۇرادىمىزغا يېتەلمەيدىغان ئوخشايمىز. ئەگەر باغدا كۆرۈشۈشمىزگە مۇمكىن بولسا، جاڭ ئانكام ئارقىلىق ئۇچۇرىنى بېرەرسىز.

ئەگەر باغدا كۆرۈشەلىسەك، ئۆيدىكىگە قارىغاندا كەڭ ـ كۈشادىرەك پاراڭلاشقىلى بولىدۇ. ھەرگىز ئۇنتۇمالىق، زادى ئۇنتۇمالىق ! ماڭا ھەدىيە قىلغان ئىككى تىزىق ئىپار مونچاقنى بۇگۈن تاپشۇرۇۋالدىم. يۈرىكىمنىڭ ئازراقىنا ئىزھارى سۈپىتىدە سىزگە ئىپار قاپچۇقىدىن ئالاھىدە بىرنى كىرگۈزدۈم، چوقۇم ئوبدان ساقلاڭ ! بىر نەۋرە ئىنىڭىز پەن يۈئەن.

فېڭجيې خەتنى كۆرۈپ بولۇپ، ئىختىيارسىز كۈلۈپ كەتتى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى بۇ قىز نەۋرىسىنىڭ بۇنداق ئاشىق ـ مەشۇقلۇق ئىشلىرىنى ئادەتتە بىلمەيتتى. شۇڭا، ئۇ خەي بىلەن پايپاقنى كۆرۈپ چۆچۈن يەۋالغاندەك بولۇپ تۇراتتى، ئارقىدىن چىققان قىزىل باغاقچىنى فېيجيېنىڭ ئوقۇپ كۈلۈۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ:

ـــ ھەرقاچان ئۇلارنىڭ يازغان ھېساباتى قاملاشمىغان بولسا، خېنىم شۇنىڭغا كۈلۈۋاتىلىغۇ دەيمەن، ـــ دېدى.

ـــ ھەئە، بۇنىڭدىكى ھېسابنى چىقىرالمايۋاتىمەن ! ـــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ كېتىپ، ـــ سىز سىچىنىڭ مومىسى، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسىنىڭ فامىلىسى ۋاڭ بولماي، نېمە ئۈچۈن پەن بولۇپ قالدى؟

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئۇنىڭ غەلىتە سوئال سوراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، گەپكە ئارانلا تىلى كەلدى:

سىچىنىڭ ھاممىسى پەن جەمەتىگە ياتلىق قىلىنغان، شۇڭا ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسىنىڭ فامىلىسى پەن. ئۆتكەندە قېچىپ كەتكەن پەن يۈئەن دېگەن شۇ.

ـــ ئەمدى ئايدىڭ بولدى. ئەمدى مەن سىزگە بۇ خەتنى ئوقۇپ بېرەي. ئاڭلاپ بېقىڭ، ـــ فېڭجيې كۈلگەن پېتى خەتنى باشتىن ـ ئاياغ بىر قېتىم ئوقۇپ بەردى. كۆپچىلىك ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىشتى.

ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى باشقىلارنىڭ كۈكۈلىسىدىن تۇتۇۋالسام دەپلا يۈرەتتى، ئويلىمىغان يەردىن ئۇنىڭ قولىغا ئۆزىنىڭ قىز نەۋرىسىنىڭ كۈكۈلىسى چىقىپ قالدى. بۇنىڭدىن ئۇ بوغۇلدى ھەم نومۇس قىلدى، جۇرۇيىنىڭ ئايالى قاتارلىق تۆت ئايال خەتتىكى گەپلەرنى ئاڭلاپ تىللىرىنى چىقىرىپ، باشلىرىنى چايقاپ قويۇشتى.

ــ ژاڭ ئانكا، ئاڭلىغانسىز ! بۇ ئىش ئايدىڭلاشتى، ئەمدى گەپ قىلىشنىڭ ئورنى قالمىدى ! بۇنى ئەمدى قانداق قىلىدىغان گەپ؟ ــ دېدى جۇرۇيىنىڭ ئايالى.

ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا يەرگە كىرەي دېسە، يەر قاتتىق، ئاسمانغا چىقاي دېسە، ئاسمان يىراق بولدى. فېڭجيې ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمەي، پىخىلداپ كۈلەتتى.

ــ بۇمۇ ئوبدان بوپتۇ، ــ دېدى فېڭجيې جۇرۇيىنىڭ ئايالىغا، ــ ئۇ مومىسىنى قىلچە غەم قىلدۇرماستىن، ھېچكىمگە تۇيدۇرمايلا بۇلارغا ئوبدان كۈيۈئوغۇلدىن بىرنى تېپىپ بېرىپتۇ.

جۇرۇيىنىڭ ئايالىمۇ كۈلۈپ ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنى زاڭلىق قىلغىلى تۇردى. ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان يەر تاپالماي، ئۆزىنى ئۆزى كاچاتلاپ تىللاشقا چۈشتى:

ــ ئۆلمەيدىغان قېرى جالاپ، بۇ قارغىش تەگكۈرنىڭ ئانىسىنى نېمە دەپمۇ تۇغقان بولغىيدىڭ؟ يوغان گەپ قىلغان ئاغزىم تۇۋاقلاندى، قىلغىنىم ئۆزۈمگە ياندى !

كۆپچىلىك ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ كۈلگۈسى كەلسىمۇ كۈلۈشكە پېتىنالمىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى خوپ بولدى دېسە، بەزىلىرى خەققە يامانلىق تىلىگەنىدى، ئۆزىگە ياندى دەپ كۆڭلىدە تەسىرلەندى.

فېڭجيې سىچىنىڭ بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي، بىر ئېغىز زۇۋان سۈرمەي، قورقۇش ۋە نومۇس قىلىشنى بىلمەي ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ھازىر بېرىم كېچە بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، فېڭجيې ئۇنى سوراق قىلىشنى لازىم

تاپمىدى. كېچىدە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالمىسۇن دەپ ئىككى خىزمەتكار ئايالنى ئۇنىڭغا قارىتىپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئىشىنى ئەتە بىر تەرەپ قىلماق بولۇپ، قولغا چۈشكەن ئىسپاتلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ، ئارام ئېلىش ئۈچۈن كۆپچىلىكنى باشلاپ چىقىپ كەتتى. بىراق، كېچىچە فېڭجيېدىن توختىماي خۇن كېلىپ، ئەتىسى ماغدۇرى قالماي بوشىشىپلا كەتتى، ھېچ بولالماي ئاخىر تېۋىپ چاقىرتىپ تومۇر تۇتقۇزدى. تېۋىپ ئۇنىڭغا دورا يېزىپ بېرىپ، ئۆزىنى ئوبدان ئاسرىسۇن دەپ كېتىپ قالدى. ئېمىكئانىلار دورا قەغەزىنى كۆتۈرۈپ بېرىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىشتى، بۇنىڭ بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا يەنە بىر غەم قوشۇلۇپ، سىچىنىڭ ئىشى ۋاقتىنچە كېيىنگە قالدۇرۇلدى.

دەل شۇ كۈنى يۈشى فېڭجيېنى كۆرگىلى كېلىپ ئۇنىڭ يېنىدا بىردەم ئولتۇردى، ئارقىدىن لى ۋەنلەرنى يوقلاپ باردى. شۇ ئاردا ئۇشتۇمتۇت شىچۈن ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇنى ئۆز ھۇجرىسىغا تەكلىپ قىلىپ قالدى، يۈشى ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇ تۇنۈگۈن ئاخشام بولغان ئىشلارنى يىپىدىن يېڭىسىگىچە سۆزلەپ بېرىپ، رۇخۇانىڭ ھەممە نەرسىلىرىنى ئەكەلدۇرۇپ يۈشىغا كۆرسەتتى.

— بۇ نەرسىلەرنى سېنىڭ ئاكاڭنىڭ ئۇنىڭ ئاكىسىغا ئىنئام قىلغىنى راست، بىراق بۇنى ئۆز مەيلىچە بۇنداق تۇشۇپ يۈرمەسلىك لازىم ئىدى. ئەمدىلىكتە ياخشى ئىش يامان ئىشقا ئايلىنىپ قاپتۇ، — دېدى يۈشى. ئاندىن رۇخۇانى تىللىدى، — گالۋاڭ نىجىس!

— ئۆزۈڭلار قاتتىق تۇتماي، ئەمدى بولغاندا دېدەكلەرنى تىللايسىلەر، — دېدى شىچۈن، — ھەممە ھەمشىرىلىرىمنىڭ ئىچىدە يالغۇز مېنىڭ دېدىكىملا مۇشۇنداق يۇز كېتىدىغان ئىشنى قىلسا، مەن خەقنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمەن! تۇنۈگۈن فېڭجيې ئاچامغا بۇنى ئەكېتىڭ دېسەم ئۇنمىدى. بۇگۈن سىزنىڭ

كەلگىنىڭىز ئوبدان بولدى، ئۇنى بۇ يەردىن چاپسانراق ئەكېتىڭ. ئۇرامسىز، ئۆلتۈرۈۋېتەمسىز، سېتىۋېتەمسىز، قانداق قىلسىڭىز قىلىڭ.

رۇخۇا بۇ گەپنى ئاڭلاپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، دەرد ئېيتىپ قاتتىق يالۋۇردى. يۇشى بىلەن شىچۇننىڭ ئېمىكئانىسى ۋە باشقىلارمۇ شىچۇنگە:

ــ ئۇ بۇ دورەم ئېزىپتۇ، ئەمدى ئىككىنچى ئۇنداق قىلمايدۇ، كىچىكىدىن خىزمىتىڭىزنى قىلغانىڭ بولسىمۇ يۈزىنى قىلىڭ، ــ دېيىشىپ كۆپ سايە قىلىشتى.

بىراق، شىچۇن تېخى گۆدەك، ئۇنىڭ ئۇستىگە مىجەزى غەلىتە بولغاچقا، ئەتراپتىكىلەر ھەرقانچە گەپ قىلسىمۇ، دېگىنىدىن يانماي، رۇخۇانى ئېلىپ قېلىشقا زادىلا ئۇنمىدى ۋە:

ــ رۇخۇانىڭمۇ كېرىكى يوق، ئەمدى مەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىم، ھەتتا ئۆزۈمنىڭمۇ سىلەر تەرەپكە ئۆتۈشۈم ئەپسىز. يېقىنىڭىقى ئاڭلىسام، سۆز ـ چۆچەكلەرمۇ كۆپىيىپ كېتىپتۇ، ئۇ تەرەپكە يەنە ئۆتىدىغان بولسام، مەنمۇ گەپكە قالىدىغان ئوخشايمەن، ــ دەپ تۇرۇۋالدى.

ــ سۆز ـ چۆچەك قىلىدىغانغا كىمنىڭ ھەددى ئىكەن؟ ــ دېدى يۇشى، ــ سۆز ـ چۆچەك قىلارلىق نېمە ئىش بولاتتى؟ خان قىز، سىز كىم؟ بىز كىم؟ بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن كىم گەپ تاپقان بولسا، شۇنىڭدىن سۈرۈشتە قىلسىڭىز بولىدۇ.

ــ بۇ گەپنى مېنىڭدىن سورىغىنىڭىز قىزىق! ــ دېدى شىچۇن سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، ــ مەن دېگەن قىز بالا، ئۇنداق جاڭجاللاردىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇشۇم كېرەك، ئۇنداق قىلماي جاڭجال ئىزدەپ يۈرسەم، مەن قانداق ئادەم بولۇپ قالىمەن؟ كونىلار: «ياخشىلىق بىلەن ياماناتلىق، ھايات بىلەن ئۆلۈم ئىشىدا ئاتا بىلەن بالا بىر ـ بىرىگە ھېچقانچە يارىدەم بېرەلمەيدۇ» دەپتىكەن. ھالبۇكى، بىز ئىككىمىزمۇ ھەم شۇنداق. مەن ئۆزۈمنىلا قوغدىسام بولدى. بۇنىڭدىن كېيىن ئىشىڭلار

بولسا، ياخشىسى، مېنى ئاۋارە قىلماڭلار.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يۇشۇنۇڭ ھەم ئاچچىقى كەلدى، ھەم كۈلگۈسى كەلدى.

— ھەممە ئادەم تۆتىنچى خان قىز ياش، گالۋاڭراق دېسە ئىشەنمەپتىكەنمەن. بۇنىڭ قىلغان گەپلىرىنى ئاڭلاڭلار، قىلچە تۇتۇرۇقى ھەم قىممىتى بولسا كاشكى، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى سۇۋۇتىدىغان گەپلەر، — دېدى يۇشى ئەتراپىتا تۇرغانلارغا.

— خان قىز تېخى ياش، خېنىم، ئۆزلىرى يەنە خان قىزنىڭ جاپاسىنى تارتىلا تېخى، — دېيىشتى كۆپچىلىك ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتىپ.

— مەن تېخى ياش بولسامۇ، ئەمما بۇ گېپىم ياشلىقنىڭ گېپى ئەمەس، — دېدى شېچۇن مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، — سىلەر كىتاب ئوقۇمايسىلەر، ساۋاتسىز، شۇڭا ھەممىڭلار دۆت! تېخى مېنى گالۋاڭ دېيىشىدۇ.

— سىز دېگەن جۇاڭيۇەن، بىرىنچى ئۆلىما! بىز ھەممىمىز گالۋاڭ ئادەملەر، سىزدەك بىلىمدان ئەمەس، — دېدى يۇشى.

— مۇشۇ سۆزىڭىزدىنلا بىلىمدان ئەمەسلىكىڭىز چىقىپ تۇرۇپتۇ. جۇاڭيۇەنلەرنىڭ ئىچىدە گالۋاڭلىرى يوقمىكەن؟ دېمەك، ھەممىڭلار بىدئەتچى قارا پاي خەق تۇرساڭلار، سىلەرنىڭ كۆزۈڭلار راست بىلەن يالغاننى ئىلغامتى، دىلىڭلار ياخشى بىلەن يامانىنى پەرق ئېتەلەمتى؟ سىلەر كىشىلەرگە توغرا قارىماقچى بولساڭلار، ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ قەلبىگە نەزەر سېلىڭلار، شۇ چاغدا ئاندىن چۈشىنىسىلەر! — دېدى شېچۇن.

پاھ، پاھ! — دېدى يۇشى كۈلۈپ، — بايىلا ئۆلىما ئىدى بۇ، مانا ئەمدى چوڭ راھىب بولۇپ، غەپلەتتىن پارىغ بولۇش توغرىسىدا سۆز ئاچقىلى تۇردى.

— مەن ھېچقانداق پارىغ بولغىچىمۇ ئەمەس. مېنىڭچە، ھازىر خەقلەرنىڭ ھەممىسى رۇخۇاغا ئوخشاشلا بولۇپ كەتتى، پەقەتلا تىلغا ئالغۇچىلىكى قالمىدى! — دېدى شېچۇن.

ـــ ئەمدى بىلدىم، راستىلا سىز باغرى قاتتىق، گېپى توغرا قىز ئىكەنسىز، ـــ دېدى يۇشى.

ـــ نېمىشقا مەن توغرا بولماي! ـــ دېدى شىچۇن، ـــ مەن بىر پاك ئادەم تۇرۇپ، نېمىدەپ سىلەرنىڭ كاساپىتىڭلارغا يولۇقاي!

ئەسلىدە يۇشىنىڭ قورسىقىنىڭ ئاغرىقى بولغاچقا، بۇنداق گەپلەردىن قورقاتتى، بەزى ئادەملەرنىڭ قىلىپ يۈرگەن سۆز - چۆچەكلىرىدىن نومۇس قىلىپ، بۇگۈن شىچۇنىڭ ئالدىدا تەگىيىلمەي سەۋر قىلىپ ئولتۇراتتى، ئەمدى شىچۇننىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى باسالماي:

ـــ سىزگە قانداق كاساپىتىمىز تېگىپتۇ؟ قىلغۇلۇقنى سىزنىڭ دېدىكىڭىز قىلسا، بىكاردىن - بىكار ماڭا گەپ قىلىسىزغۇ؟ گەپ قىلماي سەۋر قىلىپ بەرسەم، بۇنىڭ تېخىمۇ ئەدەپ، قىلىۋاتقان گېپىنى قاراڭلار! سىز دېگەن ئېسىلزادە خان قىز، بۇنىڭدىن كېيىن سىزگە يېقىنلاشمايلا قويايلى، سىلى خىنىمنىڭ ئېسىل ناملىرىنى بۇلغاپ قويۇشتىن ئېھتىيات قىلمىساق بولمىغۇدەك! مەن ھازىرلا ئادەم چاقىرىپ رۇخۇانى ئەكېتەي، ـــ دېدى - دە، باتناپ ئورنىدىن قوپۇپ ماڭدى.

ـــ مۇشۇ كەتكىنىڭىزچە ئۆزىڭىز دېگەندەك ئىككىنچى كەلمەيدىغان بولسىڭىز، دېمەك، قۇرۇق سۆز - چۆچەكتىن خالي بولۇپ، ھەممىزنىڭ قۇلقى تىنچىيتتى، ـــ دېدى شىچۇن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ يۇشىنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كەلدى. بىراق، نېمىلىكى بولسۇن، ئۇ بىر خان قىز - دە. مەيلى نېمە دېسە دېسۇن، ئۇنىڭ بىلەن چىڭ تۇرۇپ تاكاللىشىش ياخشى ئەمەس، شۇڭا يۇشى ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بىر ئېغىزمۇ جاۋاب ياندۇرماي ئۇدۇل ئالدى تەرەپكە كەتتى. ئەمدى قانداق ئىشلار بولىدىغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش بەشىنچى باب

كېچىلىك زىياپەت ئۆتكۈزۈلگەندە غەلىتە نادامەت ئاڭلىنىپ نەسلىكتىن بېشارەت بېرىلگەنلىكى كۈزگى تولۇن ئاي تاماشىسدا يېڭى نەزىلەر مۇكاپاتلىنىپ ياخشى تىلەككە ئېرىشىلگەنلىكى

دېمەك، يۇشى خېنىم شىچۇننىڭ يېنىدىن قېيىداپ قايتىپ چىققاندىن كېيىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا بارماقچى بولغانىدى. سوڭدىشىپ ماڭغان ئىنىگىلەردىن بىرسى كۈسۈرلاپ شۇنداق دېدى:

— كېلىن ئاغىچا، ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلىپ قويايلى، ھازىرچە تۆر ئۆيگە كىرمەي تۇرسىلا. بايىلا جېن ئائىلىسىدىن بىرقانچەيلەن كەلدى، بەزى نەرسە ـ كېرەكلىرىنىمۇ ئالغاچ كەپتۇ. قانداق مەخپىي ئىشى باركىن، ئۇقمىدۇق. خېنىم، شۇ تاپتا ئۆزلىرى ئۇ يەرگە كىرىپ بارسىلا، بىئەپ بولارمىكىن دەيمەن.

— تۇنۇگۈن بېگىملار: — دېدى يۇشى، — تىنتىش توغرىسىدىكى جاكارنامىدە كۆردۇم، جېن ئائىلىسى گۇناھ قىپتىكەن، ئۆيۇڭاقى تىنتىلىپ مۇسادىرە قىلىنىپ، ئۆزىنى جازالاش ئۈچۈن پايتەختكە ئالدۇرماقچى بوپتۇ، دېڭدى، نېمىشقا ئۇلاردىن يەنە ئادەم كەلگەندۇ؟

— شۇنى دېسىلە، — دېدى ئىنىگە، — بايا كەلگەن ئايالالارنىڭ رەڭگىرويىغا باقسام، ئۆڭسۈلى يوق، ھودۇقۇپلا

كېتىپتۇ. ئەتىمالىم خەقتىن يوشۇرىدىغان بىرەر ئىشى بارمىكىن دەيمەن.

يۇشى خېنىم ماڭغان يولىدىن يېنىپ، يەنە لى ژەننىڭگىگە ماڭدى. ئوردا تېژىپى لى ژەننىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بولۇپ قايتىپ كەتكەنىدى. لى ژەنمۇ بىرقانچە كۈندىن بۇيان يېنىكلىشىپ، خېلىلا ئۆزىگە كېلىپ قالغانىدى، شۇ تۇرقىدا كارىۋاتتا ياستۇققا يۆلەنگىنىچە، بىر كىم بىلەن پاراڭلاشقۇسى كېلىپ ئولتۇراتتى. يۇشى كىرىپ كەلدى، لېكىن ئۇ بايىقىدەك ئوچۇق چىراي ئەمەس ئىدى، ھاڭىغايغىنىچە كېلىپ ئولتۇردى. بۇ ھالنى كۆرۈپ لى ژەن:

ــ بۇيانغا ئۆتكەندىن بۇيان بىر نېمە يېدىڭىزمۇ؟ قورسىقىڭىز ئاچقاندۇ؟ ــ دەپ سوراپ قويۇپ سۇيۇننى ئىشقا بۇيرۇدى، ــ قاراپ باق، يېڭى پېچىنە ـ توقاچلاردىن بولسا ئەكىر.

ــ ياق، كېرەك ئەمەس، ــ دەپ يۇشى ئۇنى توستى، ــ سىز خېلىدىن بۇيان كېسەل بولۇپ ياتىسىڭىز، سىزنىڭكىدە يېڭى پېچىنە ـ توقاچ نېمە قىلسۇن؟ قورسىقىممۇ ئاچمىدى.

ــ تۇنۈگۈن بىركىم ئوبدان تالقان ئەژەتىپتىكەن، شۇنىڭدىن شېكەر قوشۇپ بىر چىنە تەييارلاپ بەرسۇن، ئىچىپ بېقىڭ، ــ لى ژەن تالقان چاي ئېتىپ كىرىشكە كىشى بۇيرۇدى.

يۇشى بۇرۇقتۇم بولۇپ، زۇۋان سۇرمەي ئولتۇرىۋەردى.

ــ خېنىم، بۈگۈن چۈشكىچە يۇزلىرىنمۇ يۇمىدىلا، شۇ تۇرقىدا ئېرىقدىنىۋالسىلا ئوبدان بولاتتى، ــ دېيىشتى ئۇنىڭغا سوڭدىشىپ كەلگەن دېدەك بىلەن خىزمەتكار ئاياللار.

يۇشى بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، لى ژەن دەرھال سۇيۇننى پەرداز جابدۇقى ئەكەل دەپ بۇيرۇدى. سۇيۇن ئۆزىنىڭ ئۇپا ـ ئەڭلىكلىرىنى ئەكېلىپ:

ــ بىزنىڭ كېلىن ئاغىچىدا مۇشۇ نەرسىلا كەم، خېنىم، مەينەت كۆرمەي ئىشلىتەرلا، ــ دېدى كۈلۈپ.

ـــ مېنىڭدە يوق بولغاندىن كېيىن، خان قىزلارنىڭكىدىن ئەكەلسەڭ بولاتتى، نېمىشقا ھېيىقماي ئۆزۈڭنىڭكىنى ئەكېلەتتىڭ؟ ھېلىمۇ ياخشى بۇنىڭغا توغرا كېلىپ قالدى، ئەگەر باشقا بىركىم بولغان بولسا تېرىكىپ كەتمەمدۇ؟ ـــ دېدى لى ۋەن.

ـــ بۇنىڭ نېمە كارايىتى بولاتتى؟ ـــ دەپ كۈلدى يۈشى. ئاندىن يۈزىنى يۇدى. چۆرە قىز چىلاپچىنى سەل ئېگىلىپرەك تۇتۇپ بەردى.

ـــ نېمانداق بىئەدەپلىك قىلىسەن؟ ـــ دېدى لى ۋەن.

بايىقى چۆرە قىز دەرھال تىزلاندى.

ـــ ئائىلىمىزدىكى چوڭ ـ كىچىكلەرنىڭ ھەممىسى كۆرۈنۈشتىلا ئەدەپلىك بولۇپ، ياسىما تەكەللۇپقىلا بېرىلىدۇ. بۇ توغرىدا قىلغان ـ ئەتكەنلىرى يېتىپ ـ ئاشىدۇ، بۇلارنىڭ ! ـــ دەپ كۈلدى يۈشى.

لى ۋەن بۇ گەپنىڭ تۈنۈگۈن كېچىدە بولغان ئىشقا دائىتمىلىنىۋاتقانلىقىنى پەملەپ، كۈلدى:

ـــ بۇنداق دېيىشىڭىزنىڭ سەۋەبى بار، ـــ دېدى ئۇ، ـــ كىمنىڭ قىلغان ئىشى يېتىپ ـ ئېشىپتۇ؟

ـــ مېنىڭدىن سوراۋاتىسىزغۇ ! سىز كېسەل بولغىنىڭىزچە ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلغانمىدىڭىز؟ ـــ دېدى يۈشى.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا بىركىم كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ باۋچەي خان قىز كەلدى.

ـــ دەرھال تەكلىپ قىلىڭلار، ـــ دېدى لى ۋەن بىلەن يۈشى تەڭلا.

باۋچەي كىرىپ كەلدى. يۈشى ئالمان ـ تالمان يۈزىنى ئېرتىۋېتىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ باۋچەيگە ئورۇن كۆرسەتتى:

ـــ ئۆزىڭىز يالغۇز ئۇشتۇمتۇتلا كەپسىز، قالغان ھەمشىرىلەر كۆرۈنمەيدۇغۇ؟

ـــ شۇنى دېسىلە، مەنمۇ ئۇلارنى كۆرمىدىم، ـــ دېدى

باۋچەي، ــ بۇگۈن بىزنىڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ مىجەزى يوق، ئۆيدىكى ئىككى خىزمەتكار ئايالمۇ جاڭداپ يېتىپ قالدى. باشقىلارغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ، شۇڭا بۇگۈن ئۆزۈم چىقىپ، ئانامغا كېچىلىرى ھەمراھ بولاي دېگەنىدىم. بۇ ئىشنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن، ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلايمۇ دېدىم، لېكىن ئويلاپ باقسام، ھېچقانچە چوڭ ئىش ئەمەس ئىكەن، ئانام ساقايغاندا بەرىبىر مەن باغقا يېنىپ كىرىدىغان ئىش بولغاندىن كېيىن، دېمەيلا قويسامۇ بولغۇدەك. شۇڭا، چوڭ كېلىن ئاغىچىغا ئېيتىپ قويماي دەپ كەلگەنىدىم.

لى ۋەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يۈشىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى، يۈشمۇ لى ۋەنگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى. بىردەمدىن كېيىن يۈشى يۈيۈنۈپ ـ تارىنىپ بولدى، ئاندىن ھەممەيلەن بىللە ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشتى.

ــ ئۇنداق بولسا، ھاممىا خېنىمدىن ئەھۋال سوراپ كىشى ئەۋەتەيلى، نېمە كېسەل بولغانلىقىنى بىلىپ كەلسۇن، ــ دېدى لى ۋەن كۈلۈپ باۋچەيگە، ــ مەنمۇ كېسەل، ئۆزۈم بېرىپ كۆرۈپ كېلەلمەيدىكەنمەن. ئوبدان سىگىلىم، سىز چىقىپ كېتىۋېرىڭ، ھوجرىڭىزدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشقا مەن كىشى بۈيرۈي. قانداقلا بولسۇن، سىز بىر ـ ئىككى كۈن ئانىڭىزنىڭ يېنىدا بىللە بولۇپ، ئاندىن يېنىپ كىرەرسىز. بۇ ئىشتا مەندىن ناماقۇلچىلىق ئۆتۈپ قالمىسۇن.

ــ ناماقۇلچىلىق ئۆتىدىغان نېمىسى بولاتتى؟ بۈمۇ بىر ئادەتتە بولۇپ تۇرىدىغان ئادەمگەرچىلىك ـ دە، ــ دېدى كۈلۈپ باۋچەي، ــ سىلىمۇ ئوغرىنى قويۇۋەتكەندەك گۇناھ قىلىپ تۇرغانلىرى يوق ئىدى. مېنىڭچە بولسا، ھوجرامغا قاراش ئۇچۇن يەنە ئادەم ئەۋەتىشنىڭمۇ ھاجىتى يوق ئىدى. شياڭيۈن قىزنى تەكلىپ قىلىپ كېلىپ، شۇنىڭ بىلەن بىر ـ ئىككى كۈن بىللە تۇرسىلا ئىش ئازايمامدۇ؟

ــ شۇنى دەڭا ! ــ دېدى يۈشى، ــ شياڭيۈن سىگىلىم نەگە

كەتكەن؟

ــ مەنمۇ بايا ئۇنى بۇ يەرگە بىللە كەلسە، ئۇنىڭغا ئېنىقراق ئۇقتۇرۇپ قويماي دەپ، سىلەرنىڭ تەنچۇن قىزنىڭكىگە كىشى ئەۋەتكەنىدىم، ــ دېدى باۋچەي.

ئۇ شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا:

ــ شياڭيۇن خان قىز بىلەن ئۇچىنچى خان قىز كەلدى، ــ دەپ مەلۇم قىلىشتى.

ھەممەيلەن كەلسىلە، ئولتۇرۇشسىلا، دەپ تۇزۇت قىلىشىپ بولغاندىن كېيىن، باۋچەي ئانسىنىڭ يېنىغا چىقىپ، ھەمراھ بولۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئۇلارغا قايتا سۆزلەپ بەردى.

ــ بەك ئوبدان بوپتۇ، ــ دېدى تەنچۇن، ــ هاممىا خېنىم ساقايغاندا يېنىپ كىرسىڭىزمۇ بولىدۇ، يېنىپ كىرمەي قويسىڭىزمۇ بولىۋېرىدۇ.

ــ بۇ غەلىتە گەپ بولدى ! ئۇرۇق ـ تۇغقانىنى نېمىدەپ چەتكە تېپىسىز؟ ــ دەپ كۇلدى يۇشى.

ــ شۇنى دېسىلە، ــ دەپ سوغۇقىنا كۇلدى تەنچۇن، ــ باشقىلار تەپكەندىن كۆرە بالدۇرراق مېنىڭ تەپكىنىم تۇزۇك ! ئۇرۇق ـ تۇغقان دېگەن ئۆلگۈچە بىللە تۇرسىلا ياخشى ئۆتۈشكەن بولمايدۇ. بىز بىر ئائىلىدىكى قان قېرىنداشلار بولۇشىمىزغا قارىماي، قېنى قايسىبىرىمىز تۇخۇدەك چوقۇلاشماي قاپتۇق؟ بىر ـ بىرىمىزنى يەۋەتكۇمىز كېلىدۇ !

ــ بۇگۇن ماڭا نېمانداق تولا قورساق كۆپۈكى بولىدىغاندۇ؟ ــ دېدى يۇشى كۇلۇمسىرەپ ئالمان ـ تالمان، ــ قېرىنشقاندەك، سىلەر ھەمشىرىلەرنىڭ سەپرايىكىلار ئۆرلەپ تۇرغانغا يولۇقۇپلا تۇرىمەنغۇ تاك.

ــ كىم سىلىنى ئوت تۇتاشقان چاغدا كەلسۇن دەپتۇ؟ سىلىنى يەنە كىم رەنجىتىپ قويغاندۇ؟ ــ دەپ سوردى تەنچۇن. ئاندىن بىرئاز ئويلىنىۋىلىپ سوردى، ــ فېڭجيې خانغۇ سىلى بىلەن ئارازلاشمايتتى، زادى كىم رەنجىتىپ قويدى سىلىنى؟

يۇشى خېنىم تۇتۇقلا جاۋاب بەردى. تەنچۇنمۇ ئۇنىڭ چاتاق چىقىشىدىن ئەنسىرەپ تولا گەپ قىلمايدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا كۈلۈپ قويۇپ مۇنداق دېدى:

ــ ياۋاش ـ مۆمىن بولۇۋالمايلا قويسىلا، پادىشاھىدىن باشقا ھېچكىم بىر ئادەمنى گۇناھقا تارتىپ، كاللىسىنى ئېلىۋېتەلمەيدۇ. مۇنچىلىك قورقۇپ ـ پىشىپ كەتمىسىلمۇ بولىدۇ. سىلىگە دەپ بەرسەم، تۇنۇگۇن مەن ۋاڭ شەنباۋنىڭ خوتۇنىنى ئۇرۇپ قويۇپ، گۇناھكار دېگەن ئاتاقنا قالدىم. ناھايىتى كەلسە، كەينىمدىن كاپشىپ قويۇشار، بۇنىڭ ئۈچۈن مېنىمۇ ئۇرامتى يا؟

ــ نېمىشقا ئۇردىڭىز ئۇنى؟ ــ دەپ سوردى باۋچەي.

تەنچۇن تۇنۇگۇن كېچىدە بولغان ئىشنى بىر ـ بىرلەپ دەپ بەردى. بۇ ئىشنى تەنچۇن دەۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، يۇشىمۇ شىچۇننىڭ ھېلىقى ئىشنى بىر قۇر سۆزلەپ بەردى.

ــ ئۇنىڭ مىجەزى ئەسلىي شۇنداق، ئۆزىنى تولىمۇ يالغۇزلۇققا سالىدۇ. ئۇنىڭ مىجەزىنى ھەرقانداق قىلىپمۇ ئۆزگەرتەلمىدۇق، ــ دېدى تەنچۇن. ئاندىن ئۇلارغا بۇگۈنكى ئەھۋالنى دەپ بەردى، ــ بۇگۈن ئەتىگەن قۇلاق سالسام، ھېلىقى مەن قىلغان ئىشنىڭ شەپسىمۇ بىلىنمىدى. فېڭجىيې خانىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئۇقۇپ، ۋاڭ شەنباۋنىڭ خوتۇنى قانداق قىلىدىكىن دەپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن سۇرۇشتۇرگۈزدۇم. ئەۋەتكەن ئادەملىرىم كېلىپ ماڭا: «ۋاڭ شەنباۋنىڭ خوتۇنى تاياق يەۋاپتۇ، ئىش تېرىپلا يۇرىدىغان خوتۇن بولغاچقا، خوپ بوپتۇ دېيىشۇاتىدۇ» دەپ مەلۇم قىلىشتى.

ــ بۇ راسا ئەدەپ ـ قائىدىگە لايىق ئىش بوپتۇ، ــ دەپ كۈلۈشتى لى ۋەن بىلەن يۇشى.

ــ خەقنىڭ كۆزىنى بويايدىغان ئۇنداق ئىش كىمنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى؟ قېنى يەنە ئاخىرىغا قاراپ باقارمىز، ــ دەپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى تەنچۇن.

يۇشى بىلەن لى ژەن جاۋاب ياندۇرماي سۇكۇت قىلىشتى، بىردەمدىن كېيىن چۆرە قىزلار كىرىپ غىزاغا تەكلىپ قىلدى. شياڭيۇن بىلەن باۋچەي ھۇجرىغا قايتىپ ئېگىنلىرىنى تەخلەشتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

يۇشى لى ژەن بىلەن خوشلىشىپ، جيا ئانا تەرەپكە كەلدى. جيا ئانا كات ئۇستىدە قىڭغىيىپ ياتاتتى. جېن ئائىلىسىنىڭ نېمە سەۋەبتىن گۇناھلىق بولۇپ قالغانلىقى، ھازىر ئۆيۈڭقىنىڭ مۇسادىرە قىلىنىپ، جازالاش ئۇچۇن پايتەختكە ئېلىپ كېلىنگەنلىكى توغرىسىدا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم گەپ قىلىپ بېرىۋاتاتتى. جيا ئانا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، كۆڭلى بىئارام بولۇپ تۇراتتى، يۇشىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

— نەدىن كېلىشىڭىز؟ فېڭجيې بىلەن لى ژەن ئەپيەڭگىلەر ئاغرىپ قاپتىكەن، بۇگۇن ھالى قانداقراقكەن؟

— بۇگۇن خېلى ئوبدانلا بولۇپ قاپتۇ، — دەپ جاۋاب بەردى يۇشى دەرھال.

— خەقنىڭ ئىشى بىلەن بىزنىڭ كارىمىز بولمىسۇن، — دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ بېشىنى لىڭشىتتى جيا ئانا، — ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۆزىمىزنىڭ سەككىزىنچى ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى ئاي تاماشىسى قىلىدىغانلىقىمىز توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىۋالغىنىمىز تۇزۇك.

— تەييارلىق قىلىپ قويغان، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەبەسسۇم بىلەن، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىگە قەيەر پىسەنت كېلەركەن؟ باغدا كېچىسى ھاۋا سالقىنلىق قىلارمۇ؟

— بىر ـ ئىككى قۇر كىيىمنى قوشلاپ كىيىۋالساق نېمە دەخلىسى بولاتتى؟ باغ ئايىنى تاماشا قىلىدىغان راسا باب جاي تۇرسا، شۇ يەرگە بارماي نەگە باراتتۇق؟ — دېدى كۇلۇپ جيا ئانا.

گەپ ئارىلىقىدا خىزمەتكار ئاياللار تاماق يەيدىغان شىرەنى ئەكېلىپ قويدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن يۇشى خېنىملار

دەرھال چوكا تىزىپ، غىزا سۇندى. جيا ئانا ئۆزىگە تېگىشلىك سەيلەرنىڭ تىزلىپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە چوڭ ئىككى تاماقدانغا قاچىلانغان بىرقانچە خىل سەيگە كۆزى چۈشتى، بۇ ھەرقايسى ھۇجرىلاردىن كونا قائىدە بويىچە ۋاپادارلىق بىلدۈرۈپ سۇنۇلغان غىزالار ئىدى.

— بولدى، ئۇنداق قىلماڭلار دەپ نەچچە قېتىم جېكىلىسەمۇ سىلەر قۇلاق سالماپسىلەر، — دېدى جيا ئانا.

— بۇلار ئادەتتىكى ئۆي تامىقى، — دېدى كۇلۇمسىرەپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — بۇگۈن مەن پەرھىز تۇتقانلىقىم ئۈچۈن، بۇنىڭدىن بۆلەك ئەرزىگۈدەك ھېچنەرسە سۇنالمىدىم. ئۆزلىرى ئۇنداق خېمىر تىلىپى دۇفۇنى ئانچە يەپ قالمايلا، شۇڭا كاۋاۋچىن يېغىدا ئېتىلگەن سۇ گۈلخەيرىسى پىشلىقىنىلا تاللىدىم.

— مېنىڭمۇ شۇنى يېگۈم كېلىپ تۇراتتى، — دەپ كۇلدى جيا ئانا.

يۇەنياڭ تەخسىنى جيا ئانىنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويدى. باۋچىن ھەممەيلەنگە بىردىن تۇزۇت قىلىپ بولۇپ، داستىخانغا ئولتۇردى. جيا ئانا تەنچۇننى بىللە غىزالىنىشقا بۇيرۇدى. تەنچۇنمۇ باشقىلارنى تەكلىپ قىلىپ قويۇپ، باۋچىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇردى. سىشۇ دەرھال تەخسە ـ چوكا كەلتۇردى.

— مۇنۇ ئىككى خىل قورۇمىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدىكەن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا سۇنۇلغانىكەن، — دېدى يۇەنياڭ قولى بىلەن كۆرسىتىپ، — مۇنۇ چىنىدىكىسى توخۇ يىلىكىدەك بامبۇك بىخى ئىكەن، تاشقىرىقى ھويلىدىكى چوڭ بېگىم كىرگۈزۈپتۇ، — ئاندىن ئاشۇ چىننى شىرەگە ئەكەلدى.

سۇنۇلغان سەيلەرنى جيا ئانا ئازراقلا تېتىپ بېقىپ:

— مېنى يېدى دەڭلار، بۇنىڭدىن كېيىن ھەر كۈنى غىزا سۇنۇۋەرمىسۇن. نېمە يېگۈم كەلسە شۇنى سورىتىپ كىشى ئەۋەتمەن، — دەپ قايتۇرغۇزۇۋەتتى.

خىزمەتكار ئاياللار خوش دېيىشىپ، ئۇ سەيلەرنى ئاچىقىپ كەتتى. بۇ گەپمۇ شۇ يەردە قالغاي.

ــ ئاق شويلىدىن يەپ باقاي، ــ دېدى جيا ئانا.

يۇشى قىزىل خەسە گۈرۈچتىن ئېتىلگەن ئاق شويلا دەپ بىر قاچىنى سۇندى، جيا ئانا ئېلىپ، يېرىم چىنىچە يەپلا:

ــ مۇنۇ شويلىدىن فېڭجيېگە ئاپىرىپ بېرىڭلار، ــ دەپ تاپىلىدى ۋە بىر تەخسە مېۋىنى كۆرسىتىپ، ــ مۇنۇنى پىڭئېر ئۆزىلا يېسۇن. مەن يەپ بولدۇم، سىزمۇ غىزالىنىۋېلىڭ، ــ دەپ يۇشىغا قاراپ قويدى.

يۇشى خوش دەپ، جيا ئانا ئاغزىنى چايقاپ، قوللىرىنى يۇيۇپ بولغۇچە كۈتۈپ تۇردى. جيا ئانا پەگاھقا چۈشۈپ، غىزا سىڭدۇرۇش ئۈچۈن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن يۈرۈشمە قىلدى. يۇشى غىزاغا ئولتۇرغانلىقىنى مەلۇم قىلىۋىدى، جيا ئانا يەنە يۇەنياڭلارنىمۇ بىللە غىزالىنىڭلار، دەپ بۇيرۇدى. يۇشىنىڭ ئاق گاڭپەن يەۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ:

ــ نېمىشقا مېنىڭ ئېشىمدىن ئۈسۈپ بەرمىدىڭلار؟ ــ دەپ سوريدى جيا ئانا.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىگە ئەتكەن ئاش تۈگەپ قالغان. بۈگۈن خان قىزلاردىن بىرسى قوشۇلۇپ قالغاچقا، ئاش ئۆكسۈپ قالدى، ــ دەپ جاۋاب بەردى دېدەكلەر.

ــ بۈگۈنكى كۈندە ھەممەيلەننىڭ «بېشىغا بېقىپ دوپپا تىكىدىغان» بولۇپ قالدۇق، ئېشىنغۇدەك قىلىشقىمۇ بولمايۋاتىدۇ، ــ دېدى يۇەنياڭ.

ــ بىر ـ ئىككى يىلدىن بۇيان بىردەم قۇرغاقچىلىق، بىردەم ھۆلچىلىك بولۇپ، جاڭزىلار گۈرۈچلەرنى ئۆز مىقدارى بويىچە تاپشۇرالمايۋاتىدۇ، ــ دەپ دەرھال جاۋاب بەردى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ مۇشۇ بىرنەچچە خىل ئاق گۈرۈچمۇ تەسلىكتە تېپىلىۋاتىدۇ. شۇڭا، غىزانى ئۆز لايىقىدا ئېتىشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ.

ـــ راست، «قولى ئەپچىل كېلىنمۇ گۈرۈچسىز ئاش ئېتەلمەيدۇ» ـــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

باشقىلارمۇ تەڭ كۈلۈشتى. يۈەنياڭ تاشقىرىغا قاراپ، خىزمەتكار ئاياللارغا:

ـــ ئەمسە مۇنداق بولسۇن، سىلەر بېرىپ ئۇچىنچى خان قىزنىڭ ئېشىنى ئەكېلىپ سەپلىسەڭلارمۇ بولىۋېرىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ماڭا مۇشۇ يېتىدۇ، باشقا ئاش ئەكېلىشنىڭ ھاجىتى يوق، ـــ دېدى كۈلۈمسىرەپ يۈشى.

ـــ سىلىگە يەتكىنى بىلەن، ماڭىچۇ، مەن يېمەمدىمەن؟ ـــ دېدى يۈەنياڭ.

خىزمەتكار ئاياللار پايپاسلاپ چىقىپ كېتىشتى. بىردەمدىن كېيىن ژاڭ ئاغىچا خېنىمۇ غىزا يېگىلى چىقىپ كەتتى. بۇ يەردە يۈشى گەپ قىلىپ بېرىپ، جيا ئانىنى كۈلدۈرۈپ ئولتۇردى. بىرىنچى جېسىڭ ژاقتى بولغاندا:

ـــ سىزمۇ ئۆيىڭىزگە يېنىڭ، ـــ دېدى جيا ئانا.

يۈشى خوشلىشىپ تالاغا چىقتى، ئارا دەرۋازىدىن ئۆتۈپ مەپىگە چۈشتى، خىزمەتكار ئاياللار پەردىنى چۈشۈرۈۋەتتى. تۆت مۈلازىم مەپىنى سۆرەپ چىقىپ ئۇلاغ قوشتى. بىرقانچە خىزمەتكار ئايال چۆرە قىزلار بىلەن ئالدىدا بېرىپ، ئۇ ياندىكى چوڭ دەرۋازىدا كۈتۈپ تۇرۇشتى. يۈشىنى ئۇزىتىپ چىقىقان دېدەكلەرمۇ قايتىپ كېلىشتى.

يۈشى مەپىدە كېتىۋېتىپ، ئۆزلىرىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئىككى يېنىدىكى تاش شىر تۈۋىدە تۇرغان تۆت ـ بەش ھارۋىغا كۆزى چۈشتى. بۇ قىمار ئويىنىغىلى كەلگەن كەلگۈندىلەرنىڭ ھارۋىلىرى ئىكەنلىكىنى پەملەپ، چۆرە قىز يىگىدىرگە:

ـــ قارا، ھارۋىلاردا كەلگەنلىرى شۇنچە بولسا، ئاتلىق كەلگەنلىرى قانچە باردۇ ! ـــ دېدى. ئاندىن قەسىرگە كىرىپ مېھمانخانىغا كەلدى. جيا رۇئىنىڭ خوتۇنى دېدەك ـ خىزمەتكار ئاياللارنى باشلاپ، مۇڭگۈز پانۇسلارنى كۆتۈرگەن ھالدا ئالدىغا

چققانىدى.

ــ بۇلارنىڭ قىمار ئويىنىغانلىقىنى كۆرۈپ باقاي دەپ كۇنبويى مارىسامۇ، ھېچ ئېپىنى كەلتۈرەلمەي يۇرەتتىم. ئاشۇلار يىغىلىشقان ئۆينىڭ پەنجىرە تۈۋىدىن ئۆتەيلى، ــ دېدى كۇلۇپ يۇشى.

خىزمەتكار ئاياللار خوش دەپ، پانۇس تۇتۇپ يول باشلىدى. بەگ ـ غوجامىلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتقان مۇلازىملارنىڭ ھودۇقۇپ ئوپۇر ـ توپۇر قىلىشماسلىقلىرى ئۈچۈن ئالدىنئالا كىشى ئەۋەتىپ ئۇلارغا ئۇقتۇرغۇزۇپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن يۇشى ئۆز ھەمراھلىرى بىلەن ئاستا پەنجىرە تۈۋىگە كەلدى. ئىچكىرىسىدىن ئۆزئارا ماختاشلار ئاڭلاندى، بۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچىدە كۇلكە ـ چاقچاق ئاۋازلىرى كۆپ بولسىمۇ، ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ نەپرەت ـ ئاھانەت، ئاغرىنىش، قېيىداش ئاۋازلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى.

جيا جېن يېقىندىن بۇيان ھازىدار بولغاچقا، ئويۇن ـ تاماشا قىلالماي شۇنچىلىك زېرىكتىكى، ئاخىر ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن بىر ئامال تاپتى. كۇندۇزى قارىغا ئېتىشنى مەشىق قىلىمىز دەپ، نەسەبداش بۇرادەرلىرىدىن بىرقانچەيلەننى ۋە زەردار ـ ئېسىلزادە ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلىرىنى چىللاپ ئوقيا ئېتىش مۇسابىقىسى قىلماقچى بولدى.

ــ بىكاردىن ـ بىكار قۇرۇق ئېتىپ ئويىنىساق ئۇنىڭ ھېچ پايدىسى يوق، ــ دېدى جيا جېن، ــ ماھارەتنى ئۆستۇرۇش بۇياقتا تۇرسۇن، ئوقيا ئېتىش تەرزىمىزنىمۇ بۇزۇۋالىمىز. شۇڭا، شەرتلىشەيلى، سوۋغات ئۇتۇش ئۈچۈن ئويىنىساق، ھەممىمىز ھەۋەسلىنىپ غەيرەت قىلىمىز.

شۇنىڭ بىلەن سەنەملەر راۋىقى تۇۋىدىكى ئوق يولىدا قارىغا ئالىدىغان ئۇقار نىشان تىكلەندى. ھەر كۇنى ناشتىدىن كېيىن قارىغا ئاتىدىغان بولۇپ كېلىشتى، جيا جېن بۇ مەشىقنى ئۆز نامىدا ئۆتكۇزۇشنى ئەپ كۆرمەي، جيا رۇڭنى كەمەنچى بېشى

بولۇشقا بۇيرۇدى. يىغىلغانلارنىڭ ھەممىسى يىگىتلەر بولۇپ، كەچكىچە خوراز سوقۇشتۇرۇپ، ئىت تالاشتۇرىدىغان، كۆرۈنگەنلا نېمىلەر ئۈستىدە شاڭخو قىلىپ يۈرىدىغان سەيلىچى نوچى بەگزادىلەر ئىدى. شۇڭا، ھەممەيلەن ھەر كۈنى نۆۋەت بىلەن كەچلىك تاماققا ساھىبخانا بولۇشقا كېلىشىپ قويدى. ھەر كۈنى قوي، توڭگۈز سويۇپ، غاز ـ ئۆردەك ئۆلتۈرۈپ، خۇددى «لىڭتۇڭدا ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتكەنلەر»[1] سىياقىدا، ئۆز ئائىلىسىدىكى ئۇستا ئاشپەزلەرنىڭ ھۈنەرلىرىنى، ئېسىل تائاملىرىنى كۆز ـ كۆز قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

يېرىم ئاي بولا ـ بولمايلا بۇ ئىش جىيا جېڭلارنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. لېكىن، ئۇلار بۇنىڭدىكى سىرنى بىلمىگەچكە:

ـــ مانا بۇ توغرا ئىش بوپتۇ. قەلەم مەشقىگە تەسىر يەتكەندىن كېيىن، ئەلەم مەشقىنى بولسىمۇ قىلىپ تۇرغىنى تۈزۈك. چۈنكى، بىز ئەلەم مەنسەپدارلىرىنىڭ نەسلى ـ نەسەبى ـ دە، ـــ دېيىشتى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار باۋيۇي، جيا خۇەن، جيا رۇك، جيا لىيەن تۆتىنمۇ غىزادىن كېيىن نېرىقى قەسىرگە ئۆتۈپ، جيا جېننىڭ كەينىدە يۈرۈپ قارىغا ئېتىشنى مەشىق قىلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى.

ئەسلىدە جيا جېننىڭ كۆڭلى بۇ ئىشتا ئەمەس ئىدى، شۇڭا بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، يەلكىسىنى يەڭگىللىتىپ ئارام ئېلىشنى باھانە قىلىپ، بارا ـ بارا ئاخشاملىرى ئۈستىخان كوزىر ئويناشنى باشلىدى. دەسلەپتە شارابقا ساھىبخانا بولۇشنى ئۈتۈپ ئويناىدىغان، كېيىنچە بېرىپ پۇل تىكىشىدىغان بولدى.

① «لىڭتۇڭدا ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىش» ـــ قەدىمكى دەۋردىكى قىسسە. چۈنچىيۇ پادىشاھلىقلىرى زامانىسىدا، چىن پادىشاھى موگۈك باشقا بەگلىكلەرنى ئۆزىگە قوشۇۋېلىش كويىدا بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن لىڭتۇك دېگەن يەرگە يىغىلىپ، ھەركىم ئۆز كارامىتىنى (ئېسىل نەرسىلەردە) كۆرسىتىش يولى بىلەن يېڭىش - يېڭىلىشنى ئايرىدىغان بولۇپ كېلىشىدۇ. چۇ پادىشاھىنىڭ كۈيۈئوغلى سورۇندا داڭقان كۆتۈرۈپ كارامىتىنى كۆرسىتىپ موگۈنى بويسۇندۇرىدۇ.

ئۇچ ـ تـۆت ئايدىن بـۇيان ھەر كۈنـى ئۇدا شۇنداق بـولـۇۋېـرىـپ، مـەرگـەنلـىكتىن قـىمارۋازلـىق ئېشىـپ چۈشتى. ئـوچۇقتـىن ـ ئوچۇق چوڭ تـاۋكا تۇزۇپ، قەغـەز، شـىشـخال ئويـنـاشقا ئـۆتـۈپ قىمارغا چوڭ تۈتۈش قىلىشتى. خىزمەتكارلار بـۇ ئىشتـىن ئانچـە ـ مـۇنچە نەپ كـۆرۈپ قالغـاچـقا، شۇنـداق بـولـۇۋېـرىـشنى مـاقـۇل كـۆرۈشـتى، شۇنـىڭ بىلـەن قـىمار رەسـمـىيلـىشـىپ قـالـدى. باشقىلارنىڭ بۇ ئىشتىن قىلچە خەۋىرى يوق ئىدى.

شىڭ ئاغىچا خېنىمنـىڭ ئىنىـسى شىڭ دېچۇەنمۇ بـۇ ئىشقـا بەك ھېرىس بولغاچقا، يـېقىنـقى كۈنلـەردىن بۇيان ئـۇمۇ قاتارغـا قوشۇلـۇۋالغانـىدى. ئاندىن شـۇ پەنمۇ كـىشىلـەرگە پۇل تـارتـۇق قىلىشقا ئامراق بـولغنـى ئۈچۈن، بۇنـداق تاماشـىنى كۆرگەنـدە خۇشال بولـماي تۇرالامـتـى؟ شىڭ دېچـۇەن گەرچە شـىڭ ئاغـىچـا خېنىمنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى بولسمۇ، لېكىن ئۇنـىڭ نىيـەت ـ پەيلى پۈتۈنلەي باشقىچە ئىدى. ئۇ ھاراقكەشلىك، قـىمارۋازلـىق، ئاشنا ئويناش بىلەن كۆڭۈل ئېچىشنىلا بىلەتتى، قولىغا كىرگەن پۇلنى شـۇ ئىشلارغـا بۇزۇپ ـ چاچاتـتى، كـىشـىلەرگە نـىيـىتـى يامانلىق قىلاتتى، شۇڭا ئۇنى «سارىڭ تـاغا» دەپ ئاتـىشاتتى. شـۇ پەنغۇ ئاللىقاچان «دۇگـىنا غـوجـا» دەپ نام چـىقـارغانـىدى. بـۇ ئىككىسى بىر يەردە بولغاندا، ئالتە كوزىردا «كەسىر تـالـىشـش» ئويـناشقا ئـامراق ئـىدى، شـۇڭا ئـىككـىسى كـېلىشـۇۋلـىپ، تاشقىرىقى ئۆينىڭ كېچىدا «كەسىر تالىشش» ئويۇنـىغا چۈشـۈپ كەتتى. يەنە بىرقانچەيلەن شۇ ئۆيدىلا پـەگاھتـىكى شىرەدە «قـوي قوغلاش» ئويۇنىغا چۈشتى. ئىچكىرىكى ئۆيدە بىرئاز مەدەنىيەتلىك بولغان بـىرقانچـىسى ئۇسـتىخـان كـوزىردا «توقـقـوز چېكـىـت» ئويناشتى. بۇلارنىڭ خىزمـتـىنى قىلىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى ئون بەش ياشتىن تۆۋەن بالىلار ئىدى.

ئەمدى گـەپنى يۇشـى خېنـىمدىن ئاڭـلايلى. يـۇشـى پەنجـىـرە تۈۋىگە كېلىپ ماراپ باقتى. ئۆيدىكىلەرگە شارابتا ئۇلپەتچىلىك قىلىۋاتقان ئىككى سەتەڭ بـالا تاۋار ـ دۇردۇنغا ئـورىنىپ بـەك

پۇزۇر ياسىنىشۇالغانىدى. بۇگۈن شۇ پەن ئۇتتۇرۇۋەتكەچكە، ئۇنىڭ كەيپى قېچىپ تۇراتتى، بەختىگە يارىشا، كېيىنكى دورەمدە بارا ـ بارا تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ، قەرزىنى تۆلىگەندىن باشقا يەنە بىرمۇنچە پۇل ئۇتۇۋالغانىدى، شۇڭا كۆڭلى ئېچىلىپ ـ يايراپ كېتىۋاتاتتى.

ـــ ئويناۋەرمەي، غىزا يەپ ئاندىن ئويناپلى، ـــ دېدى جيا جېن، ـــ ئاۋۇ ئىككى تاۋكادا قانداق بولدى؟

شۇ تاپتا «توققۇز چېكىت»، «قوي قوغلاش» ئويناۋاتقانلارنىڭ ئويۇنى تېخى بىرتەرەپ بولمىغانىدى. ھازىرچە بىر شىرە غىزا تەييارلىتىپ، جيا جېن باشقىلار بىلەن غىزاغا ئولتۇردى. شۇ پەنىڭ كەيپى چاغ بولغاچقا، سەتەڭ بالىلاردىن بىرىنى قۇچاقلۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا شاراب ئىچۈردى، ئاندىن ئۇنى سىرالڭ تاغىغا شاراب تۇت دەپ بۇيرۇدى.

سىرالڭ تاغا ئۇتتۇرۇۋەتكەچكە كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ھاراقتىن ئىككى جام ئىچىپ، مەست بولۇشقا باشلىدى. شاراب سۇنۇۋاتقان سەتەڭ بالىلارنى ئۇتتۇرۇۋەتكۈچىلەر بىلەن كارىڭلار بولماي، ئۇتقۇچىنىلا كۇتتۇڭلار دەپ، ئاغرىنىپ كايىپ كەتتى:

ـــ سەن بۇجىلەرچۇ راسا ۋىجدانسىز، ھارامدىن بولغان نېمىلەر ئىكەنسەن! ھەمىشە بىللە بولۇپ كېلىۋاتىمىز، قېنى قايسىمىزدىن ئىلتىپات كۆرۈشمەپسەن؟ بۇ دورەم بىرنەچچە سەر كۈمۈشنى ئۇتتۇرۇۋەتسەمزە، كىشىلەرنىڭ قولىدىكى تەڭگىلىرىگە قاراپ مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇۋاپسىلەر ـ دە! بۇنىڭدىن كېيىن ماڭا زادى ھاجىتىڭلار چۈشمەي قالارمۇ؟

باشقىلار ئۇنىڭ مەست بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ، باشقا ئۇتتۇرۇۋەتكەنلەر گەپ قىلىشنى ئەپ كۆرمەي، ئېغىزلىرىنى تۇتقىنىچە كۇلۇشۇپ قويدى. لېكىن، ئۇتۇۋالغانلار:

ـــ تاغا، توغرا كايىدىڭىز. بۇ ئىت كۇچۇكلىرىنىڭ قىلىقى ئاشۇنداق، ـــ دېيىشتى دەرھال كۇلۇشۇپ، ـــ غوجا تاغىمىزغا شاراب تۇتماي نېمىگە قاراپ تۇرىسىلەر!

بايـقى ئىككى سەتەك بـالا راسا شېتـىلە بالـلار ئىدى، شـۇ هامان يۇكۇنۇپ ئۇنىڭغا شاراب تۇتتى ۋە سارائ تاغىنىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ ئەركىلىگىلى تۇردى:

ـــ ئاتاجان، ئاچچىقلانمىسىلا، بىز ئىككى بالىغا رەھىملىرى كەلسۇن. ئۇستازىمىز بىزگە: مەيلى يىراق ـ يېقىن، يات ـ ئۆز بولسۇن، كىمنىڭ قاچان پۇلى بولسا شۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىڭلار، دەپ ئۆگەتكەن. ئاتاجان، بۇ گېپىمىزگە ئىشەنمەيدىغان بولسىلا، قېنى ئۆزلىرى كېيىنكى تاۋاكادا راسا بىر دوغا چىقىپ ئۇتىسىلاچۇ، شۇ چاغدا بىزنىڭ قانداق قىلىپ كېتىدىغانلىقىمىزنى بىكىرىغا كۆرسىتىلا !

بۇ گەپكە هەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى، سارائ تاغىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۈلۈپ كېتىپ، قولىنى ئۇزارتىپ شارابنى ئالدى:

ـــ ئىككىڭلارنىڭ ئادەتتىكى بىچارىلىقىڭلارنى دېمەيدىغان بولسام، بىرلا تېپىك بىلەن ساقاڭلارنى چۈۋۈۋېتەتتىم، ـــ دەپلا پۇتىنى كۆتۈرگەنىدى، ئۇ ئىككى بالا شۇئان ئۆمىلەپ قوپۇپ تېخىمۇ ناياقلاپ كەتتى، گۈل چېكىلگەن قول ياغلىق بىلەن سارائ تاغىنىڭ قولىنى تۇتۇپ كۆتۈرۈپ، قەدەھنى ئۇنىڭ ئاغزىغا ئەكەلدى.

سارائ تاغا قاقاهلاپ كۈلۈۋېتىپ، بىر قەدەھ شارابنى غۇرتلا قىلىپ ئىچىۋەتتى، بالىنىڭ يۈزىنى چىمدىپ قويۇپ:

ـــ بۇ ئەپتىڭگە قاراپ يەنە ئىچىم كۆيۈۋاتىدۇ، ـــ دېدى.

بىراق، كونا ئىش ئېسىگە كېلىپ، شىرەگە پاققىدە بىرنى ئۇردى ـ دە، ئۇدۇلىدىكى جيا جېندىن:

ـــ تۇنۇگۈن تاغا ئاچىڭىز بىلەن تەگىشىپ قالغىنىمنى ئۇققانسىز؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئاڭلىماپتىمەن، ـــ دېدى جيا جېن.

ـــ پۇل توغرىسىدا تەگىشىپ قالدۇق ! ـــ دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى سارائ تاغا، ـــ دانىشمەن ئۇكام، بىز شىڭ ئائىلىسىنىڭ تېگى ـ تەكتىمىزنى سىز ئانچە ئۇقمايسىز.

ئانىمىز قازا قىلغاندا مەن كىچىك ئىدىم، ھېچقانداق ئىشنى ئۇقمايتتىم، ئۇچ ھەمشىرەمدىن تاغا ئاچىكىز بالىلارنىڭ ئەڭ چوڭى ئىدى. ئۇ ياتلىق بولىدىغان چاغدا ئائىلىمىزنىڭ ھەممە بىساتىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئەكەتكەن. ئىككىنچى ئېگىچەمۇ ياتلىق بولۇپ كەتتى، ئەمما ئۇنىڭ ئۆيى ئەھۋالى مۇشكۇل ئىدى. ئۇچىنچى ئېگىچەم تېخى ياتلىق بولمىدى. كىچەكلىك خىراجىتىمىزگە بۇ يەردىكى ئاتاغا ۋاڭ شەنباۋنىڭ خوتۇنى ئىگىدارلىق قىلىپ تۇراتتى. مەن بۇ يەرگە بىرنەچچە يارماق پۇل دەپ كەلگىنىم بىلەن، ھېچقاچان جيا خانىدانىنىڭ بىساتىدىن تەلەپ قىلىپ كەلمەيمەن، ئۆز ئائىلىمىزنىڭ بىساتىمۇ مېنىڭ خىراجىتىمگە يېتىپ ئاشاتتى. شۇغىنىسى، ئۇنىڭغا ھېچ قولۇم يەتمەيۋاتىدۇ ! سىلەر بولساڭلار مېنى پۇلى يوق دەپ بوزەك ئېتىۋاتىسىلەر !

جيا جېن ئۇنىڭ مەست بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، باشقىلار ئاڭلىسا سەت بولمىسۇن دەپ، دەرھال ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويدى.

بۇ گەپلەرنى تالادىكى يۇشى خېنىم ئېنىق ئاڭلاپ قېلىپ، كۈلگىنىچە يىگدىرنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

ـــ ئاڭلىغانسەن، بۇ شىمالىي ھويلىدىكى چوڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىنىسى، ئاچىسىدىن ئاغرىنىۋاتىدۇ. بىر تۇغقان ئىنىسىنىڭ ئەھۋالى بۇ بولغاندىن كېيىن، ئۇ باشقىلاردىن ئاغرىنمىسمۇ بولغۇدەك.

يەنە قۇلاق سېلىپ تۇرۇشىغا، «قوي قوغلاش» ئويناۋاتقانلارمۇ قىمارنى توختىتىپ ھاراق دەپ ۋارقىراشتى.

ـــ بايا غوجام تاغىمزنى كىم رەنجىتىپ قويغان؟ بىز ئۇقالماي قاپتۇق. بىزگە دەپ بېرىڭ، ئادىللىق بىلەن كېسىم قىلايلى، ـــ دەپ سوراپ قالدى ئۇلاردىن بىرسى.

شىڭ دېچۇەن بايا شاراب تۇتقان ئىككى بالىنىڭ ئۆزىگە پىسەنت قىلماي قويغانلىقىنى بىر قۇر ئېيتىپ بەردى. بايىقى

سورىغان ئادەم گەپنى ئۇلاپلا:

ــ قاملاشماپتۇ ! غوجا تاغىمىز بىكار ئاچچىقلانماپتىكەن، بايا. ھاي، ماڭا قارا، غوجا تاغىمىز ناھايىتى كەلسە بىرنەچچە يارماق پۇل ئۈتتۈرۈۋېتىپتۇ، زەدىكىنى ئۈتتۈرۈۋەتكىنى يوق، نېمىشقا قارىماي قويدۇڭلار؟ ــ دېدى.

بۇ گەپتىن ھەمىلەن كۈلۈشتى. شاك دېچۇەنمۇ يەۋاتقان ئېشىنى يەرگە پۈرقۇۋېتىپ:

ــ سەنچۇ، ھە دېسلا ئاغزىڭنى بۇزىدىغان نېمە ئىكەنسەن ! ــ دېدى.

تالادا قۇلاق سېلىپ تۇرغان يۇشى ئاستاغىنا «تۇفى» دەپ بىرنى تۈكۈردى ـ دە:

ــ ئاڭلىدىڭمۇ، نومۇسسىز ئۆلۈمتۈكلەرنىڭ دېگەن گەپلىرىنى ! گېلىغا سېرىق زەردابتىن يەنە ئۆڭتۇرىدىغان بولسا يەنە قانداق يېڭىلىقلارنى چىقىرارکىن ! ــ دەپلا ھۇجرىسىغا كىرىپ، يېشىنىپ ئارام ئېلىشقا ياتتى.

تۆتىنچى جېسەك ۋاقىتدا جيا جېن يېنىپ چىقىپ پېيىپڭنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. ئەتىسى قوپۇپ تۇرۇشىغا، بىركىم:

ــ تاۋۇز، توقاچلار تەييارلاپ قويۇلدى، تەقسىم قىلىپ يوللاپ بېرىشنىلا كۈتۈپ قالدۇق، ــ دەپ مەلۇم قىلدى.

ــ خېنىمنى تەكلىپ قىلساك، ئەھۋالغا قاراپ يوللىتىپ بەرسۇن، مېنىڭ باشقا ئىشلىرىم بار، ــ دەپ تاپىلىدى جيا جېن پېيىپڭغا.

پېيىپڭ خوش دەپ چىقىپ يۇشىغا مەلۇم قىلدى، ئاندىن سوۋغاتلارنى تەقسىملەپ، بىر ـ بىرلەپ يوللاتقۇزۇپ بەردى، بىردەمدىن كېيىن، كىرىپ يەنە مەلۇم قىلدى:

ــ بېگىم ئۆزلىرىنى تالاغا چىقامدىكىن دەيدۇ؟ بىز ھازىر قارىلىق ئۈستىدە بولغاچقا، ئاينىڭ ئون بەشىنچى كۈنى ھېيىت قىلالمايتتۇق. بۈگۈن ئاخشام ئېپى كېلىپ قالغاچقا، ھەممىمىز مۇنداقلا بىر شەرتىنى ئادا قىلىپ قويساقمۇ بولغۇدەك دەيدۇ.

ـــ مېنىڭغۇ تالاغا چىققۇم يوق ئىدى ! ـــ دېدى يۇشى، ـــ نېرىقى قەسىردىكى چوڭ كېلىن ئاغىچا ئاغرىپ قاپتۇ، ئىككىنچى كېلىن ئاغىچىمۇ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. شۇڭا، مەن ئۆتمىسەم ئۇ ياندا ئادەمنىڭ تايىنى يوق ئىكەن.

ـــ بېگىم، خېنىم تالاغا چىقسا، قانداقلا بولسۇن، بالدۇررراق يېنىپ كەلسە، دەيدۇ. ئاندىن مېنى خېنىم بىلەن بىللە چىققىن دەپ جورۇدى، ـــ دېدى پېيغېمبەر.

ـــ ئۇنداق بولسا چاپسانراق غىزالنايلى، ئاندىن مەن چىقاي، ـــ دېدى يۇشى.

ـــ بېگىم تاشقىرىدا ناشتا قىلمەن، خېنىمنى ئۆزى غىزالنىۋەرسۇن، دەيدۇ.

ـــ بۇگۈن تاشقىرىدا كىم بار ئىكەن؟

ـــ ئاڭلىشىمچە، تاشقىرىدا نەنجىڭدىن يېڭى كەلگەن ئىككى كىشى بار ئوخشايدۇ، كىملەر ئىكەنلىكىنى ئۇقمىدىم، ـــ دەپ جاۋاب بەردى پېيغەمبەر.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار غىزالنىپ بولۇپ كىيىملىرىنى يېڭىۋىلىدى، ئاندىن رۇڭگو قەسىرىگە ئۆتۈپ، ئاخشىمى يېنىپ چىقىشتى.

جيا جېن توڭگۇزدىن بىرنى قازانغا باستۇرۇپ، قويدىن بىرنى كاۋاپ قىلدۇرۇپ، بىر شىرە كۆك ـ گېزەك تەييارلاتقۇزۇپ چىمەن باغدىكى بوستانلىق ئايۋاندا خوتۇن، توقال، كېنىزەكلىرىگە باش بولۇپ كەچلىك غىزا يېدى. ئاندىن شاراب داستىخىنى سالدۇرۇپ خۇشال ـ خۇرام ئاي تاماشىسى قىلدى. بىرىنچى جېسەك ۋاقتىدا ھاۋا سۇزۇلۇپ، ئاي روشەنلەشتى، سامانيولى غۇۋا بولۇپ قالدى. جيا جېن پېيغەمبەر باشلىق تۆتەيلەننى داستىخانغا ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى. ئۇلار تۆۋەنكى قاتاردا ئولتۇرۇپ، بارماق چىنەك ئويۇنىغا چۈشتى. بىر پەس ئىچىشكەندىن كېيىن، جيا جېننىڭ بىرئاز كەيپى كۆتۈرۈلدى ـ دە، خۇشلۇقى تۇتۇپ كېتىپ، قارا بامبۇكتىن

ياسالغان يالغۇزەكنى ئالدۇرۇپ، پىيىفىڭنى يالغۇزەك چىلىشقا، ۋىنخۇانى غەزەل ئوقۇشقا بۇيرۇدى. ۋىنخۇانىڭ ئاۋازى مۇڭلۇق ـ يېقىملىق بولغاچقا، كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارلىرىنى تىترىتىۋەتتى. غەزەل توگىگەندىن كېيىن، يەنە شاراب ئويۇنى باشلاندى.

ئۇچىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندى، جيا جېن خېلىلا كەيپ بولۇپ قالدى. باشقىلار قېلىنراق كىيىنىپ، چاي ئىچىشۋاتقان، شام ـ چىراغلارنى ئالماشتۇرۇۋاتقان پەيتىتە نېرى يانداكى تام تۇۋىدىن بىر كىمىنىڭ ئاھ ـ ۋاھ قىلغىنى ئاڭلىنىپ قالدى. بۇ نادامەتنى ئاڭلاپ ھەممەيلەننىڭ قۇيقا چاچلىرى تىك بولدى، جيا جېن شۇ زامان ۋارقىراپ كايىدى:

ـــ كىم، ئۇ يەردىكى؟

ئۇدا بىرقانچە قېتىم سورىسىمۇ ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى.

ـــ بەلكىم، تامنىڭ ئۇ قېتىدىكى بىر كىمىنىڭ ئۆيىدىن چىققان ئاۋازدۇ، ـــ دېدى يۇشى.

ـــ بىكار گەپ! ـــ دېدى جيا جېن، ـــ تۆت تەرىپىمىزدە سولىتەكلەرنىڭ ئۆيلىرى بولمىسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ يەر خانىقاغا يېقىن تۇرسا ئادەم نېمە قىلاتتى؟

شۇنداق دېيىشىگىلا، قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ تامدىن ھالقىپ چۈشۈپ كەتتى. خانىقادىكى روجەكلىك پەنجىرە غىچىلدىغاندەك قىلدى. شامال كۈچەيىپ، ھاۋا بالدۇرقىدىن تېخىمۇ سوۋۇنلىشىپ كەتتى. ئايمۇ بالدۇرقىدەك روشەن ئەمەس، تۇتۇق كۆرۈندى. بۇ ھالدىن ھەممەيلەننىڭ تۈكلىرى تەتۇر ئۆرۈلدى. جيا جېن مەستلىكىدىن خېلىلا سەگىپ، باشقىلارغا قارىغاندا سەل ئۆزىنى ھوشيار تۇتۇپ ئولتۇراتتى. لېكىن، يۈرىكى پوكۇلداپ، كەيپى قاچقاندى. زورمۇ زور بىر پەس ئولتۇرۇپ بېقىپ، ئاخىر ھۇجرىسىغا ئارام ئېلىش ئۈچۈن كىرىپ كەتتى.

ئەتىسى ئورنىدىن ئەتىگەن تۇردى. ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى بولغاچقا، ئوغۇل جىيەنلىرىنى باشلاپ، تولۇق ئاي پەيتىدە

ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتاپ ئىبادەت قىلىش ئۇچۇن خانىقاغا ماڭدى. خانىقانىڭ ئىچىگە ئوبدان سەپسېلىپ چىقتى، ھەممە نەرسە ئۆز پېتىچە تۇرۇپتۇ، غەلىتە ئىشتىن ئەسەر يوق. جيا جېن، مەست بولۇپ قالغاچقا ماڭا شۇنداق غەلىتە تۇيۇلغان ئوخشايدۇ دېگەن ئويغا كېلىپ، ئاخشامقى ئىشنى قايتا تىلغا ئالمىدى. ئىبادەت تۇگىگەندىن كېيىن، ئىشكنى بالدۇرقىدەك تاقىتىپ، ئۆزى قاراپ تۇرۇپ قۇلۇپ سالدۇردى.

جيا جېن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى كەچلىك غىزادىن كېيىن رۇڭگو قەسىرىگە ئۆتتى. جيا شې، جيا جېڭلار جيا ئانىنىڭ ئۆيىدە پاراڭ سېلىپ، جيا ئانىنى كۇلدۇرۇپ ئولتۇراتتى. جيا لىيەن، باۋيۇي، جيا خۇەن، جيا لەنلەر پەگاھتا ئۆرە تۇرۇشاتتى. جيا جېن كىرىپ ھەممىسى بىلەن كۆرۇشۇپ، بىر ـ ئىككى ئېغىزدىن ئامانلاشتى، ئاندىن ئىشىك تۇۋىدىكى كىچىك كۇرسىدا يېنىچە ئولتۇردى.

ـــ بىرنەچچە كۇندىن بۇيان، باۋيۇي ئىنىڭىزنىڭ ئوق ئېتىشى قانداقراق؟ ـــ دەپ كۇلۇپ سورىدى جيا ئانا.

ـــ خېلى ئوبدانلا ئۇستا بولۇپ قالدى، ـــ دەپ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بەردى جيا جېن، ـــ ئوقيانى قاملاشتۇرۇپ تۇتۇش بىلەنلا قالماي، تېخىمۇ كۆچ بىلەن كېرىيدىغان بولۇپ قالدى.

ـــ شۇمۇ يېتىدۇ، بەك كۆچىنىپ كېتىپ زەخىم يەپ قالمىسۇن يەنە، ـــ دېدى جيا ئانا.

جيا جېن كەينىدىن خوش ـ خوش دەپ دەرھال جاۋاب بەردى.

ـــ تۇنۇگۇن سىز كىرگۇزگەن ئايتوقاچ ئوبدان ئىكەن، تاۋۇز خېلى چىرايلىق كۆرۇنگەنىدى، پىچىپ باقسا ئانچە ياخشى چىقمىدى، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ ئايتوقاچنى يېڭى كەلگەن ئاشپەز ئۇستام ئەتكەن، يەپ باقسام ئوبدان ئىكەن، شۇڭا ئۆزلىرىگە سۇنۇشقا پېتىنالمىدىم.

تاۋۇز بالدۇرقى يللىرى خېلى ئوخشايتتى، بۇ يىل نېمە بولدىكىن، ئوخشىمايدىغان بولۇپ قاپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى جيا جېن كۈلۈمسىرەپ.

ــ بۇ يىل ھۆل - يېغىن كۆپ بولغانلىقتىن شۇنداق بولۇپ قالسا كېرەك، ــ دېدى جيا جېك.

ــ شۇ تاپتا ئاي تۇغدى، بىز چىقىپ كۈجە ياقايلى، ــ جيا ئانا شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، باۋيۇينىڭ مۇرىسىگە تايىنىپ، باشقىلارنى باشلاپ باغقا قاراپ ماڭدى.

باغنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئۇلۇغ ئوچۇق، مۇڭگۈز پانۇسلار ئېسىلغانىدى. شاراپەت ئايۇننىڭ سۇپىسىدا كۈرە كۈجىلەر يېقىلغان، شامىلار يانداۇرۇلغان، تاۋۇز، ئايتوقاچ قاتارلىق نەرسىلەر تىزىلغانىدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلار ئايۇاندا كۈتۈپ تۇرغىلى خېلى بولغانىدى. ئايىنىڭ شولىسى ۋە پانۇسلارنىڭ رەڭگارەڭ يورۇقلۇقى پارىلداپ، كۈجىلەرنىڭ تۈتۈنلىرى ئۆرلەپ، تەڭدىشى يوق چىرايلىق بىر مەنزىرە ئەكس ئەتكەنىدى. سەجدە قىلىش ئۈچۈن يەرگە كىمخاپ كۆرپە سېلىنغانىدى. جيا ئانا قولىنى يۇيۇپ، ئاندىن كۈجە كۆيدۇرۇپ سەجدە قىلدى، ئارقىدىن باشقىلارمۇ سەجدە قىلىشتى.

ــ ئاينى تاغدا تاماشا قىلسا ئوبدان كۆرۈنىدۇ، ــ دېدى جيا ئانا ۋە سۈنئىي تاغ تۆپىسىدىكى گۈللۈك مېھمانخانىغا چىقايلى دەپ بۇيرۇدى.

ھەممەيلەن شۇ يەرگە ئورۇن راسلاشقا ئالدىرىدى. جيا ئانا شاراپەت ئايۇننىدا چاي ئىچىپ ئارام ئالغاچ پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇردى. بىردەمدىن كېيىن بىركىم كېلىپ:

ــ ھەممە تەييار بولدى، ــ دەپ مەلۇم قىلدى.

جيا ئانا بىرىسىگە تايىنىپ تاغقا ماڭدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار:

ــ تاش تاغدىكى چىم - كۆدەيلەر تېيىلغاق، بامبۇك كۈرسىغا ئولتۇرۇپ چىقسىلا بولارمكىن، دېيىشتى.

ـــ هەر كۈنى سۈپۈرۈپ تۇرىدىغۇ، ئاندىن يولمۇ ناھايىتى تۇز ھەم كەڭ، كىرىشىپ كەتكەن پەيلىرىمنى يول مېڭىپ سوزۇلدۇرسام ئوبدان بولمامدۇ؟ ـــ دېدى جيا ئانا.

شۇنىڭ بىلەن جياشې، جيا جېڭلار ئالدىدا يول باشلاپ ماڭدى، ئىككى خىزمەتكار موماي ئىككى دانە مۇڭگۈز پانۇس كۆتۈردى، يۈەنياڭ، خۇپو، يۈشىلار ياندىشىپ جيا ئانىنى يۆلەپ ماڭدى، شىڭ ئاغىچا خېنىملار كەينىدىن سوڭداشتى. ئۇلار ئەگىپ يۈرۈپ يۇز قەدەمچە ماڭغا ـ ماڭمايلا تاش تاغ چوققىسىنىڭ سىرتىغا چىقىپ قالدى. ئۇ يەردە ئازادە مېھمانخانا بار ئىدى. بۇ يەر تاغنىڭ ئېگىز يېرى بولغاچقا، «كۆك تۆپە جاڭزىسى» دەپ نام بېرىشكەنىدى، مېھمانخانا ئالدىدىكى تەكچە ـ سۇپىغا شىرە ـ ئورۇندۇقلار قويۇلغان، شىرمەل بىلەن ئىككى ئېغىز قىلىپ ئاجرىتىلغانىدى. تولۇن ئايدەك جەم بولۇش دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن شىرە ـ ئورۇندۇقلارنىڭ ھەممىسى دۆڭگىلەك ئىدى. تۆرنىڭ ئوتتۇرىسىدا جيا ئانا ئولتۇردى. سول يېنىدا جيا شې، جيا جېن، جيا لىيەن، جيا رۇڭ، ئوڭ يېنىدا جيا جېڭ، باۋيۈي، جيا خۇەن، جيا لەنلەر چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. بۇلار شىرەنىڭ يېرىمنى ئالدى، قالغان يېرىمى تېخى بوش ئىدى.

ـــ بالدۇر كىشىلىرىمىز ئازلىق قىلمايتتى، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈمسىرەپ، ـــ ئەمدى قارىساق، ئادەملىرىمىز جىق ئازلاپ كېتىپتۇ، ھېچقانچە كىشىمىز قالماپتۇ، ئۆز ۋاقتىدىكى كۈنلىرىمىزنى ئويلىسام، بۈگۈنكىدەك ئاخشاملىرى ئەر ـ ئايال بولۇپ ئوتتۇز ـ قىرىقەيلەن جەم بولۇپ قانداق قىزىتمۇبتۇق! بۇگۈن نەدە ئۇنچىلىك ئادەم بولسۇن؟ ئەمدى قىزلارنى چاقىرىڭلار، ئۇلار بۇياقتا ئولتۇرسۇن.

شۇنىڭ بىلەن شىرمەلنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى شىڭ ئاغىچا خېنىملارنىڭ داستىخىنىدا ئولتۇرغان يىگىچۇن، تەنچۇن، شىچۇن ئۈچىنى چاقىرىپ كەلدى. جيا لىيەن، باۋيۈيلەر تەڭلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ئاۋۋال ھەمشىرىلىرى ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۇلار ئۆز قاتارى بويىچە ئولتۇرۇشتى.

جيا ئانا بىر تال دالچىن گۈلىنى ئۈزدۈرۈپ كېلىپ، بىر خىزمەتكار ئايالنى شىرمەلىنىڭ كەينىدە دۇمباق چېكىپ گۈلنى ئايلاندۇرۇشقا بۇيرۇدى. گۈل كىمنىڭ قولىدا توختاپ قالسا، شۇ بىر قەدەھ شاراب ئىچىپ، ئۇنىڭغا قىزىق گەپتىن بىرنى ئېيتىپ بېرىشنى جەريمانە سالىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئويۇن جيا ئانىدىن باشلاندى. ئاندىن گۈلنى جيا شې ئالدى، گۈل قولىدىن ـ قولغا ئۆتتى. دۇمباق توكۈلداپ، گۈل ئىككى ئايلانغاندىن كېيىن جيا جېڭنىڭ قولىغا ئۆتكەندە توختاپ قالدى. جيا جېڭ نائىلاج بىر قەدەھ ئىچتى. ھەمشىرىلەر، ئاكا ـ ئۈكىلار بىر ـ بىرىگە پىچىرلىشىپ، ئاستا بىر ـ بىرىنى چىمدىشىپ قويۇپ، كۈلۈمسىرەشكەنلىرچە قانداق قىزىق گەپ ئاڭلارمىزكىن دەپ تەقەززا بولۇشتى.

جيا جېڭ جيا ئانىنىڭ كۆڭلى خۇش ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، رايىغا بېرىشقا مەجبۇر بولدى. ئەمدى گەپ باشلاي دەپ تۇرۇشىغا، جيا ئانا:

ـــ گەپ قىلىپ كۈلدۈرەلمىسە، قوشلاپ جەريمانە سالىمىز، ـــ دېدى كۈلۈپ.

ـــ بىرلا گەپ قىلىمەن، كۈلدۈرەلمىسەم، جەريمانىگە مەن رازى، ـــ دەپ كۈلدى جيا جېڭ.

ـــ قېنى، شۇ گەپنى دېگىن، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ بىر ئائىلە، ـــ دەپ گەپ باشلىدى جيا جېڭ، ـــ بىر ئادەم خوتۇنىدىن بەك قورقىدىكەن.

ئۇ شۇنداق دېيىشىگىلا ھەممەيلەن كۈلۈشتى. ئۇلار جيا جېڭنىڭ مۇنداق گېپىنى ئاڭلاپ باقمىغاچقا كۈلۈشكەنىدى.

ـــ بۇ ئوبدان گەپ ئوخشايدۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا.

ـــ ئوبدان بولسا، ئۆزلىرى ئاۋۋال بىر قەدەھنى ئارتۇق ئىچىپ بەرسىلە، ـــ دەپ كۈلدى جيا جېڭ.

ـــ ماقۇل، ـــ دەپ رازى بولدى جيا ئانا كۈلۈمسىرەپ.

جيا شې دەرھال قەدەھ تۇتتى، جيا جېڭ چەينەكنى ئېلىپ شاراب قۇيدى. جيا شې قەدەھنى جيا جېڭغا بەردى، جيا شې بىر

ياندا ئۆره تۇردى.

جيا جېكى قەدەھنى ئىككى قوللاپ بېشىغچە كۆتۈرۈپ جيا ئانىنىڭ ئالدىغا قويدى. جيا ئانا بىرلا ئوتلاپ قويدى. جيا شې، جيا جېكى ئۆز ئورۇنلىرىغا ئۆتۈشتى. ئاندىن جيا جېكى گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

ــ خوتۇنىدىن قورقىدىغان ھېلىقى ئادەم بىر قەدەمنىمۇ ئارتۇق باسالمايدىكەن. قېرىشقاندەك، سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون بەشىنچى كۈنى بازارغا نەرسە ـ كېرەك ئالغىلى بارغاندا، بىرقانچە ئاغىنىسى ئۇچراپ قېلىپ، ئۇنى ياق دېگىنىگە قويماي ئۆيىگە ئاپىرىپ، شاراب بىلەن مېھمان قىلىشىپتۇ. ئۇ ئادەم مەست بولۇپ قېلىپ ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدە يېتىپ قاپتۇ. ئەتىسى ئويغىنىپ، پۇشايمانىنى ئالدىغانغا قاچا تاپالماي، نائىلاج ئۆيىگە كېلىپ خوتۇنىدىن گۇناھىنى تىلەپتۇ. خوتۇنى پۇتىنى يۇيۇۋاتقانكەن: «ئۇنداق بولسا، پۇتۇمنى يالىساڭ، گۇناھىڭدىن ئۆتىمەن» دەپتۇ. ھېلىقى ئەر نائىلاج خوتۇنىنىڭ پۇتىنى يالاپتىكەن، كۆڭلى ئاينىپ، قۇسقۇسى كەپتۇ. خوتۇنى ئاچچىقلاپ: «سەن شۇنداق تەنتەكلىك قىلامدىغان!» دەپ ئۇنى ئۇرماقچى بوپتۇ. ھېلىقى ئەر قورققىنىدىن ئالمان ـ تالمان يۇگۇنۇپ: «خېنىم، سىزنىڭ پۇتىڭىز سىيسىق ئەمەس ئىكەن. تۇنۇگۈن سېرىق ھاراقنى جىقراق ئىچىپ قويۇپتىكەنمەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئايسامسىنىڭ قېيمىسىنى يەپتىكەنمەن، شۇڭا بۇگۈن مەيدەم بىرئاز ئىچىشىپ كەتتى» دەپتۇ.

جيا ئانا ۋە باشقىلار كۈلۈشۈپ كەتتى. جيا جېكى دەرھال بىر قەدەھ قۇيۇپ جيا ئانىغا سۇندى.

ــ ئەمىسە، دەرھال جۇنجۇن ئالدۇرۇڭلار، بولمىسا سىلەردەك ئايالى بار ئېرەكتىلەر قىينىلىپ قېلىپ يۇرمەڭلار يەنە، ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

بۇ گەپكە يەنە ھەممەيلەن كۈلۈشتى. پەقەت جيا لىيەن بىلەن باۋيۈيلا قاتتىق كۈلۈشكە پېتىنالمىدى. شۇنىڭ بىلەن دۇمباق يەنە ئۇرۇلۇپ، ئويۇن جيا جېڭدىن باشلاندى. گۈل باۋيۈيىڭ

قولىغا ئۆتكەندە دۇمباق توختاپ قالدى. بۇ يەردە جيا جېڭ بولغاچقا، باۋيۇي ئەنسىرەپ ئولتۇراتتى. قېرىشقاندەك، گۇل ئۇنۇڭ قولىغا ئۆتۈپ قالدى. كۆڭلىدە: «قىزىق گەپ قىلمەن دەپ قاملاشتۇرالماي قالسام، گەپكە چېچەن ئەمەس دەيدۇ، قاملاشتۇرۇپ دېسەم، توغرا ئىشنى بىلمەيدۇ، جاۋجاقلىق قىلىشنىلا ئۆگەنگەن دەپ يەنە ئەيىبكە تارتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، گەپ قىلمايلا قويماي» دەپ ئويلاپ، ئورنىدىن تۇردى:

— مەن قىزىق گەپ قىلىشنى بىلمەيمەن، باشقا شەرتنى ئادا قىلىپ بەرسەم، — دەپ ئۆزرە ئېيتتى.

— ئۇنداق بولسا «كۇز» دېگەن سۆزنى كەلتۈرۈپ، ھازىر جاۋاب شېئىردىن بىرنى توقۇپ چىققىن. ياخشى توقۇساڭ، مۇكاپاتلايمىز، ياخشى توقۇيالمىساڭ، ئەتە ئۆزۈڭگە ھېزى بول، — دېدى جيا جېڭ.

— بىر ئوبدان شاراب ئويۇنى قىلىۋاتساق، نەدىن چىقتى بۇ شېئىر توقۇش دېگەن؟ — دېدى جيا ئانا.

— ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، — دېدى ھىجىيىپ جيا جېڭ.

— ئۇنداق بولسا توقۇسۇن، قەغەز ـ قەلەم ئەكىلىپ بېرىڭلار، — دەپ بۇيرۇدى جيا ئانا.

— ئۇنداق «سۇ»، «شېشە»، «مۇز»، «قاشتاش»، «كۇموش»، «رەڭگارەڭ»، «نۇر»، «روشەن»، «سىيدام» دېگەندەك قالايمىقان سۆزلەرنى ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ. ئۆز ئالدىغا ئايرىمچە پىكىر يۈرگۈز. قېنى بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى ئىشقىۋازلىق پىكىر ـ تۇيغۇلىرىڭ قانداقراق بولدىكىن، كۆرۈپ باقاي، — دېدى جيا جېڭ.

بۇ گەپ باۋيۇينىڭ يۈرىكىگە جاقىدە تەگدى ـ دە، ئۆرە تۇرغىنىچە تۆت مىسرانى ئويلاپ، قەغەزگە يېزىپ جيا جېڭغا سۇندى. جيا جېڭ ئوقۇپ چىقىپ گەپمۇ قىلماي، بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. جيا ئانا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئانچە ياخشى يازالمىغانلىقىنى پەملەپ:

— قانداقراق ئىكەن؟ — دەپ سورىدى.

جيا جېڭ جيا ئانىنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈچۈنلا:

ــ بۇنىڭغا تەس بوپتۇ، كىتاب ئوقۇغۇسى كەلمىگەچكە، سۆز ـ ئىبارىلىرى پاساھەتلىك ئەمەس، ــ دەپ قويدى.

ــ شۇمۇ يېتەرلىك، ــ دېدى جيا ئانا، ــ مۇكاپاتلاش كېرەك، كېيىن تېخىمۇ كۆڭۈل قويۇپ ئۆگىنىدۇ.

ــ خوش، شۇنداق، ــ دېدى جيا جېڭ ۋە كەينىگە قاراپ ئىنىگە مومايىنى بۈيرۇدى، ــ مۇلازىملارغا ئېيتقىن، مەن خەينەندىن ئالغاچ كەلگەن يەلپۈگۈچلەردىن ئىككىنى ئېلىپ باۋيۈيگە بەرسۇن.

باۋيۈي باش قويۇپ، ئاندىن بېرىپ ئۆز ئورنىغا ئولتۇردى. جيا لەن باۋيۈينىڭ مۇكاپات ئالغانلىقىنى كۆرۈپ، داستىخاندىن قوپتى ـ دە، بىر كۇپلېت شېئىر يېزىپ جيا جېڭغا تۇتتى. جيا جېڭ كۆرۈپ بەك ياقتۇرۇپ كەتتى. جيا ئانىغا ئوقۇپ بېرىۋىدى، جيا ئانىمۇ بەك يارىتىپ، جيا جېڭغا ئۇنىمۇ مۇكاپاتلىغىن دەپ بۇيرۇق قىلدى.

شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا ئولتۇرۇپ شاراب ئويۇنى قايتا باشلاندى. بۇ قېتىم گۇل جيا شېنىڭ قولىغا كېلىپ توختىدى. ئۇمۇ بىر قەدەھ ئىچىپ قىزىق گەپ باشلىدى:

ــ بىر ئائىلىدە بىرلا ئوغۇل ئاتا ـ ئانىسىغا بەك ۋاپادار ئىكەن. قېرىشقاندەك ئۇنىڭ ئانىسى ئاغرىپ قاپتۇ. تەرەپ ـ تەرەپتىن تېۋىپ ئىزدەپ تاپالماپتۇ. ئاخىر نەشتەر بىلەن داغلايدىغان مومايىنى تەكلىپ قىلىپ كەپتۇ. بۇ موماي تومۇرنىڭ يوللىرىنى ئۇقمايدىكەن، شۇڭا ئۇ: يۇرىكىدە سەپرا بار ئىكەن، بىر نەشتەر بىلەن ساقىيىدۇ، دەپتۇ. ھېلىقى ئوغۇل ھودۇقۇپ كېتىپ: «يۇرەككە تېغ تەگسە ئادەم ئۆلىمەمدۇ، ئۇنىڭغا قانداق نەشتەر ئۇرغىلى بولىدۇ؟» دەپ سوراپتۇ. موماي: «يۇرەككە نەشتەر ئۇرمايمىز، سىڭىرغا ئۇرسا» دەپتۇ. ئوغۇل: «سىڭىر يۇرەكتىن يىراق تۇرسا، سىڭىرغا ئۇرسا يۇرەك قانداق ساقىيىدۇ؟» دەپتۇ. موماي: «ھېچقىسى يوق. سىز ئۇقمايسىز، دۇنيادىكى ئاتا ـ ئانىلاردىن يۇرىكى بىر يانغا ئېغىپ كەتكەنلىرى

تولا» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇ گەپكىمۇ ھەممەيلەن كۈلۈشتى. جيا ئانىمۇ يېرىم قەدەھ ئىچىۋېتىپ، بىر ھازادىن كېيىن:

ــ ماڭمۇ ئاشۇ موماي نەشتەر سانجىپ قويسا، تۈزىلىپ قالاتتىم، ــ دېدى كۈلۈپ.

جيا شې قاراملىق بىلەن دەپ تاشلىغان بۇ گېپىنىڭ جيا ئانىنىڭ كۆڭلىگە كەلگەنلىكىنى دەرھال سەزدى ـ دە، ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ، ھىجايغىنىچە جيا ئانىغا قەدەھ تۇتۇپ، بايىقى گېپىنى باشقىچە مەنە بىلەن چۈشەندۈردى. جيا ئانىمۇ قايتا تەرگەپ ئولتۇرمىدى. شاراب ئويۇنى يەنە باشلاندى. گۈل جيا خۇەننىڭ قولىغا كېلىپ توختىدى، جيا خۇەن يېقىندىن بۇيان ئوقۇشتا سەل ئالغا بېسىپ، رەسمىي كىتاب ـ نامەلەرنى ئوقۇغاندىن تاشقىرى، باشقا جەھەتتىمۇ خېلى نەتىجە قازىنىپ قالغانىدى. بۇگۈن باۋيۇينىڭ شېئىر يېزىپ مۇكاپاتلانغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئىچى تارلىقى كەلگەن، لېكىن جيا جېڭنىڭ ئالدىدا دېۋەڭلىك قىلىشقا پېتىنالمىغانىدى. ئەمدى گۈل ئۇنىڭ قولىغا ئۆتكەچكە، قەغەز ـ قەلەم ئېلىپ بىر پارچە قىتئە يېزىپ، جيا جېڭغا سۇندى. جيا جېڭ ئوقۇپ بېقىپ ھەيران بولدى، سۆز ـ ئىبارىلىرىدىن ئۇنىڭ كىتاب ئوقۇشقا كۆڭۈلشىمىگەنلىكىنى سېزىپ، خۇشى كەلمەي شۇنداق دېدى:

ــ بۇمۇ ئاكىسىنىڭ ئۇكىسى ئىكەن، سۆز ـ پىكىرلىرى ئوخشاشلا بىدئەتچىلەرنىڭ مۇلاھىزىسىگە ياتىدۇ. قەدىمكى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا «قېيىنئاكا ـ ئۇكىلار» ئۆتكەنكەن، سىلەر ئىككىڭلارمۇ شۇنداق «قېيىنئاكا ـ ئۇكا» ئىكەنسىلەر. بۇ دەۋاتقىنىم «قالتىس» مەنىسىدىكى «قىيىن» ئەمەس، بۇنى «ئەدەپ ئۆگىتىش تەس» دېگەندىكى «قىيىن» مەنىسىدە چۈشەنسە توغرا بولىدۇ. ئاكىسى ئۆزىنى ۋېن فېيچىڭ دەپ چاغلىسا، ئەمدى ئۇكىسىمۇ ئۆزىنى دۇنياغا قايتا كەلگەن ساۋ تاڭ دەپ چاغلايدىغان بولۇپ چىقىپتۇ.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشتى.

— قېنى شېئىرنى مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى جيا شې ۋە قولىغا ئېلىپ ئوقۇپ كۆرۈپ ماختاپ كەتتى، — مېنىڭ قارىشىمچە، بۇ شېئىر ناھايىتى كۈچلۈك يېزىلىپتۇ. چامامچە، بىزدەك ئادەملەر كېچە - كېچىلەپ ئاي ۋە شام يورۇقلىرىدا جاپا چېكىپ يۈرمەي، كىتابنى ئانچە - مۇنچە ئوقۇپ قويىدىغان بولساق، بۇنداق شېئىرلارنى باشقىلارغا قارىغاندا ئاسان چۈشىنىۋالىمىز، ئەمەلدار بولۇشقا توغرا كەلگەندە ئەمەل بىزدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. بىرمۇنچە ئەجىر تارتىپ، ۋاقىت سەرپ قىلىپ، ئەكسىچە قۇرۇق كىتاب مۇللىسى بولۇپ چىققانلىقىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ شۇڭا، بۇنىڭ شېئىرىنى مەن يارىتىپ قالدىم. بىزدەك ئېسىلزادىلەرنىڭ شان - شەۋكىتىنى قولدىن بەرمىگۈدەك جۈمۇ بۇ ! — ئاندىن جيا شې ئۆزىنىڭ بىرمۇنچە ئويۇنچۇقلىرىدىن ئالدۇرۇپ جيا خۇەنگە بېرىشكە كىشى جورۇۋېتىپ، جيا خۇەننىڭ كاللىسىغا ئۇرۇپ قويۇپ يەنە دېدى، — بۇنىڭدىن كېيىن مۇشۇنداق يېزىۋەرگىن، كەلگۈسىدە ئاتا - بوۋىلىرىدىن مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان بۇ مەنسەپ - مەرتىۋىنىڭ ۋارىسلىقى سەندىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

جيا جېڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەرھال ئىزاھ بەردى:

— ئۇ مۇشۇنداق ئاغزىغا كەلگىنىنى يېزىۋېرىپتۇ. كېيىن بولىدىغان ئىشلار توغرىسىدا ھازىر بىرنېمە دېگىلى بولماس ! — ئاندىن بىر قەدەھ قۇيۇپ، يەنە بىر پەس شاراب ئويۇنى قىلدى.

— سىلەر قايتىپ كېتىڭلار، — دېدى جيا ئانا، — تاشقىرىسىدا مىرزا مولىلار كۈتۈشۈپ تۇرغاندۇ، ئۇلارنى مەنسىتمەي قويۇشقا بولمايدۇ. ئاندىن ۋاقىتمۇ ئىككىنچى جېسەك ۋاقىتىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ. سىلەر كەتسەڭلار، قىزلار بىر پەس كۆڭۈل ئېچىۋالسا، ئاندىن ئارام ئالايلى.

جيا جېڭلار شاراب ئويۇنىنى توختىتىپ، جيا ئانىغا بىر قەدەھ سۇنۇپ بولۇپ ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشتى ۋە ئوغۇل جىيەنلىرىنى باشلاپ چىقىپ كېتىشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن بولغان ئىشلارنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش ئالتىنچى باب

كۆك تۆپە ئايۇاندا نەي ساداسىدىن تەسىرلىنىپ مۇڭلانغانلىقى ئاق ئويمان سارايدا بېيىت ئېيتىشىپ ئىچ پۇشۇقىدىن زارلانغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، جىيا شې بىلەن جيا جېكى جيا جېن ۋە باشقىلارنى باشلاپ داستىخاندىن ياندى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

ئۇ يەردە قالغان جيا ئانا شىرمەلىنى ئېلىۋېتىپ، ئىككى سورۇننى بىرلەشتۈرۈشكە بۇيرۇدى. خىزمەتكار ئاياللار قايتىدىن شىرەلەرنى ئېرتىشتۈرۈپ، كۆك ـ گېزەكلەرنى تۈزەشتۈرۈپ، قەدەھلەرنى يەڭگۈشلەپ، چوكىلارنى يۇيۇشتۇرۇپ يېڭىباشتىن داستىخان راسلىدى. جيا ئانا ۋە باشقىلار قوشلاپ كىيىنىشتى، ئېغىز ـ قوللىرىنى چايقىشىپ، چاي ئىچىشكەندىن كېيىن، قايتىدىن داستىخانغا كېلىپ چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. جيا ئانا ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە باۋچەي بىلەن باۋچىن ئاچا ـ سىڭىل ئىككىسىنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ جەم بولۇش ئۇچۇن ئۆز ئۆيلىرىگە كەتكەنلىكىنى بىلدى. لى ۋەن بىلەن فېڭجيې ئىككىسى يەنە ئاغرىپ قالغانىدى. بۇ تۆتى بولمىغانلىقى ئۇچۇن، داستىخان بەك چۆلدەرەپ قالغاندەك تۇيۇلدى.

ـــ ئۆتكەن يىلى بەگ ـ غوجاملىرىڭلار ئۆيدە بولمىغىنى ئۇچۇن، ھامما خېنىمنىمۇ تەكلىپ قىلىپ، ھەممىمىز بىللە ئاي تاماشىسى قىلىۋىدۇق، بەك كۆڭۈللۈك ئۆتكەن، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈمسىرەپ، ـــ بىر تۇرۇپ، بېگىڭىز ئېسىمگە كەلدى ـ دە،

ئانا ـ بالا، ئەر ـ خوتۇن، بالىۋاقلار بىر يەردە بولالمىغىنىڭلار ئۇچۇن ھەممەيلەن ئېچىلىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم. بۇ يىل بېگىڭىزمۇ يېنىپ كەلگەچكە، ھەممىز جەم بولۇپ كۆڭۈل ئاچارمىز دېسەم، ئۇلار ئانا ـ بالا ئىككىسىنى چاقىرىپ بىللە ئويۇن ـ كۇلكە قىلىشقا توغرا كەلمەي قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلارنىڭكىدە ئىككى ئادەم قوشۇلۇپ قالغاچقا، ئۇلارنى تاشلاپ، ئۆزلىرى بۇ يەرگە كېلىشمۇ تەس. قېرىشقاندەك، بۇ يىل فېڭجيې قىزنىڭ ئاغرىپ قالغىنى، ئۇ بولسىغۇ ئۆزى يالغۇز كۇلكە ـ چاقچاق قىلىپ ئون ئادەمگە تېتىيتتى. ھەي ... ئالەمدە ھەممە ئىشنىڭ تەلتۆكۈس بولمىقى تەس ئىكەن ! ـــ شۇ گەپتىن كېيىن ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، ـــ جامغا ئىللىق شارابتىن قۇيۇۋېلار، ـــ دەپ بۇيرۇدى.

ـــ بۇ يىل ئانا ـ بالىلار جەم بولۇپ، بۇلتۇرقىدىنمۇ كۆڭۈللۈك بولدى، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۇلۇپ، ـــ بۇلتۇر كېلىن ـ بالىلار كۆپ بولسىمۇ، بۇ يىل قان قېرىنداشلار تەل بولغىنىدەك ئوبدان بولمىغان.

ـــ شۇڭا، مەنچۇ بەك خۇشال بولۇپ، شارابنى جامدا ئىچەي دەۋاتىمەن، سىلەرمۇ قەدەھنى جامغا يەتكۈشلىسەڭلار بولاتتى، ـــ دېدى كۇلۇپ جيا ئانا.

شاڭ ئاغىچا خېنىملار نائىلاج قەدەھلىرىنى جاملارغا يەتكۈشلىدى. تەڭ كېچە بولۇپ قېلىپ ھېرىقىپ كەتكەچكە، شارابنى كۆتۈرەلمەي سەل ئېرىنىپ قېلىشقانىدى. بىراق، جيا ئانىڭ پەيزى تۇتۇۋاتقانلىقى ئۈچۇن، بىللە ئىچىشىشكە مەجبۇر بولدى. جيا ئانا يەنە ئايۇان سۇپىسىغا كىگىز ـ پالاس سېلىپ، ئايتوقاچ، تاۋۇز، مېۋە ـ گېزەكلەرنى شۇ يەرگە تىزدۇرۇپ، چۆرە قىزلار بىلەن خىزمەتكار ئاياللارنىمۇ چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ئاي تاماشىسى قىلىشقا بۇيرۇدى.

جيا ئانا ئاسماندا ئاي ئۇدۇل كېلىپ، بالدۇرقىدىن تېخىمۇ ئۇزلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۇپ:

ـــ مۇنداق چىرايلىق ئايدىڭدا نەي ئاڭلىماي بولمايدۇ، ـــ دەپلا سازەندە قىزلارنى چاقىرتقۇزدى، ـــ ساز كۆپ بولۇپ كەتسە ئانچە پەيزى بولمايدۇ، نەي چالىدىغىنى يىراقتىن چالسىلا بولدى.

شۇ گەپ بىلەن نەيچى ئەمدىلا نەي چېلىشقا ماڭغاندا، شاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ خىزمەتكار ئاياللىرىدىن بىرسى كېلىپ، شاڭ ئاغىچا خېنىمغا بىر ـ ئىككى ئېغىز شۇنىرلىدى.

ـــ نېمە بوپتۇ؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى جيا ئانا.

ـــ چوڭ بېگىم چىقىپ كېتىۋېتىپ تاشقا پۇتلىشىپ كېتىپ پۇتى چۆچۈپ كېتىپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى شاڭ ئاغىچا خېنىم.

جيا ئانا دەرھال جيا شېنى يوقلاپ كېلىشكە ئىككى خىزمەتكار مومايىنى بۇيرۇدى، شاڭ ئاغىچا خېنىمنىمۇ چاپسان بېرىڭ، دېدى. شاڭ ئاغىچا خېنىم خوشلىشىپ ئورنىدىن قوزغالدى.

ـــ جيا جېن غوجامنىڭ كۆجەسى، سىزمۇ ئەمدى بىللە ئۆيىڭىزگە يېنىڭ، مەنمۇ ئۇخلايمەن، ـــ دېدى جيا ئانا يەنە.

ـــ بۇگۈن ئۆيگە يانماي، بۇزرۇكۇار ئانمىز بىلەن كېچىچە شاراب ئىچىشەي دەيمەن، ـــ دېدى يۇشى كۇلۇپ،

ـــ ياق، بولمايدۇ، ـــ دېدى جيا ئانمۇ كۇلۇپ، ـــ ئىككىلار تېخى ياش تۇرساڭلار، بۇگۈن كېچە جەم بولۇشۇڭلار كېرەك، مېنى دەپ ئىشلىرىڭلارغا دەخلىسى يەتسە قانداق بولغىنى؟

ـــ بۇزرۇكۇار ئانمىز بۇ گەپ بىلەن بىزنى بەك چۇشۇرۇۋەتتىلە، ـــ دېدى يۇشى ھۇپپىدە قىزىرىپ، ـــ بىز ياش بولساقمۇ، لېكىن يىگىرمە نەچچە يىللىق ئەر ـ خوتۇن بولۇپ قالدۇق، يېشىمىزمۇ قىرىقتىن ئاشتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قارىلىق مۇددىتىمىزمۇ توشمىدى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ھەمراھ بولۇپ، بىر كېچە بىللە تاماشا قىلغىنىم ئورۇنلۇق بولارمىكىن.

ـــ بۇ گېپىڭىزمۇ توغرا، ـــ دېدى جيا ئانمۇ كۇلۇپ، ـــ

قارىلىق مۇددىتى توشمىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بىچارە قېينىئاتىڭىزنىڭ ۋاپات بولغىنىغىمۇ ئىككى يىلدىن ئېشىپتۇ ! ئۇنتۇپ قالغىنىم ئۈچۈن ماڭا بىر جام شاراب جەريمانە سېلىش كېرەك بوپتۇ. ئەمىسە بۇنداق بولسۇن: سىزمۇ ئۇنى ئۇزىتىپ ماڭماي ماڭا ھەمراھ بولۇڭ. رۇخسەتنامىڭ كۆچەسى ئۇزىتىپ قويغاچ، ئۆيگە يېنىپ كەتسۇن.

يۇشىنىڭ يەتكۈزۈشى بىلەن، جىيا رۇخسەتنامىڭ خوتۇنى خوش دەپ، شىڭ ئاغىچا خېنىمنى ئۇزاتقاچ چوڭ دەرۋازىغىچە بىللە بارغاندىن كېيىن، ئۆز مەپلىرىگە چۈشۈپ ئۆيلىرىگە يېنىشتى. بۇ گەپمۇ شۇ يەردە قالغاي.

بۇ يەردە قالغانلار بىر پەس دالچىن گۈلنى تاماشا قىلىشىپ بولغاندىن كېيىن، قايتىدىن داستىخانغا كېلىپ، ئىللىتقان شاراب ئالدۇرۇپ پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. تۇيۇقسىز نېرىسىدىكى دالچىن گۈل تۈۋىدىن سوزۇپ چېلىنغان لەرزان نەي ساداسى ئاڭلاندى. يورۇق ئايدىڭ، سالقىن شامال ۋە ئالەمنىڭ جىمجىتلىقىدا ئاڭلانغان بۇ سادا كىشىلەرنى ئىچ پۈشۈقىدىن ئازاد ۋە غەم ـ قايغۇدىن خالاس قىلدى ـ دە، ھەممەيلەن تىپتىنچ ئولتۇرۇپ، سۈكۈت ئىچىدە ھۇزۇرلىنىپ ئاڭلىدى. ئىككى پىيالىچە چاي ئىچكۈچىلىك ۋاقىتقىچە چېلىنىپ، نەي توختىدى. ھەممەيلەن ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىشىپ كەتتى، يەنە ئىللىق شارابلار قۇيۇلدى.

ـــ بەك ئوبدان ئاڭلىنىدىكەن ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا.

ـــ راستلا چىرايلىق ئاڭلىنىدىكەن ! ـــ دېيىشتى باشقىلارمۇ كۈلۈشۈپ، ـــ بىزنىڭغۇ خيالىمىزغىمۇ كەلمەپتىكەن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم باش بولۇپ بەرسىلا، بىزنىڭمۇ كۆڭلى - كۆكسىمىز ئېچىلىپ قالىدىكەن.

ـــ بۇمۇ ئانچە دېگۈدەك ئەمەس، غەزەلنامىگە قاراپ، ئالدىرىماي چالسا تېخىمۇ چىرايلىق ئاڭلىنىدۇ، ـــ دېدى جيا

ئانا ۋە بىر جامغا شاراب قۇيدۇرۇپ، نەي چالغۇچىغا ئاپىرىپ بېرىڭلار، ئالدىرىماي ئىچىپ تۇرۇپ تېخىمۇ زىل چىقىرىپ بىر قەپەس چېلىپ بەرسۇن، دەپ بۇيرۇدى. خىزمەتكار ئايالار خوش دېيىشىپ، شارابنى ئېلىپ ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا، بايا جىيا شېنى يوقلاشقا كەتكەن ئىككى موماي كېلىپ:

— كۆرۈپ كەلدۇق. ئوڭ پۇتىنىڭ يۇزى سەل ئىششىپ قاپتۇ. دورا ئىچىۋىدى، ئاغرىشىمۇ بىرئاز قويۇپ بەردى. ھېچقانچە كارايىتى يوق ئىكەن، — دەپ مەلۇم قىلىشتى.

— مەنزە تولىمۇ غەم يەپ كېتىدىكەنمەن ! ھەرقانچە مېنى يۇرىكى بىر ياققا ئېغىپ كەتكەن ئالا كۆڭۈل دېگىنى بىلەنمۇ مۇشۇنداق غەم يېيىشتىن نېرى بولالمايدىكەنمەن، — دېدى جىيا ئانا بېشىنى لىڭشىتىپ ئاھ ئۇرۇپ.

شۇ ئەسنادا يۈەنياڭ لېچەڭ بىلەن چوڭ يېپىنچىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ:

— تۇن يېرىم بولۇپ قالدى، شەبنەم چۈشۈپ، باشلىرىغا شامال تېگىپ قالارمىكىن، بىرئازلا ئولتۇرۇپ ئاندىن ئارام ئالسىلا، — دېدى.

— ئەمدى راسا خۇشلۇقۇم تۇتۇۋاتسا، سەن يەنە ئالدىرىتىپ كەپسەن، — دېدى جىيا ئانا، — مەست بولۇپ قالارمىدىم؟ تاڭ ئاتقۇچىمۇ ئولتۇرماسمەن ! — جيا ئانا يەنە شاراب قۇيۇشقا جورۇۋېتىپ، لېچەكنى بېشىغا كىيدى، يېپىنچىنى ئۈچىسىغا ئارتتى. كۆپچىلىك بىللە ئىچىشىپ، كۈلكە ـ چاقچاققا چۈشتى. دالچىن گۈللەر ئارىسىدىن يەنە نەي ساداسى كۆتۈرۈلدى. بۇ سادا بالدۇرقىدىنمۇ بەكرەك موڭلۇق ئىدى، ھەممەيلەن شۇك بولۇشۇپ قالدى. تىنچ كېچىدە، يورۇق ئايدىڭدا ھەممەيلەننىڭ ئىختىيارسىز كۆڭلى بۇزۇلغان بولسىمۇ، لېكىن دەرھال چىرايلىرىنى تۇزەپ، كۈلۈمسىرىشىپ گەپ ـ سۆزگە چۈشۈشتى ۋە شارابنى يەڭگۈشلەپ، نەينى توختىتىشقا بۇيرۇدى.

— مەنمۇ بىر چاقچاق گەپ ئۆگىنىۋالغانىدىم، ئىچ پۇشۇقىنى

چىقىرىش ئۈچۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا سۆزلەپ بېرەي، ــ دېدى كۇلۇپ يۇشى.

ــ ئۇنداق قىلىسىڭىزغۇ تېخىمۇ ياخشى بولاتتى. قېنى سۆزلەپ بېرىڭ، ــ دېدى جيا ئانا زورىغا كۇلۇمسىرەپ.

ــ بىر ئائىلىنىڭ تۆت ئوغلى بار ئىكەن، ــ دەپ گەپ باشلىدى يۇشى، ــ چوڭ ئوغلى يەكچەشمە، ئىككىنچى ئوغلى سىكار قۇلاق، ئۈچىنچى ئوغلى پۇچۇق ئىكەن، كەنجى ئوغلىنىڭ ھەممە ئەزاسى تەلتۆكۈس، لېكىن گاچا ئىكەن، ــ گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، داستىخاندا ئولتۇرغانلاردىن جيا ئانىنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ ئۇيقۇسى كەلگەندەك بولدى. يۇشى گېپىنى توختىتىپلا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا پىچىرلىدى.

ــ ئۇيقۇم كەلمىدى، ــ دېدى جيا ئانا كۆزىنى ئېچىپ كۇلۇمسىرەپ، ــ كۆزۈمنى يۇمۇپ مېڭەمنى ئارام ئالدۇرۇۋاتىمەن، سۆزلەۋېرىڭلار، ئاڭلاۋاتىمەن.

ــ تەڭ كېچە بولۇپ قالدى. شەبنەمۇ خېلى چۈشتى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئەمدى ئارام ئېلىپ ئەتە تاماشا قىلسىلا بولارمىكىن، ئون ئالتىنچى كۈنى ئاي تېخىمۇ چىرايلىق كۆرۈنىدۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۇلۇمسىرەپ.

ــ ۋاقىت قانچە بوپتۇ؟ ــ دەپ سوريدى جيا ئانا.

ــ تۆتىنچى جېسەڭ ۋاقتىغا ئۆتتى، ھەمشىرىلەر بەرداشلىق بېرەلمەي ئۇخلىغىلى كېتىشتى، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

جيا ئانا ھەممىگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى، راستلا كېتىدىغانلار كېتىپ، يالغۇز تەنچۇنلا قاپتۇ.

ــ مەيلى ئەمىسە، ــ دېدى جيا ئانا كۇلۇپ، ــ بەربىر سىلەرمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيسىلەر، بەزىڭلار ئاجىز، بەزىڭلار كېسەل، يېنىپ ئارام ئالايلى ئەمىسە. بىچارە، ئۈچىنچى خان قىز تېخىچە كۇتۇپ ئولتۇرۇپتۇ. سەنمۇ كەتكىن، بىزمۇ يانمىز، ــ شۇ گەپ بىلەن جيا ئانا ئورنىدىن قوزغالدى. بىر ئوتلام چاي ئىچىپ، بامبۇكتىن ياسالغان كۇرسىراۋانغا ئولتۇردى، ئىككى

خىزمەتكار ئايال كۆتۈرۈپ، باشقىلار چۆرىدەپ مېڭىپ باغدىن چىقىپ كېتىشتى. بۇ گەپمۇ شۇ يەردە قالغاي.

— خىزمەتكار ئاياللار چىنە ـ قاچىلارنى يىغىشتۇرغانىدى، كىچىك پىيالىدىن بىرسى يوق بولۇپ چىقتى. ئۇنى ھېچ يەردىن تاپالماي، خىزمەتكار ئاياللاردىن بىرسى باشقىلاردىن:

— قولىدىن چۈشۈپ سۇنۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ. نەگە چۆرۈۋەتكەندۇ؟ دەپ بېرىڭلارچۇ، سۇنۇقلىرىنى بولسىمۇ، ئىسپات قىلىش ئۈچۈن تاپشۇرۇپ بەرسەم بولاتتى، بولمىسا، يەنە ئوغرىلىۋاپتۇ دەيدۇ، — دەپ سورىدى.

— سۇنۇپ كەتمىگەندۇ. خان قىزلارنىڭ كەينىدە يۈرىدىغانلاردىن بىرەرسى ئېلىپ قويدىمىكىن. ئوبدانراق ئويلاپ بېقىڭ ياكى شۇلاردىن سوراڭ ! — دېيىشتى باشقىلار. بۇ گەپ بىلەن ئۇ ئايالنىڭ ئېسىگە كېلىپ:

— ھە راست، ئەسلىسەم، سۈيلۈ ئالغانىدەك قىلىۋىدى. شۇنىڭدىن سوراپ باقاي، — دېدى كۈلۈپ. ئۇ ئايال ئىزدەپ مېڭىپ كۆتۈرمە يولغا كەلگەندە زىجۈەن بىلەن سۈيلۈغا ئۇچرىشىپ قالدى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ياندىمۇ؟ بىزنىڭ خان قىزنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلەمسىز؟ — دەپ سورىدى سۈيلۈ.

— مەن بىر دانە پىيالىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سىزدىن سوراي دەپ كەلسەم، مەندىن خان قىزنى سورايسىزغۇ، — دېدى ھېلىقى ئايال.

— مەن چاي قۇيۇپ، خان قىزغا ئەكېلىپ بەرگەنىدىم، ئۆرۈلۈپ قاراپ بولغۇچە خان قىزمۇ كۆزدىن غايىب بولدى، — دېدى سۈيلۈ كۈلۈپ.

— ئاغىچا خېنىم بايا ھەممىسىنى ئۇخلىغىلى كەتتى دەۋاتقان، سىز بىر يەرگە ئوينىغىلى كېتىپ ئۇقماي قالغانسىز ! — دېدى خىزمەتكار ئايال.

— ھەرگىز جىم ـ جىملا ئۇخلىغىلى كەتمەيدۇ. بىرەر يەردە

ئايلىنىپ يۈرەمدىكىنتاڭ ! ــ دېيىشتى سۈيلۈ بىلەن زىجۈەن، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم يانغان بولسا، ئالدىنقى ھويلىغىچە ئۇزىتىپ كەتسىمۇ كەتكەندۇ ! ئالدىنقى ھويلىغا بېرىپ باقايلى. خان قىز تېپىلسا، سىزنىڭ پىيالىڭىزمۇ تېپىلىدۇ. ئەتە ئەتىگەندە ئىزدەڭ، نېمانچە ئالدىرايتتىڭىز؟

ــ ئىز ـ دېرىكى بولسىلا ئالدىراشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، ئەتە بېرىپ سىزدىن ئالاي ئەمىسە، ــ دېدى ئايال كۇلۇپ ۋە قاچا ـ قومۇچىنى يىغىشتۇرغىلى يېنىپ كەتتى. زىچۈەن بىلەن سۈيلۈ جيا ئانىنىڭ ھويلىسىغا قاراپ ماڭدى. بۇ گەپ شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغاي.

دەييۇي بىلەن شياڭيۈن ئىككىسى ئۇخلىغىلى كەتمىگەنىدى. دەييۇي جيا قەسىرىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەر ئاي تاماشىسى قىلىۋاتقاندا، جيا ئانىنىڭ كىشىلەر ئازلاپ كەتكەنلىكىدىن ھەسرەت چەككەنلىكىنى ئاڭلاپ، باۋچەي ئاچا ـ سىڭىللار ئۆيگە قايتىپ ئانا ـ بالا، ئاكا ـ ئۇكىلار ئۆز ئالدىغا ئاي تاماشىسى قىلماقچى بولغانلىقىنى ئويلاپ كۆڭلى بۇزۇلدى ـ دە، ئۆزى يالغۇز قاشاغا تايىنىپ كۆز يېشى قىلىپ تۇراتتى. يېقىندىن بۇيان چىڭۇېنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، باۋيۈيمۇ ھېچنېمىگە كۆڭلى تارتماي ئولتۇراتتى. ژاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى بېرىپ ئۇخلىغىن دەپ بىرقانچە قېتىم سۈيلىگەندىن كېيىن قايتىپ كەتكەنىدى. تەنچۈن يېقىندىن بۇيان ئائىلە ئىشى بىلەن پەرىشان بولۇپ يۈرگەچكە، ئۇنىڭمۇ ئويۇن ـ تاماشىغا كۆڭلى تارتمىغانىدى. يىڭچۈن بىلەن شىچۈن ئىككىسى دەييۇي بىلەن بىللە ئولتۇرۇشقان بولسىمۇ، لېكىن ئادەتتە دەييۇي بىلەن ئانچە بەك چىقىشىپ كەتمەيتتى. شۇڭا، يالغۇز شياڭيۈنلا قېلىپ ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

ــ سىز ئوڭلۇق قىز، ھەممىنى چۈشىنىسىز، ئۆزىڭىزنى ئاسرىسىڭىز بولىدۇ، ــ دېدى دەييۇيگە، ــ خەپ ئىگەكىم،

باۋچەي ئاچام بىلەن باۋچىن سىڭلىم ئىككىسى ئەتىدىن كەچكىچە شۇنداق قىزىقىشىپ، بۇ يىل تاۋۇز چاغىنىدا ھەممىمىز يىغىلىپ ئاي تاماشىسى قىلغاچ مۇشائىرە بولۇپ، بىيىت ئېيتىشايلى دېيىشكەنىدى، ئەمدى بولغاندا بىزنى تاشلۇۋېتىپ، ئۆزلىرىلا ئاي تاماشىسى قىلغىلى كېتىپتۇ، جەمئىيىتىمىزمۇ تارقىلىپ كەتتى، شېئىرمۇ يازالمىدۇق. يەنىلا ئاتا ـ بالا، تاغا ـ جىيەنلەرنىڭ خالىغانچە يايرىغىنى يايرىغان ! سىزمۇ بىلىسىڭىز كېرەك، سۇڭ سۇلالىسىدىن تەيزۇڭ خان: «كارىۋىتىمىزنىڭ يېنىدا، يول قويامتىم ئۆزگىنىڭ ئۇخلىشىغا؟» دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن. ئۇلار كەلمىسىمۇ بوپتۇ، بىز ئىككىمىزلا بىيىت ئېيتىشىپ، ئەتە ئۇلارنى بىر ئىزا تارتقۇزايلى !

دەييۇي ئۇنىڭ بۇنداق كۆڭۈل ئېيتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ زوقىنى يەردە قويغۇسى كەلمەي، كۈلۈمسىرەپ:

ـــ قارىڭا، بۇ يەردە كىشىلەر شۇنچە غەلۋە قىلىۋاتسا شېئىرغا ئىلھام كېلەمتى؟ ـــ دېدى.

ـــ تاغ تۆپىسىدە ئاي تاماشىسى قىلىشقۇ ياخشى، لېكىن سۇ بويىدا تاماشا قىلغانغا يەتمەيدۇ، ـــ دېدى شىائېيۈن كۈلۈپ، ـــ سىزمۇ بىلىسىز، مۇشۇ قاپتالنىڭ تۆۋىدە بىر كۆلچەك بار، تاغ ئازگىلىنىڭ سۇغا يېقىن يېرىدە بىر جاي بار، ھېلىقى ئاق ئويمان سارايچۇ؟ ئۆز ۋاقتىدا بۇ باغنى سالدۇرغاندا خېلى كاللىسى ئىشلەپتىكەن. مۇنۇ تاغنىڭ ئېگىز يېرىنى كۆك تۆپە، تاغنىڭ تۆۋىدىكى سۇغا يېقىن ئازگال يەرنى ئاق ئويمان دەيدۇ. «تۆپە»، «ئويمان» دېگەن ئىككى سۆزنى ئۆتمۈشتە مۇنداق ئىشلەتكۈچىلەر ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. بۈگۈنكى كۈندە بۇ سۆزلەرنى ئايۇان ـ ساراي نامىغا ئىشلىتىپتىكەن، كونا ئەندىزگە چۈشۈپ قالماي، خېلى يېڭىلىق بوپتۇ. دېمەك، بۇ ئىككى جاينىڭ بىرسى يۇقىرى، بىرسى تۆۋەن، بىرسى يورۇق، بىرسى قاراڭغۇ، بىرسى ئېگىز، بىرسى پەس، بىرسى تاغ، بىرسى سۇ، ئاينى تاماشا

قىلىش ئۈچۈن ئالاھىدە سىلىنغانىكەن. ئېگىز تاغدا كىچىك ئايغا خۇشتار بولغانلار بۇياقتا كەلسۇن، يورۇق ئاي بىلەن سۈزۈك ئۆركەشكە خۇشتار بولغانلار ئۇياقتا بارسۇن. ھېلىقى ئىككى سۆزنى ئادەتتە «ئازگال»، «چوڭقۇر» دەۋەرگەچكە، ئانچە كۆپ ئىشلەتمەيدىغان بولۇپ قالغان. پەقەت لۇ فاڭۇېڭلا «ئازگال» سۆزىنى «تېيىز» مەنىسىدە ئىشلىتىپ، «توپلىنىپتۇ شۇنچە سىياھ بولسىمۇ تېيىز دۇۋەت» دەپ يازسا، تېخى بەزىلەرنىڭ ئۇنى چاكىنا دېيىشى كۈلكىلىك ئەمەسمۇ؟

ـــ ئۇنى ئىشلەتكۈچى يالغۇز لۇ فاڭۇېڭلا ئەمەس، قەدىمكىلەرنىڭ ئارىسىدا ئىشلەتكۈچىلەر كۆپ بولغان، ـــ دېدى دەيۇي، ـــ مەسىلەن، «كۆك كۈدەي نەزمىسى»، دۇڭفاڭسۇنىڭ «ئاجايىپنامە»سى، شۇنىڭدەك «داڭلىق رەسساملار خاتىرىسى» دىكى «جاڭ سېڭيۇ سىزغان قاپارتما ئىبادەتخانا» دېگەن ۋەقەلىكنى ئالساق، مۇنداق مىساللار كۆپ. نېمىشقىدۇر بۇگۈنكى كۈندە ئۇقۇشماي چاكىنا سۆزلەر دەپ ئىشلىتىدىغان بولۇپ قاپتۇ. سىزگە راستىنى ئېيتسام، بۇ ئىككى سۆزنى مەنمۇ ئىشلىتىپ باققانىدىم. قايسى يىلى باۋيۇينى سىنىماقچى بولغاندا، باۋيۇينىڭ ئىشلەتكەن سۆزلىرى قاملاشماي قېلىۋىدى، بىز يېزىشىپ بەردۇق، چوڭ ئاچىمىزغا سۇنسا، ئۇ تاشقىرىغا چىقارتىپ، تاغامنى كۆرۈپ باقسۇن دېگەنىدى. شۇڭا، ھەممە ئىشلىتىدىغان بولدى. بىز ھازىرلا ئاشۇ ئاق ئويمان سارايغا بارايلى، يۇرۇڭ.

ئىككىسى گەپلەشكەچ تاغ قاپتىلىدىن بىللە چۈشۈپ، بىرلا ئايلىنىپ، دېگەن يېرىگە كېلىشتى. كۆلىنىڭ لېۋىدە بامبۇك قاشانى بويلاپ ئۇ قاتتىكى نېلۇپەر سەيناسىغا ئۇدۇل كەتكەن يول بار ئىدى. ئۇ يەردە پەقەت ئىككى مومای جېسىكچىلىك قىلىۋاتاتتى، بۇلار كۆك تۆپە جاڭزىسىدا بولۇۋاتقان ئاي تاماشىسىنىڭ بىزگە ئالاقىسى يوق دەپ بىلىپ، ئاللىقاچان پانۇسلىرىنى ئۆچۈرۈپ ئۇخلاپ قېلىشقانىدى، دەيۇي بىلەن

شياڭيۇن پانۇسلارنىڭ ئۆچۈرۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ:

ــ بۇلارنىڭ ئۇخلاپ قالغىنى ئوبدان بوپتۇ، بىز چېدىر تۈۋىدىلا تۇرۇپ ئاينى تاماشا قىلساق قانداق؟ ــ دېدى كۇلۇشۇپ.

ئىككىسى بامبۇك كۆتىكىدە ئولتۇرۇشتى. ئاسماندا دۇپدۇگلەك يورۇق ئاي، كۆلدە ئاينىڭ ئەكسى، بىر ــ بىرى بىلەن نۇر تالاشقاندەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى، گويياكى كىشى ئۆزىنى سۇ پەرىلىرى ماكانىغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى. لەرزان شامال ئۆتۈشى بىلەنلا كۆلىنىڭ يۈزىدە تۇرۇم ــ تۇرۇم ئۆركەش پەيدا بولۇپ، كىشىنى ئاجايىپ ھۇزۇرلاندۇرۇۋەتتى.

ــ شۇ تۇرقىدا كېمىدە ئولتۇرۇپ شاراب ئىچسەك قانداق ياخشى بولاتتى ــ ھە ! ئۆز ئۆيۈمدە بولغان بولسامغۇ دەرھال كېمىگە چۈشكەن بولاتتىم، ــ دېدى كۇلۇپ شياڭيۇن.

ــ قەدىمكى كىشىلەرنىڭ دائىم: «ھەر ئىش بولسا توققۇزى تەل، قانداق بولسۇن خۇشاللىق؟» دېگىنى توغرا ئىكەن. مېنىڭچە، مۇشۇ يەرمۇ بولۇۋېرىدۇ، كېمىگە چۈشۈپ نېمە بوپتۇ؟ ــ دېدى دەييۇي.

ــ توققۇزىغا ئۇلاشقاندا ئوتتۇزىنى كۆزلەش ئادەت بولۇپ قالغان ئىش، ــ دەپ كۇلدى شياڭيۇن.

بۇلار گەپلىشىۋاتقاندا لەرزان نەي ساداسى كۆتۈرۈلدى.

ــ بۇگۈن چوڭ ئانام بىلەن ئاغىچا خېنىم خۇشال بولغاچقا، مۇنۇ نەينىكىڭ چېلىنىشى تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولدى، بىزنىڭ زوقىمىزغا مەدەت بەردى ! ــ دېدى دەييۇي كۇلۇپ، ــ ئىككىلىمىز بەش سۆزلۈك شېئىر ۋەزنىنى ياخشى كۆرىمىز، بەش سۆزلۈك ۋەزىن بويىچە ئۇزۇن بېيىت ئېيتىشايلى.

ــ قاپىيەسى قانداق؟ ــ دەپ سورىدى شياڭيۇن.

ــ مۇنۇ قاشانىڭ بالداقلىرىنى بۇ بەشىدىن ئۇ بەشىغىچە ساناپ چىقايلى، ئەگەر ئۇ توقۇز بالداق بولسا، توقۇزىنچى قاپىيەدە ئېيتايلى، ــ دېدى دەييۇي كۇلۇپ.

ــ بۇ تېخىمۇ بۆلەكچە بولىدىغان بولدى ! ــ دەپ كۇلدى شياڭيۇن.

شۇنداق بىلەن ئىككىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، قاشانى بېشىدىن ئاخىرىغىچە سانىۋىدى، ئون ئۇچىنچى بالداق بىلەن تۇگىدى.

— يەنىلا شۇ «ئون ئۇچىنچى قاپىيە» ئىكەن! — دېدى شياڭيۈن، — بۇ قاپىيە كەم ئىشلەيدىغان قاپىيە ئىدى، بۇنىڭدا ئۇزۇن بېيىت ئېيتىدىغان بولساق، قاپىيەنى يېتىشتۇرەلمەي زورۇقۇپ قالارمىزمىكىن! سىز بىرىنچى مىسرانى باشلاپ بېرىڭ ئەمىسە.

— قېنى قايسىمىز كۇچلۇك، قايسىمىز ئاجىز ئىكەنمىز، بىر سىنىشىپ باقايلى، — دېدى كۇلۇمسىرەپ دەييۇي، — بىراق قەغەز ـ قەلەم يوق ـ دە.

— ئەتە يازارمىز، ئۇنى ساقلىغۇچىلىك زېھنىمىزغۇ باردۇ! — دېدى شياڭيۈن.

— ئەمىسە، مەن تەييار تەمسىللەردىن بىر مىسرانى باشلاپ بېرەي، — دەپلا دەييۇي مۇنۇ بېيىتنى باشلىدى:

ئەقرەب ئاينىڭ ئون بەشى، بايرام كېچىسى[1]،

شياڭيۈن ئويلىنىپ تۇرۇپ مۇنداق دەپ قوشتى:

ئاي تولۇن چاغاندەك ھۇزۇر سەيلىسى.
كۆكنى قاپلاپتۇ زاراغ، دەلۇە شولىسى[2]،

دەييۇي كۇلۇپ قويۇپ، ئۇلىدى:

ھەممە يەردە ياڭراپتۇ چالغۇ نەغمىسى.
قانچە جايدا قاينىپتۇ قەدەھ بەزمىسى؟

---

① كونىچە سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون بەشىنچى كۈنى تاۋۇز چاغىنى.

② زاراغ — تۆت يۈلتۈزدىن تەركىب تاپقان كۆرەك شەكلىدىكى يۇلتۇز؛ دەلۇە — ئالتە يۇلتۇزدىن تەركىب تاپقان كەمچەن شەكلىدىكى يۇلتۇز. بۇ يەردە ئاسمانىنى قاپلىغان يۇلتۇزلار نەزەردە تۇتۇلغان.

ـــ مۇنۇ «قانچه جايدا قاينـاپـتۇ قەدەھ بـەزمـسى؟» دېگـەن مسرا خېلى مەنـىلىك بولـدى ! بۇنىڭغا قاملاشـتۇرۇپ قوشـماي بولمايدۇ ئەمدى، ـــ دېدى شـياڭيۇن ۋە كـۇلگىنـىچه ئويـلىنـىپ بېقىپ مۇنداق دېدى:

قايسى ئۆيده يېپىقكەن پەنجىر قاپقىسى؟
چۈشتى سالقىن سانجىلىپ، سەلكىن لەرزىنىپ،

ـــ راسا قاملىشىپ قوشۇلدى ! مېنىڭكىدىنمۇ ياخشى چىقتى، ـــ دېدى دەييۇي، ـــ بىراق بۇ مسراغا چاكىنا سۆزلەر قىستۇرۇلۇپ قاپتۇ. كۇچەيتىپرەك ئېيتىلسا ئوبدان بولاتتى.
ـــ بېيىت ئۇزۇن، قاپىيەسى چەكلىك، شۇڭا كەڭرەك بايان قىلسا ئەپلىشىدۇ، ـــ دېدى كـۇلۇپ شياڭيۇن، ـــ ياخشى مسرالارمۇ بار، كېيىنرەك چىقىدۇ.
ـــ كەينىگە بېرىپ ياخشى مسرالارنى ئېيتالماي قالسىڭىز ئىزا تارتىپ قالارسىزمىكىن، ـــ دەپلا دەييۇي ئايىغىنى ئۇلىدى:

ئاي بىلەن تەڭ ئېچىلدى تۇننىڭ چېھرىسى.
تالاپ يېسە توقاچنى ماك ـ ماك قېرىلار،

ـــ بۇ مسرا قاملاشمىدى، توقۇما بولۇپ قالدى، چاكىنا ئىشلار بىلەن مېنى قىينايمەن دەۋاتىسىز، ـــ دېدى كۇلۇپ شياڭيۇن.
ـــ سىزنى كىتاب ئوقۇمىغان دېگەنىدىم، راست ئوخشايدۇ. «توقاچ يېيىش» دېگەنچۇ، قەدىمكى بىر تەمسىل، ـــ دېدى دەييۇي كۇلۇپ، ـــ «تاڭ يېلىنامسى»، «تاڭ تەزكىرىلىرى» دېگەن كىتابلارنى ئوقۇپ بېقىپ، ئاندىن گەپ قىلىڭ.
ـــ بۇمۇ ھېچقانچه تەس گەپ ئەمەس، ماڭمۇ شۇنىڭغا جور بولغۇدەك ئىلھام كەلدى:

تاۋۇز پىچقان قىزلارنىڭ شوختۇر كۈلكىسى.
ئايدىكى بۇك دالچىن گۈل چاچسا خۇش پۇراق،

ـــ مانا بۇنى راستلا توقۇپ چىقاردىڭىز ! ـــ دېدى دەييۇي.
ـــ ئەتە بىز كىتاب كۆرۈپ كىتابقا سېلىشتۇرۇپ چىقايلى، كۆپچىلىك كۆرۈپ باقسۇن، ھازىر ۋاقىتقا دەخلى يەتكۈزمەيلى، ـــ دېدى كۈلۈپ شياڭيۇن.
ـــ مۇنداق كېيىنكى مىسرالىرىمۇ ياخشى چىقمايدۇ. يەنە شۇنداق «ئاق دالچىن»، «ئالتۇن خۇش قات» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىك كېرەك، ـــ دەپ قويۇپ، دەييۇي ئايىغىغا ئۇلىدى:

مەغەز ئاينىپ، غوللاپتۇ ئالتۇن بەرگىسى.
شامدىن يورۇپ چاقنىسا ئەلۋەك داستىخان،

ـــ «ئالتۇن مەغەز بەرگىسى» دېگەن سۆزلەر سىزگە ئەرزان چۈشتى، بىرمۇنچە كۈچىكىزنى ئاياپ قالدىڭىز ! مۇنداق تەييار قاپىيەلەر سىزگىلا تېپىلىدىكەن. بەزمە قىلىۋاتقانلارغا گۈپپاڭچىلىق قىلىپ بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە كېيىنكى مىسرانى سىزمۇ توقۇپ چىقاردىڭىز، ـــ دەپ كۈلدى شياڭيۇن.
ـــ سىز «ئاق دالچىن» دېمىگەن بولسىڭىز، مەن «ئالتۇن مەغەز» دېگەن سۆزنى زورلاپ كەلتۈرەمتىم؟ ئۇنىڭدىنمۇ كەڭرەك بايان قىلساق بېيىت مەزمۇنلۇق بولۇپ چىقىدۇ، ئاندىن ئەھۋالغا ئۇيغۇن ھازىرباب بولىدۇ، ـــ دېدى دەييۇيمۇ كۈلۈپ.
شياڭيۇن نائىلاج بېيىتنىڭ ئاخىرىنى ئۇلىدى:

سالدى باغنى لەرزىگە چوپ ـ جام غەلۋىسى.
بۇيرۇقچىغا بويسۇنار ئىككى سەپ مەيخور،

ـــ كېيىنكى مىسراسى ئوبدان بولدى، ئۇنىڭغا قاملاشتۇرۇپ كەلتۈرۈش تەس، ـــ دېدى دەييۇي، ـــ ئاندىن ئويلىنىپ كېتىپ، ئايغىنى قوشتى:

كۈتەر ياپتا جاۋاب سۆز بەزمە ساقىيسى.
شىشخالنى گۈل قىلغان قىزىل نۇقتىسى،

ـــ «بەزمە ساقىيسى» دېگەن قىزىقارلىق بولدى، ئاددىي سۆز بەدىئىي قىلىپ ئىشلىتىلدى. بىراق، كېيىنكى مىسراغا شىشخال سۆزى كىرىپ قالدى ـ دە ! ـــ دېدى شياڭيۈن. ئاندىن ئايغىنى مۇنداق دەپ ئۇلاشقا مەجبۇر بولدى:

ئايلاندۇرغان گۈلنى تېز دۇمباق سوقىسى.
يورۇتۇپتۇ هويلىنى نۇرلار جىمىرلاپ،

ـــ قاملاشتۇرۇپ چۈشۈردىڭىز، بىراق كېيىنكى مىسراسى قېيىپ كەتتى. ئەمدى ئاي، يەل دېگەن سۆزلەر بىلەن ئېيتىشقا توغرا كېلىۋاتامدۇ نېمە؟ ـــ دېدى كۇلۇپ دەييۇي.
ـــ ئاي توغرىسىدا ئېيتمىغانىدۇق، ئانچە ـ مۇنچە بېيىتنى بېزەپمۇ قويۇش كېرەك. ئاندىن ماۋزۇدىنمۇ چەتلەشمەيدۇ، ـــ دېدى شياڭيۈن.
ـــ بۇنى قويۇپ تۇرايلى، ئەتە يەنە ئويلىشارمىز، ـــ دېدى دەييۇي ۋە ئايغىغا قوشتى:

يەر بىلەن كۆكنى قوشۇپ ئاينىڭ ياغدۇسى.
پەرقى بولماس مېهماننىڭ ئىنئام، پالىدە،

ـــ ئۇلارنى بېيىتقا قوشۇپ نېمە قىلاتتۇق؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆزىمىز توغرىسىدا ئېيتايلىچۇ، ـــ شياڭيۈن شۇنداق دەپ قويۇپ

مۇنداق ئۇلىدى:

ئايرىلغۇسى رەت بىلەن ھەر كىم نەزمىسى.
تۇرۇپ ھەردەم قاشادا قىلسا تەپەككۇر،

ــ مانا بۇ بىزنىڭ دىتمىزغا باب كېلىدۇ، ــ دېدى دەييۇي. ئاندىن ئايىغىنى مۇنداق دەپ ئۇلىدى:

پۇتەر گاھى ئىشكىتە شېئىر جۇملىسى.
تۇگەپ كەتتى مەي، لېكىن قالدى خۇمارى،

ــ مانا بۇ ھازىرباب بولدى ! ــ دەپ شياڭيۇن مۇنداق قوشتى:

خۇشاللىقتىن ئۇنتۇلدى تاڭ جېسەكچىسى.
بارا ـ بارا تىنچىدى كۆلكە ـ پاراڭلار،

ــ مانا ئەمدى بارغانچە تەس كېلىدىغان بولدى، ــ دېدى دەييۇي ۋە ئايىغىنى ئۇلىدى:

ئاي غۇۋالاپ شەبنەمدە قالدى بەلگىسى.
پەلەمپەي ئارا تاڭدا ئېچىلىپ لەيلە،

ــ بۇ مىسراغا قانداق قاپىيە چۈشۈرمە بولار قېنى، ئويلىنىپ باقاي، ــ دەپ شياڭيۇن ئورنىدىن تۇرۇپ. قولىنى قوۋۇشتۇرۇپ بىر دەم ئويلانغاندىن كېيىن كۆلۈپ كېتىپ، ــ بولدى، بەختىمگە يارىشا بىر سۆزنى ئويلاپ تاپتىم، بولمىسا يېڭىلىپ قالاتتىم ! ــ دېدى ـ دە، ئايىغىنى مۇنداق چۈشۈردى:

يۇمۇلدى كەچ تۇتەكتە ھويلا سېرىسى.

ئۇرغۇپ چىقتى كۆز سۈيى سۈمۈلەك غاردىن،

دەيمۇي ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ، بۇ مىسرانى قالتىس مىسرا بولدى دەپ ماختاپ كەتتى:

— ھەي، يامان شەيتان ! راستلا ياخشى مىسرالارنى كېيىنگە قالدۇرۇپتىكەن. مانا ئەمدى، «سېرىس» دېگەن سۆزنى ئويلاپ تاپقىنىنى قارا !

— تۇنۇگۈنلا تېخى «ئۆتكەن پادىشاھلىقلار زامانىسىدىكى ئەسەرلەر تاللانمىسى» نى ئوقۇغىنىمدا ئاشۇ سۆزنى ئۇچراتقانىدىم. ئۇنىڭ قانداق دەرەخلىكىنى ئۇقماي، لۇغەت كۆرۈپ باقاي دېسەم، باۋچەي ئاچام: كۆرمەيلا قويۇڭ، بۇنى ھازىر «كۈندۈزى ئېچىلىپ، تۇندە يۇمۇلار» دەيدۇ، دېدى. مەن بۇ گەپكە ئىشەنمەي، يەنىلا ئاختۇرۇپ باققانىدىم، دېگەندەك شۇنداق گەپ ئىكەن. باۋچەي ئاچامنىڭ بىلدىغىنى كۆپ ئىكەن.

— «سېرىس» سۆزىنى مۇشۇ كەمدە ئىشلەتسە راسا جايىدا كېلىدۇ. بۇمۇغۇ بىر نۆرى، — دېدى كۇلۇپ دەيمۇي، — «ئۇرغۇپ چىقتى كۆز سۈيى ...» دېگەن مىسرانى ئوبدان ئويلاپ تېپىپسىز! مۇشۇ مىسرا بولىدۇ، باشقىلىرىنى ئۆچۈرۈۋېتىش كېرەك. بۇ مىسراغا راسا زېھنىمنى توپلاپ قوشمىسام بولمىدى. لېكىنزە، بۇ مىسراغا ئوخشىتىپ ئېيتقىلى بولمايدۇ جۇمۇ، — شۇ گەپ بىلەن ئۇ ئويلىنا ـ ئويلىنا، ئاران ئايغىنى ئۇلىدى:

تاغ تۇۋىگە يىغىلدى غازاڭ دۆۋىسى.
ئەتىۋارلىق ۋۇنۈينى تۇتتى غېرىبلىق①،

— بۇنى قاملاشتۇرۇپ قوشالمىدىڭىز، بىراق مۇنۇ مىسرايىڭىز

① رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، ۋۇنۈي چۈي يۈەننىڭ ئاچىسى ياكى كۈتكۈچىسى ئىكەن، چۈي يۈەننىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەر تۈپەيلىدىن ۋۇنۈينى غېرىبلىق تۇتقان.

قىيىپ كەتتى. ھېلىمۇ ياخشى ھازىر باب بولغىنى، شۇنداقتىمۇ بۇ يەرگە «ۋۇنۇي» نى كەپلەپ قويماسلىق كېرەك ئىدى، ــ دەپ شياڭيۈن ئايىغىنى ئۇلىدى:

كۈموش تۈسكە ئوراندى ئاينىڭ چۆرىسى.
ئاق توشقانمۇ تۈتۈندى دورا يانجىشقا،

دەيىۋي گەپ قىلماي بېشىنى لىڭشىتىپ، بىر ھازادىن كېيىن ئايىغىنى ئېيتتى:

كىشى ئايغا تەلمۈرۈپ كەلدى ئۇچقۇسى.
كۆككە چىقىپ چىللىسا چوپان ۋە قىزنى،

شياڭيۈن ئايغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ ئايىغىنى چۈشۈردى:

سالدا يۈرسە ئۇچراپتۇ تەڭرى نەۋرىسى①.
ئاي بولۇر گاھى تولۇن، گاھىدا كەمتۈك،

ــ قاملاشمىدى، جۈپ بولالمىدى، تەمسىل تەكرارلىنىپ قالدى. كېيىنكى مىسرا بىر قەدەم سىلجىپ، «تومۇرنىڭ سوقۇشىغا بېقىپ داغلىغان» دەك بولدى، ــ دەپ دەيىۋي ئايىغىنى ئېيتتى:

ئاي ئاخىرى ـ بېشىدا غايىب بولغۇسى.
تامچە سائەت چېپىلداپ سۈيىمۇ پۈتتى،

---

① رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، باپكار قىز تەڭرىنىڭ نەۋرىسى ئىمىش، بىركىم دېگىزدا سال بىلەن كېتىۋېتىپ، سامانيولغا يەتكەندە باپكار قىز بىلەن ئۇچراشقانىمىش.

شياڭيۇن ئۇنىڭغا ئۇلاپ ئېيتاي دەپ تۇرۇشىغا، دەيىۋي كۆلدىكى ساينى كۆرسىتىپ، شياڭيۇنگە:

— قارىڭا كۆلگە، ئادەمدەك بىرنەرسە قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتىغۇ ! جىن ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى.

— كۆزىڭىزگە يەنە جىن كۆرۈنۈپتۇ ـ دە. مەن جىنىدىن قورقمايمەن، ئۇنى بىر ئۇرايچۇ، — دەپلا شياڭيۇن ئېڭىشىپ، بىر دانە تاشنى ئېلىپلا كۆلگە ئاتتى. چولتۇككىدە قىلىش بىلەن پەيدا بولغان تۇرۇم ـ تۇرۇم ئۆركەش ئاينىڭ ئەكسىنى داۋالغۇتۇپ، بىرنەچچە قېتىم شۇنداق تۇرۇملەندى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن «غا ... غا ...» قىلىپ ئاق تۇرنا كۆتۇرۇلۇپ نېلۇپەر سەيناسىغا قاراپ ئۇچۇپ كەتتى.

— ھە، ئاشۇ ئىكەن ـ دە ! «بۇ تۇرنا خىيالىمغا كەلمىگەچكە مېنى قورقۇتۇۋەتتى، — دەپ كۈلدى دەيىۋي.

— مانا قىزىق، بۇ تۇرنا ماڭا مەدەت قىلدى ! — دەپلا شياڭيۇن بېيىتىنىڭ ئايىغىنى ئۇلىدى:

بولدى غۇۋا پەردىدە شامنىڭ شولىسى.
سۇرلۇك كۆلنى سىيپىدى تۇرنا سايىسى،

دەيىۋي بۇ مىسرانى ماختاپ كېتىپ، يەرنى بىرنى تەپتى ـ دە:

— يامان بولدى، بۇ تۇرنا راستىلا بۇنىڭغا ياردەم بەردى ! بۇ مىسرا «ئۇرغۇپ چىقتى كۈز سۈيى ...» دېگەن مىسرادىنمۇ قالتىس بولۇپ چىقتى. بۇنىڭغا نېمە دەپ ئۇلىسام بولار؟ «سايە» سۆزىگە پەقەت «جان، ھەۋەس» سۆزىلا جۈپ كېلىدۇ. لېكىنزە، «سۇرلۇك كۆلنى سىيپىدى تۇرنا سايىسى» دېگەن جۈملە نېمىدېگەن تەبىئىي، نېمىدېگەن كۆركەم، نېمىدېگەن يېڭىلىق بولۇپ چىققان ـ ھە ! مەن قەلەمنى چۆرۈۋەتسەم بولغۇدەك، — دېدى.

— ئوبدانراق ئويلاپ باقساق تېپىلىپ قالىدۇ، — دېدى كۈلۈپ شياڭيۇن، — ياكى بولمىسا بۇنى قويۇپ تۇرۇپ ئايىغىنى

ئەتە ئۇلىساقمۇ بولىدۇ.

دەييۇي ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي، ئاسمانغا بېقىپ تۇرۇپ بىر ھازادىن كېيىن، بىردىنلا كۈلۈۋەتتى ۋە:

— بولدى، كاپشىماڭ، مەنمۇ تاپتىم ! قېنى ئاڭلاڭ، — دەپلا ئايىغىنى چۈشۈردى:

ئاي ئۆچۈپلا ئۇجۇقتى شېئىر ھەۋىسى.

— قالتىس ئوبدان چۈشتى. بۇنىڭغا زادىلا ئۇلاپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. «ئۇجۇقتى شېئىر ھەۋىسى» دېگىنىڭىز ئاجايىپ قاملاشتى ! — دەپ چاۋاك چېلىپ كەتتى شىياڭيۇن، ئاندىن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى، — بۇ شېئىرغۇ ئاجايىپ يېڭىلىق بولدى، لېكىن تولىمۇ سولغۇن بولۇپ قالدى ! سىز ھازىر كېسەل بولغاندىن كېيىن، مۇنداق ھەددىدىن ئارتۇق قايغۇ ـ نادامەتلىك مىسرالارنى تۇزمەسلىكىڭىز كېرەك ئىدى.

— مۇشۇنداق قىلمىسام، سىزنى قانداق بېسىپ چۈشەلەيمەن؟ — دەپ كۈلدى دەييۇي، — كۆچۈمنى ئاشۇ مىسراغىلا ئىشلەتتىم ... — ئۇنىڭ گېپى تۇگىمەيلا، قاشا سىرتىدىكى سۇنئىي تاغ كەينىدىن بىركىم ئايلىنىپ چىقىپ، كۈلگەن بويى:

— قالتىس ياخشى بېيىت بولدى، بەك قاملاشتى ! دېمىسىمۇ، بەكمۇ قايغۇ ـ ھەسرەتلىك بولۇپ كەتتى. بولدى داۋاملاشتۇرمايلا قويۇڭلار، ئاخىرى مۇشۇنداق داۋاملىشۇۋېرىدىغان بولسا، بايىقى ئىككى مىسرا كۆزگە كۆرۈنمەي قالىدۇ ـ دە، زورمۇزور تىزىلغان سۆزلەر دۆۋىسى بولۇپ قالىدۇ.

دەييۇي بىلەن شياڭيۇن بىردىنلا چۆچۈپ كېتىشتى، سەپسېلىپ قارىغاندى، ئۇ مياۋيۇي ئىكەن. ئىككىسى ھەيران بولۇشۇپ:

— قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

ـــ ھەممىڭلارنى ئاي تاماشىسى قىلمۇاتمدۇ دەپ ئاڭلىغانىدىم، ئاندىن قۇلاق سالسام نەيمۇ بەك ئوبدان چېلىندى، ـــ دەپ كۈلدى مياۋيۇي، ـــ شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ مۇنۇ سۇزۇك سۇ بىلەن يورۇق ئايىنى تاماشا قىلاي دەپ چىقتىم. ماڭا ـ ماڭا بۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن، ئىككىڭلارنىڭ بېيىت ئېيتىشۇاتقىنىڭلار قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. ماڭا بەك نەپىس تۇيۇلۇپ، قۇلاق سېلىپ تۇرۇپ قالدىم. بىراق، بايا ئاڭلىغان شېئىرنىڭ ئىچىدە بىرقانچە مىسرا ياخشى چىققان بولسىمۇ، لېكىن تولىمۇ روھسىز، قايغۇلۇق بولۇپ كەتتى. بۇمۇ كىشىنىڭ تەقدىر ـ پېشانىسىگە باغلىق، شۇڭا مەن سىلەرنى توسۇپ قالاي دەپ تاغ كەينىدىن چىقتىم. ھازىر ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىملار ئۆيلىرىگە يېنىشتى، باغدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تاتلىق ئۇيقۇغىمۇ كەتكەندۇ. ئىككىڭلارنىڭ دېدەكلىرى سىلەرنى نەلەردە ئىزدەپ يۈرىدىكىن؟ سوغۇقتىنمۇ قورقماپسىلەر؟ يۈرۈڭلار مەن بىلەن، مېنىڭكىگە بېرىپ چاي ـ پاي ئىچىڭلار، تاڭمۇ ئاتاي دەپ قالدى.

ـــ شۇنچە ۋاقىت بولغىنىنمۇ ئۇقماي قاپتۇق ! ـــ دەپ كۈلدى دەييۇي.

ئۇچى بىللە يېشىل پەنجىرلىك ئىبادەتخانىغا كەلدى. مېھراب ـ تەكچىلەردە ئىس تۈتەپ، كۈجىدانلاردا كۈجىلەر تۈگەل كۆيۈپ بولمىغان، بىرقانچە راھىبە موماي ئۇخلاپ قالغان، يالغۇز چۆرە قىزلا يېكەن سېلىنچىدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ مۈگدەپ ئولتۇرغانىدى. مياۋيۇي ئۇنى ئويغىتىپ چاي دەملەشكە جورۇدى. شۇ ئەسنادا دەرۋازا قېقىلىپ قالدى. چۆرە قىز شۇئان چىقىپ دەرۋازىنى ئاچتى. قارىسا، زىجۇەن بىلەن سۇيلۇ ۋە بىرقانچە ئىنىگە ئىككى ھەمشىرىنى ئىزدەپ كەپتۇ. ئۇلار كىرىپ چاي ئىچىپ ئولتۇرغان دەييۇي بىلەن شياڭيۇننى كۆرۈپ كۈلۈشتى:

ـــ ئەجەبمۇ ئىزدىتىشتىلە ! باغنىڭ ھەممە يېرىنى كېزىپ چىقتۇق. ھەتتا ھامما خېنىم تەرەپكىمۇ ئىزدەپ باردۇق. ئىزدە ـ ئىزدە، كىچىك شىپاڭغا كەلسەك، كېچىلىك جىسەكچىلەر ئەمدىلا ئويغىنىپ تۇرۇشۇپتىكەن، خان قىزلارنى سورىساق، ئۇلار:

«بايىراقتا شىپاك تېشىدىكى چېدىر تۇڭىدە ئىككىيلەن گەپلىشىۋاتاتتى، كېيىن يەنە بىرسى كېلىپ قوشۇلدى. ئۇلار ئىبادەتخانىغا بارمىز دېگەندەك قىلىشقان» دەپ جاۋاب بەردى. بىز ئاندىن ھەربىرلىرىنى بۇ يەردىكەن دەپ بىلدۇق.

مياۋيۇي دەرھال ئۇلارنى نېرىقى ئۆيگە باشلاپ چىقىپ چاي قۇيۇپ بېرىپ، بىر پەس ئارام ئالدۇرۇشقا دېدەكنى بۇيرۇدى. ئۆزى قەلەم ـ دۇڭەت، قەغەز ـ سىياھ ئېلىپ، دەيىۋي بىلەن شياڭيۈنگە بايىقى قوشقان بېيىتلىرىنى ياد ئېيتقۇزۇپ بىر باشتىن يېزىۋالدى. دەيىۋي بۇگۈن ئۇنىڭ ئىنتايىن خۇشال ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ:

ـــ سىزنىڭ مۇنداق خۇشال بولغىنىڭىزنى زادىلا كۆرمىگەنىدىم، ـــ دەپ كۈلدى، ـــ بۇنى دېڭىلىك قىلىپ سوراشقا مېنىڭمۇ ھەددىم ئەمەس. مۇنۇ شېئىر توغرىسىدا مەسلىھەت بەرسىڭىز بولار؟ بەك قاملاشمىغان بولسا كۆيدۇرۇۋېتەيلى. ئۆزگەرتكۈدەك يېرى بولسا سىز تۈزىتىپ قويارسىز.

ـــ ئورۇنسىز باھا بېرىشكە ھەددىم ئەمەس، ـــ دەپ كۈلدى مياۋيۇي، ـــ بۇ ئاران يىگىرمە ئىككى بېيىت بوپتۇ. ئۆز خىيالىمچە، ئىككىلارنى ئەك پاساھەتلىك مىسرالارنى ئېيتىپ بولدى، يەنە داۋام قىلدۇرىدىغان بولسا بېرىپ ـ بېرىپ كۈچ ئېلىشالماي قالارمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمەن. مەن ئايىغىنى ئۇلاي دېسەم، خۇددى بۇلغۇن كۆرپىگە ئىت قۇيرۇقىنى ئۇلاپ قويغاندەك، داغ چۈشۈرۈپ قويىمەنمىكىن دەيمەن.

دەيىۋي مياۋيۈينىڭ شېئىر يازىدىغانلىقىنى ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدىكى خۇشاللىقىنى كۆرۈپلا:

ـــ شۇنداق قىلىدىغان بولسىڭىزغۇ، بىز ياخشى يازالمىغان بولساق، سىزگە ئەگىشىپ ياخشى يازىدىغان بولۇپ قالاتتۇق، ـــ دېدى.

ـــ ھازىرچە باشقىنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، ئەسلىي قىياپىتىمىزگە يېنىشقا توغرا كېلىدۇ. چىن تۇيغۇ، ھەقىقىي

ئىشنى چۆرۈۋېتىپ، غەلىتە ـ ئۆڭگىلەك گەپلەرنى ئىزدەشتۈرۈپ يۈرسەك، بىرىنچىدىن، ھەرەم ئەھلى بولۇش قىيىاپىتىمىزنى يوقاتقان، ئىككىنچىدىن، ماۋزۇدىن چەتلەشكەن بولۇپ قالىمىز.

ـــ ناھايىتى توغرا دېدىڭىز، ـــ دېدى دەيىۋي بىلەن شياڭيۈن تەڭلا.

مياۋيۈي قەلەمنى ئېلىپلا پىچىرلاپ شېئىر ئوقۇدى، ئاندىن شارتلا يېزىپ ئۇ ئىككىسىگە سۇنۇپ:

ـــ زادىلىق قىلماڭلار. مېنىڭچە، مۇشۇنداق بولغاندىلا ئاندىن ئەسلىي مەنىگە يانغىلى بولىدۇ. بېشىدا قايغۇلۇق گەپلەر بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھېچقانچە دەخلىسى يوق، ـــ دېدى.

دەيىۋي بىلەن شياڭيۈن شېئىرنى ئېلىپ ئوقۇدى. ئۇ داۋامىنى مۇنداق يازغانىدى:

زەر داڭقاندا تۇتىدى ۋاقىت كۈجىسى،
تولدى سۈزۈك ياغ بىلەن قاشتاش قاچىسى.
زېرىكتۈردى يېسىرەك نەينىڭ يىغىسى،
يېپىنچىنى ئىسىستقاي قىزنىڭ چۆرىسى.
سۈمۈرغ گۈللۈك چىمىلدىق قوزغىدى ھەسرەت،
بىكار تۇرار رەڭگارەڭ ئەنقا شىرمىسى.
قويۇق شەبنەم بىلەن مۇخ بولدى تېيىلغاق،
يۆلەك بولماس قىروۋلىق بامبۇك شادىسى.
ئەگىم كۆلچەك بويىدا ئايلىنىپ بىر پەس،
تارتتى كۆڭۈلنى تىمتاس تۆپە سەيلىسى.
چېلىشقاندەك ئالۋاستى كۆرۈنسە تاشلار،
زوڭ ئولتۇرغان يولۋاسكەن كۆتەك ـ چوقچىسى.
تاش كۆتۈرگەن تاشپاقا پارلىدى تاڭدا،
قوندى ئايۋان توربغا سەھەر ئۇنچىسى.
قۇشلار ۋىچىر ـ ۋىچىرلاپ ياڭرىدى ئورمان،
تولدى مايمۇن ئۇنىگە تاغنىڭ جىلغىسى.
بىلىپ شۇنچە ئاچالنى ئاداشقۇلۇقمۇ؟

بۇلاق بىلگەن سورىماس نە دەپ چەشمىسى.
تۇچ قوڭغۇراق چېلىندى يېشىل كەنسە① دە،
چىللىدى سەھەر خۇشبۇي شاللىق توخۇسى.
كەلسە پەيزى نېمىشقا قىلغاي نادامەت؟
نېچۈك بولسۇن پەرىشان يوقتۇر قايغۇسى؟
كۆڭلى ـ كۆكسىنى پەقەت بەزلىگەي ئۆزى،
ئىزھار بولۇر كىمگىمۇ مەسۇم تۇيغۇسى !
دېمە تالدىم ـ چارچىدىم تاڭ يورۇغاندا،
چاينى دەملەپ قىلغۇلۇق سۆھبەت سەلقىسى②.

ئاخىرىغا «تاۋۇز چاغىنى كېچىسى نەزەر باغدا مەنزىرىنى كۆيلەپ ئېتىلغان ئوتتۇز بەش بېيىت» دەپ يېزىپتۇ.
دەييۇي بىلەن شياڭيۈن ئىككىسى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىشىپ كەتتى:
ـــ بىز ئەتىدىن كەچكىچە يېقىندىكىنى قويۇپ، يىراقتىكىگىلا يۈگۈرۈپ يۈرگىنىمىزنى قاراڭ، مۇشۇنداق شائىر يېنىمىزدىلا تۇرسا، بۇنى كۆرمەي كۆنبويى قۇرۇق گەپ سېتىپ يۈرىۋېرىپتۇق.
ـــ ئەتە قايتىدىن تۇزىتەرمىز، ھازىر تاڭ يورۇپ قالدى. ئەمدى ئارام ئالساقمۇ بولار، ـــ دېدى كۇلۇپ مياۋيۇي.
دەييۇي بىلەن شياڭيۈن ئىككىسى بۇ گەپنى چۈشىنىپ، ئورنىدىن قوزغىلىپ خوشلاشتى ـ دە، دېدەكلەرنى باشلاپ ماڭدى. مياۋيۇي تالاغچە ئۇزىتىپ چىقىپ، ئۇلار خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن دەرۋازىنى تاقاپ يېنىپ كىردى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

ـــ چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ ئۆيىدىكىلەر بىزنى كېلىپ

---

① يېشىل كەنسە ـــ يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانا.
② سۆھبەت سەلقىسى ـــ سەلق: قاينىاش. «سۆھبەت سەلقىسى» بۇ يەردە قىزغىن سۆھبەت قۇرماق (شېئىر ھەققىدە) دېگەن مەنىدە كېلىۋاتىدۇ.

ئۇخلايدۇ دەپ كۈتۈشۈپ تۇرۇپتۇ. شۇ يەرگە بارساق بولارمىكىن، ــ دېدى سۈيلۇ شياڭيۈنگە.

ــ يول ئۆتەر سەن كىرىپ ئۇلارغا دەپ قوي، ئۇلار ئۇخلاۋەرسۇن، بۇ تۇرقىدا بارساق كېسەل ئادەمنى بىسەرەمجان قىلىپ قويارمەن. ئۇنىڭدىن كۆرە، بېرىپ دەييۈي قىزنىلا ئاۋارە قىلاي، ــ دېدى كۈلۈپ شياڭيۈن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بامبۇكزار سارايغا كېلىشتى. كىشىلەرنىڭ تەڭدىن تولىسى ئۇخلاپ قاپتۇ. دەييۈي بىلەن شياڭيۈن كىرىپلا بېزەكلىرىنى ئېلىپ، ئېگنىلىرىنى سېلىپ يۈيۈنۈپ بولغاندىن كېيىن، كارىۋاتقا چىقىپ ئارام ئېلىشتى. زىجۇەن شايى چىملىدىقنى چۈشۈرۈپ قويدى، چىراغنى ئورنىدىن يۆتكەپ، ئىشكنى تاقاپ چىقىپ كەتتى.

شياڭيۈننىڭ ئورۇن يۆتكەلسە ئۇخلىيالمايدىغان كېسىلى بار ئىدى، بېشى ياستۇقتا بولسىمۇ، كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. دەييۈيمۇ كەم ماغدۇر بولغاچقا، كۆپىنچە ئۇخلىيالماي چىقاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇگۈن ئۇخلاش ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىپ ھېرىقىپ قالغاچقا، تېخىمۇ ئۇخلىيالمىدى. ئىككىسى ئۇياقتا ـ بۇياقتا ئېغىناۋەردى.

ــ نېمىشقا تېخىچە ئۇخلىيالمايسىز؟ ــ دەپ سورىدى دەييۈي.

ــ مېنىڭ ئورۇن يۆتكەلسەم ئۇيقۇم كەلمەيدىغان كېسىلىم بار، ــ دەپ كۈلدى شياڭيۈن، ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇيقۇم قېچىپ كەتتى. مۇشۇنداقلا ياتسام بولدى، سىز نېمىشقا ئۇخلىمايسىز؟

ــ مېنىڭ ئۇخلىيالماسلىقىم بۇگۈنلا بولۇۋاتقان ئىش ئەمەس! ــ دېدى ئاھ ئۇرۇپ دەييۈي، ــ بىر يىل ئىچىدە جۇغى ـ جەمى ئاران ئون كېچىلا تولۇق ئۇخلىيالايمەن.

ــ ئەمىسە سىزنىڭ بۇ كېسىلىڭىزدىن ئەجەبلەنمىسەك بولغۇدەك! ــ دېدى شياڭيۈن.

بۇنىڭ كەينىدىن نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش يەتتىنچى باب

چىرايلىق دېدەكنىڭ نوچىلىقىدىن دەرد ئىچىدە ۋاقتىسىز قازا تاپقانلىقى
گۈزەل ئويۇنچىنىڭ ھەۋەستىن قول ئۈزۈپ بۇۋىلىك يولىغا قەدەم قويغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، تاۋۇز چاغىنىمۇ ئۆتۈپ كەتتى، فېئجيېنىڭ كېسىلىمۇ بۇرۇنقىدىن خېلى تۈزىلىپ قالدى، سەللىمازا ساقىيىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ تالا ـ تۈزلەرگە چىقالايدىغان بولۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇيرۇقى بويىچە تېۋىپ ھەر كۈنى كېلىپ تومۇر تۇتۇپ، دورا ئىچۈرۈپ تۇردى، يەنە كۈمىلاچ دورىغا قەغەز يېزىپ، مادەتۈلھايات كۈمۈلىسى تەييارلاپ بەرمەكچى بولدى.

بۇ دورىغا ئەلا سورتلۇق مېھرىگىياھدىن ئىككى سەر لازىم بولۇپ قېلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سورىۋىدى، ھۇجرىدىكىلەر خېلىغىچە ئاختۇرۇپ، ئاران دېگەندە كىچىك قۇتىدىن چاي تۇرگۈچىنىڭ تومۇقىچلىك بولغان بىرنەچچە تال مېھرىگىياھ تېپىشتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇنى ياراتماي، يەنە ئىزدەشتۇرۇشكە بۇيرۇغانىدى. بۇ قېتىم مېھرىگىياھنىڭ ئۇششاق يىلتىزلىرى ۋە ئۇۋاقلىرىدىن چوڭ بىر بولاق تېپىپ چىقتى. بۇنى كۆرگەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ:

ـــ لازىم قىلمىغاندا پۈتلىشىپ يۈرىدۇ، لازىم بولغاندا تېپىلمايدۇ. مەن سىلەرگە ئىزدەشتۇرۇپ ھەممىنى بىر يەرگە

يىغىپ قويۇڭلار، دەپ دائىم دەيمەن. لېكىن، قۇلىقىڭلارغا گەپ كىرمەي خالىغان يەرگە تاشلاپ قويۇۋېرىسىلەر، ــ دېدى.

ــ بۇنىڭدىن باشقىسى يوق ئىكەن، ــ دېدى سەييىۋۇن، ــ ئۆتكەن قېتىم ئۇ تەرەپتىكى خېنىم كېلىپ ئەكەتكەن.

ــ بىكار گەپ! ــ دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ يەنە بىر قېتىم ئوبدانراق ئاختۇرۇپ باق.

سەييىۋۇن يەنە چىقىپ ئىزدەشكە مەجبۇر بولۇپ، بىرنەچچە بولاق دورىنى كۆتۈرۈپ چىقتى ۋە:

ــ بۇنىڭ قانداق دورىلىقىنى ئۇقمايدىكەنمىز، ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرى كۆرۈپ باققان بولسىلا، ئەمدى بۇنىڭدىن باشقىسى يوق، ــ دېدى.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم بولاقنى ئېچىپ، ئۇنىتۇپ قالغانمۇ، ئىشقىلىپ، بولاقتىكى دورىنىڭ نېمىلىكىنى بىلەلمىدى. بولاقتا بىر تالمۇ مېھرىگىياھ يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ فېڭجىيېنىڭ ئۆزىدە بار ـ يوقلۇقىنى سورىتىپ ئادەم ئەۋەتتى. فېڭجىيې كېلىپ:

ــ مېھرىگىياھدىن ياسالغان مەلھەم دورىدىن ئازراق بار. مېھرىگىياھ يىلتىزلىرىدىن بىرنەچچە تال بولسىمۇ، ئەمما دېگەندەك ياخشىسىدىن ئەمەس، ئۇنى ھەر كۈنى قاينىتىۋاتقان دورىغا ئىشلىتىۋاتىمىز، ــ دېدى.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ، شىڭ ئاغىچا خېنىمدىن سوراپ ئادەم ئەۋەتىشكە مەجبۇر بولدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم كەلگۈچىگە: «ئۆتكەن قېتىم بىزدە بولمىغاچقا، سىلەردىن سورىتىپ ئەكەلگەن، شۇ چاغدىلا ھەممىسىنى ئىشلىتىپ بوپتىمىز» دەپتۇ. ژاڭ ئاغىچا خېنىم ھېچ ئامال قىلالماي، ئۆزى بېرىپ جيا ئانىدىن سوراشقا مەجبۇر بولدى.

جيا ئانا شۇ زامانلا ئۆتكەندە ئىشلىتىپ قېلىپ قالغىنىنى ئاچىقىشقا يۈەنياڭنى بۇيرۇدى. جيا ئاندا تومۇقى بارماقچىلىك بولغان مېھرىگىياھدىن يوغان بىر بولاق بار ئىكەن، شۇنىڭدىن

ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئىككى سەر تارتىپ بەردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چىقىپ مېھرىگىياھنى جۇرۇيىنىڭ ئايالىغا بەردى ۋە مۇلازىملاردىن بىرسى ئارقىلىق تېۋىپنىڭ ئۆيىگە يەتكۈزۈپ بېرىشنى بۇيرۇدى. ئاندىن قانداق دورا ئىكەنلىكىنى بىلەلمىگەن ھېلىقى بىرنەچچە بولاق دورىنىمۇ ئالغاچ بېرىپ تېۋىپقا كۆرسەتسۇن، تېۋىپ تونۇپ بەرگەندىن كېيىن، ھەربىر بولاقنىڭ ئۈستىگە دورىنىڭ نامىلىرىنى يېزىپ قويسۇن، دەپ تاپشۇردى.

بىرەمدىن كېيىن جۇرۇيىنىڭ ئايالى ھېلىقى دورىلارنى كۆتۈرۈپ كىرىپ شۇنداق دېدى:

ــ مۇنۇ بىرنەچچە بولاق دورىلارنىڭ نامىلىرىنى ئۈستىگە يېزىپ بېرىپتۇ، ماۋۇ بولاقتىكىسى ياخشى مېھرىگىياھدىن ئىكەن، بىراق بەكمۇ كونىراپ كېتىپتۇ. بۇ باشقا نەرسىلەرگە ئوخشىمايدۇ. ھەرقانچە ياخشى بولسىمۇ، يۇز يىلدىن ئۆتۈپ كەتسىلا ئۆزلۈكىدىن كۈلگە ئايلىنىپ كېتىدۇ، بۇنىسى تېخى كۈلگە ئايلىنىپ كەتمىگەن بولسىمۇ، ئەمما چىرىپ قۇرۇق ياغاچقا ئايلىنىپ قاپتۇ، بۇنىڭ ئەمدى كۆچىمۇ قالمىغان، ئاغىچا خېنىم، بۇنى ئېلىپ قويۇپ، ئىنچىكە ـ تولۇقىنى سۇرۇشتۇرمەي، يېڭىسىدىن بىرئاز ئالدۇرسا، دەپتۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي، بىر ھازادىن كېيىن:

ــ بۇنىڭغا باشقا ئامال يوق، سىرتتىن ئىككى سەر سېتىۋالمىدىغان بولدۇق شۇ، ــ دېدى ـ دە، ھېلىقى مېھرىگىياھقا قارىغۇسىمۇ كەلمەي، ــ ئېلىپ قويۇڭلار، ــ دەپ بۇيرۇپ، ئارقىدىن جۇرۇيىنىڭ ئايالىغا، ــ سەن چىقىپ سىرتتىكىلەرگە ئېيت، ياخشىسىدىن ئىككى سەر سېتىۋېلىپ كەلسۇن، ناۋادا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سوراپ قالغۇدەك بولسا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بەرگىنىنى ئىشلەتتۇق دەڭلار، باشقا ئارتۇق گەپ قىلماڭلار، ــ دېدى. جۇرۇيىنىڭ ئايالى چىقاي دەپ تۇرۇشىغا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان باۋچەي

كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ هاممـا، سەل تەخىر قىلىپ تۇرسىلا، ــ دېدى، ــ هازىر بازاردا مېھرىگىياھىنىڭ ئوبدانلىرى يوق، ھەممە شاخ - يىلتىزلىرى پۈتۈنلىرىدىن بار بولسىمۇ، خەقلەر ئۇنى ئىككى - ئۈچ پارچە قىلىپ توغراپ، ئاندىن سۇغا چىلاپ كۆپچۈتۈپ شاخ - يىلتىز قاداپ، تەڭشەپ ساتىدۇ. ئۇنىڭ ئىنچىكە - تومۇرىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ گۈرۈخانىدىكىلەر شۇنىڭ ئەھلى بىلەن دائىم ئېلىشىم - بېرىم قىلىشىپ تۇرىدۇ. مەن بېرىپ ئانامغا ئېيتاي، ئاكام بېرىپ دۇكان خىزمەتكارلىرى ئارقىلىق مېھرىگىياھ سودىگەرلىرىدىن ئەسلىي مېھرىگىياھنىڭ ئۆزىدىن ئىككى سەر ئەكەلسۇن، بىر - ئىككى سەر كۈمۈشنى ئارتۇق خەجلىسەكمۇ ئوبدىنىنى ئالغىنىمىز ياخشى.

ــ يەنىلا سېنىڭ ئەقلىڭ بار ئىكەن، قىزىم، ئەمدى بۇ ئىشقا ئۆزۈڭلا ماڭغان بولساڭ تېخىمۇ ئوبدان بولاتتى، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۇلۇپ.

شۇنىڭ بىلەن باۋچەي چىقىپ كېتىپ، بىر هازادىن كېيىن كىردى ۋە:

ــ ئادەم ئەۋەتتۇق. كەچقۇرۇنغىچە ئۇچۇرىنى بېرىدۇ، دورىنى ئەتە ئەتىگەندە ياسىسىمۇ كېچىكمەس، ــ دېدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋچەيدىن سۆيۈنۈپ كېتىپ:

ــ «كاسىپ ئۆزىگە چىقىنالمايدۇ» دېگەن مۇشۇ - دە، ئۆزىمىزدە بار نېمىنى خەققە بېرىۋېتىپتۇق، ئەمدى ئۆزىمىزگە كېرەك بولغاندا، باشقا يەردىن ئىزدەشكە توغرا كەلدى، ــ دېدى - دە، چوڭقۇر بىر تىنىپ قويدى.

ــ بۇ ئۆزى پۇللۇق نەرسە بولغىنى بىلەن، بەربىر دورا - دە، هاجەتمەنگە سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتكەن ياخشى ئىش. بىز ئۇنداق بىرنېمىنى تاپسا خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك تىقىشتۇرۇپ كېتىدىغان هېچنېمە كۆرمىگەن ئادەملەرگە ئوخشىمايمىز، ــ دېدى باۋچەي.

ـــ بۇ گېپىڭمۇ ئورۇنلۇق، ـــ دەپ قويدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بېشىنى لىڭشىتىپ.

بىر دەمدىن كېيىن باۋچەي چىقىپ كەتتى، ھۇجرىدا ھېچكىم قالمىغاندىن كېيىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جۇرۇينىڭ ئايالىنى يېنىغا چاقىرىپ:

ـــ قايسى كۈندىكى باغنى تىنتىش ئىشىنىڭ ئاخىرى قانداق بولدى؟ ـــ دەپ سورىدى.

جۇرۇينىڭ ئايالى ئاللىقاچان فېڭجيې بىلەن بىر مەسلىھەتكە كېلىشۋالغاچقا، بىر ئېغىز گەپنىمۇ قالدۇرماي ھەممىنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا سۆزلەپ بەردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. سىچى يىڭچۈن خان قىزنىڭ چۆرىسى ھەم نېرىقى تەرەپنىڭ ئادىمى بولغاچقا، بۇ ئىشنى شىڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىشقا ئادەم بۇيرۇماقتىن باشقا ئامال قىلالمىدى.

ـــ قايسى كۈنى شاڭ ئاغىچا خېنىم ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا چېپىلغاق دەپ كايىپ، ئۇنى بىرنەچچە تەستەك ساپتۇ، ـــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى بولغان ئىشنى مەلۇم قىلىپ، ـــ ھازىر ئۇ ئايال ئاغرىپ قالدىم، دەپ كۆزگە كۆرۈنگۈسى كەلمەي يېتىۋاپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە سىچى ئۇنىڭ قىز نەۋرىسى بولغاچقا، ئۆزىنى كاچاتلاپ ئاغزى يۇمۇلۇپتۇ، بۇ ئىشنى يادىدىن چىقىرىۋەتكەندەك بولۇۋېلىپ، كۈنلەر ئۇزاپ، گەپ ـ سۆزلەر بېسىققاندىن كېيىن بىرنېمە دەرمەن دېسە كېرەك. ھازىرلا ئۇ تەرەپكە بۇ ئىشنى مەلۇم قىلساق، خۇددى بىز يوقلاڭ ئىش تاپقاندەك تۇيۇلۇپ قېلىپ، ئۇلاردا گۇمان پەيدا بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىن كۆرە، سىچىنى ساندۇقىدىن چىققان نەرسىلىرى بىلەن قوشۇپلا ئۇ تەرەپكە ئاپىرىپ ئاغىچا خېنىمغا كۆرسەتسەك، ئۇنى ئانچە ـ مۇنچە ئۇچۇقلاپ ئەرگە بېرىۋېتىپ، ئورنىغا باشقا دېدەكتىن بىرنى سەپلەپ بەرسەك ئىشنى ئاۋۇتمىغان بولارمىزمىكىن؟ شۇ تۇرقىدىلا بېرىپ ئېيتقىنىمىز بىكار، ئۇ ياقتىكى ئاغىچا خېنىم

ئاڭلاپ مانا ـ ئەنە دەپ ئاغى قىلسا ياكى «بۇنداق بولغاندىن كېيىن ئاغىچا خېنىمىڭىز ئۆزىلا بىر تەرەپ قىلسا بولمامدۇ، كېلىپ ماڭا دەپ نېمە قىلاتتىڭىز؟» دېسە، ئۇ چاغدا ئىشقا دەخلىسى يېتەرمىكىن؟ ناۋادا ئۇ چۆرە قىز پەيتىنى تېپىپ ئۆلۈۋالسا ئوبدان بولمايدۇ، ئىككى ـ ئۈچ كۈنىنىڭياقى نەزەر سالغۇدەك بولسام، ئۇ سەل هۇرۇنلىشىپ قاپتۇ، ناۋادا ئازراقلا بىخەستەلىك قىلىنىپ قالسا، بىرەر ژەقە چىقىرىپ قويمىسۇن يەنە !

ـــ بۇمۇ بار گەپ، ـــ دېدى ژاك ئاغىچا خېنىم سەل ئويلىنىپ قېلىپ، ـــ ئەمىسە، بۇ ئىشنى چاپسانراق تۈگىتىپ، ئاندىن بىزدىكى هېلىقى غەنناجلارنى بىر تەرەپ قىلايلى.

جۇرۇينىڭ ئايالى چىقىپ كېتىپ، ئۇ تەرەپتىكى بىرنەچچە خىزمەتكار ئايالنى يىغدى. ئالدى بىلەن يىگىچۇنىڭ هۇجرىسىغا بېرىپ ئەهۋالنى يىگىچۇنگە مەلۇم قىلدى. يىگىچۇن ئاڭلاپ، سىچىدىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەندەك بولۇپ كۆزىگە ياش ئالدى، قايسى كۈنى ئاخشىمى بولغان ژەقەنى دېدەكلەر ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەرگەندى. بىرنەچچە يىل بىللە بولۇپ بىر ـ بىرىگە ئىچەكىشىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئىش قائىدە ـ يوسۇنغا بېرىپ تاقالغاچقا، ئۇمۇ هېچقانداق ئامال قىلالمىدى. سىچىمۇ مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالسا ئىكەن دېگەن ئۇمىدته يىگچۇندىن پاناه تىلەپ باقتى، ئەمما يىگچۇن تىلى گال، قۇلىقى يۇمشاق، كۆڭلى ئېرىگەك قىز بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۆز هۆددىسىگە ئالالماسلىقى تۇرغان گەپ ئىدى. سىچى بۇ ئەهۋالنى كۆرۈپ، قۇتۇلۇپ كېتەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، تىزلانغىنىچە يىغلاپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ـــ خان قىز، باغرىلىرى ئەجەبمۇ قاتتىق ئىكەن ! ئىككى كۈندىن بۇيان مېنى گوللاپ كەلگەنىدىلە، ئەمدى بولغاندا نېمىشقا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي تۇرۇۋالدىلا؟

ـــ سەن تېخىچىلا مېنى خان قىز ئېلىپ قالسىكەن

دېمەكچىمىدىڭ؟ ــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى، ــ ئېلىپ قالغان تەقدىردىمۇ باغدىكىلەرنىڭ يۈزىگە قارىيالمايسەن. چىرايلىق گەپ قىلغاندىن كېيىن، بىزنىڭ گېپىمىزگە كىرىپ بۇ قىلىقىڭنى قوي، چاپسان بول، ئىنس ـ جىنغىمۇ تۈيدۇرماي چىقىپ كەتسەڭ ھەممىمىزنىڭ يۈزى ئۇچۇن ياخشى.

يىگىچۇن كىتاب ئوقۇپ ئولتۇراتتى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كىتابقىمۇ قارىماي، گەپكە جاۋابمۇ بەرمەي، ئۇيانغا تولغىنىپلا، تېگىرقاپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ــ چوپچوك بولۇپ قالغان قىزمۇ ئۆزۈڭنىڭ قىلغىنىنى ئۆزۈڭ بىلمەمسەن؟ خان قىزغىمۇ سەتچىلىك تېپىپ بەرگەن تۇرۇقلۇق، يەنە ئۇنىڭغا چىڭ چاپلىشۋالغىنىڭنى قارا ! ــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يىگچۇن ئاندىن ئېغىز ئاچتى:

ــ رۇخۇانى قارىغىنا، ئۇمۇ مېنىڭ يېنىمدا بىرنەچچە يىل تۇرغانغۇ؟ ئۇ نېمىشقا چىقىپ كەت دېيىشىگە چىقىپ كېتىدۇ؟ ئەلۋەتتە، كېتىدىغانلار يالغۇز ئىكىكىلار ئەمەس، ئويلاپ باق، باغدىكىلەردىن بويىغا يەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىلا كېتىدۇ. گېپىمگە كىرگىن، كەلگۈسىدە بەربىر تارقىلىمىز، شۇڭا ھازىردىن باشلاپ بىردىن ـ ئىككىدىن مېگىپ تۇرغىنىمىز ياخشى.

ــ شۇ ئەمەسمۇ، ــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى، ــ يەنىلا مۇشۇ خان قىز ئەقىللىك ئىكەن. ئەتە ـ ئۆگۈن يولغا سېلىنىدىغانلار يەنە بار، مەنلىمىكىن دېمە، خاتىرجەم بول.

ئامالسىز قالغان سىچى كۆزلىرىگە لىق ياش ئېلىپ يىگچۇنگە باش قويدى، ئاندىن كۆپچىلىك بىلەن خوشلاشتى، يەنە يىگچۇنىڭ قۇلىقىغا:

ــ ناۋادا مېنىڭ جاپا تارتىپ قالغانلىقىم قۇلاقلىرىغا كىرىپ قالغۇدەك بولسا، ئۆزلىرىگە قىلغان چاكارلىقىمنىڭ يۈز ـ خاتىرىنى قىلىپ بولسىمۇ، مەن ئۇچۇن بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ

قىلىپ قويسىلا، ــ دېدى.

ــ ئۇنىڭدىن غەم يېمە، ــ دېدى يىگىچۇن كۆزىگە ياش ئېلىپ.

جۇرۇينىڭ ئايالى قاتارلىقلار سىچىنى ئاچقىپ كەتتى. سىچىنىڭ جىمى نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئىككى خىزمەتكار ئايال كۆتۈرۈپ ماڭدى، ئۇلار تېخى بىرنەچچە قەدەم ماڭمايلا شيۇجۇي يۇگۇرۇپ چىقىپ، يېشىنى سۇرتكەچ سىچىغا قول ياغلىقىنا ئورالغان بىر نەرسىنى بەردى ۋە:

ــ بۇنى خان قىز ساڭا بەردى، سەن بىر مەزگىل خان قىزنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىڭ، بۇگۇن ئايرىلىشقا تۇغرا كەلگەچكە، خان قىز بۇنى ساڭا يادىكار قىلدى، ــ دېدى.

سىچى ياغلىقنى قولىغا ئېلىپ ئۆزىنى تۇتالماي تېخىمۇ يىغلاپ كەتتى، ئاندىن شيۇجۇي بىلەنمۇ يىغا ـ زار قىلىشتى. جۇرۇينىڭ ئايالى تاقەتسىزلىنىپ، هە دەپ ئۇلارنى ئالدىرىتاتتى، ئاخىر ئىككىسى ئامالسىز ئايرىلىشتى.

ــ يەڭگە، ئانكىلىرىم، ــ دەپ يىغلاپ تۇرۇپ يەنە يالۋۇردى سىچى، ــ قانداقلا بولسۇن، ئازراق يۇزۇمنى قىلغان بولساڭلار: سىلەر مۇشۇ يەردە كىچىككىنە ئارام ئېلىپ تۇرغانىڭ ئارىلىقىدا مەن بېرىپ، بۇرۇن ياخشى ئۆتۈشۈپ كەلگەن ئېگىچە ـ سىڭىللىرىم بىلەن خوشلىشۇالسام، هېچبولمىغاندا شۇلار بىلەن ئوبدان ئۆتۈشكىنىمىزنىڭ يۈز ـ خاتىرى بولۇپ قالاتتى.

جۇرۇينىڭ ئايالى قاتارلىقلارنىڭ هەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىشلىرى بار ئىدى، هازىرقى بۇ ئىشلارنى ئامالنىڭ يوقىدىن قىلىشۇاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار بۇ قىزلارنىڭ ئادەتتە قىلىپ يۈرگەن يوغانچىلىقلىرىغا چىش ـ تىرنىقىغچە ئۆچلۇك قىلىپ كېلىۋاتقان تۇرسا، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايدىغانغا نەدە ئۇلارنىڭ چولىسى؟ شۇڭا جۇرۇينىڭ ئايالى سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، قەدىمىنى توختاتماي:

ــ قىرچاڭغۇلۇق قىلماي، گېپىمگە كىرىپ يولۇڭغا ماڭ!

بىزنىڭ تېخى بۇنىڭدىن مۇھىم ئىشلىرىمىز بار. بۇ يەردىكىلەردىن قايسىسى سەن بىلەن بىر قورساقتىن چۈشۈپتىكەن؟ ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئۇلار بىلەن مۇشۇيەردىلا تونۇشۇپ بىر مەزگىل بىللە بولغىنىڭغا، بولدىلا دېمەيدىغان نېمىسى بار ئىدى؟ گېپىمگە كىرىپ چاپسانراق ماڭ ! ــ دېگىنىچە ئۇنى ئېلىپ مېڭىپ ئارقا يان ئىشىكتىن چىقتى. سىچى ئامالنىڭ يوقىدىن، يەنە بىرنېمە دېيىشكە پېتىنالماي ئارقىدىن ماڭدى.

دەل شۇ چاغدا باۋيۇي سىرتتىن كىرىۋاتاتتى، ئۇ سىچىنى ھېلىقىلارنىڭ ئاچچىقىپ كېتىۋاتقىنىنى ھەم ئارقىدا نۇرغۇن بىرنېمىلەرنى كۆتۈرۈۋالغانلارنى كۆرۈپ، سىچىنىڭ مۇشۇ كەتكىنىچە ئىككىنچى كەلمەيدىغانلىقىنى بىلدى. ئۇ ئۆتكەن ئاخشام بولغان ئىشنى ئاڭلىغانىدى، چىڭۈپننىڭ كېسىلىمۇ ئاشۇ كۈندىكى ئىش سەۋەبىدىن ئېغىرلاشقانىدى، چىڭۈپندىن كوچىلاپ سورىغاندا، ئۇ نېمە ئۈچۈنلۈكىنى ئېيتمىغانىدى. ئەمدى سىچىنىڭمۇ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقاندەك تۇرۇپ قالدى ـ دە، دەررۇلا ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ نەگە بارىسىلەر؟ ــ دەپ سورىدى.

جۇرۇىننىڭ ئايالى باۋيۇىنىڭ ئادەتتىكى پەيلىنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇنى بۇ يەردە گەپ سېتىپ ئىشىمىزغا دەخلى يەتكۈزمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ:

ــ بۇ ئىشنىڭ سىلى بىلەن ئالاقىسى يوق، مەكتەپلىرىگە چاپسان ماڭسىلا، ــ دېدى.

ــ ئاچىلىرىم، بىردەم تۇرۇپ تۇرساڭلار، ئىككى ئېغىز گېپىم بار ئىدى، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

باۋيۇىنىڭ بۇ گېپىگە جۇرۇىننىڭ ئايالى:

ــ ئاغىچا خېنىم، ۋاقىتنى تولا كەينىگە تارتماڭلار، دەپ تاپىلىغان، يەنە نېمە گەپ بولغاي؟ بىز ئاغىچا خېنىمنىڭلا

گەپىنى بىلمىز، ئارتۇق ئىش بىلەن كارىمىز يوق، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

سىچى باۋيۇينى كۆرۈپلا ئۇنىڭ قولىدىن تارتقىنىچە يىغلاپ:

ــ ئۇلار بۇ ئىشنى ئىلىگىدالمايدۇ، قانداقلا بولمىسۇن، ئۆزلىرى بېرىپ ئاغىچا خېنىمدىن تىلەپ باققان بولسىلا، ــ دېدى.

باۋيۇيمۇ ئىختىيارسىز كۆڭلى بۇزۇلۇپ كۆزىگە ياش ئالدى ـ دە، شۇنداق دېدى:

ــ قانداق چوڭ ئىش تۇغدۇرۇپ قويغانسىكىنتاڭ ! چىڭۇېنمۇ ئاچچىق يۈتۈپ كېسەل بولۇپ قالدى، بۇگۈن سەنمۇ چىقىپ كېتىۋاتسەن، قانداق قىلىدىغان گەپ ئەمدى !

ــ سەن ئەمدى بۇگۈندىن باشلاپ ئورۇنباسار خان قىز ئەمەس، ــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى سىچىغا تېرىكىپ، ــ گەپكە كىرمەيدىكەنسەن، مەندىن تايىاق يەيسەن. بۇرۇنقىدەك خان قىزلارنىڭ ھىماتى بىلەن بىلگىنىمىزنى قىلمىز دەپ خىيال قىلىشما ! شۇنچە گەپ قىلغاندىن كېيىن، چىرايلىقچە يولۇڭغا ماڭمامسەن ! غوجامنى كۆرۈپلا يەنە قىرچاڭغۇلۇق قىلغىلى تۇردى، قانداق گەپ بۇ؟

بىللە كېتىۋاتقان بىرنەچچە ئايال سىچىغا ئېغىز ئاچۇرماي ئۇنى سۆرىگىنىچە ئاچىقىپ كەتتى.

باۋيۇي ئۇلارنىڭ چېقىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇلارغا نەپرەت بىلەن تىكىلگىنىچە قاراپ قالدى ۋە ئۇلار ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن زەردە بىلەن:

ــ غەلىتە ئىش، غەلىتە ئىش ! نېمە ئۈچۈندۇر، بۇ خەقلەر ئەرگە تەگكەندىن كېيىنلا ئەرلەرنىڭ خۇيلىرىنى يۇقتۇرۇۋېلىپ مۇشۇنداق دۆيۈزلۈك قىلىدىكەن، ئەرلەردىنمۇ بەتتەر بولۇپ كېتىدىكەن ! ــ دېدى.

باغنىڭ ئىشىكىنى بېقىۋاتقان مومايلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز كۈلۈشۈپ كەتتى:

ـــ بۇ گەپلىرىچە بولغاندا، قىزلارنىڭ ھەممىسى بەلەن، خوتۇنلارنىڭ ھەممىسى ئوسال ئىكەن ـ دە، ـــ دېيىشتى ئۇلار.

ـــ شۇنداق، شۇنداق ! ـــ دېدى باۋيۇي زەردە بىلەن.

شۇ ئارىدا بىرنەچچە موماي ئالدىراپ ـ سالدىراپ كېلىپ:

ـــ پەخەس بولۇڭلار ! ھەممىڭلار بىر يەرگە يىغىلىپ ھازىر بولۇپ تۇرۇڭلار. ئاغىچا خېنىم باغقا كىرىپ كىشىلەرنى كۆزدىن كەچۈرىدىكەن، ـــ دەپ تاپىلاپ قويۇشتى، ـــ چاپسان بېرىپ ئارامبەخش ھويلىسىدىكى چىكۈەن قىزنىڭ يەڭگىسىنى باشلاپ كىرىڭلار، مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇرسۇن، سىڭلىسىنى ئاچقىپ كېتىدىكەن، ئامىتابا ! بۇگۈن خۇدانىڭ كۆزى كۆرۈپتۇ، بۇ بالا ـ قازا غەنىناجنى كۆزدىن يوقىتىپ، بىزنى ئارام تاپتۇرىدىغان بولدى، ـــ دەپ كۈلۈشتى.

باۋيۇي ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆزى كىرىپ تەكشۈرمەكچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، چىكۈەننىمۇ ساقلاپ قالغىلى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، باغقا ئۇچقاندەك كىرىپ كەتتى. شۇڭا، مومايلارنىڭ خوپ بوپتۇ دېگەن ھېلىقى گېپىنى ئاڭلىماي قالدى.

باۋيۇي ئارامبەخش ھويلىغا كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇ يەردە بىر توپ ئادەملەر تۇراتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ھۇجرىدا خاپا چىراي ئولتۇراتتى. ئۇ باۋيۇيگە پەرۋامۇ قىلمىدى. چىكۈەن تۆت ـ بەش كۈندىن بېرى تېرىقچە نەرسىگىمۇ ئېغىز تەگكۈزمىگەنىدى. چاچلىرى پاخپايغان، يۈز ـ كۆزى مەينەت ئىدى، ئۇنى كاڭدىن سۆرەپ چۈشۈرۈپ، ئىككى ئايال قولتۇقىدىن يۆلەپ ئاچقىپ كېتىۋاتاتتى.

ـــ ئۇچىسىغا سېپىپ يۈرگەن كىيىملىرىنى چۆرۈۋېتىڭلار. قالغانلىرىنى ئېلىپ قېلىپ ئوبدان دېدەكلەرگە بېرىڭلار ! ـــ دەپ جېكىلىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم. ئاندىن ھەممە دېدەكلەرنى بىر ـ بىرلەپ كۆزدىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، ـــ مۇشۇ ھۇجرىدا تۇرۇۋاتقان ھەممە دېدەكلەرنى چاقىرىڭلار ! ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم دېدەكلەرنىڭ باۋيۇينى يامان يولغا باشلاپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. شۇڭا، ئۇ بۇگۈن شىرېندىن باشلاپ تاكى قارا ئىش قىلمىدىغان كىچىك چۆرىلەرگىچە ھەممىنى بىر - بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى.

ــ قايسىڭلار باۋيۇي بىلەن بىر كۇندە تۇغۇلغان؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ.

شۇ دېدەكنىڭ ئۆزى «مەن» دېيىشكە جۈرئەت قىلالمىۋىدى، لى ئېمىكئانا:

ــ مانا ماۋۇ خۇيشياڭ، ئۇنى سىئېرمۇ دېيىشىدۇ، باۋيۇي بىلەن مۇشۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بىر، ــ دەپ كۆرسىتىپ قويدى.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا زەن قويۇپ قارىدى، ئۇنىڭ چىراي - شەكلى چىڭۈېننىڭ نىسپىيگە كېلەلمىسىمۇ، ئەما خېلى ئىسكەتى بار ئىدى، زېرەكلىكى يۈرۈش - تۇرۇشىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، كىيىنىشلىرىمۇ باشقىچە ئىدى. ژاڭ ئاغىچا خېنىم سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ شۇنداق دېدى:

ــ بۇمۇ بىر شەرمەندە بىرنېمە ئىكەن ! ئىزا تارتماستىن تېخى بىر كۇندە تۇغۇلغانلار ئەر - خوتۇن بولىدۇ، دەپ يۈرۈپتىمىش. بۇ گەپنى قىلغان سەنغۇ دەيمەن؟ مېنىزە بىزدىن يىراق تۇرىدۇ، ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ، دەپ ئويلايدىكەنسەن - دە ! بۇ يەرگە ئۆزۈم ئانچە كەلمىگىنىم بىلەنچۇ، قۇلىقىم، ئەس - يادىم ھەمىشە مۇشۇ يەردە. بارى - يوق بىر تالا باۋيۇي بالامنىزە، سەنلەر ئازدۇرۇپ يولدىن چىقارساڭلار مەن قاراپ تۇرامتىم؟

سىئېر ئۆزىنىڭ باۋيۇي بىلەن يەڭ ئىچىدە قىلىشقان گەپلىرىنى ژاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ھۇپپىدە قىزاردى - دە، بېشىنى ساڭگىلىتىپ بۇقۇلدىغىلى تۇردى. ژاڭ ئاغىچا خېنىم:

ــ بۇنىڭمۇ ئۆيدىكىلىرىنى چاقىرىپ كىرىڭلار، ئاچىقىپ

بىرىگە چېتىپ قويسۇن ! ــ دەپ بۇيرۇدى. ئارقىدىن، ــ ھېلىقى فاتىگۇەن دېگەن قېنى؟ ــ دەپ سورىدى. فاتىگۇەن ئالدىغا كېلىۋىدى، ئۇنىڭغا، ــ چاتچىلىكەش قىز بالا دېگەن غەنىمەتنى ئاز قىلار چاغدا كېتىشنى خالاشمىغاندەك، شۇنداق بولغاندىن كېيىن نېسىۋەڭگە شۇكۇر قىلىپ يۇرۇشسەك بولاتتى. سەن ئېزىتقۇلۇق قىلىپ، باۋيۇينى قۇترىتىپ قىلمىغىنىڭ قالمىدى ! ــ دېدى.

ــ غوجامنى بىرەر ئىشقا قۇترىتىشقا ھەددىم ئەمەس، ــ دېدى فاتىگۇەن كۇلگەن پېتى ئۆزىنى ئاقلاپ.

ــ سەن تېخى گەپ ياندۇرۇۋاتسەنغۇ ! ھەتتا ئاتاق ئاناڭنىڭ بېشىغا چىقىۋالغان يەردە باشقىلاردىن تەپ تارتامتىڭ ! ــ ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۇلۇپ قويۇپ شۇنداق دېدى ـ دە، ئارقىدىن، ــ بۇنىڭ ئاتاق ئانىسىنى چاقىرىڭلار، بۇنى ئاچچىقىپ كېتىپ كۇيۇئوغۇللۇق بولۇۋالسۇن. نەرسە ـ كېرەكلىرىنىڭ ھەممىسى ئاتاق ئانىسىغا بېرىلسۇن ! ــ دەپ ۋارقىراپ بۇيرۇق چۈشۈردى ھەم مۇنداق دەپ جېكىلىدى، ــ ئۆتكەن يىلى خان قىزلارنىڭ خىزمىتىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن چاتچىلىكەش قىزلارنىڭ بىرسىمۇ باغدا قالمىسۇن، ئاتاق ئانىلىرى ئاچچىقىپ كېتىپ ئۆزلىرى ياتلىق قىلىۋەتسۇن.

بۇ گەپ ئۇلارنىڭ ئاتاق ئانىلىرىنىڭ قۇلىقىغا يېتىشى بىلەنلا، ئۇلار مۇرادىغا يەتكەنلىكى ئۈچۈن تۈگىمەس مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا باش قويۇشتى ـ دە، چاتچىلىكەش قىزلارنى ئاچچىقىپ كېتىشتى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆينى ئالا قويماي، باۋيۇينىڭ جىمى نەرسىلىرىنى تىنتىپ چىقتى، كۆزىگە سەللا يات كۆرۈنگەن نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا ئاپىرىۋېتىشنى بۇيرۇدى ۋە:

ــ مانا ئەمدى بۇ يەر پاكىز ئېرىقدالدى، خەقلەرمۇ تىلىنى چاينىيالمايدۇ، ــ دەپ قويۇپ، شېرىن، شېيۇلەرگە تاپىلىدى، ــ

پەخەس بولۇڭلار ! بۇنىڭدىن كېيىن قىلدىن قىيىق كېتىدىغان ئىش بولۇپ قالسا ھېچقايسىڭلارنى كەچۈرمەيمەن ! رەھىمالغا پال باقتۇرۇپ باقتىم. بۇ يىل كۆچۈش مۇڭاپىق ئەمەس ئىكەن، شۇڭا بۇ يىلچە ئولتۇرۇپ تۇرۇپ، كېلەر يىلى بۇ يەردىن بىر يولىلا كۆچۈپ چىقىپ كەتسەڭلار، ئاندىن كۆڭلۈم ئارام تاپىدۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم گەپنى تۈگىتىپ، چايىنۇ ئىچمەي، بىللە كەلگەنلەرنى ئەگەشتۈرۈپ، باشقىلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى.

بۇ گەپنى ۋاقتىنچە مۇشۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ باۋيۇيگە كەلسەك، ئۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى باغقا كىرىپ تىنىتمايدۇ، تىنىتغۇدەك چوڭ ئىشلارمۇ يوق، دەپ يۈرەتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ مۇنداق قاپاقلىرىدىن قار ياغدۇرۇپ دەرغەزەپ بولۇپ كىرىپ كېلىشىنى كىم بىلدى دەيسىز. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئەيىب ئەتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىلا ئادەتتە يەڭ ئىچىدە قىلىشقان گەپلەر بولۇپ، ئۇنىڭغا بىرەر ئېغىزمۇ نېرى ـ بېرى بولماي يەتكەنىدى. ئەمدى بۇ گەپلەرنى ياندۇرۇۋېلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىگە باۋيۇينىڭ كۆزى يەتتى. ئۇ جېنىدىن جاق تويغان بولسىمۇ، لېكىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ راسا غەزىپى كەلگەن چاغدا ئارتۇق گەپ قىلىشقا پېتىنالماي، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى ئەترەپشان شىپىڭغىچە ئۇزىتىپ كەلدى.

ـــ بېرىپ كىتابىڭنى ئوبدان ئوقۇ ! ئەتە ـ ئۆگۈن ئاتاڭنىڭ سوراپ ـ تارتىپ قېلىشىدىن ھېزى بول. سۇ كەلگەندە تۇغان تۇتىمەن دەپ يۈرمە يەنە، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا بۇيرۇق قىلىپ.

باۋيۇي شۇ گەپ بىلەن كەينىگە ياندى ۋە يول بويى: «بۇنداق چېقىمچىلىق قىلغان كىمدۇ؟ بۇ يەردىكى ئىشلارنى ھېچكىم بىلمەيتتى، ئەمدى كېلىپ بۇ ئىشلار قانداقلارچە ئانامنىڭ ئېغزىغا چىقىپ قالدى؟» دەپ ئويلىغان پېتى ھۇجرىسىغا كىرىپ كەلدى. شىرىن ئۆپكىدەپ ئولتۇراتتى. تىرناقتا

توختىغۇدەك قىزلار كېتىپ قالغان تۇرسا، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلماي تۇرالامتى؟ باۋيۇي كارىۋاتقا ئۆزىنى ئاتتى - دە، ھۆڭگىرەپ يىغلاپ كەتتى. باۋيۇي ئۇچۇن باشقىلارغۇ بىر نۆرى، يالغۇز چېكۈۋىنىڭ ئىشلا چوڭ ئىش ئىكەنلىكىنى شېرىن چۈشىنەتتى، شۇڭا ئۇ باۋيۇيگە تەسەللى بەردى.

— يىغلىغانىڭ پايدىسى يوق، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ، مەن سىزگە بىر گەپنى دەپ بېرەي: چېكۈۋىن ساقىيىپ قالغان، ئۆيىگە بارغاندىن كېيىن بىرنەچچە كۈن ئارامخۇدا دېمىنى ئېلىۋالسۇن. راستلا ئۇنىڭغا كۆزىڭىز قېيمىسا، ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاچچىقى بېسىلغاندىن كېيىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يېلىنىپ باقسىڭىز، ئۇنى ئاستاغىنا ياندۇرۇپ كىرىشمۇ تەس بولماس. ئاغىچا خېنىم بىرەرسىنىڭ قۇرۇق گېپىنى ئۇشتۇمتۇت ئاڭلاپ قېلىپ، غۇزۇزدە ئاچچىقى كەلگەن ئوخشايدۇ.

— مەن چېكۈۋىنىڭ كەچۈرگىلى بولمايدىغان قانداق چوڭ جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىكىنى زادىلا بىلەلمىدىم، — دېدى باۋيۇي.

— ئاغىچا خېنىم ئۇنى بەك چىرايلىق ئىكەن، شاللاقلىق قىلىپ قويارمىكىن، دەپ ياراتمىغان بولسا كېرەك، — دېدى شېرىن، — ئاغىچا خېنىم بۇنداق ساھىبجامالالارنى ئوبدان بىلگەچكە، ئۇنىڭدىن كۆڭلى تىنىم تاپمايدۇ، شۇڭا ئۇنى ياقتۇرمىغان گەپ. بىزگە ئوخشاش مۇشۇنداق توم تۇۋاق بولغانمۇ ياخشى ئىكەن.

— ساھىبجامالالا بولسا ئۇنىڭدىن كۆڭلى تىنىم تاپمامدىكەن؟ — دېدى باۋيۇي، — بىلەمسەن، قەدىمدىن تا ھازىرغىچە بولغان ساھىبجامالالاردىن تېپتىنچ ئۆتكەنلىرى كۆپ ! ماقۇل، بۇنىغۇ بوپتۇ دەيلى، ئەمدى بىزنىڭ ئۆزئارا قىلىشقان چاقچاق گەپلىرىمىزنى ئانام قانداقسىغا بىلىۋالغاندۇ؟ ئارىمىزدا گەپ توشۇيدىغان يات ئادەم بولمىسا، بۇنىسى ئەجەبلىنەرلىك !

— سىزنىڭ ھەزەر ئەيلەپ تىلىڭىزنى تارتىدىغان ۋاقتىڭىزمۇ بارمۇ؟ — دېدى شېرىن، — خۇشىڭىز تۇتۇپ كەتكەندە،

ئەتراپىڭىزدا ئادەم بارمۇ، يوق، ئۇنىڭ بىلەن كارىڭىز بولمايدۇ. بەزىدە غەمزە قىلىپ قويىمەن ياكى ئىما قىلىپ باقمەن، بۇنى يېنىڭىزدىكى ئادەم بىلىۋالىدۇ، ئەمما سىز زادىلا سەزمەيسىز.

ــ ئەمىسە، نېمىشقا ئانام ھەممىسىنىڭ ئەيىبىنى بىلىدۇ ـ يۇ، يالغۇز سەن بىلەن شېيۇ، چيۇۋېنلاردىنلا قۇسۇر چىقارمايدۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شىرېننىڭ يۈرىكى شۇرراپدە قىلدى ـ دە، خىلىغچە بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي ھەم جاۋابمۇ تاپالماي، بىر ھازادىن كېيىن، ئاندىن ھەجىيىپ قويۇپ:

ــ شۇنى دەڭا، بىزنىڭمۇ كۇلكە ـ چاقچاقلاردا ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ قويغان يەرلىرىمىز بار ئىدى، بۇنى ئاغىچا خېنىم قانداقسىغا ئۇنتۇپ قالدىكىنە؟ بەلكىم ئىشى چىقىپ قېلىپ، شۇنى تۇگەتكەندىن كېيىن، بىزنىڭ ئىشىمىزنى توغرىلىماقچى بولغاندۇ، ــ دەپ قويدى.

ــ سەنچۇ، بىرىنچى بولۇپ نام چىقارغان ئەڭ ئىنسابلىق، ئەڭ دانىشمەن ئادەم، بۇ ئىككىسى سېنىڭ تەربىيەڭدە پىشىپ چىققان تۇرسا، جازاغا ئۇچرىغۇدەك نېمىسى بولاتتى؟ فاڭگۇەن بولسا تېخى كىچىك، ئۆتۈپ كەتكەن زېرەك، شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ تەرىپى بىلەن باشقىلارنى بېسىپ چۈشۈپ خەققە يامان كۆرۈنۈپ قالغان. سىئېرگە بولسا مەن زامىن بولدۇم. ھېلىقى يىلى سەن بىلەن ئىككىمىز تەرگىشىپ قالغان كۇندىن باشلاپ ئۇنى سىلىق ئىشلارغا سالغاندۇق. باشقىلار مېنىڭ ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلە قىلغانلىقىمنى كۆرۈپ، ئورنىمىزنى ئۇ تارتىۋالىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ قالسىمۇ قالغاندۇ. ئاقىۋىتى مانا بۇگۈنكىدەك بولدى. چىڭۈېنغا كەلسەك، ئۇمۇ خۇددى سىلەرگە ئوخشاشلا، كىچىكىدىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدا ئىشلەپ كەلگەن. چىراي ـ شەكلى باشقىلارنىڭكىدىن تۇزۇكرەك بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھېچكىمنىڭ بارار ـ تۇرار يېرىگە پۇتلىشىۋالمىغاندى. بىرلا يېرى، مىجەزى تۇز، ئاغزى ئىتتىك ئىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ بىر كىمنى رەنجىتىپ قويغانلىقىنى

كۆرمەۋدۇق. ئەمدى سەن قوپۇپ، ئۇنىڭ تولىمۇ چىرايلىق بولۇشى ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقتى، دەۋاتىسەن، ــ باۋيۇي سۆزىنى تۇگىتىپ يەنە يىغلاپ كەتتى.

شىرىن ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئوبدان ئويلىنىپ بېقىپ، ئۆزىدىن باۋيۇينىڭ گۇمانلانغانلىقىنى سەزدى ـ دە، يەنە تەسەللى بېرىشكە ئوڭايسىزلىنىپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان هالدا:

ــ تەڭرىم بىلەر ! گەپ توشۇغۇچىنى شۇ تۇرقىدىلا تەكشۈرۈپ تاپقىلى بولمايدۇ، بۇنداق بىكار يىغىنىڭ هېچنېمىگە پايدىسى يوق، ــ دېدى.

باۋيۇي سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ شۇنداق دېدى:

ــ ئۇ كىچىكىدىن ئەركە ئۆگىنىپ قالغان، بىرەر قېتىم دىلى ئازار يەپ باقمىغانىدى. مانا ئەمدى ئېچىلاي دەپ پورەكلىگەن بىر تەشتەك خۇشبۇي گۈلنى چوشقا قوتىنىغا تاشلىۋەتكەندەكلا ئىش بولدى. ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىر ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىچى دەرد ـ ئەلەم بىلەن توشتى. ئۇنىڭ يا ئۆز ئاتىسى، يا مېهرىبان ئانىسى يوق، بىرلا هېلىقى شاراب ئىچىۋالسا لايچى بېلىقتەك پاتقاقتا بۇلغىنىپ يۇرىدىغان تاغىسلا بار. مۇشۇ كەتكىنىچە ئۇ بىرەر ـ يېرىم ئايغا بارالامدۇ، يوق؟ ئەمدى بىرەر ـ ئىككى قېتىم كۆرۈشۈپمۇ ۋالالمايدىغان بولدۇق، ــ سۆزلىگەنسېرى باۋيۇينىڭ يۇرىكى شۇنچە سىقىلاتتى.

ــ سىز هازىر «ئامبالىنىڭ ئوت قويۇشىغا يول قويۇپ، پۇقرانىڭ چىراغ يېقىشىغا يول قويمىغان»دەك گەپ قىلىۋاتىسىز، ــ دېدى شىرىن هېجىيىپ، ــ بىز بىرەر ئېغىز قاملاشمىغان گەپ قىلىپ قويىدىغان بولساق، سىز ئۇنى يامان بولىدۇ، دەيتتىڭىز، ئەمدى بۇگۈن ئۆزىڭىز ساپساق تۇرغان ئادەمنى قارغىسىڭىز بولۇۋېرىدىكەن ـ دە !

ــ مەن بىكاردىن ـ بىكار خەقنى قارغاۋاتقىنىم يوق، بۇ يىل باهاردا شۇنداق ئىشتىن بېشارەت بولغان، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ نېمە بېشارەت بولغان؟ ــ دەپ سورىدى شىرىن.

ـــ پەلەمپەي تۇۋىدىكى بىر ئوبدان ئېچىلىۋاتقان يەسمەن گۈلنىڭ يېرىمى ھېچبىر سەۋەبسىزلا قۇرۇپ كەتكەنىدى، بۇنىڭدىن بىر نەسلىكنىڭ بارلىقىنى بىلگەنىدىم. دېگەندەك، شۇ نەسلىك ئۇنىڭ بېشىغا كەلدى.

شىرىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ يەنە كۈلۈپ كەتتى ـ دە، شۇنداق دېدى:

ـــ گەپ قىلماي دېۋىدىم، ئۆزۈمنى تۇتالمىدىم. تولىمۇ ئىچ ئاغرىتقاق ئىكەنسىز، بۇنداق گەپلەر سىزدەك ئوقۇمۇشلۇق ئادەمنىڭ ئاغزىدىن قانداقمۇ چىققاندۇ؟

ـــ سىلەر نەدىن بىلەتتىڭلار؟ ـــ دېدى باۋيۇي ئۇھ تارتىپ قويۇپ، ـــ ئوت ـ گىياھلارلا ئەمەس، دۇنيادىكى ھېسسىيات ۋە ئىدراكقا ئىگە بولغان بارلىق نەرسىلەر ئۆزىنى بىلىش دەرىجىسىگە يەتكەندە ئىنتايىن تۇيغۇن بولۇپ كېتىدۇ. مەسىلەن، چوڭ ئىشلارغا سېلىشتۇرۇپ باقساق، كۈڭزى ئىبادەتخانىسى ئالدىدىكى قارا ئارچا، قەبرىستانلىقلاردىكى پال ئوت، جۇگې لياڭ ئىبادەتخانىسى ئالدىدىكى ئاق ئارچا، يۆ ۋاڭمۇ قەبرىسى ئالدىدىكى قوچۇر، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوچۇق ـ يورۇق خىسلەتلىك، مىڭلاپ يىللار ئۆچمەيدىغان نەرسىلەر. جاھان مالىمان بولغاندا ئۇلار قۇرۇپ كېتىدۇ، جاھان تۇزەلگەندە كۆكلەپ باراقسانلايدۇ، ئۇزاق يىللار قۇرۇپ قېلىپمۇ بىرنەچچە قېتىم قايتا كۆكلىگەن، مانا بۇ بېشارەت بولمايمۇ نېمە؟ ئەمدى كىچىك ئىشلارنى سېلىشتۇرۇپ باقايلى: ياڭ تەيجېن خانىشىنىڭ ئۇدزار شىپىڭدىكى مودەنگۇل، تەزىنى تۇزەش راۋنقىدىكى سېغىنىش دەرىخى، ژاڭ جاۋجۇن قەبرىسى ئۇستىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ئوت ـ چۆپلەردىمۇ ئاشۇنداق تۇيغۇنلۇق بولغان؟ شۇڭا دېمەكچىمەنكى، بۇ يەسمەن گۈلمۇ ئادەمگە بېقىپ ياشايدۇ.

ئۇنىڭ بۇ مەجنۇنلارچە گەپلىرىگە شىرىننىڭ ھەم كۈلگۈسى، ھەم ئاھ ئۇرغۇسى كېلەتتى.

ـــ راستىنى ئېيتسام، بۇ گەپلىرىڭىز بارغانسېرى

جۇدۇنۇمنى ئۆرلىتىۋاتىدۇ، ــ دېدى ئۇ كۈلۈپ، ــ شۇنچىۋالا باش قاتۇرۇپ، ئاشۇنداق راۋرۇس ئادەملەرگە سېلىشتۇرغۇدەك ئۇ قانچىلىك بىرنېمە ئىدى؟ يەنە شۇنىمۇ دەپ قويماي، چىگۈبىن ھەرقانچە ياخشى بولۇپ كەتسىمۇ، بۇ ھۇجرىدا مېنىڭ دەرىجەمدىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ. بۇ يەسسەننى ماڭىلا مىسال قىلغان بولسىڭىزغۇ، بۇ بالا ــ قازا ئۇنىڭغا كەلمەس ئىدى، مەنلا ئۆلگەن بولاتتىم.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئىتتىك ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋالدى ۋە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

ــ نېمانچە قىلىسەن؟ بىرىنىڭ دەردىنى تارتالمايۋاتقاندا ئەمدى سەن قوپتۇڭمۇ؟ بولدى، بۇ ئىشنى قايتا تىلغا ئالمايلى، ئۇچىنى قولدىن چىقىرىۋەتكەننىڭ ئۆستىگە، يەنە قوشلاپ چىقىرىۋېتىدىغان ئىش بولۇپ قالمىسۇن يەنە، ــ دېدى.

شىرىن بۇ گەپكە ئېچ ــ ئىچىدىن سۆيۈنۈپ:

ــ مۇنداق بولمايدىغان بولسا، بۇ ئىشنىڭ ئايىغىنى يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى، ــ دەپ قويدى.

ــ سېنىڭ بىلەن مەسلىھەت قىلىدىغان يەنە بىر گەپ بار ئىدى، ئۇنامسەنكىن، ــ دېدى باۋيۇي يەنە، ــ ھازىر ئۇنىڭ نەرسىلىرىنى تۆۋەندىكىلەردىن باشقا يۇقىرىدىكىلەر ئۇقمايدۇ، شۇڭا ئاستىلا ئۆزىگە ئاپىرىپ بېرىڭلار. ئۇنىڭدىن باشقا، ئادەتتە يىغىپ كېلىۋاتقان پۇلىمىزدىن بولسا بىرنەچچە تىزىق داچەن چىقارتىپ بەرسەڭ، كېسىلىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلەتسە، بۇمۇ ئاچا ــ سىڭىل بولۇپ ئۆتكىنىڭلارنىڭ يۈز ــ خاتىرىنى قىلغىنىڭ بولاتتى.

شىرىن ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى ــ دە، شۇنداق دېدى:

ــ سىزنى، مېنى شۇنچىلىك كۆزى كىچىك ھەم ۋىجدانسىز كۆرىدىكەنسىز ــ دە! سىز دېگۈچە قاراپ تۇرامتىم؟ ئۇنىڭ كىيىم ــ كېچەكلىرى بىلەن باشقا نەرسىلىرىنى تەخ قىلىپ ئەنە ئاۋۇ يەرگە قويۇپ قويدۇم. كۇندۇزى ئادەم كۆپ، كۆز ــ قۇلاق

بولغۇچى تولا، يەنە بىرەر ئىش تۇغۇلۇپ قالمىسۇن دەپ، ئاخشاملىققا سۇك ئانكامدىن ئاستا چىقارتىپ بەرمەكچى بولدۇم. ئۆزۈمنىڭ يىغىپ قويغان بىرنەچچە تىزىق داچەن پۇلۇمنىمۇ شۇنىڭغا بەرمەكچىمەن.

باۋيۇي ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

— بۇرۇندىن «داڭدار دانىشمەن» ئاتىلىپ كېلىۋاتقان ئادەم تۇرسام بۇنچىلىك ياخشى ئاتاق چىقىرىشنىمۇ بىلمەسمەنمۇ؟ — دېدى شىرىن ھىجىيىپ.

باۋيۇي ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنى مەيۇسلىنىپ قالمىسۇن دەپ، تەڭ كۈلۈشۈپ كۆڭلىنى ياساپ قويدى. ئاخشىمى شىرىن دېگەندەكلا سۇك ئانكىدىن چىڭۇېنىڭ نەرسىلىرىنى چىقارتىپ بەردى.

ئاخشىمى ھەممە ياق تىنچىغاندىن كېيىن، باۋيۇي پەيت تېپىپ ئۆزى يالغۇز باغنىڭ ئارقا يان ئىشىكىگە كەلدى ۋە مېنى چىڭۇېنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بار، دەپ شۇ يەردىكى بىر خىزمەتكار مومايغا يالۋۇردى. دەسلەپتە ئۇ مومای، بىرسى بىلىپ قېلىپ «ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئېيتىپ قويسا، مەن جېنىمنى باقامدىم، باقمامدىم؟» دەپ زادىلا ئۇنىمىدى. باۋيۇي ئۇنىڭغا بەك يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغانلىقى ھەم ئازراق پۇل بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ مومای باۋيۇينى ئائىلاج باشلاپ چىقتى.

ئەمدى چىڭۇېنگە كەلسەك، ئۇنى ئۆز ۋاقتىدا لەي دا سېتىۋالغانىدى. ئۇنىڭ بىر تاغىسى بولۇپ، ئىسمى ۋۇگۇي ئىدى، كىشىلەر ئۇنى گۈيئېر دەيتتى. ئۇ چاغلاردا چىڭۇېن ئون ياشلاردا ئىدى. لەي ئانكا ئۇنى دائىم قەسىرگە بىللە ئەكىرىپ تۇراتتى. ئۇ جيا ئانىنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالغاچقا، لەي ئانكا ئۇنى جيا ئانىغا تۇتقانىدى. بىرنەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، لەي دا ئۇنىڭ تاغىسىنى ئۆيلەپ قويدى. گۈيئېر قورقۇنچاق ھەم ياۋاش ئىدى، خوتۇنى بولسا چېچەن، ئۇنىڭ

ئۇستىگە بىرئاز ئىسكەتلىك ئىدى. بۇ خوتۇن گۈيئېرنىڭ بوشاڭلىقىنى كۆرۈپ، ئەتىدىن كەچكىچە ياسىنىپ ـ غىرمىيىپ يۈرىدىغان بولۇۋالدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئويناپ تۇراتتى. ئۇ لەي دانىڭ خىزمەتكارلىرىنى خۇددى سېپىستىچىلىققا چۈشەن ئۇلاشقاندەك ئۆزىگە تارتىپ، بارا ـ بارا ئۇلار بىلەن بەتقىلىق قىلغىلى تۇردى. ئۇ چاغلاردا چىڭۇېن باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىدا ئىدى، ئۇنىڭ تاغىسى چىڭۇېن ئارقىلىق فېڭجېيگە يېلىنىپ يۈرۈپ، لەي دانىڭ ئۆيىدىن كۆچۈپ چىقتى، ھازىر ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى باغنىڭ ئارقا يان ئىشىكىنىڭ سىرتىدا تۇرۇشاتتى، باغنىڭ دەللاللىقا ئوخشاش پارچە ـ پۇرات ئىشلىرىنى قىلاتتى.

چىڭۇېن قوغلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن شۇلارنىڭ ئۆيىدە تۇردى. ئاشۇنداق خوتۇن ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالامتى؟ بۇگۈن ئۇ تامىقىنى يەپ بولۇپلا ئۆيىمۇ ئۆي تېجىمەللىك قىلغىلى چىقىپ كەتكەنىدى، چىڭۇېن ئۆزى يالغۇز تاشقىرىقى ئۆيدە ياتاتتى. باۋيۇي ھېلىقى مومايىنى تالاغا قارىتىپ قويۇپ، ئۆزى يالغۇز مەڭزىنى قايرىپ ئۆيگە كىردى، چىڭۇېن بورا ئۈستىدە ئۇخلاۋاتاتتى، ھېلىمۇ ياخشى ئۇنىڭ ئۆزى يېپىنىپ كېلىۋاتقان يوتقان ـ كۆرپىسى بار ئىدى، بۇنى كۆرۈپ باۋيۇي نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى ـ دە، كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنى بوش تارتتى ۋە ئىككى قېتىم ئاستا چاقىردى.

چىڭۇېنگە سوغۇق تەككەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تاغىسى بىلەن يەڭگىسىنىڭ قىلغان يامان گەپلىرى ۋەجىدىن بىر كېسىلى ئىككى بولۇپ، كەچكىچە يۆتىلىۋېرىپ، يېڭىلا گىرەم ـ سىرەم ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇشتۇمتۇت بىرسىنىڭ چاقىرغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كۆزلىرىنى ئارانلا ئاچتى ۋە باۋيۇينى كۆرۈپلا چۆچۈپ كەتتى ھەم خۇشال بولدى، ئەلەم چەكتى ھەم ئازابلاندى، ئۇنىڭ قولىغا كاپلا قىلىپ ئېسىلىپ، بىر ھازاغىچە ئۆكسۈپ ـ ئۆپكىدەپ كېتىپ، ئاندىن:

ـــ مەن سىلىنى ئەمدى كۆرەلمەيدىغان بولدۇم، دەپ

تۇراتتىم، ــ دېيىشىگە يۆتەل تۇتۇپ توختىمايلا كەتتى. باۋيۇيمۇ ئۆكسۈدى، ــ ئامىتابا ! ــ دېدى چىڭۇېن، ــ كەلگەنلىرى ئوبدان بولدى. ئاۋۇ چايدىن ماڭا يېرىم پىيالە قۇيۇپ بەرسىلە، ئۇسساپ ئۆلەي دېدىم، ئادەم چاقىرسام ھېچكىم يوق.

باۋيۇي ئىتتىك يېشىنى سۇرتۇۋېتىپ:

ــ چاي نەدە؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئوچاق بېشىدا، ــ دېدى چىڭۇېن.

باۋيۇي قارىسا، ئۇ چۆگۈنگىمۇ ئوخشىمايدىغان كۆمۈردەك قاپقارا قۇمغان ئىكەن. پىيالە ئالاي دەپ شىرەنىڭ قېشىغا كەلدى، پىيالىنى تېخى قولىغا ئالمايلا بەتبۇي پۇراق كېلىپ دىمىقىغا ئۇرۇلدى. باۋيۇي ئامال يوق پىيالىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇنى ئىككى قېتىم سۇ بىلەن يۇدى، ئاندىن قول ياغلىقى بىلەن سۇرتۇۋېتىپ پۇراپ بېقىۋىدى، يەنە ئازراق پۇرىدى، ئامال يوق قۇمغاندىن يېرىم پىيالە چاي قۇيدى، ئۇ چايغىمۇ ئوخشىمايدىغان قىپقىزىللا بىرنەرسە ئىدى. چىڭۇېن ياستۇققا يۆلىنىپ تۇرۇپ:

ــ چاپسانراق ماڭا بىر ئوتلاتسىلا ! شۇنىڭ ئۆزى چاي، بۇنى بىزنىڭ چايلىرىمىزغا ئوخشاتقىلى بولامدۇ ! ــ دېدى.

باۋيۇي شۇ گەپ بىلەن ئاۋۋال ئۆزى تېتىپ باقتى. ئۇنىڭدا ھېچقانداق چاي تەمى يوق، شۇنداق تۇزلۇق ھەم قاۋسىق ئىدى. ئامال يوق، باۋيۇي ئۇنى چىڭۇېنگە سۇندى، چىڭۇېن خۇددى شەربەتكە ئوخشاندەك تىنماستىن ھەممىنى ئىچىۋەتتى.

ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ باۋيۇينىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى، ئۇ ھەتتا ئۆزىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنىمۇ ئونتۇپ:

ــ دەيدىغان نېمە گېپىڭ بار؟ ئۆيدە ئادەم يوق چاغدا ماڭا دېگىن، ــ دېدى.

ــ دەيدىغان نېمە گېپىم بولاتتى ! ــ دېدى چىڭۇېن ئۆكسۈپ ـ بوقۇلداپ تۇرۇپ، ــ ھازىر مەن ئوچۇن بىر كۇن ھەتتا بىر سائەتمۇ غەنىيمەت بولۇپ قالدى. ئۆزۈمگە مەلۇملۇق، كۆپ بولسا

مېنىڭ تۆت ـ بەش كۈنلۈكلا ۋاقتىم قالدى، ئاندىن مەن ئۇزاپ كېتىمەن. بىر نەرسىگە مەن ئۆلسەممۇ رازى ئەمەسمەن: مەن چىراي ـ شەكلىم باشقىلارنىڭكىدىن تۆزۈكرەك بولسىمۇ، ئەمما سىلىنى ئىشق ـ مۇھەببەت بىلەن ئازدۇرغىنىم يوق، شۇنداق تۇرۇقلۇق، نېمىشقا مېنى چورتلا «غەنىمەت» قاتارىغا چىقىرىۋېتىدۇ ! هازىر مەن قۇرۇق ئاتاققا قالدىم، كېلەچىكىمۇ تۈگىدى. پۈشايمان يەپ داۋاتقان گېپىم ئەمەس، ئەگەر مۇشۇنداق بولمىغانلىقىمنى بۇرۇن بىلگەن بولسام، ئۆز ۋاقتىدىلا مەن ... گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە، ئاچچىقىدا بوغۇلۇپ قېلىپ گەپ قىلالماي قالدى. ئىككى قولىمۇ مۇزلاپ كەتتى. باۋيۇي ئىچ ئاغرىقىدا تىتىلداپ هەم قورقۇپ كەتتى. بورىغا قىڭغىيىپ بىر قولى بىلەن ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ، بىر قولى بىلەن ئاستا دۇمبىسىگە ئۇردى. باۋيۇي ئۇنلۇك توۋلاشقا پېتىنالمايتتى، گويا يۇرىكىگە مىڭلىغان نەشتەر ئۇرۇلغاندەك بولۇپ كېتىۋاتاتتى.

ئىككى ـ ئۈچ ئېغىز گەپ قىلغانىڭ ئارىلىقىدا، چىڭۈپندىن يىغا ئاۋازى كەلدى. ئۇنىڭ باۋيۇي تۇتۇپ تۇرغان قولى جۇدەپ قاقشالدەك قۇرۇپ قالغاندى، بىلىكىدە تۆت دانە كۆمۈش بىلەزۈك تۇراتتى.

ـــ بۇ بىلەزۈكلىرىڭنى ئېلىۋېتىپ ساقايغىنىڭدىن كېيىن سېلىۋالساڭ بوپتىكەن، ـــ دېدى باۋيۇي يىغلاپ، ـــ مۇشۇ كېسەلدىن ساقايساڭ دەرد ـ ئەلەمدىنمۇ خېلى خالاس بولاتتىڭ.

چىڭۈپن كۆزىدىكى ياشنى سۈرتۈۋېتىپ، بار ماغدۇرى بىلەن بارماقلىرىنى تۇگۇپ، ئاغزىغا ئاپىرىپ قاتتىق بىر چىشلىۋىدى، «كىرىس» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭلا ئىككى تال سۇڭىيازنىڭ پوستىدەك تىرنىقى تۇۋى بىلەن يۇلۇنۇپ چىقتى. تىرناقنى ئۇ باۋيۇينىڭ ئالىقىنىغا قويدى، ئاندىن قولىنى يەنە تارتىپ، يوتقانىنىڭ ئىچىدە تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ يۇرۇپ ئىچىگە كىيگەن قىزىل دارايى نىمچىسىنى يەشتى ـ دە، ئۇنىمۇ باۋيۇيگە بەردى. هالسىزلىنىپ ماغدۇرى كەتكەن ئادەم بۇنداق قېقىنىش ـ

سلكىنىشلەرگە چىداشلىق بېرەلمەي، ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ تۇگۈلۈپلا قالدى.

باۋيۇي ئۇنىڭ بۇ ئىشىنىڭ مەنىسىنى چۈشەندى ـ دە، دەررۇ ئۆزىنىڭ چاپىنىنى يېشىپ نىمچىسىنى سالدى ـ دە، چىگۈنىڭ ئۈستىگە يېپىپ قويۇپ، چىگۈنىڭ نىمچىسىنى كىيىپ، تۇگمىلىرىنى ئەتمەيلا ئۈستىگە چاپىنىنى كىيدى، بەلبېغىنى چىگىۋاتقاندا چىگۈن كۆزىنى ئېچىپ:

ـــ مېنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قويسىلا، ـــ دېدى.

باۋيۇي يۆلىمەكچى بولدى، لېكىن كۈچى يەتمىدى. دۇمبىسىنى ئارانلا قوزغاپ بېرىۋىدى، چىگۈن باۋيۇينىڭ نىمچىسىنى ئۈچىسىغا ساپماقچى بولدى، باۋيۇي ئالمان ـ تالمان يېپىنچاقلىتىپ، بىلىكىنى سۇنايلىتىپ يېگىنى سېپىپ ئاستا يانقۇزۇپ قويدى، ئاندىن چىگۈنىڭ تىرنىقىنى ھەمىنىغا سىلىۋالدى.

ـــ ئەمدى قايتىپ كەتسىلە ! ـــ دېدى چىگۈن يىغلاپ، ـــ بۇ يەر مەينەت تۇرسا، سىلى قانداق چىدايلا؟ بويلىرىنى ئاسراش مۇھىم ئىش، بۇگۈن سىلى كەلدىلە، ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەممۇ قۇرۇق ئاتاقا قالغىنىمدىن پۇشايمان يېمەيمەن !

تېخى گەپنىڭ ئاياغى چۈشمەيلا چىگۈنىڭ يەڭگىسى مىلەڭزىنى قايرىپ قاقاھلاپ كۈلگەن پېتى كىرىپ كەلدى:

ـــ مانا كۆرسىلە ! ئىككىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىۋالدىم، ـــ ئاندىن ئۇ باۋيۇيگە مۇنداق دېدى، ـــ سىلى غوجايىن تۇرۇپ چاكارلارنىڭ ئۆيىگە نېمىدەپ كەلدىلە؟ مەندەك ياش ھەم كېلىشكەن چوكاننى كۆرۈپ مەن بىلەن ئوينىغىلى كەللىمۇ؟

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ قورقىنىدىن ھىجىيىپ ئۇنىڭغا يالۋۇردى:

ـــ جېنىم ئاچا، چۇقان كۆتۈرمىسىڭىز. ئۇ بىر مەزگىل مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلغاچقا، بۇگۈن بۇنى ئۆزۈمچىلا يوقلاپ كەلگەنىدىم.

هېلىقى چوكان بېشىنى لىكشىتىپ قويۇپ، ھىجايغان پېتى:

ــ خەقلەرنىڭ سىلىنى ئىشقى بار، جۇرئەتلىك دېگىنى بىكار ئەمەس ئىكەن، ــ دېدى ـ دە، باۋيۇينى تارتقىنىچە ئىچكىرىكى ئۆيگە سۆرەپ كىردى، ــ مېنى چۇقان كۆتۈرمە دېسىلە، بۇ ئاسان گەپ، ئۇنداقتا بىر ئىشتا مېنىڭ ئىختىيارىمغا بويسۇنىدىلا، ــ دەپلا ئۆزى كاڭنىڭ لېۋىگە ئولتۇردى ـ دە، باۋيۇينى قوينىغا تارتىپ، چاترىقىغا چىڭ قىسۋالدى.

باۋيۇي نەدە بۇنداق ئىشنى كۆرسۇن؟ ئۇنىڭ يۈرىكى دۈك ـ دۈك سالغىلى تۇردى، تىتىلدىغىنىدىن يۈزلىرى ئېسىلىپ، پۈتۈن ئەزايىغا تىترەك ئولاشتى، بىر تۇرۇپ نومۇس قىلدى، بىر تۇرۇپ خورسىندى ھەم قورقتى، ئاچچىقىمۇ كەلدى:

ــ ئوبدان ئاچا، ئويناشماڭ ! ــ دېيىشىنلا بىلدى.

ھېلىقى چوكان بولسا كۆزلىرىنى ئالايتىپ:

ــ تۇفى ! ئاڭلىسام ئەتىدىن كەچكىچە قىزلار بىلەنلا ھەپىلىشىپ يۈرىدىكەنلا، بۇگۈن نېمىدەپ بۇنچىۋالا قورۇنۇپ كېتىلا؟ ــ دېدى.

ــ ئاچا، مېنى قويۇۋېتىڭ، ــ دېدى ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتكەن باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ، ــ گەپ بولسا ئالدىرىمايراق گەپلەشمەيمىزمۇ، سىرتتىكى ئانىكام ئاڭلاپ قالسا قانداق بولغىنى؟

ئۇ چوكان ئۇنى قويۇپ بېرەمتى؟

ــ مېنىڭ كىرگىنىمگە خېلى بولدى، ــ دېدى ئۇ ھىجىيىپ، ــ ئۇ موماينى ئاللىقاچان باغنىڭ ئىشكى ئالدىدا ساقلاپ تۇرسىلا دەپ يولغا سېلىپ قويغان. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىلىنى كۈتۈپ يۈرەتتىم، مانا بۇگۈن قولۇمغا چۈشتىلە ! گېپىمگە كىرمەيدىكەنلا، چۇقان كۆتۈرمەن. ئىچكىرىدىكى ئاغىچا خېنىم ئاڭلايدىغان بولسا، ئۇ چاغدا كۆرگۈلۈكلىرىنى كۆرىدىلا ! شۇنچە بولغان ئادەمنۇ مۇشۇنداق يۈرەكسىزلىك قىلىدىكەنلا. مەن كىرىپ بايانتىن خېلى ۋاقىتقىچە دېرىزىنىڭ

تۇندە قۇلاق سېلىپ تۇردۇم، قارىسام، ئۆيدە ئىككىلىرى يالغۇز ئىكەنلا، بۇگۈن يۇرەك سىرلىرىنى ئېيتىشىدۇ دەپتىكەنمەن، قارىغۇدەك بولسام، ئىككىلار چاتىقىلار يوق تۇردۇغلار. مەن ئۇنىڭدەك كالۋا ئەمەس، ــ دەپلا قول سالماقچى بولۇۋىدى، باۋيۇي جىلە بولۇپ كېتىپ تىرەجەپ تۇرۇۋالدى.

شۇنداق غەلۋە قىلىشۋاتقاندا تالادىن بىرسىنىڭ:

ــ چىڭۇېن ئاچام مۇشۇ يەردە تۇرامدۇ؟ ــ دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ھېلىقى چوكان چۆچۈپ كېتىپ، دەررۇ باۋيۇينى قويۇپ بەردى. قورققىنىدىن گاڭگىراپ قالغان باۋيۇي ھېلىقى ئاۋازنى ئاڭقىرالماي قالدى. تاشقىرىقى ئۆيدە ياتقان چىڭۇېن يەڭگىسىنىڭ باۋيۇيگە چاپلىشىۋالغانلىقىنى ئاڭلاپ جىلە بولۇپ كەتتى، ئىزا تارتتى، ئاچچىقىمۇ كەلدى. بىردىنلا سەپراسى ئۆرلەپ ئاللىقاچان ھوشىدىن كەتكەنىدى. ھېلىقى چوكان ئالمان ـ تالمان ئىلىك ئېلىپ تالاغا چىقتى. كەلگەنلەر باشقا كىشى ئەمەس، لىيۇ ۋۇئېر بىلەن ئانىسى ئىككىسى ئىدى، قولىدا بىر بوغچا تۇراتتى. لىيۇ يەڭگە قولىدىكى بىرنەچچە تىزىق داچەننى كۆرسىتىپ، ھېلىقى چوكاندىن:

ــ بۇنى ئىچكىرىدىكى شىرېن قىز سىلەرنىڭ قىزغا ئەۋەتكەن، ئۇ قايسى ئۆيدە؟ ــ دەپ ئاستا سورىدى.

ــ مانا مۇشۇ ئۆيدە، بۇنىڭدىن باشقا نەدە ئۆيى بولسۇن؟ ــ دېدى ھېلىقى چوكان ھەجىيىپ.

لىيۇ يەڭگە ۋۇئېرنى باشلاپ بوسۇغىدىن ئەمدىلا ئاتلىشىغا، ئىتتىكلا ئىچكىرىكى ئۆيگە ئۆزىنى ئالغان بىر كىمنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ قالدى. لىيۇ يەڭگە بۇ چوكانىنىڭ كېلىش ـ پەخەشلىكىنى بىلگەچكە، ئاشىنىسى ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدى. چىڭۇېن ئۇخلاۋاتاتتى، لىيۇ يەڭگە ئەكەلگەن نەرسىلەرنى ئىتتىكلا يەرگە قويۇپ ۋۇئېرنى باشلاپ كەينىگە ياندى. لېكىن، ۋۇئېرنىڭ كۆزى ئىتتىك بولغاچقا باۋيۇينى تونۇۋالغانىدى، شۇڭا

ئانىسىدىن:

ــ بايا شىرىن ئاچام ئۇ يەردە باۋيۇي غوجامنى جىم ـ جىمغىنا ئىزدەۋاتقانىدىغۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ۋۇي راست، ئۇنتۇپ قالغىنىمنى قارا. بايا سۇڭ ئانىكام: «باۋيۇي غوجامىنىڭ يان ئىشىكىتىن چىقىپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈۋېدىم، ئىشىكتە بىرسى ئۇنى ساقلاپ تۇرىدۇ، باغنىڭ ئىشىكىنى ئەتمەكچى ئىدۇق» دەۋاتاتتى، ــ لېۋۇ يەڭگە شۇنداق دەپلا ئارقىسىغا بۇرلىپ ھېلىقى چوكاندىن سورىۋىدى، ئۇنىڭ قورسىقىدا جىن بولغاچقا:

ــ باۋيۇي غوجام بىزنىڭ ئۆيلەرگە كېلەمتى؟ ــ دەپ قويدى.

لېۋۇ يەڭگە ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ماڭاي دەپ تۇراتتى، باغنىڭ ئىشىكىنىڭ ئېتىلىپ قېلىشىدىن ھەم ھېلىقى چوكانىنىڭ يەنە كىرىپ چاپلىشىۋېلىشىدىن قورققان باۋيۇي ھېچنېمىگە قارىماي، مىلەڭزىنى قايرىپ ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقتى ـ دە:

ــ لېۋۇ يەڭگە، توختاپ تۇرۇڭ، بىللە ماڭايلى، ــ دېدى.

لېۋۇ يەڭگە بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى ۋە:

ــ ۋاي غوجام، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىدىلا؟ ــ دەپ سورىدى.

باۋيۇي بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي ئۇچقاندەك ماڭدى.

ــ ئانا، ــ دېدى ۋۇئېر، ــ باۋيۇي غوجامنى ئالدىرىمسىلا دەپ توختىتىۋالغىن، شاپاشلىمايراق ماڭسۇن. بىر كىمگە ئۇچراپ قالسا ياخشى بولمايدۇ. بىز باغدىن چىقىۋاتقاندا شىرىن ئاچام ئىشىكلەرگە ئادەم قويۇپ قارىتىپ قويىدىغۇ، ــ ۋۇئېر ئانىسى بىلەن ھاپىلا ـ شاپىلا باۋيۇيگە يېتىشىۋالدى. چىڭۇېننىڭ يەڭگىسى كېلىشكەن يىگىتنى قولدىن چىقىرىپ قويۇپ كەينىدىن قارىغىنىچە تۇرۇپلا قالدى.

باۋيۇي يان ئىشىكتىن كىرىۋالغاندىن كېيىن كۆڭلى تىنغان بولسىمۇ، لېكىن يۈرىكى يەنىلا گۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى. ۋۇئېرنىڭ سىرتتا قېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئانا ـ بالا

ئىككىسى ئىشىكتىن كىرىپ بولغۇچە شۇ يەردە تىكىلىپ قاراپ تۇردى. يىراقتىن ئانىكىلارنىڭ كىشىلەرنىڭ دېرىكىنى ئېلىۋاتقان ئاۋازلىرى ئاڭلاندى، ئەگەر سەللا كېچىكىكەن بولسا باغنىڭ ئىشكى ئېتىلىپ قالاتتىكەن. باۋيۇي باغقا كىرىپ بولۇپ ھېچكىمنىڭ ئۇقماي قالغانلىقىدىن قاتتىق خۇشال بولدى. ھۇجرىسىغا كىرىپ شىرىنگە شۆ ھاممىنىڭكىگە باردىم، دەپ قويدى. ئورۇن سالىدىغان چاغدا شىرىن ئۇنىڭدىن:

— بۇگۈن قانداق ياتىسىز؟ — دەپ سوراشقا مەجبۇر بولدى.

— قانداقلا بولسا بولىۋېرىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى باۋيۇي.

شىرىن بىر - ئىككى يىلدىن بېرى ئۆزىنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئەتىۋارلاۋاتقانلىقى ئۈچۈن، بارغانسېرى ئۆزىنىڭ ئىززىتىنى ئۆزى قىلىپ، مەيلى ئادەم يوق يەردە ياكى كېچىلىرى بولسۇن، زادىلا باۋيۇي بىلەن بەتقىلىقلىق قىلمايدىغان، كېچىك چاغلىرىدىكىگە قارىغاندا ئۆزىنى يىراق قاچۇرىدىغان بولۇۋالغانىدى. ئۇنىڭ بېجىرىدىغان چوڭ ئىشلىرى بولمىسمۇ، يېڭىنە ئىشلىرى، باۋيۇي بىلەن چۆرە قىزلارنىڭ پۇل - پۇچەك، كىيىم - كېچەك ۋە نەرسە - كېرەكلىرىدىن خەۋەر ئېلىشقا ئوخشاش گىچماچ ئىشلىرى قەۋەتلا كۆپ ئىدى. شىرىن ئۆتكەن قېتىم قان قۇسقاندىن بۇيان، كېچىسى باۋيۇي بىلەن بىر ھۇجرىدا ياتمايۋاتاتتى. باۋيۇي كېچىلىرى قورقاتتى، ئويغىنىپ كەتسىلا ئادەم چاقىراتتى، چىڭۈبىنىڭ ئۇيقۇسى سەگەك بولغاچقا، كېچىلىرى چاي قۇيۇپ بېرىش، ئولتۇرۇپ - قوپقۇچە توۋلىسا، ھە، دېيىش ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ زىممىسىدە ئىدى، شۇڭا باۋيۇينىڭ چىملىدىقىنىڭ تېشىدىكى كارىۋاتتا چىڭۈبن ياتاتتى. چىڭۈبن بۇگۈن كېتىپ قالغاچقا، شىرىن ئورۇن - كۆرپىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ چىملىدىقىنىڭ سىرتىغا سېلىشقا مەجبۇر بولدى.

باۋيۇي كېچىچە كۆزىنى پارقىرىتىپلا ياتتى. شىرىن ئۇنى ئۇخلاشقا ئۇندەپ قويۇپ ئۆزى كۆزىنى يۇمدى. ئەمما، باۋيۇي

بېشىنى ياستۇققا قويغىنىچە توختىماي ئاھ ئۇراتتى، ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلەتتى. ئۇچىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندىلا، ئاندىن ئاستا ـ ئاستا تىنچلاندى، شىرىنمۇ خاتىرجەم بولۇپ، گىرەم ـ سىرەم ئۇيقۇغا كەتتى. ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا باۋيۇي «چىكۆېن» دەپ ۋارقىرىدى، شىرىن دەررۇ ئۇنىڭغا جاۋابەن:

ـــ نېمە بولدى؟ ـــ دەپ سورىدى. باۋيۇي چاي ئىچمەكچى ئىدى. شىرىن ئورنىدىن قوپۇپ چاي قۇيۇپ كەلدى.

ـــ مەن يېقىندىن بېرى ئۇنى توۋلاپ ئۆگىنىپ قالغاچقا، سەن ئىكەنلىكىڭنى ئۇنتۇپتىمەن، ـــ دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ.

ـــ ئۇ يېڭى كەلگەن چاغلاردا، سىز ئۇخلاۋېتىپ چۈشىگىزدىمۇ مېنى توۋلاپ سالاتتىڭىز، كېيىن ئۇ ئادىتىڭىزمۇ ئۆزگەرگەن، ـــ دەپ قويدى شىرىن كۈلۈپ.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار ئۇخلاشقا ياتتى. باۋيۇي يەنە بىر جېسەك ۋاقىت ئۆتكۈچە ئۇيان ـ بۇيان ئېغىناپ يېتىپ، بەشىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندا كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىپ، سىرتتىن كىرىپ كېلىۋاتقان چىكۆېننى كۆردى. ئۇ يەنىلا ئاۋۋالقى ھالىتىدە ئىدى، كىرىپلا باۋيۇيگە: «سىلەر ئوبدان ھايات كەچۈرۈڭلار، مەن بۇگۈندىن باشلاپ سىلەر بىلەن ۋىدالىشىمەن!» دەپلا ئارقىسىغا بۇرىلىپ ماڭدى. باۋيۇي ئالدىراپ ئۇنى توۋلىشىغا، شىرىن ئويغىنىپ كەتتى. شىرىن ئۇنى يەنە ئاشۇنداق ئېگىز ـ پەس توۋلاپ ئادەتلىنىپ قالغان دەپ ئويلىغانىدى، ئەمما باۋيۇي يىغلاپ:

ـــ چىكۆېن ئۆلدى! ـــ دېدى.

ـــ بۇ قانداق گېپىگىز؟ ـــ دېدى شىرىن كۈلۈپ، ـــ خەق ئاڭلىسا نېمە دەيدۇ؟

باۋيۇي ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىتى؟ ئۇنىڭ شۇ تاپتىلا تاڭ ئاتقان بولسا، ئادەم ئەۋەتىپ چىكۆېنىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ باققۇسى كېلىپ كەتتى.

تاڭ يورۇشىغا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدىكى چۆرە قىز ئالدىنقى يان ئىشىكىنى قېقىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ گېپىنى يەتكۈزدى:

ــ ئاغىچا خېنىم: «چاپسان بېرىپ باۋيۇينى ئويغىتىڭلار، يۈز ـ كۆزىنى يۇيۇپ، كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ تېز يېتىپ كەلسۇن. بۈگۈن بېگىمنى بىركىم كۈزلۈك جۈيخار گۈللىرىنى تاماشا قىلىشقا تەكلىپ قىلغانكەن، ئۇنىڭ قايسى كۈندىكى شېئىرلىرى بېگىمگە ياراپ كەتكەچكە، بۈگۈن ئۇلارنى بىللە ئاپارماقچى بوپتۇ» دەيدۇ. سىلەر چاپسان كىرىپ بۇ گەپنى ئۇنىڭغا يەتكۈزۈپ قويۇڭلار، ئۇ دەرھال بارسۇن. ئۇلۇغ بېگىم ناشتىنى بىللە قىلىمىز دەپ، ئۇلارنى تۆر ئۆيدە ساقلاپ تۇرىدۇ. جىيا خۇەن غوجامنىڭ بارغىنىغا خېلى بولدى. چاپسان بولۇڭلار، مەن ئەمدى جىيا لەن غوجامنى چاقىرغىلى بارىمەن.

ئىچكىرىدىكى خىزمەتكار موماي ھەربىر ئېغىز گەپكە بىردىن خوش ئېيتىپ، چاپىنىنىڭ تۈگمىسىنى ئەتكەچ ئىشىكنى ئاچتى. شىرىن ئىشىك قېقىلغانلىقىنى ئاڭلاپ بىر ئىش بارلىقىنى بىلدى ـ دە، بىرسىنى چېقىپ سوراپ باقىقىن، دەپ بۈيرۇدى، ئۇنىڭغىچە ئۆزىمۇ قوپۇپ بولدى ۋە ئۇ گەپنى ئاڭلاپ، شۇ زامان سۇ ئېلىپ كېلىشكە چۆرە قىزنى بۈيرۇدى. باۋيۇينى تۇرۇپ يۈيۇنۇشقا ئالدىرىتىپ قويۇپ، باۋيۇينىڭ كىيىملىرىنى ئېلىشقا ماڭدى. باۋيۇينىڭ جىيا جېڭ بىلەن سىرتقا چىقىدىغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ، تولىمۇ بەك كۆزگە چېلىقىدىغان ئېسىل كىيىملىرىنى ئالماي، سەل مۇنداقراق كىيىملىرىنى ئەكەلدى.

باۋيۇي شۇ تاپتا نائىلاج ئىدى، ئالدىراپ ـ تېنەپ ئالدى تەرەپكە ئۆتتى. دېگەندەك جىيا جېڭ ئۇ يەردە چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى، ئىنتايىن خۇشال ئىدى. باۋيۇي ئاتىسىغا سالام بېرىپ بولۇپ، جىيا خۇەن، جىيا لەنلەر بىلەن كۆرۈشتى، جىيا جېڭ ئۇنى ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشكە بۇيرۇپ، جىيا خۇەن بىلەن جىيا لەنلەرگە:

ــ باۋيۇي ئوقۇشتا ئىككىڭلارغا يېتەلمەيدۇ، لەۋھە بېيىت

بىلەن شېئىر يېزىشتەك چېۋەرلىكتە سىلەر ئۇنىڭغا يەتمەيسىلەر. بۇگۈن ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن، ئېھتىمال سىلەرنى شېئىر يازدۇرۇشلىرى مۇمكىن، باۋيۇي، سەن بۇلارغا قولۇڭدىن كېلىشىچە ياردەم بەرگىن ! ــ دېدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇنداق ئىشنى زادىلا ئاڭلاپ باقمىغاچقا، بۇ ئىشتىن تولىمۇ سۆيۈندى ھەم قاتتىق خۇشال بولدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئانا ـ بالىلارنى ئۇزىتىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تەرەپكە ئۆتەي دەپ تۇرغاندا، فاڭگۇەن قاتارلىق ئۈچ چۆرىنىڭ ئاتاق ئانىلىرى كېلىپ قالدى.

ــ ئاغىچا خېنىم، ئالدىنقى كۈنى ئۆزلىرى شەپقەت ياغدۇرۇپ فاڭگۇەننى ئىنئام قىلغانىدىلە، ــ دېدى فاڭگۇەننىڭ ئاتاق ئانىسى، ــ ھازىر ئۇ ئېلىشىپ قالغان ئادەمدەك تاماقمۇ يېمەي، چايمۇ ئىچمەي يۇرۇۋاتىدۇ، ئوۋگۇەن، رۇيگۇەنلەرنىمۇ يولدىن ئازدۇردى. ھەممىسى چېچىمىزنى كېسىۋېتىپ راھىبە بولۇپ كېتىمىز دەپ كاجلىشىپ تۇرۇۋېلىۋاتىدۇ. مەن ئۇنى تېخى كىچىك بالا، بۇ يەردىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن دەمالىلىققا كۆنەلمەي قېلىشمۇ بار گەپ، ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۆتۈپ كەتسە ئوڭشىلىپ قالار، دەپتىكەنمەن. ۋايتاڭەي، ئۇ غەلۋە قىلىپ بارغانسېرى ھەددىدىن ئېشىپ كېتىۋاتىدۇ، تىلمۇ، تاياقمۇ كار قىلمايدىغان بولۇۋالدى، ھېچ ئامال قىلالمىدىم. شۇڭا، خېنىم، ئۆزلىرىدىن شۇنى تىلىسەم، ئۇلار ئۆز رايى بويىچە راھىبە بولسا بولۇۋەرسە ياكى بىر قۇر تەزىرىنى بېرىپ، ئاندىن باشقىلارغا ئىنئام قىلىنسا، شۇلار قىز قىلىۋالغان بولسا. بۇ ئىشتا بىزنىڭ تەلىيىمىز يوق ئىكەن.

ــ بىكار گەپ ! ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ــ نەدە ئۇلارنىڭ ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىدىغان ئىش بار؟ بۇددا ئىشىكىدىن شۇنداق ئاسان كىرگىلى بولامدىكەن؟ ھەربىرىنى بىر قۇردىن ساۋاڭلار، قېنى يەنە غەلۋە قىلامدىكىن؟ !

سەككىزىنچى ئاينىڭ ئون بەشىنچى كۈنى بولۇپ قالغانىدى. بۇ كۈنى ئىبادەتخانىلاردا سەدىقات تىزىلاتتى، ئىبادەتخانىلاردىكى

نىكسۇنىلار سەدىقات ئۇچىلىرى سۇنۇشقا كېلىشكەنىدى. شۇ كەلگەنلەرنىڭ ئىچىدە شۇيىيۇ ئىبادەتخانىسىدىن جىتۇڭ بىلەن يەر مۇئەككىلى ئىبادەتخانىسىدىن يۇەنشىن قايتىشماي قېلىپ قېلىشقانىدى. ئۇلار بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، ئىككى قىزنى ئازدۇرۇپ ئەكېتىپ ئىشلىرىغا سېلىش غەرىزىدە، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئىلتىجا قىلدى:

ــ بۇ قەسىر شەرىپ نېمىلا دېگەنبىلەن خەير ـ ئېھسان قىلغۇچىلارنىڭ خانىدانى. ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىمۇ شۇنداق خەير ـ ئېھسانلىق خېنىم، شۇڭا بۇ قىزلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ تەربىيەتلىرىدە ئاشۇنداق بولۇپ يېتىشىپتۇ. «بۇددا دەرۋازىسىدىن كىرىش ئاسان ئەمەس» بولسىمۇ، «بۇددا ھۆكمى ئالدىدا ھەممە باراۋەر» ئىكەنلىكىنى بىلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ بۇددىمىز بارلىق مەخلۇقاتنى كۆلپەت دېڭىزىدىن ئۇ گىردابقا ئۆتكۈزۈشنى نىيەت قىلىدۇ. بۇ ئۇچ قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى يوق ئىكەن، يۈرتىمۇ يىراقتا ئىكەن؛ ئۇلار بۇ خانىدانغا كېلىپ بەخت ـ دۆلەت كۆرگەن، ئاندىن ئۇلار كىچىكىدىنلا شور پېشانە بولغاچقا، ئىشقىۋازلىق قاتارغا كىرىپ قالغان، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىسىدا قانداق بولىدىغانلىقىنىمۇ ئويلىغان. شۇڭا، «كۆلپەت دېڭىزىدىن قايتىپ» زاھىت بولۇپ، ئاخىرەتلىك ئۇچۇن ساۋابلىق ئىش قىلىش نىيىتىگە كەپتۇ، بۇ نىيىتى يۈكسەك نىيەت، ئاغىچا خېنىم ئۇلارنى بۇ ياخشى نىيىتىدىن توسمىغان بولسىلا.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئەسلىدە خەير ـ ئېھسانلىق ئايال ئىدى، بۇ گەپنى دەسلەپتە ئاڭلىغاندا، بۇ، بۇ كىچىك بالىلارنىڭ كۆڭلىگە مۇنداقلا كېلىپ قالغان بىر خىيال، كېيىنكى كۈنلەردە مۇسەللەم ـ پاك بولالماي قالسا، ئەكسىچە گۇناھقا گىرىپتار بولىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. ئەمدىلىكتە بۇ ئىككى قەللاپنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، بۇنى ئەقىلگە سىغدۇ دېگەن يەرگە كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يېقىندىن بۇيان خانىدانىدا ئىش ئاۋۇپ كەتكەنىدى، شۇڭ ئاغىچا خېنىم يىگىرمىنى قۇدا بولغۇچىلارغا

كۆرسەتمەك بولۇپ، ئەتە ئۆيگە ئەكېتىپ ئىككى كۈن تۇرغۇزماقچى بولغانلىقىنى ئېيتقۇزۇپ ئادەم ئەۋەتىپتۇ. يەنە تەنچۇنگە كېلىۋاتقان سوچىلارمۇ بار ئىدى، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلاردىن كۆڭلى بىئارام بولۇۋاتقان ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇنداق ئۇششاق ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلۈشكە چولىسى تېگەمتى؟ شۇڭا ئۇ ئىككى راھىبنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بولۇپ:

ــ ئىككىڭلارنىڭ گېپىي شۇنداقلا بولسا، ئۇلارنى ئاپىرىپ ئۆزۈڭلارغا شاگىرت قىلىۋالساڭلار قانداق؟ ــ دېدى كۈلۈپ.

ھېلىقى ئىككى نىكسۇنى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دۇرۇت ئوقۇشتى ھەم:

ــ باربكاللا، باربكاللا ! ئاشۇنداق قىلىدىغان بولسىلا، خېنىم نۇرغۇن ساۋاب تاپىلا، ــ دېيىشىپ كەتتى ۋە باش قويۇپ رەھمەت ئېيتىشتى.

ــ ئۇنداق بولسا سىلەر ھېرىپ ئۇلاردىن سوراپ كېلىڭلار، شۇنداق قىلىشقا چىن نىيىتى بىلەن باغلىغانلا بولسا، كېلىپ مېنىڭ ئالدىمدا سىلەرنى ئۇستاز تۇتسۇن، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

ھېلىقى ئاياللار چىقىپ كېتىپ ئۇ ئۇچىنى باشلاپ كىردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇلاردىن ياندۇرمىلاپ سوراپ باقتى، ئۇ ئۇچى ئاللىبۇرۇن شۇ نىيەتكە كېلىپ بولغانكەن، شۇ يەردىلا ھېلىقى ئىككى نىكسۇنىغا باش قويدى، ئاندىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغىمۇ باش قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇلارنىڭ قەتئىي نىيەتكە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى ئەمدى ياندۇرغىلى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتتى ۋە ئادەم چاقىرىپ، ئۇلارغا بىرنەرسە ئىنئام قىلىشنى بۇيرۇدى. ئىككى نىكسۇنىغىمۇ بەزى نەرسىلەرنى سوۋغا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن فاڭگۇەن شۇيىۋ ئىبادەتخانىسىدىكى جىتۇڭ بىلەن، رۇيگۇەن، ئوۋگۇەن ئىككىسى يەر مۇئەككىلى ئىبادەتخانىسىدىكى يۇەنشىن بىلەن تەركىدۇنيا بولۇپ چىقىپ كەتتى. ئەمدى نېمە ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش سەككىزىنچى باب

ئوقۇموشلۇق تۆرىنىڭ باتۇر ئايال توغرىسىدا بىھۇدە گەپ ساتقانلىقى
مەستانە بەگزادىنىڭ نېلۇپەر تەزىيەنامىسىنى توقۇپ چىققانلىقى

شۇنداق قىلىپ، ئىككى نىكسۇنى فاڭگۇەنلەرنى باشلاپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا ئانىنىڭ قېشىغا كەلدى. جيا ئانىنىڭ كۆڭلى خۇش ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، پەيتتىن پايدىلىنىپ مۇنداق دەپ مەلۇم قىلدى:

ــ باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىدا چىڭۇېن دېگەن بىر دەدەك بار ئىدى، ئۇمۇ چوڭ بولۇپ قالغان، يىل بويى كېسەلدىن بېرى بولالمىدى. ئۇنىڭ باشقىلارغا قارىغاندا ھەددىدىن ئارتۇق كەپسىز ھەم ھۇرۇن ئىكەنلىكى ماڭا چېلىقىپلا تۇردى. قايسى كۈنلىرى يەنە ئاغرىپ، ئون نەچچە كۈن يېتىپ قالدى، تېۋىپقا كۆرسەتسەك، قىزلار سىل كېسىلى بولۇپ قاپتۇ، دېدى، شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنى چىقىرىۋەتتىم، ساقىيىپ قالغاندىمۇ، ئۇنى ياندۇرۇپ كەلمەي، ئۆيىدىكىلىرى بىر كىمگە ياتلىق قىلىۋەتسىمۇ بولىدۇ، دېدىم. ئاندىن ھېلىقى ئويۇن قويۇشنى ئۆگىنىدىغان قىزلارنىمۇ ئۆزۈم ئىگىدارلىق قىلىپ ئازاد قىلىۋەتتىم. بىرىنچىدىن، ئۇلار ئويۇن قويۇشنى ئوبدان بىلگەچكە نېرى ــ بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا ئاغزىغا كەلگىنىنى ۋالاقشىۋېرىدىكەن، بۇنى خان قىزلار ئاڭلاپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق؟ ئىككىنچىدىن، ئۇلار ئويۇن قويۇشنىلا بىلىدۇ، شۇڭا

بىكىرىغىلا ئازاد قىلىۋېتىشكىمۇ تېگىشلىك ئىكەن. چۈرە قىزلارمۇ تولا، يەنە يېتىشمەيۋاتىدۇ دەيدىغان ئىش بولسا، باشقا بىرقانچىسىنى سېتىۋالساقمۇ ئوخشاشلا بولىۋېرىدۇ.

جيا ئانا بۇ گەپكە بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

ــ بۇمۇ توغرا ئىش بوپتۇ. مەنمۇ شۇنداق قىلساق دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم. لېكىن، چىڭۇېن دېگەن قىز ماڭا خېلى ئوبدان كۆرۈنەتتى، گەپ ــ سۆزدە، يىڭنە ئىشلىرىدا ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيتتى، كېيىنكى كۈنلەردە باۋيۈينىڭ خىزمىتىگە قويساقمۇ بولاتتى. نېمىشقا ئاينىپ كەتتىكىنتاڭ! ــ دېدى.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى تاللىغان قىزلارچۇ بەك ئوبدان، ــ دەپ كۈلدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ ئاشۇ چىڭۇېننىڭلا تەلىيى يوق ئىكەن، شۇڭا مۇشۇنداق كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قاپتۇ. «قىز بالا ئون سەككىز ياشقا بارغۇچە ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ» دېگەن گەپ بار. قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئاشۇنداق قىزلارنىڭمۇ ئۆزگىرىپ كېتىدىغانلىرى بولىدىكەن. ئۆزلىرى نېمە ئىشلارنى باشتىن كەچۈرمەگەندىلە؟ بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇنلا مۇشۇ ئىش توغرىسىدا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئاۋۇال ئاشۇ چىڭۇېننى تاللىغانىدىم. كېيىن تازا زەن سېلىپ قارىغۇدەك بولسام، ئۇ ھەممە جەھەتتە باشقىلاردىن ئۈستۈن ئىكەن. بىراق، ئانچە ئېغىر ــ بېسىق ئەمەس. ھەممىنى ھېسابقا ئېلىپ تۇرۇشتا، شىرېنلا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن. «ئەقىللىك ئايال، چىرايلىق توقال» دېگەن گەپقۇ بار، لېكىن مىجەز ــ خۇلقى مۇلايىم، يۇرۇش ــ تۇرۇشتا ئېغىر ــ بېسىق بولغىنى ھەممىدىن ياخشى ئىكەن. شىرېن چىراي ــ شەكىل جەھەتتە چىڭۇېندىن تۆۋەن تۇرغىنى بىلەن، لېكىن ئۇنى ئۆي كىشىسى قىلىپ قويساقمۇ، ھەر ھالدا قاتارغا ئۆتەلەيدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىش قىلىشتا قورۇنمايدۇ، كۆڭلى توز، بىرقانچە يىلدىن بۇيان باۋيۈيگە زادىلا كەپسىزلىك قىلىپ باققىنى يوق، باۋيۈي بەكرەك ئەسكىلىك قىلغىلى تۇرسا، شىرېن ئۇنىڭغا كۆيۈپ ــ پىشىپ

نەسىھەت قىلىدۇ. شۇڭا، ئىككى يىلچە سىناپ باقتىم، ئۇ بىر ئازمۇ سەۋەنلىك ئۆتكۈزمىدى، مەن بىلىندۇرمەيلا ئۇنىڭ دېدەكلىك مائاشىنى توختىتىپ، ئۆزۈمنىڭ ئايلىقىمدىن ئىككى سەرنى ئاجرىتىپ شۇنىڭغا بېرىدىغان قىلىپ قويدۇم، تېخىمۇ پەخەسلىك بىلەن خىزمىتىنى قىلسۇن دېگەن ئويدا بۇنى ئۇنىڭ ئۆزىگىلا بىلىندۈرۈپ قويدۇم، لېكىن ئېنىقىنى دېمىدىم. بىرىنچىدىن، باۋيۇينىڭ تېخى يېشى كىچىك، بېگىم ئۇقسا ئۇنىڭ كىتاب ئوقۇشىغا دەخلىسى يېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرەيدۇ. ئىككىنچىدىن، باۋيۇي ئۇنى يېنىمدىكى ئادىمىمغۇ دەپ قاراپ قالىدۇ. ئۇ چاغدا شىرىنمۇ ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقا پېتىنالماي قېلىپ، نەتىجىدە باۋيۇي تېخىمۇ ئۆز مەيلىگە بېرىلىپ كېتىدۇ. شۇڭا، بۇ ئىشنى ئەمدى ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلىپ ئولتۇرۇپتىمەن.

ــ ئەسلىي مۇنداق گەپ ئىكەن ـ دە. شۇنداق قىلغىنىڭىز تېخىمۇ ئوبدان بوپتۇ ! ــ دەپ كۈلدى جيا ئانا، ــ شىرىن كىچىكىدىنلا كەم سۆزلۈك بولغاچقا، مەن ئۇنى «ئاغزى يوق قاپاق» دەيتتىم. سىز ئىشنىڭ يولىنى ئوبدان بىلگەندىن كېيىن، چوڭ خاتالىق بولامتى؟

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇگۈن جيا جېڭنىڭ باۋيۇينى قانداق ماختىغانلىقىنى، ئۇلارنى باشلاپ سەيلە قىلدۇرغانلىقىنىمۇ مەلۇم قىلغاندى، جيا ئانا بۇنى ئاڭلاپ تېخىمۇ خۇش بولدى.

بىر دەمدىن كېيىن يېڭچۈن جابدۇنغان پېتى خوشلاشقىلى كىردى. فېڭجيېمۇ ئەتىگەنلىك سالام بەرگەچ، ناشتىلىقىدىن خەۋەر ئالغىلى كىرىپ قالدى. بىر دەم كۈلكە ـ پاراڭ قىلىشقاندىن كېيىن، جيا ئانا بىر دەم ئارام ئالماقچى بولدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم فېڭجيېدىن، كۈملاچ دورىنى تەييارلاتتىڭمۇ؟ دەپ سورىدى.

ــ تېخى تەييار بولمىدى، ــ دېدى فېڭجيې، ــ تېخىچە قاينىتىما دورا ئىچىۋاتىمەن. خېنىم، خاتىرجەم بولسىلا، مەن

ئوبدانلا ساقىيىپ قالدىم.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ رەڭگىرويىدىن خېلىلا ئەسلىگە كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇ گېپىگە ئىشەنمدى. ئاندىن ئۇنىڭغا چىڭۈپىنى چىقىرىۋەتكەنلىكىنى دەپ بېرىپ:

ــ باۋچەي قىز نېمىشقا ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ ئۆيىگە چىقىپ كېتىپتۇ؟ سىلەر ئۇقمامسىلەر؟ ــ دېدى ئۇ، ــ مەن قايسى كۈنى شۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ سۇرۇشتۇرۇپ باقتىم، جىيا لەن بالىنىڭ ھېلىقى يېڭى كەلگەن ئىنىگىسى تولىمۇ شېتىلە بىرنېمىكەن، ئۇمۇ ماڭا ياقماي قالدى. چوڭ يەڭگە، مەيلى ياخشى بولسۇن، يامان بولسۇن، ئۇنى يولغا سېلىۋېتىڭ، دەپ قويدۇم. مەن چوڭ يەڭگەدىن: «باۋچەي قىزىنىڭ كۆچۈپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى سىلەر ئۇقماي قالغانمىدىڭلار؟» دەپ سورىسام، ئۇ: ماڭا دەپ قويغان، بىر ـ ئىككى كۈندىن كېيىن ھاممىا خېنىم ساقىيىپ قالسا يېنىپ كېرىدۇ، دېدى. ھاممىا خېنىم ئېغىر دېگۈدەكمۇ كېسەل ئەمەس، گاھىدا يۆتىلى ئازراق قوزغىلىپ، بېلى ئاغرىيدۇ، يىل بويى شۇنداق. باۋچەي قىزىنىڭ چىقىپ كېتىشىدە بىرەر سەۋەب بولسا كېرەك، بىركىم ئۇنى رەنجىتىپ قويمىغاندۇ؟ ئۇ بالا كۆڭلىدە بەك دەققەت قىلىدۇ. ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىللە تۇرغاندا بىر ـ بىرىنى رەنجىتىپ قويسا ياخشى بولمايدۇ.

ــ ھەممىسى ئوبدان ئۆتۈۋاتسا كىم رەنجىتەتتى؟ ــ دەپ كۈلدى فېڭجيې.

ــ باۋيۈيىنىڭ پەلىمەي گەپ قىلىپ قويىدىغان ئىشى بولىدىغان، زادىلا ھەزەر قىلىشنى بىلمەيدۇ، خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتسە، ئاغزىغا كەلگىنىنى دەۋېرىدۇ، شۇ رەنجىتىپ قويسىمۇ قويغاندۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

ــ خېنىم، بۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ غەم يەپ كېتىپلا، ــ دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، ــ ئۇنى تالا ـ تۈزدە توغرا ئىش قىلىپ، تۈزۈك گەپ قىل دېسە، ساراڭغا ئوخشاش قىلىق قىلىدۇ؛ ئەمما ئۆيدە،

ھەمشىرىلىرىنىڭ ئالدىدا ھەتتا چوڭ ـ كىچىك چۆرىلەرنىڭ ئالدىدا ئەڭ تۆزۈتلۈكى شۇ. خەقنى رەنجىتىپ قويغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭدىن ھېچكىم ئاغرىنمايدۇ. خىيالىمچە، باۋچەي سىڭلىمنىڭ چىقىپ كېتىشىگە ئالدىنقى ئاخشىمى دېدەك ـ چۆرىلەرنى تىنىتىغان ئىش سەۋەب بولدىمىكىن دەيمەن. ھەرقاچان ئۇ باغدىكىلەرگە ئىشەنچ قىلالمىدى. چۈنكى، ئۇ تۇغقان ـ دە، شۇڭا ئېھتىيات قىلغان نېمە. ھازىر بۇ ئىشقا چۆرە قىز، خىزمەتكار مومايلاردىن چېتىلىپ قالغانلىرىمۇ بار، بىزمۇ كىرىپ تىنىتىشقا ئوڭايسىزلاندۇق. باۋچەي قىز بىزنى «مەندىن شەكلىنىپتۇ» دېگەن گۇمان بىلەن ئۆزىنى داجىتقان بولسا كېرەك. مېنىڭچە، ئۆزىنى گۇماندىن قاچۇرغىنىمۇ ئوبدان بوپتۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى توغرا تېپىپ، بېشىنى سىلىپ بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن، باۋچەينى چاقىرتىپ كىردى، قايسى كۈندىكى ئىشنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۇنى گۇماندىن خالاس قىلدى ۋە كۆچۈپ كىرىپ بالدۇرقىدەك تۇرۇۋېرىشكە بۇيرۇدى.

ـــ مەن بالدۇرلا چىقىپ كەتمەكچىدىم، ھامما، سىلىنىڭ باش قاتۇرىدىغان چوڭ ـ چوڭ ئىشلىرى كۆپ بولغاچقا، ئۆزلىرىگە دېيىشكە ئېپىنى كەلتۈرەلمىدىم ـــ دەپ كۈلۈمسىرىدى باۋچەي، ـــ قايسى كۈنى ئانام ساقسىز بولۇپ قاپتۇ، ئۆيدە ھەمدەم بولارلىق ئىككى ئايال بار ئىدى، ئۇلارمۇ ئاغرىپ قاپتۇ، شۇڭا مەن يېنىپ چىققان. ھامما، بۇگۈن ئۆزلىرى بۇ ئىشنى ئۇقۇپتىلا، مەنمۇ ئېنىقىنى مەلۇم قىلمىسام بولمىدى. بۇگۈندىن باشلاپ خوشلاشقان بولاي ـ دە، نەرسە ـ كېرەكلەرنىمۇ يۆتكەپ ئاچقىپ كېتەي.

ـــ سىز تولىمۇ كاج ئىكەنسىز، ـــ دەپ كۈلۈشتى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجىي تەڭلا، ـــ توغرىسى، قايتىدىن كۆچۈپ كىرسىڭىز بولىدۇ. ھېچقانچە كارايىتى يوق ئىشلارنى دەپ، ئۆزىنى ئۇرۇق ـ تۇغقانلاردىن ئۇنداق يىراقلاشتۇرمايدىغان.

ـــ بۇ گەپ ماڭا ئېغىر كېتىدۇ، ـــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ، ـــ

چىقىپ كېتىشىمگە بىرەر ئىشنى باھانە قىلغىنىم يوق. يېقىندىن بۇيان ئانامنىڭ زېھنى بالدۇرقىدىن خېلىلا تۆۋەنلەپ كەتتى، ئاخشاملىرى يېنىدا ئىشەنچلىكرەك ئادىمىمۇ يوق، يالغۇز مەنلا بار ئىكەنمەن. يەنە بىر جەھەتتىن ئاكام ھازىر ماڭا بىر يەڭگە پەيدا قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ، بىرمۇنچە يېڭىنە ئىشلىرى، ئۆيگە كېرەكلىك ھەرخىل قاچا ـ قومۇچلاردىن تەل بولمىغانلىرىمۇ بار، شۇڭا مەن ئانامغا قارىشىپ بەرمەسەم بولمايدۇ. ھامما، فېڭجيې ئاچا، سىلەر بىزنىڭ ئائىلىنىڭ ئىشلىرىنى بىلىشىلا، مەن يالغان گەپ قىلىۋاتمايمەن. مەن باغدا تۇرغىنىم بىلەن، شەرقىي جەنۇب بۇلۇڭىدىكى كىچىك ئىشىك مېنىڭ كىرىپ ـ چىقىشىم ئۈچۈن دائىم ئوچۇق تۇرىدىكەن. باغقا كىرىپ ـ چىقىدىغانلار يولىمىز قىسقرايدۇ دەپ شۇ يەردىن مېڭىشىدىكەن، ئۇلارنى ھېچكىمۇ سۈرۈشتە قىلمايدىكەن. ناۋادا شۇ يەردىن ئىش تېرىلىپ قالسا، ئىككىلا تەرەپكە كاشىلىسى تەگمەمدۇ؟ مېنىڭ باغدا تۇرۇشۇمۇ ئانچىمۇ چوڭ بىر ئىش ئەمەسقۇ. ئۆتكەن يىللىرى يېشىمىز كىچىك ئىدى، ئۆيدە قىلىدىغانغا ئىش يوق، شۇڭا سىرتتا تۇرغاندىن كۆرە چۆپ كىرىپ باغدا ھەمشىرىلەر بىلەن ئويناپ ـ كۈلۈپ، بىللە يېڭىنە ئىش قىلسام سىرتتا ئۆزۈم يالغۇز ئىچىم پۇشۇپ تۇرغاندىن ياخشى ئىدى. ئەمدى بىزمۇ چوڭ بولۇپ قالدۇق، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھامما، سىلىنىڭ بۇ تەرەپتىمۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى كۆڭۈللىرىگە ياقمايدىغان ئىشلار ئوچراپلا تۇردى. شۇڭا، باغدىن خەۋەر ئېلىشقا گاھىدا يېتىشەلمەي قالىدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بار. بىرنەچچە ئادەم بولسىمۇ ئازايسا غەملىرىمۇ ئازىيىدۇ. بۇگۈن مەن كۆچۈپ چىقىپ كېتىش قارارىغا كەلگەنىنىڭ ئۇستىگە ھامما، سىلىنى بىر ئىشقا سايە قىلايمىكىنىمۇ دەيمەن: ھەممىزنىڭ يۈز ـ ئابرۇيىمىزنىڭ چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئوچۇن، بۇگۈنكى كۈندە كېمەيتىشكە تېگىشلىكلىرىنى كېمەيتىۋەتسىلە، مېنىڭچە، باغدا بۇنىڭغا كېتىدىغان خىراجەتنىمۇ قىسقارتىۋەتكىلى

بولاتتى. هازىرمۇ ئۆز ۋاقتىدىكىدەك ئۆتىمىز دېسەك بولماس. ھامما، بىزنىڭ ئائىلىنى ئوبدان بىلىدىلا، بىزنىڭ ئائىلىمۇ ئۆز ۋاقتىدا مۇشۇنداق چۆلدەرەپ ئۆتكەنمىدى؟

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا قاراپ كۈلدى.

ــ بۇ گەپچە، بۇنى زورلىمىساق بولمىدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى ئۇ.

ــ مەنمۇ بۇنىڭغا گەپ تاپالمايلا قالدىم، ــ دەپ بېشىنى لىڭشىتتى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ بوپتۇ ئىختىيارىڭ، ئۆزۈڭ بىل.

گەپ ئۇستىگە باۋيۇي كېلىپ قېلىپ:

ــ بەگ ئاتام تېخى يانمىدى، كۈن كەچ كىرىپ قالدى دەپ، بىزنى بالدۇرراق قايتۇرۇۋەتتى، ــ دېدى.

ــ بۇگۈن شەرمەندە بولىدىغان ئىشنى قىلمىغانسەن؟ ــ دەپ ئالدىراپ سورىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

ــ شەرمەندە بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، بىرمۇنچە نەرسىگە ئىگە بولدۇم، ــ دەپ كۈلدى باۋيۇي. ئۇنىڭغىچە خىزمەتكار مومايلار ئارا دەرۋازىدىكى مۇلازىملار تۇتۇپ تۇرغان نەرسىلەرنى ئەكىردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قارىغۇدەك بولسا، بۇ نەرسىلەر ئۈچ دانە يەلپۇگۈچ، ئۈچ دانە يەلپۇگۈچ سىرغىسى، ئالتە قۇتا قەلەم ـ سىياھ، ئۈچ تىزىق ئىپار مونچاق، قاشتاش ئورنىتىلغان ئۈچ دانە كەمەر ئىكەن.

ــ ماۋۇنى دېۋان مىرزىبەگى مېيې جانابلىرى بەردى، ئاۋۇنى دېۋانبەگى ياڭ ھەزرەتلىرى بەردى، بۇنى قوشۇمچە چوپدار لى بېگىم بەردى، ھەر بىرىمىزگە بىر ئۇلۇشتىن، ــ دېدى باۋيۇي. ئاندىن قويىنىدىن سەندەل ياغىچىدا ئىشلەنگەن تۇمارلىق بۇت ـ سەنەمنى ئېلىپ كۆرسەتتى، ــ بۇنى چىڭگوگۇڭ ماڭىلا بەردى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم زىياپەتتە كىملەر بارلىقىنى، قانداق شېئىر ـ نەزمىلەر تۇزگەنلىكىنى سورىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم گەپلىشىپ بولغاندىن كېيىن، باۋيۇينىڭ ئۇ نەرسىلىرىنى بىر

كىمگە كۆتۈرتكۈزۈپ، باۋيۇي، جيا خۇەن، جيا لەنلەرنى باشلاپ، جيا ئانىغا كۆرۈنۈش قىلىشقا كەلدى. جيا ئانا كۆرۈپ ئىنتايىن سۆيۈنۈپ كەتتى ۋە بەزى گەپلەرنىمۇ سوراپ باقتى. بىراق، باۋيۇينىڭ پۈتۈن ئەس ـ يادى چىگۈنىدا بولغاچقا، جاۋاب بېرىپ بولۇپلا:

ـــ ئاتتا ئولتۇرۇپ قاتتىق سىلكىنىپ كېتىپتىكەنمەن، سۆگەكلىرىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ چاپسان ھۇجرىغا بېرىپ كىيىملىرىڭنى يېڭگۈشلەپ، كېرىلىپ بەرسەڭ تۈزىلىپ قالىدۇ، لېكىن ئۇخلىغۇچى بولما، ـــ دېدى جيا ئانا.

باۋيۇي ئالدىراپ باغقا ماڭدى. شېيۇ بىلەن چيۇۋېن ئىككى چۆرە قىزنى كەينىگە سېلىپ باۋيۇينى كۈتۈپ تۇرغانىدى. باۋيۇي جيا ئانا بىلەن خوشلىشىپ چىققاندىن كېيىن، چيۇۋېن قەلەم ـ سىياھ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ باۋيۇي بىلەن باغقا كىردى. باۋيۇي كېتىۋېتىپ: «نېمانچە ئىسسىق بۇ!» دەپ ۋاي سېلىپ، قالپىقىنى ئېلىپ، كەمىرىنى يېشىپ، ئۇستىدىكى تونىنمۇ سېلىۋەتتى، بۇ نەرسىلەرنى شېيۇ كۆتۈرۈۋالدى. باۋيۇينىڭ ئۇچىسىدا گۈللۈك يېشىل دارايى پەشمەتلا قالدى. پەشمەتنىڭ پېشىدىن چېكىت گۈللۈك قىزىل تاۋار ئىشتان كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ قىزىل ئىشتاننى چىگۈنىن تىككەنىدى، شۇڭا چيۇۋېن:

ـــ راستلا «ئۆلدى ئادەم، قالدى مال» دېگەندەك بولدى، ـــ دەپ ئاھ ئۇردى.

شېيۇ چيۇۋېننى ئېتىكىدىن تارتىپ قويۇپ كۈلدى:

ـــ مۇشۇ ئىشتانغا گۈللۈك يېشىل پەشمەت بىلەن قۇلۇپى رەڭ ئۆتۈك بەك ئېچىپتۇ، لىلدەك كۆكىرىپ تۇرغان بېشى بىلەن قاردەك ئاپپاق چىرايىنى تېخىمۇ چىرايلىق كۆرسىتىپتۇ.

باۋيۇي بۇلارنىڭ ئالدىدا بۇ گەپنى ئاڭلىمىغان بولۇپ كېتىۋەردى، ئىككى قەدەمچە مېڭىپلا توختاپ:

ـــ بىرئاز ماڭغۇم كېلىۋاتىدۇ، قانداق قىلسام بولار؟ ـــ دېدى.

— كۆپكۆندۈزده نېمىدىن قورقاتتىلا؟ يىتىپ كېتەرمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتاملا يا؟ — دېدى شېيۇ. ئاندىن ئىككى چۆرە قىزنى ئۇنىڭ كەينىدىن بىللە مېڭىشقا جورۇدى، — بىز ماۋۇ نەرسىلەرنى ئاپىرىپ قويۇپ كېلىمىز.

— جېنىم ئاچا، ئۆيگە مەن بىرئازدىن كېيىن باراي، — دېدى باۋيۇي.

— بىز ئۆيگە بېرىپلا كېلىمىز، — دېدى شېيۇ، — ئىككىمىزنىڭ قولىدا بۇ بىر نەرسىلەر تۇرسا، خۇددى پەرمانچىلاردەك، بىرىمىز كاتىپلىق سايمانلىرىنى، بىرىمىز تاج - تون، كەش - كەمەرنى كۆتۈرۈپ ماڭساق قاملاشماس!

بۇ گەپ باۋيۇينىڭ كۆڭلىگە يېقىپ، ئۇ ئىككىسىگە رۇخسەت قىلدى. باۋيۇي ئىككى چۆرە قىزنى كەينىگە سېلىپ، سۇنئىي تاغنىڭ كەينىگە ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ ئىككىسىدىن:

— مەن كەتكەندىن كېيىن، شىرىن ئاچاڭ چىڭ‌ۇېنىي يوقلاپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتتىمۇ؟ — دەپ ئاستا سورىدى.

— سۇڭ ئانكامنى ئەۋەتتى، — دەپ جاۋاب بەردى بىرسى.

— ئۇ يېنىپ كەلگەندە مۇنداق دېدى: چىڭ‌ۇېن ئاچام بوينىنى سوزۇپ كېچىچە بىرسىنى قىچقىرىپ چىقىپتۇ، بۇگۈن سەھەردىن باشلاپ كۆزىنىمۇ ئاچماپتۇ، گەپتىنمۇ قاپتۇ، هوشىدىن كېتىپ تىنىقى ئارانلا قاپتۇ.

— كېچىچە كىمنى قىچقىرىپتۇ؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى باۋيۇي.

— كېچىچە «ئانا» دەپ قىچقىرىپ چىقىپتۇ.

— يەنە كىمنى قىچقىرىپتۇ؟ — دېدى باۋيۇي كۆز يېشىنى سۈرتۈپ.

— باشقا بىر كىمنى قىچقارغانلىقىنى ئاڭلىماپتۇ.

— كالۋا، سەن موماينىڭ گېپىنى ئېنىق ئاڭلىيالماي قالغان ئوخشايسەن.

يېنىدىكى يەنە بىر چۆرە قىز بەك زېرەك بولغاچقا، باۋيۇينىڭ

بۇ گەپىنى ئاڭلىشى بىلەنلا، ئالدىغىراق كېلىپ:
ـــ بۇ راستلا كالۋا ئىكەن ! ـــ دېدى ئۇ. ئاندىن باۋيۇيگە قارىدى، ـــ مەن ئېنىق ئاڭلىدىم، تېخى ئۆزۈم ئوغرىلىقچە بېرىپ يوقلاپمۇ كەلدىم.
ـــ نېمىشقا ئۆزۈڭ بارىدىڭ؟ ـــ دەپ هودۇقۇپ سورىدى باۋيۇي.
ـــ چىكۆبن ئاچام ئادەتتە باشقىلارغا زادىلا ئوخشىمايتتى، بىزگە بەك ئوبدان قارايتتى، ـــ دېدى هېلىقى چۆرە قىز، ـــ ئەمدى ئۇ ئازار يەپ بۇ يەردىن چىقىپ كەتسە، بىزنىڭ ئۇنى قۇتقۇزۇۋالغۇدەك باشقا ئامالىمىز بولمىسىمۇ، بېرىپ يوقلاپ قويساق، بىزگە قىلغان كۆيۈمچانلىقىنى يەرگە ئۇرغان بولمايمىز. خەقلەر بارغىنىمنى بىلىپ قېلىپ، ئاغىچا خېنىمغا چاقسىمۇ، ناھايىتى كەلسە شۇ، بىرەر قېتىم تاياق يەرمەن، بۇنىڭغا مەن رازى. شۇڭا، تاياق يېيىشىمنى بىلىپ تۇرۇپ ئوغرىلىقچە بېرىپ يوقلاپ كەلدىم. ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى زېرەكلىكى ئۆلگۈچىمۇ ئۆزگەرمەيدىكەن. مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلاپلا كۆزىنى ئېچىپ، قولۇمدىن تارتىپ، مەندىن: «باۋيۇي نەگە كەتتىڭ؟» دەپ سورىدى. مەن ئۇنىڭغا دەپ بەردىم. ئۇ ئاھ ئۇرۇپ قويۇپ: «ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەلمەيدىغان بولدۇق !» دېدى. مەن: «ئاچا، بىردەم تەخىر قىلسىڭىز، ئۇ كېلىپ كۆرۈشۈۋالسا بولامدۇ؟ دېسەم، ئۇ كۈلۈمسىرەپ: «سىلەر ئۇقمايسىلەر، مەن ئۆلمەيمەن، هازىر ئاسماندا گۈل مۇئەككىلىدىن بىرسى كەم ئىكەن. تەڭرى مېنى گۈللەردىن خەۋەر ئېلىشقا چاقىردى. مەن ئەمدى ئاخىر پېشىن ۋاقتىدىن ئىككى چارەك ئۆتكەندە ۋەزىپەمنى ئۆتەشكە كېتىپ قالمەن. باۋيۇي بولسا، ئاخىر پېشىن ۋاقتىدىن ئۇچ چارەك ئۆتكەندە ئۆيگە يانىدۇ، ئۇنىڭغىچە بىر چارەك ۋاقىت ئۆتىدۇ، شۇڭا يۈز كۆرۈشەلمەيمىز. بۇ دۇنيادا ئۆلۈشكە تېگىشلىك بولغان ئادەملەرنى يامارا ئېلىپ كەتمەكچى بولغاندا، جىنلارنى ئەۋەتىپ جاننى ئالىدۇ. بىرەر - يېرىمدەم

كېچىكتۇرۇشكە توغرا كەلگەندە، قەغەز كۆيدۇرۇپ ئاش ـ چاچقۇ قىلسا، ئۇ جان ئالغۇچى جىنلار تەڭگە تالىشىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۆلگۈچى بىرئاز ۋاقىت بولسىمۇ كېچىكىپ جان تەسلىم قىلىدۇ. مېنى ھازىر ئاسماندىكى مالائىكىلەر تەكلىپ قىلىۋاتسا، ۋاقىتنى كەينىگە تارتقىلى بولامدۇ؟» دېدى. مېنىڭ بۇ گەپكە ئانچە ئىشەنگۈم كەلمىدى. ئۆيگە كىرىپ سائەتكە سىنچىلاپ قارىسام، راستلا ئاخىر پېشىن ۋاقتىدىن ئىككى چارەك ئۆتۈپتىكەن، ئۇ نەپەستىن توختىدى، ئۇچ چارەك ئۆتكەندە، ئۆزلىرىنى «كەلدى» دەپ بىر كىم كىرىپ بىزنى قىچقاردى.

ــ سەن ساۋاتسىز بولغاچقا ئۇقمايسەن، بۇ بار ئىش. ھەربىر گۇلنىڭ بىردىن مۇئەككىلى بولۇپ قالماستىن، گۇللەرنىڭ باش مۇئەككىلىمۇ بولىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي ئالمان ـ تالمان، ــ لېكىن، ئۇ باش مۇئەككىل بولۇشقا كەتتىمىكىن ياكى بىرەر گۇلدىنلا خەۋەر ئالىدىغان مۇئەككىل بولۇشقا كەتتىمىكىن؟

ھېلىقى چۆرە قىز بىر پەس زۇۋان سۈرەلمەي تۇرۇپ قالدى. بۇ راسا سەككىزىنچى ئاي ۋاقتى، باغدىكى كۆلدە نېلۇپەر ئېچىلىۋاتقان مەزگىل ئىدى. ھېلىقى چۆرە قىز بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ، گۈپپىدە بىر ئىش خىيالىغا كېلىپ، ئالمان ـ تالمان مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

ــ ئۇنىڭدىن: «قانداق گۇلدىن خەۋەر ئالىدىكەنسىز؟ دەپ بەرسىڭىز، كېيىنكى كۈنلەردە شۇ گۇلگە ئاتاپ نەزىر قىلىپ تۇراتتۇق» دەپ سورىسام، ئۇ: «سەن باۋيۇينىڭ ئۆزىگىلا دېگىن، ئۇنىڭدىن باشقا ئادەمگە بۇ سىرى ھېكمەتنى بىلىندۇرۇشكە بولمايدۇ» دەپ ماڭا ئېيتىپ بەردى. ئۇ مەخسۇسلا نېلۇپەر گۇلىدىن خەۋەر ئالىدىكەن.

باۋيۇي بۇ گەپكە ئەجەبلەنمىدى، بەلكى قايغۇسى خۇشاللىققا ئايلىنىپ، ئۆرۈلۈپلا نېلۇپەر گۇلىگە قاراپ كۈلدى:

ــ بۇ گۇلدىن زادى ئاشۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئادەم بېرىپ خەۋەر ئېلىشى كېرەك. مەن ئاشۇنداق ئادەمنىڭ قىلىدىغان

ئۆزىگە خاس ئىشى بولىدۇ دەپ پەملىگەنىدىم. بىراق، ئۇ بۇ دۇنيانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىدىن قۇتۇلغىنى بىلەن، بۇنىڭدىن كېيىن يۇز كۆرۈشەلمەيدىغان بولدۇق ـ دە ! ـــ ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئۇنى ئەسلىدى ۋە: «جان ئۇزەر چېغىدىغۇ كۆرۈشەلمەپتىمەن، ئەمدى بولسىمۇ جەستىنى كۆرۈپ، باش ئۇرۇپ قويسام، بەش ـ ئالتە يىللىق مېھرىبانلىقىمىزنىڭ ئەجرىنى ئۆتىگەن بولارمەن !» دەپ ئويلاپلا، ھۇجرىسىغا ئالدىراش ماڭدى، شېيۇ بىلەن چيۇۋېن ئۇنى ئىزدەپ كېلىۋاتقانىكەن.

باۋيۇي ئۆزى كىيىنىپ: «دەييۇينى يوقلاپ كېلىمەن» دەپ قويۇپلا، ئۆزى يالغۇز باغدىن چىقىپ، ئالدىنقى دورىم يوقلاپ بارغان جايغا كەلدى. چىكۈېنىڭ جەسەت ساندۇقى تېخى ئۆيدە بار دەپ ئويلىغانىدى. بىراق، چىكۈېنىڭ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى چىكۈېن تىنىقىدىن قېلىشى بىلەنلا، بالدۇرراق ئۇزىتىۋېتىش ئۈچۈن بىرقانچە سەر كۈموشكە ئىگە بولۇش كويىدا قەسىرگە كىرىپ مەلۇم قىلغان، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئون سەر كۈموش ئىنئام قىلىشنى بۇيرۇپ: «دەرھال سىرتقا ئاچقىپ كۆيدۇرۇۋەتسۇن. سىلدىن ئۆلگەن قىزنى زادىلا توختىتىشقا بولمايدۇ !» دەپ جېكىلىگەنىدى. چىكۈېنىڭ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى شۇ گەپ بىلەن كۈموشنى ئېلىپلا، جەسەتنى دەرھال جەسەت ساندۇقىغا سېلىپ، شەھەر سىرتىدىكى جەسەت كۆيدۇرۇش ئورنىغا ماڭدۇرۇۋەتكەنىدى. چىكۈېندىن قالغان كىيىم ـ كېچەك، جىغا ـ سىرغا جابدۇقلار ئۈچ ـ تۆت يۈز سەر پۇلغا يارايتتى. بۇلارنى كېيىنكى كۈنلەردە تىرىكچىلىككە لازىم قىلىش ئۈچۈن، ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى يىغىشتۇرۇپ قويغان ۋە ئىشكىنى قۇلۇپلاپ، جەسەت ساندۇقىنىڭ كەينىدىن كېتىشكەنىدى.

باۋيۇينىڭ كەلگىنى بىكار بولدى، ئۇ بىر ھازاغىچە تۇرۇپ قالدى. ھېچ ئىلاج تاپالمايي، ئاخىر باغقا يېنىپ كەلدى. ھۇجرىسىغا كىرەي دېسە، ھېچبىر مەززىسى يوقتەك تۇيۇلۇپ،

يول ئۆتەر دەيىۋىنىڭكىگە كەلدى. لېكىن، دەيىۋي ھۇجرىسىدا يوق ئىدى، ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سورىغانىدى، دېدەكلەر: «باۋچەي قىزىنىڭكىگە كەتتى» دەپ جاۋاب بېرىشتى. باۋيۇي ئاسارۇنزار ھويلىغا كەلدى، ھويلىنىڭ ئىچى جىمجىت، ئادەمدىن ئەسەر يوق، ئۆي ـ سەرەمجانىنى كۆچۈرۈپ كەتكەن، ئۆينىڭ ئىچى قۇپقۇرۇق ئىدى. ئۇ بۇنىڭدىن بەكمۇ ھەيران بولۇپ، قايسى كۈنى باۋچەي كۆچۈپ چىقىپ كەتكۈدەك دېگەن گەپنى ئاڭلىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى، بىر ـ ئىككى كۈندىن بۇيان دەرس تەكرارلاش بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۇ گەپنى ئۇنتۇپ قالغانىدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، راستلا كۆچۈپ كەتكەنلىكىگە ئاندىن ئىشەندى. خېلى ۋاقىتقىچە تېڭىرقاپ تۇرۇپ قېلىپ، بىردىنلا كاللىسىغا: «بوپتۇلا، شىرىن بىلەن ھەپىلىشىپ تۇرۇپ، ئاندىن دەيىۋي بىلەن جور بولارمەن، مۇشۇ ئىككىسى بىلەنلا ئۆلگۈچە بىللە ئۆتىدىغان ئوخشايمەن» دېگەن خىيال كەچتى ـ دە، يەنە بامبۇكزار سارايغا كەلدى. قېرىشقانىدەك دەيىۋي تېخىچە يېنىپ كەلمىگەنىدى. نەگە كەتكەنلىكىنى ئۇقالمىاي تۇرغىنىدا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ چۆرە قىزى كېلىپ:

ـــ بېگىم يېنىپ كەپتۇ، ئۆزلىرىنى ئىزدىتىۋاتىدۇ. يەنە ياخشى ماۋزۇ تاپقان ئوخشايدۇ. چاپسان بولسىلا، يۈرسىلە، ـــ دېدى.

باۋيۇي نائىلاج ئۇنىڭ بىلەن بىللە باغدىن چىقتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كەلسە، ئاتىسى چىقىپ كەتكەنكەن. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۇينى قىرائەتخانىغا باشلاپ بېرىشقا كىشى بۇيرۇدى.

بۇ چاغدا جيا جېڭ مەسلىھەتچىلىرى بىلەن كىتابتىن ئىزدىنىش ئۈستىدە قىزىق پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. جيا جېڭ گەپ ئاخىرىدا:

ـــ سۆھبىتىمىز ئاياغلىشاي دېگەندە يەنە بىر ئىش يادىمغا چۈشتى، قەدىمدىن تارتىپ كېلىۋاتقان گەپلەر «داڭدار قابىللار كىشىنى ساداقەتلىكى بىلەن ھاياجانلاندۇرار» دېگەن جۈملە بىلەن تاكامۇللىشىدىكەن. بۇ ئوبدان ماۋزۇ، قېنى ھەممىلىرى مۇشۇ

ماۋزۇدا بىر مەرسىيە يېزىشسىلا، ــ دېدى.

ــ قانداق ئاجايىپ ئىشكىن ئۇ؟ ــ دەپ ئىلتىجا قىلىشتى ھەمسۆھبەتلىرى.

ــ ئۆز زامانىسىدا بىر ۋاقى غوجام بولغانكەن، ــ دەپ چۈشەندۈردى جيا جېك، ــ ئۇ زات خېكۈۋاقى دەپ نام ئالغانكەن، چىكجۇ ۋىلايىتىگە باسقاق بەگ بوپتىكەن. بۇ خېكۈۋاقى غوجام ئايال جىنسقا بەك ئامراق ئىكەن. ھۆكۈمەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغاندىن تاشقىرى، ئەلەم ئىشلىرىغىمۇ ھەۋەس قىلىدىكەن. بىرمۇنچە چىرايلىق ئاياللارنى تاللاپ، كۈنبويى ئەلەم مەشقى قىلدۇرماقچى بولۇپ، چىرايلىق ئاياللارنى جەڭنىڭ ھۇجۇم ـ ھىيلە ئىشلىرىنى ئۆگىنىشكە بۇيرۇپتۇ. شۇلارنىڭ ئارىسىدا لىن جەمەتىدىن تۆتىنچى قىز دېگەن بىرسى بار ئىكەن. ھۆسن ـ جامالدا ھەممىدىن ئۈستۈن ۋە چامباشچىلىق سەنئىتىدە ماھىر بولۇپ، ئۇنى ھەممەيلەن لىن سىنياق دەپ ئاتايدىكەن. خېكۈۋاقى ئۇنى بەك ياقتۇرۇپ، ھەممە كىنىزەكلىرىگە باش قىلىپ، ئۇنىڭغا يەنە «تەمكىن باتۇر سەركەردە» دەپ نام بېرىپتۇ.

ــ نېمىدېگەن كارامەت ئىش بۇ ! ــ دەپ ماختاشتى سۇخەنچىلەر، ــ «تەمكىن باتۇر» دېگەن نامغا «سەركەردە» ئۇنۇۋالىنى قوشقاندىن كېيىن، تېخىمۇ دىلبەر ۋە داڭدار بوپتۇ ـ ده. ھەقىقەتەن جاھانىدا مىسلى يوق ئاجايىپ نام بوپتۇ ! خېكۈۋاقى دېگەن زاتمۇ ئەبەدىلئەبەد بىرىنچى قاتاردا تۇرىدىغان زاتلاردىن بولسا كېرەك.

ــ ئۇغۇ ئەلۋەتتە شۇنداق، ــ دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى جيا جېك، ــ لېكىن، بۇنىڭدىنمۇ ئاجايىپ تاقى قالدۇرىدىغان ئىش بار تېخى.

ــ بۇنىڭ ئاخىرىدا يەنە قانداق ئاجايىپ ئىشلار باردۇ؟ ــ دەپ ھەيرانلىق بىلەن سوراشتى سۇخەنچىلەر.

ــ ياندۇرقى يىلى «سېرىق ياغلىقلار»، «قىزىل قاشلىقلار» دېگەن ئوغرى ـ قاراقچىلارنىڭ قالدى ـ قاتتىلىرى يېڭىباشتىن توپلىشىپ، تەيخاقى تېغىنىڭ سول قاسنىقىدا بۇلاڭ ـ تالاڭ

قىلىپ يۈرۈپتۇ. خېنۇڭاڭ بۇنداق ئىت ـ مۇشۇكلەرنىڭ غەلىيانىغا، چوڭ ھەربىكەت قوللانغۇچىلىقى يوق دەپ قاراپ، يېنىك ئاتلىق لەشكەر بىلەنلا قورشاپ ھۇجۇم قىپتۇ. ئوغرىلارنىڭ كۆپ ھەم مۇغەمبەر ئىكەنلىكىنى پەملىمەي، ئىككى قېتىم تۈتۈش قىلىپ يېڭەلمەپتۇ. خېنۇڭاڭ ئوغرىلار تەرىپىدىن قەتل قىلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىنۇجۇ شەھىرىدە، قەلەم ـ ئەلەم مەنسەپدارلىرى «ۋاڭ غوجام يېڭەلمىگەن يەردە، سەن بىلەن بىزنىڭ قولىمىزدىن نېمە كېلەتتى؟» دېيىشىپ، شەھەرنى تۈتۈپ بېرىشكە ھەربىكەت قىپتۇ. لىن سىنياڭ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان، بارلىق ئايال سەركەردە ـ باتۇرلارنى يىغىپ: «بىز ئالەمچە ئىش قىلساقمۇ، ۋاڭ غوجامنىڭ بىزگە قىلغان مەرھىمىتىنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ يانداۋرالمايمىز. ھازىر ۋاڭ غوجام دۆلەتنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئاپەتنى تۈگىتىش يولىدا جېنىدىن ئايرىلدى. مەنمۇ شۇنىڭ كەينىدىن جېنىمنى سېلىپ بېرىشكە رازى. ماڭا ئەگىشىشنى خالىغىنىڭلار مەن بىلەن بىللە يۈرۈڭلار، خالىمىغىنىڭلار ئۆز يولۇڭلارغا كېتىۋېرىڭلار !» دەپ بۈيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. ئايال سەركەردىلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ھەممىسى تەڭلا: «خالايمىز !» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. لىن سىنياڭ ئۇلارنى باشلاپ، كېچىلەپ شەھەردىن چىقىپ، ئۇدۇل ئات سالغانلىرىچە ئوغرىلارنىڭ چۈشكۈنىگە بېرىپتۇ. چۈشكۈن ئىچىدىكى ئوغرىلار بىخەستە تۇرغاچقا، ئوغرىلارنىڭ بىرقانچە ئاتامانلىرى ئۆلتۈرۈلۈپتۇ. كېيىن ئوغرىلار ھوشىنى تېپىپ قاراسا، ئۇلار بىرنەچچىلا ئايال ئىكەن. ئوغرىلار: بۇلار ھېچنېمىگە دال بولمايدىغان ئاياللار ئىكەن، دەپ چاغلاپ قېلىپ، ئۇلارغا قارشى تىغ كۆتۈرۈپ چىقمىپتۇ. بىر قەپەس قاتتىق ئېلىشىپ، لىن سىنياڭ بىلەن باشقا قىزلارنىڭ بىرىنىمۇ تىرىك قويماپتۇ. لېكىن، بۇ ئىش لىن سىنياڭنىڭ سادىق ۋاپادارلىقىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ تونۇلۇپتۇ. كېيىن بۇ ئەھۋال پايتەختكە مەلۇم قىلىنغانىكەن، پادىشاھىئالەم ۋە بارلىق

مەنسەپلدارلار ھەسرەت ـ نادامەت قىلىشىپتۇ. دەرۋەقە، پادىشاھلىقتا ئوغرىلارنى يوقىتىشقا ئاتالانغانلار مەيدانغا چىقىقان ۋە خان لەشكەرلىرى يېتىپ بېرىشى بىلەنلا ئوغرىلار تىرىپەرەن بولغان. بۇ ھەقتە گەپ لازىم ئەمەس. لىن سىنياڭنىڭ ۋەقەسىنى ھەربىرلىرى ئاڭلاشتىلا، قانداق، كىشىنىڭ زوقى كەلگۈدەك ئىشمىكەن؟

ـــ ھەقىقەتەن كىشىنىڭ زوقى كەلگۈدەك ئاجايىپ ئىش ئىكەن! ـــ دەپ ھەسرەتلىنىشتى مەسلىھەتچىلەر، ـــ بۇ قالتىس ياخشى ماۋزۇ ئىكەن، ھەممىمىز مەرسىيە ئوقۇساق بولغۇدەك.

شۇ ئەسنادا دۇۋەت ـ قەلەم كەلتۈرۈلدى، ئۇلار جيا جېڭنىڭ دېگەن گەپلىرىدىن بىرقانچە سۆزنىلا ئۆزگەرتىپ، بىر پارچە قىسقىغىنا مۇقەددىمە قىلىپ جيا جېڭغا سۇندى.

ـــ مۇشۇنداق گەپ، ـــ دېدى جيا جېڭ مۇقەددىمىنى قولىغا ئېلىپ، ـــ بۇنىڭ ئەسلىي مۇقەددىمىسىمۇ بار. تۇنۇگۈن خان ئالىيلىرىنىڭ پەرمانى بويىچە: ئۆتكەن زامانلاردىن بۇيان تەدرىلەشكە تېگىشلىك بولۇپ، ئۇنتۇلۇپ قالغان، يۇقىرىغا سۇنۇلماي قالغان ھەر ساھەدىكى ئاشۇنداق كىشىلەر، مەيلى سامغا ـ نىكسۇنى، قەلەندەر ياكى خوتۇن ـ قىزلاردىن بولسۇن، تەكشۈرۈپ چىقىپ، تەقدىرلەشكە تېگىشلىك بىرەر پائالىيىتى بولسىلا دەرھال تىزىملاپ، تەرجىمھاللىرى بىلەن قوشۇپ مەرىپەت دۇئانغا يوللاپ، خان ئالىيلىرىنىڭ ئىلتىپاتىغا سۇنۇش مەرھەمەت قىلىنغانىدى. شۇڭا، بۇنىڭ ئەسلىي مۇقەددىمىسىنىمۇ مەرىپەت دۇئانغا يوللاپ بەرگەن. ھەممەيلەن بۇ خەۋەردىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن، «تەمكىن باتۇر ھەققىدە قەسىدە» يېزىپ، ئۇنىڭ ساداقىتىنى تەزكىرە قىلىشماقچى بولدى.

باشقىلار بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈشتى:

ـــ ئەسلىدە بۇنداق گەپ ئىكەن ـ دە. بىراق، مەزكۇر خانىدانلىقىمىز زامانىسىدا، كىشىنىڭ بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق زوقىنى كەلتۈرگۈچىلەر بار، بۇنداقلار قەدىمكى دەۋرلەردىمۇ تېپىلمايدۇ. دېمەك، «دانىشمەن پادىشاھنىڭ ئىشى كەم -

كوتىسىز بولىدۇ» دېگەن ھەق گەپ ئىكەن.

ــ شۇنداق، ــ دەپ بېشىنى لىڭشىتتى جيا جېكى.

گەپ ئارىلىقىدا باۋيۇي، جيا خۇەن، جيا لەنلەر تىك تۇرغانلىرىچە ماۋزۇغا نەزەر سېلىشتى. جيا جېكى ئۇ ئۇچىنى بىردىن مەرسىيە يېزىشقا بۇيرۇدى، قايسىسى بالدۇر يېزىپ چىقسا ئىنئام بېرىدىغانلىقىنى، ئەلاچىغا قوشۇمچە ئىنئام قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. جيا خۇەن بىلەن جيا لەن ئىككىسى يېقىندىن بۇيان بىرقانچە ئادەمنىڭ ئالدىدا شېئىر يېزىپ كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، تېخىمۇ يۇرەكلىك بولۇپ، ماۋزۇنى كۆرۈپلا ئويلىنىشقا باشلىدى.

بىردەمدىن كېيىن جيا لەن ھەممىدىن بالدۇر يېزىپ بولدى، جيا خۇەنمۇ ئۇنىڭ ئارقىدا قالماي، يېزىپ چىقتى. ئۇ ئىككىسى يازغانلىرىنى كۆرسەتتى، لېكىن باۋيۇي تېخىچە خىيال سۈرۈپ تۇراتتى. جيا جېكى ۋە باشقىلار ئۇ ئىككىسى يازغان ئىككى شېئىرنى ئوقۇپ بېقىشتى. جيا لەنىڭ يازغىنى قىتئە بولۇپ، مۇنداق يېزىلغانىدى:

سەركەردە سىنياڭ باتۇر نازاكەتتە يېگانە،
ئۇچەي ـ باغرى پولاتتىن، گەۋدىسى قاش دۇردانە.
ئىزباسار بوپ خېڭۇاڭغا ئۆزلۈكىدىن جان تىككەن،
شۇ كۈن چىڭجۇ يېرىدە شۆھرەت تاپقان مەردانە.

ھەمسۆھبەتلەر ئوقۇپ كۆرۈپ بەكلا ماختىشىپ كەتتى:

ــ ئەمدىلا ئون ئۇچ ياشقا كىرگەن كىچىك غوجامنىڭ مۇشۇنداق ياخشى يازالىشىدىن قارىغاندا، دېمەك، ئائىلىنىڭ چوڭقۇر بىلىم ئەھلى بولۇشى راستلا بىكار ئەمەس ئىكەن!

ــ گۆدەك بالىنىڭ كالدىرلىشى بوپتۇ، يېزىش بۇنىڭغىمۇ ئاسان چۈشمەپتۇ، ــ دېدى كۈلۈپ جيا جېكى.

ئاندىن جيا خۇەنىنىڭ يازغىنىنى كۆرۈشتى. ئۇ ئون ئىككى

بوغۇملۇقتىن ئىككى كۆپلەت يازغانىدى:

چىقتى بىلمەي قايغۇنى بېزەك ئەھلىدىن،
يانمىدى ھېچ سەركەردە نىيەت ـ پەيلىدىن.
يىغىسىنى يوشۇرۇپ، كېچىپ پەردىدىن،
ئارمان بىلەن ئاتىلاندى چىڭجۇ شەھرىدىن.

ۋاڭنىڭ ئىلتىپاتىغا ياندۇرۇپ جاۋاب،
كىم ئۇنىڭدەك ئۆچىنى ئالدى ئوغرىدىن؟
سادىق ئايال قەبرىگە قىلدۇق تەنتەنە،
داڭدارلىقتا يېگانە ئۆتمۈش دەۋرىدىن.

ــ تېخىمۇ ئېسىل يېزىپتۇ ! بىرنەچچە ياش چوڭ بولغانلىقى چوڭلۇقى بولىدىكەن ـ دە، يۈرىكىمۇ ئوخشىمايدىكەن، ــ دېيىشتى باشقىلار.

ــ ئانچە چوڭ خاتالىقى بولمىسىمۇ، يەنىلا سەممىي ئىپادە قىلالماپتۇ، ــ دېدى جيا جېڭ.

ــ مۇشۇمۇ كۆپايە، ــ دېيىشتى باشقىلار، ــ ئۇچىنچى غوجام كۆپ بولسا، ناھايىتى شۇ بىرنەچچە ياشلا چوڭ، تېخى قىرانىغا يەتمىگەن. مۇشۇنداق كۆڭۈل قويۇپ يېزىۋېرىدىغان بولسا، بىرقانچە يىلدىن كېيىن تۇنجى رۇەن ياكى كەنجى رۇەن[1] بولۇپ يېتىشمەي قالماس؟

ــ بۇ تولىمۇ ئارتۇق تەقدىرلىنىپ كەتتى. كىتاب ئوقۇشقا ئىنتىلمىگەنلىكى مۇشۇ شېئىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ، ــ دەپ كۈلدى جيا جېڭ. ئاندىن باۋيۈيدىن، ــ يازغىنىڭ قېنى؟ ــ دەپ سورىدى.

---

① تۇنجى رۇەن ــ رۇەن جى (210 ــ 263)، ئۇچ پادىشاھلىقتىن ۋېي پادىشاھلىقى زامانىسىدىكى شائىر؛ كەنجى رۇەن ــ رۇەنجىنىڭ جىيەن ئوغلى رۇەن شىيەن، تارىختا بىرئاز «داڭقى چىققان» شائىرلار.

ـــ باۋيۇي غوجام ناھايىتى كۆڭۈل قويۇپ، چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ داڭدارلارنى ئەسلەپ ھەسرەت چېكىشى ئەلۋەتتە بۇ دەرىجىدە بولمايدۇ، ـــ دېيىشتى باشقىلار.

ـــ بۇ ماۋزۇ يېقىنقى زامان ئۇسلۇبىغا سېلىشتۇرما ئۇسلۇبتا يېزىشقا تۇغرا كېلىدىكەن. غەزەل ياكى قەسىدە بولامدۇ، ئاشۇنداق ئۇزۇنراق قىلىپ يېزىلسا سەممىيەتنى بايان قىلغىلى بولىدۇ.

باشقىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، باشلىرىنى لىڭشىتىپ، چاۋاك چېلىشىپ كەتتى:

ـــ يۈرىكى ئوخشىمايدۇ دېگەنىدۇق ! مانا ھەرقانداق ماۋزۇنى قوللىغا ئېلىشى بىلەنلا ئاۋۋال ئۇنىڭغا قانداق ئۇسلۇب باب كېلىدىغانلىقىنى مۇلاھىزە قىلىدۇ. مانا بۇ ماھىرلار قوللىنىدىغان ئوبدان ئۇسۇل. بۇ ماۋزۇنىڭ نامى «تەمكىن باتۇر ھەققىدە قەسىدە» ئىكەن. ئۇنىڭ مۇقەددىمىسىمۇ بار ئىكەن، بۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا پەقەت ئۇزۇن غەزەل شەكلى مۇناسىپ كېلىدۇ. مەسىلەن، ژېن چاققانىنىڭ «جام چېكىش غەزىلى» گە ياكى لى چاڭجىنىڭ «كۆەيجى غەزىلى»گە، ياكى بەي لېتىيەننىڭ[1] «تۇگمەس نەپرەت» غەزىلىگە تەقلىد قىلىنسا، ياكى بولمىسا قەدىمكى نەزمىلەر شەكلىدە نىسپىي بايان، نىسپىي غەزەل ئۇسۇلىدا يېزىلسا، شېئىر راۋان، ئەركىن چىقىدۇ، بۇنداق شېئىر قالتىس ئېسىل شېئىر بولىدۇ.

بۇ گەپ جيا جېڭنىڭ دىتىغا ياقتى ۋە ئۆزى باۋيۇينىڭ شېئىرىنى قەغەزگە چۈشۈرۈۋالماقچى بولۇپ قولىغا قەلەم ئېلىپ، ئاندىن باۋيۇيگە قاراپ:

ـــ ئاشۇنداق بولسا بەك ياخشى چىقىدۇ. سەن ئوقۇ، مەن

---

① لى چاڭجى ـــ يەنى لى خې (790 ـــ 816)، تەخەللۇسى چاڭجى، تاڭ دەۋرىدىكى مەشھۇر شائىر؛ بەي لېتىيەن ـــ يەنى بەي جۈيىي (772 ـــ 864)، تەخەللۇسى لېتىيەن، تاڭ دەۋرىدىكى شائىر.

يازاي. ياخشى ئېيتالمىساڭ، گۆشۈڭنى شىلىۋالمەن. كىم سېنى نومۇس قىلماي چوڭ گەپ قىلسۇن دەپتۇ ! ـــ دېدى.
باۋيۇي نائىلاج بىر مىسرا ئوقۇدى:

خېڭۈاڭ خۇشتار بولغىنى ـــ نازىنىن ھەم سەرۋازلىق،

جيا جېڭ يېزىپ بولۇپ، بېشىنى چايقاپ:
ـــ قوپال ! ـــ دېدى.
ـــ قەدىمكىگە مۇشۇنداق تەقلىد قىلسا، ھەر ھالدا قوپال بولمايدۇ. كېيىنكىلىرىنى ئاڭلاپ باقايلى، ـــ دېدى ھەمسۆھبەتلەردىن بىرسى.
ـــ بۇنى ھازىرچە قويۇپ تۇرايلى، ـــ دېدى جيا جېڭ.
باۋيۇي داۋام قىلدۇردى:

گۈزەللەرگە ئۆگەتكەن مەرگەنلىك ـ چەۋەندازلىق؛
ئېسىل ناخشا، شوخ ئۇسسۇل ئاچالماستىن كۆڭلىنى،
قاندۇرۇپتۇ كۆكسىنى سەپتە نەيزە ـ تىغۋازلىق.

جيا جېڭ بۇ مىسرالارنى يېزىپ قويدى. باشقىلار:
ـــ پەقەت ئۇچىنچى مىسراسىلا ساددا ـ ساغلام بولدى، بەك ياخشى چىقتى. تۆتىنچى مىسراسى ئاددىي بايان تەرىقىسىدە بولۇپ قالدى، شۇنداقتىمۇ ئۇسلۇبقا چۈشىدۇ، ـــ دېيىشتى.
ـــ بىھۇدە ماختاشنى قويۇپ تۇرايلى، قېنى، قانداق ئەگىتىدىكىن، ـــ دېدى جيا جېڭ.
باۋيۇي ئايىغىنى ئوقۇدى:

چاڭسىز مۇھىت قوينىدا قىلدى مەشىنىڭ پەيزىنى،
جىلۇىلەتتى قىزىل شام سەركەردىنىڭ تەرزىنى؛

بۇ ئىككى مىسرانى ئاڭلاش بىلەنلا ھەممەيلەن ماختاشتى:

ـــ قالتىس چىقتى ! «چاڭسىز مۇھىت قوينىدا» ئىبارىسى بەك قاملاشتى ! ئۇنىڭغا ئۇلاپلا «جىلۇلەتتى قىزىل شام تەرزىنى» دېگەن مىسرا سىدا ئىشلەتكەن سۆز ـ ئىبارىسى تېخىمۇ جان كىرگۈزۈۋەتتى !

باۋيۇي داۋام قىلدۇردى:

ئاڭلىناتتى ھەر ئاندا ئۇر ـ چاپ دېگەن نەرىلەر،
كۆتۈرەلمەي نازۇك قول ئاپپاق شەمشەر ـ نەيزىنى.

باشقىلار كۈلۈپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى:

ـــ تېخىمۇ سۈرەتلەپ بەردى ! باۋيۇي غوجامۇ شۇ چاغدا ھازىر بولۇپ، ئۇنىڭ نازۇك قولىنى كۆرگەن ۋە خۇشبۇيىنى ھىدلىغان ئوخشىمامدۇ؟ بولمىسا مۇنچە ۋايىگە يەتكۈزەلمىتى؟

ـــ ھەرەم قىزى ئەلەم ئىشىنى مەشىق قىلغاندا، ھەرقانچە باتۇرلۇق قىلسىمۇ ئەر كىشىگە ئوخشىتالامدۇ؟ سورىمايمۇ ئۇنىڭ نازۇكلۇق قىياپىتىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي.

ـــ ئاخىرىنى چاپسان داۋاملاشتۇرمامسەن ! يەنە لاپ ئۇرغىلى تۇردۇڭغۇ ! ـــ دېدى جيا جېڭ.

باۋيۇي يەنە ئويلىنىپ ئاخىرىنى ئېيتتى:

نېلۇپەر رەڭ پوتىدا قەلەمپۇردەك توپچە بار،

ـــ «ئار» قاپىيەسىگە يۆتكىگىنى ئوبدان بولدى، بۇنىڭدا تېخىمۇ ئەركىن، راۋان چىقىدۇ. بۇ مىسرامۇ ناھايىتى بەدئىي، گۈزەل تۇزۈلدى، ـــ دېدى باشقىلار.

ـــ بۇ مىسرا ياخشى بولمىدى، ـــ دېدى يېزىۋېتىپ جيا جېڭ، ـــ «ئۇر ـ چاپ نەرىسى»، «كۆتۈرەلمەي نازۇك قول» دەپ بولۇپ، يەنە مۇنداق دېيىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ چامىسى يەتمەي قېلىپ، ئەتەي مۇشۇنداق سۆزلەر تىزمىسى بىلەن يەنە ئەپلەپ ـ

سەپلەپ ئۆتكۈزمەكچى بولۇۋاتىدۇ بۇ.

— ئۇزۇن غەزەلگىمۇ بەزى سۆزلەر بىلەن زىننەت بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، بولمىسا، كۆرۈمسىز تۇيۇلۇپ قالىدۇ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— سەن مۇشۇنداق نېمىلەرنى دېگىلى تۇرساڭ، كېيىنكى مىسرالارنى قانداق قىلىپ ئەلەم ئىشلىرىغا يۆتكىيەلەيسەن؟ بۇنىڭغا يەنە ئىككى مىسرا قوشۇلسا، پايپاققا نال قاققاندەك بولۇپ قالمامدۇ؟ — دېدى جيا جېڭ.

— شۇنداق، كېيىنكى مىسرانى شارتلا توختىتىپ يۆتكىۋەتسىمۇ بولىۋېرىدۇ، — دېدى باۋيۇي.

— سېنىڭ قانچىلىك ماھارىتىڭ بار ئىدى؟ — دەپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى جيا جېڭ، — باشتا دەرۋازىنى يوغان ئېچىپ، بىر مىسرا پارچە - پۈرات گەپ سېتىپ قويۇپ، ئەمدى بولغاندا بىر مىسرانى شارتلا توختىتىپ يۆتكىۋەتمەكچى بولساڭ، ئارمىنىڭ بار، دەرمانىڭ يەتمەي قالارمىكىن؟

باۋيۇي بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئويلاندى - دە، يەنە بىر مىسرانى ئېيتتى:

ئاسقىنى مونچاق ئەمەس، بەلكى ئېسىل زۇلپىقار؛

— بۇ مىسراغۇ بولىدىغاندۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئالدىراپ.

باشقىلار شىرەنى شاپىلاقلاپ، يارايدۇ، دېيىشىپ كەتتى.

— بۇنى قويۇپ تۇرۇپ يەنە داۋاملاشتۇر، — دېدى كۈلۈپ جيا جېڭ.

— بولسا، ئۇزۇپ قويماي، داۋاملاشتۇراي، — دېدى باۋيۇي، — بولمىسا، ئۇنى ئۆچۈرۈۋېتەيلى، باشقا مەزمۇندا ئويلىنىپ، قايتىدىن سۆز تېرەي.

— تولا ۋالاقلىما ! — دېدى جيا جېڭ ۋارقىراپ، — ياخشى بولماي قالسا، قايتىدىن تۇز. بىرەر يۇز پارچە شېئىر تۇزگەنگە

جاپا تارتىپ كېتەرمىدىڭ؟
باۋيۇي نائىلاج بىردەم ئويلىنىپ، يەنە ئوقۇدى:

تۇگەپ مەشمۇ كېچىدە كەتتى بارچە ھالىدىن،
ئەڭلىك ـ تەردە بۇلغاندى ئۇچىسىدا گۈل تاۋار.

ـــ بۇ يەنە بۆلەكچە بولدى، ئايبغى قانداق؟ ـــ دېدى جيا جېڭ.
باۋيۇي داۋام قىلدۇردى:

ياندۇرقى يىل شەندۇڭدا قوپتى تۇغيان تاپ بولۇپ،
يولۇاستەك ئەجەب قەيسەر، ھەربىدەك توپ ـ توپ بولۇپ:

ـــ «قوپتى» سۆزى بەك قاملىشىپ چۈشتى ! چامىسى پېتىدىغانلىقى مەلۇم بولدى. مىسرانىڭ يۆتكىلىشىمۇ قاتمال بولمىدى، ـــ دېيىشتى باشقىلار.
باۋيۇي يەنە داۋاملاشتۇردى:

خېڭۈاڭ باشلاپ لەشكەرنى يوقاتماقنى قەستلىدى
نەچچە جەڭدە يېڭەلمەي، قالدى ئۆزى مات بولۇپ؛
قان بۇسىنى ئۇردى يەل دالادىكى بۇغدايغا،
تۇغ ـ ئەلەمگە كۈن چۈشتى، قالدى چۈشكۈن يات بولۇپ.

ئىگىرىغاندەك ئېقىن سۇ شىرىلداپتۇ كۆك تاغدا،
چۆلدە خېڭۈاڭ جەڭ قىلىپ ئۆلگەنىدى شۇ چاغدا:
قالدى سۆڭەك يامغۇردا، ئوت بويالدى قان بىلەن،
ھەمراھ بولدى مۇردىغا جىنلار گۈگۈم ـ ئاخشامدا.

ـــ قالىتىس چىقتى ! راسا قاملاشتى ! ـــ دېيىشتى ھەممىسى، ـــ تۇزۇلۇشى، بايانى، سۆز ئىبارىلىرى بىر ـ

بىرىدىن گۈزەل بولدى. ئاخىرىدا سىنياڭ قانداق قىلغانلىقى توغرىسىدا ئەپچىللىك بىلەن يۆتكەپ بايان قىلىپ بېرىدىغان ئاجايىپ مىسرالار بولۇشى چوقۇم.
باۋيۇي يەنە داۋاملىنى ئوقۇدى:

شۇنچە لەشكەر ـ سەركەردە ئۆزىدىنلا غەم يەپتۇ،
قىرغىن بىلەن چىڭجۇمۇ چاڭغا ئايلىناي دەپتۇ؛
كۈتمىگەندە ھەرەمدىن چىقىپ سادىق ـ پىداكار ـــ
ۋاڭ دىتلىغان شۇ ئايال غەزەپلىنىپ ئات ساپتۇ.

ـــ بايان ناھايىتى سىلىق بولدى ! ـــ دېيىشتى باشقىلار.
ـــ بىك ئۈزىراپ كەتتى، ئايىغى پەلىپەتىش بولۇپ كېتەرمىكىن، ـــ دېدى جيا جېڭ.
باۋيۇي يەنە ئوقۇدى:

كىم مۇناسىپ دېسىڭىز ۋاڭغا دىل شاد بولۇشقا،
خاستۇر بۇ نام لىن سىنياڭ ـــ نازاكەتلىك خانىشقا؛
پەرمان بەردى شۇنچە كۆپ كېنىزەككە ـ توقالغا،
تاۋار ـ تورقا ئەھلىنى سۇردى سەپكە ـ ئۇرۇشقا؛

كىم يېڭىلۇر، كىم يېڭۇر ـــ ئالدىن بىلمەك تەس بۇنى،
كەچتى جاندىن ئانت ئىچىپ ۋاڭغا ۋاپا قىلىشقا.

ئاشتى تۇغيان ھەيۋىسى، بولدى قىيىن توسماققا،
شېخى سۇنغان گۈزەلدىن قان تۆكۈلدى ئوتلاققا؛
چەيلىدى ئات تۇيىقى ئۇپا سىڭگەن سۆڭەكنى،
ئەل ـ يۇرتىدىن ئايرىلىپ روھى قالدى قىشلاقتا.

پايتەختكە يەتكۈزدى خەۋەر تۇن يۇلتۇزلىرى،
قايسى ئۆي قايغۇرمىسۇن بولسا پارە قىزلىرى !

چىڭجۇ قولدىن كېتەرمۇ دەپ ھودۇقتى خاقانمۇ،
قەلەم ـ ئەلەم ئەھلىنىڭ ئېگىلدى باش ـ تىزلىرى.

ئەي، ئەلەمدار ـ قەلەمدار، قېنى خانلىق يارلىقى؟
يېتەلمىدى سىنياڭغا ساداقەتتە بارلىقى.
ئاھ ئۇرارمەن ھەسرەتتە سىنياڭ ئۈچۈن قايغۇروپ،
پۈتتى غەزەل، تۈگىمەس ھاڭ قېلىش ـ خۇشتارلىقى!

غەزەل تۈگىگەندىن كېيىن، ھەممەيلەن توختىماي ماختاشتى، يەنە بىر قېتىم يېڭىباشتىن ئوقۇپ چىقىشتى.

ـــ بىرقانچە مىسرانى ئېيتالىغان بولسىمۇ، يەنىلا سەممىي بايان قىلالمىدى، ـــ دەپ كۈلدى جيا جېڭ. ئاندىن باۋيۈيگە، ـــ بولدى، چىقىپ كەت، ـــ دېدى.

باۋيۈي، جيا خۇەن، جيالەن ئۇچى خۇددى ئومۇمىي كەچۈرۈمگە ئىگە بولغاندەك، تەڭلا يېنىپ چىقىپ ئۆيلىرىگە يېنىشتى.

باشقىلارنىڭ دەيدىغان گەپلىرى تۈگەپ، كەچ بولغاندا ئارام ئېلىشتى. يالغۇز باۋيۈيلا غەمكىن ھالدا باغقا يېنىپ كىردى، بىردىنلا كۆلدىكى نېلۇپەرگە كۆزى چۈشۈپ، چۆرە قىزنىڭ، چىڭۈېن نېلۇپەر مۇئەككىلى بوپتۇ، دېگەن گېپى ئېسىگە كەلدى ـ ده، باشقىدىنلا كۆڭلى ئېچىلدى، نېلۇپەرگە قاراپ بىردەم ئاھ ئۇردى. ئاندىن يەنە: «ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، جەستى ئالدىدا نەزىر ـ سەدىقە قىلالمىدىم، ئەمدى بولسىمۇ نېلۇپەر ئالدىدا نەزىر ئۆتكۈزمىسەم، ئەدەپ ـ قائىدىنى ئادا قىلمىغان بولۇپ قالمايمەنمۇ؟» دېگەن ئويغا كېلىپ، تەزىم قىلماقچى بولغانىدى، بىردىنلا يەنە: «مۇنداق بەك يۈزەلا قىلىپ قويسام بولماس، كىيىم ـ كېچەكلىرىمنى تۈزەشتۈرۈپ، نەزىر ـ سەدىقە رەسمىيىتىنى تەلتۆكۈش قىلغاندا، سەممىي ئېھتىرام بىلدۈرگەن بولمەن» دەپ ئۆزىنى توختىتىۋالدى. ئاندىن يەنە

ئويلىنىپ قالدى: «كونىلار: ئازگال ـ كاتاڭدىكى توختام سۆلار، سۇ چېچىكى، لەش، جامكا، ئاق جاۋسان دېگەندەك ئەرزىمەس نەرسىلەرنى ۋاڭ ـ گۇڭلارنىڭ ئەرۋاھلىرىغا نەزىر قىلسا، جىن ـ ئالۋاستىلارغا سەدىقە قىلسىمۇ بولىدۇ، دەپتىكەن. گەپ نەرسىنىڭ قەدىرلىك ـ قەدىرسىز بولۇشىدا ئەمەس، جىن يۈرەكتىن ئېھتىرام بىلدۈرۈشتە. شۇڭا، بىر پارچە تەزىيەنامە يازمىسام، ئۆز ۋاقتىدىكى دەرد ـ ئەلەم، ئىچ ئاغرىقلىرىمنى تۆكىدىغان يەر چىقمايدۇ قالىدۇ.» شۇ سەۋەبتىن، ئۇ ئادەتتە چىگۈن ياخشى كۆرىدىغان پەتلىك بۆرتمە ئاق شايىغا رەسمىيانە خەت بىلەن «نېلۇپەر قىزغا تەزىيەنامە» دېگەن ماۋزۇدا مۇقەددىمە، ئاخىرىغا قەسىدە يازدى. ئاندىن چىگۈن ئادەتتە ياخشى كۆرىدىغان تۆت خىل يېمەكلىك تەييارلىدى. شۇنىڭ بىلەن كەچقۇرۇن ئەل ئايىغى بېسىققاندا، بايىقى نەرسىلەرنى چۆرە قىزغا كۆتۈرتكۈزۈپ، نېلۇپەر گۈلىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. ئاۋۋال تەزىم قىلىپ، ئاندىن بايىقى تەزىيەنامىنى نېلۇپەرنىڭ شېخىغا ئىلىپ قويۇپ ئۆكسۈپ يىغلىغىنىچە ئوقۇدى:

ئەبەدىي تىنچ ـ ئامانلىق يىلدا، نېلۇپەردالىچىنلار راسا ئېچىلغان ئايدا، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئارامبەخش ھويلىدىكى غۇبارلىق قاشتاش كەمنە باۋيۇي ئەرزىمەس تۆت خىل بۇيۇمنى ـــ خىلمۇ خىل گۈللەرنىڭ چېچەك بەرگىلىرىنى، سۈتتەك ئاپپاق جۇلالىق شايىنى، ئەتىردەك خۇشبۇي بۇلاق سۈيىنى ـــ يۈرەك ـ باغرىمنىڭ زاھىرى سۈپىتىدە، ئاق تەڭرى ئوردىسىدىكى كۆز گۈلىدىن خەۋەر ئالغۇچى نېلۇپەر قىزنىڭ ئەرۋاھىغا قىلىپ سەدىقە، ئۆز تەۋسىپىمنى شۇنداق بايان قىلغايمەن: بۇ ھۆر قىز بۇ ئالەمگە تۆرلىپ، شۇ كەمگىچە جۇغى ـ جەمى ئون ئالتە يىل ئۆمۈر كۆردى. ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ قەدەم جايى ئۆچۈپ، ئات ئۇچۇرى كۆزدىن كۆچۈپ، ئۇنى ئېنىقلاشقا تەس

بولدى. لېكىن، بۇ قىز ماڭا ئورۇن ـ كۆرپە سېلىپ، يۇيۇنۇپ ـ تارىنىشىمدا خىزمىتىمنى يەتكۈزدى. خاھى ئارام ئالغاندا ياكى سەيلە ـ بەزمە قىلغاندا بولسۇن، قائىدە ـ يوسۇن ئاساردىن قورۇنۇپ قالماي، ئەتىسى ـ ئاخشىمى مەن بىلەن بىللە بولۇپ، ئاران بەش يىل يەنە سەككىز ئايىنى ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ ھايات ۋاقتىنى ئەسلىگىنىمدە، ئۇنىڭغا ئالتۇن ۋە قاشتاشمۇ ئازلىق قىلىدۇ ئۇنىڭ ئالىيجانابلىقىنى تەرىپلەشكە؛ بىللۇردەك ئاق قار ۋە يالتىراق كۆك مۇزمۇ ئاجىزلىق قىلىدۇ ئۇنىڭ جىسمىنىڭ پاكلىقىنى سۈپەتلەشكە؛ كۈن ـ ئاي ۋە يۇلتۇزلارمۇ كەملىك قىلىدۇ ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ ساپلىقىنى ئىپادىلەشكە. باھار گۈللىرى ۋە كۈز ئايلىرىمۇ يېتەرسىزلىك قىلىدۇ ئۇنىڭ سىياقىنىڭ چىرايلىقلىقىنى تەسۋىرلەشكە. ھەۋەس قىلسا ھەمشىرىلەر ئۇنىڭ كېلىشكەنلىكىگە ۋە نازاكىتىگە، ئىززەت قىلاتتى مومايـ ئىنىگىلەرمۇ ئۇنىڭ مېھرىبانلىق پەزىلىتىگە. كۈتۈلمىگەندە، قاغا ـ قۇزغۇنلار ئۇنىڭ ئېگىز پەرۋاز قىلغىنىغا ھەسەت ـ نەپرەتلىرىنى بىلىندۈردى ۋە لېچىن ـ ئالمان قۇشلار ئۇنى قىلتاق ـ تورغا ئىلىندۈردى. ئوغرىتىكەن ـ بۇدۇشقاقلار ئۇنىڭ بويىدىن ئىچى ئاداپ كۆزلىرى ياشلاندى ۋە توزغاق ـ چىغىرتماقلار تەرىپىدىن ئۇ ئاخىر قېزىپ تاشلاندى. گۈل ـ گىياھ ئەسلىي ئاجىز تۇرسا بەرداشلىق بېرەلەمتى قۇتۇرغان بورانغا؟ سۆگەت ئەسلىي دەردىمەن تۇرسا چىداشلىق بېرەلەمتى سەل ـ يېغىنغا؟ ئۇنىڭغا زەھەرلىك يىلان ئۇشتۇمتۇت پىتىنە ئوقىنى ئاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىگە داۋاسىز كېسەل ـ رەنجى تاپتى؛ جىنەستە لەۋلىرىدىن قىزىللىق كەتتى. دەرد ـ ئەلەمدىن قىينىلىپ پىغان چەكتى. ئالمىدەك چىرايى بارغانسېرى سارغىيىپ سولدى. رەڭگىرويى ياداپ قاقشال بولدى. ئىچكى ھەرەمدە توقۇلغان ئۆسەك ـ پىتىنە ۋە تاپا ـ تەنە بازارنى بىر

ئالدى، ئازغان ـ شوخا ۋە چېتىن تىكەندەك پۈتلىكاشاڭ چۈپرەندىلەر دەستىدىن ئۇ چەكسىز دەرد ـ ئەلەمگە چۆمۈپ بۇرۇقتۇرما ئىچىدە قالدى، تۇگىمەس تۆھمەتكە قېلىپ، ناھەقچىلىق ئۈنى قوينىغا ئالدى. ئاسماندىن يۇكسەك قەلبى قوزغىدى دىللاردا ھەسەت، ھەرەم قىزى خۇددى دەردەمەن جىيا يىدەك تارتتى ھەسرەت. مەسۇم جىگەرلىكى بولدى دەپسەندە، جاۋجۇندىنمۇ ئېشىپ چۈشتى سەرگۈزەشتىدە. دەرد ـ ئەلەم ساڭا بولدى يولداش، ۋاقىتسىز ئۆلۈمىڭگە كىم بولدى ھېسداش؟ تارقالدى ھۆر قىزنىڭ شەپەقتەك سايىسى، ئەمدى تېپىلماس ئۇنىڭ ئىز ـ پايىسى. غايىب بولسا پەرىزاتلار ئەشيانى، نەدىن تاپقۇلۇق تىرىلدۈرگۈچ تۇتىيانى؟ پايانسىز دېڭىزدا يىتكەچكە سال، تاپقىن بولماس جان كىرگۈزگۈچ مېھرىگىياھنى. گويا تۇنۇگۈنلا قاشلىق ئەتكەنىدىم قەلەم قاشلىرىڭغا، كىم لېۋىدىن ھارارەت بېرەر ئەمدى ئۇزۇك سالغان بارماقلىرىڭغا؟ قۇمغان ـ ئوچاقتا ئاسقان دورىلىرىڭ تېخىچە تۇرۇپتۇ، ئېتەكتىكى ياش داغلىرىڭ ھۆل پېتىچە تۇرۇپتۇ. ئىككى بۆلەك قىلىنغان ئەنقا ئەينىكىڭ ئەمدى جۇپ بولماس، شېيۇنىڭ ئەينەك قۇتىسى سەن ئۇچۇن قايتا ئېچىلماس. تارغاق ـ سۇزگۈچۈڭ ئەجدىھا بولۇپ ئۇچۇپ كەتتى، تەنيۇننىڭ سەندەل تارغىقىنىڭ چىشلىرى پۇچۇلۇپ كەتتى. گويا ياڭ گۈيفېيىنىڭ سەرگۈزەشتىدىكىدەك ئالتۇن جابدۇقلىرىڭ قالدى ئوتلاقتا. زۇمرەت قۇتاڭ قالدى توزان ـ تۇپراقتا. بوش قالدى بىنا سەنسىز، يوق سېغىزخان كۆڭرۈكى كۆرۈشكىلى بولماس دىدار. يەتتىنچى ئاينىڭ يەتتىسى چېۋەرلىك تىلەپ ئاسقان كەچتە يىگىتلىرىڭ بولدى بىكار. قوشماق ئۆردەك كەشتىلەنگەن پوتا ئۇزۇلدى ـ پۈتتى ئىشى، رەڭدار مەشۇت بىلەن ئۇنى يۆمەر ئەمدى قايسى كىشى؟ ھالبۇكى، دەل مۇشۇ ئالتۇن سۇپەت باش كۇز كېزىدە، كۇز ئىلاھى ھۆكۈم سۇرگەن مەزگىلىدە، تۆشەكتە تەنھا قېلىپ

چۇش كۆردۇم، ئويغانسام، ھۇجرىنى سەنسىز بوش كۆردۇم. سەن يۇرگەن سۇپىغا چىنار سايىسىدا زۇلمەت چۈشتى، روھىڭ بىلەن گۈزەل سىياقىڭ كۆزدىن ئۇچتى. نېلۇپەر گۈللۈك چىملىدىقىدا بار تېخى كۇجىنىڭ قالدۇقى، لېكىن بىلىنمەس تىنىقلىرىڭ بىلەن نازۇك بەللىرىڭنىڭ ئۆچتى چىرىغى. پايانسىز دالادا ئوت ـ گىياھلار سۇلاشتى سارغىيىپ، چەكسىز كەڭ يېيىلغان قومۇش ـ شۇاقلار تۇرار ئاقىرىپ. ھەممە يەرنى قاپلىغان نالە ـ پەريات، چىرقىراپ چېكەتكىلەر سالدى ۋايداد. شەبنەمدىن سۇپىنىڭ يانلىرى ئالا قالمىدى، پەردىدىن ئەمدى كىيىم قېقىشلىرىڭنى ئاڭلاشقا بولمىدى. مىسىل ياماشقان تامغا كۇز يامغۇرى قۇيۇلدى ئۇزۇلمەي، قوشنا ھويلىدىن ئاڭلاندى ئاندا ـ ساندا مۇڭلۇق نەي. ئۆچمىدى تېخى بۇ قىزنىڭ چىرايلىق ئېتى، چۇنكى توختىماي قىچقىرىدۇ ئۇنى پېشايۋاندىكى شاتۇتى. غايىب بولۇش ئالدىدا ئۇنىڭ گۈزەل زاتى، بوسۇغا سىرتىدىكى يەسسەن سولۇپ كەلدى بېشارىتى. نېلۇپەر بەرگەدەك پۇتلىرىڭنىڭ تۇشى تېخىچە بار تېپىشماق يوشۇرغان شىرمە كەينىدە، ئۇچقۇلاق تېپىپ ئوينىغان سەينا ئالدىدا سېنى خۇشقات كۇتمەكتە بىھۇدە. رەڭگارەڭ مەشۇت يىاتسا چۇۋۇلۇپ، قېنى ئەمدى ئېگىن پىچقۇچى. پۇرلەشكەن تاۋار ـ تورقا تۇرسا دۆۋىلىنىپ، يوق ئەمدى ئالتۇن ھەللىك دەزمالنى خۇشبۇي كۇجە بىلەن قىزىتقۇچى. تۇنۇگۇن بۇزرۇكۆزار ئاتامنىڭ ئەمرى بىلەن كېتىپ قاپتىمەن سەيلە ـ تاماشىغا، بۇگۇن بولسىمۇ مېھرىبان ئانامنىڭ سۆزىگە خىلاپلىق قىلىپ ھاسا تۇتۇپ كەلسەم قېشىڭغا، ئاپىرىپ تاشلاپتۇ جەستىڭنى شەھەر تېشىغا. خۇشقات گۈلدەك جەستىڭنى سالغان ساندۇقىڭنىڭ كۆيدۇرۇلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، گۆرده بىللە بولۇش مۇرادىمغا يېتەلمىدىم. ئۇيۇل تاشتەك لەھىدىڭ بۇزۇلغاچ، بىللە تۇپراقتا ئايلىنىش ئۇچۇن

ئۇلگۇرەلمىدىم. ئەمدى غەرب شامىلى ئۇشقىرتقان خارابىدە، سۆڭەكلىرىڭدىن چاقنىغان جىن ئۇچقۇنى چۆرگۈلەپ يۇرۇپتۇ، دىلنى غەش قىلىدىغان زاۋال قۇياشى چۆلسىرىگەن قەبرىلەرگە چۈشۈپ، ھەممە يەردە سۆڭەكلەر چېچىلىپ تۇرۇپتۇ. تۇن شامىلىدا سېدە ـ قاريياغاچلار شىلدىرلاپتۇ، ئەمەن ـ قامغاقلار شىتىرلاپتۇ. مايمۇنلار چىرقىراپتۇ تۇمان باسقان كەڭ دالىدا، جىنلار يىغلاپتۇ مانان قاپلىغان قەبرىستان چىغىر يولىدا. بەگزادىنىڭ ئىشتىياقىنى چوقۇر دېگىلى بولماس قىزىل شايى چىمىلدىقتەكى كىشىنىڭ دىلىبەرلىكىگە، ئەمدى ئىشەندىم سېرىق توپىغا كىرىپ كەتكەن قىزنىڭ شور پېشانە ئىكەنلىكىگە ! قىيامەتلىك دوستى جاڭ شاۋغا ئاھ ئۇرغان فەن شىدەك قانلىق ياشلىرىمنى غۇيۇلدىغان غەرب شامىلىغا سەپكەيمەن. مەشۇقى لۇيجۇنى سېغىنغان شى چۇڭدەك قايغۇلىرىمنى سۆرۈن ئايدىڭغا تۆككەيمەن. ۋاداريخا ! ساڭا جىن ـ ئىنسانلەر كەلتۈرگەن تۇرسا ئاپەت، نەدە ساڭا ئەرۋاھلار قىلغاي مۇنداق ھەسەت؟ بەتنىيەت غالچىلارنىڭ ئىغىزلىرىنى يىرتىپ تاشلاش كېرەككى، جازالىمسا ئۇلارغا كەڭچىلىك راۋا بولماس ! رەھىمسىز ئاياللىنىڭ ئوغا قاينايدىغان يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋالسامۇ قەلبىمدىكى نەپرىتىم ئادا بولماس ! بۇ دۇنيادا بىللە ئۆتكەن چىغىمىز يۈزە بولسىمۇ گەرچە ۋە لېكىن مېنىڭ ھېقىر كۆڭلۈم چوڭقۇر ئىدى دېگىزچە. شۇڭا، ئىزھار قىلىپ سەممىي كۆڭلۈمنى، ئىرىنمەي سۇرۇشتۇردۇم چۆرە قىزدىن ئۆلۈمىگىنى. ئاندىن بىلدىمكى، يارلىق چۈشۈرۈپتۇ تەگرى ساڭا گۈلغىزاردا ۋەزىپە ئادا قىلىشقا، ئۆلۈكۈڭمۇ نېلۇپەرنى باشقۇرۇپتۇ ئۆمرۈڭ خۇشقات گۈلدەك خۇشبۇي بولغاچقا. چۆرە قىزنىڭ گېپىچە بۇ ئىش بىمەنىدەك كۆرۈندى. لېكىن، ئۆزۈمنىڭ پەمىچە ئىسپاتلىق ئىكەنلىكى بىلىندى. ئۆز بوۋىسى ئۇچۇن يى فاشەن تاشپوتۇك يازدۇرغانىكەن چۈشىدە لى يۈڭ

خەتتاتقا، تەڭرى شائىر لى چاڭجىنىڭ جېنىنى ئالغانكەن خاتىرىنامە يازدۇرۇش ئۈچۈن قاش راۋاققا. گەرچە بولسىمۇ بۇ ئىشلار باشقا ـ باشقا، لېكىن ئەمەلىيەتنىڭ ئوخشايدۇ يوسۇندا شۇ ئىشقا. ۋەزىپىگە قويغاندا ئەلۋەتتە قابىلىيەتنى تاللايدۇ، قايسىبىر لايىقەتسىز ئادەم ۋەزىپە ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ؟ ئەمدى ئىشەنمىكى، ۋەزىپە تاپىلاشتا تەڭرى تارازىغا سېلىپ ئايرىغان، بۇ ئىشقا مۇناسىپ كېلىپ سەنلا يارىغان، سېنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىڭنى بارچىدىن ئۆزگىچە دەپ قارىغان. شۇ سەۋەبتىن ئۇمىد قىلمەنكى، ھۆر قىزىنىڭ ئۆلمەس روھى بۇ يەرگە ئىلتىپات قىلسا دەپ دىتلاپ، پەس ـ قوپال ئىبارىلىرىم سېنىڭ ھوشيار سەزگۈلىرىڭنى بۇلغاپ قويۇشىغىمۇ قارىماي، مەزكۇر مەرسىيەنى تۈزدۈم ساڭا بېغىشلاپ، ئەرۋاھىڭنى چىللاپ:

ئۇزاق ئاسمان نېمىشقا كۆپكۆك، سۇرگە تولغاندۇ،
يۇرۇن قاشتەك ئەجدەردە سەن ساماغا ئۇچقانمۇ؟
زېمىن مۇنچە نېمىشقا پايانسىز كەڭ بولغاندۇ،
بوز پىل قوشقان مەپىدە سەن سەھراغا چاپقانمۇ؟
ئېسىل تاۋۇت ـ مەركەڭنى رەڭگارەڭ نۇر چۇلغاپتۇ،
بەلكى زاراڭ نۇرىدىن رەڭ ـ جىلاغا تولغانمۇ؟
تۇتۇپ ئۇقا سايىۋەن يول باشلاپتۇ تۇغچىلار،
زەبىرە ـ سەرپە[1] يېنىڭدا قاراۋۇلدا ماڭغانمۇ؟
قورۇقلاشقا كەينىڭدىن بۇلۇت تەڭرى بۇيرۇپتۇ،
ئايغا مەپكەش تەڭرى[2] ساڭا ھەمراھ بولغانمۇ؟
غىچىلدايدۇ گۇل مەپەڭ ـــ ئاڭلىغاندەك بولدۇم، ـــ
سەن ئەنقا سۇرەت مەپىدە تاماشىغا چىققانمۇ؟

① زەبىرە ـ سەرپە ـــ يىگىرمە سەككىز يۇلتۇز توپىدىكى ئىككى يۇلتۇز.
② بۇلۇت تەڭرى ـــ رىۋايەتتىكى بۇلۇت تەڭرىسى؛ ئايغا مەپكەش تەڭرى ـــ رىۋايەتتىكى ئاينىڭ مەپىسىنى ھەيدەيدىغان تەڭرى.

دىمىقمىدا گۈپۈلدەپ ئەجەب خۇشبۇي پۇرايدۇ،
دۇر ـ گۆھەردىن كۆز قۇيۇپ جىلا ـ سىرغا تاققانمۇ؟
ئاسمان ـ زېمىن تەڭرىگە گۈل جايناماز بولۇپتۇ،
نېلۇپەردەك چىراغقا گۈل يېغىنى ياققانمۇ؟
زىننەتلەنگەن قاپاقنى گۈل جام قىلىپ راسلاپ مەن،
دالچىن شاراب، گۈلابنى ئەرۋاھىڭغا چاچقانمۇ؟
كۆزنى تىكىپ ئاسمانغا، بۇلۇت ئۈستى مانانغا،
گويا كۆردۈم بىر نەرسە مەن ھاۋاغا باققانمۇ؟
ئېڭىشىپمەن تۆۋەنگە باقسام جىمىر ئۆركەشكە،
قۇلىقىمغا ئاڭلاندى ـــ يەردىن سادا چىققانمۇ؟
ۋەدە قىلدىڭ پايانسىز ئاسماندا كۆرۈشمەككە،
مېنى پانىي قالدۇرۇپ، سەن ۋەدىدىن قايتقانمۇ؟
يەل تەڭرىنى چىللىغىن ساڭا بولسۇن مەپكەش،
ئاندىن چاپساڭ مەن بىلەن يېتەتتىڭ دەپ قوشقانمۇ؟
يۈرەك ـ باغرىم پۈچۈلدى، قەھرىم راسا چېچىلدى،
بىراق بىكار پىغاندىن بىركىم پايدا تاپقانمۇ؟
قەبرەڭ كەلمەس زۇۋانغا، كەتتىڭ مەڭگۈ ئۇيقۇغا،
ئايلىنىپسەن ھۆر قىزغا پەلەك تەتۇر بولغانمۇ؟
پۈت ـ قول كويزا ـ كىشەندە، ئەركىم يوق، مەن بىھۇدە،
روھىڭ ئېرىپ قايتسا دەپ مەن ئەلەمگە تولغانمۇ؟
كەل بۇياققا، توختا ـ توختا،
ئەي، قىز، مۇنداق كەلچۇ قايتا !

دەرۋەقە، سەن ياشايسەن ئەرشئەلادا، ئىز ـ دېرىكىڭنى بىلەلمەيمەن، گەرچە ئىلتىپات قىلساڭمۇ مۇندا، ئەلۋەتتە مەنمۇ كۆرەلمەيمەن. پايانسىز ئازغان ـ قامغاقلار يولۇڭدا توسۇق بوپتۇ، كۆپكۆك شۇاق ـ قىياقلار قوشۇندەك سەپ تارتىپ ياساق بوپتۇ. ئاچقىن، خىرە ـ شىرە ئۇيقۇ باسقان

كۆزۈڭنى، يۈرىكىڭدىكى ئاچچىق دەردتىن خالاس قىلغىن ئۆزۈڭنى. كۈتمەكتە سېنى مەيۈدىلەر قارشى ئېلىپ: مۇزىكا مەيۈدىسى سۈنۈي دالچىنزارلىق ياردا قالۇن چېلىپ، لۇشۇي مەيۈدىسى پىچانلىق جەزىرىدە ئارغىنۇن چېكىپ؛ شاھزادە قىز نۇڭيۇي يالغۇزەك چېلىپ، گۈلچى پەرىزات خەنخۇاڭ چىكىلداق چېكىپ؛ ھەتتا ئالدىڭغا چىقىشقا سۈڭشەن تېغىدىكى مەلىكىنى ۋە لىشەن تېغىدىكى مەيۈدىنى چىلاپ كېلىپ؛ خۇاڭخېدىكى ئەجدىھا يېشىل لەۋھە كۆتۈرۈپ؛ لۇشۇيدىكى تاشپاقا قىزىلنامە يۈدۈپ؛ خاقان خۇاڭدىنىڭ «سۈزۈك بۇلاق» مۇقامىغا ھەممە ھايۋان ئۈسسۈلغا چۈشۈپ؛ كۈتمەكتە سېنى تىلسىم دەريادىكى كۆك ئەجدىھا نەرە سېلىپ؛ مۇقەددەس مەرۋايىتزار ئىبادەتخانىسىدا سۈمۈرغىلار پەرۋاز قىلىپ. مەن بولسام سۇ سەپەستىن يولۇڭغا، سەدىقە تەييارلىماي روھىڭغا، كۈتمەكتىمەن پەقەت چىن قەلبىمدىلا بىلىپ. ئەرشئەلادىكى شەپەق قورغاندىن مەپەك بولسۇن راۋان، قونار يېرى بولغاي كۆئېنلۇندىكى سىرلىق داۋان. غىل ـ پاللا كۆرۈندۈك ئېگىز ئاسماندا، سەزگەندەكلا بولدۇق ئۆزئارا، بىراق كۆزۈم خىرەلەندى مانىدا. تۈمان گاھى توپلانسا گاھى تارالدى، سىم ـ سىم يامغۇر جاھاننى بىر ئالدى. تۈتۈن ـ توزان تارقالغاندا، يامغۇر تىنىپ توختىغاندا، يۇلتۇزلار چاقناپ نۇر چاچىدۇ، تاغ ۋە سۇلار زۇمرەت يۈزىنى ئاچىدۇ، ئېگىز ئاسمانغا ئاي ئۆزىنى تەك ئاسىدۇ. نېمىشقا قەلبىم مۇنداق ھاياجاندا تەلپۈنىدۇ، بۇ ئىشلار گويا ماڭا چۈشۈمدەكلا بىلىنىدۇ؟ ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ، ئارماندا قالدىم، ياش تۆكۈپ گاڭگىراپ سەرساندا قالدىم. ئاسمان ـ زېمىن تىمتاسقۇ، يوق ئادەملەرنىڭ شۇنىرلىشى، پەقەت كېلۇر شامالنىڭ ئۇشقىرتىشى ۋە بامبۇكلارنىڭ شىلدىرلىشى. تۇن سالقىنىدىن دۈگدەرەپ تەرەپ ـ تەرەپكە كەتتى ئۇچارقاناتلار، قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭلىتىپ شاقىلدايدۇ بېلىقلار. مەزكۇر

تەزىيەنامە بىلەن بىلدۈردۈم ھەسرىتىمنى، ئۇشبۇ نەزىر ـ سەدىقە بىلەن ئادا قىلدىم ساڭا بولغان ياخشى تىلەك ـ نىيىتىمنى. ۋاداەرىخا، ئاھ دەردىم ! قوبۇل قىلغىن نەزىر بەردىم.

تەزىيەنامىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، باۋيۇي تورقا لەۋھە كۆيدۈرۈپ خۇشبۇي چاي سەپتى، ئۇ يەردىن زادىلا كەتكۈسى كەلمىدى. چۆرە قىزنىڭ قايتا ـ قايتا سۈيلىشى بىلەن ئاندىن كەينىگە ياندى. شۇ ئەسنادا سۈنئىي تاغ كەينىدىكى بىركىمنىڭ كۈلگىنى ئاڭلاندى.

ـــ مەرھەمەت قىلىپ سەل توختاپ تۇرۇڭ، ـــ دېدى ئۇ كىشى.

باۋيۇي بىلەن چۆرە قىز چۆچۈپ كەتتى. چۆرە قىز كەينىگە بۇرلىپ قارىغانىدى، نېلۇپەرلەر ئارىسىدىن چىقىۋاتقان بىركىمنىڭ قارىسى كۆرۈندى.

ـــ يامان بولدى، جىن بار ئىكەن ! چىڭۈەن راستلا ئۆز ئەرۋاھىنى كۆرسەتمەكچى بولغان ئوخشايدۇ ! ـــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى چۆرە قىز.

باۋيۇي قورقۇپ كېتىپ، دەرھال شۇ ياقتا قاردى. ئۇ كۆرۈنگەن ئادەم ياكى جىن ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

يەتمىش توققۇزىنچى باب

شۆ پەننىڭ بىشىم ئايالغا ئۆيلەنگەنلىكىدىن پۇشايمان يەپ قالغانلىقى
جيا يىڭچۇنىنى ئۇقۇشماي «جۇڭشەن بۆرىسى»گە ياتلىق قىلىپ قويغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، باۋيۇي ئەمدىلا چىڭژۆبنغا ئاتىغان نەزىرىسىنى تۈگىتىپ تۇرۇشىغا، گۇللەر سايىسىدىن بىركىمنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ چۆچۈپ كەتتى. سىنچىلاپ قارىسا، ئۇ باشقا بىر كىم ئەمەس، دەيىۋي ئىكەن. دەيىۋي كۈلۈمسىرىگىنىچە كىلىپ:

— نېمىدېگەن ئاجايىپ تەزىيەنامە بۇ ! بۇنى «ساۋئې تاش پۈتۈكى»[1] بىلەن بىرقاتاردا قويسا بولغۇدەك، — دېدى.

باۋيۇي بۇ گەپتىن ھۇپپىدە قىزىرىپ:

— دۇنيادىكى مۇنداق تەزىيەنامىلەرنىڭ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن دەپ، يېڭى نۇسخا ياراتماقچىدىم، — دەپ كۈلدى، — بىراق بۇ ماڭا بىردەملىكلا ئاۋۇنچۇق ئىدى، سىز ئاڭلاپ قاپسىز. قاملاشمىغان يەرلىرى كۆپ بولسا تۈزىتىپ قويمامسىز؟

— كوپىيەسى قېنى؟ ئوبدانراق كۆرۈپ باقاي، دېدى دەيىۋي، — بىرمۇنچە گەپ سېتىپ كەتتىڭىز، نېمىلەرنى دېدىڭىزكىنتاڭ، ئارىسىدا «قىزىل شايە چىملىدىقتىكى دىلبەرگە بەگزادىنى

---

① ساۋئې تاش پۈتۈكى — كېيىنكى خەن زامانىسىدا خۇيجى ئايمىقى شاڭيۇي ناھىيەسىنىڭ ئامبىلى دۇشاڭ ژاپادار قىز ساۋئېنى قايتىدىن دەپنە قىلدۇرۇپ، تەزىيەنامە يازدۇرۇپ تاشقا ئويدۇرغانىكەن. بۇ يەردە ئاپتور بۇنى «قالتىس ئېسىل نەزىم» دېگەن مەنىدە ئىشلەتكەن.

مېھرىبان دېگىلى بولماس، سېرىق توپىغا كىرىپ كەتكەن قىز شور پېشانە ئىكەن» دېگەن بىر ـ ئىككى جۈملىسىنى ئاڭلاپ قالدىم. بۇ قوشاقنىڭ مەنىسى ئوبدان ئىكەن، بىراق «قىزىل شايە چىملىدىقتىكى» دېگەن ئىبارە چاكىنا بولۇپ قاپتۇ. تەييار تۇرغان چىنىلىقنى ئىشلەتمەي چۆرۈۋەتكىنىڭىز نېمىسى؟

ــ تەييار تۇرغان چىنىلىق دېگەن نېمە ئۇ؟ ــ دەپ ئالدىراپ سورىدى باۋيۇي.

ــ ھەممىمىزنىڭ دېرىزىلىرى شەپەق رەڭلىك شايىلەر بىلەن يەملەنگەن تۇرسا، نېمىشقا «رويان شايە يەملەنگەن دېرىزە تۇۋىدە بەگزادىنىڭ ئىشقى بار» دېمەيسىز؟

ــ ئەجەب ياخشى دېدىڭىز ! بەك ياخشى بولدى ! ــ دېدى باۋيۇي يەرنى تەپكىلەپ قويۇپ كۈلۈپ، ــ يەنىلا سىز ئويلاپ تاپالايدىكەنسىز، دەپ بېرەلەيدىكەنسىز، جاھاندا تەييارلا مۇشۇنداق چىرايلىق مەنزىرە ۋە ياخشى ئىشلار كۆپ تۇرسا، بىزدەك دۆتلەرلا ئويلاپ تاپالماي تۇرىدىكەنمىز. شۇنداق ئۆزگەرتىلسىغۇ ئاجايىپ يېڭىلىق بولاتتى. سىزلا ئاشۇنداق يەردە تۇرۇشقا لايىق كېلىسىز، مەن زادىلا ئەرزىمەيمەن، ــ ئۇ «ئەرزىمەيمەن» دېگەن سۆزنى يېنىشلاپ ئېيتتى.

ــ بۇنىڭغا نېمە بولاتتى؟ ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ، ــ مېنىڭ دېرىزەم سىزنىڭ دېرىزىڭىزمۇ بولمۇبرىدۇغۇ؟ مۇنداق ئىنچىكىلەپ كېتىدىغان ئىش بولسا، تولىمۇ ياتسىرىغانلىق بولۇپ قالىدۇ. قەدىمكىلەر يول ئۇستىدە يات كىشى بىلەن ئۇچرىشىپ قالغاندا، مۇبادا «ئۆزى سېمىز ئاتقا مىنگەن ۋە ئەپچىل كىيىنگەن بولسا ئۆكۈنمەيدىكەن»، بىزمۇ شۇنداقمىدۇق يا؟

ــ رابىتە قىلغاندا، «سېمىز ئاتقا مىنىش ۋە ئەپچىل كىيىنىش» بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا «ئالتۇن ـ گۆھەر» گە پۈركىنىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنداق ئىشلارنى سەرلەپ ـ مىسقاللاپ كەتمىسىمۇ بولىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ بولۇپمۇ ھەرەم قىزلىرىغا ئۇنداق بەھۆرمەتلىك قىلىشقا زادىلا

بولمايدۇ. ئەمدى مەن «بەگزادە»، «قىز» دېگەن سۆزلەرنى ئۆزگەرتمۈچىلەر، ئاندىن بۇنى سىزنىڭ ئۇنىڭغا ئاتىغان تەزىيەنامىڭىز دەپ ھېسابلىساق تېخىمۇ ئېسىل ئىش بولىدۇ. چۈنكى، سىز ئادەتتە ئۇنىڭغا بەك يېقىنچىلىق قىلاتتىڭىز، شۇڭا بۇ تەزىيەنامىنى چۆرۈۋەتسەك چۆرۈۋېتىلىكى، لېكىن «رويان شايە» دېگەن يېڭى ئىبارىنى زادىلا چۆرۈۋەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنداق بولسا، «رويان شايە يەملەنگەن دېرىزە تۈۋىدە خان قىزنىڭ ئىشقى ھەدسىز ئىكەن، سېرىق تۈپراققا كىرىپ كەتكەن دېدەك تەلەيسىز ئىكەن» دەپ ئۆزگەرتەيلى، مۇشۇنداق ئۆزگەرتسەك، سىز بىلەن ماڭىمۇ ئالاقىسى بولمايدۇ، مېنىڭ دىتىمغىمۇ ياقىدۇ.

ــ ئۇ مېنىڭ دېدىكىم بولمىسا، نېمىشقا بۇ گەپنى دەيدىكەنمەن؟ ــ دېدى كۈلۈپ دەييۇي، ــ ئاندىن، «خان قىز»، «دېدەك» دېگەن سۆزلەرمۇ پاساھەتلىك سۆزلەر ئەمەس. كېيىن زىجۇەن ئۆلگەندە مۇشۇنداق دېسەممۇ كېچىكىپ قالماسمەن.

ــ بۇ گەپنىڭ نېمە ھاجىتى، يەنە ئۇنى قارغاۋاتسىزغۇ ! ــ دەپ كۈلدى باۋيۇي.

ــ سىز قارغاۋاتمىسىز، ئۆزۈمچە دېگىنىم يوق، ــ دېدى كۈلۈپ دەييۇي.

ــ مېنىڭ يەنە ئىلھامىم كېلىپ قالدى، مۇنداق ئۆزگەرتسەك تېخىمۇ لايىقىدا بولىدىكەن، ــ دېدى باۋيۇي، ــ «رويان شايە يەملەنگەن دېرىزە تۈۋى ماڭا ئەسلىي نېسىپ بولماپتۇ، سېرىق توپىغا كىرىپ كەلگەن مەشۇق نېمىشقا تەلەيسىز بولغانىدۇ» دېسەك بولغۇدەك.

بۇ گەپ بىلەن دەييۇينىڭ بىردىنلا رەڭگى ئۆڭدى. كۆڭلىگە چەكسىز گۇمان كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن تېشىدا بىلىنىدۇرگۈسى كەلمەي، ئەكسىچە دەرھال كۈلۈمسىرەپ، بېشىنى لىڭشىتىپ «ئېسىل بولدى» دەپ ماختاپ قويدى:

دەرۋەقە، ياخشى ئۆزگەرتتىڭىز، ئەمدى كەلسە ـ كەلمەس ئۆزگەرتمۈرمەك، بولدى. ئەمدى بېرىپ تېگىشلىك ئىشىڭىزنى

قىلماق. بايا ئاغىچا خېنىم سىزنى ئەتە ئەتىگەندىلا چوڭ خېنىمنىڭكىگە بارسۇن دەپ قىچارتىپتىكەن. ئىككىنچى ئاچىڭىزنى بىركىمگە بېرىدىغان بولۇپ ماقۇل كېلىشىپتۇ. شۇڭا، سىزلەرنى شۇياقتا چىقىپ كىرسۇن دەپتۇ.

ــ نېمانچە مۇنداق ئالدىرىشىدىغاندۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي هودۇقۇپ، ــ سالامەتلىكىم ئانچە ياخشى ئەمەس، ئەتە بارالماسلىقىممۇ مۇمكىن.

ــ يەنە خۇيىڭىز تۇتقىلى تۇردى ! مۇنداق مىجەزىڭىزنى ئۆزگەرتىڭ. ئادەم بىر ياش چوڭ بولغاندا، ئىككى ياش كەينىگە كېتىدۇ ... ــ دەۋېتىپ دەييۇي يۆتىلىپ كەتتى.

ــ بۇ يەر شامالليق هەم سوغۇق، سېنەكىمەي تۇرۇۋېرىپتۇق. سوغۇق بىلەن ئويناشقىلى بولمايدۇ، چاپسانراق بۇ يەردىن كېتەيلى، ــ دېدى ئالدىراپ باۋيۇي.

ــ مەنمۇ هۇجرامغا قايتىپ ئارام ئالاي، ئەتە كۆرۈشەرمىز، ــ دېدى دەييۇي ۋە ئۆز يولىغا كېتىۋەردى. باۋيۇي بۇرۇقتۇرما ئىچىدە قېلىپ، بۇرىلىپ ماڭماقچى بولغانىدى، دەييۇيگە هەمراه بولغۇچى يوقلۇقى بىردىنلا ئېسىگە كېلىپ، چۆرە قىزنى ئۇنى ئاپىرىپ قويۇشقا بۇيرۇدى، ئۆزى بولسا ئارامبەخش هويلىغا كەلدى. راست دېگەندەك، ژاڭ ئاغىچا خېنىم ئىنىگىلەرنى ئەۋەتىپ، ئۇنىڭغا ئەتە ئەتىگەندىلا جياشي تەرەپكە ئۆتۈشنى تاپىلىغانكەن. بۇ دەييۇينىڭ بايىقى دېگەن گېپى بىلەن ئۇدۇل چىقتى.

جياشي يىڭچۈننى سۇن ئائىلىسىگە ياتلىق قىلىشقا ماقۇل بولغانىدى. سۇن جەمەتى ئەسلىدە داتۇڭ ئايمىقىدىن بولغان زاتلاردىن بولۇپ، بوۋىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى هەربىي مەنسەپدار ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا نىڭگو ـ رۇڭگو قەسىرلىرىنىڭ مۇرتىلىرىدىن بولۇپ، قەدىناسلاردىن هېسابلىناتتى. هازىر بولسا سۇن جەمەتىدىن پەقەت بىرلا كىشى پايتەختتە تۇراتتى، ئۇ قاراۋۇلبېگى دېگەن مەنسەپنىڭ ۋارىسى ئىدى. بۇ ئادەمنىڭ

ئىسمى سۇن شاۋزۇ ئىدى، تەق ـ تۇرقىدىن بەستىلىك، جۇغى ساغلام، تەيرەنداز ۋە چەۋەندازلىقىنى ئوبدان بىلىدىغان، ئادەملەرگە داستىخىنىغا بېقىپ مۇئامىلە قىلىدىغان، يېشى تېخى ئوتتۇزغا يەتمىگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆي تەئەللۇقاتى كۆپ، باي ئادەم ئىدى، ئەسكىرىي دۇئاندا ئورنى كەم قالغان ۋەزىپىگە سەپلىنىشنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ تېخىچە ئۆيلەنمىگەنىدى. شۇڭا، جياشې ئۆز قەدىناسىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، ئەسلىي ـ ۋەسلىنى لايىق تېپىپ، ئۇنى ئۆزىگە كۈيۈئوغۇل قىلىپ تاللىغانىدى. بۇ ئىشنى جيا ئانىغا مەلۇم قىلغاندا، جيا ئانا كۆڭلىدە ئانچە رازى بولمىدى، لېكىن يەنە: قىز بالىنىڭ ئىشى تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاتىسى ئاشۇنداق قىلماقچى بوپتۇ، بۇنداق ئەھۋالدا، مەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىشنى ئاۋۇتۇپ نېمە قىلارمەن، دېگەن يەرگە كېلىپ، «ئۇقتۇم» دەپلا قويدى، باشقا ھېچقانداق ئىشى بىلەن كارى بولمىدى. جيا جېڭ سۇن جەمەتىنى بەك يامان كۆرەتتى. گەرچە قەدىناسلىرىدىن بولسىمۇ، لېكىن سۇن شاۋزۇنىڭ بوۋىسى ئۆز ۋاقتىدا نېگگو ـ رۇگگو گۇڭلارنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىگە ئۈمىد باغلاپ، ئۆزىنىڭ تۇغىتەلمەي قالغان چاتىقى تۇپەيلىدىن بۇلارنىڭ بوسۇغىسىغا باش قويۇپ كەلگەن، مەرىپەتلىك ـ داڭلىق جەمەتىنىڭ پۇشتى ئەمەس ئىدى. شۇڭا، بۇ ئىشتىن جيا شېنى ياندۇرۇشقا جيا جېڭ بىر ـ ئىككى قېتىم دەۋەت قىلىپ باقتى، لېكىن جياشې قۇلاق سالمىغاچقا، ئىختىيارىغا تاشلاپ قويغانىدى.

باۋيۇي سۇن شاۋزۇ دېگەن كىشى بىلەن بىرەر قېتىمۇ كۆرۈشۈپ باقمىغانىدى. ئەتىسى جياشې تەرەپكە نائىلاج ئۆتۈپ، رەسمىيەتنى كۆز كۆرەرگىلا ئادا قىلىپ قويدى. قىز كۆچۈرىدىغان كۇنلەر يېقىنلىشىپ قالغان، مۇشۇ يىل ئىچىدىلا كۆچۈرۈپ كەتمەكچىدى. ئاندىن شىڭ ئاغىچا خېنىملار جيا ئانىغا مەلۇم قىلىپ، يىگىچۇنىنى نەزەرباغدىن يۆتكەپ چىقىپ

كەتمەكچى بولدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان باۋيۇي تېخىمۇ كەيپسىزلەندى ـ دە، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، بۇ ئىچ پۇشۇقىدىن قانداق قىلىپ قۇتۇلۇشنى بىلەلمەيلا قالدى. ئاندىن يەنە چۆرە قىزلاردىن تۆتىنى يېڭچۇنگە ئېگەت قىلىپ ېېرىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ: «ئەمدى بۇگۈندىن باشلاپ بۇ دۇنيادا پاكلاردىن يەنە بەش كىشى كېمىيىدىغان بوپتۇ !» دەپ تېپىرلاپلا كەتتى. شۇ سەۋەبتىن، ھەر كۈنى بىنەپشىزار جەزىرىگە كېلىپ، ھەريانغا تېڭىرقاپ كۆز سالاتتى. قارىسا، يېڭچۇننىڭ ھۇجرا ـ ئايۇانلىرى جىمجىت، پەردە ـ چىملىدىقلىرى سۆرۈن كۆرۈنۈپ قالغان، ئۇ يەردە كېچىسى جېسەكچىلىك قىلىدىغان بىرقانچە مومايلاردىن باشقا ھېچكىم يوق. ئاندىن ئۇ نېرىقى قىرغاقتىكى چاكاندا چېچەكلىرى ۋە قومۇش يوپۇرماقلىرىغا كۆز يۈگۈرتتى، ئۇلارمۇ يېتىمسىراپ گويا ئايرىلغان قەدىناسىنى ئەسلىگەندەك تۇيۇلدى. باۋيۇيدە ئادەتتىكى سىياقى ـــ ئويۇن ـ ھەۋەسكە بولغان زوقىدىن زادىلا ئەسەر يوق ئىدى. شۇڭا، ئۆزىنى تۇتالماي، ئاغزىغا كەلگىنىچە مۇنداق غەزەل ئوقۇدى:

ئۆتتى سىيپاپ تىنچ كۆلنى كۆز شامىلى ـ سالقىنى،
چاچتى سورۇپ ئاق پىچىم گۈل، نېلۇپەر سىياقىنى؛
پايلىماي ھىجران دېغىدا ئەگرى باش چاكاندا گۈل،
تاڭ قىروۋسى، شەبنەمى كۆپ باستى ئاجىز شاھىنى.
ئەمدى ئاڭلانماس تاكىلداپ تۇنده شاھمات ئويىنىشى،
بۇلغىدى تاختىنى تامچىپ قارلىغاچنىڭ لايقىنى؛
كۈيلىسە ھىجراندا شائىر سېغىنىپ سىرداشىنى،
مەنچۇ ھېس قىلماقتىمەن جانجىگىرىم پىراقىنى !

باۋيۇي ئەمدىلا ئوقۇپ بولۇپ تۇرۇشىغا، كەينىدە بىركىمنىڭ كۈلكىسى ئاڭلاندى:
ـــ يەنە نېمىگە ھاڭۇنقىپ تۇرىدىغانلا؟

باۋيۇي ئىتتىك ئۆرۈلۈپ قارىغانىدى، كۈلگەن شياڭلىڭ ئىكەن. باۋيۇيمۇ كۈلۈمسىرەپ:

— ئاچا، شۇ تاپتا بۇ يەرگە نېمىدەپ كېلىپ قالدىڭىز؟ باغقا كىرىپ سەيلە قىلمىغىنىڭىزغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغان، — دەپ سورىدى.

— قاچانلاردا مەن كىرمەس بولۇپ قاپتىمەن؟ — دەپ قاقاھلاپ كۈلدى شياڭلىڭ، — ئاكىلىرى قايتىپ كەلگەن تۇرسا، بالدۇرقىدەك ئەركىن ـ ئازادە يۈرۈش نەدە دەيلا ! بىزنىڭ ئاغىچا خېنىم بايا فېڭجيې خان ئاچىلىرىنى قىچارغىلى كىشى ئەۋەتكەنىدى، باغقا كىرىپ كېتىپتۇ دەپ تاپالماي كەلدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپلا مەن تېپىپ كېلەي دەپ باغقا ئىزدەپ كىردىم. ئۇنى چۆرە قىزدىن سورىسام خۇشبۇي شالزارغا كەتتى، دەيدۇ. شۇڭا، خۇشبۇي شالزارغا كېتىۋاتاتتىم، سىلى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۆزلىرىدىن شۇنى سورىماقچىمەن: بىرنەچچە كۈندىن بۇيان شىرىن ئاچامنىڭ ئەھۋالى خېلى ئوبدانمۇ؟ چىڭۇېن ئاچام نېمىشقا ئۇشتۇمتۇتلا قازا قىلىپ كېتىپتۇ؟ زادى قانداق كېسەل بولغانكەن ئۇ؟ ئىككىنچى خان قىز ئەجەبمۇ تېز كۆچۈپ چىقىپ كېتىپتۇ ـ ھە ! قارىسىلا مانا، بۇ يەر بىردەمدىلا چۆلدەرەپ قاپتۇ.

باۋيۇي ئۇنىڭ گەپلىرىگە «ھەئە، شۇنداق» دەپلا جاۋاب بېرىۋەردى، ئاندىن ئۇنى ئارامبەخش ھويلىغا بېرىپ چاي ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى.

— بۇ تۇرقىدا بارالمايمەن، — دېدى شياڭلىڭ، — ئىككىنچى كېلىن ئاغىچىنى تېپىپ، تېگىشلىك گەپنى دەپ قويغاندىن كېيىن باراي.

— شۇنچە ئالدىراش دەيدىغان قانداق تېگىشلىك گەپ ئىكەن ئۇ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي.

— ئاكىلىرىغا يەڭگە ئېلىپ بېرىدىغانلىڭ گېپى، ناھايىتى زۆرۈر گەپ.

— زادى قايسى ئائىلىنىڭ قىزىنى ياخشى ئىكەن دېيىشىۋاتىدۇ؟ — دەپ سوردى باۋيۇي، — بۇ توغرىدا چۈقان كۆتۈرگىلى بەش - ئالتە ئاي بولدى، بۇگۈنى پالانىنىڭ قىزى ياخشى ئىكەن دېسە، ئەتىسى قوپۇپ پۈستانىنىڭ قىزىنى ئالىدىغان بولۇپ قالىدۇ، ئۆگۈنى يەنە پوكۈنىنىڭ قىزى ياخشى ئىكەن، دەيدۇ. بۇ خەقنىڭ قىزلىرىنىڭ نېمە گۇناھى بارلىقىنى ئۆزىمۇ ئۇقمايدۇ، بىر ئوبدان خەقنى سۆز - چۆچەككە قويۇپ كېلىۋاتىدۇ!

— ئەمدى پۈتۈشتى، باشقا خەققە ئېغىز ئاچماس، — دېدى شياڭلىڭ.

— كىمنىڭ قىزى بىلەن پۈتۈشۈپتۇ؟

— ئۆتكەندە ئاكىلىرى سەپەرگە چىققاندا، يولى توغرا كېلىپ قېلىپ بىر تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتىكەن. بۇ تۇغقىنى ئەسلىدە قەدىناسلىرىدىن ئىكەن، يەنە كېلىپ تېخى بىزگە ئوخشاش ئۇلارمۇ مەئىشەت دېۋانىدا داڭزىغا ئالدۇرغان سودىگەرلەردىن ئىكەن، ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان چوڭ خانىدانلاردىن ئوخشايدۇ. قايسى كۈنى شۇلارنىڭ گېپى بولغانىدى، سىلەرنىڭ ئىككى قەسىردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلارنى بىلىدىكەن. پايتەخت ئەھلىنىڭ ئارىسىدا، يۇقىرىسىدىكى بەگ - غوجاملاردىن تارتىپ تۆۋەندىكى سودىگەرلەرگىچە ھەممىسى ئۇ ئائىلىنى «دالچىنچى شيا ئائىلىسى» دەپ ئاتايدىكەن.

— نېمىشقا «دالچىنچى شيا ئائىلىسى» دەيدىكەن؟ — دەپ قىزىقىپ سوردى باۋيۇي.

— فامىلىسى شيا، ئىنتايىن باي ئىكەن، — دېدى شياڭلىڭ، — باشقا يەر - زېمىنلىرى توغرىسىدا دېمەيلا قويايلى. بىرقانچە ئون تاناب يەرگە دالچىن گۈل تېرىيدىكەن. مۇشۇ «چاڭئەن» دىلا شەھەرنىڭ ئىچى - تېشىدىكى دالچىنزارلىقلارنىڭ ھەممىسى شۇلارغا قارايدىكەن، ھەتتا ئوردىدا

تىزىدىغانغا تەشتەك گۈللەر كىرەك بولۇپ قالسا، ئاشۇ ئائىلە سوۋغات قىلىپ سۈنۈپ بېرىدىكەن، شۇڭا شۇنداق لەقەم سىڭىپ قاپتۇ. بەگ ئاتىسى ۋاپات بولۇپ كېتىپ، ھازىر قېرى ئانىسى ئۆزى تۇغقان يالغۇز قىزى بىلەن كۈن كەچۈرىدىكەن، ئۇ قىزنىڭ يا ئاكىسى، يا ئۇكىسى يوق ئىكەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ نەسلى قۇرۇغان ئائىلە ئىكەن.

— نەسلى قۇرۇغانمۇ، قۇرۇمىغانمۇ، ئۇنىڭ بىلەن كارىمىز بولمىسۇن، — دېدى باۋيۇي، — زادى ئۇ قىز ياخشىمىكەن؟ سىلەرنىڭ چوڭ غوجا قانداقسىغا ئۇنى يارىتىپ قاپتۇ؟

— بىرىنچىدىن، ئەزەلدە پېشانىسىگە پۈتۈلگەن، ئىككىنچىدىن، «ھەر ئاشقىنىڭ نەزىرىدە ئۆز شىرىسى بولىدۇ»، دەپ كۈلدى شىياڭلىڭ، — ئۆز ۋاقتىدا باردى ـ كەلدى قىلىشىپ تۇرىدىغان قەدىناسلار ئىكەن. بۇلار كىچىكىدە بىر يەردە بىللە ئويناپمۇ ئۆتۈپتىكەن. ئۆزلىرىنى بىر نەۋرە ئاكا ـ سىڭىل تۇغقان دەپ يۈرگەچكە، ھېچقانداق گۇمانمۇ تۇغۇلماپتىكەن. بىرقانچە يىل ئايرىلىپ كېتىشكەن بولسىمۇ، ئاشۇ چاغدا غوجام ئۇلارنىڭكىگە بارغاندا شىيا خېنىمنىڭ ئوغلى بولمىغاچقا، ئۇ ئاكىلىرىنىڭ ۋايىگە يەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، بىر تۇرۇپ يىغلاپتۇ، بىر تۇرۇپ كۈلۈپتۇ، غوجامنى ئۆز ئوغلىدىنمۇ چارە كۆرۈپتۇ. ئاندىن ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسىنى كۆرۈشتۇرۈپتۇ. ئۇ قىزمۇ گۈلدەك ۋايىگە يەتكەنىكەن، ئۆيىدە كىتاب ئوقۇپ، خەت مەشىق قىلىدىكەن. شۇڭا، ئاكىلىرىنىڭ شۇ زامانلا ئۇنىڭغا كۆڭلى چۈشۈپ قاپتۇ، ھەتتا گۈرۈخانىدىكى بىر توپ خىزمەتكارلىرىمۇ مېھمان بولۇپ، ئۇلارنى ئۈچ ـ تۆت كۈنگىچە بىسىرەمجان قىپتۇ. ئۇلار تېخى بىرنەچچە كۈن ئارتۇقراق تۇرغۇزۇپ قالماقچى بوپتىكەن، مىڭ تەسلىكته يالۋۇرۇپ ئۆزىرە ئېيتىپ يۈرۈپ ئاران يېنىپ كېلەلەپتۇ. ئاكىلىرى كېلىپ بوسۇغىدىن ئاتلا ـ ئاتلىمايلا، سوچى ئەۋەتىڭ دەپ ئاغىچا خېنىمغا چۈۋۈلداپ يالۋۇرۇپلا كەتتى. بىزنىڭ ئاغىچا خېنىمۇ بالدۇر ئۇ قىزنى كۆرگەنىكەن، ئاندىن

تېگى ـ تەكتىمۇ بىزگە لايىق كېلىدىكەن دەپ ماقۇل بولدى. بۇ يەردىكى ئۆزلىرىنىڭ خان ئانىلىرى ۋە فېڭجيې خېنىملار بىلەنمۇ مەسلىھەتلىشىپ، كىشى ئەۋەتكەنكەن، ئىش پۈتۈپ قاپتۇ. توي قىلىپ قىزنى كۆچۈرۈپ كېلىدىغان كۈنمۇ ناھايىتى تېز بولغاچقا، بىزمۇ بەك ئالدىراش بولۇپ قالدۇق. مەنمۇ بالدۇررراق كۆچۈرۈپ كەلسە ئىكەن دەپ ئىنتىزار بولۇپ كېتىۋاتىمەن، چۈنكى بىزگە يەنە بىر شېئىر يازغۇچى قوشۇلىدىكەن ـ دە.

ـــ شۇنداقمۇ دەيسىز، لېكىن مەن سىزدىن ئەنسىرەۋاتىمەن ! ـــ دېدى باۋيۇي سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ.

ـــ قانداق گەپلىرى بۇ؟ مەن ھېچلا ئۇقالمىدىم، ـــ دېدى شياۋلىڭ.

ـــ بۇنىڭ ئۇقمايدىغان نەرى بار، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ـــ يەنە بىرسى كېلىپ قوشۇلسا، شۇ پەن ئاكام سىزگە كۆيۈنمەي قويارمىكىن دەيمەن.

شياۋلىڭ بۇ گەپ بىلەن ھۇپپىدە قىزىرىپ كېتىپ، جىددىي قىياپەتتە:

ـــ بۇ قانداق دېگەن گەپ؟ ئادەتتە بىر ـ بىرىمىزنى ئىززەت ـ ھۆرمەت قىلىپ كېلىۋاتاتىۇق، بۈگۈن ئۇشتۇمتۇتلا بۇ گەپنى كۆتۈرۈپ چىقتىلا. خەقلەرنىڭ سىلىنى يېقىنلىشىدىغان كىشى ئەمەس دېگىنى بىكار ئەمەس ئىكەن، ـــ دەپلا كەينىگە بۇرلىپ كېتىپ قالدى.

باۋيۇي ئۈنىڭ بۇ ئەۋزايىنى كۆرۈپ، خۇددى بىرنېمىسىنى يىتۈرۈپ قويغاندەك كۆڭلى يېرىم بولدى ـ دە، خېلىغىچە تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ئاخىر خامۇش ھالدا ئارامبەخش ھويلىغا يېنىپ كەلدى. كېچىچە بىئارام بولۇپ خاتىرجەم ئۇخلىيالماي چىقتى. ئەتىسى گېلىدىن غىزامۇ ئۆتمەي بويى قىزىپ قالدى. يېقىندا نەزەرباغنىڭ تىنتىلىشى، سىچىنىڭ قوغلىنىشى، يىڭچۈندىن ئايرىلىش، چىڭۈېنگە قايغۇرۇش

دېگەندەك ئىزا ـ ئاھانەت، قايغۇ ـ ھەسرەتلەرنىڭ كاساپىتى ۋە شامال تېگمىگە جاڭداپ قېلىش تۇپەيلىدىن بارا ـ بارا كېسەل چاقتى ـ دە، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. جىيا ئانا بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ، ھەر كۈنى ئۆزى كېلىپ يوقلاپ تۇردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ چىكۈېنىنىڭ سەۋەبىدىن ئۇنى ھەددىدىن ئارتۇق ئەيىبلىمىسەم بوپتىكەن دەپ پۈشايمان قىلدى. كۆڭلىدە شۇنداق دەپ ئويلىسىمۇ، چىرايىدىن بىلىنىدۇرمەي، ئېمىكئانىلارغا ئۇنىڭدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىڭلار دەپ تاپىلاپ تۇردى. كۈنىگە ئىككى ۋاخ تېۋىپ چاقىرتىپ تومۇر تۇتقۇزۇپ دورا ئىچۈردى، بىر ئايدىن كېيىن بارا ـ بارا ساقىيىپ قالدى. يۇز كۈنگىچە ئوبدان ئاسرىغاندىن كېيىن، گۆشلۈك، ياغلىق نەرسىلەرنى يېيىشكە، تالاغا چىقىپ مېڭىپ يۈرۈشكە رۇخسەت قىلىندى.

ئاشۇ يۇز كۈن ئىچىدە ھويلىدىن چىقىشقا رۇخسەت قىلىنمىغاچقا، پەقەت ئۆي ئىچىدىلا ئويناپ ـ كۈلۈپ ئۆتتى. قىرىق ـ ئەللىك كۈن ئۆتە ـ ئۆتمەيلا بۇنداق تۇتقۇنلۇقتىن زېرىكىپ، ئىچىگە ئوت كىرىۋالغاندەك بولۇپ كەتكەن تۇرسا ئۇنىڭغا چىداپ تۇرالامتى؟ خىلمۇخىل ئامالالارنى قىلىپ باققان بولسىمۇ، لېكىن جىيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى رايىغا قويۇپ بەرمىگەچكە، نائىلاج يۈرۈەردى. شۇڭا، ئۇ دېدەكلەر بىلەن خالىغىنىچە ئويناپ ـ كۈلۈپ قىلمىغىنى قالمىدى. ئاندىن شۆ پەن تەرەپتە زىياپەت ئۆتكۈزۈپ ئويۇن قويدۇرۇپ، ئىنتايىن قىزىپ كەتكەنلىكىنى، كېلىنىنى كۆچۈرۈپ ئەكەلگەنلىكىنى ئاڭلىدى. شىيا جەمەتىدىن بولغان بۇ قىزنىڭ ئىنتايىن كېلىشكەن، چىرايلىق ۋە يېزىقچىلىقتىنمۇ ئانچە ـ مۇنچە خەۋىرى بار ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، باۋيۈينىڭ بېرىپ ئۇنى كۆرگۈسى كېلىپ كەتتى. يەنە بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، يىگىچۇنىڭ ياتلىق قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىدى. باۋيۈي ئۆز ۋاقتىدىكىنى بۇ ھەمشىرىسى بىلەن ناھايىتى ئاپاق ـ چاپاق ئۆتكەنلىكى، بۇنىڭدىن كېيىن ئايرىلىپ، قايتا يۇز كۆرۈشكەندە

بالدۇرقىدەك ئۇنداق يېقىنچىلىق قىلالمايدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈردى. شۇ تاپتىلا بىرىپ ئۇنى يەنە بىر كۆرۈۋالمىغانلىقى ئۈچۈن ھەسرەت ئىچىدە بەك پەرىشان بولۇپ كەتتى. لېكىن، قايغۇسىنى ئىچىگە يۇتۇپ، سەۋر قىلىپ، ۋاقتىنچە دېدەكلەر بىلەنلا ھەپىلىشىپ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ تۇردى. بەختىگە يارىشا، ئۇ جيا جېڭنىڭ ئەيىبلەپ كىتاب ئوقۇشقا زورلىشىدىن قۇتۇلۇپ قالغانىدى. ئاشۇ يۇز كۈن ئىچىدە ئارامبەخش ھويلىنى بۇزۇپ ۋەيران قىلىۋەتمىدى، ئۇنىڭ بېرىسىنى قىلىپ دېدەكلەر بىلەن جاھاننى بېشىغا كىيىپ، دۇنيادا بارلىكى ئىش بولسا شۇنى قىلىپ، ئويۇنمىغان ئويۇنى قالمىدى. ھازىرچە بۇ ھەقتە بىر - بىرلەپ بايان قىلماي قويايلى.

شياڭلىڭ شۇ كۈنى باۋيۈينى قەستەن دېۋەڭلىك قىلىدى دەپ سىلكىۋەتكەندىن كېيىن، «بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭدىن يىراق يۈرگىنىم تۈزۈك ئىكەن» دېگەن يەرگە كەلدى - دە، كېيىنچە نەزەرباغقا ئوڭايلىقچە كىرمەيدىغان بولدى. بىرنەچچە كۈنگىچە شۆ پەننىڭ ئۆيلىنىش ئىشى بىلەن ئالدىراپ - تېنەپ يۈردى. ئۇ: ئەمدى تىلتۇمارغا ئىگە بولدۇم، ئۇستۇمدىكى مەسئۇلىيىتىمنى بىرئاز يېنىكلەيدىغان بولدى. ھەر ھالدا ھازىرقىدىنغۇ تىنىم تېپىپ قالارمەن، دېگەن ئويغا كەلدى ۋە يېڭى كېلىننى قاۋۇل - چىرايلىق ئىكەن، ئەلۋەتتە سالاپەتلىك - تەمكىن بولسا كېرەك دەپ بىلدى. شۇڭا، ئۇنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچە، شۆپەندىن ئون ھەسسە ئارتۇق ئالدىراپ، ئىنتىزار بولۇپ كەتتى. شۇنداق تەقەززا بولۇپ يۈرگەچكە، كېلىن كۆچۈرۈپ كېلىنگەن كۈندىن تارتىپ ناھايىتى سەممىي ۋە ئېھتىيات بىلەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلدى.

شيا جەمەتىدىن بولغان بۇ قىز بۇ يىل ئون يەتتە ياشقا كىرگەن، چىراي - شەكلىمۇ خېلىلا كېلىشكەن، ئانچە - مۇنچە خەت ساۋاتىمۇ بار قىز ئىدى. خۇي - پەيلى ۋە نىيىتىنىڭ

ياخشى ـ يامانلىقى جەھەتتە دەل ۋاقى شىپىڭنىڭ ئىزى بىلەن ماڭىدىغانلاردەك قىلاتتى. بىر تۇغقان بىرلا يېرى: كىچىكىدە ئاتىسى ئۆلۈپ كەتكەن، قېرىنداش ئاكا ـ ئۇكىلىرى يوق، تۇل ئانىسىنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى. گۆھەردەك ئارزۇلۇق بولغاچقا، بەكمۇ ئەركە ـ نازاناق بولۇپ ئۆسكەنىدى. نېمىلا قىلسىمەن دېسە، ئانىسى جان دەپ ئۇنىڭ رايىغا باراتتى، شۇڭا ئۇ قاراقچى لىيۇ شياۋتونىڭ مىجەزىنى ئېلىپ قالغانىدى، ئۆزىنى بۇدساتۇا ـ ئەۋلىيا چاغلىسا، باشقىلارنى خاك ـ توپا ئورنىدا كۆرەتتى. ئەپتىدىن گۈلدەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئىچىدە توڭگۇز قاتراپتتى. ئۆز ئۆيىدە چاغدا دېدەكلەرگە قېيىداپ قالسا، ئۇلاردىن ئۇرىدىغىنىنى ئۇرۇپ، تىللايدىغىنىنى تىللاپ كېتەتتى. ئەمدى ياتلىق بولۇپ، ئۆزىنى غوجىدار كېلىن ئاغىچا بولدۇم دەپ، قىز ۋاقتىمدىكىدەك تارتىنچاقلىق ـ مۇلايىملىق قىلىپ يۈرمەي، ھەيۋە قىلىپ ئۆزۈمنى كۆرسەتسەم، ئاندىن باشقىلارنىڭ شىللىسىغا دەسسەپ تۇرالايمەن، دېگەن نىيەتنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە شۆپەنىڭ مىجەزى ناھايىتى چۈس، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىن تەكەببۇر ئىكەنلىكىنى بايقاپ، قازانىڭ قىزىقىدا قورۇۋالمىسام، كەلگۈسىدە ئۆز ئالدىمغا بايراق تىكلەپ تۇرالمايمەن دېگەن يەرگىمۇ كەلگەنىدى. ئاندىن قابىلىيەتتە ھەم چىرايدا تەلتۆكۈس بولغان شياڭلىڭدەك ئامراق توقالنىڭ ئۆزىگە ھۇجرىداش ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدا تېخىمۇ «سۇڭ تەيزۇڭنىڭ جەنۇبىي تاڭ پادىشاھلىقىنى يوقىتىش»[1] نىيىتى پەيدا بولدى. ئۆز ئائىلىسىدە دالچىن گۈل كۆپ بولغاچقا، كىچىك ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئالتۇن دالچىن مەنىسىدە جىنگۈي دەپ قويغانىدى. ئۇ ئۆز ئۆيىدىكى چاغدا، كىشىلەرنى ئاغزىدىن

① سۇڭ پادىشاھى تەيزۇڭ جەنۇبىي تاڭ پادىشاھلىقىنى يوقىتىدىغان چاغدا: «جەنۇبىي تاڭ پادىشاھىنىڭ نېمە گۇناھى بولاتتى؟ ئالەمنى بىرلىككە كەلتۈرۈش كېرەك ـ دە. كارىۋىتىمنىڭ يېنىدا يول قويامتىم ئۆزگىنىڭ ئۇخلىشىغا!» دەپتەكەن. بۇ تەمسىل شياجىنگۈينىڭ ھەسەتخورلۇقىنى بىلدۈرىدۇ.

«ئالتۇن»، «دالچىن» دېگەن سۆزلەرنىڭ چىقىشىغا زادىلا يول قويمايتتى. بىرەركىم دىققەت قىلماي ئاشۇ سۆزلەرنى دەپ تاشلايدىغان بولسا، شۇ كىشىنى ئۇرۇپ قاتتىق جازالايتتى. ئۇ كېيىنچە «دالچىن گۈل» دېگەن سۆزنى دېيىشتىن كىشىلەرنىڭ چەكلەپ قالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئۇ گۈلگە باشقا بىر نام قويماقچى بولدى. دالچىن گۈلنىڭ «ئاي پەرىسى» دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنىمۇ ئەسلەپ، دالچىن گۈلنىڭ نامىنى «ئايپەرى گۈل» دەپ ئۆزگەرتتى ۋە بۇنى ئۆز سۈپىتىنىڭ تىمسالى دەپمۇ ھېسابلىدى. شۇ پەن بولسا، يېڭىسىنى كۆرگەندە كونىسىنى تاشلايدىغان ئۇجمە كۆڭۈل ئادەم ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاغزىدا گۈر ـ گۈر قىلغىنى بىلەن يۈرىكى شۇر ـ شۇر ئىدى. ھازىر بۇنداق بىر خوتۇنغا ئىگە بولۇشى بىلەنلا، يېڭى قازانىنىڭ ئېشى تاتلىق تېتىپ، ھەرقانداق ئىشتا بۇ خوتۇنغا يول قويماي تۇرالمىدى. شىياجىنگۈيمۇ بۇ ئەھۋالنى پەملەپ، قەدەممۇقەدەم ئۆز ھۇنىرىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. بىر ئايغىچە شۇ پەن بىلەن جىنگۈي ئىككىسى ھەيۋىدە تەڭ تۇرۇشۇپ ئۆتتى. ئىككى ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ شۇ پەننىڭ ھەيۋىسى بارا ـ بارا سۇنۇپ، پەسكويغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سەزدى.

بىر كۈنى شۇ پەن شارابتىن كېيىن، قانداقتۇر بىر ئىشنى قىلماقچى بولۇپ، ئاۋۇال جىنگۈيغا مەسلىھەت سالدى، جىنگۈي كاجلىق قىلىپ ئۇنىمىدى، شۇ پەن ئۆزىگە ھاي بېرەلمەي، بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ، ئاندىن قېيىداپ ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلدى. جىنگۈي بولسا يىغلاپ ـ سىغداپ، غىزامۇ يېمەي، ئاغرىپ قالدىم دەپ تېۋىپ چاقىرغۇزدى. تېۋىپ: «ئىچىگە ئاچچىق يۇتۇۋېلىپ سەپراسى ئۆرلەپ كېتىپتۇ، كۆكسىنى بوشىتىپ كۆڭلىنى ئاچىدىغان دورا يېسە بولىدۇ» دېدى. شۇ ھامما خېنىم ئاچچىقلاپ، شۇ پەنگە بىر پەس كايىدى:

ـــ ئەمدى ئۆيلەندىڭ، ئەتە ـ ئۆگۈن ئوغۇل يۇزىمۇ كۆرىسەن، يەنىلا مۇشۇنداق كېلىش ـ پەخەشلىك قىلىپ

يۇرەمسەن ! خەق خۇددى سۈمۈرغەدەك ئارزۇلاپ، مىڭ تەسلىكتە بىر قىزنى گۈلدەك چىرايلىق چوڭ قىلىپ، سېنى ئادەم كۆرۈپ ساڭا بەردى. سەن ھەرقىسما خىياللارنى تاشلاپ، شۇكۇر قىلىپ، جان ـ دىلىڭ بىلەن ئەپلىك ئۆتمەي، يەنىلا مۇشۇنداق كېلىش ـ پەخەشلىك قىلىپ يۈرسەن، سېرىق زەردابنى ئىچىۋالساڭلا خەقنى قىينايسەن. مانا ئەمدى دورىغا پۇل خەجلەپ، بىكارلا ئۆزۈڭنى پاراكەندىچىلىككە سېلىپ قويدۇڭ !

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، شۇ پەن پۇشايمانىنى ئالدىغانغا قاچا تاپالماي، قايتا جىنگۈينى بەزلىگىلى تۇردى. قېينىئانىسى بۇنداق دەپ بەرگەنلىكتىن، جىنگۈي تېخىمۇ كېرىلىپ بارغانسېرى ئەزۈەيلەپ كەتتى، شۇ پەننى نەزىرىگىمۇ ئىلمايدىغان بولۇۋالدى. شۇ پەن نېمە قىلىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ، لاسسىدە بولۇپ قالدى. مىڭ تەسلىكتە ئون ـ يىگىرمە كۈننى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئاستا ـ ئاستا ئالداپ ـ سىلاپ يۇرۇپ، جىنگۈينىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە رام قىلالىدى. شۇنىڭدىن تارتىپ تېخىمۇ ئېھتىياتچان بولۇپ كەتتى، ھەيۋە ـ ئابرۇيىنىڭ تەڭدىن تولىسى قالمىدى.

جىنگۈي ئېرىنىڭ تۇغ ـ ئەلەملىرى يىقىلغانلىقىنى، قېينىئانىسىنىڭ ئاق كۆڭۈل ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، بارا ـ بارا ئويۇنىنى تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كۆرسەتكىلى تۇردى. ئاۋۋال شۇ پەننىلا تىزگىنلەش كويىدا بولغانىدى، كېيىنچە تېخىمۇ ئەركىلەپ، شۇ ھامما خېنىمغا، ئاندىن باۋچەيگىمۇ تېگىشكە باشلىدى. باۋچەي ئۇنىڭ بەتنىيىتىنى خېلى بالدۇر سەزگەن، ھەمىشە ئەھۋالغا بېقىپ، ياپىتا گەپ ـ سۆز بىلەن ئۇنى نىيىتىدىن ياندۇرۇپ تۇرغانىدى. جىنگۈي ئۇنىڭغا چېقىلىشقا بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتىپ يوچۇق ئىزدەپ باقتى، يوچۇق تاپالماي قالغاندا، نائىلاج مادارا قىلىپ يۇردى.

بىر كۈنى جىنگۈي بىكارچىلىقتىن شىاڭلىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ يۇرتى، ئاتا ـ ئانىسىنى سوراپ

قالدى. شياڭلىڭ ئۇنتۇپ قاپتىمەن دەپ جاۋاب بەردى، جىنگۇي قەستەن مەندىن يوشۇردى دەپ، ئۇنىڭدىن خاپا بولدى.

ــ «شياڭلىڭ» دېگەن ئىسىمنى سىزگە كىم قويغان؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ.

ــ خان قىز قويغان، ــ دەپ جاۋاب بەردى شياڭلىڭ.

ــ كىشىلەر خان قىزنى ھەممىدىن خەۋىرى بار، دەيدىكەن، مۇشۇ ئىسىمنىمۇ ئۇقمايدىكەن، ــ دەپ سوغۇققىنا كۈلدى جىنگۇي.

ــ كېلىن ئاغىچا، خان قىزنى «ئۇقمايدىكەن» دېگەن يەرگە كەلگەن بولسىلا، سىلى تېخى خان قىز بىلەن بەھىس قىلىشىپ باقماپتىلا، ــ دېدى ئالمان ـ تالمان شياڭلىڭ كۈلۈپ، ــ گەپ قىلىپ بەرسەم، ئۇنىڭ مەلۇماتىنى ھەتتا ھامما خېنىمنىڭ چوڭ بېگىمۇ پات ـ پات ماختاپ تۇرىدۇ!

شياڭلىڭنىڭ قانداق گەپ قىلىپ بەرگەنلىكىنى ئۇقماق بولسىڭىز، كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

سەكسىنچى باب

ساھىبجامال شياڭلىڭنىڭ ئاچ كۆز ئېرىدىن كالتەك يېگەنلىكى ۋاڭ دەرۋىشنىڭ كۈنداشلىق دوڭسى ئۈستىدە جۆيلۈگەنلىكى

شۇنداق قىلىپ، جىنگۈي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بوينىنى شاپتۇل قىپقىپ، كالپۇكلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ، دىمىقىنى قىپقىپ قويدى.

— نېمە ئۈچۈن گۈل دېگەن، خۇشبۇيىنى كىم كۆرۈپتۇئۇنىڭ؟ — دېدى ئۇ سوغۇق كۈلۈپ، — ناۋادا پىچىم گۈلنى خۇشبۇي دەيدىغان بولسا، ھەقىقىي خۇشبۇي گۈللەرنى نېمە دېگۈلۈك؟ مۇشۇنىڭغا قارىغاندا ئۇ ھېچنېمىنى ئۇقمايدىكەن.

— يالغۇز پىچىم گۈللا خۇشبۇي ئەمەس، نېلۇپەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدىن تارتىپ گۈل كاسىسىغىچە ئوخشاشلا بىر خىل خۇش پۇراق بار. بىراق، ئۇ خۇشبۇي گۈللەر قاتارىغا كىرمەيدۇ. ئەگەر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەن كۈندۈزدە ياكى تۈندە، ياكى بولمىسا سەھەردە، تەڭ كېچىدە راسا زەن سالىدىغان بولسىڭىز، ئۇنىڭدىكى خۇش پۇراق ھەرقانداق گۈلنىڭكىدىن ياخشى پۇرايدۇ. ھەتتا پىچىم گۈل، قارىغۇ كۆز، قومۇش يوپۇرماقلىرى، قومۇش يىلتىزلىرىمۇ شامال ـ شەبنەم تەگكەندە، ئۇلاردىن چىقىدىغان خۇش پۇراقلار كىشىنىڭ كۆڭلىنى ھۇزۇرلاندۇرىدۇ.

— سېنىڭچە، — دېدى جىنگۈي، — خۇشبۇي گۈل بىلەن دالچىن گۈلنىڭ پۇرىقى ياخشى ئەمەس ئىكەن ـ دە؟

گەپكە قىزىقىپ كەتكەن شياڭلىڭ ئېتىراز قىلىشنىمۇ

ئۇنتۇپ قېلىپ:

ــ خۇشبۇي گۈل بىلەن دالچىن گۈلنىڭ پۇرىقىنى باشقا گۈللەرنىڭكىگە ئوخشاتقىلى بولمايدۇ ... ــ دېيىشىگىلا، جىنگۈينىڭ باۋچەن ئىسىملىك دېدىكى ئۇنىڭ يۈزىگە نوقۇپ:

ــ ئۆلگۈڭىز كەلدىمۇ سىزنىڭ؟ نېمىدەپ خان قىزنىڭ ئىسمىنى تىلىڭىزغا ئېلىپ يۈرىسىز؟ ــ دېدى.

شياڭلىڭ بىردىنلا ئېسىنى يىغىپ خىجىل بولغان هالدا ئىتتىك كۈلۈمسىرىدى:

ــ ئاغزىمدىن چىقىپ كېتىپ قاپتۇ، خېنىم، كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، ــ دېدى.

ــ هېچقىسى يوق، ــ دېدى جىنگۈي هىجىيىپ قويۇپ، ــ سەنمۇ بەك ئېهتىياتچان ئىكەنسەن، ئويلاپ كۆرسەم، سېنىڭ ئىسمىڭدىكى «شياڭ»[1] دېگەن سۆز ئانچە قاملاشماپتۇ، شۇنى يۆتكەۋېتەيمىكىن دەيمەن، بۇنىڭغا رازى بولامسەنكىنتاڭ؟

ــ بۇ نېمە دېگەنلىرى، خېنىم؟ دېدى شياڭلىڭ كۈلۈپ، ــ هازىر مەن جان ـ تېنىم بىلەن ئۆزلىرىنىڭ تۇرسام، ئىسمىنى يەڭگۈشلەيدىغانغىمۇ رازى بولامسەن ـ بولمامسەن دەپ سورىغانلىرى نېمىسى؟ بۇنداق هۆرمەتكە ئەرزىيدىغان ئادەممۇ مەن ! ئۆزلىرى قايسى ئىسمىنى ياخشى كۆرسىلە، شۇ بويىچە ئاتاۋەرسىلە.

ــ سەن ماقۇل دېگىنىڭ بىلەن، خان قىزنىڭ كۆڭلىگە باشقىچە تۇيۇلارمىكىن ! ــ دېدى جىنگۈي سوغۇق كۈلۈپ.

ــ ئۆزلىرى ئۇقمايلا، ــ دېدى شياڭلىڭ كۈلۈپ، ــ ئۆز ۋاقتىدا مېنى سېتىۋالغان چاغدا ئاغىچا خېنىمنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتىم، شۇڭا خان قىز ماڭا مۇشۇ ئىسمىنى قويۇپ قويغان، كېيىن غوجامنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، خان قىز بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولۇپ قالدىم. ئەمدى ئۆزلىرى كەلدىلە، دېمەك، خان قىز بىلەن تېخىمۇ ئالاقەم يوق دېگەن گەپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە

---

① شياڭ ــ (香) خۇشبۇي مەنىسىدە.

خان قىزمۇ ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدىغان قىز، بۇنىڭغا رەنجىپ يۈرىدۇ دەملا؟

ئۇنداق بولسا، مېنىڭچە، «شياڭ» دېگەن سۆز «چيۇ»[1] دېگەن سۆزدەك قالمىشىپ بەرمەيدىكەن. پىچىم گۈل كۆزدە راسا ئاينىيدۇ، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، «چيۇ» دېگەن سۆز «شياڭ» دېگەن سۆزدىن مەنىلىكرەك بولامدۇ؟

ـــ ئۆزلىرى دېگەندەك بولسۇن ئەمىسە، ـــ دېدى شياڭلىڭ كۈلۈپ.

شۇنىڭدىن كېيىن شياڭلىڭنىڭ ئىسمى چيۇلىڭغا ئۆزگەرتىلدى. باۋچەيمۇ بۇنىڭغا ئېرەن قىلمىدى.

شۆ پەننىڭ تۇغما مىجەزى «توققۇزىغا ئۇلاشسا ئوتتۇزىغا كۆزلەيدىغان» بولغاچقا، جىنگۈينى ئالغاندىن كېيىن، جىنگۈينىڭ دېدىكى باۋچەننىڭ ئانچە ـ مۇنچە كېلىشكەن چىرايىغا، يەڭگىلىتەك خۇي ـ پەيلىنىڭ يېقىملىقلىقىغا كۆزى چۈشۈپ، ئۇنىڭغا دائىم چاي، سۇ ئەكەلدۈرۈپ، ئەتەي ئۇنى ئەركىلىتىدىغان بولۇپ قالدى. باۋچەن ئۇنىڭ غەرىزىنى چۈشەنسىمۇ جىنگۈيدىن قورقۇپ، قارامىلىق قىلىشقا پېتىنالماي، جىنگۈينىڭ كۆزىگە قاراپ قويياتتى. جىنگۈيمۇ شۆ پەننىڭ غەرىزىنى سېزىپ: «شياڭلىڭنى نېرى ـ بېرى قىلىش ئۈچۈن يوچۇق تاپالماي يۈرسەم، ئەمدى ئۇنىڭ كۆزى باۋچەنگە چۈشۈپتۇ. بوپتۇ، باۋچەننى ئۇنىڭغا تاشلاپ بەرسەم، ئۇ چوقۇم شياڭلىڭدىن يىراقلىشىدۇ، ئاندىن مەن ئۇنىڭ يىراقلاشقان پەيتىدىن پايدىلىنىپ شياڭلىڭنى نېرى ـ بېرى قىلىۋېتىمەن. باۋچەن دېگەن ئۆزۈمنىڭ ئادىمى، ئۇنىڭ نەپ تېگىدىغان يېرىمۇ بار» دېگەن قارارغا كەلدى ـ دە، ئۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ پەيتىنى كۈتتى.

شۇ كۈنى كەچتە سەل كەيپ بولۇپ قالغان شۆ پەن يەنە

---

① چيۇ ـــ (秋) كۈز مەنىسىدە.

باۋچەننى چاي قۇيۇپ بەر دەپ بۇيرۇدى. شۆ پەن پىيالىنى ئېلىۋېتىپ، باۋچەننىڭ قولىنى چىمداپ قويدى. باۋچەن ئۆزىنى قاچۇرغان بولۇپ ئىتتىك قولىنى تارتۇۋىدى، ئۇنىڭ قولىدىن تېخى بۇنىڭ قولىغا ئۆتمىگەن پىيالە «جاڭ» قىلىپ يەرگە چۈشۈپ، چاي ئۇلارنىڭ ئۇستىبېشىغا، يەرگە تۆكۈلۈپ كەتتى. شۆپەن خىجالەت بولغىنىدىن گەپ ياساپ، باۋچەننى تۇزۇك تۇتمىدىڭ، دېۋىدى، باۋچەن:

— غوجام، ئۆزلىرى تۇزۇك تۇتالمىدىلا، — دېدى.

— ئىككىڭلارنىڭ سۇتۇغمۇ جايىدا بولدى، بىركىمنى دۆت چاغلىماڭلار ! — دېدى جىنگۇي سوغۇق كۈلۈپ.

شۆ پەن ھىجىيىپ، گەپ قىلماي يەرگە قارىۋالدى. باۋچەن قىزىرىپ چىقىپ كەتتى.

ياتىدىغان چاغدا جىنگۇي خۇددى سىل كېسىلىدىن ئۆزىنى قاچۇرغانەك، قەستەن شۆ پەننى باشقا يەردە ئۇخلاڭ دەپ قوغلىدى. شۆ پەن ھىجىيىپلا تۇردى.

— قانداقلا ئىش قىلماقچى بولسىڭىز ماڭا ئېيتىپ قويۇڭ، ئوغرىلىقچە قىلماڭ، پايدىسى يوق، — دېدى جىنگۇي.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شۆ پەن شارابنىڭ كۇچى بىلەن يۈزىنى قېلىن قىلىپ يوتقانىنىڭ ئۇستىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ھىجايغىنىچە:

— جېنىم ئاچا، ئەگەر باۋچەننى ماڭا ھەدىيە قىلىۋېتىدىغان بولساڭ، نېمە دېسەڭ ماقۇل دەيتتىم. تىرىك ئادەمنىڭ مېڭىسىنى دېسەڭمۇ ئەكېلىپ بېرەتتىم، — دېدى.

— بۇ قاملاشمىغان گەپ بولدى ! — دېدى جىنگۇي كۈلگەندەك قىلىپ، — كىمنى ياخشى كۆرۈپ قالسىڭىز، ئېيتىپ قويۇپلا ھۇجرىڭىزغا سولىۋېلىڭ، ئۇ چاغدا باشقىلارمۇ سەتلەپ كەتمەيدۇ. مەن نېمىنى تەلەپ قىلاتتىم؟

بۇ گەپتىن خۇش بولۇپ كەتكەن شۆ پەننىڭ ئۇنىڭغا ئېيتمىغان رەھمىتى قالمىدى. كېچىچە يىگىتلىكىنى راسا

كۆرسەتتى، جىنگۈيگە بولۇشچە خۇشامەت قىلدى. ئەتىسىمۇ ئۆيدىن تالاغا چىقماي، ھە دېسە ئىرمىشىپ ـ چىرمىشىپ كۈن ئۆتكۈزدى، بارغانسېرى يۈرىكى يوغىناپ، ئۆز مەيلىگە بېرىلىدىغان بولدى.

چۈشتىن كېيىن جىنگۈي ئەتەي سىرتقا چىقىپ كېتىپ، ھۈجرىنى ئىككىسىگە ئوچۇچە تاشلاپ بەردى. شۇ پەن باۋچەن بىلەن ئويناشقىلى باشلىدى، باۋچەنمۇ بۇنى كۆڭلىدە ئوبدانلا پەملەۋېلىپ، غىلجىڭلاپ ناز قىلغىلى تۇردى. جىنگۈينىڭ ئۇ ئىككىسىنى مەقسەتلىك يالغۇز تاشلاپ قويغانلىقىنى كىم بىلسۇن؟ ئۇلار ئەمدى تۇتىشاي دېگەن پەيتتە، جىنگۈي چۆرە قىز شېئېرنى چاقىردى. بۇ قىز ئاتا ـ ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ، قارايدىغان ئادىمى بولمىغاچقا، كىچىكىدىن تارتىپ جىنگۈينىڭ ئائىلىسىدە خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتاتتى. خەقلەر ئۇنىڭغا شېئېر دەپ ئات قويۇپ قويۇشقانىدى، ئۇ ساپلا قارا ئىشلارنى قىلاتتى. جىنگۈي مەقسەتلىك ھالدا يالغۇز شۇنىلا چاقىرىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ سەن بېرىپ چىيۇلىڭغا ئېيىت، ھۈجرامدىن قول ياغلىقىمنى ئاچقىپ بەرسۇن، بۇ گەپنى مېنى دېدى دېمە ! ـــ دەپ تاپشۇردى.

شېئېر ئاڭلاپ، چىيۇلىڭنى ئىزدەپ ماڭدى.

ـــ خېنىم، ـــ دېدى ئۇ چىيۇلىڭغا، ـــ كېلىن ئاغىچا قول ياغلىقنى ھۈجرىسىدا ئۇنتۇپ قاپتىكەن، شۇنى سىز ئاچقىپ بەرسىڭىز ئوبدان بولاتتى.

چىيۇلىڭ جىنگۈينىڭ يېقىندىن بېرى ئۆزىگە ماڭدامدا بىر مۇشكۈلچىلىك تۇغدۇرۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ غەرىزىنى بىلمەي، بار ئامالى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچۇرماسلىققا تىرىشىۋاتاتتى، شۇڭا ئۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپلا ئىتتىك ھۈجرىغا مېڭىپ، شۇ پەن بىلەن باۋچەننىڭ قۇچاقلىشىپ تۇرغىنىنىڭ ئۈستىگىلا كىرىپ قالدى ـ دە، ئىزا تارتىپ

قۇلاقلىرىغچە قىزارغان پېتى دەررۇلا كەينىگە ياندى. بىراق، ئۇلار چىۋىلىكنى كۆرۈپ قېلىشقانىدى. شۆ پەن بۇنى ئەمدى يوشۇرىدىغان ئىش ئەمەس دەپ قاراپ، جىنگۇيدىن باشقا ھېچكىمدىن تەپ تارتمايتتى، شۇڭا ھۇجرىنىڭ ئىشىكىنىمۇ يېپمىغانىدى. ئۇ چىۋىلىكنىڭ مۇشۇنداق چاغدا ئۇسۇپ كىرگىنىگە پەرۋا قىلمىغاندەك بولسىمۇ، لېكىن ئادەتتە خەققە ھەرگىزمۇ گەپ بەرمەيدىغان باۋچەن چىۋىلىكنى كۆرۈپ، يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدى ـ دە، شۆ پەننى ئىتتىرىۋېتىپ، ماڭا زورلۇق بىلەن باسقۇنچىلىق قىلمۇاتىدۇ، دېگىنىچە غۇدۇراپ قېچىپ چىقىپ كەتتى. شۆ پەنىڭ مىڭبىر مۇشەققەتتە قولغا كەلتۈرگىنىنى چىۋىلىكڭ قاچۇرۇۋەتكەنىدى. شۇڭا، شۆ پەنىڭ بايىقى خۇشلۇقى بىردىنلا غەزەپكە ئايلىنىپ، دەردىنى چىۋىلىكدىن ئالماقچى بولدى ـ دە، ئارقىسىدىن قوغلاپ چىقىپ، ئاق ـ قارىنى سۈرۈشتۈرمەي ئۇنىڭ يۈزىگە شالاققىدە تۇكۈرۈپ:

ـــ ئۆلۈمتۇك جالاپ ! نېمىدەپ جىن ـ ئەرۋاھىتەك ھەممە يەرگە دوقۇرۇپ يۈرىسەن؟ ـــ دەپ تىللىدى.

چىۋىلىكڭ ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى سېزىپ، بەدەر قاچتى.

شۆ پەن باۋچەننى قايتا ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالماي، چىۋىلىكنى تىللىغىلى تۇردى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن شاراب ئىچىپ كەيپ بولدى، يۈيۈنىدىغان چاغدا سۇ سەل ـ پەل قىزىق بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈنلا، پۈتۈم كۆيۈپ قالدى، ماڭا قەست قىلدىڭ دەپ، يالىڭاچ پېتى قوغلاپ يۈرۈپ چىۋىلىكنى ئىككىنى تەپتى، چىۋىلىكڭ بۇنداق ئاھانەتكە زادىلا ئۇچراپ باقمىغانىدى، بۇ دەرىجىگە يەتكۈچە بولغاندىن كېيىن ئەمدى ئىش تۇگەپتۇ دەپ، ئۆز دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بۇ ئىشنى ئۆزىدىن كۆردى. شۆ پەن ئۆز ئىشى بىلەن بولدى، چىۋىلىكڭ چىقىپ كەتتى.

جىنگۇي بۇگۈن كېچە شۆ پەننى چىۋىلىكنىڭ ياتقىغا چىقىپ شۇنىڭ قويىنىدا ياتقىن، دەپ قوغلۇۋېتىپ، چىۋىلىكنى ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا چاقىرۇۋېلىپ، كېچىچە ئۆزىگە ھەمراھ قىلماقچى

بولغانلىقىنى باۋچىنگە ئاستىرتىن بىلدۈرۈپ قويغانىدى. دەسلەپتە چيۇلىڭ بۇنىڭغا ئۇنىمىۋىدى، جىنگۇي سەن مېنى مەينەت كۆردۈڭ، يا بولمىسا ئۆزۈڭگە ئارامىلىق ئىزدەپ، كېچىدە مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلىشنى ئېغىر كۆردۈڭ دەپ، ئاخىرىغا كەلگەندە تىللىغىلى چۈشتى:

ــ سېنىڭ ھېچنېمە كۆرمىگەن غوجايىنىڭ كىمنى كۆرسە شۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالىدىكەن، مېنىڭ ئادىمىمنىمۇ زورلۇق بىلەن تارتىۋالدى، ئەمدى سېنىمۇ مېنىڭ قېشىمغا كىرگۈزمەيدىغان بولدى، زادى نېمە غەرىزى بار ئىكەن؟ مېنى مۇشۇنداق زەردىگۆش قىلىپ ئۆلتۈرمەكچىغۇ ھەرقاچان!

شۆ پەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋچەن بىلەن بولغان ئىشنىڭ يېيىلىپ كېتىشىدىن قورقتى ـ دە، ئىتتىك كېلىپ چيۇلىڭنى تىللىدى:

ــ ئىززىتىنى بىلمەيدىغان پەس! يەنە ئۇنمايدىغان بولساڭ تاياق يەيسەن!

چيۇلىڭ نائىلاج يوتقان ـ كۆرپىسىنى ئېلىپ كىردى. جىنگۇي ئۇنىڭغا يەرگە ئورۇن سېلىپ يېتىشنى بۇيرۇدى، چيۇلىڭنىڭ بويسۇنماي ئىلاجى يوق ئىدى. ئۇ ئەمدىلا يېتىشىغا، جىنگۇي ئۇنى چاي ئېلىپ كېلىشكە، ئارقىدىن پۇتىنى تۇتۇپ قويۇشقا جورۇدى. بۇنداق ئىشلار كېچىچە يەتتە ـ سەككىز قېتىم تەكرارلىنىپ، ئۇنىڭغا بىزەمۇ ئارام ئېلىپ يېتىۋېلىش پۇرسىتى بولمىدى.

شۆ پەن باۋچەننى قولغا كەلتۈرۈۋالغاندىن كېيىن، خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك بولۇپ، باشقىلارنى كۆڭلى ـ كۆكسىدىن چىقىرىپلىۋەتكەنىدى. جىنگۇينىڭ بۇنىڭغا ئىچى ئاداپ: «ھازىرچە بىرنەچچە كۈن كۆڭلۈڭنى خۇش قىلىپ تۇرغىن، كېيىن ئۇنى قىلتاقتا شۇنداق بىر ئىلايكى، ئۇ چاغدا مېنىڭدىن يامانلىما!» دەپ غەزەپلىنەتتى. ئۇ بۇ ئىشنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ تۇرۇپ، چيۇلىڭنى كۆزدىن نېرى قىلىشنىڭ يولىغا كىرىشتى،

يېرىم ئايدىن كېيىن، ئۇ ئۇشتۇمتۇتلا يۇرىكىم چىدىغۇسىز ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ. پۇت ـ قولۇمنى مىدىرلىتالمايمەن، دورىمۇ كار قىلمايۋاتىدۇ، دەپ يالغاندىن كېسەل بولۇپ يېتىۋالدى. ھەممەيلەن ئۇنى چىۋىلىك خاپا قىلىپ ئاغرىتىپ قويدى، دېيىشتى.

ئىككى كۈندىن كېيىن جىنگۈينىڭ ياستۇقىنىڭ تېگىدىن قەغەز ئادەم چىقىپ قالدى، ئۇنىڭغا جىنگۈينىڭ مۇچەلنامىسى پۈتۈلگەن، يۈرىكى بىلەن قوۋۇرغىلىرىنىڭ ئارىسىغا بەش دانە يىڭنە سانجىپ قويۇلغانىدى. كىشىلەر بۇنى يېڭىلىق سۈپىتىدە، ئالدى بىلەن شۆ ھاممىغا مەلۇم قىلىشتى. بۇنى ئاڭلاپ شۆ ھاما تەمتىرەپلا قالدى، شۆ پەنمۇ تېپىرلاپ كېتىپ، باشقىلارنى ئۇرماقچى بولدى.

ــ ئۇلارغا ئۇۋال قىلىپ نېمە قىلىسىز؟ ــ دېدى جىنگۈي، ــ بۇ ھەرقاچان باۋچەننىڭ قىلغان جادۇگەرلىكى.

ــ يېقىندىن بېرى سېنىڭ ھۇجرائاغا كىرىشكە ئۇنىڭ ئانچە چولىسىمۇ تەگمىدى، مۇنداق تۇرۇقلۇق، ياخشى ئادەمگە تۆھمەت چاپلىساڭ بولامدۇ؟ ــ دېدى شۆ پەن.

ــ ئۇنىڭدىن باشقا كىم بولاتتى؟ ــ دېدى جىنگۈي سوغۇق كۈلۈپ، ــ ئەمىسە ئۆزۈمگە ئۆزۈم قەست قىپتىمەن ـ دە؟ باشقا ئادەمنىكىن دېسەم، كىم مېنىڭ ھۇجرامغا كىرىشكە پېتىنالايدۇ؟

ــ ھازىر چىۋىلىك ھەركۈنى سەن بىلەن بىللە تۇرۇۋاتىدۇ، بۇ ئىشنى چوقۇم شۇ بىلىدۇ، ئاۋۋال شۇنى ئۇرۇپ سوراقتا تارتساقلا مەلۇم بولىدۇ، ــ دېدى شۆ پەن.

ــ كىمنى سوراقتا تارتىسىز؟ بۇنى كىم بوينىغا ئالاتتى؟ ــ دېدى جىنگۈي سوغۇق كۈلۈپ، ــ ئۇنىڭدىن كۆرە قۇلاقنى يوپۇرۇپ، بۇ ئىشقا قول سىلكىۋېتەيلى. ئۆلتۈرسە مېنى ئۆلتۈرەر، بۇنىڭ كارى چاغلىق، ناھايىتى كەلسە گۇلقەلەنجىز ئېچىلىپ، يەنە بىرنى ئېلىۋالارسىز. كۆڭلۈڭلاردىكىنى ئېيتقاندا، ئۇچىلىڭلار مېنى يامان كۆرۈپ

قالدىڭلار ! ــ ئۇ شۇنداق دەپلا ھۆڭگىرەپ يىغلاپ كەتتى.

بۇ گەپتىن شۆ پەننىڭ تېخىمۇ جۇدۇنى ئۆرلەپ، قولىغا ئىشىكنىڭ دېمىنى ئالدى ـ دە، ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى، چيۇلىڭنى ئىزدەپ تېپىپ، نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتۇرمەيلا، بۇ سېنىڭ قىلغان ئىشىڭ دەپ، ئۇنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇۋەردى. چيۇلىڭ زارلىنىپ كەتتى. شۆ ھامما يۇگۇرۇپ كېلىپ شۆ پەنگە قاتتىق ۋارقىراپ ئۇنى توستى:

ــ ئاق ـ قارىنى سۈرۈشتۇرمەيلا ئادەم ئۇرغىنىڭ نېمىسى ! بۇنىڭ بىرنەچچە يىل خىزمىتىڭنى قىلىپ، بىرەر قېتىم بىخەستەلىك قىلىپ قويغان يېرى بارمۇ؟ ھالا بۇگۇنگە كەلگەندە ئۇ بۇنداق ۋىجدانسىزلىقنى قىلارمۇ؟ ئاۋۋال ئىشىنىڭ ئوڭ ـ تەتۈرىنى سۈرۈشتۈرۈپ، ئاندىن قىلغۇلۇقۇڭنى قىلمامسەن؟

جىنگۈي قېيىنئانىسىنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ، شۆ پەننى كۆڭلى ئېرىپ تەۋرىنىپ قالارمىكىن دەپ، بىشىملىك بىلەن ئۇن سېلىپ، تېخىمۇ قاتتىق يىغلىدى:

ــ ئىككى ھەپتە بولدى، مېنىڭ دېدىكىم باۋچەننىمۇ تارتىۋېلىپ ھۈجرامغا كىرگۈزمىدىڭىز، ھازىر يالغۇز چيۇلىڭلا مەن بىلەن يېتىۋاتىدۇ. سوراقتا تارتىڭىز باۋچەننى تارتىڭ دېسەم، ئۇنى قانىتىڭىز ئاستىغا ئالدىڭىز. ئەمدى قويۇپ ماڭا قېيىداپ ئۇنى ئۇرۇۋاتىسىز، ئۇنىڭدىن كۆرە مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىپلا، دۆلەتمەن سەتەڭلەردىن ئېلىۋالسىڭىز بولمامدۇ؟ بۇنداق مايمۇن ئوينىتىپ سىزگە نېمە جاپا !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شۆ پەن تېخىمۇ جىلە بولدى. شۆ ھامما جىنگۈينىڭ ھەربىر گېپىدىن ئوغلىغا دوق قىلىۋاتقانلىقىنى، بىشىملىكتە ئەزۈيلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق نەپرەتلەندى، ئوغلى بولسا بىجىمبوشلۇق قىلىپ، خوتۇنىنىڭ دوق قىلىشىدىن ئاللىبۇرۇنلا سالپىيىپ كەتكەنىدى. ئەمدى كېلىپ ئۇنىڭ دېدىكىگە ئىچ پەش تارتىپ قالغانلىقىدىن، خوتۇنى ئۇنى باسقۇنچى دەپ ئەيىبلەۋاتاتىنى، جىنگۈي بولسا ئۆزى

مۇلايمىلىق بىلەن ئېرىگە يول قويغان ئاتاقتا مەيدانغا چىقىۋاتاتتى. زادى كىم شۇنداق سېھىرگەرلىك قىلىۋاتىدىغاندۇ؟ كونىلارنىڭ «ئادىل ئەمەلدارمۇ ئۆزۈگە ھۆكۈمىنى ئۆتكۈزەلمەيدۇ» دېگەن گېپى راست ئىكەن. شۇ تاپتا دەل شۇنداق ئىش بولۇۋاتاتتى. ئىلاجسىز قالغان شۆ ھامما شۆ پەنگە قېيىداپ ۋارقىرىدى:

ــ لامزەللە شۇم، ئىتمۇ سەندىن نومۇسلۇقراق. ھەي بەغەرەز، سەن ئاشۇ ئېگەت قىزنىڭمۇ پېيىگە چۈشۈۋاپسەن ــ ھەا! مانا ئەمدى خوتۇنۇڭنىڭ دېدىكىمنى تارتىۋالدى دېگەن گېپىگە قېلىۋاتسەن، خەقنە قايسى يۈزۈڭ بىلەن قارايسەن؟ كىمنىڭ قىلىۋاتقان ھېيلىسىكىن، بۇ، سۈرۈشتۈرمەيلا دۇمبالىغىنىنى قارا بۇنىڭ. مەن سېنىڭ يېڭىسىنى تاپقاندا كونىسىنى تاشلايدىغان بىرنېمىلىكىڭنى بىلەتتىم. ئۇنىڭ بۇ چاغقىچە بولغان كۆڭلىنى يەرگە ئۇردۇڭ. ئۇ يامانلىق قىلغان بولسىمۇ ئۇرماسلىقىڭ كېرەك ئىدى. قەللاپنى چاقىرتىپ كىرىپ ئۇنى سېتىۋەتسەمغۇ كۆڭلۈڭ تىنچار، ــ شۆ ھامما ئاچچىقى بىلەن چىۋلىڭغا قارىدى، ــ چىۋلىڭ، نەرسە ــ كېرەكلىرىڭنى يىغىشتۇرۇپ، كەينىمدىن ماڭ، ــ دەپ بۇيرۇپ يەنە ئادەم چاقىردى، ــ قەللاپ چاقىرىپ كېلىڭلار، نەچچىگە ئالسا، شۇنچىگە سېتىۋېتىپ، بەدەنگە سانجىلغان تىكەن، كۆزگە قادالغان مىختىن قۇتۇلۇپ ئارامخۇدا ياشايلى!

ئانىسىنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى كۆرگەن شۆ پەنىڭ بېشى ساڭگىلاپ كەتتى. بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا جىنگۈي يىغلىغىنىچە دېرىزىدىن تالاغا ئاڭلىتىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

ــ ئۇنى ساتسىلا سېتىۋەرسىلە، لېكىن باشقىلارنى چىشلەپ تارتقۇچى بولمىسىلا. بىز شۇنداق كۈنداشلىق قىلىپ چاكارلىرىمىزنى پاتقۇزمايدىغان ئادەم بولۇپ قالدۇقمۇ؟ «بەدەنگە سانجىلغان تىكەن، كۆزگە قادالغان مىختىن قۇتۇلۇپ» دېگەن نېمە گەپ؟ كىم تىكەن، كىم مىخ ئىكەن؟ ئوغۇللىرى ئۇنىڭدىن

ھەرقانچە بىزار بولغان ھالەتتىمۇ، مېنىڭ دېدەكىمنى ھۇجرىسىغا سولىۋالماسلىقى كېرەك ئىدى.

شۇ ھامما ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئاچچىقىدا تىترەپ، بوغۇلۇپلا قالدى:

— قايسى ئائىلىدىن چىققان قائىدە بۇ؟ قېيىنئانىسى بۇ يەردە گەپ قىلىۋاتسا، كېلىنى ئۆيدە تۇرۇپ تاكاللىشىدىغان! تېگى بار كونىلارنىڭ قىزىمىش تېخى! ئاغزىغا كەلگىنىچە كاپشىپ، نېمىلەرنى دەۋاتىدۇ بۇ!

— بولدى، بولدى! — دېدى شۇ پەن جىلە بولغىنىدىن يەرنى تېپىپ، — خەقلەر ئاڭلىسا زاڭلىق قىلمامدۇ!

جىنگۈي بولغۇلۇق بولدى، ئەمدى بۇ جېدەلنى بىر باشقا ئاچىقىش كېرەك، دېگەن يەرگە كېلىپ، تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرغىلى تۇردى:

— خەقنىڭ زاڭلىق قىلىشىدىن قورقۇپ قالمايمەن! توقىلىڭ ماڭا قەست قىلغان تۇرسا، مەن خەقنىڭ زاڭلىق قىلىشىدىن قورقامدىمەن؟ بولمىسا ئۇنى ئېلىپ قېلىپ، مېنى سات! شۇ ئائىلىسىنىڭ پۇلى بارلىقىنى، ھە دېسىلا خەقنى پۇل بىلەن باسىدىغانلىقىنى كىم بىلمەيدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە سىلەرنىڭ خەققە دوق قىلىشىڭلار ئۈچۈن يۈزلۈك تۇغقىنىڭلار بار! قىلىدىغىنىڭنى چاپسانراق قىلماي يەنە نېمىگە ساقلاپ تۇرىسەن؟ مەن يامان بولسام، ئۆز ۋاقتىدا كۆزۈڭلار كور بولۇپ قالغانمىدى، يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ، بوسۇغىمىزدىن نېرى كېتەلمەي قالمىغانمىدىڭلار؟

جىنگۈي ھە دەپ يىغلاپ، ئۆزىنى كاچاتلىغىلى تۇردى. شۇ پەن گەپ قىلاي دېسە تېخى، نەسىھەت قىلاي دېسە تېخى، ئۇراي دېسە تېخى، يالۋۇراي دېسە تېخى، جىلە بولغىنىدىن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئۆز ـ ئۆزىدىن ئاغرىنغان ھالدا: «مەن شور پېشانە ئىكەنمەن!» دەپ قويدى.

شۇ ھامىنى باۋچەي تەسەللى ئېيتىپ ھۇجرىسىغا ئەكىرىپ

كەتتى، شياڭلىڭنى سېتىۋېتىشكە شۆ ھاممۇ ئادەم بۇيرۇغاندى.

ــ ئانا، ــ دېدى باۋچەي كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ خاپىچىلىقتا بېشىڭىز ئايلىنىپ قاپتۇ. بىزنىڭ ئائىلىمىز ئادەم سېتىۋېلىشنىلا بىلىدۇ، ئادەم سېتىش دېگەننى ئۇقمايدۇ، ناۋادا بۇ گەپنى خەقلەر ئاڭلاپ قالسا زاڭلىق قىلمامدۇ؟ ئۇ ئاكام بىلەن يەڭگەمگە يامان كۆرۈنۈپ قالغان بولسا، ماڭا بېرىڭ، مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلسۇن، يېنىمدىمۇ ئادەم يوق.

ــ ئۇنى ئېلىپ قالغان بىلەن بەربىر خاپىچىلىق تۇگىمەيدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە ئۇنى بۇ يەردىن كەتكۈزۈۋېتىپلا، كۆڭۈلنى تىنچىتقان ياخشى، ــ دېدى شۆ ھاممۇ.

ــ ئۇ مېنىڭ بىلەن قالسا، سىز دېگەندەك كۆڭۈل تىنچىيدىغان ئىش بولىدۇ. ئۇلار تەرەپكە ئۆتكۈزمىسەملا بولىدىغۇ؟ ھازىردىن باشلاپ ئۇ تەرەپ بىلەن بارىدى ـ كەلدىنى ئۈزسە، سېتىۋەتكەن بىلەن ئوخشاش بولىمامدۇ!

شياڭلىڭمۇ باياتىندىن بېرى شۆ ھاممىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، كەتمەيمەن، خان قىز بىلەن تۇرۇشقا رازى، دەپ زار ـ زار يىغلاپ يالۋۇرۇۋاتاتتى. شۆ ھاممۇ ئىلاجسىز ماقۇل بولدى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شياڭلىڭ باۋچەيىنىڭ قېشىدا بولدى، ئالدى تەرەپكە بېرىشنى چورتلا توختاتتى. لېكىن، شۇنداقتىمۇ ئۇ دائىم ئايغا قاراپ ھەسرەت چېكەتتى، چىراغ پەرلەۋېتىپ ئاھ ئۇراتتى. ئۇ گەرچە شۆ پەننىڭ ھۇجرىسىدا بىرنەچچە يىل تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن قېنىدا كېسەل بولغانلىقتىن، پەقەتلا ھامىلدار بولمىغانىدى. ئەمدى ئۇستىلەپ قوشۇلغان دەرد ـ ئەلەم جىگىرىگە ئۆتتى ـ دە، ھەم ئىچىدىن، ھەم تېشىدىن ئازابلىنىپ، قان قويۇلۇش كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالدى، كۈندىن ـ كۈنگە ياداپ كەتتى، ئىشتىھاسى تۈتۈلدى، تېۋىپىنىڭ دورىسىمۇ كار قىلمىدى.

جىنگۈي بولسا ھېلىقى ئىشتىن كېيىن يەنە بىرقانچە قېتىم جېدەل چىقاردى. شۆ پەن گاھىدا شارابىنىڭ كۈچى بىلەن ئۇنى

ئۇرماقچى بولۇپمۇ باقتى، ئۇرۇش ئۇچۇن قولىغا تاياق ئالسا، جىنگۇي ئۇنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كېلىپ، ئۇرە قېنى دەپ ئۆزىنى تۇتۇپ بېرەتتى، بوغۇزلىۋېتىمەن دەپ قولىغا پىچاق ئالسا، بويىنىنى تۇتۇپ بېرەتتى. بۇنداق چاغلاردا شۆ پەن قول سېلىشقا پېتىنالماي، بىردەم ئالتوپىلاڭ كۆتۇرۇپ پەسكويغا چۈشۈپ قالاتتى. شۇنداق قىلىپ، شۆ پەنمۇ بارا ـ بارا ئۇنىڭ مىجەزىگە كۆنۈپ قالدى، بۇنىڭ بىلەن جىنگۇي تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشقىلى تۇردى، بارا ـ بارا باۋچەننىمۇ خورلايدىغان بولۇۋالدى.

باۋچەن شياڭلىڭغا ئوخشىمايتتى، ئۇ ئىنتايىن چارس ـ چۇرس ئىدى. شۆ پەن بىلەن چېقىشىپ قالغاندىن بېرى جىنگۇينى بىر ياقتا قايرىپ قويغانىدى. يېقىندىن بېرى جىنگۇينىڭ ئۆزىنى ئاياغ ئاستى قىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا بىزىمۇ بوي بەرگۈسى كەلمىدى. دەسلەپتە بىرنى دېسە، بىرنى دەپ تاكاللىشىپ تۇردى. كېيىن جىنگۇي ئۆپكىسىنى باسالماي ئۇنى تىللايدىغان، ھەتتا ئۇرىدىغان بولدى. بۇنداق چاغلاردا باۋچەن گەرچە قول ياندۇرالمىسىمۇ، لېكىن كۆكەرمىلىك قىلىپ يەردە ئېغىناپ، ھە دېسە ئۆلۈۋالىمەن دەپ، قولىغا كۇندۇزى پىچاق ـ قايچا، كېچىسى ئارغامچا ئېلىۋېلىپ قىلمىغان بىشەملىكى قالمايتتى.

شۆ پەن ئىككىسىگە بىرنېمە دېيەلمەي، تەمتىرەپ قاراپلا تۇراتتى ۋە جېدەل ئەۋجىگە چىقىپ يىغىشتۇرۇۋالمىغۇدەك ھالغا يەتكەندە، ئۆزىنى قاچۇرۇپ تالاغا چىقىپ كېتەتتى. جىنگۇينىڭ ئالا كۆچۈكلىرى كېتىپ، خۇشى تۇتۇپ قالغان چاغلاردا، باشقىلارنى چاقىرىپ كىرىپ قارتا، شىشخال ئويناپ كۆڭلىنى ئاچاتتى. ئۇ ئۇستىخان غاجىلاشنى بەك ياخشى كۆرگەچكە، ھەر كۈنى توخۇ، ئۆردەك ئۆلتۇرگۈزۈپ گۆشىنى باشقىلارغا ھەدىيە قىلاتتى، ئۇستىخىنىنى ياغدا قورۇپ، ھاراققا چىلايتتى. بۇنى يەپ زېرىككەندە: «باشقا جۇڭاينىمەك جالاپلار كۆڭلىنى خۇش قىلغان يەردە مەن نېمىشقا كۆڭلۈمنى خۇش قىلمايتتىم !» دەپ، باشقىلارنى بولۇشىغا تىللايتتى. شۆ ھاممىا

بىلەن باۋچەي ئۇنىڭغا زادىلا پىسەنت قىلمىدى، ئەمما كىشى يوق يەردە كۆز يېشى قىلىشاتتى. ئىلاجسىز قالغان شۆ پەن بۇ «پاراكەندە غەننات»نى ئالمىسام بوپتىكەن، دەپ قاتتىق پۇشايمان يەيتتى. بۇلارنىڭ بىر مەزگىل راسا بېشى قاتتى. رۇڭگو، نىڭگو قەسىرلىرىدىكى غوجايىنلاردىن تارتىپ چاكارلارغىچە بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپمىغانلىرى قالمىدى. بۇنىڭ ئۇچۇن ھەممەيلەن ھەسرەت چېكىشتى.

باۋيۇي يۇز كۇننى توشتۇرغاندىن كېيىن، تالا ـ تۇزگە چىقىدىغان بولۇپ قالدى. شۇ كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ بېرىپ جىنگۇينى كۆرۈپ كەلدى. ئۇنىڭ تەق ـ تۇرقى، يۇرۇش ـ تۇرۇشلىرى ھېچقانداق ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس ئىكەن، يېڭى ئېچىلغان گۇل بىلەن يۇمران تال چۇنقىنىڭ ئۆزى، باشقا ھەمشىرىلەردىن قېلىشمىدىغان يېرىمۇ يوق ئىكەن. نېمىشقا خۇيى مۇنداقتۇ ! ئاجايىپ ئىش. بۇنى ئويلاپ باۋيۇينىڭ ئىچى پۇشتى. بىر كۇنى ئۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا سالام بەرگىلى بارغانىدى، يېڭىچۇننىڭ ئېمىكئانىسىمۇ سالامغا كەلگەنىكەن. بۇ موماي سۇن شاۋزۇنىڭ راۋرۇس ئادەم ئەمەسلىكىدىن ھال ئوقۇپ:

ـــ خان قىز كىشى يوق يەردە كۆز يېشى قىلىپلا تۇرىدۇ، ئۆزلىرىنىڭ ھۇزۇرلىرىغا كېلىپ بىر ـ ئىككى كۇن ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ كەتكۇسى بار ئىكەن، ـــ دېدى.

ـــ مەنمۇ قايسى كۇنى ئۇنى ئالدۇرۇپ كەلمەكچى بولغانىدىم ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ـــ ئۇ ئىش ـ بۇ ئىشلار بىلەن بولۇپ كۆڭلۇم ئارامىدا بولماي ئۇنتۇپ كېتىپتىمەن. ئالدىنقى كۇنى باۋيۇيمۇ بېرىپ كېلىپ، مۇشۇ گەپنى دېگەن. ئەتە ئوبدان كۇن، ئۇنى ئالدۇرۇپ كېلەيلى.

شۇ ئارىدا جىيا ئانا باۋيۇينى ئىزدىتىپ ئەۋەتكەن بىر خىزمەتكار ئايال كىرىپ:

ـــ غوجام، ئەتە ئەتىگەندە تيەنچى ئىبادەتخانىسىغا ئاتىغانىنى ئادا قىلغىلى بارىدىكەنلا ! ـــ دېدى.

مۇشۇ كۈنلەردە باۋيۇينىڭ باشقا جايلارغا بېرىپ شۇنچىلىك تاماشا قىلىپ كەلگۈسى كېلىپ كەتكەنلىكى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدا كېچىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە باۋيۇي يۈيۈنۈپ ـ تارىنىپ، كىيىنىپ جابدۇندى، ئىككى ـ ئۈچ خىزمەتكار مومايىنى كەينىگە سېلىپ، مەپە بىلەن شەھەرنىڭ غەربىي قوۋۇقىدىن چىقىپ، تېغىچى ئىبادەتخانىسىغا كۈجە كۆيدۈرۈپ ئاتىغانلىرىنى ئادا قىلىشقا ماڭدى. بۇ ئىبادەتخانا تۇنۇگۈنلا ئۆز لايىقىدا تەييارلاپ قويۇلغانىدى. باۋيۇي تۇغۇلۇشىدىنلا قورقۇنچاق بولغاچقا، بەتبەشىرە جىن ـ ئالۋاستى بۇتلارغا يېقىن بارالماي، قەغەز ئات، قەغەز پۇلارنى ئالمان ـ تالمان كۆيدۈرۈپ بولۇپ، ئارام ئېلىش ئۈچۈن ھويلىغا چىقىپ كەتتى.

تاماقتىن كېيىن، خىزمەتكار مومايلار بىلەن لى گۇي قاتارلىقلار باۋيۇينى ئۇ يەر، بۇ يەرگە ئاپىرىپ تاماشا قىلدۇردى، باۋيۇي ھېرىپ كەتكەنلىكتىن، قايتىپ مۇستەھەبخانىدا ئارام ئالدى. خىزمەتكار مومايلار باۋيۇينى ئۇخلاپ قالمىسۇن دەپ، دەرۋىشلەرنىڭ ئاقساقلى ۋاڭ دەرۋىشنى ئۇنىڭغا پاراڭ سېلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. بۇ قېرى دەرۋىش يۈرت كېزىپ دورىپۇرۇشلۇق قىلىدىغان، خىسلەتلىك رۇشەتتە بويىچە كېسەل داۋالاپ كۆپ ھايان ئېلىپ كەلگەن ئادەم ئىدى، ئىبادەتخانىنىڭ ئالدىغا چىقىرىپ قويغان پەيزىسىمۇ بار ئىدى. ئۇنىڭدا كۈملاچ، تالقان، مەلھەم دورىلىرىنىڭ ھەرقاندىقى تەييار ئىدى. ئۇ نىڭگو، رۇڭگو قەسىرلىرىگە تولا بېرىپ ھەممىگە تونۇش بولۇپ كەتكەن، ئۇ يەردىكىلەر ئۇنىڭ مەلھىمى ناھايىتى شىپالىق، بىرلا چاپلىسا كېسەلنى ساقايتىدۇ دېگەن مەنىدە، ئۇنىڭغا «ۋاڭ مەلھەم» دەپ لەقەم قويۇپ قويغانىدى. ۋاڭ مەلھەم كىرگەنىدە باۋيۇي كاڭدا يانپاشلاپ ياتاتتى، ئۇ ۋاڭ مەلھەمنى كۆرۈشى بىلەنلا، كۈلگىنىچە:

ــ كېلىڭ، كېلىڭ. سىزنى كۈلكىلىك گەپلەرنى قىلىشقا بەك ئۇستا دەپ ئاڭلىغانىدىم، شۇنداق گەپلەردىن بىرنى دەپ

بەرسىكىز، ئاڭلاپ باقساق، ــ دېدى.

ــ شۇنى دېسىلە، ــ دېدى ۋاڭ مەلھەم كۇلۇپ تۇرۇپ، ــ ئەمسە، غوجام ئۇخلىمىسىلا، ھېزى بولسىلا، قورساقلىرىغا جىن كىرىۋالمىسۇن.

بۇ گەپكە ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۇلۇشۇپ كەتتى. باۋيۇي كۇلگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىملىرىنى تۈزەشتۇردى. ۋاڭ مەلھەم مۇرىتلىرىغا بۇيرۇپ:

ــ چاپسان چاي دەملەپ كىرىڭلار! ــ دېدى.

ــ بىزنىڭ غوجام سىزنىڭ چېيىڭىزنى ئىچمەيدۇ، غوجامنىڭ بۇ ئۆيدە مەلھەم دورىلارنىڭ پۇراقلىرىدىن بىزار بولۇپ ئولتۇرغىنىمۇ يېتەر، ــ دېدى بېيمىڭ.

ــ ئەھۋالنى ئۇقماي سۆزلەۋېرىدىكەنسەن، ــ دېدى ۋاڭ مەلھەم كۇلۇپ، ــ مەلھەم دورىلىرىنى ئۆينىڭ ئىچىگە زادىلا يولاتمايمەن. غوجامنىڭ بۇگۈن جەزمەن كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇچ ـ تۆت كۈن بۇرۇنلا ئۆيدە كۇجە تۈتىتىۋەتكەن.

ــ شۇنداقتەك تۇرىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ خەقلەر سىزنىڭ مەلھەم دورىڭىزنى ياخشى ئىكەن دەپ كەچكىچە ماختايدىكەن، زادى نېمە كېسەللەرگە داۋا؟

ــ مەلھەم دورىلىرىمنى سورىسىلا، بۇ توغرىدا سۆزلەپ كەلسەم گەپ ئۇزۇن، ــ دېدى ۋاڭ مەلھەم، ــ بۇ دورىلارنىڭ زىر ـ زەۋىرىنى بىر ئېغىز گەپ بىلەن دەپ بېرىش قىيىن: بۇ دورىلار جەمئىي بىر يۈز يىگىرمە خىل بولۇپ، خانغىمۇ، پۇقراغىمۇ باب كېلىدۇ، مۆتىدىل مىجەزلىك ھەم سوغۇقچان ئادەملەر ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ. ئىچكى جەھەتتىن مىجەزنى تەكشەپ، ماغدۇرنى ئاشۇرىدۇ، قۇۋۋەتنى مۇھاپىزەت قىلىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، ئەسەبنى تىنچلاندۇرۇپ، كۆڭۈلگە ئارام بېرىدۇ، ئىسسىقلىق ياكى سوغۇقلۇقنى باسىدۇ، ھەزمنى ياخشىلاپ، بەلغەمنى يوقىتىدۇ. تاشقى جەھەتتىن تومۇرلارنىڭ سوقۇشىنى تەكشەپ، پەي ـ سىڭىرلارغا ھۇزۇر بېرىدۇ، ئادەمنى ئۆلۈمدىن دەپئى قىلىپ ياشارتىدۇ، يەلنى قوغلاپ، زەھەرنى

قايتۇرىدۇ. بۇ دورىلار شۇنداق پايدا قىلىدۇكى، خىسلىتى چاپلاپ كۆرگەندە مەلۇم بولىدۇ.

ــ بىر تال مەلھەم دورىنىڭ شۇنچە كېسەللەرگە شىپالىق بېرىشىگە ئىشەنمەيمەن، ــ دېدى باۋيۇي، ــ مەن سىزدىن شۇنى سوراپ باقاي، بىر خىل كېسەل بار، شۇنىڭغا چاپلىسىمۇ ساقىيامدۇ؟

ــ ھەرقانداق كېسەل ئاپىتىگە پايدا قىلماي قالمايدۇ، ئەگەر پايدا قىلمىسا، غوجام، ساقلىمنى يۇلۇۋەتسىلە، مەن قېرىنىڭ كاچىتىغا سالسىلا، بۇتخانامنى بۇزۇۋەتسىلە، قانداق؟ قېنى، نېمە كېسەللىكىنى دەپ باقسىلا، ــ دېدى ۋاڭ مەلھەم.

ــ ئۆزىڭىز تېپىڭ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ تاپالىسىڭىزلا چاپلىغان زامان ساقىيىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ۋاڭ مەلھەم سەل ئويلىنىپ قېلىپ، ئاندىن:

ــ بۇنى تاپماق تەس ئوخشايدۇ. مەلھەم دورىمۇ قاملاشماسمىكىن، ــ دېدى.

باۋيۇي ئۇنى يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى. ۋاڭ مەلھەمنىڭ كۆڭلىگە گۇپپىدە بىر نەرسە كەلدى ـ دە، كۇلگەن پېتى ئاستاغىنا شۇنداق دېدى:

ــ ئەمدى تاپتىم ! ھەرقاچان غوجامنىڭ بۇگۇن ھۇجرا ـ كەپە ئىشى بولسا كېرەك، شۇڭا قۇۋۋەت قىلىدىغان دورا لازىم بولۇپ قالغانمىكىن، شۇنداقمۇ؟

ئۇنىڭ سۆزى تۇگىمەيلا، بېيمىڭ:

ــ ھەي ئۆلگۇر ! ئاغزىڭغا سالمەن بىكار ! ــ دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

باۋيۇي نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي، دەررۇلا:

ــ ئۇ نېمە دەۋاتىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئۇنىڭ پەلىپەتىش گەپلىرىگە ئىشەنمىسىلە ! ــ دېدى بېيمىڭ.

قورقۇپ ئەرۋاھى ئۇچقان ۋاڭ مەلھەم باۋيۇينىڭ جاۋابىنى

كۆتمەيلا:

ــ غوجام، ئېنىقراق دەپ بەرسىلە ! ــ دېدى.

ــ سىزدىن سورايدىغىنىم، ــ دېدى باۋيۇي، ــ ئايالىلارنىڭ كۆنداشلىق كېسىلىگە چاپلايدىغان دورىمۇ بارمۇ؟

ۋاڭ مەلھەم بۇ گەپنى ئاڭلاپ، چاۋاك چېلىپ كۈلۈپ كەتتى:

ــ مۇنداق گەپ دېسىلە ! بۇنداق دورىنى بار دېيىش بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئاڭلاپمۇ باقماپتىكەنمەن.

ــ ئۇنداق بولسا دورىگىز تايىنلىق ئىكەنغۇ؟ ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

ــ كۆنداشلىق كېسىلىگە چاپلايدىغان مەلھەم دورىنى تېخى ياساپ باقمىدىم، ــ دېدى ۋاڭ مەلھەم دەررۇلا سۆزىنى توغرىلاپ، ــ بىرخىل قاينىتما دورا بار، شۇنىڭ بىلەن داۋالاش مۇمكىن، بىراق ئۇ ئاستا تەسىر قىلىدۇ، دەررۇ ئۇنۇم بەرمەيدۇ.

ــ ئۇ قانداق دورا؟ ئۇنى قانداق ئىچىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ــ بۇنى «كۆنداشلىق شىپاسى» دەپ ئاتايدۇ، ــ دېدى ۋاڭ مەلھەم، ــ راسا ئوبدان ئامۇتتىن بىر تال، ناۋاتتىن ئىككى مىسقال، ئۇتروجدىن بىر مىسقالنى ئۇچ پىيالە سۇغا سېلىپ ئامۇت پىشقۇچە قاينىتىمىز، ھەر كۈنى سەھەردە يەيدۇ، ئاشۇنداق يەپ بىرنەچىكۈن بولسا تۈزىلىپ كېتىدۇ.

ــ بۇ دورا دېگۈچىلىك نەرسە ئەمەس ئىكەن، ھەيتاڭەي، پايدا قىلارمۇ، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ بىر قېتىمدا پايدا قىلمىسا، ئون قېتىم يېسۇن؛ بۇگۈن پايدا قىلمىسا ئەتىسى يەنە يېسۇن. بۇ يىل پايدا قىلمىسا، كېلەر يىلى يەنە يېسۇن. بۇ ئۇچ خىل دورا ئۆپكىنى ياشارتىپ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، ئادەمگە زىيان قىلمايدۇ، ئۆزى تاتلىق ھەم يۆتەلنى باسىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەززىلىك. يۈز ياشقا كىرگۈچە يېسۇنمۇ دەيلى، ئادەم بەربىر ئۆلىدىغۇ، ئۆلگەندىن كېيىن نېمىگە كۆنداشلىق قىلاتتى؟ ئەنە شۇ چاغدا پايدا قىلىدۇ.

بۇ گەپتىن باۋيۇي، بېيمىڭلار ئۆزلىرىنى توختىتۇالالماي

قاقاهلاپ كۈلۈشكىنىچە:

ــ ۋاي كاسكىيەي ! ــ دەپ ئۇنى تىللاپ كەتتى.

ــ سىلەرنى چۈشتە مۇگدەپ قالمىسۇن دەپلا قىلمۇاتقان گەپقۇ، بۇنىڭ نېمە كارايىتى بولسۇن؟ ــ دېدى ۋاڭ مەلھەم، ــ بۇ گەپلەرنىڭ قىممىتى سىلەرنى كۈلدۈرۈشتە. سىلەرگە شۇنى ئېيتىپ قويايي: مەلھەم دورىلىرىمۇ ساختا. مەندە راست دورا بولىدىغان بولسا ئۆزۈم يەپ ئەۋلىيا بولۇۋالمامدىمەن ! بۇ يەردە قىزىل كۆزلۈك قىلىپ يۈرەمتىم؟

شۇ ئارىدا خەيرلىك سائەت ۋاقتى بولۇپ قېلىپ، باۋيۈينى ئەرۋاھلار ھەققىغە ھاراق سېپىپ قەغەز پۇل ۋە قەغەز ئات كۆيدۈرۈپ ئۆزىگە بەخت ياغدۇرۇشقا تەكلىپ قىلىشتى. تىلاۋەت تۈگىگەندىن كېيىن، باۋيۈي شەھەرگە قايتىپ ئۆيگە كەلدى.

يېڭچۈننىڭ ئۆز ئائىلىسىگە كەلگىنىگە يېرىم كۈن بولۇپ قالغانىدى، سۇن ئائىلىسىدىن ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېلىشكەن قېيىنئانا ـ كېلىنلەر كەچلىك تاماققىچە ئولتۇرۇشۇپ، ئاندىن قايتىپ كېتىشتى. يېڭچۈن شۇندىلا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئۆزىنىڭ تارتقان دەرد ـ ئەلەملىرىنى مىڭ يېرىدىن تۆكۈلۈپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەردى.

ــ سۇن شاۋزۇ، ــ دەيتتى ئۇ، ــ ئۆتۈپ كەتكەن شەھۋەتپەرەس، قىمارۋاز، ھاراقكەش بىر نېمىكەن، ئائىلىدىكى ھەممە قىز ـ جۇۋانلارغا چېپىلىدۇ. ئىككى ـ ئۈچ قېتىم چىرايلىق نەسىھەت قىلسام، مېنى «كۈنداش خوتۇنىنىڭ بويىدىن چۈشكەن» دەپ تىللىدى. ئۇ يەنە، ئاتاڭ مەندىن بەش مىڭ سەر كۈمۈش ئالغان، دەيدۇ. ئاتام ئۇنىڭ كۈمۈشىنى ئىشلەتمىسىمۇ بوپتىكەن. شۇ كۈمۈشنى سورىتىپ ئىككى ـ ئۈچ قېتىم كېلىپ ئالالماپتىكەن، ماڭا قوللىرىنى شىلتىپ، يۈزۈمدىن ـ يۈزۈمگە شۇنداق دەيدۇ: «ماڭا تولا ئاغىچىلىقىڭنى كۆرسەتمە ! ئاتاڭ مېنىڭ بەش مىڭ سەر كۈمۈشۈمنى ئىشلىتىۋېلىپ، سېنى شۇنىڭ بەدىلىگە ماڭا ساتقان. مەيلى ياخشى بول، مەيلى يامان، ئۇرۇپ ئەدىپىڭنى بېرىپ، ئاياغ ئاستىدىكى ئۆيگە قوغلاپ چىقىرىۋەتسەم

چىقىرىۋېتىۋېرىمەن. ئۆز ۋاقتىدا بوۋاڭ بار چاغدا بىزنىڭ دۆلەتمەنلىكىمىزگە قىزىقىپ، بىزگە خۇشامەت قىلىپ باردى - كەلدى قىلىشىدىغان. توغرىسىنى ئېيتقاندا، مەن سېنىڭ ئاتاڭ بىلەن قۇرداش، ئەمدى ئۇ مېنىڭ بېشىمغا چىقىۋېلىپ، مەن بىر بوغۇن تۆۋەن ئادەم بولۇپ قالدىم. بۇنداق قېينىنبويانلىقىنى قىلمىسام بوپتىكەن، ئۇ چاغدا مەنمۇ خەقلەرنىڭ كۆزىگە پۇل - ئابرۇيى بارلارغا خۇشامەت قىلغۇچى بولۇپ كۆرۈنمەس ئىدىم.»

يىگىچۇن سۆزلەۋېتىپ، ھۆر - ھۆر يىغلايتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن تارتىپ ھەمشىرىلەرگىچە ھەممەيلەن تەڭ كۆز يېشى قىلىشتى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتىپ گەپ قىلىپ قويدى:

— غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەمگە ئۇچراپ قاپسەن، بۇنىڭغا ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ — دەيتتى ئۇ، — ئۆز ۋاقتىدا كىچىك ئاتاڭمۇ بۇ تويىنى قىلماسلىققا ئۇلۇغ بېگىمنى دەۋەت قىلغان. بىراق، ئۇلۇغ بېگىم گەپكە قۇلاق سالماي، دېگىنىدە چىك تۇرۇپ رازىلىق بىلدۈرگەن. مانا ئەمدى ئاقىۋىتى ياخشى بولمىدى. قىزىم، بۇمۇ سېنىڭ پېشانەڭنىڭ تەتۈرلۈكى.

— مەن بۇنداق شور پېشانە بولۇپ قېلىشىمغا ئىشەنمەيمەن، — دېدى يىگىچۇن يىغلاپ تۇرۇپ، — ئانامدىن كىچىك قالغانىدىم، بەختىمگە سىلى خان ئاچامنىڭ قېشىدا تۇرۇپ، بىرنەچچە يىل خاتىرجەم ئۆتتۈم، ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالدىم!

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەسەللى بەرگەچ، ئۇنىڭدىن نەدە ئارام ئېلىشنى خالايدىغانلىقىنى سورىدى.

— ھەمشىرىلىرىمدىن تېخى يېقىندىلا ئايرىلغان بولسامۇ، ئۇلارنى ئۇخلىسام چۈشۈمدىمۇ سېغىنىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھۆجرامنىمۇ ياد ئېتىپ تۇرىمەن. باغدا تۇراي، تۆت - بەش كۈن تۇرۇۋالسام ئۆلسەممۇ رازى. يەنە بىر قېتىم كېلىپ ئۇ يەردە تۇرۇش ماڭا نېسىپ بولامدۇ، بولمامدۇ، تەڭرى ئۆزى بىلىدۇ! —

دېدى يىگچۇن.

ــ ئۇنداق كەلسە ـ كەلمەس گەپنى قىلما ! ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دەرھال ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، ــ ياش ئەر ـ خوتۇنلارنىڭ غاڭ ـ غۇڭ بولۇپ قېلىشى ھەممە ئادەمدە بار ئىش. نېمىشقا بۇنداق شۇم ئېغىزلىق قىلىسەن؟ ــ ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كىشىلەرنى دەررۇ بېرىپ بىنەپشە پىچىمزارلىقتىكى ئۆيلەرنى يىغىشتۇرۇشقا، ھەمشىرىلەرنى ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ را ئېيتىشقا بۇيرۇدى. ئاندىن باۋيۇيگە:

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا بۇ ھەقتە بىر ئېغىز تىنغۇچى بولما. ئەگەر ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۇ ئىشلارنى بىلىپ قالىدىغان بولسا، سېنىڭدىن كۆرىمەن، ــ دەپ تاپىلىدى.

باۋيۇي بۇيرۇقنا بويسۇنماي بولمىدى.

يىگچۇن بۇرۇنقى ھويلىسىغا كېلىپ ئارام ئالدى. ھەمشىرىلەر، دېدەكلەر ئۇنىڭغا بۆلەكچىلا كۆيۈنۈپ مۇئامىلە قىلىشتى. ئۇ بۇ يەردە ئۇچ كۈن تۇرغاندىن كېيىن، شىڭ ئاغىچا خېنىم تەرەپكە ئۆتمەكچى بولدى، ئاۋۋال جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن، ئاندىن ھەمشىرىلىرى بىلەن خوشلاشتى، ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئايرىلغۇسى كەلمەي كەتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، شۆ ھامما قاتارلىقلار ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ تەسەللى بەرگەندىن كېيىنلا ئۇ يىغىدىن توختاپ، ئۇ تەرەپكە ئۆتتى. شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىدە ئىككى كۈن تۇرغاندىن كېيىن، سۇن ئائىلىسىدىن ئۇنى ئەكەتكىلى ئادەم كەلدى. يىگچۇننىڭ كەتكۈسى يوق بولسىمۇ، سۇن شاۋزۇنىڭ ئوساللىقىدىن ئىلاجسىز ئۆزىنى زورغا تۇتۇۋېلىپ خوشلاشتى. شىڭ ئاغىچا خېنىم ئەزەلدىن ئۇنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ قويمايتتى، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى ئىناق ئۆتۈۋاتامدۇ، ئۆي ئىشلىرىدا نېمە مۇشكۈلچىلىكلىرى بار، بۇنى سوراپمۇ قويمىدى، ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويۇپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. ئاندىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

سەكسەن بىرىنچى باب

تۆت ساھىبجامالنىڭ تەلەي سىناپ بېلىق تۇتۇپ ئويىنغانلىقى ئاتىسىنىڭ قاتتىق تەنبىھى بىلەن باشۇيۇنىڭ مەكتەپكە قايتا بارغانلىقى

شۇنىڭ بىلەن يىگىچۇن قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، شىڭ ئاغىچا خېنىم گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۇرىۋەردى، ئەمما ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يىگىچۇننى ئۆز قولى بىلەن تەربىيەلىگەن بولغاچقا، كۆڭلى بەك يېرىم بولدى. ئۇ ئۆز ھۇجرىسىدا ئاھ ئۇرۇپ ئولتۇراتتى، باۋيۇي ئۇنىڭغا سالام بەرگىلى كىرىپ كەلدى. ئۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يۇزىدىكى ياش يۇقىنى كۆرۈپ، ئولتۇرۇشقا پېتىنالماي بىر چەتتە ئۆرە تۇردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇغاندىلا، ئاندىن كاڭغا كېلىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گەپ قىلايمۇ، قىلمايمۇ دېگەندەك ھاڭۇنقىپ تۇرغان ئەپتىنى كۆرۈپ:

ــ يەنە نېمىگە بۇنداق ھاڭۇنقىپ ئولتۇرىسەن؟ ــ دېدى.

ــ ھېچنېمىگە، ــ دېدى باۋيۇي، ــ تۇنۇگۈن ئىككىنچى ئاچامنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلاپ، راستلا چىدىيالماي قالدىم. چوڭ ئانامغا بۇ ھەقتە بىرنېمە دېمىگەن بولساممۇ، لېكىن ئىككى كىچە بولدى، زادىلا ئۇخلىيالمايۋاتىمەن. ئىككىنچى ئاچام بوشاڭ قىز ئىدى، ئەزەلدىن بىركىم بىلەن تاكاللىشىشنى بىلمەيتتى، ئەمدى بېرىپ ئايالارنىڭ دەردىگە يەتمەيدىغان ئاشۇنداق ۋېجدانسىز بىرنېمىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى ! ــ باۋيۇي شۇ

گەپلەرنى قىلىۋېتىپ يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى.

ــ بۇنىڭغا چارە يوق، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ كونىلاردا: «ياتلىق قىلىنغان قىز يەرگە سىڭىپلىگەن سۇ» دېگەن گەپ بار. مېنىڭ قولۇمدىن نېمە كېلەتتى؟

ــ ئاخشام ئويلىنىپ بىر ئامال تاپتىم: بىز بۇ ئىشنى چوڭ ئانامغا دەپ، ئىككىنچى ئاچامنى قايتۇرۇپ كېلەيلى، ئۇ يەنە بىنەپىشىزارلىقتا تۇرسۇن. ئاچا ـ سىڭىل، بىر تۇغقانلار بۇرۇنقىدەكلا بىللە يەپ ـ ئىچىپ، بىللە ئويناپ ـ كۈلۈپ يۈرسەك، ئىككىنچى ئاچام سۇن دېگەن ئۇ ھارامزادىنىڭ خاپىلىقىدىن قۇتۇلۇپ قالاتتى. ئۇ ئاچامنى ئالغىلى كەلسە ھەرگىز ئەۋەتمەيمىز، يۇز قېتىم كەلسە يۇز قېتىم قايتۇرۇۋېتىمىز. بۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ گېپى دېسەكلا بولىدۇ. مۇشۇنداق قىلساق بۇنىڭ نەرى يامان؟ ــ دېدى باۋيۇي.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھەم كۈلگۈسى كەلدى، ھەم ئاچچىقى كەلدى.

ــ يەنە تەلۋىلىكىڭ تۇتۇپ قاپتۇ سېنىڭ! نېمە دەپ جۆيلۈۋاتسەن؟ ــ دېدى ئۇ، ــ قىز بالا دېگەن ھامان ياتلىق بولىدۇ. ياتلىق قىلىنىپ كەتكەندىن كېيىن، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرالامتى؟ ئۆزىنىڭ پېشانىسىدىن كۆرسە بولىدۇ، ئوبدانغا ئۇچرىسا، ئوبدان بولغىنى، يامانغا ئۇچرىسا، ئۇنىڭغا ئامال يوق. خەقلەرنىڭ قىز بالا «ئىتقا تەگسە ئىتنىڭ قۇلى، پىتقا تەگسە پىتنىڭ» دېگەن گېپىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ھەممە قىزلارغا چوڭ ئاچاڭدەك خانىش بولۇش چۈشۈپ قاپتۇمۇ؟ ئوتتۇرانچى ئاچاڭ دېگەن يېڭى كېلىن، سۇن قېيىنئاغاڭمۇ تېخى ياش. ھەركىمنىڭ ئۆزىگە يارىشا مىجەزى بولىدۇ. يېڭى ئۆي تۇتقاندا ماي تارتىشىپ قالمىغان ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. بىرنەچچە يىل ئۆتسە، بىر ـ بىرىنىڭ مىجەزىنى چۈشىنىپ، پەرزەنت كۆرگەندىن كېيىن ياخشى بولۇپ قېلىشىدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىدا بۇ ھەقتە بىر ئېغىز

تىنغۇچى بولما. ئەگەر ئۇقۇپ قالغۇدەك بولسام سېنى ھەرگىز كەچۈرمەيمەن. ئەمدى بۇ يەردە ئاغزىڭغا كەلگەننى جۆيلۈپ ئولتۇرماي، بېرىپ ئىشىڭنى قىل!

باۋيۇي بۇ گەپ بىلەن غەزەپ ـ پەزەڭ قىلالماي، بىردەم ئولتۇرۇپ بېقىپ، ئاندىن سۇلىشىپ يېنىپ چىقتى. بۇ قورساق كۆپۈكىنى چىقىرىدىغان يەر تاپالماي، باغقا كىرىپ، ئۇدۇل بامبۇكزار سارايغا ماڭدى ۋە ئىشىكتىن كىرىپلا ھۆڭگىرەپ يىغلاپ كەتتى.

دەيىۋي يېڭىلا يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇپ بولغانىدى، باۋيۇينىڭ بۇ ئەۋزايىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى.

ـــ نېمە بولدىڭىز؟ كىم بىلەن خاپا بولۇشۇپ قالدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ يېنىشلاپ.

باۋيۇي جوزىغا ئېڭىشكىنىچە بېشىنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ، بۇقۇلداپ يىغلاۋېرىپ ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالدى. دەيىۋي ئورۇندۇقتا ئولتۇرغىنىچە ئۇنىڭغا تېڭىرقاپ قاراپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ يەنە:

ـــ سىزنى بىر كىم خاپا قىلىپ قويدىمۇ ياكى مەن رەنجىتىپ قويدۇممۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ياق، ياق! ـــ دېدى باۋيۇي قولىنى چايقاپ.

ـــ ئەمىسە، نېمىدەپ كۆڭلىڭىزنى بۇنچىلا يېرىم قىلىسىز؟ ـــ دېدى دەيىۋي.

ـــ ئويلاپ كۆرسەم، ھەممىمىز قانچە بالدۇر ئۆلۈپ كەتسەك شۇنچە ياخشى ئىكەن، بۇ دۇنيادا ياشىغانىنىڭ ھېچبىر مەنىسى يوق ئىكەن، ـــ دېدى باۋيۇي.

دەيىۋي بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ چۆچۈدى:

ـــ بۇ قانداق گەپ؟ راستلا سارىڭ بولۇپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟

ـــ سارىڭ بولغىنىم يوق، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ بۇنى سىزگە ئېيتىپ بەرسەم، سىزنىڭمۇ كۆڭلىڭىز يېرىم بولماي قالمايدۇ. ئالدىنقى كۈنى ئوتتۇرانچى ئاچامنىڭ بۇ يەرگە كەلگەن چاغدىكى

تۇرقىنى، قىلغان گەپلىرىنى سىزمۇ كۆردىڭىز ھەم ئاڭلىدىڭىز. شۇنىڭدىن كېيىن، ئادەم چوڭ بولغاندا نېمىشقا ياتلىق قىلىنىدىغاندۇ، دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم، ياتلىق قىلىنسا خەقتىن ئاشۇنداق ئازاب تارتىدىكەن. ئېسىڭىزدىمۇ، دەسلەپتە بىز يەسسەن مۇشائىرە جەمئىيىتىنى قۇرغان چېغىمىزدا ھەممىمىز شېئىر يېزىپ، ساھىبخانا بولۇپ، كۈنلەرنى نېمىدېگەن قىزىق ئۆتكۈزگەنىدۇق ! ئەمدى، باۋچەي ئاچام ئۆز ئۆيىگە كۆچۈپ چىقىۋالدى، ھەتتا شىياڭلىڭمۇ بۇ يەرگە كىرمەيدىغان بولدى، ئوتتۇرانچى ئاچام تالالىق قىلىنىپ كەتتى. كۆڭلى ـ كۆكسىمىزدىكىنى چۈشىنىدىغان بىرنەچچىمىز بىر يەردە بولالمايمۇ ھالغا چۈشۈپ قالدۇق ! مەن چوڭ ئانامغا ئېيتىپ ئوتتۇرانچى ئاچامنى قايتۇرۇپ كەلسەك دەپ ئويلىۋىدىم، كىم بىلسۇن، ئانام ئۇنىڭغا ئۇنىمايمۇ، مېنى ئەخمەق، ئاغزىڭغا كەلگەننى جۆيلىۋەمە، دەپ جىملىدى. مەنمۇ ئارتۇق گەپ قىلالمىدىم. قارىڭا، ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا باغدا ئەھۋال كۆپ ئۆزگىرىپ كەتتى. يەنە بىرنەچچە يىل ئۆتسە نېمە بولۇپ كېتەركىنتاڭ ! بۇنى ئويلىغانسىرى ئادەمنىڭ شۇنچە ئىچى ئېچىشىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان دەييۇينىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى. ئۇ ئاستا ـ ئاستا شوخشۇپ كاڭغا باردى ـ دە، بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۇرمەي ئاھ ئۇرۇپ، ئۆزىنى كاڭغا تاشلىدى.

چاي كۆتۈرۈپ كىرگەن زىجۇەن بۇ ئىككىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئىچى تىتىلداپ تۇراتتى، شىرىن كىرىپ كەلدى ۋە باۋيۇينى كۆرۈپلا:

ـــ غوجام بۇ يەردە ئىكەنغۇ؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چاقىرتىپتۇ. مەنمۇ سىزنى مۇشۇ يەردىمىكىن دەپ ئويلىۋىدىم، ـــ دېدى.

دەييۇي شىرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئورنىدىن ئارانلا قوپۇپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. دەييۇينىڭ كۆزلىرى يىغىدىن

قىزىرىپ كەتكەندى. باۋيۇي ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ:

ــ سىڭلىم، بايىقى دېگەنلىرىم ئەخمەقلەرچە گەپ، سىزمۇ كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، مېنىڭ گېپىم يادىڭىزغا كەلگەندە، ئالدى بىلەن ئۆز سالامەتلىكىڭىزنى ئاسرىغىنىڭىز تۇزۇك. ئارام ئېلىڭ، چوڭ ئانام چاقىرتىپتۇ، ببرىپ كېلەي، ــ دېدى ـ دە، تالاغا قاراپ ماڭدى.

شىرىن دەييۇيدىن ئاستاغىنا:

ــ ئىككىڭلارغا يەنە نېمە بولدى؟ ــ دەپ سورىۋىدى، دەييۇي:

ــ ھېچنېمە بولمىدى. ئۇنىڭ ئوتتۇرانچى ئاچىسىنى ئويلاپ كۆڭلى يېرىم بولۇپ قاپتۇ، مېنىڭ بايا كۆزۈم قىچىشۇپدى، ئۇۋۇلىسام قىزىرىپ كەتتى، ــ دەپ قويدى.

شىرىن باشقا گەپ قىلماي ئالدىراپ باۋيۇينىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى. تالاغا چىققاندا ئىككىسى ئىككى ياققا ماڭدى. باۋيۇي جيا ئانىنىڭكىگە كەلگەندە، جيا ئانا چۇشلۇك ئۈيقۇدا ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئارامبەخش ھويلىغا يېنىپ كەلدى.

چۈشتىن كېيىن باۋيۇي چۈشلۈك ئۈيقۇسىدىن ئويغىنىپ، بەكمۇ زېرىككىنىدىن قولىغا چىققان بىر كىتابنى ئېلىپ ئوقۇدى. شىرىن باۋيۇينىڭ كىتاب ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، چاي دەملەپ كىرىشكە چىقىپ كەتتى. كىم بىلسۇن، باۋيۇي قولىغا ئالغان كىتاب قەدىمكى غەزەلنامىلەر ئىكەن، كىتابنى ۋاراقلاۋېتىپ، ساۋ مېڭدېنىڭ: «مەي ـ غەزەل ئالدىدا تۇرمۇش ئەرزىمەس ھېچ نەرسىگە» دېگەن بىر مىسرا شېئىرغا كۆزى چۈشۈپ، يۈرىكى قارتلا قىلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ كىتابنى قويۇپ يەنە بىر كىتابنى ئېلىپ قارىۋىدى، بۇ جىن زامانىسىدىكى ئەسەرلەردىن ئىكەن، باۋيۇي ۋاراقلاپ بېقىپ، بىردىنلا كىتابنى ياپتى ـ دە، ئىڭىكىنى يۆلەپ خىيالغا كەتكىنىچە ھاڭۋېقىپ ئولتۇرۇپ قالدى. چاي قۇيۇپ كىرگەن شىرىن ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ:

ـــ يەنە نېمىدەپ ئوقۇمايسىز؟ ـــ دېدى. باۋيۇي ئۇنىڭغا جاۋابمۇ بەرمەي، چاينى قولىغا ئالدى ـ دە، بىر ئوتلام ئىچىپ قويۇپ قويدى. شىرېن نېمە بولغانلىقىنى دەمال ئاڭقىرالماي، بىر چەتتە ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپلا قالدى. باۋيۇي ئورنىدىن لىكىدە تۇرۇپ كېتىپ: «خوي بوشاندى بويى ـ بەدەن ئىلكىدىن» دەپ گۇدۇڭلىدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ شىرېننىڭ كۈلگۈسى كەلدى. لېكىن، سوراپ بېقىشقا پېتىنالماي، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ:

ـــ بۇ كىتابلارنى ئوقۇغىنىڭ كەلمىسە باغقا كىرىپ ئايلىنىپ چىقىڭ، ئىچىڭىز پۇشۇپ ئولتۇرغاندىن ياخشى، ـــ دېدى. باۋيۇي «ھە» دەپ قويۇپلا، خىيال سۈرگىنىچە تالاغا ماڭدى. بىر دەمدىلا ئەتراپىشان شىپىڭغا كېلىپ قالدى، ئۇ يەر چۆلدەرەپ قالغاندى، ئۆيلەر بوش تۇراتتى. ئاندىن ئاسارۇنزار ھويلىغا كىرىۋىدى، ئۇ يەردىكى خۇشبۇي گۈل ـ چېچەكلەر بۇرۇنقىدەك تۇرۇپتۇ، ئەمما ئىشىك ـ دېرىزىلەر تاقاق. ئۇ ئايلىنىپ يۈرۈپ نېلۇپەر سەينا سىغا كەلدى، بىرنەچچەيلەننىڭ چاكاندىلىق قاينام بويىدىكى شادىلارغا يۆلىنىپ تۇرغانلىقىنى، بىرنەچچە چۆرە قىزنىڭ يەردە زوۋ ئولتۇرۇۋۇۋېلىپ بىرنەرسە ئىزدەۋاتقانلىقىنى يىراقتىن كۆردى. باۋيۇي شىپ ـ شىپ دەسسەپ سۇنئىي تاغنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ قىلىشقان گەپ ـ سۆزلىرىگە قۇلاق سالدى.

ـــ سۇنىڭ يۇزىگە چىقامدۇ، چىقمامدۇ قاراپ تۇرايلى، ـــ دېدى ئۇلاردىن بىرسى. بۇ لى ژېننىڭ ئاۋازىغا ئوخشاپ كېتەتتى.

ـــ ئەنە ! چۆكۈپ كەتتى. دېسەم ـ دېمىسەم ئەمدى چىقمايدۇ، ـــ بۇ تەنچۇننىڭ ئاۋازى ئىدى.

ـــ بولدى. ئاچا، قىمىرلىماڭ، كۈتۈپ باقايلى، بەربىر چىقماي قالمايدۇ.

ـــ چىقتى.

بۇ لى چى بىلەن شاڭ شيۇيەننىڭ ئاۋازى ئىدى.

باۋيۇي چىداپ تۇرالماي، پاخشە خىشنى ئېلىپ سۇغا ئاتتى، «پولتۇك» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەك ئۇ تۆتى چۆچۈپ كەتتى.

ــ بىز بىلەن چېقىشىۋاتقان كىمدۇ ئۇ؟ ئەجەبمۇ چۆچۈتۈۋەتتا ! ــ دېيىشتى ئۇلار ھەيران بولۇپ.

باۋيۇي ھىجايغان پېتى سۇنئىي تاغنىك كەينىدىن چىقىپ:

ــ قالتىس ئوينىۋاتىپسىلەرغۇ ! نېمىشقا مېنى چاقىرىۋالمىدىڭلار؟ ــ دېدى.

ــ مەن باشقا ئادەم مۇنداق قىلمايدۇ، جەزمەن ئوتتۇرانچى ئاكام مۇشۇنداق كەپسىزلىك قىلىدۇ، دەپ بىلگەنىدىم، ــ دېدى تەنچۇن، ــ باشقا گەپنى قويۇپ، ياخشىلىقچە بىزنىڭ بىلىقمىزنى تۆلەپ بەر ! بىر بېلىق قارماقتا ئەمدىلا ئىلىناي دەپ تۇراتتى، سەن قاچۇرۇۋەتتىڭ.

ــ بۇ يەرگە ئوينىغىلى كەلگەندە مېنى چاقىرىۋالمىغىنىڭلار ئۈچۈن، مەن تېخى سىلەرگە جەرىمانە سالسام بولىدۇ، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

كۆپچىلىك بىردەم كۈلۈشتى.

ــ بۇگۈن بېلىق تۇتۇپ كىمنىڭ تەلىيى بارلىقىنى سىناپ باقايلى ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، ــ كىم تۇتالىسا، بۇ يىل شۇ تەلەيلىك، تۇتالمىسا، تەلەيسىز بولسۇن، قېنى، كىم ئاۋۋال قارماق تاشلايدۇ؟

تەنچۇن لى ۋېننى ئاۋۋال تاشلىسۇن، دېۋىدى، لى ۋېن ئۇنىمىدى.

ــ ئەمىسە، ئاۋۋال مەن تاشلاي، ــ دەپ تەنچۇن كۈلدى، ئاندىن باۋيۇيگە قاراپ شۇنداق دېدى، ــ ئاكا، ئەگەر بېلىقمىنى يەنە قوغلىۋېتىدىغان بولساڭ، ئۇنىڭغا مەن ئۇنىمايمەن جۇمۇ.

ــ بايا مەن سىلەرنى قورقۇتۇپ ئوينىتىش ئۈچۈن شۇنداق قىلغان، ئەمدى خاتىرجەم تۇتۇۋەرگىن، ــ دېدى باۋيۇي.

تەنچۇن مەشۇت يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن قارماقنى سۇغا تاشلىدى، ھايال بولمايلا سۆگەت يايرىقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان لەيلىگۈچ

بىلىقتىن بىرسى كېلىپ قارىماقنى چىشلەپلا يەمچۈكىنى سۈنىڭ تېگىگە تارتتى. تەنچۈن قارىماقنى شارتلا تارتىۋېلىپ يەرگە ئىرغىتىۋەتتى، بىلىق پلىتىڭلاپ سەكرەپ كەتتى. سىشۇ بىلىقنى قامالالاپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە تۇتۇپ، سۈزۈك سۇ قۇيۇلغان چىنە كومزەككە سېلىپ قويدى. تەنچۈن خادىنى لى ژېنغا بەردى. لى ژېن قارىماقنى سۈغا تاشلىدى، بىر چاغدا يىپ مىدىرلىغانىدەك قىلىۋەتتى، ئىتتىك تارتتى، قارىسا، قارىماقتا ھېچنېمە يوق. يەنە تاشلىدى. خېلىدىن كېيىن يىپ يەنە قىمىرلىۋەتتى، تارتسا يەنە ھېچنېمە يوق. لى ژېن قارىماقنى ئېلىپ قارىسا، قارىماق ئىچىگە ئېگىلىپ قاپتۇ. لى ژېن كۈلۈپ قويۇپ:

ــ ھە شۇڭا بىلىق ئىلىنماپتىكەن ـ دە ! ــ دەپلا، سۈيۈننى قارىماقنى ئوڭشاپ، باشقىدىن سازلاڭ ئۆتكۈزۈشكە بۇيرۇدى، ئاندىن قارىماقنىڭ ئۇستىگە قومۇش يوپۇرمىقى بېكىتىپ يەنە تاشلىدى. بىردەم ئۆتۈپ، قومۇش يوپۇرمىقى سۈغا چۆكۈشكە باشلىۋىدى، لى ژېن قارىماقنى ئىتتىك تارتتى، بۇ قېتىم يېرىم غېرىچ كېلىدىغان تاپان بىلىقى ئىلىنىپ چىقىپتۇ.

ــ باۋيۇي ئاكا، ئەمدى سىز تاشلاڭ، ــ دېدى لى ژېن كۈلۈپ.

ــ ئۇچىنچى سىڭلىم بىلەن شيۇيەن سىڭلىم تاشلاپ بولغاندىن كېيىن مەن تاشلايمەن، ــ دېدى باۋيۇي.

شيۇيەن گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى.

ــ باۋيۇي ئاكا، ئاۋال سىز تاشلاڭ، ــ لى چى شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، سۈنىڭ ئۇستىدە كۆپۈك پەيدا بولدى.

ــ بولدى، تۈزۈت قىلىۋەرمەڭلار، ــ دېدى تەنچۈن، ــ قاراڭلار، بىلىقلار ئۇچىنچى سىڭلىمىز تەرەپكە ماڭدى، ئەمدى شۇ تاشلىسۇن.

لى چى كۈلگەن پېتى خادىنى ئېلىپ قارىماقنى سۈغا تاشلىۋىدى، دېگەندەك ئۇنىڭ قارمىقىغا بىلىق ئىلىندى. ئاندىن شيۇيەن تاشلاپ، ئۇمۇ بىرنى تۇتتى. خادا ئايلىنىپ يەنە

تەنچۇننىڭ قولىغا كەلگەندە، تەنچۇن ئۇنى باۋيۇيگە سۇندى. باۋيۇي:

— مەن جيالڭ تەيگۇڭ[1] پەدىسىدە بېلىق تۇتمەن، — دەپ قويۇپ، تاش پەلەمپەيدىن چۈشۈپ كۆلنىڭ بويىدىلا ئولتۇردى ـ ده، قارماقنى تاشلىدى. لېكىن، كۆلدىكى بېلىقلار ئادەمنىڭ سايىسىنى كۆرۈپلا، باشقا ياققا قېچىپ كېتىشكەنىدى. باۋيۇي قارماق خادىسىنى قىمىرلاتمىپ خېلى ئولتۇردى، يىپ قىمىرلاپ قويايمۇ دېمەيتتى. بىر بېلىق كۆلنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ ئاغزىدىن كۆپۈك چىقىرىپ تۇراتتى، باۋيۇي خادىنى ئىرغىتىپ ئۇنىمۇ قاچۇرۇۋەتتى.

— مەن بەكمۇ ئالدىراڭغۇ، ئەكسىچە بېلىق ئېزىلەڭگۇ ئىكەن، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ — دېدى جىلە بولغان باۋيۇي، — بېلىقجان، چاپسان كەل! مېنى مۇرادىمغا يەتكۈزگىن.

ئۇنىڭ گېپىگە تۆتەيلەن كۈلۈپ كەتتى، گېپىنىڭ تۈگىشىگە قارماقنىڭ خادىسى سەل ـ پەل مىدىرلىغاندەك قىلىپ قالدى، باۋيۇي خۇشال بولۇپ كېتىپ، قارماق خادىنى بار كۈچى بىلەن شارتلا كۆتۈرۈۋېدى، خادا تاشقا تېگىپ كېتىپ ئىككى بۆلەك بولۇپ كەتتى، يىپمۇ ئۈزۈلدى، قارماق نەگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ تۆتەيلەن تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى.

— سېنىڭدەك بۇنداق هولۇلۇپنى كۆرمەپتىكەنمىز، — دېدى تەنچۇن. ئاشۇ گەپ ئۇستىگە شېيۇ ئالدىراپ ـ سالدىراپ يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— غوجام، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئويغاندى، سىلىنى چاپسان كەلسۇن دەيدۇ، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇ بەشى چۆچۈپ كەتتى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم باۋيۇينى نېمە ئىشقا چاقىرتىپتۇ؟ —

---

① جيالڭ تەيگۇڭ — جۇ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن جيالڭ تەيگۇڭ ژېنشۇي دەريىسى بويىدا يەمچۈكسىز قارماقنى سۇنىڭ يۈزىدىن بىر گەز ئېگىز تۇتۇپ: «جېنىدىن تويغانلار قارماققا ئىلىنىڭلار» دەپ ئولتۇرغانىكەن.

دەپ سوردى تەنچۇن شېيۆدىن.

ــ مەنمۇ ئۇقمىدىم، ــ دېدى شېيۆ ــ ئاڭلىشىمچە، يەنە بىر چاتاق چىققان ئوخشايدۇ، باۋيۇي غوجامدىن سوراپ باقىدىغان بىر ئىش بولسا كېرەك. ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىمۇ چاقىرتىپ كېلىپ سورايدىكەن، دەيدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، باۋيۇي تېكىرقاپ تۇرۇپلا قالدى:

ــ دېدەكتىن يەنە بىرسى ۋاباغا يولۇقۇپتۇ ـ دە، ــ دېدى ئۇ.

ــ نېمە ئىش بولدىكىن، باۋيۇي ئاكا، چاپسان بارغىن. خەۋەر بەرگۈدەك ئىش بولسا، ئاۋۋال بىزگە شېيۆدىن ئۇچۇرىنى بېرىۋېتەرسەن، ــ تەنچۇن شۇنداق دەپلا لى ۋېن، لى چى، شيۇيەنلەر بىلەن بىللە كەتتى.

باۋيۇي جيا ئانىنىڭ ھوجرىسىغا كەلدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا ئانىغا قارتا ئويناشپ بېرىۋاتاتتى، بىر ئىش بولغاندەك قىلمايتتى، بۇنى كۆرۈپ باۋيۇينىڭ يۈرىكى خېلى ئورنىغا چۈشتى. جيا ئانا ئۇنى كۆرۈپ:

ــ ئۇلۇش يىلى ھېلىقى كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغىنىڭدا، تەلىيىگگە بىر تاز راھىب بىلەن بىر ئاقساق دەرۋىش كېلىپ قېلىپ ساقايتىپ قويغان ئەمەسمىدى. شۇ قېتىمقى كېسەلدە ساڭا قانداق تۇيۇلغان؟ ــ دەپ سوردى.

باۋيۇي بىردەم ئويلۇنۇپلىپ، جاۋاب بەردى:

ــ ئېسىمدە قېلىشچە، شۇ چاغدا بىر ئوبدانلا ئۆرە تۇراتتىم، ئۇشتۇمتۇت ئارقامدىن بىر كىم كېلىپ بېشىمغا كالتەك بىلەن ئۇرغاندەك بولدى، ئاغرىق ئازابىدىن كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى، ئۆينىڭ ئىچى قىلىچ بىلەن كالتەك تۇتقان بەتبەشىرە ئالۋاستىلار بىلەن تولۇپ كەتكەندەك كۆرۈندى. كاڭدا ياتقىنىمدا، بېشىم بىرنەچچە چەمبەردە قىسىلغاندەك شۇنداق قاتتىق ئاغرىپ كەتتى، كېيىن خۇدۇمنى بىلمەيلا قالدىم.

ساقايغاندا ئەسلەپ باقسام، دالاندىن ئالتۇن نۇر چاقناپ ئۇدۇل مېنىڭ كارىۋىتىمغا چۈشۈۋىدى، ھېلىقى ئالۋاستىلار قېچىپ بىر دەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى، بېشىمدىكى ئاغرىمايدىغان بولدى، كۆڭلۈمدىكى يورۇپ كەتتى.

— بۇ تۇرقىدا توغرا چىقىپ قالغاندەك قىلىدۇ، — دېدى جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا.

شۇ ئارىلىقتا فېڭجيېمۇ كىرىپ ئاۋۋال جيا ئانىغا، ئاندىن بۇرىلىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا سالام بەردى.

— بۈزرۈكۈار ئانىمىز مېنىڭدىن نېمىنى سورايلىكىن؟ — دېدى ئۇ.

— ئۇلۇش يىلى ساڭا شامال دارىپ كەتكەن چاغدىكى ھالىتىڭ ئېسىڭدىمۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.

— تازا ئېسىمدە يوق، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — بىراق، ئۆزۈمنى باشقۇرالمايلا قالغانىدىم، خۇددى بىركىم مېنى تارتقۇشلاۋاتقاندەك، ئادەم ئۆلتۈرسەم تىنىم تاپىدىغاندەك بولۇپ كەتكەن، شۇڭا ئالدىمغا نېمە ئۇچرىسا، شۇنى ئالدىم، نېمە ئۇچرىسا، شۇنى چاپتىم، ھېرىپ ھالىمدىن كەتسەمۇ زادىلا تىنىم تاپقۇم كەلمىدى.

— ساقايغان چېغىڭدىچۇ؟ — دېدى جيا ئانا.

— ساقايغىنىمدا خۇددى ئاسماندىن بىر كىم گەپ قىلغانىدەك بولدى، بىراق نېمە دېگەنلىكى ئېسىمدە يوق، — دېدى فېڭجيې.

— قارىغاندا، بۇ ئاشۇنىڭ ئىشى ئىكەن، — دېدى جيا ئانا، — ئاچا ـ ئىنى ئىككىسىنىڭ كېسەل تەگكەن چاغدىكى ھالىتى بىلەن بايا دېيىلگەن گەپ ئوخشاش چىقتى. بۇ قېرى دۆيۈزنىڭ نېمىدېگەن نىيىتى يامان ـ ھە ! باۋيۈي ئۇنى بىكارلا ئۆزىگە ئاتاق ئانا قىپتىكەن ! خۇداغا شۈكۈر، ھېلىمۇ ياخشى ھېلىقى راھىب بىلەن دەرۋىش كېلىپ قېلىپ باۋيۈيىنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇپ قالدى. شۇغىنىسى ئۇنى ياخشى رازى قىلالمىدۇق ـ دە.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، نېمىدەپ بىزنىڭ ئۇ كېسىلىمىزنى

ئەسلەپ قالدىلا؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ــ بۇنى قېيىنئاناڭدىن سورا، ماڭا ھازىر گەپمۇ خۇشياقمايدۇ، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ بايا ئۇلۇغ بېگىم كىرىپ باۋيۇينىڭ ئاتاق ئانىسىنىڭ گېپىنى قىلىپ بەردى، ئۇ ئېپلاس دەللە جادۇگەر ئىكەن، ــ دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم، ــ ئەمدى چاتىقى چىقىپ، تۇرقاۋۇللۇق مەھكىمىسىدىن قولغا ئېلىنىپ، ئەدلىيە دىۋانىنىڭ زىندانىغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغۇدەك. بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ئۇنىڭ ئۇستىدىن بىركىم ئەرز قىپتۇ، ئۇ ئەرز قىلغۇچىنىڭ ئىسمىنى پەن سەنباۋ دەيدىكەن. ئۇ ئادەم بىر ئېغىز ئۆيىنى ئۇدۇلىدىكى گۆرۇخانىغا ساتماقچى بوپتىكەن، گۆرۇكەش ئۆينىڭ باھاسىدىن بىرنەچچە ھەسسە ئاشۇرۇپ پۇل بەرمەكچى بولسىمۇ، پەن سەنباۋ ئۇنىڭغا ئۇنمايې، يەنە باھا قوشۇشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ، بۇنىڭغا گۆرۇكەش قانداق ئۇنسۇن؟ شۇنىڭ بىلەن پەن سەنباۋ بۇ جادۇگەر دەللىنى سېتىۋاپتۇ، بۇ جادۇگەر گۆرۇخانىغا پات ـ پات بېرىپ تۇرىدىكەن، گۆرۇكەشنىڭ خوتۇنىغا ئوقۇپتىكەن، ئۇ خوتۇنغا شامال دارىپ، ئۆينى بېشىغا كىيىپ مالىمان قىپتۇ. ئارقىدىن ئۇ يەنە، بۇ كېسەلنى مەن داۋالايمەن، دەپ قەغەز ئات، قەغەز پۇللارنى كۆيدۈرۈپتىكەن، دېگەندەك ئۇ خوتۇن شىپالىق تېپىپتۇ، بۇنىڭ ھەققىگە ئۇ دەللە يەنە گۆرۇكەشنىڭ خوتۇنىدىن ئون نەچچە سەر كۈمۈش ئاپتۇ. بۇددا ئىگەمنىڭ كۆزى بار تۇرسا، بۇنداق ئىش ئەلۋەتتە ئاشكارا بولىدۇ ـ دە. ھېلىقى دەللە شۇ كۈنى قايتماقچى بولۇپ، ئالدىراشچىلىقتا ياغلىققا ئوراقلىق بىرنەرسىنى ئۇنتۇپ قېلىپ كېتىپتۇ. گۆرۇكەش تېپىۋېلىپ ئېچىپ قارىسا، ياغلىقنىڭ ئىچىدە شۇنداق نۇرغۇن قەغەز ئادەم، يەنە تۆت كۈملاچ ئۆتكۈر پۇراقلىق دورا بىھوش تۇرغۇدەك. بۇ نەرسىلەرگە قاراپ ھەيران بولۇپ تۇرغاندا ھېلىقى دەللە ياغلىقنى ئالغىلى كەپتۇ. بۇ يەردىكىلەر ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. يېنىنى

ئاختۇرسا، بىر قۇتا چىقىپتۇ، قۇتىنىڭ ئىچىدە پىل چىشىدىن ياسالغان بىر جۈپ ئەر ـ ئايال، قىپيالىڭاچ ئىككى يالماۋۇز، يەنە يەتتە دانە قىزىل كەشتە يىڭنىسى چىقىپتۇ. ئۇلار شۇ زامان ئۇنى تۇرقاۋۇللۇق مەھكىمىسىگە ئاپىرىپ بېرىپتۇ. ئۇ يەردە سوراق قىپتىكەن. نۇرغۇن مەنسەپدار، چوڭ خانداندىكى ئاغىچا خېنىم، خان قىزلارنىڭ سىرلىق ئىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ، بۇ ئىشنى ساقچى كۈرەسىگە ئۇقتۇرۇپ قويغانكەن. ئۇلار ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇپ بىرمۇنچە شۇملۇق تەڭرى قورچاقلىرى، بىرنەچچە قۇتا دورا بىھوش تېپىشىپتۇ. كاڭنىڭ كەينىدىكى بوش قازناقتا «يەتتە تىكەن يۇلتۇز» چىرىغى ئېسىقلىق ئىكەن، چىراغنىڭ ئاستىدا بىرقانچە قارانچۇق بار ئىكەن، بەزىسىنىڭ بېشىغا چەمبەر كىيدۈرۈپ قويۇلغان، بەزىسىنىڭ مەيدىسىگە مىخ تىقىپ قويۇلغان، بەزىسىنىڭ بوينىغا قۇلۇپ سېلىپ قويۇلغانىكەن. ساندۇقىدىن سان ـ ساناقسىز قەغەز ئادەم چىقىپتۇ. ساندۇقىنىڭ تېگىدىن يەنە نەچچە پارچە ھېسابات دەپتىرى تېپىلىپتۇ، ئۇنىڭغا قايسى ئائىلە نېمىنى ۋەدە قىلغانلىقى، ئۇنىڭدىن قانچىلىك پۇل ئېلىش كېرەكلىكى پۈتۈپ قويۇلغانىكەن، خەقلەردىن ئالغان چىراغ ـ كۈجە ھەققىنىڭ سانى يوق ئىكەن.

ـــ بىزگە ئۇ كېسەلنى جەزمەن شۇ چاپلاشتۇرۇپتۇ، ـــ دېدى فېڭجېي، ـــ ئېسىمدە قېلىشچە، بىز كېسەل بولۇپ قالغاندىن كېيىن ئۇ ئېزىنتقۇ دەججال بىرنەچچە نۆۋەت جاۋ كىچىك ئاپىنىڭكىگە پۇل سوراپ كەلگەندى، شۇ چاغلاردا مېنى كۆرسە چىرايى بوزىرىپ، كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ كېتەتتى. مەن ئۇنى نېمىشقا شۇنداق بولىدىغاندۇ دەپ خېلى ئويلاپمۇ سەۋەبىنى تاپالمىغان. بۇگۈنكى گەپلەردىن قارىغاندا، بايا ئۇنىڭدا گەپ بار ئىكەن. مەنغۇ بۇ يەردە غوجىدار بولغانلىقىم ئۈچۈن خەقلەرنى ئۆزۈمگە ئۆچ قىلىپ قويسامۇ قويغاندىمەن، شۇ سەۋەبتىن باشقىلار مېنىڭ ئەدىپىمنى بەرمەكچى بولغاندۇ. بىراق، باۋيۇينىڭ

كىم بىلەن ئاداۋىتى بولاتتى؟ ئۇنىڭغا شۇنداقمۇ باغرى قاتتىقلىق بىلەن قەست قىلامدۇ!

— دېمەك، مەن باۋيۇيگە كۆيۈنۈپ، جيا خۇەنگە كۆيۈنمىگىنىم ئۈچۈن سىلەرگە زىيانكەشلىك قىلغان ـ دە، — دېدى جيا ئانا.

— ھازىر بۇ دەللە سولاقتا بولغاچقا، چاقىرتىپ كېلىپ يۈزلەشتۈرگىلى بولمايدۇ. يۈزلەشتۈرمىسەك، جاۋ كىچىك خېنىم بويىنىغا ئالامدۇ؟ — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ كىچىك ئىش ئەمەس، داۋراڭ كۆتۈرگەن بىلەن سىرتتىكىلەر ئاڭلىسىمۇ سەت. ئۆزى تاپقان ئىشنىڭ دەردىنى ئۆزى تارتىدۇ، بەربىر ئۆزىنى ئاشكارىلىماي قالمايدۇ.

— بۇ گەپنى توغرا ئېيتتىڭىز، — دېدى جيا ئانا، — بۇنداق ئىشتا يۈزلەشتۈرمەي تۇرۇپ بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ. بۇددا بۇدساتۇا ئىگەم ھەممىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ. ئاچا ـ ئىنى ئىككىسىنىڭ ھازىر كىمدىن قېلىشقۇچىلىكى بار؟ بولدى، ئۆتۈپ كەتكەن ئىشنى فېڭجيې سەنمۇ ئاغزىڭغا ئالما، بۇگۈن قېيىنئاناڭ ئىككىڭلار كەچلىك غىزانى مېنىڭكىدە يەڭلار.

جيا ئانا يۈەنياڭ بىلەن خۇپونى غىزا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.

— بۇزرۇكۇار ئانىمىز نېمانچە بىزنىڭ غېمىمىزنى يەيدىغانلا؟ — دېدى فېڭجيې ئىتتىكلا ھەجىيىپ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىممۇ كۈلۈپ قويدى. سىرتتا بىرنەچچە خىزمەتكار ئايال غىزانىڭ ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇۋاتاتتى. فېڭجيې دەرھال چۆرە قىزنى:

— ئاغىچا خېنىم ئىككىيلەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن بىللە غىزالىنىدىغان بولدۇق، — دەپ، غىزاغا بۇيرۇۋەتتى.

شۇ ئاردا يۈيچۈەر كىرىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا:

— ئۇلۇغ بېگىم بىرنەرسە ئىزدىمەكچىكەن، ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرىنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ غىزاسىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن كېلىپ تېپىپ بەرسە دەيدۇ، — دېدى.

— سىز بېرىۋېرىڭ، — دېدى جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا، —

بېگىشزىنىڭ مۇھىم بىر ئىشى باردۇ ھەرقاچان.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم خوش دەپ، جيا ئانىنىڭ خىزمىتىگە ئىچىپنى قالدۇرۇپ چىقىپ كەتتى. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن، جيا جېڭ بىلەن بىرەدەم پاراڭ سېلىشتى، جيا جېڭنىڭ ئىزدىگەن نەرسىسىنى تېپىپ بەردى.

ــ يېڭچۇن قايتىپ كەتتىمۇ؟ سۇن شاۋزۇ بىلەن قانداقراق ئۆتۈۋېتىپتۇ؟ ــ دەپ سورىدى جيا جېڭ.

ــ يېڭچۇن قىز كۈيۈئوغلىمىز سۇن غوجامنى ئۆتۈپ كەتكەن ئۆكتەم ئىكەن دەپ زار ـ زار يىغلايدۇ، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ئاندىن يېڭچۇننىڭ گەپلىرىنى بىر قۇر ئېيتىپ بەردى.

ــ دەسلەپتىلا مەن ئۇنى لايىق كۆرمىگەن. چوڭ بېگىم پۈتۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، ماڭمۇ ئامال بولمىدى. ئەمدى يېڭچۇن قىز بىر ئاز خورلۇق تارتىدىغان بوپتۇ ـ دە، ــ دېدى جيا جېڭ چوڭقۇر تىنىپ قويۇپ.

ــ ئۇ ھازىر يېڭىياچە كېلىن ئەمەسمۇ، كېيىن بارا ـ بارا ياخشى بولۇشۇپ قالار، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم. ئاندىن «پىخ» قىلىپ كۈلدى.

ــ نېمىگە كۈلىسەن؟ ــ دەپ سورىدى جيا جېڭ.

ــ باۋيۈي بۇگۈن ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرۇپلا ئالايىتەن مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ، خۇددى گۆدەك بالىدەك بەزى گەپلەرنى قىلىۋىدى، شۇنىڭغا كۈلۈۋاتىمەن، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

ــ نېمە دېدى؟ ــ دەپ سورىدى جيا جېڭ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۈينىڭ گەپلىرىنى كۈلۈپ تۇرۇپ ئېيتىپ بەردى.

ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، جيا جېڭمۇ ئۆزىنى توتالماي كۈلۈپ كەتتى.

ــ باۋيۈينىڭ گېپىنى چىقىرىۋىدىڭ، بىر ئىش يادىمغا كېلىپ قالدى، ــ دېدى ئۇ، ــ بۇ بالىنى كۈندە باغقا قويۇپ بېرىشمۇ ياخشى ئىش ئەمەس. قىز بالا دېگەن كارغا يارىمايدۇ،

بەربىر خەقنىڭ بالىسى. ئەمما، ئوغۇل بالا كارغا يارىماس ئادەم بولۇپ قالسا، بۇنى ئاددىي چاغلىغىلى بولمايدۇ. قايسى كۈنى بىرەيلەن ماڭا بىر موللامنى تونۇشتۇردى، بىلىمدە، پەزىلەتتە ناھايىتى يېتۈك ئادەم ئىكەن، ئۆزى جەنۇبلۇق ئوخشايدۇ. بىراق، جەنۇبنىڭ موللاملىرى بەكمۇ سىلىق - يۇمشاق كېلىدۇ. بىزنىڭ شەھەرنىڭ بالىلىرى دېگەن ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان بالىلار - دە، ئەمما ئۇلاردا زېرەكلىكمۇ بار، ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىشنىمۇ بىلىدۇ، ئۇلارنىڭ يۈرىكىمۇ چوڭ. مولىلام بولغان ئادەم ئۇلارنىڭ يۈزىنى چۈشۈرۈۋەتكۈسى كەلمەي، بايۋەچچە - غوجاملارنى ئەركىلەتكەندەك تۇتسا، ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ ئۆمرى زايە كېتىدىغان گەپ. شۇڭا، پىشۇالىرىمىز سىرتتىن موللام تەكلىپ قىلماي، ئۆز خانىدانىمىزدىن ياشانغان ھەم ئانچە - مۇنچە مەلۇماتلىق بىرەيلەننى تاللاپ، خۇسۇسىي مەكتىپىمىزگە خەلپەت قىلاتتى. دەيرۇ مويسىپىت ئاتىمىزنىڭ مەلۇماتى ئوتتۇراھال بولسىمۇ، ھەرھالدا بۇ بالىلارنى تۇتۇشنى بىلىدۇ، بىغەرەزلىك قىلىپ بوپتىلا دەيدىغانلاردىن ئەمەس، باۋيۇينىڭ بۇنداق بىكار يۈرۈپ-تۇرۇشى ياخشى ئەمەس، ئۇ يەنە بۇرۇنقىدەك ئائىلىۋى مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇپ تۇرسا بولارمىكىن.

— بېگىم، ناھايىتى توغرا گەپ قىلدىلا، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — ئۆزلىرى خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن باشقا جايلارغا كەتكەنلىرىدىن بۇيان، باۋيۇي تولا كېسەل بولۇپ، بىرنەچچە يىللىق ئۆمرى بىكارغا ئۆتتۇپ كەتتى. ئەمدى بولسىمۇ مەكتەپكە بېرىپ ساۋىقىنى تەكرارلىغىنى ياخشى.

جيا جېڭ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئىككىسى يەنە بىر دەم پاراڭ سېلىشتى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

ئەتىسى ئەتىگەندە باۋيۇي ئورنىدىن تۇرۇپ، يۇيۇنۇپ - تارىنىپ بولۇپ تۇراتتى، مۇلازىم جيا جېڭنىڭ گېپىنى يەتكۈزدى:

ـــ بېگىم ئوتتۇرانچى غوجامنى چاقىرىۋاتىدۇ.

باۋيۇي ئالمان ـ تالمان كىيىملىرىنى تۇزەشتۇرۇپ، جيا جېڭنىڭ كۇتۇپخانىسىغا كەلدى، جيا جېڭغا سالام بېرىپ، بىر چەتتە ئۆرە تۇردى.

ـــ يېقىنىنگىياقى قانداق دەرسلەرنى تەكرارلاۋاتىسەن؟ ـــ دېدى جيا جېڭ، ـــ بىرنەچچە پارچە نەرسە يازغان بولساڭمۇ، ئۇ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان نەرسىلەر. يېقىندىن بۇيانقى ئەھۋالىڭغا نەزەر سالغۇدەك بولسام، ئۆتكەن يىللاردىكىدىن تېخىمۇ لالمىلىشىپ كېتىپسەن، كېسەلنى باھانە قىلىپ كىتاب ئوقۇماي يۈرۈۋاتقىنىڭنى ئاڭلاپ تۇرۇۋاتىمەن. ئەمدىغۇ ساقايغانسەن؟ يەنە ئاڭلىسام، ئەتىدىن كەچكىچە باغدا ئاچا ـ سىڭىللىرىڭ بىلەن ئويناپ ـ كۈلۈپ، ھەتتا چۆرە قىزلار بىلەن پەلىپەتىش ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈۋېتىپسەن، ئۆزۈڭ شۇغۇللىنىشقا تېگىشلىك توغرا ئىشنى ئويلاپمۇ قويمايدىكەنسەن. بىرنەچچە مىسرا شېئىر يازالىغىنىڭ بىلەن، ئۇ يازغانلىرىڭمۇ ھېچقانچە ئەمەس، ئۇنىڭ نېمە ھەيران قالغۇچىلىكى بولاتتى؟ ئىمتىھان ئېلىپ تاللاشتا بەربىر ماقالىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە ئازراق بولسىمۇ ئىجتىھات قىلىپ باقمىدىڭ. مەن ساڭا شۇنى دەپ قويايي: بۇگۈندىن باشلاپ شېئىر ـ بېيىت يازمايسەن، پەقەت سەككىز بۆلەكلىك ماقالە يېزىشنىلا مەشىق قىلىسەن. ساڭا بىر يىللىق مۇددەت بېرىمەن، ئەگەر شۇنىڭغىچە سېنىڭدە قىلچە ئىلگىرىلەش كۆرۈلمىسە، سەنمۇ ئوقۇمايلا قوي، ماڭىمۇ سېنىڭدەك بالىنىڭ كېرىكى يوق، ـــ ئاندىن ئۇ لى گۇينى چاقىرتىپ كىردى، ـــ بېيىمڭغا بېرىپ ئېيىت ئەتە ئەتىگەندە باۋيۇينىڭ ئوقۇيدىغان كىتابلىرىنى ئېلىپ باۋيۇي بىلەن قېشىمغا كەلسۇن، مەن كۆرۈپ باقمەن، ئاندىن ئۇنى ئائىلىڭى مەكتەپكە ئۆزۈم ئاپىرىپ بېرىمەن، ـــ ئارقىدىن باۋيۇيگە بۇيرۇق قىلدى، ـــ ماڭ، چىق ! ئەتە ئەتىگەندە كىرىپ ماڭا كۆرۈن !

باۋيۇي بىرھازاغىچە بىر ئېغىز زۇۋان سۆرمەي تۇردى، ئاتىسىنىڭ ئالدىدىن چىقىپ ئارامبەخش ھويلىغا قايتىپ كەلدى. شىرىن تەقەززالىق بىلەن خەۋەر كۈتۈپ ئولتۇراتتى، مەكتەپكە بارىدىغان گەپ ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ بەك خۇشال بولدى. يالغۇز باۋيۇيلا، مومام مېنى مەكتەپكە بېرىشتىن توسسا بولاتتى، دېگەن غەرەزدە، بۇ خەۋەرنى بىركىمدىن دەررۇ جيا ئانىغا يەتكۈزدى. جيا ئانا خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، باۋيۇينى چاقىرتىۋېلىپ، ئۇنىڭغا:

— سەن ئاۋۋال خاتىرجەم مەكتىپىڭگە بېرىۋەر، ئاتاڭنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويما. سېنى تەڭقىسلىققا سالىدىغان ئىش بولۇپ قالسا مانا مەن بار، — دېدى.

باۋيۇي ئامالسىز قايتىپ كېلىپ، دېدەكلەرگە:

— ئەتە مېنى سەھەردە ئويغىتىۋېتىڭلار، ئاتام مېنى مەكتەپكە ئۆزى ئاپىرىپ بەرمەكچى، — دەپ تاپىلىدى.

شىرىن ۋە باشقىلار خوش دېيىشتى، شىرىن بىلەن شېيۋە ئىككىسى ئويغىنالماي قالمايلى دەپ، نۆۋەت بىلەن ئۇخلاشتى.

ئەتىسى سەھەردە، شىرىن باۋيۇينى ئويغاتتى. باۋيۇي يۇيۇنۇپ - تارىنىپ بولۇپ كىيىملىرىنى يېڭىۋشلىدى ۋە چۆرە قىزدىن بىرسىنى بېيىمڭغا ئارا ئىشكىتە ساقلاپ تۇرسۇن، دەپ ئېيتقۇزۇپ قويدى. ئاندىن كىتاب - دەپتەرلىرىنى قولىغا ئېلىپ، شىرىنىڭ ئىككى قېتىم سۆيلىشى بىلەن ھۇجرىدىن چىقىپ، ئۇدۇل ئاتىسىنىڭ كۈتۈپخانىسىغا ماڭدى. ئۇ يەرگە بېرىپ، ئاتىسىنى كەلدىمۇ، كەلمىدىمۇ دەپ ئۇقۇشۇۋېدى، كۈتۈپخانىدىكى مۇلازىم:

— بايا سۇخەنچى موللامدىن بىرسى كېلىپ، بېگىمگە مەلۇم قىلىدىغان ئىشىم بار، دېۋىدى، ئىچكىرىدىن «يۇيۇنۇۋاتىدۇ» دەپ ئۇچۇر بېرىپ، سۇخەنچى مولامنى سىرتقا چىقىپ ساقلاپ تۇرۇشقا بۇيرۇغان، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، باۋيۇينىڭ يۈرىكى سەل - پەل ئىزىغا چۈشتى - دە، ئالدىراپ جيا جېڭ تەرەپكە ماڭدى. جيا جېڭ ئۇنى

چاقىرىپ كېلىشكە ئادەم چاقىرغانكەن، باۋيۇي ئۇنىڭ بىلەن جيا جېڭنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كەلدى. جيا جېڭ باۋيۇيگە يەنە بىرنەچچە ئېغىز گەپ جېكىلەپ قويدى، ئاندىن ئۇنى يېنىغا ئېلىپ مەيدىگە چۈشتى، كىتاب ـ دەپتەرلەرنى بېيىمىڭ كۆتۈرۈۋالدى. ئۇلار ئۇدۇل ئائىلىۋى مەكتەپكە كەلدى، ئاللىقاچان بىركىم ئۇلاردىن بۇرۇنراق بېرىپ، دەيرۇغا: «بېگىم كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر قىلىپ قويغانىدى، دەيرۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىغا چىقاي دېگۈچە جيا جېڭ كىرىپ كەلدى ۋە دەيرۇ بىلەن سالاملاشتى. دەيرۇ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن تىنچ ـ ئامانلىق سوراپ، ئارقىدىن يەنە:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تىنچلىقمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

باۋيۇيمۇ كېلىپ ئۇنىڭغا سالام بەردى. جيا جېڭ دەيرۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئاندىن ئۆزى ئولتۇردى.

ـــ بۇگۈن بۇنى مەكتەپكە ئالاھىدە ھاۋالە قىلىش نىيىتىدە ئۆزۈم ئەكەلدىم، ـــ دېدى جيا جېڭ، ـــ بۇ بالىنىڭ يېشىمۇ چوڭ بولۇپ قالدى. ئادەم بولۇشنىڭ ئىش ـ ئەمەلنى ئۆگەنگەندە، ئاندىن ئۆمۈرۋايەت ئاتاق ـ ئابرۇي بىلەن ئۆتەلەيدۇ. ھازىر ئۇ ئۆيدە ئۇششاق بالىلار بىلەن ئويناپ كەپسىزلىك قىلىپ يۈرىدۇ. ئانچە ـ مۇنچە شېئىر يېزىش قولىدىن كەلسىمۇ، يازغانلىرى ساپلا پەلىپەتىش بىرنېمىلەر. ياخشى يازىدۇ دېگەندىمۇ، يازغانلىرى يەنىلا شۇ مەنزىرە، ئىشق ـ مۇھەببەت تەسۋىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇيازغانلىرىنىڭ ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەقىقىي ئىشى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق.

ـــ مېنىڭچە، بۇ بالىنىڭ قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، ئەقىل ـ ھوشىمۇ جايىدا تۇرۇپ نېمىشقا كىتاب ئوقۇمايا بەڭباشلىق قىلىپ تاماشىغا بېرىلىدىكەنتاڭ. شېئىر يېزىشقۇ ئۆگەنسە بولمايدىغان ئىشمۇ ئەمەس، بىلىمدە كامالەتكە يېتىۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۆگەنسىمۇ كېچىكمەيدۇ، ـــ دېدى دەيرۇ.

ـــ شۇنداق بولۇشى كېرەك ئىدى. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنىڭغا

كىتاب ئوقۇشنى، كىتابتىن سۆزلەشنى، ماقالە يېزىشنى ئۆگىتىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئەگەر تەنبىھلىرىگە قۇلاق سالمايدىغان بولسا، ئوبدانراق ئەدىپىنى بېرىپ تۇرسىلا، شۇنداق قىلغاندا ئېتى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق ئادەملەردىن بولۇپ قالمايدۇ ھەم ئۆمرى زايە كەتمەيدۇ، ــ جيا جېكنىڭ شۇنداق دەپلا ئورنىدىن تۇرۇپ دەيرۇغا قولىنى جۈپتەكلەپ سالام بەردى. ئاندىن بىرپەس باشقا پاراڭلارنى قىلىشقاندىن كېيىن، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا سالام ئېيتىسىلا، ــ دېدى دەيرۇ جياجېڭنى ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ.

جيا جېكنىڭ خوپ، دەپ مەپىگە چۈشۈپ ياندى. دەيرۇ يېنىپ كىردى، باۋيۈي غەربىي جەنۇب بۇلۇڭىدىكى دېرىزىگە يېقىن قويۇلغان گۈللۈك ئامۇت شىرەنىكنى ئوڭ تەرىپىگە ئىككى يۈرۈش كونا كىتاب، بىر پارچە نېپىز ماقالە مەشىق رىسالىسىنى تىزىپ قويۇپ، بېيىمىگىغا قەغەز ـ قەلەم، سىياھ ـ دۇڭەتلەرنى شىرەنىكنىڭ تارتمىسىغا سالدۇرۇپ قويدى.

ــ باۋيۈي، قايسى كۈنى سىزنى ئاغرىپ قالدى، دەپ ئاڭلىدىم، سەللىمازا ساقايدىڭىزمۇ؟ ــ دەپ سورىدى دەيرۇ.

ــ سەللىمازا ساقايدىم، ــ دەپ جاۋاب بەردى باۋيۈي ئورنىدىن تۇرۇپ.

ــ خوش، ئۇنداق بولسا، ئەمدى ئوقۇشقا ئىجتىھات قىلىشىڭىز كېرەك. ئاتىڭىز سىزنىڭ يارامليق ئادەم بولۇپ چىقىشىڭىزنى چىن قەلبىدىن ئارزۇ قىلىدۇ. بۇرۇن ئوقۇغان كىتابلىرىڭىزنى باشتىن ـ ئاياغ بىر قۇر تەكرارلاپ چىقىڭ. ھەر كۈنى ئەتىگەنده كىتابنى تەكرارلايسىز، ناشتىدىن كېيىن خەت يازىسىز، چۈشتە كىتابتىن سۆزلەيسىز، بىرنەچچە پارچە ماقالە مەشىق قىلىش رىسالىسى ئوقۇيسىز.

باۋيۈي «خوش» دەپ ئورنىغا ئولتۇرۇپ، ئەتراپىغا قارىدى، جىن رۇڭ قۇراملىقلاردىن بىرقانچەيلەن كۆرۈنمەيتتى. كىچىك

تالىپلاردىن بىرنەچچىسى قېتىلىپتۇ، ھەممىسى سەھرا سۈپەت بالىلار ئىكەن. بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە چىن جۇڭ كېلىپ، ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە ئۆزىگە ئوخشاش بولۇپ سىرداشقۇدەك بىرەرسىنىڭ يوقلۇقىدىن كۆڭلى يېرىم بولدى، زۇۋان سۈرمەي بېشىنى ئىچىگە تىقىپ كىتابقا قارىدى.

— بۈگۈن بىرنىچى كۈنى بولغاچقا، سىزنى بالدۇرراق قويۇپ بېرىمەن. ئەتە كىتابتىن سۆزلەيسىز، سىز ئۇنچىۋالا كالۋامۇ ئەمەس. ئەتە ئالدى بىلەن سىزنى كىتابتىن بىرنەچچە باب سۆزلىتىپ ئاڭلاپ باقىمەن. يېقىندىن بۇيان دەرس - ساۋاقلارنى تەكرارلىشىڭىز قانداقراق بولغانلىقىنى سىناپ كۆرگەندىن كېيىن، قايسى دەرىجىگە يەتكەنلىكىڭىزنى بىلىشىم مۇمكىن، — دېدى دەيرۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋيۇينىڭ يۈرىكى گۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى. باۋيۇينىڭ ئەتىسى قانداق سۆزلىگەنلىكىنى بىلمەك بولسىڭىز، كېيىنكى بابنى ئوقۇغايسىز.

سەكسەن ئىككىنچى باب

مويىسپىت موللامنىڭ زەمىردىن دەرس ئېيتىپ تەرسا يىگىتكە تەنبىھ بەرگەنلىكى
كېسەلچان بامبۇكزار مەلىكسىنىڭ مەستانىلىق قىلىپ يامان چۈشىدىن چۆچۈگەنلىكى

شۇنىڭ بىلەن باۋيۇي مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ جيا ئانىغا كۆرۈنۈش قىلدى.

— ئەمدى توسۇن تاينىڭ بېشىغا يۈگەن سېلىنىپ ئوبدان بولدى. بېرىپ ئاتاڭغا كۆرۈنۈپ قويۇپ، ئاندىن ئويۇنۇڭنى ئوينا، — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

باۋيۇي جيا جېڭنىڭ قېشىغا كەلدى.

— مەكتەپتىن نېمانداق بالدۇر ياندىڭ؟ ئۇستازىڭ تاپشۇرۇق بەردىمۇ؟ — دەپ سورىدى جيا جېڭ.

— بەردى، — دېدى باۋيۇي، — ئەتىگەن تۇرۇپ كىتاب ئوقۇيمەن، ناشتىدىن كېيىن خەت يازىمەن، چۈشتە كىتابتىن دەرس سۆزلەيمەن، ماقالە رىسالىسى ئوقۇيمەن.

جيا جېڭ ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

— چىقىپ كەت! — دېدى جيا جېڭ، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كىرىپ يېنىدا ئولتۇرغىن. سەنمۇ ئەمدى ئادەمسىلىكنىڭ يولىنى ئانچە - مۇنچە ئۆگەنسەڭ بولىدۇ، ئويۇنغىلا بېرىلمە. ئاخشىمى بالدۇرراق ئۇخلا، مەكتەپكە ھەر كۈنى بارغىن، ئورنۇڭدىن ئەتىگەنرەك تۇرغىن، ئاڭلىدىڭمۇ؟

باۋيۇي «خوش، خوش» دەپ يېنىشلاپ ئىلىك ئېلىپ، ئاندىن

يېنىپ چىقتى، ئاندىن ئالدىراپ ـ سالدىراپ بېرىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا، ئاندىن جيا ئانىغا ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇپلا يېنىپ چىقىپ، بامبۇكزار سارايغا بىرلا ئاتلاپلا يېتىپ بارسام دەپ ئۇچقاندەك ماڭدى. ئۇ دەرۋازىدىن كىرىپلا چاۋاك چېلىپ كۈلگىنىچە:

ـــ مەن يەنە شۇ پېتىمچە قايتىپ كەلدىم، ـــ دېۋىدى، ئۆيدە تۈيۇقسىز تۇرغان دەييۇي چۆچۈپ كەتتى.

زىجۇەن مىلەڭزىنى قايرىپ بەردى، باۋيۇي ھۇجرىغا كىرىپ ئولتۇردى.

ـــ سىزنى مەكتەپكە كېتىپتۇ، دەپ ئاڭلىغاندەك قىلىۋىدىم، بالدۇرلا قايتىپ كەپسىزغۇ؟ ـــ دېدى دەييۇي.

ـــ ياپىرىم، ئاجايىپ ئىش بولدى جۇمۇ ! ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ بەگ ئاتام بۈگۈن مېنى ئوقۇشقا ئاپىرىپ بەرگەن ئەمەسمىدى؟ ماڭا خۇددى سىلەر بىلەن كۆرۈشىدىغان كۈنلەر كەلمەيدىغاندەكلا بىلىنىپ كەتتى. بۇ بىر كۈن مېڭىر تەسلىكتە ئۆتتى، مانا ھازىر سىلەر بىلەن كۆرۈشەلىگىنىم ئۈچۈن، خۇددى ئۆلگەن ئادەم تىرىلگەندەكلا بولۇپ قالدىم. كونىلارنىڭ «بىر كۈن كۆرۈشمىسەڭ، ئۈچ يىل كۆرۈشمىگەندەك بولۇپ قالىسەن» دېگىنى تازىمۇ توغرا ئېيتىلغان گەپ ئىكەن.

ـــ چوڭ ئۆيلەرگە باردىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى دەييۇي.

ـــ ھەممىسىگە باردىم.

ـــ باشقا يەرلەرگىچۇ؟

ـــ بارمىدىم.

ـــ بېرىپ ئۇلارنىمۇ كۆرۈپ كەلسىڭىز بوپتىكەن.

ـــ مەن شۇ تۇرقىدا قىمىرلاشقىمۇ ئېرىنىۋاتىمەن.

يېنىڭىزدا ئولتۇرۇپ سىز بىلەن بىردەم پاراڭلىشايچۇ، بەگ ئاتام بالدۇرراق يېتىپ، ئورنۇڭدىن ئەتىگەنرەك تۇر، دېگەن. ئۇلار بىلەن ئەتە بېرىپ كۆرۈشەيلا.

ـــ ئولتۇرسىڭىزغۇ بولاتتى، ئەمما ئارام ئېلىشىڭىزمۇ

كېرەك ـ دە.

ـــ نېمە قىلغانغا ھېرىپ كېتەرمەن؟ ئىچىم پۇشۇپ ئۆلەيلا دېدىم شۇ. سىز بىلەن ئولتۇرۇپ ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقىراي دەۋاتسام، سىز قوپۇپ مېنى قوغلاۋاتسىزغۇ!

دەييۇي مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، زىجۇەنگە بۇيرۇدى:

ـــ لۇكچاك چېيىمدىن ئوتتۇرانچى غوجامغا بىر چىنە دەملەپ بەرگىن. ئۇ ھازىر مەكتەپتە ئوقۇۋاتىدۇ، ئەمدى بۇرۇنقىغا ئوخشىمايدۇ.

زىجۇەن كۈلۈپ كېتىپ، خوش دېدى ۋە چايدىن ئېلىپ چۆرە قىزنى دەملەشكە جورۇدى.

ـــ بۇ ئوقۇشنىڭ تىلغا ئالغۇچىلىك نېمىسى بولاتتى؟ ـــ دېدى باۋيۇي ئۇنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا، ـــ مەن بۇ داۋشۇناسلىقنىڭ گەپلىرىدىن بەك بىزار بولۇپ كەتتىم. تېخىمۇ كۈلكىلىكى، ئۆزلىرى سەككىز بۆلەكلىك ماقالە يېزىپ، ساختىپەزلىك بىلەن ئاتاق ـ مەنسەپكە ئىگە بولۇۋېلىپ نان قېپىلىق قىلغىنىنى ئاز دەپ، «ئەۋلىيا ـ دانىشمەنلەر مەپكۇرىسى بويىچە پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك» دېيىشىدۇ تېخى! ئۇنداق ئۇسلۇبتىكى ماقالىلەرنىڭ تولىسى كىتابنامىلەردىن يۇغۇرۇلغان ئەبجەش ـ قۇراق بىرنېمىلەر. بۇنىڭدىنمۇ كۈلكىلىك بىر ئىش بار، يەنە قورسىقىدا ئېلىپنىڭ سۇنۇقى يوق ئادەملەر تاغدىن ـ باغدىن ئالا سۆزلەپ، بازارغا سالغىنى ساپلا جىن ـ شەيتانلار تۇرۇقلۇق، تېخى ئۆزلىرىنى ناھايىتى كاتتا موللا چاغلىشىپ كېتىدۇ. بۇنىڭ نېمىسى ئەۋلىيا ـ دانىشمەنلەرنىڭ كۆز قاراشلىرىنى شەرھلەپ بەرگەنلىك بولسۇن؟ ھازىر بەگ ئاتام مېنى ئاشۇلارنى ئۆگەن دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەي دەۋەت قىلىدۇ، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىشقا مېنىڭمۇ ھەددىم ئەمەس. ئەمدى كېلىپ كىتاب ئوقۇش دېگەن سۆزنى سىزمۇ تىلغا ئېلىۋاتىسىز!

ـــ بىزدەك قىز بالىلارغىغۇ ئوقۇشنىڭ كېرىكى يوق، ـــ دېدى دەييۇي، ـــ ئەمما كىچىكىمدە مەنمۇ سىلەرنىڭ

قوۋمىڭلاردىن بولغان يۈيسۈن خەلىپەت ئوقۇتقاندا شۇنداق كىتابلارنى كۆرۈپ باققان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە خېلى ئەقىلگە مۇۋاپىق بايان قىلغانلىرىمۇ بار، يىراق - يېقىندىن قۇرۇق گەپ ساتىدىغانلىرىمۇ بار. ئۇ چاغلاردا مەن تازا چۈشىنىپ كېتەلمىسەممۇ، ھەممىنى بىر يولىلا يوققا چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ، بۇمۇ سىزنىڭ نام قازىنىشىڭىز ئۈچۈن ئەۋزەل جۇمۇ.

بۇ گەپلەر باۋيۈينىڭ قۇلىقىغا زادىلا ياقمىدى. ئۇ: «دەييۇي ئەزەلدىن بۇنداق ئادەم ئەمەس ئىدى، نېمانداق بۇمۇ مەرتىۋە - مەنپەئەتكە ھېرىس بولۇپ قالغاندۇ؟» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا يۈز تۇرا رەددىيە بېرىشكە پېتىنالماي، دىمىقىدا كۈلۈپلا قويدى.

دەل شۇ چاغدا تالادا ئىككىيلەنگىنىڭ پاراڭلىشىۋاتقىنى ئاڭلىنىپ قالدى، ئۇلارنىڭ بىرسى چيۈۋېن، بىرسى زىجۇەن ئىدى.

— شېرېن ئاچام مېنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە غوجامنى ئالغىلى بار دەپ ئەۋەتكەنىدى، بۇ غوجام بۇ يەردە ئىكەن ئەمەسمۇ ! — دېدى چيۈۋېن.

— غوجامغا بۇ يەردە ئەمدى بىر پىيالە چاي دەملىدۇق، ئىچىپ بولغاندىن كېيىن بارسۇن ! — دېدى زىجۇەن.

ئىككىسى شۇ پاراڭ بىلەن ھۇجرىغا كىرىپ كەلدى.

— كېتەي دەپ تۇراتتىم. سېنى يەنە ئىزدىتىپ ئاۋارە قىپتىمەن، — دېدى باۋيۈي كۈلۈپ چيۈۋېنغا.

چيۈۋېن جاۋاب بەرگۈچە، زىجۇەن ئېغىز ئېچىپ:

— چاي ئىچىپ بولۇپ چاپسان ماڭسىلا، خەق ئەتىگەندىن بېرى سىلىگە ئىنتىزار بولۇپ كېتىپتۇ، — دېۋىدى، چيۈۋېن بىرنى تۇكۇرۇپ:

— تۇفى ! ھارامزادە قىز ! — دېدى.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى. باۋيۈي ئورنىدىن تۇرۇپ خوشلىشىپ ماڭدى. دەييۇي ئىشىككىچە، زىجۇەن پەلەمپەيگىچە ئۇزىتىپ چىقتى، باۋيۈي ھويلىدىن چىقىپ

كەتكەندىن كېيىن، ئاندىن قايتىپ كىرىشتى.

باۋيۇي ئارامبەخش هويلىغا قايتىپ كەلدى. هۇجرىغا كىرىشىگە، شىرىن ئىچكىرىكى ئۆيدىن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ:

— قايتىپ كەلدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— باۋيۇي غوجام بالدۇر قايتىپ كەپتىكەن، دەييۇي خان قىزىنىڭكىدە ئولتۇرۇپتۇ، — دېدى چيۇۋېن.

— بۈگۈن بىر ئىش بارمىكەن؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي.

— ئىش يوق ئىكەن، — دېدى شىرىن، — بايا ئاغىچا خېنىم: بېگىم هازىر ئۇنىڭ كىتاب ئوقۇشىنى قاتتىق تۇتۇۋاتىدۇ، ئەگەر دېدەكلەر يەنە ئۇنىڭ بىلەن ئويىنىشىپ يۈرىدىغان بولسا، چىڭۋېن بىلەن سىچىنىڭ كۈنىگە قالىدۇ، دېگەن گەپنى جېكىلەپ قويغىلى يۈەنياڭ ئاچامنى ئەۋەتىپتۇ، سىزنىڭ خىزمىتىڭىزنى قىلىپ، ئاخىرىغا كەلگەندە بۇنداق گەپكە قالسام ماڭمۇ سەتچىلىك بولغۇدەك ! — شۇ گەپنى قىلىپلا شىرىننىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى.

— ئوبدان ئاچا ! — دېدى باۋيۇي دەررۇلا، — خاتىرجەم بولغىن، مەن ئوقۇشۇمنى ئوبدانلا ئوقۇسام ئانامغۇ سىلەرنى ئەيىبلىمەيدۇ. بۈگۈن ئاخشام كىتاب ئوقۇشۇم كېرەك، ئۇستازىم ئەتە مېنى كىتابتىن دەرس سۆزلەتمەكچى. ئىشىم بولسا شېيۇ بىلەن چيۇۋېننى چاقىراي، سەن ئارام ئېلىۋەرگىن.

— راستلا كىتاب ئوقۇشقا بېرىلىدىغان بولسىڭىز غۇ، سىزنىڭ خىزمىتىڭىزنى قىلىشقا بىزمۇ خۇشتار بولاتتۇق، — دېدى شىرىن.

شۇنىڭدىن كېيىن باۋيۇي كەچلىك تامىقىنى ئوپۇل ـ توپۇل يەپلا چىراغنى ياقتۇرۇپ، بۇرۇن ئوقۇپ چىققان «تۆت نامە»نى ۋاراقلاشقا باشلىدى. «نەدىن باشلاپ ئوقۇسام بولار؟» ئۇ شۇنداق خىيال بىلەن كىتابنى ۋاراقلاپ كۆزدىن كەچۈردى، هەممە بابلىرى ئۇنىڭغا چۈشىنىشلىكتەك تۇيۇلدى، ئەمما زەن سېلىپ ئويلاپ بېقىۋىدى، ئانچە چۈشەنمەيدىغانلىقى بىلىندى. ئۇ كىتابنىڭ

ئىزاھىنى، ئاندىن مەزمۇنىنى ئوقۇدى. شۇ ئېيتىشقىنىچە بىرىنچى جېسىمك ۋاقتىنى ئۆتكۈزدى، «ماڭا شېئىر - نەزم يېزىش ناھايىتى ئاسان تۇيۇلاتتى، بۇنىڭغا كەلگەندە كاللام ئىشلىمەي قېلىۋاتىدۇ» دەپ شۇ ئولتۇرغىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇردى.

— ئەمدى ئارام ئېلىك. بىردەملىك ئىجتىھات بىلەنلا ئىش تاك ئاتمايدۇ، — دېدى شىرىن.

باۋيۇي ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا ماقۇل دەپ قويدى. شېيۆ بىلەن شىرىن ئۇنى يانتۇزۇپ بولۇپ، ئاندىن ئۆزلىرىمۇ ياتتى. شىرىن بىر ئۇخلاپ ئويغىنىپ قۇلاق سېلىپ باقتى، باۋيۇي تېخىچىلا ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلۈپ ياتاتتى.

— تېخىچە ئويغاقمۇسىز؟ كەلسە - كەلمەس خىيالىلارنى قىلماي ئوبدان ئارام ئالسىڭىز ئەتە مەكتەپتە ياخشى ئوقۇيالايسىز، — دېدى شىرىن.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغانىدىم، بىراق ئۇيقۇم كەلمەيۋاتامدۇ، ئۇستۇمدىكى يوتقاندىن بىرنى ئېلىۋەتكىنە، — دېدى باۋيۇي.

— ھاۋا سوغۇق، ئېلىۋەتمەيلى — دېدى شىرىن

— ئىچىم بەك تىتىلداپ كېتىۋاتىدۇ، — باۋيۇي شۇنداق دەپلا يوتقاننى پۈتى بىلەن تېپىپ چۈشۈرۈۋەتتى.

شىرىن دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يوتقاننى باشقىدىن يېپىپ قويدى، ئاندىن باۋيۇينىڭ پېشانىسىنى تۇتۇپ باقتى، سەل - پەل قىزىتمىسى ئۆرلىگەندەك قىلاتتى.

— قىمىرلىماڭ، ئازراق قىزىپ قاپسىز، — دېدى ئۇ.

— شۇنى دېمەمسەن؟ — دېدى باۋيۇي.

— ئەمدى بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ — دېدى شىرىن.

— قورقما، — دېدى باۋيۇي، — ئۇخلىيالمىغىنىمدىن شۇنداق بولغان نېمە. چۈقان كۆتۈرمە، بەگ ئاتام ئاڭلاپ قالسا، ئوقۇشتىن قېچىپ ئاغرىۋاپتۇ، بولمىسا كېسىلى بۇنداقمۇ توغرا كېلىپ قالامدۇ؟ دەيدۇ. ئەتىگىچە تۇزلىپ، مەكتەپكە بارساملا

ئىش تۇگەيدۇ.

شىرىن ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ:

— ئەمىسە يېنىڭىزدا ياتاي، — دېدى ۋە يېنىغا كېلىپ يېتىپ باۋيۇينىڭ دۇمبىسىنى ئۇۋۇلىدى. شۇ ياتقىنىچە ئۇيقۇغا كەتكىنىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى. ئۇلار كۈن ئۆرلەپ كەتكەندە ئويغىنىشتى. باۋيۇي:

— يامان بولدى، كېچىكىپ قالدىم، — دېدى ـ دە، ھاپىلا ـ شاپىلا يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، سالام بېرىدىغان يەرلەرگە بېرىپ سالام بېرىپ بولۇپلا مەكتەپكە قاراپ ماڭدى. دەيرۇ چىرايى ئۆڭگەن ھالدا:

— بەگ ئاتىڭىزنىڭ سىزنى ئادەم بولمايدۇ، دەپ خاپا بولۇشى بىكار ئەمەس ئىكەن، — دېدى، — مەكتەپكە كېلىپ ئىككىنچى كۈنىلا ھۇرۇنلۇق قىلىۋاتىسىز، مۇشۇنداقمۇ ۋاخ قالامدىغان؟

باۋيۇي ئاخشام بويى قىزىپ قالغانلىقىنى دەپ بېرىپ، ئاندىن كىتاب ئوقۇشقا ئولتۇردى.

كەچقۇرۇن دەيرۇ باۋيۇيگە:

— باۋيۇي، ماۋۇ كىتابنىڭ بىر بابىدىن سۆزلەپ بېقىڭ ! — دېدى.

باۋيۇي كېلىپ قارىغۇدەك بولسا «كېيىنكىلەر ئەيمىنەرلىك بولۇر» دېگەن باب ئىكەن. ئۇنى كۆرۈپ ئۆز كۆڭلىدە: «بۇ ياخشى بولدى ! بەختىمگە «بىلىم ئەزەم»، «مۇرەسسە ـ مادارا»دىن سوراپ قالمىدى» دەپ ئويلاپ:

— قانداق سۆزلەيمەن؟ — دەپ سورىدى.

— بۆلەكنىڭ شەرھىسىدىكى جۇملىلەرنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىڭ، — دېدى دەيرۇ.

باۋيۇي ئالدى بىلەن بۇ بابنى بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىپ، ئاندىن:

— بۇ بابتا دانىشمەن ـ ئەۋلىيا كېيىنكىلەرگە ئىلھام

بېرىپ، دائىم تىرىشىش، ئۇنداق... ــ دەپلا توختاپ قالدى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ دەيرۇغا قاراپ قويدى.

دەيرۇ ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن قارىغانلىقىنى سېزىپ، كۈلۈپ قويدى ـ دە: «يوسۇننامە»دە «كىتاب ھۇزۇرىدا ئېھتىراز[1] قىلماسلىق» دېيىلگەن. «ئۇنداق ـ بۇنداق» دەپ قورۇنۇپ ئولتۇرماي سۆزلەۋەرمەمسىز؟ ــ دېدى.

ــ چوڭ بولغاندا. ئۇنداق كېرەكسىز ئادەم بولۇپ قالماسلىققا ئۆگىتىدۇ. ئاۋۋال «ئەيمىنەرلىك» دېگەن سۆز بىلەن كېيىنكىلەرنىڭ جاسارىتىنى قوزغاپ، ئاندىن «ئەيمىنەرلىك بولۇشتا قانائەتلەنمەسلىك» دېگەن سۆز بىلەن كېيىنكىلەرنى كەلگۈسى توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرغان.

باۋيۇي شۇنداق دەپ، دەيرۇغا يەنە قاراپ قويدى.

ــ بۇمۇ بولىدۇ، داۋامچۇ؟ ــ دېدى دەيرۇ.

ــ ئەۋلىيا ـ دانىشمەنلەر دەيدۇكى، ــ دەپ داۋام قىلدۇردى باۋيۇي ــ ئادەم كىچىك ۋاقىتتا، ئوي ـ پىكىر، كۆڭ ـ ئىقتىدار جەھەتلىرىدە ئەقىللىك ۋە قابىلىيەتلىك بولسا، ئۇنى ھەقىقەتەن ئەيمىنەرلىك دېسە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ كېيىنكى كۈنلىرىنى مېنىڭ ھازىرقى كۈنۈمگە ئوخشاش بولمايدۇ دەپ قانداقمۇ ئالدىنئالا بەلگىلەپ قويغىلى بولغاي؟ ئەگەر ئۇلار كۈنلىرىنى لاغايلاپ ئۆتكۈزىدىغان بولسا، قىرىق ـ ئەللىك ياشلارغا بارغاندا راۋاج تاپالماي قالىدۇ، بۇنداق ئادەملەر گەرچە كىچىك ۋاقىتلىرىدا يارامليقىتىك كۆرۈنسىمۇ، بىرچاغلارغا كەلگەندە ئۇلاردىن ئۆمۈرۋايەت ھېچكىم ئەيمەنمەيدىغان بولىدۇ.

ــ بايا شەرھىدىن سۆزلىگەنلىرىڭىز خېلى ئېنىق بولدى، ئەمما ئايرىم جۇملىلەردە بالىلىقىڭىز بىلىنىپ قالدى، ــ دېدى

---

① فېئودالىلىق زامانىدا گەپ ـ سۆزدە، ماقالە يازغاندا، پادىشاھ، ئاتا ـ ئانا ياكى «ئەۋلىيا ـ دانىشمەنلەر»نىڭ ئىسىملىرى توغرا كېلىپ قالسا، ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى توغرىدىن ـ توغرا ئېيتىشقا ياكى يېزىشقا بولمايتتى، ئەنە شۇنى «ئېھتىراز قىلىش» دەيتتى.

دەيرۇ كۈلۈپ، ــ «بىلىمسىزلىك» دېگەنلىك، راۋاج تېپىپ ئەمەلدار بولالمايدۇ، دېگەن گەپ ئەمەس. «بىلىملىك» ــ ھەقىقەتەن ئۆزى ئېنىق چۈشەنچە ھاسىل قىلىپ يول تاپقانلىق، دېمەكتۇر. ئەمەلدار بولمىغانلاردىنمۇ بىلىملىكلەر بولىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا قەدىمكى ئەۋلىيا ـ دانىشمەنلەرنىڭ ئىچىدە ئۆزلىرىنى باشقىلارغا بىلىندۈرمەي پىنھان تۇتۇپ ئۆتكەنلەرنى بىلىمسىزلەر دېگىلى بولامدۇ؟ «ئەيمىنەرلىك بولۇشتا قانائەتلەنمەسلىك» كىشىنى ئالدىنئالا قىياس قىلدۇرماق بولۇپ، «قورقۇش» سۆزىگە ئەمەس، بەلكى «قانداق بىلمەك» دېگەندىكى «بىلىش» سۆزىگە مۇقابىل كېلىدۇ. بىلمىگە مانا شۇ نۇقتىدىن قارىغاندىلا، ئاندىن تەپسىلاتقا قەدەم قويغىلى بولىدۇ. ئۇقتىڭىزمۇ؟

ــ ئۇقتۇم، ــ دېدى باۋيۇي.

ــ يەنە بىر باب بار، ئۇنىڭدىنمۇ سۆزلەپ بېقىڭ، ــ دېدى دەيرۇ. ئاندىن يەنە بىر بابنى ئېچىپ باۋيۇيگە كۆرسەتتى. باۋيۇي قارىسا، «مەن لاتاپەتكە ھەۋەس قىلىشتىن كۆرە پەزىلەتكە ھەۋەس قىلغۇچىلارنى كۆرمىدىم» دېگەن باب ئىكەن.

بۇ بابنى كۆرۈپ باۋيۇينىڭ يۈرىكى قارتلا قىلىپ قالدى.

ــ بۇ جۇملىنىڭ ھېچقانداق دەرس ئېيتقۇچىلىك يېرى يوق، ــ دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ.

ــ بىكار ئېيتىسىز ! ــ دېدى دەيرۇ، ــ مەسىلەن، ئىمتىھاندا مۇشۇ ماۋزۇ چىقىپ قالسا، يازغۇچىلىك يېرى يوق دېگىلى بولامدۇ؟

باۋيۇي نائىلاج ئۆز مۇلاھىزىسىنى قويدى:

ــ دانىشمەن ـ ئەۋلىيا نەزەر سالغۇدەك بولسا، كىشىلەر پەزىلەتكە ھەۋەس قىلغۇسى كەلمەي، لاتاپەتنى كۆرگەندە ئۇنىڭغا شۇنچە ھەۋەس قىلىشىدۇكى، پەزىلەتنىڭ ئۆز تەبىئىتىدە ئەسلىدىن بار نەرسە ئىكەنلىكىنى ئويلاشماي ئۇنىڭغا ئانچە ھەۋەس قىلىپ كېتىشمەيدۇ. لاتاپەتكە كەلسەك، ئۇنى گەرچە

تۇغۇلۇشىدىنلا بىللە يارالغان ۋە ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلمايدىغان ئادەم يوق دېگەن تەقدىردىمۇ، لېكىن پەزىلەت تەڭرىنىڭ ھېكمىتى، لاتاپەت بولسا ئىنسانلارنىڭ ئىستىكىدۇر، بۇ ھالدا ئىنسانلار ئۆزىنىڭ ئىستىكىگە بولغان ھەۋەستەك تەڭرىنىڭ ھېكمىتىگىمۇ نەدە شۇنداق ھەۋەس قىلغۇسى كەلگەي؟ بۇغۇ كۆڭزىنىڭ نادامەت چېكىپ ئېيتقان گېپى، شۇنداقلا بۇنىڭدا كىشىلەرنىڭ بۇرىلىش ياسىشنى ئۈمىد قىلغانلىق مەنىسىمۇ بار ھەمدە كىشىلەرگە نەزەر سالغانكى، كىشىلەر ئىچىدە پەزىلەتكە ھەۋەس قىلغۇچىلار بار، ئەمما ئۇلارنىڭ بۇنداق ھەۋىسى بەربىر يۈزەكى ھەۋەستۇر، تاكى لاتاپەتكە بېرىلگەندەك ھەۋەس قىلغاندىلا، ئاندىن ئۇ چىن ھەۋەس ھېسابلىنىدۇ.

— بۇ سۆزلىگەنلىرىڭىزمۇ بولىدۇ، — دېدى دەيرۇ، — سىزدىن بىر گەپ سوراي: سىز ئەۋلىيا ـ دانىشمەنلىك سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن ئاشۇ ئىككى ئىللەتتىن خالىي بولالمايسىز؟ مەن سىلەرنىڭ خانىدانىڭلاردا بولمىسامۇ، بەگ ئاتىڭىز ماڭا سىز توغرۇلۇق ھېچنېمە ئېيتمىغان بولسىمۇ، مەن سىزنىڭ ئىللەتلىرىڭىزنى تولۇق بىلىمەن. ئادەم بولۇپ تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن ئىلگىرى بېسىشقا ئىنتىلمەيسىز؟ ھازىر دەل سىزنىڭ «ئەيمىنەرلىك بولغان ياشلىق» دەۋرىڭىز. «بىلىملىك» بولۇش، «ئەيمىنەرلىك بولۇشتا قانائەتلەنمەسلىك» پۈتۈنلەي ئۆزىڭىزگە باغلىق. مەن سىزگە بىر ئايلىق مۆھلەت بېرىمەن، بۇرۇن ئوقۇپ چىققان كىتابلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ بىر ئاي ئىچىدە باشتىن - ئاياغ تەكرارلاپ چىقىسىز. ئاندىن يەنە بىر ئاي ماقالە ئوقۇيسىز. شۇنىڭدىن كېيىن سىزگە ماۋزۇ كۆرسىتىپ بېرىمەن، ماقالە يازىسىز، ناۋادا ئېرىنچەكلىك قىلىدىغان بولسىڭىز، ئۇنىڭغا ھەرگىز يول قويمايمەن. قەدىمدىن كېلىۋاتقان «ئادەم بولۇش ئۈچۈن ئۆز مەيلىگە بېرىلمىگەي، ئۆز مەيلىگە بېرىلسە ئادەم بولالمىغاي» دېگەن گەپ بار. مېنىڭ بۇ گەپلىرىمنى ئېسىڭىزدە

تۇتۇڭ.

باۋيۇي خوش دەپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ ھەر كۈنى بېرىلگەن ساۋاق بويىچە دەرس تەييارلايدىغان بولدى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

باۋيۇي مەكتەپتە ئوقۇشقا باشلىغاندىن بېرى، ئارامبەخش ھويلا بىكارچىلىقتىن جىمجىتلا بولۇپ كەتتى، بۇنىڭ بىلەن شېرىننىڭ ئانچە ـ مۇنچە يىڭنە ئىشى قىلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغۇلدى. ئۇ يىپ ـ يىڭنە ئېلىپ سىپارى قاپچۇقى تىكمەكچى بولدى. باۋيۇي دەرس تەكرارلاش بىلەن بەند بولغاچقا، دېدەكلەرمۇ ئارام تېپىپ قالدى، بالدۇرلا مۇشۇنداق بولغان بولسا، چىڭۇېن ھېچقاچان شۇنداق ئاقىۋەتكە قالمىغان بولاتتى. شېرېن شۇنداق خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ، توشقان ئۆلسە تۇلكە قايغۇرۇپتۇ، دېگەندەك، ئىختىيارسىز ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى. بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە يەنە ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشى چۈشۈپ، قايتا خىيالغا كەتتى: مەن كەلگۈسىدە بەربىر باۋيۇينىڭ چوڭ خوتۇنى ئەمەس، غەيرىي رەسمىي كىچىك خوتۇنى بولىمەن. باۋيۇينىڭ ئادەمگەرچىلىكىگىغۇ ئىشەنچ قىلغىلى بولمىدۇ، بىراق ئۇ يامان خوتۇنغا ئۆيلىنىپ قالمىدىغان بولسا، مەنمۇ يۇئېرجىيى بىلەن شياڭلىڭنىڭ ئاقىۋىتىگە قالمەن. جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئادەتتىكى ئەۋزايىدىن ھەم فېڭجيېنىڭ پات ـ پات گەپ ـ سۆزلىرىدە بىلىندۇرۇپ قويۇشلىرىدىن قارىغاندا، باۋيۇيگە دەييۇينى ئېلىپ بېرىدىغانلىقىدا شەك يوق، بىراق دەييۇي گۇمانخورراق... شېرېننىڭ خىيالى شۇ يەرگە يەتكەندە يۈزى قىزىرىپ، يۈرىكى سېلىپ كەتتى، ھەتتا يىڭنىنى نەگە سانجىۋاتقانلىقىنىمۇ بىلمەي قالدى. ئۇ قولىدىكى يىڭنە ئىشنى قويۇپ قويۇپ، دەييۇيدىن گەپ ئېلىپ بېقىش نىيىتىدە شۇ ياقتا قاراپ ماڭدى.

دەييۇي كىتاب ئوقۇپ ئولتۇراتتى، شېرېننىڭ كەلگەنلىكىنى

كۆرۈپ ئورنىدىن قوزغىلىپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، شىرىن ئىتتىك ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن ئەھۋال سورىدى:

— خان قىز، نەچچە كۈندىن بۇيان خېلى ئوبدانلا ساقىيىپ قالغانلا؟

— ساقىيىش دېگەن نەدە؟ ھەرھالدا تېتىكلىشىپ قالدىم. ئۆيدە نېمە ئىش قىلىۋاتسەن؟ — دەپ سورىدى دەييۇي.

— باۋيۇي غوجام مەكتەپكە كېتىپ، ھۇجرىدا قىلىدىغان ئىش بولمىغاچقا سىلىنى يوقلىغاچ، پاراڭلىشىپ كېلەي دەپ كېلىۋىدىم، — دېدى شىرىن.

گەپ ئارىلىقىدا زىجۈەن چاي ئەكىردى. شىرىن ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سىڭلىم، سەنمۇ ئولتۇر، — دېدى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ يەنە، — چىۋۇۋېندىن ئاڭلىشىمچە، بىزنىڭ كەينىمىزدىن گەپ قىپتىمىشسەنغۇ؟ — دېدى.

— ئاچا، شۇنىڭ گېپىگىمۇ ئىشەنمىگىزمۇ! — دېدى زىجۈەن كۈلۈپ كېتىپ، — مېنىڭ دېگىنىم، باۋيۇي غوجام مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن، باۋچەي خان قىز كەلمەسلا بولۇپ كەتتى، ھەتتا شياڭلىڭمۇ كىرىپ باقمىدى، شۇڭا زېرىكىپ كەتكەندۇ، دېگەنىدىم.

— شياڭلىڭنىڭ گېپىنى قىلمايلا قوي، ئۇنىڭ ھالى خاراب! ھېلىقى «چولپان ئاغىچا»غا يولۇققاندىن بېرى ئۇنىڭ كۆنى تەس بولۇۋاتىدۇ! — شىرىن ئىككى بارمىقىنى كۆرسىتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — گەپ قىلىپ كەلسەك، بۇ ئۇنىڭدىنمۇ يامان، ئۆزىنىڭ تالادىكى يۈزىنىمۇ قويمىدى.

دەييۇي ئۇنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا:

— ئۇنىڭ دەردىمۇ ئۆزىگە يېتىپ ئاشىدۇ! يۈئېرجيې خان قىز نېمىشقا ئۆلدى! — دېدى.

— شۇ گەپ ئەمەسمۇ! — دېدى شىرىن، — ئويلاپ باقساق،

ھەرئىككىسى ئوخشاش ئادەم، پەقەت نام - نېسىۋىسىدىلا پەرقلىنىدۇ، شۇنچىمۇ باغرى تاشلىق قىلغان بارمۇ؟ تالا - تۈزدە ئۆزىنىڭ نامىغىمۇ سەت بولدى.

دەييۇي شىرىنىڭ باشقىلارنىڭ كەينىدىن غەيۋەت قىلغىنىنى زادىلا ئاڭلاپ باقمىغانىدى، ئۇنىڭ بۇگۈن مۇنداق دېيىشىدە مەلۇم سەۋەب بارلىقىنى سېزىپ، يۈرىكى بىرقىسما بولدى.

— بۇنىڭغا بىرنېمە دېيىشمۇ تەس، — دېدى ئۇ، — ئائىلە ئىشلىرىدا، شەرق شامىلى غەرب شامىلىنى بېسىپ چۈشمىسە، غەرب شامىلى شەرق شامىلىنى بېسىپ چۈشىدىغان گەپ.

— بىزدەك بىر چەتتە تۇرغانلار ئۆزىمىزنىڭ يۈرىكى پوكۇلداۋاتقان يەردە خەقنى بوزەك قىلالامدۇق؟ — دېدى شىرىن.

شۇ ئەسنادا بىر موماينىڭ ھويلىدا تۇرۇپ:

— دەييۇي خان قىزىنىڭ ھۇجرىسى مۇشۇمۇ؟ بۇ يەردە ئاچىلىرىمىزدىن كىم بارىكىن؟ — دەپ سورىغىنى ئاڭلاندى.

شۆيەن چىقىپ، ئۇ موماينى شۆ ھامما تەرەپتە كۆرگەندەك قىلىپ:

— نېمە ئىش؟ — دەپ سورىدى.

— بىزنىڭ خان قىز دەييۇي خان قىزغا مېنىڭدىن بىر نەرسە ئەۋەتكەنىدى، — دېدى موماي.

— مۇشۇ يەردە سەل تۇرۇپ تۇرۇڭ ! — دېدى شۆيەن.

شۆيەن كىرىپ دەييۇيگە مەلۇم قىلىۋىدى، دەييۇي ئۇنى باشلاپ كىرىشكە بۇيرۇدى.

موماي ھۇجرىغا كىرىپ، دەييۇيدىن ئەھۋال سوراپ، نېمە ئەكەلگەنلىكىنى ئېيتماي دەييۇيگە تىكىلىپ قاراپلا قالدى، دەييۇي ئۇنىڭ بۇنداق قاراۋېرىشىدىن سەل ئوڭايسىزلىنىشقا باشلىدى.

— باۋچەي خان قىز سىزدىن نېمە ئەۋەتتى؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— بىزنىڭ خان قىز سىلىگە بىر شىشە گۈلسۇ مۇرابباسى

ئەۋەتكەن، ــ دەپ ھەجەيلەپ جاۋاب بەردى موماي. ئاندىن بۇرىلىپ شىرىنگە قاردى، ــ بۇ قىز باۋيۇي غوجامنىڭ ھۇجرىسىدىكى شىرىن قىز ئەمەسمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئانكا، مېنى قانداق تونۇيلا؟ ــ دەپ سورىدى شىرىن كۈلۈپ.

ــ مەن ھامما خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدا، ئۆيگە قارايمەن، ــ دېدى موماي كۈلۈپ، ــ ھامما خېنىم، خان قىزلار بىلەن تولا بىر يەرگە بارمايمەن، شۇڭا خان قىزلار مېنى ئانچە تونۇپ كەتمەيدۇ. خان قىزلار بىز تەرەپكە بېرىپ تۇرغاچقا، ئۇلارنى ئانچە ـ مۇنچە تونۇيمەن، ــ موماي شېشىنى شۆيەنگە بېرىپ، بۇرىلىپ يەنە دەييۇيگە قاراپ قويدى. ئاندىن شىرىنگە قاراپ كۈلۈپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ بىزنىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ دەييۇي خان قىز بىلەن سىلەرنىڭ باۋيۇي غوجامنى بىر جۇپ دېگىنى بىكار ئەمەس ئىكەن، پەرىزاتنىڭ ئۆزى ئىكەن ئەمەسمۇ؟

شىرىن ئۇنىڭ گەپتە دېۋەتكىلىك قىلىپ قويغانلىقىنى سېزىپلا، گەپنى دەررۇ باشقا ياققا بۇرىۋەتتى:

ــ ئانكا، ھېرىپ كېتىپلا، ئولتۇرۇپ چاي ئىچسىلە.

ــ بىز ھازىر باۋچەي خان قىزنىڭ ئىشى بىلەن ناھايىتى ئالدىراش بولۇپ كەتتۇق، ــ دەپ پىخىلداپ كۈلۈپ قويدى موماي، ــ خان قىز يەنە ئىككى شېشە گۈلسۇنى باۋيۇي غوجامغا ئاپىرىپ بەرگىن، دېگەن.

موماي شۇنداق دەپلا ھۇجرىدىكىلەر بىلەن خوشلىشىپ، ئىرغاتلاپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

ئۇ مومانىڭ دېۋەتكىلىگە دەييۇيناڭ ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن باۋچەي ئەۋەتكەن ئادەم بولغانلىقتىن، ئۇنىڭغا بىر نەرسە دېيىشنى ئەپ كۆرمىدى، موماي ئىشىكتىن چىقىپ بولغاندىن كېيىن:

ــ خان قىزىڭلار جۇۋاپ كېتىپتۇ، رەھمەت ئېيتىپ قويۇڭ، ــ

دەپلا قويدى.

موماي: «بۇنداق سياقى كېلىشكەن قىزغا باۋيۇيدىن باشقا ھېچكىم لايىق كېلەلمەيدۇ!» دەپ ئۆزىچە كالدىرلاپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى. دەييۇي ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىماسقا سالدى.

— ئادەم قېرىغاندا نېمىشقا ئاشۇنداق ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈيدىغان بولۇپ قالىدىغاندۇ؟ قىلغان گەپلىرى كىشىنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرىدۇ ھەم كۈلگۈسىنى كەلتۈرىدۇ، — دېدى شىرىن.

شۆيەن شېشىنى ئەكېلىپ دەييۇيگە كۆرسىتىۋىدى، دەييۇي:

— يېگۈم يوق، ئېلىپ قويغىن، — دېدى.

شىرىن يەنە بىردەم پاراڭلىشىپ، ئاندىن چىقىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن دەييۇي كەچلىك بېزەك ـ جابدۇقلىرىنى ئېلىۋېتىپ ئارىلىق ئۆيگە كىردى، بېشىنى كۆتۈرۈشىگە، كۆزى گۈلسۇ شېشىسىگە چۈشۈپ، ئىختىيارسىز ھېلىقى مومايىنىڭ كۈندۈزى قىلغان ئېگىز ـ پەس گەپلىرىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، شۇركۈنۈپ كەتتى. بۇ چاغدا قاراڭغۇ چۈشۈپ ئەتراپ جىمغاندى، ئۇنى خىلمۇخىل غەم چىرمىۋېلىپ ئويغا كەتتى: «بەدبىنەم ئاجىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېشىمۇ چوڭىيىپ قالدى، باۋيۇينىڭ ئەۋزايىدىن قارىغاندىغۇ، ئۇنىڭ كۆڭلىدە باشقا ئادەم يوقتەك قىلىدۇ. ئەمما، ئۇلۇغ موماي بىلەن تاغاچامدىن بىز توغرۇلۇق ئازراقمۇ شەپە بىلىنمەيۋاتىدۇ. ئاتام بىلەن ئانام ھايات ۋاقتىدا نېمىشقىمۇ توي ئىشىنى بالدۇرراق بېكىتىۋەتمىگەن بولغىيدى.» ئۇ يەنە باشقا نەرسىنى ئويلاپ كەتتى: «ئاتا ـ ئانام ھايات بولۇپ ماڭا باشقا يەردىن لايىق تاپقان بولسا، ئۇ باۋيۇيدەك كېلىشكەن، كۆڭۈللۈك بولامتى؟ بىر ھېسابتا بۇ ئىشنىڭ بۇگۈنگە قالغىنىمغۇ كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بوپتىكەن.» ئۇنىڭ كۆڭلى ئېگىز ـ پەس بولۇپ، خىيالى چىگىچلىشىپ، خۇددى بۇلدەك چۆرگۈلىگىلى تۇردى، بىر ئاھ ئۇرۇش بىلەن كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش قۇيۇلدى. ئاخىر روھسىزلىنىپ، كىيىملىرى

بىلەنلا ئۆزىنى كارىۋاتقا ئاتتى.

دەييۇي بىخۇد ھالدا ياتاتتى، بىر چۆرە قىز تالادىن كىرىپ ئۇنىڭغا:

— جيا يۈيسۇن بېگىم خان قىزنى تەكلىپ قىلىپ كەپتۇ، — دېدى.

— مەن ئۇنىڭ قولىدا ئوقۇغان بولسامۇ، ئەمما مېنى ئوغۇل ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ، مەن بىلەن نېمىدەپ كۆرۈشىدىكەن؟ — دېدى دەييۇي، — ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ مېنىڭ تاغام بىلەن رابىتە قىلغانلىرىدا مېنى بىرەر قېتىممۇ تىلغا ئېلىپ قويغان ئەمەس، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشۈمنىڭ ھاجىتى يوق، — ئاندىن ئۇ چۆرە قىزغا، — ئاغرىپ قاپتۇ، چىقالمايدىكەن، يوقلاپ كەلگىنىگە رەھمەت دەيدۇ، دەپ قويغىن، — دەپ جېكىلىدى.

— خان قىزغا خۇش خەۋەر يەتكۈزگىلى كەلگەندەك قىلىدۇ، نەنجىڭدىن سىزنى ئەكەتكىلى ئادەم كەپتۇمىش، — دېدى چۆرە قىز.

شۇ ئاردا فېڭجيې، شىڭ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار، باۋچەي كىرىپ كېلىپ، كۈلۈشكەن پېتى:

— بىز سىزگە خۇش خەۋەر يەتكۈزگىلى ھەم سىزنى ئۇزاتقىلى كەلدۇق ! — دېيىشتى.

— سىلەر نېمە دەۋاتىسىلەر؟ — دېدى دەييۇي ھودۇقۇپ.

— يەنە نېمىگە خۇپسەنلىك قىلىسىز؟ — دېدى فېڭجيې، — خەۋىرىڭىزدە يوقمۇ؟ لىن رۇخەي ئاكىمىز خۇبېيدا غەلله - پاراق مۇپەتتىشلىكىگە كۆتۈرۈلۈپ، دىتىغا راسا ياقىدىغان بىر ئايالغا ئۆيلىنىپتۇ. ئەمدى سىزنى بۇ يەردە تۇرىۋەرسە توغرا كەلمەيدۇ، دەپ ئويلاپ، جيا يۈيسۈننى سوچى قىلدۇرۇپ، سىزنى ئۆگەي ئانىڭىزنىڭ قانداقتۇر بىر تۇغقىنىغا بېرىدىغان بوپتۇ. ئۇ ئادەمنى بىر نىكاھلىق بوپتىكەن دېيىشىدۇ، شۇڭا سىزنى ئەكېتىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىپتۇ، ئۆيىڭىزگە بارغان ھامان

ياتلىق قىلىدىغان ئوخشايدۇ، بۇ ئىشقا ئۆگەي ئانىڭىز ئۆزى باش بوپتۇ. يولدا خەۋەر ئالىدىغان ئادەم بولماي قالمىسۇن دەپ، جيا ليەن ئاكىڭىز بىللە بارىدىغان بولدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دەيىۋىنىڭ پۇتۇن بەدىنىدىن سوغۇق تەر چىقىپ كەتتى. دەيىۋىگە ئاتىسىنىڭ شۇ يەردە ئەمەلدار بولغان تۇرقى خىرە كۆرۈنگەندەك قىلدى. ئۇ ئىچ ـ ئىچىدىن تىتىلداپ:

ـــ قويۇڭلار، ئۇنداق يوق گەپنى، ھەمىسى فېڭجيې ئاچامنىڭ قىلىۋاتقان ئويۇنى، ـــ دەپ تۇرۇۋالدى.

بىر چاغدا شىڭ ئاغىچا خېنىم ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا كۆز ئىشارىسى قىلىپ قويۇپ:

ـــ ئۇ ئىشەنمەيۋاتىدۇ، قايتىپ كېتەيلى، ـــ دېدى.

ـــ تاغاچىلىرىم ئولتۇرۇشسىلا، ـــ دېدى دەيىۋي كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ.

كۆپچىلىك لام ـ جىم دېمەي، سوغۇققىنا كۈلۈشكەن پېتى چىقىپ كەتتى.

دەيىۋىنىڭ ئىچى سىيرىلىپ، ئاغزىغا گەپ كەلمەي ئېسەدەپ كەتتى. يەنە بىردەمدىلا ئۆزىنى جيا ئانا بىلەن بىر يەردە تۇرغاندەك كۆردى. كۆڭلىدە: «بۇ ئىش توغرىسىدا چوڭ ئانامغا يالۋۇرۇپ باقسام، بەلكىم مېنى قوتۇلدۇرۇپ قالار» دەپ ئويلاپ، يەرگە تىزلاندى ـ دە، جيا ئانىنىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

ـــ چوڭ ئانا، مېنى قوتقۇزۇۋالسىلا ! مەن ئۆلسەممۇ جەنۇبقا كەتمەيمەن. ئۆگەي ئانام بولغىنى بىلەن، ئۇ ئۆزۈمنىڭ ئانامغا ئوخشىمايدۇ، مەن ئۆزلىرى بىلەن بىر يەردە تۇرۇشنى خالايمەن ـــ دېدى.

لېكىن، جيا ئانا سۇر چىرايى بىلەن، كۈلگىنىچە:

ـــ بۇ ئىشقا مەن ئارىلىشالمايمەن، ـــ دېدى.

ـــ چوڭ ئانا، بۇ قانداق ئىش بولۇپ كەتتى؟ ـــ دېدى دەيىۋي يىغلاپ تۇرۇپ.

ـــ بىر نىكاھلىق بولغان يىگىتنىمۇ ئوبدان، يەنە بىر يۈرۈش

پەرداز قۇتسىغا قوشلاپ ئىگە بولسەن، ــ دېدى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم.

ــ سىلىنىڭ يانلىرىدا تۇرسام، ھەرگىزمۇ تېگىشلىك ئۇلۇشتىن ئارتۇقچە چىقىم قىلدۇرمايتتىم. چوڭ ئانا، مېنى قۇتۇلدۇرۇڭالسىلا، ــ دېدى دەييۇي يىغلىغىنىچە.

ــ ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، ــ دېدى جيا ئانا، ــ قىز بالا دېگەن بەربىر ياتلىق بولىدۇ. سەن قىز بالا بولغاندىن كېيىن، بۇنى بىلمەيسەن. بۇ يەردە تۇرىۋەرگەن بىلەنمۇ تۇرمۇش ئىشىڭنى بەربىر بىر تەرەپ قىلىدىغان گەپ.

ــ دېدەكنىڭ كۇننى كۆرۈپ، ئۆزۈم ئىشلەپ، ئۆزۈم تېپىپ يېسەممۇ مۇشۇ يەردە تۇرۇشقا رازىمەن، چوڭ ئانا، ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلسىلا، ــ دېدى دەييۇي.

جيا ئانا بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۇرمىدى. دەييۇي ئۇنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ يەنە يىغلىدى:

ــ چوڭ ئانا ! ئەزەلدىن شەپقەتلىك ئىدىلە، ماڭا شۇنچىلىك كۆيۈنەتتىلە، ئەمدى جىددىي پەيت كەلگەندە مېنىڭ بىلەن مۇشۇنداق كارىلىرى بولمامدۇ؟ مېنى قىزدىن بولغان نەۋرە، ئارىمىزدا بىر قات توسۇق بار دەپ قارىمىسىلا ! مېنىڭ ئانام ئۆزلىرى تۇغقان ئۆز قىزلىرىغۇ؟ ئانامغا بولغان مېھرىلىرىنى دەپ بولسىمۇ، مېنى قاناتلىرى ئاستىغا ئېلىشلىرى كېرەكقۇ !

دەييۇي شۇنداق دەپلا بېشىنى جيا ئانىنىڭ مەيدىسىگە قويۇپ، تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپ كەتتى.

ــ يۇەنياڭ، خان قىزىنى ئاپىرىپ قويغىن، ئارام ئالسۇن، مېنى ھاردۇرۇۋەتتى، ــ دېدى جيا ئانا.

دەييۇي بۇ يول بىلەن قۇتۇلۇشقا ئۇمىد يوقلۇقىنى بىلىپ، ئۆلۈۋېلىش نىيىتىگە كەلدى ـ ده، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ تالاغا قاراپ ماڭدى. ئۆز ئانىسىنىڭ يوقلۇقىدىن كۆڭلى شۇنچىلىك يېرىم بولدى، مومىسى بىلەن تاغاچىلىرى ھەم ھەمشىرىلىرى ئادەتتە ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ياخشى مۇئامىلە قىلىشاتتى،

ئەمدىلىكتە ئۇ بۇنىڭ ھەممىسى يالغان ئىكەن دېگەن تونۇشقا كەلدى. ئۇ يەنە: «بۇگۈن نېمىشقا يالغۇز باۋيۇيلا كۆرۈنمەيدىغاندۇ؟ شۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ باقسام، بەلكىم ئۇ بىر ئامال قىلىشى مۇمكىن» دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا باۋيۇي پەيدا بولۇپ قېلىپ، كۈلگەن پېتى:

ــ سىڭلىم، خۇش خەۋەر ئاڭلايمەنغۇ ! ــ دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەييۇي تېخىمۇ تىت ـ تىت بولۇپ كەتتى ۋە ھېچنېمىگە باقماي باۋيۇيگە چىڭ ئېسىلىپ:

ــ ئەسلىي مۇنداق ئىش ئىكەن ـ دە. باۋيۇي، مەن سىزنىڭ رەھىمسىز، ۋاپاسىز ئادەم ئىكەنلىكىڭىزنى ئەمدى بىلدىم ! ــ دېدى.

ــ مەن قانداق رەھىمسىز، ۋاپاسىز ئىكەنمەن؟ ــ دېدى باۋيۇي، ــ سىزنىڭ ئىگىڭىز بار ئىكەن، بۇنداق بولغاندىن كېيىن ھەر ئىككىمىز ئۆز ئىشىمىزنى قىلىۋېرىمىز ـ دە.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەييۇينىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ، گاڭگىراپلا قالدى، باۋيۇينى تارتقىنىچە يىغلاپ كەتتى:

ــ جېنىم ئاكا ! سىز مېنى كىمنىڭ كەينىگە كىرىپ كەت، دەۋاتىسىز؟

ــ كەتمىسىڭىز، مۇشۇ يەردە تۇرىۋېرىڭ، ــ دېدى باۋيۇي، ــ ئەسلىدە سىزنى ماڭا ماقۇل دېيىشىپ قويغاچقا، سىز بۇ يەرگە كېلىپ تۇرغان. مېنىڭ سىزگە قىلغان مۇئامىلەم قانداق بولغان، ئۆزىڭىز ئويلاپ بېقىڭ.

دەييۇي ئۆزىنى باۋيۇيگە دېيىشىپ قويۇلغان كىشى دېگەن خىيالغا كېلىپ، يۈرىكىدىكى قايغۇ ـ ئەلەم بىردىنلا خۇشاللىققا ئايلاندى.

ــ مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، مەن بىر پىكىرگە كېلىپ بولدۇم، ئەمدى سىز زادى مېنى قايتىپ كەت دەمسىز، قانداق؟ ــ دەپ سورىدى دەييۇي ئۇنىڭدىن.

ــ مەن سىزنى مۇشۇ يەردە تۇرۇڭ دەيمەن، ئەگەر مېنىڭ

سۆزۈمگە ئىشەنمىسىڭىز، يۈرىكىمنى كۆرۈپ بېقىڭ! ــ دەپلا باۋيۇي قەلەمتىراچنى ئېلىپ كۆكسىنى يېرىپ تاشلىغاندى، قان ئېتىلىپ چىقتى. قورققىنىدىن دەيىۋىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ، ئىتتىك بېرىپ باۋيۇينىڭ يۈرىكىنىڭ قان چىقىۋاتقان ئېغىزىنى چىڭ توسۇۋالدى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ بۇ نېمە قىلغان ئىشىڭىز؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئالدى بىلەن مېنىلا ئۆلتۈرۈۋېتىڭ! ــ دېدى.

ــ قورقماڭ! ــ دېدى باۋيۇي، ــ مەن يۈرىكىمنى ئېلىپ سىزگە كۆرسىتىمەن.

باۋيۇي كۆكسىدىكى يېرىقتىن قولىنى سېلىپ مالتىلىغىلى تۇردى. دەيىۋي تىترەيتتى، يىغلايتتى ھەم خەق كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، باۋيۇينى قۇچاقلاپ ھۆر ـ ھۆر يىغلايتتى. باۋيۇي:

ــ ۋاي بولمىدى، يۈرىكىم يوق تۇرىدۇ، ئەمدى مەن ياشىيالمايدىغان بولدۇم! ــ دېگىنىچە كۆزىنىڭ قارىقى تارتىلىپ، «گۇپ»لا قىلىپ يەرگە يىقىلدى.

دەيىۋي بار ئاۋازى بىلەن ھۆڭگىرەپ يىغلىۋەتتى. زىجۇەننىڭ:

ــ خان قىز، خان قىز! قارا بېسىپ قالدىمۇ نېمە؟ كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، كىيىملىرىڭىزنى سېلىپ ئۇخلاڭ! ــ دېگىنى ئاڭلاندى.

دەيىۋي كۆزىنى ئېچىپ بۇ ياققا ئۆرۈلدى. ئۇ ئەسلىدە يامان چۈش كۆرگەنىدى، ئۇنىڭدىكى ئېسەدەش تېخى كەتمىگەن، يۈرىكى تېخىچىلا قاتتىق سالاتتى، ياستۇق چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن، غول ـ ئېغىزمانلىرى مۇزدەك سوۋۇپ كەتكەنىدەك ئىدى. «ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە ئۇزاق بولغان، تېخىچە باۋيۇيگە دەپ ماڭا چاي ئىچۈرۈلمىگەن تۇرسا، بۇنى نېمە دېگۈلۈك ئەمدى؟» دەپ ئويلىنىپ باقتى. ئاندىن يەنە چۈشىدىكى ئىگە ـ چاقسىز ھالىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئەگەر باۋيۇي راستلا ئۆلۈپ ـ تارتىپ قالىدىغان بولسا قانداقمۇ قىلارمەن؟ دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەنده، قايغۇ ـ ھەسرىتى باشقىدىن ئۆرلەپ،

پىكىر ـ خىيالى چېچىلىپ، يەنە بىر پەس يىغىلىدى، پۈتۈن بەدىنىدىن ۋىللىدە تەر ئۆرلىدى. ئۇ مىڭ تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ، تېشىدىكى چوڭ پەشمىتىنى سېلىۋەتتى، يوتقىنىنى يېپىپ قويۇشقا زېجۇەننى بۇيرۇپ، قايتىدىن ياتتى. ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ، كۆزىگە زادىلا ئۇيقۇ كەلمىدى. تالادا بىر تۇرۇپ شامال چىققاندەك، بىر تۇرۇپ يامغۇر ياغقاندەك غۇر ـ غۇر، شىر ـ شىر قىلغان ئاۋازلار ئاڭلىناتتى، بىردەم يوقاپ كېتىپ، يەنە يىراقتىن خىرقىرىغاندەك بىر ئاۋاز كېلەتتى. بۇ، ئۇخلاۋاتقان زېجۇەننىڭ پۇشۇلدىغىنى ئىدى. ئۇ تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، يوتقانغا يۆگىنىپ ئولتۇردى، بىردەمدىن كېيىن دېرىزىنىڭ يوچۇقىدىن سوغۇق شامال كىرگەندەك تۇيۇلۇپ، بەدىنى تىكەنلىشىپ يەنە يېتىۋالدى. دەييۇينىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىپ تۇراتتى، بامبۇك شاخلىرىدىكى قۇشچاقلار توختىماي ۋىچىر ـ ۋىچىر قىلىپ چۈرۈقلاۋەردى، پەنجىرىنىڭ قاپاق يوچۇقىدىن بارا ـ بارا يورۇق چۈشۈشكە باشلىدى.

دەييۇي ئويغىنىپ كېتىپ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ياتاتتى، بىر دەمدىن كېيىن قاتتىق يۆتەل تۇتتى، ئۇنىڭ يۆتىلىدىن زېجۇەنمۇ ئويغىنىپ كېتىپ:

ـــ خان قىز، تېخىچە ئۇخلىمىدىڭىزمۇ؟ يەنە يۆتىلىپ قاپسىز، شامال تېگىپ قالغان ئوخشايدۇ، پەنجىرىنىڭ قەغەزلىرى سۇزۇلۇپ قاپتۇ، ھېلى يورۇق چۈشۈپ كېتىدۇ، ئۇنى ـ بۇنى ئويلىماي بىر دەم ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋېلىڭ، ـــ دېدى.

ـــ مېنى ئۇخلىغۇسى يوق دەمسەن؟ ئۇخلىيالمايۋاتىمەن. ئۇيقۇڭنى ئۇخلاۋەر ! ـــ دەپ، دەييۇي يەنە يۆتىلىپ كەتتى.

دەييۇينىڭ بۇ ئەۋزايىدىن زېجۇەننىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئۇيقۇسى قاچتى، دەييۇينىڭ يۆتەلگىنىنى ئاڭلاپلا ئورنىدىن تۇرۇپ تۇكۇرۇكدانىنى تۇتۇپ بەردى. ئاڭغىچە تاڭ ئېتىپ قالغانىدى.

ـــ ئۇخلىمامسەن؟ ـــ دېدى دەييۇي.

ـــ تاڭ يورۇپ قالسىمۇ ئۇخلاۋېرەمدىمەن؟ ـــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ.

ـــ ئەمىسە تۈكۈرۈكداننى يەڭگۈشلەپ كىر، ـــ دېدى دەييۇي.

زىجۇەن ماقۇل دەپ، ئىتتىك چىقىپ باشقا تۈكۈرۈكدانىنى ئەكىرىپ جوزىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويدى، ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ ئارىلىقتا چىقىپ ئىشىكنى قايتا ياپتى ـ دە، چاچما گۈللۈك يۇمشاق مىلەڭزىنى چۈشۈرۈپ قويۇپ شۆيەنىنى ئويغاتتى، ئاندىن يەنە ھۇجرىغا قايتىپ كىرىپ، تۈكۈرۈكدانىنى ئېلىپ تۆكۈۋېتەي دەپ تالاغا ماڭدى. تۈكۈرۈكدان خەپرۇكە تولۇپ كەتكەنىدى، خەپرۇك قان ئارىلاش كۆرۈندى، زىجۇەن چۆچۈپ كېتىپ: «ۋۇيەي بۇ نېمە ئىشتۇ!» دەپ تاشلىغىنىنى ئۆزى تۇيماي قالدى.

ـــ نېمە بولدى؟ ـــ دېدى دەييۇي ھۇجرىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ.

زىجۇەن شۇنداللا ئۆزىنىڭ ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ قويغانلىقىنى سېزىپ:

ـــ قولۇمدىن سىيرىلىپ كېتىپ، تۈكۈرۈكدان چۈشۈپ كەتكىلى قىل قالدى، ـــ دەپ گېپىنى تۇزەپ قويدى.

ـــ تۈكۈرۈكداندىكى بەلغەمدە بىرنېمە بارمىكەن يا؟ ـــ دېدى دەييۇي.

ـــ ھېچنېمە يوق! ـــ بۇ گەپنى قىلىۋېتىپ زىجۇەننىڭ يۈرەك ـ باغرى سىيرىلىپ، كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى، ئاۋازىمۇ بوغۇلۇپ قالغاندى.

تامىقىدىن بىر خىل تاتلىق ـ بېرىق كەلگەنلىكىدىن دەييۇينىڭ ئۆزىمۇ بايا گۇمان قىلىپ قالغاندى، ئەمدىلىكتە ئۇ زىجۇەننىڭ تالادا تۇرۇپ ھەيران بولغانلىقىنى ھەم گەپ ئاغزىدىكى ھەسرەت ـ نادامەتنى ئاڭلاپ، كۆڭلىدە خېلى ئوبدانلا پەملىدى ـ دە:

ـــ تالا سوغۇق، ئۆيگە يېنىپ كىرگىن! ـــ دەپ زىجۇەننى چاقىردى.

زىجۇەن ماقۇل، دەپ جاۋاب بەردى، لېكىن ئۇنىڭ ماقۇل، دېگەن ئاۋازى بالدۇرقىدىن تېخىمۇ قايغۇلۇق بولۇپ، دىمىقىدىن بوغۇلۇپ چىقتى. بۇنى ئاڭلاپ دەييۇي شۇركىنىپ كەتتى ۋە زىجۇەننىڭ ئىشىكتىن كىرىۋېتىپ، ياغلىقى بىلەن كۆزىنى سۈرتۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ ئەتىگەن ئورنۇڭدىن بىر ئوبدان تۇرۇۋۇدىڭغۇ، نېمىگە يىغلايسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ كىم يىغلاپتۇ؟ ئورنۇمدىن تۇرسام، كۆزۈم سەل ئاغرىغاندەك قىلدى، ــ دېدى زىجۇەن زورغا كۈلۈمسىرەپ، ــ خان قىز، بۇگۈن كېچە باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا ئويغاق ياتقان ۋاقتىڭىز كۆپرەك بولدىغۇ دەيمەن؟ كېچىچە يۆتىلىپ چىقتىڭىز.

ــ شۇنى دېمەمسەن؟ ــ دېدى دەييۇي، ــ ھەرقانچە ئۇخلايلى دېسەممۇ زادىلا ئۇخلىيالمىدىم.

ــ خان قىز، ئانچە تاۋىڭىز يوقتەك قىلىدۇ، مېنىڭچە، سەل كۆڭلىڭىزنى كۆتۈرۈپ ئۆزىڭىزگە ئارام بېرىڭ. سالامەتلىك مۇھىم، «بولسا تاغدا قارىغاي، ئوتۇندىن غەم قالمىغاي» دېگەن گەپ بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىملاردىن تارتىپ قايسىبىرى سىزگە كۆيۈنمەيدۇ؟ ــ دېدى زىجۇەن.

زىجۇەننىڭ بۇ گېپىى بىلەن دەييۇينىڭ ئېسىگە كېچە كۆرگەن چۈشى كەلدى ـ دە، يۈرىكى سىقىلىپ، كۆزى قاراڭغۇلىشىپ، رەڭگىرويى بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى، زىجۇەن تۇكۇرۇكدانىنى دەرھال تۇتۇپ بەردى، شۆيەن دۇمبىسىگە ئاستا ئۇرۇپ بەردى. بىر ھازادىن كېيىن دەييۇي تۇكۇرۇۋىدى، بەلغەم قىزغۇچ قان ئارىلاش كەلدى. بۇنى كۆرۈپ، زىجۇەن بىلەن شۆيەننىڭ قورقىنىدىن چىرايى سارغىيىپ كەتتى. ئۇلار دەييۇينىڭ ئىككى بىقىنىدا ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇشاتتى، دەييۇي خۇدىنى بىلمەي كارىۋاتقا سوزۇلدى. زىجۇەن ئەھۋالىنىڭ يامانلىقىنى كۆرۈپ، شۆيەنگە قاراپ ئادەم چاقىرىپ كەل دېگەندەك قىلىپ تۇمشۇقى

بىلەن شەرەت قىلدى.

شۆيەن ئۆينىڭ ئىشىكىدىن ئەندىلا چىقىپ تۇرۇشىغا، سۈيلۇ بىلەن سۈيمۇ كۈلۈشكەن پېتى كىرىپ كېلىشتى.

ــ دەييۇي خان قىز نېمە دەپ مۇشۇ كەمگىنچە ئۆيدىن تالاغا چىقمايدۇ؟ ــ دېدى سۈيلۇ، ــ بىزنىڭ خان قىز بىلەن ئۇچىنچى خان قىز تۆتىنچى خان قىزنىڭ ھۇجرىسىدا ئۇ سىزىۋاتقان باغنىڭ مەنزىرىسىنى باھالاپ ئولتۇرىدۇ.

شۆيەن ئۇلارغا قاراپ ئىتتىك قولىنى چايقىۋىدى، ئۇ ئىككىسى چۆچۈپ كېتىپ:

ــ نېمە بولدى؟ ــ دەپ سورىدى.

شۆيەن ئۇ ئىككىسىگە بايىقى ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى.

ئىككىسى شۆيەننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، تىللىرىنى چىقىرىشىپ قويدى.

ــ بۇ ئويۇنشىدىغان ئىش ئەمەس ! ــ دېدى ئۇلار، ــ نېمىشقا بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلمايسىلەر؟ بۇ ئىشلار بولماپتۇ ! نېماندىق بىخۇدلۇق قىلىسىلەر؟

ــ مۇشۇ تۇرقىدا شۇ ياقتا كېتىۋاتاتتىم، سىلەر كېلىپ قالدىڭلار، ــ دېدى شۆيەن.

شۇ ئاردا زىجۇەننىڭ:

ــ تالادا گەپ قىلىشىۋاتقان كىم؟ خان قىز سوراۋاتىدۇ، ــ دېگىنى ئاڭلاندى.

ئۇچەيلەن ئالمان ـ تالمان ھۇجرىغا كىرىشتى. دەييۇي كارىۋاتتا يوتقان يېپىنىپ ياتاتتى، ئۇ ئىككىسىنى كۆرۈپ:

ــ سىلەرگە كىم دېدى، نېمانچە ھودۇقسىلەر؟ ــ دېدى.

ــ بىزنىڭ خان قىز بىلەن شياڭيۈن خان قىز تۆتىنچى خان قىز سىزىۋاتقان باغنىڭ مەنزىرىسىنى كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن شۇياقتا بارغانىدى، خان قىزنى تەكلىپ قىلىپ كېلىڭلار دەپ بىزنى ئەۋەتكەن. خان قىزنىڭ ساقسىز بولۇپ قالغانلىقىدىن

خەۋىرىمىز يوق ئىكەن، ــ دېدى سۈيلۈ.

ــ چوڭ دېگۈچىلىك كېسەلمۇ ئەمەس، ــ دېدى دەييۇي، ــ بەدىنىم سەل بوشاشقاندەك قىلدى، ئازراق يېتىپلا تۇرۇپ كېتىمەن. سىلەر قايتىپ ئۇچىنچى خان قىز بىلەن شياڭيۈن خان قىزغا ئېيتىپ قويۇڭلار، غىزادىن كېيىن ئىشى بولمىسا كېلىپ بىرەم ئولتۇرۇپ كەتسۇن، باۋيۇي سىلەرنىڭكىگە بارمىغاندۇ؟

ــ بارمىدى ! ــ دەپ جاۋاب بەردى ئىككىيلەن.

ــ باۋيۇي غوجام ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن بۇيان مەكتەپكە بېرىۋاتىدۇ، ئۇلۇغ بېگىم ھەر كۈنى ئۈنىڭ ساۋاقلىرىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدۇ، ئەمدى ئۈنىڭغا بۇرۇنقىدەك ھەريان قاتراپ يۈرۈش نەدە دەيلا؟ ــ دەپ قوشۇپ قويدى سۈيلۈ.

دەييۇي بۇ گەپكە لام ـ جىم دېمىدى. سۈيلۈ بىلەن سۈيمۇ بىرەم تۇرۇپ بېقىپ، ئاستىلا چىقىپ كېتىشتى.

تەنچۈن بىلەن شياڭيۈن شىچۈننىڭ ھۇجرىسىدا ئىدى، ئۇلار شىچۈن سىزغان «نەزەر باغ مەنزىرىسى» توغرىسىدا، ماۋۇ ئارتۇق بولۇپ قاپتۇ، ئاۋۇ كەم قاپتۇ. مۇنۇ يەر شالاڭراق بولۇپ قاپتۇ، بۇ يەر زىچ بولۇپ قاپتۇ، دەپ باھا بېرىشتى، بېغىشلىما شېئىرىغا كەلگەندە، دەييۇينى تەكلىپ قىلىپ كېلىپ مەسلىھەتلىشىپ كۆرەيلى، دەپ كىشى ئەۋەتكەندى. گەپ ئۇستىگە سۈيلۈ بىلەن سۈيمۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ كىرىپ كېلىشتى.

ــ دەييۇي خان قىز كەلمەپتۇغۇ؟ ــ دەپ سورىدى شياڭيۈن ھەممىدىن بۇرۇن.

ــ دەييۇي خان قىز تۇنۇگۈن كېچە يەنە ئاغرىپ قېلىپ، كېچىچە يۆتىلىپ چىقىپتۇ. شۆيەننىڭ ئېيتىشچە، بىرمۇنچە قان تۈكۈرگەن ئوخشايدۇ، ــ دېدى سۈيلۈ.

ــ بۇ گېپىڭ راستمۇ؟ ــ دېدى تەنچۈن ھەيران بولۇپ.

ـــ راست بولمايچۇ؟ ـــ دېدى سۈيلۇ.
ـــ بايا بىز كىرىپ كۆرۈپ باقتۇق، رەڭگىرويى بۆلەكچىلا بولۇپ قاپتۇ، گەپنىمۇ ئارانلا قىلىدۇ، ـــ دېدى سۈيمۇ.
ـــ ئەھۋال شۇنچىلىك دەرىجىدە يامان بولسا، ئەجەب گەپ قىلالايدىكەنغۇ؟ ـــ دېدى شياڭيۈن.
ـــ نېماندىق گالۋاڭسەن ! گەپ قىلالمىغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالسا، ئاللىبۇرۇن... ـــ تەنچۇن گېپىنىڭ ئايىغىنى دېمىدى.
ـــ دەييۇي ئاچام شۇنداق ئەقىللىك قىز، مېنىڭچە، ئۇنىڭ كۆزى يەتمەيۋاتقان ئىشلار بولسا كېرەك، بىرەر ئىش قىلدىن قىيىق كەتسىلا ئۇنىڭغا دىققەت قىلىپ قالىدۇ، دۇنيادا نەدە ئۇنداق راست چىقىۋېرىدىغان ئىش بولاتتى؟ ـــ دېدى شىچۇن.
ـــ ئۇنداق بولسا، ھەممىمىز بېرىپ يوقلاپ كېلەيلى، ـــ دېدى تەنچۇن، ـــ ئەگەر كېسىلى ئېغىر بولسا چوڭ يەڭگىمىزگە بېرىپ ئېيتايلى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلسۇن، تېۋىپ چاقىرتىپ كۆرسەتسە بىر ئامالى بولار.
ـــ شۇنداق قىلايلى ! ـــ دېدى شياڭيۈن.
ـــ سىلەر ئاۋۋال مېڭىپ تۇرۇڭلار، مەن كەينىڭلاردىن باراي، ـــ دېدى شىچۇن.
شۇنىڭ بىلەن تەنچۇن، شياڭيۈنلەر چۆرە قىزلارغا تاينىپ بامبۇكزار سارايغا كېلىشتى. ھۇجرىغا كىرىشى بىلەنلا ئۇ ئىككىسىنى كۆرۈپ، دەييۇينىڭ كۆڭلى ئىختىيارسىز يەنە بۇزۇلدى. لېكىن، خىيالىنى بۆلۈپلا چۈشىنى ئېسىگە كەلتۈرۈپ: «ھەتتا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چېغىدا ماڭا شۇنداق قىلىۋاتسا، بۇلار قانداق بولماقچىدى؟ مەن تەكلىپ قىلمىغان بولسام، بۇلارمۇ كەلمەيتتى !» دەپ ئويلىدى، ئەمما كۆڭلىدە ئويلىغىنىنى چىرايىدا بىلىندۇرمىدى، زىجۇەنگە ئۆزىنى يۆلەتكۈزۈپ ئولتۇرۇپ، ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.
تەنچۇن بىلەن شياڭيۈن كارىۋاتنىڭ لېۋىدە ئولتۇردى، دەييۇينىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئۇلارنىڭمۇ كۆڭلىرى بۇزۇلدى.

ـــ ھېچقانچە ئەمەس، ئازراق ئىلھاق ـ سىلەك بولۇپ قالدىم، ـــ دېدى دەييۇي.

دەييۇينىڭ كەينىدە تۇرغان زىجۇەن ئوغرىلىقچە قولى بىلەن تۇكۇرۇكدانىنى كۆرسىتىپ قويدى. شياڭيۇن يېشى كىچىك ھەم مىجەزى تۇز بولغاچقا، تۇكۇرۇكدانىنى قولىغا ئالدى. كۆرمىسىمۇ بولغان، كۆرۈپلا چۆچۈپ، ئۆزىنى باسالماي:

ـــ ئاچا، بۇ سىزنىڭ تۇكۇرۇكىڭىزمۇ؟ بۇ قانداق بولغىنى ! ـــ دەۋەتتى.

دەسلەپتە دەييۇي ئانچە خۇدىنى بىلمىگەچكە، خەپرۇككە زەن سالمىغاندى، شياڭيۇننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئېڭىشىپ قاراپلا چىرايى تاتىرىپ كەتتى. تەنچۇن شياڭيۇننىڭ قارامىلىق قىلىپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىتتىك چۇشەندۇردى:

ـــ بۇ ئۆپكىنىڭ ئىسسىق سەپراسى ئۆرلەپ، سوغۇق تەگكەندە چىققان كىچىككىنە بىرنېمە، ئادەتتە بولىدىغان ئىش. شياڭيۇن قىز شەپشەكلىك قىلىپ ئاغزىغا كەلگەننى دەۋاتىدۇ.

شياڭيۇن قىزىرىپ كېتىپ، ئۆزىنىڭ ئاغزى ئىتتىكلىك قىلغىنىغا پۇشايمان قىلدى.

تەنچۇن دەييۇينىڭ چارچاپ كەتكەندەك روھسىز ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ـــ جىم يېتىپ ئارام ئېلىڭ، بىز سىزنى يوقلاپ يەنە كېلىمىز ! ـــ دېدى.

ـــ ياد ئەتكىنىڭلارغا رەھمەت، ـــ دېدى دەييۇي.

تەنچۇن يەنە زىجۇەنگە:

ـــ خان قىزغا كۆڭۈل قويۇپ ئوبدان قاراڭلار ! ـــ دەپ تاپىلىدى.

زىجۇەن خوش دەپ جاۋاب بەردى. تەنچۇن ئەمدى قوزغىلاي دەپ تۇرۇشىغا، تالادا بىركىمنىڭ سۇرەن سالغىنى ئاڭلاندى. ئۇ ئادەمنىڭ كىملىكىنى كېيىنكى بابتىن بىلگەيسىز.

سەكسەن ئۇچىنچى باب

كېسەل تەگكەن خانىش يۇەنچۇننى تۇغقانلىرىنىڭ ئوردىغا كىرىپ يوقلىغانلىقى
ھۇجرىدىكى غەلۋىگە شۆ باۋچەينىڭ لېۋىنى چىشلەپ چىداپ تۇرغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، تەنچۇن بىلەن شياۋيۇن ماڭايلى دەپ قوزغالغاندا، تالادا بىر كىمنىڭ سۆرەن سالغانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى:

ــ ئادەم بولمايدىغان جۇۋاينىمەك! باغقا كىرىپ ئېلىشتۇرىدىغانغا سەن قانچىلىك بىرنېمىدىڭ!

بۇنى دەيۋي ئاڭلاپ قېلىپ ۋارقىردى:

ــ مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغۇچىلىكىم قالمىدى! ــ بىر قولىدا دېرىزىدىن تالانى كۆرسەتكىنىچە، كۆزلىرى قادىلىپلا قالدى.

دەيۋي جيا ئانا ئامراق بولغىنى ئۈچۈنلا شۇنىڭ ھمايىسىدە نەزەرباغدا تۇرۇپ كېلىۋاتاتتى، شۇڭا باشقىلار بىلەن رابىتە قىلغاندا، ھەرقانداق ئىشتا ھەربىر قەدىمىنى ئېھتىيات بىلەن باساتتى. مومايىنىڭ قىلغان بۇ ئاھانىتى باشقىلارغا بىرەر ئېغىزمۇ يۇقۇشماي، خۇددى دەيۋيگە قارىتىلغانىدەكلا تۇيۇلدى. ئۇ ئۆزىچە ئويلاندى: بىر ئېسىلزادە خان قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بولمىغىنى ئۈچۈنلا بۇ مومايىنى ئۇنىڭغا بۇنداق ئاھانەت قىلىشقا سالغان كىمدۇ؟ بۇ ئازارغا قانداق چىدىغۇلۇق؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇ يۆرەك ـ باغرى يېرىلغۇدەك بولۇپ يىغلاپ ھوشىدىن كەتتى.

ــ خان قىز، نېمە بولدىڭىز؟ ھوشىڭىزغا كېلىڭ! ــ دەپ

زىجۇەنمۇ يىغلاپ تاشلىدى. تەنچۇنمۇ ئۇنى بىر پەس قىچقىرىپ باقتى. بىر ھازادىن كېيىن دەييۇينىڭ تىنىقى ئىزىغا چۈشتى، لېكىن تىلى گەپكە كەلمىدى. قولى تېخىچە دېرىزىدىن تالانى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

تەنچۇن ئەھۋالىنى چۈشىنىپ، تالاغا چىقىپ قاراپ باقتى. بايىقى مومايي قولىدا ھاسا، قولى ئەگرىلىك قىلغان شەپشەك قىزنى سۈرۈپ يۈرەتتى:

— مەنغۇ بۇ باغدىكى گۈل ـ گىياھ، مېۋە ـ دەرەخلەردىن خەۋەر ئالغىلى كىرگەن، سەن نېمىدەپ كىردىڭ؟ خەپ توختاپ تۇر، ئۆيگە بارغاندىن كېيىن تايىاق بىلەن ساڭا ئۇقتۇرۇپ قويىمسام!

بايىقى قىز بويۇن تولغاپ، بارمىقىنى ئاغزىغا تىققىنىچە، مومايغا قاراپ كۈلەتتى.

— سەنلەر ئەمدى بارغانسېرى قائىدىدىن چىقىپ كېتىشۇاتسەن! بۇ يەر سېنىڭ ئادەم تىللايدىغان يېرىكمىدى؟ — دەپ كايىدى تەنچۇن ئۇ مومايغا.

مومايي تەنچۇننى كۆرۈشى بىلەنلا ھەجىيىپ:

— بۇ مېنىڭ قىز نەۋرەم ئىدى، مېنىڭ بۇ يەرگە ماڭغىنىمنى كۆرۈپلا كەينىمدىن ئەگىشىپ كىرىپتۇ. ئۇنى غەلۋە قىلارمىكىن دەپ ئۇنىڭغا ۋارقىرىغانىدىم، بۇ يەردە ئادەم تىللاشقا مېنىڭ ھەددىمۇ؟ — دېدى.

— بولدى، تولا ۋالاقشىمايي چىقىپ كېتىڭلار، بۇ يەردە خان قىزنىڭ تاۋى يوق، چاپسانراق نېرى بولۇڭلار! — دېدى تەنچۇن.

مومايي «خوش، خوش» دېگىنىچە كەينىگە بۇرىلىپلا ماڭدى، ھېلىقى قىزمۇ قېچىپ كەتتى. تەنچۇن ئۆيگە قايتىپ كىردى. شياڭيۇن دەييۇينىڭ قولىنى تۇتۇپ يىغلاۋاتاتتى، زىجۇەن بىر قولىدا دەييۇينى يۆلەپ، بىر قولىدا دەييۇينىڭ مەيدىسىنى ئۇۋۇلاۋاتاتتى. دەييۇينىڭ كۆزلىرى بارا ـ بارا ئوڭلاندى.

— مومايىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، گۇمان قىلىپ قالغان

ئوخشايسىز؟ ــ دەپ كۈلدى تەنچۇن.

دەييۇي بېشىنى چايقاپلا قويدى.

ــ ئۇ موماي ئۆزىنىڭ قىز نەۋرىسىنى تىللاپتۇ، مەنمۇ بايا ئاڭلىغانىدىم، ــ دېدى تەنچۇن، ــ مۇنداق بىرنېمىلەرچۇ، بىزەمۇ ئورۇنلۇق گەپ قىلىشنى بىلمەيدۇ، ئۇلار ھەزەر قىلىش دېگەن نېمىنى بىلەمتى؟

دەييۇي ئۇھ تارتىپ، تەنچۇننىڭ قولىنى تۇتتى:

ــ ئاچا... ــ ئۇ قايتا گەپ قىلالمىدى.

ــ ئىچىڭىزنى پۈشۈرماڭ، ــ دېدى تەنچۇن، ــ بىز بولساق ئاچا ـ سىڭىل، مەن ئەلۋەتتە سىزنى يوقلاپ تۇرۇشۇم كېرەك، سىزنىڭ خىزمىتىڭىزنى قىلىدىغانلارمۇ ئاز. خاتىرجەم بولۇپ، دورا يەپ بەرسىڭىز، كۆڭلىڭىزدە ھەمىشە خۇشاللىقنى ئويلاپ تۇرسىڭىز، كۈندىن ـ كۈنگە تىمەنلىشسىز، ئاندىن ھەممەيلەن بالدۇرقىدەك جەمئىيەت قۇرۇپ شېئىر يازساق ئوبدان ئەمەسمۇ؟

ــ شۇنى دەڭە، ئۇچىنچى ئاچامنىڭ دېگىنىدەك قىلسىڭىز كۆڭلىڭىزمۇ ئېچىلىپ قالىدۇ ! ــ دېدى شياڭيۈن.

ــ سىلەر مېنى خۇش قىلىشنىڭلا كويىدا بولۇۋاتىسىلەر، لېكىن مەن بېچارە ئۇ كۈنلەرگە يېتەلەمىدىمەن؟ ھەي، ئۇنىڭغا ئۇلىشالمايدىغان ئوخشايمەن ! ــ دېدى دەييۇي ئۇھسىنىپ.

ــ بۇ گېپىڭىز تولىمۇ ئېشىپ كەتتى، ئاغرىپ ـ تارتىپ قالمايدىغان كىم بار؟ ــ دېدى تەنچۇن، ــ شۇنىمۇ ئويلامدىكەن؟ ئوبدان ئارام ئېلىڭ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا بېرىپ مەلۇم قىلىپ قويۇپ، يەنە سىزنى يوقلىغىلى كېلىمىز. سىزگە نېمە كېرەك بولسا زىجۇەننى ماڭا ئەۋەتىڭ.

ــ ئوبدان سىڭلىم ! ــ دېدى كۆز يېشى قىلىپ دەييۇي، ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مېنىڭدىن سالام ئېيتىڭ، مېنى بىر ئازلا ساقسىز بولۇپ قاپتۇ، چوڭ دېگۈدەكمۇ كېسەل ئەمەس، دەپ قويۇڭ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم غەم يەپ كەتمىسۇن.

ــ ئۇقىمەن، ئۆزىڭىزنى ئوبدان كۈتۈڭ، ــ دېدى تەنچۇن،

ئاندىن شياڭيۇن بىلەن چىقىپ كەتتى.

زىجۇەن دەييۇينى يۆلەپ كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ قويدى، پەستەكى ئىشلاردىن شۆيەن خەۋەر ئالدى، زىجۇەن ئۆزى يالغۇز دەييۇينىڭ يېنىدا قاراپ تۇردى، دەييۇينىڭ ئەھۋالىدىن ئىچى سىيرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، يىغلاشقا پېتىنالمىدى. دەييۇي خېلى ۋاقىتقىچە كۆزىنى يۇمۇپ باقتى، بۇ ھالدا ئۇ ئۇخلىيالامتى؟ ئادەتتىكى چاغلاردا باغنىڭ ئىچى زېرىكەرلىك، جىمجىت بولۇپ قالاتتى، ھازىر بولسا قېرىشقاندەك ئۇنىڭغا شامالنىڭ ئىسقىرتىشى، چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلدىشى، قۇشلارنىڭ سايرىشى، كىشىلەرنىڭ ئاياغ تىۋىشى، يىراقتا بالىلارنىڭ ئىكراشلىرى ئاڭلانغاندەك بولدى، شۇڭا پات ـ پاتلا دادلاپ بىئارام بولۇپ، زىجۇەنگە چىمىلدىقنى چۇشۇرگۈزۈۋەتتى. شۆيەن بىر چىنە قارلىغاچ چاڭگىسىدىن قاينىتىلغان شورپىنى ئېلىپ كىرىپ زىجۇەنگە بەردى. زىجۇەن چىمىلدىقنىڭ تېشىدا تۇرۇپلا:

ـــ خان قىز، شورپىدىن ئوتلاپ باقامسىز؟ ـــ دەپ ئاستا سورىدى.

دەييۇي ئارانلا «ھە» دەپ جاۋاب بەردى. زىجۇەن شورپىنى يەنە شۆيەنگە تۇتقۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى كارىۋاتقا چىقىپ دەييۇينى يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن شورپىنى ئېلىپ، ئۆزى لېۋىنى تەگكۈزۈپ بېقىپ، بىر قولىدا دەييۇينى مۇرىسىدىن قۇچاقلاپ تۇرۇپ، بىر قولىدا شورپىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئەكەلدى. دەييۇي كۆزىنى ئاران ئېچىپ، ئىككى ـ ئۈچ ئوتلاپلا، ئىچىمەيمەن دەپ بېشىنى چايقىدى. زىجۇەن چىنىنى شۆيەنگە سۇنۇپ بېرىپ، دەييۇينى ئاستا پەپلەپ ئۇخلاتتى. ئۇ بىردەم تىنچىپ، ئارام ئالغاندەك بولۇۋىدى، دېرىزىدىن بىر كىمنىڭ ئاستاغىنا:

ـــ زىجۇەن سىڭلىم ئۇيىدىمۇ؟ ـــ دېگىنى ئاڭلاندى. شۆيەن ئالمان ـ تالمان چىقىپ قارىۋىدى، ئۇ شىرېن ئىكەن.

ـــ ئاچام ئۆيدە، ـــ دېدى شۆيەن ئاستا.

— خان قىزىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — دەپ ئاستا سورىدى شېرىن كىرىپ كېلىۋېتىپ.

شۆيەن كېچىچە ۋە بايا بولغان ئىشلارنى دەپ بەردى. شېرىن چۆچۈپ ۋەھىمىگە چۈشۈپ:

— بايا سۈيلۇ بىز تەرەپكە بېرىپ سىلەرنىڭ خان قىزنى ئاغرىپ قاپتۇ، دېۋىدى، باۋيۇي غوجام قورقۇپ كېتىپ، دەرھال مېنى بېرىپ كۆرۈپ كەلگىن، ئەھۋالى قانداقراقكىن دەپ ئەۋەتتى، — دېدى.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا زىجۇەن ئىچكىرىكى ھۇجرىنىڭ مىلەڭزىسىنى قايرىپ، شېرىننى كۆرۈپلا، «بېرى كەل» دەپ قولى بىلەن ئىشارەت قىلدى. شېرىن شىپ ـ شىپ دەسسەپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى ۋە:

— خان قىز ئۇخلاپ قالدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

زىجۇەن ېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

— ئاچا، ئەمدى ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— زادى قانداق قىلىدىغان ئىشكىنىتاڭ؟ ئاۋۇ غوجامۇ كېچىچە مېنى قورقۇتۇپ ئۆلتۈرەي دېدى ! — دېدى.

— نېمە بولدى ! — دەپ سورىدى. زىجۇەن.

— تۇنۇگۈن ئاخشام بىر ئوبدانلا يېتىپ قالغان، — دېدى شېرىن، — يېرىم كېچە بولغاندا، ۋاي يۇرىكىم دەپ توختىماي ۋاي سېلىپ كەتتى، ئاغزىغا كەلگىنىنى دېگىلى تۇردى. خۇددى يۇرىكىمگە پىچاق تىققاندەك بولۇپ كەتتى، دەيدۇ. شۇ غەلۋە قىلغانچە، تاڭ جېسەكچىسى جىڭ قاققاندىن كېيىنلا سەل بېسىلدى. دېگىنە، مۇشۇنداق ئىشتا كىشىنىڭ قورقۇسى كەلمەمدۇ؟ بۇگۈن مەكتەپكىمۇ بارالمىدى، تېۋىپ قىچقارتىپ دورا ئىچۈرمەكچى بولۇۋاتىمىز.

بۇلار گەپلىشىۋاتقاندا، چىملىدىق ئىچىدە دەيىۋي يەنە يۆتىلىشكە باشلىدى، زىجۇەن ئىتتىك بېرىپ تۇكۇرۇك قاچىسىنى تۇتۇپ بەردى. دەيىۋي كۆزىنى ئارانچە ئېچىپ:

— كىم بىلەن گەپلىشىۋاتىسەن؟ — دەپ سورىدى.

— شىرىن ئاچام سىزنى يوقلاپ كەپتۇ، — دېدى زىجۇەن.

ئاڭغىچە شىرىنمۇ كارىۋاتنىڭ يېنىغا كەلدى. دەييۇي ئۆزىنى زىجۇەنگە يۆلەتكۈزۈپ، شىرىننى ئولتۇر دېگەننى قىلىپ قولى بىلەن كارىۋاتنىڭ لېۋىنى كۆرسەتتى. شىرىن يېنىچە ئولتۇرۇپ، كۈلۈمسىرەپ:

— خان قىز، يېتىۋەرسىلە، — دەپ سايە قىلدى.

— ھېچقىسى يوق، سىلەر ئۇنچىۋالا ئالاقزەدە بولۇپ كەتمەڭلار ! — دېدى دەييۇي، — يېرىم كېچىدە يۇرىكى ئاغرىدى دەپ بايا كىمنىڭ گېپىنى قىلدىڭلار؟

— باۋيۇي غوجامنى قارا بېسىپ قاپتىكەن، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىش بولغىنى يوق، — دېدى شىرىن.

دەييۇي گەپنىڭ مەنىسىگە يەتتى، شىرىننىڭ ئۆزىنى تەشۋىشلەندۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن شۇنداق دەپ قويغانلىقىنى چۈشىنىپ، مىننەتدارمۇ بولدى ھەم كۆڭلىمۇ بۇزۇلدى.

— قارا باسقان بولسا، ئۇنىڭ نېمە دەپ جۆيلۈگەنلىكىنى ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ — دەپ بىردىنلا سوراپ قالدى دەييۇي.

— ھېچنېمە دېمىدى، — دېدى شىرىن.

دەييۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، خىلىدىن كېيىن ئۇلۇغ بىر تىندى ـ دە:

— سىلەر باۋيۇي غوجامغا مېنى ساقسىز ئىكەن دېمەڭلار، بولمىسا ئۇنىڭ ئوقۇشىغا دەخلى يېتىدۇ، چوڭ بېگىمۇ ئۇنىڭغا خاپا بولىدۇ، — دېدى.

شىرىن خوش دەپ بولۇپ:

— خان قىز، يېتىپ ئارام ئالسىلا، — دېدى.

دەييۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ئۆزىنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇشقا زىجۇەننى بۇيرۇدى. شىرىن ئۇنىڭ يېنىدا يەنە بىردەم ئولتۇرۇپ، بىرنەچچە ئېغىز تەسەللى بېرىپ قويۇپ، ئاندىن خوشلىشىپ ياندى. ئارامبەخش ھويلىغا كەلگەندە،

باۋيۇيگه دەييۇينىڭ ئازراق تاۋى يوق بولۇپ قاپتۇ، چوڭ كېسەل ئەمەس ئىكەن، دەپ قويدى، باۋيۇينىڭ ئاندىن كۆڭلى تىنىدى.

تەنچۇن بىلەن شياڭيۇن بامبۇكزار سارايدىن چىقىپ ئۇدۇل جيا ئانا تەرەپكە ماڭدى.

ـــ سىڭلىم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا كۆرۈنۈش قىلغاندا، بايىقىدەك دېۋەڭلىك قىلىپ قويماڭ جۇمۇ، ـــ دەپ جېكىلىدى تەنچۇن شياڭيۇنگه.

ـــ ئۇقتۇم، ـــ دەپ بېشىنى لىڭشىتتى شياڭيۇن، ـــ دەسلەپتە كۆرۈپلا قورقۇپ كېتىپ، ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويۇپتىمەن.

ئۇلار جيا ئانىنىڭ قېشىغا كىرگەندە، تەنچۇن دەييۇينىڭ كېسىلى توغرىسىدا گەپ قىلىپ بەردى. جيا ئانا ئاڭلاپ كۆڭلى پەرىشان بولدى ۋە:

ـــ ئاشۇ ئىككى «يۇي»لا مۇشۇنداق ئاغرىق ـ سىزلاقتىن قۇتۇلالماي كېلىۋاتىدۇ. دەييۇي قىزمۇ ئۇنداق ـ مۇنداق دەپ يۈرۈپ چوڭ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ تەن ساقلىقى ھەممىدىن مۇھىم، مېنىڭ نەزىرىمچە، ئۇ بالىنىڭ كۆڭلى بەكمۇ ئىنچىكە، ـــ دېدى. باشقىلار بىرنېمە دېيىشكە پېتىنالمىدى. ئاندىن جيا ئانا يۈەنياڭغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ سەن ئۇلارغا ئېيتىپ قوي، ئەتە تېۋىپ كېلىپ باۋيۇينى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، تېۋىپنى دەييۇي قىزنىڭ ھۇجرىسىغا باشلاپ بارسۇن.

يۈەنياڭ خوش دەپ چىقىپ، خىزمەتكار ئاياللارغا ئېيتىپ قويدى. خىزمەتكار ئاياللار بۇ گەپنى يەتكۈزگىلى مېڭىشتى. تەنچۇن بىلەن شياڭيۇن ئىككىسى جيا ئانا بىلەن كەچلىك غىزانى يەپ بولغاندىن كېيىن، باغقا يېنىپ كىرىشتى.

ئەتىسى تېۋىپ كەلدى. باۋيۇينى كۆرۈپ: غىزا سىڭمەي، ئازراق شامال دارىپتۇ. ھېچقىسى يوق، يەلنى سەل يۈرۈشتۇرۇۋەتسە ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، دېدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋە فېڭجيېلار دورا قەغىزىنى جيا ئانىغا كۆرسىتىشكە

كىشى بۇيرۇۋەتتى، ئاندىن بامبۇكزار سارايغا «تېۋىپ كېلىدۇ» دەپ ئېيتىپ قويۇشقا كىشى ئەۋەتتى. زىجۇەن خەۋەر تېپىپ، دەرھال دەييۇيگە يوتقان يېپىپ چىمىلدىقنى چۈشۈرۈۋەتتى، شۆيەن ئۆيدىكى نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇۋەتتى.

بىردەمدىن كېيىن، جيا لىيەن تېۋىپنى باشلاپ كىرىپ:

ــ بۇ تېۋىپ بېگىم بۇ يەرگە دائىم كېلىپ تۇرىدۇ، قىزلار، قاچمىساڭلارمۇ بولىدۇ، ــ دېدى.

خىزمەتكار موماي مىلەڭزە قايرىپ بەردى، جيا لىيەن تېۋىپنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ ئولتۇرۇشقا ئورۇن كۆرسەتتى.

ــ زىجۇەن ئاچا، ئاۋۇال خان قىزنىڭ كېسىلىنى ۋاڭ بېگىمگە سۆزلەپ بەرگىن، ــ دېدى جيا لىيەن.

ــ سۆزلىمەيلا قويسۇن، ــ دېدى ۋاڭ تېۋىپ، ــ تومۇرىنى تۇتۇپ مەن دەپ باقاي، توغرا چىقامدىكىن. مۇۋاپىق كەلمەي قالغان يەرلىرى بولسا، ئاندىن قىزلار ماڭا دەپ بەرسۇن.

زىجۇەن چىمىلدىقتىن دەييۇينىڭ بىر قولىنى چىقىرىپ، بېغىش ياستۇقىغا قويۇپ بەردى. زىجۇەن تومۇرىنى بېسىۋالمىسۇن دەپ، دەييۇينىڭ يېڭىنى قايرىپ، بىلەزۈكىنى ئاستا يۇقىرىغا سىيرىپ قويدى. تېۋىپ بۇ قولنىڭ تومۇرىنى خېلى ئۇزاق تۇتۇپ، يەنە بىر قولنىڭ تومۇرىنىمۇ تۇتۇپ باقتى. ئاندىن جيا لىيەن بىلەن تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ:

ــ ئالتە پەللە تومۇرى كىرىشتەك تارتىشىپ تۇرىدۇ، بۇ ئىچىگە دەرد تۇگۈلۈپ قالغانلىقتىن بولىدۇ، ــ دېدى.

زىجۇەن چىقىپ، ئىچكىرىكى ھۇجرىنىڭ ئىشىكى تۇۋىدە تۇردى. ۋاڭ تېۋىپ زىجۇەنگە شۇنداق دېدى:

ــ بۇ كېسەلنىڭ ئالامىتى شۇكى، دائىم بېشى قايىدۇ، ئىشتىھاسى تۇتۇلىدۇ، تولا چۆش كۆرىدۇ، ھەمىشە بەشىنچى جېسەك ۋاقتىدا بىرقانچە قېتىم ئويغىنىپ كېتىدۇ. كۈندۈزلىرى ئۆزىگە ئالاقىسى بولمىغان ئىشلارنى ئاڭلىسىمۇ جۈدۈنى ئۆرلەيدۇ، گۇمان ـ ئەندىشىنى تولا قىلىدۇ. بىلمىگەنلەر مىجەزى

قىيىق دەيدۇ، ھەقىقەتتە بولسا جىگەر زەئىپلىشىپ، يۈرەك ماغدۇرسىزلانغان، بۇ ئەھۋال ئاشۇ كىسەلنىڭ كاساپىتىدىن بولىدۇ. شۇنداقتۇ؟

زىجۇەن بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، جيا لىيەنگە قاراپ:

— دېگىنى توغرا، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا بولدى، — دېدى ۋاڭ تېۋىپ ئورنىدىن تۇرۇپ. ئاندىن جيا لىيەن بىلەن تاشقىرىقى كۇتۇپخانىغا چىقىپ دورا قەغىزى يېزىپ بەرمەكچى بولدى.

مۇلازىم بالىلار ئاللىقاچان كۆكۈچ قىزىل قەغەزنى تەييارلاپ قويغانىدى. ۋاڭ تېۋىپ چاي ئىچىپ بولۇپ، قولىغا قەلەم ئېلىپ يازدى:

ئالتە پەللە تومۇرى كىرىشتەك قاتقان، بۇ ئىچىگە دەرد تۇگۇلگەنلىكتىن بولىدۇ. سول بېغىشىنىڭ بىرئىلىك تومۇرى كۈچسىز، بۇ يۈرەك ماغدۇرسىزلىقىنىڭ ئالامىتى. ئىككى ئىلىك تومۇرى گۈپۈلدەپ سوقىدۇ، بۇ جىگەردە ئىسسىق سەپرا ئۆرلىگەنلىكنىڭ ئالامىتى. گىيا ئاناسىرىدىن بولغان يەل راۋان بولالماي يۇقىرى ئۆرلەپ كېتىپ، مەيدىنىڭ خاك ئاناسىرىغا دەخلە قىلغان ۋە شۇنىڭ بىلەن غىزا تېتىماس بولۇپ قالغان؛ ھەتتا ئۆپكىنىڭ مەدەن ئاناسىرى بۇنىڭغا غالىب كېلەلمەي، ئەكسىچە پالاكەتكە ئۇچرىغان؛ يەل يۇرۇشمەي، خىلىت تۇگۇلۇپ بەلغەمگە ئايلانغان؛ يەل تۇپەيلىدىن قان يۇقىرىغا ئۆرلىگەنلىكى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە يۆتەل تۇتۇپ ھۆ بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن جىگەرنى تازىلاپ، ئۆپكىنى ئاسراش ۋە يۈرەك بىلەن مەيدىنى قۇۋۋەتلەندۇرۇشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭغا لايىق قۇۋۋەت دورىلىرى بولسىمۇ، ھازىرچە ئىشلىتىشكە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئالدى بىلەن «ئەسۋەدى كۇشاد» دورىسىنى يەپ بېرىپ، ئاندىن «ئۆپكىدە مەدەن ئاناسىرىنى قۇۋۋەتلەندۇرۇش» دورىسىنى

ئىشلەتسە بولىدۇ. نادانلىقىمغا قارىماي بۇ پەرەزلىرىمنى بايان قىلدىم، بۇ ھەقتە دانا ھۆكۈما قايتا ھۆكۈم قىلىپ باققاي.

ئاندىن ئۇ يەتتە لەززەت دورىسى ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسىنى يېزىپ بەردى.

جيا لىيەن قەغەزنى ئېلىپ ئوقۇپ بېقىپ:

— قان يۇقىرىغا ئۆرلەپ تۇرغاندا پەرىۋننى يېسە بولارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— بېگىم، ئۆزلىرى پەرىۋننىڭ ئۆرلىتىش خۇسۇسىيىتى بولغانلىقىدىن بۇرۇندىن قان ئاقتۇرۇپ قويىدۇ دەپ، ئۇنىڭدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىكىنىلا بىلىدىلا، — دەپ كۈلدى ژاڭ تېۋىپ، — شۇنىمۇ بىلىش كېرەككى، پەرىۋن ئەگەر تاشپاقا قېنى بىلەن قورۇلىدىغان بولسا، مەيدە، ئۆچەي، ئۆتتىن ئىبارەت كىچىك مۇئەننىسلەردىكى يەلنى پەقەت پەرىۋنلا يۇرۇشتۇرەلەيدۇ. تاشپاقا قېنى بىلەن تەييارلىسا، پەرىۋننىڭ ئۆرلىتىش خۇسۇسىيىتى سۇنۇپ، ئەكسىچە جىگەرگە يارىدەم بېرىپ، بۇزۇق سەپرانى چەكلەيدۇ. شۇڭا، «رەسمىي رىسالە»[1]دە: «خىلىت تۇپەيلىدىن بولسا خىلىتنى راۋان قىلىدۇ، سۇددە تۇپەيلىدىن بولسا سۇددىنى ھەيدەيدۇ» دېيىلگەن. مۇبادا پەرىۋن تاشپاقا قېنى بىلەن قورۇلىدىغان بولسا، خۇددى «جۇبۇنىڭ كۆچى بىلەن لېيۇسىنىڭ ئىقلىمىنى تىنچىتقاندەك»[2] تەسىر كۆرسىتىدۇ.

— ئەسلىدە مۇنداق ئىكەن ـ دە، — دېدى جيا لىيەن بېشىنى لىڭشىتىپ، — بوپتۇ، شۇنداق قىلايلى.

— ئاۋۋال مۇشۇ ئىككى خىل دورىنى ئىچىپ كۆرسە، —

① «رەسمىي رىسالە» قەدىمكى جۇڭيى تېبابەتچىلىك كىتابى «خۇاڭدى زامانىسىدىكى رەسمىي رىسالە»نىڭ قىسقىچە نامى. ئېھتىمال ئالدىنقى چىن خانلىقى زامانىسىدىكى تىب ئالىملىرى تۇزگەن بولسا كېرەك.

② جۇبو — خەن زامانىسىدىكى سەركەردە. بۇ يەردە: پەرىۋننىڭ تەبىئىتى سوغۇق، ئۇنىڭغا تاشپاقا قېنى قوشۇلسا تېخىمۇ سوغۇق دورا بولىدۇ، ئۆز جايىدا ئىشلىتىلسە كېسەلنى ساقايتقىلى بولىدۇ، دېگەن مەنىدە كەلتۈرۈلگەن.

دېدى ۋاڭ تېۋىپ يەنە، ــ كېيىن دورىلارنىڭ تەركىبىنى قوشۇپ ياكى كېمەيتىپ ئۆزگەرتىپ بېرەرمەن، ياكى بولمىسا باشقا دورا يەڭگۈشلەپ بېرەرمەن. مېنىڭ يەنە ئازراق ئىشىم بار ئىدى، بۇ يەردە ئۇزاق تۇرالمايمەن، باشقا كۈنى يەنە يوقلاپ كېلىمەن.

جيا لىيەن ئۇنى ئۇزىتىپ چىقىپ:

ــ ئىنىمىزغا بېرىلىدىغان دورا ئاشۇلىمۇ، ــ دەپ سورىدى.

ــ باۋيۈي غوجامدا ھېچقانچە چوڭ دېگۈدەك كېسەلمۇ يوق، يەنە بىر قېتىم دورا يېسە ساقىيىپ قالىدۇ، ــ دەپ قويۇپ، ۋاڭ تېۋىپ مەپىگە چۈشۈپ قايتىپ كەتتى.

جيا لىيەن دورا ئەكېلىشكە كىشى بۇيرۇۋېتىپ، ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ، فېڭجيېگە دەييۈينىڭ كېسىلىنى، تېۋىپنىڭ يېزىپ بەرگەن دورىسىنى بىر قۇر سۆزلەپ بەردى. شۇ ئارىدا جۇرۇينىڭ ئايالى كىرىپ، ئانچە زۆرۈر بولمىغان بىرقانچە ئىش ئۈستىدە مەلۇم قىلغىلى باشلىۋىدى، جيا لىيەن ئۇنىڭ گېپىنى يېرىمىغچە ئاڭلاپ بېقىپ:

ــ ئىككىنچى كېلىن ئاغىچىغا مەلۇم قىلىڭ، مېنىڭ ئىشىم بار، ــ دەپلا چىقىپ كەتتى.

جۇرۇينىڭ ئايالى ئىشلىرىنى مەلۇم قىلىپ بولۇپ:

ــ مەن بايا لىن دەييۈي خان قىز تەرەپكە ئۆتكەنىدىم، ئۇنىڭ كېسىلى خەتەرلىكتەك كۆرۈندى. چىرايىدا قان دىدارى يوق، بەدىنىنى سىلاپ باقسام قۇرۇق سۆڭەكلا بولۇپ قاپتۇ. ئۆزىدىن گەپ سورىسام، گەپمۇ قىلماي يۇم ـ يۇم يىغلايدۇ. كېيىن زىجۈەن ماڭا: «خان قىز ھازىر ئاغرىپ ياتىدۇ، كېرەكلىك نەرسىنى ئۆزى ئالدۇرغۇسى كەلمەيدۇ. كېلىن ئاغىچىغا ئېيتىپ، بىر ـ ئىككى ئايلىق مائاشىنى ئېلىپ خەرج قىلىپ تۇرايمىكىن دەۋاتىمەن. ھازىرغۇ دورا پۇلى ئومۇمىي خىراجەتتىن بېرىلىۋاتىدۇ، لېكىن پارچە ـ پۈرات خەرج ئۈچۈن پۇل كېرەك بولىدىكەن» دېدى. ئۇنىڭغا: مەن كېلىن ئاغىچىغا مەلۇم قىلاي، دەپ جاۋاب بەردىم، ــ دېدى.

فېڭجيې خېلىغىچە بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ:

ــ ئەمىسە بۇنداق بولسۇن، ئۇنىڭ خەرجى ئۇچۇن مەن بىرنەچچە سەر كۆمۈش بېرەي، ــ دېدى، ــ بۇنى دەيدۇي قىزغىمۇ ئېيتمىسۇن، ئايلىق مائاشىنى ئالدىن چىقىم قىلىش تەس. تۇزۇمنى بۇزۇپ، بىرىگە بۇنداق قىلساق، باشقىلارمۇ ئۇنى دوراپ قەرز ئالمىز دەپ قوپسا، ئۇ چاغدا قانداق قىلغۇلۇق؟ جاۋ كىچىك ئاپا بىلەن ئۇچىنچى خان قىزنىڭ تاكاللىشىپ قالغىنى ئېسىڭىزدە يوقمۇ؟ ئۇلارنىڭ جېدىلىمۇ باشقا ئىش ئۇستىدە ئەمەس، ئايلىق مائاش توغرىسىدا بولغان. يېقىندىن بۇيانقى ئەھۋالنى ئۆزىڭىزمۇ بىلمىسىز، چىقىم كۆپ، كىرىم ئاز. بۇ ئەھۋالنى ھېچلا ئوڭلىيالمايۋاتىمىز. بىلمىگەنلەر مېنى ئوبدان ھېسابلىيالمايدۇ، دەيدۇ. تىلىنى چاينايدىغانلار تېخى مېنى ئۆز ئانىسىنىڭكىگە يۆتكەپ كېتىۋاتامدىكىن دەپمۇ غاجايدۇ. جۇ يەڭگە، كىرىم ـ چىقىم ئىشلىرى سىزنىڭ قولىڭىزدىن ئۆتۈپ تۇرغاچقا، بۇ ئەھۋالنى، ئەلۋەتتە، سىزمۇ ئانچە ـ مۇنچە بىلمىسىز.

ــ بۇ خەق راستلا كىشىگە ئۆلگۈدەك ئەلەم قىلىشىدىكەن! بۇنداق چوڭ خانداندىچۇ، پەقەت ئۆزلىرىلا مۇشۇنداق ئېدىتىلىق غوجدارلىق قىلالايدىلا. ئاياللار ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ دېيىشقۇ بۇياقتا تۇرسۇن، ئۇچ بېشى، ئالتە قولى بولغان ئەر خەقمۇ كۆچ ئېلىشالمايدۇ. شۇنداقمۇ بولمىغۇر گەپنى دېيىشىدىكەن تېخى! ــ جۇرۇينىڭ ئايالى شۇنداق دەپ قويۇپ، قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى، ئاندىن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ خېنىم، تېخى ئۆزلىرى ئاڭلىمىدىلا، سىرتتىكى ئادەملەر ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەق ئىكەن! قايسى كۇنى جۇرۇي ئۆيگە قايتىپ كېلىپ سىرتتىكى كىشىلەرنىڭ دېگەن گەپلىرىنى دەپ بەردى، ئۇلار بىزنىڭ خانىدانىنى، ئۆزلىرىنىڭ قانچىلىك پۇلى بارلىقىنىمۇ بىلمەيدىكەن، دېيىشىدىكەن. بەزىلىرى: «جيا خانىدانىدا كۆمۈش خەزىنىسى مۇنچە، ئالتۇن خەزىنىسى ئۇنچە، ئىشلىتىلىدىغان

جابدۇق ـ سايمانلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن، قاشتاشتىن كۆز قويۇلغانكەن» دەيدىكەن. بەزىلىرى تېخى: «چوڭ خان قىز خانىش بولدى، ئەلۋەتتە خان ھەزرەتلىرىنىڭ خانىدانىدىكى نەرسىلەردىن يېرىمىنى ئۆز ئائىلىسىگە ئاپىرىپ بەرگەن بولماي. قايسى چاغدا خانىش تۇغقان يوقلاپ كەلگەندە، ئۆزى بىلەن بىرنەچچە ھارۋىدا ئالتۇن ـ كۈمۈش ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. شۇڭا، بۇلار ئۆي ـ جايىنى خۇددى بىللۇر ئوردىدەك ياساپ جابدۇۋېتىپتۇ. قايسى كۈنى بۇتخانىدا تەكرىنىڭ ھەققىگە نەزىر ـ سەدىقە قىلغانىدا، نەچچە تۈمەن سەر كۈمۈش خەجلەشكەن بولسىمۇ، بۇ پەقەت يېرىم كالىنىڭ بەدىنىدىكى بىر تال مويىنى يۇلغانچىلىكلا ئىش» دەيدىكەن. بەزى ئادەملەر تېخى: «ئۇلارنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى شىرلار ھېچبولمىغاندا قاشتاشتىن ياسالغان. بېغىدا ئىككى ئالتۇن بوبرا كېيىك بار ئىكەن، ئۇنىڭدىن بىرسىنى خەق ئوغرىلىۋېلىپ، ھازىر بىرسى قاپتۇ. خانىمانىدىكى كېلىن ئاغىچا، خان قىزلار بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ھۇجرىلاردا خىزمەت قىلىدىغان قىزلارمۇ قىمىرلاپ قويمايدىكەن، شاراب ئىچىش، شاھمات ئويناش، ساز چېلىش، رەسىم سىزىش ئىشلىرىدا تېخى باشقىلار ئۇلارنى كۈتىدىكەن. ئۇلار پەقەت كىيىنىش ـ جابدۇنۇش ئىشىغىلا قارايدىكەن. يەيدىغان، ئىشلىتىدىغان نەرسىلىرى خەقلەر كۆرۈپمۇ باقمىغان نەرسىلەر ئىكەن. غوجاملار، خېنىملار توغرىسىدىغۇ گەپ لازىم ئەمەس، ئۇلار ئاسمانىدىكى ئاي كېرەك دېسە، بىر كىم شۇنىمۇ ئۇلارغا ئويىنغىلى ئېلىپ بېرىدىكەن» دېيىشىدىكەن. بۇ توغرىدا قوشاقمۇ قوشۇۋاپتۇ: «نىگگو قەسىرى بار ئىكەن، رۇئگو قەسىرى بار ئىكەن، ئالتۇن ـ كۈمۈش دۇنياسى، تۇپىدىنمۇ خار ئىكەن، يېگىنىنىڭ چامى يوق، ئېگىنىنىڭ سانى يوق، بىر ھېسابتا...» جۇرۇيىنىڭ ئايالى شۇنداق دەپ كېلىپ، بىردىنلا گېپىنىڭ ئايىغىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئەسلىدە قوشاقتا: «بىر ھېسابتا دەپ كەلسە، ئاخىرىنىڭ تايىنى

يوق» دېيىلگەنىدى. جۇرۇينىڭ ئايالى ئېغىز يۇگۇرۈكلۈك قىلىپ ئۇ قوشاقنى ئېيتىپ بايىقى يېرىگە كەلگەندە، ئۇنىڭ ياخشى گەپ ئەمەسلىكىنى بىردىنلا ئېسىگە ئېلىپ، ئايىغىنى دېمەي ئىچىگە يۇتۇۋەتكەنىدى.

فېڭجيېمۇ قوشاقنىڭ ئايىغىدىن ياخشى گەپ چىقمايدىغانلىقىنى پەملەپ، سۇرۇشتۇرۇپمۇ كەتمىدى.

ــ ئۇنىڭ كارى چاغلىق، بىراق «ئالتۇن بوبرا كېيىك» دېگەن گەپ نەدىن كېلىپ چىققاندۇ؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ــ بۇتخانىدىكى دەرۋىش بوۋاي باۋيۇي غوجامغا بەرگەن ھېلىقى كىچىك ئالتۇن بوبرا كېيىكنى دەيدىغاندۇ، ــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى كۈلۈپ، ــ كېيىن ئۇنى يىتتۈرۈپ قويۇپتىكەن، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن شياڭيۈن قىز تېپىۋېلىپ ئۆزىگە ياندۇرۇپ بېرىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن سىرتتا ئاشۇنداق ئۆسەك گەپ تارقىلىپتۇ. قارىسىلا خېنىم، بۇ خەقنىڭ گەپلىرى نېمىدېگەن كۈلكىلىك گەپلەر ــ ھە!

ــ بۇ كۈلىدىغان گەپ ئەمەس، قورقۇنچلۇق گەپلەر! ــ دېدى فېڭجيې، ــ بىز كۈندىن ــ كۈنگە بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتساقمۇ، تالا ــ تۈزدە بىزنى شۇنداق دېيىشىدىكەن. كونىلارنىڭ «ئادەم ئاتاق چىقىرىشتىن، تۆگىنۇز ئەت ئېلىشتىن قورقسا بولىدۇ» دېگەن بىر گەپى بار. بىزنىڭ ئاتىقىمىز بولغىنى بىلەن، ئۇ قۇرۇق ئاتاق. ئاخىرى قانداق بولاركىنتاق؟

ــ خېنىم، ئۆزلىرىنىڭ ئەندىشە قىلغانلىرىمۇ توغرا، ــ دېدى جۇرۇينىڭ ئايالى، ــ پۈتۈن شەھەردىكى چايخانا، قاۋاقخانىلاردا، ھەتتا ئەھلىمەھەللىنىڭ ھەممىسى شۇنداق دېيىشىدىكەن، بۇ گەپ چىقىلى بىر يىلدىن ئاشتى. خەقنىڭ ئاغزىنى توسۇۋالغىلى بولامتى؟

فېڭجيې بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ئاندىن پىڭئېرنى قىچقىرىپ، بىرنەچچە سەر كۈموش سەرلىتىپ جۇرۇينىڭ ئايالىغا بەرگۈزدى.

— هازىرچە مۇشۇنى ئاپىرىپ زىجۇەنگە بېرىڭ، كېرەكلىك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن مېنى سەپلەپ بەردى دەڭ، — دېدى ئۇ، — ئومۇمىي خىراجەتتىن ئالىدىغىنىنى ئېلىۋەرسۇن، ئايلىق مائاشىنىڭ گېپىنى قىلمايلا قويسۇن. ئۇمۇ ھوشيار قىز، مېنىڭ گېپىمنى چۈشىنىدۇ. پۈرسەت تاپسام، كىرىپ خان قىزنى يوقلاپ چىقىمەن، — دېدى.

جۇرۇيىنىڭ ئايالى كۈمۈشنى ئېلىپ، خوش دەپ چىقىپ كەتتى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

جيا لىيەن تالاغا چىقىشى بىلەنلا، مۇلازىم بالا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— چوڭ بېگىمنىڭ ئۆزلىرىگە گېپى بار ئىكەن، — دەپ مەلۇم قىلدى.

جيا لىيەن ھاپىلا ـ شاپىلا كېلىپ، جيا شېغا كۆرۈنۈش قىلدى.

— بايا، بىر مىش ـ مىش گەپ ئاڭلاپ قالدىم، دېدى جيا شې، — خانلىق شىپاخانىدىن بىر تېۋىپ، ئىككى خادىم ئوردىغا كېسەل كۆرگىلى كىرىپتۇمىش. بۇلار ئوردىنىڭ ئادەتتىكى كېنىزەكلىرىنى كۆرگىلى كىرگەن بولمىسا كېرەك. خانىشىنىڭ ئوردىسىدىن بىرەر خەۋەر بارمۇ؟

— يوق، — دېدى جيا لىيەن.

— سەن بېرىپ ئىككىنچى بېگىمدىن ۋە جيا جېن ئاكاڭدىن سوراپ باق ياكى بولمىسا خانلىق شىپاخانىدىن تىڭتىڭلاپ بېقىش ئۈچۈن كىشى ئەۋەتە، — دېدى جيا شې.

جيا لىيەن خوش دەپ چىقىپ، خانلىق شىپاخانىغا كىشى جورۇۋېتىپ، ئۆزى جيا جېڭ، جيا جېنلار بىلەن كۆرۈشۈشكە ئالدىراپ ماڭدى.

— نەدىن چىققان خەۋەر ئىكەن بۇ؟ — دەپ سورىدى جيا جېڭ.

ـــ چوڭ بېگىم ھېلى شۇنداق دېدى، ـــ دېدى جيا ليەن.

ـــ سەن جيا جېن ئاكاڭ بىلەن بېرىپ، ئوردا ئىچكىرىسىدىن تىڭشىلاپ باق، ـــ دېدى جيا جېڭ.

ـــ خانلىق شىپاخانىسىدىن ئۇقۇشۇپ بېقىش ئۇچۇن كىشى ئەۋەتتىم، ـــ جيا ليەن جاۋاب بېرىپ بولۇپ ئۇ يەردىن يېنىپ چىقتى، ئاندىن جيا جېننى ئىزدەپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئالدىدىن جيا جېن ئۆزى چىقىپ قالدى. جيا ليەن دەرھال بايىقى خەۋەرنى جيا جېنغا يەتكۇزدى.

ـــ مەنمۇ شۇ گەپنى ئاڭلاپ، چوڭ بېگىم بىلەن ئىككىنچى بېگىمگە مەلۇم قىلاي دەپ كېتىۋاتاتتىم، ـــ دېدى جيا جېن.

شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى كېلىپ جيا جېڭغا كۆرۈنۇش قىلدى.

ـــ مۇبادا يۇەنچۇن خانىش ئاغرىپ قالغان بولسا، بىزگە چوقۇم خەۋەر بېرىدۇ، ـــ دېدى جيا جېڭ.

گەپ ئۇستىگە جيا شېمۇ يېتىپ كەلدى. سۇرۇشتۇرگىلى كەتكەن كىشى چۇشكىچە قايتىپ كەلمىدى. شۇ ئارىدا دەرۋازىۋەنلەردىن بىرسى كىرىپ:

ـــ ئىككى مويسىپت ئاغۋات كەپتۇ، بېگىملەر بىلەن كۆرۈشمىز دەيدۇ، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

ـــ تەكلىپ قىلىپ كىرىڭلار، ـــ دېدى جيا شي.

دەرۋازىۋەن چىقىپ ئۇ ئىككى مويسىپت ئاغۋاتنى باشلاپ كىردى. جيا شي بىلەن جيا جېڭ ئارا دەرۋازىغىچە ئالدىغا چىقىپ، ئاۋۋال خانىشنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكىنى سورىدى، ئاندىن بىللە ئىچكىرىگە كىرىپ، مېھمانخانىغا كەلگەندە ئۇلارغا ئورۇن كۆرسەتتى.

ـــ ئۇلۇشكۇن خانىش خېنىم بىرئاز ساقسىز بولۇپ قالغانىدى، ـــ دېدى مويسىپت ئاغۋات، ـــ تۇنۇگۇن خان ئالىلىرىدىن پەرمان چۇشتى: ئايال تۇغقانلىرىدىن تۆت كىشى ئوردىغا كىرىپ يوقلايدۇ. ھەرقايسىسى بىردىن دېدەكنى ئېلىپ

كىرىشكە بولىدۇ، قالغانلارنىڭ كىرىشى ھاجەتسىز. ئېرەكتە تۇغقانلىرى ئوردا دەرۋازىسى تېشىدا تۇرۇپلا، ئۆزىنىڭ نام - ئەمەل نامەسىنى كىرگۈزۈپ، سالام بېرىپ ئىچكىرىگە كىرمەي خەۋەر كۈتسە بولىدۇ. ئەتە چاشگاھ بىلەن چۈش ئارىلىقىدا كىرىپ، دىگەر ۋاقتىدا يېنىپ چىقىشقا ئىجازەت بېرىلدى.

جيا جېڭ، جيا شېلار ئۆرە تۇرغىنىچە خانىنىڭ يارلىقىنى ئاڭلاپ بولۇپ قايتا ئورۇنلىرىغا ئولتۇرۇشتى. مويسىپىت ئاغۇاتلارغا چاي سۇنۇلدى، ئاندىن ئاغۇاتلار خوشلىشىپ ئوردىغا ياندى. جيا شې بىلەن جيا جېڭ ئۇلارنى چوڭ دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىرىپ، ئاۋۋال جيا ئانىغا مەلۇم قىلدى.

ــ تۇغقانلىرىدىن تۆت كىشى دېگەن بولسا، ئەلۋەتتە مەن بىلەن سىلەر ئىككىڭلارنىڭ ئاغىچىلىرىدىن باشقا يەنە بىرسى كىمدۇ؟ ــ دېدى جيا ئانا.

باشقىلار جاۋاب بېرىشكە پېتىنالمىدى.

ــ يەنە بىرسى، ھەرقاچان فېڭجيې بولسا كېرەك، ــ دېدى جيا ئانا ئويلىنىپ بېقىپ، ــ ئۇ ھەممە ئىشتىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدۇ، قالغىنىنى سىلەر ئۆزۈڭلار مەسلىھەتلىشىڭلار.

جيا شې بىلەن جيا جېڭ خوش دەپ يېنىپ چىقىپ، جيا لىيەن بىلەن جيا رۇڭنى ئۆيگە قاراشقا قالدۇردى. ئومۇمەن ئىسىملىرىدا «ۋېن» (文) بەلگىسى بولغانلاردىن تارتىپ «ساۋ» (草) بەلگىسى بولغانلارنىڭ ھەممىسىنى بېرىشقا بەلگىلىدى. ئاندىن خىزمەتكارلارغا تۆت دانە يېشىل تەختىراۋان، ئون دانە زۇمرەت سايىۋەنلىك مەپە تەييارلاپ، ئەتە سەھەردە كۈتۈپ تۇرۇشنى تاپىلىدى. خىزمەتكارلار خوش دەپ چىقىپ كېتىشتى. جيا شې بىلەن جيا جېڭ يەنە جيا ئانىنىڭ يېنىغا كىرىپ:

ــ ئوردىغا چاشگاھ بىلەن چۈش ئارىلىقىدا كىرىپ، دىگەر ۋاقتىدا يېنىپ چىقىدىكەنمىز. بۈگۈن بالدۇرراق ئارام ئېلىپ، ئەتە ئەتىگەنرەك قوپۇپ ئوردىغا كىرىشكە جابدۇنۇپ تەييار بولساق، ــ

دەپ مەلۇم قىلدى.

ــ ئۇقتۇم، بولدى چىقىپ كېتىۋېرىڭلار، ــ دېدى جيا ئانا.

جيا شې، جيا جېڭلار چىقىپ كەتتى. شائ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، فېڭجيېلارمۇ خانىش يۇەنچۇننىڭ كېسەل بولۇپ قالغانلىقى توغرىسىدا بىردەم گەپلەشتى، ئاندىن بىردەم قۇرۇق پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن يېنىپ چىقىشتى.

ئەتىسى تاڭ سەھەردىلا ھەرقايسى ھۇجرىلاردىكى دېدەكلەر پانۇس ـ چىراغلارنى ياندۇرۇشتى. ئاغىچا خېنىملار يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، بەگ ـ غوجاملارمۇ جابدۇنۇپ بولۇشتى. بامدات ۋاقتىدا لىن جىشياۋ بىلەن لەي دا ئارا دەرۋازىغا كېلىپ:

ــ تەختىراۋان، مەپىلەر تەييار بولدى، چوڭ دەرۋازا ئالدىدا كۈتۈپ تۇرىدۇ، ــ دەپ مەلۇم قىلىشتى.

بىردەمدىن كېيىن جيا شې بىلەن شائ ئاغىچا خېنىم بۇيانغا ئۆتۈشتى. ھەممەيلەن ناشتا قىلىشتى. فېڭجيې جيا ئاننى يۆلەپ، باشقىلار چۆرىدەپ ماڭدى. ھەربىرى بىردىن دېدەك ئېلىپ، ئاستا قەدەم تاشلاپ چىقىشتى. لى گۇي بىلەن يەنە بىرەيلەننى ئالدىدا ئاتلىق بېرىپ ئوردا دەرۋازىسىدا كۈتۈپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى، قالغانلار كەينىدىن ماڭدى. ئىسىملىرىدا «ۋېن» بەلگىسى بولغانلار بىلەن «ساۋ» بەلگىسى بولغانلار ئۆز مەپىلىرىگە چۈشۈپ ياكى ئاتلىرىغا مىنىشىپ، ھەممە ئۇرۇق ـ جەمەت بىللە يولغا چىقىشتى. جيا لىيەن بىلەن جيا رۇڭ ئۆي بېقىپ قالدى.

جيا خانىدانىنىڭ تەختىراۋان، مەپە، ئات ـ ئۇلاغلىرى تاشقىرىقى غەربىي ئەرك دەرۋازىسى تېشىدا توختاپ تۇرۇشتى، بىردەمدىن كېيىن ئىككى ھەرەمئاغىسى چىقىپ:

ــ جيا خانىدانىدىن يوقلاپ كەلگەن ئاغىچا خېنىم، كېلىن ئاغىچىلار ھەرەمخانىغا كىرىپ ئەھۋال سورىسۇن ! بېگىملەر ئىچكى ئوردىنىڭ دەرۋازىسى تېشىدا تۇرۇپلا سالام بەرسۇن ! بۇلار كىرىپ كۆرۈشۈشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ ! ــ دەپ خەۋەر

قىلدى.

ــ چاپسان كىرىشسىلە، ــ دېدى دەرۋازىۋەن.

جىيا خانىدانىنىڭ تۆت تەختىراۋنى كىچىك ھەرەمئاغىلىرىنىڭ كەينىدىن ئىچكىرىگە ماڭدى، جىيا خانىدانىدىكى بەگ ـ غوجامىلار تەختىراۋانىنىڭ كەينىدىن مېڭىشتى. ئۇي خىزمەتكارلىرى تاشقىرىدا كۈتۈپ تۇرۇشقا قالدۇرۇلدى. ئىچكى ئوردا دەرۋازىسىغا كەلگەندە، ئۇ يەردە بىرنەچچە مويسىپىت ئاغۋات ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ:

ــ جيا خاندانىنىڭ بېگىملىرى مۇشۇ يەردە توختىغاي، ــ دېدى.

جيا شي بىلەن جيا جېڭ ئۆز رېتى بويىچە ئۆرە تۇرۇشتى. تەختىراۋانلار ئوردا دەرۋازىسىدىن كىرگەندىن كېيىن، تەختىراۋاندىكىلەر يەرگە چۈشۈشتى. بالا ئاغۋاتلار يول باشلىدى. جيا ئانا ۋە باشقىلارنى بىردىن دېدەك يۆلەپ ماڭدى. خانىش يۈەنچۈننىڭ ھەرەم سارىيىغا كىردى. ئۇ يەرنىڭ تاملىرى رەڭگارەڭ چاقناپ، بىللۇر شېشىلەر يالتىراپ تۇراتتى، ئوردا كېنىزەكلىرىدىن ئىككىسى چىقىپ:

ــ ئېسەنلىك سوراشقىلا بولىدۇ، باشقا تەزىم رەسمىيەتلىرى ئادا قىلىنمايدۇ، ــ دېگەن يارلىقنى يەتكۈزدى.

جيا ئانا ۋە باشقىلار بۇ ئىلتىپاتقا ھەشقالالا ئېيتىپ، ئىچكىرىگە كىرىپ كارىۋات يېنىغا كېلىشتى. سالامىلىشىپ بولغاندىن كېيىن، خانىش يۈەنچۈن ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا مەرھەمەت قىلدى. جيا ئانا ۋە باشقىلار باركاللا ئېيتىپ ئولتۇرۇشتى.

ــ يېقىندىن بۇيان سالامەتلىكلىرى ياخشىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى خانىش يۈەنچۈن جيا ئانىدىن.

جيا ئانا دېدەككە تايىنىپ، تىترەپ ـ تەمتىرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ خانىشنىڭ بەختى ـ تەلىيى شاراپىتى بىلەن، يېتىپ ـ

قوپۇشتا خېلى تىمەن تۇرۇپتىمەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

خانىش يۇەنچۇن شاڭ ئاغىچا خېنىم ھەم ۋاڭ ئاغىچا خېنىملاردىن ئەھۋال سورىدى. ئۇلارمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ جاۋاب بېرىشتى.

ــ ئائىلىنىڭ ھال ـ كۈنى قانداقراق؟ ــ دەپ سورىدى خانىش فېڭجيېدىنمۇ.

ــ ھازىرچە بەرداشلىق بېرىپ كېلىۋاتىمىز، ــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بەردى فېڭجيې.

ــ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان تولا غەم يەپ جاپامۇ تارتقانسىز؟ ــ دېدى خانىش.

فېڭجيې ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بېرەي دېيىشىگە، ئوردا كېنىزىكى بىرمۇنچە نام ـ ئەمەل نامەنى ئەكىرىپ، خانىشقا مۇبارەك كۆزىدىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن سۇنىدى، خانىش كۆرۈپ چىقتى. بۇلار جيا شې، جيا جېڭ ۋە باشقىلارنىڭ نام ـ ئەمەل نامەلىرى ئىدى. خانىش بۇ نام ـ ئەمەل نامەلەرنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلىپ، ئۆزىنى توختىتالماي كۆزىگە ياش ئالدى. كېنىزەك قول ياغلىق سۇنۇپ بەردى، خانىش كۆز يېشىنى سۈرتكەچ يەنە سۆز ئىلتىپات قىلدى:

ــ بۇگۈن خېلى ئوڭۇشلىپ قالدىم، ئۇلار سىرتتا ئارام ئېلىپ تۇرسۇن.

جيا ئانا ۋە باشقىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئىلتىپاتقا رەھمەت ئېيتتى.

ــ ئاتا ـ ئانا قېرىنداشلار بىلەن پېقىر ئائىلىمىزدىكىدەك دائىم يېقىن بولۇپ ئۆتكىلى بولمايدىكەن ! ــ دەپ خانىش يەنە كۆزىگە ياش ئالدى.

ــ خانىش، ھەرگىز كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسىلا، ئائىلىدە خانىشنىڭ بەخت ـ شاراپىتىدىن كۆپ بەھرىمەن بولۇۋاتىمىز، ــ دېيىشتى جيا ئانا ۋە باشقىلار كۆز يېشى قىلىشتىن ئۆزىنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ.

ـــ يېقىندىن بۇيان باۋيۇينىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ ـــ دەپ سورىدى خانىش.

ـــ ھازىر كىتاب ئوقۇشقا بەك بېرىلىدىغان بولدى، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئاتىسى قاتتىق تۇتۇپ مەجبۇر قىلغانلىقى ئۈچۈن يېزىقچىلىقنىمۇ قىلالايدىغان بولدى.

ـــ شۇنداق قىلغىنى ياخشى، ـــ دېدى خانىش. ئاندىن ئۇلارنى تاشقىرىقى كاشانىدە زىياپەتكە ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى. ئوردا كېنىزەكلىرىدىن ئىككىسى، بالا ئاغۇاتلاردىن تۆتى ئۇلارنى باشقا بىر كاشانىگە باشلاپ كىردى. ئۇ يەردە داستىخان تەلتۆكۈس راسلانغانىدى، بۇلار ئۆز دەرىجىلىرى بويىچە ئولتۇرۇشتى. بۇ ھەقتە بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىپ تۇرمايمىز.

بىرىدىن كېيىن غىزالىنىپ بولۇپ، جيا ئانا كېلىنلىرىنى باشلاپ كىرىپ، زىياپەت ئۈچۈن خانىشقا رەھمەت ئېيتتى. يەنە بىرئاز ھايال بولۇشقاندىن كېيىن، دىگەر ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ، ئۇزاق ئولتۇرۇشقا پېتىنالماي خوشلىشىپ يېنىپ چىقىشتى. خانىش يۇەنچۇننىڭ بۇيرۇقى بويىچە، كېنىزەكلەر يول باشلاپ ئىچكى ئوردا دەرۋازىسىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. دەرۋازا تېشىدا تۇرغان تۆت ئاغۋات بالا تاشقىرىسىغا ئۇزىتىپ قويدى. جيا ئانا ۋە باشقىلار بالدۇرقىدەك تەختىراۋانلارغا چۈشۈپ، جيا شې باشلىق ھەممەيلەن بىللە يېنىپ چىقىشتى. ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن، ئەتە ـ ئۆگۈن يەنە ئوردىغا كىرىدىغانلىقىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىلگىرىكىدەك تەييار بولۇپ تۇرۇشنى تاپىلاپ قويدى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

شۇي ھاممىنىڭ ئائىلىسىدە، جىنگۈي شۆ پەننى قوغلاپ چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن، كۈنبويى قارا ـ قويۇق تەگەپلا تۇرىدىغان بولۇۋالدى. چيۇلىڭ باۋچەي بىلەن بىللە تۇرۇۋاتقانلىقتىن، ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز باۋچەنلا بىللە تۇراتتى. باۋچەن شۆ پەنگە كىچىك خوتۇن بولۇپ بېرىۋاتقانلىقى ئۈچۈن،

ئۇنىڭ مىجەز ـ خۇلقى بالدۇرقىدەك ئەمەس ئىدى. جىنگۇي ئۇنى ئۆزىگە كۈشەندە كۆرۈشكە باشلىدى، لېكىن پۈشايمان قىلغىنى بىلەنمۇ ئەمدى ئورنىغا كەلمەيتتى. بىر كۈنى ئىچ پۈشۈقىدا بىرنەچچە قەدەھ شاراب ئىچىپ كاڭغا چىقىپ ياتتى. شارابنىڭ كەيپىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن شورپا تەييارلاپ بەر دېگەن باھانە بىلەن، باۋچەندىن:

ـــ چوڭ غوجام ئۇلۇشكۇن تالاغا چىققاندا زادى نەگە بارىدى؟ سەن ئەلۋەتتە بىلىدىغانسەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ مەن نەدىن بىلەي؟ ـــ دېدى باۋچەن، ـــ كېلىن ئاغىچا، ئۇ ئۆزلىرىگە دېمىگەن بولسا، ئۇنىڭ ئۇ ئىشلىرىنى كىم بىلەتتى؟

ـــ ھازىر بۇ ئۆيدە ئۇنداق «كېلىن خېنىم»، «ئاغىچا خېنىم» نېمە قىلىسۇن؟ جاھان سىلەرنىڭ بولۇپ قالدى ! ـــ دەپ سوغۇققىنا كۈلدى جىنگۇي، ـــ سىلەرگە ھېچكىم چېقىلالمايدۇ، سىلەرنى قانىتى ئاستىغا ئالىدىغان كىشى بار، مەنمۇ يولۇاسنىڭ بېشىدىن پىت ئىزدەشكە پېتىنالمايمەن؛ سەن مېنىڭ دېدىكىم تۇرۇقلۇق، سەندىن بىرەر ئېغىز گەپ سورىسام، يۈزۈمدىن ـ يۈزۈمگە دەككەمنى بېرىسەن ! سېنىڭ شۇنچە قۇدرىتىڭ بولغاندىن كېيىن، مېنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپ، چىۈلىڭ ئىككىڭلار قېلىپ، بىرىڭلار تەپ تارتماي كېلىن ئاغىچا بولۇۋالساڭلار جاھان سىلەرگە ئوڭچە قالمامدۇ؟ قېرىشقاندەك يا ماڭا ئۆلۈم كەلمىدى، مەن يولۇڭلارغا كاشىلا بولۇپ تۇرۇۋاتىمەن !

باۋچەن بۇ گەپلەرگە چىداپ تۇرالمىتى؟ جىنگۇيغا ھومايغىنىچە شۇنداق دېدى:

ـــ خېنىم، مۇنداق قۇرۇق گەپلىرىنى باشقىلارغا دەپ بەرسىلە ! مەن سىلىگە ھېچنېمە دېمىدىم. سىلى باشقىلارغا چېقىلالماي بىزدەك ئۇششاق ـ يۇمشاقلاردىن ئاچچىقلىرىنى ئالماقچى بولغانلىرى نېمىسى؟ تۇزۇك گەپنى ئاڭلىماسقا سالىلا،

ھېچ ئىش يوقتەك قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇۋالىلا، ــ ئۇ شۇ گەپنى دەپ بولۇپ، يىغلاپ ئۆيىنى بېشىغا كىيدى.

جىنگۈينىڭ تېخىمۇ خۇيى تۇتۇپ، كاڭدىن ئۆملەپ چۈشۈپ باۋچەننى ئۇرماقچى بولدى. باۋچەنگىمۇ شىيا ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ مىجەزى سىڭىپ قالغاچقا، ئۇمۇ زادىلا يول قويمىدى، جىنگۈي ئۇستەل ـ ئورۇندۇق، چىنە ـ قاچىلارنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىپ، ئۇرۇپ ـ چاقىلى تۇردى، باۋچەن ھە دەپ داد ـ پەريات سېلىۋەردى، جىنگۈي ئۇنىڭغا پەرۋا قىلامتى؟

شۆ ھامما خېنىم باۋچەينىڭ ئۆيىدە ئىدى، بۇ غەلۋىنى ئاڭلاپ:

ــ شياڭلىڭ، چىقىپ قاراپ باق، ئۇلارغا ھاي بەرگىن، ــ دېدى.

ــ بولمايدۇ، ــ دېدى باۋچەي، ــ ئانا، ئۇنى چىقارماڭ، بۇ ئۇ يەرگە كىرسە ئۇنىڭغا ھاي بېرەلمىتى؟ كۆيۈۋاتقان ئوتقا ياغ چاچقاندەك بولىدۇ شۇ.

ــ ئۇنداق بولسا ئۆزۈم چىقاي، ــ دېدى شۆ ھامما.

ــ مېنىڭچە، ئانا، سىزمۇ چىقمايلا قويۇڭ، ــ دېدى باۋچەي، ــ غەلۋە قىلسا قىلىۋەرسۇن، بۇ بىر ئىلاجسىز ئىش بولۇپ قالدى.

ــ ئۇنداق قىلساق بولماس! ــ دېدى شۆ ھامما ۋە ئۆزى چۆرە قىزغا تايىنىپ جىنگۈينىڭ ھۇجرىسىغا چىقتى. باۋچەيمۇ ئائىلاج كەينىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، شياڭلىڭغا:

ــ سەن مۇشۇ يەردە قالغىن، ــ دەپ تاپىلاپ قويدى.

ئانا ـ بالا ئىككىسى جىنگۈينىڭ ئىشىكىنىڭ تۈۋىگە كەلدى. ئۆيدىن توختىماي يىغا ـ چۇقان ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ــ نېمە بولدۇڭلار، يەنە ئۆيىنى بېشىڭلارغا كىيگىلى تۇرۇپسىلەرغۇ؟ ــ دېدى شۆ ھامما، ــ شۇمۇ ئادەم قىلىدىغان قىلىقمۇ؟ مۇنداق ئېغىز ـ پەس بولۇشۇۋەرسەڭلار ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئاڭلاپ قالسا زاڭلىق قىلمامدۇ؟

ــ مەنغۇ خەقنىڭ زاڭلىق قىلىشىدىن ئەنسىرەيتتىم! ــ

دېدى جىنگۈي ئۆيده تۇرۇپلا، ــ بۇ يەرده «ئېتىك ياقا بولۇپ قالدى...» يا غوجايىن بىلەن غالچىنىڭ، يا چوڭ خوتۇن بىلەن كىچىك خوتۇننىڭ پەرقى يوق ئىكەن، ھەممىسى داشقاياق بولۇپ كەتكەن ! بىزنىڭ شيا ئائىلىسىده مۇنداق قائىده ـ يوسۇننى كۆرمەپتىكەنمەن. سىلەرنىڭ ئائىلىدىكى مۇنداق ئازارغا زادىلا چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى !

ــ يەڭگە ! ــ دېدى باۋچەي، ــ ئانام سىلەرنىڭ بەك غەلۋە قىلىپ كېتىۋاتقىنىڭلارنى ئاڭلاپ كىرگەن. جىلە بولۇپ سىزگە قاتتىقراق تېگىپ قويدى، «كېلىن خېنىم» بىلەن «باۋچەي»نى پەرق ئەتمەي دەپ تاشلىغان بولسىمۇ ھېچقىسى يوق. ھازىرچە جېدەلنى گەپ ـ سۆز بىلەن تۈگىتىپ، ئەپلىك ئۇتتىڭ، ئانامۇ بىز ئۈچۈن ھەر كۈنى غەم يەپ ئولتۇرمايتتى.

ــ شۇنى دېگىنە، ــ دېدى شۆ ھاما، ــ ئاۋۋال جېدەلنى گەپ ـ سۆز بىلەن تۈگىتەيلى، ئاندىن مەندىن ئۆتكەن ناماقۇلچىلىقنى تەگسىڭىزمۇ كېچىكىپ قالمايسىز.

ــ جېنىم خان قىز، ئوبدان خان قىز ! سىز دانىشمەن پەزىلەتلىك قىز، ــ دېدى جىنگۈي، ــ سىزگە چوقۇم ئوبدان لايىق، ئوبدان كۈيۈ چىقسۇن، ھەرگىزمۇ مەندەك ئەرلىك تۇل، قارىغۇدەك تۇغقىنى يوق، خەق شىللىسىگە مىنىپ بوزەك ئېتىدىغان كىشى بولۇپ قالماڭ. مەن بىر پەمسىز، دىتى يوق ئادەم. خان قىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، گېپىمدىن پۇتاق چىقىرىپ، مېنى ھە دەپ كوچىلاۋەرمەڭلار ! كىچىكىمدىن تارتىپ شۇ كەمگىچە ئاتا ـ ئانامنىڭ تەربىيەسىنى كۆرمىدىم. ئاندىن قالسا بىزنىڭ ھۇجرىدىكى ئەر ـ خوتۇن، چوڭ خوتۇن، كىچىك خوتۇنلارنىڭ ئىشلىرىغا سىزنىڭمۇ چىشىڭىز پاتمايدۇ !

باۋچەي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىزا تارتتى ھەم ئاچچىقىمۇ كەلدى، ئانىسىنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئىچىمۇ ئاغرىدى. ئاخىر ئاچچىقىنى يوتۇپ:

ــ يەڭگە، گەپنى ئازراق قىلىڭ، كىم سىزنى كوچىلاپتۇ؟

كىم سىزنى بوزەك قىپتۇ؟ يەڭگە، سىز تۇگۈل ھەتتا چيۇلىڭغىمۇ چرايىمنى تۇرۇپ باققىنىم يوق مېنىڭ، ــ دېدى.

جىنگۈي بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا، كاڭنىڭ لېۋىنى شاپىلاقلاپ ھۆڭگىرەپ يىغلىغىلى تۇردى:

ــ مەن نەدە چيۇلىڭچىلىك بولاي؟ ھەتتا ئۇنىڭ تاپىنىدىكى لايچىلىكمۇ بولالمىدىم ! ئۇنىڭ كەلگىنىگە ئۇزاق بولغان، ئۇ خان قىزنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىدۇ، خۇشامەتچىلىك قىلىشنىمۇ بىلىدۇ. مەن بولسام يېڭى كەلگەن، خۇشامەتچىلىك قىلىشنىمۇ بىلمەيمەن، مېنى ئۇنىڭغا ئوخشاتقىلى بولامدۇ؟ نېمىدېگەن جاپا بۇ ! جاھانىدا خانىشتەك پېشانىسى ئوڭلاردىن قانچىسى بار ئىكەن؟ كىشىلەرگە قولىڭىزدىن كەلگىنىچە ياخشىلىق قىلىڭ. ئۇنداق بۇۋىنىمدەك ئۆتۈپ، مەندەك ھاماقەتنىڭ چارخالتىسىغا تېگىپ قويۇپ، ئەرلىك تۇل بولۇپ قالماڭ، بولمىسا تىرىك تۇرۇپ كۆرگۈلۈكنى كۆرىسىز !

گەپ شۇ يەرگە يەتكەندە، شۆ ھاممىنىڭ شۇنداق ئاچچىقى كەلدىكى، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ:

ــ مېنىڭ ئۆز قىزىمنى ياقلىغىنىم ئەمەس، ــ دېدى، ــ ئۇ ھەربىر گېپىدە سىزگە نەسىھەت قىلىۋاتسا، سىز ھە دەپ ئۇنىڭ قورسىقى كۆپىدىغان گەپنى قىلىۋاتىسىز، ھەرقانچە ناماقۇلچىلىق ئۆتكەن بولسىمۇ، بۇنىڭغا چاپلاشماي، مېنىلا بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىڭىز پىغاندىن چىقىسىز !

ــ ئانا، ئاچچىقلانمايلا قويۇڭ، ــ دېدى باۋچەي ئانىسىغا ھاي بېرىپ، ــ بىز بۇنىڭغا نەسىھەت قىلغىلى كىرىپ ئۆزىمىزنى خاپا قىلىپ، خاپىلىق ئۈستىگە خاپىلىق تېپىۋالدۇق. يۇرۇڭ، چىقىپ كېتەيلى، يەڭگەم ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن گەپلىشەرمىز. سەنمۇ غەلۋە قىلما، ــ باۋچەي باۋچەنگە شۇ گەپنى جېكىلەپ قويۇپ، شۆ ھامما بىلەن چىقىپ كەتتى.

ھويلىغا چىققاندا جيا ئانىنىڭ يېنىدىكى چۆرە قىز چيۇلىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى.

ـــ نەدىن كېلىۋاتسەن؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تېنى ساقتۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شۆھ ھامما.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تېنى ساق، مېنى ئۆزلىرىدىن ئەھۋال سورىغاچ، ئۇلۇشكۇنكى گۈلسۇ مېۋىسى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتقىلى، ئاندىن باۋچەن قىزنى مۇبارەكلىگىلى ئەۋەتتى، ـــ دېدى چۆرە قىز.

ـــ سەن قاچان كەلگەنسەڭ؟ ـــ دەپ سورىدى باۋچەي.

ـــ مەن كەلگىلى خېلى بولۇپ قالدى.

شۆھ ھامما بايىقى غەلۋىنى ئۇنىڭ ئۇقۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ:

ـــ مۇشۇ كۈنلەردە بىز ئائىلىمىزدە غەلۋە قىلىۋېرىپ، خۇددى كۈن كەچۈرۈشنى بىلمەيدىغان خەقلەرگە ئوخشاپ قالدۇق. سىلەر تەرەپكە ئاڭلىنىپ قالسا، چوقۇم زاڭلىق قىلىسىلەر، ـــ دەپ قىزىرىپ كەتتى.

ـــ نېمە دېگەنلىرى بۇ، ھاممىا خېنىم! قايسىبىر ئۆيدە «چىنىگە قوشۇق، تەخسىگە چىنە ئۇرۇلمايدىغان» ئىش يوق؟ بۇ ئۆزلىرىنىڭ گۈمانلىرى ئوخشايدۇ، ـــ دېدى چۆرە قىز. ئاندىن شۆھ ھاممىا بىلەن ئۆيگە كىرىپ، بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن قايتىپ كەتتى.

باۋچەي شياڭلىڭغا گەپ تاپىلاپ تۇراتتى، بىردىنلا شۆھ ھاممىا: «سول بىقىنىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ» دەپلا ئۆزىنى كاڭغا تاشلىدى. باۋچەي بىلەن شياڭلىڭ ئىككىسى قورقۇنىدىن تەمتىرىشىپلا قالدى. ئەمدى قانداق ئىشلار بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

سەكسەن تۆتىنچى باب

باۋيۇينى يېزىقچىلىقتىن سىناپ باققانلىقى ۋە ئۆيلەپ قويۇش توغرىسىدا گەپ بولغانلىقى
جيا خۇەننىڭ ئۇچۇق تەگكەن چياۋجيېنى يوقلاپ كېلىپ ئاداۋەت ئۈستىگە ئاداۋەت پەيدا قىلغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، جىنگۈينىڭ مۇنداق خاپىلىق كەلتۈرۈشى بىلەن، شۆ ھاممىنىڭ سەپراسى ئۆرلەپ سول بىقىنى ئاغرىپ كەتتى. باۋچەي بۇنداق بولۇشنىڭ سەۋەبىنى ئوبدان بىلگەنلىكى ئۈچۈن، تېۋىپنىڭ كېلىپ كۆرۈشىنىمۇ كۈتۈپ تۇرماستىن، بازاردىن بىرنەچچە مىسقال قۇنۇن سېتىۋالدۇرۇپ كېلىپ، قويۇق قىلىپ بىر چىنە قاينىتىپ ئانسىغا ئىچۈردى. چىۈلىڭ بىلەن ئىككىسى شۆ ھاممىنىڭ پۈتىنى تۇتۇپ، مەيدىسىنى ئۇيقىلاپ قويۇۋۈدى، بىر سائەتتىلا بىرئاز ئارام تاپقاندەك بولدى.

شۆ ھاما غەمكىن ھەم خاپا ئىدى، جىنگۈينىڭ بىشەملىكىدىن خاپا بولاتتى، باۋچەي تەمكىن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىچارىلىكىدىن غەم يەيتتى. باۋچەينىڭ يەنە بىر قۇر تەسەللى بېرىشى بىلەن ئازراق ئۇخلۇۋالغاندى، سەپراسى بارا ـ بارا پەسلەپ قالدى.

ـــ جېنىم ئانا، ـــ دېدى باۋچەي ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ـــ مۇنداق بىھۇدە خاپىلىقنى ئىچىڭىزگە سالمىسىڭىز ياخشى بولاتتى. بىرنەچچە كۈن ئۆتسە، ماڭغۇچىلىك بولغىنىڭىزدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ھاماملارنىڭكىگە ئۆتۈپ، مۇڭدىشىپ، ئىچ پۇشۇقىڭىزنى چىقىرىپ كېلىك. ئۆيدىن

چيۇلىڭ ئىككىمىز خەۋەر ئېلىپ تۇرايلى، ئۇمۇ ھېچنېمە قىلماس.

ـــ بىر ـ ئىككى كۈن ئۆتسۇن، قاراپ باقارمىز، ـــ دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى شۆ ھامما.

خانىش يۈەنچۈن ساقايغاندىن كېيىن، ئائىلىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى خۇشال بولۇشتى. بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، بىرقانچە مويسىپىت ئاغۇات نەرسە ـ كېرەك ۋە كۈمۈش ئەكېلىپ، خانىشنىڭ، ئائىلىمىز مۇلاقات ئارىلىقىدا مۇشەققەت چەكتى، دېگەن پەرمانىنى يەتكۈزۈپ، نەرسە ـ كېرەك، كۈمۈشلەرنى بىر ـ بىرلەپ ئېدىتلىق تاپشۇرۇپ بەردى، جيا شې، جيا جېڭلار جيا ئانىغا مەلۇم قىلىپ، بۇ ئىلتىپاتقا بىللە مىننەتدارلىق بىلدۈردى. ئاغۇاتلار چاي ئىچىپ بولۇپ قايتىپ كېتىشتى. كۆچىلىك جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ بىرپەس كۈلكە ـ پاراڭ قىلىشىپ تۇراتتى، تاشقىرىدىن خىزمەتكار موماي كىرىپ خەۋەر يەتكۈزدى:

ـــ مۇلازىم بالىلار: «ئۇياقتىن بىركىم مۇھىم گەپ بار ئىدى، دەپ چوڭ بېگىمنى تەكلىپ قىلىپ كەپتۇ» دەيدۇ.

ـــ چىقىپ باققىن، ـــ دېدى جيا ئانا.

جيا شې خوش دەپ چىقىپ كەتتى، بىردىنلا جيا ئانىنىڭ ئېسىگە بىر ئىش كېچىپ، جيا جېڭغا:

ـــ خانىش باۋيۈينى دائىم كۆڭلىدە ياد ئېتىپ تۇرىدىكەن، قايسى كۈنى ئالايىتەن ئۇنىڭدىن ئەھۋال سوراپ ئادەم ئەۋەتىپتۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ.

ـــ شۇغىنىسى، باۋيۈي ئوقۇشقا ئانچە بېرىلمەي، خانىشنىڭ ياخشى ئۈمىدىنى يەردە قويۇۋاتىدۇ، ـــ دەپ كۈلۈمسىرىدى جيا جېڭ.

ـــ مەن باۋيۈينى يېقىندىن بۇيان ماقالىمۇ يازالايدىغان بولدى دەپ ماختاپ بەردىم، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ ئۇ تېخى ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ دېگىنىدەك بولالىغىنى يوق، ـــ دەپ كۈلدى جيا جېڭ.

ـــ سىلەر پات ـ پاتلا ئۇنى چاقىرىۋېلىپ شېئىر ـ ماقالە يازدۇرغىنىڭلاردا ئۇمۇ ھېچقايسىنى يازالمايمۇ قالمىغاندۇ؟ ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئۇ دېگەن كىچىك بالا، ئاستا ـ ئاستا ئۆگىتىش كېرەك. «بىر كاپام ئاش بىلەنلا سەمرىگىلى بولمايدۇ» دېگەن گەپمۇ بار.

ـــ ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ دېگىنى توغرا، ـــ دەپ جيا جېڭ دەرھال ھىجايدى.

ـــ باۋيۇينىڭ گېپىي بولۇپ قالدى، بۇ توغرىدا سەن بىلەن قىلىدىغان مەسلىھەتىم بار ئىدى، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئەمدى ئۇمۇ چوڭ بولۇپ قالدى، سىلەرمۇ كۆڭۈل بۆلسەڭلار بولىدۇ، ئوبدان بالىدىن بىرنى تېپىپ چاي ئىچۈرۈپ قويساق بولاتتى. بۇمۇ ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك چوڭ ئىشى. يىراق ئىكەن، يېقىن ئىكەن، ئۇرۇق ئىكەن، تۇغقان ئىكەن، باي ئىكەن، گاداي ئىكەن دەپ يۈرمەي، قىز بالىنىڭ خۇي ـ پەيلى ئوبدان، تەق ـ تۇرقى جايىدا بولسىلا بولدى.

ـــ ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ جېكىلىگەنلىرى ناھايىتى توغرا، ـــ دېدى جيا جېڭ، ـــ قىز بالىغۇ ياخشى بولۇشى كېرەك، ئەمما ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆزى ئوبدان ئۆگىنىشى لازىم. ئۇنداق قىلمايي، ئۆزى رەتتىمۇ يوق، رەپتاردىمۇ يوق بولۇپ قالسا، خەقنىڭ قىزىغا دەخلىسى تېگىپ ئۇۋال بولامدۇ؟

بۇ گەپ جيا ئانىنىڭ كۆڭلىگە ئانچە ياقمىدى.

ـــ گەپ قىلىپ كەلسەم، سىلەردەك ئاتا ـ ئانىلار تۇرغان يەردە مەن نېمە دەپ غەم يەپ يۈرەتتىم؟ ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ لېكىن، باۋيۇي بالام كىچىكىدىن تارتىپ مېنىڭ يېنىمدا بولۇپ كەلدى. مەن كۆپرەك كۆيۈنۈپ كەتكەچكە، ئۇنىڭ ياخشى ئادەم بولۇپ چىقىشىغا دەخلى يەتكۈزسەمۇ يەتكۈزگەندىمەن. بىراق، مېنىڭ ئويۇمچە، ئۇ تۇغۇلۇشىدىنلا تەق ـ تۇرقى راۋرۇس،

كۆڭلى ـ مىجەزىمۇ تۇز بالا، شۇڭا ئۇنىڭ ئۇنداق يارامسىزلاردىن بولۇپ چىقىشى، خەقنىڭ قىزىنى دەپسەندە قىلىپ قويۇشىمۇ ناتايىن. بەلكىم مېنىڭ ئالا كۆڭۈللۈكلۈكۈمدۇر؟ زادى ماڭا ئۇ جيا خۇەندىن ياخشىراق كۆرۈنىدۇ. سىلەرچە قانداقكىنتاڭ؟

بۇ گەپلەر جيا جېڭنىڭ كۆڭلىنى بەك بىئارام قىلىۋەتتى. شۇڭا، ئۇ ئالمان ـ تالمان ھىجىيىپ:

ـــ ئۇلۇغ ئانىمىز كۆپنى كۆرگەن، ئۆزلىرى ئۇنى ياخشى دېگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئامىتى بار ئىكەن، ئەسلىدىمۇ ياماڭ بالا ئەمەس. بىراق، كەمىنە ئوغۇللىرى ئۇنىڭ ئادەم بولۇپ يېتىلىشىدە بىرئاز ئالدىراقسانلىق قىلىپ قويۇپتىمەن ياكى بولمىسا، قەدىمكىلەر دېگەن تەمسىلىنىڭ ئەكسىچە «ئوغلۇمنىڭ ئېسىللىقىنى بىلمەي قالغان» ئوخشايمەن.

بۇ گەپ جيا ئانىنى كۈلدۈرۈۋەتتى، ئۇنىڭغا باشقىلارمۇ كۈلۈشۈپ بەردى.

ـــ سەنمۇ ئەمدى خېلى ياشىنىپ قالدىڭ، مەنسىپىڭمۇ بار، تەجرىبەڭ ئېشىپ، چوڭ بولغانسېرى پىشىپ قالدىڭ ـــ دېدى جيا ئانا، ئاندىن كەينىگە بۇرىلىپ شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا قاراپ قويدى، ـــ بۇنىڭ ياش ۋاقتىنى ئويلىسام، باۋيۈينىڭكىدىنمۇ بەتتەر غەلىتە خۇيلىرى بار ئىدى. ئۆيلەنگىنىدىن كېيىن، ئىشنىڭ ئەلمى ـ تەلمىنى ئانچە ـ مۇنچە بىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئەمدى ھازىر ھەدىسىلا باۋيۈيدىن ئاغرىنىدۇ. شۇ تۇرقىدا باۋيۈيچۇ بۇنىڭغا قارىغاندا ئادەمگەرچىلىكىنى خېلى بىلىدۇ.

بۇ گەپ بىلەن شىڭ ئاغىچا خېنىم ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، يەنە قىزىق گەپ قىلىپ بەرگىلى تۇردىلا، ـــ دېيىشتى ئۇلار.

شۇ ئەسنادا چۆرە قىز كىرىپ، يۇەنياڭغا شۇنداق دېدى:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمدىن سوراپ باققان بولسىڭىز،

كەچلىك غىزا ۋاقتى بولۇپ قالدى.

ــ سىلەر يەنە نېمە دەپ كۆسۈرلىشىۋاتىسىلەر؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

يۈەنياڭ كۈلۈۋېتىپ، غىزا توغرىسىدا مەلۇم قىلدى.

ــ ئەمىسە، سىلەرمۇ چىقىپ غىزالىنىڭلار، فېڭجيې بىلەن جيا جېن غوجامنىڭ ئاغىچىسى قېلىپ، مەن بىلەن بىللە مۇشۇ يەردە غىزالانسۇن، ــ دېدى جيا ئانا.

جيا جېڭ ۋە شىڭ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار خوش دېيىشىپ، غىزا تارتىلغۇچە قارىشىپ بەردى، جيا ئانا ئۈلارنى يەنە بىر قېتىم ئالدىراتقاندىن كېيىن، ئۈلار ئۈزاپ ئۆز ئۆيلىرىگە يېنىشتى.

شىڭ ئاغىچا خېنىم ئۆيىگە كەتتى. جيا جېڭ بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆز هۈجرىسىغا كىردى. جيا جېڭ جيا ئانىنىڭ بايىقى گەپلىرىنى دەپ كېلىپ:

ــ ئۈلۈغ ئاغىچا خېنىم باۋيۈيگە شۇنچە كۆيۈنىدۇ. هەر هالدا ئۇ هەقىقىي ئىلىم تەهسىل قىلىپ، كېيىنكى كۈنلەردە ئەپلەپ ـ سەپلەپ نام ـ ئەمەلگە ئىگە بولۇۋالسا ياخشى بولاتتى، ئۈلۈغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا كۆيۈنگىنىمۇ بىكارغا كەتمەيتتى، خەقنىڭ قىزىنىمۇ دەپسەندە قىلىپ قويمايتتى، ــ دېدى.

ــ بېگىم، بۇ دېگەنلىرى ئەلۋەتتە ئورۇنلۇق گەپلەر، ــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

جيا جېڭ ئۆيدىكى دېدەكنى بۇيرۇپ، لى گۈيغا:

ــ باۋيۈي مەكتەپتىن يانغاندىن كېيىن، غىزاسىنى يەپ بولۇپ مېنىڭ قېشىمغا كىرسۇن، ئۇنىڭدىن سورايدىغان گېپى بار ئىكەن دېسۇن، ــ دەپ ئېيتقۇزۇپ قويدى.

لى گۈي «خوش» دەپ قوللۇق بىلدۈردى. باۋيۈي مەكتەپتىن يېنىپ كېلىپ، سالامغا كىرمەكچى بولغانىدى، لى گۈي:

ــ غوجام، هازىر كىرمەسلىمۇ بولىدۇ. بېگىم تاپىلاپ قويغان، بۇگۈن غىزالىرىنى يەپ بولۇپ كىرىدىكەنلا، ئۆزلىرىدىن

سورايدىغان گېپى بار ئوخشايدۇ، ــ دېدى.

بۇ گەپتىن باۋيۇينىڭ بېشىغا ئىسما چۈشتى، نائىلاج، جيا ئانىغا كۆرۈنۈش قىلىپ بولۇپ، باغقا غىزا يېگىلى كىرىپ كەتتى. غىزاسىنى ھاپىلا ـ شاپىلا يەپ بولۇپ ئاغزىنى چايقىدى، ئاندىن جيا جېڭنىڭ قېشىغا كەلدى. جيا جېڭ ئىچكىرىكى كۇتۇپخانىدا ئولتۇراتتى. باۋيۇي كىرىپ سالام بېرىپ، بىر چەتتە ئۆرە تۇردى.

ــ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان كۆڭلۈمگە بىر ئىش كەچكەندى، سەندىن سۇرۇشتۇرۇپ بېقىشنى ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن، ــ دېدى جيا جېڭ، ــ قايسى كۈنى سەن، ئۇستازىم بىر ئاي دەرس سۆزلەپ، ئاندىن ساڭا ماقالە يازدۇرمەن دېدى دېگەنىدىڭ. ھېسابلاپ باقسام، بۇنىڭغا ئىككى ئاي بولاي دەپ قاپتۇ. قەلەم تەۋرىتىشكە كىرىشتىڭمۇ؟

ــ ئۇچ قېتىم يېزىپ باققانىدىم، ئۇستازىم: «ھازىرچە بېگىمگە مەلۇم قىلماي تۇر، ياخشىراق يازىدىغان بولغىنىڭدا، ئاندىن مەلۇم قىل» دېگەن. شۇڭا، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان مەلۇم قىلىشقا جۇرئەت قىلالمىغانىدىم.

ــ قانداق ماۋزۇ "كۆرسىتىپ بەرگەن؟ ــ دەپ سورىدى جيا جېڭ.

ــ بىرسى، «ئون بەش يېشىمدا ئىلمىگە نىيەت باشلىغان»، بىرسى، «كىشىلەر مېنى چۈشەنمىدى دەپ ئاغرىنما»، يەنە بىرسى، «موزىغا مەنسۇپ» دېگەن ماۋزۇلار.

ــ يازغانلىرىڭ بارمۇ؟

ــ يېزىپ كۆچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، ئۇستازىم ئۆزگەرتىپ بەرگەن.

ــ ئۆيگە ئەكەلدىڭمۇ ياكى مەكتەپتە قويۇپ قويدۇڭمۇ؟

ــ مەكتەپتە قالغان.

ــ ئالدۇرۇپ كېلىپ ماڭا كۆرسەت.

باۋيۇي مۇلازىمنى چاقىرىپ: «بېيىمىڭغا ئېيتقىن، ئۇ

مەكتەپكە بېرىپ، پارتامىنىڭ تارتمىسىدا قوموش قەغەزلىك نېپىز دەپتەر بار، ئۇستىگە (پەنجىر ساۋىقى) دەپ يېزىلغان، شۇنى ئەكەلسۇن» دەپ چىقىرىۋەتتى. بىردەمدىن كېيىن بېيىمىڭ دەپتەرنى ئەكېلىپ باۋيۇيگە سۇندى، باۋيۇي ئېلىپ جيا جېڭغا تۇتتى. جيا جېڭ ۋاراقلاپ كۆردى. بىرىنچى ماقالىنىڭ ماۋزۇسى «ئون بەش يېشىمدا ئىلمىگە نىيەت باغلىغان» دېيىلگەنىكەن. باۋيۇي ئەسلىدە ماۋزۇنىڭ شەرھىسىنى «ئەۋلىيا ئەزەمنىڭ ئىلمىگە نىيەت باغلىشى گۆدەك چېغىدىلا باشلانغان» دەپ يازغانىكەن. دەيرۇ «گۆدەك» دېگەن سۆزنى ئۆچۈرۈۋېتىپ، «ئون بەش» دەپ ئېنىق قىلىپ يېزىپ قويۇپتۇ.

ــ سېنىڭ قول يازماڭدىكى «گۆدەك» سۆزى ماۋزۇغا ئېنىق باغلانمايدۇ. كىچىكىدىن باشلاپ ئون ئالتە ياشقىچە «گۆدەك» ھېسابلىنىدۇ، ــ دېدى جيا جېڭ، ــ كىتابنىڭ بۇ بابىدا ئەۋلىيا ئەزەم ئۆزىنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا كىرىشكەن ۋاقتى ۋە يىلمۇيىل يۈكسەلگەنلىكى توغرىسىدىكى گەپلەرنى بايان قىلغان. شۇڭا، ئون بەش، ئوتتۇز، قىرىق، ئەللىك، ئاتمىش، يەتمىش دېگەن سانلارنى ئېنىق كۆرسەتكەنده، ئاندىن قايسى چاغدا شۇنداق ئەھۋالغا ۋە قايسى ۋاقىتتا مۇنداق ئەھۋالغا يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولىدۇ. ئۇستازىڭنىڭ سەن يازغان گۆدەك دېگەن سۆزنى ئون بەش قىلىپ ئۆزگەرتكىنى ئۇقۇشلۇق بوپتۇ.

جيا جېڭ ئوقۇپ كېلىپ، ماۋزۇنىڭ بايانىغا كەلگەندە، ئەسلىي قول يازمىدىكى ئۆچۈرۈۋېتىلگەن «ئەر كىشىنىڭ ئىلمىگە نىيەت باغلىماسلىقى دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ» دېگەننى كۆرۈپ، بېشىنى چايقاپ:

ــ بالىلىق قىپسەن، بۇنىڭدىن مەلۇمكى، سېنىڭ ئەسلىي تەبىئىتىڭده ئالىملىق شىجائىتى يوق، ــ دېدى. ئاندىن «ئەۋلىيا ئەزەمنىڭ ئون بەش يېشىدا ئىلمىگە نىيەت باغلىشى تەس ئىش ئەمەسمۇ؟» دېگەن كېيىنكى جۈملىسىنى كۆردى، ــ بۇ گەپ

تېخىمۇ قاملاشماپتۇ ! ــ ئاندىن دەيرۇنىڭ «ئەر كىشى نېمە ئۈچۈن ئۆگەنمەسۇن؟ ئىلىمگە نىيەت باغلىغۇچىلارغۇ كەم تېپىلىدۇ، لېكىن ئەۋلىيا ئەزەم نېمە ئۈچۈندۇر ئون بەش يېشىدا ئۆزىگە ئىشەنچ قىلماي تۇرمىغان؟» دەپ ئۆزگەرتكىنىنى كۆرۈپ، ــ ئۆزگەرتكىنىنى چۈشەندىڭمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ چۈشەندىم، ــ دەپ جاۋاب بەردى باۋيۈي.

ئاندىن جيا جېڭ ئىككىنچى مەشقىنى كۆرۈشكە باشلىدى. ماۋزۇسى «كىشىلەر مېنى چۈشەنمىدى دەپ ئاغرىنما» ئىكەن. ئاۋۋال، دەيرۇنىڭ «مېنى چۈشەنمىدى دەپ ئاغرىنىشنى بىلمىگۈچىلەر ئاخىرىغىچە ئۆزگەرمەي خۇشال ـ خۇرام ئۆتىدۇ» دەپ ئۆزگەرتكىنىنى ئوقۇدى. ئاندىن، ئۆچۈرۈۋېتىلگەن ئەسلىي تېكىستنى كۆزىنى يېپلاشتۇرۇپ ئوقۇپ باقتى.

ــ سەن نېمە دەپسەن؟ ... «كىشىلەردىن ئاغرىنماسلىق روھىدا بولغۇچى نوقۇل ئالىم دەپ ئاتالغاي»، بۇ جۈملىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا، پەقەت «ئاغرىنماسلىق» دېگەن ماۋزۇنىلا ئىشلەپ، كېيىنكى قىسمىدا قەلىمى ئاجىز موللاملارنىڭ قاتارىغا كىرىپ قاپسەن. يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىلگەچكە ماۋزۇغا باب كەپتۇ. كېيىنكى جۈملە ئالدىنقى جۈملىنى ئېنىقلاپ كەلسە، ئاندىن قەلەمكەشلىك قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولىدۇ. بۇنى كۆڭۈل قويۇپ چۈشىنىۋال.

باۋيۈي خوش دېدى. جيا جېڭ ئاخىرىنى كۆردى: «كىشىلەر ئارىسىدا مېنى چۈشەنمىدى دەپ ئاغرىنمىغۇچىلار يوق دېيەرلىك. ھالبۇكى مەن ئۇنداقلاردىن ئەمەس. ئاغرىنىش سەۋەبىدىن خۇشال ـ خۇرام بولمىغۇچى قانداقمۇ بۇ دەرىجىگە يېتەلىگەي؟» ئەسلىدە ئاخىرقى جۈملىنى باۋيۈي «نوقۇل ئالىم ئاتالمىغاي» دەپ يازغانكەن.

ــ بۇنىڭدىمۇ ماۋزۇنىڭ شەرھىسىدىكىدەك نۇقسان بار. مۇشۇ ئۆزگەرتكىنىمۇ بوپتۇ، بىراق تومتاقراق بولۇپ قاپتۇ، ھەر ھالدا بۇمۇ بولىدۇ، ــ دېدى جيا جېڭ.

ئۇچىنچى مەشىق «موزىغا مەنسۇپ» ئىدى. جيا جېڭ ماۋزۇنى كۆرۈپ، تورۇسقا قاراپ ئويلىنىپ باقتى، ئاندىن باۋيۈيدىن:

ــ كىتابتىن ئۆتۈلۈۋاتقان دەرسلىك شۇ يەرگە كەلگەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئۇستازىم «موزى» چۈشىنىشلىكرەك دەپ، ئاۋۋال «موزى»دىن دەرس ئۆتكەن، ئۇلۇشكۇن دەرس ئېيتىپ بولدى. ھازىر «مۇھاكىمە ـ بايان»نىڭ بىرىنچى قىسمىدىن دەرس ئۆتۈۋاتىدۇ، ــ دېدى باۋيۈي.

بۇ تاپشۇرۇقتا ماۋزۇنىڭ شەرھى ـ بايانى ئانچە ئۆزگەرتىلمىگەنكەن. ماۋزۇنىڭ شەرھىسى «تەلىماتلار، يېڭ ـ جۇ ئېقىمىنى مۇستەسنا قىلغاندا، مەنسۇپ بولىدىغان باشقا ئېقىم يوق ئەمەس دېمەكتۇر» دەپ يېزىلغانكەن.

ــ ئىككىنچى جۈملىدە قىينىلىپ قاپسەن، ــ دېدى جيا جېڭ، ئاندىن يەنە ئوقۇدى:

«موجەيچىلەر ئۆزلىرىگە مەنسۇپ بولۇشنى كۈتكەن ئەمەس ۋە لېكىن موجەينىڭ تەلىماتى ئىقلىمىنىڭ نىسپىيغا تارقالغان. ھالبۇكى يېڭ ـ جۇ ئېقىمىنى مۇستەسنا قىلغاندا، موجەي ئېقىمىغا مەنسۇپ بولماي قالامدۇ؟»

ــ بۇنى سەن يازغانمۇ؟ ــ دەپ سورىدى جيا جېڭ.

ــ خوش، ــ دەپ جاۋاب بەردى باۋيۈي.

ــ بۇنىڭدىمۇ كۆزگە كۆرۈنگۈدەك ئالاھىدىلىك يوق ئىكەن، ــ دېدى جيا جېڭ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ــ لېكىن سىناق تەرىقىسىدە دەسلەپ قىلىپ مۇشۇنچىلىك يازالىغانلىقىڭ ئۆزىنى ماۋزۇدىن چەتنەپتۇ دېگىلى بولمايدۇ. ئاشۇ يىلى. مەن مەنسەپكە چىقار چېغىمدا، «پەقەت ئوقۇمۇشلۇق تۆرىلەرلا بەجا كەلتۈرەلەيدۇ» دېگەن ماۋزۇنى چىقىرىپ بەرگەنىدى. تالىپلارنىڭ ھەممىسى ئۆتكەنكى ئالىملارنىڭ ئاشۇنداق رىسالىلىرىنى ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزلىرى يېڭى پىكىر ئويلاپ چىقىرالماي، ئەينى بويىچىلا كۆچۈرۈپ قويۇشقانىدى. ئۇنى سەنمۇ ئوقۇغانمۇ؟

— ئوقۇغان.

— سەن مەزمۇنىنى باشقىچىرەك قىلىپ باق، ئۆتكەن كىشىلەرنى سورىماي، ماۋزۇنىلا شەرھلىسەڭمۇ بولىدۇ.

باۋيۇي «خوش» دەپ قوللۇق بىلدۇرۇپ، بېشىنى سالغىنىچە ئويلىنىپ مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كېتەي دېدى. جيا جېڭمۇ قولىنى كەينىگە قىلىپ ئىشىك تۈۋىدە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. شۇ ئەسنادا مۇلازىم بالا ئۇچقاندەك تالاغا چىقىپ كېتىۋېتىپ، جيا جېڭنى كۆرۈپ شاپپىدە توختاپ، قولىنى سېلىپ تۇردى.

— نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى جيا جېڭ.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە هاماما خېنىم كەپتىكەن. ئىككىنچى كېلىن ئاغىچا غىزا تەييارلىسۇن دەپ گەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ، — دېدى مۇلازىم بالا.

جيا جېڭ گەپ قىلمىدى، مۇلازىم بالا ئۆز ئىشىغا ماڭدى.

باۋچەي ئۆز ئۆيىگە كۆچۈپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇي ئۇنى بەك ئەسلەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. شۇ هاماما كەپتۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ، باۋچەيمۇ بىللە كەلگەندۇ دەپ، ئىچىدىن تاقىلداپ:

— ماۋزۇنىڭ شەرھىسىدىن بىرنى ئويلاپ قويدۇم، توغرا چىقارمىكىن؟ — دەپ چورتلا مەلۇم قىلدى.

— قېنى، ئوقۇپ باق، — دېدى جيا جېڭ.

— ئىقلىمدىكىلەرنىڭ هەممىسى ئوقۇمۇشلۇق بولۇۋەرمەيدۇ، مال ـ مۇلۇككە بېرىلمەيدىغانلارمۇ كەم تېپىلىدۇ، — دەپ ئوقۇپ بەردى باۋيۇي.

— بۇمۇ يارايدۇ، — دەپ بېشىنى لىڭشىتتى جيا جېڭ، — بۇنىڭدىن كېيىن ماقالە يازغىنىڭدا چەك ـ چېگرانى ئېنىق ئاجرىتىپ، مەقسۇمنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن قەلەم تەۋرىتىشكە باشلا. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سېنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىڭنى بىلەمتى ؟

— بىلەتتى.

ـــ ئۇنداق بولسا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كىرگىن.

باۋيۇي «خوش» دەپ ئاستا مېڭىپ چىقىپ كەتتى. دەھلىز ئايۋان بىلەن كېمىر ئىشىكنىڭ توسۇقىدىن ئۆتۈپلا، قۇيۇنىدەك يۇگۇرگىنىچە جيا ئانىنىڭ دەرۋازىسىغا كەلدى.

ـــ كۆزلىرىگە قارىسىلا، يىقىلىپ كەتمىسىلە ! بېگىم كېلىۋاتىدۇ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى كەينىدىن يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقان بېيىمنىڭ.

باۋيۇي ئۇنىڭغا قۇلاق سالمىتى؟ دەرۋازىدىن كىرىشىگىلا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، فېڭجيې، تەنچۇنلەرنىڭ كۇلكە ـ پاراڭلىرى ئاڭلاندى. دېدەكلەر باۋيۇينى كۆرۈشى بىلەنلا ئۆيىنىڭ مىلەڭزىسىنى قايرىپ:

ـــ ھاممۇ خېنىم مۇشۇ يەردە، ـــ دەپ كۇسۇرلىدى.

باۋيۇي ئىتتىك كىرىپ، شۆ ھامىغا سالام بەردى، ئاندىن جيا ئانىدىن كەچلىك ئەھۋال سورىدى.

ـــ بۇگۈن مەكتەپتىن ئەجەب كەچ يېنىپسەنغۇ؟ ـــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

باۋيۇي بايا جيا جېڭنىڭ ماقالىسىنى كۆرۈپ باققانلىقىنى ۋە ماۋزۇ شەرھىنى باشقىدىن ئىشلەتكۈزۈپ كۆرگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى، بۇنى ئاڭلاپ جيا ئانىنىڭ چىرايى ئېچىلىپ كەتتى.

ـــ باۋچەي ئاچام قايسى ئۆيدە؟ ـــ دەپ كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدىلا سورىدى باۋيۇي.

ـــ باۋچەي ئاچىگىز كەلمىدى. ئۆيدە شياڭلىڭ بىلەن يېڭە ئىشى قىلىپ قالدى، ـــ دېدى كۇلۇپ شۆ ھاممۇ.

باۋيۇي بۇ گەپتىن ھەپسىلىسى ئۇچۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن چىقىپ كېتىشكە ئوڭايسىزلاندى. باشقىلار پاراڭ سېلىشىۋاتقاندا غىزا تارتىلىپ قالدى. جيا ئانا بىلەن شۆ ھاممۇ تۆرگە ئولتۇردى، تەنچۇنلەر ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇشتى.

ـــ باۋيۇي غوجامچۇ؟ ـــ دېدى شۆ ھاممۇ.

ـــ باۋيۇي مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرسۇن، ـــ دېدى جيا ئانا.

— مەكتەپتىن يېنىپ كېلىشىمگە، لى گۇي بەگ ئاتامنىڭ مېنى، غىزاسىنى يەپ بولۇپ يېنىمغا كىرسۇن، دېگەن گېپىنى يەتكۈزگەنىدى. شۇڭا، بىر تەخسە سەي ئالدۇرۇپ يەپلا ئاتامنىڭ يېنىغا كىرگەنىدىم. ئۇلۇغ ئانا، هامما، ئاچلىرىم ماڭا قارىماي بەھۇزۇر بېقىۋېرىڭلار.

— ئۇنداق بولسا مېنىڭ يېنىمغا فېڭجيې قىز كەلسۇن، — دېدى جيا ئانا، — ئاناڭ بۇگۈن پەرھىز تۇتقانىكەن، ئۇلار ئۆز تامىقىنى يەۋەرسۇن.

— سەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، هامما خېنىم بىلەن ئولتۇرۇپ غىزايىڭنى يەۋەرگىن، ماڭا قارىما، مەن پەرھىز تۇتقان، — دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم.

شۇنىڭ بىلەن فېڭجيې ئولتۇرۇشقا ئىجازەت سوراپ داستىخانغا كەلدى، چۆره قىز قەدەھ، چوكىلارنى قويدى. فېڭجيې چەينەكنى ئېلىپ، بىر قۇر شاراب قۇيۇپ چىقىپ، ئاندىن ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى. هەممەيلەن شاراب ئىچىشتى.

— بايا هامما خېنىم شياڭلىڭنىڭ ئېتىنى چىقىرىپ قالدى. قايسى كۈنى چۆره قىزلارنىڭ «چيۇلىڭ» دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدىم، ئۇنىڭ كىملىكىنى ئۇقالماي سورىسام ئاشۇ ئىكەن. ئۇ بالىنىڭ ئىسمى بىر ئوبدانلا تۇرسا، نېمىشقا ئۆزگەرتىۋەتكەنىدۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۇنىڭ گېپىنى قىلمايلا قويسىلا! — دېدى شۆ هامما هۇپېيده قىزىرىپ، — شۆ پەن بالام ياخشى - يامانىنى بىلمەيدىغان بىر خوتۇنغا يولۇقۇپ قالدى، ئەتىدىن كەچكىچە كاپشىپ ئاغزى تىنمايدۇ. بۇ ئاي بۇ كۈنلەردە، ئۇ غەلۋە قىلىۋېرىپ، ئادەم قېلىپىدىن چىقىپ كەتتى. مەنمۇ بىرنەچچە قېتىم نەسىهەت قىلىپ باقتىم، تەرسالىق قىلىپ گېپىمگە پەقەتلا كىرمىدى. مېنىڭمۇ ئۇلار بىلەن ئۆرتۈپە بولۇشقا ماجالىم يەتمەي، ئىختىيارىغا قويۇپ بەردىم. ئاشۇ كېلىن بۇ قىزنىڭ ئىسمىنى يارامتاي ئۆزگەرتىۋېتىپتۇ !

ـــ ئىسمىنىڭ كارى چاغلىقمۇ، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ بۇ توغرىدا گەپ قىلىپ كەلسەم، مەنمۇ خىجىل بولىمەن، ـــ دېدى شۆ ھاماما، ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى تەرەپتىكىلەر بىلمەيدىغانمۇ ئىش بولامدۇ؟ ئۇ كېلىنىمنىڭ بۇ ئىسمىنى ياراتمىغانلىقىدىن قىلىۋاتقان ئىشى ئەمەس. بۇ ئىسمىنى باۋچەي قىزنىڭ قويغانلىقىنى ئاڭلاپ قەستەن ئۆزگەرتمەكچى بولغان گەپ.

ـــ نېمە سەۋەبتىن شۇنداق قىلىدىكەن؟ ـــ دېدى جيا ئانا.

شۆ ھاماما كۆز يېشىنى قول ياغلىقى بىلەن تىنماي ئېرتىپ، نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ، ئاندىن ئۇلارغا گەپ قىلىپ بەردى:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى تېخى بىلمەيلا ! ھازىر بۇ كېلىنىمىز ھە دېسىلا باۋچەي قىزنى خاپا قىلغىلى تۇردى. قايسى كۈنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرى مېنى يوقلىتىپ كىشى ئەۋەتىپتىكەنلا، ئۇ كەلگەن چاغدا ئۆيىمىزدە راسا غەلۋە بولۇۋاتاتتى.

ـــ ھە، شۇ كۈنى ھاماما خېنىمنىڭ سەپراسى ئۆرلەپ ئاغرىپ قاپتۇ دەپ ئاڭلاپ، يوقلاپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتمەكچى بولغانىدىم، كېيىن ساقىيىپ قاپتۇ، دېگەچكە ئەۋەتمەپتىمەن، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ مېنىڭ گېپىمگە كىرىپ، ھاماما خېنىم، ئۇ ئىشلارنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، ئۇلار يېڭىدىن ئۆي تۇتقان ياش ئەر ـ خوتۇنلار، بىرنەچچە زامان ئۆتكەندىن كېيىن ئەپلىشىپ قالىدۇ. باۋچەي قىز مىجەزى ئوبدان، مۇلايىم قىز، ئۆزى ياش بولسىمۇ، چوڭلاردىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن تۇرىدۇ. قايسى كۈنى چۆرە قىز كېلىپ دەپ بەرگەنىدى، بىز بۇ يەردە باۋچەي قىزنى ماختاپ، بىردەم ئۇنىڭ گېپىنى قىلىشتۇق. باۋچەي قىزدەك كۆڭۈل ـ كۆكسى كەڭ، مىجەزى ئوبدانلار يۇزنىڭ ئىچىدىن بىرسى چىقىدۇ ! دېۋەڭلىك قىلىپ دەپ تاشلىمىغانلا بولسام، مېنىڭچە، ئۇ قىز خەققە كېلىن بالا بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا

قهيىنىئاتا ـ قهيىنىئانىلىرى كۆيۈنمەي، ئائىلىدىكى چوڭ ـ كىچىكلەر تەن بەرمەي قالمايدۇ !

باۋيۇي باشتا بۇ گەپلەردىن زېرىكىپ، باھانە ئىزدەپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ تۇرغانىدى، بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ئولتۇرۇپلا قالدى.

ـــ ئۇمۇ ئەسقاتمايدۇ، ـــ دېدى شۆ ھاممـا، ـــ ئوبدان بولغىنى بىلەن، بۇ بەربىر قىز بالا ـ دە. پەنئېر دېگەن بۇ ھاماقەتنى تۈگۈپ بېقىپتىكەنمەن، ئۇ كۆڭلۈمنىڭ ئارامىنى زادىلا قويمىدى. تالا ـ تۈزدە ھاراق ئىچىپ، ئىش تېرىپ قويارمىكىن دەپ ئەنسىرەپلا تۇراتتىم. بەختىمگە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدىكى چوڭ غوجام، ئوتتۇرانچى غوجامىلار ئۇنىڭ بىلەن دائىم بىللە بولغاچقا كۆڭلۈم بىرئاز ئارام تېپىپ قالدى.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، شۆ ھاممىنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا:

ـــ ھاممـا، ھەرگىزمۇ ئەندىشە قىلمىسىلا، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ شۆ پەن ئاكام بىلەن چىقىشىدىغانلارنىڭ ھەممىسى سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان راۋرۇس، ئابرۇيلۇق ئادەملەر تۇرسا، چاتاق چىقىرامتى؟

ـــ سىزنىڭ دېگىنىڭىزچە بولسىغۇ زادىلا غەم يېمەگەن بولاتتىم، ـــ دېدى شۆ ھاممـا كۈلۈمسىرەپ.

ئۇلار ئاشۇنداق گەپلەشكەچ غىزالىنىپ بولدى. باۋيۇي:

ـــ ئاخشاملىققا كىتاب ئوقۇيدىغان ئىشىم بار ئىدى، ـــ دەپ قويۇپ، ھەممىدىن بۇرۇن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. باشقىلارمۇ ئۆيلىرىگە ياندى.

چۆرە قىزلار چاي سۈنۈپ تۇرۇشىغا، خۇپو كىرىپ جىيا ئانىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ قويغانىدى، جيا ئانا:

ـــ سەن چاپسانراق بېرىپ چياۋ جيېردىن خەۋەر ئالغىن، ـــ دېدى فېڭجيېگە.

فېڭجيې نېمە ئىشلىقىنى ئۇقالماي قالدى، باشقىلارمۇ ھەيران بولۇشتى. شۇڭا، خۇپو فېڭجيېنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ بايا پىكئېر بىر چۆرە قىزنى ئۆزلىرىگە: «چياۋجيېرنىڭ ئانچە تاۋى بولمايۋاتىدۇ، خېنىم چاپسانراق كېلىپ كۆرۈپ باقسا ياخشى بولاتتى» دەپ مەلۇم قىلىشقا ئەۋەتكەنىكەن، ـــ دېدى.

ـــ چاپسانراق بارغىن، هاممۇ خېنىممۇ يات ئادەم ئەمەس، ـــ دېدى جيا ئانا.

فېكجيې دەرهال «خوش» دەپ قوللۇق بىلدۈرۈپ، شۆ هاممۇ بىلەن خوشلاشتى، ئاندىن ژاڭ ئاغىچا خېنىممۇ ئونىكغا شۇنداق دېدى:

ـــ سەن بارغاچ تۇر، مەنمۇ كەينىكىدىن بارىمەن، كىچىك بالا دېگەننىڭ روهى قېچىپ تۇرىدۇ. بۇنىكىدىن چۆرە قىزلار قورقۇپ كېتىشمىسۇن، ئۆيدىكى ئىت ـ مۇشۇكلەرگىمۇ ئۇلار بىرئاز پەخەس بولسۇن. بالىنىڭ ئالتۇن بويىنى شۇنچە ئاسرىغانغا تۇشلۇق، قېرىنىشقانىدەك ئاشۇنداق ئۇششاق ـ چۇششەك ئىشلار تۇغۇلۇپلا تۇرىدىكەن.

فېكجيې خوش دەپ، چۆرە قىزنى كەينىگە سېلىپ ئۆيگە ياندى. شۆ هاممۇ قېلىپ، دەيىۋىنىڭ كېسىلىنى سورىغانىدى، جيا ئانا:

ـــ دەيىۋي قىزنى قويسىلا، بۇ بالىمۇ بىر نۆرى ـــ دېدى، ـــ ئونىكچۇ كۆڭلى بەك ئىنچىكە، شۇڭا بەدىنى ئانچە مەزمۇت ئەمەس. زېرەكلىكىنى دېسەك، باۋچەي قىزدىن ئانچە پەرقلەنمەيدۇ، كەڭ قورساق بولۇش ۋە كىشىلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىش جەهەتتىن باۋچەي ئاچىسىدەك تەمكىن، يول قويغاق ئەمەس.

شۆ هاممۇ يەنە بىر ـ ئىككى ئېغىز باشقا پاراڭلارنى سېلىپ، ئاندىن:

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئارام ئالسىلا، مەنمۇ بېرىپ ئۆيدىن خەۋەر ئالاي. ئۆيدە باۋچەي قىز بىلەن شياڭلىڭ يالغۇز قالغان. خان ئاچام بىلەن بېرىپ چياۋجيېرنى يوقلاپ قويماي، ـــ دېدى.

ـــ شۇنداق قىلسىلا، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ ئۆزلىرى ياشىنىپ

قالغان كىشى، بىرىپ كۆرۈپ باقسىلا، ساقسىز بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئۇلارغا دەپ بەرسىلە، ئۇلارمۇ بىرئاز دەققەت قىلسۇن.

شۇ ھامما خوشلىشىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن بىللە فېڭجېيېنىڭ ھويلىسىغا قاراپ ماڭدى.

جيا جېڭ باۋيۈينى بىر قۇر سىناپ بېقىپ كۆڭلىدە خۇش بولدى. سىرتقا چىقىپ، سۇخەنچىلىرى بىلەن پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرغاندا، بايىقى گەپلەرنى ئۇلارغا دەپ بەرگەندى، يېڭىدىن قاتارغا قوشۇلغان ئېرتياۋ تەخەللۇسلۇق شاھماتچى ۋاڭ زومېي شۇنداق دېدى:

— مېنىڭ نەزىرىمچە، باۋيۈي غوجام ئىلىم تەھسىل قىلىشتا كۆپ ئىلگىرىلەپتۇ.

— نەدە ئىلگىرىلەيدۇ؟ — دېدى جيا جېڭ، — ئانچە ـ مۇنچە ئوقۇيدىغان بولۇپ قاپتۇ شۇ. «ئىلىم تەھسىل قىلىدۇ» دېيىشكە خېلى بار تېخى.

— بۇ قەدىناس مويسىپىت بېگىمىزنىڭ تەكەللۇپ بىلەن قىلىغان سۆزى، — دېدى جەن گۇاڭ، — بۇ يالغۇز ۋاڭ ئاغىمىزنىڭلا گېپى ئەمەس، بىزمۇ شۇنداق ئويلايمىز، بىزنىڭ نەزىرىمىزدىمۇ باۋيۈي غوجام چوقۇم روناق تاپىدۇ.

— بۇمۇ ھەربىرلىرىنىڭ ئۇنى ھەددىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرگەنلىكىرىنىڭ ئىپادىسى، — دېدى كۇلۇپ جيا جېڭ.

— كەمىنىلىرىنىڭ يەنە بىر ئېغىز گېپىم بار ئىدى، — دېدى ۋاڭ ئېرتياۋ، — ئۆزۈمنى چاغلىمىغانلىق بولۇپ قالمىسا، قەدىناس مويسىپىت بېگىمىزگە بىر ئىشتا مەسلىھەت بەرمەكچىمەن.

— نېمە ئىش ئىدى؟ — دەپ سورىدى جيا جېڭ.

— كەمىنىلىرى رابىتە قىلىپ كەلگەن بىر كىشى بار، — دېدى ۋاڭ ئېرتياۋ ھەجىيىپ، — ئۇ نەنجاۋغا ۋالىي بولغان جاڭ

بېگىم دېگەن كىشى. ئۇنىڭ بىر خان قىزى بار، ئۇ قىزنى خۇي ـ ئەپئال ۋە ھۆسن ـ جامالدا تەلتۆكۈس دېيىشىدۇ، تېخىچە بىر كىمدىن چاي قوبۇل قىلىنماپتۇ. جاڭ بېگىمنىڭ ئوغلى يوق، ئۆي ـ تەئەللۇقاتى ئىنتايىن كۆپ. ئۇ كىشى باي ـ ئېسىلزادە ئائىلە بولسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە كۈيۈئوغۇل بولغۇچى ھەممىدىن لاياقەتلىك بولسا قۇدا چۈشىدىكەن. كەمىنىلىرى بۇ يەرگە كەلگىنىمگە ئىككى ئاي بولدى. باۋيۇي غوجامنىڭ پەزىلىتى ۋە ئىلىم ئەمەلىيىتىنى كۆرۈپ، تەھقىق يېتۈك ئىكەن دەپ ھېسابلىدىم. قەدىناس مويسىپىت بېگىمنىڭ نەسىل ـ نەسەبىگە كەلسەك، بۇ توغرىدا ھېچقانداق گەپ لازىم ئەمەس. مۇبادا كەمىنىلىرى بېرىپ ئېغىز ئاچىدىغانلا بولسام، ھۆددىگە ئىش پۈتەتتى.

ـــ باۋيۈينى ئۆيلەشنىڭ گېپىنى قىلساققۇ، ئۇنىڭمۇ يېشى توشۇپ قالدى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمۇ پات ـ پات شۇ گەپنى دەيدىغان بولدى، ـــ دېدى جيا جېڭ، ـــ بىراق، ئۇ جاڭ بېگىم بىلەن ئانچە تونۇشمايدىكەنمىز.

ـــ ۋاڭ ئاغىمىز گېپىنى قىلغان جاڭ بېگىمنى كەمىنىلىرىمۇ بىلىمەن. ئۇ كىشى چوڭ بېگىمنىڭ كونا قۇدىلىرىدىن بولىدۇ. قەدىناس مويسىپىت بېگىم سوراپ باقسىلا بىلىدىلا، ـــ دېدى جەن گۇاڭ.

ـــ چوڭ بېگىمنىڭ مۇنداق تۇغقىنى بارلىقىنى ئاڭلىماپتىكەنمەن، ـــ دېدى جيا جېڭ ئويلىنىپ بېقىپ.

ـــ قەدىناس مويسىپىت بېگىم بىلمەسلىكلىرى مۇمكىن، ـــ دېدى جەن گۇاڭ، ـــ بۇ جاڭ خانداننىڭ ئەسلىدە شىڭ تاغا بەگ بىلەن تۇغقانچىلىقى بار.

جيا جېڭ بۇ گەپتىن ئۇنىڭ شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن تۇغقانچىلىقى بارلىقىنى ئۇقتى. ئۇ ئۇلار بىلەن يەنە بىردەم ئولتۇرۇپ ئۆيگە يېنىپ كىردى ۋە بۇ گەپنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا دەپ بېرىپ، شىڭ ئاغىچا خېنىمدىن سورىتىپ

باقماقچى بولدى. لېكىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شۆ ھامما بىلەن فېڭجيېنىڭگە چىياۋجيېرنى يوقلاپ كەتكەنىكەن. شۇ كۈنى چىراغ ياقىدىغان چاغدا، شۆ ھامما قايتىپ كېتىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يېنىپ كىردى. جيا جېڭ ۋاڭ ئېرتياۋ بىلەن جەن گۇاڭنىڭ گەپلىرىنى ئۇنىڭغا دەپ بېرىپ بولۇپ، ئاندىن:

— چىياۋجيېر نېمە بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇچۇق تەگكەندەك قىلىدۇ، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— ئانچە ئېغىر ئەمەستۇ؟

— ئەپتىدىن ئۇچۇق يېڭىلا تېگىپتۇ، تېخى يانماپتۇ.

جيا جېڭ «ھىم» دەپ قويۇپ باشقا گەپ قىلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئارام ئېلىشتى.

ئەتىسى شىڭ ئاغىچا خېنىم جيا ئانىغا سالام بەرگىلى كىرگەندە، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جاڭ ئائىلىسىنىڭ گېپىنى قىلىپ، جيا ئانىغا مەلۇم قىلغاچ، شىڭ ئاغىچا خېنىمدىن سورىغاندى، شىڭ ئاغىچا خېنىم:

— جاڭ ئائىلىسى بىزگە كونا تۇغقانلاردىن بولسىمۇ، لېكىن يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر ـ بىرىمىز خەۋەر ئېلىشمايدىغان بولۇپ قالغانىدۇق، — دېدى — ئۇنىڭ قىزى قانداق ئىكەنلىكىنىمۇ ئۇقمايدىكەنمەن. قايسى كۈنى قۇدىمىز سۇن خېنىم بىزدىن ھال سوراپ خىزمەتكار مومايىنى ئەۋەتىپتىكەن. ئاشۇ موماي جاڭ ئائىلىسىنىڭ گېپىنى قىلىپ: ئۇلارنىڭ بىر قىزى بار، ئۇلار قۇدىمىز سۇن خېنىم تەرەپتىن بىرەر ئوبدان لايىق تاپقان بولسا، دەپتۇ دېدى. ئاڭلىشىمچە، ئۇ قىز ناھايىتى ئەركە، نازۇك، ئانچە ـ مۇنچە ساۋاتىمۇ بار ئىكەن، چوڭ سورۇنلارنى كۆرگۈسى كەلمەيدىكەن، ھەمىشە ئۆيدىن تالاغا چىقمايدىكەن. جاڭ بېگىم: مۇشۇ بىر تاللا قىزىم بار، ياتلىق قىلاي دېسەم، قېيىنئاتا ـ قېيىنئانىلىرى قاتتىق تۇتۇۋېتىپ، قىزىم ئازار يەپ قالارمىكىن دەپ ياتلىق قىلغۇم كەلمەيدۇ، بىركىم كۆيۈئوغۇلچىلاپ كىرسە، ئائىلىمىزدە تۇرۇپ، ئائىلە ئىشلىرىدىن خەۋەر ئېلىپ بەرسە،

دەيدىكەن.

ــ بۇ زادىلا بولمىغۇدەك، ــ دېدى جيا ئانا ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈپلا، ــ بىزنىڭ باۋيۇي، باشقىلار ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ يېتىشەلمەيۋاتقان يەردە، خەقنە خىزمەت قىلىپ بېرىشى كېرەكمىكەن؟

ــ شۇنى دېسىلە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ــ دېدى شائ ئاغىچا خېنىم.

ــ سىز قايتقىنىڭىزدا بېگىڭىزگە مېنى دېدى دەپ ئېيتىڭ، ــ دېدى جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا، ــ جاڭ ئائىلىسى بىلەن زادىلا قۇدا چۈشكىلى بولمايدۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم خوش دەپ قۇللۇق بىلدۈردى.

ــ سىلەر تۇنۇگۈن چياۋجيېرنى يوقلىغاندا، ئۇنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ئىكەن؟ باشتا پىكىر كېلىپ ماڭا ئانچە ياخشى ئەمەس دېگەن، مەنمۇ بېرىپ يوقلاپ قويماي دېۋىدىم، ــ دېدى جيا ئانا.

ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى ئۇنىڭغا كۆيۈنگەنلىكىلىرىدىن يوقلاپ بارمەن دېگەنلىرى بىلەن، بۇ ھۆرمەتكە ئۇ ئەرزىمەسمىكەن ! ــ دېدى شائ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار تەڭلا.

ــ يالغۇز شۇنى دەپلا ئەمەس، ئۆزۈمۇ مېڭىپ ھەربىكەتلىنىپ، كىرىشكەن پەيلىرىنى سوزۇۋالاي دەۋاتىمەن، ــ دېدى جيا ئانا، ــ سىلەر غەزالىنىپ كېلىڭلار، ئاندىن مەن بىلەن بىللە بارارسىلەر.

شائ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار خوش دەپ يېنىپ چىقىپ ئۆيلىرىگە ياندى. بىردەمدىن كېيىن غەزالىرىنى يەپ بولۇپ كېلىپ، جيا ئانىغا ھەمراھ بولۇپ فېكىجيېنىڭ ھۇجرىسىغا كېلىشتى. فېكىجيې دەرھال ئالدىغا چىقىپ ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى.

ــ چياۋ جيېرنىڭ ئەھۋالى زادى قانداقراق؟ ــ دەپ سورىدى جيا ئانا.

ـــ ئۇچۇق تەگكەن ئوخشايدۇ، ـــ دېدى فېڭجيې.
ـــ شۇنداق تۇرۇقلۇق، نېمىشقا تېۋىپ تەكلىپ قىلىپ كۆرسىتىپ باقمايسىلەر؟ ـــ دېدى جيا ئانا.
ـــ تەكلىپ قىلغىلى كەتتى، ـــ دېدى فېڭجيې.
جيا ئانا بىلەن شىڭ، ژاڭ ئاغىچا خېنىملار ئۆيگە كىردى. چياۋجيېرنى ئىنكئانىسى شاپتۇل چېچكى دارايىدىن تىكىلگەن كۆرپىگە ئوراپ كۆتۈرۈۋاپتۇ. چياۋجيېرنىڭ چىرايى كۆكىرىپ، قاپاقلىرى تارتىشىپ، بۇرۇنلىرى كۆپچۈپ، لىپىلداپ تۇراتتى. جيا ئانا بىلەن شىڭ، ژاڭ ئاغىچا خېنىملار بىللە كۆرۈپ بېقىپ، ئاندىن تاشقىرىقى ھۇجرىغا چىقىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار پاراڭ سېلىشىۋاتقاندا، چۆرە قىز كىرىپ فېڭجيېگە:
ـــ بېگىم چياۋجيېرنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ كېشى ئەۋەتىپتۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.
ـــ مېنىڭ ناممنى بېگىمگە مەلۇم قىلىپ قويغاي: تېۋىپ چاقىرغىلى كەتتى، بىردەمدىن كېيىن دورا قەغىزى يېزىپ بەرگەندە بېگىمنىڭ ھۇزۇرىغا سۇنىمىز، ـــ دېدى فېڭجيې.
جيا ئانا بىردىنلا جاڭ ئائىلىسى توغرىسىدىكى گەپنى ئېسىگە ئېلىپ، ژاڭ ئاغىچا خېنىمغا:
ـــ سىز بېرىپ بېگىمزگە دەڭ، خەققە سوچى ئەۋەتمەيلا قويسۇن، بولمىسا كېيىن رەت قىلىۋېتىدىغان ئىش چىقىپ سەت بولمىسۇن، ـــ دېدى، ئاندىن شىڭ ئاغىچا خېنىمدىن سورىدى، ـــ سىلەر ھازىر جاڭ ئائىلىسى بىلەن نېمىشقا باردى ـ كەلدى قىلىشمايدىغان بولۇپ قالدىڭلار؟
ـــ جاڭ ئائىلىسىنىڭ ئىش ـ ئەمەلدىن قارىغاندا، ئۇلار بىزگە قۇدا بولالمايدۇ، ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەن بېخىل، باۋيۇينىڭ شەنىگە داغ تەگكۈزۈپ قويىدۇ، ـــ دېدى شىڭ ئاغىچا خېنىم.
فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەنلا گەپنىڭ مەنىسىگە تولۇق دېگۈدەك يېتىپ، كۈلدى:
ـــ ئاغىچا خېنىم، باۋيۇي ئۇكامنىڭ تۇيى ئىشى توغرىسىدا

گەپ بولۇۋاتىدىغۇ دەيمەن؟

ـــ ھەئە، شۇ گەپ ! ـــ دېدى شىك ئاغىچا خېنىم.

جيا ئانا بايانىنىدىن بولغان گەپلەرنى فېڭجيېگە ئېيتىپ بەردى.

ـــ بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىك، ئاغىچا خېنىملارنىك ئالدىدا دادىل گەپ قىلغىنىم ئەمەس، ئەزەلدە پېشانىسىگە پۈتۈلگەن جۇپنى قويۇپ، باشقا يەردىن ئىزدەپ نېمە قىلاتتۇق؟ ـــ دەپ كۈلدى فېڭجيې.

ـــ نەدە ئىكەن ئۇ جۇپ؟ ـــ دەپ كۈلدى جيا ئانا.

ـــ بىرى «ئېسىل قاشتاش»، بىرسى «ئالتۇن قۇلۇپ»، بۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم نېمىشقا ئۇنتۇپ قالغاندىلا؟ ـــ دېدى فېڭجيې.

ـــ تۇنۇگۈن ھامماك بۇ يەرگە كەلگەندە بۇ گەپنى نېمىشقا دېمىدىك؟ ـــ دېدى كۈلۈپ جيا ئانا.

ـــ ئۇلۇغ ئانىمىز بىلەن ئاغىچا خېنىملار تۇرغان يەردە بىزدەك بالىلارغا سۆز قىلىشقا نېمە قويۇپتۇ؟ ئۇنىك ئۈستىگە ھاممام ئۆزلىرىنى يوقلاپ كەلگەن تۇرسا، بۇ گەپنى قانداقسىغا دېگىلى بولىدۇ؟ بۇ ئىشتىچۇ، ئاغىچا خېنىملار بېرىپ ئېغىز ئاچسا قامالىشىدۇ.

جيا ئانا كۈلۈۋەتتى، شىك، ۋاك ئاغىچا خېنىملارمۇ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ مەنچۇ، دۆتلىشىپ قاپتىمەن، ـــ دېدى جيا ئانا.

گەپ ئۈستىگە بىركىم كىرىپ:

ـــ تېۋىپ كەلدى، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

جيا ئانا تاشقىرىقى ھۇجرىدا ئولتۇرۇۋەردى. شىك، ۋاك ئاغىچا خېنىملار ئۆزلىرىنى بىرئاز دالدىغا ئېلىشتى. تېۋىپ جيا لىيەن بىلەن كىرىپ جيا ئانىغا سالام بەردى، ئاندىن ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ كەتتى. كېسەلنى كۆرۈپ بولۇپ چىقىپ، پەگاھتا ئېگىلىپ تۇرۇپ، جيا ئانىغا:

ـــ قىزچاقنىڭ بىرىنچىدىن ئىچى ئىسسىق ئىكەن، ئىككىنچىدىن قىزچاققا ئۇچۇق تېگىپتۇ. ئاۋۋال يەل ـ بەلغەمنى سۇرۇش دوربىسىدىن بىر بولاق ئىچىپ، ئاندىن تۆت مۇرەككەپ ئارامليق تالقىنى يېسە تۈزلىپ كېتىدۇ. چۈنكى، تەككەن كېسەل يېنىك ئەمەس ئىكەن. ھازىر بازاردا سېتىلىۋاتقان دېڭىزىيالارنىڭ ھەممىسى جا، دېڭىزىيانىڭ جىڭىدىن تېپىپ ئىشلىتىلسە بولىدۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.

جيا ئانا سىزنى جوۋاتىتۇق، دېدى. تېۋىپ جيا لىيەن بىلەن چىقىپ دورا قەغىزى يېزىپ بېرىپ قايتىپ كەتتى.

ـــ مېھرىگىياھقۇ ئۆيدە ئۈزۈلمەيدۇ، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ لېكىن دېڭىزىيا ئۆيدە يوقمىكىن. بازاردىن سېتىۋالغاندا جىڭى تېپىلسا ياخشى بولاتتى.

ـــ مەن ھامما خېنىمنىڭكىگە كىشى ئەۋەتىپ باقاي، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ـــ شۆپەن دائىم غەرب سودىگەرلىرى بىلەن سودا ـ سېتىق قىلىشىپ تۇراتتى. بەلكىم دېڭىزىيانىڭ جىڭىدىن بولسىمۇ باردۇ، مەن كىشى ئەۋەتىپ سورىتاي.

گەپ ئۇستىگە ھەمشىرىلەر يوقلاپ كېلىشتى. ئۇلار بىردەم ئولتۇرۇپ، جيا ئانا بىلەن بىللە چىقىپ كەتتى.

فېڭجيې دورىنى قاينىتىپ چىۋاتقىچە ئىچۈرۈۋېدى، «ھۆ» قىلىشى بىلەنلا، دورا ـ پورا، بەلغەم ـ مەلغەمنىڭ ھەممىسىنى ياندۇرۇۋەتتى. فېڭجيېنىڭ كۆڭلى ئاندىن بىرئاز تىندى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدىكى بىر چۆرە قىز كىچىككىنە قىزىل قەغەز بولاقنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى:

ـــ خېنىم، دېڭىزىيا بار ئىكەن. ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرىنى ئۆز قولى بىلەن تەڭ ئىككىگە بۆلۈپ ئىشلەتكەي، دەيدۇ.

فېڭجيې خوپ دەپ بولاقنى ئالدى، پىڭئېرنى مەرۋايىت، بورنېئو ـ كامفور، سىرسۇرۇخ قوشۇپ تېزرەك قاينىتقىن، دەپ جورۇدى. دورا قەغىزى بويىچە، ئۆزى مىسقال تارازا بىلەن ئۆلچەپ، ئارىلاشتۇرۇپ تەييار قىلىپ بەردى. دورا تەييار

بولغاندا، چياۋجيېرنى ئويغىتىپ ئىچۈرمەكچى بولدى. شۇ ئاردا جيا خۇەن پەردىنى قايرىپ كىرىپ كەلدى.

ـــ ئاچا، چياۋجيېر قانداقراق؟ ئانام مېنى يوقلاپ كەل دەپ ئەۋەتتى، ـــ دېدى.

فېڭجيې ئانا ـ بالا ئىككىسىنى يامان كۆرگەچكە:

ـــ ياخشى بولۇپ قالدى، سەن بېرىپ ئاناڭغا دېگىن، ئانا ـ بالا ئىككىڭلارنىڭ ياد ئەتكىنىڭلارغا رەھمەت، ـــ دېدى.

جيا خۇەن خوش دەپ قويۇپ، ئۈيەر ـ بۇيەرگە قاراشتۇرغىلى تۇردى. بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن:

ـــ سىزنىڭكىدە دېڭىزيا بار دەيدۇ، دېڭىزيا دېگەن قانداق نېمە ئۇ؟ ماڭا كۆرسىتىپ بېقىڭا، ـــ دېدى فېڭجيېگە.

ـــ بۇ يەردە غەلۋە قىلما، قىزچاق ئەمدىلا ئوڭلاندى، دېڭىزيانى قاينىتۋەتكەن، ـــ دېدى فېڭجيې.

جيا خۇەن بۇ گەپنى ئاڭلاپلا، كۆرمەن دەپ قۇمغانغا قول سوزغاندى، كالانپايلىق قىلىپ قولى تېگىپ كېتىپ، قۇمغان ئۆڭتۇرۇلۇپ كېتىپ، ئوت ئۆچۈپ قېلىشقا تاسلا قالدى. جيا خۇەن ئوسال ئىش قىلىپ قويغانلىقىنى سېزىپ، پالاق ـ پۇلۇق قىلىپ چىقىپ كەتتى. فېڭجيې ئاچچىقىدا يېرىلغۇدەك بولۇپ:

ـــ هوي، كۇشەندىنىڭ پۇشتى شۇم ! يەنە بىزنى قەستلەپ نېمە قىلماقچىدىڭ؟ بالدۇر ئاناڭ مېنى قەستلىگەنىدى، ئەمدى قىزىمنى قەستلىمەكچىمۇسىلەر. سەن خەقنىڭ ئۇرۇق ـ ۋۇجۇدىڭنىڭ ماڭا زادى نېمە ئۆچى بار بولغىيدى؟ ـــ دەپ كايىدى، پىڭئېرنىمۇ دىققەت قىلماپسەن، دەپ تىللاپ كەتتى.

تىللاۋاتقانىنىڭ ئۇستىگە جيا خۇەننى ئىزدەپ چۆرە قىز كىرىپ كەلدى.

ـــ سەن بېرىپ، جاۋ كىچىك ئاپىغا دېگىن، ئۇ غەم يەپ ئادا بولاي دېگەن ئوخشايدۇ ! چياۋجيېرگە ئۆلۈم كەلگۈدەك بولسىمۇ، ئۇ ئۈيمەيلا قويسۇن، ـــ دېدى فېڭجيې.

پىڭئېر ئالدىراپ ـ سالدىراپ دورا تەڭشەپ قايتا قاينىتىش

بىلەن بولۇڭاتاتتى، ھېلىقى چۆرە قىز نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي، پىچىرلاپ سورىدى:

ــ خېنىم نېمىشقا ئاچچىقلاپ قالدى؟

پىچىر جىيا خۇەننىڭ دورا قۇمغىنىنى ئۆچتۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى.

ــ ھە، شۇڭا ئۇ ئۆيگە بېرىشقا پېتىنالماي باشقا يەرگە يوشۇرۇنۇۋاپتىكەن ــ دە، ــ دېدى چۆرە قىز، ــ بۇ جىيا خۇەن غوجام ئەتە ــ ئۆگۈن نېمە بولارکىنتاڭ! پىچىر ئاچا، مەن قىلىشىپ بېرەي.

ــ بولدى، ھاجىتى يوق. ھېلىمۇ ياخشى دېگىزىيادىن يېنە بىرئاز بار ئىدى، دورىغا يېنە قوشتۇق. سەن قايتىپ كېتىۋەر، ــ دېدى پىچىر.

ــ مەن زادى بېرىپ جاۋ كىچىك ئاپىغا ئېيتىدىغىنى، ئۇمۇ ئەتىدىن كەچكىچە ۋالاقشىپلا يۈرمىسۇن، ــ دېدى چۆرە قىز.

چۆرە قىز قايتىپ بېرىپ جاۋ كىچىك خېنىمغا بۇ ئەھۋالنى دەپ بەرگەندى، ئۇ ئاچچىقلاپ، جىيا خۇەننى چاپسان تېپىپ كېلىشكە ئۇنى جورۇدى. جىيا خۇەن تاشقىرىقى ئۆيگە يوشۇرۇنۇۋالغانكەن، چۆرە قىز ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ جاۋ كىچىك ئاپىغا دەپ قويدى. جاۋ كىچىك ئاپا:

ــ ھوي، پېسەنده شۇم! نېمىشقا خەقنىڭ دورىسىنى ئۆچتۇرۇۋېتىپ قارغىشىغا قالىسەن؟ مەن سېنى ئەھۋال سوراپ كەل، ئۆيگە كىرمىگىن دېمىگەنمىدىم. سەن ئەتەي ئۆيىگە كىرىپسەن، كىرگەندىن كېيىن يېنىپ چىقماي، يەنە تېخى «يولۇاسنىڭ بېشىدىن پىت ئىزدىگىنىڭ» نېمىسى؟ خەپ توختاپ تۇر، بېگىمگە دەپ سېنى ئۇرغۇزمايدىغان بولسام! ــ دەپ كايىپلا كەتتى.

جاۋ كىچىك ئاپا ئاشۇنداق دەۋاتقاندا، جىيا خۇەن تاشقىرىقى ھۇجرىدا تۇرۇپ ھەيران قالارلىق بىرگەپنى قىلدى. ئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

سەكسەن بەشىنچى باب

جيا جېڭىنىڭ تەۋسيە بىلەن ئورپاق بەگلىك مەنسىپىگە چىققانلىقى
شۆ پەننىڭ يەنە چاتاق چىقىرىپ سۈرگۈنگە ھەيدەلمەك بولغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، جاۋ كىچىك ئاپا ھۇجرىسىدا جيا خۇەندىن ئاغرىنىپ تۇراتتى، تاشقىرىقى ھۇجرىدا جيا خۇەن چالۋاقاپ كەتتى:

ـــ دورا قۇمغىنىنى ئۆرۈۋېتىپتىكەنمەن، ئازراق دورىسى تۆكۈلۈپ كەتتى شۇ، ئۇ قىزمۇ ئۆلۈپ قالغىنى يوق. شۇنچىلىك ئىشقا مېنى سەنمۇ تىللىساڭ، ئۇمۇ تىللىسا، زادى مېنى نېمىتى يامان دەپ يۈرۈپ نابۇت قىلماقچىمۇ سىلەر؟ قاراپ تۇر، ئەتە ـ ئۆگۈن ئاشۇ شۇمتەك قىزنىڭ جېنىنى ئالمايدىغان بولسام ! قېنى، نېمە قىلالايسىلەركىن ! ئۇلار ئۆزىگە ھېزى بولسۇن.

جاۋ كىچىك ئاپا ئىچكىرىكى ھۇجرىدىن ئالمان ـ تالمان چىقىپ، جيا خۇەننىڭ ئاغزىنى توسۇۋالدى:

ـــ يەنە ئاغزىڭغا كەلگىنىنى ۋالاقلىغىلى تۇردۇڭ، مۇنداق قىلىۋەرسەڭ، خەق ئاۋۋال سېنىڭ جېنىڭنى ئالىدۇ !

ئانا ـ بالا ئىككىسى ئەنە شۇنداق بىر پەس جاڭجاللاشتى. جاۋ كىچىك ئاپا فېڭجېيېنىڭ دېگەن گەپلىرىنى ئويلىغانسېرى جۇدۇنى ئۆرلەپ، فېڭجېيگە بىرەر ئېغىز بولسىمۇ تەسەللى ئېيتىش ئۈچۈن كىشىمۇ ئەۋەتمىدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، چياۋجيېرمۇ ساقىيىپ قالدى. ئەمما، ئىككى تەرەپنىڭ ئاداۋىتى

بالدۇرقىدىن تېخىمۇ كۆچەيدى.

بىر كۈنى لىن جىشياڭ كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ بۈگۈن بېيجىڭ جۇنۇڭخۇاڭ مەۋلۇدى ئىكەن، بېگىمدىن كۆرسەتمە سوراپ كىرگەنىدىم.

ـــ بالدۇرقى يىللاردىكى رەسمىيەت بويىچە قىلىڭلار، چوڭ بېگىمگە مەلۇم قىلىپ قويۇپ، سوۋغاتنى يوللاپ بەرسەڭلارلا بولىدۇ، ـــ دەپ تاپىلىدى جيا جېڭ.

لىن جىشياڭ خوش دەپ، بېجىرىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. بىر دەمدىن كېيىن جياشې بۈياققا ئۆتۈپ جيا جېڭ بىلەن مەسلىھەتلەشتى، ئۇلار جيا جېن، جيا لىيەن، باۋيۈيلەرنى باشلاپ، بېيجىڭخۇاڭنى قوتلاپ بارىدىغان بولدى. باشقىلارغۇ بىر نۆرى، پەقەت باۋيۈيلا ئۆتكەندە بېيجىڭخۇاڭنىڭ قىياپىتى ۋە ھەيۋىسىگە مەپتۇن بولۇپ قالغاچقا، ئۇنىڭ بىلەن پات ـ پات كۆرۈشۈپ تۇرۇشقا ئىنتىزار ئىدى. شۇڭا، ئالمان ـ تالمان ئېگىنلىرىنى يەڭگۈشلەپ ئاتىلىرى بىلەن بىللە بېيجىڭخۇاڭ قەسىرىگە كەلدى. جيا شې، جيا جېڭلار نام ـ ئەمەل نامەسىنى سۇنۇپ پەرمان كۈتۈپ تۇردى. ئۇزاق ئۆتمەيلا ئىچكىرىدىن ھەرەمئاغىسى تەسۋى تۇتۇپ چىقىپ كەلدى ۋە جيا شې، جيا جېڭلارنى كۆرۈپ قاقاھلاپ كۈلۈپ:

ـــ ئەسسالام، بەگلىرىم ! ـــ دېدى.

جيا شې بىلەن جيا جېڭمۇ دەرھال سالاملاشتى، قالغان ئاكا ـ ئۇكا ئۈچەيلەنمۇ كېلىپ سالاملاشتى.

ـــ ۋاڭ غوجام ھەربىرلىرىنى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلىدۇ، ـــ دېدى ھەرەمئاغىسى.

ئاتا ـ بالا بەشەيلەن ھېلىقى ھەرەمئاغىسىنىڭ كەينىدىن قەسىرگە قەدەم تاشلىدى. ئىككى قات دەرۋازىدىن كىرىپ، بىرىنچى قات كاشانىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئىچكىرىدە ھەرەم دەرگاھىنىڭ دەرۋازىسى بار ئىدى. جيا شېلار دەرۋازا تۈۋىگە

كېلىپ توختىدى. ھەرەمئاغىسى ۋاڭ غوجامغا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن كىرىپ كەتتى. دەرۋازىدا تۇرغان كىچىك ئاغۋاتلار ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ سالام بەردى.

بىردەمدىن كېيىن ھەرەمئاغىسى چىقىپ «مەرھەمەت» دەپ ئۇلارنى تەكلىپ قىلدى. ئاتا ـ بالا بەشەيلەن تەۋازۇ بىلەن ئىچكىرىگە كىردى. بېيجىڭۋاڭ رەسمىيانە ئېگىنلىرىنى كىيگەن ھالدا پېشايۋانغىچە ئالدىغا چىققانىدى. ئاۋۋال جيا شې بىلەن جيا جېڭ ئالدىغا ئۆتۈپ سالام بەردى، ئاندىن جيا جېن، جيا لىيەن، باۋيۈيلەر نۆۋەت بويىچە سالام بېرىشتى. بېيجىڭۋاڭ باۋيۈينىڭ قولىنى تۇتۇپ:

ـــ سىزنى كۆرمىگىنىمگە ئۇزاق بولدى، ھەمىشە ياد ئېتىپ تۇرىمەن، ـــ دېدى، ئاندىن كۈلۈپ سورىدى، ـــ ھېلىقى قاشتېشىڭىز ساقمۇ؟

باۋيۈي پۈكۈلۈپ تەزىم قىلىپ:

ـــ ۋاڭ غوجامنىڭ دۆلىتى سايىسىدا، ھەممىسى ساق، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

ـــ بۇگۈن كەلگىنىڭىزگە لايىق ئوبدانراق غىزامۇ تەييارلىتىپ قويماپتىمەن، ھەر ھالدا ھەممىمىز بىرئاز پاراڭلىشارمىز، ـــ دېدى بېيجىڭۋاڭ.

شۇ ئاردا ھەرەمئاغىلىرى مىلەڭزىنى قايرىپ بەردى.

ـــ مەرھەمەت، ـــ دېدى بېيجىڭۋاڭ. ئاندىن ئالدىدا ئۆزى ماڭدى. ئۇنىڭ كەينىدىن جيا شېلار ئېگىلگەنلىرىچە كىرىپ كېلىشتى. ئاۋۋال جيا شې بېيجىڭۋاڭدىن تەزىم قوبۇل قىلىشنى سورىدى. بېيجىڭۋاڭمۇ بىر ـ ئىككى ئېغىز تەكەللۇپ قىلىپ قويدى. جيا شې ئاللىقاچان يۈكۈنۈپ بولغانىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن جيا جېڭلار نۆۋەت بويىچە تەزىم قىلىشتى. قالغىنىنى بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

جيا شېلار تەۋازۇ بىلەن يېنىپ چىقتى. بېيجىڭۋاڭ ئۇلارنى قەدىرلىك ئورۇق ـ جەمەت ۋە قەدىناسلىرى بىلەن بىر ئورۇندا

ئوبدان كۆتۈۋىلىشنى ھەرەمئاغىسىغا تاپىلاپ قويۇپ، گەپلىشىش ئۇچۇن باۋيۇينىلا ئېلىپ قالدى ۋە ئۇنىڭغا ئولتۇرۇشنى ئىلتىپات قىلدى. باۋيۇي يەنە باش قويۇپ، بۇ مەرھەمەتكە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، ئىشىك يېنىدىكى كەشتىلىك كۆرپىچەك يېپىلغان كۆرسىدا يېنىچە ئولتۇردى ۋە كىتاب ئوقۇش، يېزىقچىلىق ئىشلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. بېيجىڭۋاڭ ئۇنى بەك ياقتۇرۇپ كېتىپ، ھەتتا چايمۇ ئىلتىپات قىلدى.

ــ تۇنۇگۇن، ــ دەپ گەپ باشلىدى بېيجىڭۋاڭ، ــ مۇراقىپ ۋۇ جانابلىرى كېلىپ كۆرۈنۈش قىلغاندا، پەدەرىڭىزنىڭ مائارىپ تەپتىشلىكى ۋەزىپىسىنى ئادا قىلغانلىقى توغرىسىدا گەپ قىلىپ كېلىپ، ئىشنى ئادىل قىلغانلىقىنى، بارلىق تالىپلار چىن كۆڭلىدىن قايىل بولغانلىقىنى بايان قىلدى، ئۇ خان ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشكەندە، خان ھەزرەتلىرى پەدەرىڭىزنى سورىغاندىمۇ، ئۇ ئىنتايىن ماختاپ تەۋسىيە قىلدى. دېمەك، بۇ، پەدەرىڭىز ئۇچۇن خۇشاللىقنىڭ بېشارىتى.

باۋيۇي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، گەپنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ھۆرمەت بىلەن:

ــ بۇ ئەلۋەتتە ۋاڭ غوجامنىڭ ئىلتىپاتى، ۋۇ جانابلىرىنىڭ ھىممىتى، ــ دەپ باركاللا بىلدۈردى.

گەپ ئۇستىگە كىچىك ئاغۋات كىرىپ:

ــ تاشقىرىدا ئۇلۇغلار، بېگىملەر ئالدىنقى كاشانىدا ۋاڭ غوجامنىڭ ئىلتىپات قىلغان زىياپىتىگە تەشەككۇر بايان قىلدى، ــ دەپ مەلۇم قىلدى ۋە زىياپەتكە رەھمەت ئېيتقان ھەم چۇشلۇك ئىسەنلىك تىلىگەن نامەلەرنى سۇندى. بېيجىڭۋاڭ نامەلەرگە ئاندا ـ مۇندىلا كۆز يۇگۇرتۇپ قويۇپ، كىچىك ئاغۋاتقا يانداپ بەردى.

ــ ئۇقتۇم، ــ دېدى بېيجىڭۋاڭ كۇلۇپ قويۇپ، ــ ئۇلارنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم.

ــ جيا باۋيۇيگە ۋاڭ غوجام ئىلتىپات قىلغان غىزا تەييار

بولدى، ـــ دەپ يەنە مەلۇم قىلدى ھېلىقى ئاغۇات.

بېيجىڭ ئاۋاتلىقى بويىچە، باۋيۇيىنى ھېلىقى ئاغۇات ئىنتايىن ئەپچىل ياسالغان چاقچان بىر ھويلىغا باشلاپ كىردى. غىزادا ھەمراھ بولۇشقا ئادەم تەيىنلىدى. باۋيۇي غىزادىن كېيىن قايتىپ كىرىپ رەھمەت ئېيتتى. بېيجىڭ ئاۋاتلىقى يەنە بىرقانچە ياخشى گەپ قىلىپ:

ـــ ئۆتكەندە سىزنىڭ ھېلىقى قاشتېشىڭىزنى كۆرۈپ بەك قىزىقىپ قالغانىدىم، ـــ دېدى كۈلۈپ كېتىپ، ـــ ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇلگىسىنى كۆرسىتىپ بېرىپ بىرنى ياسىتىپ قويغان، بۇگۈن كەلگىنىڭىز ئوبدان بوپتۇ، شۇنى ئالغاچ كېتىپ ئويىنارسىز، ـــ ئاندىن ئۇ كىچىك ئاغۇاتنى بۇيرۇپ قاشتاشنى ئالدۇرۇپ باۋيۇيگە ئۆز قولى بىلەن بەردى، باۋيۇي قولىغا ئېلىپ، ھەشقالالا ئېيتتى، ئاندىن يېنىپ چىقتى. بېيجىڭ ئاۋاتلىقى كىچىك ئاغۇاتلاردىن ئىككىسىنى ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇشقا بۇيرۇدى. باۋيۇي چىقىپ جىيا شېلار بىلەن يېنىپ كەلدى.

جىيا شې جىيا ئانىغا كۆرۈنۈش قىلىپ قويۇپ ئۆز ئۆيىگە ياندى. جىيا جېڭ ئاكا ـ ئۇكا ئۇچىنى بىللە باشلاپ كىرىپ، جىيا ئانىغا سالام بەردى، ئاندىن بېيجىڭ ئاۋاتلىقى قەسىردە كىملەر بىلەن كۆرۈشكەنلىكىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى، باۋيۇيمۇ ۋۇ جانابلىرىنىڭ خان ئالىيلىرىغا كۆرۈنۈش قىلغاندا تەۋسىيە قىلغانلىقى توغرىسىدىكى گەپنى جىيا جىڭغا دەپ بەردى.

ـــ ۋۇ جانابلىرى ئەزەلدىن بىز بىلەن يېقىن دوست، مەن بىلەن قۇرداش، ئاندىن، جىگەرلىك زات، ـــ دېدى جىيا جېڭ. يەنە بىرنەچچە ئېغىز باشقا پاراڭلارنى قىلىشتى.

ـــ چىقىپ ئارام ئېلىڭلار، ـــ دېدى جىيا ئانا.

جىيا جېڭ يېنىپ چىقتى، جىيا جېن، جىيا لىيەن، باۋيۇيلەر ئۇنىڭ بىلەن ئىشىككىچە بىللە كەلگەندى، جىياجېڭ:

ـــ سىلەر كىرىپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ھەمراھ بولۇپ

ئولتۇرۇشلار، ــ دەپ قويۇپ، ئۆزى ئۆيىگە ياندى.

ئۇ ئەمدىلا كىرىپ ئولتۇرۇشىغا، چۆرە قىز كىرىپ:

ــ لىن جىشياۋ تالادا قالدى، بېگىمگە مەلۇم قىلىدىغان گېپى بار ئىكەن، ــ دەپ خەۋەر قىلىپ، بىر قىزىل باغاقنى سۇندى، بۇ مۇراقىپ ۋۇ بېگىمنىڭ ئىسمى يېزىلغان باغاق ئىدى. جيا جېڭ ئۇنىڭ زىيارەتكە كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ، لىن جىشياۋنى چاقىرىپ كىرىشكە چۆرە قىزنى بۇيرۇدى، ئاندىن ئۆزى پېشايۋانغا چىقتى. لىن جىشياۋ كىرىپ:

ــ بۇگۈن مۇراقىپ بەگ ۋۇ جانابلىرى زىيارەتكە كەلمەكچى ئىكەن، پېقىر ئۇچۇرىنى بېرىپ قويدۇم، ــ دېدى، ــ پېقىر قۇللىرى مۇنداق بىر گەپ ئاڭلاپ قالدىم: هازىر ئىنشائات دۇانىدا ئورپاق بەگلىك[1] ئورۇن بوش ئىكەن، سىرتتىكىلەر هەم دۇاندىكىلەر بېگىمنى شۇ مەنسەپكە تەينىلىنىپتۇ دەپ چۇقان كۆتۈرۈشۈپ يۈرۈپتۇ.

ــ قېنى كۆرەرمىز، ــ دەپ قويدى جيا جېڭ.

لىن جىشياۋ يەنە بىرنەچچە گەپنى مەلۇم قىلىپ، ئاندىن چىقىپ كەتتى.

جيا جېن، جيا لىيەن، باۋيۈي ئۇچى يېنىپ كەلگەندىن كېيىن، جيا ئانىنىڭ قېشىدا يالغۇز باۋيۈي قېلىپ، بېيجىڭ‌ۇاڭنىڭ ئۆزىگە قىلغان مۇئامىلىسىنى سۆزلەپ بەردى ۋە هېلىقى قاشتاشنى ئېلىپ كۆرسەتتى. هەممەيلەن كۆرۈپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ ئېلىپ قويۇپ ساقلاپ بېرىڭلار، يىتىپ كەتمىسۇن، ــ جيا ئانا بىرسىگە تاپىلاپ قويۇپ باۋيۈيگە جېكىلىدى، ــ ئۆزۈڭنىڭ قاشتېشىڭنى تۇزۇك ئېسىپ يۈرگىن، ئارىلاشتۇرۇپ قويما.

---

① ئورپاق بەگ دۇان بېگىگە يارەملىشىپ بىر مەھكىمىنى باشقۇرغۇچى ئەمەلدار.

ـــ مېنىڭ قاشتېشىم مانا تۇرۇپتۇغۇ؟ ـــ دېدى باۋيۇي بوينىدىن ئېلىپ، ـــ بۇنى تاشلۇۋېتەمدىغان ! ئىككىسىنى سېلىشتۇرغاندا بىر ـ بىرىدىن ئاسمان ـ زېمىن پەرقى بار تۇرسا، ئارىلىشىپ كېتەمتى؟ چوڭ ئانا، مەن سىلىگە دەپ بەرمەكچىدىم: قايسى كۈنى ئاخشىمى ئۇخلىغىلى ياتقىنىمدا، قاشتاشنى بوينۇمدىن ئېلىپ چىملدىقا ئىلىپ قويسام، چاقناپ، چىملدىقنى قىپقىزىل قىلۋەتتى.

ـــ يەنە ئالجىغىلى تۇردۇڭ، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ چىملدىقنىڭ ماڭلىيى قىزىل بولغاچقا، چىراغنىڭ شولىسى بىلەن ئاشۇنداق قىزىرىپ كۆرۈنگەن.

ـــ ياق، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ ئۇ چاغدا چىراغنى ئۆچۈرۈۋەتكەن، ئۆينىڭ ئىچى قاراڭغۇ ئىدى، قاشتاشنىڭ ئۆزىمۇ كۆرۈنۈپ تۇردى.

شۇڭ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار مىيىقىدا كۈلۈشۈپ قويدى.

ـــ بۇچۇ، تويدىن بېرىلگەن دېرەك، ـــ دېدى فېڭجيې.

ـــ نەدىكى تويىنىڭ دېرىكى ئىكەن؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ـــ سەن ئۇقمايسەن، ـــ دېدى جيا ئانا، ـــ بۇگۈن كەچكىچە مېڭىپ ھاردىڭ، بۇ يەردە ئالجىغاندەك گەپ قىلىپ تۇرماي چىقىپ ئارام ئال.

باۋيۇي بىردەم ئۆرە تۇرۇپ بېقىپ، ئاندىن باغقا يېنىپ كىردى.

ـــ ھە راست، سىلەر، ـــ دېدى جيا ئانا باۋيۇي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ـــ ھاماما خېنىمنى يوقلاپ بېرىپ ھېلىقى ئىش توغرىسىدا گەپلەشتىڭلارمۇ؟

ـــ شۇ كۈنىلا يوقلاپ بارماقچىدۇق، ـــ دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ـــ فېڭجيې قىز چياۋجيېرنىڭ كېسىلى بىلەن بولۇپ قېلىپ، بىر ـ ئىككى كۈن ھايال بولۇشقا توغرا كەلدى. بۇگۈن بېرىپ يوقلاپ قويدۇق. ئۇ ئىشنى ئېيتىۋىدۇق، ھاماما خېنىممۇ قەۋەتلا رازىلىق بىلدۈردى. بىراق، شۇ پەن ھازىر ئۆيدە ئەمەس،

ئاتىسى قازا قىلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئاتىسىنىڭ ئورنىدا شۇ قالدى، شۇنىڭ بىلەن مەسىلىھەتلىشىپ كۆرۈپ، ئاندىن بىرنەمە دېيىشسەك دەيدۇ.

— بۇمۇ قائىدىدە بار گەپ، — دېدى جىيا ئانا، — ئۇنداق بولسا، ھېچقايسىڭلار ھازىرچە بۇ گەپنى دېمەي تۇرۇڭلار، ھامما خېنىملار مەسلىھەتلىشىپ بولغاندىن كېيىن، قاراپ ئىش قىلارمىز.

جيا ئانىنىڭ يېنىدا دېيىشكەن توينىڭ گېپىنى قويۇپ تۇرايلى. باۋيۇي ھۇجرىسىغا قايتىپ كىرىپ شىرىنغا شۇنى دەپ بەردى:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيې ئاچامنىڭ بايا دېيىشكەن گەپلىرى تۇتۇقلا تۇرىدۇ، نېمە دېگىنىدۇ؟

— بۇنى مەنمۇ ئويلاپ تاپالمىدىم، — دېدى شىرىن ئويلىنىپ بېقىپ كۆلۈپ قويۇپ، — بايا شۇ گەپ بولغاندا دەيۇي قىزمۇ بارمىدى؟

— دەيۇي قىز ئاغرىق تۇرسا، مۇشۇ كەمدە قانداقسىغا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىغا كىرىدۇ؟ — دېدى باۋيۇي.

بۇلار گەپلىشىۋاتقاندا، تاشقىرىقى ھۇجرىدا شېيۋە بىلەن چيۇۋېن گەپ تالىشىپ قالدى.

— يەنە نېمە دەپ غەلۋە قىلىۋاتىسىلەر — دەپ سورىدى شىرىن.

— ئىككىمىز قەغەز ئوينىغانىدۇق، — دېدى شېيۋە، — ئۇ ئۇتۇۋېلىپ پۇلۇمنى ئېلىۋالدى، ئەمدى ئۇتتۇرۇپ قويۇپ پۇلنى بەرگىلى ئۇنمايۋاتىدۇ. ئۇنمۇ بوپتۇ دېسەم، ئۇستىلەپ ھەممە پۇلۇمنى تارتىۋالدى.

— بىرنەچچە ياماق نېمىگە ئەرزىيتىتى؟ — دېدى باۋيۇي كۆلۈپ، — ئەخمەق، بولدى غەلۋە قىلما!

ئىككىسى دومسايغىنىچە نېرى بېرىپ ئولتۇرۇشتى. شىرىن

باۋيۇيگه ئورۇن سېلىپ بەردى. بۇ گەپ شۇ يەردە قالغاي.

شىرىن باۋيۇينىڭ بايىقى گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، باۋيۇينى ئۆيلەپ قويۇش توغرىسىدىكى گەپ ئىكەنلىكىگە ئېنىق كۆزى يەتتى. بىراق، باۋيۇينىڭ كاللىسىغا خام خىيال كىرىۋالغاندا، بۇ گەپنى دەيدىغان بولسا ئۇنىڭ يەنە بىرمۇنچە ئالجىشىغا سەۋەب بولىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەپ، قەستەن بىلمىدىم دەپ قويغانىدى. ئەمما، بۇ ئىش شىرىن ئۆز كۆڭلىدە بىرنېچى ئورۇندا قويۇپ باش قاتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئىش ئىدى. كېچىسى يېتىپ ئويلاپ بىر ئامال تاپتى: ئەتە بېرىپ زىجۇەن بىلەن كۆرۈشمەكچى، ئۇنىڭدا نېمە ئەھۋال بولۇۋاتقانلىقىغا قاراپ بىلىۋالماقچى بولدى. ئەتىسى ئەتىگەندە باۋيۇينى مەكتەپكە يولغا سېلىۋېتىپلا، يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ ئاستا بامبۇكزار سارايغا كەلدى، زىجۇەن گۇل ئۈزۈۋاتقانىكەن. ئۇ شىرىننى كۆرۈپلا قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى:

ـــ ئاچا، بۇيان كەپسىز، ئۆيگە كىرىڭ.

ـــ كىرەرمەن. سىڭلىم، گۇل ئۈزۈۋاتامسەن؟ خان قىز قېنى؟ ـــ دەپ سورىدى شىرىن.

ـــ خان قىز ئەمدىلا تارىنىپ بولدى، دورا ئىللىتىپ بېرىشنى كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ.

زىجۇەن شۇ گەپنى دېگەچ شىرىن بىلەن ئۆيگە كىردى. دەييۇي كىتاب ئوقۇپ ئولتۇراتتى.

ـــ خان قىز، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپلا ئۆزلىرىنى ئاۋارىچىلىككە سېلىپ كىتاب ئوقۇغىلى باشلاپلا، ـــ دېدى شىرىن كۈلۈمسىرەپ، ـــ باۋيۇي غوجامۇ ئۆزلىرىدەك مۇشۇنداق كىتاب ئوقۇيدىغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى!

دەييۇي كۈلۈمسىرەپ كىتابنى تاشلاپ قويدى. شۆيەن كىچىك خونچىدا بىر چىنە دورا، بىر چىنە سۇ، چۆرە قىز ئۇنىڭ كەينىدىن تۆكۈرۈكدان كۆتۈرۈپ كىردى.

شىرىن ئەسلىدە ئۈلارنىڭ گەپ ئاغزىنى تىڭتىڭلاپ بېقىش

ئۇچۇن كەلگەنىدى. بىردەم ئولتۇرۇپ بېقىپ نېمەدەپ گەپ باشلاشنى بىلەلمەي قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە دەييۇي بەك گۇمانخور بولغاچقا، خەۋەر تىڭتىڭلاش بۇ ياقتا قېلىپ، ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ قويسا ياخشى بولمايدىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى. شۇنىڭ بىلەن يەنە بىردەم ئولتۇرۇپ، تاغدىن ـ باغدىن گەپ قىلىپ قويۇپ خوشلىشىپ ياندى. ئارامبەخش هويلىنىڭ دەرۋازىسىغا يېتىپ كېلەي دېگەندە، ئۇ يەردە تۇرغان ئىككى ئادەمگە كۆزى چۈشتى. شىرىن ئالدىغا مېڭىۋېرىشنى ئېپ كۆرمەي تۇرۇپ قېلىۋىدى، هېلىقى ئىككى ئادەمدىن بىرسى ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ، دەرهال ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. قارىسا، ئۇ چۈيۈ ئىكەن.

ــ نېمىشقا كەلدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى شىرىن ئۇنىڭدىن.

ــ هېلىقى يۇنئېر غوجام كەپتىكەن، قولىدا بىر پارچە خەت بار، ئۇنى باۋيۇي غوجامغا بېرىدىغان خەت دەيدۇ، ئۆزى مۇشۇ يەردە ئۇچۇر كۈتۈپ تۇرىدۇ، ــ دېدى چۈيۈ.

ــ باۋيۇي غوجامنىڭ هەر كۈنى مەكتەپكە بارىدىغانلىقىنى سەن بىلمەمتىڭ؟ يەنە نېمىدەپ ئۇچۇر كۈتىدىكەن؟ ــ دېدى شىرىن.

ــ مەن شۇنداق دېسەم، ئۇ سىزگە دەپ باقسىڭىز دەيدۇ، سىزدىن ئۇچۇر كۈتۈۋاتىدۇ، ــ دېدى چۈيۈ.

شىرىن گەپ قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، يەنە بىرسى ئاستا ئۇنىڭغا قاراپ ماڭدى. قارىسا، ئۇ جيا يۈن ئىكەن. جيا يۈن غېپىلداپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىۋاتاتتى، شىرىن ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا، چۈيۈگە:

ــ سەن ئېيتىپ قوي، ئۇقتۇم، خەتنى كېيىن باۋيۇي غوجامغا كۆرسىتەي، ــ دېدى.

جيا يۈن ئەسلىدە شىرىن بىلەن گەپلەشمەكچى بولۇپ بۇيانغا ماڭغانىدى. شىرىن بىلەن يېقىنلىشىش غەرىزى بولسىمۇ، لېكىن دېۋەڭلىك قىلىپ قويماي دەپ، نائىلاج قەدىمىنى ئاستىلاتتى.

يېقىنلاپ كەلگەندە، شىرىننىڭ ئۇ گېپىنى ئاڭلاپ، يەنە يېقىنراق بېرىشقا ئوڭايسىزلىنىپ، كەلگەن يېرىدىلا تۇرۇپ قالدى. شىرىن تەتۈر قارىۋېلىپ، ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى. جيا يۈن ئىتتىك كەينىگە يېنىپ، چۈيۈ بىلەن چىقىپ كەتتى.

ئاخشىمى باۋيۈي قايتقاندا، شىرىن ئۇنىڭغا:

— بۈگۈن پېشايۋان تۈۋىدىكى يۇنئېر غوجام كەپتىكەن، — دەپ مەلۇم قىلدى.

— نېمىشقا كەپتۇ؟ — دەپ سورىدى باۋيۈي.

— بىر پارچە خېتىمۇ بار، — دېدى شىرىن.

— قېنى ئەكەل، ئوقۇپ باقاي.

شېيۇ ئىچكىرىكى ھۈجرىدىكى كىتاب جاۋىنىنىڭ ئۈستىدىكى خەتنى ئېلىپ بەردى، باۋيۈي ئېلىپ قارىدى. لېپاپىغا «تاغام جانابلىرىنىڭ ھۈزۈر شەرىپىگە» دەپ يېزىلغانكەن.

— بۇ بالا نېمىشقا مېنى يەنە ئاتا تۇتۇشتىن تېنىۋالدىكىنە؟ — دېدى باۋيۈي.

— نېمە؟ — دەپ سورىدى شىرىن.

— قايسى يىلى ئۇ ماڭا ئاق يەسىمەن سۇنغاندا، مېنى ئاتام جانابلىرى دەپ ئاتىغانىدى، — دېدى باۋيۈي، — ئەمدى مۇنۇ خەتنىڭ لېپاپىغا تاغام دەپ يېزىپتۇ، بۇ ئۇنىڭ مېنى ئاتا دېيىشتىن تېنىۋالغانلىقى ئەمەسمۇ؟

— ئۇمۇ ئىزا تارتمايدىكەن، سىزمۇ ئىزا تارتمايدىكەنسىز ! — دېدى شىرىن، — ئۇ شۇنچە چوڭ تۇرۇپ، ئۆزىدىن كىچىك سىزنى ئاتا تۇتقان بولسا، بۇ ئۇنىڭ ئىزا تارتمىغانلىقى ئەمەسمۇ؟ سىز ھەتتا تۇزۇككىنە ... — گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە، شىرىن قىزىرىپ كېتىپ ۋىلىققىدە كۈلۈپ قويدى.

— ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ، — دېدى باۋيۈي سېزىپ، — كونىلار: «راھىبنىڭ ئۆز بالىسى بولمىسىمۇ، ۋاپادار بالىلىرى تولا» دەپتىكەن. مەن ئۇنىڭ زېرەكلىكى كۆڭلۈمگە ياققاچقا

ئاشۇنداق قىلغان. ئۇ خالىمىغان بولسا، مەنمۇ ئۇنداق قىلمىشنى ياقتۇرمايمەن ! ــ شۇ گەپتىن كېيىن ئۇ لېپاپنى ئېچىپ خەتنى ئوقۇدى.

ــ يۇنئېر غوجىمۇ ئوغرى مۇشۇكتەك بىرنېمە ئوخشايدۇ، ــ دېدى شېرىنمۇ كۈلۈپ قويۇپ، ــ ۋاقتى كەلگەندە كىشىگە كۆرۈنۈپ، ۋاقتى كەلگەندە يوشۇرۇنۇپ يۈرىدىكەن، نېمىتى يامان نەرسىمۇ نېمە ئۇ !

باۋيۇي لېپاپنى يىرتىپ خەتنى ئوقۇش بىلەن بولۇپ، شېرىننىڭ بۇ گېپىگە قۇلاق سالمىدى. شېرىن ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقان خېتىگە قاراپ قاپقىنى تۇردى، كېيىن كۈلۈۋېتىپ بېشىنى چايقىدى، ئاندىن تاقەتسىزلىنىشكە باشلىدى. باۋيۇي خەتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، شېرىن:

ــ نېمە ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سورىدى.

باۋيۇي جاۋابمۇ بەرمەي، خەتنى نەچچە پارە قىلىپ يىرتىۋەتتى. شېرىن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، قايتا سۇرۇشتۇرۇپ تۇرمايلا:

ــ غىزادىن كېيىن يەنە كىتاب ئوقۇمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ماۋۇ يۇنئېر دېگەن بالىنىڭ كۈلكىلىكىنى قارىمامدىغان، شۇنداقمۇ هارامزادە نېمە ئىكەن ! ــ دېدى باۋيۇي.

شېرىن «كاللا دېسە پاقالچاق» دېگەن بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ:

ــ زادى نېمە گەپ ئىكەن؟ ــ دەپ سورىدى كۈلۈمسىرەپ.

ــ سوراپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ــ دېدى باۋيۇي، ــ غىزا يەيلى. غىزادىن كېيىن ئارام ئالاي، كۆڭلۈم پاراكەندە بولۇپ تۇرىدۇ.

ئاندىن ئۇ چۆرە قىزغا گۇڭگۇرت ياقتۇرۇپ، بايىقى خەتنى كۆيدۈرۈۋەتتى، بىردەمدىن كېيىن چۆرە قىزلار غىزا كەلتۈردى، باۋيۇي گاڭگىراپ ئولتۇرۇپ قالدى. شېرىن ئالداپ ـ سىيلاپ زورلاپ بېرىۋىدى، غىزادىن بىر قوۋزلا يەپ، بولدى قىلدى ـ دە، ئىچى پۇشۇپ، كارىۋاتقا قىڭغايدى ۋە بىردىنلا كۆزىگە ياش ئالدى. شېرىن بىلەن شېيۇ ئىشىنىڭ باش ـ ئايىغىنى ئۇقالمايلا

قېلىشتى.

ــ بىر ئوبدانلا ئىدى، يەنە نېمە بولغاندۇ؟ ھەممىسى ئاشۇ «يۇنئېر»، «يۇيئېر» دېگەن نېمىنىڭ كاساپىتى ! ــ دېدى شېيۆ، ــ نېمە ئىشى بار بولغىيدى ئۇنىڭ؟ نەدىكى قاملاشمىغان خەتنى كىرگۈزۈپ غوجامنى سارايدەكلا قىلىپ قويدىغۇ. نېمە بۇ، بىردەم يىغلىغان، بىردەم كۈلگەن، كۈنلەر ئۆتكەنسېرى بېرىپ ــ بېرىپ مۇشۇنداق بۇرۇقتۇرما بولۇپ قالسا كىشى قانداق چىدايدۇ؟

شېيۆنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى. شىرىن بىر چەتتە تۇرۇپ كۈلكىسى قىستاپ كېتىپ، شېيۆگە:

ــ ئوبدان سىكىلىم، سەنمۇ خەقنىڭ قورسىقىنى كۆپتۈرمىگىنە، ــ دېدى، ــ ئۆزىنىڭ چىدىغۇچىلىكى قالماي تۇرسا، ئۇستىلەپ سەن مۇنداق دەۋاتىسەن. جىيا يۇنىنىڭ خېتىدىكى ئىشنىڭ ساڭا ئالاقىسى بارمىدى يا؟

ــ سەنمۇ ئېگىز ــ پەس كاپشىغىلى تۇردۇڭ، ــ دېدى شېيۆ، ــ خەتتە قانداق بىمەنە گەپلەرنى يازغانلىقىنى مەن نەدىن بىلەي؟ قارىسىغىلا خەققە چاپلايدىكەنسەن. ئۇنداق دەيدىغان بولساڭ، خەتتە يېزىلغىنى سەن بىلەن ئالاقىدار ئوخشايدۇ !

شىرىن جاۋاب بەرگۈچە باۋيۇي كارىۋاتتا يېتىپ پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى. ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىملىرىنى قېقىشتۇرۇپ:

ــ ئۇخلايلى، غەلۋە قىلىشماڭلار، ئەتە سەھەردە تۇرۇپ كىتاب ئوقۇيمەن، ــ دەپلا ئۇخلاشقا ياتتى. كېچىچە باشقا گەپ بولمىدى.

ئەتىسى باۋيۇي ئورنىدىن تۇرۇپ، يۇيۇنۇپ ــ تارىنىپ بولۇپ مەكتەپكە ماڭدى. ھويلىغا چىققاندا بىر ئىش ئېسىگە كېلىپ، بېيمىڭنى سەل توختاپ تۇر دەپ قويۇپ، شارتلا كەينىگە يانىدى ــ دە:

ــ شېيۆ ئاچا ! ــ دەپ قىچقاردى.

شېيۆ خوش دەپ چىقىپ:

ــ نېمىشقا يانىدىلا؟ ــ دەپ سورىدى.

ـــ بۇگۈن يۈنئېر كەلسە ئۇنىڭغا دەپ قوي، بۇ يەرگە كېلىپ غەلۋە قىلمىسۇن. يەنە شۇنداق قىلىدىغان بولسا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا، بېگىمگە مەلۇم قىلىمەن.

شېيۇ خوش دېدى. باۋيۇي بۇرلىپ ماڭدى. تالاغا چىقىشىغىلا جىيا يۈن شاپاشلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە باۋيۈينى كۆرۈپلا سالام بېرىپ:

ـــ تاغا، مۇبارەك بولسۇن ! ـــ دېدى.

باۋيۇي تۇنۇگۈنكى ھېلىقى ئىشنى دەۋاتسا كېرەك دەپ چاغلاپ:

ـــ تولىمۇ تەنتەك نېمە ئىكەنسەن ! ـــ دېدى، ـــ خەقنىڭ كۆڭلىدە بىرەر ئىش بارمۇ، يوقمۇ سۇرۇشتۇرمەيلا كېلىپ ئېلىشتۇرۇۋېرىدىكەنسەن.

ـــ تاغا، ئىشەنمىسىلە قاراپ باقسىلا، ـــ دېدى جىيا يۈن كۈلۈمسىرەپ، ـــ خەقلەر كېلىپ، چوڭ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا تۇرۇشىدۇ.

ـــ بۇ قانداق گەپ بولدى؟ ـــ دېدى باۋيۇي تېخىمۇ تىتىلداپ.

شۇ ئەسنادا كوچىدا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى.

ـــ تاغا، ئاڭلىدىلىمۇ، شۇنداقمىكەن؟ ـــ دېدى جيا يۈن.

باۋيۇينىڭ كۆڭلىگە تېخىمۇ گۇمان چۈشتى. كوچىدا بىر كىمنىڭ: «سىلەر زادىلا قائىدە بىلمەيدىغان خەقلەر ئىكەنسىلەر ! بۇ قانداق جاي، بۇ يەردە چۈقان كۆتۈرسەڭلار بولامدۇ؟» دېگىنى، يەنە بىر كىمنىڭ: «بېگىمنى كىم يېڭى مەنسەپكە چىقسۇن دەپتۇ؟ نېمىشقا بىزنى سۆيۈنچە ئېلىشقا قويمايسىلەر؟ باشقىلار بۇنداق سۆيۈنچە بېرىشكە ئىنتىزار بولسىمۇ ئۇلىشالمايۋاتىدۇ !» دېگىنى ئاڭلاندى.

باۋيۇي بۇ گەپلەردىن جيا جېڭنىڭ مەنسىپى ئۆسۈپ، ئورپاق بېگى بولغانلىقى ئۈچۈن، خەقلەر خۇش خەۋەر ئېيتىپ كەلگەنلىكىنى چۈشىنىپ، بۇنىڭغا كۆڭلىدە بەك سۆيۈندى. ماڭاي

دەپ تۇراتتى، جيا يۇن:
ــ تاغا، خۇش بولغانلا؟ ئۆزلىرىنىڭ ئۆيلىنىش ئىشلىرى پۈتۈپ قالسا، توي ئۈستىگە توي بولاتتى، ــ دېدى.
باۋيۇي قىزىرىپ كېتىپ:
ــ تۈفى ! ــ دەپ تۇكۇردى، ــ ئۇيالمايدىغان نەرسە ئىكەنسەن ! يۈگۈر يولۇڭغا ماڭ.
ــ بۇ ھېچ گەپ ئەمەسقۇ؟ ئاتىجان، ئۆزلىرىگە ... ــ دەپلا قالدى جيا يۇنمۇ قىزىرىپ.
ــ ھە، نېمە بوپتۇ؟ ــ دەپ ئۆڭدى باۋيۇي.
جيا يۇنىڭ گېپى ئۇزۇلگىنىچە قالدى، قايتا زۇۋان سۇرەلمىدى. باۋيۇي ئالدىراش مەكتەپكە ماڭدى. جيا دەيرۇ ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا ھىجىيىپ:
ــ بەگ ئاتىڭىزنىڭ مەنسىپى ئۆسكەنلىكىنى ھېلى ئاڭلىدىم، بۈگۈن نېمىدەپ كېلىپ يۈرەتتىڭىز ! ــ دېدى.
ــ ئۆزلىرىگە كۆرۈنۈش قىلىپ بولۇپ، ئاندىن بەگ ئاتامنىڭ يېنىغا باراي دەپ كەلدىم، ــ دېدى كۈلۈمسىرەپ باۋيۇي.
ــ بۈگۈن كەلمىسىڭىزمۇ بولاتتى، سىزگە بىر كۈنلۈك رۇخسەت قىلدىم. بىراق، باغقا كىرىپ ئويناشقا بولمايدۇ. يېشىڭىزمۇ چوڭ بولۇپ قالدى، خىزمەت بېجىرەلمىگەن تەقدىردىمۇ، چوڭ ئاكىلىرىڭىزنىڭ كەينىدە يۈرۈپ ئۆگەنسىڭىز بولىدۇ، ــ دېدى جيا دەيرۇ.
باۋيۇي خوش دەپ ئىلىك ئېلىپ يېنىپ كەلدى. ئارا دەرۋازىغا كەلگەندە، لى گۇي ئالدىغا چىقىپ:
ــ غوجام، يېنىپ كەپتىلا؟ ــ دېدى ھىجىيىپ، ــ پېقىر قۇللىرى ئۆزلىرىنى تەكلىپ قىلغىلى مەكتەپكە باراي دەپ تۇراتتىم.
ــ كىم بۇيرۇدى؟ ــ دېدى باۋيۇي.
ــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ھېلى ئۆزلىرىنى ئىزدەتتىپ ھويلىغا كىشى چىقارتىپتىكەن، ــ دېدى لى گۇي، ــ ئۇ يەردىكى قىزلار

غوجام مەكتەپكە كەتتى، دەپتۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم پېقىر قۇللىرىنى بېرىپ غوجامغا بىرنەچچە كۈنلۈك رۇخسەت سوراپ بەرسۇن، دەپ ئادەم چىقارتىپتۇ. تېخى ئويۇنمۇ قويدۇرۇپ مۇبارەكلەيدىكەن، مەن بارغۇچە غوجام ئۆزلىرى كېلىپ قالدىلا.

باۋيۇي ئىچكىرىگە ماڭدى. ئارا دەرۋازىدىن ئۆتۈپ قارىغۇدەك بولسا، هويلىدا هەممە چۆرە قىزلارنىڭ، خىزمەتكار ئاياللارنىڭ چىرايلىرىدىن كۈلگە يېغىپ تۇراتتى.

— غوجام، ئەمدى كەلدىلىمۇ؟ — دېيىشتى ئۇلار كۈلۈشۈپ، — چاپسانراق كىرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى مۇبارەكلىسىلە.

باۋيۇي كۈلۈپ قويۇپ ئۆيگە كىردى. جيا ئانىنىڭ سول تەرىپىدە دەييۇي، ئوڭ تەرىپىدە شياڭيۈن ياندىشىپ ئولتۇراتتى. پەگاهتا شىڭ، ژاڭ ئاغىچا خېنىملار تۇراتتى. تەنچۇن، شىچۈن، لى ژەن، فېڭجيې، لى ژېن، لى چى، شىڭ شيۇيەن قاتارلىق هەمشىرىلەرمۇ شۇ ئۆيگە يىغىلىشىپتۇ، ئارىدا پەقەت باۋچەي، باۋچىن، يىڭچۈن ئۇچىلا كۆرۈنمەيتتى.

باۋيۇي خۇشاللىقىدا دەيدىغان گەپ تاپالماي، دەرهال جيا ئانىنى مۇبارەكلىدى، ئاندىن شىڭ، ژاڭ ئاغىچا خېنىملارنىمۇ مۇبارەكلىدى، هەمشىرىلەر بىلەن بىر - بىرلەپ كۆرۈشۈپ بولۇپ:

— سىڭلىم، ساقىيىپ قالدىڭىزمۇ؟ — دەپ دەييۇيدىن سورىدى كۈلۈپ.

— ساقىيىپ قالدىم، — دېدى دەيىۇيمۇ كۈلۈمسىرەپ، — ئاكا، سىزنىمۇ ساقسىز بولۇپ قاپتۇ دەپ ئاڭلىغانىدىم، ساقىيىپ قالدىڭىزمۇ؟

— ساقايدىمغۇ مانا ! — دېدى باۋيۇي، — قايسى كۈنى كېچىسى بىردىنلا يۈرىكىم ئاغرىپ كەتكەن، بىرنەچچە كۈن بولدى، ساقىيىشىم بىلەنلا مەكتەپكە باردىم، شۇڭا سىڭلىمنىمۇ يوقلاپ بارالمىدىم.

دەييۇي ئۇنىڭ گېپىنىڭ تۈگىشىنى كۈتۈپ تۇرمايلا، ئۆرۈلۈپ

تەنچۇن بىلەن گەپكە چۈشۈپ كەتتى. فېڭجيې پەگاھتا تۇرۇپ:

ــ سىلەر ئىككىڭلارنىڭ ھەر كۈنى بىللە يۈرگىنىڭلار نەدە قالدىكىن؟ ــ دېدى كۈلۈپ، ــ خۇددى مېھمانلاردەك شۇنچىمۇ تەكەللۇپ قىلىشقان بارمۇ؟ خەقلەرنىڭ: «مېھماندەك ئۆتىدىغانلار» دېگىنىنىڭ ئۆزى ئىكەنسىلەر.

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشتى. دەييۇي ھۇپپىدە قىزىرىپ، گەپ قىلاي دېسە تېخى، قىلماي دېسە تېخى، بىردەم شۇنداق ئارىسالدى بولۇپ قېلىپ، ئاخىر:

ــ سىز نېمىنى بىلەتتىڭىز ! ــ دېدى. بۇ گەپكە كۆپچىلىك تېخىمۇ كۈلۈشتى.

فېڭجيې شۇ ئاندىلا ئويلىنىپ قالدى، ئۆزىنىڭ تەنتەكلىك قىلىپ قويغانلىقىنى سېزىپ، گەپ پۇتلاي دەپ تۇرۇشىغا، باۋيۇي:

ــ دەييۇي سىڭلىم، قاراڭ، يۇنئېر دېگەن شاللاقنىڭ... ــ دەپلا، گەپنىڭ ئايىغىنى گۈپپىدە ئېسىگە ئالدى ـ دە، دېمەي قويدى. بۇنىڭدىن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى:

ــ بۇ قانداق گەپ بولدى؟

دەييۇيمۇ باش ـ ئايىغىنى ئۇقالماي، خۇدۇكسىنىپ كۈلۈپ قويدى. باۋيۇيمۇ گەپنى يوپۇتالماي:

ــ بايا بىركىمدىن بىزگە ئويۇنچىلارنى ئەۋەتىدىكەن دەپ ئاڭلىغانىدىم، قاچان كېلىدىكەن؟ دەپ گەپنى يۆتكىۋىدى، باشقىلار ئۇنىڭغا قارىغىنىچە يەنە كۈلۈشتى.

ــ سەن تالادا ئاڭلاپ كىرگىنىڭنى بىزگە دەپ بېرىۋېتىپ، ئەمدى بولغاندا كىمدىن سورىماقچىدىڭ؟ ــ دېدى فېڭجيې.

ــ تالاغا چىقىپ يەنە سوراشتۇرۇپ باقاي، ــ دېدى باۋيۇي گېپىنى تېپىپ.

ــ بولدى، تالاغا چىقمايلا قوي، ــ دېدى جيا ئانا، ــ بىرىنچىدىن، خۇش خەۋەر ئېيتىپ كەلگەنلەر زاڭلىق قىلىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئاتاڭنىڭ بۇگۈن چوڭ مەرىكە كۈنى، ئۇ قايتىپ

كەلگەندە سەن بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالسا يەنە ئاچچىقى كېلىدۇ.

باۋيۇي خوش دەپ قويۇپ يېنىپ چىقتى.

— ئويۇنچىلارنى ئەۋەتىدىكەن دەپ كىم دەيدۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا فېڭجيېدىن.

— ئوتتۇرانچى تاغاملارنىڭكىدە شۇ گەپ بولدى: ئۆگۈنلۈككە ياخشى كۈن ئىكەن، بىر بەنزە ئويۇنچىلاردىن ئەۋەتىپ، يېڭى تەييارلىغان قىسقا ئويۇنلارنى ئوينىتىپ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى، بېگىمنى، ئاغىچا خېنىمنى مۇبارەكلەيدىكەن، — دېدى فېڭجيې، ئاندىن كۈلۈپ قويۇپ، — تاللىغان كۈنى ياخشى كۈن بولغانلىقى ئۈستىگە تېخى قۇتلۇق كۈن ئىكەن، ئۆگۈنلۈككىچۇ ... — دەپلا دەييۇيگە قاراپ كۈلدى. دەييۇيمۇ كۈلۈمسىرەپلا قويدى.

— راست، شۇنداق، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — ئۆگۈنلۈككە بۇ نەۋرە قىزىمىزنىڭ قۇتلۇق مەۋلۇت كۈنى.

جيا ئانا ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

— مەن ئەمدى قېرىپ، ھەرقانداق ئىشقا كاللام ئىشلىمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ، — دەپ كۈلدى، — ھەر نېمە بولسا، مۇنۇ فېڭجيې قىز ماڭا «مۇشاۋىر»[1] بولۇپ تۇرىدۇ. مۇشۇنداق قىلغىنىمۇ ئوبدان. بۇنىڭ تاغىسى ئۇلارنى تەبرىكلىسە، سېنىڭ تاغاڭ تۇغۇلغان كۈنۈڭنى قىلىپ بەرسە، نېمىدېگەن ئوبدان ئىش!

بۇ گەپكە ھەممەيلەن كۈلۈشتى.

— بۇزرۇكۇار ئانىمىزنىڭ دېگەن گەپلىرى بەكمۇ ئېسىل گەپلەر، مۇنچە چوڭ دۆلەتكە ئىگە بولغىنىغا ئەجەبلىنىشىنىڭ زادىلا ئورنى يوق ئىكەن! — دېيىشتى.

شۇ گەپ ئۈستىگە باۋيۇي كېرىپ كەلدى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدا قىن ـ قىنىغا پاتماي، پۈت ـ قوللىرىنى

---

① مۇشاۋىر — تەپتىش دېۋانىغا قاراشلىق مەسلىھەتچى. بۇ يەردە جيائانا، يارامليق يارىدەمچىسى دېمەكچى.

ئويناقشتىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن ھەممەيلەن جيا ئانىنىڭ يېنىدا غىزالىنىپ، بىر پەس راسا قىزىپ كېتىشتى. بۇ ھەقتە بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. بۇلار غىزا يەپ بولۇپ تۇراتتى. جيا جېڭ خانىنىڭ ئىلتىپاتىغا رەھمەت ئېيتىپ قايتىپ كېلىپ، ئەجدادلار خانىقاسىغا كىرىپ باش قويدى، ئاندىن بۇيانغا ئۆتۈپ جيا ئانىغا باش قويدى. ئۆرە تۇرۇپ بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويۇپ، ئاندىن مېھمانلار بىلەن كۆرۈشكىلى چىقىپ كەتتى. ئۇرۇق ـ تۇغقان، بىر جەمەتتىكىلەردىن كېلىپ ـ كەتكۈچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي، قەسىر خۇددى بازاردەك قاينىاپ كەتكەندى. مەپە، ئات ـ ئۇلاغلار دەرۋازا ئالدىغا سىغماي قالدى، تاج ـ ئوتۇغاتلىقلار مېھمانخانىلارنى بىر ئالدى. بەئەينى:

ھەرە ـ كېپىنەك مىغىلدار گۈل ـ چېچەك ئېچىلغاندا،
قۇچاق ئاچقاي كەڭ ئاسمان ئاي ھۆسنىگە تولغاندا.

دېگەندەك بولۇپ كەتتى.

ئىككى كۈن ئاشۇنداق تەبرىكلەش بىلەن ئۆتتى. بىر كۈنى ئەتىگەندىلا ۋاڭ زىشىڭ بىلەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىر بەنزە ئويۇنچىلارنى ئەۋەتتى. جيا ئانىنىڭ چوڭ مېھمانخانىسى ئالدىدىلا كۆچمە سەھنە ياسالدى. تاشقىرىدىكى بەگ ـ غوجاملار رەسمىيانە ئېگىنلىرىنى كىيىشىپ ھەمراھ بولۇشتى. ئۇرۇق ـ تۇغقانلاردىن تەبرىكلەپ كەلگۈچىلەر ئۇچۇن ئون نەچچە جوزا شاراب ـ تائام تەييارلاندى. ئىچكىرىكى ھويلىدا يېڭى ئويۇن قويۇلىدىغانلىقى ئۇچۇن، جيا ئانىنىڭ خۇشاللىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئارقا كاشانىغا رىلىيۇرى ـ شېشە شىرمەلىنى قويۇپ، ئىچكىرىسىگە زىياپەت سورۇنى راسلاندى. تۆرگە شۆ ھاماما ئۇچۇن بىر جوزا قويۇلۇپ، ئۇنىڭغا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن باۋچىن ھەمداستىخان بولدى؛ ئۇدۇلىغا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇچۇن بىر جوزا قويۇلۇپ، ئۇنىڭغا شاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن شاڭ شيۇيەن

ھەمداستىخان بولدى. ئۇنىڭ تۆۋەندە ئىككى جوزا بوش ئىدى، جيا ئانا ھەمشىرىلەرنى چاپسان كەلسۇن دەپ چاقىرغۇزدى.

بىر دەمدىن كېيىن فېڭجيېنىڭ يول باشلىشى بىلەن دېدەكلەر دەييۇينى ئارىغا ئېلىپ كىرىپ كېلىشتى. دەييۇي ئانچە ـ مۇنچە يېڭى ئېگىن يەڭگۇشلىگەن، گويا زېمىنغا چۈشكەن ئاي پەرىسىدەك ياسانغان، خىجىل ئارىلاش كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئارىدىن چىقىپ ھەممەيلەن بىلەن كۆرۈشتى. شياڭيۇن، لى ۋېن، لى چىلار ئۇنى تۆرگە تەكلىپ قىلدى، دەييۇي تۆرگە چىققىلى ئۇنمىدى.

ـــ تۆردە بۇگۈن سەن ئولتۇرغىن، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ بۇگۈن دەييۇي قىزنىڭمۇ مەۋلۇت مەرىكىسىمىدى؟ ـــ دەپ سورىدى ئورنىدىن تۇرۇپ شۆ ھاما.

ـــ ھەئە، ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ ھەي ! مەن ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ـــ دەپ شۆ ھاما ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى، ـــ مەن ئۇنتۇغاقنى كەچۈرۈڭ ! باۋچىن سىڭلىڭىز تەزىم قىلىپ سىزنى قۇتلىسۇن.

ـــ يوقسۇ ! ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈمسىرەپ.

ھەممەيلەن ئورۇنلىرىغا ئولتۇرۇشتى، دەييۇي ھەممەيلەنگە سەپسېلىپ قاراپ چىقتى، ئارىدا باۋچەيلا كۆرۈنمەيتتى.

ـــ باۋچەي ئاچام سالامەتتۇ؟ نېمىشقا كەلمىدى؟ ـــ دەپ سورىدى دەييۇي.

ـــ ئۇ كەلمەكچىدى، ئۆيگە قارايدىغان كىشى بولمىغاچقا، كېلەلمىدى، ـــ دېدى شۆ ھاما.

ـــ ھاما، ئۆزلىرىنىڭكىدە چوڭ يەڭگىمىز بارغۇ، نېمىشقا باۋچەي ئاچامنى ئۆيگە قارىتىپ قويدىلا؟ ـــ دېدى دەييۇي قىزىرىپقىنا كۈلۈمسىرەپ، ـــ ھەرقاچان باۋچەي ئاچام بۇ يەردە ئادەم تولا، پاتىپاراق بولىدۇ، دەپ كېلىشتىن ئۆزىنى تارتقان ئوخشايدۇ ! مەن ئۇنى سېغىنىپ كەتتىم.

ـــ جۇۋاپ ئۇنى ياد ئېتىپسىز، ـــ دېدى شۆ ھاممۇ

كۈلۈپ، ــ ئۇمۇ سىلەر ھەمشىرىلەرنى ئەسلەپ تۇرىدۇ، بىرەر كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنى سىلەر بىلەن مۇڭدىشىشقا ئەۋەتەي.

ئائغىچە دېدەكلەر سەي ـ گېزەك كەلتۈرۈپ، شاراب قۇيدى، تاشقىرىدا ئويۇن باشلاندى. دەسلەپتە قۇتلاش ـ مۇبارەكلەش توغرىسىدىكى مەدھىيەلەردىن ئىككى كۆرۈنۈش كۆرسىتىلدى. ئاندىن ئۇچىنچى كۆرۈنۈشتە، زەر ـ زۇمرەتتەك ياسانغان ئوغۇل ـ قىزلار رەڭگارەڭ تۇغ ـ بويداشلارنى كۆتۈرۈپ چىقتى، كەينىدىن بېشىغا رومال، ئۇچىسىغا قوزا ـ كۆستەك ماموق كىيىنگەن بىر قىز چىقىپ بىرنەچچە ئېغىز ناخشا ئېيتىپ كىرىپ كەتتى. تاماشىچىلار بۇ كۆرۈنۈشتىن ھېچنېمىنى چۈشەنمىگەنىدى. سىرتتا ئولتۇرغانلاردىن بىر كىم:

ــ بۇ يېڭىدىن تەييارلانغان «غۇنچە دۇرنامە»دىكى «كۆككە ئۆرلەش» دېگەن ئويۇن. رەڭدار كىيىملىك قىزنىڭ ئويىنغىنى ئاي پەرىسىنىڭ رولى. ئاي پەرىسى ئادەمزات ئارىسىغا چۈشۈپ قېلىپ بىر كىمگە ياتلىق بولۇشقا تاسلا قالىدۇ. بەختىگە يارىشا، ئاۋالوكتىسۇارا ــ پەرياد مۇئەككىلىنىڭ ئوندىشى بىلەن ئۇ ياتلىق بولماي ۋاپات قىلىدۇ. ھازىر ئۇ كۆككە چىقىپ ئاي ئوردىسىدا تۇرىدۇ. غەزەلنىڭ بېشىدا: «ئادەمزات ئارىسىدا جىلۋە ـ ناز ياخشى دېدى، كۈزگى ئاي كۆكلەم گۈلىدىن ۋاز كېچىش ئاسانمىدى؟ كۆك قۇچاقىدىكى ئاينى بىر مەھەل يادلانمىدى !» دەپ ئېيتتىغۇ ئەنە، ــ دېدى.

تۆتىنچى كۆرۈنۈش «جىرىس يېيىش» ئىدى، بەشىنچى كۆرۈنۈشتە دارمانىڭ تالىپلىرىنى باشلاپ دەريادىن ئۆتۈپ قايتىپ كەتكەنلىكى، ساراپ ـ تىلسىم مەنزىرىلىرى كۆرسىتىلىپ، ئاجايىپ قىزىپ كەتتى.

ھەممەيلەن خۇشال ـ خۇرام بولۇۋاتقاندا، شۆ ئائىلىسىدىكى خىزمەتكار تەرلەپ ـ تەپچىرەپ كىرىپ، شۆ كېغا:

ـــ غوجام، ئۆيگە چاپسان يانسىلا ! ئىچكىرىگە مەلۇم قىلساق، ئاغىچا خېنىممۇ ئۆيگە قايتقان بولسا، ئۆيدە زۆرۈر ئىش چىقىپ قالدى، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.

ـــ نېمە ئىش؟ ـــ دېدى شۆ كې.

ـــ ئۆيگە بارغاندا گەپلىشەيلى، ـــ دېدى خىزمەتكار.

شۆ كې خوشلاشمايلا ياندى. ئىچكىرىدىكى چۆرە قىزنىڭ خەۋەر قىلىشى بىلەن شۆ هاممىمۇ قورقۇپ ـ تاتىرىپ، دەرھال قوزغالدى، باۋچىننى ئەگەشتۈرۈپ، خوش دەپ قويۇپلا، مەپىگە چۈشۈپ ياندى. بۇ ئەھۋالدىن ئىچكىرىدىكى ھەم تاشقىرىدىكىلەر ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى.

ـــ بىز تەرەپتىن بىر كىم بىللە بارسۇن، زادى نېمە ئىش ئىكەن، ئۇقۇپ كەلسۇن، بۇنىڭغا ھەممىمىز نىڭ كۆڭلى بۆلۈندى، ـــ دېدى جيا ئانا.

باشقىلار «خوش» دەپ جاۋاب بېرىشتى.

جيا قەسىردە شۇ پېتىچە ئويۇن داۋام قىلغانلىقىنى قويۇپ تۇرۇپ، شۆ هاممىنىڭ يېنىپ كەلگەنلىكى توغرىسىدا بايان قىلايلى. ئارا دەرۋازىدا يامۇلنىڭ ئىككى دورغىسى تۇراتتى. ئۇلار بىلەن بىللە تۇرغان گۆرۈخانا خىزمەتكارلىرى:

ـــ ئاغىچا خېنىم كەلگەندە، ئەلۋەتتە بىر گەپ بولىدۇ، ـــ دەۋاتاتتى.

شۇ ئەسنادا شۆ هاما يېتىپ كەلدى. دوغىلار بىرمۇنچە ئەر ـ ئاياللار ئارىغا ئېلىپ كېلىۋاتقان ياشانغان بىر ئاغىچا خېنىمنى كۆرۈپ، شۆ پەنىنىڭ ئانىسى ئىكەن دەپ پەرەز قىلىشتى. دورغىلار ئۇنىڭ بۇ سالاپىتىنى كۆرۈپ، ھېچقانداق قىلىشالماي، نائىلاج قوللىرىنى سېلىپ تۇرغىنىچە شۆ هاممىنىڭ كىرىپ كېتىشىگە يول بەردى. شۆ هاما مېھمانخانىنىڭ كەينىگە ئۆتكەندە، بىر كىمنىڭ «ھۇ» تارتىپ يىغلاۋاتقىنىنى ئاڭلىدى، يىغلىغان جىنگۈي ئىدى. شۆ هاما ئالمان ـ تالمان شۇياقفا ماڭدى. باۋچەي ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى.

ئۇنىڭمۇ يۇز ـ كۆزى ياش يۇقى ئىدى. ئۇ شۆ ھاممىنى كۆرۈپلا:
ـــ ئانا، ئاڭلىغانسىز؟ ھازىرچە بۇنىڭغا ھودۇقۇپ كەتمەي، ئىشنىڭ يولىنى قىلىش ھەممىدىن زۆرۈر، ـــ دېدى.
شۆ ھاممۇ باۋچىي بىلەن ھۇجرىغا كىردى. ئۇ دەرۋازىدىن كىرىۋاتقاندىلا خىزمەتكارلارنىڭ دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالغاچقا، قورققىنىدىن غال ـ غال تىترەپ كەتكەنىدى:
ـــ زادى كىم ئىكەن ئۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شۆ ھاممۇ يىغلاپ.
ـــ خېنىم، بۇ تۇرقىدا ئۇ ئىشنىڭ ئۈجۈر ـ بۇجۇرىنى سۈرۈشتۈرمەي تۇرسىلا، ـــ دېدى خىزمەتكار، ـــ مەيلى كىم بولسا بولسۇن، ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن جانغا جان كېلىدۇ، ھازىر قانداق قىلىشنىڭ مەسلىھەتىنى قىلغىنىمىز تۈزۈك.
ـــ نېمىسىنى مەسلىھەتلىشەتتۇق؟ ـــ دېدى يىغلاپ شۆ ھاممۇ.
ـــ كەمىنلىرىنىڭ پىكرىچە، ـــ دېدى خىزمەتكار، ـــ بۇگۈن ئاخشام ئازراق كۈمۈش راسلاپ، ئوتتۇرانچى غوجام بىلەن بىللە بېرىپ چوڭ غوجام بىلەن كۆرۈشەيلى، شۇ يەردىن بىرەر پەتىۋاچى موللامنى زىيارەت قىلىپ، ئازراق كۈمۈش بېرىپ شۇنى ئىشقا سالساق، ئاۋۋال غوجامنى قاتىللىق گۇناھىدىن خالاس قىلىۋەتسەك، ئاندىن جيا خانىدانى ئەدلىيە يامۇلىغا بېرىپ ئارىغا چۈشۈپ باقسا. شۇ تاپتىلا تالادا تۇرغان دورغىلارغا بىرنەچچە سەر كۈمۈش بېرىپ ئۇلارنى يولغا سېلىۋېتىپ، كەينىدىنلا بۇ ئىشقا تۈتۈش قىلساق.
ـــ شۇ خەقنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ تاپساڭلار، ـــ دېدى شۆ ھاممۇ، ـــ ئۇلارغا پۇل تۆلىسەك، ئاندىن تىرىكچىلىكى ئۈچۈنمۇ بىرئاز كۈمۈش بەرسەك. دەۋاگەر كەينىگە چۈشۈۋالمىسىلا ئىش بېسىلىپ قالاتتى.
ـــ ئانا، ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، ـــ دېدى پەردە ئىچىدە تۇرۇپ باۋچىي، ـــ بۇ ئىشقا پۇل چىقارغانسېرى ئۇ خەق تېخىمۇ بەكرەك غەلۋە قىلىدۇ، مۇلازىمنىڭ بايا دېگەن گېپى توغرا.

ـــ ماڭمۇ جانىڭ لازىمى يوق ! ـــ دېدى شۆ ھامما يىغلاپ تۇرۇپ، ـــ مەنمۇ شۇ يەرگە بېرىپ ئوغلۇم بىلەن بىللە ئۆلۈپلا تۈگىشەي !

ئىچى تىتىلدىغان باۋچەي ئانىسىغا تەسەللى ئېيتقاچ، پەردە ئىچىدە تۇرۇپلا بۇيرۇدى:

ـــ چاپسانراق ئوتتۇرانچى غوجام بىلەن بېرىپ شۇنداق قىلىڭلار.

چۆرە قىزلار شۆ ھاممىنى يۆلەپ ئىچكىرىگە ئەكىرىپ كەتتى، شۆ كې تالاغا ماڭاي دەپ تەمشىلىشىگە، باۋچەي:

ـــ نېمە خەۋەر بولسا بىر كىمدىن دەرھال يەتكۈزۈپ تۇرغىن، سىلەر سىرتتىكى ئىشلار بىلەن بولۇڭلار، ـــ دېدى.

شۆ كې خوش ئېيتىپ چىقىپ كەتتى. باۋچەي ئانىسىنى بەزلەپ تۇراتتى، ئۇياقتىن جىنگۇي پەيتتىن پايدىلىنىپ، شياڭلىڭغا يامىشىپ، غەلۋە قىلىشقا باشلىدى:

ـــ ئادەتتە بۇلارنى ئۆز ئائىلىسىدىكى چاغدا، خەقنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىمۇ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك پايتەختكە كۆچۈپ كىرگەندى، دەپ ماختىشاتتىڭلار، مانا ئەمدى تېخىمۇ قۇتراپ يەنە ئادەم ئۆلتۈرۈپتۇ ! ئەتىگەندىن كەچكىچە پۇلى بار، قۇدرىتى بار، ئوبدان تۇغقانلىرى بار دەپ، شۇلارنى ھېمات قىلاتتىڭلار، شۇ تاپتا، قورققىنىڭلاردىن تەمتىرىشىپ قېلىۋاتىسىلەر. چوڭ غوجام ئەتە ـ ئۆگۈن بىرەر قازاغا يولۇقۇپ يېنىپ كېلەلمەيدىغان ئىش بولسا، ئۇ چاغدا ھەممە دەردىسەرگە مېنى تاشلاپ قويۇپ ئۆز يولۇڭلارغا كېتىۋېرەرسىلەر ! ـــ ئۇ شۇنداق دەپ ئۇن سېلىپ يىغلىغىلى تۇردى.

شۆ ھامما بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئاچچىقىدا يېرىلغۇدەك بولۇپ ئايلىنىپ كەتتى. باۋچەي نېمە قىلىشىنى بىلمەي تىتىلداپ قالدى. غەلۋىنىڭ ئۇستىگە جيا خانىمدىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇقۇشۇپ بېقىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن چوڭ دېدەك كىرىپ كەلدى. باۋچەي ئۆز كۆڭلىدە ئۆزىنى جيا خانىمدىنىڭ ئادەمى دەپ

بىلىسىمۇ، لېكىن ئۇ گەپ تېخى ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتىلمىغانلىقى ھەم ئۆز ئۆيىدە بۇنداق جىددىي ئىش چىقىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ھېلىقى دېدەككە مۇنداق دېدى:

ــ ھازىر ئىشىنىڭ باش - ئايىغى تېخى ئېنىق ئەمەس، ئاڭلىشىمىزغا قارىغاندا، ئاكام ئۆزگە يۇرتتا بىر كىمنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتىكەن، ئۇنى ناھىيە يامۇلى قولغا ئاپتۇ، نېمە دەپ گۇناھ قويغانلىقى تېخى مەلۇم ئەمەس. سۈرۈشتۈرۈپ بېقىش ئۈچۈن ئوتتۇرانچى غوجام يېڭىلا يولغا چىقىپ كەتتى. بىرەر كۈندىن كېيىن ئېنىق ئۈچۈرى بولۇپ قالسا ئۇ يانداكى ئاغىچا خېنىملارغا خەۋىرىنى بېرىمىز، سەن قايتىپ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قوي، بىزدىن ئۈيۈگەنلىكى ئۈچۈن رەھمەت. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يانداكى بېگىملەرگە تايىنىدىغان جايلىرىمىز كۆپ.

ھېلىقى دېدەك خوش دەپ چىقىپ كەتتى، شۆ ھامما بىلەن باۋچەي ئۇ ئىشنى ھېچ ئوقۇشالماي كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى. ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، مۇلازىم يېنىپ كېلىپ بىر پارچە خەتنى چۆرە قىزغا بەردى، چۆرە قىز ئىچكىرىگە ئەكىردى، باۋچەي يىرتىپ ئوقۇغاندى، خەتتە مۇنداق دەپ يېزىلغانىكەن:

... ئاكام قەستەن ئادەم ئۆلتۈرمىگەنىكەن، پەخەسىزلىكتىن زەخمىلەندۈرۈپ قويۇپ، خۇن دەۋاسىغا ئۇچراپ قاپتۇ، بۇگۈن ئەتىگەن ئۆز نامىدا بىر پارچە ئەرز يېزىپ يامۇلغا كىرگۈزدۇم، تېخىچە تەستىقلىتىپ چىقمىدى. ئاكامنىڭ بالدۇرقى ئىقرارى ياخشى ئەمەس ئىكەن. بۇ قېتىم مېنىڭ قىلغان ئەرزىم تەستىقلانغاندىن كېيىن، يەنە بىر قېتىم سوراق قىلىنىپ، بالدۇرقى ئىقرارىدىن ئوڭۇشلۇق يېنىۋالالايدىغانلا بولسا، ئاكامنىڭ ھاياتى قۇتۇلۇپ قالىدۇ. دەرھال گۆرۈخانىدىن يەنە بەش يۈز سەر كۈمۈش ئېلىپ ئەۋەتىلسە، جىددىي كېرەك بولۇپ

قالدى، بۇنى ھەرگىزمۇ كېچىكتۈرگىلى بولمايدۇ! ئاغىچا خېنىم خاتىرجەم بولغاي. قالغان ئىشلارنى مۇلازىمدىن سوراشسىلا ...

باۋچەي خەتنى ئۆزى كۆرۈپ بولۇپ، شۆ ھاممىغا بىرمۇبىر ئوقۇپ بەردى. شۆ ھاممىا كۆز يېشىنى سۈرتۈپ:

— بۇ ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ ھايات قېلىشى تېخى بىر تەرەپ بولماپتۇ ! — دېدى.

— ئانا، ھازىرچە كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماي تۇرۇڭ، — دېدى باۋچەي، — مۇلازىمنى چاقىرتىپ كىرىپ ئېنىقىنى ئۇققاندىن كېيىن، شۇنىڭغا قاراپ بىر نېمە دەرمىز، — ئۇ چۆرە قىزنى بۇيرۇپ مۇلازىمنى چاقىرتىپ كىردى.

— چوڭ غوجامنىڭ ئىشىنى ماڭا بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەرگىنە، — دەپ سورىدى شۆ ھاممىا مۇلازىمدىن.

— قايسى كۈنى ئاخشىمى چوڭ غوجام بىلەن ئوتتۇرانچى غوجامنىڭ قىلىشقان گەپلىرىنى ئاڭلاپ، قورقمىنىمدىن كاللام قېيىپلا كەتتى، — دەپ گەپ باشلىدى مۇلازىم.

مۇلازىمنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

سەكسەن ئالتىنچى باب

ئامبالنىڭ پارا يەپ دەۋا ـ ئەنزىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلۇەتكەنلىكى
ساھىبجامالنىڭ دىلسۇزلۇق بىلەن قالۇن رىسالىسىنى چۈشەندۈرگەنلىكى

شۇنداق قىلىپ، شۆ ھامما شۆ كېدىن كەلگەن خەتلەرنى ئوقۇتۇپ ئاڭلىغاندىن كېيىن، مۇلازىمنى چاقىرتىپ ئۇنىڭدىن سورىدى:

ـــ چوڭ غوجاڭنىڭ دېيىشچە، ئۇ زادى قانداقسىغا ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ؟

ـــ پېقىرلىرىمۇ ئېنىق ئاڭلىيالمىدىم، ـــ دېدى مۇلازىم، ـــ قايسى كۈنى چوڭ غوجام ئىككىنچى غوجامغا مۇنداق دېدى ... ـــ ئۇ كەينىگە قاراپ قويدى، باشقا يات ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ، سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ـــ چوڭ غوجامنىڭ دەپ بېرىشچە: ئائىلىدە جېدەل بولۇۋەرگەچكە، غوجامنىڭ ئۆيدىن كۆڭلى سوۋۇپ، جەنۇب تەرەپكە سودا قىلغىلى سەپەر قىلغانىكەن. شۇ كۈنى غوجام ھەمسەپەر بولۇش ئۈچۈن بىر كىشى بىلەن كېلىشىپ قويۇپتۇ. ئۇ كىشى بىز تۇرغان مۇشۇ شەھەرنىڭ جەنۇبىدا ئىككى يۈز قانچە چاقىرىم نېرىدىكى بىر يەردە تۇرىدىكەن. غوجام شۇ كىشىنى ئىزدەپ كېتىۋاتقىنىدا، بالدۇر ئوبدان چىقىشىپ ئۆتكەن ھېلىقى جياڭ يۈيخەن بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ كىچىككىنە بىر بەنزە ئويۇنچىلىرىنى باشلاپ شەھەرگە قاراپ كېلىۋاتقانىكەن. غوجام

غىزا يېيىش ۋە شاراب ئىچىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن ئاشخانىغا كىرىپتۇ. ئاشخانىدىكى تاڭجاڭ ھە دەپ جىاڭ يۈيخەنگە كۆزىنى قىسۇپ‌ىرىپتىكەن، غوجامنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قاپتۇ، كېيىن جاڭ يۈيخەن كېتىپتۇ. ئەتىسى غوجام ھېلىقى ئىزدىگەن ئادەمنى تېپىپ شاراب ئىچىشكە چىللاپتۇ. شاراب ئىچۈۋتىپ، تۇنۇگۈنكى ئىش ئېسىگە كەپتۇ ـ دە، غوجام تاڭجاڭنى شارابنى يەڭگۈشلەپ بەر دەپ قىچقىرىپتۇ، تاڭجاڭ كېچىكىپ‌رەك كەپتىكەن، غوجام كايىپتۇ، تاڭجاڭمۇ يول قويماپتۇ، ئاندىن غوجام شاراب ئىچۈۋاتقان جامنى ئۇنىڭغا ئېتىپتۇ. تاڭجاڭمۇ راسا ئۇششۇق نېمىكەن، «ھە ـ ئۇر» دەپ غوجامغا بېشىنى تەڭلەپ تۇرۇۋاپتۇ، غوجام چىنە بىلەن ئۇنىڭ كاللىسىغا بىرنى ساپتىكەن، كاللىسىدىن قان ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ يەرگە يىقىلىپتۇ. باشتا ئۇ تىللاپتۇ، بارا ـ بارا زۇۋانى ئۆچۈپتۇ.

ـــ بىرەر كىم نېمىشقىمۇ ھاي بەرمىگەندۇ؟ ـــ دېدى شۆھاما.

ـــ بۇ توغرىدا غوجام گەپ قىلىپ بەرمىدى، پېقىرلىرى، قارىسىغا بىر نېمە دېيىشكە ھەددىم ئەمەس، ـــ دېدى مۇلازىم.

ـــ سەن چىقىپ ئارام ئال، ـــ دېدى شۆھاما.

مۇلازىم خوش دەپ چىقىپ كەتتى. شۆھاما ئۆزى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كىردى. ئۇنىڭغا جيا جېڭدىن مەدەت تىلەپ باقسىڭىز، دەپ ھاۋالە قىلدى. جيا جېڭ ئىشىنىڭ باش ـ ئايىغىنى سوراپ بېقىپ، شۆھ كېنىڭ تۇتقان ئەرزىگە ناھىيە ئامبىلى نېمە دەپ تەستىق سالىدۇ، شۇنىڭغا قاراپ بىر ئىش قىلارمىز، دەپ مۇجىمەللا جاۋاب بەردى.

شۆھاما گۆرۈخانىدىن يەنە كۈموش ئالدۇرۇپ مۇلازىمنى دەرھال يولغا سالدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن شۆھ كېدىن خەت ئالدى، شۆھاما خەت تېگىش بىلەنلا چۆرە قىزنى چىقارتىۋىدى، باۋچەي كىرىپ خەتنى ئوقۇپ بەردى. خەتتە مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

... ئەۋەتىلگەن كۈمۈشنى يامۇلدىكى چوڭ ـ كىچىك ئەملىدارلارنىڭ قەدەم ھەققى ئۈچۈن ئىشلەتتىم. ئاكام زىنداندا بولسىمۇ، ئانچە كۆپ جاپا تارتمىدى، ئاغىچا خېنىم، خاتىرجەم بولغايلا. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى بەك مۇتتەھەم ئىكەن، مۇردىنىڭ تۈغقانلىرى گۈۋاھ ئىسپاتىنى كۆرۈپمۇ ئۇنماي تۈرۈۋالدى، ھەتتا ئاكامنىڭ مېھمان قىلغان ھېلىقى دوستىمۇ شۇلارغا بولۇشۇۋاتىدۇ. مەن بىلەن لى شيائك ئىككىمىز بۇ يەرگە مۇساپىر بولغاچقا، كىشىلەر بىلەن تونۇشمايدىكەنمىز. بەختىمىزگە ئوبدان بىر پەتۋاچى مولىلام تېپىلىپ قالدى، ئۇنىڭغا كۈمۈش بەرگەندۇق، ئۇ بىزگە: ئاكام بىلەن بىللە شاراب ئىچىشكە ۋۇلياڭنى چېتىۋېلىش كېرەك، ئۇنى بىر كىمنىڭ كېپىللىكى بىلەن زىندانىدىن چىقىرىۋېلىش، ئۇنى پۇل بېرىپ ئىشقا سېلىش؛ ئۇ ئۇنماي قويسا، جاڭ سەننى شۇ ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەن دەپ، جاۋابكارلىقنى ئاشۇ ياقا يۇرتلۇققا ئارتىپ قويۇش كېرەك. ئۇ بۇ جاۋابكارلىققا پايلىيالمايدۇ، ئاندىن ئىش ئوڭغا تارتىدۇ، دەپ مەسلىھەت كۆرسەتتى. شۇ مەسلىھەت بويىچە ئىش قىلغانىدىم، دېگەندەكلا، ۋۇلياڭ ئوتتۇرىغا چىقتى. ھازىر مۇردىنىڭ تۈغقانلىرىنى گۈۋاھ بولۇشقا سېتىۋېلىپ، باشقىدىن بىر پارچە ئەرز يېزىپ يامۇلغا ئۇلۇشكۈن تۈتقانىدىم، يامۇلدىن بۇگۈن تەستىقلاپ چۈشۈرۈپتۇ، ئەرزنىڭ كوپىيەسىنى ئەۋەتتىم، ئوقۇپ بىلگەيلا.

شۇنىڭ بىلەن باۋچەي ئەرزنىڭ كوپىيەسىنى ئوقۇدى:

«ئەرز تۈتقۇچى پالانى. ئاكام توقۇناق بالاغا ئۇچراپ قالغانلىقى ۋەجىدىن، كەمىنە شۇ تۇغرىسىدا ئەرز ـ داد قىلىمەنكى: قېرىنداش ئاكام شۆ پەن، ئەسلىي يۇرتى نەنجىڭ، ھازىرقى ئولتۇرۇشلۇق جايى شىجىڭ. پالانى يىلى

پۈستانى ئاينىڭ پالانى كۈنى دەسمايە راسلاپ، جەنۇب تەرەپكە سودا قىلغىلى سەپەرگە چىققانىدى. يولغا چىقىپ بىرنەچچە كۈن ئۆتمەيلا، چاكارلىرىمىزدىن بىرسى كېلىپ، ناھىيە يامۇلى ئاكامنى خۇن دەۋاسى بىلەن تۇتۇپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر يەتكۈزدى. ئۇقساق، جاڭ جەمەتىدىن بولغان بىر كىشىنى ئاكام بىخەستەلىكتىن زەخمىلەندۈرۈپ قويغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئاكام زىندانغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئاكامنىڭ نالىسىگە قارىغاندا، ئاكام ئۇ جاڭ دېگەن كىشى بىلەن زادىلا تونۇشمايدىكەن ھەم ئاكامنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ھېچقانداق ئاداۋىتىمۇ يوق ئىكەن. شارابنى يەڭگۈشلەپ بەر دەپ ئاكام تاكاللىشىپ قېلىپ، شارابنى يەرگە تۆكۈۋېتىپتۇ، دەل شۇ پەيتتە جاڭ سەن ئېڭىشىپ يەردىن بىرنەرسە ئېلىۋاتقانىكەن، ئاكامنىڭ قولىدىن جام چىقىپ كېتىپ، جاڭ سەننىڭ چېكىسىگە تېگىپتۇ ـ دە، جاڭ سەن ئۆلۈپ قاپتۇ. ئامبال جانابلىرى سوراققا تارتقاندا، ئاكام قىيىن ـ قىستاقتىن قورقۇپ كېتىپ، ئۇرۇشۇپ قېلىش نەتىجىسىدە ئۆلگەن، دەپ بوينىغا ئاپتۇ. رەھىم ـ شەپقەتلىك ئامبال جانابلىرى بۇ ئىشتا ئاكامغا ئۇۋال بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگەچكە، تېخىچە ئەنزىنى بېكىتمەي ئىلتىپات كۆرسەتتىلە. ئاكام زىندانىدا بولغىنى ئۈچۈن، ئۆزىنى ئاقلاش توغرىسىدا ئەرز ـ شىكايەت قىلاي دېسە، زىندان رەسمىيىتىگە دەخلىسى يېتىدىكەن. پېقىر قېرىندىشى بولغىنىم ئۈچۈن، ئۆلۈمنى ئۆز ئۈستۈمگە ئېلىپ، ئاكامنىڭ ئورنىدا مەزكۇر ئەرزنى تۇتتۇم. ئامبال جانابلىرىنىڭ مەرھەمەت قىلىپ، قايتىدىن گۇۋاھ ـ ئىسپاتلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ سوراق قىلىشلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن تىلەيمەن. جانابلىرىنىڭ شەپقەت دەرۋازىسىنى كەڭ ئېچىپ، كۆرسەتكەن ئىلتىپاتلىرىنى كەمىنىلىرى پۈتۈن ئائىلىمىز بويىچە ئۆمۈرۋايەت ئۇنتۇمايمىز، ھەدىسىز چوڭقۇر تەشەككۈر بىلدۈرۈپ

تۇرىمىز ! ئىنتىزارلىق بىلەن ئەرز تۇتتۇم.»
بۇ ئەرزنى مۇنداق دەپ تەستىقلاپتۇ:
«مۇردا ۋە قاتىللىق يۈز بەرگەن ئورۇن تەكشۈرۈلگەن، گۇۋاھ ئىسپات ئېنىق. ھېچقانداق قىيىن ـ قىستاق قىلىنمىغان، ئاكاڭ ئۆزى ئۇ ئادەمنى مەن ئۇرۇپ ئۆلتۈردۈم دەپ ئىقرار قىلغان، ئىقرارنامىسى ئەنزىگە يېزىلغان. سەن يېراقتىن كەلگەن كىشى، ۋەقەنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرمىگەن. نېمىشقا بوھتان چاپلاپ، قارامىلارچە شىكايەت قىلىسەن؟ ئەسلىي قائىدە بويىچە سېنى جازاغا تارتىش لازىم ئىدى، ئەمما ئاكىلىق مېھىر ئۇچۇن شۇنداق قىلغانلىقىڭنى نەزەردە تۇتۇپ ئەپۇ قىلدىم. ئەرزىڭ قوبۇل قىلىنمايدۇ.»

ــ قۇتۇلدۇرۇپ قالغىلى بولمىغۇدەكقۇ ! ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ ــ دېدى شۆھەما خەت ئوقۇلۇپ شۇ يەرگە كەلگەندە.
ــ ئىككىنچى ئاكامنىڭ خېتىنى تېخى ئوقۇپ بولمىدۇق، ئايىغى بار تېخى، ــ دېدى باۋچەي، ئاندىن يەنە ئوقۇدى:

«قالغان مۇھىم ئىشلارنى مۇلازىمدىن سوراپ بىلگەيلا.»

شۇنىڭ بىلەن كەلگەن مۇلازىمدىن شۆھەما سورىدى.
ــ يامۇلدىن ئائىلىمىزنىڭ قول ـ ئىلكىدە بار ئائىلە ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغانكەن، ــ دېدى كەلگەن مۇلازىم، ــ ئەمدى بۇ توغرىدا پايىتەختتىكىلەردىن ئىلتىپات تىلەپ باقساق، ئاندىن كۆپرەك سوۋغات يوللىساق، قايتا سوراق قىلىنمىغانلا بولسا ئەنزىنى يېنىكرەك بېكىتىشى مۇمكىن. خېنىم، بۇ ئىشقا چاپسانراق تۇتۇش قىلايلى، كېچىكسەك قالساق چوڭ غوجام جاپا تارتىپ قالىدۇ.
شۆھەما مۇلازىمنى چىقىپ تۇر، دېدى، ئۆزى شۇ ھامان جيا

قەسىرىگە ئۆتۈپ، بولغان ۋەقەنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا دەپ بەردى، جيا جېڭغا يېلىنىپ ـ يالۋۇردى. جيا جېڭ بىر كىم ئارقىلىق ناھىيە ئامبىلىغا يۈز ـ خاتىر قىلىش توغرىسىدا گەپ قىلىپ قويماقچى بولدى. لېكىن، پۈل توغرىسىدا ئېغىز ئاچقۇسى كەلمىدى. شۆ ھامما بۇ ئادەم ئەسقاتمايدىغان ئوخشايدۇ دەپ ۋايىم يەپ، فېڭجيې بىلەن جيا لىيەنگە يالۋۇردى. بىرنەچچە مىڭ سەر كۈمۈش خەجلەپ يۇرۇپ ئامبالنى قولغا كىرگۈزدى. شۆ كېمۇ شۇ يەردە ئىشىنىڭ يولىنى قىلدى. ئاندىن كېيىن ئامبال ئەلام چىقىرىپ داتاڭغا چىقتى. دەۋاغا ئالاقىدار قوشنا ـ قولۇم، كېپىل ـ گۇۋاھچى، مۇردىنىڭ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرىنى سوراقتا ھازىر قىلدى، شۆ پەننى زىنداندىن ئالدۇردى. سوراقخانا مىرزىسى تىزىملىك بويىچە ئۇلارنى بىر ـ بىردىن يوقلىما قىلدى. ئامبالنىڭ بۇيرۇقى بويىچە، مەھەللە ئاقساقىلى دەسلەپكى ئىقرارنامىنى سىلىشتۇرۇپ چىقتى. ئاندىن ئامبال يەنە مۇردىنىڭ ئانىسى جاڭ ـ ۋاڭ ۋە تاغىسى جاڭ ئېرلەردىن گەپ سورىدى.

ـــ مەن ئاجىزلىرى، ـــ دەپ ئەرز ـ داد قىلدى يىغلاپ جاڭ سەننىڭ ئانىسى ۋاڭ، ـــ ئېرىمنىڭ ئىسمى جاڭ دا ئىدى، تۆۋەنكى مەھەللىدە ئولتۇراتتۇق، ئېرىم ئۆلگىلى ئون سەككىز يىل بولدى، تۇنجى ئوغلۇم بىلەن ئوتتۇرانچى ئوغلۇممۇ ئۆلۈپ كەتكەن. مۇشۇ ئۆلگەن ئوغلۇم يالغۇز ئوغۇل ئىدى، ئىسمى جاڭ سەن، بۇ يىل يىگىرمە ئۈچ ياشقا كىرگەن، تېخىچە ئۆيلەنمىگەن. ئائىلىمىز يوقسۇل ـ يوپۇن ئائىلە بولغاچقا، كۈنىمىزنى ئالالماي، ئوغلۇم جاڭ سەن لى ئېرنىڭ ئاشخانىسىدا تاڭجاڭلىق قىلاتتى. قايسى كۈنى چۈش ۋاقتىدا، لى ئېرنى ئاشخانىسىدىن: «ئوغلۇڭنى بىر كىم ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى» دەپ كىشى كەپتۇ، بۇنى ئاڭلاپ قورققىنىمدىن ئۆلەي دېدىم. ئادالەتلىك بېگىم! ھاپىلا ـ شاپىلا بارسام، ئوغلۇم باش ـ كۆزى يېرىلىپ قانغا مىلىنىپ خارقىراپ يېتىپتۇ، گەپ سورىسام، جاۋابمۇ

بېرەلمىدى، بىردەمدىن كېيىنلا جان ئۈزدى. مەن زادى مۇشۇ قاتىل ھارامزادىگە جېنىمنى تىكىپ قويدۇم!

دوغلار ۋارقىراپ ھاي بەردى.

ــ ۋاي، داد، ئادالەتلىك بېگىم! ــ دەپ باش قويدى جاڭ سەننىڭ ئانىسى، ــ مېنىڭ مۇشۇ بىرلا ئوغلۇم قالغانىدى!

ــ چىقىپ تۇر، ــ دېدى ئامبال ئۇ ئايالىنى. ئاندىن ئاشخانىنىڭ غوجايىنى لى ئېردىن سورىدى، ــ جاڭ سەن سېنىڭ ئاشخاناڭدا نىمكارمىدى؟

ــ يوقسۇ، نىمكار ئەمەس، تاڭجاڭلىق قىلاتتى، ــ دەپ جاۋاب بەردى لى ئېر.

ــ قايسى كۈنكى سوراقتا، سەن جاڭ سەننى شۆ پەن جام بىلەن ئۈرۈپ ئۆلتۈردى دېگەنىدىڭ، ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەنمىدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى ئامبال.

ــ پېقىر كەنتىردە ئولتۇراتتىم، تاماقخانىدىن شاراب سوراتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم، ئۇزاق ئۆتمەيلا «ۋاي بولمىدى، جاڭ سەننى بىرسى قاتتىق ئۇرۇۋاتتى!» دېگەن گەپ ئاڭلاندى. پېقىر يۈگۈرۈپ كىرىپ قارىسام، جاڭ سەن يەردە يېتىپتۇ، ئاغزى گەپكە كەلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەھەللە ئاقساقلىغا مەلۇم قىلدىم، ئاندىن ئۇنىڭ ئانىسىغمۇ خەۋەر قىلدۇردۇم. راستىنى ئېيتسام، ئۇلارنىڭ زادى قانداقسىغا ئۇرۇشۇپ قالغانلىقىنى مەنمۇ بىلمەيمەن. ئامبال بېگىم، بىللە شاراب ئىچىشكەن كىشىدىن سوراپ باقسىلا مەلۇم بولىدۇ.

ــ دەسلەپكى سوراقتا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۇم دېگەنىدىڭ، ئەمدى نېمىشقا كۆرمىدىم دەيسەن! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئامبال.

ــ پېقىر قايسى كۈنى، قورقىنىمدىن ھودۇقۇپ كېتىپ، ئاغزىمغا كەلگەننى دەپ ساپتىمەن، ــ دېدى لى ئېر.

دورغىلار ھاي ـ ھايلاپ ئۇنى جىملىدى.

ــ سەن بىللە شاراب ئىچكەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئامبال ۋۇلياڭدىن، ــ شۆ پەن ئۇنى قانداقسىغا ئۇرغان؟ راستىڭنى

ئېيت !

— پېقىر شۇ كۈنى ئۆيۈمدە ئولتۇراتتىم، — دېدى ۋۇلياڭ، — بۇ شۆ پەن غوجام مېنى شاراب ئىچىشكە چىللىدى. شۆ پەن شاراب ياخشى ئەمەس ئىكەن، يەڭگۈشلەپ بەر، دېگەنىدى، جاڭ سەن ئۈنمىدى. شۆ پەن غوجام ئاچچىقلاپ، شارابنى ئۈنىڭ يۈزىگە چاچقانىدى، قانداق بولدىكىنتاڭ، جام ئۈنىڭ كاللىسىغا تېگىپتۇ، بۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم.

— ۋالاقشما ! — دېدى ئامبال، — قايسى كۈنكى سوراقتا شۆ پەن ئۆزى ئۈنى جام بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈردۈم دەپ ئىقرار قىلغان، سەنمۇ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، دېگەنىدىڭ. نېمىشقا بۈگۈنكى ئىقراربڭ ئۇ كۈنكىسىگە توغرا كەلمەيدۇ؟ ئۈنىڭ ئاغزىغا ئۇرۇڭلار !

دورغىلار «خوش» دەپ، ئۈنىڭ ئاغزىغا ئۇرماقچى بولغانىدى، ۋۇلياڭ:

— شۆ پەن راستلا جاڭ سەن بىلەن ئۇرۇشمىغان، — دەپ يالۋۇردى، — جام ئۈنىڭ قولىدىن چىقىپ كېتىپ جاڭ سەننىڭ كاللىسىغا تېگىپ كەتتى. ئامبال بېگىم، ئىلتىپات قىلىپ شۆ پەننىڭ ئۆزىدىن سوراپ باققان بولسىلا !

ئامبال شۆ پەتنى ئالدىغا چاقىرىپ سورىدى:

— زادى سېنىڭ جاڭ سەن بىلەن قانداق ئاداۋىتىڭ بار ئىدى؟ ئۇ قانداقسىغا ئۆلدى؟ راستىڭنى ئېيت !

— ئۇلۇغ بېگىم جانابلىرىنىڭ شەپقەت قىلىشلىرىنى سورايمەن ! — دېدى شۆ پەن، — پېقىر راستىنى ئېيتسام، ئۈنى ئۇرمىدىم، ھاراقنى يەرگە تۆكۈۋەتمەكچى بولغانىدىم، جام قولۇمدىن چىقىپ كېتىپ ئۈنىڭ كاللىسىغا تەگدى. پېقىر، ئۈنىڭ قېنىنى توختىتىۋالاي دەپ شۇنچە ئامال قىلىپ باقتىم، زادىلا توختىتالمىدىم. قانسىراپ كېتىپ بىر دەمدىن كېيىن جان ئۈزدى. قايسى كۈنى بېگىم جانابلىرى مېنى تاياق ئاستىغا ئالىدۇ دەپ قورقۇپ كېتىپ، شۇ جايدا مەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەن دەپ

تاشلاپتىمەن. ئۇلۇغ بېگىم، رەھىم قىلسىلا !

ــ ۋۇي ئەخمەق ! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئامبال، ــ سېنىڭدىن ئۇنى قانداق ئۆلتۈردۈڭ دەپ سورىسام، سەن شارابنى يەڭگۈشلەپ بەرمىدى دەپ خاپا بولۇپ ئۇنى ئۇردۇم، دەپ ئىقرار قىلغانىدىڭ. بۇگۈن ئەمدى قولۇمدىن جام چىقىپ كېتىپ بېشىغا تەگدى دەيسەنغۇ؟

ئامبال ئادەملىرىگە، ئۇنى ئۇرۇڭلار، قىيىن ـ قىستاقلا ئېلىڭلار، دەپ تېرە تاراقشىتتى. شۆ پەن بايا دېگەن گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالدى.

ــ مۇردا ياتقان جايدا يېزىۋالغان خاتىرەڭ بويىچە تاياق ئىزىنى ئەينەن مەلۇم قىل، ــ دېدى ئامبال مۇردىكارغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ.

ــ شۇ كۈنى تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە، ــ دەپ بايان قىلدى مۇردىكار، ــ جاڭ سەنىڭ بەدىنىدە تاياق ئىزى كۆرۈنمىدى، پەقەت چېكىسىدە چىنە چاقچۇقىدىن بولغان زەخىم بار بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى بىر سۇڭ يەتتە فۇڭ، چوڭقۇرلۇقى بەش فۇڭ، تېرىسى يېرىلغان، چېكە سۆڭىكى يانجىلغان، يېرىقىنىڭ كەڭلىكى ئۈچ فۇڭ. بۇ بېشىنى يەرگە ئۇرغاندىن بولغان يارا ئىكەن.

ئامبال مۇردىنامىگە① سېلىشتۇرۇپ كۆرگەندى، ئوخشاش چىقتى. ئامبال مىرزىنىڭ ئاللىقاچان يەڭگىللىتىپ ئۆزگەرتىۋەتكەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، رەت قىلماي، سوراقنامىگە قول قويۇشقا پەلىپەتىش بۇيرۇق قىلدى.

ــ ئادالەتلىك بېگىم ! ــ دەپ دادلىدى جاڭ سەنىڭ ئانىسى، ــ قايسى كۈنى بىرمۇنچە يارا ئىزى بار دېگەندى، بۇگۈن ئەمدى ھېچ نېمە يوق بولۇپ چىقتىغۇ !

ــ بۇ خوتۇن بىكار كاپشىيدىكەن ! مۇردىنامە تۇرۇپتۇغۇ مانا، كۆرمىدىڭمۇ؟ ــ دېدى ئامبال. ئاندىن جاڭ سەنىڭ تاغىسى

---

① مۇردىنامە ــ مۇردىكار (جەسەت تەكشۈرگۈچى) جەسەتنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تولدۇرىدىغان جەدۋەل.

جاڭ ئېردىن سورىدى، ــ سېنىڭ جىيەنىڭ ئۆلگەندە قانچە يېرىدە زەخىم بارلىقىنى بىلەمسەن؟

ــ كاللىسىدا بىرلا يېرى زەخىم يەپتىكەن، ــ دەپ ئالمان ـ تالمان جاۋاب بەردى جاڭ ئېر.

ــ قېنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىڭلار ! ــ دەپ ئامبال مۇردىنامىنى جاڭ سەننىڭ ئانىسىغا كۆرسىتىشكە مەرزىنى بۇيرۇدى. مەھەللە ئاقساقىلى بىلەن جاڭ سەننىڭ تاغىسى مۇردىنامىنى جاڭ سەننىڭ ئانىسىغا قولى بىلەن كۆرسىتىپ: ئۆلۈم يۈز بەرگەن جايدا قەيتنامىگە قويۇلغان ئىمزا، گۇۋاھ ـ ئىسپات، ئىقرار بويىچە قارىغاندا، ئۇلار ئۇرۇشمىغان، مۇشتلاشمىغان، بىخەستەلىكتىن زەخىملەنگەن دەپ، جاڭ سەننىڭ ئانىسىنى سوراقنامىگە قول قويۇشقا دەۋەت قىلدى. شۆ پەن زىنداندا تەستىقنى كۇتۇپ تۇرىدىغان، باشقىلارنى بالدۇرقى كېپىللەر كېپىللىككە ئاچقىپ كېتىدىغان بولدى. سوراق تۇگىدى. جاڭ سەننىڭ ئانىسى يىغلاپ چۇقان كۆتۈرگەندى، ئامبال:

ــ ئۇنى قوغلاپ چىقىرىڭلار ! ــ دەپ دورغىلارنى بۇيرۇدى.

ــ راستلا بىخەستەلىكتە بولغان زەخىم تۇرسا، خەقنە ئۇششۇقلۇق قىلغان بىلەن بولامدۇ؟ ئۇلۇغ ئامبال بېگىم ئېنىقلاپ بولدى. تولا غەلۋە قىلماڭ ئەمدى، ــ دەپ جاڭ ئېرمۇ ئۇ ئايالنى باستى.

شۆ كې بۇ ئەھۋالنى يامۇلنىڭ تېشىدا تۇرۇپ تىڭتىڭلاپ بىلگەندىن كېيىن، ئىچ ـ ئىچىدىن سۆيۈندى ـ دە، ئۆيگە ئۇچۇر بېرىش ئۇچۇن ئادەم ماڭدۇردى. يۇقىرىدىن تەستىقلىنىپ چۇشكەندىن كېيىن، شۆ پەننىڭ گۇناھىنى تۇگىتىش ئۇچۇن پۇلنىڭ غېمىنى قىلىپ ئۇچۇر كۇتۇپ تۇردى. ئەمما، كوچا ـ كويلىدا: «خانىش قازا قىپتىكەن، خان ئالىيلىرى ھۆكۇمەت ئىشىنى ئۇچ كۇنگىچە توختىتىپتۇدەك» دېگەن مىش ـ مىش گەپ تارقالدى. بۇ يەر خانلىق مازارغا يېقىن ئىدى، يول تۇزەش، ئالۋاڭ يىغىش ئىشلىرى بىلەن بولۇپ ئامبالنىڭ بىرقانچە كۇنگىچە

قولى بوشمايتتى. شۆ كې بۇ يەردە تۇرئۆبرىشنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى بىلىپ، زىنداننغا بېرىپ ئاكىسىغا: «خاتىرجەم بولۇپ كۆتۈپ تۇرۇڭ، مەن ئۆيگە بېرىپ بىرقانچە كۈندىن كېيىن كېلىمەن» دېدى. شۆ پەنمۇ ئانىسىنىڭ غەم يېيىشىدىن ئەنسىرەپ: «چاتاق تۇگىدى، يامۇلغا يەنە بىرنەچچە قېتىم پۇل خەجلىسەك ئۆيگە قايتىپ كېتەلەيمەن. پۇل كەتكەنگە ئىچ ئاغرىتمىسۇن» دەپ گەپ ئېيتىپ بەردى. شۆ كې خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش ئۈچۈن لى شياڭنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ ئۆزى ئۆيگە قايتتى. كېلىپ شۆ هامما بىلەن كۆرۈشۈپ، ئامبالنىڭ قانداق يان باسقانلىقىنى، قانداق هۆكۈم قىلغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپ: ئاخىر بىخەستەلىكتىن زەخىم قىلىپ قويغان دەپ بېكىتتى، «كېيىنچە ئۆلگۈچىنىڭ ئانىسىغا يەنە بىر ئاز پۇل خەجلىسەك، ئاكام جىنايەتتىن قۇتۇلىدۇ، چاتاقمۇ تۈگەيدۇ» دېدى.

ـــ سېنى قايتىپ كېلىپ، ئائىلىنىڭ ئىشلىرىدىن خەۋەر ئالسىكەن دەپ ئىنتىزار بولۇپ تۇراتتىم، ـــ دېدى شۆ هامما، ـــ جيا خانىدانىغا رەھمەت ئېيتىش كېرەك ئىدى. جۇ خانىش ۋاپات بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار ھەر كۈنى ئوردىغا كىرىپ تۇرغاچقا، ئائىلىسىدە ئادەملەر سېرەكلىشىپ قالدى. مەن خان ئاچامنىڭ ئورنىدا ئۇ تەرەپتىن خەۋەر ئېلىپ، ھەمراھ بولۇپ بېرەي دېسەم، ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىدە ئادەم يوق. سېنىڭ كەلگىنىڭ ئوبدان بولدى.

ـــ مەن ياقا يۇرتتا خانىش يۇەنچۇننى ۋاپات بوپتۇ دەپ ئاڭلاپ، دەرھال يېنىپ كەلدىم، بىزنىڭ خانىش ئاچىمىز ساپساق تۇرسا قانداقسىغا قازا قىلغاندۇ؟ ـــ دېدى شۆ كې.

ـــ ئۇلۇش يىلى بىر قېتىم ئاغرىپ قېلىپ ساقايغانىدى، ـــ دېدى شۆ هامما، ـــ ھازىرغۇ يۇەنچۇن خانىشنىڭ ھېچقانداق كېسەل بولغانلىقىنى ئاڭلىمىدۇق. نېرىقى قەسىرده قايسى كۈنلىرى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆڭلى پاراكەندە بولۇپ «كۆزۈمنى يۇمسامىلا خانىش يۇەنچۇن كۆز ئالدىمغا كېلىۋالىدۇ» دېگىنىنى ئاڭلاپ، ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى پەرىشان بولغان.

سۇرۇشتۇرۇپ كۆرسە، ھېچ گەپ يوق ئىكەن، ئۇزاكۇن ئاخشىمى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆزى «يۇەنچۇن خانىش نېمىشقا مېنىڭ ئالدىمغا ئۆزى يالغۇز كېلىدۇ؟» دېۋىدى، بىز ھەممەيلەن كېسەل ۋەجىدىن شۇنداق خىيال قىلغاندۇ دەپ گېپىگە ئىشەنمىدۇق. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم يەنە: ئىشەنمىسەڭلار، خانىش يۇەنچۇن ماڭا: «شان ـ شەۋكەت تامام بولدى، جاھاندىن داجىپ قول ئۈزمەك كېرەك، دەۋاتىدۇ» دېدى. باشقىلار: «ئويلىماسقا بولامدۇ بۇنى؟ ياشانغان كىشى ئالدى ـ كەينىنى ئويلاپ شۇنداق غەم يەيدۇ» دېيىشىپ، ئۇ گەپكە ئېرەن سالمىغانىدى. دېگەندەك، ئەتىسى ئەتىگەندە خانىشنىڭ كېسىلى ئېغىر ئىكەن دەپ، ئىچكىرىكى ھويلىدا چۇقان كۆتۈرۈلدى. مەرتىۋىلىك خېنىملار ئوردىغا كىرىپ ئېسەنلىك سوراپ چىقسۇن، دېگەن پەرمان چۈشتى. بۇلار قەۋەتلا ھودۇقۇشۇپ كەتتى. دەرھال ئوردىغا كىرىپ كېتىشتى. ئۇلار تېخى يېنىپ چىقمىغانىدى، جۇ خانىشنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئۆيدە تۇرۇپ ئاڭلىدۇق. ئويلاپ باقىنا، تالا ـ تۇزدە بولغان ئۆسەكلەرنىڭ ئائىلىدە بولغان شەك ـ شۇبھىلەر بىلەن بىر يەردىن چىقىپ قېلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەسمۇ؟

ـــ تالا ـ تۇزدە بولغان يالغان ـ ياۋداق گەپلەرغۇ بۇياقتا تۇرسۇن، ـــ دېدى باۋچەي، ـــ ھەتتا ئائىلىدىمۇ «خانىش» دېگەن سۆزنى ئاڭلىشى بىلەن ھەممە ئادەم تەمتىرەپ قېلىشىدۇ، كېيىن ئەھۋالنى ئۇقۇپ ئاندىن كۆڭلى يورۇيدۇ. بىر ـ ئىككى كۈن بولدى، نېرىقى قەسىردىكى دېدەكلەر، خىزمەتكار ئاياللار كېلىپ: ئاغرىغىنى بىزنىڭ ئائىلىدىن چىققان خانىش ئەمەس ئىكەن، بۇنى بۇرۇنلا بىلگەنىدۇق، دېيىشكەنىدى. مەن: «ئۇنداق ئەمەسلىكىنى سىلەر نەدىن بىلەتتىڭلار؟» دېسەم، دېدەك ماڭا مۇنداق دېگەنىدى: قايسى يىلى ئارام ئېيىدا، ياقا ئۆلكىدىن بىر رەمال كەپتىكەن، ناھايىتى توغرا تاپىدىكەن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم خانىش يۇەنچۇنىڭ مۇچەلنامىسىنى دېدەكلەرنىڭ مۇچەلنامىلىرىگە ئارىلاشتۇرۇپ سىرتقا چىقارتىپ، ھېلىقى

رەمالغا پال ئاچۇرغاندى. رەمال «نوروز كۈنى تۈغۇلغان بۇ خان قىزنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى خاتا بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ، بولمىسا ئۇ ناھايىتى ئىززەتلىك خېنىم ئىكەن، بۇ قەسىردە تۇرغۇچىمۇ ئەمەس ئىكەن» دەپتۇ. ئۇلۇغ بېگىم ۋە باشقىلار: «خاتا بولغان ـ بولمىغىنى بىلەن كارى بولماستىن، مۇچەلنامىسى بويىچە پال ئېچىۋەرسۇن» دېدى. رەمال موللام ئاندىن: «ھەمەل بۇرجىنىڭ مايمۇن يىلى، ئارام ئاينىڭ ئاراندىز ـ يولبارس كۈنى دېگەن بۇ تۆت سۆز ‹مەنسەپكە شىكەستە›، ‹مال دۇنياغا تالاپەت› دېگەنگە بېشارەتتۇر، لېكىن مايمۇن سۆزىلا ‹مەنسەپتە راۋرۇس›، ‹مەئىشەتتە ئۇچقۇر ئات› بولماق دېگەنگىمۇ دالالەت بېرىدۇ، يەنى ئائىلىدە تەربىيە قىلغىلى بولماس دېمەكتۇر، بۇنىڭدىن ھېچقانداق ياخشىلىق بىلىنمەيدۇ. بۇ كۈن بولسا سەۋر بۇرجىنىڭ توشقان ئېيىغا مەنسۇپ بولۇپ، باش باھاردا جەمى گىياھلار باراقسان بولغىنىدەك، ‹نىسبەتتە تەڭ تۇرماق› دېگەنگە بېشارەت بولسىمۇ، لېكىن قانچە ‹نىسبەت› بولغانسېرى شۇنچە ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولماس. بەئەينى ياخشى ياغاچ مىسالدۇركى، ‹قانچە كېسىپ ـ يونۇغانسېرى ئۇنىڭدىن چوڭ جاھاز ھاسىل بولۇر› دەپتۇ. ئۇ يەنە: ‹دۇنياغا كۆز يورۇغان چېغى جەھەتتىن ئاقراق بولغان مەدەنگە تەئەللۇق بولغاچ، قەدىرلىك بولۇپ ئۆتكەي، ۋاھالەنكى مەنسەپتە راۋرۇس، مەئىشەتتە ئۇچقۇرئات بولۇپ يېگانە سانالغاي›، بۇ ‹كۆكتە پەرۋاز قىلىدىغان مەئىشەت ئېتى ماقامى› دېيىلىدۇ» دەپتۇ. ئاندىن ئۇ رەمال يەنە: «كۈنى خاس مەئىشەت چېغىغا دۇچ كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئىنتايىن ئىززەت كۆرىدۇ، پېشانىسىگە ئەزەلدە ‹شەمس ـ قەمەر قوش پەزىلەت› پۈتۈلگەنلىكى ئۈچۈن ھەرەمخانىنىڭ سۆيۈملۈك ئەركىسى بولۇپ ھۆرمەت تاپىدۇ. مۇبادا بۇ خان قىزنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى توغرا كەلگەن بولسا، غوجا خانىش بولۇشى تەھقىق ئىدى» دېگەندەك گەپلەرنىمۇ قىلدى. پالدىمۇ توغرا چىقىپتۇغۇ؟ ئېسىمىزدە قېلىشچە، يەنە: «ئەپسۇسكى، شان ـ شەۋكەت ئۇزاققا

بارماس ۋە لېكىن يولبارس يىلىنىڭ توشقان ئېيىغا توغرا كېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەش كېرەككى، بۇنىڭدا ‹نەسەبەت› تەن ‹نەسەبەت› چىقىپ، ‹كالپا›[1]دىن ‹كالپا› تۇغۇلىدۇ. ياخشى ياغاچ تولىمۇ سېپتا ـ نازۇك بولۇپ كەتسە، تەكتى ـ تەبىئىتى چىڭ بولمايدىغانلىقى شۇنىڭغا مىسالدۇر» دېگەن گەپنىمۇ قىپتۇ. ئۇلار بۇ گەپلەرنى ئۇنتۇپ قېلىپ، قارىسىغىلا تېنەپ كېتىشتى. بۇ گەپ بايا ئېسىمگە كېلىپ، چوڭ كېلىن ئاغىچىغا بۇ يىل نەدە يولبارس يىلىنىڭ توشقان ئېيى بولسۇن، دېدىم ...

باۋچەي دېدەكنىڭ دەپ بەرگەن گەپلىرىنى تېخى بايان قىلىپ بولمىغاندى، شۆ كې ئالدىراپلا شۇنداق دېدى:

ــ خەقنىڭ ئىشى بىلەن كارىمىز بولمىسۇن ! شۇنداق ئەۋلىيادەك رەمىال بولغاندىن كېيىن، شۇنىڭغا پال ئاچۇرۇپ، ئاكامغا بۇ يىل قانداق نەسلىك يۇلتۇزى توغرا كېلىپ قېلىپ مۇنداق بالا ـ قازاغا يولۇقۇپتۇ، شۇنى ئۇقۇپ باقايلى. قېنى مۇچەلنامنى يېزىپ بېرىڭ، شۇنىڭغا پال ئاچۇرۇپ باقاي، يەنە كاشىلا بارمىكىن.

ــ ئۇ ياقا ئۆلكىدىن كەلگەنكەن، بۇ يىل پايىتەختتە بولدىمىكىن، قانداقكىن، ــ دېدى باۋچەي. ئاندىن شۆ هاممىنى جابدۇتۇپ جيا قەسىرىگە ئۇزىتىپ قويدى. ئۇ يەردە شۆ هاممىنى پەقەت لى ۋەن بىلەن تەنچۇنلا قارشى ئالدى.

ــ چوڭ غوجامنىڭ ئىشى قانداق بولدى؟ ــ دەپ سورىدى لى ۋەن.

ــ يۇقىرى يامۇلدىن ئۇچۇر كەلگەندىن كېيىن مەلۇم بولىدۇ، هەر هالدا ئۆلۈم گۇناهى كەلمەيدىغاندەك تۇرىدۇ، ــ دېدى شۆ هامما.

بۇ گەپ بىلەن ئۇلارنىڭ كۆڭلى تىندى.

ــ تۇنۇگۈن ئاخشام، ــ دېدى تەنچۇن، ــ ئاغىچا خېنىم

---

① كالپا ــ سانسكرىت تىلىدا «بالا ـ قازا» دېگەن سۆز.

ئۆزلىرىنى ئەسلەپ: «ئۆتكەن قېتىم بىزنىڭ ئائىلىدە ئىش چىقىپ قالغاندا ھاممام خېنىم قارىشىپ بەرگەنىدى، ھازىر ئۆزىنىڭ ئىشى چىقىپ قالغاچقا، يەنە قارىشىپ بېرىڭ دېگىلى بولمىدى» دەپ ئۆزلىرىنىڭ گېپىنى قىلغانىدى.

ــ ئۆيۈمدىمۇ ماڭا تەس كېلىۋاتىدۇ، ــ دېدى شۆھ ھاممام، ــ ئاكىڭىز بۇ چاتاقنى يولۇققاندىن بۇيان، ئىككىنچى ئاكىڭىز شۇ ئىشىڭ كەينىگە چۈشۈپ ياقا يۇرتقا كەتتى. ئائىلىمىزدە ئاچىڭىز يالغۇز تۇرسا، ئۇ نېمە قىلالايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە كېلىنىمىزمۇ ئىشىنىڭ يولىنى ئانچە بىلمەيدىكەن. شۇڭا، ئۆيدىكى ئىشلاردىن قول ئۈزەلمەي، بۇ يەرگە چىقالمىدىم. ھازىر ئۇ يەردىكى ئامبالىمۇ جۇ خانىشىنىڭ دەپنە ئىشىغا تەئەللۇق ئالۋاڭ ـ ياساق بىلەن بولۇپ كېتىپ، دەۋانىڭ ئايىغىنى چىقارمىدى، شۇ سەۋەبتىن ئىككىنچى ئاكىڭىز يېنىپ كەلگەنىدى. ئاندىن مەن بۇيانغا سىلەرنى يوقلاپ كېلەلىدىم.

ــ ھاممام خېنىم، بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ بەرگەن بولسىلا بەك ئوبدان بولاتتى، ــ دېدى لى ۋەن.

ــ مېنىڭمۇ بۇ يەردە سىلەر ھەمشىرىلەرگە ھەمراھ بولۇپ تۇرۇپ بەرگۈم بار ئىدى، شۇغىنىسى، باۋچەي سىڭلىڭىز ئۇ يەردە يالغۇزسىراپ قالىدىكەن، ــ دېدى بېشىنى لىڭشىتىپ شۆھ ھاممام.

ــ ھاممام، باۋچەي ئاچامدىن ئۈيگەن بولسىلا، نېمىشقا بىللە ئالغاچ كەلمەيلا؟ ــ دېدى شىچۈن.

ــ توغرا كەلمەيدۇ، ــ دېدى شۆھ ھاممام كۈلۈپ.

ــ توغرا كەلمەيدىغان نېمىسى بار؟ ــ دېدى شىچۈن، ــ ئۇ بالدۇر مۇشۇ يەردە بىز بىلەن بىللە تۇرغانىدىغۇ؟

ــ سىز ئۇقمايسىز، ــ دېدى لى ۋەن، ــ ھازىر ئۆيىدە ئىشى بار تۇرسا، قانداق كېلىدۇ؟

شىچۈنمۇ بۇ گەپكە چىنپۇتۇپ، قايتا سوراپ ئولتۇرمىدى. ئۇلار شۇنداق گەپلىشىۋاتقاندا جيا ئانا ۋە باشقىلار يېنىپ

كېلىشتى. جيا ئانا شۆ ھاممىنى كۆرۈپ، ئەھۋاللىشىپمۇ تۇرماي، ئاۋۇال شۆ پەننىڭ ئىشىنى سوردى. شۆ ھاما بىرقۇر سۆزلەپ بەردى. بىر چەتتە تۇرغان باۋيۇي جيالڭ يۇيخەن توغرىسىدىكى گەپنى ئاڭلاپ، كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۇنى سۈرۈشتە قىلالماي، كۆڭلىدە: «ئۇ پايتەختكە كەلگەن بولسا، نېمىشقا مەن بىلەن كۆرۈشكىلى كەلمىگەندۇ؟» دەپ ئويلىنىپ قالدى. ئۇ باۋچەينىڭمۇ بۇيانغا ئۆتمىگەنلىكىنى ئويلاپ، سەۋەبىنى بىلەلمەي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇراتتى، شۇ ئاردا دەيۇي سالامغا كېلىپ قالدى. باۋيۇي بۇنىڭغا ئىچ ـ ئىچىدىن سۆيۈنۈپ، باۋچەي توغرىسىدىكى خىيالىنىڭ بىلىنى ئۈزۈۋەتتى. ئۇ ھەمشىرىلىرى بىلەن بىللە ئۇلۇغ ئاغچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە كەچلىك غىزا يېدى. باشقىلار ئۇزاشقاندىن كېيىن، شۆ ھاما ئۇلۇغ ئاغچا خېنىمنىڭ ئارىلىق ئۆيىدە قونۇپ قالدى.

باۋيۇي ئۆز ھۇجرىسىغا يېنىپ كېلىپ ئېگىنلىرىنى يەڭگۈشلىدى، جيالڭ يۇيخەن بەرگەن ئىشتانباغ ئېسىگە كېلىپ قېلىپ، ئۇنى شىرىندىن سوردى:

ـــ قايسى يىلى سەن باغلىمای قويغان ھېلىقى قىزىل ئىشتانباغ بارمۇ؟

ـــ مەن ئېلىپ قويغان، ئۇنى سوراپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ ـــ دېدى شىرىن.

ـــ ئۆزۈمچە سوراپ باقتىم.

ـــ شۆ پەن غوجامنىڭ ئاشۇنداق مۇتتەھەملەر بىلەن ئېلىشىپ يۈرۈپ، خۇن دەۋاسى تۇغدۇرۇپ قويغانلىقىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟ يەنە شۇلارنىڭ گېپىنى قىلىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ بۇنداق يوقىلاڭ ئىشلارنىڭ غېمىنى يېگۈچە، جىمغىنا كىتابىڭىزنى ئوقۇڭ، ئۇنداق زۆرۈرىيىتى بولمىغان ئىشلارنى نېرى چۆرۈۋەتكىنىڭىز تۈزۈك.

ـــ ھېچقانداق غەلۋە قىلمىدىم، ئېسىمگە كېلىپ قېلىپ سوراپ قويدۇم، مەيلى بولسۇن، بولمىسۇن، ئۇنىڭ كارى

چاغلىق، سوراپ قويغىنىمغا بىرمۇنچە كاپشىپلا كەتتىڭلارغۇ.

ــ ۋالاقتەگكۈرلۈك قىلمۇاتمايمەن، ــ دېدى شىربەن كۈلۈپ، ــ ئادەم دېگەن ئىلىم تەھسىل قىلسا، ئەدەپ ـ قائىدىنى بىلسە، يۇقىرىغا ئىنتىلسە ئوبدان بولىدۇ. كۆڭلىدە ياراتقان كىشى كەلگەندە، ئۇمۇ كۆرۈپلا يارىتىپ ئىززەتلەيدىغان بولسۇن.

شىربەنىڭ بۇ گېپىى باۋيۇينىڭ سەمىگە بىر ئىشنى سالدى:

ــ بولماپتۇ ! بايا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدا ئادەم كۆپ بولغاچقا، دەييۇي سىڭلىم بىلەن گەپلەشمىگەنىدىم، ئۇمۇ ماڭا پەرۋا قىلماي قويدى، قايتار چاغدا ئۇ مەندىن بالدۇر چىقىپ كەتتى، ھازىر ئۆيىدە بولسا كېرەك، مەن شۇنىڭكىگە بېرىپ كېلەي، ــ دېدى ئۇ.

ــ چاپسانراق يېنىپ كېلىڭ، مەن سەمىزگە سېلىشىم بىلەنلا خۇشلۇقىڭىز تۇتۇپ كەتتى.

باۋيۇي جاۋابمۇ بەرمەي، بېشىنى سېلىپ، ئۇدۇل بامبۇكزار سارايغا كەلدى. دەييۇي ئۆزى يالغۇز ئۇستەلگە يۆلىنىپ كىتاب ئوقۇپ ئولتۇراتتى. باۋيۇي ئالدىغا كېلىپ:

ــ سىڭلىم، بالدۇرلا يېنىپ كەپسىز؟ ــ دېدى كۈلۈپ.

ــ سىزنىڭ مەن بىلەن كارىڭىز بولمىغاندىن كېيىن، ئۇ يەردە تۇرۇپ نېمە قىلاتتىم؟ ــ دېدى دەييۇيمۇ كۈلۈپ.

ــ ئۇ يەردە ئادەم تولا ئىكەن، ھەممىسى گەپ قىلىشۇاتقاچقا، ماڭا گەپ تەگمەي سىز بىلەن گەپلىشەلمىدىم، ــ دېدى كۈلۈمسىرەپ باۋيۇي.

ئاندىن ئۇ دەييۇي ئوقۇۋاتقان كىتابقا كۆز يۈگۈرتتى، كىتابتىكى خەتلەرنىڭ بىرنىمۇ تونۇيالمىدى: بەزىسى «چوغلۇق» مەنىسىدىكى «شاۋ» خېتىگە، بەزىسى «پايانسىز» مەنىسىدىكى «ماڭ» خېتىگە ئوخشايتتى؛ بەزىسىدە «چوڭ» دېگەن خەتنىڭ يېنىدا «توققۇز» رەقىمى بولۇپ، ئۇستىگە بىر كىرتىك قوشۇپ، ئارىسىغا «بەش» رەقىمى قىستۇرۇلغانىدى؛ بەزىسىنىڭ ئۇستىدە «بەش»، «ئالتە» رەقەملىرى بولۇپ، يەنە «ياغاچ» مەنىسىدىكى

«مۇ» خېتى يېزىلىپ، ئاستىغا يەنە «بەش» رەقىمى پۈتۈلگەنىدى. باۋيۇي بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ سورىدى:

— سىڭلىم، يېقىندىن بۇيان تەھسىلدە تېخىمۇ ئىلگىرىلەپسىز، مۇنەججىملىك كىتابىنى ئوقۇشقا باشلاپسىزمۇ نېمە؟

— ئوقۇمۇشلۇق ئادەم بولغىنىڭىزغا ۋاي، — دېدى دەييۇي قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپ، — ھەتتا قالۇن چېلىش رىسالىسىنىمۇ كۆرۈپ باقماپسىز ـ دە!

— قالۇن رىسالىسىنى نېمىشقا بىلمەيدىكەنمەن؟ — دېدى باۋيۇي، — بىراق، بۇنىڭدا يېزىلغان خەتلەرنىڭ بىرىنىمۇ ئۇقمىدىمغۇ؟ سىڭلىم، سىز ئۇقامسىز؟

— ئۇقمىسام ئوقۇپ نېمە قىلاتتىم؟

— ئىشەنمەيمەن، قالۇن چالغىنىڭىزنى زادىلا ئاڭلاپ باقمىغانىدىم. بىزنىڭ قىرائەتخانىدا بىرنەچچىسى ئېسىقلىق تۇراتتى، قايسى يىلى قەدىمخۇمار دېگەن بىر سۇخەنچى مولام كېلىۋىدى، بەگ ئاتام ئۇنى قالۇن چېلىپ بېرىڭ دەپ تۇرۇۋالدى. ئۇ قالۇننى ئېلىپ كۆرۈپ بېقىپ، بۇ بولمايدىكەن، «جانابلىرىنىڭ بۇنىڭغا خاھىشلىرى بولسا، باشقا كۇنى ئۆزۈمنىڭ قالۇننى ئالغاچ كېلىپ مەرھەمەتلىرىدىن ئۆتكۈزەي» دېدى. ئۇ ئاتامنى قالۇن ئۇقمايدىكەن دېدى بولغاي، كېيىن كەلمەي قويدى. شۇنداق ھۇنىرىڭىز بار تۇرۇقلۇق نېمىشقا يوشۇردىڭىز؟

— مەن قاچان قالۇن چېلىشنى بىلمەن دەپتىمەن؟ — دېدى دەييۇي، — ئۇلۇشكۇن ساقلىقىم بىرئاز ئوبدان بولۇپ قالغانىدى، كىتاب جاۋىنىدىن كىتاب ئىزدەۋېتىپ، قولۇمغا بىر يۇرۇش قالۇن رىسالىسى چىقىپ قالدى. قارىسام، خېلى قىزىقارلىق ئىكەن، قالۇن توغرىسىدا يېزىلغان قائىدىلىرىمۇ ناھايىتى چۈشىنىشلىك، چېلىش ئۇسۇللىرىمۇ ئوقۇشلۇق، قەدىمكى زامانىكىلەرنىڭ ئۆز كۆڭلىگە ئارام بېرىشى ئۈچۈن يارىملىق قورال ئىكەن. ياڭجۇدا چېغىمدا بۇنىڭدىن دەرسىمۇ

ئاڭلىغان، بۇنى ئۆگىنىپمۇ باققانىدىم. كېيىن ئېيتىشىپ بەرمىگەچكە ئۇنتۇپ كېتىپتىمەن. «سازنى ئۇچ كۈن چالماپتىكەن، قولغا ئۇنۇپتۇ چېتىن ـ تىكەن» دېگەن گەپ راست ئىكەن. قايسى كۈنى مۇنۇ بىرنەچچە پارچىنى ئوقۇپ باقسام، تېكىستلىرى يوق ئىكەن، پەقەت چېلىنىدىغان كۈيلەرنىڭ ناملىرىلا بار ئىكەن، تېكىست يېزىلغان باشقا بىر پارچىنى تېپىپ ئوقۇغانىدىم، خېلىلا قىزىقىپ قالدىم. زادى قانداق قىلغاندا ياخشى چالغىلى بولىدىكىن، بۇنى بىلىش راستلا تەس ئىكەن. رىسالىدە ئېيتىلىشىچە: شى كۇاڭ① قالۇن چالسا، بوران ـ چاپقۇن، ئەجدىھا ـ سۇمۇرغلارمۇ ساماغا چۈشىدىكەن. كۆڭزى قالۇن چېلىشنى شى شياڭدىن ئۆگەنمەكچى بولۇپ، چېلىشى بىلەنلا خىيالىغا جۈڭبۇڭ كەپتىكەن. دېمەك، بىر ـ بىرىنى ئوبدان چۈشىنىدىغان پاراسەتلىك دوست بولۇش ئۈچۈن قەلبىداش... ـــ دەپلا دەييۇي توختاپ قالدى، قاپاقلىرى لىپىلداپ كېتىپ، يەرگە قارىۋالدى.

باۋيۇي راسا زوق بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى.

ـــ ئوبدان سىڭلىم، بايانچە بەك قىزىق گەپ قىلىپ بەردىڭىز، رىسالىدە پۈتۈلگەنلەرنى ئۇقمايدىكەنمەن، ماڭا بىر قانچىسىنى ئۆگىتىپ قويسىڭىز، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ ئۆگىتىشنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ بەرسىلا بىلىۋالغىلى بولىدۇ، ـــ دېدى دەييۇي.

ـــ مەن بولسام بىر گالۋاڭ، ماڭا «چوك» دېگەن خەتنىڭ ئۈستىگە بىر كىرتىك سىزىپ، ئارىسىغا «بەش» رەقىمى يېزىلغىنىنى ئۆگىتىپ بېقىڭا.

ـــ «چوك»، «توققۇز» دېگىنى سول قولنىڭ چوك بارمىقى بىلەن «توققۇزىنچى» پەدىنى باس، كىرتىك ئۈستىگە «بەش»

---

① شى كۇاڭ ـــ چۈنچيۇ زامانىسىدا جىن پادىشاھلىقىدىكى نەغمىچى؛ شى شياڭ ـــ چۈنچيۇ زامانىسىدا لۇ پادىشاھلىقىدىكى نەغمە ئەمەلدارى. ئېيتىلىشىچە، كۆڭزى شۇنىڭدىن قالۇن چېلىشنى ئۆگەنگەنىكەن.

رەقىمىنى يازغىنى ئوڭ قول بىلەن «بەشىنچى» تارىنى ئىل دېگىنى. ئۇ خەت ئەمەس، بىر ئاھاڭ، بۇ ناھايىتى ئاسان. ئاندىن يەنە، غۇننە قىلىش، تارىنى ئۆۋۈلاش، ئېلىش، يىغىش، ئۇرۇش، يورغىلىتىش، ئۇچۇرۇش، تۇرتۇش دېگەن ئۇسۇللىرىمۇ بار، بۇلار قولنىڭ ھەرىكەتلىرى.

— ئوبدان سىڭلىم، — دېدى باۋيۇي قىن - قىنىغا پاتماي خۇش بولۇپ، سىز ئۇنىڭ قائىدىسىنى بىلمىدىكەنسىز، بىز نېمىشقا ئۆگەنمەيمىز؟

— قالۇن چېلىش مەنئى قىلىنغان، — دېدى دەييۇي، — قەدىمكىلەر تۆۋەندىكىلەرنى ئىدارە قىلىش ئۈچۈن، ئاۋۋال ئۆزىنى ئىگىداپ، مىجەز - ئەپئالىنى تەربىيەلەپ، ھاۋايى - ھەۋەسنى تەرك ئېتىپ، ئەيش - ئىشرەتتىن قول تارتقان. قالۇن چالماقچى بولغانلىرىدا، خالىي ئۆي ۋە بەلەن خانىدا، مەسىلەن، راۋاقنىڭ ياكى بالىخانىنىڭ ئۈستىدە، ئورمانىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدە ياكى تاغنىڭ چوققىسىدا، يار ئۈستىدە ئولتۇرىدىكەن. ئاندىن ئالەم سۈپسۈزۈك بولغان چاغدا، يورۇق ئايدىڭدا كۈجە كۆيدۈرۈپ، سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇرۇپ، كۆڭلىدە باشقا نەرسىنى ئويلىماي، زېھنىنى يىغىپ، كۆڭلىنى توختىتىپ چالىدىكەن، ئاندىن ئۇ مالائىكلار بىلەن روھداش ۋە تەرىقەت بىلەن سىرداش بولالايدىكەن. شۇڭا، قەدىمكىلەر: «قەلبداش بولماق تەس» دەپتىكەن. قەلبداش بولماي قالغان تەقدىردە، ئۆزى يالغۇز سالقىن شامالدا يورۇق ئايغا قاراپ، كۆپكۆك قارىغايلىقتىكى غارايىپ تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، مايمۇن ۋە تۇرنىلارغا چېلىپ بېرىپ ئۇلارنى زوقلاندۇرسا، ئاندىن قالۇننىڭ قەدىرىنى بىلگەن بولىدىكەن. يەنە بىر شەرتىمۇ بار تېخى: چېكىش ئۇسۇلى ياخشى بولسا، ئاھاڭ يېقىملىق بولۇپ چىقىدۇ. قالۇن چالماقچى بولغاندا، ئازادە - پۇزۇر كىيىنىپ، يەنى پەر - مامۇق تون ياكى رەسمىيەت ئېگىنى كىيىپ، بەئەينى قەدىمكى كىشىلەرنىڭ سىياقىدا بولۇپ، ئاندىن ئەۋلىيانىڭ بۇ ئەسۋابىنى

قولغا ئېلىش كېرەك. ئۇنىڭدىن كېيىن قولىنى يۇيۇپ، كۆجە كۆيدۈرۈپ، كارىۋاتنىڭ لېۋىدە، قالۇننى شىرەگە قويۇپ، بەشىنچى مۇقامدا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ يۈرىكىگە ئۇدۇل كەلتۈرۈپ، ئىككى قولىنى ئازاده تۇتۇش كېرەك. شۇ چاغدا دىل بىلەن تەن راۋرۇس بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تاكت ـ سۇرئىتىنى بىلىپ، كەڭ ـ كۇشاده ۋە ئەركىن ـ ئازاده، تۇرقى ـ سىياقى جەھەتتىن ئىززەتلىك بولۇپ كۆرۈنۈش كېرەك.

ـــ ئەسلىده مەن قالۇننى ئۆگىنىپ ئويناراملىكىن دېگەنىدىم، مۇشۇنداق رەسمىيەتلىرى بولىدىغان بولسا، بۇ بەك تەس ئىش ئىكەن، ـــ دېدى باۋيۇي.

ئىككىسى شۇنداق پاراڭ سېلىشىۋاتقاندا، زىجۇەن كىرىپ كەلدى:

ـــ غوجام، بۇگۈن ئەجەب خۇشالغۇ سىلى ! ـــ دېدى كۇلۇپ ئۇ.

ـــ دەييۇي سىڭلىم سۆزلەپ ـ چۈشەندۈرۈپ، كۆڭلى ـ كۆكسۈمنى ئېچىۋەتكەچكە، گەپلىرىنى ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇم كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ بۇنىڭغا خۇشال بولغانلىقلىرىنى دېمىدىم، بۇگۈن بىزنىڭكىگە كەلگەنلىكلىرىنى دەۋاتىمەن، ـــ دېدى زىجۇەن.

ـــ سىڭلىمنىڭ تاۋى بولمىغاچقا، ئاۋاره قىلىپ قويماي دەپ كەلمىگەن. مەكتەپتە ئوقۇش بىلەن بولۇپ بۇ يەرگە كېلەلمىگىنىم ئۈچۈن، سىلەرگە يىراقلىشىپ قالغاندەك تۇيۇلغان ئوخشايدۇ ...

ـــ خان قىزمۇ ئەمدى ساقايدى، ـــ دېدى زىجۇەن ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپلا، ـــ غوجام، بىردەم ئولتۇرۇپ بەرسىلە، خان قىزمۇ ئارام ئېلىۋالسۇن، خان قىزنى سۆزلىتىۋېرىپ ھاردۇرۇپ قويمىسىلا.

ـــ ئاڭلاش بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، سىڭلىمنىڭ ھېرىپ قېلىشىنى ئويلىماپتىمەن، ـــ دېدى باۋيۇي كۇلۇپ قويۇپ.

ـــ ئاشۇ گەپلەرنى دەپ بەرسەم كۆڭلۈممۇ ئېچىلىپ قالىدىكەن، ھارغىنىمنىمۇ بىلمەيدىكەنمەن، ـــ دېدى دەييۇيمۇ كۈلۈپ، ـــ بىراق مەن سۆزلەۋەرگىنىم بىلەن، سىز ئۇقالماي قالارسىزمىكىن.

ـــ ئاستا ـ ئاستا ئۇقۇۋالمەن. راست، سىكىلىم ئارام ئېلىۋالسۇن، ـــ دەپلا باۋيۇي ئورنىدىن تۇردى، ـــ ئەتە ئۇچىنچى، تۆتىنچى سىكىللىرىمغا بېرىپ دەيمەن، ئۇلارمۇ ئۆگىنىپ ماڭا چېلىپ بەرسۇن.

ـــ سىززە، ھۇزۇر ئېلىشقىلا تۇرۇپسىز ـ دە، ـــ دېدى كۈلۈپ دەييۇي، ـــ ھەممەيلەننى چېلىشنى ئۆگىنىۋالدىمۇ دەيلى، بىراق سىز ئۇچۇن خۇددى كالا ... ـــ گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، كۆڭلىدىكى ئىشى خىيالىغا كېچىپ، گېپىنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىپ، ئايىغىنى دېگۈسى كەلمىدى.

ـــ سىلەر چالالايدىغانلا بولساڭلار مەن زوقلىنىپ ئاڭلايمەن، ـــ دېدى كۈلۈپ باۋيۇي، ـــ مەيلى «كالا ـ پالا» دېسەڭلار دەۋېرىڭلار.

دەييۇي قىزىرىپ، كۈلۈۋەتتى، زىجۇەن، شۆيەنلەرمۇ كۈلۈشۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىللە تالاغا چىقتى. چىۋۇېن چۆرە قىزغا بىر تەشتەك خۇشبۇي چېچەكنى كۆتۈرتكۈزۈپ كېلىپ مۇنداق دېدى:

ـــ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە بىر كىم تۆت تەشتەك خۇشبۇي چېچەك سوۋغات قىلغانكەن، ئوردىغا كىرىدىغان ئىشى چىقىپ قېلىپ ئۇنى تاماشا قىلىدىغانغا چولىسى تەگمەپتۇ، شۇڭا باۋيۇي غوجامغا بىر تەشتەك، دەييۇي خان قىزغا بىر تەشتەكنى ئاپىرىپ بېرىڭلار، دەپتۇ.

دەييۇي گۈلگە نەزەر سالغانىدى، بىرقانچە شېخىدا قوشاق غۇنچىلىرى بار ئىكەن. بۇنى كۆرۈپ يۈرىكى جىغغىدە قىلدى ـ دە، خۇشال بولغىنىدىنمۇ ياكى قايغۇرغانلىقىدىنمۇ، ئىشقىلىپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدى. باۋيۇينىڭ پىكىر ـ خىيالى قالۇن چېلىشتا بولغاچقا:

ـــ سىڭلىم، خۇشبۇي چېچەككە ئىگە بولدىڭىز، ئەمدى «ئاھ، خۇشبۇي چېچەك» دېگەن ماۋزۇدا بىر غەزەل يېزىپ چىقسىڭىزمۇ بولىدۇ، ـــ دېدى.

دەييۇينىڭ بۇ گەپتىن كۆڭلى غەش بولدى. ھۇجرىسىغا يېنىپ كىرىپ، گۈلگە قارىغىنىچە ئويغا پاتتى: «گۈل ـ گىياھلار باھاردا يوپۇرماق چىقىرىپ، چېچەكلەپ ئايىنىيدۇ، مېنىڭ يېشىم كىچىك بولسىمۇ، لېكىن كۈز پەسلىدىكى سېرىق سۆگەتكە ئوخشايمەن، ئاقىۋەتتە مۇرادىمغا يېتەلمىسەمغۇ بارا ـ بارا ياخشى بولۇپ كېتىشىم مۇمكىن، بولمىسا ھۆل ـ يېغىنغا پايلىماي تۇزۇپ كەتكەن باھار چېچەكدەك نابۇت بولۇپ كېتىمەن!» خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە، دەييۇينىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى. بىر چەتتە تۇرغان زىجۇەن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ: «بايىاتىن باۋيۇي بار چاغدا شۇنچە خۇشال بولغانىدى، ئەمدى گۈلنى بىر ئوبدان تاماشا قىلىۋېتىپ يەنە نېمىدەپ كۆڭلىنى بۇزىدىغاندۇ؟» دەپ ئويلاپ ھېچ سەۋەبىنى تاپالمىدى. ئۇ دەييۇينى قانداق بەزلىسەم بولار دەپ ئامال تاپالماي تۇراتتى، باۋچەي ئەۋەتكەن ئايال كىرىپ كەلدى. ئەمدى نېمە ئىش بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

سەكسەن يەتتىنچى باب

كۆز شەپسىدىن تەسىرلەنگەن قىزنىڭ قالۇن چېلىپ ئۆتكەن ئىشتىن ھەسىرەتلەنگەنلىكى ئېتىكاپتا ئولتۇرغان مياۋيۇينىڭ خىيالەتتە كۆزىگە جىن كۆرۈنگەنلىكى

شۇنداق قىلىپ، دەييۇي باۋچەينىڭكىدىن كەلگەن خىزمەتكار ئايالنى چاقىرتىپ كىردى. خىزمەتكار ئايال ئۇنىڭدىن ئېسەنلىك سوراپ، ئاندىن بىر پارچە مەكتۇپ سۇندى. دەييۇي ئۇنى چايغا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ، باۋچەي ئەۋەتكەن مەكتۇپنى ئېچىپ ئوقۇدى، ئۇنىڭغا مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

كەمىنە سىڭلىڭىز بىمەھەل تۆرىلىپتىكەنمەن. ئائىلىمىزنىڭ تەقدىرىدە مۇشكۈلچىلىك كۆپ بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ھەمشىرىڭىز پاناھسىز يېگانىمەن، مېھرىبان ئانام ياشىنىپ ماجالىدىن كەتكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە كىشىنى بىزار قىلىدىغان غەلۋە ـ غۇدۇر كېچە ـ كۈندۈزلەپ بېسىلمايۋاتىدۇ. بالايىئاپەتمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىپ، داۋالغۇش دەھشىتى ھېچ سېلىكمەيۋاتىدۇ. نىسپىي شەپتىمۇ كارىۋاتتا ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلۈۋېرىپ، غەم ـ قايغۇغا ھېچ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى ! سىزدەك سىرداشلىرىمنىڭ ماڭا ئېچىنغۇسى كېلەرمۇ؟ يەسىمەن مۇشائىرە جەمئىيىتىمىزنى ئەسلىسەم، باش كۆز پەسلىدە جۇيخار گۈلىگە نەزەر سېلىپ، قىسقۇچپاقا يەپ، بىللە ئويناپ ـ كۈلگەنلىرىمىز كۆز

ئالدىمغا كېلىدۇ. «بىر ئۆزۈملا دەپ جاھاندا كىم بىلەن پىنھانە سەن؟ بارچە گۈل ئېچىلسا، سەنلا كېچىكەرسەن نەچچە ئاي» دېگەن مىسرالار ھېلىمۇ يادىمدا تۇرۇپتۇ. ئاشۇ سالقىن پەسلىنىڭ خۇشبۇيىنى گويا ئىككىمىزنىڭ مىسالى دەپ لەززەتلەنمەي تۇرالمىدىم ! ھەسرەت بىلەن سېغىنغانلىقىمدىن ھېسسىياتىم قوزغىلىپ، تۆت كۈپلېت شېئىر يازدىم. سەۋەبسىز ناله ـ پەرياد دېمىسىگىزمۇ، پىغان ئورنىدىكى شېئىر مەنىسىده دەپ ئىشتىكەيسىز.

ئاھ، پەسىل قاتارلىشىپ ئۆتمەكته بىرلەپ رەت بىلەن،
كەلدى شۇ كۈز سالقىنى.
ئائىلەمگه كەلدى نەسلىك، ماڭىلا كۈلپەت بىلەن ـــ
سالدى غەم ـ پىراقنى؛
مېھرىبانىم تۇرسا تۆرده ئۆرتىنىپ ھەسرەت بىلەن
نەده ئۇنتاي قايغۇنى؟
بولمىدىم جۇدا ئەلەمدىن، يۈرىكىمگه دەرد بىلەن
ئۇردى قايغۇ تىغىنى.

تۇرۇلۇپ قات ـ قات بۇلۇت كۈز شامىلى سوقتى شۇئان،
ھويلىنى كەزسەم، قىروۋدىن بوپتۇ ياپراقلار خازان.
كەتتى ئۆتمۈش شادلىقىم مەن نه قىلاي ھالىم ياماں !
سىيرىلىپ باغرىم يېنىپ سۈرەلمىدىم ھېچبىر زۇۋان !
شەلبى① شۇڭغۇپ ئۈزەركەن ئوي ـ تېرەن سۇدا،
پەرلىرىنى كۆۋرۈكته يېيىپتۇ تۇرنا.
ئەي، خۇدا ! يوقمۇ ئورۇن جاھاندا ماڭا؛
ئاسمان ئېگىز، يەر قاتتىق چىقمىدى سادا،
بۇ تۇگىمەس دەردىمنى كىم بىلگەي يانا؟

سامانيولى ئاقاردى جۇدۇن ئۇردى پەنجىنى،

① شەلبى ـــ بىر خىل بېلىق.

ئايمۇ ئېغىپ، يۆتكىدى تامچە سائەت پەللىنى،
بىدارلىقتىن ئاھ ئۇرۇپ تارتتىم پىغان رەنجىنى،
يوللىدىم ئەي سىردىشىم سىزگە پەريات دەردىنى.

مەكتۇپنى ئوقۇپ چىقىپ دەييۇينىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى. ئۇ: «باۋچەي ئاچامنىڭ بۇنى باشقىلارغا ئەۋەتمەي ماڭىلا ئەۋەتىشى، زېرەكنىڭ هالىغا زېرەك يېتىدۇ، دېگەن مەنىنى بىلدۇرسە كېرەك» دېگەن خىيال بىلەن ئاھ ئۇرۇپ ئولتۇراتتى، تاشقىرىدىن بىر كىمنىڭ:

ــ دەييۇي ئاچام ئۇيىدىمۇ؟ ــ دېگىنى ئاڭلاندى.

دەييۇي باۋچەينىڭ خېتىنى قاتلاپ تۇرۇپ:

ــ كىم ئۇ؟ ــ دېيىشىگە، بىرنەچچەيلەن كىرىپ كەلدى. ئۇلار تەنچۇن، شىياڭيۇن، لى ۋېن، لى چىلار ئىدى. بىر ـ بىرىدىن ئېسىنلىك سوراشقاندىن كېيىن، شۆيەن چاي ئەكەلدى. ئۇلار چاي ئىچكەچ پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. دەييۇي ئۇلۇش يىلىدىكى «جۇخار گۇلىگە بېغىشلانغان شېئىر»لارنى ئېسىگە ئېلىپ:

ــ باۋچەي ئاچام كۆچۈپ كەتكەندىن بېرى ئىككى قېتىملا كەلدى. ئەمدى ئىش چىقىپ قالسىمۇ كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى، ئاجايىپ ئىش ـ هە ! مېنىڭچە، ئۇ ئاخىر بىر كۈنى بىزنىڭ بۇ تەرەپكە كېلىدۇ ! ــ دېدى.

ــ نېمىشقا كەلمەيدىكەن؟ ــ دېدى تەنچۇن تەبەسسۇم بىلەن، ــ بەربىر كېلىدۇ. بىراق، هېلىقى ئارزۇلۇق يەڭگىسىنىڭ بىرئاز خۇيى بار ئىكەن، هاممىمىزمۇ ياشىنىپ قالدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە شۆ پەن ئاكىمىز ئىش تۇغدۇرۇپ بەردى. ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، هەممە ئىشقا باۋچەي ئاچام قارىشىپ بەرمىسە بولمايدۇ ـ ده. بۇرۇنقىدەك ئۇنىڭ نەدە بوش ۋاقتى بولسۇن؟

شۇ ئاردا بىردىنلا غۇرقىراپ شامال چىقىپ، غازاڭلارنى ئۇچۇرتۇپ كېلىپ پەنجىرە قەغىزىگە ئۇردى. بىر پەستىن كېيىن

بىر خىل خۇش پۇراق كېلىپ دىماققا ئۇرۇلدى.

ــ نەدىن كەلگەن خۇش پۇراقتۇ بۇ؟ نېمىنىڭ پۇرىقىكىنە؟ ــ دەپ سوراشتى باشقىلار.

ــ دالچىننىڭ پۇرىقىدەك قىلىدۇ، ــ دېدى دەييۇي.

ــ دەييۇي ئاچام ھەمىشە جەنۇبلۇقلارنىڭ گېپىدىن نېرى كېتەلمەيدىكەن، ــ دېدى تەنچۇن كۈلۈپ، ــ توققۇزىنچى ئاي تۇرسا، دالچىن گۈلى نېمىش قىلسۇن!

ــ شۇنداق! شۇڭا، دالچىن پۇرىقى «ئىكەن» دېمەي، دالچىن پۇرىقى «دەك» قىلىدۇ دېدىمغۇ؟ ــ دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

ــ تەنچۇن ئاچا، گەپ قىلمايلا قويۇڭ، ــ دېدى شياڭيۇن، ــ «چاڭقىپ يەتتى يىراققا نېلۇپەر بۇيى، كۇز پەسلىدە ئېچىلدى خۇش دالچىن گۈلى» دېگەن مىسرالار ئېسىڭىزدە باردۇ؟ مۇشۇ كەمچۇ، جەنۇبتا كەنجى دالچىننىڭ راسا چېچەكلەيدىغان ۋاقتى. سىز ئۇنى كۆرۈپ باقمىغان، ئەتە ــ ئۆگۈن جەنۇب تەرەپكە بېرىپ قالغىنىڭىزدا ئاندىن بىلىسىز.

ــ جەنۇبقا بارىدىغان نېمە ئىشىم بار ئىدى مېنىڭ؟ بۇنى مەن ئاللىقاچان بىلەتتىم، تاكالالاشمايلا قويۇڭلار، ــ دەپ كۈلدى تەنچۇن.

لى ۋېن بىلەن لى چى مىيىقىدا كۈلۈشۈپ قويدى.

ــ سىڭلىم، ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ، ــ دېدى دەييۇي، ــ «ئادەم ــ يەردە يۈرەر پەرىشتە» دېگەن گەپ بار. بۈگۈن بۇ يەردە تۇرساق، ئەتە نەدە تۇرىدىغانلىقىمىزنى بىلمەيمىز. ئۆزۈمنى ئالسام، ئەسلىدە جەنۇبلۇق ئىدىم، بۇ يەرگە قانداقچە كېلىپ قالدىم؟

ــ تەنچۇن ئاچامنى دەييۇي ئاچام گەپتە تۇتۇۋالدى! ــ دېدى چاۋاك چېلىپ كۈلگەن پېتى شياڭيۇن، ــ دەييۇي ئاچامغۇ جەنۇبتىن بۇ يەرگە كەپتۇ، بىز بىرنەچچىمىزمۇ ئوخشاشمايمىزغۇ، ئەسلىمىزدىن شىمالىلىقلىرىمىزمۇ بار، تېگىمىز جەنۇبلۇق بولۇپ، شىمالدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەنلىرىمىزمۇ،

جەنۇبتا تۇغۇلۇپ چوڭ بولۇپ شىمالغا كەلگەنلىرىمىزمۇ بار. بۇگۈن مانا ھەممەيلەن بىر يەرگە يىغىلىپ ئولتۇرۇپتىمىز. دېمەك، ئادەمنىڭ تەقدىرىدە پۈتۈلگىنى بولىدىكەن. زادىچۇ، زېمىنىڭمۇ، ئادەمنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا زىرقى ـ نېسىۋىسى بولىدۇ.

قالغانلار بۇ گەپكە باشلىرىنى لىڭشىتىشتى، تەنچۇن كۇلۇپلا قويدى. ئۇلار يەنە بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن قوزغىلىشتى، دەييۇي ئۇلارنى ئىشىككىچە ئۇزىتىپ چىقىۋىدى، ئۇلار:

ـــ يېڭىلا ئوڭشالدىڭىز، بولدى چىقماڭ، شامال تېگىپ قالمىسۇن يەنە، ـــ دېيىشتى.

دەييۇي گەپ قىلغىنىچە ئىشكىتە تۇرىۋەردى، تۆتىگە يەنە بىرنەچچە ئېغىز ئۆزرە ئېيتىپ، ئۇلار ھويلىدىن چىقىپ كەتكۈچە قاراپ تۇردى. ھۇجرىسىغا كىرگەندە، چاڭگىسىغا قايتىپ كېتىۋاتقان قۇشلارغا، ئولتۇرۇۋاتقان قۇياشقا قاراپ ئولتۇرۇپ قالدى. شى شياڭيۇن بايا جەنۇبنىڭ گېپىنى چىقىرىپ قويغاچقا، شۇنى ئويلاپ خىيالغا كەتتى: «ئاتا ـ ئانام ھايات بولسىمۇ كاشكى ... جەنۇبنىڭ مەنزىرىسى، باھار چېچەكلىرى، كۆزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى، گۈزەل تاغ ـ دەريالار، يىگىرمە تۆت كۆۋرۈك① ، ئالتە سۇلالىنىڭ يادىكارلىقلىرى ... نۇرغۇن خىزمەتكارلار خىزمىتىمنى قىلاتتى، ھەممە ئىش ئۆز خاھىشىم بىلەن بولاتتى، گەپ ـ سۆزدە قورۇنۇپمۇ قالمايتتىم ... ئېسىل مەپە ۋە نەقىشلىك كېيىمە، قىزىل گۈللىرى چاقناپ تۇرىدىغان كۆڭ پەردە ـ كېشەك بولاتتى. مەنلا ئەتىۋارلىق ئۆتەتتىم ... ئەمدىچۇ، خەقنى پاناھ تارتىپ كېلىپ كىشىلەرنىڭ قولىغا قاراپ قالدىم. بۇلار ھالىمدىن كۆپ خەۋەر ئېلىپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ،

① ياڭجۇ (ھازىرقى جىياڭسۇ ئۇلكىسىدىكى جىياڭدۇ ناھىيەسى) دىكى غەربىي دەرۋازىنىڭ سىرتىدا يىگىرمە تۆت كۆۋرۈك بارمىش، بەزىلەر، بۇ بىر كۆۋرۈك بولۇپ، «يىگىرمە تۆت كۆۋرۈك» دەپ ئاتىلىدۇ دېسە، بەزىلەر، راست يىگىرمە تۆت كۆۋرۈك بار، دەيدىكەن.

ھەممە جەھەتتىن ئېھتىيات قىلمىسام بولمايدۇ ... بۇگۈنكى كۈندە مۇنداق غەربىيچىلىق تارتقۇدەك بۇرۇن نېمە گۇناھ قىلغاندىمكىنتاك ! مېنىڭ ھالىم خۇددى لى يۈي خانىڭ① «مۇشۇ كەمدە ھەر كۈنى يۈزۈمنى كۆز يېشىم بىلەن يۇماقتىمەن» دېگىنىدەك بولۇپ قالدى. ئاھ !» ئۇنىڭ ئوي ـ خىياللىرى ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كەتتى.

زىجۇەن كىرىپ ئۇنىڭ بۇ ئەۋزايىنى كۆردى ـ دە، بايا جەنۇب بىلەن شىمال تۇغرىسىدا بولغان گەپلەر دەييۇينىڭ يۈرىكىگە تەگدى بولغاي، دەپ ئويلاپ:

خان قىزلار كېلىپ پاراڭ بىلەن ئۇزاق ئولتۇرۇپ قالغاچقا ھېرىپ قاپسىز ـ دە. مەن شۆيەننى، ئاشخانىغا بېرىپ ئېيتىپ قوي، خان قىزغا بەسەي سېلىنغان چامبۇن شورپىسىدىن بىر چىنە ئېتىپ بەرسۇن، ئۇنىڭغا ئازراق راك تىرنىسى، ئاز ـ تولا بامبۇك نوتىسى، پالەك سېلىۋەتسۇن، دەپ بۇيرۇۋەتتىم. خان قىز، ئوبدان بوپتىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بوپتۇ، ـــ دېدى دەييۇي.

ـــ تۇتىشاڭغۇ گۈرۈچتىن ئازراق شوۋگۈرۈچمۇ قاينىتىپ قويسۇن، دېدىم، ـــ دېدى زىجۇەن يەنە.

دەييۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

ـــ شوۋگۈرۈچنى ئاشخانىدا ئۇلارغا قاينىتقۇزماي ئىككىڭلار قاينىتساڭلار بولاتتى، ـــ دېدى.

ـــ ئاشخانىدا قاينىتسا پاكىز بولماي قالمىسۇن دەپ ئۆزىمىز قاينىتماقچى بولدۇق. لېيۇ يەڭگىگە شورپىنى پاكىز ئېتىپ بەرسۇن دەپ شۆيەندىن گەپ ئېيتىپ بېرىۋىدىم، لېيۇ يەڭگە: كېتىدىغان ھەممە خۇرۇچلىرىنى تەخ قىلىپ، ئۆيۈمگە ئاپىرىپ، ئۆزۈم قاراپ تۇرۇپ ۋۇئېرگە ئەتكۇزىمەن دەپتۇ، ـــ دېدى زىجۇەن.

---

① جەنۇبىي تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى پادىشاھى لى يۈي دۆلىتى مۇنتەرز بولۇپ ئۆزى ئەسىرگە چۈشكەندە، ھەرەم قىزلىرىغا يازغان خېتىدە ئاشۇ سۆزلەرنى دېگەنىكەن.

— ئۇلارنى مەينەت كۆرۈۋاتقىنىم يوق. ئاغرىپ قالغىنىمغا ئۇزاق بولۇپ قالدى، كەم - كوتىلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئۇلار قارىشىپ بەردى. ئەمدى يەنە شورپا - شوۋگۈرۈچ دەپ جورۇتۇۋېرىپ، خەقنى ئۆزۈمدىن بىزار قىلىپ قويماي دەيمەن، — دەپلا دەييۈنىڭ كۆزلىرىدىن يەنە ياش ئەگمدى.

— خان قىز، بۇ گېپىڭىز ئوشۇقچە گەپ بولۇپ قالدى، — دېدى زىجۈەن، — سىز دېگەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قىز نەۋرىسى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ جانجىگىرى. باشقىلار سىزگە ياخشى كۆرۈنسەك دەپ پايپېتەك بولۇپ يۈرگەن يەردە، سىزدىن ئاغرىنامتى؟

دەييۈي بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ يەنە:

— ھېلى سەن گېپىنى قىلغان ۋۇئېر دېگەن قىز باۋيۈي غوجامنىڭ ھۇجرىسىدىكى فاڭگۈەن بىلەن بىر يەردە تۇرغان ھېلىقى قىز شۇمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە، شۇ.

— ئۇنى باغقا خىزمەتكە كىرىدىغان بولدى دېگەندەك قىلىۋىدىغۇ؟

— شۇنداق بولماقچىدى، — دېدى زىجۈەن، — ئۇ بىر مەزگىل ئاغرىپ قالدى، كېيىن ساقىيىپ، كىرمەكچى بولغىنىدا چىڭۇېنلارنىڭ چاتىقى بىلەن يەنە كەينىگە سۈرۈلۈپ كەتكەن.

— ئۇ تەق - تۇرقىدىن خېلى پاكىز قىزدەك كۆرۈنىدۇ، — دېدى دەييۈي.

شۇ ئەسنادا تاشقىرىدىن خىزمەتكار ئايال شورپىنى ئەكىردى. شۆيەن چىقىپ شورپىنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىۋاتقاندا، خىزمەتكار ئايال:

— لېۇ يەڭگەم: شورپىنى ئاشخانىدا ئەتسەم خان قىزنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ قالمىسۇن دەپ ۋۇئېرگە ئەتكۈزدۇم، خان قىزغا مەلۇم قىلىپ قويغىن، دەپ تاپىلىدى، — دېدى.

شۆيەن «ئۇقتۇم» دەپ قويۇپ شورپىنى ئەكىردى. دەييۈي

تالادا بولغان گەپلەرنى ئىشتىكەنىدى، شۇڭا شۆيەنگە جېكىپ:
ـــ چىقىپ ئۇ ئايالغا دېگىن، قايتىپ بېرىپ لېۋ يەڭگىگە ئېيتسۇن، ئاۋارە قىپتۇق، رەھمەت ـــ دېدى.
شۆيەن چىقىپ دەييۈۋىنىڭ گېپىنى خىزمەتكار ئايالغا يەتكۈزدى، خىزمەتكار ئايال قايتىپ كەتتى.
شۆيەن دەييۈنىڭ چىنە ـ چوكىلىرىنى كىچىك شىرەگە تىزدى، ئاندىن:
ـــ بىزنىڭ جەنۇبتىن كەلتۈرۈلگەن دورا ـ دەرمەكلىك ئاچا سەيدىنىمۇ بار، ئازراق كەندىر يېغى بىلەن ئاچچىقسۇ ئارىلاشتۇرۇپ ئەكىرەيمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.
ـــ ماقۇل، بىراق بەكمۇ ئاۋارە بولۇپ كەتمىگىن، ـــ دېدى دەييۈي.
شۆيەن دەييۈيگە شۆڭگۈرۈچتىن ئۈسۈپ بەردى، دەييۈي يېرىم چىنىلا ئىچىپ، شورپىدىن ئىككى قوشۇق ئوتلاپلا بولدى قىلدى. ئىككى چۆرە قىز قاچا ـ قومۇچلارنى يىغىشتۇرۇپ، شىرەنى سۈرتۈپ ئاچقۇچتىپ، يەنە ھەمىشە قويىدىغان كىچىك شىرەنى قويۇپ قويدى. دەييۈي ئاغزىنى چايقاپ قولىنى يۇدى، ئاندىن:
ـــ زىجۇەن، كۈجە سالدىڭمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.
ـــ مانا ھازىر سالىمەن، ـــ دېدى زىجۇەن.
ـــ شورپا بىلەن شۆڭگۈرۈچ خېلى تەملىك ھەم پاكىز ئىكەن، ئۇنى ئىچىۋېتىڭلار، كۈجىنى ئۆزۈم سالاي، ـــ دېدى دەييۈي.
ئۇلار ماقۇل دېيىشىپ، تاشقىرىقى ئۆيگە غىزالىنىشقا چىقىپ كەتتى.
دەييۈي كۈجىنى سېلىپ بولۇپ، كىتابتىن بىرنى ئېلىپ كۆرەي دەپ ئەمدىلا ئولتۇرۇشىغا باغدا گۈركىرەپ شامال كۆتۈرۈلدى، غەربتىن ئۈدۈل شەرقىقە سوققان شامالدىن دەل ـ دەرەخلەر توختىماي شالدىرلاپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن

پىشايۋانغا ئېسىقلىق قوڭغۇراقمۇ شامالدا «جاراڭ ـ جۇرۇڭ» قىلىپ كەتتى.

شۆيەن غىزالىنىپ بولۇپ، دەيىۋىنىڭ خىزمىتىگە كىرگەندە، دەيىۋي ئۇنىڭدىن:

ـــ ھاۋا سوغۇق بولۇپ قالدى، ئۇلۇشكۇن ھېلىقى موينا ئېگىنلىرىمنى يېيىپ قويۇڭلار دېگەنىدىم، يايغانمىدىڭلار؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ھەممىسىنى يېيىپ بولغان، ـــ دېدى شۆيەن.

ـــ بىرىنى ئەكىرگىن، يېپىنىۋالاي، ـــ دېدى دەيىۋي.

شۆيەن چىقىپ موينا كىيىملەر ئورالغان بوغجۇمىنى ئەكىردى ۋە يېشىپ دەيىۋيگە تۇتۇپ بەردى. بوغجۇمىنىڭ ئىچىدە دۇردۇن تۇغۇنچەك كۆرۈندى، دەيىۋي ئۇنى ئېلىپ ئېچىپ قارىۋىدى، باۋيۇي كېسەل بولۇپ قالغاندا ئەۋەتكەن كونا ياغلىق ئىكەن. ياغلىقتا ئۆزى پۈتكەن شېئىر ۋە تۆككەن ياش داغلىرى ھېلىمۇ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىچىگە قايچىدا قىيىۋېتىلگەن ئىپار قاپچۇقى، يەلپۈگۈچ قاپچۇقى ۋە باۋيۇينىڭ ھېكمەتلىك قاشتېشىنىڭ پۆپۈكلىرى ئورالغانىدى. بۇ نەرسىلەر كىيىم ـ كېچەكلەرنى يېيىش ۋاقتىدا سانداقتىن چىققاچقا، زىجۇەن يوقلىپ كەتمەسۇن دەپ مۇشۇ بوغجۇمىنىڭ ئىچىگە قىستۇرۇپ قويغانىدى.

دەيىۋي بۇنى كۆرمىسىغۇ بولغان، كۆرگەندىن كېيىن قايسى كىيىمنى كىيىدىغانلىقىنىمۇ ئېيتماي، ئىككى قول ياغلىقنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى كونا شېئىرلارغا تىكىلىپلا قالدى. بىر پەس قارىغاندىن كېيىن، كۆزىدىن تارام ـ تارام ياش قۇيۇلدى. زىجۇەن تاشقىرىقى ئۆيدىن كىرىپ قارىسا، شۆيەن بىر بوغجۇما كىيىم ـ كېچەكنى ئىككى قوللاپ تۇتقىنىچە بىر چەتتە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپتۇ، كىچىك شىرەدە قايچىلانغان ئىپار قاپچۇقى، پارە ـ پارە قىلىۋېتىلگەن يەلپۈگۈچ قاپچۇقى ۋە قىيىپ تاشلانغان پۆپۈكلەر تۇراتتى. دەيىۋي قولىدا ئىككى دانە نىمكەش قول ياغلىقنى

تۇتقىنىچە ياغلىقتىكى خەت ئىزلىرىغا قاراپ كۆز يېشى قىلىۋاتاتتى. بەئەينى شۇنداق بوپتۇكى:

نائۇمىدكە دۇچ كېلىپتۇ نائۇمىدلىك كۈلپىتى،
يېڭى دەرد پەيدا قىلىپتۇ كونا دەردنىڭ زەخمىتى.

بۇ ھالنى كۆرگەن زىجۇەن ئۇنىڭ ياغلىققا قاراپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەۋاتقانلىقىنى بىلدى ـ دە، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشنىڭ پايدىسىز ئىكەنلىكىنى پەملەپ، نائىلاج كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ خان قىز، بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ نېمىمۇ قىلاتتىڭىز؟ بۇ ئاشۇ يىللىرى باۋيۇي غوجام بىلەن سىز بىر تۇرۇپ ئەپلىشىپ، بىر تۇرۇپ ماي تارتىشىپ يۈرۈشكەن كىچىك چاغلىرىڭىزدا قىلغان كۈلكىلىك ئىشلار. ئەگەر ھازىرقىدەك مۇشۇنداق ئىززەت ـ ئابرۇيىڭلارنى قىلىشقان بولساڭلارغۇ بۇ نەرسىلەر بىكارلا نابۇت بولۇپ كەتمەس ئىدى ! ـــ دېدى.

زىجۇەن بۇ گەپلەرنى دەييۇينىڭ كۆڭلىنى ياساش ئۈچۈن قىلغانىدى، كۈتۈلمىگەن يەردىن بۇ گەپ دەييۇيگە يېڭى كەلگەن چاغدا باۋيۇي بىلەن بولغان كونا ئىشلىرىنى تېخىمۇ ئەسلىتىپ قويدى ـ دە، ئۇنىڭ كۆزىدىن يىپى ئۈزۈلگەن ئۇنچىدەك ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى.

ـــ شۆيەن سىزگە قاراپ تۇرۇپتۇ، كىيىمىدىن بىرنى ئېلىپ يېپىنىۋالسىڭىز، ـــ دېدى زىجۇەن ئۇنى سۈيلەپ.

دەييۇي شۇندىلا ياغلىقنى تاشلاپ قويدى، زىجۇەن دەررۇ ئىپار قاپچۇقى قاتارلىق نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇپ ئاچىقىپ كەتتى.

دەييۇي جۇڭدىن بىرنى يېپىنىچاقلاپ، غەمكىن ھالدا تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ ئولتۇردى. قايرىلىپ قارىشىغا، تېخىچە ئۇزۇنچاق شىرەدە يىغىشتۇرۇۋېتىلمەي تۇرغان باۋچەينىڭ نەزمىسگە كۆزى چۈشتى ـ دە، ئۇنى قايتا قولىغا ئېلىپ يەنە

ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىقىپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنغان ھالدا: «كەچۈرمىشلىرىمىز ئوخشاش بولمىغان بىلەن، دەرد ـ مۇڭىمىز بىر ئىكەن. مەنمۇ نوتىغا سېلىپ، سازنى تەڭكەش قىلىپ ئېيتىشقا بولىدىغان تۆت كۇپلېت شېئىر يازاي، ئۇنى ئەتە مۇشائىرە سۈپىتىدە كۆچۈرۈپ ئەۋەتىپ بېرەي» دەپ ئويلىدى ـ ده، شۆيەنگە تاشقىرىدىكى شىرەدە قويۇقلۇق قەلەم ـ دۇۋەتنى ئەكىرگۈزدى ۋە سىياھ ئېزىپ، قەلەم يۈگۈرتۈپ تۆت كۇپلېت شېئىر يېزىپ چىقتى. ئاندىن نوتا رىسالىسىنى ۋاراقلاپ «يىلەن»، «سىشيەن» دېگەن ئىككى ئاھاڭنى لايىق تېپىپ، شۇنىڭ ۋەزنىگە سالدى. ئۆزى يازغان ئىككى شېئىرنى ئۇنىڭغا چۈشۈردى. ئاندىن كۆچۈرۈپ چىقىپ، باۋچەيگە ئەۋەتىش ئۈچۈن تەييارلاپ قويدى. شۆيەننى چاقىرىپ ساندۇقتىكى ئۆزى ئالغاچ كەلگەن قىسقا قالۇننى ئالدۇردى. تارىلىرىنى تەڭشەپ چېلىشنى بىر قۇر مەشىق قىلدى. دەيۇي ناھايىتى زېرەك ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە جەنۇبتىكى ۋاقتىدا بىر مەزگىل قالۇن چېلىشنى ئۆگەنگەنىدى، گەرچە قولى چېلىشتىن چىقىپ قالغان بولسىمۇ، چېلىشى بىلەنلا قولى كېلىپ قالدى. ئۇ شۇ تەرىقىدە بىر پەس چالدى. كېچىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالغانىدى، ئاندىن زىجۇەننى چاقىرىپ ئورۇن سالدۇرۇپ، ئۇخلاشقا ياتتى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

باۋيۈيگە كەلسەك، ئەتىگىنى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يۈيۇنۇپ ـ تارانغاندىن كېيىن، بېيمىڭنى ئەگەشتۈرۈپ كۇتۇپخانىغا كېتىۋاتاتتى. مويۇي قاقاھلاپ كۈلگەن پېتى ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ:

ـــ غوجام، بۇگۈن سىلىگە ئىش ئوڭدىن كەلدى ! خەلپەت بېگىم كۇتۇپخانىغا كەلمىدى، ھەممەيلەننى ئازاد قويۇپ بەردى، ـــ دېدى.

ـــ راستمۇ؟ ـــ دېدى باۋيۈي.

ـــ چىنپۇتمىسلە، ئەنە ئۇچىنچى غوجام بىلەن جيا لەن غوجامۇ قايتىپ كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى مويۇي.

باۋيۇي قارىغۇدەك بولسا، راست دېگەندەك جيا خۇەن بىلەن جيا لەن مۇلازىملىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، كۇلۇشكىنىچە چۇرۇقلىشىپ كېلىۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشىۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. ئۇلار ئۇدۇل كەلگىنىچە باۋيۇينى كۆرۈپلا قوللىرىنى سېلىپ تۇرۇپ قالدى.

ـــ ئىككىڭلار نېمىشقا قايتىپ كەلدىڭلار؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ـــ بۇگۈن خەلپەت بېگىمنىڭ ئىشى چىقىپ قاپتىكەن، بىر كۈن قويۇپ بەردى، ئەتە بارىدىكەنمىز، ـــ دېدى جيا خۇەن.

بۇنى ئاڭلىغان باۋيۇي كەينىگە يېنىپ، جيا ئانا بىلەن جيا جېڭنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ ئۇلارنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۈرۈپ قويدى، ئاندىن ئارامبەخش ھويلىغا قايتىپ كەلدى.

ـــ نېمىشقا قايتىپ كەلدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى شىرېن.

باۋيۇي ئۇنىڭغا ئەھۋالنى ئېيتتى ۋە سەل ئولتۇرغاندىن كېيىن تالاغا مېڭىۋىدى، شىرېن:

ـــ نېمانچە ئالدىراش، نەگە ماڭدىڭىز؟ مەكتەپتىن قويۇپ بەرگەندىن كېيىن، مېڭىڭىزنى دەم ئالدۇرسىڭىز بولاتتى، ـــ دېدى.

باۋيۇي قەدىمىنى توختىتىپ بېشىنى ساڭگىلاتتى ـ دە:

ـــ گېپىڭغۇ توغرا، بىراق ئاران بىر كۈن قويۇۋەتكەندە ئايلىنىپ كەلمىسەم بولامدۇ؟ ماڭا ئازراق ئىچىڭمۇ ئاغرىسۇن، ـــ دېدى.

ـــ ئەمىسە ئىختىيارىڭىز، ـــ دېدى باۋيۇينىڭ بىچارە ھالىتىنى كۆرگەن شىرېن تەبەسسۇم بىلەن.

شۇ ئاردا غىزا كېلىپ قالدى، باۋيۇي ئامالسىز غىزاغا ئولتۇردى ۋە ھاپىلا ـ شاپىلا يەپ بولۇپلا، ئاغزىنى چايقاپ، دەييۇينىڭ ھۇجرىسىغا قاراپ قۇيۇندەك يۈرۈپ كەتتى. ئىشىك

ئالدىغا كەلگەندە، شۆيەننىڭ ھويلىدا ياغلىق يېيىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

— خان قىز غىزالاندىمۇ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي شۆيەندىن.

— ئەتىگەن يېرىم چىنە شوۋگۈرۇچ ئىچكەندى، — دېدى شۆيەن، — غىزاغا كۆڭلى تارتماي، شۇ تاپتا مۈگدەپ قالدى، غوجام، ئۆزلىرى باشقا ياقلارنى چۆرگۈلەپ، ئاندىن كېلەرلا.

باۋيۇي نائىلاج كەينىگە ياندى. ئۇ بارار يېرىنىڭ تايىنى يوق تۇراتتى، شۇڭا ئۆرمىگىنىگە بىرنەچچە كۈن بولغانلىقى بىردىنلا ئېسىگە كېلىپ، چاكاندىزار ئايۇان تەرەپكە بەخۇدۇك قەدەم تاشلىدى. پەنجىرە تۈۋىگە كېلىپ قاراپ باقتى، ئۆيىچى جىمجىت، ئادەمنىڭ ھېچقانداق شەپىسى يوق ئىدى. باۋيۇي ئۇنىمۇ چۈشلۈك ئۇيقۇدا ئوخشايدۇ دەپ چاغلاپ كىرىشنى ئەپ كۆرمىدى. كېتەي دەپ تۇرۇشىغا، ھۇجرىدىن قانداقتۇر غوڭۇلدىغاندەك بىر ئاۋاز ئارانچە ئاڭلىنىپ قالدى. باۋيۇي ئورنىدىن قوزغالماي تۇرۇپ يەنە قۇلاق سالدى، خېلىدىن كېيىن يەنە «تاك» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى، باۋيۇي نېمىنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرالماي تۇراتتى، بىرەيلەننىڭ:

— بۇ يەرگىمۇ بىر ئۇرۇق يۇردىڭىز، بۇ ياقنى توسىمامسىز؟ — دېگىنى ئاڭلاندى.

باۋيۇي شۇندىلا ھۇجرىنىڭ ئىچىدە قورشام دامكا ئويىنىلىۋاتقانلىقىنى بىلدى، لېكىن گەپ قىلىۋاتقان كىم ئىكەنلىكىنى زادىلا بىلەلمىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن شۆيەننىڭ ئاۋازىنى پەرق ئەتتى:

— نېمىدىن قورقاتتىم؟ مۇنداق يېسىڭىز، مانا مۇنداق توسۇيمەن، ئۇنداق يېسىڭىز، مەنمۇ ئۇنداق توسۇيمەن. بىر قەدەم كېيىن قالغىنىم بىلەن، ئاخىر يېتىشۋالمەن.

ئارقىدىن ھېلىقى كىشى يەنە:

— مۇنداق يېسەمچۇ؟ — دېۋىدى، شۆيەن:

— ۋىيەي! بۇيەردىن بىر يوچۇق ئېچىلىپ قاپتىكەن

ئەمەسمۇ، بۇنىڭغا دىققەت قىلماپتىمەن، ــ دېدى.

باۋيۇيگە بۇ ئاۋاز ناھايىتى تونۇشتەك ئاڭلاندى، ھەمشىرىلىرىنىڭ ئاۋازى ئەمەس ئىدى. ئۇ شۇچۇنىڭ ھۇجرىسىدا يات ئادەم يوق دەپ ئويلاپ، مىلەڭزىنى ئاستاغىنا قايرىپ كىردى، قارىسا، ئۇ كىشى باشقا بىرسى ئەمەس، يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىدىكى «بوسۇغا سىرتىدىكى ئادەم» مياۋيۇي ئىكەن. باۋيۇي ئۇنى كۆرۈپ، دىققىتىنى بۆلگۈسى كەلمىدى. شۇ تۇرقىدا مياۋيۇي بىلەن شۇچۇن پۈتۈن زېھنىنى بىر يەرگە يىغىپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭغا دىققەت قىلىشمىغانىدى. باۋيۇي بىر چەتتە تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ماھارىتىنى كۆزەتتى. مياۋيۇي دامكىدىن كۆزىنى ئۇزمەي تۇرۇپ:

ــ سىزگە ماۋۇ بۇلۇڭ كېرەك ئەمەسمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ نېمىشقا كېرەك ئەمەس ئىكەن؟ ــ دېدى شۇچۇن، ــ ئۇ يەردىكى ئۇرۇقلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى ئۆلۈك ئۇرۇقلار، نېمىدىن قورقاتتىم؟

ــ پوچىلىق قىلماڭ، سىنىشىپ باقايلى، ــ دېدى مياۋيۇي.

ــ ھېلى بىر يېگىلى تۇرىمەن، تويمىسىز، ــ دېدى شۇچۇن.

مياۋيۇي مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، چەتتىكى ئۇرۇقتىن بىرنى قولىغا ئېلىپ ئايلاندۇرۇپ يېگىلى تۇرۇۋىدى، شۇچۇنىڭ ئالدىدىكى بىر بۇلۇڭنىڭ ئۇرۇقلىرى يېيىلىپ تۆگىدى.

ــ مانا بۇنى «ئۆتۈكىنى تەتۈر سالدۇرۇش ئۇسۇلى» دەپ ئاتايمىز، ــ دەپ كۈلدى مياۋيۇي.

ــ شۇچۇن بىر نېمە دېگۈچە، يانداتۇرغان باۋيۇي ئۆزىنى تۇتالماي قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى، بۇنىڭدىن ئىككىسى قاتتىق چۆچۈپ كەتتى.

ــ بۇ قىلىقىڭىزنى نېمە دېسە بولار؟ ــ دېدى شۇچۇن، ــ كىرگەندە زۇۋانمۇ سۇرمەي ئادەمنى ئەجەبمۇ قورقۇتۇۋەتتىڭىزا! قاچانلاردا كىرگەنىدىڭىز؟

ــ كىرگىلى خېلى بولغان، قارىسام، ئىككىڭلار بىر بۇلۇڭنى

تالىشۇپتىپسىلەر، ــ دېدى باۋيۇي ۋە مياۋيۈيگە سالام بېرىپ، كۈلگەن پېتى ئۇنىڭدىن سورىدى، ــ مياۋيۇي بۇۋى، ئېتىكاپتىن ئانچە چۈشمەيتتىڭىز، بۇگۈن ئادەمزات ئارىسىغا چۈشۈشكە قانداق نېسىپ بولغاندۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مياۋيۇي ھۇپپىدە قىزىرىپ، جاۋابمۇ بەرمەي، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ دامكىغا قارىۋالدى. باۋيۈي ئۆزىنىڭ قارامىلىق قىلىپ قويغانلىقىنى سېزىپ، ئالمان ـ تالمان ھىجايدى ۋە:

ــ تەركىدۇنيا كىشىلەرنى بىزدەك ئەھلىدۇنيا چاكىنىلىرىغا ئوخشاتقىلى بولمايدىكەن. بىرىنچىدىن، ئۇلارنىڭ كۆڭلى تەسكىن بولمىدىكەن، كۆڭلى تەسكىن بولسا، ھوشيار بولمىدۇ، ھوشيار بولسا، زېھىنلىك ...

باۋيۇينىڭ گېپى تۈگە ـ تۈگىمەيلا، مياۋيۇي باۋيۈيگە لاپپىدە قاراپ قويۇپ، يەنە بېشىنى ساڭگىلىتىۋالدى، رەڭگىرويمدىمۇ بارا ـ بارا قىزىللىق ئەكس ئېتىشكە باشلىدى. ئۇ سېنەكىمەي قويغاچقا، باۋيۇي خىجىل بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى.

شىڭۇن يەنە ئۇرۇق يۈرمەكچى بولۇۋىدى، مياۋيۇي بىر پەستىن كېيىن:

ــ قېنى يۈرۈڭ، ئەمىسە ! ــ دېدى ۋە ئورنىدىن قوپۇپ كىيىملىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، باشقىدىن ئولتۇردى.

ــ نەدىن كېلىشكىنىز، ــ دەپ خىيالىغا كەلگىنىچە سوراپ قويدى ئۇ باۋيۇيدىن. باۋيۇي بايا دېگەن گېپىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇش مەقسىتىدە، مياۋيۇينىڭ گەپ تېشىشنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى، لېكىن بىردىنلا يەنە «بۇ مياۋيۇينىڭ مەنىلىك گېپى بولۇپ قالمىسۇن يەنە» دەپ ئويلىدى ـ دە، قىزىرىپ كېتىپ جاۋاب بېرەلمەي قالدى. مياۋيۇي مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، شىڭۇن بىلەن پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇردى.

ــ ئاكا، بۇنىڭغا جاۋاب بېرىش تەس ئەمەسقۇ؟ ــ دېدى شىڭۇن كۈلۈپ، ــ خەقلەرنىڭ دائىم «كەلگەن يېرىمدىن

كەلدىم» دەيدىغان سۆزلىرىنى ئىشىتمىگەنمىدىڭىز؟ خۇددى يات ئادەمنى كۆرگەندەك، شۇ گەپكىمۇ قىزىرىپ كېتىدىكەنسىز !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مياۋيۇي ئۆز ماكانىنى ئېسىگە ئالدى ۋە كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى ـ دە، خىجىل بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ـــ كەلگىنىمگە خېلى ۋاق بولۇپ قالدى، ئەمدى ئىبادەتخانىغا قايتىپ كېتەي، ـــ دېدى ئۇ.

شۇڭا مياۋيۇينىڭ مىجەزىنى بىلگەچكە، ئولتۇرۇشقا كۆپ زورلىماي، ئۇنى ئىشىككىچە ئۇزىتىپ باردى.

ـــ بۇ ياقلارغا ئۆتمىگىنىمگە ئۇزۇن بولدى، يوللارمۇ ئەگىرى ـ بۈگرى ئىكەن، قايتقۇچە ئادىشىپ قالمىغان ئوخشايمەن، ـــ دەپ كۈلدى مياۋيۇي.

ـــ ئەمىسە، مەن يول باشلاپ ماڭسام قانداق دەيسىز؟ ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ ئەرزىمەيتتى ! ئەمىسە، مەرھەمەت قىلىسىلا، ـــ دېدى مياۋيۇي.

ئۇلار ئىككىسى شۇڭا بىلەن خوشلىشىپ، چاكاندىزار ئايۇاندىن چىقتى، ئەگىپ ـ چۆرگۈلەپ يۇرۇپ، بامبۇكزار سارايغا يېقىن قالغاندا بىردىنلا «تىرىڭ ـ تىرىڭ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـــ نەدە چېلىنىۋاتقان قالۇنكىنە بۇ؟ ـــ دېدى مياۋيۇي.

ـــ سىڭلىم لىن دەييۇي چېلىۋاتسا كېرەك، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ ئۇمۇ ساز چېلىشنى بىلەمتى؟ ئۇنىڭ بۇنداق ھۇنىرى بارلىقىنى زادىلا ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن ! ـــ دېدى مياۋيۇي.

باۋيۇي دەييۇي ھەققىدە ئۆزىنىڭ بىلگەنلىرىنى بىر قۇر سۆزلەپ بېرىپ:

ـــ كىرىپ يوقلاپ چىقايلى، ـــ دېدى.

ـــ قەدىمدىن تارتىپ ساز ئاڭلىغۇچى بولسا بولغانكى، سازنى كۆرگۈچى بولۇپ باقمىغان، ـــ دېدى مياۋيۇي.

ـــ شۇڭا، مەن ئۆزۈمنى چاكسىنا ئادەم دەيمەن ئەمەسمۇ، ـــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ كېتىپ.

شۇ گەپ بىلەن ئۇلار بامبۇكزار ساراينىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، سۇنئىي تاغدا تاشنىڭ ئۈستىدە جىمجىت ئولتۇرۇپ قۇلاق سالدى. مۇزىكا ئۇلارغا شۇنچىلىك يېقىملىق تۇيۇلدى. بىرئاز ئۆتۈپلا لەرزان ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى:

سوقتى ۋېزىلداپ شامال كەلدى كۈز پەسلى يېتىپ،
كۈيلىدى ساھىبجامال غەمگە يېگانە پېتىپ.
سېغىنىپ ئۆز يۇرتىنى دەيدۇ يۇرتۇم قايدا سەن؟
يىغلىدى يانداپ قاشا ئېتىكىنى نەم ئېتىپ.

بىردەم دېمىنى ئېلىۋېلىپ، يەنە كۈيلىدى:

خويمۇ يىراقكەن بۇ تاغ، تېخى دەريا بىپايان،
تولۇن ئاينىڭ شولىسى بولدى روجەكتە ئايان.
قاقمىدىم كىرپىك پەقەت ئۆچكىچە سامانيولى،
شايى كۆڭلىكىم نېپىز تەگدى سالقىن شۇ ھامان.

كۈيلىگۈچى يەنە دېمىنى ئالدى.

ـــ بايا «پ» قاپىيەسى بىلەن بىرىنچى كۈپلېتنى ئېيتقاندى، ئەمدى «ئان» قاپىيەسى بىلەن ئىككىنچى كۈپلېتنى ئېيتتى. يەنە ئاڭلاپ باقايلى، ـــ دېدى مياۋيۇي.

ئىچكىرىدىن يەنە ناخشا ئاۋازى كەلدى:

سەرگۈزەشتىڭدىن بىلىندى ئىختىيارلىق سەندە يوق،
غەم ـ ئەلەمنىڭ كۆپلۈكىدىن دىل ئارامىلىق سەندە يوق.
سەن بىلەن مەنمۇ ئەزەلدىن كۆڭلىمىز ئوخشاش ئىكەن،
ئەسلىسەم قەدىمكىلەرنى ھېچ خاتالىق مەندە يوق.

ـــ بۇ يەنە باشقىچە ۋەزىن بولدى. ئۇنىڭ غەمكىن خىيالى نېمىدېگەن چوڭقۇر ـ هە ! ـــ دېدى مياۋيۇي.

ـــ مەنغۇ چۈشەنمىدىم، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازى ماڭا تولىمۇ ھەسرەتلىك بولۇپ تۇيۇلدى، ـــ دېدى باۋيۇي.

ئىچكىرىدىن پەدە تەڭشەۋاتقان ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـــ بوم تارىنى بەك ئېگىز تەڭشەۋەتتى. قەۋس ناۋاسىغا① چۈشمەي قالارمىكىن، ـــ دېدى مياۋيۇي.

ناخشا يەنە باشلاندى:

بۇ جاھانغا يارلىشتا ئەسلىي ئىنسان خاك ئىكەن،
ئادەمزات ھەم پەلەكنىڭ قىسمىتى شۇنداق ئىكەن.
ئەسلىي قىسمەت بولسا شۇنداق بولمىغاي غەمدىن خالاس،
كۆكتىكى ئاينىڭ مىسالى بەلكى ئاق كۆڭلۈمگە خاس.

بۇ ناخشىنى ئاڭلاپ مياۋيۇينىڭ رەڭگى بىردىنلا تاتاردى.

ـــ ۋەيەي، نېمىشقا ئۇشتۇمتۇتلا ئېگىز ئاھاڭغا يۆتكەۋەتتىكىنە، ئاۋازىمۇ چىرقىراپ كېتىۋاتىدۇ ! بەك ئېگىز بولۇپ كەتتى، ـــ دېدى ئۇ.

ـــ ئېگىز بولسا نېمە بولىدۇ؟ ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ ئۇزۇن داۋام قىلىدۇرالماي قالارمىكىن، ـــ دېدى مياۋيۇي.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، «تىرىڭ !» قىلىپ بوم تارىنىڭ ئۇزۇلگەنلىكى ئاڭلاندى. مياۋيۇي ئورنىدىن تۇرۇپلا ئالمان ـ تالمان ماڭدى.

ـــ نېمە بولدى؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ـــ كېيىن بىلىپ قالىسىز، سىزمۇ تولا گەپ قىلىۋەرمەڭ، ـــ دەپلا مياۋيۇي كېتىپ قالدى.

---

① قەۋس ناۋاسى ـــ ئون ئىككى خىل ناۋادىن بىرسى. قەدىمكى دەۋردە بۇ ئون ئىككى ئايغا نىسبەت قىلىنىپ، قەۋس ناۋاسى توققۇزىنچى ئايغا بېغىشلىناتتى.

باۋيۇينىڭ كۆڭلىگە بىرمۇنچە گۇمان تۇغۇلۇپ، كەيپى چۈشكۈن هالدا ئارامبەخش هويلىغا قايتتى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالغاي.

ئەمدى گەپنى مياۋيۇيدىن ئاڭلىغايسىز. ئۇ ئىبادەتخانىغا قايتىپ بارغاندا، دەرۋىش بۇۋى ئالدىغا چىقىپ ئۇنى كۈتۈۋالدى، مياۋيۇي ئىشىكنى تاقىتىپ بىردەم ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، «ئېتىكاپ دۇرۇتنامىسى»نى بىر قۇر ئوقۇدى. كەچلىك غىزادىن كېيىن كۈجە كۆيدۇرۇپ، بۇدساتۋاغا چوقۇندى، دەرۋىش بۇۋىنى ئارام ئېلىڭ، دەپ چىقىرىۋەتتى. مياۋيۇينىڭ ئېتىكاپ كارىۋىتىدا يۆلەنچۈكى تەخلەپ قويۇلغانىدى. ئۇ پەردىنى چۈشۈرۈۋەتتى، باداشقان قۇرۇپ، پاسىق خىياللاردىن خالاس بولۇپ، چىن ئىخلاس بىلەن هەقىقەتكە يۈزلەندى. ئۇچىنچى جېسىمك ۋاقىتىدىن ئۆتكەندە ئۆگزىدىن گۈپۈلدىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ ئوغرى چۈشكەن ئوخشايدۇ دېگەن ئەندىشە بىلەن، كاتتىن چۈشۈپ ئايۋانغا چىقتى. بىپايان كۆكتە بۇلۇتلار ئۇزۇپ يۈرەتتى، ئاسماندا ئاي تىنىق سۇدەك جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. هاۋامۇ ئانچە سوغۇق ئەمەس ئىدى. ئۇ ئۆزى يالغۇز سالاسۇنغا يۆلىنىپ تۇراتتى، بىردىنلا ئۆگزىدىن ئىككى مۇشۇكنىڭ ئاغىل ـ تاغىل مىياڭلىغىنى ئاڭلاندى.

مياۋيۇي بىردىنلا باۋيۇينىڭ كۇندۇزى قىلغان گېپىنى ئەسلەپ، يۈرىكى پوكۇلداپ، قۇلىقى قىزىشقا باشلىدى. ئۇ دەرهال هوشىنى يىغىپ ئېتىكاپخانىغا يېنىپ كىردى ـ دە، بايىقىدەك ئېتىكاپقا ئولتۇردى. لېكىن، پىكرى چېچىلدى، گويا تۇمەن تۇلپار بەيگىگە چۈشكەندەك هەر يان چاپقىلى تۇردى، كات چايقىلىۋاتقاندەك، ئۆزىمۇ ئىبادەتخانىدا ئەمەستەك تۇيۇلدى. گويا بىرمۇنچە بەگزادە ـ بايۋەچچىلەر ئۇنى خوتۇنلۇققا ئالماقچى بولغاندەك، بىر تۇرۇپ سوچى دەللىلەر ئۇنى سۆرەپ تارتىشتۇرۇپ مەپىگە چىقىرىۋاتقاندەك، ئۆزى بولسا ئۇنمايۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ

كېتىۋاتاتتى. بىر دەمدىن كېيىن ئوغرى - قاراقچىلار ئۇنى بۇلىغىلى كېلىپ، قىلىچ - توقماقلار بىلەن زورلاۋاتقاندەك بولدى - ده، «قۇتۇلدۇرۇڭلار» دەپ يىغلاپ داد - پەريات كۆتۈردى.

ئۇنىڭ داد - پەريادىدىن ئىبادەتخانىدىكى راھىبە - بۇۋىلەر ئويغىنىپ كېتىپ، چىراغلارنى كۆتۈرۈشكەن پېتى ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا يۈگۈرۈپ كىرىشتى. مياۋيۇي قوللىرى كېرىلگەن، ئاغزىدىن كۆپۈك قاينىغان ھالدا يەردە ياتاتتى. ئۇلار ئۇنى دەرھال ئويغاتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئىككى مەڭزى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

— مېنى بۇدساتۇا ئىگەم ساقلايدۇ، سەن قاراقچىلار نېمە قىلىشالايتتىڭ؟ — دەپ تىللىدى ئۇ.

تۇرغانلار قورقۇنچىدىن نېمە قىلىشنى بىلمەي:

— بۇ يەردە بىز بار، تېز ئويغانسىلا ! — دېيىشتى.

— ئۆيۈمگە كېتىمەن، ئاراڭلاردا ئىنسابلىق ئادەم بولسا مېنى ئاپىرىپ قويسۇن ! — دېدى مياۋيۇي.

— سىلى تۇرۇۋاتقان ئۆي مۇشۇ، — دېدى دەرۋىش بۇۋى. ئاندىن ئۇ باشقا بىر راھىبەنى ئاۋالۇكتىسۋارادىن مەدەت تىلەشكە بۇيرۇدى. ئۆزى پال چوپتىكىدىن بىر تالنى ئېلىپ تەبىرنامىنى ئېچىپ قارىۋىدى، مياۋيۇيگە باغنىڭ غەربىي جەنۇب بۇلۇڭىدىكى جىن - ئەرۋاھ چاپلاشقانلىقى مەلۇم بولدى.

— شۇنداق ! نەزەرباغنىڭ غەربىي جەنۇب بۇلۇڭى ئادەم تۇرۇپ باقمىغان يەر. ئۇ يەردە جىن - ئەرۋاھلار بار، — دېدى بىر ھەيلەن.

قالغانلىرى شورپا، قاينات سۇ تەييارلاش بىلەن ئالدىراش ئىدى.

ئۇ راھىبە ئەسلىدە مىيايۇي جەنۇبتىن بىللە ئەكەلگەن ئايال بولۇپ، مياۋيۇينىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى. شۇڭا، ئۇ ئۇنىڭغا ھەممىدىن بەكرەك كۆيۈپ - پىشىپ، كاتتا چىقىپ مياۋيۇينىڭ قېشىدا ئولتۇراتتى.

— سەن كىم؟ — دەپ سورىدى مياۋيۇي قايرىلىپ ئۇنىڭغا

قاراپ.

— بۇ مەن ! — دېدى ئۇ راھىبە.

مياۋيۇي ئۇنىڭغا بىرقۇر سەپسېلىپ چىقىپ:

— ھە ! سەنمىدىڭ ! — دېدى ـ دە، ئۇنى قۇچاقلىغىنىچە، — سەن مېنىڭ ئانامسەن ! مېنى قۇتقۇزۇۋالمىساڭ ئۆلۈپ كېتىمەن، — دەپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

ئۇ راھىبە ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن چاقىراتتى ھەم ئۇنىڭ ئۈچىسىنى ئۇيقىلايتتى. دەرۋىش بۇۋاي چاي قۇيۇپ ئۇنىڭغا ئىچۈردى. ئۇ تاڭ سۈزۈلگەندىلا ئاندىن ئۇيقۇغا كەتتى. راھىبە ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتقۇزۇپ بېقىش ئۈچۈن تېۋىپ چاقىرىشقا ئادەم جورۇدى. كەلگەن تېۋىپلارنىڭ بەزىلىرى غەم ـ غۇسسە تۇپەيلىدىن تال زەخمىلەنگەن، دېدى، بەزىسى قانىنى ئىسسىق سەپرا چىرمىۋاپتۇ، دېدى، بەزىسى جىن چاپلىشىۋاپتۇ، دېدى، بەزىسى ئىچى ـ تېشىدىن تەڭلا زۈكام تېگىپتۇ، دېدى. ئىشقىلىپ، نېمە كېسەللىكى مۇقىم بولمىدى. كېيىن چاقىرىلغان تېۋىپ كۆرگەندىن كېيىن:

— ئېتىكاپتا ئولتۇرغانمىدى؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە، دائىم ئولتۇرىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى دەرۋىش بۇۋاي.

— بۇ كېسەل تۇنۇگۈن كېچە تۈيۇقسىز تەگكەنمۇ؟ — دەپ سورىدى تېۋىپ يەنە.

— شۇنداق.

— بۇ، كۆزىگە جىن كۆرۈنگەنلىكتىن تەگكەن كېسەل ئىكەن، — دېدى تېۋىپ،

— دەخلىسى بارمىدۇ؟ — دەپ سورىدى تۇرغانلار.

— بەختىگە يارىشا، ئېتىكاپتا ئۇزاق ئولتۇرماپتىكەن، جىن تازا چاپلىشىپ كېتەلمەپتۇ، قۇتقۇزۇۋالغىلى بولىدۇ، — دېدى تېۋىپ. ئاندىن يۇرەكتىكى ئىسسىق سەپرانى پەسلىتىدىغان دورىدىن يېزىپ بەردى. ئۇنىڭدىن بىر بولاق ئىچۈرۈلگەندىن

كېيىن، مياۋيۇي بىرئاز تىنچلاندى.

سىرتتىكى بىكار تەلەپلەر بۇ ئىشنى ئاڭلاپ:

ــ يېشى چوڭىيىپ قالغان تۇرسا، نەپسىگە هاي بېرەلمەتى؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە رەڭگىرويىدىن ناھايىتى سەتەڭ، ئاجايىپ خۇلقلۇق ئىكەن! كېيىن كىملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ، كىملەرنىڭ ئامىتى كېلەركىن! ــ دېيىشىپ، پىتنە ـ پاسات تېرىغىلى تۇردى.

بىرقانچە كۈن ئۆتۈپ، مياۋيۇي سەل ـ پەل ئوڭشالدى، لېكىن تېخىچە ئەس ـ هوشىنى يىغالماي، ئىلەڭ ـ سىلەڭ يۈرەتتى.

بىر كۈنى شىچۈن هۇجرىسىدا ئولتۇرسا سەييىدىڭ ئۈشتۈمتۈت كىرىپ كېلىپ:

ــ خان قىز، مياۋيۇي خەلپەمنىڭ ئىشىنى ئۇقتىلىمۇ؟ ــ دېدى.

ــ نېمە ئىش بوپتۇ؟ ــ دېدى شىچۈن.

ــ تۇنۇگۈن شيۇيەن خان قىز بىلەن چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ قىلىشۇاتقان پارىڭىنى ئاڭلاپ قالدىم، ــ دېدى سەييىدىڭ، ــ قايسى كۈنى سىلى بىلەن شاهمات ئويناپ قايتىپ كەتتىغۇ، شۇ كېچىسى تۇيۇقسىزلا جىن چاپلىشىپ قېلىپ ئوغرى ـ قاراقچىلار مېنى بۇلىغىلى كەلدى دەپ هەررەڭ ـ سەررەڭ سۆزلەيدىغان بولۇپ قاپتۇ، تېخىچە ئوڭشىلىپ كېتەلمەپتۇ. خان قىز، قارىسىلا، بۇ غەلىتە ئىش ئەمەسمۇ؟

بۇنى ئاڭلاپ شىچۈن بىر ئېغىز زۇۋان سۆرمەي جىمجىت ئولتۇرۇپ خىيالغا كەتتى. «مياۋيۇي ئۆزى پاك بولغىنى بىلەن، بۇ دۇنيادىن تېخى قول ئۈزمەپتۇ. ئەپسۇسكى، مەن مۇشۇنداق ئائىلىدە تۇغۇلۇپ قاپتىمەن، مېنىڭ تەركىدۇنيا بولۇشۇمغا ئەپ كەلمەيدىكەن، ئەگەر مەن تەركىدۇنيا بولىدىغان بولسام، ماڭا جىن ـ ئالۋاستىلار چېقىلالامتى؟ ئەمىن بولسا نەپسانىيەت ئەپكارىدىن، خالاس بولغاي بارچە قىسمەت دەركارىدىن.» خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە، دەرهال ئىلهامى كېلىپ، تۆۋەندىكى

مۇناجاتنى ئوقۇدى:

ياراتقۇچى تائەزەلدىن لا ماكاندۇر،
قايدا تۇرار دېمەكلىككە نەئىمكاندۇر؟
يارالمىشتۇر ئەزەل يوقتىن بارچە مەخلۇق،
شۈكۈ قايتار يېرى بولغاي يەنە يوقلۇق.

مۇناجات قىلىپ بولغاندىن كېيىن، چۆرە قىزنى كۈجە يېقىشقا بۇيرۇدى، ئۆزى بىر پەس جىم ئولتۇرۇپ، ئاندىن دامكا رىسالىسىنى ئېچىپ، كۈك رۇك، ژاك جىشىن[1]لارنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنى بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقتى. ئۇنىڭدىكى «باراقسان ياپراققا قىسقۇچپاقىنى ئورنۇپلىش»، «قارچىغىنىڭ توشقان ئېلىشى» دېگەندەك يۇرۇشلىرى ئۇنىڭغا ئانچە ئۆزگىچە تۇيۇلمىدى. «ئوتتۇز ئالتە يول بىلەن بۇلۇڭغا ھۇجۇم قىلىش يۇرۇشى» بىردىنلا ئۆگىنىۋېلىشقا، ئەسىتە تۇتۇشقا تەستەك كۆرۈندى، پەقەت «ئون ئەجدىھادەك ھەيۋە بىلەن ئاتنى مېڭىش» ئۇسۇلى ئۇنىڭغا قىزىقارلىق بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى، تالادىن بىرسى ھويلىغا كىرىپ:

ـــ سەييىدىڭ ! سەييىدىڭ ! ـــ دەپ توۋلىدى.

كىرگەن كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلمەك بولسىڭىز، كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

① كۈك رۇك ـــ ئۇچ پادىشاھلىق زامانىسىدا ئۆتكەن كىشى؛ ژاك جىشىن ـــ تاڭ خانىدانلىقى زامانىسىدا ئۆتكەن كىشى. بۇ ئىككىسى ئۇستا شاھماتچىلار ئىدى.

سەكسەن سەككىزىنچى باب

باۋيۇينىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن يېتىم بالىنى ماختىغانلىقى جيا جېننىڭ ئائىلە قائىدە ـ قانۇنىنى ئىجرا قىلىپ غالچىلىرىنى قاتتىق دۇمبالىغانلىقى

شىچۈن دامكا رىسالىسى ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ ئولتۇراتتى، هويلىدا بىر كىم سەيىكىنى قىچقاردى، ئۇ يۈەنياڭنىڭ ئاۋازى ئىدى. سەييىڭ چىقىپ كېتىپ يۈەنياڭ بىلەن كىرىپ كەلدى. يۈەنياڭ سېرىق دۇردۇن بوغجۇما كۆتۈرگەن بىر چۆرە قىزنى باشلاپ كەلگەنىدى.

ـــ نېمە ئىش؟ ـــ دەپ سورىدى شىچۈن تەبەسسۇم بىلەن.

ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم كېلەر يىلى سەكسەن بىر ياشقا كىرىدۇ، «توققۇز كەررە توققۇز» بولىدۇ. شۇڭا، توققۇز كېچە ـ كۈندۈز ساۋابلىق ئىش قىلماقچى بولۇپ، ئۈچ مىڭ ئالتە يۈز ئەللىك ئايەتلىك بىر يۈرۈش «ۋاجرانوم»نى كۆچۈرتۈشنى نىيەت قىلدى، بۇنى كۆچۈرۈپ چىقسۇن دەپ سىرتتىكىلەرگە چىقارتىپ بەردى. كونىلاردا «ۋاجرانوم» تەرىقەتچىلەر تۇمارنامىلىرىنىڭ پوستى، «قەلبىنامە» بولسا ئۇنىڭ يۈرىكى، دەيدىغان گەپ بار ئىكەن، «ۋاجرانوم»نىڭ ئىچىگە «قەلبىنامە» قېتىلسا تېخىمۇ ساۋابلىق بولىدىكەن. شۇڭا، «قەلبىنامە» شۇنداق مۇھىم بولغىنى ھەم ئاۋالوكتىسۋارانىڭ ئايالى بۇدساتۋا بولغىنى ئۈچۈن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۈچ يۈز ئاتمىش بەش ئايەتنى قان ـ قېرىنداشلاردىن بىرنەچچە كېلىن ئاغىچا ھەم خان قىزلارغا كۆچۈرتكۈزمەكچى بولدى. مۇشۇنداق قىلغاندا ھەم ئىخلاسمەن،

هەم پاك بولىدىغان گەپ ئىكەن. بىزنىڭ خانىداندا ئوتتۇرانچى كىلىن ئاغىچىنىڭ غوجىدارلىق بىلەن بولۇپ ۋاقتى يوق، ئاندىن ئۆزىمۇ خەت يازالمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا خەت ساۋاتى بارلارنىڭ ھەممىسىگە، ھەتتا شەرقىي قەسىردىكى چوڭ كىلىن ئاغىچا بىلەن كىچىك ئاغىچىلارغىچە كۆچۈرەلىشىگە بېقىپ بۆلۈپ بېرىلدى، ئۆزىمىزنىڭكىلەرنىڭ كۆچۈرىشىغۇ گەپ لازىم ئەمەس.

شۇنداق بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

— باشقا ئىش قولۇمدىن كەلمەسمۇ، نوم كۆچۈرۈشكە ئىشەنچىم كامىل، قويۇپ قويۇپ چاي ئىچ! — دېدى.

يۈەنياڭ قولىدىكى كىچىك بوغجۇمنى جوزىغا قويۇپ، شۇنىڭ بىلەن چاي قۇيۇپ كەلدى.

سەييىڭ بىر پىيالە چاي قۇيۇپ كەلدى.

— سەنمۇ كۆچۈرەمسەن؟ — دەپ سوردى شۇنداق كۈلۈمسىرەپ.

— خان قىز، مېنى يەنە زاڭلىق قىلغىلى تۇردىڭىز، — دېدى يۈەنياڭ، — ئۆتكەن يىللاردا ھەرھالدا تۇزۇك ئىدىم، ئۇچ - تۆت يىل بولدى، قولۇمغا قەلەم ئېلىپ باققىنىمنى كۆردىڭىزمۇ؟

— بۇ ئاجايىپ ساۋابلىق ئىش، — دەپ قويدى شۇنداق.

— مەنمۇ بىر ئىش قىلىۋاتىمەن، — دېدى يۈەنياڭ، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى ئارام ئالدۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، گۈرۈچ بىلەن دۇرۇت ئوقۇيمەن، بۇنىڭغا ئۈچ يىلدىن ئاشتى. ئاشۇ گۈرۈچلەرنى يىغىپ قويدۇم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ساۋابلىق ئىش قىلىش نىيىتىنى ئادا قىلار چاغدا شۇ گۈرۈچلەرنى ئارىغا قىستۇرۇپ، بۇددا ئىگەمگە ئاتاپ سەدىقە قىلماقچىمەن. بۇمۇ مېنىڭ ئازراق ئىخلاسىم بولۇپ قالار.

— ئۇنداقتا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئاۋالۇكتىسۋارا بولسا، سەن باگىراناگار[1]نىڭ قىزى بولغۇدەكسەن، — دېدى شۇنداق.

---

① باگىراناگارنىڭ قىزى — رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، باگىرا دېگەن ئەجدىھا شاھنىڭ قىزى سەككىز يېشىدا ساكيامۇنىنى زىيارەت قىلىپ، تەرىقەت ماقامىغا ئۇلاشقانىكەن.

ـــ ئۇنداق قىسمەت ماڭا نېسىپ بولامتى؟ ـــ دېدى يۈەنيالڭ، ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنى كۈتۈشتىن باشقا ھېچ ئىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. تۈغۇلۇشۇمدىن بۇرۇن ماڭا قانداق قىسمەت نېسىپ بولغانكەنتاڭ!

يۈەنيالڭ قايتماقچى بولۇپ، چۆرە قىزغا بوغجۇمنى يەشتۈرۈپ ئىچىدىن بىر توپ قەغەز ئالدى.

ـــ بۇ، «قەلبىنامە» نى كۆچۈرىدىغان قەغەز، ـــ دېدى ئۇ، ئاندىن يەنە بىر تۇتام شىزاڭ كۈجىسى ئالدى، ـــ بۇ، «قەلبىنامە»نى كۆچۈرگەندە يېقىن قويىدىغان كۈجە.

شۇنداق ھەممىنى ئېلىپ قالدى. يۈەنيالڭ ئۇ يەردىن خوشلىشىپ چىقىپ، چۆرە قىز بىلەن بىللە جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى ۋە قىلغان ئىشلىرىنى بىرقۇر مەلۇم قىلىپ ئۆتتى. جيا ئانا لى ۋەن بىلەن «قوش بۇغا»① ئويناۋاتاتتى. يۈەنيالڭ بىر چەتتە ئۇلارغا قاراپ تۇردى. لى ۋەننىڭ شىشىخالى ئوڭدىن كېلىپ، ھەربىر تاشلىغىنىدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاتلىرىدىن بىرقانچە دانىسىنى يىقىتىپ ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتەتتى، يۈەنيالڭ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

شۇ ئەسنادا باۋيۈي كىرىپ كەلدى، بامبۇك چۈنقىدا توقۇلغان ئىككى قەپەس كۆتۈرۈۋالغان، قەپەسلەردە بىرنەچچە تومۇزغا بار ئىدى.

ـــ ئۇلۇغ مومامنى كېچىسى ئۇخلىيالمايدىكەن، ئىچ پۇشۇقىنى چىقارسۇن دەپ بۇنى ئەكەلدىم، ـــ دېدى ئۇ.

ـــ ئاتام ئۆيدە يوق دەپ بەكباشلىق قىلغىلى تۇرۇپسەن ـ ده، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ.

ـــ بەكباشلىق قىلمىدىم، ـــ دېدى باۋيۈي ھىجىيىپ.

---

① «قوش بۇغا» ـــ ئالاھىدە ياسالغان تاختىغا ئىككى ئادەم بولقا شەكلىدە ياسالغان «ئات»تىن ئون ئالتە دانىدىن ئۆز تەرىپىگە تىزىپ، شىشىخالدىن ئىككى دانىنى تاشلايدۇ، شىشىخالدا قانچە چېكىت چىقسا، شۇنچە كاتەك ماڭىدۇ. قارشى تەرەپنىڭكىگە بالدۇر بېرىۋالغىنى ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ.

— بەڭباشلىق قىلمىساڭ، نېمىدەپ مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇشۇڭنى ئوقۇماي بۇنى تۇتۇپ يۈرىسەن؟ — دېدى جيا ئانا.

— بۇنى مەن تۇتمىدىم، — دېدى باۋيۇي — ئۇستازىم قايسى كۈنى خۇەنئېر بىلەن لەنئېرنى لەۋھە بېيىت تېپىڭلار دېگەنىدى، خۇەنئېر تاپالمىدى. مەن ئاستا ئۇنىڭغا دەپ بەردىم، ئۇ شۇنى دېگەنىدى، ئۇستازىم ياقتۇرۇپ، ئۇنى ئىككى ئېغىز ماختاپ قويدى. جيا خۇەن ماڭا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن، بازاردىن مۇشۇنى ماڭا ئاتاپ سېتىۋاپتۇ، بۇنى ئەمدى مەن ئۆزلىرىگە ۋاپادارلىقىمنى بىلدۈرۈپ ئېلىپ كەلدىم.

— ئۇ مەكتەپكە كۈندە بارمايۋاتامدۇ؟ — دېدى جيا ئانا، — نېمىشقا ئۇ تاپالمايدىكەن؟ تاپالمىغان بولسا، دەيرۇ خەلىپەت بېگىڭلار ئۇنىڭ كاچىتىغا سالسا بولاتتى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىزا تارتمىغىنىنى كۆرەتتىڭ! سەنمۇ ئىبرەت ئالاتتىڭ. ئاتاڭ ئۆيدىكى چاغدا شېئىر ـ نەزم يازغىن دېسە، قورقۇپ موللامۇشۇك بولۇپ كېتىدىغىنىڭنى ئۇنتۇپ قاپسەن ـ ھە؟ بۇنىڭ ئەمدى گېپىنىڭ يوغانلىقىنى قارىمامدىغان. خۇەنئېر دېگەن تەنتەكقۇ ئادەم بولمايدۇ. ئۆزى تاپالماي خەق دەپ بەرسە، دەرھال ئۇستاتلىق قىلىپ خەقنىڭ ئاغزىنى مايلاپتۇ. كىچىككىنە تۇرۇپ شۇنداق شۇملۇق قىلىشتىن ئىزامۇ تارتماپتۇ! چوڭ بولغاندا قانداق بىرنېمە بولۇپ چىقىدىكىنتاڭ!

ھۇجرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

— جيا لەن بالىچۇ، تاپالىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا يەنە، — ئۇ خۇەنئېردىن كىچىك بولغاندىن كېيىن، خۇەنئېر ئۇنىڭغا دەپ بەرگەندۇ، شۇنداقمۇ؟

— ئۇ ئۇنداق قىلمىدى، ئۆزى تاپتى، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ كېتىپ.

— ئىشەنمەيمەن، — دېدى جيا ئانا، — ئەمىسە، يەنە سەن شۇملۇق ئىشلەتكەنسەن. ھازىر سەن دېگەن ھەممىدىن قالتىس، خۇددى «قوي پادىسىنىڭ ئىچىدىكى تۆگە» بولۇپ قالدىڭ،

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭى سەن، ماقالىمۇ يازالايسەن.

ــ ئەزبەرايى، ئۆزى تاپتى. ئۇستازىمىز تېخى ئۇنى كەلگۈسىدە جەزمەن يارامليق ئادەم بولۇپ چىقىدۇ، دەپ ماختىدى. ئۇلۇغ ئانا، ئىشەنمەيدىغان بولسىلا، ئۇنى چاقىرتىپ كېلىپ ئۆزلىرى سىناپ كۆرسىلە، شۇ چاغدا بىلىلا، ــ دېدى باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ.

ــ شۇنداقلا بولسىغۇ خۇش بولاتتىم. مەن تېخى سېنى يالغان سۆزلەۋاتامدىكىن دەپتىمەن. ئۇ ئۆزىلا تاپقان بولسا، ئەتە ــ ئۆگۈن يارامليق ئادەم بولۇپ چىقىۋەتكە ئەمەسە، ــ دېدى جيا ئانا. ئاندىن لى ۋەنگە قاراپ قويۇپ جيا جۇنى ئاغزىغا ئالدى، ــ ئاكاڭ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، يەڭگەڭنىڭ ئۇنى باققىنى ھەرنېمە بولسا بىكار كەتمىگۈدەك! كېيىنكى كۈنلەردە ئاكاڭنىڭ ئورنىدا ئۆينىڭ چىرىغىنى ئۆچۈرمەيدىغان ئوخشايدۇ، ــ گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە، جيا ئانا كۆز يېشى قىلىشتىن ئۆزىنى تۇتالمىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ لى ۋەننىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، بىراق جيا ئاننىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن، لى ۋەن يىغىدىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ بۇ بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ تاپقان ساۋابلىرىنىڭ يۇقۇندىسى. بىزلەر بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ بەخت ـ دۆلىتىنىڭ سايىسىدا ئۆتىمىز. ئۇ بالا ئەگەر بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ دېگىنىچە بولالىسىغۇ بىزنىڭ بەخت ـ تەلىيىمىز بولاتتى. باياتىن كۆڭۈللىرى خۇش ئىدى، نېمىشقىمۇ كۆڭۈللىرىنى بۇزىدىغانلا؟ ــ دېدى ۋە باۋيۇيگە جېكىلىدى، ــ باۋيۇي ئۈكام، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى بۇنداق ماختىما، ئۇ تېخى كىچىك تۇرسا نېمىنى بىلەتتى؟ سەنغۇ ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ شۇنداق دەيسەن، ئۇ بۇنى بىلەمدۇ؟ بېرىپ ـ بېرىپ، ئەتە ـ ئۆگۈن مەنمەنچى، ھاكاۋۇر بولۇپ كەتسە، ئۇ چاغدا ئىلگىرى باسالامدۇ؟

ــ يەڭگەڭنىڭ بۇ دېگىنىمۇ ئورۇنلۇق گەپ، ــ دېدى جيا

ئانا، ــ ئۇ تېخى كىچىك، ئۇنى بەكمۇ قىسىپ كەتمەسلىك كېرەك. كىچىك بالا دېگەن قورقۇنچاق بولىدۇ. قىسىلغىنىدىن قورقۇپ كېتىپ، ئاغرىق ـ سىزلاققا گىرىپتار بولۇپ قالسا، ئوقۇشنى ئوقۇيالماي ئۇنىڭغا قىلغان ئەجرىڭ بىكارغا كېتىدۇ.

جىيا ئانىنىڭ گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە، لى ۋەن ئۆزىنى تۇتالماي كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش قۇيۇلدى، لېكىن يەنە دەررۇ سۈرتۈۋەتتى.

شۇ ئارىدا جيا خۇەن بىلەن جيا لەن كىرىپ جيا ئانىغا سالام بەردى. جيا لەن ئۆز ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈپ قويۇپ، ئاندىن يەنە جيا ئانىنىڭ قېشىغا كېلىپ تىك تۇردى.

ــ بايا تاغاڭدىن ئاڭلىسام، سەن تۇزگەن لەۋھە بېيىت ئوبدان بوپتۇ، ئۇستازىڭمۇ سېنى ماختاپتۇ، ــ دېدى جيا ئانا جيا لەنگە.

جيا لەن مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، گەپ قىلماي تۇردى.

ــ كەچلىك غىزا تەييار بولۇپ قالدى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالدۇق، ــ دېدى يۇەنياڭ كىرىپ.

ــ هامما خېنىمنى تەكلىپ قىلىڭلار ! ــ دېدى جيا ئانا.

شۇ زامان خۇپو ژاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە شۆھەمنى تەكلىپ قىلىشقا ئادەم ئەۋەتتى. باۋيۇي بىلەن جيا خۇەن چىقىپ كەتتى. سۇيۇن بىلەن چۆرە قىزلار كىرىپ قوش بۇغىنى يىغىشتۇرۇۋەتتى، لى ۋەن جيا ئانا كەچلىك غىزاسىنى يەپ بولغۇچە خىزمەتتىدە بولۇش ئۈچۈن قېلىپ قالدى. جيا لەن ئانىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ تۇردى.

ــ ئانا ـ بالا ئىككىڭلار مېنىڭ بىلەن غىزالىنىڭلار، ــ دېدى جيا ئانا.

لى ۋەن خوش دېدى. بىردەمدىن كېيىن غىزا تارتىلدى. شۆھەمنى چاقىرغىلى كەتكەن دېدەك قايتىپ كېلىپ مەلۇم قىلدى:

ــ ئاغىچا خېنىم: ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويغىن، هامما خېنىم بىرنەچچە كۈن بولدى، كېلەر ـ كەلمەيلا

كېتىپ قالىدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلغۇدەكمۇ بولمىدىم، بۇگۈنمۇ غىزادىن كېيىن چىقىپ كەتتى، ــ دېدى.

شۇنىڭ بىلەن جيا ئانا جيا لەننى يېنىغا ئېلىپ، ھەممەيلەن غىزاغا ئولتۇرۇشتى. بۇ ھەقتە بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

جيا ئانا غىزاسىنى يەپ بولۇپ ئاغزىنى چايقاپ، كاتتا چىقىپ قىڭغايدى ـ دە، پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. بىر چۆرە قىز كېلىپ خۇپۇغا بىرنېمە دېۋىدى، خۇپو كېلىپ جيا ئانىغا:

ــ شەرقىي قەسىردىكى چوڭ غوجام كەچلىك سالامغا كەپتۇ، ــ دېدى.

ــ چىقىپ ئۇنىڭغا ئېيتىڭلار، ــ دېدى جيا ئانا، ــ ئۇ ھازىر ئائىلە ئىشلىرى بىلەن بولۇپ ھېرىپ كەتتى، قايتىپ بېرىپ ئارام ئالسۇن، ئۇنىڭ كەلگىنىدىن خەۋەر تاپتىم.

چۆرە قىزدىن بىرسى چىقىپ بۇ گەپنى خىزمەتكار مومايلارغا يەتكۈزدى، مومايلاردىن بىرسى چىقىپ جيا جېنغا يەتكۈزۈۋىدى، جيا جېن چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى جيا جېن ئالدىنقى ھويلىغا ئىش ـ كۈشلەردىن خەۋەر ئېلىشقا ئۆتكەنىدى، دەرۋازىدىكى مۇلازىملار بىرسىنىڭ كەينىدىن بىرسى كىرىپ ئىشلارنى مەلۇم قىلدى.

ــ جاڭزا ئاقساقىلى مېۋە ئەكەپتۇ، ــ دەپ مەلۇم قىلدى بىر مۇلازىم.

ــ تىزىملىك قېنى؟ ــ دەپ سورىدى جيا جېن.

ھېلىقى مۇلازىم تىزىملىكنى دەررۇ ئۇنىڭغا سۇندى. تىزىملىكتە يېڭىلىق مېۋە ـ چىۋىلەر، يەنە ئازراق دالا كۆكتاتلىرى يېزىلغانىكەن. جيا جېن كۆرۈپ بولۇپ:

ــ بۇرۇندىن بۇنداق نەرسىلەرنى كىم باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ جۇ رۇي، ــ دەپ جاۋاب بەردى ھېلىقى مۇلازىم.

جيا جېن جۇ رۇينى چاقىرتىپ كىرىپ:

— تىزىملىك بويىچە ئېدىتلاپ چىقىپ، ئاندىن ئىچكىرىگە كىرگۈزۈپ بەرگىن، كېيىن سېلىشتۇرۇپ بېقىش ئۈچۈن ماڭا مۇنۇ تىزىملىكىتىن بىر نۇسخا كۆچۈرۈپ بەر، — دېدى. ئاندىن، — ئاشخانىدىكىلەرگە ئېيتىپ قوي، تۆۋەندىكىلەر يەيدىغان سەيدىن بىرنەچچە تەخسە ئارتۇقراق قورۇپ مېۋە ئەكەلگەنلەرگە بەرسۇن، ئۇلارغا بۇرۇنقىدەك تائام ھەم پۇل ئىنئام قىلىڭلار، — دەپ تاپىلىدى.

جۇ رۇي خوش دەپ، ئادەم چاقىرتتى، جاڭزىدىن كەلگەن تىزىملىك بىلەن مېۋە ـ چۈنلەرنى ئۇنىڭغا ئېنىق ئۇقتۇرغاندىن كېيىن، بۇ نەرسىلەرنى فېڭجيېنىڭ ھويلىسىغا ئاپىرىپ بېرىشنى بۇيرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن يەنە كىرىپ جيا جېنغا:

— بايىقى مېۋە ـ چۈنلەرنىڭ ھېسابىنى ئېلىپ باقتىلىمىكىن؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇنىڭ ھېسابىنى ئالىدىغانغا نەدە چولام؟ — دېدى جيا جېن، — تىزىملىكنى قولۇڭغا بەرگەندىن كېيىن، شۇ بويىچە ئېدىتلاپ ئۆتكۈزۈڭالساڭلا بولىدىغۇ.

— كەمىنلىرى بۇنى ئېدىتلاپ باقتىم، كەمۇ چىقمىدى، ئارتۇق چىقىشىغۇ مۇمكىن ئەمەس. بېگىم، قوللىرىدا تىزىملىكنىڭ نۇسخىسى بولغاندىن كېيىن، شۇنىڭغا قاراپ مېۋە ئەكەلگەنلەردىن بۇ ھېسابنىڭ راست ـ يالغانلىقىنى سوراپ باققان بولسىلا، — دېدى جۇ رۇي.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — دېدى جيا جېن، — ناھايىتى كەلسە بىرنەچچە تال مېۋىغۇ، قانچىلىك مۇھىم نېمىدى؟ سېنىڭدىن گۇمان قىلغىنىمۇ يوق.

شۇ ئارىدا باۋئېر كىرىپ جيا جېنغا باش قويدى ۋە:

— بېگىم، سىلىدىن ئۆتۈنىدىغىنىم، مەن بۇرۇنقىدەك تالانىڭ ئىشىنى قىلغان بولسام، — دېدى.

— يەنە نېمە بولدۇڭلار؟ — دېدى جيا جېن.

ـــ پېقىر قۇللىرىنىڭ بۇ يەردە گەپ قىلغۇچىلىكىم قالمىدى، ـــ دېدى باۋئېر.

ـــ سېنى كىم گەپ قىل دەپتۇ؟ ـــ دېدى جيا جېن.

ـــ بۇ يەردە ماڭا قارانچۇق بولۇپ تۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ـــ دېدى باۋئېر.

ـــ يەرلەرنىڭ ئىجارە ھەققى، جاڭزىلاردىن كېلىدىغان پۇللارنىڭ كىرىم ـ چىقىم ئىشلىرى بۇ يەردە پېقىر قۇللىرىنىڭ قولىدىن ئۆتىدۇ، ـــ دېدى جۇ رۇي ئۇنىڭ گېپىنى ئىلىپلا، ـــ ھەر يىلى تۆت ـ بەش يۈزمىڭ سەر كىرىم ـ چىقىم بولۇپ تۇرىدۇ. بېگىمدىن تارتىپ ئاغىچا خېنىم، كېلىن ئاغىچىلارغىچە بۇنداق چوڭ ئىشلار توغرىسىدا بىرەر ئېغىز گەپ ـ سۆز قىلىپ باقمىغان يەردە، مۇنداق ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلەرنى ئېغىزغا ئالامتى؟ باۋئېرنىڭ گېپى بويىچە، بەگلىرىمىزنىڭ يەر ـ زېمىن تەئەللۇقاتىنى چاكارلار تۈگىتىۋەتكەن بولىدىكەن.

جيا جېن: «باۋئېر ئۇلار بىلەن گەپ تەگىشىپ قالغان ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە ئۇنى بۇ يەردىن چىقىرىۋېتەيلى» دەپ ئويلاپ، باۋئېرگە:

ـــ چىق، يوقال ! ـــ دېدى ۋە ئارقىدىن جۇ رۇيگە، ـــ سەنمۇ بولدى قىل، چىقىپ ئۆز ئىشىڭنى قىلىۋەر، ـــ دېدى.

بۇ ئىككىسى چىقىپ كېتىشتى.

جيا جېن كۈتۈپخانىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇراتتى، ئىشلىك ئالدىدا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ ئالەمنى مالەم قىلىۋەتتى، بىرسىنى چىقىپ ئۇقۇپ كىرىشكە بۇيرۇۋېدى، ئۇ:

ـــ باۋئېر بىلەن جۇ رۇينىڭ بېقىۋالغان ئوغلى ئورۇشۇۋېتىپتۇ، ـــ دەپ كىردى.

ـــ جۇ رۇينىڭ بېقىۋالغان ئوغلى دېگىنىڭ قايسى؟ ـــ دەپ سورىدى جيا جېن.

ـــ ئۇنى خېسەن دەپ ئاتىشىدۇ، ـــ دېدى ئىشكىتە تۇرغان مۇلازىم، ـــ ئۆزىمۇ قاملاشمىغان بىرنېمە، ھەر كۈنى ئۆيدە شاراب

ئىچىپ جېدەل چىقىرىدۇ، ھەمىشە دەرۋازا تۇۋىگە كېلىپ ئولتۇرىدۇ. باۋئېر بىلەن جۇ رۇينىڭ تەرگىشىپ قالغىنىنى ئاڭلاپ ئۇمۇ ئارىغا قىستۇرۇلۇۋاپتۇ.

ــ نېمانچە قەبىھلىشىپ كەتكەندۇ بۇلار! ــ دېدى جيا جېن، ــ باۋئېر بىلەن ھېلىقى خېسەن دېگەن نېمىنى باغلاپ ئەكېلىڭلار! جۇ رۇي نەگە كېتىپتۇ؟

ــ ئۇلار سوقۇشۇۋاتقاندا كېتىپ قاپتۇ، ــ دېدى ئىشىك باقار.

ــ ئۇنىمۇ تۇتۇپ كېلىڭلار! بۇنداقمۇ بولۇپ كېتەمدىغان! ــ دېدى جيا جېن.

كۆپچىلىك خوپ، دېيىشتى.

شۇ جېدەلنىڭ ئۈستىگە جيا لىيەن كىرىپ كەلدى. جيا جېن بولغان ئىشنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى.

ــ بۇنداق قىلسا بولامدۇ! ــ دېدى جيا لىيەن ۋە جۇ رۇينى تۇتۇپ كېلىشكە يەنە ئادەم ئەۋەتتى.

ــ ھەممىسىنى باغلاڭلار! ــ دېدى جيا جېن.

ــ ئالدىدا تەرگەشكىنىڭلار بىر نۆرى ئىدى. كېيىن چوڭ غوجام گەپ قىلىپ قويغاندىن كېيىن، بولدى قىلىشىڭ بولمامدۇ، يەنە نېمىدەپ تالاغا چىقىپ ئۇرۇشىسىلەر؟ ئىككىنىڭ ئۇرۇشقىنىنى ئاز دەپ، ھېلىقى ھارامدىن بولغان خېسەن دېگەن نېمىنىمۇ قىستۇرۇۋاپسەن تېخى. ئۇلارنى باستۇرماقتا يوق، غىپىدە كەتكىنىڭنى قارا، ــ دەپلا جيا لىيەن جۇ رۇينى بىر نەچچىنى تەپتى.

ــ يالغۇز جۇ رۇينى ئۇرغان بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ، ــ جيا جېن شۇنداق دەپ، باۋئېر بىلەن خېسەننى ئەللىك قامچىدىن ئۇرۇپ قوغلاپ چىقىرىشقا بۇيرۇدى. ئاندىن جيا لىيەن ئىككىسى رەسمىي ئىشلار توغرىسىدا مەسلىھەتكە چۈشتى.

بۇ ئىش خىزمەتكارلارنىڭ بىرمۇنچە غەيۋەت ــ شىكايەتلىرىگە سەۋەبچى بولدى: بەزىلىرى جيا جېننى يان باستى دېسە، بەزىلىرى

ئەپلەشتۇرۇشىنى ئۇقمايدۇ، دېيىشتى. يەنە بەزىلىرى ئەسلىدە ئۇنىڭ ئۆزى ياخشى ئادەم ئەمەس، «ئۆتكەندە يۇ ئائىلىسىدىكى ئاچا ـ سىڭىللار بىلەن بىرمۇنچە ئەسكى ئىشلارنى تۇغدۇردى. شۇ چاغدا ئۇ باۋئېرنى ئوتتۇرانچى بېگىمگە سالا قىلىپ ئەكەلگەن ئەمەسمىدى؟ ئەمدى باۋئېرنى ئەسقاتمىدى دەپ يامان كۆرۈپ قالغان ئوخشايدۇ. ھەرقاچان باۋئېرنىڭ خوتۇنى ئۇنى دېگەندەك رازى قىلالمىدى بولغاي» دېيىشتى. ئىشقىلىپ، ئادەم كۆپ يەردە ئېغىزمۇ كۆپ بولغاچقا، خىلمۇخىل گەپلەر چىققىلى تۇردى.

جيا جېڭ ئىنىشائات دېۋانىنىڭ تامغىسىنى تۇتقاندىن بۇيان، خانداندىكىلەردىن خېلىسى بېيىۋالغانىدى. بۇنى كۆرگەن جيا يۇنمۇ بىر ئۇرۇنۇپ كۆرۈپ، بىرەر ئىشقا ئېرىشۈپلىشىنىڭ كويىغا چۈشتى ھەم سىرتتىكى بىرنەچچە گۇڭتۇلار بىلەن سۆزلىشىپ، ئىش پۈتكەندە بېرىدىغان تاپان ھەققىلىرىگىچە كېلىشتى. ئاندىن مودا بولۇپ قالغان كەشتە بۇيۇملاردىن سېتىۋېلىپ فېڭجيېنىڭ ئىشىكىگە قاتراشقا كىرىشتى.

فېڭجيې ھۇجرىسىدا ئىدى، دېدەكلەر: «چوڭ غوجام بىلەن ئوتتۇرانچى غوجامنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ھويلىدا ئادەم ئۇرۇپتۇ» دېيىشتى. فېڭجيې ئۇلارنىڭ نېمە سەۋەبتىن شۇنداق قىلغانلىقىنى بىلەلمەي، بىرسىنى ئەۋەتىپ ئۇقۇپ باقماقچى بولۇپ تۇراتتى، ئاڭغىچە جيا لەن كىرىپ قېلىپ، سىرتتا بولغان ئىشنى فېڭجيېگە بىرقۇر سۆزلەپ بەردى.

ــ بۇ ئىشقۇ چاغلىق ئىش ئىكەن، لېكىن بۇ ئادەت ئۇزاق داۋام قىلسا بولمايدۇ جۇمۇ، ــ دېدى فېڭجيې، ــ خانىدانىمىز ھەرھالدا راسا ياشناۋاتقان مۇشۇنداق پەيتتە ئۇلار ئۇرۇشۇشقا پېتىنغان بولسا، كېيىنكى كۈنلەردە قەسىرلەرنىڭ ئىشى ئەۋلادىمىزغا قالغاندا، ئۇلارنىڭ باشقۇرۇپ كېتىشى تېخىمۇ تەس بولغۇدەك، قايسى يىلى مەن شەرقىي قەسىردە جياۋدانىڭ بولۇشچە ئىچىپ غەرق مەست بولۇپ، پەلەمپەي تۆۋىدە

يېتىۋېلىپ، چوڭىنى چوڭ، كىچىكىنى كىچىك دېمەي ئاغزىغا كەلگەننى دەپ ھەممىنى قارىقويۇق تىللاۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن. ئۇ خىزمەت كۆرسەتكەن ئادەم بولغان تەقدىردىمۇ، ھەر ھالدا غوجايىن بىلەن چاكارنىڭ نام ـ نېسىۋىدە پەرقى بولۇشى كېرەك ئىدى، ئانچە ـ مۇنچە بولسىمۇ ئەدەپ ـ قائىدىنى ساقلىسا بولاتتى. چوڭ كېلىن ئاغىچا يۇشى ياۋاش بولغاچقا، قول ئاستىدىكىلەرنى باشباشتاق قىلىپ يامان ئۆگىتىپ قويغان. بۇ مەنلا دەۋاتقان گەپ ئەمەس. ئەمدى مانا باۋئېر دەپ يەنە بىرسى چىقىپتۇ ! ئۇنى جيا جېن بېگىم بىلەن ئىككىڭلارنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمىمىش دەپ ئاڭلىۋىدىم، نېمىدەپ ئۇرۇپ يۇرىسىلەر؟

بۇ گەپ جيا لىيەننىڭ يۇرىكىگە تەگدى ۋە خىجىل بولغىنىدىن گەپ ئارىلاپ، ئىشىم بار، دەپ چىقىپ كەتتى.

ـــ جيا يۇن غوجام، خېنىم بىلەن كۆرۈشەتتىم، دەپ كەپتۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى شياۋخۇڭ كىرىپ.

فېڭجيې «ئۇ يەنە نېمىگە كەلگەندۇ؟» دەپ ئويلىنىپ قېلىپ:

ـــ چاقىرىپ كىرگىن ! ـــ دېدى.

شياۋخۇڭ چىقىپ جيا يۇنگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. جيا يۇن ئىتتىك ئۇنىڭغا يېقىنراق كېلىپ:

ـــ خان قىز، كەلگىنىمنى خەۋەر قىلىپ قويدىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ غوجامنىڭ ئىشى ئەجەبمۇ تولا ئىكەن ! ـــ دېدى شياۋخۇڭ قىزىرىپ.

ـــ قاچانلاردا ئۇنداق تولا ئىش بىلەن كېلىپ سىزنى جوۋىتىپ قويغاندىمەن؟ ـــ دېدى جيا يۇن، ـــ قايسى يىلى باۋيۇي تاغامنىڭ ھۇجرىسىدىكى چېغىڭىزدا، شۇ بىر قېتىم سىز خان قىزنى ...

شياۋخۇڭ بىركىم كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپلا:

ـــ شۇ يىلى مەن قايتۇرۇپ بەرگەن ھېلىقى ياغلىقىڭىزنى ئالدىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان جيا يۈننىڭ خۇشاللىقىدا گۇلۇقەلىرى ئېچىلىپ، گەپ قىلىشقا تەمشىلىپ تۇرۇشىغا ئىچكىرىدىن بىر چۆرە قىز چىقىپ قالدى. جيا يۈن ئالمان ـ تالمان شياۋخۇڭ بىلەن ئىچكىرىگە ماڭدى. ئۇلار بىرسى ئوڭدىن، بىرسى سولدىن يېقىن دېگۈدەك مېڭىشتى.

ـــ قايتىپ چىقاشىمدا يەنە سىز ئۇزىتىپ چىقىسىڭىز، ـــ دېدى جيا يۈن شۆرلاپ، ـــ سىزگە دەيدىغان قىزىق بىر گېپىم بار ئىدى.

شياۋخۇڭنىڭ يۈزى ۋاللىدە قىزاردى ـ دە، جيا يۈنگە لاپپىدە بىر قاراپ قويۇپ گېپىگە جاۋاب بەرمىدى. فېڭجيېنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە ئاۋۋال ئۆزى كىرىپ كېتىپ مەلۇم قىلدى، ئاندىن چىقىپ مىلەڭزىنى قايرىپ قولى بىلەن جيا يۈنگە شەرەت قىلدى ۋە ئەتەي:

ـــ كېلىڭ ئاغىچا خېنىم جيا يۈن غوجامنى كىرسۇن دەيدۇ، ـــ دەپ قويدى.

جيا يۈن ھەجىيىپ قويۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ھۇجرىغا كىردى. فېڭجيې بىلەن كۆرۈشۈپ، ئېسەنلىك سورىدى. ئاندىن:

ـــ ئانام سىلىگە سالام ئېيتتى، ـــ دېدى.

فېڭجيېمۇ ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى.

ـــ نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭ؟ ـــ دېدى فېڭجيې.

ـــ خان ئاچا، مەن جيەنلىرى ئۆزلىرىنىڭ مېھرىبانلىقلىرىنىڭ شاراپىتىنى كۆرگەچكە، مىننەتدارلىق بىلدۈرمەسلىككە زادىلا كۆڭلۈم ئۇنمىدى. خان ئاچامغا سوۋغا ـ سالام سۇنايمۇ دېدىم، بىراق خان ئاچامنىڭ كۆڭلىگە باشقىچە ئىش كېچىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم. تاۋۇز چاغىنى كېلىپ قالغاچقا، سىلىگە ئاتاپ ئازراق بىر نەرسە تەييارلىغانىدىم. خان ئاچامنىڭكىدە ئۆكسۈيدىغان نەرسىغۇ يوق، شۇنداقتىمۇ بۇ جيەنلىرىنىڭ

ۋاپادارلىق كۆڭلى. خان ئاچا، يۇز - خاتىرىمنى قىلىپ قويۇل قىلارلا.

— ئولتۇرۇپ گەپ قىل، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ،

جيا يۈن يېنىچە ئولتۇرۇپ، قولىدىكى نەرسىنى يېنىدىكى جوزىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويدى.

— ئېشىنىپ تۇرىدىغان ئادەم بولمىغاندىن كېيىن، پۇل خەجلەپ نېمە قىلاتتىڭ؟ — دېدى فېڭجيې، — ماڭمۇ بۇ نەرسەڭنىڭ كېرىكى يوق ئىدى. بۇگۈن زادى نېمە غەرەز بىلەن كەلدىڭ، ئوچۇقىنىلا ئېيتقىنا.

— مەندە باشقا غەرەزمۇ يوق، — دېدى جيا يۈن، — خان ئاچامنىڭ شەپقىتىنى ئەسلەپ، مىننەتدارلىق بىلدۈرمەسلىككە كۆڭلۈم ئۇنمايلا كەلدىم، — ئارقىدىن ئۇ ھەجىيىپ قويدى.

— ياق، ئۇنداق گەپ ئەمەس، — دېدى فېڭجيې، سېنىڭ قولۇڭ قىسقا، مەن بۇنى ئوبدان بىلىمەن، مۇنداق ئەھۋالدا سېنىڭ نەرسەڭنى بىكاردىن - بىكار ئىشلىتەمدىمەن؟ بۇ نەرسىنى مېنى قوبۇل قىلسۇن دېسەڭ، ئاۋۋال ماڭا ئېنىقىنى دەپ بەرگىن. «ئى - مى» دەپ تىلىڭنى چاينىپ تۇرىدىغان بولساڭ قوبۇل قىلمايمەن.

جيا يۈن نائىلاج ئورنىدىن تۇردى - دە، ھەجىيىپ قويۇپ شۇنداق دېدى:

— مەندە ھېچقانداق بەھۇدە خىيالمۇ يوق. قايسى كۈنى ئۇلۇغ بېگىمنىڭ خانلىق مازار سېلىشقا باش بولغانلىقىنى ئاڭلىۋىدىم. مەن جىيەنلىرىنىڭ مۇنداق بىناكارلىق ئىشلىرىنى قولىدىن ئۆتكۈزگەن بىرقانچە ئاغىنە - بۇرادەرلىرىم بار ئىدى، مۇنداق ئىشلارنى قىلىشقا بەكمۇ لايىق ئادەملەر. شۇڭا، خان ئاچامنى ئۇلۇغ بېگىمنىڭ سەمىگە سېلىپ باقامدىكىن، دېگەن ئۆتۈنۈش بىلەن كېلىۋىدىم. شۇ ئىشلاردىن بىرەر - ئىككىسى ۋۇجۇدقا چىقىپ قالسا، خان ئاچامنىڭ ماڭا قىلغان مېھىر - شەپقىتىنى زادىلا ئۇنتۇمايتتىم ! ناۋادا كەمىنە جىيەنلىرىنى خانىدانلىڭ

ئىشلىرىغا سالىسىلىغۇ، خان ئاچام ئۇچۇنمۇ كۆچۈمنى ئايمايتتىم.

ــ باشقا ئىش بولغان بولسىغۇ مەن ھۆددە قىلالايتتىم، ــ دېدى فېڭجيې، ــ بۇ دېگەن يامۇلنىڭ ئىشى، بۇ ئىشنى يۇقىرىدا سەركار جورۇقچىلار بەلگىلەيدۇ، تۆۋەندە پۇتۇكچىلەر بىلەن دوغلار ېېجىرىدۇ، باشقىلار بۇنىڭغا قول تىقالمايدۇ، ھەتتا ئۆز ئائىلىمىزدىكىلەر چېغىدا ئۇلۇغ بېگىمنىڭ ئارقىسىدا خىزمەتچىنىلا قىلىپ يۈرىدۇ. ئوتتۇرانچى تاغاڭ بارغاندىمۇ پەقەت ئۆز ئائىلىمىزنىڭ ئىشى ئۈچۈنلا بارىدۇ، ئۇمۇ خانلىق ئىشلارغا ئارىلىشالمايدۇ. ئەمدى ئۆز ئائىلىمىزنىڭ ئىشىغا كەلسەك، بۇ يەردە ھازىر تېزىنى باسسا مېزى چىقىپ تۇرۇۋاتىدۇ، ھەتتا جيا جېن بېگىم چېغىدىمۇ بېسىقتۇرالمايۋاتىدۇ. سېنىڭ يېشىڭ تېخى كىچىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە نەسەب ـ قۇرامىڭمۇ تۆۋەن تۇرسا، ئۇلارغا ئېسىلىشۋالغىنىڭ بىلەن ئىش پۈتەمتى؟ يامۇلغا تەئەللۇق ئۇ ئىشلارمۇ كۆپ ئەمەس ئىكەن، تۇڭەپ قالاي دەپتۇ، بارغىنىڭ بىلەنمۇ قورساق بېقىش ئۈچۈن قاتراپ يۈرىدىغان گەپ. ئۆيده قىلىدىغان ھېچقانداق ئىشىڭ يوقمىدى؟ ئاشۇ ئىشقا ئۇلىشالمىساڭ ئاچ قالارمىدىڭ؟ ساڭا گەپىنىڭ تۇغرىسىنى ئېيتتىم، بېرىپ ئوبدانراق ئويلىنىپ باقساڭ چۈشىنىسەن. ئادەمگەرچىلىكىڭ ئۈچۈن رەھمەت، ماۋۇ نەرسىلەرنى ئەكېتىپ، كىمدىن ئالغان بولساڭ شۇنىڭغا ئاپىرىپ بەر.

شۇ ئەسنادا ئېمىكئانىلار چياۋجيېرنى يېتىلەپ كىرىپ كەلدى. چياۋجيېرنىڭ ئۈستىبېشى گۈلدەك ياسىداق، قولىدا بىرمۇنچە ئويۇنچۇقلارنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. ئۇ ۋىلىقلاپ كۈلگىنىچە فېڭجيېنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئەركىلەپ چۈچۈك گەپ قىلغىلى تۇردى. جيا يۈن ئۇنى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇردى ـ دە، تەبەسسۇم بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ ئارزۇلۇق سىڭلىمىز مۇشۇمۇ؟ سىزگە ئوبدان نەرسە بېرەي، ئالامسىز؟ ــ دېيىشىگە، چياۋجيېر «ۋار» قىلىپ

يىغلىۋەتتى. جيا يۇن دەررۇ كەينىگە ياندى.

ــ قوزام، قورقمىغىن، ــ دەپلا فېڭجيې ئۇنى ئىتتىك باغرىغا باستى، ــ بۇ سېنىڭ جيا يۇن ئاكاڭغۇ، نېمىشقا يېتىرقايسەن؟

ــ سىڭلىمىز بەك چىرايلىق ئىكەن، چوڭ بولغاندا تازا تەلەيلىك قىز بولغۇدەك، ــ دېدى جيا يۇن.

چياۋجيېر بۇرىلىپ جيا يۇنگە قاراپ قويۇپ يەنە يىغلىدى، يىغىسى زادىلا بېسىلمىدى.

جيا يۇن بۇ ھالنى كۆرۈپ ئولتۇرالماي قېلىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ خوشلىشىپ ماڭماقچى بولدى.

ــ ماڭۇ نەرسىلىرىڭنى ئالغاچ كەتكىن، ــ دېدى فېڭجيې.

ــ مۇشۇنچىلىك نەرسىگىمۇ يۇرمىزنى قىلمامىلا خان ئاچا؟ ــ دېدى جيا يۇن.

ــ ئۆزۈڭ ئەكەتمىسەڭ بىرسىدىن ئۆيۈڭگە ئەۋەتىپ بېرىمەن، ــ دېدى فېڭجيې، ــ جيا يۇن غوجام، بۇنداق قىلمىغىن، سەن يات ئادەم ئەمەس. ئېپى كېلىپ قالسىلا سېنى چاقىرتماي قالمايمەن. ئىش چىقماي قالسا ئامال يوق. گەپ مۇنداق نەرسە ـ كېرەكلەردە ئەمەس.

جيا يۇن فېڭجيېنىڭ قوبۇل قىلمىشقا ئۇنمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قىزارغان پېتى:

ــ ئەمىسە خان ئاچا، سىلىگە لازىملىق نەرسىدىن تېپىپ كېيىن سوۋغا قىلارمەن، ــ دېدى.

ــ ئاۋۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ جيا يۇن ئاكاڭنى ئۇزىتىپ قوي، ــ دېدى فېڭجيې شياۋخۇڭغا.

جيا يۇن چىقىپ كېتىۋېتىپ، ئىچىدە: «خەقلەر ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنى يامان ئايال، دېيىشەتتى، دېگەندەكلا يامان ئىكەن، ئازراقمۇ يوچۇق قويمايدىكەن، ھەقىقەتەن كەسكىن ئىكەن ! خۇدايىم بىلىپ ئۇنىڭغا ئوغۇل بەرمەپتىكەن ـ دە. چياۋجيېر دېگىنىمۇ تازىمۇ غەلىتە بىرنېمىكەنغۇ، مېنى كۆرۈپ

خۇددى ئۇرۇق ـ ئەجدادىنىڭ كۆشەندىسىدەك قىلىپ كەتتا ! بۇگۈن مېنى راستلا قارا بېسىپتۇ، ئەتىگەندىن بېرى بىكارلا پالاقشىپتىمەن !» دەپ ئويلىدى.

جيا يۇنىڭ بىرەر ياخشىلىق بېشارىتىگە ئېرىشەلمىگىنىدىن شياۋخۇمۇ خاپا بولۇپ، ھېلىقى نەرسىنى كۆتۈرگىنىچە ئۇنىڭ كەينىدىن چىقتى. جيا يۇن بوغچىنى قولىغا ئېلىپ يەشتى ـ دە، ئىچىدىن ئىككى تال نەرسىنى ئېلىپ ئاستاغىنا شياۋخۇغا سۇندى. شياۋخۇڭ ئالغىلى ئۇنماي، ئاغزىدا:

ـــ غوجام، بۇنداق قىلماڭ، كېلىن ئاغىچا ئۇقۇپ قالسا ھەر ئىككىمىزگە سەتچىلىك بولىدۇ، ـــ دەپ قويدى.

ـــ ئۇنداق دېمەي ئېلىڭا ! ـــ دېدى جيا يۇن، ـــ نېمىدىن قورققۇلۇق، ئۇ نەدە يۇرۇپ بىلىپ قالاتتى؟ ئالمىسىڭىز، مېنى كۆزگە ئىلمىغان بولسىز.

شياۋخۇڭ پىسكىڭىدە كۈلۈپ قويۇپ، ئاندىن ئالدى ۋە:

ـــ سىزنىڭ بۇ نەرسىڭىز كىمگە لازىم بولۇپ قاپتۇ؟ قانچىلىك نېمىدى بۇ؟ ـــ دەپ قىزىرىپ كەتتى.

ـــ مېنىڭ كۆزلىگىنىمۇ بۇ نەرسە ئەمەس. دېمىسىڭىزمۇ بۇ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ، ـــ دېدى جيا يۇن.

پاراڭ بىلەن ئىككىسى ئارا ئىشىككە كېلىپ قالدى. جيا يۇن قالغان نەرسىلىرىنى قوينىغا تىقتى. شياۋخۇڭ ئۇنى ئالدىرىتىپ:

ـــ بۇگۈنچە كېتىپ تۇرۇڭ، قانداقلا ئىشىڭىز بولسا كېلىپ مېنى ئىزدەڭ. ھازىر مەن مۇشۇ ھويلىدا، ئەمدى ئارىچىمۇ كېرەك ئەمەس، ـــ دېدى.

ـــ ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا قالتىس ياماڭ ئايال ئىكەن، ـــ دېدى جيا يۇن بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ـــ ئەپسۇسكى، دائىم كېلىپ تۇرالمايمەن ـ دە. بايا دېگەن گەپلىرىمنى كۆڭلىڭىزدىلا بىلىپ قېلىڭ، پۇرسەت تاپقاندا يەنە دەيدىغان گېپىم بار.

شياۋخۇڭ ئىزا تارتىپ قىزىرىپ كەتتى:

ـــ كېتىۋېرىڭ. بۇنىڭدىن كېيىن دائىم كېلىپ تۇرۇڭ. كىم سىزنى ئۇنىڭدىن ياتسىنسۇن دەپتۇ.

ـــ ئۇقتۇم ! ـــ جيا يۈن شۇنداق دەپلا ھويلىدىن چىقىپ كەتتى.

شياۋخۇڭ ئىشىك ئالدىدا ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى. جيا يۈن خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن كىرىپ كەتتى.

فېڭجيې ھۇجرىسىدا كەچلىك غىزا توغرىسىدا تاپىلاۋاتاتتى.

ـــ شوۋېگۇرۇچ قاينىتىڭلارمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

دېدەكلەر ئالمان ـ تالمان چىقىپ سوراپ كىرىپ:

ـــ تەييار بولۇپ قاپتۇ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدى.

ـــ جەنۇبتىن ئەۋەتىلگەن ھېلىقى ئېچىتقۇ سەيدىن بىر ـ ئىككى تەخسە ئەكىرىڭلار، ـــ دېدى فېڭجيې.

چيۈتۇڭ خوش دەپ، چۆرە قىزلارنى بۇيرۇدى.

ـــ بىر ئىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ـــ دېدى پىڭئېر فېڭجيېنىڭ قېشىغا كېلىپ كۇلگەن پېتى، ـــ بۇگۈن چۈشتە ئۆزلىرى تۆرده ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىدىكى چاغلىرىدا، شېيۆ ئىبادەتخانىسىدىكى خەلىپە بۇۋى، ھېچ تاۋۇم بولمايۋاتىدۇ دەپ، خېنىمدىن جەنۇبنىڭ چىلىغان سېيىدىن ئىككى كومزەك، ئاندىن بىرنەچچە ئايلىق مائاشىدىن قەرز سورىتىپ ئادەم ئەۋەتىپتىكەن، مەن دەرۋىش مومايدىن: «بۇۋىڭلار قانداق كېسەل بولۇپ قالدى؟» دەپ سورىۋىدىم، ئۇ: «مىجەزى يوق بولۇپ قالغان، تۆت ـ بەش كۈن بولدى. كىچىك سىرامان ۋە دەرۋىشلەرنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە قىزلار بار ئىدى، قايسى كۈنى كېچىسى ئۇخلايدىغان چاغدا ئۇلار چىراغنى ئۆچۈرمەپتۇ، بۇۋى بىرنەچچە قېتىم ئېيتسىمۇ ئاڭلىماپتۇ. ئۇچىنچى جېسەكتىن كېيىن ئويغىنىپ كېتىپ قارىسا، چىراغ تېخىچە يېنىقلىق تۇرغۇدەك، چىراغنى ئۆچۈرۈڭلار دەپ توۋلىسا، ھېچكىمدىن زۇۋان چىقماپتۇ، ھەممىسى ئۇخلاپ قالغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن

ئۆزى قوپۇپ چىراغنى ئۆچۈرۈپتۇ، ئورنىغا كەلسە، كاڭدا بىر ئەر بىلەن بىر ئايال ئولتۇرغۇدەك. ئۇ شۇ زامان، سىلەر كىم دەپ سورىشىغا، بىر سىرتماق كېلىپ بۇۋىنىڭ بوينىغا چۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ۋارقىراپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ھەممىمىز چىراغ يېقىپ ھۇجرىغا كىرسەك، بۇۋىم يەردە ياتىدۇ، ئاغزىدىن كۆپۈك قاياپ تۇرىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى ھوشىغا كەلدى. تېخىچە گېلىدىن غىزا ئۆتمەيۋاتىدۇ. شۇڭا، مېنى چىلىغان سەيدىن ئازراق ئەكېلىشكە بۇيرۇغان» دەيدۇ. ئۆزلىرى بولمىغانلىقلىرى ئۈچۈن، ئۆز بېشىمچىلىق قىلالماي: «كېلىن ئاغىچىنىڭ ھازىر ۋاقتى يوق، تۆر ئۆيدە ئىشى بار، قايتىپ كەلگەندە ئېيتىپ قويايي» دەپ يولغا سېلىپ قويدۇم. ھېلى جەنۇبنىڭ سېيى توغرىسىدا گەپ قىلىۋىدىلە ئېسىمگە كەلدى، بولمىسا ئۇنتۇپ كېتىدىكەنمەن.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرۇپ كېتىپ، ئاندىن:

— ئۇ سەيدىن يەنە بارغۇ، ئازراق ئەۋەتىپ بەرسەك بولىدۇ. ئۆگۈنلۈككە جيا چېننى چاقىرتىپ كېلىپ كۈمۈشنى شۇنىڭغا بېرەيلى، — دېدى.

— ئوتتۇرانچى بېگىم، بۇگۈن كەچتە شەھەرنىڭ سىرتىدا ئىشىم بار، ئۆيگە قايتالمايمەن، دەپ ئېيتىپ قويغىلى ئادەم ئەۋەتىپتۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى شياۋخۇك كىرىپ.

— ئۇقتۇم ! — دېدى فېڭجيې.

شۇ ئارىدا بىر چۆرە قىز ۋارقىرىغان پېتى ئارقا تەرەپتىن ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئۇدۇل هويلىغا يۈگۈرۈپ كىردى. پېڭئېر ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى، بىرنەچچە دېدەك كۈسۈرلىشۋاتاتتى.

— نېمە دېيىشۋاتسىلەر؟ — دېدى فېڭجيې.

— چۆرە قىزدىن بىرسى قورقۇپ كېتىپتىكەن، جىننىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى پېڭئېر.

— قايسىسى؟

چۆرە قىز ھۇجرىغا كىردى.

ـــ نەدىكى جىنىڭ گېپىنى قىلىشتىڭ؟ ـــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ـــ بايا مەن يۇگۇر ـ يېتىمچىگە كۆمۈر ئەكېلىپ بەر دەپ قويغىلى ئارقا تەرەپكە ئۆتۈۋىدىم. ـــ دېدى ھېلىقى چۆرە قىز، ـــ ئۇ يەردىكى ئۇچ ئېغىز بوش ئۆينىڭ ئىچىدىن «تاراق ـ تۇرۇق» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. دەسلەپتە چاشقاننى ماراپ ياتقان مۇشۇك بولسا كېرەك دەپ ئويلاپتىمەن، كېيىن خۇددى بىرسى جان ئۈزۈۋاتقاندەك «ۋاي» قىلغان ئاۋاز ئاڭلانغاندى، قورقۇپ كېتىپ ئارقامغا قاراپ يۇگۇردۇم.

ـــ بىكار گەپ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى فېڭجيې، ـــ بىزنىڭ بۇ يەردە جىن ـ ئالۋاستىنىڭ گېپىنى قىلىشقا بولمايدۇ. مەن ئۇنداق گەپلەرگە ئەزەلدىن ئىشەنمەيمەن، كۆزۈمدىن يوقال!

ھېلىقى چۆرە قىز چىقىپ كەتتى.

فېڭجيې سەيمىگىنى چاقىرتىپ، بىر كۇنلۇك پارچە ـ پۇرات خىراجەتنىڭ ھېسابىنى بىر قۇر سېلىشتۇردى، ئاڭغىچە ئىككىنچى جېسەك ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى. ھۇجرىدىكىلەر بىردەم ئارام ئالغاچ قۇرۇق پاراڭ سېلىشىپ، ئاندىن ئۇخلىغىلى چىقىپ كېتىشتى. فېڭجيېمۇ ئۇخلىغىلى ياتتى، ئۇچىنچى جېسەك ۋاقتىغا ئاز قالغاندى. فېڭجيې ئۇيقۇلۇقتا ياتاتتى، بەدىنى تىكەنلەشكەندەك بولۇپ چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى، شۇنچە جىم يېتىپ باقسىمۇ بارغانسېرى قورقۇنچ بېسىپ، ئاخىر پېڭئېر بىلەن چيۇتۇڭنى يېنىغا چاقىرىپ ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ياتتى. ئۇ ئىككىسى فېڭجيېگە نېمە بولغانلىقىنى چۈشىنەلمەي قالدى. چيۇتۇڭ ئەسلىدە فېڭجيېگە بويسۇنماي يۈرەتتى. كېيىن جيا لىيەن يۇ ئېرجيېنىڭ ئىشى تۈپەيلىدىن ئۇنى ئانچە ياخشى كۆرمەيدىغان بولۇپ قالغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە فېڭجيې ئۇنى ئۆزىگە تارتقاچقا، ھازىر سەل جىمىپ قالغاندى. ئۇ ئۆزىنىڭ پېڭئېردىن خىلالا تۆۋەن تۇرىدىغانلىقىنى كۆڭلىدە بىلىپ، كۆرۈنۈشتە بىلىندۈرمەيتتى. فېڭجيېنىڭ مىجەزى يوقلۇقىنى كۆرۈپ،

چيۇتۇڭ ئۇنىڭغا چاي ئېلىپ كەلدى. فېڭجيې چايدىن بىر ئوتلام ئىچىپ:

ــ سېنى جوڭتىپ قويدۇم، بېرىپ ئۇخلاڭەرگىن، يېنىمدا پىكئېر قالسىلا بولدى، ــ دېدى.

ــ خېنىم، ئۇيغۇلىرى كەلمەيڭاتقان بولسا، پىكئېر ئىككىمىز قاشلىرىدا نۆۋەتلىشىپ ئولتۇرساقمۇ بولىدۇ، ــ دېدى چيۇتۇڭ خۇشامەت قىلىپ.

فېڭجيې يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى. پىكئېر بىلەن چيۇتۇڭ ئۇ ئۇخلىغۇچە كۇتۇپ تۇردى، يىراقتىن توخۇنىڭ چىللىغىنى ئاڭلاندى. ئۇلار كىيىملىرى بىلەنلا يېتىپ ئازراقلا كۆزلىرىنى يۇمۇشىغا تاڭمۇ يورۇپ كەتتى. ئىككىسى دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، فېڭجيې يۇيۇنۇپ ـ تارانغۇچە خىزمەتمەدە بولۇشتى.

ئاخشامقى ئۇخلىيالماسلىق تۇپەيلىدىن فېڭجيېنىڭ كۆڭلى پەرىشان ئىدى، ئەمما چاندۇرماسلىق ئۈچۈن ئورنىدىن زورىغا قوپقانىدى. هازىر دەققەت بولۇپ ئولتۇراتتى، هويلىدا بىر چۆرە قىزنىڭ:

ــ پىكئېر خان قىز ئۆيدىمۇ؟ ــ دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى.

پىكئېر هە دەپ جاۋاب بېرىپ تۇرۇشىغا، چۆرە قىز مىلەڭزىنى قايرىپ ئۆزىلا كىرىپ كەلدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى جيا لىيەننى ئىزدىتىپ ئەۋەتكەنىكەن.

ــ سىرتتا بىرسى زۆرۈر خانلىق ئىشى بىلەن كەپتىكەن. ئۇلۇغ بېگىم تېخى يېڭىلا چىقىپ كەتكەچكە، ئاغىچا خېنىم ئوتتۇرانچى غوجامنى چىقىپ باقسۇن، دېۋىدى، ــ دېدى ئۇ.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى.

نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

سەكسەن توققۇزىنچى باب

ھالاك بولغۇچىنىڭ يادىكارىنى كۆرۈپ بەگزادىنىڭ نەزىم يازغانلىقى
ئۆز ـ ئۆزىدىن خۇدۇكسىرىگەن قەلەم قاشنىڭ غىزادىن قالغانلىقى

شۇنداق قىلىپ، فېڭجيې ئىچى پۇشۇپ تۇراتتى، ئۇ چۆرە قىزىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى.

ـــ يەنە نېمە خانلىق ئىشى ئىكەن؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ ھودۇقۇپ.

ـــ ئۇقمىدىم، ـــ دەپ جاۋاب بەردى چۆرە قىز، ـــ بايا ئارا دەرۋازىدىكى مۇلازىم بالا، بېگىمگە مەلۇم قىلىدىغان زۆرۈر خانلىق ئىشى بار ئىكەن، دەپ خەۋەر يەتكۈزگەنىدى. ئاغىچا خېنىم ئوتتۇرانچى غوجامنى تەكلىپ قىلىپ كەل دەپ مېنى ئەۋەتتى.

ئىنشائات دىۋانىنىڭ ئىشى ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، فېڭجيېنىڭ يۈرىكى سەل ئىزىغا چۈشتى.

ـــ سەن بېرىپ ئاغىچا خېنىمغا: ئوتتۇرانچى غوجام ئاخشام بىر ئىش بىلەن شەھەردىن چىقىپ كەتكىنىچە قايتىپ كەلمەپتۇ، جيا جېن بېگىمگە كىشى ئەۋەتسەك دەيدۇ، دەپ ئۈچۈرىنى بەر، ـــ دېدى فېڭجيې.

بىر دەمدىن كېيىن جيا جېن كېلىپ، دىۋاندىن كەلگەن كىشى بىلەن كۆرۈشۈپ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، ئىچكىرىگە كىرىپ ژاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئۈچۈرىنى

به‌ردى:

ـــ دۇاندىن كەلگەن كىشىنىڭ مەلۇم قىلىشچە: تۇنۇگۈن دەريا ئىشلىرى باش نازىرىنىڭ سۇنغان ئىلتىماسىدا، خېنەن تەرەپتە دەريادىن يار كېتىپ بىرقانچە ۋىلايەت ـ ئايماق، ناھىيەلەرنى سۇ بېسىپ كەتتى، دەپ بايان قىلىنغانىكەن. دۆلەت خەزىنىسىدىن يەنە پۇل چىقىرىپ شەھەر ـ قورغانلارنى ياسايدىغان ئىش ئوخشايدۇ. ئىنشائات دۇاندىكى مەھكىمىدارلار بۇ ئىشتىن بىر قۇر خەۋەر ئاپتۇ. شۇڭا، دۇاندىن بېگىمگە مەلۇم قىلىپ قويغىلى ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن كىشى ئىكەن.

جيا جېن ئەھۋالنى بايان قىلىپ بولۇپ يېنىپ چىقتى. كېيىن جيا جېڭ ئۆيگە كەلگەندە ئۇنىڭغا مەلۇم قىلىپ قويدى. شۇنىڭدىن تارتىپ تاكى قىشىنىڭ ئوتتۇرىسىغچە، جيا جېڭ ھەر كۈنى ئىش بىلەن بەند بولۇپ يامۇلدىن بېرى كېلەلمىدى. باۋيۈينىڭ ساۋقىنى تەكرارلىشىمۇ سۇسلىشىپ قالدى. بۇنى جيا جېڭ بىلىپ قالمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ، باۋيۈي مەكتەپكە پات ـ پات بېرىپ ئوقۇشنى داۋام قىلدۇرۇشقا مەجبۇر بولدى، ھەتتا دەييۈينىڭ يېنىغا دائىم كىرىپ تۇرۇشقىمۇ جۇرئەت قىلالمىدى.

بۇ، ئونىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى بولۇپ قالغان چاغ ئىدى. باۋيۈي بىر كۈنى ئورنىدىن تۇرۇپ مەكتەپكە ماڭماقچى بولدى. شۇ كۈنى ھاۋا بىردىنلا سوۋۇپ كەتتى، شۇڭا شىرېن بىر بوغجۇما كىيىمنى تەخلەپ، باۋيۈيگە:

ـــ بۈگۈن ھاۋا بەك سوغۇق، ئەتىسى ـ ئاخشىمى ئۆزىڭىزنى ئىسسىقراق تۇتىسىڭىز بولىدۇ، ـــ دەپ قويۇپ، كىيىملەردىن بىرنى تاللاپ باۋيۈينى كىيىندۈردى. يەنە بىرنى بوغجۇملاپ، چۆرە قىز ئارقىلىق بېيمىڭغا: «ھاۋا سوغۇق، غوجام كىيىم يەڭگۈشلىمەكچى بولغاندا، تەييار قىلىپ تۇرسۇن» دەپ گەپ تاپىلاپ چىقارتىپ بەردى. بېيمىڭ خوش دەپ، بوغجۇمىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ باۋيۈينىڭ كەينىدىن ماڭدى.

باۋيۈي مەكتەپكە بېرىپ ساۋقىنى ئىشلەۋاتاتتى، بىردىنلا

شامال چىقىپ، پەنجىرىگە يەملەنگەن قەغەزلەر تىرىقلاپ كەتتى.

ــ ھاۋا يەنە ئۆزگەردى، ــ جيا دەيرۇ تاشقىرىقى ئىشىكنى ئېچىپ ئاسمانغا قاراپ باقتى، غەربىي شىمال تەرەپتىن قاتمۇقات قارا بۇلۇت جەنۇب تەرەپكە قاراپ تۇرۇلۇپ كېلىۋاتاتتى. بېيمەك كىرىپ باۋيۇيگە:

ــ غوجام، ھاۋا سوغۇق. قېلىنراق كىيىنىۋالسىلا، ــ دېدى.

باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. بېيمەك كىيىمنى ئېلىپ كىردى، باۋيۇي كىيىمنى كۆرۈپلا ھاڭقېتىپ قالدى. ئوقۇغۇچى بالىلارنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى. ئۇ كىيىم چىڭۈېن ياماپ بەرگەن ھېلىقى توز ماموقىدىن تىكىلگەن زەربابنى يېپىنچا ئىدى.

ــ نېمىشقا بۇنى ئەكەلدىڭ؟ ساڭا كىم بەرگەن؟ ــ دەپ سوردى باۋيۇي.

ــ ئىچكىرىدىن قىزلار بوغجۇملاپ چىقارتىپ بەرگەن، ــ دېدى بېيمەك.

ــ ئانچە توڭلىمىدىم، كىيمەيمەن، ئوراپ قوي.

دەيرۇ باۋيۇينى بۇ كىيىمنى ئايدى، تەجەشنى بىلىپتۇ دەپ كۆڭلىدە سۆيۈندى.

ــ غوجام، كىيىۋالسىلا، سوغۇق تېگىپ قالسا پېقىر چاكارلىرى ئەيىبلىك بولۇپ قالمەن، چاكارلىرىغا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن ! ــ دەپ تۇرۇۋالدى بېيمەك.

باۋيۇي نائىلاج كىيدى، لېكىن كىتابقا قارىغىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى. جيا دەيرۇ ئۇنى كىتاب ئوقۇۋاتقۇ دەپ ئانچە پەرۋا قىلمىدى.

كەچقۇرۇن مەكتەپتىن قايتار چاغدا، باۋيۇي ئاغرىپ قالدىم دەپ، دەيرۇدىن بىر كۈنلۈك رۇخسەت سوردى. دەيرۇ ياشىنىپ قالغان ئادەم بولغاچقا، بىرقانچە بالىلارنى ئوقۇتمەن دەپ شۇلار بىلەن مىلىك بولۇپ يۈرەتتى. ئۆزىمۇ ھەپتىنىڭ بىر ـ ئىككى كۈنى ساق بولسا، قالغان كۈنلىرى ئاغرىپ يۈرەتتى، شۇڭا بالىلاردىن بىرەرى كەم بولسا بىر كۈنلۈك غېمىم ئازىيىدۇ دەپ

خۇشال بولاتتى. شۇڭا، ئۇ جيا جېڭنىڭ ئىش بىلەن ئالدىراش، جيا ئانىنىڭ باۋيۇيگە بەك ئامراق ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، بېشىنى لىڭشىتىپ رۇخسەت بەردى.

باۋيۇي ئۇدۇل كېلىپ جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارغا كۆرۈنۈش قىلىپ، ئۇلارغىمۇ شۇنداق دېگەندى، ئۇنىڭ گېپىگە ئۇلارمۇ ئىشىنىپ قالدى. باۋيۇي بۇ يەردە بىردەم ئولتۇرۇپ، ئاندىن باغقا يېنىپ كىردى. شىرىنلەرنى كۆرۈپمۇ بالدۇرقىدەك ئۇلارغا گەپ ـ سۆز قىلماي، ئېگىنى بىلەنلا كاڭغا چىقىپ ياتتى.

ـــ كەچلىك غىزا تەييار بولدى، هازىر يەمسىز ياكى بىردەم تۇرۇپمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شىرىن.

ـــ غىزا يېمەيمەن، مىجەزىم يوق، ئۆزۈڭلار يەۋېرىڭلار، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ ئۇنداق بولسا مۇنۇ يېپىنچىنى يەڭگۈشلىۋېتىڭ، بۇ نەرسە مۇنداق پۈرلەشتۇرۇۋېتىشكە پايلامدۇ؟

ـــ يەڭگۈشلەشنىڭ هاجىتى يوق.

ـــ بۇغۇ نازۇك كىيىم، ئۇنىڭدىكى يۆمەك ـ تىكىشلەرنى كۆرۈپ بولسىمۇ، بۇنى ئۇنداق زايە قىلىۋەتمەسلىك كېرەك.

بۇ گەپ باۋيۇينىڭ يۈرىكىگە تېگىپ، ئىختىيارسىز ئاھ ئۇردى:

ـــ بولمىسا، سەن ئېلىپ بوغجۇمىغا ئوراپ قويغىن، مەنمۇ بۇنىڭدىن كېيىن كىيمەيلا قوياي ! ـــ دەپلا يېپىنچىنى سېلىۋەتتى. شىرىن يېپىنچىنى ئالاي دەپ قول سۇنغاندى، باۋيۇي ئۆزى قاتلىغىلى تۇردى.

ـــ غوجام، بۇگۈن نېمانچە ئىشچان بولۇپ كەتكەنسىز؟ ـــ دېدى شىرىن.

باۋيۇي ئۇندىمەي، يېپىنچىنى ئوبدان قاتلاپ بولغاندىن كېيىن:

ـــ بۇنى ئورايدىغان نەرسە قېنى؟ ـــ دەپ سورىدى.

شېيۆ دەرھال ئېلىپ بەردى، باۋيۇي ئۆزى ئوردىدى. شېيۆ كەينىدىن بۇرلىپ، شىرىنغا كۆزىنى قىسىپ كۈلۈپ قويدى، باۋيۇيمۇ ئۇنىڭغا سېنەكىمەي، خامۇش ھالدا ئولتۇرۇپ قالدى. جاۋەندىكى سائەت جاڭ سوققانىدى، ئېڭىشىپ قاراپ باقتى، سائەتنىڭ يېڭىسى دېگەر ۋاقتىدىن دەل ئىككى چارەك ئۆتكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. بىردەمدىن كېيىن چۆرە قىز چىراغ يانداۋردى.

ـــ غىزا يېمىسىڭىز، ئەمىسە ئىسسىق شوۋگۈرۇچتىن يېرىم چىنە بولسىمۇ ئىچىۋېلىڭ، ئاچ قورساق يۈرمەڭ. پەخەس بولۇڭ جۇمۇ، قورساق ئاچلىقتىن قۇرۇق سەپرا چىگىلىۋالسا، بىزگە يەنە ئاۋارىچىلىك تۇغدۇرۇپ بېرىسىز، ـــ دېدى شىرىن.

ـــ قورسىقىم ئانچە ئاچمىدى، زورلاپ يېگەن بىلەن سىڭمەيدۇ، ـــ دەپ باۋيۇي بېشىنى چايقىدى.

ـــ ئەمىسە، بالدۇرراق يېتىپ ئارام ئېلىڭ.

شىرىن، شېيۆلەر ئورۇن سېلىپ بەردى، باۋيۇي ئورۇنغا كىرىپ ياتتى. بىراق، ئۇيقۇسى كەلمەي، ئۇياقتا ـ بۇياقتا ئۆرۈلىۋەردى، تاڭغا يېقىن كۆزى خىرە ـ شىرە ئۇيقۇغا ئىلىنغاندەك بولدى، بىرئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتە ـ ئۆتمەيلا يەنە ئويغىنىپ كەتتى. شىرىن، شېيۆلەرمۇ ئورنىدىن قوپۇشتى.

ـــ ئاخشامدىن بۇيان قۇلاق سېلىپ ياتسام، ـــ دېدى شىرىن، ـــ بەشىنچى جاڭ ۋاقتىغىچە ئېغىناپ چىقتىڭىز، مەنمۇ سەۋەبىنى سوراشقا پېتىنالمىدىم. كېيىن ئۇخلاپ قاپتىمەن، ئۇخلىيالمىدىڭىزمۇ؟

ـــ ئازراقلا ئۇخلاپتىمەن، نېمىشقىكىن، ئويغىنىپ كەتتىمغۇتاڭ، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ تاۋىڭىز يوق ئەمەستۇ؟

ـــ ياق، كۆڭلۈم بىئارام بولۇپلا تۇرىدۇ.

ـــ بۇگۈن مەكتەپكە بارامسىز؟

ـــ تۇنۇگەن بىر كۈنلۈك رۇخسەت سورىغان، بۇگۈن باغدا

تاماشا قىلىپ ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقىراي دېسەم، سوغۇقمىكەن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن. سەن ئاۋۇلارغا ئېيتقىن، ھۇجرىلاردىن بىرىنى ئادالاپ، بىر توتۇرۇقلۇق كۇجە، قەغەز، دۇۋەت ـ قەلەم تەييارلاپ قويسۇن، سىلەر ئۆز ئىشىڭلارنى قىلىۋېرىڭلار، ئۆزۈم يالغۇز بېرىمەن ـ يېرىمىمەن تىنچ ئارام ئېلىۋالاي، ئۇلار مېنى ئېلىشتۇرمىسۇن.

ـــ غوجام، ئارامىدا ئولتۇرۇپ مەشغۇلات قىلىدىغان بولسىلا، ئۆزلىرىنى ئېلىشتۇرۇشقا كىمنىڭ ھەددى ئىكەن! ـــ دېدى شېيۇ.

ـــ شۇنداق قىلسىڭىز تېخىمۇ ئوبدان بولاتتى، ئۆزىڭىزگە سوغۇقمۇ تەگكۈزۈۋالمايتتىڭىز، ئۆزىڭىز يالغۇز ئولتۇرسىڭىز زېھنىڭىزمۇ ئېلىشمايدۇ، ـــ دېدى شىرېن، ـــ غىزانى كۆڭلۈم تارتمايدۇ دەيسىز، شۇنداقتىمۇ بۇگۈن نېمە يەيسىز، بالدۇرراق دەپ قويسىڭىز ئاشخانىدىكىلەرگە تاپىلاپ قويىمىز.

ـــ نېمە بولسا بولۇۋېرىدۇ، بۇنىڭغا ئالاقزەدە بولۇپ غەلۋە قىلىپ كەتمەڭلارچۇ، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ ھۇجرىغا بىرنەچچە دانە مېۋە ئەكىرىپ قويۇڭلار، مېۋىنىڭ خۇشبۇيىنى پۇراپ ئولتۇراي.

ـــ قايسى ھۇجرا ياخشىدۇ؟ ـــ دېدى شىرېن، ـــ باشقىلىرى ئانچە پاكىز ئەمەس، چىڭۇېن بالدۇر تۇرغان ھۇجرا پاكىز، ئۇنىڭدا ھېچكىم ئولتۇرۇپ باقمىغان، شۇغىنىسى سۆرۈنرەك.

ـــ مەيلى، چوغدانىنى شۇ يەرگە ئەكىرسەڭلارلا بولىدۇ، ـــ دېدى باۋيۇي.

شىرېن خوش دەپ تۇراتتى، چۆرە قىز پەتنۇستا بىر چىنە، پىل چىشىدىن ياسالغان بىر جۇپ چوكا ئەكىرىپ شېيۇگە سۇنۇپ:

ـــ بۇنى بايا شىرېن قىز بۇيرۇتقانىدى، ئاشخانىدىكى موماي ئەكىرىپتۇ، ـــ دېدى.

شېيۇ ئېلىپ قاراپ باقتى، چىنىدىكىسى قارلىغاچ چاڭگىسى

شورپىسى ئىكەن.

— ئاچا، بۇنى سىز بۇيرۇتقانمىدىڭىز؟ — دەپ سوربدى شېيۆ شىربندىن.

— ئاخشام غوجام غىزا يېمىگەننىڭ ئۈستىگە، كېچىچە ئۇخلىيالماي ئېغىناپ چىقتى، — دېدى كۈلۈپ شىربن، — بۇگۈن ئەتىگەندە ئىچىلىرى تارتىشىپ قوپارمىكىن دەپ، چۆرە قىزلارغا مۇشۇنى ئېيتىپ قويغانىدىم، ئاشخانىدا ئەتكۈزۈپ كەپتۇ.

شىربننىڭ جورۇشى بويىچە چۆرە قىز پەتنۇسنى شىرەگە قويدى. شورپىنى شېيۆ باۋيۇيگە ئىچۈردى. باۋيۇي شورپىنى ئىچىپ بولۇپ ئاغزىنى چايقاۋاتاتتى، چيۇۋېن كىرىپ:

— بايا دېگەن هۇجرىنى بېسىقتۇرۇپ قويدۇق. كۆمۈرنىڭ تۈتۈنى تۆگەپ بولغاندىن كېيىن غوجام كىرسە بولىدۇ، — دېدى.

باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، ئۆز خىيالى بىلەن بولۇپ، گەپ قىلىشقىمۇ ئېرىندى. بىردەمدىن كېيىن چۆرە قىز كىرىپ:

— دۇۋەت ـ قەلەمنىمۇ راسلاپ قويدۇق، — دەپ باۋيۇينى تەكلىپ قىلدى.

— ئۇقتۇم، — دېدى باۋيۇي.

— ئەتىگەنلىك غىزا تەييار بوپتۇ، غوجام نەدە يەيدىكىن؟ — دەپ يەنە بىر چۆرە قىز مەلۇم قىلدى.

— مۇشۇ يەرگە ئەكىرىڭلار، كۆپ ئاۋارە بولماڭلار.

چۆرە قىز خوش دەپ چىقىپ كېتىپ، بىردەمدىن كېيىن غىزا كۆتۈرۈپ كىردى. باۋيۇي كۈلۈپ قويۇپ، شېيۆ بىلەن شىربنگە:

— ئىچىم پۇشۇپلا تۇرىدۇ، يالغۇز يېسەم گېلىمدىن ئۆتمەسمىكىن، ئۇنىڭدىن كۆرە ئىككىڭلار مەن بىلەن ئولتۇرۇپ بىللە يېسەڭلار، مەززىلىك تېتىپ كۆپرەك يەرمەن، — دېدى.

— خۇشلۇقلىرى تۇتۇپ مۇنداق دېگەنلىرى بىلەن، بىزنىڭ

ئۇنداق قىلىشقا ھەددىمىز ئەمەس، ــ دېدى شېيۆ كۇلۇپ.

ــ شۇنداق قىلساقمۇ بولمۇيدۇ، ــ دېدى شىرىن، ــ بىز بۇگۈنلا ئەمەس، ئۆتكەندىمۇ بىرقانچە قېتىم بىللە شاراب ئىچتۇققۇ، سىزنىڭ ئىچ پۇشۇقىڭىزنى چىقىرىش ئۈچۈن ئۇشتۇمتۇت بىللە غىزالانساق، ئۇنىڭ كارى چاغلىق. داۋاملىق شۇنداق قىلمۇيدىغان بولساق، ئۇ چاغدا ئەدەپ ـ قائىدە دېگەن قايرىلىپ قالغان بولىدۇ!

شۇ گەپ بىلەن ئۇچى داستىخانغا كەلدى: باۋيۇي تۆردە، شىرىن بىلەن شېيۆ ئۇدۇلىدا ئولتۇردى. غىزا يەپ بولغاندىن كېيىن، چۆرە قىز ئېغىز چايقايدىغانغا چاي كەلتۈردى. چۆرە قىز داستىخانىنى يىغىشتۇرۇپ بولغۇچە شىرىن بىلەن شېيۆ ئۇستىدە قاراپ تۇردى.

باۋيۇي قولىدا چاي تۇتقان ھالدا خىيال سۈرگەندەك بىردەم سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرۇپ:

ــ ھېلىقى ھۇجرىنى بېسىقتۇرۇپ بولدۇڭلارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ بايىلا مەلۇم قىلىپ قويغان تۇرسا، يەنە سوراۋېرىدىكەن! ــ دېدى شېيۆ.

باۋيۇي بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن، بايىقى دېيىلگەن ھۇجرىغا چىقتى. ئۆز قولى بىلەن بىر تال كۆجە يېقتى، مېۋە تىزدى. باشقىلارنى ھۇجرىدىن چىقىرىۋېتىپ ئىشىكنى تاقىۋالدى. تاشقىرىدا شىرىنلار ئۇن چىقارماي جىم تۇرۇشتى. باۋيۇي ئالتۇن رەڭدە ھەل بېرىلگەن گۈللۈك قىزغۇچ قەغەزنى چىقىرىپ، بىرنەچچە ئېغىز تىلاۋەت قىلغاندىن كېيىن، قولىغا قەلەمنى ئالدى ـ دە، يېزىشقا كىرىشتى.

ئارامبەخش غوجىسى كۆيدۈرگەن بۇ كۆجە بىلەن چىگۈۋېنگە مەلۇم بولسۇنكى:

چاچتىم سۈزۈك شاراب بىلەن خۇش پۇراقلىق چاي،

كېلىپ پۇقرا پەرزەندىسى بەھرىمەن بولغاي !
ئاندىن بۇنداق بىر نەسرىي نەزم يازدى:
بولۇپ ھەمراھ يېنىمدا،
چۈلغىغان سەن قەلبىمنى.
قوپتى يېغا ـ پىتنە ياندىن، بۇنى كىم بىلدى،
قىلدى نابۇت جېنىڭنى چەيلەپ قەددىڭنى؛
كىمگە ئېيتاي دەردىمنى؟
كۈنچىقىشقا ئاقتى سۇ،
قايتا غەربكە ياندۇرماس دەريا ئېقىننى.
مېھرىگىياھ بولمىغاچ كۆرمىدىم چۈشتە سېنى،
ئايان بولدۇڭ كىيگىنىمدە ماموق ئېگىننى؛
ئۇزەلمەيمەن، ئاھ، مەن رىشتىمنى !

يېزىپ بولغاندىن كېيىن، باۋيۇي ئۇنى كۈجىگە تۇتۇپ كۆيدۇرۇۋەتتى. سۈكۈت قىلىپ بىردەم قاراپ تۇردى. بىر تال كۈجە كۆيۈپ بولغاندىن كېيىن، ئىشىكنى ئېچىپ يېنىپ چىقتى.

ـــ نېمىشقا يېنىپ چىقتىڭىز؟ ئىچىڭىز پۇشۇپ ئادا بولاي دەپسىز ـ دە ! ـــ دېدى شىرىن.

ـــ كۆڭلۈم بىئارام بولۇۋىدى، پاكىز، خىلۋەتەرەك جايدا ئولتۇرۇپ باقتىم، ـــ دەپ باۋيۇي كۈلۈپ قويۇپ يالغان ئېيتتى، ـــ ئەمدى تۇزلىپ قالدىم، تالاغا چىقىپ ئايلىنىپ كىرەي.

باۋيۇي ئۇ يەردىن چىققىنىچە ئۇدۇل بامبۇكزار سارايغا كەلدى.

ـــ دەييۇي سىڭلىم ئۆيدىمۇ؟ ـــ دەپ ھويلىدىلا سورىدى ئۇ.

ـــ كىم ئۇ؟ ـــ زىجۇەن مىلەڭزىنى قايرىپ كۈلۈپ ئالدىغا چىقتى، ـــ باۋيۇي غوجام ئىكەنغۇ، خان قىز ئۆيده. غوجام، ئۆيگه مەرھەمەت قىلسىلا.

باۋيۇي زىجۇەن بىلەن ئۆيگه كىردى. دەييۇي ئىچكىرىكى

ھۇجرىدا ئىدى.

ــ زىجۇەن، غوجامنى ھۇجرىغا باشلا، ــ دېدى دەييۇي.

باۋيۇي ئىچكىرىكى ھۇجرىنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە، بۇلۇتتا پەرۋاز قىلغان ئەجدىھا گۈللۈك قارامتۇل بىنەپشەرەڭ ۋاراقلا ئالتۇن سىياھ بىلەن يېڭى يېزىلغان كىچىككىنە بىر بېيىتكە كۆزى چۈشتى. ئۇ مۇنداق بېيىت ئىدى:

يېشىل پەنجىرە تولۇن ئاي ئايان بولغاي،
كەتتى ئادەم سالنامىدە نامى قالغاي.

باۋيۇي بېيىتنى ئوقۇپ كۈلۈۋەتتى. ھۇجرىغا كىرىپ:

ــ سىڭلىم، نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟ ــ دەپ سورىدى كۈلۈپ.

دەييۇي ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى قەدەم ئالدىغا كەلدى.

ــ كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، ــ دەپ كۈلۈپ تەكلىپ قىلدى دەييۇي باۋيۇينى، ــ سۈترا كۆچۈرۈۋاتاتتىم، ئىككى قۇرلا قالدى، شۇنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن پاراڭ سېلىشايلى، ــ ئاندىن ئۇ شۆيەننى چاي قۇيۇشقا بۇيرۇدى.

ــ بولدى، قوزغالماي يېزىۋېرىڭ، ــ دېدى باۋيۇي. شۇئان باۋيۇينىڭ ئوتتۇرا تامدا ئېسىقلىق تۇرغان بىر پارچە رەسىمگە كۆزى چۈشتى. رەسىمنىڭ ئۈستى تەرىپىگە سىزىلغىنى ئاي پەرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىدا بىر غىلمان بار ئىدى، ئاندىن يەنە بىر پەرىزات بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىدىمۇ تون كۆتۈرۈۋالغان قىياپەتتىكى بىر غىلمان تۇراتتى. ئاي پەرىسى بىلەن پەرىزاتنى بۇلۇتلار يانلىرىدىن قوغداپ تۇرغانىدەك قىلاتتى، رەسىم ھېچقانداق رەڭ بىلەن بېزەلمەي، پۈتۈنلەي لى لۇڭمىيەن[1]نىڭ ئاق قىلىپ سىزىش ئۇسلۇبىغا تەقلىد قىلىنغانىدى. ئۇستىگە

① لى لۇڭمىيەن ــ ئىسمى گۇڭلىن، تەخەللۇسى بوشى (1106 ــ 1149) ، سۇڭ دەۋرىدىكى سۈجۈلۈق رەسسام.

رەسمىيانە خەت نۇسخىسى بىلەن «زىمىستان بىلەن بەسلەشمەك» دەپ يېزىلغانىدى.

— سىڭلىم، زىمىستان بىلەن بەسلەشمەك دېگەن بۇ رەسمىنى يېڭى ئاسقان ئوخشىمامسىز؟ — دېدى باۋيۇي.

— شۇنداق بولمايچۇ — دېدى دەييۇي، — تۇنۇگۇن بۇلار ئۆي يىغىشتۇرغان، ئېسىمگە كېلىپ قېلىپ بۇنى ئاستۇرۇپ قويدۇم.

— بۇ قايسى مەنبەدىن ئېلىنغانكەن؟ — دېدى باۋيۇي.

— كۆزىڭىزگە شۇنچە تونۇش تۇرسىمۇ سورايدىكەنسىز!

— دەرھال ئەسلىيەلمىدىم، سىڭلىم، ماڭا ئېيتىپ بېرىڭا، — دېدى كۇلۇپ باۋيۇي.

— «قىلۇر تاقەت زىمىستانغا ئاي پەرى، قار تەڭرىسى، ئاي — قىروۋدا ئۆزگىچە خوپ بىر — بىرىنىڭ چېھرىسى» دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟

— پاھ! ھەقىقەتەن ئاجايىپ يېڭىلىق ئىكەن بۇ! بۇ رەسمىنى راسا پەيتىدە ئېسىپسىز، — دەپلا باۋيۇي رەسمىنى ئۇياندىن بىر، بۇياندىن بىر كۆرۈپ باقتى.

شۆيەن چاي دەملەپ كەلدى، باۋيۇي چاي ئىچتى. بىردەمدىن كېيىن دەييۇي سۇئالنى يېزىپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ھايال قىلىپ قويدۇم، — دېدى.

— سىڭلىم، يەنىلا مۇشۇنداق تۇزۇت قىلىدىكەنسىز، — دېدى باۋيۇي.

باۋيۇي دەييۇينىڭ ئۇستىبېشىغا نەزەر سالدى. دەييۇي ئۇچىسىغا سۇتتەك ئاق گۇل چېكىلگەن كىمخاب تاشلىق كۆرپە جۇۋا، ئۇنىڭ ئۇستىگە تېيىن جىلىتكە كىيگەن، چېچىنى ئادەتتىكىچە بۇلۇت شەكلىدە تۇرمىلەكلەپ، ياپىلاق ئالتۇن تۇرگۇچتىن باشقا ھېچقانداق گۇل قىسمىغان. تۆۋىنىگە خانىش ياڭ فېينىڭ كىيىم نۇسخىسىدا گۇل چېكىلگەن كىمخاب بەل كۆڭلەك كىيگەن. قىياپىتى شۇنداق ئىدىكى:

تىك تۇرار ئەجەب سابادا قامىتى قاش سەنۇبەر،
بەرگىدىن شەبنەم چېچىپ پاھ خۇش كۆرۈندى نېلۇپەر.

ـــ سىڭلىم، نەچچە كۈندىن بۇيان قولىڭىزغا قالۇننى ئېلىپ باقتىڭىزمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى باۋيۇي.

ـــ نەچچە كۈن بولدى، قولۇمغا ئېلىپ باقمىدىم، ـــ دېدى دەييۇي، ـــ خەت يېزىپ قوللىرىم توڭلاپ كەتكەن تۇرسا، ساز چالغىلى بولامدۇ؟

ـــ چالمايلا قويۇڭ، ـــ دېدى باۋيۇي، ـــ مېنىڭچە، قالۇنغۇ ئېسىل چالغۇ، لېكىن ئوبدان نەرسە ئەمەس. قالۇن چېلىشتىن زادىلا بەخت ـ دۆلەت، ئۇزۇن ئۆمۈر كەلمەيدۇ، قايغۇ ـ ھەسرەت، كۆڭۈل پاراكەندىچىلىكى كېلىپ چىقىدۇ. ئاندىن قالۇن چالغاندا، نوتىسىنى كۆڭۈلدە تۇتۇشقا توغرا كېلىدۇ، بۇمۇ بىر ئاۋارىچىلىك. گېپىمگە كىرسىڭىز، سىڭلىم، بەدىنىڭىز ئاجىز بولغاچقا، ئۇنىڭغا ئۆزىڭىزنى ئاۋارە قىلماڭ.

دەييۇي مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. باۋيۇي تامدىكى قالۇننى كۆرسىتىپ:

ـــ سىز دېگەن قالۇن ئاشۇمىدى؟ نېمانداق قىسقا بۇ، ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بۇنى قىسقا دېگىلى بولمايدۇ، ـــ دېدى دەييۇي كۈلۈمسىرەپ، ـــ مەن كىچىكىمدە بۇنى چېلىشنى ئۆگەنمەكچى بولغىنىمدا، باشقا قالۇنلارغا بويلىيالمىغىنىم ئۈچۈن، بۇنى ماڭا ئالاھىدە ياستىپ بەرگەن. ياغىچىمۇ ئېسىل ياغاچ ئەمەس، لېكىن سېپى بىلەن بوينى ناھايىتى تەكشى، قورسىقى بىلەن يۈزىمۇ خېلىلا قاملاشقان. ئۈستىدىكى كالا مويىدەك گۈللىرىنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟ شۇڭا ئاۋازىمۇ جاراڭلىق.

ـــ سىڭلىم، نەچچە كۈندىن بۇيان شېئىرمۇ يېزىپ باقتىڭىزمۇ؟

ـــ مۇشائىرە جەمئىيىتى تەسىس قىلىنغاندىن بۇيان ئانچە

يازالمدىم.

ـــ مەندىن يوشۇرماڭ، ـــ دەپ كۈلدى باۋيۇي، ـــ سىزنىڭ «قايغۇنىڭ يوق ھاجىتى، چۈنكى دىلىم ئاق مېنىڭ بەئەينى ئاينىڭ نىسبىتى» دەپ ئوقۇغىنىڭىزنى ئاڭلاپ قالدىم. بۇنى قالۇنغا تەڭكەش قىپتىكەنسىز، ئاھاڭى ئىنتايىن جاراڭلىق بولۇپ تۇيۇلدى. شۇنداققۇ؟

ـــ قانداق ئاڭلاپ قالدىڭىز؟

ـــ قايسى كۈنى چاكاندىزار ئايۇاندىن كېلىۋېتىپ ئاڭلىغانىدىم. پاساھەتلىك قاپىيەلىرىڭىزنىڭ بەلىنى ئۇزۇۋەتمەي دەپ، بىردەم جىم قۇلاق سېلىپ، ئاندىن كەتتىم. سىزدىن شۇنى سورىماقچىمەن: باشتا تەكشى ئۇرغۇلۇق قاپىيەدىن باشلاپ، ئايىغىدا بىردىنلا ئارىلاش ئۇرغۇلۇق قاپىيەگە يۆتكەۋەتتىڭىز، نېمىشقا شۇنداق قىلدىڭىز؟

ـــ بۇ، ئادەمنىڭ قەلبىدىن چىققان تەبىئىي سادا، قايسى تەرەپكە راۋان بولسا شۇ تەرەپكە كېتىۋېرىدۇ. ئۇنىڭدا مۇقىم چەك بولمايدۇ.

ـــ ھە، مۇنداق ئىكەن ـ دە، ئەپسۇسكى، مېنىڭ قەلب ساداسىدىن خەۋىرىم يوق ئىكەن، بىكارلا ئاڭلاپتىمەن!

ـــ قەدىمدىن تارتىپ قەلب ساداسىنى بىلىدىغان قانچە ئادەم بار ئىدى؟

باۋيۇي ئۆزىنىڭ يەنە گەپتە قارامىلىق قىلىپ قويغىنىنى تۇيۇپ، دەييۈينىڭ كۆڭلىگە تېگىپ كېتىدىغان بولدى دەپ ئەنسىرىدى. بىردەم ئولتۇرۇپ باقتى، كۆڭلىدە دەيدىغان بىرمۇنچە گەپلىرى بارەڭ قىلاتتى، لېكىن دەيدىغانغا گەپ تاپالماي قالدى. دەييۈيمۇ بايىقى دەپ تاشلىغان گېپىنى شۇئانلا ئويلاپ بېقىپ، تولىمۇ سوغۇق نەپەسلىك قىلىپ قويۇپتىمەن، دېگەن يەرگە كېلىپ قايتا گەپ تاپالماي قالدى. باۋيۇيگە تېخىمۇ دەييۇي گۇمان قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، تەڭلىك ئىچىدە ئورنىدىن تۇردى.

ـــ سىڭلىم، سىز ئولتۇرۇپ قېلىۋېرىڭ، مەن ئۇچىنچى ھەمشىرىنى يوقلاپ كېلەي، ـــ دېدى باۋيۇي.

ـــ ئۇچىنچى ھەمشىرە بىلەن كۆرۈشسىڭىز مەندىن سالام ئېيتىڭ، ـــ دېدى دەييۇي.

باۋيۇي خوش ئېيتىپ چىقىپ كەتتى. دەييۇي ئۇنى ھۇجرا ئىشىكىگىچە ئۇزىتىپ قويۇپ يېنىپ كىردى. كۆڭلى بىئارام بولۇپ: «باۋيۇي يېقىندىن بۇيان گەپ قىلسا، گېپىنىڭ بېشى بار، ئايىغى يوق، بىرەەم توڭ، بىرەەم سىلىق گەپ قىلىدىغان بولۇپ قالدى، نېمە قىلغىنىكىن ئۇنىڭ» دەپ ئويلىنىپ تۇراتتى، زىجۇەن كىرىپ كەلدى:

ـــ خان قىز، سۇتراني يازمامسىز؟ يازمىسىڭىز دۇۋەت ـ قەلەمنى يىغىشتۇرۇۋېتەيمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ يازمايمەن، يىغىشتۇرۇۋەت، ـــ دەييۇي شۇنداق جاۋاب بېرىپ ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ كارىۋاتقا قىڭغايدى ـ دە، ئاستا خىيال سۈرۈشكە باشلىدى.

ـــ خان قىز، چاي ئىچەمسىز؟ ـــ دەپ سورىدى زىجۇەن يەنە كىرىپ.

ـــ ئىچمەيمەن، ئازراق قىڭغىيۋالاي، ئۆز ئىشىڭلارنى قىلىۋېرىڭلار، ـــ دېدى دەييۇي.

زىجۇەن خوش دەپ يېنىپ چىقتى. شۆيەن ئۆزى يالغۇز ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇراتتى، زىجۇەن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ شۇ تاپتا كۆڭلۈڭگە يەنە نېمە ئىشلار كېچىۋاتىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

شۆيەن زىجۇەننى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى:

ـــ بوشراق گەپ قىلغىن. بۇگۈن مەن بىر گەپ ئاڭلاپ قالدىم، غەلىتە گەپ. ساڭا دەپ بېرەي، لېكىن بىر كىمگە دەپ قويما ! ـــ دەپ ئىچكىرىكى ھۇجرىغا تۇمشۇقى بىلەن ئىشارەت قىلىپ قويدى. زىجۇەنگە «يۇر» دېگەننى قىلىپ بېشى بىلەن كۆرسەتىپ، تالاغا چىقتى. ئىشىك ئالدىدىكى سۇپا تۇۋىگە

كېلىپ، كۈسۈرلاشقا باشلىدى:

ــ ئاچا، سەنمۇ ئاڭلىدىڭمۇ، باۋيۇيگە چاي ئىچۈرۈپ قويۇپتۇ. زىجۈەن بۇ گەپتىن چۆچۈپ كەتتى.

ــ نەدىن چىققان گەپ ئىكەن بۇ؟ يالغاندۇ؟

ــ نېمىسى يالغان بولسۇن ! باشقىلار ئۇقۇپ بوپتۇ، بىزلا ئاڭلىماپتىمىز، ــ دېدى شۆيەن.

ــ نەدىن ئاڭلىدىڭ؟

ــ سىشۇدىن ئاڭلىدىم، ئۇ قانداقتۇ مەشھۇر بىر خانداننىڭ قىزىمىش. ئائىلىسىنىڭ ھال ـ ئوقىتىمۇ ئوبدان، قىزىمۇ قاملاشقان قىز ئىكەن.

زىجۈەن بۇ گەپكە قۇلاق سېلىپ تۇراتتى، دەييۇي ئورنىدىن تۇرغانىدەك بولۇپ يۆتىلىپ قويدى. زىجۈەن ئۇنى چىقىپ قالمىغىيدى دەپ ئەنسىرەپ، شۆيەننى ئېتىكىدىن تارتىپ قويۇپ، قولىنى چايقىدى، ئاندىن ئىچكىرىكى ھۇجرىغا قاراپ باقتى، ھېچقانداق شەپە بىلىنمىگەچكە، يەنە كۈسۈرلاپ سورىدى:

ــ ئۇ زادى نېمىلەرنى دېدى؟

ــ قايسى كۈنى مېنى ئۇچىنچى خان قىزغا رەھمەت ئېيتىشقا ئەۋەتكەن ئەمەسمۇ، بارسام، ئۇچىنچى خان قىز ئۆيىدە يوق ئىكەن، سىشۇلا بار ئىكەن. شۇنداق بىلەن ئىككىنىز ئولتۇرۇپ گەپلەشتۇق. گەپتىن گەپ چىقىپ، باۋيۇي غوجامنىڭ كەپسىزلىكى توغرىسىدا پاراڭ بولۇپ قالدى. سىشۇ: «باۋيۇي غوجامنىڭ نەرى ياخشى بولاتتى ! ئويۇن ـ تاماشىنىلا بىلىدۇ، ھېچبىر يېرى چوڭ ئادەمنىڭ سىياقىغا ئوخشىمايدۇ، چاي ئىچۈرۈپ قويغان تۇرۇقلۇقمۇ، يەنە شۇنداق ھاڭۋاقتىلىق قىلىپ يۈرىدۇ» دېدى. مەن ئۇنىڭدىن: «پۈتۈشۈپ بوپتىمۇ؟» دەپ سورىسام، ئۇ: «پۈتۈشۈپ بولدى. ۋاڭ بېگىم دېگەن بىر كىم سوچىلىق قىپتۇ، ئۇ كىشى شەرقىي قەسىردىكىلەرنىڭ تۇغقىنى ئىكەن، شۇڭا سۈرۈشتۈرۈپ باقماي، ئېغىز ئېچىشى بىلەنلا ماقۇل كېلىشىپتۇ» دېدى.

زىجۇەن بوينىنى قىسىپ «بۇ غەلىتە گەپقۇ» دەپ ئويلىنىپ قالدى.

ــ نېمىشقا بۇ ئائىلىدىكىلەردىن بىرەرسىمۇ بۇ ھەقتە گەپ ـ سۆز قىلمايدىكەنە؟ ــ دېدى ئۇ.

ــ سىشۇنىڭ دېيىشىچە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئاغزىڭلاردىن چىقارماڭلار، دېگەن ئوخشايدۇ. بۇ توغرىدا گەپ ـ سۆز بولۇپ قالسا، باۋيۇينىڭ مىجەزى قوداڭشىپ قالىدۇ دەپ ئەنسىرەپ ئېغىز ئاچمايدىكەن. سىشۇ ماڭا: ھەرگىزمۇ بۇ گەپنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ قويغۇچى بولما، بولمىسا مېنى شۆپۈك ئېغىز دېيىشىدۇ، دەپ تاپىلاپ قويدى، ــ شۆيەن گەپ قىلىپ بېرىۋېتىپ، ئىچكىرىكى ھۇجرىنى كۆرسەتتى، ــ شۇڭا بۇ خېنىمنىڭ ئالدىدىمۇ تىنمىدىم. بۇگۈن سەن سوراپ قالغاچقا، سەندىن يوشۇرۇپ قالالمىدىم.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، شاتۇتى: «خان قىز كەلدى، چاي قۇي!» دەپ، ئۆگىنىۋالغان گېپىنى چىللىغاندى، زىجۇەن بىلەن شۆيەن چۆچۈپ كېتىشتى، ئۇلار كەينىگە بۇرىلىپ قاراپ بېقىپ، ھېچكىم كۆرۈنمىگەچكە، شاتۇتىغا كايىپ قويۇشتى. ئاندىن ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ قاراپ بېقىشتى. دەييۇي يېڭىلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانىكەن. زىجۇەن يامزىلاپ، «چاي ئىچەمسىز» دەپ سوراپ كۆردى.

ــ ئىككىڭلار نەگە كەتكەنىدىڭلار؟ قىچقىرسام ھېچقايسىڭلار يوق، ــ دەپ قويۇپ، دەييۇي كاڭنىڭ لېۋىگە كېلىپ قىڭغايدى ـ دە، كاڭغا موكلا چۈشۈپ ياتتى. چىمىلدىقنى چۈشۈرگۈزۈۋەتتى. زىجۇەن بىلەن شۆيەن خوش دەپ چىقىپ كەتتى. بۇ ئىككىسى ئۆز كۆڭلىدە بايىقى قىلىشقان گەپلىرىنى دەييۇي ئاڭلاپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ گۇمان قىلىشىپ، بۇ توغرىدا قايتا گەپ قىلىشمىدى.

دەييۇينىڭ ئۆز كۆڭۈل سىرى بار ئىدى، زىجۇەن بىلەن

شۆيەننىڭ قىلىشقان گەپلىرىنى ئېنىق بولمىسىمۇ ھەر ھالدا ئوبدانلا ئاڭلاپ قېلىپ، جىسمى گويا چوڭقۇر دېڭىزغا ئىرغىتىۋېتىلگەندەك بولۇپ كەتتى. ئۇنى - بۇنى ئويلاپ كېلىپ، قايسى كۈنى چۈشىدە كۆرگەن بېشارەتنى گۈپپىدە ئېسىگە ئالدى - دە، دىلىغا شۇئان كۈرمىڭ ھەسرەت - نەپرەت جۇغلاندى. ئۇنداقمۇ ئويلاپ، بۇنداقمۇ ئويلاپ باقتى، ئاخىر كۆزۈمچىلا كۈتۈلمىگەن ئىش بولۇپ قېلىپ سەتچىلىككە قالغاندىن كۆرە، بالدۇرراق ئۆلۈپ قۇتۇلغىنىم ئەۋزەل، دېگەن يەرگە كەلدى. ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلغانلىق دەردىنى ئويلاپ، كۆڭلىگە بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزۈمنى ئۆزۈم كۈندىن - كۈنگە نابۇت قىلىپ بەرسەم، بىرەر - يېرىم يىلغا قالماي ئادا - جۇدا بولۇپ تۈگىشىمەن، دېگەن نىيەتنى پۈكتى. شۇنىڭ بىلەن يوتقانمۇ يېپىنماي، چاپانمۇ كىيمەي، كۆزنى يۇمۇپ ئۇخلىغان بولۇپ يېتىۋەردى. زىجۇەن بىلەن شۆيەن بىرقانچە قېتىم خىزمىتىگە كىرگەن بولسىمۇ، دەييۇي قىمىرلاپمۇ قويمىغاچقا، ئويغىتىشتىن تەپ تارتىپ چىقىپ كېتىشتى. دەييۇي كەچلىك غىزانىمۇ يېمىدى. چىراغ يېقىلغاندىن كېيىن، زىجۇەن چىمىلدىقنى قايرىپ قاراپ باقتى، دەييۇي ئۇخلاپ قېلىپ، يوتقانىنى ئاياغقا سىيرىلدۇرۇپ قويۇپتۇ، زىجۇەن ئۇنىڭغا سوغۇق تېگىپ قالمىسۇن دەپ، يوتقانىنى ئاستاغىنا يېپىپ قويغاندى، دەييۇي قىمىرلىمىدى. بىراق، زىجۇەننىڭ چىقىپ كېتىشىگىلا، يوتقانىنى يەنە تېپىپ چۈشۈرۈۋەتتى.

— زادى بۇگۈن دېگەن گېپىڭ راست گەپمۇ، يالغان گەپمۇ؟ — دەپ زىجۇەن شۆيەندىن يەنە سوراپ تۇرۇۋالدى.

— قانداقسىغا راست بولمايدىكەن! — دېدى شۆيەن.

— سىشۇ قانداق ئۇقۇۋاپتۇ؟

— شياۋخۇدىن ئاڭلاپتۇ.

— بىزنىڭ قىلىشقان گېپىمىزنى خان قىز ئاڭلاپ قالغان ئوخشايدۇ. بايىقى ئەۋزايىنى كۆردۈڭغۇ، بۇنداق بولۇشىڭ بىر

سەۋەبى بار. بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىش توغرىسىدا ئېغىز ئاچمايلا قويايلى.

شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككىسى ئورۇن راسلاپ ئۇخلىماقچى بولۇشتى. زىجۇەن كىرىپ قاراپ باققاندىدى، دەييۇي يوتقانىنى يەنە تېپىپ چۈشۈرۈۋېتىپتۇ، زىجۇەن قايتا يېپىپ قويدى. كېچىچە باشقا ۋەقە بولمىدى.

ئەتىسى دەييۇي ئورنىدىن سەھەر تۇردى. ھېچكىمنى قىچقىرماي، ئۆزى يالغۇز تېڭىرقاپ ئولتۇرۇپ كەتتى. زىجۇەن ئويغىنىپ، دەييۇينىڭ تۇرۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپلا:

ــ خان قىز، نېمانچە سەھەر تۇرۇۋالدىڭىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ شۇنداق بولۇشى كېرەك ــ دە ! بالدۇر ياتقاندىن كېيىن، بالدۇر تۇردۇم، ــ دېدى دەييۇي.

زىجۇەن ئالمان ــ تالمان ئورنىدىن تۇرۇپ، شۆيەننىي ئويغىتىپ، دەييۇينىڭ يۇيۇنۇش ــ تارىنىشىغا كۆتكۈچىلىك قىلدى. دەييۇي ئەينەككە قارىغىنىچە تۇرۇپلا قالدى، بىر دەمدىلا كۆزلىرىدىن مونچاق ــ مونچاق ياش قۇيۇلۇپ، ھىلىھىلە قول ياغلىقىنى ھۆل قىلىۋەتتى. بۇ ھالىتى بەئەينى شۇنداق ئىدىكى:

ناتىۋان تەن سايىسى چۈشتى كۆكلەم سۈيىگە،
سايە كۆيۈندى ئاڭا، بۇمۇ كۆيدى سايىگە.

زىجۇەن بىھۇدە گەپ قىلىپ قويۇپ، كونا نەپرەتنىڭ قوزغىلىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالماي دەپ ئەنسىرەپ، بىر چەتتە قىمىرلىماي تۇراتتى. خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، دەييۇي ئاندا ــ مۇندىلا يۇز ــ كۆزىنى يۇيۇپ، چېچىنى تارىۋالدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى تېخىچىلا ياش يۇقى ئىدى. ئاندىن ئۇ بىرئاز ئولتۇرۇپ باقتى.

ــ شىزاڭ كۇجىسىنى يېقىپ قوي، ــ دەپ زىجۇەننىي بۇيرۇدى دەييۇي.

ـــ خان قىز، ئۇخلىدى دېگۈچىلىك ھېچقانچە ئۇخلىيالمىغان تۇرسىڭىز، كۈجە ياقساق بولارمۇ؟ سۈترا يازامسىز يا؟ ـــ دەپ سورىدى زىجۈەن.

دەييۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

ـــ خان قىز، بۈگۈن بەك سەھەر تۇرۇپ كەتتىڭىز، يەنە سۈترا يازدىغان بولسىڭىز، ئۆزىڭىزنى ئالدۇرۇپ قويارسىزمىكىن.

ـــ نېمىدىن قورقىۋلۇق ! بالدۇرراق تۈگەشكىنىم تۈزۈك ! مەن سۈترا ئۇچۈن باش قاتۇرۇۋاتقىنىم يوق، شۇنى كۆچۈرۈش باھانىسى بىلەن ئىچ پۈشۈقۇمنى چىقىراي دېدىم. كېيىنكى كۈنلەردە مېنىڭ يازغان خەتلىرىمنى كۆرۈپ تارتىپ قالساڭلار، مېنىڭ چىرايىمنى كۆرگەندەك بولارسىلەر، ـــ شۇئان دەييۇينىڭ كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش قۇيۇلدى. زىجۈەن بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەن، قايتا تەسەللى بېرىشىنىڭ ئورنىغا ئۆزىنى توختىتالماي يىغلىۋەتتى.

دەييۇي ھېلىقىدەك قارارغا كېلىپ قويغاندىن كېيىن، ئەتەي ئۆزىنى نابۇت قىلىش ئۈچۈن، غىزانى كۆڭلى تارتماي، كۈندىن ـ كۈنگە ئازايتىۋەتتى. باۋيۇي مەكتەپتىن يانغىنىدا پات ـ پات كېلىپ ئۇنى يوقلاپ تۇراتتى. دەييۇينىڭ دېمەكچى بولغان كۈرمىڭ گەپلىرى بولسىمۇ، لېكىن ئەمدى چوڭ بولۇپ قالدىم، كىچىك چېغىمدىكىدەك ئەركىلەپ ئويناشسام قاملاشمايدۇ دەپ ھېسابلايتتى. شۇڭا، قەلبىنى چۈلغاپ تۇرغان سىرلىرىنى ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى. باۋيۇي ئۇنىڭغا چىن سۆزلىرى بىلەن تەسەللى بەرمەكچى بولاتتى، لېكىن يەنە، دەييۇي خاپا بولۇپ قالسا، كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالارمىكىن دەپمۇ ئەنسىرەيتتى. ئىككىسى كۆرۈشكەنلىرىدە بىر ـ بىرىگە ئېغىزلىرىنىڭ ئۇچىدىلا تەسەللى ئېيتىشاتتى. ئىككىسى ھەقىقەتەن «چېكىدىن ئاشقان يېقىنلىقتىن ئەكسىچە يىراقلىق كېلىپ چىقىدۇ» دېگەندەك بولۇپ قالغانىدى.

دەيىۋىگە جىا ئانا، ۋاق ئاغىچا خېنىملار خەيرخاھلىق قىلغىنى بىلەنمۇ، پەقەت تېۋىپ چاقىرتىپ داۋالىتىش ۋە ئۇنى كېسەلچان دېيىشتىن باشقا، ئۇنىڭ يۇرىكىدىكى كېسەلنى بىلەمتى؟ زىجۇەنلەر ئۇنىڭ نىيىتىنى چۈشەنسىمۇ، لېكىن گەپ قىلىشقا پېتىنالمايتتى. شۇنىڭدىن تارتىپ دەيىۋي كۈندىن - كۈنگە زەئىپلىشىۋەردى. يېرىم يىلغا قالماي مەيدىسى بارغانسېرى سۇسلىشىپ، ئاخىر سۇيۇق - سەلەڭ نەرسىنىمۇ يېيەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. دەيىۋىگە كۈندۈزلىرى ئاڭلىغان گەپلەرنىڭ ھەممىسى باۋيۇينىڭ ئۆيلىنىشى توغرىسىدىكى گەپلەر بولۇپ ئاڭلىنىدىغان، ئارامبەخش ھويلىدىكى كىشىلەرنى كۆرسىمۇ، مەيلى يۇقىرىدىكى ياكى تۆۋەندىكىلەرنىڭ بولسۇن، ھەممىسىنىڭ ئەۋزايىدىن خۇددى باۋيۇينىڭ ئۆيلەنگەنلىكى ئىپادىلىنىپ تۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. شۆ ھامما يوقلاپ كەلگەندە، باۋچەينىڭ بىللە كەلمىگەنلىكىنى كۆرۈپ تېخىمۇ گۇمانلاندى. ئۇ ھازىر كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى يوقلاپ كېلىشىنى ياقتۇرمايتتى، غىزامۇ يېگۈسى كەلمەيتتى، تېزرەك ئۆلۈم كېلىشىنىلا خالايتتى. ئۇخلاپ چۈش كۆرسە، كىشىلەرنىڭ «باۋيۇي غوجامنىڭ ئاغىچىسى» دەپ قىچقارغانلىقىنىلا چۈشەيدىغان بولدى. كۆڭلىدىكى گۇمانلار يىغىلىپ كېلىپ، ئاخىرىدا ئۆز - ئۆزىدىن خۇدۇكسىنىدىغان بولۇپ قالدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە غىزادىن پۈتۈنلەي قېلىپ قالدى، شۇڭلۇچنىمۇ ئىچمەي قويدى. تىنىقى پەسلەپ ئۆلەر ھالەتكە يەتتى، دەيىۋىنىڭ ھاياتى قانداق بولغانلىقىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

توقسىنىنچى باب

چاپىنىنى يوقىتىپ قويغان نامرات قىزنىڭ غەلۋىگە بەرداشلىق بەرگەنلىكى
مېۋە ـ گېزەكلەر سۇنۇلغانلىقىغا ھەيران بولغان يىگىتنىڭ شۇبھىگە چۆمگەنلىكى

دەييۇي ئۆزىنى ئۆزى ھالاك قىلىش نىيىتىگە كەلگەندىن كېيىن، بارا ـ بارا ھالىدىن كېتىپ، ئاخىر غىزادىن پۈتۈنلەي قېلىپ قالدى. ئون نەچچە كۈنگىچە جىيا ئانىلار نۆۋەت بىلەن كېلىپ يوقلاپ تۇرۇشتى. ئۇ گاھىدا بىرنەچچە ئېغىزلا گەپ قىلىپ قويياتتى، ئىككى كۈندىن كېيىن گەپ قىلماسلا بولدى. بەزىدە خۇددىنى بىلمەيتتى، بەزىدە خېلى ھوشيار بولۇپ قالاتتى. جىيا ئانا ۋە باشقىلار ئۇنىڭ بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇشى سەۋەبىسىز ئەمەسلىكىنى پەملەپ، زىجۇەن بىلەن شۆيەندىن بىرنەچچە قېتىم سوراشتۇرۇپمۇ باقتى. ئۇ ئىككىسى راستىنى ئېيتىشقا پېتىنالامتى؟ زىجۇەن بېرىپ سىشۇدىن بىرەر گەپ ـ ئۇچۇرىنى سۈرۈشتۈرۈپ باقماقچىمۇ بولدى، بىراق ئۇ يەنە بۇ ئىشنى داۋاڭ قىلغانسېرى راستقا ئايلىنىپ كېتىپ، دەييۇينىڭ ئۆلۈمى تېزلىشىپ كەتمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ، سىشۇنى كۆرگەندە بۇ ھەقتە قىلچە گەپ ئاچمىدى. ئۆزى توشۇپ كەلگەن بۇ گەپ تۈپەيلىدىن مۇشۇنداق ئاقىۋەت كېلىپ چىققانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان شۆيەنمۇ، شۇ تاپتا «مەن دېمىدىم» دەيدىغانغا يۈز ئاغزىم بولغان بولسىمۇ كاشكى، دېگەن يەرگە كەلگەن تۇرسا، بۇ گەپنى تىلغا ئېلىشقا ئەلۋەتتە پېتىنالمايتتى. زىجۇەن بۇگۈن

دەيىۋىنىڭ غىزادىن چورتلا قېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇمىدىنى ئۈزدى ـ دە، دەيىۋىنىڭ قېشىدا بىردەم يىغا ـ زار قىلدى، ئىچكىرىكى ھۈجرىدىن چىقىپ، شۆيەنگە:

ـــ ھۈجرىغا كىرىپ ئۇنىڭدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن، مەن بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىم ھەم ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىلارغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ كېلەي. ئۇنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى باشقا كۈنلەردىكىگە ئوخشىمايدۇ، ـــ دەپ كۈسۈرلاپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

شۆيەن دەيىۋىگە ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن ھۈجرىغا كىردى، دەيىۋي بىھوش ياتاتتى. كىچىك بالا دېگەن نەدە يۈرۈپ بۈنداق ئىشنى كۆرسۇن؟ ئۇ دەيىۋىنى بۇ ئەۋزايىدىن جان ئۈزۈۋاتسا كېرەك، دەپ چاغلاپ، ئېچىنىشقا ھەم قورقۇشقا باشلىدى ۋە زىجۈەننىڭ شۇ تاپتا كىرىپ كېلىشىگە شۈنچە تەقەززا بولۇپ كەتتى. ئاشۈنداق قورقۇپ ئولتۇرغاندا، تالادا بىرسىنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى، شۆيەن زىجۈەننى قايتىپ كەپتۇ دېگەن ئويغا كېلىپ، خاتىرجەم بولدى ـ دە، ئالمان ـ تالمان ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىچكىرىكى ھۈجرىنىڭ مەلەكزىسىنى قايرىپ ئۇنى ساقلاپ تۇردى. تاشقىرىقى ھۈجرىنىڭ مەلەكزىسى شالدىرلاپ بىرەيلەن كىرىپ كەلدى ئۇ سىشۇ ئىدى، ئۇنى تەنچۇن دەيىۋىنى يوقلاپ كېلىشكە ئەۋەتكەنىدى. ئۇ شۆيەننىڭ مەلەكزىنى قايرىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن:

ـــ خان قىز قانداقراق؟ ـــ دەپ سورىدى.

شۆيەن بېشىنى لىكشىتىپ قويۇپ ئۇنى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى. سىشۇ شۆيەننىڭ ئارقىسىدىن ئىچكىرى ھۈجرىغا كىردى. ئۆيدە زىجۈەننىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ دەيىۋىگە قاراپ باقتى، ئۇنىڭ تىنىقى ئارانلا قالغانلىقىنى كۆرۈپ قورققىنىدىن دەككە ـ دۈككىگە چۈشتى.

ـــ زىجۈەن ئاچام قېنى؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

ـــ تۆر ئۆيگە خەۋەر قىلغىلى كەتكەن، ـــ دېدى شۆيەن.

شۆيەن دەيـيۇينى هـېچنېـمـنى ئـاڭقىرالـمايدۇ، دەپ ئويـلاپ، زىجۇەن بولـمـغاندىن كېيـىن، سـشۇنـاڭ قولـدىن ئاسـتا تارتـىپ تۇرۇپ:

ـــ قايسى كۈنى ماڭا هېلىقى ۋاڭ بېگىم دېگەن بىرسى باۋيۇي غوجامغا لايىق تېپىپتۇ دېگەنىدىڭىزغۇ، شۇ گەپ راستمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ راست بولمايچۇ ! ـــ دېدى سىشۇ.

ـــ قاچان چاي ئىچۈرۈپتۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شۆيەن.

ـــ نەدە چاي ئـىچۈرىدۇ؟ ساڭـا دەپ بەرگەن گەپـنى شۇ كۈنـى مەنـمۇ شياۋخـۇڭدىن ئاڭـلىغان، كـېيـىن ئـوتتۇرانـچى كېلـىـن ئاغىچىنىڭكىگە بارغـىنىمدا، كـېلىن ئـاغىچا پـىڭئېر ئاچامغـا: «سۇخەنچىلەر مۇشۇ ئىش بىلەن ئۇلۇغ بېگىمنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىـپ، كېيـىنكى كۈنـلەردە بېگـمنى ئـۆزىگە رام قـىلماقـچى بولغان نېمە. هېلىغۇ چوڭ ئاغىچا خېنىم ياخشـى ئەمەس دەپتـۇ، چوڭ ئاغىچا خېنىم رازىلىق بىلدۇرۇپ، ئۇ قىزنى ياخشى دېگـەن تەقدىردىمۇ، چوڭ ئاغىچا خېنـىمنـىڭ كۆزى ئادەم تـونۇيالامتـى؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنـىمنـىڭ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغىنى بار، ئۇ مۇشۇ باغىنىڭ ئىچىدە، ئۇنى چوڭ ئاغىچا خېنىم نەدە يـۈرۈپ بىلسـۇن؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چوڭ بېگىم سۆز ئېچىپ قالغـىنى ئۇچۇنـلا سوراپ قويغان گەپ» دېگەندەك گەپلەرنى دەپ بېرىۋېتـىپتىكـەن. ئاندىن ئوتتۇرانچى كېلىـن ئاغىچـىنىڭ يـەنە: «جاۋ يۈيـنىڭ تويـۇ ئىشىدا ئۇلۇغ ئاغىچـا خېنـىمچۇ، تۇغـقانىنىڭ ئۇستـىگە تۇغقـان قـىلماقچـى. بۇنداقتـا هەرقانداق ئـادەم لايىق تاپـقىنى بـىلەنمـۇ، بەرىبىر ئاقمايدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ قالدىم.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شۆيەن ئېهتىيات قىلىشنى ئۇنتۇپ:

ـــ بـۇ قـانداق گەپ بـولـدى ! بۇ گـەپچـە بىـز بـىـزنـىڭ مـۇنـۇ قىزىمىزنى بىكاردىن ـ بىكارغىلا ئـۆلۈمگە تـۇتۇپ بەردۇقمـۇ ! ـــ دېدى.

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ ـــ دېدى سىشۇ.

ـــ سەن تېخى ئۇقمايسەن ! ـــ دېدى شۆيەن، ـــ قايسى كۈنى زىجۇەن ئاچام ئىككىمىز مۇشۇ ئىش توغرىسىدا پاراڭلاشقانىدۇق. بۇياق ئاڭلاپ قېلىپ مانا مۇشۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

ـــ ئاستىراق گەپ قىل، ئاڭلاپ قالمىسۇن يەنە، ـــ دېدى سىشۇ.

ـــ قاراپ باقە، خۇدىنى بىلمەي ياتىدۇ، كۆپ بولسا بىر - ئىككى كۈنلۈكىلا قالدى، ـــ دېدى شۆيەن.

ئۇلار پاراڭلىشىپ تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە زىجۇەن مىلەڭزىنى قايرىپ كەلدى ۋە:

ـــ بۇ نېمە قىلغىنىڭلار ! ھەرقانداق گېپىڭلار بولسىمۇ بۇ يەردە پاراڭلاشقۇچە سىرتقا چىقىپ پاراڭلاشساڭلار بولمامدۇ؟ ئۇنى بىراقلا ئۆلسۇن دېدىڭلارمۇ يا ! ـــ دېدى.

ـــ مەن بۇنداق غەلىتە ئىشنىڭ بولۇشىغا ئىشەنمەيمەن، ـــ دېدى سىشۇ.

ـــ ئوبدان ئاچا، ـــ دېدى زىجۇەن، ـــ گەپ قىلسام ئاچچىقىڭ كەلمىسۇن، سەن نېمىنى بىلەتتىڭ؟ بىلگەن بولساڭغۇ بۇنداق گەپ توشۇپ يۈرمەيتتىڭ.

ئۇچى پاراڭلىشىپ تۇرغاندا، دەييۇي يۆتىلىپ كەتتى، زىجۇەن ئالمان - تالمان كاڭنىڭ لېۋىگە يۈگۈرۈپ كەلدى، سىشۇ بىلەن شۆيەن ئىككىسىنىڭ زۇۋانى ئېتىلدى. زىجۇەن دەييۇيگە ئېڭىشىپ تۇتۇپ:

ـــ خان قىز، سۇ ئىچەمسىز؟ ـــ دەپ ئاستا سورىدى.

دەييۇي ئارانلا «ھە» دېيەلىدى. شۆيەن ئىتتىك بېرىپ قاينىاق سۇدىن يېرىم چىنە قۇيۇپ كەلدى، زىجۇەن چىنىنى قولىغا ئالدى، سىشۇمۇ ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى. زىجۇەن ئۇنىڭغا گەپ قىلمىغاقچى بولغان گېپىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. بىرەمدىن كېيىن دەييۇي يەنە يۆتەلدى. زىجۇەن شۇ ئارىلىقتا:

ـــ خان قىز، سۇ ئىچىۋېلىڭ ! ـــ دېدى.

دەيىۋي يەنە ئارانلا «هە» دېدى. دەيىۋي بېشىنى كۆتۈرمەكچى بولدى، بۇ هالدا ئۇ بېشىنى كۆتۈرەلمەتى؟ زىجۇەن لىككىدە كاڭغا چىقىپ، دەيىۋىنىڭ قېشىدا ئولتۇردى ۋە قاياناق سۇنى قىزىقمۇ، سوغۇقمۇ دەپ ئىچىپ بېقىپ، ئاندىن دەيىۋىنىڭ بېشىنى يۇلەپ چىننىنى ئاغزىغا ئاپىرىۋىدى، دەيىۋي بىر يۇتۇملا ئىچتى. زىجۇەن چىننىنى ياندۇرۇۋېتەي دەپ تۇرۇشىغا، دەيىۋي يەنە بىر ئوتلاشقا ئۆمەللىگەنىدى، زىجۇەن چىننىنى قىمىرلاتماي تۇتۇپ بەردى، دەيىۋي يەنە بىر يۇتۇم ئوتلىدى، ئاندىن ئىچمەيمەن دېگەننى بىلدۇرۇپ بېشىنى چايقىدى، چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ، بېشىنى يەنە ياستۇققا قويدى. بىر هازادىن كېيىن كۆزىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئېچىپ:

ـــ بايا گەپ قىلغان سىشۇمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ هەئە، شۇ ـــ دېدى زىجۇەن جاۋاب بېرىپ.

سىشۇ تېخى چىقىپ كەتمىگەنىدى، دەررۇ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن ئەهۋال سورىدى. دەيىۋي كۆزىنى ئېچىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئاندىن بىر پەس دېمىنى ئېلىۋېلىپ:

ـــ قايتىپ بېرىپ خان قىزغا سالام ئېيتە، ـــ دېدى.

سىشۇ بۇ هالىنى كۆرۈپ، دەيىۋي مەندىن يىرگەنگەن ئوخشايدۇ دېگەن يەرگە كەلدى ـ دە، ئاستا چىقىپ كەتتى.

دەيىۋىنىڭ كېسىلى شۇنداق ئېغىر بولسىمۇ، ئەما كۆڭلى روشەن ئىدى. دەسلەپتە ئۇ سىشۇ بىلەن شۆيەنىنىڭ قىلىشقان گەپلىرىدىن بىرەر ـ يېرىم ئېغىزنى تۇتۇقلا ئاڭلاپ قالغان بولسىمۇ، ئاڭلىماسقا سالغانىدى، قۇلاق سالغۇچىلىكىمۇ ماجالى يوق ئىدى. ئۆتكەنىدە ئاڭلىغان ئىشىنىڭ ئەسلىدە مۇنداقلا دېيىشىپ، تېخى ۋۇجۇدقا چىقمىغان ئىش ئىكەنلىكىنى شۆيەن بىلەن سىشۇنىڭ كېيىن قىلىشقان گەپلىرىدىنلا بىلەلىدى. سىشۇنىڭ دېيىشىچە، فېڭجيې: ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ مەقسىتى شۇنداق، تۇغقان ئۇستىگە تۇغقان بولۇش، ئۇ كىشى باغدا تۇرىدۇ، دەپتۇ. بۇ گەپلەردىن قارىغاندا، ئۇنىڭ دېگەن ئادىمى

مەن بولماي كىم؟ دېگەن خىيال كېچىشى بىلەنلا، ئۇنىڭدىكى مۇجمەللىك ئايدىڭلىشىپ، كۆڭلى ئوبدانلا يورۇپ قالدى. ئىككى يۈتۈم قاياق سۇ ئىچكىنىمۇ شۇ سەۋەبتىن ئىدى. ئۇ سىشۇنىڭ دېگەن گەپلىرىنى يەنە بىر سوراپ بىلمەكچى بولۇپ تۇراتتى، جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، لى ۋەن، فېڭجيېلار كىرىپ كېلىشتى، ئۇلار زىجۇەننىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا كەلگەنىدى. دەيىۋىنىڭ كۆڭلىدىكى گۇمان يېشىلگەندىن كېيىن، ئۆزىگە ئۆلۈم تىلەش نىيىتىدىن ئەلۋەتتە يانىدۇ ـ دە، گەرچە ئۇ ئاجىزلاپ ماغدۇرىدىن كەتكەن بولسىمۇ، ھەر ھالدا زورۇقۇپ دېگۈدەك بىر ـ ئىككى ئېغىز ئىلىك ئالالىدى.

فېڭجيې زىجۇەننى بىر چەتكە تارتىپ:

ـــ خان قىزنىڭ ئەھۋالى سەن دېگەندەك ئەمەس ئىكەنغۇ. بۇ قانداق گەپ بولدى، كىشىنى شۇنداقمۇ قورقۇتامسەن! ـــ دېۋىدى، زىجۇەن:

ـــ بايا ئەھۋالى راستلا يامان ئىدى، شۇڭا بېرىپ ھەرقايسىلىرىغا مەلۇم قىلغان. قايتىپ كەلسەم ئوبدانلا تۇزىلىپ قاپتۇ، مەنمۇ ھەيران قالدىم، ـــ دېدى زىجۇەن.

ـــ ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمە، ـــ دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، ـــ ئۇ نېمىنى بىلەتتىنى؟ مىجەزى سەللا ئۆزگىرىپ قالسا ئاغزىغا كەلگىنىنى دەۋېرىدۇ. بۇمۇغۇ ئۇنىڭ ئوڭلۇق يېرى. كىچىك بالا دېگەنىنىڭ ئاغزى گال، پۈتى قاشاڭ بولمىغىنى ياخشى.

بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن، جيا ئانا قاتارلىقلار خەتەر يوقلۇقىغا كۆزى يېتىپ چىقىپ كېتىشتى. دەرھەقىقەت:

يۈرەك دەردىنى ئەملەشكە يۈرەكنىڭ دەرمىكى ھاجەت،
تۇگۈننى ئەسلىي كىم تۇگسە يەنە شۇ يەشمىكى ھاجەت.

شۇنداق قىلىپ، دەييۇينىڭ كېسىلى بارا ـ بارا يېنىشقا باشلىدى. شۆيەن بىلەن زىجۇەن خىلۋەتتە، خۇداغا شۈكۈر، دەپ

دۇرۇت ئوقۇپ قويۇشتى.

ــ ھەرنېمە بولسا ساقىيىپ قالدى ! ئاغرىشىمۇ ئاجايىپ، ساقىيىشىمۇ ئاجايىپ، ــ دېدى شۆيەن زىجۇەنگە.

ــ ئاغرىشىدىنغۇ ئەجەبلەنگىلى بولمايدۇ، لېكىن ساقىيىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش، ــ دېدى زىجۇەن، ــ باۋيۇي بىلەن خان قىزنىڭ ئەقدى نىكاھى پېشانىسىگە پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ. خەقلەر «ياخشى ئىشنىڭ كاشىلىسى تولا»، «پېشانىگە پۈتۈلگەننى كالتەك بىلەنمۇ ياندۇرغىلى بولمايدۇ» دېيىشىدىكەن. بۇ گەپكە قارىغاندا، كىشىلەرنىڭ خاھىشى، تەقدىرنىڭ ئىرادىسى شۇنداق ئوخشايدۇ، بۇ ئىككىسىنى خۇدايىم جۇپ قىلىپ يارىتقانىكەن. قايسى يىلى بولغان ئىشنى ئويلاپ باقە، دەيۇي خان قىزنى جەنۇبقا كېتىدۇ، دەپ قويسام، باۋيۇي ئىچى تىتىلداپ ئۆلمىدى، ئۇنىڭ بەرىسى بولۇپ، ئالەمنى مالەم قىلىپ ئۆينى بېشىغا كىيگەن، مانا ئەمدى بىر ئېغىز گەپ بىلەن بۇ خېنىمنىمۇ بىر ئۆلۈپ، بىر تىرىلدى. دېمەك، ھەرقانداق بەندىنىڭ بۇ دۇنيالىقتىكى ئىشى تۇغۇلۇشتىن بۇرۇنلا پېشانىسىگە پۈتۈلۈپ كېتىدىكەن.

ئىككىسى شۇنداق دېيىشىپ، ئۇنىڭ چىقارماي بىرەدەم پىخىلداپ كۈلۈشتى.

ــ بەختىمىزگە ساقىيىپ قالدى ! ــ دېدى شۆيەن يەنە، ــ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھەقتە زادى گەپ قىلمايلى. مەن ئەمدى، باۋيۇي باشقا بىر كىمنىڭ قىزىنى ئالغان، تويىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن تەقدىردىمۇ، بۇ توغرىدا بىر ئېغىزمۇ تىنمايمەن.

ــ شۇنداق قىلغان تۈزۈك، ــ دېدى زىجۇەن كۈلۈپ.

يالغۇز زىجۇەن بىلەن شۆيەنلا خۇپىيانە ئاشۇنداق گەپ قىلىپ يۈرمەستىن، باشقىلارمۇ دەييۇينىڭ ئاغرىشىمۇ غەلىتە، ساقىيىشىمۇ غەلىتە بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇ يەر، بۇ يەردە كۈسۈلىشىپ يۈردى. ئۇزاق ئۆتمەي فېڭجيېمۇ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپتى، شىڭ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملاردىمۇ گۇمان پەيدا بولۇپ قالدى. يالغۇز جيا ئانىلا بۇ ئىشنىڭ تەكتىگە خىلىلا يەتكەن

بولدى.

بىر كۈنى شائ ئاغىچا خېنىم، ۋاقا ئاغىچا خېنىم، فېڭجيې قاتارلىقلار جيا ئانىنىڭ ئۆيىدە پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇراتتى، دەييۇينىڭ كېسىلى توغرۇلۇق گەپ چىقىپ قالدى.

ــ سىلەرگە بىر گەپنى دېمەكچىدىم، ــ دېدى جيا ئانا، ــ باۋيۈي بىلەن دەييۇي قىز كىچىكىدىن بىر يەردە بىللە تۇردى. مەن ئۇلارنى كىچىك بالىلار تۇرسا، ئۇلاردىن ئەنسىرەيدىغان نېمىسى بار، دەپتىمەن. كېيىن دەييۇي قىزنىڭ دائىم دېگۈدەك تۇيۇقسىزلا كېسەل بولۇپ، يەنە بىردىنلا ساقىيىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىر ئىشنى سەل سېزىپ قالدىم. شۇڭا، ئۇ ئىككىسىنى شۇ پېتىچە يەنە بىر يەردە تۇرغۇزسە ئەدەپ ــ قائىدىگە سىغماسمىكىن، دەپ ئويلاپ قېلىۋاتىمەن، سىلەرچە قانداق؟

ۋاقا ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىردەم تۇرۇپ قالدى، ئاندىن شۇنداق دېدى:

ــ دەييۇي خان قىزنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك، باۋيۈي بولسا ھاڭۋاقىتىراق، ئۇنىڭ گۇمانخورلۇقىمۇ بار. ئەپتىدىن قارىغاندا، ئىككىلىسى كىچىك بالىلارنىڭ سىياقىدا كۆرۈنىدۇ، شۇڭا ئۇلاردىن بىرەرسىنى ئۇشتۇمتۇتلا باغدىن ئاچىقىپ كەتسەك، ئۇلارغا بىر ئىشتىن شەپە بېرىپ قويارمىزمىكىن؟ قەدىمدىن قالغان «ئوغلۇڭ چوڭ بولسا ئۆيلەپ قوي، قىزىڭ چوڭ بولسا ياتلىق قىل» دېگەن گەپ بار. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئويلىنىپ باقىقان بولسىلا، ئۇلارنىڭ ئىشىنى ۋاقتىدىلا بىر تەرەپ قىلۇەتكەن بولساق.

جيا ئانا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قويۇپ:

ــ دەييۇي قىزنىڭ مىجەزى بىر قىسمىلا، بۇمۇغۇ ئۇنىڭ ياخشى تەرىپى، شۇ سەۋەبتىن ئۇنى باۋيۈي بىلەن قوشۇپ قويۇشقا رايىم بارمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە دەييۇي قىزنىڭ تېنى ئاجىز، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەسلىكى مۇمكىن. باۋچەي قىزلا ئۇنىڭغا تازا لايىق كېلىدۇ، ــ دېدى.

ـــ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىلا ئەمەس، بىزمۇ شۇنى ئويلىغان، ـــ دېدى ژاك ئاغىچا خېنىم، ـــ بىراق دەييۇي خان قىزنىمۇ بىر كىمگە دېيىشىپ قويغىنىمىز تۇزۇك. ئۇنداق بولمىغاندا، قىز بالا بويىغا يەتسە قايسىبىرىگە خىيال كىرمىدى دېگىلى بولار؟ ناۋادا ئۇنىڭ باۋيۇيگە راستىلا كۆڭلى بولۇپ، باۋيۇيگە باۋچەي قىزنى پۇتۇشكىنىمىزنى ئاڭلاپ قالسا مۇۋاپىق ئىش بولماسمىكىن.

ـــ ئەلۋەتتە، ئالدى بىلەن باۋيۇينى ئۆيلەپ بولۇپ، ئاندىن دەييۇي قىزنى بىر كىمگە دېيىشىدىغان گەپ، ئاۋۋال ئۆزگىنىڭ، ئاندىن ئۆزىنىڭ غېمىنى يەيدىغان ئىش بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەييۇي قانداقلا بولسۇن باۋيۇيدىن ئىككى ياش كىچىك، گېپىڭلارنىڭ ئۇرانىدىن قارىغاندا، باۋيۇينى ئۆيلەش توغرىسىدىكى گەپنى دەييۇي قىزغا ئۇقتۇرمىساقلا بولدىغۇ، ـــ دېدى جيا ئانا.

ـــ ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ـــ دېدى فېڭجيې ئەتراپتىكى دېدەكلەرگە جېكىلەپ، ـــ باۋيۇي غوجامنى ئۆيلەش توغرىسىدىكى گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن، ھەرگىزمۇ ئۇيەر ـ بۇيەردە دەپ يۇرگۈچى بولماڭلار ! كىمكى شۆپۈك ئېغىزلىق قىلىدىكەن، ئۆزىگە ھېزى بولسۇن، تېرىسىنى تەتۇر سويىمەن !

ـــ فېڭجيې قىزىم، ـــ دېدى جيا ئانا يەنە فېڭجيېگە، ـــ ساقلىقىڭ بولماي قالغاندىن بېرى باغدىكى ئىشلارنى ئانچە سۈرۈشتە قىلىپ كېتەلمىدىڭ. ساڭا دەيدىغىنىم، ئىشلارغا بىرئاز كۆز ـ قۇلاق بولۇپ قويغىن. ھازىرقى ئىشنىلا دەۋاتقىنىم ئەمەس، قايسى يىلى ھېلىقىلارنىڭ شاراب ئىچىپ، قىمار ئويناشلىرىمۇ قاملاشمىغان ئىش. سەنغۇ خېلى ئىنچىكىلەيسەن، شۇنداقتىمۇ ھەر ھالدا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇلارنى قاتتىقراق تۇتقىنىڭ ياخشى. دېمىسەممۇ ئۇلار ساڭا بىرئاز ئىتائەت قىلىدۇ.

فېڭجيې خوش دەپ جاۋاب بەردى. خېنىملار يەنە بىر دەم پاراڭ

سېلىشقاندىن كېيىن تارقاپ كېتىشتى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن فېڭجيې دائىم باغقا كىرىپ ئىشلاردىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغان بولدى. بىر كۈنى ئۇ نەزەر باغقا كىرىپ، ئەمدىلا بىنەپشەزارلىق بويىغا كېلىشىگە، بىر خىزمەتكار موماينىڭ غۇدۇراۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. فېڭجيې ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى، ھېلىقى موماي ئۇنى كۆرۈپلا قولىنى سېلىپ تىك تۇرغىنىچە ئۇنىڭدىن ئېسەنلىك سورىدى.

ــ بۇ يەردە نېمىدەپ غەلۋە قىلىۋاتىسىز؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ــ خېنىملار ئىلتىپات قىلىپ، مېنى بۇ يەردىكى گۈل ــ گىياھ، مېۋىلەرگە قاراشقا قويۇۋىدى، ھېچقانداق سەۋەنلىك ئۆتكۈزمىگەنىدىم. ئۇقمايمەن، شيۇيەن خان قىزنىڭ دېدىكى مېنى ئوغرى تۇتۇۋاتىدىغۇ تاڭ، ــ دېدى ھېلىقى موماي.

ــ نېمە سەۋەبتىن؟ ــ دەپ سورىدى فېڭجيې.

ــ تۇنۈگۈن بىزنىڭ خېيئېر كەينىمدىن ئەگىشىپ كىرىپ بۇ يەردە بىردەم ئويىنىغان، ئۇ ئۇقماستىن شيۇيەن خان قىز تەرەپكە بېرىپ قاراپ بېقىپتۇ. دەرھال ئۇنى چاقىرىۋېلىپ چىقىرىۋەتكەنىدىم. بۈگۈن ئەتىگەندە ئۇلارنىڭ دېدىكى بىر نەرسە يوقاپ كەتتى، دەيدۇ، نېمەڭلار يوقالدى، دەپ سورىسام، ياندۇرۇپ مېنىڭدىن سوراۋاتمامدۇ، ــ دېدى خىزمەتكار ئايال.

ــ بىر ئېغىز گەپ سوراپ قويغانغا، بۇنچىلا چالۋاقاش كېتەمدۇ؟ ــ دېدى فېڭجيې.

ــ بۇ باغ ئۇلارنىڭ ئەمەس، خېنىملارنىڭ بېغى، بىزنى خېنىملار باغقا قاراشقا قويغان تۇرسا، نېمىشقا بىز ئوغرى دېگەن ئاتاقنى كۆتۈرىدىكەنمىز؟ ــ دېدى ھېلىقى موماي.

فېڭجيې ئۇنىڭ يۈزىگە شالاققىدە بىرنى تۇكۇردى ــ دە، ۋارقىراپ:

ــ مېنىڭ ئالدىمدا تولا ۋالاقلىما ! سەن مۇشۇ يەردە خەۋەر ئېلىۋاتقاندىن كېيىن، خان قىزنىڭ نەرسىسى يېتىپ كەتسە

سەنلەردىن سوراپ كۆرۈشى ھەقلىق ! نېمىشقا بۇنداق كەلسە ـ كەلمەس گەپلەرنى قىلسەن؟ لى ئانىكىنى چاقىرىپ كىرىڭلار، بۇنى قوغلاپ چىقارسۇن ! ـــ دېدى.

دېدەكلەر خوش دېيىشتى. ئاڭغىچە شىاڭ شيۇيەن چىقىپ، كۇلگەن پېتى فېڭجيېنىڭ قېشىغا كەلدى ـ دە:

ـــ ھېچ ئىش بولغىنى يوق، بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن ئىش، ـــ دەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ خان قىز، گەپ ئۇنىڭدا ئەمەس، ـــ دېدى فېڭجيې، ـــ ئۇ ئىشنى دەۋاتقىنىم يوق، ئۆزىنىڭ ھالىغا باقماي ئاشۇنداقمۇ گەپ قىلامدۇ بۇ !

شيۇيەن ھېلىقى مومانىڭ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ گۇناھىنى تىلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، دەررۇ فېڭجيېنى ھۇجرىغا تەكلىپ قىلدى.

ـــ مەن بۇنداقلارنى ئوبدان بىلىمەن، مېنىڭدىن باشقا چوڭ ـ كىچىكلەردىن ھەرقاندىقىنى ھېچقايسىسى كۆزگە ئىلىشمايدۇ، ـــ دېدى فېڭجيې.

شيۇيەن ئۇ موماي ئۇچۇن ياندۇرمىلاپ كەچۇرۇم سوراپ، ئۆزۈمنىڭ دېدەكلىرىم يامان، دەپ تۇرۇۋالدى.

ـــ شيۇيەن خان قىزنىڭ يۈزىنى قىلىپ بۇ دورەم سېنى كەچۇرەي، ـــ دېدى فېڭجيې ئوچۇق چىراي بىلەن.

موماي شۇندىلا ئورنىدىن تۇرۇپ فېڭجيېگە، ئاندىن شيۇيەنگە باش ئۇرۇپ چىقىپ كەتتى. شيۇيەن فېڭجيېنى ھۇجرىسىغا باشلاپ ئولتۇرۇشقا ئورۇن كۆرسەتتى.

ـــ نېمىكىز يوقاپ كەتتى؟ ـــ دەپ سوردى فېڭجيې.

ـــ ئانچىلا مۇھىم نەرسىمۇ ئەمەس، كونىراپ كەتكەن قىزىل پەشمەت ئىدى، ـــ دېدى شيۇيەن كۇلۇپ، ـــ مەن بۇلارنى ئىزدەشتۇرۇپ بېقىڭلار، تاپالمىساڭلار مەيلى، دېۋىدىم. ئىش كۆرمىگەن مۇنۇ قىز چىقىپلا ئاشۇ مومايدىن سوراپتۇ، مومايمۇ ئەلۋەتتە ھار ئالىدۇ ـ دە، بۇ، ئۇ چۆرە قىزنىڭ كالۋالىقىدىن، ئىش كۆرمىگەنلىكىدىن بولغان ئىش، مەنمۇ ئۇنى بىرنەچچە

ئېغىز جىملىدىم. ئەمدى بولدى، ئۆتۈپ كەتكەن ئىشنى تەگسەيلى.

فېڭجيې شيۇيەننىڭ ئىچى ـ تېشىدىكى كىيىملىرىگە سەپسالدى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا پاختىلىق ئېگىن بولسىمۇ، لېكىن نېمكەش ھەم ئىسسىق قالمىغان ئېگىن ئىدى، يوتقان ـ كۆرپىسىمۇ خېلىلا نېپىزدەك قىلاتتى. ھۇجرىدىكى جوزىغا تىزىلغان نەرسىلەرمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بەرگەن نەرسىلەر بولۇپ، ھېچقايسىسىنى ئۇيان ـ بۇيان قىلماي، پاكىز ھەم رەتلىك قويۇپ قويغانىدى. بۇلارنى كۆرۈپ فېڭجيېنىڭ ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئامراقلىقى كەلدى.

ـــ بىرقۇر كىيىمنىڭغۇ كارى چاغلىق، بىراق ھازىر كۈن سوغۇق، ئۇچىڭىزدىن ئايرىلمايدىغان نەرسە تۇرسا، نېمىشقا بىزگە دېمەيدىكەنسىز؟ بۇ بىشىم غالچىلار بۇنداقمۇ بولۇپ كېتەمدىغان ! ـــ دېدى ئۇ.

بىردەم پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن، فېڭجيې بۇ يەردىن چىقتى، باشقا يەرلەرگە بېرىپ بىردەم ـ يېرىمدەمدىن ئولتۇرۇپ، ئاندىن ھۇجرىسىغا قايتتى ۋە كېلىپلا پېڭئېرگە بىر دانە پەرەڭ زۇنگۇمىدىن تىكىلگەن قىزىل جۇيازا، بىر دانە يېشىل دارايىدا تاشلىنىپ بۇجغۇر كۆرپىدىن ئىچىك قىلىنغان كالتە جۇۋا، چۆرىسىگە چىلتەك تۇتۇپ قىزىل خونچا گۈللۈك كۆڭ كىمخابتىن تىكىلگەن بىر دانە كۆڭلەك، بىر دانە كۆكۈچ ئەرس كۆرمىنى ئالدۇردى، بۇ كىيىملەرنى بوغجۇملاتقۇزۇپ شيۇيەنگە ئەۋەتىپ بەردى.

فېڭجيې كېلىپ جېدەلنى باسقان بولسىمۇ، لېكىن ھېلىقى مومانىڭ بايىقى غۇدۇراشلىرىدىن شيۇيەننىڭ كۆڭلى ئوبدانلا پاراكەندە بولغانىدى. ئۇ: «بۇ يەردە شۇنچە ھەمشىرىلەر تۇرۇپتۇ، خىزمەتكارلاردىن بىرەرسىمۇ ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە كېلىدىغان ئىشنى قىلالمايدىكەن. ئۇلار ماڭىلا شۇنداق پالان ـ پوكۇن دەپ گەپ ياندۇرالايدۇ. بۇ ئەھۋالىنى فېڭجيې ئەمدى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى» دەپ ئويلاپ، كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ، بۇنىڭغا بىرنېمە

دېيەلمىدى. ئۇ ئەنە شۇنداق دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئولتۇراتتى، فېئوچىيېنىك دېدىكى فېئۇئېر كىيىملەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. شيۇيەن بۇ كىيىم ـ كېچەكلەرنى كۆرۈپ زادى ئالغىلى ئۇنىمىدى.

ـــ كېلىن ئاغىچا ماڭا: «ناۋادا خان قىز بۇ كىيىملەرنى كونا كۆرسە، كېيىن يېڭىسىنى ئەۋەتىپ بېرىمەن» دەپ تاپىلىغان، ـــ دېدى.

ـــ كېلىن ئاغىچىنىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت، ـــ دېدى شيۇيەن كۇلگەن پېتى ھەشقاللا ئېيتىپ، ـــ لېكىن بۇنى زادىلا قوبۇل قىلالمايمەن، قايتۇرۇپ ئەكېتىڭ، كېلىن ئاغىچاڭلارغا مىڭ مەرتەم رەھمەت ! كېلىن ئاغىچىنىڭ شۇ ياخشى كۆڭلىنى قوبۇل قىلغان بولاي، ـــ شيۇيەن شۇ گەپنى دەپ، ئارقىدىن فېئۇئېرگە بىر دانە ھەمیان بەردى.

فېئۇئېر نائىلاج ئۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ قايتىپ كەتتى.

ئۇزاق ئۆتمەي، پېئۇئېر فېئۇئېرنى باشلاپ يەنە كىرىپ كەلدى. شيۇيەن ئىتتىك ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئەھۋال سورىدى ۋە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ـــ بىزنىڭ كېلىن ئاغىچا: «خان قىز بەكمۇ ياتسىنىدىكەن» دەيدۇ، ـــ دېدى پېئۇئېر كۇلۇپ.

ـــ ياتسىنغان گەپ ئەمەس، ئېلىشقا راستلا كۆڭلۈم ئۇنىمىدى، ـــ دېدى شيۇيەن.

ـــ كېلىن ئاغىچا: «خان قىز بۇ كىيىملەرنى ئالمايدىغان بولسا، يا بۇنى بەك كونا كۆرۈپ ئالمىغان بولىدۇ، يا مېنى ياراتمىغانلىقى بولىدۇ» دەيدۇ. ماڭا دېيىشچە، مەنمۇ قايتۇرۇپ ئاپىرىدىغان بولسام، كېلىن ئاغىچا ماڭا كايىيدۇ، ـــ دېدى پېئۇئېر.

شيۇيەن قىزىرىپ كېتىپ، كۇلگەن پېتى رەھمەت ئېيتتى:

ـــ شۇنداقلا دېگەن بولسا، ئالماسقا ئامالىم يوق، ـــ دېدى، ئارقىدىن ئۇلارغا چاي قۇيدى.

پېئۇئېر بىلەن فېئۇئېر ئۇ يەردىن يېنىپ فېئوچىيې تەرەپكە

كېتىۋاتقاندا، شۇ ئائىلىسىدىن كەلگەن خىزمەتكار ئايال بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئېسەنلىك سوراشتى.

— نەدىن كېلىشلىرى؟ — دەپ سورىدى پىكئىر ئۇنىڭدىن.

— بىزنىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن خان قىز مېنى بۇ تەرەپتىكى ئاغىچا خېنىم، كېلىن ئاغىچا، خان قىزلاردىن ئەھۋال سوراپ كېلىشكە ئەۋەتكەن، — دېدى خىزمەتكار ئايال، — بايا كېلىن ئاغىچىدىن سىلى خان قىزنى سورىسام، باغقا كىرىپ كەتكەن دېدى. شۇيەن خان قىزنىڭكىدىن كېلىشۋاتامىلا؟

— بۇنى سىلى نەدىن بىلله؟ — دېدى پىكئىر.

— بايا ئاڭلىدىم، — دېدى ئۇ ئايال، — كېلىن ئاغىچا بىلەن خان قىزلارنىڭ ياخشىلىقلىرىنىزە، ئادەم زادىلا ئۇنتۇمايدۇ جۇمۇسىلا.

— بىزنىڭكىگە بېرىپ بىردەم ئولتۇرۇپ كەتسىلە ! — دېدى پىكئىر كۈلۈپ كېتىپ.

— يەنە باشقا ئىشلىرىم بار، خان قىزنى يوقلاپ ئايرىم كېلىمەن، — دەپ قويۇپ، ئۇ ئايال كەينىگە ياندى.

پىكئىر قايتىپ بېرىپ فېڭجيېگە ئەھۋالنى ئېيتتى. بۇ گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن.

شۇ هاممىنىڭ ئۆيىنى جىنگۇي ئېلىشتۇرۇپ ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتكەندى. هېلىقى خىزمەتكار ئايال كېلىپ شۇيەننىڭ ئىشىنى دەپ بېرىۋىدى، باۋچەي ئانا ـ بالا ئىككىسى ئىختىيارسىز كۆزلىرىگە ياش ئېلىشتى.

— ئاكام ئۆيدە بولمىغانلىقتىن مۇشۇنداق بولۇۋاتىدۇ. شۇيەن قىزمۇ شۇنىڭ كاساپىتىدىن ئوشۇقچە جاپا چېكىۋاتىدۇ، — دېدى باۋچەي، — هېلىمۇ ياخشى فېڭجيې ئاچامنىڭ ئوڭلۇقلۇقى. بىزمۇ يەڭ ئىچىدە ئۇنىڭ هالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرايلى، نېمىلا بولسۇن، ئۇمۇ بىزنىڭ ئائىلىنىڭ ئادىمى.

باۋچەي شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، شۇ كې كىرىپ قاقشاپلا كەتتى:

ـــ ئاكامۇزە، بىرنەچچە يىلدىن بۇيان سىرتتا نەدىكى قاملاشمىغان ئادەملەر بىلەن تونۇشۇپتىكەن، تۇزۇكرەكلىدىن بىرەرسىمۇ يوق، يىغىشتۇرۇپ كەلسە ساپلا يولدىن چىققان بۇزۇق بىر نېمىلەر ! ئاكامدىن ئەنسىرەش دېگەن ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمايدىكەن ! كەلسىمۇ، قانداق بولاركىن، دەپ تىڭتىڭلاپ كېلىشىدۇ. بىر ـ ئىككى كۈن بولدى، كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى قوغلاپ چىقىرىۋەتتىم، ئىشكىتكىلەرگە بۇنداق ئادەملەرنى كىرگۈزمەڭلار، دەپ تاپىلاپ قويدۇم.

ـــ يەنە جىاڭ يۈيخەنگە ئوخشاش ئادەملەرمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شۆھەما.

ـــ جىاڭ يۈيخەن كېلىپ باقمىدى. كەلگىنى باشقىلىرى، ـــ دېدى شۆ كې.

شۆ كېنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، شۆ ھاممىنىڭ يەنە كۆڭلى بۇزۇلدى.

ـــ ئوغلۇم بولسىمۇ ھازىر ئوغلۇم يوقتەك بولۇپ قالدىم، ـــ دېدى ئۇ، ـــ يۇقىرى يامۇلدىن تەستىقلاپ چۈشۈردى دېگەندىمۇ ئۇ كاردىن چىققان ئادەم بولۇپ قالىدۇ. سەنغۇ مېنىڭ جىيەن ئوغلۇم، قارىشىمچە، ئاكاڭدىن ئەقىللىكرەك ئىكەنسەن، ئەمدى قالغان ئۆمرۈمدە ساڭا تايىنىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن تىرىكچىلىك قىلىشنى ئوبدان ئۆگەنگىن. ئاندىن ساڭا دېيىشىپ قويغان كېلىن بالىمىزنىڭ ھال ـ كۈنى بۇرۇنقىدەك ئەمەس. قىز بالا دېگەننىڭ تالالىق بولمىقى ئاسان گەپ ئەمەس. قىز بالىدا، كۆيۈيۈم قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەم بولسا، كۈنۈم ئوبدان ئۆتەرمىكىن دەيدىغان ئارزۇدىن باشقا ئوي بولمايدۇ. شۇيەن قىزمۇ ئاۋۇ بىرنېمىگە ئوخشاش بولۇپ قالغان بولسا... ـــ شۆ ھاما شۇنداق دەپ، قولى بىلەن ئىچكىرىكى ھۇجرىنى كۆرسىتىپ قويدى، ـــ بولدى گەپ قىلمايلا قويايلى. شۇيەن قىز يوققا ۋايسىمايدىغان، بارغا كېرىلمەيدىغان، نومۇسچان، ئىشنىڭ يولىنى بىلىدىغان قىز. ئالدىمىزدىكى ئىشلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئىككىڭلارنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشىڭلارنى بالدۇرراق

تۇگەتكەن بولساق، مەنمۇ كۆڭلۈمدىكى ئىشلاردىن بىرنى ئادا قىلغان بولاتتىم.

ـــ باۋچىن سىڭلىمىز تېخى تالالىق قىلىنمىدى. ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلمۇاتقان ئىش مۇشۇ. بىزنىڭ ئىشىمىز ئۇنىڭ ئالدىدا نېمىدى ! ـــ دېدى شۆ كې.

ئۇلار بىردەم شۇنداق پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن، شۆ كې ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا چىقىپ كېتىپ، كەچلىك غىزاسىنى يېپ بولۇپ خىيالغا كەتتى: شىڭ شيۇيەن جىيا خانىدانىنىڭ بېغىدا شۇلارغا تايىنىپ كۇن كەچۈرۈۋاتىدۇ، ئۆزى نامرات، ئۇنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇش خەرجىنىڭ قانداقلىقى مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا يولدا ھەمسەپەر بولۇپ كەلگۇچە تەق ـ تۇرقى، مىجەز ـ خۇلقىنىڭ قانداقلىقىنى بىلىپ بولغانىدىم. تەكرىنىڭ ئىرادىسىدىمۇ ئادالەت يوق ئىكەن، شيا جىنگۇيگە ئوخشاشلارنى باي ـ دۆلەتمەن، مۇشۇنداق ئەركە ـ نايناق، بىشەم قىلىپ، شىڭ شيۇيەنگە ئوخشاشلارنى بولسا جاپاكەش قىلىپ ياراتمىتۇ. يامارا ئىگەم ئادەملەرنىڭ رىزقىغا ھۆكۇم قىلغاندا قانداقسىغا ھۆكۇم قىلىدىكىنتاڭ؟ ئۇ شۇنداق خىياللار بىلەن بۇرۇقتۇرما بولۇپ كەتتى، شۇ بۇرۇقتۇرمىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۇن، بىر كۇپلېت شېئىر كۇيلىمەكچى بولدى. لېكىن، بۇ جەھەتتە قابىلىيىتى بولمىغاچقا ئازراق زارلىنىپمۇ قويدى. شۇنداقتىمۇ زارلاندى. بولۇشغىلا مۇنداق دەپ يازدى:

سۇدىن ئايرىلغاندا ئەجدىھا بولغۇسى قاتقان بېلىق،
ئىككى ياندا سېغىنىپ تەڭ تارتىمىز يالغۇزچىلىق.
توپا ـ لايدا خاكسارەك چەكتۇق ـ ئا دەردۇ ـ جاپا،
بىلمىدىم تاڭ، قايسى چاغدا كەلگۇسى ئازادلىك.

شېئىرنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىپ تامغا چاپلاپ قويماقچى بولدى ـ يۇ، چاپلاشقا ئىزا تارتىپ، ئۆز ـ ئۆزىگە: «خەقلەر كۆرسە زاڭلىق قىلمىسۇن يەنە»

دەپ، ئىككىنچى قېتىم يەنە ئوقۇپ چىقتى ۋە: «ئۇنىڭ بىلەن نېمە كارىم، ئىككى يېقىمغا چاپلاپ قويسام، ئىچىم پۇشقاندا ئوقۇپ، ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقارمامدىمەن» دېدى. لېكىن، ئۇچىنچى قېتىم يەنە بىر كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، زادى بولمىغۇدەك، دېگەن يەرگە كەلدى ـ دە، شېئىرنى كىتابنىڭ ئىچىگە سېلىپ قويۇپ يەنە خىيالغا كەتتى: «يېشىمىمۇ بىر يەرگە باردى، ئائىلىمىزمۇ كۆتۈلمىگەن بۇ بالا ـ قازاغا يولۇقتى، بۇ ئىشلاردىن قاچانمۇ خالاس بولىمىزكىنتاك. غۇربەت ئىچىدە قالغان ناتۇۋان قىز ئەنە شۇنىڭ كاساپىتىدىن مانا مۇشۇنداق غەم ـ غۇسسىگە مۇپتىلا بولۇۋاتىدۇ.» ئاشۇنداق خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا، باۋچەن ئىشكنى ئېچىپ كىرىپ كەلدى ۋە قاقاھلاپ كۈلگىنىچە قولىدىكى پەتنۇسنى جوزىغا قويدى. شۆ كې ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ـــ بۇ تۆت تەخسە مېۋە ـ گېزەك بىلەن مۇنۇ بىر چەينەك شارابنى چوڭ كېلىن خېنىم ئوتتۇرانچى غوجامغا كىرگۈزدى، ـــ دېدى باۋچەن ھىجىيىپ شۆ كېغا.

ـــ چوڭ كېلىن خېنىم جۇۋاپ كېتىپتۇ ! ـــ دېدى شۆ كې كۈلۈمسىرەپ، ـــ چۆرە قىزلاردىن كىرگۈزۈپ بەرسىمۇ بولاتتى، نېمىشقىمۇ سىز ئاچىمىزنى ئاۋارە قىلغاندۇ؟

ـــ نېمە دېگەنلىرى بۇ، غوجام، ـــ دېدى باۋچەن، ـــ ئۆز ئادەم تۇرۇقلۇق بۇنداق تەكەللۇپنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە چوڭ غوجامنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئۆزلىرىنى غەمگە سېلىپ قويۇۋاتىمىز. چوڭ كېلىن ئاغىچا ئۆز قولى بىلەن نەرسە ـ كېرەك تەييارلاپ غوجامغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتماقچى بولغانىدى، باشقىلار بۆلەكچە ئويلاپ يۈرمىسۇن دەپ ئۆزى كىرەلمىدى. غوجام، ئۆزلىرىگىمۇ مەلۇم، بىزنىڭ بۇ ئائىلىدىكىلەرنىڭ تىلى بىر بولغىنى بىلەن، دىلى بۆلەك ئىكەن، ئازغىنا بىر نەرسە سۇنۇپ بېرىشقۇ چاغلىق ئىش، بىراق خەقلەرنىڭ ھەر نېمە دەپ سۆز ـ چۆچەك قىلىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن ئادەم. شۇڭا، بۇگۈن مۇشۇ ئەرزىمەس بىر ـ

ئىككى خىل مېۋە، بىر چەينەك شارابنى ئۆزۈك جىمغىنا ئەكىرىپ بەر دەپ مېنى كىرگۈزدى، ــ ئۇ شۇنداق دەپ، شۆ كېغا ھىجىيىپ لاپپىدە بىر قاراپ قويدى، ــ غوجام، بۇ گەپلەرنى ئەتە بىر كىمگە دەپ قويمىسلا، خەقلەر ئاڭلىسا سەت بولمىسۇن. بىزلەرغۇ پەگاھىتكى ئادەملەر، چوك غوجامنىك خىزمىتىنى قىلغان يەردە، ئوتتۇرانچى غوجامنىڭمۇ خىزمىتىنى قىلىپ قويساق يامان بولماس؟

شۆ كې بىرىنچىدىن، ئەسلىي تەبىئىتىدىن ئاق كۆڭۈل، ئىككىنچىدىن، نېمىلا دېگەنبىلەن ياش ئىدى، بۇ چاغقىچە جىنگۈي بىلەن باۋچەننىك بۇنداق مۇئامىلىلىرىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. باۋچەننىك بايىقى گېپى بويىچە، شۆ پەننىك ئىشىنى دەپ مۇنداق قىلىشمۇ ئادىمىگەرچىلىككە سىغىدۇ، دېگەن ئوي بىلەن:

ــ مېۋە ـ گېزەكلەرنى قويۇپ قويۇك ئاچا، مۇنۇ شارابنى ئېلىپ چىقىپ كېتىك. ئەزەلدىن ئۆزۈمنى شارابتىن بەك تارتمەن، مۆرىتى كېلىپ، قىستاپ تۇرۇۋالغاندا بىرەر قەدەھ ئىچىپ قويمىسام، بولمىسا بىكاردىن ـ بىكار بىھۇدە ئىچىپ يۇرمەيمەن. بۇنى چوك كېلىن خېنىم بىلەن ئاچا ـ سىڭىللار بىلمەمتىڭلار؟ ــ دېدى.

ــ باشقىسىغا بىرنېمە دېيەلمىسەمۇ، ئەمما بۇ ئىشقا كەلگەندە بىر نېمە دېيەلمەيمەن، ــ دېدى باۋچەن، ــ چوك كېلىن خېنىمنىك مىجەزىنى غوجام ئۆزلىرى بىلىدىلا، بۇنى ئېلىپ چىقىپ كەتسەم، ئۇياق، بوپتۇ، ئوتتۇرانچى غوجام راست ئىچمەيتتى، دېمەي، ئەكسىچە مېنى بىغەرەزلىك قىپسەن، دەيدۇ.

شۆ كې ئىلاجسىز شارابنىمۇ ئېلىپ قالدى. باۋچەن چىقىپ كېتىۋېتىپ، ئىشىكنىك ئالدىغا بارغاندا سىرتقا قاراپ قويدى ـ دە، ئاندىن ئارقىسىغا بۇرىلىپ، شۆ كېغا قاراپ كۈلدى ۋە قولى بىلەن ئىچكىرىنى كۆرسىتىپ:

ــ بەلكىم خېنىم ئۆزى كىرىپ سىلىدىن ھاردۇق سوراپ قالارمىكىن، ــ دېدى.

شۆ كې ئۇنىڭ بۇ گەپنى نېمە غەرەزدە دېگەنلىكىنى چۈشىنەلمەي ئوڭايسزلىنىپ ئورنىدىن تۇردى:

ــ ئاچا، مەن ئۇچۇن چوڭ كېلىن ئاغىچىغا رەھمەت ئېيتىپ قويسىڭىز. هازىر هاۋا سوغۇق، شامالداپ قالمىسۇن. ئۇنىڭ ئۇستىگە يەڭگەم بولغاندىن كېيىن، بۇنداق تەكەللۇپ قىلمىسىمۇ بولىدۇ.

باۋچەن جاۋاب بەرمەي كۈلگىنىچە چىقىپ كەتتى.

دەسلەپتە شۆ كې جىنگۈينى شۆ پەننىڭ ئىشى ئۈچۇن رەھمەت ئېيتماسلىققا كۆڭلى ئۇنماي، شاراب، مېۋە ــ گېزەكلەر بىلەن ماڭا رەھمەت ئېيتماقچى بولسىمۇ بولغاندۇ، دېگەن يەرگە كەلگەندى. كېيىن باۋچەننىڭ ئوغرى مۇشۈكتەك قىلىقلىرى بىلەن تەتىمەيلىكىنى كۆرۈپ، ئازراق بىرنېمىنى پەملىگەندەك بولۇپ خىيالغا كەتتى: «ئۇ، يەڭگەم كىرگۈزدى دەۋاتسا، بۇنىڭدا باشقىچە گەپ يوقتۇ؟ ياكى باۋچەننىڭ نىيىتى بۇزۇلغان بولسا، ئۆزى ئۈدۈللا بىرقانداق قىلىشقا يۈزى چىدىمايمۇ يا؟ نېمىلا بولسۇن، ئۇ دېگەن ئاكامنىڭ هۇجرىسىدىكى ئادەم، ئۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس... ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭ كاللىسىغا يەنە بىر خىيال كېلىپ قالدى: «جىنگۈينىڭ مىجەز ــ خۇلقىدا هەرەم قىزلىرىنىڭ قائىدە ــ يوسۇنلىرىدىن ئەسەر كۆرۈنمەيدۇ. بەزىدە خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتسە راسا ياسىنىپ شېتىلىلىك قىلىدۇ، ئۆزىنى ساهىبجامال چاغلايدىغان بۇنداق ئادەمدە يامان نىيەت يوق دېگىلى بولامدۇ؟ يا بولمىسا ئۇنىڭ باۋچىن سىڭلىم بىلەن كېلىشەلمىگەن يەرلىرى بولسا، ماڭا مۇشۇنداق زەهەرلىك تۇزاق قۇرۇپ، مېنى يامان ئاتاقتا قالدۇرۇش بىلەن نامىمنى بۇلغىماقچىمۇ تېخى، بۇنىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ.» خىيالى شۇ يەرگە يەتكەندە، ئۇنىڭ ئىچىگە قورقۇنچ چۈشتى. ئاشۇنداق نېمە قىلىشنى بىلەي ئولتۇرغاندا دېرىزە تۈۋىدە بىر كىمنىڭ «پىخ» قىلىپ كۈلگىنى ئاڭلىنىپ، شۆ كې چۆچۈپ كەتتى. كۈلگەن ئادەمنىڭ كىملىكىنى كېيىنكى بابتىن ئاڭلىغايسىز.

بۇ كىتاب خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتىنىڭ 1964 ـ يىلى 2 ـ ئاي بېيجىڭ 3 ـ نەشرى، 1974 ـ يىلى 10 ـ ئاي بېيجىڭ 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

本书根据人民文学出版社1964年2月北京第3版，1974年10月北京第1次印刷本翻译出版。

قىزىل راۋاقتىكى چۈش (3)

ئاپتورى: ساۋ شۆچىن، گاۋئې
تەرجىمە قىلغۇچىلار: ئابدۇكېرىم خوجا، ئىمىن تۇرسۇن، رەھمىتۇللا جارى راخمان مامۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇنارجان توختاخۇن
مۇھەررىرى: راخمان مامۇت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئادالەت، ئايگۈل سابىت، ئارزۇگۈل، رەناگۈل
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون: 2827472 - 0991
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شېڭتوڭ مەتبەئەچىلىك پاي چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 24
قىستۇرما بېتى: 8
نەشرى: 2012 ـ يىلى 11 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
باسمىسى: 2012 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 5000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 16052 - 5
باھاسى: 60.00 يۈەن